LITERATURĂ
ŞI
ARTĂ ROMÂNĂ

ANUL VI. 1902

CUPRINSUL

NUMĔRULUI DE LA 25 IANUARIE 1902.

TEXT:

1. **Poetul Theodor Şerbăneseu**, disertaţie . . . de *D. C. Ollănescu*
2. **Indreptări**, roman . . . . . „ *Duiliŭ Zamfirescu*
3. **Celeĭ maĭ frumoase**, poezie inedită . . . . . „ *Th. erbănescu*
4. **O nouĕ orientare**, rĕspuns . . . . . „ *Sp. Haret.*
5. **România pitorească** de Vlahuţă, recensie . . „ *N. Petraşcu*
6. **In chestiunea opereĭ** . . . . . „ *Ed. Th. Aslan*
7. **Suprema forţă** de H. Lecca, studiŭ . . . . . „ *I. Apostolescu*
8. **April, Armonie**, etc. versurĭ . . . . . „ *Demetrius*
9. **Cronica**: Grigorescu . . . . . „ *Delavrancea*
   Rătăcire, roman de Ioan Adam . . . . „ *I. Nestor*
   După dragoste, nuvele de Artur Goroveĭ. „ *I. D. M.*
   Centenarul luĭ Heliade . . . . . „ *I. N.*
10. **Cărţi şi reviste străine** . . . . . „ *D. Spineanu*

ILUSTRAŢIĬ:

11. **Pavilionul regal al Expoziţieĭ** din Pars (1900) de *C. Formigé*
12. **Restaurantul Român** al Expoziţieĭ . . . . . „ „ „
13. **Chioşcul tutunuluĭ** . . . . . „ *P. Antonescu*
14. **Pavilionul petroluluĭ** . . . . . „ * * *
15. **Medalia de aur a Revisteĭ** . . . . . „ * * *
16. **N. Grigorescu**, medalion . . . . . „ *I. Georgescu*

REVISTA **LITERATURĂ ŞI ARTĂ ROMÂNĂ**

APARE LA 25 ALE FIECĂREĬ LUNĬ

Director: N. PETRAŞCU

REDACŢIA ŞI ADMINISTRAŢIA: STRADA FINTÂNIĬ, No. 46, BUCUREŞTI.

Abonamentul la Revistă e de 30 leĭ pe an în ţară; în străinătate, 40 leĭ.
Colecţia pe 5 anĭ, 150 leĭ. — Un exemplar 2,50.

Tiparul Inst. de Arte Grafice **Carol Göbl** (succesor I. St. Rasidescu.

Y44 — 1902

Intrat înainte
de anul 1933
Biblioteca Universității Iași
19 JAN. 1935

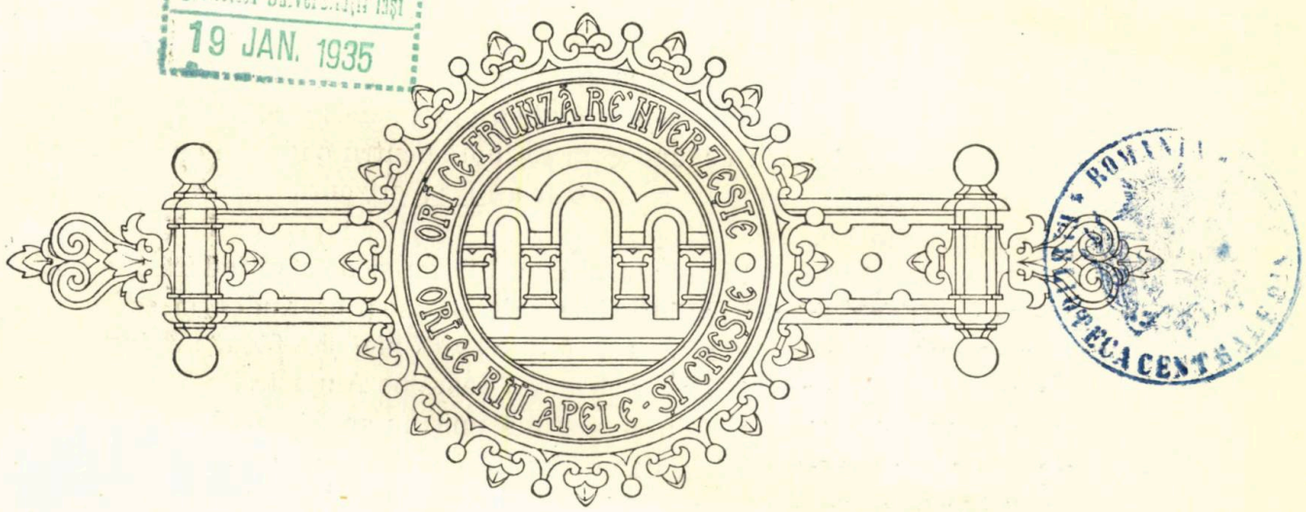

POETUL THEODOR ȘERBĂNESCU (1)

Coprins de adîncă emoțiune ridic glasul, pentru a vĕ vorbi despre un om pe care l'am iubit și l'am admirat. Prieten sincer și devotat, neprețuit tovarăș, cu dînsul am impărțit, îndelungată vreme, cele bune și cele rele din viață.

Perderea luĭ mi-a lăsat un mare gol în inimă, iar scumpa luĭ amintire, de-apururea îmĭ va rĕmânea întreagă și vie!....

Căcĭ nu e alt ceva maĭ sfînt,
decât un suflet de amic
și decât mâna luĭ nimic
nu e maĭ sigur pe pămînt!

Theodor Șerbănescu s'a născut la Tecuciŭ, în 29 Decembre 1839, a intrat la 15 anĭ în școala militară din Iașĭ, din care a eșit întâiul, cu gradul de sublocotenent de geniŭ, dar fiind căpitan și-a dat demisiunea, trăind maĭ mult de 10 anĭ retras în familia sa, în care timp a ocupat cîteva lunĭ postul de prefect de Cahul sub Ministerul Ion Brătianu (1876). Cu prilejul războiuluĭ a reintrat în armată, în care a rĕmas, până acum câțĭva anĭ ajungênd colonel, comandant de brigadă. Demisionând, spre a se ocupa de interesele familieĭ, și-a făcut și el rîndul în politică, a fost membru corespondent al Academieĭ și a murit la Brăila, anul trecut la 2 Iulie.

Spirit cultivat și cercetător, iubia studiul șĭ discuțiunea; caracter in-

(1) Conferință rostită în sala Ateneuluĭ Român din Bucureștĭ, în ziua de 1 Februarie, 1902, cu ocaziunea Festivaluluĭ literar și artistic dat pentru ridicarea unuĭ bust în Bucureștĭ poetuluĭ Șerbănescu.

dependent și hotărît, era mîndru și intransigent, așa că nu capitula nicĭ atuncĭ când era învins, (a rĕmas soldat toată viața); suflet generos și pasionat, n'avea prejudecăți și era totdeauna gata să lupte pentru o idee saŭ pentru un sentiment, pe care le credea el vrednice de a-ĭ lărgi orizontul minții saŭ de a-ĭ întări domnia simțiriĭ.

Simpatic și vioiŭ, el avea darul de a atrage și de a reține inimile tuturora în preajmă-ĭ, mânile i se întindeaŭ prietenoase pretutindenĭ și, se poate zice, că afară de pizmașĭ saŭ de rivalĭ, el nu a avut, nicĭ și-a făcut un dușman vreodată. De aceea ne mîndrim a vedea astă seară pe Augusta Poetă Carmen Sylva, în mijlocul atâtor prietenĭ aĭ poetuluĭ uniți în acelașĭ gînd cu admiratoriĭ luĭ — de a ĭ perpetua imaginea printre viĭ, — căcĭ pentru slava celor bunĭ și celor marĭ, moartea e o treaptă de înălțare și vremile cât de greoae și de posomorîte — ca cele de acum — să fie, nu pot pune avêntuluĭ firesc al inimilor, zăgaz de uitare saŭ de indiferență!

Ah! Șerbănescu avea un farmec deosebit de a prinde inimile în mrejile sale! El era poet, poet al tinereții, al iluziunilor, al simțirilor învăpăiate de iubire

Te iubesc cu cel maĭ mare,
Maĭ viŭ amor omenesc
Și în ultima-mĭ suflare
Murmura-voiŭ te iubesc!

Iată crezul poetic al luĭ Șerbănescu, de care nu s'a lepădăt nicĭodată, căcĭ pentru dînsul binele și fericirea pămîntească se închegaŭ într'un singur cuvînt: Amorul! Și l'a cântat în toate felurile și nu l'a cântat decât pe dînsul, singurul idol înaintea căruia își pleca el fruntea și genunchiĭ, credincios întru aceasta maximeĭ luĭ Voltaire:

Qui que tu sois, voici ton maître!
Il est, le fut ou le doit être!

Și n'a fost idol maĭ adorat, nicĭ stăpîn maĭ cu credință slujit Amorul, de cum a fost de Șerbănescu.

Și fapt curios, dar vrednic de constatat, omul acesta a iubit mult și a cântat necontenit iubirea și totuși nicĭodată, nicĭ o singură dată nu s'a îndoit, nicĭ nu s'a plâns de dînsa.

A suferit, a avut, de sigur, și el dezilusiunile și amărăciunile nelipsite îndeplinitorilor uneĭ atât de complicate și de capricioase slujbe, dar n'a blestemat-o, n'a defăimat-o, n'a înzăbrănit-o nicĭodată — din potrivă și-a înălțat și-a înobilat durerea, învăluind-o în amintirile fericite ale trecutuluĭ, când și suferința ĭĭ era un prilej de fericire. Șoaptele cele de mult amuțite reînviaŭ în inima poetuluĭ și cu cât suferea el maĭ tare, cu atât ĭĭ părea maĭ mult rĕŭ că le-a perdut:

Adînc visând, eŭ staŭ pe mal,
Pe malul nalt și verde,
Dar ochiul meŭ plutind pe val
Tot luna din cer vede.

De tine-acum sunt depărtat
Prin nouĕ mărĭ de ură,
Dar dacă 'n sufletul meŭ cat
Vĕd tot a ta figură!

Și-a fost un timp când tu și eŭ
Un dor aveam pe lume,
Când luminaĭ la glasul meŭ
Și eŭ la al tĕŭ nume;

Când sufletu-ți senin credea
Ca'n Dumnezeŭ în mine
Când Dumnezeŭ inima mea
N'avea decât pe tine.

Acum te întreb unde maĭ sunt
Simțirile aceste?
Iubitu-ne-am pe-acest pămînt
Saŭ e vre o poveste?

„A fost, a fost... încep tușind
Povestile bĕtrâne,
A fost, a fost, zic povestind
Ierĭ dor, poveste mâine.

Și pentru ce se exprimă el ast-fel și nu se bocește și nu se vaetă, ca maĭ toți imitatoriĭ tristeții sufletești, neînțelese, a luĭ Eminescu? Pentru că Șerbănescu iubea și simțea într'adevĕr, pe când ceĭlalți făceaŭ stil și versurĭ de modă, fără credință, fără simțire, fără de înțeles.

Iată pentru ce inspirația poetică a luĭ Șerbănescu e pururea senină, adevĕrată și tînără, pe când încercările contimporanilor sĕĭ sunt neguroase, artificiale și searbede. De la Șerbănescu ne va rĕmânea pentru totdeauna poeziĭ în care se va simți puterea unuĭ suflet creator, de la ceĭlalți ne va rĕmânea numaĭ ecoul confuz al uneĭ nevinovate maniĭ poetice.

Pe Șerbănescu l'am cunoscut în 1873 la Tecuciŭ. Eram vecinĭ și ne vedeam în toate zilele. De la prima zi însă ne legarăm în prietenie strânsă, destăinuindu-ne fiecare, ce aveam maĭ scump, orĭ ce ne era maĭ drag, pe acea vreme.

Scriam și eŭ versurĭ și lucrul este ușor de înțeles.

Cu acest prilej descoperiĭ că, ochiĭ albaștri eraŭ, pentru dînsul, isvorul dătător de viață și de poezie. Nu doar că n'a iubit el și altă culoare de ochĭ — ar fi fost nedrept — dar, pe atuncĭ cel puțin, ochiĭ albaștri — care-l făcuse cu câțĭva anĭ maĭ nainte să părăsească armata — îĭ eraŭ stăpînĭ!... și ce ochĭ!...

M'am întrebat adesea, vroind să știŭ misterul,
De ce mărețul zeŭ,
Când a făcut el lumea, făcu albastru cerul,
Ce-atuncĭ nu iubeam eŭ.

Dar te-am vĕzut pe tine, o scumpa mea comoară,
De-amor și de ideĭ,
Și-am înțeles îndată, atât mĕ fermecară
Albaștriĭ ochiĭ tĕĭ!

Acuma înțelegețĭ pentru ce i-a preferit armateĭ!?

De altfel cât a trăit, el a avut un cult deosebit pentru ochĭ și cea d'intăĭ calitate ce aprecia la o femee era frumusețea ochilor.

Se înțelege că ochiĭ iubiți de el eraŭ și ceĭ maĭ frumoșĭ și ceĭ maĭ extraordinarĭ. Astfel, de pildă, ceĭ albastri semănaŭ a douĕ picăturĭ de cer :

Picăturĭ, dar fiecare
Este un adînc mister ;
Fiecare e un soare,
Fiecare e un cer.

Picăturĭ la suprafață
Dar ca spațiul fără fund :
Câte lumĭ în a lor ceață
Și-adîncime se ascund !....

Despre ceĭ negri, rĕspunzînd la o întrebare a mea : ce gîndește și care ochĭ sunt maĭ frumoșĭ : ceĭ albaștri saŭ ceĭ negri ? spune :

Ce gîndesc ? Fără 'ndoială
Și tu încă aĭ cuvînt,
Dar născut pe-acest pămînt,
Ochiĭ m'aŭ legat de cer,
A creațiuniĭ fală,
Profund și-albastru mister.

Iubesc cerul plin de astre,
De nemărginire plin,
Cerul limpede, senin ;
Pe pămînt cât voiŭ maĭ sta
Voiŭ iubi florile-albastre,
Care zic : nu mĕ uita !

Iar în ochiĭ drageĭ mele
Ating cerul, îl sărut,
Și 'n azurul lor pĭerdut
Rătăcesc în tainic sbor ;
Ale lor priviri sunt stele,
Rouă 's lacrimele lor.

Dar și tu lîng'-a brună
Poți ferice să visezĭ,
Dumnezeŭ să te creezĭ ;
Negri ochĭ și negru pĕr
Sunt nopți negri fără lună,
Care încă-ascund un cer !

Negru 'ntunecos e sînul
Clocotinduluĭ crater,
Foc vulcanic, foc de cer ;
In sfîrșit, tot una sunt
Dacă ele topesc chinul
Traiuluĭ de pe pămînt.

Astfel că a zice 'mĭ vine :
Ceĭ maĭ dulcĭ, ceĭ maĭ frumoșĭ,
Ceĭ maĭ sincerĭ, maĭ duioșĭ
Ochĭ în lume, sunt aceĭ
Ce-ți plac ție, pentru tine,
Pentru mine ochiĭ eĭ !

Soarta luĭ părea legată de soarta ochilor iubiți de dînsul, căcĭ în cunoscuta poezie : *Epicurian și poet* el își face profesiunea de credință, fără de nicĭ o ezitațiune :

— De ce cu atâta nepăsare,
Pe lîngă masa noastră trecĭ,
E vesel vinul în pahare,
Haide-amice, vin și petrecĭ.

— La masa voastră n'am ce face
Maĭ trist eŭ par decât sînt,
Lăsați-mă să'mĭ cat în pace
De calea mea pe-acest pămînt.

— Dar calea noastră 'n lume-aice,
E grea, c'un țel necunoscut,
De-aceea cred că-ĭ bine, – amice,
Să maĭ petrecem un minut.

Ce-ĭ un minut, ce-ĭ o plăcere ?
Ceea-ce simt este o plăcere ?
Și pentru dor nu-ĭ mîngîere
În sufletul nemuritor.

Durere, dor, orĭ și ce fie,
Vino, amice, ia un pahar,
Îmbată-te și 'n beție
Înecă chinul tĕŭ amar !

— Eŭ să mĕ 'mbăt, voĭ nu știți dară
Că de doĭ ochĭ de-azur ceresc
M'am îmbătat odinioară,
Că nu maĭ pot să mă trezesc.

Şi într'adevĕr, că târziŭ s'a deşteptat din această beţie în care a petrecut ceĭ maĭ frumoşĭ anĭ aĭ tinereţiĭ!...

Soldat, Şerbănescu era îndrăzneţ, hotărît şi aspru; era un om. Când i-a rĕsunat la ureche semnalul adunăriĭ ostaşilor, s'a deşteptat ca dintr'un somn adînc şi încingênd din noŭ sabia a pornit pe câmpul de bătae:

Să sufĕr, să mĕ lupt, să mor,
Să mor — de mi-o fi scris —
Dar din beţia - acestuĭ vis
fermecător
Să pot eşi învingĕtor.

Precum îmĭ scria de la Nicopole, în cele d'intăĭ zile, după intrarea noastră în războiŭ. Şi s'a luptat, a suferit, s'a întors cu oastea învingătoare, el însă a rĕmas tot învinsul ochilor...

Ca adorator al ochilor — Şerbănescu e afabil, sentimental, chiar nestatornic. Ce vreţi? era artist!... era poet! Oare Carmen Sylva nu ne arată că pe lume nu-ĭ decât o plăcere: să-ţĭ fie drag ce e frumos?

Intr'adevĕr lira luĭ cea gingaşă, cea duios mlădietoare de inimĭ, nu a rĕsunat decât de cântece de amor, natura cu frumuseţile eĭ, împrejurările şi rostul lumiĭ ne fiind pentru dînsul decât marile accesoriĭ, de care se folosea pentru a zugrăvi saŭ a desprinde din grandiosul lor cadru, maĭ vie, maĭ ademenitoare, fiinţa şi imaginea femeeĭ iubite. Aşa războiul la care el a luat o parte activă, nu i-a inspirat — afară de o satiră soldăţească, uitată de atuncĭ — decât poeziĭ de dragoste, care dovedesc, că în mijlocul celor maĭ marĭ primejdiĭ mintea şi inima îĭ eraŭ legate, tot de casa „cea cu trandafirĭ încinsă şi albastre lobeliĭ", în care aştepta:

Privind la drumul plin de pulbere şi vênt
Draga cea nerăbdătoare să-ĭ aduc senin şi soare
De pe 'nstrăinat pămînt!...

La dînsa gîndea el şi nu de neajunsurile şi greutăţile de tot felul ale războiuluĭ — suferea el maĭ cu seamă, ci de lipsă şi de golnl ce ea îĭ lăsase în suflet se plângea, scriindu-ĭ:

— Ca erĭ şi azĭ şi azĭ ca mânĭ
Tot depărtat de tine!...
Şi zile trec, trec săptămânĭ,
De lunga-ţĭ lipsă pline.
Şi lipsa-ţĭ o strĕbat, tu ştiĭ,
Ducêndu-ţĭ dragă dorul;
Precum s'ar duce prin pustiĭ
Cu setea-ĭ călătorul!...
In orizonturĭ făr' de fund
Daŭ liber drum gîndiriĭ
Şi nevĕzêndu-te m'afund
In lumea 'nchipuiriĭ.
Şi 'n aiurărĭ adîncĭ căzut
Iţĭ murmur lin amoru-mĭ
Şi-aicĭ, eŭ însu-mĭ D-zeŭ,
Din doruri arzătoare,
Din razele de curcubeŭ,
Din mirosul de floare;

Din tainele ce într'amurg
Dau freamătul pădurii,
Din armoniile ce curg
In vinele Naturii:
Te plăsmuesc, din nou cum ești,
Când ești tu lîngă mine
Cu-aceleași dorurĭ femeești
Ce m'au legat de tine.
Când însă dau să te sărut
Sărut în gol tot doru-mĭ...

Nicĭ o închipuire nu e mai vie, nicĭ o fantazie nu e mai amoroasă..,

In „Junimea“ de la Iași, al căruĭ membru era, Theodor Șerbănescu își avea ca toți ceilalți pagina sa în albumul general al Societății, în păstrarea astăzĭ a coleguluĭ și amiculuĭ meu Iacob Negruzzi.

Acest album e poate cel mai caracteristic—și negreșit unic în felul său—document intelectual, în care mai toate ilustrațiunile literaturiĭ noastre sunt zugrăvite prin trăsăturĭ spirituale de condeiu. Șerbănescu e și el schițat, mi se pare, de răposatul pictor Verussi, în uniformă de capitan de geniu, cu chipiul în cap, cu pintenĭ la călcâe, mic și spițelat, ținând globul pământuluĭ in mânĭ și făcând gestul de a-l asvîrli în Dumnezeu, carele dintre norĭ întinde mânile înainte pentru a se feri de așa strașnică primejdie. De desubt drept explicație patru versurĭ ale luĭ Șerbănescu care sună astfel:

In mânia mea păgână
De-așĭ avea putere eu,
Așĭ lua pământu 'n mână
Și-aș svîrli în Dumnezeu!...

Era tînĕr foarte când scria această—boutade, cum zic Francezii, așa că dacă — fără a-ĭ ceti mai departe poeziile — s'ar cerca cineva să-l judece după dînsa l'ar lua drept cine știe ce Matamor! Și doar el nu a avut nicĭ ca om, nicĭ ca poet Don Quichottism — de nicĭ o specie — deși s'a luptat în deajuns cu morile de vênt, ale Amoruluĭ.

Șerbănescu este poate unul dintre poeții care au scris mai mult la noĭ. Lucrările luĭ sunt împrăștiate în toate ziarele ce se publicau acum 25 de anĭ, cărora le era el o adevĕrată Providență. Cele mai de seamă au fost publicate în *Convorbirĭ Literare* și în alte Reviste, și până acum nu s'au adunat încă în volum. Comitetul brăilean, instituit, din inițiativa amiculuĭ meu T. Djuvara, pentru ridicarea unuĭ monument poetuluĭ, are de scop adunarea și publicarea tuturor acestor scrierĭ.

Modul luĭ de a lucra era foarte ciudat. Se plimba cu mânile la spate sau în buzunar și compunea în gînd. Când bucata — primenită și îndreptată astfel de mai multe orĭ — era, după socotința luĭ gata, o așternea pe hârtie și rar o mai schimba. I se întîmpla însă, cele mai de multe orĭ ca pentru un cuvînt sau pentru altul, să nu scrie și lăsând-o astfel începea alta, orĭ o uita, așa că pot zice, cu tot dreptul, că Șerbănescu și-a perdut cele mai multe și mai frumoase poezii pe drum!

Iată cum un critic modern, amicul meŭ N. Petrașcu, caracterisează poezia luĭ Șerbănescu: Sentimentul luĭ avea însușirĭ delicate, feminine; versul luĭ nu putea fi decât de o eleganță rară, și parfumat ca batista uneĭ femeĭ, ce ascunde o lacrimă saŭ un surîs maĭ franc.

Șerbănescu și-a specialisat sentimentul sĕŭ, și nu este lucru maĭ poetic decât însuflețirea, în mod individual, a unuĭ sentiment atât de învechit ca amorul.

Această particulară viață a poezieĭ luĭ Șerbănescu e datorită, scrie acelașĭ critic, fonduluĭ natureĭ—tot atât de vechiŭ ca și amorul,—dar apropierile, asemĕnările și închipuirile sale sunt, cu toate acestea, nouĕ, gingașe și oglindesc în mod artistic chipul iubiteĭ.

Maĭ e ceva noŭ încă: concretizarea în imaginĭ și în dorințĭ a simțirilor vagĭ, nedefinite, care în poezie ies, adesea, din sfera limpede a înțelegereĭ și trec dincolo de hotarele firiĭ. Așa, zice el într'un moment de tristețe, de năzuință — greŭ de atins — orĭ de prea încordată nerăbdare:

Bate vîntul, bate tare,
Bate de la rĕsărit,
Și'mĭ aduce dor de mare,
Dor de lung călĕtorit.

Duce-m'așĭ atuncĭ în lume,
Fără să mĕ maĭ opresc,
Prin pustiurĭ fără nume,
Marĭ ca golu'mĭ sufletesc.

Duce-m'așĭ viața toată
Ca să scap de-al viețeĭ chin,
Până'n lumea ceealaltă
De-unde ceĭ dușĭ nu maĭ vin.

Și-atuncî pe pămînt, atunce,
Aceĭ care m'aŭ iubit
Să însemne cu o cruce
Locul unde m'am oprit.

E un fel de: Mes amis, quand je mourrai, plantez un saule au cimetière, a luĭ Alfred de Musset. Saŭ: Maĭ am un singur dor, în liniștea seriĭ, să mĕ lăsațĭ să mor, la marginea măriĭ, a luĭ Eminescu. Simțirea poetică — dusă la extrem — e astfel transfigurată, devenită plastică prin imaginea poetică. Tot ca element de formă se maĭ adaugă încă o însușire la Șerbănescu: un accent pasionat, o melodie a versuluĭ sĕŭ, vers care e cel maĭ ușor de pus pe muzică, avînd tonul muzical într'însul. Eată de ce, afară de Alecsandri și Eminescu, nicĭ un poet nu a fost știut pe dinafară maĭ mult decât Șerbănescu (1). De aceea dela un capĕt la celălalt al țăriĭ versurile luĭ — puse în muzică, cele maĭ multe de George Cavadia, desfată de 20 de anĭ, auzul tuturora.

Unde eștĭ? Unde eștĭ? cea maĭ rĕspîndită dintre compozițiile acestea, a fost admirată, ca poezie și ca muzică la Paris, în timpul Expoziției, în cât era bucata de predilecțiune a ilustrațiunilor muzicale și sociale care vizitaŭ restaurantul nostru; iar Majo Ferero, un compositor brasilian, a fost atât de entusiast de dînsa, că a tradus-o în limba spaniolă și a aranjat-o pentru cele 12 vocĭ ale trupeĭ muzicale ce dirijea, dând-o ca un mărgăritar al repertoriuluĭ sĕŭ.

(1) N. Petrașcu; *Literatură și Artă română*, anul V. p. 571.

Dar vremea de dragoste, de cântec pasionat, de aiurărĭ sentimentale, tinereţea, trecea, trecea prea iute şi accentele lireĭ începeaŭ să ia maĭ mult calea judecăţiĭ decât a inimeĭ. Șerbănescu tot cânta, dar ochiĭ albaştri, ochiĭ negri, ochiĭ vioriĭ, scăpătaseră în umbra trecutuluĭ şi adoratorul lor de odinioară, făcea filosofie cu dînşiĭ saŭ pentru dînşiĭ. Trăia din amintirile acelor clipe, îmbĕtătoare de simţirĭ, propovĕduind acum, aceea ce-l făcea „să tremure şi să îngălbenească“ altă dată! — Care era misterul acesteĭ prefacerĭ? Ce se întîmplase? Pentru ce o îndrumare nouă? Pentru că:

S'a dus Amorul, un amic
Supus amêndurora,
Decĭ cântecelor mele zic
Adio tuturora!

Vorba luĭ Eminescu.

Dispărênd elementul care dăduse naştere şi farmec versurilor luĭ, Șerbănescu poetul tinereţiĭ, al iluziunilor şi al simţirilor învăpăiate de iubire, cu sbor şovăelnic se maĭ înalţă în albastrul contemplărilor de odinioară, cu glas tremurat de emoţiune maĭ dedea flinţă bătăilor inimeĭ, cu ochiĭ galeşĭ, cu ochiĭ înduioşaţĭ căta la calea, pe vecĭ lăsată în urmă!.... Ah! inima! inima! ea'ţĭ aduce relele şi'ţĭ face belelele!... cum zice cântecul popular! Şi poetul nostru avea conştiinţă de aceasta, căcĭ iată ce scrie:

Frumoasă ochi'mĭ te-aŭ vĕzut,
Dar inima mea a tăcut.
Sĕrmana! trebuia să tacă:
Era de-atâta vreme seacă!
Prea mult odată a trăit
Şi pătimaşă a iubit!
Ca tot ce însă prin foc trece
Acuma e cenuşă rece!...

Iar altă dată — cu doĭ anĭ înainte de a muri — sbătêndu-se singur în potriva neînduratelor legĭ ale firiĭ, striga cu disperare: Oh! ştiŭ că nu maĭ am drept de-a iubi!... A iubi! acesta-ĭ fu ultimul strigăt, aceasta-ĭ fu ultima dorinţă... A iubi! Patima şi năzuinţa luĭ, eraŭ maĭ tarĭ decât legile naturiĭ; dar cum viaţa şi fericirea i-aŭ stat în a iubi şi a fi iubit, nimic nu l'a putut mîngâia vĕzêndu-se ajuns a nu maĭ face să bată inimile de acelaşĭ dor, de aceeaşĭ bucurie, de care cu prisos era plină inima luĭ. — Poetul nemuritor prin opera luĭ va rĕmâne însă de-apururĭ graiul viŭ şi pasionat, mîngâetorul gingaş şi voios al tuturor celora care se iubesc şi se vor iubi pe lume!

D. C. Ollănescu.

CAMILLE FORMIGÉ, (arhitect).

Biblioteca Centrală Iași

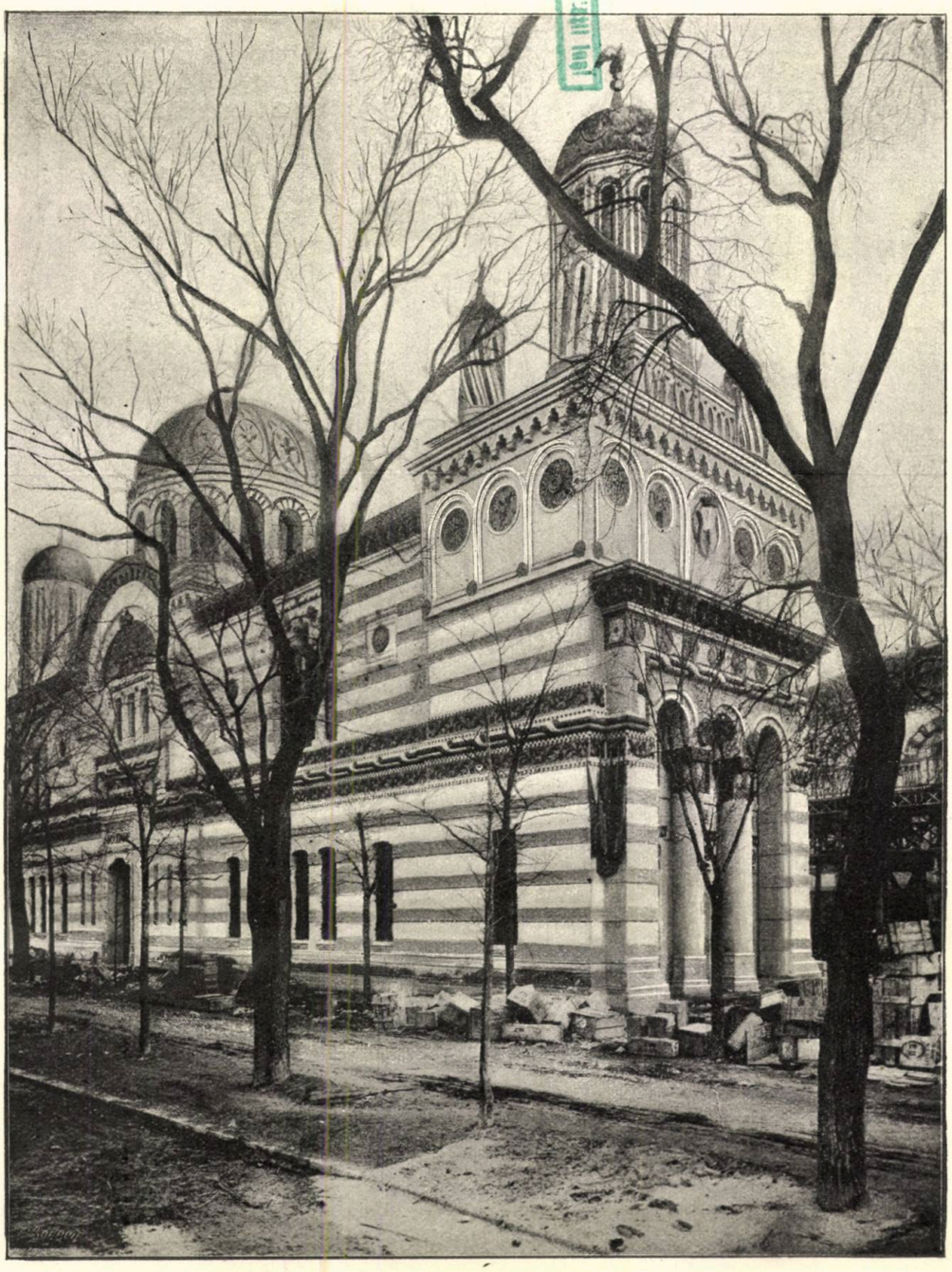

Pavilionul regal român la Expoziția din Paris (1900).

ÎNDREPTĂRI

ROMAN

IV [1].

Generalul se plictisea.

Venit la țară spre a face plăcere mosafirilor și nevestii-sii, umbla toată ziua prin curte, cu fișca în botforĭ, legând lucrurĭ nelegate între ele, glumind saŭ înjurând, trecênd de la grajd la cotineață, de la boĭ la porumbeĭ, zeflemisind în dreapta și în stînga, dar rĕmânênd în fond *plictisit.*

Plecând din Bucureștĭ, alcătuise lucrurile astfel, încât, peste douĕ zile, să primească o telegramă, prin care să fie chiemat *de urgență* și *în interes de serviciŭ.* Dar telegrama nu sosea.

Generalul rîdea singur :

— Aĭ draculuĭ băeți ! . . .

Băeții eraŭ camarazii luĭ de la Minister, care, in adevĕr, făceaŭ un chef nespus, gîndindu-se la mutra Generaluluĭ, înfundat la țară pe vreme de iarnă, între nevastă-sa, părintele Moisi Lupu, *doamna presbitera* (cum chiema el pe Porția), Mia și Comănești eanu, — pe când la Bucureștĭ o trupă nemțească juca operete la teatrul liric, la Capșa cădea Ministerul în toate zilele, iar la club, ghiordumul înflorea.

În sfîrșit, a treia zi dete Dumnezeŭ și sosi telegrama.

Era tocmaĭ cu vre-un ceas înnainte de trecerea trenuluĭ.

Generalul se grăbea să se îmbrace, pe când Ana se ținea dupĕ el.

— Nu înțeleg ce afaceri urgente poți avea acum în sĕrbătorĭ . . .

— Bine, dragă, se adună comisiunea cavalerieĭ . .

— Ciudată comisiune, care se întrunește regulat când tu plecĭ la țară !...

— Așa-ĭ slujba Guvernuluĭ ! Omul trebuie să fie sclavul datorieĭ. Cu atât maĭ mult militarul.

---

(1) A se vedea Revista *Literatură și Artă Română*, anul V, pag. 677.

Ana se uita la dînsul ironic:

— Cel puțin mai schimbă comisiunile.

— Eĭ, asta-ĭ! Par'că eŭ sunt de capul meŭ.

— Am să scriŭ Matildeĭ...

Matilda era nevasta Ministruluĭ de Războiŭ.

— Scrie, dragă, că numaĭ asta îmĭ maĭ lipsea: să știe lumea că sunt pus la epitropia de nevastă.

Ana începu să rîdă, falș. El de asemenea rîse, dar de-a binele, bătênd-o pe umerĭ.

— Ce va să zică să aĭ a face cu femee deșteaptă!..

— Foarte-ți mulțumesc.

— Zĕŭ, Anicuțo. Nu te daŭ pe 7 Prințese Smasmì.

— Ia te rog... Aĭ face bine să fiĭ maĭ demn!

— Eŭ? ! Păĭ, dragă, demnitatea este religia ofițerilor, — maĭ cu seamă când sunt superiorĭ.

— Te rog să mĕ scuteștĭ de glume. Eŭ îți vorbesc serios.

— Foarte serios. Ce-am zis: „că demnitatea este religia ofițerilor". Așa este.

— Atuncĭ te rog să nu maĭ facĭ ce-aĭ făcut aseară.

El rĕmase cu o perie în mână, nedomirit.

— Ce-am făcut?

— Atâta îți spun.

— Da ce-am făcut, soro?

Ea îl privea cu rĕutate.

— Ce, atâta eștĭ de inconștient, că nicĭ nu-țĭ daĭ seamă de ce facĭ?

— E!... Anicuțo, mĕ superĭ. Iți spun pe cinstea mea că nu mĕ știŭ vinovat de nimic.

Se vedea, în adevĕr, că era foarte sincer. Nevastă-sa da din cap, mirată:

— Eștĭ un adevĕrat inconșcient!

— Da nu mĕ maĭ înebuni, soro, și spune.

— Bine, Iorgule, nu înțelegĭ că mie îmĭ vine greŭ să te vĕd luând de bărbie pe o femee, în fața mea!...

El trînti peria pe masă și începu să rîdă cu o poftă nespusă. Nevastă-sa se făcuse roșie.

— Crezĭ că te prinde grozav!...

— Bravo aĭ noștri Anicuțo!... Va să zică eștĭ geloasă, neică!...

Ea îl privea cu ochiĭ sticlind de rĕutate:

— Iartă-mĕ, Iorgule, dar tare maĭ eștĭ prost.

— Bine, dragă, se poate. Dar tu cum eștĭ, când aĭ astfel de ideĭ în cap!...

Apoĭ iar bufni de rîs:

— Auzĭ geloasă de *doamna presbitera*!!... Lasă-mĕ, dragă, că pierd trenul. Aĭ ceva pentru Bucureștĭ?

— Să daĭ afară pe Stanciu.

— O să'l daŭ afară. Alta?

— Să nu te ducĭ la Prinţesa Smasmì.

— Da de ce să nu mĕ duc?

— Aşa.

El, cu sacul în mână, se uită la dînsa.

— Bine, dragă. Alt, la cine să nu mĕ maĭ duc?

— In multe locurĭ ar trebui să nu te maĭ ducĭ. . .

— Vreĭ să nu mĕ maĭ duc la Divizie, să nu mĕ maĭ duc la club, să nu mĕ maĭ duc la Capşa? . . .

— N'ar fi nicĭ un rĕŭ.

— Bre, anasini sichimini, mare lucru e să fiĭ om fericit şi să te iubească nevasta!

Apoĭ, eşind de la dînsul şi trecînd în camera în care eraŭ ceĭlalţĭ, se duse drept la Porţia Lupu, o luă din noŭ de guşe, îĭ sărută mâna, şi, rîzînd din ochĭ cu ghiduşie, îĭ zise tare:

— Să nu ne vadă nevasta. La revedere, părinte. De îndată ce voiŭ putea, mĕ întorc cu cea maĭ mare plăcere. Ba din contră, să ne întîlnim sănătoşĭ la Bucureştĭ. Adio, Mio dragă. Caută să fiĭ cuminte şi să semenĭ cu nevastă-mea.

Ana sta lîngă uşe, cu braţele încrucişate, cu capul pe un umĕr, umflată de rîs, şi totuşĭ tristă. Aşa cum umbla el acum, iritat de convorbirea cu dînsa, părea vioiŭ şi încă tînĕr.

— Adio, tiranule, îĭ zise el, sărutând-o.

— Eştĭ un infam.

El înnălţă din umerĭ şi plecă.

Odată rĕmas singur în sanie, i se păru că iese de la închisoare. Ah, ce minunată e libertatea! Işĭ aprinse o ţigară. Era atât de plin de citaniile nevesteĭ, încât zise vizitiuluĭ să mâie maĭ repede, ca nu care cumva să'l ajungă de pe urmă privirea ironică a Aneĭ.

— Măĭ frate, proştĭ sunt oamenĭĭ!... De la Adam până în zilele noastre toţĭ sunt păcăliţĭ şi totuşĭ toţĭ se păcălesc maĭ departe!...

Dete cu tifla în vînt la adresa bărbaţilor; apoĭ strigă la vizitiŭ:

— Mână mĕ!

Vizitiul era un ţigan, încotoşmănat într'un sucman cu găitanurĭ negre, şi pe cap cu o căciulă cât o pomană. Ţiganul era beat, şi, cum trebuia să mâie de-a'n picioarele, se rezema în hăţurĭ. Generalul îl prubului numaĭ decât. Iĭ ridică nişte crucĭ şi nişte Dumnezeĭ cât el de marĭ; apoĭ îl pofti să şadă jos:

— Şezĭ, afurisitule, că tocmaĭ azĭ ţi-aĭ găsit să te 'mbeţĭ!...

Ţiganul şezu.

— Şi nu te maĭ rezema în hăţurĭ, boule!

Bietul ţigan tocmaĭ atuncĭ mătăhăni pe o lature. Un pumn năstruşnic îl puse în poziţiune verticală.

— N'auzĭ, mĕ, beţivule?! Bată-te Dumnezeŭ de baragladina draculuĭ! Tocmaĭ azĭ ţi-aĭ găsit să te 'mbeţĭ, mĕ?

— Să trăeşti, Măria Ta, că mai mult de inimă rea...

— Ţi s'aŭ înecat corăbiile!...

— Ba, m'a bătut muierea, Măria Ta.

— Bine ţi-a făcut!

Vorba din urmă fu rostită numai aşa, fiind-că era hârţăgos ; în fond însă, Generalul simţi că în vizitiul bătut de nevastă avea un coleg :

— Bre! mare comedie! gîndi el.

Apoi se întoarce iar către ţigan :

— Şi de ce te-a bătut, păcătosule?

— Să trăeşti cucoane, cică nu's vrenic de dînsa...

Apoi aşa o fi, mă.

— Muierea draculuĭ, boierule! Daĭ la deal, hacana; daĭ la vale, hacana...

Generalul începu să rîdă: se vede că asta e soarta tuturor, gîndea el. De la mic şi pân la mare, asta este: „daĭ la deal, hacana; daĭ la vale, hacana". Apoĭ luă hăţurile din mâna vizitiuluĭ, şi dete vînt cailor, ca să nu scape trenul.

Când ajunse la Bucureştĭ, seara, începea să viscolească.

De la gară se duse drept la bărbier, se ferchezui bine, îşĭ ridică vîrful mustăţiĭ în vînt; apoĭ trecu pe la teatrul liric, unde îşĭ luă un bilet; de acolo se abătu pe la Capşa, să maĭ audă ceva politică; în fine plecă şi de aci, luând cu sine un carton plin cu dulciurĭ.

Când se urcă din noŭ în sanie, ningea din temeiŭ. Generalul îşĭ ridică gluga peste chipiŭ şi o porni. Merse sania, răsucindu-se din stradă în stradă, până ce ajunse pe sub dealul Mitropolieĭ. Aci, în faţa uneĭ căsuţe joase, se opri. Generalul se dete jos, cu sacul de bomboane pe sub manta, sună la uşe, iar când să intre, se lovi piept în piept cu un domn, care, cerându-şĭ iertare în nemţeşte, se duse puşcă spre poartă.

Fu întîmpinat de la uşe de douĕ femeĭ, una în vîrstă, alta tînără de tot şi maĭ cu seamă foarte frumoasă.

Bătrâna era văduva unuĭ capel-maistru german, care condusese anĭ întregĭ muzica regimentuluĭ comandat de Villara, pe când era colonel. După moartea luĭ bărbatu-sĕŭ, văduva îşĭ adusese aminte de fostul lor Colonel şi 'l rugase s'o ajute. Generalul stăruise să facă pensie văduveĭ şi pusese pe fată în Conservator, îndemnat la început de un sentiment firesc de protecţie şi chiar de milă. Cu vremea însă, ochiĭ feteĭ începuseră a'ĭ zîmbi într'un colţ al amintiriĭ. Generalul, cu bun simţ, luptase în contra uneĭ aiurărĭ sufleteştĭ atât de nepotrivită, dar fata era şireată, iar el slab de îngerĭ, aşa că treburile se cam încurcaseră.

Berta făcea progrese marĭ la piano, dar nu călca drept. Generalul luase lucrurile omeneşte. Egoismul bărbătesc suferea într'însul, dar el încerca să rîdă:

— Pisică, domnule, muierea! Ziĭ pisică şi las'o.

De astă dată însă, neamţul blond, care eşea puşcă de la Berta, îl plictisea grozav. Stete la dînsa puţin, vorbi posomorît şi plecă cu durere de cap.

Se duse să prânzească la Bulevard, unde, printre diplomaţĭ străinĭ şi

senatorĭ naționalĭ, era sigur să găsească doĭ-treĭ prietenĭ de pe vremea luĭ Cuza, flăcăĭ bătrânĭ, cu care să maĭ rîdă și apoĭ să meargă la teatru.

Așa se și întîmplă : îĭ găsi, rîse și se duse cu dînșiĭ la teatru.

Trupa nemțească de la teatru liric era bunicică. Fiindcă se dezbrăcaŭ cu gust și se îmbrăcaŭ fără gust, se poate zice că toate actrițele eraŭ bine îmbrăcate. Niște Dumnezeĭ de pe vremea luĭ Omer, cu fulgere de tinichea în mână ; zeițe goale ce veneaŭ cu jelburĭ la *Zevs*, plângêndu-se împotriva luĭ Achille saŭ a luĭ Priam ; eroĭ rebegițĭ; o Minervă hîdă ; un balamuc de Olymp, — peste tot nota era forțată, gluma siluită, — dar toate stîrneaŭ rîsul.

Generalul făcu un chief nespus, uitând cu desăvîrșire legăturile luĭ cu lumea. Îl bufnea rîsul într'aiurĭ, silind pe vecinĭ să se întoarcă spre el, mirațĭ ; repeta cuvintele nemțeștĭ ce i se păreaŭ maĭ caraghioaze ; tușea, scrîșnea din dințĭ, bătea din mânĭ și pe toate le încheia cu „bravo aĭ noștri !“.

Când însă fu pe la sfîrșit, muzica săltăreață a operetteĭ prinse acordurile unuĭ vals încântător, plin de adierĭ melancolice, a căror suavă melodie străbătea în suflet ca un suspin. Coardele viorilor vibraŭ cu intonațiunĭ de glas omenesc, iar notele se mlădiaŭ pe măsura valsuluĭ ca undele pe valurĭ.

Când se sfîrși actul, toată lumea fluera saŭ cânta în gînd, gata să joace. Numaĭ generalul eșea pe tăcutele. Ochiĭ albaștri aĭ Berteĭ îĭ răsăriseră în minte ca douĕ viorele, iar cât colea pălăria neamțuluĭ.

Se duse omul la club, încercă să'și facă partida obicĭnuită, dar fără chief și fără noroc. Un valet de pică avea o șleapcă pe ochĭ, întocmaĭ ca neamțul.

Ostenit și plictisit, o porni acasă.

Pe când se dezbrăca, se simți umilit și prostit, și fără voie se întrebă de nu care cumva era gelos.

— Eĭ, așĭ !... zise el tare.

Nu era gelos, dar avea ceva. Și cum se gîndea aiurit, ochiĭ luĭ căzură pe portretul neveste-sii. Atuncĭ scena de la moșie îĭ reveni în minte, și deodată o mulțime de lucruri se legară și se explicară între dînsele : nicĭ Ana, probabil, nu era geloasă de dînsul, dupĕ cum nicĭ el nu era gelos de Berta. Numaĭ, atât Ana, atuncĭ, cât și el, acum, eraŭ răniți în amorul lor propriŭ. Amorul propriŭ ! Egoismul ! Adevĕratele izvoare ale nefericiriĭ omenești !

Și cum în fond Generalul era numaĭ stricat de împrejurărĭ, zeflemist și caraghioz, fără a fi rĕŭ la suflet, se culcă, hotărît să nu maĭ supere pe nevastă cu nimicurĭ.

Cu această îndreptare, scoasă din propria luĭ experiență sufletească, păru a redobîndi buna dispoziție de toate zilele, libertatea lăuntrică, cea d'întâĭ condițiune a liniștiĭ gîndurilor și a fericiriĭ.

În lipsa luĭ de la țară, Ana duse lucrurile cu atâta tact și atâta stăruință, încât toată lumea i se supuse. Căsătoria luĭ Comănești eanu cu Mia, hotărîtă de dînsa, fu primită de toți, și după câtva timp se și făcu.

V.

Îndată după nuntă, tinerii plecară în Italia.

Drumul se urmă liniștit până la Roma. Mia se bucura în tăcere de priveliștea locurilor, uitându-se ceasuri întregi pe geamul vagonului și întorcându-și ochii din când în când spre bărbatu-său, cu sfiala vîrstei și împrejurărilor în care se găsea. O imagine nouă despre dînsa îi umplea mintea: era acum *doamnă*, lucru așa de respectabil! Doamna Comănești eanu!... Părinții îi spuseseră și ea simțise că făcuse o căsătorie neașteptată, luând pe un om cu nume mare în Țara românească și cu avere. Era ceva turbure în atmosferă. Fata înțelegea, poate că chiar știea de ce se făcuseră lucrurile cu atâta grabă. Totuși, nu mai puțin era gata să se devoteze lui bărbatu-său, cu toată căldura generoasă a tinereții. — Dînsul părea preocupat, dar îi purta de grije. O lăsa în gîndurile ei, întrebând-o din când în când dacă nu-i era frig, dacă dorea ceva. Restul timpului, citea.

Ajunseră la Roma într'o dimineață de Martie. Mia privea pe fereastra vagonului în Campania romană ca într'un tablou biblic. Cât auzise ea vorbindu-se în casa părintească de Roma, de patria strămoșilor noștri, de monumente, de antichități, de mîndria de a se coborî din așa mare neam, — ar fi fost destul ca s'o facă să vibreze acum la vederea aqueducurilor, a câmpului pustiu, înflorit ca luncile și presărat cu turme de oi. Dar și fără amintirile părintești, Mia ar fi putut pătrunde în caracterul emoționant al lumei de care se apropia, fiind în însușirile firii ei de a pricepe tot ce era frumos și bun.

Bărbatu-său simțea și el înrîurirea Romei de care se apropia, dar cu o notă personală ce-l făcea să sufere, încordând parcă icoana tragică a locului și a timpului. De patru zile de când plecaseră, el încerca să pătrundă în legătura împrejurărilor și să-și scoată o linie de purtare. Când primise să se jertfească însurătorii impusă de Ana, era bine hotărît să se despartă. Însă, ca la toți oamenii fără voință, pe care îndoiala bineului și a răului îi ține între gîndire și faptă, realitatea unei noui ființe intrată în viața lui, îl nedumerea de tot. Cu instinctul lui de om blajin și drept, înțelegea că Mia, *nevastă-sa,* era acum *cineva.* Nevastă-sa!... De vre-o două ori, puterea legitimă a cuvîntului acesta avusese farmecul de a evoca imaginea mame-sii, și atunci se uitase pe furiș la Mia, și avusese impresia că fata, îmbrăcată acum altfel, părea alta. În suavitatea chipului ei, o nuanță rătăcită de temere și de tristețe îi da un aer de victimă.

El mișcă încet din cap, gîndindu-se că victime suntem cu toții, care mai mult, care mai puțin; că Ana era mai mult decât toți, ea, ajunsă aproape la capătul vieții, fără nici o mîngâere, nici una!... Și atunci îi reveni în minte icoana adorată a unchiului său, mortul în războiu, cel ce, ca și dînsul, iubise poate pe Ana, ținără de tot atunci, cum era acum nevasta lui. Fugeau liniile munților albani spre orizontul clasic al Sabiniei. Un sentiment de nedomirire

și de zădărnicie îi ridică un oftat din adîncul sufletului. Mia se întoarse deodată către el, cu ochii mari:

— Ce ai?

— Nimic...

Ea îl privi lung și nu mai răspunse.

Ajunseră astfel în cetatea eternă. Fata se bucura de tot, de plantele verzi, de ruinele termelor lui Diocleţian pe lîngă care trecură, iar el se bucura de bucuria ei. La hotel, Mia își alese o cameră din care putea vedea panorama Romei, iar bărbatu-său o alta alături.

Acum începe viaţa statornică între dînșii, de bărbat și femee. Nici unul nu știa ce să zică și cum să se poarte. Le era foame la amîndoi, și în această povaţă a naturei se întîlniră de minune.

Mia se îmbrăcă repede și se coborî jos, nerăbdătoare de a vedea orașul. Bărbatu-său o ajunse de pe urmă, cu câteva foi de hârtie în mână. Luară cafeaua în grabă și eșiră. Pe când el da portarului foile de hârtie, dînsa voi să întindă mâna ca să le citească, dar numai decât se răsgîndi.

— Sunt trei telegrame, zise el.

— Da?

— Să dăm de știre acasă că am ajuns bine. Una către părinţii dumitale...

— Mulţumesc, domnule.

El se uită la dînsa, zîmbind:

— Ce fel, *domnule*?...

Fata plecă din umeri cu nehotărîre:

— Nu pot zice altfel, mă rog... Poate mai pe urmă. Și alta către tatăl... domniei-tale?

— Da.

Mai rămânea a treia. Mia nu întrebă, iar el nu răspunse, deși pe amîndoi îi preocupa această de a treia telegramă. Trăsura mergea spre Coliseu, cel d'întâi monument pe care voia să-l vadă fata, după citirile ei și după vorba lui tată-său. Se uitau pe vîrful zidirilor colosale, pe care le aurea soarele; pe grădinile de la villa Aldobrandini; pe turla lui Nerone. Când trăsura coti pe Via Nazionale, se zări, pe coborîșul unei strade, în vale, vîrful unei coloane. Mia tresări și fără voie se lipi cu umărul de bărbatu-său. Apoi îi zise încet și ca încremenită:

— Pare-mi-se, domnule, că am văzut Columna noastră...

Apoi întrebă pe vizitiu în italienește de era așa. Așa era.

— Este Columna noastră... repetă ea, cu ochii sticlind. O să mergem și la dînsa, nu-i așa?

— Da cum să nu mergem, draga mea, că de asta suntem aici. O să mergem peste tot pe unde vrei. Du-mă dumneata. Dar, mă rog, știi italienește? Văd că vorbești prea frumos.

— Știu puţin. Am învăţat ca să fac plăcerea lui tata.

Trăsura se învîrtea prin strade înguste, trecea pe sub sîrme de lumină

electrică, pe lîngă ruine, pe sub balcoane pline de florĭ, pe sub ferestre pline de rufe, cu alte cuvinte printr'o lume nouă și curioasă, deși, de fapt, foarte veche. În cele din urmă, intră într'o uliță cotită, ce urca la deal, și de odată apăru ochilor fermecațĭ aĭ călătorilor, Coliseul, puternica zidire ce a înfruntat 18 veacurĭ de viață și mâna sacrilege a omuluĭ, fără să se clintească. Când trăsura se coborî din noŭ în vale și trecu pe lîngă arcadele mărețe, Mia se făcuse mititică, plecând capul pe o parte ca să vadă coroana de ferestre ce luminează fruntea Coliseuluĭ. Se deteră jos amêndoĭ, uimițĭ de splendoarea acestor ruine, peste care soarele ploua o pulbere de picăturĭ de aur. Intrară încet, de-abia călcând, fără să auză glasul vînzătorilor de mozaice de sub arcade. Înăuntru nimenĭ. O pace străină și amețitoare, ca de pe alte tărîmurĭ, părea a învălui realitatea într'un parfum de poveste.

Alexandru tăcea, zdruncinat până în temeliile gîndurilor luĭ de viitor eroŭ. Cine și ce se poate asemăna cu poporul care a clădit asemenea măriri și cu măririle acestea!.. Nevastă-sa se apropiase pe nesimțite de el, îl luase de braț și îl strîngea cu putere, ca și cum ar fi voit să deștepte într'însul ecoul simțirilor eĭ.

— Doamne, că mîndru maĭ e!.. zise ea, cu glasul rătăcit în imensa tăcere a monumentuluĭ.

— Incomparabil! zise el, mișcat.

Mia, înțelegênd par'că ce aproape era el cu sufletul de al eĭ, în minutul acela, rosti încet, rezemându-și fruntea de umĕrul luĭ:

— Acuma a-și îndrăzni să te chiem pe nume.

El îĭ strînse brațul subt al luĭ, fără însă să se uite la dînsa, pierdut departe, în întinderea infinită a timpuluĭ, regretând că în asemenea momente maĭ sunt oamenĭ și maĭ cu seamă femeĭ, care apoĭ maĭ și vorbesc, și vorbesc de sentimentele lor.

Nepotul mortuluĭ în războiŭ, era legat prin legile moșteniriĭ de idealismul familieĭ lor, și nicĭ nu bănuia că unchiul luĭ gîndise altădată despre Ana, întocmaĭ cum gîndea el acum despre nevastă-sa, care, cu toate astea, avea dreptate, fiind-că nu făcea decât să caute portița prin care să se strecoare în sufletul luĭ.

Tocmaĭ dupĕ ce eșiră din Coliseŭ și mersul trăsuriĭ prin strade moderne îl întoarse în conștiința vremiĭ de acum, bărbatul înțelese pe femee. O atinse cu mâna pe mână:

— Va se zică, Mia, de azĭ înainte mĕ chiemĭ pe nume.

Ea zîmbi trist:

— Nu încă...

Până seara umblară prin vile și pe la primblărĭ, spre a se orienta în oraș.

Când veni vremea de odihnă pentru toată suflarea, tineriĭ se despărțiră ceva maĭ apropiațĭ. El îĭ sărută mâna, — pentru întâiașĭ dată, iar dînsa, încurcată de tot, rĕmase loculuĭ. După un moment, trecu în odaia eĭ și închise ușea cu cheia.

— De ce încuĭ uşea, Mia? Te temĭ de mine?

Ea descuiă uşea şi rĕspunse din odaia eĭ:

— Nu mĕ tem... dar nu ştiŭ cum să fac ca să nu te supăr.

Nicĭ el nu ştiea ce să facă şi cum să se poarte. Rĕmas în fine singur, după patru zile de căsătorie, respiră. Cea d'intăĭ gîndire fu pentru Ana. Voi să-ĭ scrie numaĭ decât. Biata Ana! Rĕmasă departe, singură, muncită de gînduri şi crezêndu-l poate fericit... Deschise sacul de drum şi scoase hârtie... Cu toate astea îĭ venea peste mână să scrie uneĭ alte femeĭ, acolea, alăturĭ de odaia în care era nevastă-sa. Nevastă-sa!.. Ce lucru noŭ şi ciudat!..

Gîndi să se culce. Se desbrăcă încet şi se culcă.

Deocamdată, nestatornicia întîmplărilor din vremile din urmă îl copleşi, biruindu-ĭ puterile, şi adormi...

Când se deşteptă, i se păru că numaĭ aţipise. Se uită la ceasornic: eraŭ 4 de dimineaţă. Dormise aproape 6 ceasurĭ, fără să facă o mişcare. Se ridică pe un cot şi ascultă. Alăturĭ nu se auzea nimic. Atuncĭ se sculă şi se puse să scrie Aneĭ. Scrise până ce'l apucă ziua, şi când isprăvi, rupse scrisoarea. Era absurd şi necinstit a scrie Aneĭ, acolea, cu nevastă-sa alăturĭ.

Atuncĭ se aruncă iar pe pat. Se gîndea la Mia: de nu l'ar fi auzit!... Şi iar adormi.

Când deschise ochiĭ a doua oară, eraŭ 10. Sări din pat şi se duse să bată la uşea neveste-siĭ.

— Bună-dimineaţa, Mia!

— Bună-dimineaţa, domnule...

— Alexandre!

— Domnule Alexandre.

— Cum aĭ dormit, Mia?

— Nu tocmaĭ bine. Dar nicĭ domnia-ta... M'aşĭ ruga să'mĭ daĭ voie să ies pentru vre-un ceas.

— Vreĭ să ieşĭ singură? Nu vreĭ să m'aşteptĭ?

— Ba, cu dragă inimă. Numaĭ aşĭ fi dorit să nu-ţĭ schimbĭ deprinderile pentru mine. Afară de asta, eŭ mĕ duc în pelerinagiŭ, să vĕd colegiul unde a învĕţat tata...

— Bine dragă.

— Şi altă dată nu maĭ ies fără domnia-ta.

Dînsa ieşi, fiind-că simţea absolută nevoie de aer. Nu închisese ochiĭ toată noaptea. Auzise scriind, ştia şi cuĭ scrisese, şi cu toate astea se simţea fericită de a se găsi acolo... Se sui într'o trăsură şi se duse în Piazza di Spania. Zidurile enorme ale Colegiuluĭ *de Propagandă* i se părură că închid toată înţelepciunea lumiĭ, fiind-că acolo învĕţase tată-sĕŭ, omul sfînt, pe care ea îl iubea ca pe ochiĭ din cap. După ce făcu ocolul colegiuluĭ, intră într'o biserică şi se ascunse după un stîlp, în faţa unuĭ altar, unde nu slujea nimenĭ, şi acolo prinse a se gîndi la Dumnezeul înnalt şi iertător, la fiinţa bună şi dreaptă ce duce rînduiala lumiĭ, şi'l chiemă întru ajutorul maĭ întâĭ al luĭ tatu-sĕŭ şi a

poporuluĭ de acasă ce suferă, apoĭ în ajutorul și spre liniștea sufletuluĭ celuĭ ce'ĭ era drag. — Apoĭ eșĭ și umblă spre Pincio, ca să treacă vremea. Simțea că bărbatu-sĕŭ are nevoie de liniște, și nu voia să'l apese cu prezența eĭ continuă.

In sfîrșit, pe la vremea dejunuluĭ veni acasă. Alexandru eșise și'ĭ lăsase vorba să'l aștepte. Ea 'l aștepta jos, în sala de lectură. Citi un ziar, două, treĭ, fără să vie nimenĭ. Atuncĭ se duse sus, întrebând pe toată lumea de „suo marito". Iar se coborî, iar se urcă sus. Se simți de odată părăsită în pustiŭ, și'ĭ veni să plângă.

Pe când umbla, alergând prin coridor și reclamâmd la toate slugile ce zîmbeaŭ pe „suo marito", acesta eșĭ din odaia eĭ, unde o aștepta, și o chiemă la dînsul. Mia dete năvală în odaie și se aruncă la pieptul luĭ, fără să știe ce face, tremurând.

— Ce este dragă?

Ea nu putea vorbi. Dînsu o lipi de el, simțind pentru întăiașĭ dată parfumul de sănătate ce'l răspândea pĕrul eĭ.

— Ce este, Mia dragă?

— Nimic... numaĭ să nu mĕ laș̆ĭ... Am fost... știŭ...

— Ce știĭ, dragă?

— Nimic... Să mĕ ierțĭ c'am eșit...

— Te iert... și maĭ la urmă nicĭ n'am de ce să te iert. Tu să mĕ ierțĭ pe mine, c'am umblat într'aiurea, făcêndu-te să m'aștepțĭ.

Se deteră jos să dejuneze. In mijlocul uneĭ nenumĕrate mulțimĭ de străinĭ, fata se simțea câte odată la capĕtul lumiĭ și încerca să se apropie maĭ mult de bărbatu-sĕŭ. Dar nu știa cum. Iar el, care poate ar fi știut cum, era paralizat în toate avênturile generoase către nevastă, de amintirea Aneĭ.

Seara a doua iar se despărțiră, sărutându'ĭ el mâna, sărutându-i-o și dînsa luĭ, ceea ce păru a'l mișca și aproape a'l supăra. Se dezbracă și se culcă, ascultând. In camera neveste-siĭ nu se auzea nicĭ o mișcare. Ce putea face? Îĭ veni în gînd că poate nicĭ nu se culca, de frică. Atuncĭ se sculă, se îmbrăcă din noŭ și deschise ușea binișor.

— Se poate?

Fata ședea într'un fotoliŭ, în fața a două vreascurĭ ce ardeaŭ în cămin, pe jumĕtate dezbrăcată, cu un șal peste umerĭĭ goĭ, cu o haină scurtă, ce lăsa să i se vadă piciorul strîns de botină până sus. Părea singură, în adevĕr, uitată de oamenĭ și de Dumnezeŭ. Luĭ i se făcu milă, simțĭ un val de generozitate că'ĭ inundă inima.

— Ce facĭ dragă? nu te culcĭ?

Ea ridică ochiĭ către dînsul:

— Nu mi'ĭ somn, nu pot dormi.

— Bine, dar așa nu se poate. Te bolnăvești.

— Ce să fac?

— Să te culcĭ.

Ea îl privea mereŭ. El se apropiă de dînsa şi'ĭ puse mâna pe frunte silind-o să se uite drept în ochiĭ luĭ:

— Nu care cumva te temĭ de mine!...

Ea zîmbea, rătăcită ca în vis.

— Mĕ tem, cu vorba care am jurat-o înnaintea Domnuluĭ, fiind-că eştĭ bărbatul meŭ. Dar maĭ mult nu.

— Să nu te temĭ de mine, şi să aibĭ încredere, cel puţin în vorba mea şĭ în dorinţa de a te apĕra de toate relele.

— Am toată încrederea, o încredere oarbă, din ceasul în care am zis *da* A fost cam greŭ până să'l zic...

Ea încercă să'şĭ tragă haina maĭ jos şi să-şĭ ascundă bine umeriĭ. Bărtată-sĕŭ, mirat de vorba eĭ, luă un scaun şi voi să şeadă lîngă dînsa. Dar şedea rĕŭ. Atuncĭ dete scaunul la o parte şi şezu jos pe covor.

— Da?...

— Eĭ, doamne, mĕ crezĭ oarbă saŭ aşa de proastă încât să nu pricep nimic?.....

— Atuncĭ?...

— Cum de m'am hotărît să zic *da*?... Asta'ĭ taina mea.

El îşĭ întoarse privirile de la foc şi se uită la dînsa. Flacăra căminuluĭ se reflecta în ochiĭ eĭ ca într'o noapte depărtată. Par'că nu vĕzuse de când era ceva aşa de mişcător. Fără să ştie de ce şi cum, îşĭ rezemă fruntea de coapsa eĭ. Era caldă şi binefăcătoare ca lumina. Stete astfel câteva minute, ascultând cum îĭ bate sângele în vine, apoĭ se sculă în genunchĭ, îĭ luă o mână cu care strîngea şalul la piept şi i-o sărută.

— Prin câte neînţelegerĭ cu noĭ înşine trecem!... Eŭ ştiŭ că sunt vinovat de ceea ce fac acum, dar în ce chip să te apĕr de mine?... Eştĭ aşa de străbătătoare în suflet, încât mĕ tem câte odată să nu te iubesc...

Eĭ îĭ căzură mânile pe braţele fotoliuluĭ.

— Şi te temĭ de asta!

— Încă da, zise el, apropiindu-şĭ obrazul de sînul ce acum rĕmânea gol şi sărutându'l. Ah, Mia dragă, îmĭ pierd minţile! Aşĭ voi să fiĭ maĭ puţin încântătoare... Eştĭ femeia mea, nu'ĭ aşa?... Spune'mĭ că eştĭ a mea...

— Cât de mult! zise ea, trecêndu-şĭ un braţ după gîtul luĭ. Atât cât poate să fie un om al altuĭ om, cu înţelesul de sclav supus şi ascultător.

El în adevĕr că'şĭ perdea minţile: la urma urmeĭ, o iubea saŭ n'o iubea, Mia era nevasta luĭ. Şi voi să se apropie de dînsa şi maĭ mult. Fata, cu capul rezemat de fotoliŭ, părea că se topeşte ca o ceară la căldura foculuĭ. Lĭ treceaŭ prin ochĭ adierĭ de voinţă, care mureaŭ pe drum, înnecate în voluptate. Dar, cu o încordare disperată, sări drept în picioare. El de asemenĭ era acum în picioare, în faţa eĭ, crud şi ameninţător. În fuga gîndurilor, i se păru feteĭ că niciodată nu'l vĕzuse atât de nalt şi de voinic, atât de poruncitor şi de bărbat. Cu creşterea eĭ, în care cultul pentru *om* era aproape superstiţios, ea se

domoli de odată și neștiind ce să zică și cum să se apere, întinse mâinile tot către el, strîngêndu-le una într'alta, și căzu la pămênt :

— Nu mă batjocori !...

Vorba rĕsună atât de brutal, încât bărbatu-sĕŭ făcu stînga'mprejur și trecu în odaie la dînsul, trîntind ușea. Însă de-abia ajuns la el, simți că el era brutal, brutal și mizerabil, iar că dînsa avea dreptate. Fără să stea un moment la îndoială, se întoarse înnapoĭ.

Mia, căzută jos pe covor, cu umerĭĭ goĭ, cu brațele întinse pe genunchĭ, se uita în pămînt. El o rugă să'l ierte și să se scoale de jos, unde putea rĕci. Apoĭ îĭ așeză pernele patuluĭ, îĭ puse lampa pe mĕsuța de noapte și o rugă să se culce. Fata îl ascultă.

— Și dacă mâine aĭ un moment liber, scrie un cuvînt Aneĭ.

Mia se uita la el, nedomirită :

— I-aĭ scris domnia-ta.

El trecu în camera luĭ și se întoarse cu bucățile de scrisoare în mână, pe care le rupse din noŭ în fața neveste-sĭĭ. Apoĭ, foile de hârtie și plicul fură aruncate pe cărbunĭĭ ce pîlpîiaŭ din ultimele flacăre murind.

VI.

A doua zi dimineața, când se revĕzură, Mia părea ceva cam ostenită, dar atât de străină, cu o căutătură nouă, cu ochĭĭ umezĭ de o fericire ce părea a'ĭ face aureolă împrejurul frunțiĭ.

— Iar n'aĭ dormit !...

— Nu prea.

— De ce ?

— Fiind-că n'am putut. Și chiar dacă-așĭ fi putut n'așĭ fi vrut... Iată scrisoarea.

Apoĭ trecu din noŭ în camera eĭ, și de acolo chiemă pe bărbatu-sĕŭ :

— Alexandre !...

El se duse repede la dînsa.

— Ce este ?

— Nimic. Am zis bine ?...

Rîdea, cu capul plecat pe un umĕr, cu atâta farmec și atâta grație, că părea în adevĕr o ființă nouă, ce, pe fiecare zi și pe fiecare minut, se revela bărbatuluĭ sĕŭ. El îĭ luă brațul sub al luĭ, îĭ mîngâiă mâna și i o sărută, apoĭ amêndoĭ trecură în salonaș, unde el o puse ca pe un mosafir să șeadă și'ĭ aduse cafeaua dinainte. Ea zîmbea.

— Unde'ĭ tata să mĕ vadă !... O domnișoară pe care o servește un domn !.....

Adică o domnișoară mărităță.

Mia se'nroși dar se făcu a nu'nțelege, și urmă :

— Ar fi cea mai mare nerușinare femeească. Dar despre toate eŭ îĭ scriŭ și'ĭ spun că fac tot ce pot ca să înțeleg pe *domnul* și *stăpînul meŭ*. Sunt destul de supusă până acum, nu'ĭ așa?...

El dete din cap :

— Așa și-așa. Dacă-ar fi să scriŭ eŭ luĭ socru-meŭ...

Fata se făcu și maĭ roșie, dar urmă liniștită :

— I-aĭ spune că aĭ o soție cam prostuță, dar care te iubește din tot sufletul.

Se descărcă de o dată de cuvintele din urmă, par'că speriată de ce îndrăznise să zică. El o privea, nedomerit.

— De când asta?

— De acum și de mult.

— Mio !

Ea ridică ochiĭ spre el, înnecațĭ în lacrimĭ.

— Cine-ar crede că jocul de Șah poate avea asemenea urmărĭ!... zise ea, încercând să zîmbească.

Bărbatu-sĕŭ veni lîngă ea, privind-o de aproape, nehotărît, par'că chiar trist. Lupta cu slăbiciunea luĭ, cu gîndirile de dreptate și cu imaginea Aneĭ. Dacă Ana ar fi fost cu dînșiĭ, la Roma, ar fi uitat-o maĭ lesne și maĭ lesne s'ar fi lăsat farmeculuĭ de a trăi în pace cu nevasta luĭ și a o iubi. A o iubi!... Începea să încolțească ceva, delicat și infinit de dulce, pentru firea nouă a femeiĭ luĭ. Dar Ana era departe, și depărtarea mărește tot în lumea iluzionarilor.

Mia se uită tot ea la el, par'că înțelegêndu'l și voind să'l ajute a eși din gîndurile în care se muncea. El îĭ trecu mâna pe ochĭ, și reveni la loc.

— Eŭ am scris părinteluĭ domnieĭ-tale, zise ea.

— Când?

— Astă-noapte.

— Va se zică n'aĭ dormit de loc.

— Am dormit puțin.

El se sculă din noŭ și iar veni lîngă dînsa, luându'ĭ o mână :

— Lucrurile nu pot urma astfel. Trebue să'mĭ făgăduești că veĭ dormi. Altfel mĕ mâhnești.

— Îțĭ făgăduesc. Fac ce pot și maĭ cu seamă ceea ce dorești.

Când eșiră, vremea era a ploaie. Se urcară într'o trăsură și o porniră către Forul luĭ Traian. Ca doĭ camarazĭ, umblaŭ acum la braț, prinșĭ de înrîurirea lumiĭ în care intraŭ.

— Ce pĕcat că nu e vremea ca la Coliseŭ, zise Mia încet. Par'că lumina e în noĭ astăzĭ...

— Așa e dragă.

Coloanele frânte și întinse la pămînt daŭ o solemnitate nespusă loculuĭ. Eĭ mergeaŭ ușurel, apropiindu-se de temelia spiraleĭ. Când fură destul de aproape, ca să vadă bine trofeele de pe cubul coloaneĭ, Alexandru simți brațul neveste-siĭ tremurând. Ea le știa pe dinafară, toate desemnurile acele clasice ;

le avusese înaintea ochilor toată copilăria ei, și parcă acum nu'i venea să creadă că le vede aevea.

— Și încă lipsesc vulturii, zise fata, unul trebue să fie pe aicĭ pe aproape într'o biserică ce se cheamă Sfinții Apostolĭ.

— Da?... De unde știi?...

— Cum să nu știu!... Că doar ăsta este cel-dintăi lucru pe care l'am învățat. Iată și o rază de soare... Va veni poate o vreme și pentru noi!... Cât îți sunt de recunoscătoare că m'ai adus aicĭ!... La asta visam noi toată vremea, acasă, domnule.

— Da nu mĕ mai chiema așa, dragă.

— ... domnule Alexandre..

— Alexandre, scurt.

— Da... Alexandre, zise ea ridicând ochii spre el.

— A!... Împĕratul nostru a făcut și minunea asta.

Ei nu'i părea rĕu că el amesteca pe Împĕratul divin cu lucrurile lor sufletești, fiind-că la dînsa tot ce era nobil și curat se ridica spre imaginea patriei ei latine, ca un prinos. Complicațiile abstracte ce nu mergeau în calea asta, nu le înțelegea și n'o interesau.

Cu un binoclu la ochi urmărind scenele de pe coloană, ea vorbea întrerupt, transportată în lumea depărtării.

— Iată'i acolo cum trec Istrul către noi... Și unii pe cai... Iată și *badea* nostru...

— Care *bade*?

— *Dacul* nostru îmbrăcat aidoma ca la Hurești...

— Ei, bată-te de fată! socoteam că ai văzut pe cineva cu adevĕrat.

Ea își lăsă binoclul de la ochi și începu a rîde.

Eșiră deasupra Foruluĭ, ca să vadă mai bine scenele spiraleĭ, și când în fine porniră pe jos către altele de văzut, el se uită la dînsa lung, par'că o revelațiune lăuntrică se făcuse în el despre dînsa.

— M-așĭ ruga să'mĭ cumperĭ niște fotografiĭ, să le trimit acasă!

El o auzea și n'o auzea.

— Alexandre...

— Dragă..

— Vreĭ, mĕ rog, să'mĭ cumperĭ niște fotografiĭ?...

— Cum nu! o prăvălie întreagă. Haidem...

Birjarul, care venea după dînșiĭ îĭ duse în Via Condotti, strada clasică a vînzĕtorilor de asemenea lucrurĭ. El luă tot ce găsi despre Coloana și Forul luĭ Traian, fotografiĭ colosale de statuele Împĕratuluĭ, de busturile luĭ.

— Prea multe. Nu risipi banii, zise ea domol.

Puseră lucrurile în trăsură și eșiră din noŭ pe jos, să vadă magazinurile și lumea. La un colț de stradă, ea îl opri înaintea unuĭ geam, plin de giuvaericale minunate.

— Ui'te ce minunĭ!...

Bărbatu-sĕŭ o rĕsuci pe loc și o sili să intre la giuvaergiŭ.

Negustorul desfăcu înaintea lor tot felul de colane, de inele, de diademe. Fata făcuse ochiĭ marĭ și privea cu jenă. El o silea să aleagă ceva.

— Mĕ rog, iartă-mĕ, nu sunt pentru mine.

— Ba tocmaĭ...

Și fiind-că ea nu voia să aleagă nimic, alese el, un lanț de mărgean, cu micĭ diamante printre perlele roșiĭ, — cel din urmă model, — lung până la genunchĭ.

Fata se uita la dînsul cum plătea o mulțime de banĭ, tristă, neștiind să'șĭ prefacă gîndirile.

— Eŭ sunt proastă ĭĭ zise eșind... Sunt o biată fată căreia nu-i se cuvine așa lucru scump. Îl voiŭ purta pe acesta, fiind-că mi l'aĭ luat domnia-ta, dar maĭ mult nu... Am toate sculele de la mama domnieĭ-tale, ca Reginele. De ce aruncĭ banii?... adaogă ea, cu glasul tremurând.

El era mirat și atins de acest noŭ efect pe care'l producea un dar.

— Îĭ arunc fiind-că ĭĭ am și fiind-că îmĭ face plăcere să daŭ... Asemenea micĭ lucrurĭ pot să'mĭ permit, și poate și maĭ mult. E bine s'o știĭ, fiind-că eștĭ nevasta mea... Dacă m'așĭ scăpa de datoriĭ, așĭ putea mult maĭ mult.

Ea se retrase în fundul trăsurii, ducêndu-și mâna la ochĭ.

— Aĭ datoriĭ?

— Ca orĭce bun român.

— Iartă-mĕ, dar vorba asta mĕ cutremură.

— De ce?

— Fiind-că am auzit-o așa de des în casa noastră!... Dar la noĭ nu se putea face altfel, fiind-că adesea ne lipsea pâinea, când era tata închis. Ah, domnule, ce vinovată e lumea care risipește!...

El tăcea, mirat și mulțumit de stîngăcia eĭ. Fata par'că înțelegea ce se petrece într'însul.

— Iartă-mĕ... Așĭ vrea să'țĭ zic pe nume...

— Alexandre, rĕspunse el, zîmbind de atâta naivitate.

— Da, Alexandre. Când voiŭ îndrăzni maĭ mult, îțĭ voiŭ spune cât suferim noĭ, peste munțĭ; câtă lipsă ducem, câte angarale și nevoĭ, — pe când dincoace, la dumneavoastră, se risipesc averile... Acuma nu îndrăznesc....

Apoĭ îl atinse pe braț, încetinel:

— Aĭ datoriĭ?

— Da.

— Dacă aĭ avea încredere în mine, le-am plăti.

— Negreșit că o să le plătim. Chiar mâĭne, dacă așĭ voi: n'am decât să vînd ceva, orĭ partea de la mama, orĭ de la unchiu...

— Doamne păzește!... Cât voiŭ trăi eŭ, nu veĭ vinde.

— Eĭ bravo! Cum o să plăteștĭ altfel?

— Vreĭ să oprim trăsura? Nu te aud. Să mergem pe jos.

Se deteră jos. Fata scoase din buzunar portofelul, se tocmi cu birjarul

*

și, cu toate că acesta bombănea, îĭ plăti cursa luĭ, fără nicĭ un ban maĭ mult. Bărbatu-sĕŭ rîdea.

Va să zică începi economiile?

Ea nu-l auzea. Se prinse din temeiŭ de brațul luĭ, îșĭ potrivi pasul pe al luĭ bărbatu-seŭ și începu:

— Cât voiŭ trăi eŭ și cât voĭŭ purta numele domnieĭ-tale, nu veĭ vinde. Ce aĭ de la părinți, trebue să rĕmână.

— Cuĭ? zise el, oprindu-se în loc și rîzênd.

Ea zîmbi și se uită în jos:

— Nu știŭ... domnieĭ-tale. Dacă aĭ încredere în mine, nu trebue să-țĭ arendezĭ starea. Eŭ sunt femee de muncă. Să mĕ lașĭ să muncesc. Domnia-ta să facĭ ce vreĭ, să facĭ politică. Eŭ te-ajut. Merg la țară și staŭ acolo. Părintele domnieĭ-tale va fi și al meŭ... Și veĭ vedea că plătești datoriile, — îți spun pe cuvîntul meŭ de adevĕrată fecioară de român.

— Bine, zise el, înrîurit de puterea cu care vorbea fata. În schimb ce-mĭ cerĭ?

— Nimic, rĕspunse fata, plecând capul. Ceea ce ți-așĭ cere, nu-mĭ poțĭ da... Poate, cu vremea, când vor trece aniĭ și dorurile...

El tresări. Îĭ bătea inima, auzind-o vorbind. În înțelepciunea eĭ străbătea un accent de descurajare, pe care voința nu-l putea ascunde. Trecu un moment de tăcere peste amîndoĭ. El încercă să glumească:

— Dacă n'am fi în stradă, te-așĭ săruta.

— Vremea poate multe... Pentru mine nu-ĭ nicĭ o greutate de a aștepta.

— Cum așa?

— Ți-am spus...

— Ce?

— E taĭna mea.

Ajunseră la otel și dejunară amîndoĭ, bucuroși de a se găsi față în față. După dejun, el o rugă să se odihnească. Ea nu voi cu nicĭ un preț. Îșĭ scoase pălăria, să-și îndrepteze pĕrul, pe care, dintr'o aruncătură de cap, îl lăsă să cadă pe spate. El o vedea din odaia luĭ, și veni la dînsa, luând-o de mijloc și sărutând-o pe undele de pĕr.

— Nu te supăra...

Ea se întoarse spre el:

— De ce mĕ întrebĭ?... Știĭ bine că nu mĕ supăr. Aicĭ nu maĭ suntem în stradă, — par'că așa ziceaĭ. Șezĭ. Vreĭ să-mĭ puiŭ pălăria asta?... saŭ pe astălaltă? Mi le-a ales doamna Ana pe amîndouĕ, adăogă ea, privindu-l fix.

— Pune pe care vreĭ: cu amîndouĕ îți șade bine.

El începea să se găsească în echilibru nestabil, față cu nevastă-sa, dar tot odată într'o așteptare continuă de ceva noŭ. Simțea că viața eĭ binefăcătoare pătrundea în el pe fiecare zi și pe fiecare ceas, insinuându-se ca o rază de lumină.

Umblară după prânz prin biserică. Aci, pentru fată, toate îĭ aminteaŭ

pe tată-sĕŭ. La fiecare preot ce întîlneaŭ — și eraŭ mulți — ea găsea prilej să spună câte o particularitate a firiĭ bĕtrânuluĭ luptător, pentru care avea un adevĕrat cult.

Seara prânziră din noŭ la masa lor și dupĕ prânz se urcară la eĭ.

— Astă-seară ne culcăm de vreme, zise el cu hotărîre, și dumneata îmĭ veĭ face plăcerea să adormĭ numaĭ decât. Altfel, scriŭ luĭ socru-meŭ că nu mĕ asculțĭ.

Ea rîse cu plăcere, apropiindu-se de el și punêndu-ĭ mâinile pe umerĭ :

— Te ascult în toate și mĕ culc.

— Nu numaĭ te culcĭ, ci și dormĭ.

— Și asta, dacă poruncești.

— Poruncesc.

Ea se uita la el lung, ținêndu-și mâinile pe umeriĭ luĭ.

— Poate... cu vremea... n'o să-țĭ maĭ fiŭ așa de străină...

— Nu-mĭ eștĭ străină nicĭ acuma...

Ea-l întrerupse, dând din cap cu neîncredere.

— Noapte bună, zise fata, depărtându-se. Iți făgăduesc că voiŭ dormi.

Rĕmașĭ fiecare pe seama luĭ, gîndurile îĭ luară pe amîndoĭ. El se desbrăcă și se culcă, păzindu-se de a maĭ intra în camera neveste-siĭ, dar părêndu-ĭ rĕŭ că rĕmânea singur, făr de dînsa. Un sentiment obscur de temere venea odată cu imaginea Aneĭ. Se simțea umilit de atâtea necazurĭ pe care le îndura el și pe care le îndura și fata, nevinovată.

Treceaŭ ceasurile, și el, care rugase pe Mia să doarmă, nu putea dormi. O vedenie nouă sta acum în mintea luĭ: umeriĭ albĭ aĭ feteĭ.

Aŭzi bătênd la ușe.

— Tu eștĭ, Mia?

Fata deschise încet ușea.

— Eŭ. Se poate?...

— Cum să nu se poată?

Ea veni spre el, îmbrăcată frumos, cu o haină de casă albă, acoperită de horbote, și cu lanțul cel noŭ pe după gât.

— Am venit să îndreptez stîngăcia de astăzĭ, dacă se maĭ poate și nu eștĭ supărat.

— Nicĭ de cum, dragă. Ia un scaun și șezĭ lîngă mine. Mĕ ierțĭ că nu ți-l ofer eŭ, dar n'așĭ putea, adaogă el rîzênd.

Ea șezu lîngă marginea patuluĭ. Iĭ eraŭ ochiĭ adîncĭ și plinĭ de flacăra nobilă a gîndurilor. Drept și hotărît, îĭ luă o mână și i-o sărută.

— Trebuie să'țĭ fi părut îngustă la minte, astăzĭ. Se cade să mĕ ierțĭ și să mĕ compătimești, că doar nu o fac din rea voință, ci din nedeprindere. Eŭ am fost crescută în casă de oamenĭ sărmanĭ... Noĭ nu știm să ne prefacem și nicĭ să trăim ca domniele-voastre...

— Da nicĭ de cum, fetițo.

— Așa mĕ prinde câte o dată gîndul și dorul de a face și eŭ ceva pen-

tru binele domnieĭ-tale, și de aceea am grăit prostiile mele de astăzĭ... Numaĭ să mă ierțĭ...

— N'am de ce, dragă.

— Cum o să știŭ eŭ îndrepta, eŭ, o biată femee proastă, ceea ce n'aŭ îndreptat alțiĭ. Domnia-ta eștĭ stăpînul a toate, și al meŭ.

— Bine, dragă, de ce te gîndeștĭ tu la atâtea lucrurĭ? Nu numaĭ că nu m'aĭ supărat, dar chiar mi-aĭ făcut mare plăcere, și așa vom urma.

— Atuncĭ sunt mulțumită. Nu te-am supărat?

— De loc.

Ea păru a se gîndi un moment.

— Bine. Mĕ duc să mĕ culc liniștită.

Se sculă, dar apoĭ iar șezu. Căuta ceva:

— Mĕ rog, îmĭ ierțĭ o altă întrebare?

— Orĭce, dragă.

— Nu aĭ scris doamneĭ Ana?

El se uita la dînsa, nedomirit:

— Nu. Țĭ-am arătat scrisoarea pe care am sçris-o.

Fata voi să maĭ zică ceva, dar glasul i se înecă în piept. Își lăsă capul pe mânĭ și tăcu. El o apropiă de dînsul și o sărută.

— Draga mea! Și pe tine te muncește gîndul ăsta... Maĭ bine așa: să vorbim. Ce dorești să știĭ?

— De ce nu i-aĭ scris?

— Fiind-că nu se putea. Ceea ce facem fără gîndirĭ rele și fără a atinge pe alțiĭ, suntem în drept s'o facem. Cât am fost liber, puteam să scriŭ. Acum, că tu eștĭ alăturĭ de mine, nu maĭ pot scrie...

Fata se uita lung la el.

— Uĭ'te Mia. Închipuește'țĭ că tu aĭ iubi mâine pe un om.

— Asta nu se poate! strigă fata.

— Mĕ rog, să ne închipuim...

— Nu se poate. Din ceasul în care am jurat înaintea Domnuluĭ că sunt femeia domnieĭ-tale, pot muri, dar maĭ mult nu se întîmplă cu mine.

— Bine, dragă. O simplă presupunere. Dacă tu aĭ iubi pe un altul, poate că eŭ așĭ fi rănit în amorul propriŭ. Cu toate astea îțĭ jur că nu așĭ face nimic în potrivă, — ba poate chiar te-așĭ ajuta să devĭĭ soția omuluĭ aceluia. Respectul libertățiĭ sufletești, Mia!

Fata, încremenită, se uita la el, par'că neînțelegênd ce spunea. Douĕ lacrĕmĭ marĭ se înodaŭ în coada ochilor. Și el se simțea străin de vorbele ce zisese, drepte în sine, dar așa de crude pentru ceĭ ce iubesc. El luă mâna feteĭ și își rezemă capul pe dînsa.

— Lasă-mi-o mie, dacă te ducĭ. Nu sunt nicĭ eŭ fericit, dragă.

Era o nespusă întindere de înțelesurĭ în cuvintele luĭ, pe care fata păru a o prinde. Se apropiă maĭ mult de dînsu, cu nevoia de mîngâere ce umple inimile femeești, și îĭ trecu brațul celălalt pe dupĕ gît. El se uita la dînsa, rĕ-

tăcit ca într'un vis fermecător, simţindu-ĭ sînul cald cum palpita alăturĭ. Desfăcu o panglică de la gît şi sărută haĭna moale. Iar îşĭ eşea din minţĭ. Încercă uşor s'o îndepărteze :

— Dă-te, dragă, încep să te iubesc şi mă tem de vorba de aseară. A fost crudă !...

Ea îl coprinse cu amîndouĕ braţele de gît, şi încet, la ureche, rosti ca în vis :

— N'o maĭ zic.

(urmează).

DUILIŬ ZAMFIRESCU.

CELEĬ MAĬ FRUMOASE

POESIE INEDITĂ (1).

În ochiĭ tĕĭ albaștri ca și cerul
Ce'n inima-mĭ aprind un tainic dor.
Ah ! lasă-mĕ ca să sondez misterul
Iubiriĭ dulcĭ și-al fericirilor...

. . . . . .

Iubită-a fi în lume ți-e destinul,
A ferici e rolul tĕŭ d'intăĭ,
C'un zîmbet poți a-mĭ alina tu chinul,
Fă-mĭ loc alăturĭ pe-al tĕŭ căpătăĭ.

Și arză viața mea ca o tămîie
Pe sînul tĕŭ — altar de Dumnezeŭ —
Iar cânturile mele apoĭ rĕmâie
Ca gingașĭ psalmĭ cântați cultuluĭ tĕŭ

In ochiĭ tĕĭ albaștri ca și cerul
Privind pierdut eŭ voiŭ cânta cu dor,
Și fericiți noĭ vom sonda misterul
Iubiriĭ dulcĭ și-al fericirilor

TH. ȘERBĂNESCU.

1) Comunicată de D. T. G. Djuvara.

CAMILLE FORMIGÉ, (arhitect).

Restaurantul român al Expoziției.

O NOUĂ ORIENTARE

RĔSPUNSUL D-LUĬ MINISTRU DE CULTE ȘI INSTRUCȚIE PUBLICĂ (1)

Viena, 29 Decembre 1901.

Stimate Domnule Petrașcu,

ând m'am întors din străinătate, la 14 Noembre, am găsit o scrisoare a d-tale, care mĕ aștepta de douĕ sĕptămânĭ. De atuncĭ ocupațiile nu mi-aŭ permis să-ți rĕspund, așa că abia acum îmĭ pot împlini această obligație.

Sper că nu te voiŭ surprinde, dacă-ți voiŭ spune că toate constatările și toate părerile coprinse în scrisoarea d-tale le împărtășesc și eŭ pe deplin. Dar aceasta nu este de ajuns. Trebue indicate mijloace practice, și aceasta d-ta nu o facĭ, cum nu fac nicĭ unĭĭ din aceia pe cari-ĭ preocupă starea literaturiĭ și arteĭ noastre.

Pare-că ar transpira din scrisoarea d-tale că scăparea ar fi numaĭ la Stat; că el ar trebui să procure mijloace de desvoltare și literaturiĭ și arteĭ. În parte aĭ dreptate, dar nu de tot; pentru că dacă ar fi așa, nu ar maĭ putea fi vorba de literatură și de arte *naționale*, ci de literatură și de arte *de Stat*, ceea ce nu e tot una.

Dar admit că rolul Statuluĭ este mare aci. Pentru ce însă nu admiți și

(1) La scrisoarea noastră adresată d-luĭ Haret și publicată, în numĕrul din urmă al Revisteĭ, sub titlul O *nouă orientare*, d-l Ministru al Cultelor și Instrucțiunĭĭ Publice ne-a făcut onoarea a ne rĕspunde prin scrisoarea de față, pe care credem nemerit a o împărtăși publiculuĭ cititor. In ea se atinge în adevĕr probleme privitoare la raportul dintre Stat și artă, pentru deslegarea cărora e bine să se cunoască părerile unuĭ om ca d-l Haret. Propunêndu-ne a clarifica și preciza ideea noastră în numĕrul viitor, mulțumim d-luĭ Ministru pentru bunăvoința ce a pus în a ne rĕspunde bună-voință care onorează pe cel ce ne-a scris scrisoarea, tot atât de mult pe cât se simte onorat cel ce a primit-o.

N. P.

d-ta că nevoile Statuluĭ sunt multiple, și că acțiunea sa în cutare saŭ cutare direcție trebue să se resimtă, la anumite momente, de împrejurărĭ?

Aĭ fi voit ca anul acesta, când eram în pericol de a nu putea plăti cuponul, dărnicia Statuluĭ să fi fost aceeași ca în aniĭ ceĭ bunĭ. Aceasta nu se putea: *primum vivere, deinde philosophari.*

De altfel, cu toată sărăcia, tot s'a făcut câte ceva, deși nu cu sgomot, pentru susținerea saŭ încurajarea mișcăriĭ artistice saŭ literare. Pe urmă și Academia, în aniĭ din urmă, a distribuit unele premiĭ, de care ar trebui să i se țină seamă.

Singurĭĭ care ar avea maĭ mult a se plânge ar fi architecțiĭ. Însă să-mĭ fie permis a spune că și contra lor am fi în drept a formula și noĭ plângerĭ. Dacă ar fi exactă teoria d-tale, că numaĭ prin Stat poate trăi arta, mi se pare că ar trebui ca architectura noastră să fie în apogeul eĭ, pentru că cu siguranță absolută afirm că nu este nicĭ o țară în nicĭ un timp, care, potrivit cu mijloacele eĭ, să fi cheltuit în așa de scurtă vreme (18 anĭ) atât de mult ca noĭ pentru achitectură. Numaĭ de Ministerul Cultelor s'a cheltuit în timpul acesta vre-o 54 de milioane. Cu totul, cu siguranță, s'a cheltuit între 120 și 150 de mĭlioane.

Ce a eșit de aci?...

Un alt exemplu: teatrul. I s'a redus subvenția anul acesta. Dar anul trecut, când avea subvenție mare, era tot atât de gol cât și astăzĭ. Așa dar maĭ sunt și alte cauze decât sprijinul Statuluĭ care contribue la înflorirea arteĭ

Eĭ bine, căutarea acelor cauze, studiarea lor și propunerea soluțiilor celor maĭ potrivite, în raport cu mijloacele reale de care Statul poate dispune în mod rezonabil, ar trebui să facă obiectul preocupărilor literaților, artiștilor și a celor ce se ocupă de chestiunile de literatură și de artă, iar nu numaĭ ale Statuluĭ, care este un organism impersonal, greoiŭ, și prea adeseorĭ necompetent. Ar trebui, spre exemplu, nu să se constate că teatrul e gol, ci să se indice un mijloc de-a-l umplea, precum era plin în alte timpurĭ, acum 20 saŭ 30 de anĭ, când subvenția era și maĭ mică, uneorĭ chiar nulă, iar numĕrul și valoarea artiștilor nu maĭ însemnată decât azĭ.

Este deja cam mult când se cere la noĭ Statuluĭ să țină loc, el singur, și de inițiativă, și de sprijinul particularilor. Dar este de sigur peste puterile luĭ ca să fie specialist în toate, în tarifele vamale ca și în chestiiie cele maĭ delicate de arte.

Primește, te rog, stimate domnule Petrașcu, asigurarea distinseĭ mele considerațiĭ.

HARET.

ROMÂNIA PITOREASCĂ

DE

A. VLAHUȚA

Iubitorii de literatură românească cunoșteaŭ pe Vlahuță ca pe un poet melancolic, în care admiraŭ pe maestrul cizelator de versurĭ și pe interpretul mișcat al melancolieĭ sufletelor noastre. Firea luĭ delicată și sensibilă părea, în adevĕr, stăpînită maĭ mult de partea tristă a vieții, de mizeriile și nedreptățile ce o întreține, nevĕzênd binele și fericirea decât ca niște entități metafizice, în idealul sĕŭ de poet.

Cu ultima sa lucrare *România pitorească*, apărută acum câtva timp, Vlahuță se arată sub o lumină nouă și maĭ mare. Melancolicul de altă dată devine astăzĭ un entusiast ; inima amărîtă de maĭ tot ce întîlnea odinioară în jurul eĭ, tresare acum fericită de tot ce i se arată în cale ; stăpînitul de himere, care nu vedea realitatea decât cu ochiĭ turburați de visele luĭ, e fermecat de însăși frumusețea realității ; iar poezia luĭ, care în fond ne întrista altă dată, este astăzĭ nu numaĭ o încântare prin forma eĭ ca totdeauna, ci și o faptă bună, învietoare, rĕspîndind dragostea de țară și de pămîntul în care ea s'a născut.

S'ar zice că schimbarea de atitudine a luĭ Vlahuță, ca și a întregeĭ luĭ generații de altfel, s'a făcut contrariŭ firiĭ lucrurilor. El n'a simțit frumusețea vieții înconjurătoare decât tocmaĭ în aniĭ bărbăției, adică la vîrsta în care a suferit cu adevĕrat și a fost diziluzionat de multe, în vreme ce în aniĭ tinereții, când în deobște omul e maĭ fericit, el era trist. Această întristare fără vreme și, poate pentru mulțĭ dintre noĭ, și fără cuvînt, ne-a bântuit pe toțĭ ceĭ din generația poetuluĭ și el a cules-o și condensat-o în versurile luĭ.

Astăzĭ însă începem a vedea și simți altfel. Ochiĭ noștri s'aŭ deschis la lumina unuĭ adevĕr covîrșitor : că viața e maĭ frumoasă decât visul, și că firea care ne încunjură, timpul și poporul din care facem parte, merită prin frumusețea și istoria lor, a fi cântate, în loc de a fi plânse ca până acum.

În *România pitorească*, Vlahuță cu simțirea aceasta din urmă, care,

este, cum se știe, gîndul bun al Românuluĭ, ne-a dat minunat poezia poporuluĭ și țărĭĭ românești, și dându-ne-o astfel, el a fost printre ceĭ d'intăĭ care ne-aŭ deșteptat și ne-aŭ îndreptat spre drumul noŭ și luminos spre care am pășit.

Zicem că ne-a dat poezia vieții și pămîntuluĭ nostru, căcĭ *România pitorească* nu'ĭ în adevĕr decât o poezie de la un capĕt la altul, inspirată de astă dată nu de gîndurile luĭ ca maĭ nainte, ci de frumusețea realității lucrurilor, de cea ce a vĕzut la fiecare pas, de locurile pe care le-a vizitat, de datinele și legendele ce acele locurĭ îĭ evocaŭ, de glasul ruinelor strămoșești, de înțelepciunea țăranuluĭ român și de frumusețea graiuluĭ, portuluĭ și sufletuluĭ luĭ. Așa că am putea zice că de astă dată poetul a avut drept model floarea vieții românești, impregnată din fire de parfumul celeĭ maĭ suave și maĭ candide poezĭĭ, — necunoscută, din nenorocire, de ceĭ maĭ mulți dintre noĭ.

Iată modelul puternic care a putut opera acea schimbare la față a poetuluĭ Vlahuță. Și aceasta cu drept cuvînt, căcĭ pămîntul țărĭĭ românești,—cu munțiĭ luĭ pacĭnicĭ și acoperiți de pădurĭ seculare, cu văile luĭ străbătute de ape curgĕtoare, cu colinele și plaiurile luĭ înverzite, cu holdele luĭ aurĭĭ și întinse, cu satele luĭ albe și liniștite,—e de o frumusețe tînĕră, vie, virginală, care îl deosibește de alte pămînturĭ, uscate de arșița soareluĭ și istovite de putere. Pentru cine a putut trăi cătva timp în mijlocul acesteĭ naturĭ, impresia de noŭ, de primăvăratic, de frumos proaspĕt, a trebuit să-ĭ rĕmână neștearsă pentru toată viața. În Carpațiĭ noștri, necălcați parcă încă de picior pămîntean, e o varietate de priveliștĭ neîntrecută de ceĭ maĭ marĭ munțĭ aĭ lumiĭ. De la piscurile lor cele maĭ înalte, acoperite cu zăpezĭ, la vîrfurile stâncoase orĭ îmbrăcate cu brazĭ și până la poalele lor smăltate de pajiștĭ verzĭ, avem întreaga gamă a munților, cu toate frumusețile și cu toate fantaziile eĭ. În zilele închise, în care se îngrămădesc norĭĭ groșĭ, îmbrățișând par'că vîrful munților și lăsându-se pe coaste ca niște văluri fumurĭĭ uriașe, ce se subție și se lipesc de coaste ca niște fuioruri enorme, ochiul se isbește adesea de zidul noruluĭ de alăturĭ, în vreme ce în zilele senine, când cerul e de un albastru adînc, ne maĭ vĕzut, și soarele trimite pe munțĭ, în pale de aur transparent, o lumină scînteetoare și caldă, vezĭ văile și colinele până în cele maĭ marĭ depărtărĭ, ce'ți daŭ iluzia unor raiurĭ fericite și necunoscute de nimenĭ. În deosebĭ diminețile viorĭĭ, cu aerul curat și proaspĕt și cu rĕsăritul soareluĭ atât de măreț că pare o sĕrbătoare a naturĭĭ, privirea se destinde de-asupra munților ca de-asupra uneĭ grădinĭ tainice și imense, făcută par'că să desfăteze numaĭ pașiĭ unor zîne nevĕzute și florile celor douĕ coaste, coasta Țărĭĭ românești și coasta Transilvanieĭ care se strâng în brațe și se sărută ca douĕ surorĭ iubitoare, subt ochiĭ grănicerilor, despărțitorĭ aĭ aceluiași sânge și aĭ aceluiași pămînt. Peste zi razele soareluĭ se încearcă, fără să izbutească însă, a fi ferbinți ; în jur adie o boare dezmerdătoare abia mișcând firele de iarbă ; cerul e de un albastru închis, neîntrerupt decât de câte-o pasĕre de munte ce trece fîlfîind din aripe și speriind caprele sĕlbatice și cerbiĭ agățați pe stâncile coastelor. Și priveliștea această devine și maĭ măreață și maĭ tainică, în nopțile cu lună, în li-

niștea aceea profundă, în care un sunet depărtat de bucium, străbate munții de-arîndul, făcênd să clocotească văile peste tot cuprinsul. Sus pe marginea celuĭ maĭ înalt pisc, atîrnă globul de foc al lunii, aruncând în umbra munților o mare de cerneală. Icĭ-colo câte o creastă albă atinsă de lumina luniĭ, iar în vale, departe, se scurge rîul liniștit ca un vĕl alb de borangic, scînteind în florĭ de argint și oglindind în undele luĭ limpezĭ iarba de pe mal și rîpele; o pace imensă domnește peste vîrfurile uriașe, peste stâncĭ și, peste codri.

Coborînd după aceea maĭ jos în pajiștea colinelor noastre și oprindu-ne pe malul uneĭ ape orĭ pe marginea unuĭ drum, să privim zarea toată în lung și în lat. Pretutindenĭ se va arăta o bogăție tînără și vioae, o nesfîrșire de culorĭ, o rĕspîndire de viață a firiĭ, sprintenă și gingașă, crescută aproape în voia eĭ și îmbălsămând văzduhul cu fel de fel de mirezme ce-țĭ învie și'țĭ ademenesc simțurile. De jur împrejur, iarba, florile parcă'țĭ întind covoare moĭ cu miĭ și miĭ de fețe pe ele. Icĭ grămezuĭ rotunde de florĭ de câmp, dincolo pînze lungĭ și ușoare ca niște cărărĭ de florĭ albastre orĭ galbene, care cu toatele se leagănă în adierea vîntuluĭ ca niște ființe îndrăgostite și fără de grijă. În frăgezimea și simplitatea colorilor lor, în naivitatea mișcărilor și a parfumuluĭ lor, ele aŭ aerul unor copiĭ ce rîd în ochiĭ privitoruluĭ și'l cheamă par'că în mijlocul lor. De aceea poate țăranul nostru trăește în înfrățire cu florile și natura, purtând pururea florĭ la pălărie și în pĕr. De aceea poate el le-a dat atâtea nume frumoase și nenumĕrate. De aceea poate sufletul luĭ e bun și blând, ca și cum l-ar străbate florile din jurul luĭ cu frumusețea și blândețea lor. De aceea poate încă poezia luĭ începe totdeauna cu „frunză verde".

Dar apoĭ în valea largă a câmpuluĭ, unde se desfășură tabloul mișcător al holdelor noastre de vară, când milioane de Românĭ sunt în lanurĭ, din faptul zileĭ, secerând și legând snopĭ, cu spatele încovoiate la pămînt, cosind și făcênd pale, cu brațele legănate în întinsoare, încărcând, treerând, făcênd șirĭ, și când se înalță ca un imn uriaș, adus ceruluĭ și pămîntuluĭ acesteĭ țărĭ, cântările acelor milioane de glasurĭ, însoțite, ca de o jertfă sfîntă, de sudoarea frunțiĭ lor picurând pe pămîntul aprins de arșița soareluĭ!

Tot așa în tomnile noastre lungĭ și frumoase, cu priveliștea veselă a culesuluĭ de viĭ, cu chiuitul culegĕtorilor și strigătele cărătorilor prin haturĭ și ale călcătorilor din fundul cramelor. — Și sĕrbătorile țărănești, patriarhalele clăcĭ și șezătorĭ, și atâtea alte tablourĭ care maĭ de care maĭ pitorești, maĭ viĭ, maĭ tinerești și maĭ pline de farmecul neîntrecut al simplității și firesculuĭ!

Iată în câteva cuvinte peisagiul măreț ce avea să transfigure pe un filosof trist într'un pictor amorezat *de natură*.

De asupra acestuĭ peisagiŭ, glăsuește de pretutindenĭ în fiecare loc, în fiecare vale, în fiecare ruină, ca un suflet al loculuĭ, o legendă, o datină, o povestire trecută din gură în gură, din tată în fiŭ. În una rĕsună glasul depărtat al timpurilor, aducênd până în ziua de azĭ sunete de arme, de pregătirĭ de lupte, de retragerĭ la munte, de năpustirĭ noaptea asupra dușmanuluĭ înzecit la numĕr și de punerea luĭ pe fugă. În alta se înalță mîndră, doamna

mamă îndemnându-şĭ fiul să se întoarcă la luptă şi hotărându-l să intre biruitor în cetate. În o a treia e cântecul românuluĭ care şi-a luat lumea în cap obidit de nevoĭ şi asupririĭ şi s'a dus să haiducească în codru cu flinta la spinare şi cu ura de străin în inimă.

Iată sufletul trecutuluĭ care şopti atât de minunat la urechea luĭ Vlahuţă.

Aceste figurĭ de legendă fermecătoare şi această natură plină de frumuseţe şi frăgezime, aŭ trecut prin ochiĭ poetuluĭ împurpuraţĭ şi azuraţĭ, — ochĭ pe care moartea nu'ĭ închide, cum zice un poet despre un alt poet. El a cules numaĭ floarea lucrurilor şi a frumuseţilor ce'l înconjuraŭ, — cartea fiind menită să intre în mâinile poporuluĭ, şi prin urmare neputênd cuprinde amĕnunte şi descrierĭ prea lungĭ, cum ar fi dorit poate uniĭ. Legendele saŭ amintirile istorice de asemenea el numaĭ le-a atins în treacĕt, — nevoind să-şĭ ia aerul de savant, atât de lesne de luat, dar care ar fi sunat atât de fals în armonia descrierilor luĭ.

Maĭ adăogaţĭ apoĭ că impresiile luĭ de poet aŭ intrat ca într'un foc curăţitor, în stilul luĭ ales şi cizelat, în fraza luĭ muzicală şi largă, ca un val de mare, în perioada luĭ melodioasă, în care ca totdeauna, afară de sintaxa-ĭ şi de cuvintele-ĭ curat româneştĭ, e o cumpănire gradată între începutul, mijlocul şi sfîrşitul eĭ ca şi între perioada ce o precede şi cea care o urmează şi unde se simte munca intimă din sufletul poetuluĭ, întru sculptarea şi modelarea fiecăreĭ fraze. Căcĭ paginele care acum ne par line şi curgĕtoare şi care vorbesc încet şi cu uşurinţă cititoruluĭ, sunt rezultatul uneĭ trude adîncĭ, necunoscute de nimenĭ. Nimic saŭ aproape nimic din ce se vede azĭ nu-ĭ scris dintr'odată. Propoziţia cea maĭ firească, cea maĭ simplă, cea maĭ uşoară a venit cea maĭ încet şi maĭ îndelung. Cu modul acesta, dupĕ lucrarea de faţă a luĭ Vlahuţă, — care e, maĭ presus de toate, un aşezămînt de limbă românească — scrierea uşoară, dintr'odată, inprovizaţia în proză care se practica până acum şi se maĭ practică încă, va fi de azĭ înainte cu neputinţă.

Iată ce e în *România pitorească* a luĭ Vlahuţă şi iată ce e această lucrare.

Sfîrşind, ni-e drag să constatăm încă odată că cu *România pitorească* Vlahuţă a atins un punct culminant al poezieĭ, prin optimismul luĭ, prin iubirea de ţară şi de firea pămîntuluĭ şi neamuluĭ românesc. Momentul acesta e, după părerea noastră, cel maĭ înalt din viaţa luĭ, căcĭ conştiinţa luĭ a pus stăpînire pe talentul sĕŭ, înălţându-ĭ dinainte ţara ca pe o icoană sfîntă. Pe această înălţime a vieţiĭ luĭ, el a simţit că tot neamul românesc trăeşte printr'însul şi el l-a împodobit cu toată dragostea şi tot talentul luĭ. Umbra patriotuluĭ Bălcescu trebue să tresară de bucurie în faţa acesteĭ noĭ *Cântărĭ a României*, a „ţărĭĭ luĭ mult drage", iar nepoţiĭ noştri vor citi zilnic din paginile eĭ ca niştе credincioşĭ dintr'o evanghelie a religieĭ româneştĭ.

N. Petraşcu.

P. ANTONESCU, (architect).

Chioşeul Tutunului.

ÎN CHESTIUNEA OPEREĬ ROMÂNE

Aprea bine cunoscută neîncrederea ce aŭ întîmpinat în Țara Românească, la începutul lor, cea maĭ mare parte din instituțiunile cu care ea a trebuit să fie rînd pe rînd înzestrată. A fost o vreme cînd predarea științelor în limba română trecea drept o imposibilitate. Mult timp aŭ rîs Româniĭ la ideia că „mămăligariĭ“ noștri, adică ceĭ ce eraŭ să devie eroiĭ de la Grivița, ar avea să înfrunte vr'odată oștiriĭ dușmane. A'șĭ bate joc de ale sale, și prin aceasta de sine însuși, a'șĭ nesocoti propriele puteriĭ maĭ rĕŭ decât ar face-o vrăjmașul cel maĭ înverșunat, pare a fi o caracteristică a urmașuluĭ luĭ Traian. Nicĭ o instituțiune însă n'a suferit atâta de acest cusur național, nu s'a isbit de maĭ multă nepăsare și chiar rea voință decât Opera română saŭ maĭ drept zicênd teatrul liric românesc. Deși, începênd cu prima stagiune lirică din această țară — cea de la Iași din 1874-75 — și până la *Tanhäuser*, reprezentat la 1900 în Bucureștĭ, timp de 25 anĭ, opera națională a dat neîncetate dovezĭ de vitalitate, ea a fost mereŭ discutată, criticată cu cea maĭ neînduplecată asprime, condamnată la cea maĭ mică șovăire. Nu maĭ vorbim de public, care n'a făcut altceva și în această ocaziune, decât a stărui în antipatia luĭ față de orĭce manifestare a arteĭ românești ; dar însăși presa n'a arătat nicĭ dragoste nicĭ indulgență pentru primiĭ pașĭ aĭ uneĭ arte care căuta să prindă temeĭ. Succese ca *Baronul Țiganilor*, *De-aș fi rege*, *Zîna albă*, *Favorita*, *Lohengrin*, *Tanhäuser* etc., — unele adevĕrate minunĭ față de mijloacele de care dispunea trupa noastră lirică, — n'aŭ scutit-o în momentele de firească slăbiciune de imputările cele maĭ amare. I s'a cerut totdeauna eĭ, la începutul cariereĭ, maĭ mult decât trupeĭ dramatice care are deja un trecut și resurse relativ considerabile. Nu i s'aŭ ținut de ajuns în seamă sforțările, și dreptul eĭ la viață a fost tăgăduit la sfîrșitul fiecăreĭ stagiunĭ, după fiecare reprezentație ce lăsa de dorit. Numaĭ stăruința de fer a unor persoane bine intenționate a putut prelungi durata Opereĭ române un șir de anĭ. Ea renăștea în fiecare toamnă ca Phenixul din cenușa eĭ. Dar aŭ venit greșelele ultimeĭ

*

direcțiunĭ și ele aŭ dat o aparență de dreptate acelor care tindeaŭ mereŭ la distrugerea teatruluĭ liric național pentru scopurĭ depărtate de orĭce idealism. Deficitele, consecința aceloraș greșelĭ, aŭ determinat în sfîrșit punerea la licitație a Opereĭ române și de fapt desființarea eĭ, nimicirea într'un moment a rezultatelor dobîndite prin străduințe de un sfert de veac. Nu s'a cercetat dacă opera națională nu putuse merge numaĭ din cauza proporțiunilor marĭ ce i se dăduse și care eraŭ nepotrivite și cu puterile și cu mijloacele eĭ băneștĭ. Nu s'a chibzuit dacă, cu aceleașĭ elemente și aceașĭ neînsemnată subvenție, ea n'ar putea cumva să existe — și să existe onorabil — în proporțiunĭ modeste. Dar diriguitorĭĭ intereselor obștești sunt la noĭ ocupațĭ cu lucrurĭ prea marĭ ca să maĭ aibă timp a gîndi la asemenea nimicurĭ, adevărate năpăstiĭ pe capul lor. Eĭ cred că ș'aŭ îndeplinit toată datoria dacă aŭ mandatat sumele de banĭ pe care vr'o lege îĭ silește să achite. Astfel a reînviat opera italiană, căreia i s'a dat nu numaĭ drept de viață, dar și subvenția pe care cu multă trudă se dobîndise pentru teatrul liric național. Acest din urmă fapt ni se pare cu deosebire condamnabil din toate punctele de vedere. Căcĭ e absurd ca, în niște vremurĭ când lozinca în toate este economia, să se ajute cu baniĭ contribuabililor un teatru străin și de care nu poate profita decât o parte infimă dintr'înșiĭ, fără ca să ne putem mîngăia cu ideia că am făcut ceva pentru progresul arteĭ muzicale, pentru răspîndirea iubireĭ de muzică în popor.

Dar cel puțin am asigurat, prin acest sacrificiŭ, pentru capitala țărĭĭ, o distracție nobilă și artistică, putem zice că am mulțumit pe amatorĭĭ exigențĭ? Nicĭ de cum. Nu numaĭ Opera română, dar nicĭ o operă italiană serioasă nu poate exista astăzĭ fără o subvenție considerabilă, — și acesta e punctul esențial în chestiune. Chiar pe timpul luĭ Serghiade, când opera italiană era încă la modă și nu decăzuse atât, ea simțea absolută nevoie de ajutorul Statuluĭ. Martore sunt petițiunile ce se pot citi în cartoanele Adunărĭĭ Deputaților prin care neobositul impresariŭ cerea desperat acest ajutor, precum și raportul de pe vremurĭ al d-lor Wachmann și Steriadi prin care opinaŭ pentru o subvenție de cel puțin 95.000 leĭ. Și — fie zis în treacĕt — în schimbul acesteĭ sume, Serghiade nu făgăduia maĭ mult decât aŭ împlinit creatorĭĭ opereĭ naționale cu a treia părte din ceea ce pretindea dînsul, adică o orchestră de 52 muzicanțĭ, un cor de 60 persoane, un început de balet din elemente locale. — În zilele noastre e și maĭ greŭ pentru opera italiană de a ființa fără un mare ajutor din partea Statuluĭ din multiple motive :

1) Pentru că i s'a trecut vremea, a eșit din modă. Unde maĭ sunt acum admiratorĭĭ vechiuluĭ repertor italian, aceĭ pe care *Norma* orĭ *Lucia* îĭ punea în extaz? S'aŭ rărit mult chiar printre italienĭ și înșișĭ cântărețiĭ lor aŭ ajuns, cum s'a vĕzut în stagiunea aceasta, să nu 'șĭ maĭ cunoască părțile în acel repertor.

2) Pentru un motiv de o ordine maĭ generală, ce nu e încă ținut în seamă, și care a înrîurit nu numaĭ asupra Opereĭ dar și asupra drameĭ. Altădată mergea la Opera italiană fruntea oamenilor cu dare de mână, *le dessus*

du panier, highe-liful, cum voiți, fiind-că așa cerea bon-tonul, obiceiul, tradițiunea. Lojile erau disputate de acest public ales. Acum reprezentanții acestei pături sociale, reduși la număr și blazați, nu mai pot fi atrași decât prin spectacole extra-ordinare. Cei care i-au înlocuit ca public al teatrelor nu pot plăti prețurile pe care o operă bună italiană ar trebui să le pună.

3) Inlesnirea comunicațiilor în toată Europa a avut de rezultat că cei mai buni artiști străini au venit la noi și au ridicat pretențiunile publicului, dacă nu gustul lui; iar pe de altă parte chiar persoane cu venituri modeste au putut să călătorească măcar până la Viena și să vadă teatruri mari, să audă cântăreți excelenți. Ei s'au întors cel puțin cu impresiunea că pe aiurea e mai bine decât la noi și că a merge deci la teatru în Țara Românească însemnează a fi om neștiutor și cu gust prost.

4) Afară că burghezimea propriu zisă românească a devenit mult mai pretențioasă decât înainte, dar a și scăzut la număr. Însă, e un fapt lesne de constatat pentru orice obișnuit al teatrelor: numai Românii merg la teatru, oricare o fi, național sau străin; străinii, chiar cei născuți în țară ori semi-romanizați, nu se arată nici la trupele venite de peste hotare, fie și de naționalitatea lor. Astfel teatrele care nu sunt puse pe un picior popular au un public din ce în ce mai restrîns.

Cu toate aceste împrejurări nefavorabile, se vor găsi totdeauna speculanți care, bazați pe un contract ce nu le impune nici o sarcină, să ia în întreprindere opera italiană. Cu subvenția de 40.000 lei și avantajele pe care le poate da o direcțiune binevoitoare a teatrelor din România e posibil, dacă n'ai nici un scrupul artistic, să ieși cu bun câștig din această întreprindere. Planul, pe care l'a și realizat actualul impresariu, e foarte lesne de conceput. Îți alcătuești o trupă din elemente subt mediocru, recrutându-le la nevoe din companiile ambulante care au făcut deliciele orășelelor din România. Cu acești *ragazzi* veĭ duce-o de azi pe mâine, mai mult rĕu decât bine, dar modicitatea lefurilor te va feri de o pagubă simțitoare. Dacă publicul se va arăta prea recalcitrant față de unii din acești artiști (!), veĭ aduce pe alții, de același calibru, și naivii bucureșteni vor da năvală la fiecare nou debut. Această manoperă îți va asigura un număr cu atât mai mare de săli pline cu cât veĭ fi mai des nevoit a'ți schimba cântăreții, adică cu cât aceștia vor fi mai imposibili. Din când în când vestești cu surle și tobe sosirea unei stele, pentru ca să ai drept de a urca prețul locurilor. Inocenții bucureșteni dau iarăși năvală. Se dovedește că celebritatea e mai pe jos de toate așteptările (d. ex celebrul tenor Pagliano ori d-na Bel Sorel). Nu face nimic. Publicul a plătit și va plăti mereu de câte ori prețurile vor fi urcate și i se va da de crezut că vede și aude o celebritate. În orice caz, falsele stele servesc impresei ca să acopere deficitul produs de cântăreții săĭ ordinari. Acum vine rîndul adevăratelor stele, fie că mai au ori nu strălucirea dinainte. La acestea se vor ridica și mai mult prețurile; deci publicul va merge și mai bucuros. Criticii jurnalelor se vor extazia dina-

intea sălilor arhi-pline de tot ce Bucureștiul are maĭ ales și care-ĭ vor aminti *les beaux jours de l'Opéra italien* Generoșiĭ noștri vor rĕmâne convinșĭ că dacă aŭ plătit atât de scump trebue să plece mulțumiți, deși reprezentația va fi în totalul eĭ un dezastru teatral. Căcĭ se vor da opere noĭ cu o repetiție pe scenă, orĭ opere nepotrivite cu puterile partenerilor diveĭ, a căreĭ superioritate va face numaĭ să reiasă și maĭ bine pĕcătoșia lor. Din punct de vedere al arteĭ, aceste reprezentațiĭ vor fi cele maĭ rele ale stagiuneĭ și vor aminti exhibițiunea *fenomenelor* de către saltimbancĭ. Dar ele vor fi cele maĭ mănoase pentru impresă și vor constitui câștigul eĭ cel maĭ pozitiv. Cu acest sistem se poate urma la infinit, dacă ceĭ în drept vor arăta mereŭ aceeașĭ nepăsare și Direcțiunea teatrelor din România aceeașĭ bunăvoință.

Opera italiană, neputênd exista în bune condițiunĭ decât cu o subvenție considerabilă, trebue înlăturată. Dacă statul ar putea să facă un mare sacrificiŭ pentru teatrul liric din Bucureștĭ, maĭ drept ar fi, fără îndoială, să'l facă în folosul opereĭ naționale. Cu o subvenție de 200.000 leĭ, de pildă — a treia parte din ceea ce daŭ Ungurĭi pentru opera lor — opera mare română s'ar putea așeza pe baze solide. Din cântărețiĭ pe care-ĭ avem răspîndițĭ prin străinătate, din aceĭ care s'ar forma prin studiĭ în conservatoriele de seamă, complectațĭ la nevoe prin artiștĭ italienĭ care să se oblige a cânta în românește, s'ar forma o operă ce ne-ar fi invidiată în scurtă vreme de țărĭ maĭ înaintate în cultură. O carieră sigură, o stagiune de cel puțin 6 lunĭ, cu o leafă îndestulătoare ar atrage, maĭ ales pe aceste timpurĭ de nevoĭ, pe mulțĭ tinerĭ care azĭ nu se gîndesc a proflta de vocea lor. Un contract de câțĭva anĭ pentru stagiunĭ lungĭ ar îndupleca artiștĭ italienĭ de valoare să se angajeze cu prețurĭ cuviincioase și să se românizeze... *ad usum scenae.* Nu pot uita că, în adevĕr celebrul bas Marcassa a propus Direcțiunii de pe vremurĭ a Teatruluĭ Național să rĕmâe în România și să cânte în românește pentru 2000 francĭ pe lună, stagiunea fiind atuncĭ de 3 lunĭ. În orĭce caz, chiar dacă trupa română n'ar numĕra celebrități și stele, ne-ar fi lesne să alcătuim un ansamblu pe deplin mulțămitor, de oarece, cu o subvenție ridiculă, tot am ajuns uneorĭ a reprezenta opere marĭ într'un mod demn de laudă.

Știm bine, însă, că vor trece încă anĭ până să putem cere statuluĭ sacrificiele necesare pentru opera mare română. Dar un lucru suntem în drept a'ĭ cere chiar acum: ca banĭ ce-ĭ poate deocamdată conserva teatruluĭ liric să fie destinațĭ uneĭ instituțiunĭ românești. Dacă cu aceștĭ banĭ e cu neputință a se susține opera mare națională, se poate foarte bine întreține un teatru liric al căruĭ bază ar fi opera-comică. Elementele pe care le avem încă, rĕmășițe din trupa de operă mare, cât și cele care există dar n'aŭ avut încă ocaziunea de a se revela, neîndestulătoare pentru un repertor de opere *seriĭ*, ar fi bune în multe din nenumĕratele opere-comice care există și în repertorul francez și în cel italian. Așĭ putea înșira aci o lungă listă din aceste lucrărĭ care se potrivesc cu puterile, temperamentul, și firea artiștilor noștri. *De-așĭ fi rege*, ar trebui să servească de tip în această privință. Succesul extraordinar al

acesteĭ opere-comice nu se datorește întîmplăriĭ. Maĭ întâĭ ea frizează opereta prin muzica eĭ ușoară și conține amestecul de duioșie și comic maĭ mult saŭ maĭ puțin grotesc ce e cu deosebire pe placul publiculuĭ la care poate apela o trupă română. Apoĭ nu cere din partea interpreților prea multă distincțiune și eleganță, nicĭ spirit prea subțire. Pescarĭ naivĭ, regĭ băieți-bunĭ, princese fără mofturĭ, fete de țară cu inima blajină, iată ce convine pentru moment artiștilor noștri liricĭ. Când vom avea la Conservator un curs de declamațiune lirică, absolut indispensabil, atuncĭ vom cere și obține maĭ mult de la dînșiĭ. — Pe lîngă repertorul de opere-comice va trebui cuprinse, un numĕr de operete din genul acelora care s'aŭ dat cu mare succes la Teatrul Național. Știŭ bine că pe atuncĭ uniĭ se revoltaŭ contra faptuluĭ că se reprezintă operete la un teatru subvenționat. Dar nu se permite oare societățiĭ dramatice, care posedă deja un bun capital moral și material, să reprezinte a doua zi după *Hamlet*, un *Otel Central* orĭ un *Ocolul pămîntuluĭ*? Nimenĭ n'ar cuteza să susție că *Bocacio* e inferior din punct de vedere al arteĭ farselor de la Cluny, nicĭ de o imoralitate maĭ mare, căcĭ contrarul e prea evident. Trupa lirică ar avea cel puțin drept întemeiată scuză greutatea împrejurărilor, nevoia de a exista înainte de toate, pentru a putea ajunge la timpurĭ maĭ bune. În fine, ca încoronare a stagiunilor, și ca o indicațiune a idealuluĭ urmărit, s'ar putea da în fiecare an câteva opere de semi-caracter, *Linda de Chamounix*, *Marta* și poate una două superioare.

Negreșit, teatrul liric astfel întocmit, n'ar avea să se bizue pe amatoriĭ blazațĭ ; el ar trebui pus pe piciorul unuĭ teatru popular, cu prețurĭ eftine. Blazațiĭ vor veni dacă vor voi, și suntem siguri că vor veni la urma urmelor, când interpretarea va ajunge la un grad respectabil de superioritate, nu prea greŭ de realizat.

Foloasele acestuĭ teatru liric românesc bine condus, vor fi însemnate. El va servi a întreține și cultiva gustul muziceĭ la aceĭ modeștĭ muritorĭ care, chiar voind, nu pot cerceta opera italiană, cea cu 10 francĭ stalul. El va fi o carieră bine venită azĭ când maĭ toate carierele încep a fi închise. Va păstra cadrele pentru viitoarea operă mare română, acea care va lua ființă când vom ajunge maĭ bogațĭ, înlăturând perderea a tot ce s'a făcut până acum și nevoia de a reîncepe odată totul de la capĕt. Va da ocaziunea compozitorilor românĭ să se producă. Aceasta numaĭ e deja o considerațiune destul de puternică pentru ca statul să nu refuze concursul sĕŭ. Și dacă s'ar îndoi cineva de existența acestor compozitorĭ ar fi lesne a le cita atâtea opere care așteaptă să vadă lumina și care aŭ fost prea mult nesocotite. Puțină încurajare ar da loc la înmulțirea lucrărilor maeștrilor noștri. Să nu uităm că nicĭ trupele dramatice n'aŭ început cu un stoc maĭ bogat nicĭ maĭ bun de piese originale. Suntem un popor bine înzestrat pentru muzică și timpul va face și pentru Operă ceea ce a făcut pentru Dramă. Scopul suprem al teatruluĭ liric românesc ar fi tocmaĭ această ocaziune dată compozitorilor noștri de a se revela, și cred că dînșiĭ nu

merită maĭ puțină solicitudine decât alțĭ producătorĭ de artă națională. Genul propriŭ al fiecăruĭ popor cere a se exprima prin melodie, ca și prin celelalte moduri de manifestare a sentimentelor și cugetărilor omenești. Există pretutindenĭ o muzică națională, cum există o pictură națională, și datorĭ suntem s'o ajutăm pe a noastră, chiar dacă începuturile eĭ n'ar fi tocmaĭ strălucite, cum n'aŭ fost nicĭ în celelalte arte.

Ed. Th. Aslan.

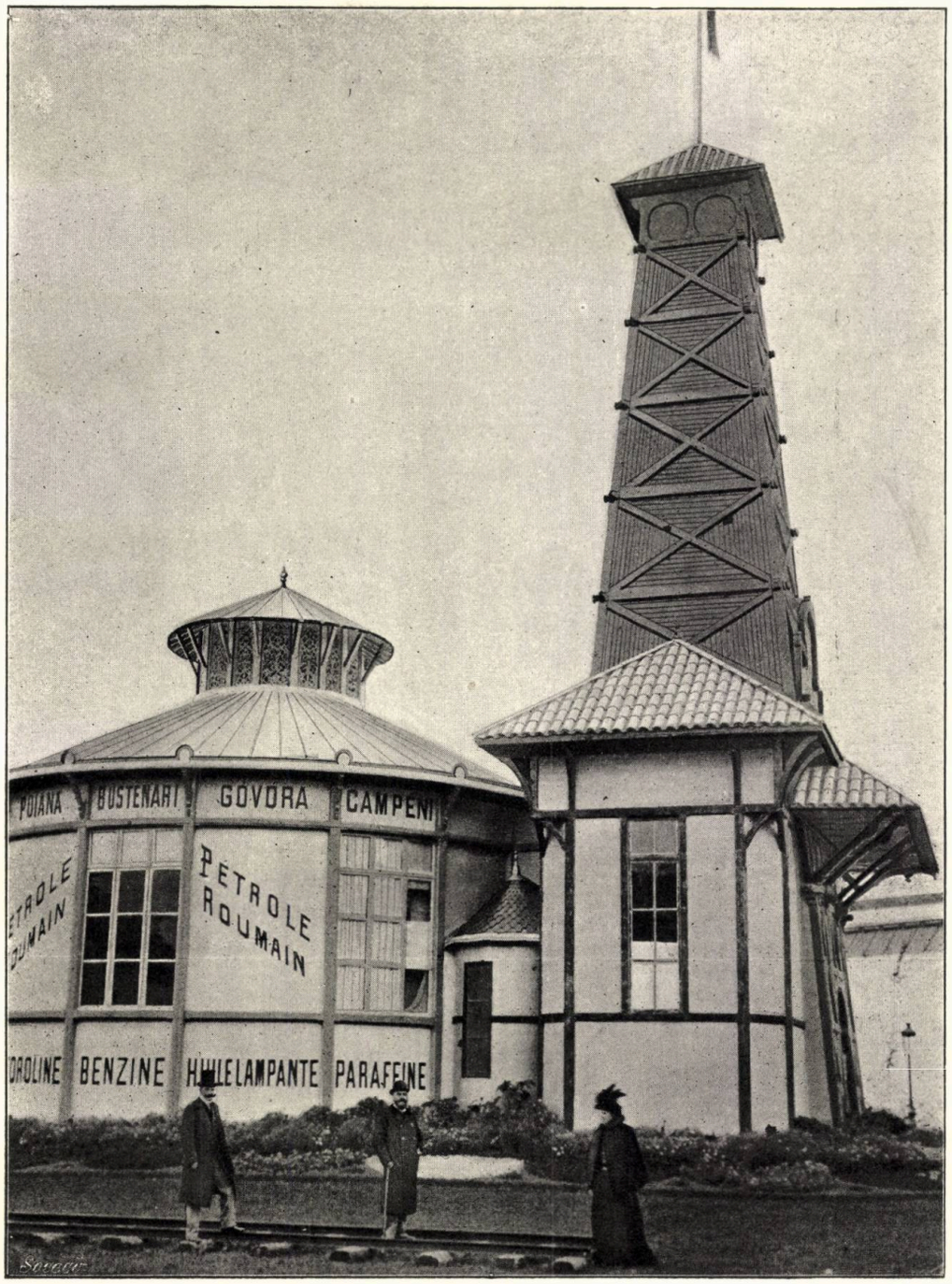

Pavilionul Petrolului

SUPREMA FORȚĂ

DE

H. G. LECCA

„Un vestit filosof zice că „în dramă ca și în epopee, al căror scop co-
„mun este de a ne arăta acțiuni extraordinare, îndeplinite de carac-
„tere însemnate, așezate în însemnate situații, poetul, pentru a atinge
„acest scop în deplina perfecțiune ce o voește, va trebui să înceapă
„prin a ne înfățișa caracterele în stare de repaos, în care nu se ză-
„rește coloritul lor general; după aceea el face să intervină un motiv
„care determină o acțiune; aceasta devine, atunci, mobilul nou și
„mai energic al unei acțiuni încă și mai importante, care provoacă la rîndu-i motive
„ce se măresc din ce în ce; astfel, în intervalul de timp care se împacă mai bine
„cu forma lucrării, agitațiunea cea mai pasionată înlocuește calmul primitiv. In mi-
„jlocul acestei mișcări se îndeplinesc gravele evenimente în care vor intra în plină
„lumină calitățile, latente până aci, caracterele și cursul lucrurilor". (1)

Negreșit că orice autor dramatic a urmat, în linii generale, aceste arătări ale lui Schopenhauer. S'ar părea însă de la o vreme, că nu toți dramaturgii înțeleg lucrurile tocmai așa. Intr'o schiță, cum e aceasta ce ne încercăm a o face, nu ne vom ocupa, însă, de nici un fel de mișcare literară în genere, ci ne vom mărgini a vedea, dacă *Suprema Forță*, drama reluată a poetului H. G. Lecca, nu e cumva o abatere de la principiile mai sus enunțate, care ni se par că nu pot fi înlăturate fără ca o lucrare dramatică să nu fie lipsită de orice valoare.

Când s'a reprezentat *Suprema Forță*, în toamna anului trecut, în Octombre, ca și anul acesta, oricine a putut vedea pe afișele anunțătoare ale reprezentațiunii, următoarele cuvinte rezumătoare ale piesei: Actul I: *Norii;* Actul II: *Furtuna;* Actul III: *Trăsnetul;* Actul IV: *Calm.*

Inainte de a o vedea reprezentată, nu unul singur va fi fost cel care se va fi întrebat: „Cum ar putea fi *calm* sfîrșitul unei lucrări dramatice? Dacă nu e ciudat, „e cel puțin curios ca, în loc de a oglindi începutul acțiunii, calmul să caracteriseze „sfîrșitul drameî!" Și cine a asistat la prima reprezentație a putut observa cât a fost de entusiasmat publicul de primele trei acte, și cât de curios a privit actul final.

---

(1) **Schopenhauer.** Estetica poeziei, *Lumea ca voință și reprezentare*, t. II, p. 654, tr. fr. de S. I. Cantacuzin.

Nicĭ vorbă, fiecare a socotit că acțiunea energică, care să provoace „la rîndu-ĭ motive mărindu-se din ce în ce“ trebue dusă până la capĕt. Și s'a părut că *Suprema Forță* urmează altă cale. Intr'adevĕr, lupta între pasiunile care sbuciumă sufletul și corpul Zoeĭ Lorian, — personagiul principal în piesă, — lupta între iubirea de fiică-sa, Nina, ce e bolnavă pe moarte, și de care e amenințată a fi despărțită, și dragostea pentru Alexandru Fronda, omul pe care'l iubea cu toată puterea uneĭ dragoste d'intăĭ pare a culmina și a se sfîrși odată cu moartea fiică-seĭ și cu părăsirea eĭ de către amantul, ce se descopere a fi un ambițios ordinar. S'ar părea, dar, că aci la sfîrșitul actuluĭ al treilea, trebuia pus și sfîrșitul pieseĭ. Aci este acțiunea culminantă, adică așa pare.

Dar, nu așa că în orĭce lucrare trebue să căutăm firul conducĕtor al acțiuniĭ, — care trebue să fie unul numaĭ — partea principală în jurul căreia se grupează toate acțiunile secundare? Atuncĭ dacă ținta către care tindea drama poetuluĭ Lecca, era „suprema forță“, unde se vede în primele treĭ acte, această forță supremă, tăria și efectul dramatic al eĭ?

In primele treĭ acte sufletul privitoruluĭ saŭ cititoruluĭ este doar pregătit spre a putea asista, apoĭ — în cel d'al patrulea act, — la învederarea acesteĭ forțe supreme pe care sunt în stare să o aibă unele ființe. Acolo se arată cum poate cineva să îndure cea maĭ grozavă suferință, căcĭ „N'aĭ decât s'o priveștĭ în față, ca să învețĭ „de la ea multe, și când aĭ ajuns între douĕ prăpăstiĭ — unde drumul se înfundă și „nu te maĭ potĭ întoarce înapoĭ, — când te-a osîndit suferința la munca silnică pe „viață, în loc să ieĭ revorverul și să tragĭ, — să suferĭ, și să trăeștĭ! Asta e su„prema forță“. (1)

Cum după o vijelie groaznică, atuncĭ când urmează acel calm, care pare și maĭ intens și maĭ păimîntător prin compararea cu furia oarbă a furtuniĭ ce îțĭ vuește încă în urechĭ, — vezĭ rĕmășițele dărîmăturilor scorbolite de ceĭ care îșĭ aŭ averĭ întregĭ îngropate acolo, și apoĭ tristĭ îĭ auzĭ povestindu-și scena dureroasă din timpul dezastruluĭ, așa se începe și această ultimă parte a *Supremeĭ forțe*. Rudele — și un prieten — staŭ de vorbă, amintindu-și clipele de nenorocire care a trecut peste capul tutulor. Dar la ele durerea începe a pieri; doresc chiar s'o evite; vor pleca, undeva, la țară. Vorbirea are mersul obicĭnuit, — cu amestecul banalităților ce se strecoară atuncĭ când durerea e pe ducă. E vara, în grădina caselor, seara bând cafeaua; Grigore Lorian, cumnatul nenorociteĭ Zoe, — soția luĭ, Irina și Mircea Fronda, fratele fostuluĭ amant al Zoeĭ Lorian, rĕmas prieten ca și maĭ 'nainte. Toțĭ în negru. Vorba le e scurtă, întretăiată. Vorbesc de Zoe:

IRINA. — S'o fi vĕzut azĭ dimineață, ți-era jale. A fost parastas de 3 lunĭ. Am povĕțuit-o să nu meargă la cimitir; — ba i-a impus și doctorul... Cu neputință! A mers. Și acolo, n'a zis o vorbă, n'a scos un țipĕt, — numaĭ plângea. De unde a avut atâtea lacrĕmĭ... mi-am făcut cruce.

GRIGORIE. — Ca să plece, a trebuit s'o luăm cu sila.

IRINA. — Mĭ-era frică să nu-ĭ vie iar rĕŭ.

GRIGORIE. — Inchipuește-țĭ încă un atac, —

MIRCEA. — Ar fi fost fericită: scăpa! *(Își scoate port-țigaretul)* Dar ia facețĭ-mĕ să 'nțeleg... *se 'ntrerupe, oferind luĭ Grigorie:)* Aprinzi una? Tutun rusesc.

GRIGORIE. — Iarbă. Fugĭ d'aicĭ!

MIRCEA *(urmând)*. — Facețĭ-mĕ să 'nțeleg: ce se maĭ ascunde în durerea eĭ? De câte orĭ îmĭ vorbește, par'că m'ar lăsa să 'ntrevĕd ceva, ca o remușcare... Din când în când, repetă, maĭ mult pe șoptite: „ dac'așĭ fi fost eŭ acolo !...“ Unde „acolo“ ?

GRIGORIE. — Cine știe ce vrea să zică.

IRINA. — Se 'nvinuește. Știĭ că... ea n'a vĕzut-o murind.

MIRCEA *(foarte surprins)*. — N'a vĕzut-o ?

---

(1) **Lecca**, *Suprema Forță*, Act. I, scena V.

IRINA. — Era jos, în odaia de la terasă. Când i-a zis Sylvia „moare Nina", a și căzut. Până să 'și vie'n fire, fata murise.

GRIGORIE. — Și zi c'ar fi fost față; — ce-ar fi putut face ? Nu-l auziați pe doctor cum îngâna ? Era condamnată. (1)

La nenorocirile care o loviseră pe nefericita mamă a Nineĭ, se adăoga acum și chinul, care o rodea fără de răgaz: Când fata eĭ era în agonie, ea tocmaĭ era în minutele când trecea de la furie la umilință față de omul iubit, pe care îl descoperise a fi fost un ordinar alergător după noroc.

Și acum paralitică, în urma loviturilor nenoroculuĭ eĭ; o soră de caritate o duce într'un căruț, prin lumea asta de care are tăria a nu se despărți. De acum se resignează la tot. Când e aproape de plecarea rudelor, întrebă pe cumnatul sĕŭ:

..... Plecĭ cu toțĭ ?

GRIGORIE. — Cu toțĭ.

ZOE. — Credeam că'mĭ lașĭ pe Lizica.

GRIGORIE. — E nebunatică. O să te necăjească.

ZOE. — Bine. *(suspinând)* Toți mĕ lasă (2).

Și atât!... Totul se petrece, în liniște, ca la un mort. Durerea e mută; nu maĭ are nimenĭ lacrimĭ: Și isvoarele seacă, dar ochiĭ omenești!

Când se desparte de fica eĭ vitregă (3), de Sylvia, de cea care denunțându-ĭ dragostea îĭ fusese începutul nenorocirilor, durerea latentă, drama care se juca în sufletul eĭ, maĭ chinuitoare decât cea fățișă de maĭ înainte, se ridică către acele puncte culminante de care vorbește Schopenhauer.

Dar închisă îĭ rĕmâne în suflet durerea fără de marginĭ. Câte o dată îșĭ maĭ dă drumul vorbiriĭ; dar potolit, fără necaz, calm:

ZOE. — Numaĭ vĕd nimic, de cât țărînă. Azĭ dimineață, la cimitir mĕ încinsese o sete nebună să mĕ culc pe pămînt, sub pămînt, — în pămînt... pămîntul ăsta, pe care tristețea se amestecă cu bucuria și unde setea de a trăi se întinde până și asupra ierbeĭ de pe mormînt.

MIRCEA. — Atât?

ZOE. — Atât... și-o apă, — tristețea mea — care curge la vale, zi și noapte, într'una... până... Ah!

Și agonia asta chinuitoare, se aseamănă cu lupta celuĭ care fiind gata să se înnece, se agață cu furie de orĭce colțișior îĭ stă înainte, deși îșĭ dă seama bine că peste câteva minute tot marea îĭ va fi mormîntul, tot moartea îl va îmbrățișa. Și stă așa până când încetul cu încetul se duce cea din urmă rĕmășiță de putere.

Puterile fizice fiind slăbite de durere, adică viața organică tinzênd să dispară (4), — durerea morală, care nu e decât un fel de reprezentare a celeĭ fizice, e însoțită și ea de o corespunzĕtoare diminuare a puteriĭ de funcționare a organismuluĭ (5). Când nicĭ tristeța — care „corespunde reacțiuniĭ conștiente în potriva orĭ căreĭ scăderĭ de viață fizică" (6) — când nicĭ această înfățișare a dureriĭ chiar ea luptătoare în potriva pĭeiriĭ vieții sufletești și trupești nu maĭ există, viața sufletească afectivă e moartă și maĭ curînd orĭ maĭ târziŭ va urma poate și cea trupească. Până

(1) Ibidem, Act. IV, scena I, p. 202—204.

(2) Ibidem, scena III, p. 214.

(3) Ibidem, scena IV, pp. 216 — 217.

(4) **Th. Ribot**, *La psychologie des sentiments*, I, cl. I. La douleur phisique, pp. 25 — 42. „La douleur est liée à la diminution ou à la désorganisatiou des fonctions vitales", p. 29. Cf. *Mantegazza, Fisiologia dureriĭ*. Cd. franc., Cap. III—IX.

(5) **Th. Ribot**, Idem, I, Ch. II, La douleur morale, p. 43—48.

(6) Ibidem, 48.

atuncĭ, cât maĭ e viaţă în corp, numaĭ intelectul şi voinţa rĕmân să'şĭ împartă stăpînirea aceleĭ fiinţe.

Şi când aşa se petrec lucrurile, ce lovitură e maĭ dureroasă—poate maĭ mult decât a fieruluĭ înroşit pus pe o rană — decât redeşteptarea sentimentelor, — reînvierea afecţiuniĭ moarte cu totul — într'o inimă pe care soarta a sfîşiat-o aşa de fără milă?

Peste tot linişte, — liniştea uneĭ nopţĭ de vară, şi de odată se aude, adus de vînt, cântecul unor lăutarĭ. Cântă *Steluţa* (1). Nu se aud vorbele, dar fiecare le aude răsunând în minte-ĭ:

„Tu care eştĭ pierdută în neagra vecĭnicie,
„Stea dulce şi iubită a sufletuluĭ meŭ,
„Şi care odinioară luceaĭ atât de vie
„Pe când eram în lume tu singură şi eŭ!...

Şi atuncĭ... atuncĭ se redeşteaptă amintirile; revine viaţa, se face maĭ puternică, şi cu ea, tot aşa de puternice, durerile pe care amorţeala trupuluĭ le îndepărtase. Şi chinul se măreşte, trece dincolo de puterile omeneştĭ, şi totuşĭ — *suprema forţă!* — femeia nenorocită maĭ are puterea de a trăi...

Aicĭ e punctul culminant al drameĭ. Nu e o exprimare externă violentă, dar e maĭ mult; e puterea de transmitere a simţimîntuluĭ culminant de luptă în viaţă şi moarte, — luptă dureroasă până la nebunie, care nu se sfîrşeşte într'o clipă, ci se prelungeşte, se continuă, trăeşte; astfel că la poetul Lecca sfîrşitul e aşa de dramatic, aşa cum nu s'ar putea închipui: sfîrşitul — punctul culminant — e format dintr'o serie fără de capĕt de momente tragice din care noĭ vedem numaĭ o clipă, şi cu atât maĭ dramatic e acest sfîrşit cu cât această serie este ea însăşĭ nedeterminată fără o limită anume. Nimenĭ nu ştie când se va sfîrşi chinul.

Negreşit că acest fel de alegere a unuĭ subiect în care să ni să pară că pasiunile puse faţă în faţă nu sunt destul de lămurite şi de viĭ, aduce greutatea tratăriĭ luĭ. Hamlet, zice Bourget, este „o excepţiune prodigioasă“ (2), şi autorul care s'ar hasarda a reprezenta tipurĭ nedecise pe scenă riscă mult. Drama poetuluĭ Lecca, însă, numaĭ *pare* a avea caractere şi pasiunĭ nelămurite. Calmul actuluĭ final nu e o neclaritate, ci o dovadă de puterea dramatică a poetuluĭ care ne poate arăta punctul culminant al crizeĭ, nu prin deslănţuire violentă şi pe faţă de pasiunĭ, ci prin ciocnirea lor în sufletul personagiilor pieseĭ, şi prin transmiterea apoĭ în inima privitoruluĭ saŭ a cititoruluĭ a clipeĭ dramatice supreme.

Suprema forţă, — ca şi maĭ toate celelalte opere dramatice ale d-luĭ Lecca, are încă un mare dar. E una din cele maĭ *sociologice* lucrărĭ de artă, la noĭ.

Arta, zice Taine, trebue să reprezinte raporturile şi dependinţele mutuale ale părţilor, ceea ce ar fi esenţa lucruluĭ reprezentat (3); dar în acelaşĭ timp, nu trebue uitat, ne spune Gurjan, că „scopul cel maĭ înalt al arteĭ este de a produce o emoţiune estetică de un caracter social“ (4).

Primele condiţiunĭ, cele arătate de Taine, nicĭ vorbă că sunt urmate de poetul Lecca (5); ba încă îmĭ aduc aminte că unul din criticiĭ sĕĭ îĭ găsia aceasta ca o

(1) **Lecca**, Op. cit., Art. IV, scena VI, pp. 221—222.

(2) **P. Bourget**, *Nouveaux éssais de psychologie contemporaine*, p. 21.

(3) **H. Taine**, *Philosophie de l'art*, t. I, pp. 31—37, t, II, pp. 257—258.

(4) **M. Gurjan**, *L'Art au point de vue sociologique*, Cap. I, III, L'Émotion artistique et son caractère social, p. 21.

(5) Negreşit că nu ne preocupăm aci de faptul dacă aceste raporturĭ saŭ dependinţe sunt esenţiale, — există obiectiv — idealul oricăruĭ artist — lucru puţin probabil, — saŭ dacă fiecare poet

vină, zicênd că a dat numaĭ niște tablouri. De sigur, autorul trebuia să urmărească, în fața publicului pe fiecare personagiŭ, dacă nu arătându-l de când era mic, dar cel puțin în toate ceasurile cât ține acțiunea pieseĭ. Trebuia să ni-l arate dormind, mâncând, citind gazetele, și așa maĭ departe, minut cu minut. Nu s'a putut însă satisface dorința aceluĭ critic avêndu-se în vedere că o piesă nu se poate să țină maĭ mult de 3—4 ceasurĭ, — la atât se învoește Direcția pe seară, — și cu „urmare“ nu se obicinuește.

Revenim la cercetarea principiilor conducĕtoare ale uneĭ opere de artă.

„Emoțiunea artistică e o emoțiune socială, care ne face a simți o viață ana„logă cu a noastră și apropiată de a noastră de către artist.“ Poetul, artistul, trebue să ne facă a simți viața personagelor din opera luĭ, a le trăi viața lor, făcêndu-ne să trecem prin toate emoțiunile ce le-aŭ încercat ele. Se stabilește o așa legătură, prin asocierĭ de stărĭ de conștiință, în cât trăim într'o societate nouă, ale căreĭ afecțiunĭ, plăcerĭ și durerĭ, devin ale noastre. Arta fiind expresiunea *vieței* (1), trebue să aibă mișcare, și aceasta fiind semnul exterior al vieței, orĭce artă se rezumă în producerea orĭ simularea mișcăriĭ și acțiuniĭ, așa în cât chiar architectura nu e decât punerea în ordine a materialurilor, organizarea lor.

Mișcarea, întinderea sentimentuluĭ, de la societate, către toate ființele naturiĭ, saŭ chiar către ființe fictive create de imaginația noastră, constitue, așa dar arta (2). Omul e așa de sociabil, în cât deosebirea între frumos și urît o face după gradul de sociabilitate saŭ de nesociabilitate, — acestea fiind condițiĭ ale viețiĭ și morțiĭ. Când la înălțimĭ care trec dincolo de norĭ, mergĭ pe vîrfurĭ de munțĭ pleșuvĭ, de unde nu maĭ vezĭ nimic în depărtărĭ, nicĭ ființe, nicĭ case, nicĭ copacĭ, — saŭ când străbațĭ câmpiĭ ale căror marginĭ nu le vezĭ, saŭ eștĭ în mijlocul măriĭ, neprivind înapoĭ, pe puntea vaporuluĭ, ci numaĭ la marea nemărginită, — de ce un simțimînt de tristeță, din ce în ce maĭ intens, te cuprinde? Pentru-că nu găsești nimic în juru-țĭ, pentru că eștĭ *singur*. Nimic nu poate să facă a'țĭ bate inima în unison cu el. Și de ce această parte dureroasă, a uniformității, se zice că — vorbind din punctul de vedere estetic — este urîtă? Să fie numaĭ oboseala ochiuluĭ? Închipuiți-vĕ că am avea de a face cu vîrfurĭ de munțĭ, în care colțurile de stâncĭ sunt cât se poate de variate, dar cu desăvîrșire pleșuve, fără nicĭ măcar un pic de iarbă. Atuncĭ nu maĭ e lipsa de varietate. Ce este dar, care ne face a persista în impresiunea dureroasă? E lipsa de viață din prejur, lipsa de ființe cu care să aĭ o comunitate de simțirĭ. Când s'ar întîmpla însă, ca în rînduirea de către natură a stâncilor să vedem o oarecare ordine, o armonie de liniĭ curbe — imagina mișcăriĭ — atuncĭ vom simți impresia de ceva frumos, estetic și în acelașĭ timp tristeța va pieri, pentru-că la vederea uneĭ imaginĭ de mișcare, se naște și în sufletul nostru ceva corespunzĕtor: o maĭ intensă activitate a organismuluĭ, nostru, adică o sporire de viață, ce se traduce prin o stare anestesică de plăcere. Așa se explică de ce e frumoasă o operă statuară în care vedem viața prinsă în marmură într'un minut din existența sa, saŭ reprezintând, în mod simbolic, o viață întreagă; și tot așa ne explicăm de ce e urîtă o lucrare care n'a putut atinge punctul acesta de exprimare a viețiĭ, a mișcăriĭ, a raporturilor sociale. Tot așa ne lămurim admirația față de operele architecturale și așa pricepem pe Victor Hugo când, vorbind de strălucita catedrală Notre-Dame de Paris, o numește „vastă simfonie în piatră“.

---

poate exprima acelașĭ subiect din câte un alt punct de vedere, cel care îĭ apare luĭ în esențial, după înfățișarea ce ĭ-o prezintă obiectul acțiuniĭ luĭ artistice. Cf. **V. Basch,** *Essai critique sur l'ésthétique de Kant,* L'art, l'artiste et les beaux — arts, pp. 452 qq

(1) **Guyau,** Op. cit., Ch. IV. La vie individuelle et sociale dans l'art. p. 57.

(2) Ibidem. Ch. I, p. 20.

A însufleți natura, zice Guyau, înseamnă a fi veridic, căci viața este în tot — viața și sforțarea. Ceea-ce e fals e concepțiunea noastră abstractă despre lume, vederea suprafețelor imobile și credința în inerția lucrurilor la care se oprește vulgul. Poetul însuflețind până și ființele care ne par mai lipsite de viață (1), nu face decât a reveni la ideĭ mai filosofice asupra universuluĭ. „Trebue ca viața noastră să se amestice cu aceea a lucrurilor, și cea a lucrurilor cu a noastră, cum se și întîmplă în realitate (2).“

Și poate că nu e lucrare dramatică mai plină de viață ca opera luĭ Lecca. Personagiile sunt așa de firești, se mișcă așa de natural, trăesc o viață pe care o cunoaștem. Aceleași dorurĭ și aceleași aspirațiĭ ne călăuzesc și pe noĭ orĭ pe semeniĭ noștri, ca și pe ceĭ care alcătuesc drama poetuluĭ Lecca. Cine n'a întîlnit pe Grigorie Lorian, tipul omuluĭ liniștit, evitând sgomotul și iubind traiul bun? Cinstit, dar ne ridicându-se mult cu dorințele peste starea luĭ actuală. Poate că el găsia fericirea în munca de la țară, în viața pacînică petrecută în aerul liber, în mijlocul holdelor și al livezilor, în margini de păduri umbroase.

Dar pe mult prefăcutul Alexandru Fronda, ambițiosul, care nu vrea altceva decât glorie, dar glorie câștigată prin orĭce mijloace, în câte exemplare nu'l poate vedea cineva, pe orĭ unde?

Zoe Lorian e femeia care simte tocmaĭ târziŭ, spre începutul toamneĭ vieții, o primăvăratică dragoste.

Și în fine: Sylvia, suflet împietrit de periculoasa și în același timp caraghioaza — în vremurile de acum — instituție a călugărițelor catolice; Nina, gingașă fetiță alintată; și copiiĭ dându-și aere de oameni marĭ, — sunt imagina cea maĭ firesc deplină și concentrată a vremiĭ noastre.

Raporturile între toți aceștia sunt fără nicĭ cea maĭ mică urmă de înfățișare silită. Totul este exprimat în mod real, dar nu trivial. Firește, însă că aceste tipurĭ reale nu sunt fotografiĭ ale realității, ci simboluri. Dacă am fi avut a face cu un individ oarecare, iar nu cu o concentrare într'un individ, cutare saŭ cutare, din piesă, „strângerĭ într'o ființă a trăsurilor dominante ale uneĭ epoce, ale uneĭ țărĭ, în fine a unuĭ întreg grup de alte ființe“ (3), lucrarea n'ar fi avut, ca și orĭ care alta care e în deficit cu aceste calități, — lucrarea n'ar fi avut valoare. Dar în Grigore Lorian vezĭ tipul mareluĭ proprietar de la noĭ, pe care cultura franceză l-a făcut să aibă apucăturĭ democratice, dar nu și sumedenia de apucăturĭ desmetice, în cap cu necredința, pe care nu știŭ cine le-a încuibat la noĭ. Zoe Lorian s'a identificat, ca foarte mulțĭ și multe, de la noĭ, — aproape unanimitatea celor culțĭ, — cu viața parisiană. Spiritul eĭ este hrănit, ca și al nostru de literatură și viața franceză. Ea citește „Lèvres closes“ ale d-neĭ Daniel Lesuer, cum citește, probabil, și pe magistrul în analiza psychologică, — pe Bourget. Al. Fronda s'a adăpat și el tot la același isvor, dar din partea noroioasă. El ar fi, în Franța, un oportunist oarecare, un panamist, un păcătos închinător la picioarele canalieĭ jidovești; totuși cu momente lucide în care vezĭ că i-a maĭ rămas ceva cinstit în el. La noĭ e tipul politicianuluĭ, lipsit de ideal, care voește numaĭ *să ajungă*, dar să ajungă, sus, cu orĭce preț. Iĭ lipsește dragostea semenilor sĕĭ, s'a stins în el partea afectivă; și tocmaĭ de aceea, tip nesociabil, el este urît de privitor saŭ cititor. Demnitatea, socoate el, se poate fi de douĕ feluri: Către ceĭ micĭ nu e nevoe să te arătĭ demn; fiĭ în fața lor așa cum eștĭ; înșală-ĭ dacă poțĭ, dar nu te îngriji de urmare. Către ceĭ maĭ puternicĭ însă, arătă-ți numaĭ partea bună, spre a putea fi stimat.

Dar dacă aceste personagiĭ simt un fel de tendință către noțiune, o strîngere

(1) **G. Séailles**, *Essai sur le génie dans l'art.*, Ch. III, L'organisation des images, p. 101.
(2) **M. Guyau**, Op. cit. Ch. V.
(3) **Guyau**, Op. cit., Ch. IV. La vie individuelle et sociale dans l'art., p. 69.

de raze într'un punct prin ajutorul uneĭ lentile — centrul de perspectivă al autoruluĭ, nu urmează că nu sunt reale. Caracterele lor sunt lămurite, hotărîte. Și cu asta nu e contradicție întru nimic. „In literatură ca și în filosofie, nicĭ realismul, nicĭ idealis- „mul, luate a parte, nu sunt adevĕrate. Fiecare exprimă o înfățișare a vieții omenești, „care la multe ființe omenești poate deveni dominantă, aproape exclusivă, și care de „asemenea are dreptul de a însufleți maĭ mult saŭ maĭ puțin exclusiv oarecare opere „de artă. Pe catedrala din Milan, printre cele un-spre-zece miĭ de statuĭ care acopere „marele dom ca un popor de piatră, serafimiĭ par viĭ alăturĭ de gorgone care par și „ele, tot așa viĭ și par'că în mișcare: îngerĭ și bestiĭ, de o potrivă fiecare își aŭ locul „lor desemnat pe edificiŭ, în această societate de ființe de artă care nu e decât icoana „societăților omenești; trecĕtorul nu le cere, tuturor, decât un singur lucru, — sub „soarele care le luminează marmura lucioasă ca și carnea unuĭ trup fraged — acela „de a părea că trăesc".

Din măestrita combinare a idealuluĭ cu realitatea se naște opera de artă, care caută a ne arăta o armonie perfectă a tot ce e în natură, a tot ce trăește și chiar a firiĭ neînsuflețite cu ființele (2). Sociabilitate, armonie peste tot, aceasta este opera de artă. Infrățirea și asemĕnarea există peste tot unde este viață, așa în cât numaĭ din punctul ăsta de vedere judecând, putem înțelege pe orbul „care zicea că roșul trebue să „aibă strălucirea uneĭ trîmbițe; albastrul blândeța, dulceața unuĭ sunet de flaut (3), și multe din aproape inexplicabilele pentru mulțĭ, frumusețĭ ale poeților simboliștĭ. Spencer spune că armonia, necesară oricăreĭ lucrărĭ de artă, nu e posibilă, în architectură, decât prin asemĕnarea construcțiilor architectonice cu diferite clase de *ființe* care sunt în natură. „Edificiile care sunt în stil grec orĭ roman, par prin simetria lor, a'șĭ „avea modelul în lumea animală. In stilul gotic, care este în parte neregulat, ideile „care domină par luate din regnul vegetal. Iar edificiile lămurit neregulate, ca, de „pildă, castelurile, se poate zice că sunt construite prin imitarea formelor lumiĭ neor- „ganice." (1) Și într'adevĕr, zice el, la un templu grec se caută ca fațada să fie simetrică în ea însăși, ca laturile sale să fie amîndouĕ asemenea; dar nu căutăm uniformitatea nicĭ între laturĭ și fațadă și nicĭ între fațadă și dos, — cu alte cuvinte avem de a face cu o simetrie identică cu a animalelor. Ceva maĭ mult, această dovadă de întindere a sociabilității face ca un castel, ce este o construcțiune cam neregulată, să fie potrivită uneĭ regiunĭ muntoase, — în mijlocul colțurilor neegale de stâncĭ; construcțiile cu acoperișul plat la câmp și așa maĭ departe; adică fiecare stil să caute a fi în armonie cu împrejurimea. In orĭce caz însă asemĕnarea cu diferitele clase de *ființe* e necesară; adică armonia edificiilor cu ele însele, unitatea opereĭ rezultă din *viața-ĭ* latentă și din ideile de activitate, propriĭ animalelor și vegetalelor, cu care sunt asemĕnate operele de architectură.

Această armonie, care se cere în cel maĭ înalt grad, celeĭ maĭ asemĕnătoare dintre arte, cu viața: drameĭ, există cu puterea uneĭ opere de artist fruntaș în *Su-*

(1) **Guyau,** Op. cit., Ch. V, I, L'Idéalisme et le réalisme, p. 75—76.

(2) **G. Séailles.** *Essai sur le génie dans l'art.*, Ch. V, De la conceptions dans l'art. p. 156—157: „Celui que ne voit dans la mer qu'une grande masse d'eau monotone, celui qui ne sent rien de „son caractère, celui qui n'a pas longtemps suivi les reflets, par lesquels s'expriment ses pensées „capricieuses, celui qui ne s'est pas attardé la nuit à écouter le rythme régulier de son souffle de tra- „vailleur robuste, celui qui à son air vivifiant n'a pas senti sa poitrine se soulever et n'a pas trouvé „dans la puissance de cette respiration pure comme la conscience de prendre sa part de toute cette „force, celui-là ne sera jamais ni le peintre, ni le poète de la mer, jamais il ne pourra lui emprunter „ses couleurs, ses bruits, son immensité, sa voix puissante, jamais lui prêter les sentiments ou les pen- „sées dont elle semble le langage naturel".

(3) Ibidem, Ch. VII, L'Œuvre d'art., p. 242.

(4) **Spencer,** *Incercări de morală, de știință și de estetică*, I, X, Originile stilurilor în arhitectură, pp. 318—319, tr. franc. de A. Burdeau.

prema Forță. Să luăm o scenă; de pildă, una din actul al IV-lea. Vom vedea totul contribuind la darea ideiĭ predominante de lupte între viață și moarte: De o parte viața care se ivește de pretutindenĭ din splendoarea veriĭ; de alta moartea peste tot: Nina moartă, dragostea Zoeĭ Lorian cu Fronda moartă, viața afectivă a nenorociteĭ femeĭ pe ducă. In lume veselie, viață: vîntul aduce notele îndepărtate ale unuĭ vals, și aicĭ durerea uneĭ morțĭ: a despărțiriĭ, poate pentru totdeauna, de ceĭ care-ĭ maĭ rămêseseră împrejur. Toate conduc la un singur punct; la durerea crescêndă, născută din lupta între viață și moarte, ea însăși,—această luptă—o viață, căcĭ e mișcare, activitate.

Și armonia este pretutindenĭ. Personagiele sunt armonice cu ele însele, căcĭ nu trebue să credem că, dacă, de pildă, Zoe Lorian lucrează odată hotărît iar altă dată se lasă la voia întîmplăriĭ,—odată e blândă și altă dată e furioasă, — asta ar fi o contradicție; toate acestea nu ne arată decât firea eĭ nehotărîtă. Aceasta e trăsura eĭ caracteristică, nu unică, ci *dominantă*. Căcĭ ceea ce trebue să căutăm într'o operă oarecare nu e uniformitatea, sub pretext de tendință de individualisare și de armonie, ci trăsurile dominante ce rezultă din totalitatea părților eĭ, un fel de rezultantă a forțelor, în tocmaĭ ca în fizică. (1) Acestea formează armonia : redistribuțiunile secundare în mersul evolutiv către integrare, către unificare, — aci armonie — cum s'ar zice vorbind limbagiul luĭ Spencer.

Și personagiile contrariĭ unele altora nu aduc disonanța; ele tocmaĭ formează unitatea dramatică ce rezultă din această luptă dualistică între bine și rĕŭ. Femeia iubitoare — Zoe Lorian — și omul fără inimă — Al. Fronda, — reprezintă începutul lupteĭ, ce se transformă apoĭ într'altă luptă: aceea a dorințeĭ de viață cu durerea, cu moartea, ce 'i se înfățișa de atâtea părțĭ. Cât despre reprezintarea tipurilor nesociabile, ca Fronda, pe lîngă faptul că și el are un tot armonic al luĭ, care nu se desminte nicĭodată, ceea ce constitue „frumusețea urîtuluĭ“ (2), apoĭ e făcut a dispărea, ca orĭce ființă nesociabilă; și într'adevĕr către sfîrșitul pieseĭ știm cum frate-sĕŭ îĭ anunță căderea din mărirea unde ajunsese, cădere care știm că echivala pentru el cu peirea.

Și aci o mică paranteză. E rĕŭ că s'a dat ocaziune a se crede că în unele părțĭ ale pieseĭ s'ar face aluziune la cutare saŭ cutare personagiŭ destul de cunoscut. Felul acesta de a face personalităților pe scenă, — foarte iubit la Grecĭ — n'are ce căuta nu numaĭ la noĭ, ci orĭ unde și orĭ când, avêndu-se în vedere că pentru a scăpa de partea rea a realismuluĭ, singurul mod posibil e de a pune evenimentele cât se poate maĭ în trecut, spre a lua înfățișarea poetică, — orĭ de ce nuanță ar fi ea — saŭ de a face ca evenimentele generale sociale contimporane să fie vĕzute de autor în mod cât se poate de obiectiv, adecă îndepărtate nu în timp și spațiŭ, ci de la subiectivitatea poetuluĭ.

A fi cât se poate de obiectiv este a fi cât maĭ sus pe scara intelectuală. A câștiga o perfectă obiectivitate, a despărți, decĭ cât se poate maĭ mult, voința de intelect, este, zice Schopenhauer, a atinge geniul. (3) Și atuncĭ când intelectul adecă faptele de ordin cognitiv, te conduc în primul rînd, iar cele afective și voliționale sunt pe al doilea, orĭ al treilea plan, atuncĭ artistul va fi cât se poate de dramatic, căcĭ drama corespunde intelectuluĭ, poezia epică faptelor de ordin volițional, și lirica celor afective, așa cum vom încerca să arătăm lucrurile vorbind de poețiĭ noștri, într'un aricol viitor.

N. I. APOSTOLESCU.

---

(1) **Guyu**, Op. cit., Ch. VI, Le roman psychologique et sociologique, p. 122.

(2) Idem, *Les problèmes de l'esthétique contemporaine*, I, Le principe de l'art et de la poésie, p. 34.

(3) **Schopenhaner**, *Lumea ca voință și reprezentațiune*, Geniul, t. II, p. 577, tr. fr. de I. S. Cantacuzin.

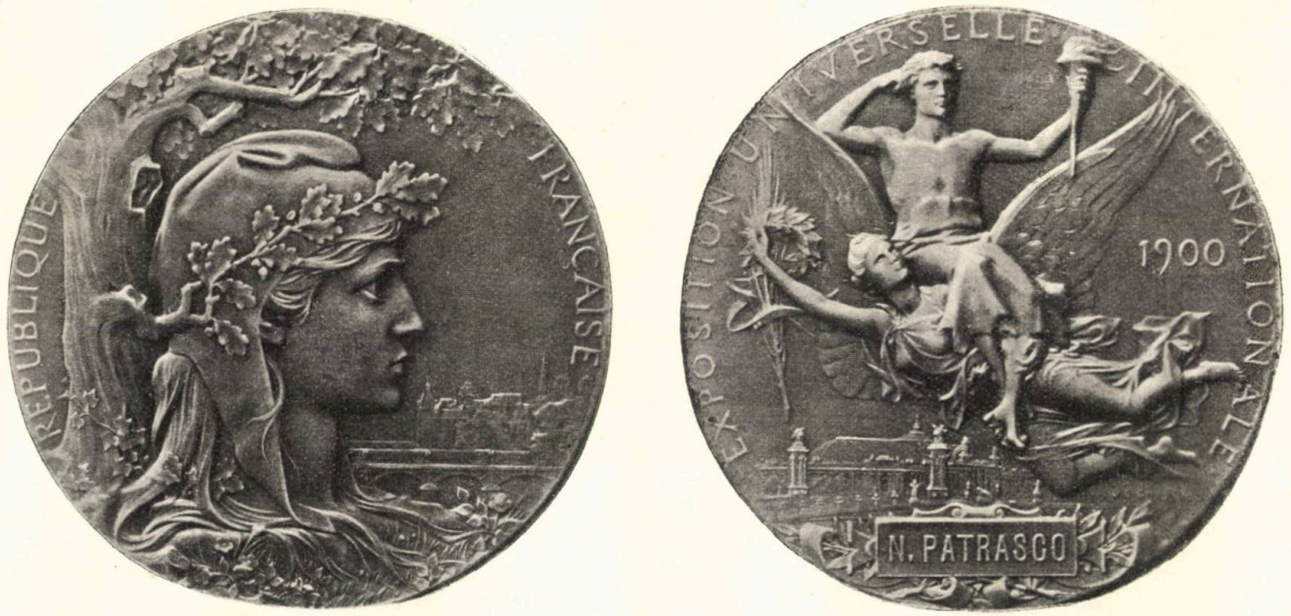

Medalia de aur a Revistei „Literatură și Artă Română“

Expoziția Universală din Paris (1900)

APRIL

Copil April, veni-veĭ tu?...
'Mi-e dor de florĭ de liliac;
De când te-aĭ dus, îmĭ pare veac...
Și grije câtă m'abătu!...

Eraĭ atâta de plăpînd,
Și ce ușor te supĕraĭ?
Și te perdeaĭ în vis și Maĭ;
Tu singur vis și gînd!...

In fin albastru violet
Și în parfum discret de vis,
Privind cu ochiŭ abia deschis,
Cu zîmbetul șiret!...

O vin, tovarăș delicat,
April, copil, subtil, iubit,
Tu eștĭ poet și fericit
Și dulce parfumat!

ARMONIE

Pe frunți de munți se îmlădie
Norĭ alburiĭ ca de bumbac...
E noapte, păsĕrile tac...
In vreme ce o simfonie
Se 'nalță stinsă de pe lac.

Și alba lună, argintează
Din 'naltul liniștiĭ de-altar...
Un cântec liniștea vibrează,
Pe vîrf de ramurĭ de stejar.

... Și iată pasĕrea măeastră,
— Din ramurile 'n diamant, —
Mărește liniștea sihastră,
Chemându-și crainicul amant.

Pe frunți de munți, se îmlădie
Norĭ alburiĭ; e poezie...
Prin crînguri rîs de-argint rĕsună...
E cântec, dragoste și lună!

MAMA

Am visat... venise mama,
— O câmpie mare, verde... —
Mâna albă ca marama
Ierneĭ, fruntea să'mĭ desmerde.

Și cu mâna 'nfrigurată...
Și tăcea plângênd încet,
Searbăd, fruntea 'ntunecată,
Ochiul șters ca de-un regret.

Mĕ privea ciudat, străină ;
— Par'că-așĭ fi voit să strig ! —
Resemnată ca de-o vină,
Și tăcea ; și-mĭ era frig !

Și nu știŭ ce să maĭ crez.....
Știŭ că nu i-am spus nimică ;
Parc'-am vrut să 'ngenuchiez,
Ah, nu cred că mi-a fost fricĕ !

Dusu'șĭ-a la buze-odată
O năframă ; și-o zăriĭ
— Doamne sfînt ! însângerată !
Și atuncĭ, înnebunĭĭ ?

„ÎN RAZA...

În raza seninului mâine
Rĕmâĭ al gîndirilor sfinte.
Și uită și grija de pâine,
Uitând că speranța te minte!

O rază de soare te 'mbete,
Umplându-ți simțirea și gîndul...
Ne-ĭ duce cu tine, poete,
Pământul în umbră lăsându-l...

Natura 'ți-e soră maĭ mare,
Și tainele-ĭ — nouĕ ascunse, —
Viața 'ĭ în vecĭ trăitoare,
De sufletul tĕŭ îs pătrunse!

Pământul îți fuse popasul,
De-o clipă, chemărilor tale;
Frumosul, lumina, ți-e pasul;
Iubirea de oamenĭ ți-e cale!

DEMETRIUS.

I. GEORGESCU, (sculptor).

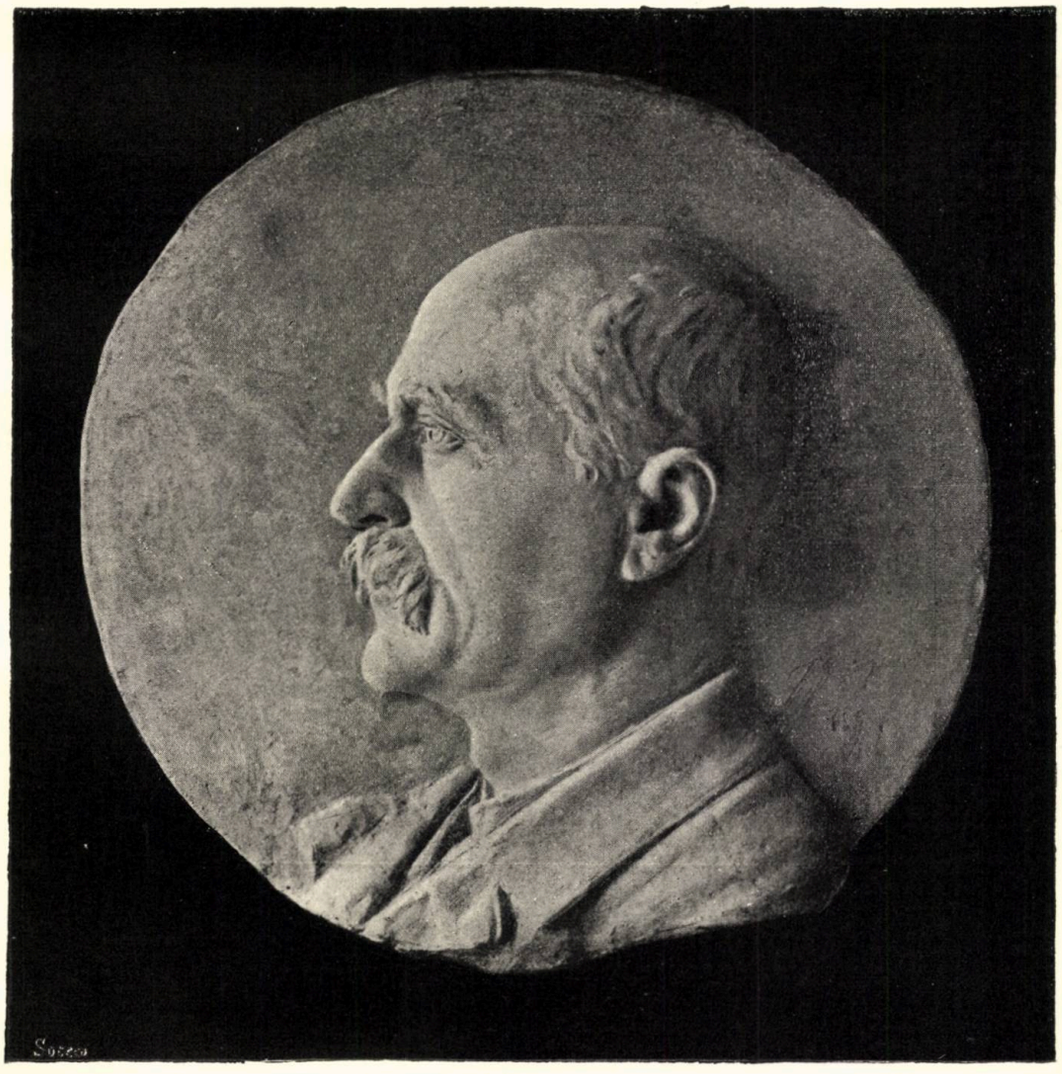

Pictorul N. Grigorescu.

CRONICA

LITERARĂ ȘI ARTISTICĂ

D-l Delavrancea a publicat în *Epoca* de la 10 Ianuarie c. un interesant și prea frumos articol asupra Pictoruluĭ Grigorescu. Credem a face o deosebită plăcere cititorilor noștri extrăgênd din el punctele de căpetenie ale biografieĭ maestruluĭ și încheierea cu care d-l Delavrancea rezumă așa de admirabil opera măreață a luĭ Grigorescu.

Grigorescu. — S'a născut la 1838 pe moșia Pitaru, familieĭ Lenș. Părintele sĕŭ era arendaș (Peste câțiva anĭ a scăpătat). Copilul a deschis ochiĭ în mijlocul aceleĭ naturĭ din care maĭ târziŭ aŭ pornit strălucitele luĭ inspirațiunĭ. Dumbrăvĭ, drumurĭ cu pulbere arsă, brîe albastre de dealurĭ și pe deasupra Carpațiĭ stingêndu-șĭ zigzagul în lumina ceruluĭ. Aci, primele vise de copil naiv cu ochiĭ iluminațĭ. Pe la 6 anĭ venise în Capitală, în Cărămidarĭ, orfan de tată, cu familie numeroasă și strimtorată. O plăcere înnăscută a luĭ: dregea icoanele vechĭ. La 10 anĭ, trecênd prin Dudeștĭ, vĕzu niște sfințĭ la geamul unuĭ zugrav. O impulsiune nestăpînită îl hotărî să se apuce de acest meșteșug. Și intră ucenic la un zugrav, prieten al familieĭ. Doĭ anĭ învĕță, frecând la început coloriĭe între douĕ pietre netezĭ, lucrând maĭ pe urmă, și de multe orĭ legânând în brațele sale delicate o copilă în fașe a patronuluĭ.

Într'o zi i se păru — și nu se înșelase — că nu maĭ are ce învĕța. Își părăsi dascălul și se duse acasă. Acasă greutățĭ, sărăcie, mamă vĕduvă. De unde pensule și văpsele? Era primăvară. În desperarea luĭ de copil sfînt, eșĭ pe una din barierile Capitaleĭ. În cotro? Nu'și da seama. Un gînd îĭ fulgeră prin minte. Atâta untișor risipit prin iarbă și florĭ! Își umplu basmaua cu untișor. Se întoarse în piață și'l vîndu. In câteva zile, după un comerț sîrguitor, inima i se bătea de bucurie. Avea cu ce să'și cumpere colorĭ și pensule.

Cele d'intâĭ icoane, făcute din amintire, le vîndu la obor. Uniĭ evlavioșĭ se grăbirĕ să aibă icoane din „mânele nevinovate“ ale copiluluĭ. La 14 anĭ era tovarăș, la parte, cu zugravĭ vestițĭ. In contractele unora figura clauza: „chipurile de la catapeteasmă să fie de meșterul Nicu.“ Prințesa Trubetzkoi îĭ porunci o „Maică a Domnuluĭ“, și nu crezu ochilor vĕzând opera tînĕruluĭ. I-o arătă luĭ Alexandru Ghika și ĭ prezentă pe autor. Alexandru Ghika zise mirat: — „Adevĕrat, are mână ușoară.“ Tînĕrul surîse, era cât p'aci să'ĭ rĕspundă: — „Așĭ fi fost bun de bărbier.“ — Neapărat, el simțea, ceva maĭ sus de umerĭ, chemarea luĭ.

In 1854 se ținu de către Eforia Școalelor un concurs pentru o bursă de desen și pictură. Grigorescu învĕță limba franceză; idealul luĭ era deja Parisul. Se pre-

sentă la concurs. Dar nu îndeplinea condițiunile: i se cerea „umaniorile“ și el nu terminase nicĭ clasele primare ... Grigorescu se întoarse trist la icoanele sale. Să nu meargă la Paris? Se așternu pe lucru și în două septămîni isprăvi o pînză de un metru pătrat: „Mihaiŭ scapă stindardul.“ Acest prim tabloŭ, prin ce întîmplare nu știŭ, îl văzu aga, beizadea Mitică. Prințul îl prezintă luĭ Vodă Barbu Știrbeiŭ. Domnitorul admiră pînza, o reținu și-ĭ dete 100 de galbenĭ zicînd Beizadeleĭ: „E prea tînĕr, să maĭ învețe la școala noastră.“ Iar la sfinți. Zugrăvi câteva icoane la Căldărușanĭ.

Prima lucrare mare ce i se încredință fu mânăstirea Zamfira din Prahova. Aci lucră doĭ anĭ, și făcu cunoștința unuĭ călugăr Isaia, după metanie de la mânăstirea Neamțuluĭ. Un călugăr umblat, cărturar și vioĭ în povestirile luĭ. Vĕzuse Sf. Munte și Ierusalimul. Nopți întregĭ povesti minunile de pe unde colindase. O adevĕrată amiciție se legă între eĭ. Isaia, înțelese talentul zugravuluĭ și se hotărî să plece împreună la Paris, cum or putea, după sfîrșirea mânăstiriĭ... Luară drumul spre mânăstirea Neamțuluĭ... Grigorescu lucră câteva icoane. Una din ele i se trimese dar maĭchi Ursachi, starița Agapieĭ, femee cultă și deșteaptă. Maica Ursachi vroia de mult să zugrăvească din noŭ mânăstirea. Cum vĕzu icoana, chemă pe zugrav. Il privi cam lung nu-ĭ venea să crează. Grigorescu abia era de 20 de anĭ. Se învoi să lucreze icoane și ziduri, pe preț de 3000 de galbenĭ. Treĭ anĭ a muncit la mănăstirea Agapia care e maĭ toată de mâna luĭ. In acest timp Mihail Kogălniceanu, în plimbare pe la frumoasele mânăstiri ale Neamțuluĭ, îl cunoscu. Se impresionă serios de așa talent, și făgădui căĭ va scri o bursă în bugetul Moldoveĭ. La 1861 sfîrși mânăstirea Agapia. Și cu economiile ce depuse la Spiridonia din Iași, plecă singur la Galați, — călugărul se dusese ear la S-tul Munte — luă vaporul spre Viena. Parisul îl atrăgea, și el, de astădată îl studiase bine după un „guide“ de la actualul Mitropolit Primat, pe atuncĭ arhidiaconul mitropolituluĭ Miclescu.

La Paris se duse d'a dreptul la atelierul luĭ Cornu. Orele libere le petrecea n muzee. După câteva lunĭ uită Luxemburgul și se extasiă de copo-d'operile marilor maeștri din Louvre. Ziua lucra în atelierul Cornu, seara în atelierele de noapte.

In curînd la școala de Bele-Arte se ținu un concurs între studenți, fără deosebire de naționalitate. Recompensa, o sumă de banĭ. Prima lucrare era o schiță de admisibilitate. Grigorescu fu primit printre ceĭ zece care după 8 zile trebuia să intre în lojĭ. Și acum rîde cu poftă de condițiunile concursuluĭ: o luptă antică sub niște arborĭ bĕtrânĭ, o apă și în fund munțĭ. Nimic nu lipsea din tot cuprinsul arteĭ. Tînĕrul care și în mânăstirĭ lucrase după modele — Tzoni îĭ pozase pentru un sfînt — nu pricepea cum ar fi pictat copacĭ din fantesie. Se duse în parcul secular de la Fantainebleau să studieze în cele 8 zile. Când vĕzu natura în toată măreția și splendoarea eĭ, când începu să studieze desenul, structura, înrămurirea, umbrile și luminile unuĭ ștejar, înțelese că marele învĕțător în artă este ea, natura, maĭ presus de toate sistemele, de toate școlile și de toate geniile. Și o admiră, și lucră fără să ție socoteala zilelor. Când 'și aduse aminte de concurs, trecuse o septămână peste cele 8 zile. Patru lunĭ nu se mișcă din întunecimile și luminișurile de la Fontainebleau.

La al treilea an se instală în satul Barbizon, cuibul celebru al celor maĭ genialĭ peisagiștĭ francezĭ: Rousseau, Troyon, Diaz, Millet, Corrot.

Mihalache Kogălniceanu se ținuse de cuvînt. I se trimetea bursa din Iași. Dar după treĭ anĭ nu maĭ putu răbda străinătatea. Arta găsise o rivală: Patria. Prins de nostalgie, în 1864 se întoarse în România. Două lunĭ le trecu la Căldărușanĭ. Am un studiŭ cu data de 64. O chilie. Pe două paturĭ cu cergĭ vĕrgate staŭ de vorbă, față în față călugăriĭ. In fund o fereastră deschisă. Lumina năvălește. Perspectiva ce se deschide prin acel dreptunghiu de câteva centimetre este infinită.

După treĭ lunĭ se reîntoarse în Paris. La 1869 fu rechiemat în țară. Se pre-

sentă ministeruluĭ de instrucțiune publică. Ceru o catedră la școala de Belle-Arte. De astă dată avea titlurile, — era un artist în toată puterea cuvîntuluĭ, — dar de astă dată... locurile eraŭ ocupate. Eacă motivul serios pentru care școala noastră națională n'a avut un astfel de profesor.

Primul luĭ succes fu „O floare între florĭ.“ O tînără fată, cu capul rezemat de un zid, privește înaintea eĭ: ramurĭ, florĭ verdeață, și lumina se cerne ca o fină pulbere de aur. Menelas Ghermani n'a tocmit și a plecat fericit — „cu cea maĭ frumoasă fată pe care o vĕzuse în viață.“ La 1870 produse acel cap-d'operă, cunoscut și celor care aŭ vĕzut-o și celor care n'aŭ vĕzut-o: „Țiganca“ — luĭ Ion Ghika.

Războiul franco-german îl zgudui puternic. Franța era învinsă. Se retrase mîhnit la Rucăr. Acolo lucră doĭ anĭ. La 1873 plecă în Italia, din Italia în Franța. Se stabili în Paris. Își făcu un atelier. Ceĭ maĭ talentațĭ pictorĭ francezĭ, vĕzură în el o mare reputațiune care începea a'și lua avînt. Războiul cu Turcia se declară, și Ion Brătianu îl chemă în țară prin generalul Davila. Lăsă tot în urma sa și veni să-și expue viața și să-și dea tot talentul luĭ Patrieĭ. Și acest om care nicĭodată nu studiase genul militar, urmări cu dragoste, cu milă, cu emoțiune și entusiasm, pe soldațiĭ noștri, îĭ vĕzu în cele maĭ crîncene lupte și le fixă de vecie suferințele, jertfele și eroismul.

După războiŭ se retrase la Câmpina și își continuă opera luĭ colosală. Astăzĭ lucrează ca și acum douĕ-zecĭ de anĭ: în cele maĭ proaspete opere aceeașĭ vibrațiune. aceeașĭ căldură, aceeașĭ lumină, aceeașĭ dorință...

Marele nostru maestru va transmite viitoriméĭ sintesa sufletuluĭ țărănimiĭ noastre: în pace și în războiŭ. Și dacă oameniĭ, de pe vremurĭ, l'ar fi înțeles ca pe cel maĭ puternic istoric al războiuluĭ, și ca pe o adevĕrată glorie a Românieĭ, de sigur că am fi avut întreaga istorie a Independenței. I s'a cerut ilustrațiĭ pentru un ziar cotidian, — ca și cum ar fi cerut unuĭ Homer să facă madrigale, — și el văzuse o epopee crîncenă și eroică, din care avem numaĭ câteva paginĭ geniale și o sumă de documente de o neprețuită valoare.

Dar viziunea luĭ în notele esențiale ale vieței s'a manifestat cu o elocință uimitoare.

Perspectiva lineară și perspectiva aeriană se întrunesc cu un farmec nepomenit, la toate orele din zi, în toate scenele și toate colțurile pitorești, ilustrate de acest om extraordinar.

Carĕle, mulțimea, înălțimile, turmele, pădurile, se duc saŭ se apropie, nu numaĭ prin formele lor crescênde și descrescênde, ci maĭ ales prin intensitatea și stingerea cromatică a tonurilor, de la vigoarea din primele planurĭ și până la visul aerian din fundul transparent, adese orĭ misterios ca o poartă a infinituluĭ. Și cum în lume nu e nimic care să nu fie și banal și poetic, adevĕrat și în banalitate, adevĕrat și în partea poetică, era firesc ca cel maĭ nobil artist al Românieĭ să privească realitatea în frumusețea și farmecul eĭ, în acea lumină care pune în relief caracterele esențiale și în acea mișcare care o însuflețește de cea maĭ intensă poezie.

Și ne-a făcut să înțelegem ceea ce noĭ vedeam numaĭ, înălțând cerul, depărtând munțiĭ, adîncind văile, eterizând zarea, ușurând formele în fluiditatea atmosfereĭ, ritmând mișcările, sinfonizând colorile.

El a definit sufletul poporuluĭ și a glorificat natura patrieĭ.

DELAVRANCEA.

* * *

Rătăcire, roman de d-l Ioan Adam. Am mai vorbit despre acest tînĕr autor cu ocazia a două volume de nuvele apărute anul trecut: *Pe lîngă vatră* și *Florĭ de câmp*. Azĭ se arată cu o lucrare mai largă ca invenție și mai muncită ca stil, cu un roman.

Romanul este epopea vremilor noastre. In anticitate a fost posibilă existența unuĭ Omer, unuĭ Virgiliŭ, uneĭ Brahabarata. Azĭ Balzac și Zola documentează societatea modernă în operile lor; Omer e rapsodul vremiĭ luĭ, romanțieriĭ moderni, oglindesc vremea lor, o anume stare socială, saŭ evoacă trecutul prin vĕlul arteĭ. Acolo unde încetează viața începe arta, zice Wagner. Arta ideală, arta idealistă, care trece în domeniul poetic, fie al poezieĭ, fie al poezieĭ în proză.

Autorul ne lămurește în prefața sa: „Nodul acțiuniĭ e în anul 1864, cu res- „frângerĭ de lumină în trecut. Floarea idealismuluĭ cuceritor inmugură!... Începe vag, „ca un tînĕr oropsit, care 'șĭ tîngue viața, copil din florĭ:... m'am fost născut dintr'o „rĕmășiță de mîsgă, ajutată de un vînticel călduț — la o amăgire de viață". Trece în revizie câteva icoane istorice: răpirea pămîntuluĭ țăranilor, domnia fanarioților, revine la mănăstirea în care fusese crescut, începe povestea părinteluĭ Pamfilie și idealizează domnia luĭ Cuza „domnul poporuluĭ" — continuând acțiunea complicată printr'un stil foarte prolix, cu prea multe descrierĭ, cu prea multe cuvinte, cu prea multe imaginĭ, după părerea noastră, cu prea mult și prea copilăresc lirism, care il fac nefiresc, și înecă uneorĭ cu totul firul acțiuniĭ. Ascultațĭ câteva rînduri (pg. 35):

Simțesc o adevĕrată beție, rătăcind prin belșugul roadelor: fasolele 'șĭ întind ciucuriĭ înfloriți în lungul haracilor înmănușațĭ de foĭ ploștite. Bobul abea îșĭ ține subsuorile înghindurate de tecĭ pline. Sfecle roșesc în sărutarea soareluĭ pe asfințite. Poalele grădineĭ îmbrumate cu harbuzĭ. Apa lor verde e țărcată de valurile galbene ale zămoșilor ofticoșĭ. Toată marginea e o pînză încîlcită de vrejurĭ subțirĭ. Unda tremurătoare a mărarului și a pătrunjelului îșĭ scaldă mirosul aromitor în parfumul tare, amețitor al busuiocului și al minteĭ. Cimbrul îșĭ încurcă trupul supt în frunzele grave și desmățate a leușteanuluĭ trîndav. Șirurile ușoare și bine rînduite de usturoiŭ, rîd de cozile pîntecoase și șubrede ale cepeĭ.

Două paginĭ apoĭ, citim:

Noĭ desfacem în laturĭ pletele de iarbă, înotând anevoios prin troianul de verdeață. Carpănu grebenos îșĭ plouă într'una frunzariĭ luĭ hrențuițĭ, scurși în flenduri filfiitoare. Dinaintea noastră o tufă de răsură ninsă cu fluturĭ albĭ pare c'ar fi un capĕt curat de pînză întins la uscat pe un vîrf de hălăciugă. Fînațul e vrîstat c'o sumedenie de florĭ sĕlbatice. Toată împrejurimea e tămîiată de mirosul înecător al sînzienilor. Lumina adoarme tot mai mult, licărind obosit în apăsarea copleșitoare a întunericuluĭ. Prin păenjenișul înoptăriĭ scîntee lacrĕmile de foc ale măzăricheĭ scămoșite. Cicoarea șĭ topește seninul... Boarea rĕcoritoare scutură rujele gingașe ale maculuĭ de câmp... Siminocul îșĭ zbate mirosul... în parfumul sulfineĭ. Romanița face pîlcurĭ de omĕt... Rochița rîndunelĭĭ îșĭ învolbură... Lumînărica domnuluĭ.....

În ziua când d. Adam va deprinde meșteșugul de scriitor, și va ști ce anume trebue pus într'o frază saŭ într'o perioadă și ce nu, și se va fi încredințat prin gustul sĕŭ personal că „adjectivele sunt vrăjmașe substantivelor", cum a zis cel mai mare stilist al veaculuĭ trecut, atuncĭ de sigur, lucrările sale, nuvele saŭ romane, se vor desface de partea ce inerent le întunecă și critica va putea să-șĭ deie seamă de realitatea talentuluĭ sĕŭ, deja cu multe calităților serioase de pe acuma. Noĭ dorim din inimă ca acest moment să fie cât mai apropiat.

I. Nestor.

* * *

După Dragoste, nuvele de d-l Artur Goroveĭ. — In cele 198 paginĭ ale volumuluĭ găsim tot scene și portrete din viața de provincie, afară de nuvela *După Dragoste*, care se petrece pe jumĕtate în Bucureștĭ.

Oarecare putere de observaţie are autorul; ne permitem însă să-ĭ atragem atenţia asupra uniformităţiĭ stiluluĭ şi asupra prea mareluĭ abuz de vorbe.. Adesea produce rea impresie nedibăcia autoruluĭ de a-şĭ prezinta observaţiile prea cu multe lungimĭ. Desigur că aceleaşĭ subiecte, dacă ar fi fost tratate de alt scriitor, volumul ar fi fost maĭ micşorat, dar simţul artistic s'ar fi pus maĭ mult în evidenţă.

Zicem acestea, de oare-ce în *După dragoste* n'avem nuvele propriŭ zise, ci nişte micĭ întîmplărĭ, încercărĭ de a face *portrete*, — şi o calitate a artistuluĭ portretist trebue să fie alegerea esenţialuluĭ, întovărăşindu-l cu sobrietatea stiluluĭ.

Ca maĭ reuşite am cita *Suflet de mamă* şi *Fără slujbă*, însă nicĭ acestea nu-s bine susţinute. *După Dragoste*, nuvela care a dat şi titlul volumuluĭ, se resimte maĭ mult decât orĭcare de prea multa poftă de vorbă a autoruluĭ; deşi e de 40 paginĭ, subiectul însuşĭ „După dragoste“ ocupă d'abia 10 paginĭ.

Am dori ca d-l Goroveĭ să-şĭ întrebuinţeze maĭ bine puterea de observaţie ce are, să nu se grăbiască a scri numaĭ decât. Anecdote circulă multe, întîmplărĭ sunt cu zecile în fieştecare zi, dar datoria scriitoruluĭ nu-ĭ a le zugrăvi imediat, ci a şi le nota, pentru ca maĭ târziŭ, dospindu-se în sufletul luĭ, să iasă la lumină cu coloritul şi puterea ce numaĭ gîndirea le poate însufla.

Şi fiind-că d-l Goroveĭ are uşurinţă la scris, dorim să munciască maĭ cu atenţie şi maĭ mult. — In starea de azĭ a literaturiĭ noastre nu poate fi de prisos scrisul unuĭ bun meşteşugar, care să ridice la gradul de valoare ceea ce opinia publică indiferentă socoate că-ĭ o inutilitate.

I. D. M.

* * *

Centenarul luĭ Heliade-Rădulescu. In ziua de 19 Ianuarie s'a serbat cu oarecare solemnitate centenarul luĭ Heliade-Rădulescu. Intru cât la această sĕrbătoare s'aŭ asociat şi câteva persoane oficiale, lucrul ar trebui să ne bucure. S'aŭ ţinut discursurĭ ocazionale; D-l Tocilescu a depus omagiile Ţărĭi pentru amintirea mareluĭ patriot; s'aŭ recitat poeziĭ la soclul statueĭ luĭ.

Numele luĭ Heliade-Rădulescu e la baza orĭcăreĭ instituţiĭ culturale româneştĭ, la baza întregeĭ noastre organizărĭ sociale şi intelectuale. El a luptat la rĕsturnarea uneĭ întregĭ clădirĭ sociale, ca să înceapă a înălţa pe umerĭĭ sĕĭ o alta, să reaprindă par'că steaua Românieĭ ce abia maĭ licărea.

Revista noastră şi ideile pe care le propagă, se află în parte în continuitatea curentuluĭ Eliadist, purificat în evoluţia sa latentă, înfăţişat subt o formă impusă şi limpezită de împrejurărĭ. De aceea noĭ ne facem datoria de a ne asocia inimile cu ceĭ care aŭ organizat centenarul, încadrând nobila figură a Părinteluĭ literaturiĭ româneştĭ în pervazul celor maĭ recunoscĕtoare amintirĭ.

I. N.

* * *

Pavilioanele Expoziţieĭ Române din Paris. Cele patru pavilioane ale Exposiţieĭ Române din Paris (1900), pe care le reproducem în numĕrul nostru de faţă, aŭ fost construite, primele douĕ, de d-l arhitect francez Camille Formigé, cel de-al treilea, al tutunuluĭ, de un tînĕr arhitect român, D. P. Antonescu, cunoscut cititorilor Revisteĭ, şi cel din urmă de societatea de construcţiĭ industrială din Paris, reprezentată prin d-l Victor Daix. Pavilionul cel mare reproducea în mare parte catedrala de la Curtea de Argeş, şi în parte biserica celor Treĭ Erarhĭ şi Mănăstirea Horezu. De la Curtea de Argeş s'a luat arcul mareluĭ timpan, pus pe faţada principală, coloanele

de la intrare, turnurile și ornamentele lor; de la Treĭ Erarhĭ streașina polihromă și brîul ce încingea mijlocul edificiuluĭ; de la Horezu pronaosul, pus la partea centrală a Pavilionuluĭ și ușile. Restaurantul avea intenția de a înfățișa vechea noastră casă de țară, cu coloane luate de la biserica Antim și cu ciubuce și înfloriri smălțuite, luate de la biserica din Hîrlău și de la Sf. Nicolae domnesc din Iași.

In privința acestor pavilioane, noĭ ne-am dat părerea când am prezis lucrurile de la început, și împrejurările aŭ confirmat cu prisos prevederile noastre.

Cel de al treilea mic pavilion, foarte drăguț ca înfățișare, construit după planul d-luĭ arhitect Antonescu, reprezinta un chioșc în forma fîntânilor vechĭ românești.

Al patrulea pavilion al petroluluĭ, nu avea în el nimic ca artă propriŭ zisă. Cele treĭ făcute de străinĭ aŭ costat peste o jumătate milion ; cel mic, datorit unuĭ român, 7000 leĭ.

E încă de notat că contractul pavilioanelor marĭ aŭ fost încheiate înainte de venirea d-luĭ D. Ollănescu la comisariatul general al Expoziției române din Paris.

CĂRȚĬ ȘI REVISTE STRĂINE

Les déchus, *Dans la stèppe*, *Caïn et Artème* sunt treĭ romane, apărute în traducere franceză, (Ed. Mercure de France, Paris), ale scriitoruluĭ rus Maxim Gorky. După Sienkiewicz, a căreĭ reputațiune de talent extraordinar, i-a făcut-o maĭ mult snobismul francez, vine rîndul romanțieruluĭ vagabonzilor ruși. Gorky e maĭ înainte de orĭce o personalitate, o psichologie particulară de scriitor. Prin firea și needucațiunea luĭ el e un visător original în fața tainelor vechĭ omenești și are credința, în toate lucrările luĭ, că, în fiecare om, sunt maĭ mulțĭ oamenĭ și că cel puțin unul din eĭ merită să fie respectat. De aceea el nu condamnă pe nicĭ un vagabond saŭ asasin din romanele sale. O a doua însușire de căpetenie a luĭ este că cunoaște sufletul țăraniuluĭ rus, în mijlocul căruia a trăit, cum de sigur nicĭ unul din mariĭ scriitorĭ ruși care l'aŭ descris, nu l'aŭ cunoscut. In romanele luĭ Gorky, acest țăran e dat așa cum e el în esența luĭ, fără a fi injosit prin vițiile sale, fără a fi înălțat prin calitățile sale.

Felul autoruluĭ de a representa pe eroiĭ sĕĭ este prin micĭ tablourĭ, prin scene din viață, prin dialoguri între eĭ, în care el nu are aerul de a intra de loc. Tipul pe care l'a descris cu cea maĭ mare desăvîrșire este al alcoolistuluĭ, care e tipul cel maĭ rĕspîndit între țăraniĭ ruși. Iată notele ce se pot culege repede cetind cele treĭ romane ale luĭ Gorky, și probabil, citind și restul scrierilor luĭ.

L'eau courante, [Bibliothèque Charpentier], de *Eduard Rod*. Dăm pe scurt subiectul romanuluĭ: Louis Bertigny moștenește de la tatăl sĕŭ maĭ multe întinderĭ de pămînt, o casă și un ferestrăŭ, grevate însă de o ipotecă de zece miĭ de leĭ. El se însoară, iea pe Margareta, fata unuĭ oarecare Vionnay, femee bună și onestă. În vremea căsătorieĭ lor modeste li se nasc maĭ mulțĭ copiĭ și la fiecare lăuzie Margareta trebuia să cadă multă vreme bolnavă, iar boala eĭ atrăgea după sine cheltueli serioase; ea muri după al cincilea copil și Louis Bertigny rĕmase singur cu cincĭ copiĭ și cu domeniul hipotecat. El se împrumutase pentru a-și căuta nevasta; s'a împrumu-

tat pentru a-și plăti dobînda hipotecei; copiii se măresc, datoriile se înmulțesc, el muncește, dar cade în cele din urmă învins în lupta vieții. Atunci dușmanii lui, morarii vecini, observând situațiunea sa precară voiesc cu orice preț să-i iea averea. Morile lor așezate pe Arne se serveau de acelaș curs de apă ca și Bertigny; din vrăjmășie însă unul din fiii sei Solomon, își închipue că numai dînșii sunt stăpîni pe Arne și opresc cursul apei. De aci procese. Copiii părăsesc vatra conjugală, iar Bertigny nu se poate mîngâia; el se întoarce noaptea, pune foc caselor și se aruncă în baltă. Acest sfîrșit dramatic impresionează adînc. Și Eduard Rod a știut să păstreze până la sfîrșit emoționalitatea romanului său. Toate tipurile sale sunt zugrăvite cu mult adevăr și simplicitate; ele fac din opera lui Rod unul din cele mai frumoase și mai adevărate romane în același timp.

Du Beau. Încercare asupra originei și evoluțiunii sentimentului estetic, de L. Bray, doctor în filosofie și litere [Un vol. în-8°, din Bibliothèque de philosophie contemporaine: ed. Felix Alcan, Paris.] În momentul de a pune sub presă primim această interesantă carte asupra căreia vom reveni probabil cu o analiză mai amănunțită. Din foiletarea ei, vedem că autorul, L. Bray, într'un stil concis și lămurit, se încearcă să scoată însemnarea manifestărilor primitive, naturale și organice, ale Frumosului, din chiar cercetările întreprinse de către naturaliști pentru a explica frumusețea plantelor și animalelor. D-sa estinde asupra omului concluziunile acestui studiu și, atingênd terenul psihologiei propriu zise, dă această definițiune justă fenomenelor de supraviețuire, împrumutate de la diferitele domenii de activitate estetică: „Sentimentul frumo„sului nu este la origină decât plăcerea de a se deosebi saŭ de a fi deosebit". Din acest principiu decurge: o concepție nouă a evoluțiunii sentimentului frumosului și a raporturilor cu teoria nouă a urîtului, întemeiată, pe legea științifică de *optimum*, substituită dualismului clasic al binelui și răului și în general vederilor particulare asupra principalelor capitole ale esteticei Iată în esență succintă rezumatul interesantei lucrări a d-lui Bray.

I. *Revue bleue* [25 Ianuarie]. In *Théâtre du peuple*, George Bourdon studiază teatrul din vechime urmărindu-l în evoluțiunea lui până în ziua de azi. Cei care cer un teatru popular se întemeiază pe *pilda teatrului grec, latin și al evului mediu. Înaintea poporului* Eschil, Sofocle și Euripide produceau, în teatrul lui Dionysios; în sufletul mulțimii pătrundea un Plaut, un Terențiu, un Shakespeare. Numai Renașterea a aristocratizat teatrul. E vorba deci a se aduce teatrul la originele sale; e vorba de o educație artistică și morală a poporului, de familiarizarea lui cu marile probleme sociale, morale și religioase. Și propovăduitorii teatrului popular nu sunt niște utopiști. Câte teatre populare nu brăzdează Germania, Oberamergau și Volkstheater. In Viena în 1889 s'a întemeiat un teatru, unde aŭ început să fie jucate piese de scriitorul Anzengruber. Loewenfeld a deschis la Berlin Schiller-theater cu o organizație într'adevăr democratică, cu 6.000 abonați și avênd în program pe Schiller, Bjoernson Goldoni, Sardou, Ibsen. La Bruxelles Casa poporului organizează reprezentații dramatice. Precum universitățile populare aŭ dat rezultate atât de frumoase și de nobile în Apus, tot astfel și teatrul popular a căpătat o organizație dintre cele mai pline de speranțe.

II. *Mercure de France* [Ianuarie]. Un studiu de André Fontainas asupra lui *Saint-Pol-Roux*, una din cele mai curioase organizațiuni poetice ale tinerilor poeți. Saint-Pol-Roux își poartă privirea peste adîncuri; el e un vizionar și un cugetător. Forma sonoră în care își îmbracă visele sale și chipul cum definește Saint-Pol-Roux arta și poezia sa ne fac să vedem într'însul un om care calcă cu siguranță pe calea originalității. In proza sa strălucită și luminoasă găsim imagini prea tari, energii prea subliniate: *sîni de cristal, cimitir care are aripi*, etc. dar toate sunt limpezite prin-

tr'un creer subtil. — Henri Albert studiază *Le livre suprême du créateur de valeurs nouvelles* a luĭ Nietzche în care carte spune Albert, predomină o profundă melancolie; iar ideile sunt aceleașĭ ca și cele din *Zarathoustra*, trecute însă prin magia unuĭ stil superior de astă dată.

La revue de l'art ancien et moderne [Ianuarie]. Léonce Bénédite cercetează într'un substanțial articol opera luĭ *Félix Buhot* „care a fost nu numaĭ un artist cu „o imaginație vie și cu o știință consumată, ci încă o înteligență deschisă și gene„roasă, un spirit critic încercat". El ocupă în Luxembourg un loc principal și meritat. Analizează caracterul și opera sa, bogată și variată, ilustrând-o cu frumoase reproducțiĭ. Gloria luĭ Buhot e discretă; totușĭ cunoscătoriĭ recunosc într'însul o inimă delicată și sensibilă, candidă și rafinată. — Henri Bouchot continuă studiul sĕŭ: *Femeia engleză și pictoriĭ sĕĭ*, analizând de data aceasta operele luĭ Hogasth, Ramasay, Reynolds. — *L. de Fourcaud* supt titlul *Artiștiĭ contimporanĭ*, întreprinde un studiŭ documentat asupra luĭ *Émile Gallé* care a avut un succes deosebit la Expoziția de arte decorative.

La plume [15 Ianuarie]. Drăgălașa revistă a tinerilor idealiștĭ, conține articole de literatură modernă, de estetică: *L'ésthétique de Grasset* de Léon Thévenin; Frantz Jourdain: *A la villa Médicis*, precum și o poemă frumoasă de Charles van Lerbegh: *la Chanson d'Ève.*

Nuova antologia [1 Ianuarie]. Revista italiană în primul sĕŭ articol *Dello svolgimento dell'ode in Italia*, urmărește firul evolutiv al acestuĭ gen poetic, care din cea maĭ adîncă vechime s'a continuat în Italia pînă în timpurile moderne. Giosue Carducci autorul sĕŭ, împrăștie stratul vremilor împînzit pe primele încercărĭ poetice, cu metrica naivă, latinizată, cu rima falsă, ajungênd în acest articol pînă la Leopardi. Vom vorbi maĭ pe larg de studiul luĭ Carducci, atuncĭ când va apare în întregime.

Emporium [Ianuarie]. Revista artistică bergameză, are un articol asupra pictoruluĭ *Cesare Laurenti* de Mario Moraso, însoțit de multe și frumoase ilustrațiĭ. Notăm încă: *Valter Horatio Pater* de Ulisse Ortensi, precum și o amĕnunțită privire asupra *Expoziției internaționale în Scoția* de Gastone Chiesi.

D. SPINEANU.

an. VI, nr. 2,

1817/1903

ULTIME RAZE

DIN VIAŢA LUI EMINESCU

SCRISOAREA I

Repedea, 2 Iulie 1886.

Iubita mea Marie!

Abia aŭ trecut treĭ septămânĭ de când ne-am despărţit şi mi se pare că sunt anĭ la mijloc; şi cum nu ar fi aşa, când, din viaţa noastră de copile nepăsătoare, am trecut deodată într'o viaţă nouă, plină de dorinţĭ şi plină de mistere. Ne-am dat cuvîntul, la despărţire, că vom urma, în lume, prietenia noastră din şcoală; că ne vom împărtăşi toate impresiile ce le vom culege în noul drum pe care am călcat. Ce zicĭ tu draga mea? Oare e cu putinţă a transmite tot ceeace simţĭ, tot ceeace se petrece în adîncimea sufletuluĭ, maĭ cu seamă acum, când toate aceste impresiĭ se întipăresc cu o putere atât de vie pe paginele încă nescrise ale vieţiĭ noastre? Cu toate acestea, ca să-mĭ ţin cuvîntul şi totdeodată să simt bucuria împărtăşirĭi, îmĭ voĭ da osteneala a o face pe cât e cu putinţă.

„O! *Repede* frumoasă şi mult desfătătoare, icĭ colea semănată de câte un delişor, pe a căror coborîşurĭ, vălcele încântătoare, auzĭ murmurând vecĭnic al apelor izvor“! Iată minunatul adăpost în care mĕ aflu; adevĕrat locaş unde sufletul meŭ, doritor de farmecele naturiĭ, se poate încânta cu prisosinţă.

Aĭ să rîzĭ, şi ce ar maĭ rîde şi celelalte colege când ar citi cele ce-ţĭ scriŭ, voĭ care mĕ trataţĭ pururea de prea mare visătoare.

Se vede, draga mea, că firea nu ţĭ-o poţĭ schimba, şi drept să-ţĭ spun, nicĭ mĭ-aş da vre-o osteneală în această privinţă; căcĭ atunci când mĕ aflu cu mine însămĭ, mĕ simt aşa de mulţumită cum nu se maĭ poate, avênd prilejul de a sta la vorbă cu dragele mele închipuirĭ. De aceea pădurea din dosul caseĭ, unde pot asculta ciripitul paserilor şi monotonul murmur al pîrîiaşuluĭ ce trece dealungul grădiniĭ, aŭ vrăjit împreună un farmec ce cu atâta drag mĕ desfată.

Acest loc încântător pentru mine, e totdeodată staţiune de băĭ, unde vin mulţĭ să-şĭ caute alinarea suferinţelor. Frumuseţele naturiĭ nu aŭ însă aceeaşĭ

atragere pentru toți, și mai cu seamă pentru aceĭ ce sunt bolnavĭ, și de aceea direcțiunea băilor caută să le aducă și alte petreceri, cu muzică și danțurĭ, de la care însă selbateca ta prietenă se silește a se sustrage pe cât e cu putință, alergând la draga eĭ pădure, să vadă cum luna trimite ploae de raze prin negrul frunziș întunecat de umbră, și să asculte cum privighetoarea zice duiosu-ĭ cânt de noapte. Pare că vĕd cum, cu caracterul tĕŭ pozitiv, în viitoarea ta scrisoare, mĕ veĭ certa, spuindu-mĭ că de ce fug de lume, când în lume numaĭ putem găsi îndeplinirea idealuluĭ visurilor noastre de fete; în lume numaĭ vom întîlni pe făt-frumos cu ochiĭ negri, ca noaptea cea adîncă, saŭ albaștri visătorĭ, ca cerul în înserare. Așa ar trebui să fie; căcĭ de când deschidem ochiĭ la viață, spre această țintă ne îndreaptă pașiĭ toți ceĭ din jurul nostru.

Nu, dragă, nu voiŭ să gîndesc încă la așa ceva; la țelul pe care toate îl vedem ca limanul înflorit. Așĭ vrea însă mult să pot întîlni, în aceste dragĭ locurĭ, un poet..... Așĭ vrea, pe banca umbrită de frunzișul teilor, să staŭ cu el la vorbă; să vĕd ce s'a petrecut în sufletul luĭ, atuncĭ când a scris comorile de frumusețĭ care ne fermecaŭ mintea, când le citeam împreună. Șireato! zîmbeștĭ? Știŭ de ce; aĭ ghicit numele draguluĭ meŭ poet, a căruia cânturĭ aŭ un rĕsunet atât de adînc în sufletul meŭ. Dar unde este el? Nu o știŭ..... Nu știŭ de se află sănătos orĭ bolnav, nicĭ în ce parte își mai duce viața. Scrie-mĭ și tu despre tine cum te afli și cum petrecĭ? De sigur că maĭ bine decât visătoarea ta prietenă care stă târziŭ noaptea în grădină, privind la cer și așteptând să se coboare spre dînsa »vrun luceafăr blând, alunecând pe o rază»; dar care ar dori să aibă lîngă dînsa pe iubita eĭ tovarășe de copilărie, ca strîns lipite una de alta, să-și spue gîndurile toate.

La revedere, și cată de vino, după cum mi-aĭ făgăduit, pentru ca să poțĭ vedea singură, că cele ce-țĭ spun sunt realitățĭ, iar nu închipuirĭ, după cum eștĭ poate purtată a le crede.

RIRIA.

SCRISOAREA II

Repedea, 15 Iulie 1886.

Dragă Marie!

Dacă visurile toate s'ar întrupa astfel cum s'a întîmplat la mine, ne-am deprinde a visa mereŭ. Pe când mĕ gîndeam maĭ cu drag la mulțumirea ce așĭ avea, dacă întîmplarea ar face să apară așa deodată înaintea mea poetul meŭ iubit, iată că se deschide ușa, și intră în cancelaria stabilimentuluĭ, unde mĕ aflam din întîmplare, un fost profesor al meŭ, care făcu cunoscut direcțieĭ că poetul *Eminescu*, avênd nevoe de o cură de idroterapie, va veni aicĭ. Dă-țĭ tu singură seama de marea bucurie ce mĕ cuprinse, la ideea că în curînd am să pot vedea pe poetul la care gîndeam cu atâta drag și că am să pot vorbi cu dînsul din când în când. Nu-l vĕzusem nicĭodată; mi-l închipuiam înnalt, cu portul mîndru, cu toată înfățișarea măreață. Când colo ce se vĕd? Un om încă

tînĕr, însă îmbĕtrânit de vreme, cu fața palidă, mersul încet, umerile joase și obosite, ca și când ar fi purtat cu greŭ povara tristelor luĭ gînduri. Ochiĭ, această oglindă a sufletuluĭ, căta ŭ tot în jos mîhniți și melancolicĭ, pare că se temeaŭ a privi în sus, să nu-ĭ maĭ vie cumva inspirarea de care se ferea. Mĕ cuprinse o adîncă tristeță. Ce-a fost el și ce este? Ce-a trebuit să fie sufletul și inteligența acestuĭ om, când eraŭ în toată puterea lor! Cum îl nimicise boala și ce urme grozave lăsase asupră-ĭ, făcêndu-l atât de nepăsător, el care scrisese lucruri atât de adînc simțite!

Câteva zile nu-l maĭ vĕzuĭ de loc. Intrebând despre el pe medicul băilor, îmĭ rĕspunse, că fiind în stabiliment multe femeĭ, el se ferea de a se arăta, căcĭ urăște grozav femeile, din cauza cărora, zicea el, a suferit multe amărăciuni.

Bucurie în mână străină, îmĭ ziseiŭ. Am sperat mult și am dobîndit puțin. Ce soiŭ de fire selbatică or maĭ fi avênd și oameniĭ aceștĭ marĭ! Pe când toțĭ ceĭlalțĭ caută societatea noastră, eĭ fug de dînsa. Dar mĕ întorc și 'mĭ zic: pot să-l judec și încă așa de aspru, când el poate a suferit atât de mult, întîlnind în cale-ĭ ființĭ »cu chip de ânger și suflet de demon«, cum zice el, și când a trebuit să coboare atât de jos idealul ce-l pusese atât de sus! Cu cât mĕ gîndesc la aceste toate, cu atât maĭ mult se naște în mine dorința de a-ĭ vorbi și a vedea dacă într'adevĕr scrierile luĭ aŭ fost înrîurite de împrejurările dureroase prin care a trecut, saŭ dacă ele aŭ fost înnegrite de melancolia sădită în sufletul luĭ odată cu sîmburele vieții.

Ieri ducêndu-mĕ în grădină, zăriĭ pe Eminescu pe banca umbrită de frunzișul frumosuluĭ teiŭ, stând cu ochiĭ închișĭ, dus pe gînduri, părênd a fi cu totul străin de tot ce-l încunjura. Luându-mĭ inima în dințĭ, mĕ apropiaĭ tiptil de dînsul, punêndu-ĭ mânile pe ochĭ. El tresări deodată și, cu o voce înăsprită, îmĭ zise: »Demoniĭ nicĭ nebunilor nu le daŭ pace« ? Nesperiindu-mĕ de loc de aspra-ĭ cuvîntare, îĭ rĕspunseĭ cu blândețe:

— Nu sunt demon, ci sunt numaĭ o copilă doritoare de-a sta cu tine la vorbă și a alunga, de se poate, neagra melancolie ce apasă atât de greŭ fruntea și ochiĭ tĕĭ.

Fără a privi spre mine, fără a se mișca măcar, rĕspunse:

»Frumos graiŭ aĭ. Nu cumva eștĭ mama pădurii care aĭ împrumutat glasul vreuneĭ zine, să viĭ să ademenești strigoiĭ?

Imĭ veni așa în gînd să o rup de fugă. Gîndește-te și tu: poet, fost nebun, vorbind de demonĭ, strigoĭ și mama pădurii; nu prea îți vine la îndemână, orĭcât de inimoasă aĭ fi. Totuși mĕ gîndiĭ: să maĭ încerc odată și să maĭ stric o vorbă, că de fugit am când; sunt doar maĭ sprintenă ca dînsul. Mĕ plecaĭ dar cu capul peste umĕrul luĭ, punênd mâna pe celălalt umĕr, ca și cum așĭ fi vroit să-l opresc în loc, și mĕ uitaĭ la el cu o privire plină de milă și de jale. Atuncĭ, pare că învins de atâta stăruință, aruncă ochiĭ spre mine, cătând cu eĭ, ca deșteptat dintr'o adormire adîncă și, cuvîntând rar și răsfirat, îmĭ zise:

»De nu eștĭ fapt, apoĭ eștĭ demon saŭ ânger; căcĭ aceștĭ doĭ vicleni adesea îșĭ schimbă chipul, și am perdut de mult năravul de-a sta la sfat cu eĭ. Dar de

ești așa de bună și blândă, cum te arată fața, și nu te temĭ de oamenĭ cu mintea zdruncinată, ești umbra primăverii rătăcită prin pădure, în zilele luminoase de vară, și văzênd acest copac rupt de furtună, aĭ venit să te sprijinĭ de dînsul.... Pĭerĭ în lăturĭ! Nu vezĭ că-ĭ putregaiŭ?... Și, adînc mîhnit, aruncă o tristă căutătură la bolnavele-ĭ picioare, goale, în niște vechĭ papucĭ.

— Te înșelĭ amar. Copacul pe care mĕ sprijin nu e putred și nicĭ nu-ĭ rupt măcar. Furtuna nemiloasă ce face adesea jertfe, puțin l-a îndoit; dar este încă tînĕr și poate cu încetul să se îndrepte iar și chiar să înflorească în luna luĭ Priar.

»Copilă, zise dînsul cu glasul de tot jalnic, ce blând îmĭ maĭ vorbeștĭ! Și unde-ĭ oare lumea în care tu trăeștĭ? Sigur în vreo planetă, departe de pămînt, unde cam greŭ străbate al gînduluĭ avînt, și n'aĭ luat nimica de la semenĭĭ tĕĭ ce-și caută victime, să poată fi calăĭ. Tu vĭĭ mîngăetoare, s'aducĭ vorbe de milă, a celuĭ ce speranța și mila îĭ fac silă.

— Nu aĭ de loc dreptate! După o noapte neagră, rĕsare iarăși ziua. Noaptea întristare varsă sufletelor zdrobite; iar ziua cu lumina-ĭ aduce mîngâere. Ziceaĭ adinioară că graiul meŭ e dulce și vorbele-s plăcute ce izvorăsc din suflet spre a-țĭ putea grăi. Cu câtă fericire pricep și eŭ, la rîndu-mĭ, că-țĭ curge versul mîndru din graiul tĕŭ înnalt, și 'n sferele senine a cugetărĭĭ tale izvorul poezieĭ tot încă n'a secat. Și așa de mult îmĭ place vorbirea-ți s'o ascult, că mâĭnĭ, de nu te superĭ, voiŭ reveni din noŭ, ca să maĭ staŭ la vorbă, cum am făcut și azĭ. La revedere, dar. Mĕ duc, mĭ-e teamă tare, să nu mĕ certe mama că am stat așa tărziŭ.

»Nu! Maĭ rĕmâĭ o clipă. E soarele în pară; aicĭ umbra pădurĭĭ 'l ascunde de nu-l vezĭ. Dar cum te chiamă oare, plăcuta mea nălucă? Te-am maĭ văzut vreodată?... Deși de sigur.... sigur, nu te-am văzut de mult!

Intrerupându-și însă deodată avîntul, și reluând glasul nepăsător îmĭ zise: Mergĭ spre casă? Merg și eŭ, să văd unde șezĭ? Ești om saŭ om nu ești, și mâĭnĭ veni-vom iarăși să spunem la poveștĭ.

Eminescu mĕ întovărăși până la locuința mea și, voind a se convinge că am intrat acolo, se apropie de geam și privi înăuntru; apoĭ, șuerând ușor, plecă cu mersul leneș și greoiŭ spre locuința luĭ, o odae ce-o împărțea cu alțĭ treĭ tovarășĭ. Fiind prea sărac, nu-și putea plăti decât un pat. Incântată de reușita îndrăznelĭĭ mele, m'am gîndit imediat să ți-o comunic și ție.

RIRIA.

SCRISOAREA III

Repedea, 18 Iulie 1886.

Iubita mea Marie!

Din prima mea scrisoare aĭ putut vedea cum fericirea ce am avut a întrecut toate așteptările. Am putut vedea ce adîncă comoară de simțirĭ există

încă în acest creer zdrobit. Ce n'aș da să fiu medic și să pot vindeca bolnavu-i trup? Căci, deși suferințele lui morale au fost mari, lupta cu nevoile vieții grozavă, apoi soarta nu i-a hărăzit măcar sănătatea, lucru atât de trebuincios prigoniților ei. Dar nu sunt stăpînă pe nici unul din mijloacele ce i-ar putea folosi. Singurul lucru de care dispun e numai sufletul meu, pe care i l-am închinat înainte de a-l cunoaște. Cum fu oare cu putință ca ființa ce a fost iubită de dînsul să nu-l prețuiască; să nu-i fie credincioasă până la moarte? Ei! draga mea, îți aduci aminte, când vreuna dintre fete, venind de-acasă, ne ținea cuvîntări asupra drepturilor ce am putea căpăta? Vă spuneam că eu nu le rîvnesc; căci în mâna noastră avem bunătatea și blândețea, arme atât de îndemânatice sexului nostru, și prin a căror întrebuințare putem domni atunci, când întîlnim în cale ființi pe care aceste simțiri le pot atinge. Uite! dacă femeea ce a fost iubită de dînsul ar fi fost bună, ar fi ertat-o inima să-i amărască astfel sufletul? E drept că în naturile geniale totul e extrem: și iubirea și ura; așa că el a întrecut poate idealul ce-și formase în visurile lui de iubire, în bine și în rău. Soarta, care e de obiceiu atât de zgîrcită în fericirile ce le hărăzește omenirii, printre noianul de dureri ce-i dă cu prisosință, dându-i geniul, i-a șters fericirea cu totul din cartea vieții. El, afară de nenorocita iubire care 'i adusese atâtea dezamăgiri, mai avu de luptat și cu neagra nevoie. Căci, oricât de nepăsător ar fi un om față de avuție, e trist, grozav de trist, să fii bolnav și să nu ai măcar putința de-a plăti patru pereți unde să poți geme singur, și neavând nici un ban al tău, să aștepți toate de la mila altora.

Pe când aceste gînduri mă preocupau, veniră să mă poftească la balul ce se pregătise pentru astăseară, și la care trebuia să mă duc..... Fă-ți idee ce bine am să petrec! Dar nu puteam să nu mă duc; căci printre vizitatorii de aici, e unul care face mamei ochi dulci și laudă mult pe selbatica ei fiică. Mai am și nenorocul că acest măgulitor e ceva avut, deși se știe câtă sărăcie morală poate adesea să ascundă banul. Nu-l cunosc bietul și nici știu de-l judec rău sau bine; dar rostul lui e perdut dinainte; căci sunt hotărîtă să nu mă mărit decât numai cu un om învățat, fie el chiar sărac. Pe orizonul vieții mele de azi nu văd însă nimic de așa fel, afară doar de întunecatul prieten al poetului meu, care, de câte ori vine pe aici, se cam încurcă în vorbă cu mine. Deși-i e părul cam cărunt, inima lui, după cum văd, e chiar stacojie. La revedere în curînd, căci n'am de gînd să stau mult, și voiu sfîrși scrisoarea după ce mă voiu întoarce . . . . .

. . . . . .

. . . . . .

Uf! Iată-mă înapoi. Nefiind decât unsprezece ore, am încă timpul a sta la vorbă cu tine. Imbrăcată în haina mea națională, intrai în sală cam pe la nouă și jumătate. Un tînăr cu care vorbisem de vro două trei ori, cum mă văzu, veni spre mine și-mi zise:

»Bonsoir Mademoiselle, vous vous faites attendre; j'étais impatient de vous voir. Comme ce costume vous va bien!

— Vă mulțumesc D-le pentru buna D-voastră întîmpinare; dar m'ar fi

încântat mult mai mult dacă aceste binevoitoare vorbe ar fi fost rostite în limba costumului ce port.

»Nous apprenons si peu le roumain, et puis ce n'est pas chic de parler cette langue en société. Pour vous faire plaisir, je le ferai volontiers; mais pour vous seule. Les autres me prendraient pour un homme sans instruction.

— Instrucția oare constă în a vorbi mai multe limbi, saŭ în a avea idei în una din ele?

»Ma foi, je ne m'en suis jamais rendu compte; mais je pense qu'on ne pourrait jamais dire de jolies choses qu'en français.

In timpul acesta se făcu mișcare în sală, pentru așezarea rîndurilor contradanțului, și vro doi tineri veniră să spună domnului cu care vorbeam că era timpul să-și aleagă dama. Imi făcu marea cinste să mĕ poftească în o jumĕtate de românească.

»Mademoiselle, nu voiți a-mi face l'honneur de a-mi acorda cadrilul?

— Vĕ mulțumesc, D-le; catrința românească se potrivește greŭ cu danțurile străine, și de aceea voesc a rĕmânea numai privitoare.

»Dați-mi voe, Mademoiselle, să vĕ țin compagnie.

— Vĕ mulțumesc foarte mult; dar mi-ar părea rĕŭ să vĕ lipsesc de plăcerea joculuĭ.

»Nu este o privațiune de a sta lîngă o demoiselle aussi charmante ca mata. Cum vĕ amuzați aci? Sunteți presque invisible. J'étais vous voir tantôt; dar imposibil de-a vĕ găsi.

— Când e timpul bun, mĕ duc în pădure, unde lucrez, citesc și gîndesc.

»Ainsi seule?

— Cu gîndurile mele nu sunt nicĭodată singură, și tocmai când e cineva singur, are prilejul a vorbi cu el însuși.

»Mademoiselle, eŭ sunt incompetent de a judeca acest lucru, căci nu dispun de timp pour y penser. La société est très entrainante. Noi suntem très recherchés dans le monde, și serviciul nostru e embêtant au possible. On a affaire à des brutes qui n'entendent rien.

— Dar ce limbă întrebuințați cu soldații la cazarmă? De le vorbiți dialectul ce ați vorbit până acuma cu mine, nu sunt proști sĕrmanii; dar nu vĕ înțeleg.

»Mais Mademoiselle, soldații sunt oameni de rînd; cu ei poți vorbi românește curat.

— Și D-voastră credeți că limba noastră românească e vrednică de-a fi vorbită numai cu soldații la cazarmă și cu oamenii de rînd? Oare limba scrisă de Alecsandri, Alecsandrescu și Eminescu nu ar putea fi vorbită chiar de zeĭ?

»In poezie, scrii acolo câteva vorbe, qu'on se donne beaucoup de peine, să le găsești, să le alegi; dar când e vorba de-a întreținea o conversație, nu e antrenant; nu găsești des expressions choisies.

Lumea ce sfîrșise cadrilul căuta locuri, în cât convorbitorul meŭ fu silit să dea pe al sĕŭ unei domnișoare obosite, și astfel putuiŭ scăpa de franțuzitul

meŭ curtenitor. După ce maĭ schimbaĭ câteva vorbe cu unele din doamne, o luaĭ spre casă, şi iată că m'am pus să sfirşesc scrisoarea începută.

Tu care iubeştĭ la nebunie limba franceză şi pe tinerii care spun cuvinte curtenitoare în această limbă, sigur că veĭ rîde de mine, cum de nu-mĭ place şi mie.

Poate de nu am fi de naturĭ atât de deosebite, nicĭ nu ne-am iubi aşa de mult. Apoĭ maĭ ştiĭ înţelegerea ce avem, de-a ne împărtăşi toate impresiile, astfel după cum le simţim, iar nu după gustul aceleia ce-o să le citească. Din scrisorile tale văd că şi tu facĭ ca şi mine. Te-aşĭ ruga, însă, să-mĭ daĭ maĭ multe lămuriri asupra verişoruluĭ tĕŭ, acest tovarăş de copilărie care a revenit din lunga-ĭ pribegire, prin ţările străine, tocmaĭ în timpul când sburdalnica-ĭ verişoară şĭ-a sfîrşit studiile. Deslușirĭ cât de grabnice îţĭ cere draga ta prietenă care te iubeşte foarte mult.

RIRIA.

SCRISOAREA IV

Repedea, 1 August 1886.

Iubita mea Marie!

Dacă dorisem cu atâta putere ca întîmplarea să facă să pot vedea de aproape pe poetul visurilor mele, apoĭ cu câtă nerăbdare aşteptam să reîncep convorbirea întreruptă; nu-l vĕzusem iar vro patru zile. Aflasem că-l dureaŭ rĕŭ picioarele; că sta toată ziua lungit pe spate, cu mânele peste cap, dus pe gînduri. Imĭ era milă grozav când mĕ gîndeam ce trist e să fiĭ bolnav printre străinĭ şi să nu aĭ pe nimenea lîngă tine care să-ţĭ aline durerile.

Cuprinsă de aceste gînduri amare, stăteam la sfat cu mine, cum aşĭ putea să-ĭ vin în ajutor? De odată aud bătênd în fereastră. Mĕ uit repede, şi ce să vĕd? Pe Eminescu, privind înăuntru şi cătêndu-mĕ cu ochiĭ. Eşiĭ numaĭ decât pe balcon şi-l întrebaĭ: ce făcuse atâtea zile? Cum se maĭ află acum? Nu-mĭ rĕspunse nimic la întrebare, ci, cu obicĭnuita'ĭ privire rece şi nepăsătoare, 'mĭ zise:

»Haĭ să trecem peste punte; n'auzĭ crîngul cum te chiamă? Ca să mergem în spre dînsul inima nu te îndeamnă? In pădurea înverzită şi sub coama eĭ cea deasă, ţi se şade mult maĭ bine ca 'n această strîmtă casă, unde staĭ cu toţĭ la vorbă şi te uiţĭ pe tine toată, şi laşĭ să se irosască gînd şi inimă bogată.

— Te înşelĭ, zilele acestea am vorbit vorbe puţine; am visat şi zi şi noapte tot gîndindu-mĕ la tine; iar izvorul şi pădurea cu toţĭ cântăreţiĭ sĕĭ mĕ ademeneaŭ într'una să mĕ duc iarăşĭ la eĭ. Şi m'am dus cu drag acolo toate zilele trecute; dar nu ştiŭ din ce pricină eraŭ triste şi tăcute. Plângeaŭ frunzele cu dor, căcĭ lipsea poetul lor!

»M'aşĭ fi întors cu drag la ele ca să le revĕd pe toate, dacă slabele-mĭ picioare ar fi vrut ca să mĕ poarte; dar de patru zile în şir m'am gîndit mereŭ

la multe; m'am gîndit la trupu-mĭ bolnav și la zilele-mĭ pierdute. Am chemat cu drag la mine amintirĭ din tinerețe; dar n'aflat-am deslegare în gîndirile-mĭ rĕzlețe care vor să afle, musaĭ, unde te-am maĭ întîlnit, de atât de-adînc în mine al tĕŭ chip s'a pironit. In întunecata viață unde eŭ acum trăesc, învîrtesc negrele file, însă nicĭ că te găsesc. In a lumeĭ mele gînduri ce cu drag am povestit, orĭcât am vĕzut de multe, totuși nu te-am întîlnit. In a altor ființĭ trupurĭ, dacă odată am maĭ fost, este singura idee care pare a avea rost.

— Crezĭ oare cu putință ca sufletele noastre să maĭ fi fost stăpîne aicĭ pe alte vieți?

»O da! Căcĭ unde oare aș fi putut cunoaște ființĭ de acele ce acuma nu maĭ sunt; ce aŭ dispărut din lume cum urieșiĭ dispar, și în locul lor piticiĭ puzderie rĕsar! Și iată deslegarea enigmeĭ dintre noĭ: că te-am vĕzut de sigur cu mulțĭ anĭ înapoĭ. Pe atuncĭ cătam ființe să semene cu tine, prin florĭ de primăvară, prin raze și lumine; saŭ poate printre stele, cu visurĭ de luceferĭ, pe când luna încântată de-a soareluĭ iubire, din stea făcea mireasă și din luceafăr mire. Dar când priveam la dînșiĭ cu inima 'ncordată, cu ochiĭ ațintițĭ, iĭ vĕd căzênd deodată ciocnindu-se între sine: eraŭ aeroliți. Aerolitul piere, trăgênd sus în eter o dungă aurie; luceafărul rĕmâne să lumineze vecĭnic a nopțiĭ feerie. Și ochiul care cată, în noaptea înstelată, să maĭ zărească încă asemenea întîmplărĭ, revede miĭ de stele, pe bolta întunecată, prin raze strălucite redându-și sărutărĭ. Și omul ce se înșeală, când cu inima plină, cu sufletu, în putere, dă ultimu-ĭ cuvînt, ca și aerolitul deodată se cufundă în straturile negre a vechiuluĭ pămînt. Și atuncĭ ajuns-a ținta, mergênd ca să nutrească din corpu-ĭ sfărîmat, țărîna înnegrită din care s'a format. Dar s'or reface iarăși, din cele ce aŭ fost, cele ce aŭ să fie, și în vecĭ vor fi supuse acelorași schimbărĭ, cât timp un creer încă și-ar pune întrebărĭ! Dar ce gîndeștĭ, copilă, de tot mĕ lași să spun și să vorbesc eŭ singur, parc'aș fi iar nebun?

— Din toate cele spuse, așa măreț reeși cu vasta-ți cugetare, cu gîndul urieș, că am o mare fricĭ în minte-ți să n'apar printre piticiĭ care puzderie rĕsar. Aș vrea cu toate acestea să-ți fac o întrebare ce, cu a tale spuse, o legătură are. Ce zicĭ tu de credința ce în popor trăește, c'atuncĭ când o stea cade, o viață asfințește?

»Credințele urzite de oameniĭ ceĭ micĭ adesea sunt maĭ sfinte decât doctrine goale a marilor piticĭ ce astăzĭ le încheagă și mâne le reneagă, să aibă în vecĭ de muncă cu mintea lor neîntreagă.

— Nu numaĭ urăștĭ lumea, ci și o biciuești, orĭcând în a ta minte prilejul întîlnești. Aĭ fost în totdeauna așa cum eștĭ acum?

»Pe când nu mĕ ciocnisem de pietre nesimțite, prin lume treceam pacĭnic pe drumurĭ liniștite; ba chiar voios și vesel eram eŭ câteodată, când mintea și cu trupul trăiaŭ maĭ la olaltă.

— Dar cum se face oare putere să nu aĭ, durerile trecute uĭtăriĭ să le daĭ?

»Simțirea de femee e mult maĭ mlădioasă; n'o taie cu ascuțitul nicĭ se-

cere nicĭ coasă. Ea rabdă ca pămîntul eternele schimbărĭ, de iarnă, vară, toamnă și dulce primăverĭ. Barbatul însă soare.... orĭ arde, orĭ dispare.

— Și oare acel soare, cu care atât vĕ place să aveţĭ asemănare, nu luminează dînsul tot alte primăverĭ? De s'ar opri la una pe care ar fi iubit, ce s'ar petrece oare cu dînsul în zenit?

»De câteorĭ în capu-mĭ, cuprins de nebunie, aceasta n'am dorit; să se oprească în cale și tot să se sfîrșască, perind în infinit! Dar să lăsăm deoparte gîndirile deșarte ce nu pot folosi. Gîndim la sorĭ, la stele, la astre blestemate ce lor nicĭ că le pasă de am fost saŭ de-om maĭ fi..... Am auzit că aseară un mare bal a fost și printre fetișoare aveaĭ și tu un rost? Cum petrecut-aĭ, bine? Și ce limbă aĭ vorbit? Nemțește, franțuzește saŭ ce-aţĭ maĭ născocit?

— M'am dus cam pe la zece; am stat de vorbă un ceas și am petrecut minune, că îndată m'am retras.

»Te-a strîns cineva în braţe, rotindu-te în vals? saŭ ţĭ-a spus dulce vorbe, mergênd încet la pas; saŭ poate fără voe te-a sărutat pe umĕr? Acestea sunt micĭ glume ce în bal nicĭ că se numĕr.

— Se întîmplă așa lucrurĭ? Eŭ zĕŭ nu am crezare, și, dacă se întîmplă, e o rușine mare!

»Rușinea este mare să laș numaĭ pe unul; când îs maĭ mulţĭ la numĕr, pe dată le daĭ drumul. Aicĭ e doară școală, și învață, făr' să vree, știința ce de sigur chemate-s să predee.

— Nu pot a-ţĭ spune ţie la bal ce fac când joacă, căcĭ astă mulţumire nu a fost dat să-mĭ placă. Și aseară chiar să nu joc avuĭ ușor putință; căcĭ eŭ purtam ca haină iubita mea catrință.

»Purtaĭ haĭna de ţară ce ascuns le ţine toate: gît, umĕr, piept și spate; dar să te ducĭ tu numaĭ cu haina cea de modă ce n'ascunde nimic; și veĭ vedea ce iute se va întîmpla ce-ţĭ zic.

— Ţi-aș spune și prilejul de vorbă ce-am avut, ca doar să mi te apuce un rîs neîntrecut. Dar las pe altădată; mĕ tem să n'o păţesc, c'așa tărziŭ stătutam cu tine să vorbesc.

Vezĭ dragă Marie, că-mĭ daŭ toată silința spre a-ţĭ comunica, în șiruri neîntrerupte, schimbul de gîndirĭ ce se resfiră între marele poet și mine, și în care eŭ caut, pe cât e omenește cu putință, să redaŭ rĕsunetul cât de slăbit al fermecătoarelor sale cugetărĭ.

La revedere.

RIRIA.

SCRISOAREA V

Repedea, 16 August 1886.

Iubita mea Marie!

Pe calea ce duce de la Repedea la Poienĭ, se așterne vestitul drum al Vasluiuluĭ, vestit pentru frumusețea locurilor prin care trece. E unul dintre pu-

ținele drumurĭ marĭ, pe unde maĭ auzĭ rĕsunând talanca vecheĭ diligenți, nefiind încă străbătut de reţeaua căilor ferate, care deşi daŭ folosul repegiuneĭ, răpesc călĕtoruluĭ priveliştile alese, şederea la fîntânĭ, ospătarea pe iarbă verde la umbra sălciilor pletoase, lucrurĭ ce abat puţin sufletul de la îngîndurata cale a nevoilor vieţiĭ. Nu degeaba urgiseşte poetul nostru iubit drumurile de fer, zicênd că, pe unde ele trec, toate cântecele pier.

Ne vorbisem maĭ mulţĭ să facem o preumblare în acele părţĭ; dar fiind tocmaĭ 15 August, zi de hram la un schit din apropiere, ne hotărîrăm să ne abatem şi pe acolo.

Erĭ, desdedimineaţă, carele împodobite cu crengĭ şi frumoase lăicere, ne aşteptaŭ în curte. Luarăm merindele trebuitoare pentru ospătarea câmpenească, şi pe la 7 ore, eram cu toţiĭ în car. Eŭ, însă, încurcându-mĕ nu ştiŭ cum în trebĭ, rĕmăsesem la urmă, unde tocmaĭ se nimerise carul în care se suise Eminescu. El se lungise în aşa fel că cuprinsese aproape jumĕtate din car, pe când în cealaltă jumĕtate stătea doamna unuĭ colonel, cu copila eĭ şi nepoţica mea Elena. Ne maĭ fiind loc şi pentru mine, mĕ acăţaĭ cum putuiŭ în coada caruluĭ, şi pornirăm încet, în pasul leneş şi mĕsurat al boilor şi în asurzitorul rĕsunet al scîrţiituluĭ roatelor. Eminescu, care părea că sta destul de îndĕmânatec, îşĭ aruncă ochiĭ peste cap şi, zărindu-mĕ, se ridică, îşĭ scoase botinele, şi le puse cam prea la îndemâna doamnelor, care, neobicĭnuite cu asemenea apucăturĭ, începură a spune: »Comme il est inconvenant; on voit bien qu'il n'a pas toute sa raison. Descendons; cela vaut mieux d'aller à pied«. Şi întorcêndu-se către mine, îmĭ spuse: »N'est ce pas, Mademoiselle, vous venez aussi?« Nu ştiŭ de ce această îndemnare supĕrâ foarte rĕŭ pe Eminescu. Nicĭ n'apucase să sfîrşească bine vorba şi, cum stătea cu spatele spre dînsul, el întinse amêndouĕ mâinele şi ciupi zdravăn pe doamna coloneluluĭ. Scandalizată în culme, ea strigă să oprească carul spre a se coborî. Eminescu însă iĭ zise ironic: »Parole d'honneur te-am pişcat franţuzeşte cu amêndouĕ mâinile; nu doar românește numaĭ cu una. Pardon, allez-vous en M-me; pardon«. Carul se opri, şi gingaşele noastre tovărăşiţĭ se coborîră; iar eŭ rĕmăseiŭ cu nepoţica şi urmarăm drumul înainte. Pe mine nu mĕ jignea purtarea luĭ Eminescu, întru cât ştiam câtă simţire şi câte gîndirĭ măreţe se ascundeaŭ subt vălul acestor apucăturĭ, ce e drept cam originale. Indată îmĭ dădu el dovadă că izgonirea cucoanelor o făcuse cu un gînd ascuns. Strîngêndu-şĭ picioarele pe jumĕtate şi rezemându-se cu cotul pe carîmbul caruluĭ, el mĕ îmbie să mĕ aşez lîngă el, pe locul ce rĕmăsese liber şi, zîmbind ironic, îmĭ zise: »Şedeaĭ rĕŭ de tot acolo; nu ţĭ-e maĭ bine aice? Aşa-ĭ că ştiŭ şi eŭ să vorbesc franţuzeşte, când vreaŭ?«

— Vĕd bine! dar de ce-aĭ fost aşa de aspru cu doamnele ce aŭ plecat? Că eraŭ foarte drăguţe.

»Ah! urîte îmĭ sunt femeile! Aĭ noroc că eştĭ fată: căcĭ altfel nicĭ n'aşĭ fi stat la vorbă cu tine.

— Şi pentru ce pe unele le urăştĭ şi pe celelalte nu?

»Dintre fete maĭ găseştĭ câte una nespoită şi bună; dar dintre femeĭ arare

orĭ. Cele dintâĭ maĭ aŭ puţină sfială. Cu toate că fac timpuriŭ şcoala ipocrizieĭ; le lipseşte însă practica. Celor măritate primarele şi popa, dracu ştie ce le citeşte, că pare că le dă numaĭ decât darul prefăcătorieĭ. Pe când le citea numaĭ unul, tot era maĭ bine. Acum că le citesc doĭ, parcă le învaţă de îndată regula de doĭ şi de treĭ.

— Şi crezĭ oare că ceĭ ce le citesc sunt de vină? Crezĭ oare că dacă celalt tovarăş ce e recunoscut de cap al familieĭ, şĭ-ar da osteneala să vadă ce e în sufletul fiinţeĭ ce şĭ-aŭ luat de însoţitoare a vieţiĭ, nu ar fi maĭ bine?

„Să-şĭ deĭe osteneală a şti ce e în sufletul altuia, când eĭ nu ştiŭ ce e într'al lor? Aşa ar fi, dacă aceĭ ce sunt chiemaţĭ la asemenea menire nu ar fi eĭ înşişĭ lipsiţĭ din tinereţea lor de viaţa de familie, şi dacă mergênd să se deştepte în ţările luminate, nu ar aduce cu eĭ, din straturile cele maĭ degradate ale străinătăţiĭ, viţiile de modă ce le practică la noĭ, în lumea cea aleasă. Din cafelele şantante şi balurile Mabil aŭ luat obrăznicia care e deajuns să poarte firma franţuzască, spre a trece la noĭ drept politeţă şi manieră de bonton. Ce nefericire ne-a adus străinătatea? Unde e farmecul vieţiĭ noastre patriarhale? Unde sunt moravurile strămoşilor? Unde-ĭ averea miceĭ noastre ţărişoare, ce, la cumpănitele noastre trebuinţĭ de atuncĭ, era belşug, iar la marele cheltueliĭ de acum e sărăcie! Dar să lăsăm toate la oparte; ce a fost n'o să maĭ fie; s'a deschis porţile ţăriĭ în duoĕ laturĭ, pe care în fuga mare s'a dus binele şi a venit rĕul. Dar vezĭ ce multe am maĭ vorbit, de nicĭ n'am simţit cum a trecut timpul? De nu făceam vînt cucoanelor celor douĕ, amar ne-am maĭ fi plictisit. S'aud clopotele la biserică; se vede că ajungem.

— Maĭ avem ceva şi ajungem la casa luĭ D-zeŭ.

„Casa luĭ D-zeŭ; crezĭ într'însul?

— Cum să nu cred? Cel puţin până acuma nu am avut supărărĭ de acelea care să mĕ facă să-l reneg.

„Eştĭ tînără încă; aĭ optsprezece anĭ; nu aĭ pătimit rele, nicĭ n'aĭ avut duşmanĭ. Când însă tu trăi-veĭ măcar de treĭ orĭ opt, de sigur că atuncea de mult timp voiŭ fi mort. Şi nicĭ maĭ asculta-voiŭ a tale jalnicĭ cânturĭ, venind să-mĭ povestească amarele lor gînduri: Ce bună ar fi moartea, acum când poţĭ să crezĭ; aşa cum eştĭ făcută, ce multe-o să maĭ vezĭ! Căcĭ sufletele care-s ca sufletu-ţĭ formate, din gînduri roditoare şi înnalte închipuirĭ, menite-s spre durere, păşesc prin lacrimĭ toate, sfărâmându-se de-a vieţiĭ prea crude amăgirĭ. Şi florĭ ce 'n a ta cale tu crezĭ că-s semĕnate de o mână maĭ de sus, şi soarele ce trece, acoperind cu raze frumosul cer albastru din zorĭ până în apus, şi luna doamna nopţiĭ, cu vasta-ĭ feerie ce 'n inime poete revarsă bucurie, daŭ sufletuluĭ hrană, privirĭĭ nălucire, formând frumoase visurĭ de vecĭnică iubire; visurĭ ce-or să se sfarme de-al realităţiĭ vînt, storcênd din ochi-ţĭ negri stropĭ negri de durere, pe negrul lor mormînt. Dar nu-ţĭ turbura mintea, copilă gînditoare, cu tristele nimicurĭ ce-ţĭ spune un ateŭ; că ce n'aşĭ da acuma, să pot măcar o clipă a crede în el şi eŭ! O crede acum când gîndu-ţĭ împĕrăţeşte vastnic pe tot ce la picioare-ţĭ crezĭ că a pus Dumnezeŭ; acuma doar e timpul, să crezĭ în florĭ şi soare, precum şi

în rotirea stelelor, lucitoare prin sînul lor de foc. Socoate că și steaua, stăpînă pe a ta soartă, zîmbindu-ți tot în față, ți-a dărui noroc!

— E rĕŭ atuncĭ de tine, poetul meŭ divin, de-ți pare această lume că-ĭ fără de stăpîn. Atâta desnădejde, cum a putut să încapă, în mintea ce în durere durerile adapă? In astă lume doară nu-s toate amarĭ și triste; de-ar crede toțĭ ca tine, n'ar maĭ putea să existe. Eŭ zic dar cu putere, că este un Dumnezeŭ, aci stăpîn pe toate, prelungitor de zile și dătător de moarte. Când staĭ la sfat cu tine, vezĭ, gîndul te îndrumează spre o putere care în tine în vecĭ veghiază; că în tine doar e câmpul de luptă și încercare; de n'am avea nădejdea, cu ce-am maĭ trăi oare? Cum trupul îl nutrește roada ce-o dă pămîntul, și sufletul hrănit e din roada ce-o dă gîndul. E rĕŭ să fiĭ ateŭ; să nu aĭ Dumnezeŭ! Eŭ cred, și a crede 'mĭ place, că soarele cel mîndru și luna luminoasă și vara cea bogată și toamna cea mănoasă, Dumnezeŭ le-a creat; nu doar că omeniriĭ ca dar le-a hărăzit; asta ar fi eres; dar să le folosească și adînc să le simțească, din tot ce e pe lume, pe dînsul l-a ales.

»Ceeace-mĭ spuĭ copilă creeru-mĭ desvĕlește din negrele broboade în care-ĭ învelit; și sufletu-mĭ cu jale la tine trist privește, și pentru o secundă mĕ simt întinerit. Vorbind cu mine odată, îmĭ amintesc că aĭ spus: când nu e rupt copacul, se poate îndrepta în sus; dar crengile lipsindu-ĭ, de ele despoiat, de geruri și de crivĕț cumplit îmbrățișat, străin de ocrotire, rĕmas fără putere, al primăveriĭ soare nu-l poate încălzi, nicĭ crengĭ ce nu maĭ are nu pot reînflori; și acest soare al rodiriĭ ce face să rĕsară florĭ chiar și pe mormînt, pe dînsul îl usucă din vîrf până în pămînt. Dar orĭ și câte ar spune izvorul cel de gînduri din sufletu-ți pornit, pe mine tot mĕ lasă zdrobit și veștejit! Dar iată că ajungem; se închină toțĭ cu drag, și preotul cu crucea s'a arătat în prag.

Sculându-se în picioare, convinsul meŭ ateŭ privi, pentru o secundă, cu drag la Dumnezeŭ, rostind: »De eștĭ acolo, unde copila-mĭ spune, ia fă acum cu mine, nebunul, o minune! Deodată se încruntă; lumina din ochĭ piere. El zice cu indignare cuvinte de durere:

»Nu vezĭ acel ce chiamă pe oameni să se închine, înainte închinat-a paharul către sine? De abia trupul îșĭ ține; nu vezĭ cât e de beat? Dar ca să bem cu toțiĭ la hram este iertat. Și Eminescu vine cu voĭ vinul să-l cerce..... Vin bun să nu maĭ fie decât la Bolta-rece!!

Și mergênd iute la vale, spre pîlcurile de oameni ce adusese pește, vin și câte o ploscă de rachiŭ, după ce vorbi câteva cuvinte cu ceĭ adunațĭ, se întoarse către mine care 'l ajunsesem din urmă, și-mĭ spuse:

»Ce zicĭ de oameniĭ noștri de la sate? aŭ și eĭ acum bonton? nu-ĭ auzĭ vorbind sĕrmaniĭ decât madam, mersi, pardon. Ne-aŭ schimbat toate străiniĭ, mînca-le-ar inima câiniĭ, și-aŭ făcut din obiceiurĭ, ce cu drag le sfințeam noĭ, bâlciurĭ pline de bontoane care miroase a gunoiŭ.

Zicênd acestea, se plecă spre cel maĭ apropiat de dînsul și, luându-ĭ plosca din mână, ĭĭ zise:

»Ia dă-mĭ bade plosca 'ncoace ca să beaŭ puțin rachiŭ; căcĭ în biata

noastră țară doară el mai este viŭ«! Și mergênd din când în când, dădea câte un picior saŭ câte o zdravănă ciupitură femeilor; iar bărbații, făloși că le ținea femeile în seamă, îi dădeaŭ mereŭ plosca la gură. Peste o oră, când hotărîrăm să plecăm spre Bârnova, îl găsirăm culcat cu capul pe piatra unuĭ mormînt uitat. Mĕ gîndiĭ cu durere: Sĕrman poet, suflet zdrobit de-al țăriĭ tale dor de bine cu vin stropit-aĭ negru-țĭ gînd, crezênd că poate să-l aline, și aĭ tot mers ca dus de vînt, s'adormĭ durerea-țĭ pe un mormînt.

L'aŭ rădicat cu greŭ de l'aŭ pus în car, unde el însă nu se deșteptă până ce ajunserăm acasă.

Vezĭ, iubită Marie, câtă înnălțare și câtă cădere!

RIRIA.

SCRISOAREA VI

Repedea, 30 August 1886.

Iubita mea Marie!

Preumblându-mĕ prin grădină, în mână cu o carte, vĕd apărênd de odată la cotitura uneĭ aleĭ pe Eminescu care mergea încet, cu capul de tot plecat, maĭ trist și maĭ abătut decât oricând. Grăbind pașiĭ spre el, iĭ spuseĭ:

— Bună ziua; în cotro?

»Umblu să-mĭ maĭ desmorțesc trupul cel amorțit, rĕspunse el, fără a se uita la mine; dar deodată, ridicând capul, mĕ privi lung și îmĭ zise: »Ce? aĭ de gînd să maĭ staĭ la vorbă cu mine? Nu m'aĭ vĕzut în ce stare mĕ aflam? Nu țĭ-e silă de un om ce cade mort, netam-nesam, și apoĭ iar reînvie, spre rușinea luĭ?

— Nu mĭ-e silă, dar mĭ-e milă. Din toate cele petrecute ierĭ, singurul lucru ce mĭ-a rĕmas în minte, e dragostea ta de țară, nemărginita dragoste a scumpelor noastre obiceiurĭ, și jalea ce te-a apucat, vĕzêndu-țĭ draga limbă schimonosită până și în gura țăranilor. Nu de geaba te-aĭ dus să-țĭ cauți odihna pe piatra unuĭ mormînt!

» După ce-am dus maĭ des plosca la gură, am mers unde m'aŭ dus picioarele, și de s'a nimerit să fiŭ găsit tocmaĭ pe piatra unuĭ mormînt, e că doru-mĭ neconștiut m'a mânat într'acolo, unde cred și nădăjduesc să fiŭ în curînd. Cât despre faptul că mormîntul era vechiŭ saŭ noŭ, îmĭ e tot una; căcĭ ce suntem, nu s'a pornit doar de azĭ, de ierĭ; ci slăbiciunea celor vechĭ a semănat mișelia celor nouĭ. Și vĕd cu amar ce este acum; din tot ce-a fost e numaĭ scrum. Ce bine-ĭ că-s gata de drum!

— E rĕŭ să fiĭ gata de drum atâta de curînd, când poțĭ ca să deștepțĭ avînt în minte și în gînd, și poțĭ să legĭ încă prin vorb' inimĭ îndepărtate, pe țara mamă iar făcênd, român cu romîn frate. Și eŭ văzut-am dureros, la balul unde-am fost, cum graiul nostru zdruncinat nicĭ nu maĭ află rost. Cercat-am,

după cum ți-am spus, să-ĭ fac să înțeleagă cât farmec are limba mea și cât mĭ-e de dragă. De-o știŭ saŭ nu o știŭ deplin cea limbă franțuzească, maĭ bine eĭ o schilodesc decât să n'o vorbească.

»De geaba te maĭ ostenești; nu simți că e zadarnic; nu vezĭ tu graiul cel străin ce plin e de năvalnic ? Dacă 'n al nostru dulce graiŭ eĭ află sărăcie, e că din suflet li s'a stins iubirea de moșie. Pe negrele aripĭ de fier vin multe din Apus, și tot pe negrele aripĭ ce multe s'aŭ maĭ dus! Venitu-ne-aŭ și strălucirĭ, dar și nevoĭ maĭ marĭ; rĕmas-a neschimbată doar opinca la plugarĭ. Bĕtrâniĭ dragĭ, din dar în dar, lăsaŭ ca moștenire, pământul cel de slavă plin și dulcea luĭ grăire; și 'n aste vorbe strîmte acum ce lor nu le maĭ plac, vorbit-aŭ doar străbuniĭ marĭ ce colo 'n țărnă zac. Cu doina cea de dulce dor, cu doina mîngăierii, făcea românul străj'atuncĭ pe pragurile țării, și să străbată nu lăsa străiniĭ în puhoĭ, să prade țara'n lung și'n lat, lăsând-o în nevoĭ. Aveam avere noĭ atuncĭ un plug de lemn în vale, iar dealurĭ pline de pădurĭ ocrotiaŭ brazda în poale, și grâul cel de mană plin, purtat ușor de vînt, mîndru 'nchina spicul cel greŭ în jos către pământ. De când cu franțuzeasca lor și occidental îndemn, pierdut-am simplul nostru plug și avem sapă de lemn... Afurisit să fie dorul de înstrăinare ce a cuprins deodată în noĭ orĭce suflare! Printre străinĭ să piară aceĭ ce în sîn îl poartă, și dragostea de țară în suflet le e moartă! Blestemul îĭ ajunge nenorociți de eĭ. Ni-ĭ ia străinătatea în cîrdurĭ ca pe mieĭ. Eĭ pleacă în floarea vîrsteĭ și-o spulberă în vînt și se reîntorc cadavre, aproape de mormînt! Acum e bine încă, dar nu într'o vreme lungă, cuțitul cel străin la inimă o s'ajungă. Dragă țară, scump izvor de lapte și de miere; trîntorul străin te-a supt și-în loc lăsat-a fiere; nu-ĭ neam să se hrănească în biata noastră țară, dispreț să nu-ĭ aducă prin hulă și ocară. Aŭ răstignit-o Turciĭ bênd sângele-ĭ din rană; maĭ omenos păgânul lăsat-a măcar hrană; iar ceĭ sosiți de la apus cu drumul lor de fer, Românu-l lasă biet sărac și 'n țara luĭ stingher!

— Și oare la atât de pĕcătoasă stare, nu s'ar putea găsi vrun chip de îndreptare?

»Nu cred! De sus și până jos avem puține mame; palatul și coliba sunt pline de madame. Moșia sărăcită și vatra părăsită de suflet de femee, ce pruncĭ vraĭ să maĭ dee? Din inimĭ obosite și viețe zdruncinate, vreĭ să maĭ scoți ființe cu cugete înnalte? Dar ce atâtea vorbe ce-mĭ amărăsc ființa, când nu pot nicăirĭ să-mĭ seamăn eŭ dorința. Acuș în neagră groapă, greŭ trupu-mĭ o să zacă; puțin 'mĭ pasă mie de ce-o să se maĭ facă!

— Eŭ vĕd că-ți pasă tare și sufletul te doare. N'aĭ vrea ca din mormîntul unde-aĭ să odihnești să n'auzĭ dulce șoapte nicĭ cânturĭ românești.

»Auzĭ! Și pare că mie maĭ e cine să-mĭ cânte? Vecia aruncă pacea uitării pe morminte; și 'n astă viață amară (mĭ-e greŭ să ți-o maĭ spun), cine-a păstrat iubire sĕrmanuluĭ nebun?

— Te'nșelĭ amar poete; orĭcine te citește, orĭcine te iubește; dar nu știe orĭcine să cânte românește, precum aĭ cântat tu! Și facĭ o crimă mare că nu maĭ vreĭ să cânți, când clocotesc în tine gîndirĭ așa fierbinți.

»Cu slaba-mĭ cugetare ce-aşĭ maĭ putea să spun; gîndirĭ mult zdruncinate ce, cum rĕsar, apun? Pe când sufletu-'n mine ştia ce maĭ voeşte şi creeru-'n putere ştia cum se rosteşte, n'aveam când şi n'aveam cum şi m'am oprit în drum. Din pragul chiar al vieţiĭ soarta m'a prigonit; nevoile ascuţite mâna mĭ-a pironit. Când sună ceasul zece şi simţĭ că-ţĭ este foame, când haina ţi se rupe şi n'aĭ cu ce s'o dregĭ, prin vechea-ţĭ pălărie asculţĭ al erneĭ şuer, ce poţĭ să maĭ închegĭ? La mulţĭ când mintea-ĭ dusă, pierdută-ĭ pe vecie; la prigonit revine ca tristă parodie, spre a-l lumina prin raze ce repede apun, şi a-ĭ arăta maĭ bine c'a fost şi o fi nebun! De-aşĭ şti că draga-mĭ ţară aşĭ scoate-o din robie şi-aşĭ pune-o iar acolo unde a fost să fie, aşĭ cere-o limbă încă ş'un creer aşĭ maĭ cere, să pot cânta prin veacurĭ a eĭ reînviere; dar nu e cu putinţă; de aceea eŭ doresc să vină ceasul dulce etern să odihnesc.

— De ce voeştĭ odihna simţirilor de vecĭ, când tu în vasta-ţĭ minte atâtea poţĭ să legĭ; când prin plăzmuirĭ nouĕ tu lumea poţĭ să bucurĭ şi nepăsarea multor din minte să o scuturĭ?

»Şi cine ţĭ-a spus oare că lumea vreaŭ să bucur, şi moliile din creer că aşĭ voi să scutur? Pot eĭ să plângă vecĭnic şi fără de oprire; prin lacrimĭ să deştepte şi-a pietrelor simţire; saŭ pot eĭ să şi rîdă, să facă vecĭnic haz, pân' li s'o duce gura dincolo de obraz; căcĭ mie a lor schimă nicĭ cald nicĭ frig nu-mĭ face, de când perdeaua neagră pe creerul meŭ zace!

Puse mâna la frunte, se abătu pe bancă şi nu maĭ zise nicĭ un cuvînt. Iĭ dăduĭ mâna, spre a-mĭ lua seara bună de la el. Imĭ apucă mâna şi o ţinu câtva timp în a luĭ; apoĭ privindu-mĕ cu ochiĭ, în adîncul cărora părea că se luptă geniul cu nebunia, îmĭ făcu semn să mĕ depărtez.

RIRIA.

SCRISOAREA VII

Repedea, 3 Septembre 1886.

Iubită Marie!

Subt umbra rărită de asprul vînt al toamneĭ şi pe covorul aurit de galbenul frunziş, şedea *el* privind la o frunză pe care o ţinea în mână, părênd a o întreba ce-a fost şi ce are să devină? Mĕ apropiaĭ de dînsul, încet şi pe neaşteptate, ca şi în ziua când pentru prima oară îl găsiĭ pe locurile aceste. Aplecându-mĕ spre el şi cătându-ĭ peste umĕr, iĭ ziseiŭ:

— Ce priveştĭ cu aşa luare aminte această frunză îngălbenită? Vreĭ să afli ceva de la ea?

»Ce aşĭ maĭ putea afla de la dînsa, acuma când, desprinsă de ramura ce-o purta, merge să-şĭ îndeplinească menirea, supunêndu-se suveraneĭ legĭ preschimbătoare a totul?

— In adevĕr, totul se preschimbă; asupra omuluĭ însă aceste prefaceri aŭ o maĭ mare putere, de oarece el trebue să le rabde zbuciumul o viaţă întreagă,

cu toate că și dînsul e adesea orĭ maĭ șubred ca o floare. »Omul ca iarba, zilele luĭ ca floarea câmpuluĭ« ! Ce-aĭ fost ierĭ azĭ nu maĭ eștĭ, și pe ochi-țĭ cad perdele, ca ce-o fi să nu zărești. Timpul care vine aduce noue faze de trăit; subt picioru-ĭ calcă vecĭnic tot ce 'n cale-ĭa găsit. Pe mine, însă, îngălbenitul frunzelor toamna nu mĕ întristează peste mĕsură, cu toate că sosirea eĭ produce și asupra mea un simțimînt de melancolie. Dar când mĕ preumblu prin grădină, vara saŭ primăvara, și strivesc subt picioru-mĭ frunzĭ căzute fără de vreme, mĕ cuprinde o mare ale, când mĕ gîndesc că frunzĭ abia înverzite, zmulse de furtună, s'aŭ rotit o clipă maĭ sus de cum eraŭ, și apoĭ cad jos, spre a se nimici cu totul. Mĕ gîndesc la asemănarea ce natura pune între toate. Frunzĭ și florĭ, rupte de timpuriŭ, sunt ca frumoasele visurĭ ale primelor dorințĭ, pe care nălucirea, această furtună a sufletuluĭ, le ridică pentru o clipă, sus de tot, și, ne maĭ putêndu-se prinde iar de sufletul unde trăise, împodobindu-l cu florile speranțeĭ, le aruncă în brațele decepțiuniĭ, zdrobindu-le.

— Tot spuĭ mereŭ la lucrurĭ strîmbe! Vraĭ să cânțĭ opere pe drîmbe! Să verșĭ, în sufletu-mĭ rănit, părerĭ ce însăți n'aĭ simțit: ba că în bine tu aĭ crede, ba supărărĭ că n'aĭ avut, când în ochiu-țĭ chiar se vede șirul pe unde aŭ trecut! Imĭ parĭ însă o crenguță pribegind în rătăcire și căutând un loc la umbră, adăpost pentru iubire. Sĕrmană crenguță tristă, zbuciumată 'n vînturĭ grele; știe oare viitorul unde te-or răsădi ele? Nicĭ el nu știe nimica; întîmplărĭ pot ca să facă, să împodobești o vatră în simțirĭ de tot săracă. Să lăsăm iar la o parte gîndurile aste triste, ce-or umplea inimĭ de jale cât pămîntul o să existe. Ia să-mĭ spuĭ de crezĭ în visurĭ, căcĭ avuiŭ un straniŭ vis. Nu mi-l maĭ amintesc bine; ce pĕcat că nu l-am scris! Teașĭ fi rugat pe tine să vĭĭ să mi-l tălmăcești; dibace te vĕd în vorbă, chiar și când spuĭ la poveștĭ.

— Drept să-țĭ spun, darul luĭ Iosif până acum nu l-am deprins; deși-a multora nimicurĭ tălmăcirea-ĭ câmp întins. Și ce-aĭ visat tu oare atât de fermecător? Pe mult iubitul tĕŭ Gange jucaŭ zinele în cor? Saŭ visat-aĭ c'o stea poate s'a coborît spre tine, lăsând în ceruri sus cărare de lumine, și'n zînă întrupată, din raze făcênd punte, punea cununĭ de laurĭ pe palida ta frunte?

»Și stele și luceferĭ apus-aŭ pentru mine, din vremĭ îndepărtate în sferele senine; iar spiniĭ suferințiĭ de mult cunună-ĭ port; am șeapte vieți de sigur de încă nu sunt mort. Ce mare 'ncumetrire aŭ sufletele noastre, de se întîlnesc chiar ele și în lumile albastre! De ce nu s'opresc oare în sferele de sus?... Sufletul tĕŭ rĕsare și-al meŭ vĕd c'a apus. Când mĕ întîlnesc cu tine, vorbim așa de multe, că acele ce-așĭ maĭ spune rĕmân în vecĭ pierdute, în haosul cel mare a celor noŭ născute.

— Așĭ vrea vremea s'adune ceas bun cu ceasul rĕŭ, și să vorbești într'una ca să te-ascult mereŭ; dar vezĭ nu uita iară ceeace aĭ de zis, căcĭ sunt nerăbdătoare să-țĭ tălmăcesc cel vis.

»Un vis e vis, dar greŭ de zis. De n'ar fi ițele mințiĭ atât de încîlcite, eŭ așĭ găsi maĭ lesne cuvinte potrivite. Să încerc: Aseară, pe timpul cel ploios, tare vruĭ să pun o stavilă între mine și lumea din afară. Mĕ lungiĭ pe pat și, dând

jos perdelele vederiĭ, porniĭ pe întinsa cale a gîndurilor. Sătul de ele, căcĭ veneaŭ tot triste și mohorîte, chemaiŭ somnul, și de astădată el sosi repede, dând din aripele-ĭ ușoare, mult ușoare, până ce m'adormi cu totul.

De odată Eminescu puse mâna pe frunte, parcă voia să cheme icoana visuluĭ avut în lumea conștiinței. De obiceiŭ, când vrea să spue ceva trist, melancolic, cade greŭ pe gînduri. Și atuncĭ încep a izvorî din minte-ĭ ideĭ poetice, adeseaorĭ neregulate, dar totdeauna sublime. Privind în deșert, cu ochĭ ce nu maĭ aveaŭ nimic pămîntesc, șopti maĭ mult decât zise:

»Parea că eram mort și, drept mormînt, aveam o pajiște bogată de florĭ de primăvară, plecate ușor spre mine de vîntul cel de seară. La cap repeta teiul, cu crengile-ĭ plecate, prohodul cel de moarte, cântat ceva înainte, prin frunzele luĭ late. Și par'că la picioare-mĭ pusese, nu știŭ cine, un mîndru chip de fată ce semăna cu tine. Purtaĭ o haină sură de pînză de painjen. Rotită toată în mreje, făcênd mereŭ vîrteje, prinsese miĭ de fluturĭ, de nu puteaĭ să-ĭ scuturĭ. Bogatul păr în valurĭ cădea numaĭ pe un umĕr, acoperit aproape maĭ tot cu florĭ de nufĕr. Și fruntea-ți era încinsă cu mîndre vinețele, cu mure întunecate și rumenĭ fragĭ prin ele. Iar capul, clătinându-l povara acea grea, și fragĭ și negre mure din păr se desprindea. Din murele căzute se opriră, drept subt frunte, anume numaĭ douĕ, ce străluceaŭ feeric prin picăturĭ de rouă. Iar fragĭ, tot doĭ la numĕr, căzură, bată-ĭ vina, șagalnic și cu haz, maĭ jos de la grumaz, în douĕ roți țesute de doĭ painjenĭ harnicĭ, să poată prinde în ele pe fluturiĭ zburdalnicĭ; și brațele aveaĭ goale și gîtul iar gol tare, înfășurat în șiruri de micĭ mărgărintare. Iar mult vicleanul soare, din apusa-ĭ roșeață, îți trimetea dulcĭ raze, pe cap, pe trup, pe față, de străluceaĭ ca luna, când ele o strîng în brațe. In mână cartea vieți-mĭ țineaĭ întredeschisă, din care jumătate cu negru era scrisă. Pe cealaltă parte, prinzênd din frunte o rază, voiaĭ să scriĭ ceva; dar nu fu cu putință, căcĭ umbra tot ștergea. Vĕzênd a ta dorință, ghicind a ta voință — din racla înflorită — de moarte înțepenită vruĭ să întind eŭ mâna, să scriŭ și eŭ într'însa, o vorbă: numaĭ una! Zadarnică dorință! Zadarnică silință! Nu o putuiŭ atinge; căcĭ voia greleĭ soarte nicĭ când n'o poți învinge. Mĕ maĭ luptaĭ o clipă să mĕ ridic eŭ drept; dar mĕ treziĭ deodată pe patul meŭ, deștept. Iar luna printre gratiĭ, cu razele eĭ fine, părea că-și rîde iarăși de visu-mĭ și de mine. Durerile din trupu-mĭ porniră să mĕ certe, maĭ crude ca orĭcând. Aceste blestemate voiră să-mĭ arate că în cartea vieții mele scrisese cel destin, să sufer pân-ce moartea curma-va acest chin. De eștĭ tălmăcitoare, spune-mĭ ce înseamnă visul ce în pieptu-mĭ crud mĕ doare?

— Nicĭ cerc, nicĭ pot, nicĭ vreaŭ, să aflu deslegare la o așa poemă de visurĭ de poet; căcĭ n'are orĭ și cine prilejul fericit s'audă douĕ visurĭ ca cel ce-aĭ povestit; dar ca să-l țin maĭ bine și în minte să-l păstrez, m'oĭ duce chiar acuma să mi-l încondeez.

»O nu-ți da osteneală, să scriĭ visurĭ nebune ce fără rost s'arată în creeru-mĭ zdrobit. Dacă gîndeam maĭ bine, nicĭ trebuia să-l spun, căcĭ, de-l veĭ spune altor, m'or crede iar nebun. Nu doar că nebunia mĕ tem s'o întîlnesc.

Mĭ-e frică doar maĭ tare întreg să mĕ găsesc. Căcĭ ce e nebunia, nu-ĭ oare fericire, când nu maĭ ştiĭ nimic? Şi 'n razele slăbite a cugetăriĭ mele ce azĭ le maĭ posed, o prigonire a soarteĭ nu trebue să revĕd? S'aud, nu e durere, în juru-mĭ cum toţĭ spun: feriţi-vĕ de dînsul; nu ştiţĭ c'a fost nebun? Dar ce-mĭ maĭ pasă mie ce sunt şi ce-am maĭ fost, când într'această viaţă, stingher n'am nicĭ un rost!

Ce aşĭ maĭ fi putut spune, în momentele acestea atât de dureroase, în care tăcerea e cea maĭ bună mîngăere? Mulţĭ aŭ zis de dînsul că era nepăsător, că despreţuia totul. Nu era nicĭ una nicĭ alta; era numaĭ mîndru, prea mîndru, şi nu voia să arate nimĕnuĭ adînca luĭ durere. Veniră să ne cheme la prânz şi pornirăm încet spre casă. Despărţindu-ne, ĭ-am dorit poftă bună la mîncare şi poftă rea la triste gînduriĭ. Indată după masă m'am pus să scriŭ ca să-ţĭ repet, cât de grabnic, frumoasele-ĭ cugetăriĭ, pe care am căutat a le reda pe cât am putut de bine

RIRIA.

SCRISOAREA VIII

Repedea, 7 Septembre 1886.

Iubita mea Marie!

O ploae mĕruntă, greoae, ploae de acele ce apasă trup şi suflet, ţinea de câteva zile. Intrevederea între ceĭ maĭ apropiaţĭ aĭ băilor devenise anevoioasă. Stăteam în camera mea de lucru, cu capul sprijinit pe mână, înşirând pe netrainicul şi nodorosul fir al vremeĭ gîndiriĭ mohorîte şi întunecate, ca şi zilele cele lipsite de soare. Deodată aud de dincolo din odae căzutul unor papucĭ; mĕ uit repede să vĕd cine e; zăresc pe Eminescu lungit pe pat, pare că era la el acasă.

— Bine aĭ venit, ce maĭ facĭ?

»Ia am venit aice, să-mĭ maĭ scutur din cap ploaia care pare că-mĭ curge picătură cu picătură în creer, şi e aşa de rece, că mĕ simt cu totul sleit; oare mult o să maĭ ţie? Urîtă mĭ-e vremea sură care întunecă şi maĭ mult negrele gînduriĭ.

— E drept: vremea are în totdeauna înrîurire asupra fiinţeĭ noastre morale.

»Fiinţă morală! Pe cine numeştĭ astfel?

— Sufletul nostru nu-ĭ el fiinţa noastră morală şi trupul nostru fiinţa materială? Din înţelegerea saŭ neînţelegerea acestor doĭ tovarăşĭ nu reese starea noastră bună saŭ rea? Deşi unul e mărginit în trecĕtoarea luĭ formă şi cellalt nemărginit în eternul luĭ avînt, atîrnă pururea unul de altul, şi e straniŭ de tot ca sufletul, în vasta-ĭ nemărginire, să fie adeseaorĭ robul trupuluĭ mărginit.

»Aĭ mare dreptate, credeam că nimene nu ştie maĭ bine ca mine lucrul acesta, eŭ care am simţit descumpĕnirea lor. Mĕ bucur însă când vĕd că maĭ

sunt ființe care judecă cu o minte sănătoasă într'un trup sănătos; dar mĕ mir unde aĭ făcut aşa de timpuriŭ şcoala judecăţiĭ? Nu cumva eştĭ filozoafă?

— Nu sunt filozoafă; dar trăesc de mult în tovărăşia gînduluĭ. Din fragеda mea vîrstă, cu toţiĭ mĕ găseaŭ o stranie ființă, cu apucăturĭ nesîlnicĭ, cu straşnică voinţă. Tindeaŭ ca să mĕ facă podoabă pentru casă, aşa precum se cere în lumea cea aleasă; să ştiŭ a intra în sală, a face-un reverans, şi-a mĕ roti graţioasă cu băeţeĭ la dans. Dar eŭ simţeam cum capul pe mâna mea se lasă, când îmĭ făceaŭ cu ochiul ca să staŭ drept la masă. Bunica cea bĕtrână zicea să mĕ supun, să mĕ deprind a coase şi-a împleti colţun; iar seara, când la toacă, venea să-mĭ vadă sporul, zicea cu jale-adîncă: netrebnic mĭ-e odorul! Şi când maĭ venea vremea să spun versurĭ la lume, în gură-amorţia limba, nimic nu puteam spune. Dar cum plecam din casă, simţirea-mĭ venea toată şi stolurĭ de dragĭ gînduri soseaŭ în minte-mĭ roată. Şi ce maĭ sindrofie făceam cu florĭ şi stele, ființe mute toate; dar câte 'mĭ spuneaŭ ele! Cercară toţĭ cu mine să mĕ prefacă doar; le fu însă şi munca şi chinul în zadar. Atuncea mĕ lăsară cu toţiĭ părăsită, să facă zĕŭ cu mine ce-o vrea a mea ursită. De astă nepăsare puteam eŭ să-ĭ acuz? Cam greŭ era să placă un tip aşa hursuz! Vĕzêndu-mĕ lăsată de toţĭ în părăsire, m'am prins soră de cruce cu draga mea gîndire. De-atuncea eŭ trăit-am maĭ mult cu mine însumĭ; nu le-arătam zîmbirea, dar nicĭ nu vedeaŭ plânsu-mĭ. Cu mine am stat la vorbă în ceasurĭ de durere; dar n'am cerut la nimenĭ nicĭ pic de mîngăere; ş'am găzduit pe rînd în sufletu-mĭ stingher gîndirĭ adesea triste, plângênd într'un ungher. Simţirile în sloată în mine-am adunat, şi-acum se îmbracă în gînduri, subt gîndu-ţĭ fermecat. De-ţĭ par că ele sboară în spre filozofie, eŭ cred şi sunt convinsă că ţĭ-o datoresc ţie.

»Cuĭ le datoreştĭ toate, cam greŭ e de ştiut. Gîndirĭ ce ard în minte-ţĭ cu tine s'aŭ născut; şi vĕd fără îndoială că simţĭ şi-un suflet aĭ, căcĭ la simţirĭ măreţe, măreţ rĕsunet daĭ.

— O da, îl simt că l-am, cu dînsul doar petrec; frumosul şi urîtul cu el în minte-mĭ trec. Plăcuteĭ veseliĭ şi 'ntunecateĭ jale, adînc în a mea fire, tot el le face cale.

»Frumos vorbeştĭ şi tare mĕ bucur când gîndesc, c'aceste gînduri pline spre mine rătăcesc; ia spune făr'de glumă, când nu-s, ţĭ-e dor de mine? Urîtul făr' de marginĭ e frate-atuncĭ cu tine?

— Chiar firul cel de iarbă tot cată către soare; jăleşte când se duce şi-ĭ vesel când apare; lumină el revarsă 'n zorĭ 'n amiază 'n sară, şi luna o 'mprumută de luminează iară. Tu, strălucite soare, făcu-taĭ dar de raze şi geniu-ţĭ, slăvite, cu drag ne luminează.

»S'a stins sărmanul soare în depărtărĭ albastre! Acum, când nu maĭ este, îl căutaţĭ prin astre. Lăsaţi-l să rĕmâie acolo, un' s'a dus; nu-l salutaţĭ, acuma, când dînsul a apus. Atuncĭ când rĕsărise, era o ceaţă deasă; nimenĭ nu l-a zărit. Abia eşit din pîclă, făcu o lungă-eclipsă, în mijloc de zenit, ş'apoĭ lunecă grabnic spre negrul asfinţit! Ş'acum când nu maĭ este, cu toţiĭ maĭ l-ar vrea; şi duşmanĭ şi prietinĭ se'nchin apuseĭ stea.

— Apus'a steaua pentru o zi, acum iar reapare, şi tot mai mîndru va luci, tot luminând mai tare. Românii azi vor veni toţi la ea să se închine, ca mîndra stea a blândei nopţi mult timp să tot lumine; la stele mici din jurul ei lucirea să împrumute, şi prin aprinsele-i scînteĭ să lumineze multe. Al ţării cer atunci va fi cu mult mai luminat, când steaua mîndr'a străluci cu cele ce-a creat.

„Vorbeşti ţi-am spus atât de blând, cum nimeni nu mai ştie; în sufletu-ţi cel plin de dor e-atâta poezie, că uiţi că sunt un biet nebun, şi-mi faci milă şi mie. Îţi e şi ţie însă chin şi trudă în zadar; pe cer cuprins de veciniciĭ nori astre nu mai răsar; şi în cugetu-mi cel mistuit gîndiri nu mai apar. Cu suflet, minte, şi cu trup dincolo vreau să trec; de ajuns îmi este lupta nu vreau s'o mai încerc..... Şi de chipul tău se încheagă trist în ceasurile nopţii, a fost scris, pentru a mea jale, să te aflu în faţa morţii! Vezi cum ploaia care curge de la cer către pământ ne aduce amintirea neuitatului mormînt; căci doar numai el în lume astăzi sigur a rămas, şi viaţa, rea sau bună, este numai un popas. Dar mă duc; voiu să-mi iau drumul către sala de mâncare; să nu se răsufle vinul ce turnat-au în pahare. Oricât ar fi de frumoase gînduri ce mereu ne-am spune, mai tare ca ele-i foamea şi pe toate le răpune.

Dragă Marie, de nu ar fi aceste contraste de cugetare, mai că am uita, că el a fost, şi, din nenorocire, mai poate fi nebun.

Riria.

SCRISOAREA IX

Repedea, 10 Septembre 1886.

Iubita mea Marie!

După ce ai coborît la vale din dosul caseĭ, se află un rond de copaci care, întrunindu-şi crengele răsleţe de pe vîrfuri, formează o boltă de frunziş, prin care soarele trimite, în timpul vereĭ, căldura umbreĭ tăinuite de jos. In mijlocul ronduluĭ se ridică un plop, uitat de bătrân care, despicând bolta de verdeaţă, îşi înnalţă capul falnic către cer. Pare a fi grozav de mîndru bătrânul, căci trunchiul luĭ e presurat cu nenumărate nume, şi la mulţi din aceĭ ce le-au scris acolo, le-a înţepenit de mult mâna, luându-şi rămas bun de la toate. Eĭ s'au dus; el trăeşte, şi trăi-va încă atunci, când niciĭ unul din noi nu va mai fi, dacă mâna sacrificatoruluĭ, cu câteva lovituri de topor sau scîrţiituri de ferăstrău, nu va veni să închine frumosul trebuinţeĭ, ştergând astfel şi de pe dînsul numele celor şterşi de mult din cartea vieţeĭ.

Era o zi de tot frumoasă; soarele în amiazi, străbătând mai uşor prin rariştea de sus, arunca, în locul dungilor auriĭ de altădată, pete galbene ce păreau şi mai palide, căzând pe troianul de frunze, sădit de vîntul toamneĭ la rădăcina copacilor. Frunze îngălbenite, raze slăbite, pare că ne dădeau mereu

răvaş de drum şi, din mulţi ce eram, mai rămăsesem puţini, şi pe fiecare zi ne scădea numĕrul. Poetul meŭ rĕmăsese cel din urmă, căcĭ, lipsit fiind de atragerea unuĭ cămin şi, ştiind că nicăieri nu-l aşteaptă nimenĭ, nu-l trăgea inima să plece în spre nu ştiŭ unde. Aicĭ cel puţin grija unuĭ prieten îĭ asigurase, pentru douĕ lunĭ, hrana zilnică şi patul de dormit. Nespus de trist îl zărisem dimineaţa, şi-mĭ spusese că o să plece şi el în curînd, şi că voia să facă, înainte de plecare, un pelerinaj prin pădure şi grădină, spre a-şĭ lua rĕmas bun de la ele. Bănuind că va sfîrşi prin a veni şi în acest loc, cel maĭ poetic din toate, mĕ îndrumaĭ spre bĕtrânul plop. Credinţa nu-mĭ fu înşelată; nu trecu mult şi-l vĕzuĭ coborînd a nevoe calea către rondul, unde stătusem atât de des şi vorbisem atât de multe. Se aşează cu greŭ pe banca din faţa mea şi-mĭ zise:

»E heĭ, se apropie funia la par! Ce rĕŭ îmĭ pare că mĕ duc! Mi se pare că las în locurile acestea tot ce maĭ rĕmăsese viŭ în sufletul meŭ; şi amara singurătate mĕ va cuprinde iar.

— De ce zicĭ astfel? Nu aĭ să fiĭ tot între oamenĭ?

»Eştĭ vecĭnic singur, când eştĭ împreună cu aceĭ ce nu simţesc la fel cu tine. Crezĭ că veĭ pleca şi tu în curînd? Şi încotro veĭ merge? De sigur prin baluri şi saloane, ca să facĭ şcoala spoeleĭ, că aĭ rĕmas de tot în urmă cu ea, şi vaĭ de tine astfel cum eştĭ! Te-or arăta toţĭ cu degetul.

— Nu, nu am de gînd, zică cum vor vrea şi cum le va plăcea; nu simt nicĭ o atragere încă pentru lume şi voiŭ să reintru într'o şcoală, spre a-mĭ desăvîrşi studiile.

»Ce-ţĭ trebue atâta carte? Cine ştie prea multe, nu ştie adesea nimica bine. Orĭ aĭ căzut şi tu în boala veaculuĭ, unde bărbaţiĭ o să se facă femeĭ, să păzească vatra, iar femeile vor merge la judecătorie, poate chiar la războiŭ! Rĕmâĭ femee; femeea de-şĭ înţelege şi urmează menirea, e mult maĭ folositoare omenirĭĭ. Ea e stăpîna omuluĭ din leagăn până la mormînt; iar noĭ, ceĭ pretinşĭ tarĭ, suntem vecĭnic robiĭ celor pretinse slabe; fiindcă femeea ne arată calea vieţiĭ, ca mamă; femeea ne arată tovărăşia vieţiĭ, ca soră; tot ea ne arată farmecul vieţiĭ, ca soţie saŭ iubită; iar mîngăerea vieţiĭ tot ea ne-o arată, ca fiică. Vezĭ dar că natura ne-a făcut să atîrnăm pururea de dînsa şi, dacă ea devine sclavă, aşa cum se crede adeseaorĭ, aceasta provine numaĭ din schimbul roluluĭ. Vrea să dicteze, când poate să inspire. Ce se dictează, deşteaptă împotrivire; iar ce se inspiră, nu; căcĭ inspirarea e sugestiune puternică, în contra căreia nu poate lupta nimenĭ. Vezĭ dar că femeea nu are nevoie de putere, şi înţelegĭ cum natura, dându-ĭ pricepere adîncă şi timpurie, a investit-o cu atâtea daruri, pentru a o face regină a totul.

— Vĕd că recunoştĭ frumoase însuşirĭ femeeĭ şi, maĭ zilele trecute, îţĭ vĕrsaĭ grozav focul asupra eĭ.

»Parcă eŭ îţĭ vorbesc de ce-a devenit femeea? Nu; de aceea ce trebuia să fie, dacă îşĭ urma chemarea.

— Îmĭ pare însă că ziceaĭ că n'a fost numaĭ ea de vină, dacă şĭ-a părăsit drumul şi cărarea?

»Am zis și o repet, ceeace este ea acum, aŭ făcut-o bărbaţiĭ care, prin nechibzuinţa lor, aci o tăvălesc prin tină, aci o ridică în stele. Eĭ aŭ silit-o astfel să se lepede de darurile fără seamăn și neperitoare ale virtuţiĭ. Femeea are nevoie de iubire. Iubirea adevĕrată e soarele rodiriĭ; el face să rĕsară, pe rînd în sufletul luminat și încălzit de ea, toate simţirile sublime și mărețe. Bărbaţiĭ îndepărtându-se de cămin, aŭ făcut ca cele maĭ bune și maĭ cinstite să alerge după schime meșteșugite, ca să le atragă iarășĭ inima. Despreţuind totul, aŭ schimbat iubirea în desfrînare, și nu-șĭ daŭ seama că o mână nevĕzută a scris, ca în timpul vechiuluĭ Sardanapal, pe orizonul lumeĭ de azĭ, amenințătoarele cuvinte: *Mane, Techel, Fares.* Dar pare că vorbeam de dus. Mâine desdedimineaţă voiŭ pleca sigur, și vreaŭ să-mĭ iaŭ de azĭ rĕmas bun de la tot și de la toate. Crezĭ oare că ne vom maĭ revedea vr'odată?

— Nu știŭ; dar o doresc din suflet.

»La anul aĭ să maĭ viĭ pe aicea?

— Așa cred, în lunile de vară.

»Eŭ însă sunt sigur că n'o să maĭ viŭ niciodată. Pentru mine ce are să fie, e scurt și mĕsurat.

— De ce vorbeștĭ astfel? Oare, cine din noĭ se poate făli cu știința viitoruluĭ? Nimenĭ nu știe ce o să fie, iar ceasul de pe urmă e nehotărît pentru fiecare. El poate sosi pe neașteptate și la maĭ tinerĭ și la maĭ bĕtrânĭ, și de aceea nu știm care din noĭ vom pleca cel dintâĭ.

»O de sigur că eŭ... In întreaga ta fiinţă e-o viaţă ce trebue s'o trăeștĭ; căcĭ astfel cum eștĭ croită, aĭ de plătit biruri grele. De aĭ muri îndată, aĭ fi fericită, cu toate că durerea nicĭ până acuma nu ţĭ-e străină. De sigur că soarta saŭ Dumnezeul tĕŭ iubit, de care-mĭ vorbeaĭ și ierĭ, îţĭ rezervă și ţie câteva pahare. Pe mine m'a adăpat cu prisosinţă. Cred că în curînd o să-mĭ sune ora plecăriĭ, pe care o doresc tare... De-mĭ va ști un spital de știre, să nu-mĭ știe lungă vreme.

— Ce desnădăjduit eștĭ! Se vede că sufletu-ţĭ sărmanul e atât de plin de amar că nu maĭ încape în el nicĭ o picătură de mîngăiere.

»Paharul când e plin, o picătură de întrece, se varsă, fie de miere saŭ de fiere.

— Așa e; orĭ ce aĭ zice însă, eŭ cred că ceasul ce vine, nu știm nimenĭ ce poate să aducă. Speranţa nu o putem pierde. Neștiinţa viitoruluĭ e unul din cele maĭ marĭ bunurĭ de care ne bucurăm. Prin el ne-am putut împrieteni cu nădejdea, această dulce tovarășă a celor maĭ încercaţĭ. E drept; ea e făuritoare de visurĭ ce arare-orĭ se împlinesc; dacă dînsa ne înșală, tot dînsa ne dă putere, și pe lupta grea a vieţiĭ ea revarsă mîngăiere.

»Vĕd că sufletu-ţĭ se pierde în gîndirile luĭ multe și neștiutor pășește pe cărărĭ necunoscute. O! pășește cât se poate maĭ puţin, dacă voeștĭ prea degrabă în a ta cale ca să nu mi te opreștĭ.

— De-aĭ rĕmas etern de zbucium în al vieţeĭ mare haos și, din cele ce-s

dorite, aĭ dorit numaĭ repaos, e că în lipsă de speranţă şi lipsit de mîngăiere, irositu-le-aĭ pe toate, lăsând viaţa ta stinghere.

»Sunt doar bune pentru tine astfel de nedumeriri; căci doar ele nu aŭ nume, ci sunt numaĭ năluciri. Pentru mine însă care am luptat numaĭ din greŭ, eŭ zic că speranţa în viaţă e blestemul cel maĭ rĕŭ... Vicleana vrăjitoare mereŭ minciunĭ înşiră pe firu-ĭ otrăvit; acel ce-a renegat-o, acela nu doreşte, şi astfel e fericit. Şi marea cea şireată, cu întinderea-ĭ bogată, în vecĭ înşală cerul că astrele ĭĭ scaldă; iar ea din veacurĭ iese cu faţa eĭ lividă, vecĭnic înşelătoare şi vecĭnică perfidă. Scăldând stele în sclipire şi bărcĭ zdrobind de valurĭ, se leagănă în pace în largile eĭ maluri.

— Opreşte-te acuma poetul meŭ iubit; ca marea în vijelie ţĭ-e sufletul pornit. Suflet sătul de jale, maĭ uită tu necazul; nu tot gîndi la rele; maĭ îndrăgeşte hazul. Nu vezĭ că'n lumea mare netrebnicii domnesc; iar ceĭ ce ard în gînduri amar se chinuesc? Străin păşeşte'n cale; maĭ fiĭ nesimţitor; de lumea e vicleană, fiĭ tu nepăsător!

»Prefă-mi-te acum duioasa-mĭ rîndunică în şopîrlă tîrîtoare! Ce tacĭ? Nu zicĭ nimică? Tu tacĭ; ţĭ-am ghicit rolul spunêndu-ţĭ ce gîndeştĭ. Ridică-ţĭ iute vălul; nu maĭ croi poveştĭ... Când are cineva ca tine minte înainte-mergĕtoare, nu poate crede el în basme şi în gîndiri înşelătoare. Să creadă proştiĭ şi neroziĭ în Dumnezeĭ necunoscuţĭ; că'n val vîrtej de vorbe goale n'or crede în vecĭ ceĭ pricepuţĭ!... Dar haĭ să mergem înainte; nu vezĭ cât vremea-ĭ de frumoasă? Pĕcat să turburăm natura cu mintea-ne supărăcioasă.

— E o zi aşa plăcută cum zĕŭ nu a fost încă; timpul ce vrea să ĭee rĕmas bun de la noĭ, maĭ mîndru se arată, ca maĭ rĕŭ să ne pară când va fi dispărut.

»Ia'n priveşte, prin rariştea de sus, soarele nu maĭ trămite plăsele ascuţite de aur, ci pete marĭ galbene.

— E tocmaĭ ce observasem şi eŭ adinioară; pare că frunzele căzute aŭ furat din razele soareluĭ, spre a-şĭ face podoabă înainte de îngroparea lor. Rîvnitoare de verdele vestmînt pierdut, aŭ luat coloarea razelor ce cernuse cu drag pe pămînt.

»Aŭ luat coloarea, dar nu şi strălucirea; căcĭ strălucirea-ĭ sîmbur de vecĭnică lumină. Aşa se maĭ întîmplă cu oameniĭ ce vor ca să ridice sus, prea sus, puterea lor. Neavênd în eĭ izvorul destoinic de înălţare, zdrobesc a lor aripe în zadarnică sforţare.

— Aşa şi după tine luceafăr neîntrecut; mulţĭ alergară în fugă, de când aĭ apărut. Pornind să te ajungă, te-aĭ înnălţat maĭ sus; zdrobiţĭ de chin şi muncă, cu toţiĭ aŭ apus.

»O spune-le din parte-mĭ ca să rĕmâe în loc; arde şi greŭ consumă simţirea cu-al eĭ foc; găseştĭ dureri în patimĭ, dar nu găseştĭ noroc!... Vĕzêndu-ţĭ dorul de luceferĭ, de soare şi stele, adusu-ţĭ-am o stea croită din fuga minţiĭ mele. Tu veĭ pune steaua stinsă lîngă umbra floareĭ moarte, şi ce-or să devie ele, tu te întreabă şi socoate.

— Florĭ uscate, steaua stinsă, amintind, or să lumine viaţa mea rĕmasă în umbră, prin eclipsa ta de mine.

»Ia'n te rog de vezĭ, citeşte, şi pe urmă să ţĭ-o scriŭ. Toamna, ziua în grabă piere; să nu fie prea tărziŭ.

Facsimilul poezieĭ scrisă de Eminescu pe albumul Ririeĭ, subt o podoabă de florĭ uscate pregătită de maĭ înainte.

La steaua care-a rĕsărit
E-o cale atât de lungă
Că miĭ de anĭ ĭ-aŭ trebuit
Luminiĭ să ne-ajungă.

Poate de mult s'a stins în drum
In depărtărĭ albastre,
Iar raza eĭ abia acum
Luci privirii noastre.

Icoana steleĭ ce-a murit
Incet pe cer se sue,
Era când n'o am fost zărit
Azĭ o vedem şi nu e.

Tot astfel când al nostru dor
Peri în noapte-adîncă,
Lumina stinsuluĭ amor
Ne urmăreşte încă.

»Eŭ cred că şi pe tine un dor adînc te-a ars, şi razele-ĭ în sînu-ţĭ de atuncea aŭ rĕmas; şi ele luminează acum, din fundul cugetării, cum luminează un soare-apus din adîncimea mării. In locul unde a asfinţit, lumina încet dispare, şi tot atuncĭ în alte părţĭ, voios din mărĭ rĕsare.

— E drept că scumpul nostru dor când piere în noapte adîncă, lumina stinsuluĭ amor ne urmăreşte încă; dar steaua cea îndepărtată, prin slabele eĭ rază, pe suflet poate să-l mîngâe, dar nu-l maĭ luminează.... Pe întinsa cale ce desparte inima de cugetare, am rătăcit adeseaorĭ neîndemânateca-ĭ cărare. Pornit-am fost spre înnălţimea simţirilor nemărginite, crezênd că poate acolo sus putea-vor ele a fi întîlnite. Călăuzit-a dorul calea, spre a fericirii dulce har; iar eŭ păşiĭ nerăbdătoare spre ţĕrmul fără de hotar. Plecat-a în urmă cugetarea cu pasul eĭ cel chibzuit; ajuns-a inima în cale şi din greŭ drumu-ĭ a oprit. Aŭ stat

la sfat atuncea ele și aŭ aflat cu socotință, că de nu pleacă la o laltă, pot ele ușor afla căință. Ca sfetnice și vechĭ și bune, din cale iute s'aŭ întors, jurând că în vecĭ n'or să maĭ plece pe drumurĭ fără de folos.

»Doresc norocul să-ți ajute să judecĭ astfel orĭ și când; dar teamă mi-ĭ c'o să se întîmple cu mult maĭ altfel prea curînd. Eŭ n'oĭ maĭ fi; căcĭ mâne plec. Zadarnic mĭ-ar fi dorul, ca să socot și să încerc a-ți zice viitorul. Când eŭ la umbra unuĭ teiŭ voĭ adormi curînd, nu va maĭ fi nicĭ un curmeiŭ să lege gînd de gînd. Iți spun acuma, când mĕ duc: rĕmâĭ nepăsătoare; pe drumul unde-am vrut s'apuc e numaĭ întristare. Și de-ĭ vedea tu zburătorul cel nalt cu negre plete, să nu te-atingă el cu zborul, nicĭ drumul să-ți arăte. De-ĭ maĭ vedea ființĭ viclene ce'ndeamnă la plăcere, alungă cântul de sirene, rĕmâĭ în vecĭ stinghere. Maĭ bine e cu tine însuți să plângĭ o vecĭnicie; s'ascunzĭ orĭce durere'n sînu-ți, decât altul s'o știe.

— Iți voĭ urma eŭ sfat cu sfat, cele ce-s cu putință; dar uiți că soarta ne-a legat să nu avem voință. Când a luat mâna de lut, punênd în ea simțire; s'o lege de pămînt a vrut, prin vecĭnică robire; și orĭ și cât am înjgheba nenumĕrate planurĭ sunt și în vecĭ vor rĕmânea de albĭ omeți troianurĭ, ce-aripa vîntuluĭ de Mart topește prin sosire, când norĭ în ceruri se despart l'a soareluĭ ivire.

RIRIA.

SCRISOAREA X

Repedea, 10 Septembre 1886.

Iubită Marie!

In curînd, din tot ce-a fost, n'o să rĕmâe decât aducerea aminte. Prezentul se va schimba în trecut, îmbrăcându-l cu neînsemnatele nimicurĭ care, zărite prin prizma îndepărtării, îl vor împodobi mereŭ. O amintire, ce verși podoabe nenumĕrate asupra fericirilor ce aŭ fost, mărindu-le, și asupra durerilor trecute, balsamul uitării, micșorându-le! Ce veĭ revĕrsa tu oare asupra acestor câteva sĕptămânĭ, petrecute în tovărășia unuĭ geniŭ ca dînsul? E o mare fericire să capeți ce-aĭ dorit; dar e maĭ mare durerea să pierzĭ ce-aĭ iubit. O tristeță nespusă îmĭ cuprinde sufletul, când mĕ gîndesc, că poate nu-l voĭ maĭ revedea nicĭodată! Unde eștĭ Dumnezeŭ al minunilor? Te invoc din adîncul inimiĭ și-ți zic: aruncă-ți rodul bunătățiĭ tale nemărginite asupră-ĭ; prelungește-ĭ viața și întărește-ĭ mintea, ca el să poată prelungi, prin flacăra genialeĭ sale inteligențĭ, raze de lumină asupra prezentuluĭ și viitoruluĭ țării noastre! Se zice că nebunia e-aproape de geniŭ și geniul aproape de nebunie. Se vede că puterea ta, în planurile-ĭ vecĭnic necunoscute, a rînduit astfel. Când, dintre miile de oamenĭ, rĕsare unul între toți, și închipuirea îĭ deschide în lăturĭ largile eĭ porți, e tot o slavă pentru tine, înnalt puternic creator, și tot slăvindu-te pe tine spre el înclină fruntea lor. De ce-aĭ învoit tu oare secerătoarea nebunie, să culce jos așa de grabă, un suflet plin de poezie? O da! și mie mi se pare, cum zice el, că eștĭ nedrept, și nu știŭ zĕŭ ce pot la rîndu-mĭ ca de la tine să aștept!

Abia sfîrșisem ruga, și Eminescu ce venea pe neașteptate și nevĕzut, isbucni cu putere:

»S'aştepţĭ sdrobire de iluziĭ, izvor de nesecate lacrimĭ, şi ca şi luĭ Isus ţĭ-a da el noian de zbuciumĭ şi de patimĭ. O da! acesta-ĭ Dumnezeul pe care tu-l invocĭ mereŭ; dar, pentru alinarea vieţiĭ, fă tu acum ce fac şi eŭ.

— O nu ştiam că eştĭ aicea şi nu vorbeam de Dumnezeŭ; mĕ încurcam aşa în vorbe...

»Nu ştiĭ la cine te rugaĭ să-mĭ deĭe minte şi viaţă? Ţĭ-am spus că aĭ îndemănare a 'ntoarce vorba; eştĭ isteaţă! Dar eŭ am auzit prea bine că tu nu maĭ dădeaĭ dreptate, aceluĭ care în a ta minte maĭ ierĭ credeaĭ stăpîn pe toate; pe-acel ce ni-l arată popiĭ milos şi bun ca un părinte şi care seamănă ertare pân' şi pe negrile morminte! Acela care iartă morţiĭ şi pe ceĭ viĭ îĭ pedepseşte, până ce firul chiar al vieţiĭ din al lor trup îl istoveşte!!

— Nu-l face tot pe dînsul a tot rĕspunzător, când omul se deprinde a fi nestătător. O glorie, un nume, o slavă saŭ avere, pe una dintre ele noĭ veşnic vom căta; să le cuprindem toate noĭ nu avem putere, nicĭ este zeitate să poată a ni le da.... O da! e o simţire puternică şi mare, dorul ce duce omul în spre necunoscut, şi-l face să dorească tot ceeace nu are, şi să regrete vecĭnic aceea ce-a perdut. Cum să numim noĭ oare îngrozitorul dor ce în patimĭ scaldă omul şi-face schimbător? Prin vecĭnica schimbare deşi noĭ ne asprim, în contra celuĭ tare putem noĭ să cârtim? E drept! el face spinul să stea tot în picioare, şi printre ierbĭ cosaşul să culce câte-o floare. Dar încotro e calea măreţelor porniriĭ, de nu în infinitul cu-a luĭ desamăgiriĭ? Şi dacă-ĭ înşelare credinţa'n cel de sus, e mare mîngâere, când celuĭ ceaĭ spus durerea ce te-apasă şi rănĭ care te dor, că nu-ĭ la fel cu tine, deşi-ĭ amăgitor. Şi cuĭ aĭ crede oare că am de mulţumit, de tine doritoare că eŭ te-am întîlnit? Pe cine iar să blestem, că astăzĭ veĭ pleca şi vorba ta măeastră nu voiŭ maĭ asculta?

»Ce-a fost este trecutul, ce-o fi e viitorul. Astăzĭ avem prezentul şi mânĭ vom avea dorul. Iar ceasul ce se duce, nu-l poate ţinea nime, de varsă el în suflet saŭ balsam saŭ asprime. Să-ĭ zicem ziua bună, scriindu-l în trecut. El vorbitor azĭ este şi mâne va fi mut. Tu care aĭ în faţă o viaţă de trăit, doresc să spuĭ la alţiĭ când eŭ voiŭ fi murit, că nu-mĭ maĭ blestem soarta, nemaĭ avînd cuvînt, c'am întîlnit un eco 'nainte de mormînt.

— Un eco slab, Poete... Poete cale bună, mĭ-oĭ aminti eŭ pururĭ tovarăşul de-o lună!

»Şi eŭ îţĭ zic dar rĕmas bun; noroc să aĭ în multe. In drum aşĭ vrea ca să ţi-l pun, în vecĭ să mi te-asculte! Iar când veĭ auzi copilă, că tovarăşul tĕŭ de-o lună s'a stins într'un spital, tu zi-ĭ o dragă noapte bună şi, zĕŭ, de el nu-ţĭ fie milă, căcĭ a ajuns la mal!

Îĭ dăduĭ mâna; o ţinu lung în ale luĭ privindu-mĕ cu o adîncă durere; apoĭ o lăsă să cadă, şi plecă; ajuns la cotitura uneĭ aleĭ, de unde nu era să mĕ maĭ vadă, se întoarse spre mine şi se opri pe loc. Îĭ spuseĭ: *la revedere*. El ridică mâna spre cer, apoĭ dispăru în umbra dumbrăviĭ; dispăru pentru totdeauna.

RIRIA.

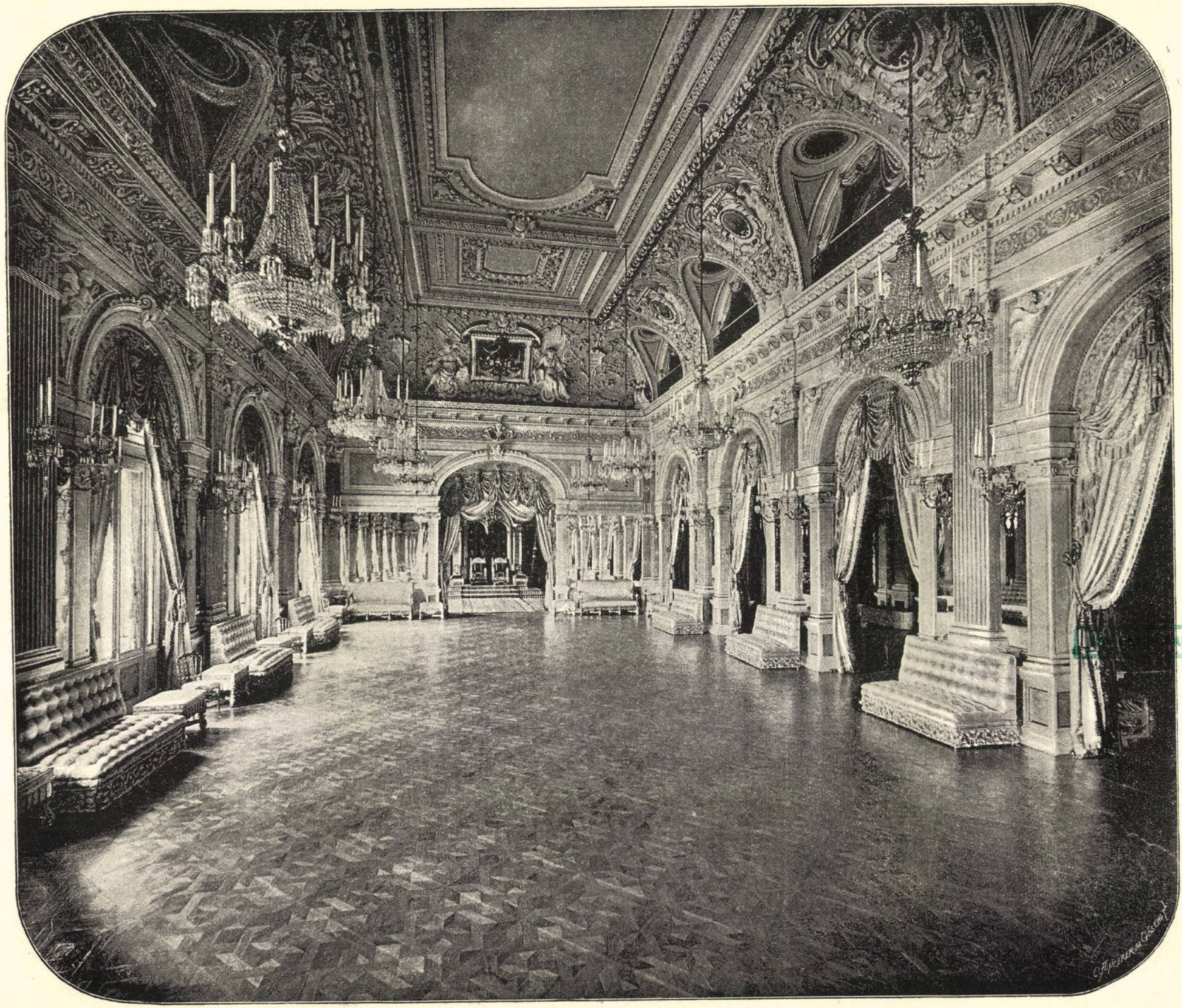

Interiorul Palatuluĭ Regal, Sala Tronuluĭ.

CÂINIĬ

PIESĂ ÎN 4 ACTE

ROLURILE:

Ion Verera	C. I. Nottara
Generalul Farman	G. Achille
Alexandru Fronda	I. I. Livescu.
Mircea Fronda	Ar. Demetriad
Doctorul Planasovicĭ	I. Niculescu
Iaroglu	I. Brezeanu
Fulda	C. Costescu
Popescu »Venceslas«	V. Toneanu
Dumitrescu-Olt-Statuïe	Al. Catopol
Văianu	P. Sturza
De la Crasna	P. Liciu
Pavlopol	G. Dimitriu
Bergman	M. Ciucurette
Taşcu	N. Soreanu
Năstăsescu	V. Paciurea
Spirache Blăndu	V. Cernat
Molea	N Grigorescu
Dincă	C. Barbelian
Prefectul	I. Cuţarida
Toma Bărăgan	G. Carussi
Ştefan	I. Decu
Mateĭ	Maximilian
Wanda Văianu	Ar. Romanescu
Corina	C. Demetriad
Maty	M. Giurgea
»Madame la Générale«	L. Costescu

Şi foarte mulţĭ »d'aĭ partidului«

Acţiunea: în Bucureşcĭ, paralelă cu cea din »*Suprema forţă*«.

ACTUL I

In casa luĭ Ion Verera,—om cu rost, cu cap, cu vază şi, pare-se, cu bană.

E noapte, când se ridică cortina. Lume multă. Toţĭ,—micĭ şi marĭ, din Batişte saŭ din Delea-Veche, maĭ tinereĭ, maĭ copţĭ, maĭ buniĭ, maĭ rĕĭ,—toţĭ furnică într'un »hall«, semĕnat cu mobile şi lucrurĭ de artă. Intre 9 şi 10,—acum sunt aproape 11—a fost o întrunire politică intimă. S'a sfirşit, lăsând în urmă murmur şi căldură,— o căldură nesuferită, cu tot aerul, pe care-l chĭamă din grădină uşile şi ferestrele deschise.

SCENA I

Corina, stăpîna caseĭ,— veselă convenţional, 'mlădiându-şĭ politeţea dupĕ om şi om,— vorbeşte de o parte cu generalul Farman, proptit într'o cîrjă, şi cu Mircea Fronda, fratele celuĭ ce stă colo, în extrema opusă, într'un fotoliŭ de lîngă pian.

Doctorul Planasovicĭ, născut, — zice el — în 1852, şi miop din timpul Muscalilor, aruncă prin sticlele ochelarilor,—legaţĭ de urechĭ cu douĕ fire de aur,—aruncă priviriĭ, când galeşe, când medico-chirurgicale, uneĭ femeĭ,— Wanda Văianu,—căreia un evantaliŭ »perpetuum mobile« îĭ sărută din când în când pieptul. Vorbesc, aci între eĭ, aci cu alţĭ doĭ: unul,—

corect, ca pozele dintr'un jurnal de modă,—Fulda; altul,—Popescu,—sărac la port și la duh, ca un gazetar, și—bizară coincidență!—tocmaĭ gazetar e »Don« Popescu!

Pe ultima treaptă a scăriĭ din fund,—care urcă la etagiul al doilea,— Maty d'abia se maĭ zărește. Dupĕ ce că n'are maĭ mult de un metru și-o șchioapă, o maĭ înăbușe și o droaie de »somități«: domnul viitor Prefect, sclivisit ca o firmă reparată; amicul Dumitrescu-Olt, tutorul statuilor; junele Pavlopol, nepotul unuĭ băcan, care cumpără cu ocaĭa gazetele partiduluĭ; Bergman, »cel maĭ prima« critic român; De la Crasna, ieșană progenitură a unuĭ neam de lăudăroși, și încă vre-o câțiva tinerĭ, modești.... dar de viitor.

Alt grup îl formează quadrumviratul: Văianu,— un fel de »Monsieur Alphonse«;— Năstăsescu,— cavaler al »Coroaneĭ«;—Tașcu,—cu creerul supus examenuluĭ medical—și Iaroglu, — proprietarul celuĭ maĭ argăsit stomah din Bucureșcĭ. S'aŭ apropiat de o fereastră deschisă, pe semne, ca să vie vîntul să risipească mințiunile moldovenești ale celuĭ dintâĭ, orĭ mirosul de eter și de benzină, care se exală prin toțĭ poriĭ celuĭ din urmă.

Vre-o zece »incolorĭ și insipizĭ«,—din care nu face parte »nea« Spirache, un gâligan de 2 metri, bandat la un ochiŭ și cu »Serviciul Credincios« pe pĭept, — vre-o zece cutreeră »hall«-lul, fără rost, orĭ s'amestecă în vorba unora și a altora, orĭ cer de bĕut uneĭ mese din odaĭa vecină.

Ceĭlalțĭ, pînă la 50, ca d'alde Molea și d'alde Dincă,—talpa partiduluĭ, — fac front, în fund, afară, în fum de tutun și'n miros de ceapă, ascultând aceea ce le citește Ion Verera.

O singură persoană lipsește: »Madame la Générale«. Aŭ să latre cățeiĭ, când va intra.

Verera.—*(cu spatele la public, citește celor de pe terasă o parte dintr'un manifest, tipărit pe o coală mare de afiș:)*

»... Așa că, scoțênd intriga și minciuna, ce maĭ rĕmâne din partidul advers? Niște »mercenarĭ, care umblă să-și însușească toată gloria partiduluĭ nostru, partid al căruĭ »trecut n'a fost decât un lung chin și un șir nesfîrșit de jertfe, pentru binele țărĭi«.

Spirache.— *(îndemnând pe ceĭlalțĭ, în surdină:)* Bravo!

Toțĭ.—Bravoo!... *(Aplauze).*

Verera. — »Noĭ, orĭ ce s'ar întîmpla, nu vom șovăi. Luăm în mână un steag neprihănit și pășim »înainte, cu ochiĭ țintiți spre un ideal. Increzĕtorĭ în vitalitatea acesteĭ țărĭ, avem con»vingerea că, aceea ce unĭĭ cred imposibil, se va realiza. Avem convingerea că victoria va »fi a noastră, și că va servi ca punct de plecare al uneĭ ere de înnălțare pentru România!«

Spirache.— *(iarăși îndemnând:)* Bravo!

Toțĭ.—Bravoo!... *(Aplauze).*

Verera.—Domnilor,—nu vĕ citesc maĭ la vale. Luați fiecare câte o foaĭe, meditați și nu uitați lozinca: »noĭ cu țara,—Dumnezeŭ cu noĭ.«

Toțĭ.—Cu noĭ!.. *(Aplauze, sgomot).* Uraa!...

Verera.—*(făcêndu-le semn să tacă)* Sst!... *(Se face tăcere, — maĭ mult prin intervenția brutală a luĭ Spirache, care-ĭ conduce cam cu pumnul).* Ce știe bărbatul, să nu știe satul. *(Câteva risete).* Ulița e-aproape și poliția în pĕr. *(Coborînd:)* Corino?... *(Corina ese din grupul eĭ).* Ne e sete.

Corina.—Berea așteaptă.—Maty!

Maty.—*(din fund:)* Eŭ. *(Vine).*

Corina.—Vezĭ cine vrea bere.

Verera.—E și înghețată.... sunt și mazagranurĭ.... pentru toate gusturile. *(Murmure și mare mișcare).* Năstăsescule!...

Năstăsescu.—Prezent!

Verera.—*(cu manifestul în mână).* La noapte, 400 de manifeste.—Restul, mâĭne.

Năstăsescu.—Spirache!

Spirache.—Poruncițĭ!... *(Coboară).*

Năstăsescu.—*(dându-ĭ manifestul, luat de la Verera:)* 400.

Spirache.—*(urcând:)* Dincă!... 200, tu; 200, Molea.

Corina.—*(tutulor şi în deosebi »somităţilor« din capul scării, cari aŭ spart grupul şi coboară:)* Indrăsniţi, domnilor; îndrăsniţi!... *(Vorbeşte apoi cu Ion).*

Maty.—*(Generaluluĭ).* Domnul General ce preferă?

Generalul.—Mânuşiţa dumitale, domnişoară. *(Îi sărută mâna, curtenitor).*

Maty.—*(întorcêndu-se repede şi dând de Fulda).* Domnul?... *(Îl recunoaşce).* A! Tu eştĭ?... Serveşte-te singur.

Fulda.—Aşa am şi făcut.

Maty.—*(depărtându-se spre masa cu băuturĭ din bufet).* Rudele sunt cantitate neglijabilă.

Fulda.—Da?... Iaŭ act. *(Se îndreaptă spre golul dintre cămin şi pian, pe când Maty dispare în bufet, urmată de viitorul Prefect).*

Alexandru.—*(în fotoliŭ, întorcênd capul spre Fulda).* Dar de unde aşa rude?

Fulda.—Foarte de-aproape: Ion Verera şi tată-meŭ... nu ştiĭ?... fraţĭ de mamă.

Alexandru.—Bine zicĭ!... Va să zică Maty...

Fulda.—*(rîzênd)*... mĭ-e mătuşă.

Alexandru.—*(rîzênd)* Sărăcuţa!...

Maty.—*(se întoarce din bufet, cu un mazagran într'o mână şi cu un pahar cu bere într'alta. Zice luĭ Mircea:)* Dumitale îţĭ ştiŭ gusturile. *(Îĭ dă mazagranul).*

Mircea.—*(semnificativ, delicat).* Toate?...

Maty.—*(surîzênd).* Poate. *(Unuia din ceĭ patru de la fereastră:)* Domnule Văianu!... Eştĭ amator?... *(Ridică puţin paharul cu bere, spre a i-l arăta).*

Văianu.—Nu, dudùĭe; mulţămesc matali. Daca vraĭ să zişĭ să-mĭ deĭe o leacă di apă rĕşe, cu douĕ-trĭĭ dĕjite di rom, tari plăşere mĭ-aĭ faşe.

Maty.—*(luĭ Iaroglu).* Dumneata?... *(Îĭ întinde paharul).*

Iaroglu.—*(îl primeşte).* Cu recunoştinţă... Numaĭ cam... *(glumeţ)* să nu te superĭ... *(măsurând paharul cu şchioapa)*... cam pitic.

Maty.—Bis. *(Vrea să plece).*

Iaroglu.—*(oprind'o cu gestul).* Pardon!... Un moment... Să vezĭ cum devine: Una,—doĕ,—treĭ! *(Îl dă pe gît pe nerĕsuflate).*

Taşcu.—*(rîde prosteşte).* Hă-hă-hă!...

Iaroglu.—Domol, nebunule!...

(Maty primeşte paharul, înapoiat de Iaroglu, şi se întoarce în bufet. Iaroglu o strigă:)

Domnişoară—domnişoară!... Să nu mĕ uiţĭ!...

Prefectul. — *(întâmpinând pe Maty în pragul bufetuluĭ, îĭ face ochĭ dulcĭ).* Să nu mĕ uiţĭ, suflete!...

Maty.—*(îl pune, c'o privire, la locul luĭ).* Poftim?

Prefectul.—*(ridicul)* Nu poftesc... doresc... implor...

Maty.—*(rece)* Vre-o slujbă?... Frate-meŭ le-'mparte. *(Zice luĭ Verera, de la distanţă:)* Ioane?... *(arătând pe Prefect:)* Mĕ calcă pe rochĭe. *(Intră în bufet, urmată de Corina, care părăseşte pe bărbatu-sĕŭ).*

Verera.—*(întîmpină pe Prefect, pe când Generalul lăsă pe Mircea—care îşi bea mazagranul,—şi intră în conversaţia luĭ Fulda şi a luĭ Alexandru).* Iar vĕ certaţĭ?

Prefectul.—*(vesel)* Nu, domnule Verera. Glume. Ne tachinăm.

Wanda.—*(pe dormeuză, într'o poziţie aproape scandaloasă, rîde,—un rîs caracteristic, amestecat cu micĭ ţipete.)* Vaĭ, doctore!... Eştĭ indecent!... *(Îşĭ curmă rîsul, îl ia de mână şi-l apropie de dînsa).* Şi pe urmă?... *(Luĭ Popescu, care o ascultă:)* Domnule Popescu... te rog... fiĭ discret... sunt în consultaţie.

Popescu.—*(suspinând).* Ah! Ce n'aşĭ da să fiŭ cel puţin... intern provizoriŭ.

(Trece la Crasna, în pragul din fund-dreapta,— potrivindu-şĭ întâĭ pe nas un

»pince-nez« cu sticle negre și apoĭ la gît o cravată, probabil albă cu un an înainte, — dar de o culoare ciudată, acum, când se împerechează de minune cu niște pantaloni, mâncați de șoareci pe la călcâie).

Wanda. —*(doctoruluĭ, curioasă:)* Și pe urmă?

Doctorul. —*(trece la Văianu, rîzând).* Văiene!... Știĭ ce-mĭ cere nevastă-ta? Îĭ povestiĭ o scenă pipărată a Cuvioaseĭ Haritina cu Prea Sfîntul Mardarie, —și vrea cu orîce preț să-ĭ pun punctele pe i.

Wanda. —*(urcând spre el și împiedecându-l de a urma).* Nu-l credeți!... Doctore!... Nu ți-e rușine?...

Doctorul. —*(șoptește ceva celor din grup, șoapte din care naște un hohot de rîs. Apoĭ adaogă:)* Să mĕ bată Dumnezeŭ!...

Popescu. —*(luĭ Crasna:)* Vicleim e doctorul ăsta!

Wanda. —*(doctoruluĭ:)* Eștĭ maĭ nerușinat decât o carte de medicină.

Crasna. —*(luĭ Popescu:)* Daca l'o stîrnit!... Adicătea șini creți c'o dischis vorba? Pikiri?... Așĭ! Fimeia! Tăt fimeia!...

Popescu. —Inscrie-te.

Crasna. —Fujĭ de-acolo! Îĭ leașcă.

Popescu. —Cum leașcă?... Poloneză?... N'are-a face! Născută-crescută în țară... S'a spălăcit sângele.

Crasna. —Leașcă, bre! Ti dă de-a tăvălucul. Uiti-așa ti fașe!...

(Ștefan, —un fecĭor, —străbate scena cu o tavă, pe care sunt douĕ pahare: unul, cu apă roșită; altul, cu bere. Le duce în grupul luĭ Văianu. Acesta, ia paharul cu apă. Iaroglu, ia pe cel cu bere și-l golește dintr'o dată.)

Tașcu. —*(cu rîsul sĕŭ prostesc).* Brăaavo!.. *(și aplaudă pe Iaroglu, — pe când fecĭorul, corect, ia paharul gol și pleacă).*

Iaroglu. —*(dându-ĭ peste mâinĭ:)* Nu tacĭ?.. Nu?.. *(și se'ndreaptă spre bufet, la Corina, — în vreme ce Năstăsescu coboară lîngă Alexandru).*

Alexandru. —*(Generaluluĭ și luĭ Fulda:)* Mĕ 'nnebunesc după întrunirile astea.

Fulda. — Sunt un fel de cod al manierelor elegante.

Iaroglu. —*(către Corina:)* C'onița mea! M'ar sgudui cea maĭ puternică emoție, dacă așĭ putea obține un alcool ceva-ceva maĭ concentrat. Vr'un vĕr bun cu pipermentul... vr'un frate cu jamaĭca...

Verera. —*(A auzit și reflecțiile luĭ Alexandru și ce spune acum Iaroglu; de aceea, intervine:)* Tocmaĭ asta-mĭ spunea nevastă-mea: e disperată. Inchipuește-ți că s'aŭ isprăvit și coniacul, și vișinata...

Iaroglu. — Trist!.. Foarte trist!.. *(Vrea să plece și revine).* Nicĭ rom?

Verera. —*(înțelegêndu-se cu Corina prin semne:)* Nicĭ.

Iaroglu. —*(acelașĭ joc).* Nicĭ țuĭcă?.. Vr'un rest de la masă... *(în plâns comic:)* Vaĭ! nicĭ țuĭcă... *(Ia drumul înnapoĭ, spre fereastră).* Amicĭ! Am nevoie de condoleanțe. O mare nenorocire m'a isbit. *(Scoate din buzunar o sticluță conținênd un lichid oarecare și bea douĕ înghițiturĭ).*

Năstăsescu. —*(dând o cartă de vizită luĭ Alexandru:)* E omul nostru, c'oane Alecule. 60—70 voturĭ, ca nimic. Numaĭ finĭ are 31.

Alexandru. —*(citește:)* »Toma Bărăgan«.

Fulda. — Ce om vast!

Alexandru. — E-aicĭ?

Năstăsescu. — Aicĭ. *(Strigă:)* Domnule Tomo?..

Toma. —*(de unde e:)* Iacă-tă-mĕ! *(Vine).*

Alexandru. —*(citește iar carta:)* »Comerciante«, — »membru în societatea Salvatorul«... *(luĭ Toma:)* Abonat la gunoĭ, nu eștĭ, domnule?

Toma. — Ba cum să nu! Tot omul 'şi-are gunoiul luĭ.

Fulda şi Năstăsescu. — Hm!..

Alexandru. — *(luĭ Toma:)* Încântat de cunoştinţă. *(Toma îĭ întinde mâna. El, n'are ce face: ĭ-o dă).* Eştĭ însurat, pare-mi-se.

Toma. — Bogdaproste: a treia oară.

Fulda. — Ce bărăgan fertil...

Alexandru. — Jupâneasa... îĭ! cucoana dumitale, bine?.. Băieţiĭ?..

Năstăsescu. — *(repede, la ureche:)* N'are decât fete.

Alexandru. — Vreaŭ să zic fetele. Sunt bine?

Toma. — Slavă Domnuluĭ!.. Numa' a mijlocie: cam slăbşoară.

Alexandru. — E! nu e nimic; creşte. — Multe complimente. *(Se ridică şi-l bate pe umĕr).* Am să viŭ zilele-astea pe la dumneata, să maĭ vorbim... ştiĭ... de-ale noastre.

Toma. — Să vorbim. Da' vezĭ că uite ce e... Până una alta, am un nepot de cuscră, care, când cu bătaĭa de la Maĭdanul Dulapuluĭ...

Năstăsescu. — *(întrerupêndu-l:)* Eĭ, lasă-lasă! *(Il bate şi el pe umĕr; cu binele:)* Face c'onu Alecu. I-am spus eŭ. Cum or veni aĭ noştriĭ, — numaĭ decât.

Alexandru. — La revedere. *(Dă mâna cu Toma. Apoĭ, după ce acesta s'a depărtat, scoate batista şi-'şĭ şterge degetele, desgustat).*

Fulda. — Pŭah! Ce pestilenţă!

Alexandru. — A mâncat usturoĭ.

Fulda. — Asta e nesimţire! M'a apucat migrena. *(strîngêndu-şĭ têmplele cu o mână, se depărtează, — însoţit de Alexandru; iar Năstăsescu intră în vorbă cu Pavlopol şi alţĭ doĭ).*

Wanda. — *(Coboară cu Verera pe lîngă cămin, în locul rĕmas liber prin plecarea celorlalţĭ. Îĭ zice repede):* Iar am primit o anonimă!..

Verera. — De ce-aĭ citit-o?

Wanda. — Ne-ameninţă.

Verera. — Ţĭ-e frică?

Wanda. — Puţin îmĭ pasă! Anonimele sunt bune 'ntre slugĭ.

Verera. — Lunĭ, de la 3 la 5.

Wanda. — Nu. Seara, după 9.

Verera. — Seara, trebue să fiŭ la Club.

Wanda. — Atuncĭ, de loc!..

Verera. — Marţĭ.

Wanda. — Nicĭ Marţĭ, nicĭ Mĭercurĭ, — nicĭodată!

Verera. — Eĭ, bine-bine!.. Nu te supăra... Când vreĭ tu... Lunĭ... Tot acolo?

Wanda. — Tot acolo.

Verera. — *(pasionat, strîngênd-o de braţ).* Ah! Wanda!

Wanda. — Astîmpără-te!.. *(Se despart, pomenindu-se cu Corina în spatele lor).*

Popescu. — *(deoparte, cu Crasna, în poza unuĭ fotograf, care şĭ-a bracat aparatul asupra unuĭ tabloŭ:)* Ţanc!.. Gata!..

Crasna. — Şe-ĭ gata?

Popescu. — N'aĭ vĕzut?

Crasna. — N'am vĕţzut.

Popescu. — Poloneza, cu Ion. I-am fotografiat!..

Crasna. — Şeva picant?

Popescu. — Sos tartar.

Crasna. — Să batem darabana. *(Strigă recitativ, plimbându-se pe lîngă Wanda:)* »Table d'hôte!.. Cent sous!.. Potage amour!.. Truites à la polonaise!.. Lapin sur canapé!..«

Popescu. — Ărş!

Wanda. — *(pe acelaşĭ ton:)* »Macreaux moldaves!..«

Popescu. — Ărş-ărş-ărş!

(Doctorul, Dumitrescu, Generalul şi Fulda rîd, — pe când Văianu se-'ndréptă spre Crasna).

Văianu. — *(luĭ Crasna:)* Şi-ĭ, bre, cotĭgarule?.. Te-o innundat spiritul?..

Popescu. — Dumitrescule?.. Olt!.. Statuĭe *(Iĭ face cu degetul)*. Fă-te-'ncoa!

Dumitrescu. — *(arătând pe Doctor:)* Stăĭ, să-mĭ dea o reţetă.

Doctorul. — Du-te — du-te, c'am isprăvit; n'aĭ nimic.

Dumitrescu. — Nene doctore! Fie-ţĭ milă!.. Pe Sfînta Madonă! Nu dorm toată noaptea.

Doctorul. — *(repede:)* Ţĭ-am spus: ia o ceaşcă de reţină. *(Il lasă şi trece)*. Popescule, dragă. Mâine, la redacţie, s'aruncĭ între informaţiĭ câteva rînduri: »Doctorul Planasovicĭ s'a instalat pe timpul veriĭ la Govora. Consultaţiĭ, toată ziua şi toată noaptea«.

Popescu. — *(însemnând într'un carnet de redacţie:)* Planasovicĭ... Govora... *(Când Doctorul trece spre bufet:)* Ia staĭ!.. M'apucă uneorĭ de icĭ din umĕr şi se coboară până'n genunchĭ... şi uite-aşa-mĭ face!.. uite-aşa!.. *(Imită mişcarea unuĭ piston)*.

Doctorul. — Durerĭ?

Popescu. — Durerĭ.

Doctorul. — Marĭ?

Popescu. — Teribile!

Doctorul. — Sare-amară de 10 banĭ; — fiind-că eştĭ în opoziţie; când 'ĕĭ veni la putere, îţĭ daŭ rubină. *(Continuă a vorbi)*.

Văianu. — *(supĕrat, către Crasna, tot unde eraŭ adineaorĭ:)* Eŭ, atâta-ţĭ spun: tacă-ţĭ pliscul şi nu mĕ fă, că' nu ştiŭ multi! Aĭ pĕcate să vorbeştĭ di rĕŭ, ba pi ista, ba pi şela... Apoĭ ia veţzĭ!.. Pi mini nu mĕ sparĭĭ.

Crasna. — Vaĭ di mini, Lăscăruş! O fost o şagă...

Văianu. — Lehamete!.. *(Gesticulând, urcă spre scară. Crasna îl urmează. Discuţia nu se'ntrerupe)*.

Doctorul. — *(luĭ Popescu:)* Dacă-ţĭ dă mâna, repede-te de fă câteva băĭ. Du-te bunioară la Oglinzĭ Situaţie »hors concours«: între mănăstirĭ de maĭcĭ. Unde maĭ puĭ c'o să-aĭ ocazie să vezĭ circulând, de la Agapia la Bălţăteştĭ şi vice-versa, cîrdurĭ de landourĭ, în care se rĕsfaţă cocoane, vorbind numaĭ franţuzeşte şi uitându-se de sus la »mojicĭ«, — fără să-ţĭ treacă prin gînd că cocoanele alea, cât ţine iarna, cerşesc pensiĭ din fondul milelor şi lucrează la gherghef, până le sar ochiĭ, pe doĭ leĭ perechea de papucĭ.

Verera. — *(de când s'a despărţit de Wanda, a tot vorbit în diferite grupurĭ, vioĭ şi vesel· Acum, zice Generaluluĭ, venind spre el:)* Haidĭ, Generale!.. Haidĭ, Mirceo!.. Serviţi-vĕ!.. V'aţĭ servit?.. *(Către ceilalţĭ:)* Domnilor! Daţĭ jaf!.. *(Le arată bufetul)*. Ce-aşĭ teptaţĭ?.. Saŭ nu vĕ e destul de cald?.. Să facem focul!.. *(Rîde)*. Ia poftiţĭ!.. — Corino!.. Eştĭ părtinitoare... Aĭ uitat pe domnul Toma, iar domnul Spirache moare de sete... Ia vezĭ!..—Maty-Maty-Maty!.. Am primit plângerĭ în contra ta: ce aĭ cu Prefectul? E amărît nevoe mare. Indulceşte-l cu o grenadină. — Şi dumneata, domnule Dumitrescu! Închipue-te la statue! Escaladează! Perorează! Triumfează!.. — Nicĭ domnul Bergman n'a fost maĭ fericit... Îl cunosc după respiraţie... Par'că e în a 5-a zi de pneumonie... Ia uitaţi-vĕ: sufocă!.. *(Rîde şi se duce de vorbeşte cu Ştefan.— Tot ce-a spus, a fost spus repede, cu vĭoicĭune, trecênd de la unul la altul. Rezultă o mişcare, în sensul îndemnuluĭ de a jefui bufetul)*.

Văianu. — Adivarat că-ĭ o căldură!.. Nişĭ în ogradă nu-ĭ di trăit. A să ploaie. *(Îşĭ face vînt cu batista; apoĭ o pune brîŭ între gît şi guler)*.

Popescu. — *(într'un colţ, cu clica luĭ:)* Dumitrescule?.. Ce e cu Verera?.. Săltăreţ, ca un sticlete, — guraliv, ca o vrabie... Ce e veselia asta?.. Ce l-a găsit?..

Dumitrescu. — Nu-ĭ e d'a bună.

Bergman. — Enigme apar la orizont.

Popescu. — Indatoritor, — îndatoritor; dar toate cu măsură.

Crasna. — Ee!.. C'est l'amour qui a fait cela!.. *(Cântă, învîrtindu-se în pas de vals:)* Oui, c'est l'amour qui a fait cela... *(Învîrtindu-se, ajunge până lîngă Maty, înaintea căreia se opreşte, înclinându-se).* Trii spirali di vals, dudùie. Numaĭ trii spirali, danţând cu matali, 'mĭ-aĭ dischide cale către un-plaĭ divin!..

Maty. — *(cu desgust prefăcut, întorcênd capul:)* Pff!.. Miroşĭ a vin!..

(Rîd de el ceĭ din prejur. Tabloŭ!)

Popescu. — *(pe când Maty se duce să invite la bufet pe câţîva din necunoscuţii grupuluĭ din fund:)* Un evantaĭ, — că-ĭ vine rĕŭ. *(Prefectul, atras de rîsete, vine între eĭ).* Domnule Prefect, am onoare a vĕ prezenta pe cea maĭ ploŭată curcă.

Dumitrescu. — Un pretendent maĭ puţin.

Popescu. — Maty, »crudela« Maty...

Dumitrescu. — ... l'a făcut »mat« !...

Popescu. — *(plângĕtor:)* Adio hymen!

Dumitrescu. — Adio pistoane, 80 de caĭ putere!..

Crasna. — Undi vĕ plaşe voaĕ kipĕruşul, gîndiţĭ că la tăţĭ li plaşe?.. — Pi urmă, ţzi că-ĭ aşa! Şe-am avut şi şe-am pĭerdut!.. Fete saraşe pi tăte drumurile.

Popescu. — Ce săracă!.. Moşioara, — unde-o puĭ?

Bergman. — Ce s'o maĭ pue! Nu i-a pus-o frate-sĕŭ la Credit?

Dumitrescu. — Ştie Ion ce face!

Popescu. — Aşĭ! Aia e averea eĭ personală: zestrea mame-si.

Bergman. — S'a zestrit!

Popescu — Dacă'ţĭ spun eŭ.

Bergman. — Intreabă pe Ionescu. El ne povestea maĭ deunăzĭ, la Enache... Ştiĭ... Ionescu ăla bărbosul... de la Credit.

Prefectul. — Atuncĭ, subsemnatul, Adonis de clasa I-a, somez pe domnişoara Maty să-mĭ primească demisia... motivată. *(Face gestul numărăriĭ banilor şi pleacă).*

Dumitrescu. — Altul, maĭ nerod!...

Pavlopol. — Se caută un tînĕr...

Popescu. — ... pentru o abandonată.

(Ceasornicul de pe cămin bate de 11 orĭ, unsprezece bătăĭ rare, base, lugubre, ca orologĭul depărtat al uneĭ catedrale).

Generalul. — *(către Corina:)* Unsprezece?... Şi nevastă-mea întărzieză. Curios!

Corina. — Trebuia să vie?

Generalul. — Da; e la şosea. Am rugat-o să treacă, la întoarcere, să mĕ ia. Şi dumneata ştiĭ ce punctuală e!...

Popescu. — *(luĭ Crasna:)* L'auzĭ? 'Şĭ-aşteaptă odorul.

Dumitrescu. — *(surprins).* Eee!... C'aşa e, frate!... Unde-o fi?...

Popescu. — Acum apare!... *(Luĭ Pavlopol:)* Du-te planton. Să ne daĭ de ştire.

(Pavlopol dispare'n sală).

Verera. — *(luĭ Toma, care venise însetat, să ceară ceva de la bufet:)* Cum se poate, domnule Tomo!... N'aĭ bĕut nimic?...

Toma. — *(simplu:)* Iacă n'am băut.

Verera. — N'aĭ vrut?... Saŭ...

Toma. — Ba eŭ aşĭ fi vrut...

Verera. — *(supĕrat:)* Corino!... Ma chère amie! Ce e asta?... Ştefane!... *(Suind tonul din ce în ce:)* Ce-am vorbit amîndoĭ?... Unde sunt sticlele cu bere, pe care ţĭ-am zis să le serveştĭ pe terasă?... Măgarule!... *(Vrea să dea în el).*

Corina. — *(îl opreşte, căutând să 'nnăbuşe o scenă, care atrage atenţia).* Ioane!... Te necăjeştĭ pe nedrept.

Verera. — *(brusc).* Lasă-mĕ, ma chère!

Corina. — Nu e vinovat. Eŭ ĭ-am zis să nu le dea, până ce...

Verera. — Foarte rĕŭ!... Aşĭ vrea să ştiŭ de când ordinele mele se lovesc de contra-ordine?

Corina. — *(ruşinată).* Ioane!... Nu e locul. Uită-te 'mprejurul tĕŭ...

Verera. — *(rĕstit).* Eĭ, lasă-mĕ 'n pace!...

Generalul. — *(intervenind, cu Mircea).* Ce e, frate? Cine se plânge că n'a bĕut?... Poate sunteţĭ de idee să ne coborîm în pivniţă, între butoaĭe.

Iaroglu. — Să nu zicĭ de douĕ orĭ. *(Bea din sticluţa sa).*

(Corina, după ce schimbă câteva cuvinte cu Ştefan, — în urma cărora acesta pleacă pe terasă, cu o tavă cu pahare şi sticle de bere, — urcă cu Maty).

Generalul. — *(luĭ Verera:)* Oamenĭĭ glumesc. Ce-ţĭ puĭ mintea?

Toma. — Ba eŭ n'am glum...

Generalul. — Sst!... Ajunge!.. *(Îĭ vorbeşte încet).*

(Generalul şi Mircea liniştesc pe Verera, care, necăjit, congestionat, îşĭ şterge fruntea cu batista).

Iaroglu. — *(în grup cu Popescu şi ceĭalţĭ aĭ lor).* Asta ce fu?

Popescu. — Ce să fie! Mojicie.

Dumitrescu. — Biată nevastă-sa!

Iaroglu. — Cum a 'nfruntat-o, săraca!

Dumitrescu. — E scandalos!

Iaroglu. — Dacă e neroadă! De ce tace?

Bergman. — Alta-n locul eĭ, — ĭ-ar fi ripostat să-ĭ sângereze obrazul, — că' de! de la o vreme 'ncoa în spinarea eĭ trăeşte.

Iaroglu. — Zĕŭ?

Bergman. — Ce, nu ştiĭ?... Aa!.. A tocat tot. Zic unĭĭ: „nu maĭ are avere, dar are cap... e influent... o să se refacă...“ Da'dĕ refăcut!...

Dumitrescu. — Şi ce cap, nene! ce cap!... Reputaţie uzurpată. Îl vedeţĭ pe Alexandru Fronda?... Eŭ nu-l daŭ pe zece ca Verera.

Popescu. — E-he! N'o maĭ duce mult Ion al vostru.

Prefectul. — Ba al meŭ nu!

Dumitrescu. — Al meŭ, nicĭ atât.

Popescu. — Ştiţĭ ce-am auzit?... *(Le spune întâĭ câteva cuvinte, care nu se aud. Apoĭ:)* Parole d'honneur!... E prăpădit! Iodul ce-l maĭ ţine pe picĭoare.

Iaroglu. — Iodul şi... et coetera.

Doctorul. — *(asistat de Mircea, zice luĭ Verera:)* Făcuşĭ rĕŭ că te-aprinseşĭ. Crede-mĕ. Poziţia ta, autoritatea... Pe urmă, la tine'n casă... Nu se cade s'aruncĭ cuvinte grele.

Verera. — Da, da... Ştiŭ... Vĕd... Prea târziŭ!...

Doctorul. — De ce să fie prea târziŭ?... Zi „vreaŭ“!...

Verera. — Dacă nu pot!... Nu pot!... In momentele acelea, sunt ca 'ntr'un rĭŭ repede: mĕ ia apa şi m'afundă. Nicĭ nu maĭ am vreme să daŭ din mâĭnĭ.

Mircea. — Evită.

Verera. — Ce să evit, dacă vĕd turbure?...

Doctorul. — Aşĭ! Ţi se năzare.

Verera. — Lasă-lasă, că' ştiŭ eŭ!...

Mircea. — Eĭ, nu fiĭ hain, doctore! Fă-ĭ plăcerea: zi că e bolnav.

Doctorul. — Ia, acolo... un surmenaj trecĕtor.

Verera. — Ziceţi-ĭ cum 'ĭ-ĕţĭ zice! Vorba, e ceva.

Doctorul. — Floare la ureche! O să 'ngropĭ mulţĭ ca mine. *(Îl lasă cu Mircea).*

Alexandru. — Văiene?... *(Văianu trece la Alexandru şi la Fulda).*

Popescu. — *(rĕmas numaĭ cu aĭ luĭ).* Ştiţĭ cine ĭ-a sucit gîtul luĭ Ion şi-o să i-l sucească de tot?.. Era şĕla *(Văianu)* de faţă... nu puteam să spun. — Poloneza.

Iaroglu. — Istorie veche! Una şi jumĕtate!

Dumitrescu. — Ce naĭba vede'n ea?

Popescu. — Are nevastă deşteaptă, bine crescută, în puterea vîrsteĭ, care-ĭ suferă mojiciile...

Dumitrescu. — ...şi se 'nchină la o nebună, la o intrigantă,—fâţarnică, cochetă, ingrată, perfidă... în sfîrşit o cucută.

Iaroglu. — *(îşĭ aduce aminte un cântec şi-l fredonează:)* Frunză verde de cucută, mĭ-e zăvelca desfăcută... hà-hà-hà!... *(Risete).*

Dumitrescu. — Se miră mulţĭ cine l-a tocat pe Verera. Ea!

Iaroglu. — Ba vrea să-l şi despartă!... Ce n'a făcut!?...

Bergman. — Dar nu s'a prins, — fiindcă he! îĭ e frică luĭ Ion.

Popescu. — Iĭ e frică să nu se ducă norocul.

Dumitrescu. — Simte! Simte că, fără nevastă-sa, n'ar maĭ merge căruţa. Ea le'nvîrteşte toate.— V'aduceţĭ aminte, astă iarnă, când s'a întors ea din străinĕtate, bolnavă, condamnată de treĭ doctorĭ? Era străveziŭ nea Ion; aşa intrase frica'n el!

Iaroglu. — Da'adică te'ntorcĭ şi altfel şi te'ntrebĭ: de ce ĭ-o fi răbdând ea atâtea?

Dumitrescu. — Eĭ, bravo! Imĭ plăcuşĭ! Ca să fie ministreasă. Puţin lucru?

Bergman. — Şi cerbul ăla de Văianu şi le vede în oglindă *(coarnele)* şi tace.

Crasna. — Tăşerea-ĭ di aur.

Popescu. — Saŭ aduce aur.

Crasna. — Curat!

Pavlopol. — *(dă năvală în grupul bîrfitorilor, anunţând pe şoptite:)* Vine-vine-vine!

Popescu. — *(în grupul lor:)* Madame la Générale... *(In grupul luĭ Văianu:)* Madame la Générale!.. *(Apoĭ către Maty:)* Madame la Générale!...

(Maty şi Corina ies, s'o primească).

Pavlopol. — Unde e şchĭopul? I-a eşit întru întîmpinare?

Crasna. — Taşĭ, bre, că' te-aude!

Pavlopol. — Eĭ, şi dacă?...

Generalul. — *(rĕsare lîngă el).* Poftim, domnule?

Pavlopol. — *(o sfecleşte).* Nimic...

Generalul. — Mĭ-am auzit porecla.

Pavlopol. — Eŭ?... Nu!... Vi s'a părut... Poate altul...

Generalul. — Atuncĭ, fă bunătate găseşte pe acel »altul« şi fă-ĭ cunoscut din parte-mĭ că am rĕmas şchĭop în războĭ, nu la popice, şi că, odată cu reumatismele din campanie, am maĭ contractat şi-o slăbiciune: grozav imĭ place să urechez pe ceĭ obraznicĭ.

Pavlopol. — *(foarte blajin).* Domnule General, nu cred că...

Generalul. — Am zis!... *(Iĭ întoarce spatele şi trece spre scara din fund, unde apare nevastă-sa).*

Popescu. — *(curios, atras de tonul ultimelor vorbe):* Ce e, ce e, ce e?

Pavlopol. — *(făcând pe grozavul):* Nimic, mon cher. Am avut un diferend.

SCENA II

ACEIAŞĬ, M-ME LA GÉNÉRALE.

M-me la Générale. — *(în fund, cu Corina şi cu Maty:)* Mais certainement, Madame. *(Coboară spre dormeuză. — Maty se desparte ca să intre în bufet. — Tot M-me la Générale, d'abia înclinând capul, către ceĭ ce-o salută, zice, când trece pe lîngă eĭ:)* Bonsoir, messieurs.

Corina. — Ioane?...

(Verera tresare, se uită'n partea din care e chemat, vede pe noua venită, se scoală repede şi se duce de-ĭ sărută mâna).

M-me la Générale. — Ce mai face Politica?... Veşti bune?

Verera. — E la război.

M-me la Générale. — *(aşezându-se pe dormeuză:)* Triumf!... *(Luĭ Fulda, care se apropie, pe când Corina se depărtează).* Et vous?... Tot »dezolat« ?...

Wanda. — *(venind repede spre M-me la Générale:)* Aaa!... Bonsoir, chère Madame!... *(Dau mâna englezeşte).* Comment allez-vous?... *(Stă alături. Verera le lasă).*

(Tot în timpul acesta, vine Maty, cu o grenadină, pe care o oferă celeĭ atunci venită).

M-me la Générale. — Non, mademoiselle; merci. Am luat la »chaussée«. *(Maty se retrage, intră în bufet să lase paharul, şi apoĭ se urcă la etagĭul al 2-a).* Un timp splendid!...

Wanda. — Dar cald.

M-me la Générale. — Nu m'am »apersevat«.

Crasna. — *(luĭ Văianu:)* Bre, Lăscăruş! Nu fiĭ şoltec! O fost şagă, bre. Nu'nţălejĭ?

Văianu. — Şere-ţĭ scuze'n public, şi ti iert.

Crasna. — Eĭ, iaca şer. *(Işĭ dau mâna şi se 'mpacă).*

M-me la Générale. — Eram cu prinţesa... Vous savez... la petite. Are un dar de-a mĕ »amuza«!. E »impeĭabilă!..« Toată vremea »radotează«.

Generalul. — *(amabil:)* A-ha!... Iată cauza întîrzieriĭ. Te amendez cu... un trandafir, pentru fiecare minut, care a trecut peste orele 11.

Wanda. — A!... Est-il galant!...

M-me la Générale. — Mon ami, te rog!... *(afectată:)* fără »reproşurĭ«. *(Maĭ încet:)* Surtout, când ştiĭ bine că fac un sacrificiŭ, venind la asemenea reuniunĭ, unde sunt constrînsă să »freĭez« cu toată lumea.

Generalul. — Intenţia mea, dac'am subliniat...

M-me la Générale. — *(plictisită).* C'est bien, c'est bien!... Entendu!... Dar nu mĕ »enerva«, je vous en prie. *(Generalul se depărtează, ploŭat, pentru a intra în vorbă cu Doctorul şi cu Mircea. Nevastă-sa continuă a vorbi cu Wanda:)* Să-ţĭ petrecĭ copilăria, cum mĭ-am petrecut-o eŭ, de Fontainebleau à Saint-Germain, »brîînd« în aristocraţia Franţeĭ; să consimţĭ apoĭ a te exila într'un sat din Valahia şi, drept recompensă, să riscĭ în tot momentul »reproşurĭ«. *(Lacrimal:)* O, non! Soarta mĭ-a fost par trop cruelle!

Dumitrescu. — *(celor ce-l înconjoară:)* 25 de banĭ prinsoare că »M-me la Générale« în momentul de faţă orĭ »freĭază«, orĭ »radotează«, — orĭ afectează. *(Risete).*

Doctorul. — *(cu Mircea şi cu Generalul:)* Pe mine ce mĕ 'ngrijeşte la Verera, e trecutul: părinţiĭ. Mamă-sa a trăit 15 anĭ paralizată, — iar în sângele luĭ tată-sĕŭ de toate găseaĭ dizolvate; numaĭ sănătate nu. Ăst om vioĭ, deştept, om de iniţiativă, — se mişcă, se luptă, se surmenează. Creeruluĭ predispus, ce-ĭ trebue? Un pretext. Surmenajul e cel maĭ nemerit, cel maĭ la îndemână. — Fricămĭ-e să nu se ducă de-a dura!

Mircea. — Fricămĭ-e să nu-l dea alţiĭ de-a dura.

Generalul. — Ar trebui sfătuit. Dumneata, care-ĭ eştĭ intim...

Mircea. — D'a de câte orĭ nu-ĭ spun, nu-ĭ arăt!... E orb. Ce să-ĭ facĭ orbuluĭ?... Când iĭ zic »fereşte-te de cutare«, îmĭ zîmbeşte, par că mĭ-ar rĕspunde: maĭ lesne te-aşĭ bănui pe tine. Şi nu e unul din toţi ăştia, care-ĭ daŭ acum ocoale, unul nu e să n'aibă ascuns sub pulpana haĭneĭ câte un cĭomag, cu care să-ĭ dea în cap, când i-o veni bine. Toţi îl sapă!— Până şi nepotu-sĕŭ.

Doctorul. — Păcat! Ce maĭ om a fost!... Până maĭ alalteerĭ învîrtea o lume.

Generalul. — Cunosc şi eŭ pe cineva, care tace şi face. Ţĭ-e cam rudă.

Mircea. — Ştiŭ.

Doctorul. — Dar mâna probabil că ĭ-o strînge. În ocaziĭ »solemne« l-o fi şi sărutând.

Generalul. — *(vede pe Verera venind spre eĭ).* Schimbaţĭ vorba.

Mircea. — *(luĭ Verera:)* Mĕ întreabă doctorul: cine organizează întrunirile de la Iaşi şi Craiova?

Verera. — La Craiova se duce Şeful; iar la Iaşi poate să mĕ reped eŭ, dacă mĭ-o fi bine.

Mircea. — *(doctoruluĭ:)* Eĭ poftim! Iar începe!

Doctorul. — Hipocondriac.

Verera. — Să dea Dumnezeŭ!... Cu toate că, la urma urmeĭ, când 'oĭ simţi că nu maĭ merge de loc maşina şi că nicĭ speranţă s'o repar nu e, — chem pe frate-tĕŭ să-mĭ aducă aminte care e suprema forţă.

Doctorul. — Alexandre!... *(Când Alexandru întoarce capul, întrerupênd convorbirea cu nevasta Generaluluĭ, doctorul vede c'a fost indiscret şi se scuză:)* Pardon, doamnă. *(Coboară şi-ĭ sărută mâna)*. Bună seara. — Îl chemam, ca să-l dojenim. A devenit periculos. Converteşte oamenii la pesimism. Îĭ îndeamnă la suicidĭŭ.

M-me la Générale. — Eŭ vĕ »avuez« că nu înţeleg pesimismul, — nu pot să-l »consevez«, — dat fiind că copilăria, c'est-à-dire vîrsta, care are cea maĭ mare înrîurire asupra caracteruluĭ, mĭ-a fost plină de veselie. Am fost crescută într'o societate dintre cele maĭ...

Doctorul. — ... dintre cele maĭ distinse. Ştim, doamnă. De Fontainebleau à Saint-Germain, »briĭând« în aristocraţia Franţeĭ, *(către Propescu depărtându-se:)* Cântecul ăsta mi l-a cântat de atâtea orĭ, că par'c-aşĭ fi luat ipecacuana.

Văianu. — *(cu Crasna:)* Şini? Tatu luĭ Cocuţă?... Şela o pĭerdut pat-zăşĭşinşĭ di miĭ di galbinĭ, în triĭ sĕrĭ.

Crasna. — Da'moşu-mĭeŭ, din Botşenĭ!... Acum tu-l ştiĭ pi moşu-mĭeŭ... care şidea'n casa şeia cu ogradă mare... purta tătdeauna la cămeşă doĭ bunghĭ di briliant cât perja.

Văianu. — *(puţin convins:)* Eĭ da, da!... Cum să nu-l ştiŭ!... Ăista... cum îĭ ţzişe?...

Crasna. — Alecuţă.

Văianu. — Aşă: Alecuţă.

(Întâĭ, Doctorul, Popescu, Prefectul; — apoĭ, Dumitrescu, Pavlopol şi Bergman fac roată în jurul lor şi-ĭ ascultă cum spun minciunĭ).

Crasna. — Eĭ! Alecuţă, în şese şasurĭ, o dat la gĭoc... şi-acuma tu ştiĭ cum gĭuca...

Văianu. — Eŭ?... A, da, da, da! Cum să nu ştiŭ!...

Crasna. — O dat, şinşĭ-zĕşĭ şi şepte di miĭ di lirĭ turşeştĭ. Cu hîrleţul, ca grăunţele di păp'şoĭ. *(Vine şi Iaroglu, şi Năstăsescu, şi Taşcu, s'asculte)*. Şinşĭ-zĕşĭ şi şepte azĭ, triĭ-zĕşĭ şi triĭ mĭinĭ, opt-zĕşĭ şi-atâtea poimĭinĭ — până şi-o gĭucat tăte moşiile!... O maĭ venit şi-o focăraĭe, de i-o ars dughĭenile... Cu şe să maĭ gĭoaşe? cu chĭetrişele?...

Văianu. — Eĭ, aiasta e!... Să fi gĭucat ca cucoanele: pi cridă.

Doctorul. — *(luĭ Crasna:)* Ia maĭ tacĭ, calicule! Ce tot vorbeştĭ de moşiĭ? Ce tot mĕ zăpăceştĭ cu miile de galbenĭ? De unde moşiĭ? De unde galbenĭ?

Crasna. — Dă-mĭ paşe, bre!

Iaroglu. — C'aşa e, nene! Lasă băĭatul să se laude.

Doctorul. — Vorbeşte de milioanele luĭ moşu-sĕŭ, ca de nucĭ. Era milionar, cum e el de la Crasna.

Crasna. — Dipi moşie.

Doctorul. — Ce după moşie?

Crasna. — Dipi moşie mĭ-am luat numile.

Doctorul. — Oamenĭ bunĭ! Când are cineva un bordeĭ ghebos, o cotĭgă stricată, — cum zic eĭ — şi-un moşneag olog, pe douĕ palme de pământ, moşie are?...

(Întrebarea din urmă se înnecă în rîsete. Toţi se grămădesc împrejurul luĭ Crasna, fie compătimindu-l, fie mîngâindu-l în bătae de joc, — aşa în cât ajung să facă o învălmăşeală şi-un sgomot de nesuferit).

(În sgomot:).

Popescu. — Vaĭ! Săracul!

Dumitrescu. — Ce durere — ce durere!

Taşcu. — *(cu rîsul sĕŭ prostesc)* Ha-ha-ha!

Popescu. — *(stringênd la pĭept pe Crasna, ca o mamă pe copilul eĭ:)* Aoleo, aoleo ! Mult e mic şi supărat !... *(Rîsete).*

Crasna. — Dă-mĭ paşe, bre !

Popescu. — Cine mi l-a necăjit ?

Crasna — *(furios)* A să-mĭ boţăştĭ straele.

Dumitrescu. — *(începe a cânta şi-l urmează şi alţĭ câţĭva, pe aria din »Arme Ionathan« :)* Vaĭ, săracul moldovean !...

Unĭĭ. — Ertaaaţi-l ! Ertaaaţi-l !...

Alţiĭ. — Turbaaaţi-l ! Turbaaaţi-l !...

Văianu. — *(pleacă dintre eĭ, astupându-şĭ urechile).* Valeŭ ! Şe vuĭet !

Năstăsescu. — *(care până atunci vorbise cu Verera, cu Alexandru şi cu Fulda, — pune capĕt sgomotuluĭ, bătênd din palme:)*

Domnilor !... Sst !... Tăcere !... Domnilor !...

(Popescu lasă pe Crasna din braţe şi se face linişte).

Comitetul »ĭexecutiv« propune să mergem să salutăm pĕ : acela care lipseşte ; pĕ : prea iubitul nostru Şef.

Spirache. — *(îndeamnă pe ceĭ din fund:)* Ura !

Ceĭ din fund. — Uraaa !...

Năstăsescu. — Propunerea e primită. — Spirache !

Spirache. — Porunciţĭ !

Năstăsescu. — Gata ?

Spirache. — Gata ! — Dincă ! Moleo !... Să vĕ vĕd !... Pe căprărĭĭ !...

(Năstăsescu, Spirache, Dincă şi Molea dispar în grădină).

Dumitrescu. — Întâĭ la statuĭe !

Maĭ mulţĭ. — *(printre care Popescu)* La statuĭe !

Ceĭ din fund. — Uraaa !

(Se face iar mişcare şi sgomot. Es toţĭ prin fund, — unde apar masalale, lampioane şi muzică. Se formează cortegiŭ, — cu Dumitrescu, Popescu, Năstăsescu şi Spirache în frunte).

Năstăsescu. — *(afară)* Spirache !

Spirache. — Dincă !...

(Sgomotul, amestecat cu »Deşteaptă-te Române« al muziceĭ, dispare, cum a dispărut şi cortegiul ;—iar scena rĕmâne în linişte).

SCENA III

VERERA, ALEXANDRU, MIRCEA, VĂIANU, GENERALUL, FULDA, DOCTORUL, IAROGLU, MADAME LA GÉNÉRALE ŞI CORINA. — WANDA ŞI MATY, cu întreruperĭ.

Câţĭva. — Uff !...

(Wanda urcă la etagiul al 2-a, cu Maty, care cobora atunci scara).

M-me la Générale. — Ce »mezalianţă« intelectuală ! Buna educaţie, »acuplată« glumelor »grosiere«. C'est écoeurant !

Iaroglu. — *(luĭ Alexandru :)* Noĭ, nu mergem ?

Alexandru. — Noĭ ?... Confunzĭ !... Pe câmpul de războiŭ nu se trimet decât soldaţiĭ, inferiorĭĭ ; generaliĭ, tacticianiĭ, rĕmân la biuroŭ.

Iaroglu. — Aşa ?...

Alexandru. — *(celorlalţĭ :)* Sunt de părere, domnilor, că e momentul să trecem la partea cea maĭ interesantă : diviziunea travalĭuluĭ ; — vreaŭ să zic a responsabilităţilor şi decĭ a posturilor. Nu e rĕŭ, cred eŭ, ca fiecare să-şĭ ştie maĭ dinainte locul.

Doctorul. — Propunerea se pune la vot şi e primită cu unanimitate.

Verera. — Minus unul.

Doctorul. — Minus unul? Cine e ăla?

Verera. — Eŭ.

Doctorul. — Dumitale 'ţĭ dă mâna: aĭ avere...

Iaroglu. — *(încet)* Vecĭnica pomenire!

Doctorul. — ...n'aĭ copiĭ; cum venim la putere, vine şi portofolĭul ministerial cu leĭ noĭ şi cu diurne. Dar eŭ, care am 7 copiĭ... nu te gîndeştĭ? Când cumpĕr ghete, nu cumpĕr o pereche; 7 cumpĕr.

Iaroglu. — Nenorocitul!

Doctorul. — Aşa că, pe lîngă postul de director al serviciŭluĭ sanitar, familia îmĭ impune să-mĭ rezerv şi pe cel de medic-şef la Căile Ferate. Locul de efor mi l-a promis Şeful încă de astă iarnă; prin urmare, l-am înscris. Dacă la Aprilie vĕ va permite noul budget să-mĭ înfiinţaţĭ şi un institut cu o subvenţie durdulie, nu mĕ daŭ în lăturĭ. Pân'atuncĭ însă, cer drept compensare, un loc în Consiliul comunal.

Iaroglu. — Ee! Ia staĭ, nene!... In consiliul comunal, vreaŭ să intru eŭ.

Doctorul. — Poftim. N'aĭ decât.

Iaroglu. — 'Păĭ dacă te vîrĭ în toate bucatele!... La Eforie, la Primărie, la C. F. R.... Ho! Ajungă-ţĭ!

Doctorul. — Vezĭ că uite ce e: eŭ am meditat adînc. Chefere-ul îmĭ dă tren gratis; Primăria-'mĭ dă trăsură.

Iaroglu. — *(desgustat:)* Ptiŭ!... *(Revine)*. Barim casele alea. Am o pereche de case în pĭaţa Amziĭ; de doĭ anĭ staŭ neînchiriate. Luaţi-le pentru vre-un laborator, pentru vre-o secţie, pentru ce-o fi... Numaĭ luaţi-le! să zic şi eŭ halal partiduluĭ!...

SCENA IV

ACEIAŞĬ, — POPESCU, CRASNA, PREFECTUL şi, maĭ târziŭ, TAŞCU.

(Apar în fund pe terasă, cu aere de conspiratorĭ)

Popescu. — *(încet:)* Nu v'am spus eŭ?... Noĭ, ponosul, — eĭ, folosul.

Prefectul. — Miroase-a chiverniseală.

Crasna. — *(cu accent ovreesc:)* Zăresc un ghişeft.

Popescu. — *(înaintând umil, cu pălăria în mână, ca un cerşetor)*. Faceţi-vĕ milă şi pomană.

Doctorul. — Pe dumneata te-am înscris pe lista pentru îmbrăcarea de sĕrbătorĭ a copiilor săracĭ. Veĭ primi, la Crăcĭun, una pereche pantalonĭ... *(Arată pantalonii roşĭ aĭ luĭ Popescu)*.

Crasna. — ...şi una păreche şipişĭ. *(Risete)*.

Popescu. — *(luĭ Crasna:)* Uite, frate! Da' de când aĭ devenit aşa »spirituel«?

Doctorul. — Alte cererĭ?... Orele fiind înaintate, se admite urgenţa. *(Luĭ Văianu:)* Moldovene!

Văianu. — Mie mĭ-o promis formal Şeful.

Crasna. — *(luĭ Popescu:)* Spuni minşĭunĭ.

Văianu. — Orĭ secretar la Externe, orĭ prefect di Poliţie. Nişĭ nu se maĭ discută. *(Luĭ Crasna:)* Acuma tu ştiĭ; eraĭ faţă.

Crasna. — *(luĭ Popescu:)* Dimnizeule! Şe tupeŭ! Mĕ scoate martor.

Popescu. — Tu, nu-l scoţĭ pe el?

Mircea. — *(deoparte, cu Verera şi cu Generalul:)* I-auzĭ?... Pe mine, vĕ spun drept, mĕ desgustă

Generalul. — *(oftând:)* Ee! Ce să le facĭ! Inimĭ omeneştĭ, — inimĭ de vînzare!..

Prefectul. — *(înaintează cu emfază şi zice:)* Sunt autorizat a vĕ atrage atenţia că una din prefecturĭ e reţinută.

Doctorul. — Pentru?

(Prefectul răspunde, printr'un gest, că pentru el. Doctorul îĭ strînge mâna, ca felicitare).

Crasna. — Idem şea di Botşenĭ, — di şi s'o ajitat la un moment ideea să mi se dee un loc în Parlament.

Mircea. — *(luĭ Verera, care se pregăteşte să intervie:)* Ioane!... Stăĭ de-o parte! Lasă-ĭ la Dumnezeŭ!...

Verera. — Nu mĕ rabdă inima.

Mircea. — Îţĭ facĭ duşmanĭ.

Verera. — Ce-mĭ pasă!... *(celorlalţĭ:)* Nu zic »e trist«; zic »e păcat«.

Fulda. — *(luând pe Alexandru deoparte:)* Să vezĭ acum: iar observaţiĭ!

(Maty vine de sus, ia pe Mircea şi vorbesc în fund).

Verera. — E păcat ca, dintr'o şcoală de înnalte studiĭ, în care să se 'nveţe arta cea maĭ dezinteresată, arta de a guverna, — să faceţĭ şcoală de comerţ, cu dobînzĭ compuse şi calcule, de scompt! E păcat să prefacem catedra în tejghea, şi s'ajungem zugravĭ de binale, când menirea ne era să fim pictorĭ de muzee!...

Alexandru. — *(luĭ Fulda:)* Rîde!

Fulda. — Filozofează!

Verera. — In douĕ rînduri, cât am fost ministru, aflat-aţĭ c'am aruncat cuĭva o vorbă aspră? Până şi celuĭ din urmă copist m'am sfiit să-ĭ zic »dă-te maĭ încolo«. Dacă azĭ îmĭ calc pe inimă şi... şi oarecum vĕ'nfrunt, vorbindu-vĕ precum vĕ vorbesc... e că... suntem în ajun de-a veni la putere; e că... mĕ consider responsabil de... faptele d-voastră. Partidul, pentru care lupt cu convingere... cu dragoste... cu... cu...

Crasna. — *(luĭ Popescu:)* Şe tot cucăe, bre?

Popescu. — Se bîlbăe.

Verera. — ...cu tot sufletul, — mĭ-a încredinţat interesele luĭ. Or, în faţa cinsteĭ, partid nu 'nseamnă a petrece ca ursul: vara, adică la putere, îngrăşându-te cu smeură, şi iarna, în opoziţie, sugêndu-ţĭ labele. Partid înseamnă o... o convingere... o ţintă... de care depinde soarta ţĕrĭĭ. Şi acest partid, pentru care lupt cu convingere, cu dragoste...

Popescu. — *(incet:)* Ne maĭ spuseşĭ odată.

Verera. — ...cu... cu...

Crasna. — Iar cucăe?

Verera. — ...în sfîrşit, fac apel la simţimîntele d-voastră de... de patriotism... *(işĭ plimbă mâna pe frunte, ca şi cum ar căuta s'adune ideĭ).*

Crasna. — Da' şi-are, bre?

Popescu. — Nu ţĭ-am spus? E prăpădit!

Verera. — ...şi consider scena deadineaorĭ ca o glumă, care vĕ rog să nu se maĭ repete.

Alexandru. — *(luĭ Fulda:)* Da' ce suntem noĭ? Copiĭ, de ne pune la colţ?

Verera. — Acestea zise, să ne revedem programul. — Alexandre! şi tu, nepoate!... Ce staţĭ de-o parte?... *(Alexandru şi Fulda n'aŭ ce face: se apropie).* In prima linie, era... *(Nu-şĭ aduce aminte).* Era-era... Ce era în prima linie?... Păr'că sunt năuc. *(Răsfoeşte un notes).* Ia să vedem.

Mircea. — *(către Maty:)* Nicĭ decum, domnişoară.

Maty. — Ba da, — şi-ţĭ suntem datorĭ mult.

Mircea. — Mĕ mulţumesc cu o privire... *(Se uită în ochiĭ eĭ)*... o privire isvorîtă din ochiĭ aceia marĭ, ficşĭ, adîncĭ, — adîncĭ ca nişte lacurĭ, lacurĭ de extaz. *(Maty pleacă ochiĭ, timidă).* Şi acum, că o sorbiĭ, — spune-mĭ: cu ce-am meritat-o?

Maty. — Cu tot ce facĭ. Nu e o faptă a dumitale, o intenţie, peste care să n'adie bunătatea, — maĭ cu seamă decâte orĭ e vorba de frate-meŭ. Şi el e bun; dar o bunătate primejdioasă, care-ĭ ia vĕzul, îl face prea încrezĕtor, şi-l dă pradă amăgirilor. Vine atuncĭ cealaltă bunătate, a dumitale, — vioaĭe, prevĕzĕtoare, vecĭnic la pîndă, — şi ea vede relele şi i le-arată. Ştiŭ că, — deşi maĭ tînĕr decât el, — adeseorĭ îĭ daĭ sfaturĭ. Ion însuşĭ ne-a spus-o, Corineĭ şi mie. Şi nu ştiĭ cât ţinem la dumneata!...

Fulda. — *(în grupul cel mare, înţepat :)* Nu, nu, nu! Apreciez că e mai bine să mĕ retrag... *(Urcă puţin şi revine)* căcĭ admit să nu mĕ ieĭ colaborator; dar nu-ţĭ recunosc dreptul de a-mĭ paraliza ideile, cu afronturĭ. *(Urcă în antreŭ).*

Verera. — *(ia lucrurile în glumă).* Tacĭ, copilule!... *(Celorlalţĭ :)* Reluăm cestiunea, domnilor.

Maty. — *(luĭ Mircea :)* Ce-a zis?

Mircea. — Iar nemulţumit! S'ar putea altfel?

Doctorul. — *(în grup :)* Ce are el, de-a devenit aşa nervos, de la un rînd de vreme?

Iaroglu. — Trebue să fie la mijloc vr'un amor »infelice«. *(Pentru a 3-a oară, bea din sticluţă).*

Verera. — Vĕ iaŭ judecătorĭ. N'am avut dreptate?

Popescu şi Crasna. — Da' cum să nu!

Popescu. — Pe mine încă m'a mirat răbdarea d-voastră.

Crasna. — Şi pi mini! — Acum el ştie *(Popescu)* di câte orĭ ĭ-am spus: »vaĭ di mini! şe rabdare!«

Wanda. — *(venind de la etagiul al 2-lea :)* Maty?...

Maty. — *(luĭ Mircea :)* Mĕ chĭamă. Iar vre-o demonstraţie de dragoste!... Şi dac'ar şti ce antipatică mĭ-e! *(Trece la Wanda. — Mircea rĕmâne).*

Popescu. — *(s'a dat în timpul acesta pe lîngă Fulda, când îl vĕzuse revenind în salon, în plimbare de om supărat, — şi-ĭ zice încet, perfid :)* Ce-ţĭ facĭ sânge rĕŭ?

Fulda. — Cum să nu-mĭ fac, domnule! Nu vĕzuşĭ?

Popescu. — Aĭ avut toată dreptatea... ştiŭ!

Crasna. — *(se apropie şi el).* Şi tare bine-aĭ făcut! Tocmaĭ aĭasta-ĭ spuneam luĭ:... *(luĭ Popescu).* »Vaĭ di mini! Şe rabdare!«

Doctorul *(cu Verera).* — Vezĭ în lumea asta unele lucrurĭ, care-ţĭ pompează tot sângele la tîmple. Te bagă'n ocnă!... Şi, când te-aud tronând politica, vorbindu-mĭ de ideal, de muzee... m'apucă alte alea!

Verera. — Da' nu e politica de vină, săraca! Noĭ suntem! Societatea! Societatea asta mucigăită, viermănoasă, în care la 10 saluţĭ pe domnul cutare până la pămînt, iar seara-ţĭ spun gazetele că e la Văcăreştĭ, pentru escrocheriĭ. Hamlet zicea: »e ceva putred în Danemarca«. La noĭ, fricĭ mĭ-e că va veni o zi, când vom fi siliţĭ să zicem: »tot e putred în România«. Ţara asta, în care sunt atâtea bogăţiĭ; ţara asta, dăruită cu atâţĭ oamenĭ intel-li...

(Ĭi înghiaţă cuvîntul pe buze. Cât aĭ clipi din ochĭ de treĭ orĭ, oscilează, odată înainte şi odată înapoĭ şi, fără să prevadă nimenĭ, cade scândură, cu faţa la pămînt. Negreşit, urmează un moment de spaimă şi apoĭ o mică învălmăşeală, produsă de graba, cu care se reped spre cel căzut: Mircea, Doctorul, Generalul, Maty şi Corina. S'a auzit chiar un ţipĕt: al feteĭ, care, fiind cu faţa spre Verera, l-a vĕzut căzând. — Ceĭlalţĭ, fac cerc).

Corina. — *(lîngă Verera, în douĕ tonurĭ de spaimă crescêndă :)* Ioane!... Ioane!... *(Către Doctor :)* Doctore!...

Maty. — *(plângênd :)* Doctore!...

Doctorul. — *(îngenunchiând lângă bolnav :)* Sst!... Linişte şi sânge rece! *(Îl examinează repede).* Geamlîcul, e deschis?... *(Se uită întâĭ în seră; apoĭ spre bufet).*

Corina. — *(pe şoptite, emoţionată :)* Ce are?

Maty. — *(înnăbuşindu-şĭ plânsul :)* Ce are?

Doctorul. — Daţi-mĭ o pernă. *(Maty urcă scara în fuga mare şi dispare).* Deschideţĭ şi ferestrele de colo!... Deschideţĭ pretutindenĭ!... Să fie curent... E cald... Ĭĭ trebue aer.

Corina. — Nu-l ridicăm?

Văianu. — Ar trebui întins pe-o canapea.

Generalul. — Să-l ducem pe terasă; e mai rĕcoare.

Doctorul. — Ia nu vĕ mai amestecaţĭ, moaşelor!.. *(Corineĭ :)* Zi, doamnă, să deschidă ferestrele. *(Corina se ridică şi trece repede în bufet, unde dispare câtva, pentru a reveni şi a trece în antreŭ. In timpul acesta, Doctorul, desfăcênd cravata şi gulerul bolnavuluĭ, întreabă :)*

Cine e mai intim în casă? Cine ştie rosturile?.. Mirceo! Ori tu, Fulda. Unul din doi... Cereţi un şervet şi apă cu ghiaţă. *(Mircea dispare. — Se reîntoarce în fugă Maty, aducând o pernă mare şi alta mai mică.—Reapare şi Corina. Amêndouĕ vin lîngă doctor, care ridică încet capul bolnavului şi i-l pune pe pernă).*

Maty. —*(plângênd:)* Doctore!.. *(Il imploră).*

Doctorul. —*(rĕstit:)* Ori fii cu minte,—ori pleacă şi ne lasă'n pace! *(O pauză).* Muştar, e'n casă?

Corina. — Trebue să fie.

Doctorul. — O să am nevoe. *(Corina vrea să plece).* Mai târziu.

(Ambele femeĭ se uită fix la bolnav, — Corina, cu durere stăpînită; Maty, prăpădită. Popescu, Văianu şi Crasna se dau de o parte, vorbind încet, — cum făcuse şi Alexandru cu Fulda).

Maty. — Doctore! Doctore!.. Spune-mĭ ce are!..

Doctorul. —*(luĭ Mircea, care se întoarce cu cele cerute:)* Ad-o!.. *(Mircea se apropie. Doctorul înmoaie un şervet întreg într'un castron cu apă şi-l aşterne pe fruntea luĭ Verera.— Pauză.— Toţi tac, afară de grupul luĭ Popescu. Alexandru şi Fulda, numaĭ triştĭ nu par).*

Maty.—*(încet, pe când Doctorul şi Corina se ocupă de bolnav:)* Doamne!.. *(Şi se lamentează, şi-şĭ frînge mâinile, şi inconşcient se refugiază în braţele Generaluluĭ, plângênd).*

(In fine, Verera mişcă puţin capul pe pernă; apoĭ, o parte a corpuluĭ).

Corina. — Ioane?.. Ţi-e maĭ bine?.. Ce-aĭ avut?.. Ce aĭ?.. Ce simţi?..

(Verera, ajutat, se sforţează şi se ridică în capul oaselor, privind în jurul sĕŭ, năuc).

Ioane!..

(Verera îĭ face semne).

Doctorul. — Arată că nu poate vorbi... Nu e nimic... Până şi-o veni bine în fire. *(Luĭ Mircea:)* Să-l ducem sus.

(Susţinut de Doctor şi de Mircea, cari l-aŭ ridicat de subţiorĭ, Verera porneşte spre scara din fund. — In timpul acesta, Wanda, venind din grădină, nu bagă de seamă c'a avut loc o scenă dureroasă şi intră fredonând un cântec vesel).

Văianu. — Sst!.. *(Iĭ arată pe bolnav).*

Wanda. — Ce e?.. *(Il vede)* A!.. *(Către Corina, cu simpatie excesivă:)* Vaĭ! ma chère!.. Iartă-mĕ!.. Nu ştiam. Cum să-ţĭ fiŭ de ajutor?

Corina. — Azĭ, merci. *(Lîngă ea:)* Poate luni, între 3 şi 5, saŭ seara după 9.

(Joc de privirĭ, Apoĭ, pleacă după Verera, pe când:)

Popescu. —*(scrie în carnetul sĕŭ de redacţie:)* »Aseară... după întrunirea intimă... care-a avut loc... la... *(mormăie câteva cuvinte)* ... nostru ... Ion Verera... a fost lovit... de... o... con-ges-tie... cerebrală. — Deplângem...

HARALAMB G. LECCA.

(Urmează)

(Cortina).

Biserica Colţiĭ.

INDREPTĂRÎ

ROMAN

VII [1])

A doua zi dimineața, natura părea a se fi gătit de sĕrbătoare. O zi de Martie, plină de lumină — lucru rar chiar la Roma — curgea din înaltul ceruluĭ pe lumea și plantele încărcate de umezeală, deschizênd bobócĭĭ rozelor și sufletele muritorilor către viață.

Eĭ staŭ la fereastră, amîndoĭ, privind departe, spre linia colinelor, brazĭĭ uriașĭ ce mărgineaŭ orizontul.

— Mĕ temeam de vreme rea, zise Mia. Luna asta e urîtă pe aicĭ.

— Găseștĭ?

— Nu pentru mine. Dar știŭ că e așa.

— Par'că aĭ maĭ fi fost odată pe locurile astea...

— Nu. Știŭ de la tata. De ce ne vorbește el alta decât despre Roma. Știŭ chiar că se zice: »Marzo, pazzo«.

Apoĭ, atingêndu'l ușor cu mâna peste obraz:

— Pazzo!

— Ce 'nsemnează?

— Nu știŭ... Inchipuește-țĭ că m'am visat astă noapte acasă... și cu așa grele lucrurĭ de spus!

— De ce grele?

— Fiindcă eram cu Doamna Ana... Umblam la scăldat amîndouĕ, între niște sălcĭĭ, și se făcea că mĕ înnec, eŭ care doar știŭ înnota... Imĭ venea apa până la gură, până la ochĭ, până peste cap, și nu puteam mișca mânile, par'că mi le-ar fi ținut cineva legate, — iar Doamna Ana vrea să-mĭ vină în ajutor și nu putea, că apa o ducea și pe dînsa la vale. Și numaĭ aĭ venit Domnia-ta de m'aĭ scăpat...

— Da?... Bine că era în vis, Mia, că altfel eŭ de-abia știŭ înnota.

---

[1]) A se vedea *Literatură și Artă Română*, an. VI pag. 11.

— Se poate. Dar nu este cum este, ci cum umblă gîndul în dorurĭ... Pe apa Mureşuluĭ... Era aidoma, ca în lumea adevĕrată... Câte zile de copilărie am petrecut pe acolo!... Locurĭ triste şi totuşĭ foarte scumpe, Domnule...

— Iar *Domnule?!*

Ea prinse a zîmbi:

— Aşa-ĭ deprinderea mea, că n'am putut să mĕ dezbăr încă de tot de felul nostru de a vorbi... Dar altminterĭ îţĭ pot zice acuma şi pe nume, şi maĭ mult, că doar te port în gînduri şi în inimă, pururea, ca un lucru ce este din însuşirile mele.

Şi cum staŭ alăturĭ, ea ridică lanţul ce-l purta la piept şi i-l trecu şi luĭ pe după gît:

— Ca să nu te desparţĭ nicĭodată de mine.

— Nicĭodată, întări el.

— Ştiĭ ce? Dacă vreĭ să-mĭ facĭ plăcere, — dintr'o boabă de astea să-ţĭ facĭ un inel, orĭ un ac de legătură, ca să-l porţĭ în totdeauna.

— Bucuros, zise el. Dar nicĭ inel nicĭ ac de legătură. Dacă primeştĭ aşĭ face altceva... Bunăoară ceva care să aibă înţeles numaĭ pentru noĭ amîndoĭ.

— Ce?... întrebă ea, cu ochiĭ fericiţĭ...

— Aşĭ putea închide boaba de mărgean într'o capsulă de aur, în care ar rĕmânea nevĕzută de nimenĭ şi totuşĭ ar fi... cum sunt cele lăuntrice ale noastre.

Nevastă-sa clipea din gene, privindu-l încântată, ca cineva care începe a descoperi o lume nouă, delicată şi fermecătoare. Apoĭ se întristă de odată.

— Ce aĭ, dragă?

— Mĕ simt aşa proastă!... Înţeleg şi vĕd cât ştiŭ eŭ de puţin să trăesc, şi ce frumos ridicĭ Domnia-ta viaţa de toate zilele!... Dar mĕ umilesc cu cea maĭ mare plăcere şi te ascult.

— Nu dragă. Eŭ ştiŭ poate oarecare nimicurĭ din afară; pe când tu aĭ pentru tine adevĕrul sufletesc, — lucru atât de simplu şi cu toate astea atât de rar.

Tocmaĭ atunci se deschise uşa de la camera eĭ şi fata din casă intră cu douĕ braţe de roze, pe când un om venea după dînsa cu o azalee înfloritĭ.

Mia zîmbea. După ce eşirĕ slugile, ea se duse spre bărbatu-sĕŭ, roşie de plăcere:

— Pentru mine sunt toate astea!

— Da, dragă, pentru tine.

— Vezĭ?... Asta nu ştiŭ eŭ. Nu ştiŭ împodobi viaţa cu toate comorile de bunurĭ ce le poartă ea în sine. Simt şi eŭ multe lucrurĭ şi mĕ gîndesc cum ar fi ele frumoase, numaĭ nu ştiŭ să le aduc la îndeplinire.

Apoĭ se uită lung la roze şi, roşie ca şi dînsele, se întoarse spre bărbatu-sĕŭ:

— Pentru mine sunt, în adevĕr?

— Pentru tine, dragă.

Mia îşĭ duse mânile la ochĭ, par'că ar fi voit să închidă acolo icoana fugară a momentuluĭ.

— Eŭ am visat, pe când eram acasă, zîne şi fecioră de împeraţi, — dar par'că aşa lucruri frumoase nicĭ acolo nu eraŭ. Numaĭ mĕ rog, dacă d-ta ţĭĭ la mine câtuşĭ de puţin, să nu maĭ risipeştĭ baniĭ pe daruri de astea scumpe, — că doară nicĭ nu mi se cuvin şi nicĭ nu-mĭ trebuie...

— De ce nu-ţĭ trebue?

—Fiindcă sunt mulţumită şi aşa. Ele, florile, sunt frumoase, fiindcă sunt. Dar fie ale mele, fie ale altora, mulţumirea mea adevĕrată stă în mine, şi podoaba din afară a vieţiĭ, care mĕ încântă ca o poveste, pare câte odată a mĕ mustra.

— De ce, Mio?

— Nu ştiŭ. Se vede că sunt proastă. Risipa mĕ neliniştește şi mĕ întristează. Aşa aşĭ dori câteodată să mergĭ d-ta pe la noĭ, ca să vezĭ cum trăim şi din ce trăim!...

— Bucuros.

— Nu doară că suntem de plâns, — că viaţa şi-o agoniseşte omul cum poate, care muncind pe loc, care ducêndu-se prin ţărĭ străine după câştig. Numaĭ, avem greutăţĭ, maĭ cu seamă când românul are drag de neam. Apoĭ prin părţile noastre, pe acolo, e foc şi pîrjol când încercĭ să-ţĭ aperĭ drepturile.

Ridică ochiĭ către el:

— Cum să îndrăznesc eŭ a primi aşa lucruri scumpe, când chiar şi Domnia-ta aĭ datoriĭ?

— Eĭ, şi!...

Ea se uită la el lung.

— Zĕŭ nu se poate. De când mĭ-aĭ spus că avem datoriĭ, eŭ nu maĭ dorm.

— E!... Ce exageraţie!

— Crede-mĕ, Alexandre!

Dînsul se primbla acum prin odae, zîmbind de atâta naivitate. Patru florĭ!... Orĭcât ar fi costat de scump, tot nu se ruina cineva, cumpĕrându-le. Numaĭ plăcerea de a da, făcea atât.

Mia tăcea, temêndu-se să nu-l fi rănit cu vorbele eĭ de fată săracă.

El se învîrtea în sus şi în jos, privind florile şi gîndindu-se. Convorbirea cu nevastă-sa îĭ amintise unele scene cu samsariĭ de prin Bucureştĭ, când, strîns de nevoie, trebuia să iscălească poliţe ruşinoase. Ce şir de copilăriĭ vinovate! Unde se duseseră baniĭ? El nu-şĭ da seamă. Un singur lucru era astăzĭ limpede: că trebuia să vîndă ceva, saŭ partea de la unchiŭ-sĕŭ, saŭ partea de la mamă-sa. La ideea asta simţi sângele urcându-i-se în obraz. Făcu o mişcare în aer cu mâna, par'că ar fi voit să spună că un asemenea lucru nu era cu putinţă. Apoĭ se surprinse singur şi se înroşi.

— Ce lucruri!...

— Ce?... întrebă Mia.

— Nimic.

Se mai învîrti prin casă într'aiurĭ, până ce se opri în faţa neveste-sĭi.

— Şi cum crezĭ că ne-am putea scăpa de datoriĭ?

— Eŭ nu ştiŭ, rĕspunse fata, gîndindu-se. Prin economiĭ şi prin înţelepciune. Să ne întoarcem acasă...

— Dar să trecem întăĭ prin Transilvania.

— Bine... Adică zic *bine*, fără cuvînt.

— Ba nicĭdecum. Eŭ doresc de mult să merg pe acolo.

Mia se uita la el cu temere şi nedomirire: oare dorea în adevĕr să meargă în Transilvania? saŭ firea şi creşterea îl făceaŭ să se lepede de dorinţele luĭ personale, pentru a primi şi a satisface pe-ale eĭ? Această întrebare, la care nimenĭ nu putea rĕspunde, o neliniştea. Ca la toate fiinţele hotărîte, tot aşa şi la dînsa, firea mlădioasă a luĭ bărbatu-sĕŭ o umplea de temere dar şi de admiraţie: cine are voinţă puternică, suferĕ când cedează, — şi totuşĭ e aşa de frumos a ceda în lucrurile zilnice!

— Dacă vreĭ în adevĕr să mergem pe acasă, am putea scurta călătoria în Italia.

— E pĕcat, zise el, pe gînduri.

Dînsa se făcuse mititică şi se apropiase de el:

— Când ne vom plăti datoriile, ne vom întoarce iar. Dacă aĭ încredere în mine, să mergem acasă, să mĕ laşĭ la ţară, şi peste câţĭva anĭ rĕspund eŭ de Italia.

— O să fie cam tărziŭ.

Ea se plecă subt ochiĭ luĭ, mirată şi surîzĕtoare:

— Vous dites!?...

El rîdea, fermecat de graţia stîngace a feteĭ. Dînsa repetă, silabă cu silabă, cuvintele luĭ:

— O să fie cam tărziŭ!!..

— O să maĭ îmbĕtrânim.

— Cu atât maĭ bine.

— De ce?

— Aşa. O să ne cunoaştem maĭ de mult, cum se cunoaşte tata cu mama.

— Foarte bine, zise el rîzând. Aşa dar vreĭ să lăsăm Florenţa şi Veneţia?...

— Pe altădată. Dacă nu cer prea mult, m'aşĭ ruga de d-ta să maĭ stăm câteva zile la Roma, până să îndreptează vremea de tot, şi apoĭ să ne întoarcem acasă prin Ancona.

— Ţiĭ la Ancona?

— Ba nu. Ştiŭ numaĭ că drumul e maĭ eftin pe acolo.

— Va să zică începem să ne plătim datoriile?

Ea dete din cap, rîzând.

(Urmează) DUILIŬ ZAMFIRESCU.

DU-TE DOR

(ÎN FORMĂ POPULARĂ)

Cântă mîndra vers de foc
Suspinând de nenoroc,
Cântă mîndra vers păgân
«Du-te dor la badea 'n sîn!»

Și-a luat razna pe câmpiĭ
Dorul cu-aripĭ auriĭ
Către »ochiĭ albăstriĭ«

Dar la calea jumĕtate,
Cum era cam pe 'nserate,
Casa mea pustie în drum, —
S'opri 'n loc... și nu știŭ cum,

Prins de-o frică ne 'nțeleasă
El voi să-mĭ intre 'n casă.
Eŭ, eșiĭ mîhnit în prag:
«Nu-ĭ căminul cuĭ ți-e drag!»

«Aci staŭ ochiĭ căpriĭ
Jalea, dorul inimiĭ
Intre spinĭ și bălăriĭ...
Ochiĭ-albaștri 's maĭ la vale
Numaĭ florĭ le cresc în cale!»

— «Voinicel uitat de soartă
Nu goni dorul din poartă.
Noaptea-ĭ rece 'ntunecoasă...
Lasă-mĕ să intru 'n casă.

«Și-oĭ pleca mâĭne prin florĭ
Când s'or lumina de zorĭ
Și-or cânta privighetorĭ».

S'a rugat așa frumos
Dorul mîndreĭ spĕrios!
Eŭ 'l primiĭ ca bun român
Și a 'noptat la mine 'n sîn.
. . . . . .

Dorule copil hain
Dorule drumeț străin,
Când dormeam și eŭ maĭ bine
Mĭ-aprinseșĭ inima 'n mine.

Lasă-mĭ somnul, somn să-mĭ fie
In căsuța mea pustie,
Du-te dor din gînd, din vis,
Unde mîndra te-a trimis!

D. NANU.

O NOUĂ ORIENTARE

A DOUA SCRISOARE D-LUĬ MINISTRU HARET

Domnule Ministru,

Scopul scrisorii ce am avut onoare a vĕ adresa în Decemvrie trecut nu era de loc de a mĕ plânge împotriva economiilor bugetare de anul acesta şi nicĭ de a da mijloace practice pentru îndreptarea stării lucrurilor actuale, (mijloace care n'ar fi putut fi expuse în câteva paginĭ de scrisoare), ci de a vĕ arăta condiţiunile grele prin care trece de câtva timp literatura şi arta românească, şi maĭ ales de a vĕ indica, cum ziceam, nevoia uneĭ noĭ orientărĭ, din partea Statuluĭ, faţă de mişcarea originală, caracteristică şi sănătoasă a tinerelor noastre talente de astăzĭ.

Prin cuvintele *o nouă orientare* înţelegeam şi înţeleg o altă atitudine decât cea de până acum, şi anume o atitudine maĭ binevoitoare şi maĭ afectuoasă pentru ceĭce scriŭ şi fac artă naţională, — ca pentru nişte elemente necesare în viaţa Poporuluĭ Român, ca pentru nişte instrumente reale de civilizaţie în lupta noastră pentru traiŭ dintre naţiunĭ.

Căcĭ, până acum, scriitoriĭ şi artiştiĭ românĭ — trebue s'o mărturisim — eraŭ consideraţĭ ca nişte cantităţĭ neglijabile, provocând sila miniştrilor de instrucţiune publică. Rarele şi micele încurajărĭ ce li se dedeaŭ nu plecaŭ din convingerea că prin ele se făcea un bine public, ci maĭ mult pentru a rĕspunde litereĭ dintr'un testament al vreunuĭ om generos saŭ hatîruluĭ unuĭ amic politic influent, care intervenea pentru câte uniĭ din tinerii scriitorĭ şi artiştĭ. Catedrele de literatură, şcoalele şi instituţiile de artă eraŭ lăsate la voia întîmplăriĭ, pe mâna unor oamenĭ ce nu puteaŭ fi folositorĭ şi adesea cu desăvîrşire necompetenţĭ, puşĭ în capul acelor instituţiĭ spre a se scăpa numaĭ de pretenţiile şi insistenţele lor, în calitate de partizanĭ politicĭ aĭ unuĭ guvern saŭ altul.

Acest sistem greşit, care stingea orĭce licărire de talent şi strivea sufleteşte pe ceĭ maĭ mulţĭ dintre literaţiĭ şi artiştiĭ afirmaţĭ, e timpul să fie abandonat şi înlocuit cu un altul maĭ demn, purcezênd din o concepţie nouă şi maĭ largă a vieţiĭ Statuluĭ şi neamuluĭ românesc.

Talentele noastre recunoscute trebuesc urmărite cu un interes de aproape şi susţinut, creându-li-se în jur, — printr'o încurajare inteligentă şi indirectă, spre a li se lăsa independenţa şi libera lor judecată — o atmosferă priincioasă firiĭ şi desvoltăriĭ lor. Cele tinere, care abia se arată prin cine ştie ce colţ al ţăriĭ, trebuesc căutate, scoase la iveală, aduse la centru şi crescute în lumină, întocmaĭ ca nişte plante la soare. Catedrele de literatura română, şcoalele şi instituţiile de artă, trebuesc reformate şi puse în condiţiuni de-a îndeplini o misiune reală — nu numaĭ bugetară,—iar după reorganizarea lor, privite de alăturĭ de către autoritatea ministerială şi maĭ ales prevĕzute cu oamenĭ competenţĭ şi în stare de a aduce cu adevĕrat servicĭĭ în sarcina ce li se încredinţează. Cu alte cuvinte, de a se considera aceste instituţĭĭ în sine, numaĭ prin prisma folosuluĭ ce sunt chemate a aduce, lăsând la o parte preocupările politice şi spiritul de partid — atât de nefast în viaţa noastră socială întreagă şi ameninţând din ce în ce maĭ mult fundamentele înseşĭ ale acesteĭ vieţĭ.

Şi cuvîntul pentru care se cere azĭ Statuluĭ un interes maĭ mare decât orĭ când în privinţa aceasta, este că astăzĭ, când intrăm într'o fază serioasă a vieţiĭ noastre literare şi artistice, când, cum vĕ spuneam, maĭ toţĭ ceĭce scriŭ saŭ fac artă, aŭ părăsit căile bătute ale imitaţiilor străine şi şĭ-aŭ întors privirea spre fondul de gîndire şi de simţire ce ni l-aŭ lăsat bĕtrâniĭ, astăzĭ tocmaĭ avem un public anormal, falsificat în stratul de sus şi neputincios în stratul de jos, care ţine literatura şi arta într'un impas în momentul în care ele ar voi să-şĭ ia avîntul cel maĭ frumos şi când nu le trebue decât o mână de ajutor, ca uneĭ fiinţe ce ar avea de ridicat o pantă prea dreaptă. Iată ce-şĭ propunea şi-şĭ permitea să vĕ ceară, de la d-voastră în deosebĭ, scrisoarea mea precedentă.

Acest ajutor, această solicitudine din partea Statuluĭ, orĭcât de întinsă şi de reală ar fi ea, nu va aduce după sine, cum credeţĭ d-v., transformarea literaturiĭ şi arteĭ »naţionale« în literatură şi artă »de Stat«, — căcĭ literatura şi arta de Stat sunt urmarea altor intenţiunĭ din partea celor ce deţin puterea, nu urmarea unor intenţiunĭ sincere şi leale de propăşire.

In aşa zisa literatură şi artă de Stat se tem uniĭ de o scădere a independenţiĭ şi judecăţiĭ scriitorilor şi artiştilor, de o slăbire în cercetările lor până în adîncul adevĕrurilor, de o înnăbuşire a spirituluĭ lor de îndoială şi de nemulţumire, necesar progresuluĭ unuĭ popor. Dar teama aceasta — fie-mĭ permis a vĕ vorbi în toată sinceritatea, — d-voastră personal mi s'a părut că nu o aveţĭ, fiind-că în multe din actele d-v. de ministru, privitoare la literatură maĭ ales, v'aţĭ apropiat adessea de ceeace numiţĭ literatură de Stat, dând d-v. înşivĕ unor scriitorĭ românĭ subiecte anume de tratat, ca: *România Pitorească, Coroana de oţel,* etc., fundând o revistă populară, *Albina*, subt auspiciile directe ale ministeruluĭ de instrucţiune publică, imprimând o direcţiune specială cărţilor didactice, etc.

Toate acestea sunt convins că le-aţĭ făcut în dorinţa vie de a realiza, cu un moment maĭ curînd, ceeace credeţĭ d-voastră necesar şi urgent pentru viaţa şi educaţiunea noastră de popor. Dar toate acestea, nu-ĭ maĭ puţin adevĕrat, sunt, în principiŭ, ceeace numiţĭ d-v. literatură de Stat, — pe cât maĭ poate fi în

timpul nostru o literatură de Stat, când scriitorii sunt atât de liberi în ceeace scriu, şi când mijloacele de cenzură şi de represiune contra lor sunt împiedecate de legile fundamentale ale ţării.

Nu dar în faptul însuşi al încurajării ar sta rĕul, ci în scopul urmărit de el, — precum nu în însuşi faptul încurajării stă binele, ci în modalitatea lui. D-voastră binevoiţi a-mi spune, în rĕspunsul d-v., că »dacă ar fi adevĕrat că de la Stat atîrnă totul, architectura română ar trebui să fie în apogeul ei, fiind-că Statul a cheltuit zecimi de milioane cu architectura, şi, cu toate acestea, n'a eşit nimic de acolo. . .«

Daţi-mi însă voie să vĕ mărturisesc, cu aceeaşi sinceritate, că, mai întâi jumĕtate din acele milioane s'aŭ cheltuit în construcţiuni pur şi simplu utile, unde nu putea fi vorba de architectură propriŭ zisă, în şcoli şi aşezăminte modeste, iar jumĕtatea cealaltă a trecut în cea mai mare parte în mâna architecţilor străini!.. Iată de ce n'a eşit nimic, adică, mai drept, iată de ce a eşit o capitală ridiculă ca architectură, cum e Bucureştii, şi mai ales nişte restaurări de monumente şi biserici în ţară, care sunt de sigur cea mai mare greşeală a timpuluĭ nostru. Dacă, prin urmare, modul încurajării poate fi bun saŭ rĕŭ, încurajarea leală şi sinceră şi în cunoştinţă de cauză, nu poate fi decât bună, mai ales astăzi la noi.

Dar d-voastră concedându-mi în parte că Statul poate avea o influenţă în desvoltarea literaturii şi artei, faceţi restricţiuni pentru anii greĭ — ca cel prin care trecem — invocând vorba cunoscută *Primum vivere deinde philosophari.*

Da. Când se strîng toate cheltuelile, e firesc să se strîngă şi cele făcute pentru literatură şi artă, atunci când aceste cheltueli ar fi în o proporţie oarecare cu celelalte ale Statului. Când însă ele sunt atât de neînsemnate încât par că nici nu există, a le mai micşora, este a le nimici. *Primum vivere deinde philosophari* e o formulă ce nu mai poate fi întrebuinţată astăzi literal. *Vivere*, a trăi, chiar pentru un singur om, în timpul nostru, este viaţa atât în înţelesul trupesc cât şi în înţelesul sufletesc, viaţa deplină cu toate nevoile ei atât instinctive cât şi spirituale, adică şi cu partea aceea care a ridicat pe om deasupra animaluluĭ. Căci ce om modern se mai mulţumeşte azi cu o bucată de pâine şi cu o cantitate de aer respirabilă, condiţiile indispensabile ale luĭ *vivere?* Nimeni. Şi dacă lucrul e adevĕrat pentru un om singur, e şi mai adevĕrat pentru un popor, a cărei viaţă are o mai largă şi o mai înaltă accepţiune decât a individuluĭ. Ideia de Stat şi de neam se întemeiază adesea pe adevĕruri contrarii vieţii individuale, şi câte odată contrarii chiar unei părţi mari din societate, adevĕruri care intră în cuvîntul *philosophari.* Prin jertfa a mii şi mii de eroi români din decursul vremurilor, trăim noi ca popor; căci, în legile vieţii de neam, înainte de a fi făcuţi să trăim ca indivizi, suntem făcuţi să trăim ca popor, şi, în traiul de popor nu se poate să nu filozofăm. A trăi — vivere — astăzi, ca neam, este a vieţui cu amintirea şi respectul trecutuluĭ şi mai ales cu grija viitoruluĭ; este a căuta să ne ridicăm, să creştem, să ne distingem; este a nu slăbi nici un moment sentimentele şi mijloacele ce ne leagă între noi — ca literatura şi arta, — ci

a le întări şi înmulţi; este a înlătura viaţa indiferentă, individuală, animalică a uneĭ părţĭ desmoştenite din societatea noastră de astăzĭ şi a planta în locul eĭ o viaţă solidară de popor şi o dragoste pururea vie de tot ce e românesc. A trăi, este a pune în primul loc viaţa intelectuală, căcĭ precum focarul soareluĭ luminează toate planetele sistemuluĭ sĕŭ, tot aşa luminează inteligenţa unuĭ popor pe acel popor. Eĭ şi numaĭ eĭ ĭĭ datorează neamul toată viaţa sa, şi literatura şi arta sunt factoriĭ de căpetenie aĭ inteligenţiĭ unuĭ popor. — Iar pentru a supraveghia şi ajuta literatura şi arta în desvoltarea lor, guvernele şi oameniĭ ce le alcătuesc nu aŭ nevoie de o competinţă de »specialiştĭ în toate«, cum credeţĭ d-voastră că le pretinde lumea, ci numaĭ de simţul de a urma curentele unuĭ popor şi de-a le satisface la timp prin atâţia şi atâţia specialiştĭ ce sunt datorĭ a pune la dispoziţia Statuluĭ cunoştinţele şi experienţele lor pentru binele şi progresul poporuluĭ din care fac parte.

In speranţa de a mĕ ocupa altă dată maĭ pe larg de ideile atinse în scrisoarea de faţă, bine-voiţĭ, vĕ rog, Domnule Ministru, a primi expresia înalteĭ mele consideraţiunĭ.

N. Petraşcu.

Bucureştĭ, 24 Februarie 1902.

MIHAIL KOGĂLNICEANU

Dacă ne întoarcem privirea spre jumătatea veaculuĭ trecut, vedem că ţara noastră era aproape să dispară—poate pentru totdeauna — de pe harta Europeĭ.

In urma evenimentelor de la 1848, un suflu de cumplită reacţiune domneşte în principate, care, pe lîngă alte multe rele, sufereaŭ şi de ocupaţia rusească.

In acele vremurĭ grele pentru ţară a apărut o legiune de bărbaţĭ, luminaţĭ de civilizaţia occidentală, inimoşĭ, ascunzênd în cugetul şi simţirea lor un vis măreţ pentru patria mamă.

Această generaţie mare de luptătorĭ pentru neam a făcut sacrificiĭ eroice spre a ne lăsa noĕ ca moştenire Statul român.

In fruntea acesteĭ generaţiĭ întîlnim pe Mihail Kogălniceanu, a cărui frumoasă şi rodnică activitate o vom atinge în rîndurile de faţă, împărţind-o în treĭ: Kogălniceanu ca publicist, ca om politic, ca orator şi om.

I

Mihail Kogălniceanu s'a născut în Iaşĭ la 6 Septembre 1817. »Tatăl meŭ, cum zice el însuşĭ, a fost Vornicul Ilie Kogălniceanu; maica mea Catinca, născută Stavilla, era coborîtoare dintr'o familie genoveză, stabilită de secolĭ în vechia colonie genoveză Cetatea Albă (Akerman), de unde apoĭ s'a fost rĕspîndit în

toată Basarabia, unde și astăzi sunt mulți proprietari purtând numele de Stavilla«.

La vîrsta de 14 ani Kogălniceanu învăța în institutul Miroslava, lîngă Iași, condus de Lincourt, Chefneux și Bagart, luând premii la limba franceză; și-a terminat studiile la Nancy în Franța și apoi la Berlin.

In privința educației și culturei sale, Kogălniceanu zice:

»Toată viața mea, și tînăr, și în vîrstă coaptă, am mărturisit în mai multe rînduri că culturii germane, că Universității din Berlin, că societății germane, bărbaților și marilor patrioți, care au operat realțarea și unitatea Germaniei, datoresc, în mare parte, tot ce am devenit în țara mea și că la focul patriotismului german s'a aprins *făclia patriotismului meu*«.

In 1840, Kogălniceanu, întorcîndu-se în țară, scrise satira *»Iluzii pierdute«*.

Mai apoi, în unire cu *Costachi Negruzzi* și *Vasile Alecsandri*, scoase revista *Dacia literară*, urmată de: *Alăuta românească, Foaia sătească a Moldovei, Arhiva românească, Propășirea* — foae științifică și literară a Moldovei, — *Album istoric și literar, Steaua Dunării, Progresul*, etc.

In 1837 Kogălniceanu scrise pentru A. de Humboldt, vestitul naturalist, două studii: unul în limba germană: *Limba și literatura românească* de *un Moldovean;* altul în limba franceză: *Esquisse sur l'histoire, les moeurs et la langue des Cigains;* ambele neiscălite.

Putînd scri tot atât de bine franțuzește ca și nemțește, pe lîngă activitatea sa ziaristică românească, Kogălniceanu a scris în *La Presse, L'Indépendance Belge* din Bruxelles și *Nazional Zeitung* din Berlin, articole în care apăra drepturile Țărilor Române, stăruind să fie recunoscute aceste drepturi de către marile Puteri europene.

Dar titlul de mîndrie al lui Kogălniceanu, ca publicist, îl alcătuesc *Letopisețele Moldovei*, publicate în trei volume: întâiul a apărut în 10 Aprilie 1852, Iași; iar celelalte două după exilul lui Kogălniceanu.

In fruntea *Letopisețelor* Kogălniceanu publică frumosul său *Cuvînt introductiv la cursul de istorie națională* (24 Noembre, 1843), rostit la Academia Mihăileană, *cuvînt* care a făcut atâta vîlvă încât stăpînirea a închis cursul de istorie început de Kogălniceanu.

»Publicarea *Letopisețelor Țării Moldovei*, zice D. Xenopol, a fost un eveniment capital în desvoltarea intelectuală a Poporului român. Nu se poate cătuși de puțin asemăna cu aceea a Cronicelor muntene, făcută mai înainte de Bălcescu și Laurian în »Magazinul istoric«.

»Pe când Cronicele muntene conțin mai mult date istorice, cu puține cugetări asupra evenimentelor raportate, Cronicele Moldovei sunt pătrunse, aproape de la un capăt la altul, de focul cel sfînt al iubirii de țară; se simte în ele că pana ce le încondeia tremura subt bătăile inimii, când mintea închega resfirarea gîndurilor. Pe când apoi, Cronicele muntene reproduc gîndurile așa cum ele se urziau în mințile ce le zemisleau, cele moldovene le frămîntă, pentru a le îmbrăca în rostire frumoasă; ele au stil«.

In acea epocă critică, de jale şi de mare cumpănă pentru Poporul român, când însăşi existenţa luĭ era în pericol, *Letopiseţele* născură în ţară un puternic curent naţional [1]).

II

Cariera politică şi-a început-o Kogălniceanu în *Divanul Ad hoc* al Moldoveĭ (1857), pe care cu drept cuvînt îl putem numi *Marea Adunare*, căci a aşternut destinele viitoare ale Românieĭ şi din punctul de vedere politic, şi din acel al reformelor sociale şi economice.

»Unul din oamenii ceĭ maĭ însemnaţi aĭ epociĭ de regenerare a fost Mihail Kogălniceanu, zice D. Dimitrie A. Sturdza. Natura îl dotase cu un talent extraordinar şi cu un spirit ager. El dispunea de o putere de muncă şi de o activitate rareorĭ întrunite într'un echilibru maĭ perfect. Educaţiunea luĭ era din cele maĭ alese şi cunoştinţele luĭ temeinice şi întinse. El era orator de frunte, cuvîntarea luĭ era înflăcărată şi puternică. El era *om noŭ* în toată puterea cuvîntuluĭ«.

Puterea talentuluĭ oratoric al luĭ Kogălniceanu se manifestează de la început în şedinţele Divanuluĭ Ad hoc; în ziua de 7 Octombre 1857 Kogălniceanu rosti un discurs strălucit, ca desvoltare a propuneriĭ prin care Românii exprimaŭ Europeĭ dorinţele lor.

Propunerea era subscrisă de: G. Sturdza, Dim. Rallet, P. Mavrogeni, C. Hurmuzachi, An. Panu, Vas. Mălinescu, C. Rolla, D. Cozadin, V. Sturdza, Episcopul Ghenadie Şendre, D. Cracte, Archim. Neofit Scriban, Arhim. Melhisedec, Icon. Matcaş, M. K. Epureanu, Gr. A. Vîrnav, Al. Florescu şi Sim. Stanciu.

Iată cuprinsul propuneriĭ:

1) Respectarea drepturilor principatelor şi în deosebĭ a autonomieĭ lor în cuprinderea vechilor lor capitulaţiĭ încheiate cu Inalta Poartă în 1393, 1460 1511 şi 1634.

2) Unirea principatelor într'un singur Stat subt numele de România.

3) Prinţ străin cu moştenirea tronuluĭ, ales dintr'o dinastie domnitoare de ale Europeĭ şi aĭ căruĭ moştenitorĭ să fie crescuţĭ în religia ţăriĭ.

---

[1]) Iată ce lămuriri dă Kogălniceanu în privinţa materialurilor adunate şi aflate în posesia sa:

»... Eŭ posed copia cea maĭ veche a luĭ Ureche, compilată de Miron Costin... Posed originalele cronicelor luĭ Ion Neculce, a luĭ Enachi Kogălniceanu şi poate şi a luĭ Simion Dascălul. Maĭ am douĕ copiĭ foarte vechĭ ale cronicelor luĭ Neculaĭ Costin şi a luĭ Radu Greceanu, care se află în posesia familieĭ mele de una sută unsprezece anĭ.

»Ele, împreună cu cronica luĭ Simion Dascălul, aŭ fost cumpĕrate în Constantinopol în anul 1761, precum o afirmă însemnarea autografă a străunchiuluĭ meŭ Enachi Kogălniceanu frate cu strĕbunul meŭ Constantin Kogălniceanu, şi însuşĭ el cronicar. Originalul tragodieĭ luĭ Al. Beldiman mi s'a pus la dispoziţie de D. Dim. A. Sturdza, carele, în preţioasa sa colecţie de la Miclăuşenĭ, posedă şi d-luĭ un mare numĕr de Letopiseţe manuscrise, dar care sunt maĭ noĕ decât manuscrisele păstrate de mine.

4) Neutralitatea pămîntuluĭ principatelor.

5) Puterea legiuitoare încredinţată uneĭ obşteştĭ adunărĭ, în care să fie reprezentate toate interesele naţieĭ.

Toate acestea subt garanţia Puterilor care aŭ subscris tratatul din Paris [1]).

Odată misiunea Divanuluĭ Ad hoc îndeplinită, se face cu marĭ sforţărĭ şi greutăţĭ unirea, alegêndu-se ca Domnitor şi în Moldova şi în Muntenia *Alexandru Ioan Cuza*, Kogălniceanu fiind unul din ceĭ maĭ energicĭ luptătorĭ [2]).

Ca ministru al luĭ Cuza şi ca prim-ministru de la 1863—1865, Kogălniceanu se arată om de Stat superior şi harnic.

Cunoscênd ţara şi moravurile eĭ; înzestrat de la natură cu o inteligenţă superioară, pe lîngă care se adăuga energia şi voinţa omuluĭ conştient de misiunea ce avea de îndeplinit, Kogălniceanu venea în capul afacerilor ţărĭĭ perfect pregătit pentru aplicarea reformelor sale politico-sociale. El prezintă Camereĭ numeroase proiecte de legĭ, care transformară cu totul organizarea ţărĭĭ; între altele, citĕm: legea pentru organizarea comuneĭ şi a judeţuluĭ; secularizarea averilor mănăstireştĭ; legea instrucţieĭ publice, cu obligativitatea şi gratuitatea învĕţămîntuluĭ primar. Pe lîngă aceste legĭ, Kogălniceanu maĭ prezintă o serie de legĭ civile, eclesiastice, militare şi financiare, dintre care unele sunt în vigoare şi astăzĭ, altele s'aŭ modificat după nevoile timpuluĭ.

Dar gloria neperitoare a luĭ Kogălniceanu, pe lîngă secularizarea averilor mănăstireştĭ, e *împroprietărirea ţăranilor*, făcută prin lovitura de Stat din

---

[1]) Cuvîntarea caldă şi patriotică a luĭ Kogălniceanu a electrizat întreaga Adunare; propunerea luĭ se votează prin aclamaţiunĭ.

81 voturĭ aŭ fost pentru şi doĕ contra. Iată ce fel s'a făcut votarea:

»Fiecare deputat, păşind către biuroŭ, a rostit în glas mare votul sĕŭ şi l-a adeverit totodată şi prin subscrierea numeluĭ sĕŭ în act..... Inalt Prea Sfinţia sa, subscriind în capul actuluĭ *pentru*, a rostit următoarele cuvinte: *Unde-ĭ turma, acolo-ĭ şi păstorul.* Mulţĭ din deputaţĭ aŭ însoţit votul lor cu expresiĭ de vie bucurie; G. Sturdza a zis că »mulţumeşte luĭ Dumnezeŭ că ĭ-aŭ lungit zilele ca să vadă cea maĭ frumoasă zi a neamuluĭ românesc«. Protoereul Matcaş a declarat că »alegătorĭĭ sĕĭ, tot clerul din Roman, l-aŭ rugat cu lacrimile în ochĭ ca să voteze pentru dorinţele rostite în programul naţional«. Unul dintre deputaţĭĭ sătenilor, Ion Roată, a zis: »Noĭ nu ştim a ura, dar Dumnezeŭ ştie a se îndura«.

[2]) La proclamarea luĭ Cuza ca domn, Kogălniceanu pronunţă frumoasa sa cuvîntare:

»*Măria Ta,*

»După 150 anĭ de umilinţă şi de înjosire naţională, Moldova a intrat în dreptul sĕŭ de-a alege pe Domnitorul sĕŭ. Ridicându-Te pe tronul luĭ Ştefan-cel-Mare, naţionalitatea română s'a înnălţat. Alegêndu-Te Domnitor, am arătat lumiĭ că la legĭ nouĕ, voim oamenĭ noĭ. Tu aĭ o frumoasă şi mare misiune de îndeplinit! Tu eştĭ chemat a deschide o eră nouĕ, pe care ne-a arătat-o Convenţia din 19 August. Fă ca legea să înlocuiască bunul plac. Fă ca legea să fie tare. Şi Tu, Măria Ta, ca Domnitor, fiĭ bun şi blând, fiĭ bun maĭ cu deosebire pentru aceia pentru care toţĭ Domnitorĭĭ din vechime aŭ fost indiferenţĭ saŭ rĕĭ. Nu uĭta că, dacă 50 de deputaţĭ Te-aŭ ales, Tu aĭ să domneştĭ peste douĕ milioane de oamenĭ. Fă, prin urmare, ca domnia Ta să fie o domnie de pace şi de dreptate; linişteşte pasiunile, fă să înceteze urile care ne divizează şi restabileşte între noĭ vechia frăţie. Fiĭ simplu, Măria Ta, fiĭ bun, fiĭ un Domnitor-cetăţean; urechia să fie totdeauna deschisă pentru adevĕr şi închisă pentru minciună şi linguşire«.

2 Maiŭ 1864. El preferi să înlăture Constituţia, numaĭ să libereze şi să aducă la viaţă ţărănimea, cum zice D. Xenopol: »El păşeşte contra *ţăriĭ legale* însăşĭ, spre a apăra *ţara reală*, spre a realiza o dreptate maĭ mare, maĭ sfîntă...«.

In mintea luĭ Kogălniceanu »**Douĕ Maiŭ** a fost o lovitură de Stat, un act carele în de-afară restatornicea România în toate drepturile sale de naţie liberă şi autonomă, şi în lăuntru sfărîma oligarhia şi chema un milion de Românĭ la viaţa politică şi la proprietatea emancipată de legăturile claceĭ şi ale drepturilor feudale«.

Kogălniceanu maĭ avu fericirea să conlucreze şi la ultimele marĭ acte, care aŭ fundat definitiv România: *Proclamarea independenţeĭ şi războiul din 1877—1878*.

Patriot şi diplomat iscusit, el demonstră Europeĭ că este o necesitate ca România să fie independentă, pentru ca şi ea să trăiască şi să se desvolte în toată libertatea în mijlocul Statelor eĭ.

Când s'a declarat războiul între Ruşĭ şi Turcĭ şi situaţia noastră, ca ţară, era dintre cele maĭ critice, Brătianu, Kogălniceanu şi C. A. Rosetti aŭ fost de părere ca România să ia parte armată în războiŭ. Eĭ sfătuiră pe Domnitor că, după ce am rupt legătura nominală ce ne maĭ unea cu Turcia, după ce ne-am luat orĭce nădejde de sprijin şi de ajutor de la Puterĭ, era de neînlăturat să ne aliăm cu Ruşiĭ, care eraŭ şi maĭ puternicĭ, şi maĭ aproape de noĭ, şi să declarăm războiŭ pe faţă Turcieĭ.

Domnitorul, fiind de aceeaşĭ părere, când Marele Duce Nicolae ceru ajutorul României, trecu Dunărea cu 50.000 soldaţĭ şi 200 tunurĭ, cedându-i-se comandamentul suprem la atacul Plevneĭ. Astfel, prin cooperarea armateĭ noastre, Turciĭ sunt bătuţĭ, iar după o lună şi câteva zile se încheie, la Adrianopol, armistiţiŭ între Ruşĭ şi Turcĭ, armistiţiŭ care se transformă în tratat definitiv la San Stefano. La facerea acestuĭ tratat trămisul nostru nicĭ n'a fost primit. Când contele Ignatief a venit în Bucureştĭ *ca să se înţeleagă cu noĭ*, adică să cedăm de bunăvoie Basarabia, indignarea cuprinse pe toţĭ.

Pe când Domnitorul lua mĕsurĭ militare, Mihail Kogălniceanu, ca ministru de externe, deschide o campanie diplomatică fără seamăn în ţara noastră.

Nelipsit de la postul sĕŭ, marele om pune în serviciul sfinteĭ cauze, a căreĭ apărare îĭ era încredinţată, şi incomparabilul sĕŭ talent, şi iscusinţa de care a dat atâtea dovezĭ în cursul vieţiĭ sale.

Bunul român credea că în cele din urmă Europa se va convinge şi nu va consimţi a ni se ştirbi integritatea teritoriuluĭ. Dar toţĭ aceĭ la care s'a adresat, ochĭ aŭ avut şi nu aŭ vĕzut, urechĭ aŭ avut şi n'aŭ auzit.

»In acele momente, zice D. Dim. A. Sturdza, Kogălniceanu fu nu numaĭ la înnălţimea datorieĭ luĭ către ţară şi către neam, dar el se ridică la o înnălţime istorică, care va creşte cu cât ne depărtăm maĭ mult de timpurile Congresuluĭ din Berlin«.

Kogălniceanu protestă în numele ţăriĭ la Marile Puterĭ şi chiar la Rusia. In protest el se ridica împotriva procedeuluĭ de a se încheia între douĕ State con-

venţiĭ cu caracter obligator şi referitoare la al treilea Stat, fără că acesta să fi consimţit. El ceru Europeĭ ca, printr'un Congres, să asculte pe toţĭ şi apoĭ să decidă asupra litigiuluĭ dintre România şi Rusia.

Dar toată lupta a fost zadarnică. Kogălniceanu şi Brătianu s'aŭ dus la Berlin ca să reprezinte România, însă rezultatul ne-a fost împotrivă!

III

Fruntaş între fruntaşĭ, Mihail Kogălniceanu a întrebuinţat fenomenala sa activitate, ajutată de eminentele sale calităţĭ, pentru a face fericirea ţărĭĭ.

Grija luĭ de căpetenie era de-a lucra spre a lăsa ţara pe mâinĭ vrednice; de aceea îl vedem pururĭ în contact cu tinerimea ţărĭĭ, căreia ĭĭ însufla nu numaĭ idealul uneĭ Românĭĭ, crescută şi desvoltată între frontierele eĭ naturale, dar se silea a-ĭ comunica focul celuĭ maĭ sfînt patriotism, care l-a călăuzit toată viaţa.

In viaţa privată Kogălniceanu era foarte primitor; la dînsul întîlneaĭ afabilitatea şi curtenia atrăgătoare; comunicativ, el te captiva de la întăiele cuvinte: totdeauna era vesel şi spiritual.

Cu drept cuvînt am putea zice despre dînsul ceeace Bismark a zis despre Thiers; »il était pétillant d'ésprit«.

Kogălniceanu n'a ştiut niciodată să fie şef de partid; nu era îngăduitor şi căpătuitor de clienţĭ.

Iată câteva trăsăturĭ din viaţa luĭ Kogălniceanu, povestite de colaboratorul sĕŭ V. A. Urechiă:

»Intr'o dimineaţă, mergênd acasă la Kogălniceanu, care îmĭ era ministru la culte, auzĭĭ, — intrând în salon în care dădea uşa biurouluĭ de lucru,—o mare gălăgie. Kogălniceanu în glas mare probozia amarnic pe niştе persoane, care se aflaŭ cu el în biuroŭ.

— Eştĭ un obraznic, striga ministrul. Cum aĭ cutezat să vĭĭ cu asemenea propunerĭ la un ministru al ţărĭĭ Moldoveĭ?... Eşiţĭ, eşiţĭ pe dată că vĕ daŭ pe mâna justiţieĭ.

Ce se întîmplase?

Vestitul călugăr grec Nil, însoţit de un mare bancher evreŭ din Iaşĭ, venise să propună luĭ Kogălniceanu mită numaĭ să nu facă secularizarea...«

Alta.

»Ce mişcare politică şi culturală dintre anĭĭ 1854—1866 nu s'a făcut cu ajutorul pungeĭ Kogălniceanuluĭ? Câţĭ banĭ din puţina luĭ avere n'a cheltuit cu ziarele create de el pentru apărarea cauzeĭ naţionale?

»Intr'o zi primesc la Ministerul cultelor o petiţie de la niştе locuitorĭ din Bucovina. Se tînguiaŭ că »drăguţul de împĕrat« le-a luat cu birurile şi cenuşa din vatră şi că le-a ars biserica... şi n'aŭ cu ce s'o rezidească.

— La Minister n'aĭ vrun paragraf din care să-ĭ ajuţĭ, mĕ întrebă Kogălniceanu.

— Nicĭ cincĭ parale nu sunt.

Kogălniceanu se puse la biroŭ şi scrise o scrisoare.

— Dă, te rog, biletul acesta luĭ Fotino la Ministerul de interne.

In bilet Kogălniceanu zicea să se trămită ţăranilor cu petiţia din Bucovina leafa sa.

— Atâta am, atâta pot da deocamdată ! Voiŭ maĭ trămite ceva...

Ca orator Kogălniceanu s'a distins de la întâia sa cuvîntare.

Th. Codrescu, contimporan cu Kogălniceanu, zice:

„Cât voiŭ maĭ trăi, pururea îmĭ voiŭ aduce aminte de discursurile rostite de Kogălniceanu în Divanul Ad hoc în zilele de 7 şi 9 Octombre, anul 1857. In acele memorabile zile Kogălniceanu a fanatizat mulţimea, adunată spre a-l asculta şi admira. Toată tinerimea s'a strîns în jurul sĕŭ. Ea era la ordinele sale. El ajunsese tribun al poporuluĭ. Orĭ şi ce zicea Kogălniceanu, era sfînt şi bun.

Maĭ tărziŭ, în *Parlamentul Romînieĭ*, Kogălniceanu pronunţă, în zilele de 25 Maiŭ şi 1 Iunie 1862, — în contra iobăgieĭ ţăranilor, susţinută de Barbu Catargiu, — douĕ magistrale discursurĭ; reproducem următorul pasaj:

„O ! nu drămăluiţĭ brazda de pămînt trebuitoare hraneĭ ţăranilor; gîndiţi-vĕ la durerile, la suferinţele, la lipsele trecutuluĭ lor; gîndiţi-vĕ la originea averilor d-voastre, gîndiţi-vĕ că cea maĭ mare parte din ele o datoriţĭ muncilor şi sudorilor lor. Inchipuiţi-vĕ că părinţiĭ lor s'aŭ luptat cu părinţiĭ noştri pentru salvarea ţăriĭ şi a altaruluĭ; gîndiţi-vĕ că mâne poate ora pericoluluĭ iarăşĭ va suna şi fără dînşiĭ nu veţĭ putea apăra nicĭ patria, nicĭ averile, nicĭ drepturile noastre, şi că, odată ţara căzută, nu veţĭ fi decât slugile străinilor, pe când astăzĭ sunteţĭ în capul Romînieĭ, în capul uneĭ ţărĭ libere şi autonome!“

Şi oraşele, şi maĭ cu deosebire satele din toată ţara, trebue să păstreze amintire vecĭnică despre acest mare om care fu Mihail Kogălniceanu.

G. G. Burghele.

Inaugurarea bustului luĭ M. Cogălniceanu, în parcul municipal din Galaţĭ

SINGURĂTATE

Lampa arde, priveghiază; — pe păreți și prin odae
Ca o slabă licărire se rĕsfrânge-a eĭ văpae,
Și pe cartea ce-ĭ deschisă raza-ĭ tremură pe rînduri.
Vremea trece liniștită, eŭ citesc și cad pe gînduri.

E tărziŭ, — afară plouă, vîntul șueră prin ramuri
Și din când în când grăbite picuri mari isbesc în geamuri.
Orologĭul din părete liniștit și pacĭnic bate,
Iară gîndu-mĭ să strecoară pe cărări ades umblate.

Amintirile de-arîndul, es din neguri câte una,
Cum în nopțile de toamnă dintre norĭ apare luna.
Lîngă mine se așează, povestindu-mĭ pe 'ntrecute
De iluziĭ risipite și plăceri de mult perdute.

Imĭ vorbesc de fericire și de tainice prilejuri,
Ingropate de când veacul subt a vremilor vîrtejuri,
Și cu vocea lor duioasă îmĭ șoptesc încet un nume
Blând, melodios ca echo unuĭ cânt din altă lume.

Il ascult, și ca vrăjită inima-mĭ cu drag 'l-îngînă.
Gîndu-mĭ trece singuratic pe un drum bătut de lună,
Și în marginea cărăriĭ, pe o laviță 'nvechită
Ele-ĭ spun din alte vremuri de o dragoste sdrobită . . .
. . . . . .

.....»Intr'o toamnă, veștejite cădeaŭ frunze pe cărare
Când șoptindu-și împreună se perdeaŭ pe subt umbrare«. . .
Incântat de câte-aude, el le-ascultă maĭ departe,
Pe când lampa luminează, raza-ĭ tremură pe carte.

.....» Şi odat' — e mult de-atuncea« — reîncep povestea iară
» Nevorbindu-şĭ multă vreme şi 'ntîlnindu-se 'ntro seară,
Ameţiţĭ de-a lumiĭ vorbe s'aŭ privit cu nepăsare :
Parcă n'aŭ fost eĭ ce-odată să perdeaŭ pe sub umbrare«.

Intristat ascultă gîndu-mĭ; vîntul şueră prin ramurĭ
Şi din când în când grăbite, picurĭ marĭ isbesc în geamurĭ.
Orologĭul din părete bate calea luĭ pustie
Ingînându-se cu vremea ce s'a dus să nu maĭ vie.

Lampa arde, priveghiază, învelind cu-a eĭ văpae
Intr'un vĕl ţesut din raze, umbra nopţiĭ din odae,
Şi prin unghiurĭ desprinzêndu-l întunericul străbate
Poleind cu raze slabe amintirĭ — singurătate.

Ecaterina Pitiş.

CRONICA

LITERARĂ ŞI ARTISTICĂ

Psychologie et histoire, comunicaţie făcută Academieĭ de ştiinţe morale şi politice din Paris de D. A. D. Xenopol. — (Paris, Ed. Alphonse Picard). Savantul profesor universitar, în acest discurs pronunţat înaintea Academieĭ franceze, stabileşte conexiunea dintre psichologie şi istorie. Incepe întăĭ cu o consideraţie ştiinţifică asupra psichologieĭ propriŭ zise şi asupra obiectuluĭ eĭ, spiritul omenesc, ale căruĭ acţiunĭ se reproduc necontenit în mecanismul lor. Acţiunea legilor psichologice asupra materieĭ dă naştere fenomenelor intelectuale, care saŭ sunt supuse repetiţieĭ saŭ se transformă în timp. Acestea din urmă daŭ naştere istorieĭ. Pe când psichologia se ocupă cu formele cugetăriĭ a căror repetiţiune constantă e condiţionată de firea spirituluĭ însuşĭ, istoria studiază fenomenele intelectuale care se schimbă în timp. Insă punctul de contact între cele douĕ ştiinţe consistă în faptul că materia vecĭnic nouă, pe care desvoltarea o procură spirituluĭ, e influenţată în totdeauna în acelaşĭ chip de forţele intelectuale. Fenomenele istorice nu sunt legiferate, fenomenele psichologice sunt supuse unor legĭ anumite. In consideraţiunile sale ştiinţifice D. Xenopol insistă asupra tuturor legilor psichologice, asupra progresuluĭ, asupra roluluĭ pe care legile psichologice îl joacă în istorie. Apoĭ stabileşte relaţiunea între psichologie şi istorie, din punctul de vedere al complexităţiĭ mintale particulare fiecăreĭ individualităţĭ omeneştĭ, înălţându-se până la complexiunea mintală a popoarelor. Toate acestea le-am analizat deja în opera D-luĭ Xenopol: *Principiile fundamentale ale istorieĭ*, unde am vĕzut un sistem întreg de vederĭ nouĭ asupra ştiinţeĭ în general şi asupra istorieĭ în particular. Stilul lucrăriĭ e foarte clar, expunerea dusă cu multă logică, ideile sintezate admirabil, ca în tot ce scrie de altfel D. Xenopol,— până neobosită de maĭ bine de 40 de anĭ.

Albastru de *G. Tutoveanu*. Un volum de versurĭ, apărut luna trecută şi datorit unuĭ tĭnĕr cunoscut cititorilor noştri. D. Tutoveanu e un înamorat de azur, de ceruri nesfîrşite, de ape şi colinĭ, cum ne spune singur în poezia *Dor*:

Mĭ-e dor de şes făr' de sfîrşit
Ce-şĭ scaldă marginile 'n zare
De câmp brodat în alb de floare
Mĭ-e dor de cer nemărginit
De paşeştĭ mîndre cu mohor
Mĭ-e dor.

Mĭ-e dor de codri 'mpletoşaţĭ
Cu văĭ de soare nepătrunse,
De cărăruĭ în iarb' ascunse,
Mĭ-e dor de plopĭ înfioraţĭ,
De versul taĭnic de izvor
Mĭ-e dor.

Nota personală a D-luĭ Tutoveanu e lămurită; broderiĭ drăgălaşe pe un fond alcătuit din sentimentul naturiĭ; armoniĭ şi imaginĭ impresionabile, aspiraţiĭ blânde de iubire şi sete de ideal. Pretutindenĭ nuanţe delicate şi nostalgiĭ duioase:

Adoarme lunca; parcă moare
Scăldată 'n razele de soare
Din asfinţit.
Prin alunişul de pe vale
S'aude un cântec plin de jale
Ne 'nchipuit.

Trecutul drag 'mĭ-apare 'n minte
Renasc în suflet clipe sfinte
Mĕ simt plângênd.
În blânda serĭĭ armonie
Aşĭ vrea s'adorm pe vecĭnicie
Cu tine'n gînd.

Poezia modernă a părăsit temele clasice, dramatice, didactice. Ea caută maĭ mult coloritul firiĭ, maĭ mult nuanţe, maĭ mult subtilităţĭ şi simboluri ce suggestionează. In acest sens D. Tutoveanu excelează. In poeziile sale te impresionează originalităţĭ de ritm, tropĭ şi figurĭ nouĭ. Ca fond te mişcă duioşia şi câte odată melancolia lor: cocorĭ pe bărăgane, lacrĕmĭ pe crucĭ pustiĭ, durerĭ trecute, maĭ frumoase prin evocaţie, şi altele de felul lor, care mărturisesc de bună seamă că D. Tutoveanu e un inspirat.

Enciclopedia Română, publicată subt direcţiunea d-luĭ dr. *C. Diaconovich*, Vol. III, Fasc. XXVI *(Orleanu—Petri).*

Această publicaţiune se apropie cu paşĭ tot maĭ marĭ către sfîrşit, în cât în scurt timp vom putea vedea terminat primul dicţionar enciclopedic român. Fascicola din urmă cuprinde 2.000 articole şi anume: restul din litera O şi o mare parte a literei P.

Din cuprinsul acesteĭ fascicole remarcăm următoarele articole, şi anume: biografiĭ româneştĭ: Orleanu, Oros, Otetelişanu, Pallade, Pann, Pantazzi, Panţu, Panu, Papfalvi, Papiniu, Papiu, Papp, Para, Părăianu, Paraschivescu, Partenie episcopul, Paşca, Pascal, Pascali, Paşcan, Pascu, Păun, Pavel, Pelimon, Petraşcu, Petrescu, Petri, etc. Fascicola este cu deosebire bogată în articole de interes bisericesc.

Tipărirea accelerată a lucrăriĭ arată că atât redacţiunea, cât şi zeloşiĭ eĭ colaboratorĭ, îşĭ daŭ toate silinţele ca să ducă lucrarea la un bun şi apropiat sfîrşit. Maĭ rĕmâne acum ca şi publicul cititor să le dea întreg concursul pentru terminarea acesteĭ folositoare publicaţiunĭ.

Un festival artistic şi literar.— Poetul Th. Şerbănescu, mort anul trecut, a lăsat în inimile prietenilor sĕĭ cele maĭ adîncĭ regrete. El era membru fondator al societăţiĭ *Amicilor literaturiĭ şi arteĭ române*, aĭ căreĭ membri aŭ luat hotărîrea să-ĭ comemoreze aducerea aminte prin ridicarea unuĭ bust în Bucureştĭ. In acest scop s'a compus un comitet de vre-o 40 de persoane distinse, care aŭ alcătuit un festival artistic şi literar la Ateneŭ în scopul urmărit.

El s'a dat în seara de 1 Februarie şi am putea zice că întreg Bucureştiul inteligent l-a onorat cu prezenţa sa. A fost cea maĭ unanimă şi maĭ spontanee mărturisire de simpatie pentru un poet român. Ilustra poetă-regină Carmen Sylva a voit, prin prezenţa Sa, să solemnizeze şi maĭ mult această sĕrbătoare artistică. Cu modul acesta, produsul moral şi material al festivaluluĭ a fost din cele maĭ satisfăcĕtoare şi membriĭ comitetuluĭ de iniţiativă se pot felicita de izbînda lor.

Programul sĕrbătoriĭ era variat şi elementele ce l-aŭ alcătuit aŭ fost fericit alese. Am avut, în deosebĭ ocazia să admirăm la acest festival pe celebra divă Hariclia Darclée, talent şi virtuozitate extraordinară, care a cântat multe poeziĭ de ale luĭ Şerbănescu puse pe muzică, un omagiŭ ce i-se cuvenea poetuluĭ.

După o poemă corală intonată cu măestrie de corul d-luĭ Kiriac, şi după recitarea a douĕ frumoase poeziĭ, de Th. Şerbănescu, de către d. Nottara, d. Ollănescu, în disertaţia pe care cititoriĭ o cunosc din numĕrul trecut al *Revisteĭ*, relevează caracterul poetic al luĭ Şerbănescu, calităţile sale sufleteştĭ, delicateţa-ĭ discretă, entusiasmul şi poezia sa străvezie, în ale căreĭ cute se odihneşte un parfum îmbătător de iubire, de vis şi infinit. Cu claritatea-ĭ obicĭnuită, cu magia dicţiunĭĭ sale, cu verva-ĭ vie, caldă şi viguroasă, d. Ollănescu a făcut o impresie adîncă asupra publiculuĭ.

Apoĭ d. Dinicu a executat »Sonata luĭ Rubinstein«, pe care a interpretat-o cu mult sentiment şi mult stil.

Societatea *Carmen*, împreună cu elevele de la conservator, aŭ cântat »Rĕsunet din Cri-

şana, de I. Vidu, şi alte coruri aranjate de d. Kiriac. Graţie acestei desfăşurări de poezie, de cântec şi declamaţie, seara festivaluluĭ ne-a lăsat pentru îndelungată vreme o frumoasă amintire.

Din suma adunată se va ridica, în grădina Ateneuluĭ, bustul luĭ Th. Şerbănescu. Dar maĭ presus de această imortalizare meritată, constatăm că chipul iubit şi poezia sa trăeşte în inimele multora, şi flacăra trezită de un poet român în scepticiĭ contimporanĭ ni se pare cea maĭ bună dovadă a meritelor luĭ Şerbănescu.

Societatea *Tinerimea artistică* deschide prima eĭ expoziţiune de pictură şi sculptură în sala Ateneuluĭ, subt patronagiul A. S. R. Principesa Maria, care expune, alăturĭ cu artiştiĭ, aquarele şi obiecte de artă personale. Deşi ceĭ maĭ mulţĭ dintre expozanţĭ nu eraŭ pregătiţĭ, prima lor manifestare e, cu toate acestea, foarte distinsă, şi lucrările D-lor Chimon Loghi, prin gustul şi ştiinţa cu care sunt făcute, Luchian, prin temperamentul puternic al artistuluĭ, Strîmbulescu, prin cunoştinţa meşteşuguluĭ. Artachino, prin desenul sĕŭ, G. Petraşcu, prin spontaneitatea şi coloritul armonios din pînzele sale, Vermont prin abilitatea sa, Storck, Spaete şi D. Mirea, prin valoarea sculpturilor lor, fac onoare unuĭ început de artă serioasă la noĭ.

Galeria Aman, rĕmasă pe urma pictoruluĭ Aman, unul din fundatoriĭ şcoaleĭ de bele-arte din Bucureştĭ, om de mult gust şi de mult talent, va fi pusă la dispoziţia publiculuĭ în curînd. D-na Aman, după stăruinţa maĭ multor amicĭ, s'a hotărît să se despartă de această interesantă colecţiune. Pe cât ştim, preţurile tablourilor şi obiectelor vor fi lăsate maĭ jos ca în trecut. Avis iubitorilor de frumos.

I. Nestor.

TEATRUL NAŢIONAL

Cum am prevĕzut lucrurile de la începutul stagiuniĭ, Teatrul Naţional a mers rĕŭ şi anul acesta. Moralmente el a scăzut, şi, în afară de piesa D-luĭ Lecca, *Câinii*, a căreĭ publicare o începem în numĕrul de faţă, şi de drama istorică a D-luĭ Al. Davila, restul n'a fost decât un simulacru de teatru. Materialmente rezultatul e tot atât de trist. Deficitul se va ridica probabil la 70.000 leĭ, fiind trecut de 50.000 leĭ în momentul când scriem aceste liniĭ! Iată unde se ajunge de regulă, când lăsăm de bunăvoie să se prăbuşiască o instituţie pe panta declinuluĭ, şi iată cum scumpul maĭ mult păgubeşte! Dacă deficitul de 70.000 leĭ ar fi fost dat de la începutul anuluĭ de Stat, ca subvenţiune, şi ar fi fost un director în mĕsură de a-şĭ da seamă, câte îmbunătăţirĭ radicale nu s'ar fi putut aduce Teatruluĭ?! Acum, când corabia e aproape înecată, auzim că societariĭ Teatruluĭ Naţional s'aŭ gîndit la economiĭ şi aŭ prezintat Direcţiuniĭ un memoriŭ prin care cer excluderea unuĭ numĕr de gagiştĭ. Intrebarea e cum vor putea să excludă din mijlocul lor şi pe societariĭ care sunt cel puţin tot atât de nefolositorĭ şi împovărătorĭ Teatruluĭ ca şi gagiştiĭ excluşĭ? Noĭ însă suntem siguri că economia făcută cu înlăturarea a câţĭva gagiştĭ, cât şi cu punerea la pensie a doĭ-treĭ societarĭ, nu aduce nimic serios ca schimbare.

Teatrul Naţional are nevoie de o reformă fundamentală, şi în locul întâĭ de un om cunoscĕtor pe deplin în ale teatruluĭ, punêndu-şĭ tot timpul şi toată dragostea pentru instituţia aceasta, şi încercând a-ĭ da o altă organizaţie în care să cuprindă şi reînfiinţarea Opereĭ, lăsată la dispoziţia Direcţiuniĭ generale, în urma reziliărĭĭ contractuluĭ cu impresa străină.

Un amator.

CĂRŢI ŞI REVISTE STRĂINE

Subt titlul enigmatic *Sans halte* şi subt o semnătură de asemenea enigmatică, *Aurel*, care ascunde numele uneĭ femeĭ, a apărut de curînd o carte curioasă, în care găsim, pe lîngă unele lucrurĭ mediocre, un mănunchiŭ de gîndirĭ de o rară putere şi o profunditate de cugetare, amintind, în materie de maxime, numele celeĭ marĭ ale Franţeĭ. Câteva exemple spre convingerea cititoruluĭ: »Il m'enserre en de si souples douceurs qu'elles savent ne jamais former de chaînes... Réunis par la joie de n'être pas liés, nous ne serions pas séparables. Je rêve d'un très frêle attachement, qui dure«. O fineţă de cugetare de felul acesta n'are trebuinţă de comentarĭĭ. »Je me retrouve en tous les livres; j'aime ceux où je me découvre«. E o gîndire a luĭ Pascal generalizată; el zicea: »Ce n'est pas dans Montaigne, c'est dans moi que je trouve tout ce que j'y vois«. O altă cugetare tot atât de profundă: »Combien peu de fois dans un jour nous visite notre âme!« Aiurea: »L'Imprévoyance de songer à l'avenir«. A uita să trăeştĭ prin a voi să trăeştĭ! Câţĭ oamenĭ, în adevĕr, nu ştiŭ să se bucure de momentul în care trăesc pentru a se gîndi necontenit să trăiască; e o neprevedere prin exces de prevedere. Iată încă tema unuĭ roman psicologic, strînsă în conciziunea uneĭ propoziţiĭ: »Vous mentir pour ne pas vous perdre, est-ce mentir?« De-o adîncă putere de observaţie ni se pare şi nota următoare, scrisă probabil după întoarcerea de la un bal: »Ces fillettes.., très innocentes, pour trouver un moyen de me parler de leurs danseurs, s'en moquent. Côté canaque de l'amour jeune«. Încă ceva foarte subţire: »Cachons nos plus exquises expansions. Les choses dites ne sont plus«. Unuĭ om obraznic îĭ face profilul în douĕ trăsăturĭ de creion: »Ne croyez pas m'avoir offensée. Vous ne sauriez que me déplaire«. Unuĭ altuia nul: »Je lui dis, sans être à mes mots, de ces choses qui lui suffisent. Il a le don de faire oublier qu'il est là«. Silueta Don Juanuluĭ platonic: »Autour d'une. Elles sont trois, toutes amies; elles sont dix. L'une de l'autre a de l'ennui. Sans les prendre, il les garde toutes«. Silueta timiduluĭ: »Il a trop peur de me déplaire: il y arrive«. Şi continuă aşa din treĭ în treĭ linii, afară de câteva nuvele pe care le intercalează fără să te aştepţĭ la ele, şi care sunt slabe.

Alfred de Vigny et son temps, un volum de Léon Séché, [Ed. Felix Juven, Paris], în care găsim multe lucrurĭ nouĭ şi toate documentate pe seama melancoliculuĭ poet. Leon Séché e un critic fin, a căreĭ expunere e plină de viaţă şi de convingere, şi care are puterea să ne convingă şi pe noĭ. Din lucrarea sa cunoaşte cineva complect pe Alfred de Vigny de la origina luĭ şi legăturile-ĭ sentimentale şi amicale, până la ideile luĭ literare, politice şi religioase. Singurul lucru pe care îl aflăm maĭ puţin, este că din ea nu ştim dacă Alfred de Vigny a fost un mare poet, şi pentru ce a fost mare poet. In afară de punctul acesta, care nu-ĭ de sigur neimportant, aflăm totul. Aşa vedem că, încă din frageda tinereţe, Alfred de Vigny a fost iubit de frumoasa, tînĕra şi inteligenta Delphine Gay, fiica cunoscuteĭ Sophie Gay, la iubirea căreia poetul a rĕmas rece şi pe care n'a luat-o în căsătorie, fie din pricină că n'ar fi fost nobilă, fie din pricină că n'avea avere. Alfred de Vigny nu dă însă nicĭ un motiv de refuzul luĭ, afară doar de faptul că ea *rîdea prea mult*.

Quand des rires d'enfant vibraient dans ta poitrine
Et soulevaient ton sein sans agiter ton coeur,
Tu n'étais si belle en ce temps-là, Delphine,
Que depuis ton air triste et depuis ta pâleur.

Melancolia firească a poetului contrasta cu veselia femeilor. Vigny se căsători cu o engleză, Lydia de Bunbury, femee de o frumusețe maestoasă, zice Léon Séché, dar pe care poetul n'o iubi de loc, cu toate că-i fu devotat. El îi fu devotat, pentru că femeia luĭ îl admira, pentru că ea se anihila în fața luĭ, voind oarecum a-i trece și însușirile eĭ, pentru că prin mult-puținul eĭ avut, își permise, timp de 40 de anĭ, a-și cultiva egoismul luĭ, pentru că era nobilă, și el iubea tot ce era aristocratic, tot ce-i părea manieră elegantă, neținênd seamă nicĭ chiar de exagerările ridicule ale manierelor. Așa, el nu se jena de-a o duce toată viața de mână până la ușe, când ea pleca să reguleze lucrurile menajuluĭ. Când se întorcea, el îi eșea înainte, și, după ce o saluta, o aducea foarte ceremonios la fotoliul eĭ. Dacă ne amintim existența tristă și dureroasă a poetuluĭ chiar aceste lucruri sunt de respectat.

Etudes esthétiques, de Georges Lechalas, 1 vol. [Felix Alcan, ed. Paris]. După cum arată însuși titlul lucrăriĭ, autorul nu are pretenția de a ne da o operă de o riguroasă unitate, ci maĭ mult un mănunchiŭ de studiĭ izolate. In introducerea sa asupra *Frumosuluĭ și Urîtuluĭ* și în capitolul *Ce este artă?* Autorul ne pune în măsură de a cunoaște felul de concepție asupra problemelor generale ale Esteticeĭ. In capitolul *Arta și Natura* intră în studiul problemelor speciale; el ne demonstră, între altele, neputința în care se află artistul, în deosebĭ pictorul, de-a reproduce sensațiunile ce ni le procură lumea de din afară. Această neputință însăși îl constrînge pe artist să facă altceva decât natura din fața luĭ, și suntem astfel conduși a studia rolul științelor matematice în artă, precum și rolul sugestiuniĭ. Studiile acestea ne fac maĭ ales să vedem înrudirile ce există între diferitele arte, și așa se explică comparațiunile de la o artă la alta și lipirea lor într'un singur volum. Stilul cărții e clar și plăcut la citire.

La beauté moderne, un vol. de Eugen Monfort. [Ed. de la Plume, Paris]. Sunt câteva conferințe ținute la colegiul de estetică, în care viața actuală e considerată ca izvorul adevĕrat și de căpetenie al frumosuluĭ. Ceĭce sunt călĕuziți de alte criteriĭ greșesc. N'a fost nicĭodată un timp maĭ propice arteĭ,—afară doar de cele două maĭ epocĭ ale lumiĭ: veacul V al Grecieĭ și veacul XVII al Franțeĭ,—ca timpul în care trăim. »Ca în toate epocile, de altfel, zice autorul, artistul n'are decât să privească în jurul luĭ pentru ca să vadă desfășurându-i-se subt ochĭ cele maĭ frumoase poeme ale omeniriĭ. Tot oameni iubitorĭ, tot mame, tot triumfătorĭ alături de desesperați, tot gloriĭ alături de crime. Numaĭ neputincioșiĭ aŭ dreptul de-a blestema ca urîtă epoca în care trăesc, cum numaĭ orbilor e permis a spune în miezul zileĭ că e întunerec«.

La Revue bleue. 1 Martie. Emile Gebhart, cunoscutul italianolog, dă, subt titlul *Un pape à l'époque de la renaissance,* portretul luĭ Iuliŭ II, din care extragem câteva liniĭ privitoare la legătura luĭ cu Michel Angelo. »In ziua de 31 Octomvrie 1512, după vicernie, Iuliŭ II intră cu cardinaliĭ sĕĭ în capela Sixtina, ridică capul și zise nemulțumit: »Nu-ĭ aur în toate acestea«; iar omul care era sus pe șchele, Michel Angelo, plecându-și privirea, rĕspunse: »Prea sfinte, oameniĭ pe care ĭ-am zugrăvit eŭ aicĭ n'aveaŭ aur, eraŭ săracĭ«. Opera de căpetenie a picturiĭ italienești se descoperi atuncĭ pontificeluĭ și cardinalilor sĕĭ, și prin această operă Iuliŭ II, care o comandase, fu consacrat Papă al renașteriĭ... Intre el și Michel Angelo, care nu se iubeaŭ, era o înrudire misterioasă: patima lucrurilor grandioase... Rafael fu și el pictorul luĭ Iuliŭ II, căcĭ pentru dînsul a decorat el salele Vaticanuluĭ, și în deosebĭ cele două fresce de un atât de frumos simbolism... Michel Angelo era un singuratec înverșunat; într'o zi el zări pe Rafael eșind din Vatican, înconjurat de o mulțime de amicĭ, de elevĭ, de curtezanĭ, și-ĭ zise cu amărăciune: »cu cortegiŭ după tine ca un căpitan!« — Și tu, — rĕspunse blândul Rafael, — »singur ca un călăŭ!« Michel Angelo, pe care veacul luĭ nu l-a înțeles de loc, n'a avut decât un adevĕrat protector și

amic, pe Iuliŭ II; asemănarea ființei lor morale și anume înălțimea lor sufletească, îĭ unea pe unul cu altul. Iuliŭ II îșĭ comandase artistuluĭ mormîntul pe care îl voia colosal, demn de Michel-Angelo și de el însușĭ: mormîntul nu fu sfîrșit. Papa pentru a încadra acest mormînt, îșĭ închipuĭ o biserică imensă; trebuĭ aproape un veac pentru a o zidi și fu Basilica Sfîntuluĭ Petru« ...

Mercure de France. Martie. Remy de Gourmont, subt titlul: *Sur l'art nouveau*, face maĭ multe reflecțiunĭ interesante, a căror încheiere sună astfel: »... E astăzĭ într'o anume artă, în arta decorațiunĭĭ, a modeĭ, a caseĭ, a femeeĭ, o reînnoire vĕdită, dar care nu-ĭ încă ajunsă până acum decât în prima eĭ fază. Ziua, care va fi urmată de alte zile maĭ bogate ca invențiune, va fi desfătătoare în frumusețea luminiĭ reîntinerite. Artiștiĭ, poețiĭ, după o iarnă lungă, descoperă într'o bună dimineață natura și voesc să culeagă toate florile, să frângă ramurĭ din toțĭ arboriĭ. Eĭ se vor deprinde cu bucuria și sensațiunile lor, și le vor transforma într'o artă bogată și sobră armonioasă și cutezătoare. Aceiașĭ mugurĭ se preschimbă uniĭ în florĭ, alțiĭ în frunze; florile țin câteva diminețĭ; frunzele un sezon întreg...«

La Plume. 1 Martie. Numĕr consacrat centenaruluĭ luĭ Victor Hugo, cu articole și poeziĭ de toțĭ colaboratoriĭ revisteĭ. Semnalăm articolul luĭ Stuart Merill, ca unul din cele maĭ drepte și maĭ bine scrise. »Victor Hugo, zice el, fu cântecul veaculuĭ XIX... cum Pic de la Mirandole fu sciința veaculuĭ XIV-lea. El cântă. El se cântă pe el însuși, cântă oameniĭ și faptele veaculuĭ sĕŭ cântă toate veacurile, cântă viitorul, pe Satan, pe Dumnezeŭ. Făcu politică ca un prooroc biblic, și cântă *les Chatiments.* Se prefăcu că face teatru, romane, criticĭ, dar nu făcu decât să cânte pretutindeniĭ. *Hernani* e o admirabilă odă declamatorie; *Mizerabiliĭ* sunt un fel de marseileză de mizeriĭ; *Wiliam Shakespeare* e un ditiramb cu strofele în neorînduială. Cântec și numaĭ cântec!« ...

Emporium. Martie. Un interesant articol, frumos ilustrat ca totdeauna, asupra *Altaruluĭ de la Pergam* din Berlin, în care se aduce omagiĭ de admirațiune geniuluĭ și tenacităților germane de a fi putut reconstitui din sfărîmăturile găsite, după 22 veacurĭ, grandioasa operă de artă a Altaruluĭ de la Pergam. Acest monument apăru probabil prin aniĭ 183—174 înainte de Hristos, tocmaĭ când arta greacă se credea că-și sfîrșise viața eĭ de splendoare, când, după expresia luĭ Pliniŭ, *ars cessavit.* El fu făcut de regele Pergamuluĭ, Eumene II, fiul luĭ Atal I, și avea două etage, pe o lungime de 37 metri și pe o lățime de 34. Cel dintâĭ german, care făcu săpăturĭ la Pergam, fu Carol Humann, pe care îl ajută atât moralmente cât și bănește timp de 18 anĭ — guvernul țĕrĭĭ sale. In acelașĭ timp se lucra și la Berlin, unde se trimiteaŭ necontenit fragmentele găsite în pămînt. După o muncă de 30 de anĭ, Altarul fu reconstituit în mare parte. Atât cât e, el umple pe privitor de admirațiune, pentru vechea și eterna artă greacă.

Rivista istorica italiana. Ianuar—Martie. Intră cu numĕrul de față în al 19-lea an, și continuă a fi un izvor serios de informațiune și erudițiune istorică, dând recensiunĭ și notițe bibliografice istorice asupra lucrărilor celor maĭ importante ale Italieĭ și ale lumiĭ întregĭ. Pentru specialiștĭ cu deosebire, acest periodic, cu o materie foarte întinsă, ne pare de o mare utilitate. A-l rezuma e cu neputință, căcĭ sunt sute de dărĭ de seamă într'un singur numĕr.

D. Spineanu.

an. VI, (1902) nr. 3

BIBLIOTECA CENTRALĂ DIN IAȘI ROMÂNIA

George Bibescu-Vodă

(1842-1848)

DOMNIA LUI BIBESCU-VODÀ [1]

Doamnelor, domnilor,

De sigur că unul din faptele care impresionează mai dureros sensibilitatea noastră morală, este spectacolul unei nedreptăţi.

Nu este însă aci vorba de acea nedreptate pe care ne-o inspiră egoismul personal pentru a lupta cu energie contra tutulor atacurilor, de acea nedreptate personală în faţa căreia simţim o reacţiune atât de puternică. Este vorba de nedreptatea pe care o vedem făcută altuia. Naturile generoase şi nobile se mişcă şi se revoltă mai mult în faţa nedreptăţii făcute altuia, decât contra celei comise faţă cu sine însuşi.

Nu mĕ încurcă afirmările şi contrazicerile asupra libertăţii omului. M'aŭ convins şi partizanii liberului arbitru şi ai determinismului, saŭ mai bine zis nu m'aŭ convins nici unii nici alţii. Prins deodată între ambele aceste douĕ filosofii, m'am întrebat eŭ însumi până la ce grad am fost totdeauna liber să fac ce vreaŭ ?

Am experimentat asupră-mi, şi am vĕzut că de multe ori nu am putut să fac ce am vrut, cum, altădată, am făcut ce n'am vrut. Oricare ar fi însă starea mea sufletească asupra libereĭ noastre voinţe, am o credinţă nestrămutată : că de mii de ani s'a format în fundul conştiinţeĭ noastre un complex de regulĭ care ne impun datoria de a ne impersonaliza, când comparăm binele şi rĕul. Este, cu alte cuvinte, în noi o idee superioară, un sentiment de *Justiţie imanentă*. Justiţia, care judecă conformitatea actuluĭ nostru cu această idee superioară, o numesc *Justiţie istorică*. Şi o numesc aşa, pentru a o deosebi de *Justiţia divină*, în care mai mult sper decât crez, pentru că este prea departe de mintea mea. Care sunt hotărîrile acesteĭ Justiţii, şi cine poate citi într'însele, iată o întrebare ce este un mister în sine însuşi.

O mai numesc Justiţie istorică, pentru a o deosebi de acea justiţie pe care Grecii o numiaŭ Nemesis, iar filosofii indiani, într'o concepţiune mai înaltă, o numiaŭ Karma, — acea Justiţie care este inerentă naturii lucrurilor, şi în care mai mult crez decât sper.

1) Conferinţă rostită în Ateneul român, la 1 Martie 1902.

Doamnelor, domnilor,

Nu lasă în drumul lor urme luminoase, numaĭ astrele care strabat cerul. Asemenĭ urme lasă în această lume şi faptele noastre. După aceste urme judecăm dacă fapta este bună saŭ rea.

Această Justiţie, care ne-a arĕtat ca bun şi drept ceeace s'a crezut altădată că este rĕŭ şi nedrept, o numesc Justiţie istorică, pentru a o maĭ deosebi şi de acea justiţie, — care numaĭ ca o insultă poartă acest nume, pentru că este negaţiunea orĭcăreĭ justiţiĭ, — *Justiţia politică.*

Adversarul, care este parte în proces, nu poate să fie şi judecător. Una este justiţia istorică, alta este cea politică. Pe aceia care sunt şi parte şi judecătorĭ, de la început îĭ înlătur (aplause), îĭ recuz.

Dacă este o pagină a istorieĭ noastre, unde se poate vedea concepţiunea înnaltă a justiţieĭ istorice, deosebită de justiţia politică, este de sigur aceea care vorbeşte de Bibescu-Vodă, aceea care ne spune cine a fost el, ce a fost înnainte de a fi Domn, cum a fost pe urmă, ce a făcut ca Domn, ce a făcut după ce a încetat de a fi Domn, şi dacă a contribuit cu ceva la construirea edificiuluĭ naţional, ce înfăţişăm azĭ.

Secolul XIX este pentru noĭ, Românĭĭ, cel maĭ bogat în evenimente istorice. Intr'însul Statul român se prezintă cu un caracter deosebit. Din punctul de vedere al instituţiuniĭ Capuluĭ Statuluĭ, treĭ epoce marĭ caracterizează secolul XIX: 1821, 1843 şi 1866.

Anul 1821 este deja o rază pierdută din Revoluţiunea cea mare franceză, ajunsă pînă la noĭ.

Trecuseră ca la 200 de anĭ de când începuse să se piardă caracterul naţional şi românesc al Statuluĭ român, când un om din popor—Tudor—a crezut că poate să învieze o naţiune ce se credea moartă şi să o readucă la folosinţa drepturilor sale istorice.

Nu a triumfat omul, dar a izbutit ideea luĭ după puţin timp. Domnia pămînteană fu din noŭ sugrumată, dar ideea îşĭ făcu drumul. După 1821, odată cu tratatul dela Adrianopolĭ şi Regulamentul organic, se făcu din noŭ încercare pentru domnia liberă, naţională şi pămînteană, dar nu izbuti nicĭ de astădată. Trec deocamdată — pentru a o relua — peste o întreagă epocă. Pe când renaşterea naţională se ridica ca un sentiment de rĕzbunare în contra trecutuluĭ, pentru că fără voia noastră şi contra noastră se suprimase caracterul Domnieĭ române, în 1866 ne găsim faţă cu un fapt care înlătură domnia pămînteană, dar de astă dată nu în contra voinţeĭ noastre, ci ca o realizare a eĭ, ca un rezultat mulţumitor a unor lupte. Domnia străină din 1866 nu trebue confundată cu aceea contra căreia s'a ridicat 1821. Şi tocmaĭ acela care a fost acuzat de justiţia politică, dar care este pe deplin restabilit de justiţia istorică, a contribuit la realizarea mareluĭ ideal, pentru care lucrase atât El cât şi părinţiĭ luĭ.

In adevĕr, pe Bibeştĭ îĭ găsim în fruntea mişcăriĭ naţionale nu numaĭ după 1832, dar şi la 1821.

Odată cu promulgarea Regulamentului organic era necesitate ca să se dea și un Domn țării. În ce privește însă suirea pe tron a lui Alexandru Ghica pe Tronul Munteniei, nu încape îndoială că ea a fost făcută prin influența exclusivă și decisivă a Rusiei, al cărui Protectorat era o instituțiune europeană, creată prin tratate internaționale.

Această influență se învederează și mai mult prin o serie de fapte care trebuesc reținute, pentru că ne vor servi în comparațiunea ce vom stabili între epoca lui Bibescu-Vodă și cea anterioară.

Cel mai însemnat fapt, care caracterizează domnia lui Alexandru Ghica, este, din nenorocire, influența străină, exercitată prin consulul rus Rucmann, care a crezut, la un moment dat, că poate să facă a se învoi de însăși țara Protectoratul rus, schimbându-se legislațiunea internă a țării. Domnul Ghica neavênd puterea de rezistență, ajută el însuși la schimbarea legislațiunii țării, recunoscêndu-se dreptul de control al Guvernului imperial rus, în afacerile interne ale noastre, cu toată energia desfășurată în Obștească Adunare de acei care formau partidul național, în fruntea căruia era chiar Bibescu. Isbînda aceasta nenorocită s'a obținut prin însăși presiunea străină, a Porții, pe care o găsim atunci alături cu Rusia. Era aceasta cea mai grea lovitură dată autonomiei țării, căci se viola în mod formal vechiul drept public românesc, care altădată chiar nu fusese pus în discuțiune; ceeace ni se discuta și viola acum era însuși exercițiul suveranității interne, iar nu numai al celei externe.

Un alt fapt: un francez, inspirat de cele mai bune sentimente, Vaillant, care prin scrierile lui contribuia la creșterea influenței franceze și simpatiei noastre pentru generoasa Franță, este rĕŭ privit și nevoit să părăsească țara. Opiniunea publică este astfel din noŭ surescitată.

Slăbiciunea, neputința de a rezista la ceeace era Protectorat rusesc peste limitele instituțiunii europene se manifestă și mai mult cu ocaziunea formării societății filarmonice și a Teatrului, pe care Ghica o descurajează și chiar împiedică de-a lucra prin retragerea subvenției.

La anul 1839 Molé numește consul al Franței la noi pe Billecocq, un fost revoluționar. Cu temperamentul omului de agitație, Billecocq trece marginile datoriei sale profesionale. Se amestecă în luptele noastre politice, devine amicul personal al lui Ghica, îl împinge spre acțiunea partidului extrem cu ocazia mișcărilor de la Brăila, în loc de a-l consilia să împace spiritele, în acele grele momente ale politicei externe. Nemulțumirile cresc. Un partid cu Bibescu în frunte atrăgea atențiunea spiritului public asupra condițiunii țăranilor, asupra magaziilor de rezervă, care deveniseră un mijloc de abuzuri, asupra proastei stări a drumurilor, a injustei așezări a impozitelor, a violării Separației Puterilor și a corupției judecătorești.

Și atunci, pentru că o politică echivocă nemulțumea și opinia publică politică și țara, o anchetă încuviințată de Poartă și condusă de Șahib-Effendi se termină prin îndatorirea pentru Ghica de-a se retrage.

In urma acestei retrageri vine momentul ca dispozițiunile salutare din

Regulament pentru domnia pământeană să se realizeze: visul devine o realitate. Atunci se face alegerea lui Bibescu.

Cine era omul care a ştiut să dobîndească, — orice s'ar zice, — încrederea nu a unei slabe majorităţi, dar aproape a unanimităţii? Aşa că dacă am vrea să aducem vreo învinuire alegerei, ar trebui să recunoascem cu durere că ţara întreagă nu a ştiut ce face, că oamenii cei mai independenţi nu aŭ ştiut pe cine să voteze, că s'aŭ lăsat să fie înşelaţi! Acel om este cunoscut, înainte de a domni, ca un mare patriot şi jurisconsult.

Ar fi poate foarte interesant să mĕ ocup de Bibescu-Vodă din punct de vedere al tradiţiunilor luĭ personale, să cercetez pînă la ce grad e întemeiată părerea acelora care ĭ-aŭ tăgăduit până şi dreptul de a fi ales, dacă el îndeplinea condiţiunile de boerie ce le cerea legea timpuluĭ. Scurtul timp de care dispuiŭ mĕ împedică de-a intra în aşa amĕnunte. In treacăt voiŭ spune că este o copilărie de-a pretinde că Bibescu-Vodă, la 1843, aĭ căruĭ străbunĭ se vĕd pe timpul ocupaţiuniĭ austriace înscrişĭ în registrul contribuţiilor ca boerĭ, era de neam prost. Să maĭ cercetăm câte generaţiunĭ boereştĭ avea Bibescu-Vodă, de vreme ce puritatea calităţiĭ luĭ de român neaoş nu a fost contestată?

Uniĭ zic că descindea chiar din Basarabĭ prin Brâncovenĭ şi caută generaţiunile ce avea despre mamă şi despre tată. Acest lucru nu merită să ne preocupe.

Bolintineanu, într'un studiŭ asupra domniilor regulamentare, ĭ recunoaşte meritele literare, ni-l arată ca pe un om de litere, comparând odele luĭ cu acelea ale luĭ Horaţiu şi Properţiŭ. Este de regretat că nu s'aŭ cules şi publicat toate scrierile luĭ.

Bolintineanu ne aminteşte oda care începe cu aceste versurĭ:

»Ânger cu pĕr galben, ânger ce slăvesc
»In a-ta privire eŭ cerul privesc.

Ar fi interesant să ştim căreĭ femeĭ a timpuluĭ Bibescu a adresat această odă.

Bolintineanu ne maĭ transmite oarecare fapte istorice care trebuesc reţinute, şi anume: înfiinţarea pe acea vreme a uneĭ şcoale normale pentru a forma profesorĭ românĭ. Ideea era bună. Din nefericire, zice Bolintineanu, şcoala nu avea nimic românesc. Apreţierea aceasta nu e tocmaĭ exactă, căcĭ limba română nu era cu totul exclusă. Se preda în mod lăturalnic; principalele cursurĭ se făceaŭ în franţuzeşte pentru ca să se întemeieze influenţa franceză şi să se întrebuinţeze cărţile franceze până se vor publica cărţĭ româneştĭ. Bolintineanu ne maĭ spune că luĭ Bibescu se datoreşte cel dintăĭ act asupra Unirĭĭ, şi că Revoluţiunea de la 1848 nu a fost îndreptată contra luĭ Bibescu, ci contra Rusieĭ.

»Naţiunea a voit să-l ţie pe Tron. El singur a plecat«. Fac această citaţiune pentru că este un argument preţios în cercetarea spiritului Revoluţieĭ. In lipsă de suficiente probe scrise, trebue să ne referim la testimoniul personal pe care oamenĭ demnĭ de credinţă poate să ni-l dea.

Studiul dreptului a fost de mare folos nu numaĭ luĭ Bibescu înnainte şi după Domnie, dar şi Ţărĭĭ. El a fost unul din ceĭ maĭ inteligenţĭ colaboratorĭ aĭ Regulamentuluĭ organic, acest monument de legislaţie care poate să serve de model; căcĭ dacă, din punctul de vedere politic, Regulamentul a putut da loc la critice, din punct de vedere administrativ, al regulărĭĭ puterilor Statuluĭ, este admirabil de bine conceput.

In lucrarea Regulamentuluĭ organic este ceva care pune într'o lumină cât se poate de frumoasă pe Bibescu, pentru că a făcut să triumfe principiul suveranităţĭĭ teritoriale în materie penală.

Astăzĭ este un lucru elementar că legile penale se aplică în toată întinderea teritoriuluĭ, că judecătorĭĭ românĭ sunt singurĭ competinţĭ de-a judeca infracţiunile comise în România, şi că extradiţiunea nu poate să se facă pentru delictele comise de naţionalĭ pe teritoriŭ. Dar acest mare principiŭ nu a fost totdeauna recunoscut. La facerea Regulamentuluĭ organic s'a ridicat o mare chestiune, aceea de-a se şti dacă ceĭ care calcă prescripţiunile luĭ asupra carantineĭ aŭ să fie pedepsiţĭ, cu ce pedeapsă, şi de cine aŭ să fie judecaţĭ.

După art. 205 al Regulamentuluĭ organic, delicuentul, în materie de carantină, străin, trebuia să fie judecat în ţară de către consulul sĕŭ. Luĭ Bibescu, pe atuncĭ director la Ministerul de interne, ĭĭ revine un mare merit.

In corespondenţa urmată şi a expunerĭĭ principiilor de drept public intern garantat Ţărĭĭ, Bibescu făcu dovada deplină că Principatul se bucură de întreaga autonomie în ce priveşte juridicţiunea, şi că consulĭĭ străinĭ nu pot judeca pe străinĭ nicĭ chiar în materie de carantină. (Aplause).

Viŭ la Domnia luĭ Bibescu.

O chestie se pune maĭ întâĭ asupra acesteĭ Domnĭĭ.

Cine a vorbit pînă acum de faptele fostuluĭ Vodă? Cum aŭ fost judecate? Cu părere de rĕŭ trebue să constatăm că până acum Istoria adevĕrată a luĭ Vodă Bibescu n'a fost încă stabilită. Xenopol a deschis drumul şi e cel dintâĭ protestator contra nedreptăţĭĭ. Ceĭlalţĭ istoriografĭ aĭ fostuluĭ Domn sunt recuzabilĭ, pentru că aŭ fost protivnicĭĭ luĭ politicĭ. Maĭ este şi o altă împrejurare care a făcut să se acrediteze legenda falsă făurită asupra domnieĭ luĭ Bibescu. Din punctul de vedere al lupteĭ este o adevĕrată nenorocire ca să-ţĭ supravieţuiască adversarĭĭ. Nu eştĭ acolo ca să protestezĭ contra atacurilor nedrepte şi postume.

Aduc omagiĭ aceluĭ fiŭ al fostuluĭ Domn care a căutat şi publicat atâtea documente care ne pun în poziţie de-a face justiţie istorică.

Vĕ mărturisesc că primele impresiunĭ ce-am avut asupra domnieĭ luĭ Bibescu aŭ fost din cele maĭ dureroase, gîndindu-mĕ maĭ cu seamă că le-am avut în o vîrstă tînĕră, atuncĭ când iluziile sunt maĭ adîncĭ.

Am fost dureros impresionat citind, pe când eram student la Paris, toate acele libelurĭ care ne arată domnia luĭ Bibescu ca o epocă neagră şi de nenorocirĭ pentru ţară. Billecocq, Regnault, Chainoi, Ubicini, toţĭ aŭ scris în acest sens. Dar am simţit o mare bucurie maĭ tărziŭ, când mĭ-a căzut în mână, la o

epocă când nu cunoşteam încă pe autorul ei, o lucrare conştiincioasă asupra Domniei luĭ Bibescu-Vodă.

M'a impresionat puterea documentelor. Fac aci la tribună această declaţiune categorică: că precum mĭ-am schimbat părerea ce mĭ-a dat impresiunea dureroasă ce am avut citind pe Regnault şi Billecocq, tot asemenea sunt dispus a mĕ face un acuzator al luĭ Bibescu-Vodă când mi s'ar face, prin producerea documentelor contrariĭ, convingerea că adevĕrul şi binele sunt altfel decât le arată documentele publicate de prinţul Bibescu fiul. Cred că Istoria fiind şi ea o ştiinţă care se ocupă cu descoperirea adevĕruluĭ, nu poate fi vorba de convingerĭ imuabile când se dovedeşte eroarea. Dar până atuncĭ, 'mĭ fac o datorie de om şi de bun Român să recunosc că justiţia istorică nu s'a rostit încă contra luĭ Bibescu-Vodă şi că ea abia acum începe a-şĭ face drumul. (Aplause).

Ia să privim maĭ de aproape pe istoriografiĭ luĭ Bibescu-Vodă ceĭ maĭ cunoscuţĭ până acum. Billecocq, un fost revoluţionar, cum am maĭ spus, împărtăşea părerea acelor care credeaŭ că demnitatea Francieĭ este călcată în picioare prin prea mare influenţă europeană exercitată de Rusia.

Când Billecocq vine cu aceste ideĭ ale luĭ Thiers în ţară la noĭ, nu se mulţumeşte să le aibă numaĭ în sufletul luĭ. El se insinuiază pe lîngă Domn şi frecuentează saloanele, căcĭ, cum zice Guizot în memoriile sale, diplomatuluĭ îĭ este absolut trebuincioasă viaţa de lume. El, înainte de toate, trebue să reuşească. Cum însă nu poate reuşi decât cine place, el trebue să frecuenteze saloanele, să placă tutulor, să fie »un homme très répandu«. Numaĭ aşa va fi în poziţiune să cunoască aproape tot.

Dar tocmaĭ pentru că Billecocq era prea mult înfundat în atmosfera palatuluĭ şi în interesele personale ale Capuluĭ Statuluĭ, nu maĭ avea putinţa de-a fi un istoric drept.

Bibescu-Vodă, suit pe tron, nu maĭ dă luĭ Billecocq aceeaşĭ importanţă. Domnul găseşte consiliile date de Billecocq luĭ Ghica vătĕmătoare, că asemenĭ poveţe contribuiseră mult la căderea fostuluĭ Domn, şi că protectoratul rus nu se rĕstoarnă aşa de lesne cum credea consulul Franţeĭ.

Atuncĭ Billecocq ia o atitudine ofensătoare. El însuşĭ ne spune într'o scrisoare adresată ministruluĭ de externe al Franţeĭ, că vezênd pe noul Domn al ţărĭĭ în palatul Principeluĭ Ştirbeĭ, a cerut »să-ĭ facă cunoştinţa«, în loc de a solicita onoarea de a-ĭ fi prezentat! Toată atitudinea luĭ Billecocq dovedeşte că el, obicinuit altădată, de a se amesteca în unele daraverĭ de procese, probă înseşĭ memoriile luĭ, (Le nostre prigioni), se conducea ca adversar al nouluĭ Domn. Însuşĭ superiorul luĭ, de Bourqueney, ministrul Franţeĭ la Constantinopolĭ, a fost silit să-ĭ facă observaţiunĭ formale. Se poate ceti cu folos o serie de scrisorĭ nepublicate pînă acum, după cât ştiŭ.

Am luat cunoştinţă de ele mulţumită buneĭvoinţe a unuĭ amic, care însă mi le-a pus la dispoziţie numaĭ pentru câteva ore în vederea acesteĭ conferinţe. Parte din aceste scrisorĭ se găsesc în copie în arhivele Statuluĭ.

Când Ministrul Franţeĭ la Constantinopolĭ desaprobă în mod formal ati-

tudinea consulului francez şi-ĭ recomandă maĭ multă discreţie în acţiunea sa, ceeace implicit recunoaşte însuşĭ Billecocq într'o scrisoare a sa către de Bourqueney, în care caută a se disculpa, nu maĭ încape îndoială, că dînsul e departe de-a putea face justiţie istorică

Aceeaşĭ impresie ne-o dă asupra luĭ Billecocq şi o adresă din 8 Aprilie 1844 a luĭ Philipsborn din Viena către Domnul Bibescu [1]).

La începutul domnieĭ luĭ Bibescu, Billecocq încercase a fi în bune raporturĭ cu Bibescu. De aceea 'l şi laudă în corespondenţa sa cu Guizot. Dar maĭ tărziŭ vĕzênd că nu poate să aibă influenţa ce ambiţiona, el schimbă atitudinea. Billecocq pare a fi fost un Paul Giove, care zicea că are douĕ condeie pentru a scrie istoria: un condeiŭ de aur pentru recompensă şi unul de fier pentru pedeapsă.

Pentru a dovedi reaua credinţă a luĭ Billecocq, voiŭ reaminti o singură scrisoare a consulului francez către superiorul sĕŭ, acea în care ne spune că în ziua solemnităţiĭ întronizării luĭ Bibescu-Vodă el era îmbrăcat cu douĕ costume: unul naţional ţărănesc şi altul militar, uniformă rusească. Neadevĕrul este patent: toată lumea ştie că în acea zi Bibescu era îmbrăcat cu costumul luĭ Mihaĭ Viteazul!

In asemenea condiţiunĭ un judecător ca Billecocq este de sigur recuzabil.

O scrisoare a luĭ, în altă ordine de ideĭ, coprinde ceva de natură a măguli sentimentul nostru naţional. El aduce la cunoştinţa luĭ Guizot noutatea că are să vie în Bucureştĭ Prinţul Albert de Prusia, fratele Impĕratuluĭ, cu scopul de a se declara Rege al monarhieĭ Daco-române. Se dorea pe atuncĭ să vie cineva din Prusia, care să unească toate provinciile la un loc! (Aplause prelungite). Billecocq făcênd această istorisire, arată că lucrul nu este indiferent.

Cea maĭ mare parte din corespondenţa luĭ Billecocq dovedeşte că el se înrolase în luptele noastre politice.

Cu totul alta este atitudinea înlocuitoruluĭ sĕŭ d. de Nion. Intreaga corespondenţă diplomatică a nouluĭ consul al Franţeĭ ne arată că el se păstra în cadrul strîns de reprezentant al unuĭ Stat străin, avênd numaĭ misiunea de-a privi, de-a fi un agent de transmisiune, fără a se amesteca în acţiunea politică internă a ţărĭĭ. Cu deosebire este interesantă scrisoarea luĭ de Nion către Ministrul de externe din Paris, în care face analiza Mesagiuluĭ de deschidere a Parlamentuluĭ.

Consulul Franţeĭ arată grija şi lupta ce Domnul desfăşură pentru autonomia comercială şi economică a ţărĭĭ (aplause), de dorinţa şi silinţa ce Vodă-Bibescu 'şĭ dă pentru a face să înceteze corupţia moravurilor în distribuirea justiţieĭ.

Să reţinem din scrisoarea d-luĭ de Nion rĕspunsul Domnuluĭ la exprimarea dorinţeĭ ce i-se făcea de a lua mĕsurĭ contra corupţieĭ judecătoreştĭ: »Dacă aşĭ lua mĕsurĭ şi maĭ energice, aşĭ rĕscula şi maĭ mult spiritele contra mea. Nu m'aşĭ mira de o reacţiune violentă la care n'aşĭ putea rezista«.

[1]) Această adresă a fost publicată de Principele Bibescu fiul, în *Domnia luĭ Bibescu.*

Un alt scriitor al Domnieĭ luĭ Vodă-Bibescu este Regnault. El reproduce tot ce găseşte în Billecocq şi în Chainoi. E dar recuzabil de la început, căcĭ se identifică cu partizaniĭ pasionaţĭ aĭ Domnuluĭ, care nu pot fi crezuţi pe simple afirmaţiunĭ, nedovedite, nedocumentate.

Ce să maĭ zicem de Ubicini? Italian de origină, crescut în Franţa, a fost secretar al comitetuluĭ revoluţionar. Este dar şi dînsul recuzabil, întru cât afirmă fără a proba. Recunosc însă că atuncĭ când se vor produce documente care să arate că afirmările luĭ Ubicini sunt adevĕrate, se poate reîncepe judecata, căcĭ, în materie istorică, procesele sunt totdeauna revizuibile în orĭce termen. Istoriceşte vorbind, adevĕrul şi dreptatea n'aŭ prescripţie. (Aplause).

Dintre foştiĭ judecătorĭ aĭ luĭ Bibescu-Vodă maĭ este unul care, la adăpostul haineĭ cu care este îmbrăcat, a puterĭĭ dumnezeeştĭ pe care o reprezinta, eată să ne inspire încredere.

Când însă vom cerceta faptele luĭ, atitudinea ce a avut-o în Obşteasca Adunare şi rezistenţa ce-a pus la unele din marile reforme ale Domnuluĭ, vom vedea că el rĕmâne descoperit, desconsiderat. Acesta este Mitropolitul Neophit.

Acest înalt obraz bisericesc avusese o purtare foarte echivocă în timpul domnieĭ luĭ Alexandru Ghica.

Atuncĭ, când se urmărea introducerea în Regulamentul organic a unuĭ articol în sensul recunoaşterĭĭ protectoratuluĭ rus, politica luĭ era în douĕ feluriĭ: şi pentru şi contra.

Mitropolitul Neophit nu poate fi crezut, pentru că s'a dovedit om incapabil şi de acţiune politică şi de convingere. Vĕ mărturisesc că fără să fiŭ un credincios în sensul riguros al cuvîntuluĭ cu natura mea mistică, am o înnaltă consideraţie pentru tot ce este lucru şi obraz bisericesc, pentru că-mĭ evoacă ideea uneĭ lumĭ superioare aceleia în care trăiesc. Pe de altă parte, profesiunea mea zilnic punêndu-mĕ în contact cu mulţĭ din miniştrĭĭ bisericiĭ, am putut să constat că mulţĭ dintr'înşiĭ sunt persoane ibride în care cele douĕ personalităţĭ: omul şi elementul superior religios, sunt în luptă fără a se putea împăca.

Nouĕ cestorlalţĭ din afară ne este lesne să punem în acord natura noastră firească cu aceea pe care ne-o impune funcţiunea socială ce avem.

Călugărul, preotul, însă, om investit cu un caracter înnalt, cu ceva dumnezeesc pe care caută să-l reprezinte, se încurcă adesea în aceste douĕ elemente unul pămîntesc, altul ceresc, pe care le întrupează şi devine astfel ceva inconsequent, nelogic, neînţeles.

Mitropolitul Neophit este tipul acestuĭ om neînţeles, care nu ştie dacă trebue să urmeze natura luĭ pĕcătoasă omenească saŭ cea impersonală dumnezeească, atuncĭ chiar când ia parte la luptele politice.

Multe fapte ni-l arată aşa.

Se discuta desrobirea. In Adunare o susţine neavênd încotro, căcĭ cel care reprezintă Biserica nu poate fi pentru robie. Dar omul care pe faţă susţinea desrobirea, iscăleşte fără tremurătura mâineĭ o scrisoare confidenţială

către guvernul imperial rus, în care, între altele, acuză pe Bibescu-Vodă că face desrobirea ţiganilor şi sărăceşte Biserica, călugării avênd astfel mai puţini robi.

Ce să mai zicem de omul, fie el Mitropolit, care protestează în contra legii introducătoare a controluluĭ în gestiunea bunurilor bisericeşti, de omul care, când triumfă Revoluţiunea, semnează manifeste cu revoluţionarii, încuviinţează arderea Regulamentuluĭ organic şi în urmă merge în Biserica Sărindar si spune că s'a înşelat, înfierând revoluţia!

Iată istoricii ceĭ mai autorizaţi care aŭ făcut falsa legendă a Domnieĭ luĭ Bibescu contra căreia cu drept cuvînt Xenopol înaintea mea s'a ridicat.

Despre actele domnieĭ luĭ Bibescu voiŭ vorbi de cele mai principale, căci este cu neputinţă să intru în amĕnuntele tutulor.

Şi mai întâĭ în ce priveşte politica externă a luĭ Bibescu-Vodă, să vedem până la ce punct este fundată acuzaţiunea de rusofilism, ba chiar servilism!

Istoria nu este o pagină de filosofie, nicĭ în trecut, nicĭ astăzĭ. Iar omuluĭ de Stat nu se poate cere să realizeze orĭ şi când aceeace ideia naţională doreşte. Toţi oameniĭ de Stat experimentaţi ştiŭ că de multe orĭ ceeace este în conştiinţa naţională, trebue să rĕmâie acolo, în fundul sufletuluĭ nostru, cu speranţa numaĭ de-a trece în viaţa de Stat la timp.

Rusofilismul, de care a fost acuzat Bibescu, este el un adevĕr istoric?

Nu trebue făcută o distincţiune între ceeace se impunea Capuluĭ Statuluĭ, ceeace putea face el ca Domn şi ceeace a făcut şi putea face omul?

Care era situaţiunea politică a Europeĭ?

Dacă în Europa întreagă protectoratul rusesc se impunea, cum oare Bibescu-Vodă, într'o ţară mică cu o armată mică, care nicĭ astăzĭ nu s'ar putea lupta cu Puterile cele marĭ, i se putea împotrivi până a-l desfiinţa?

Dacă ca Domn era cu neputinţă de-a face ce nu putea face Europa, ne vom întreba dacă a greşit ca om, ca Român.

Câţĭva anĭ în urmă după 1821 se întîmplase evenimentele din care a născut ciocnirea de la Navarin, în care Franţa era aliată cu puternica Rusie contra Turcieĭ.

La Cuciuc-Cainargi, la Akerman, la Bucureştĭ, Petersburg şi Iaşĭ, Rusia obţinuse deja recunoaşterea Protectoratuluĭ şi un fel de autoritate faţă de Imperiul otoman; chiar Protectoratul era o instituţie de drept public european, nedreaptă de sigur, dar era.

După Navarin, un reviriment se produce în politica europeană.

Franţa, redusă în politica eĭ externă, nu maĭ este alăturĭ de Rusia. Thiers voia chiar ca Franţa să meargă până la războiŭ contra Rusieĭ. Din cauza atitudiniĭ sale prea războinice a fost chiar silit să se retragă, Louis Philippe nevoind să iscălească Mesagiul violent la adresa Rusieĭ al luĭ Thiers. Guizot, care l-a succedat în noul Minister, a recunoscut puternicia Rusieĭ, îmbrăţişând o politică pacificătoare în cuvintele: »Je suis plus préoccupé du dedans que du dehors«.

In 1839 Metternich cere o conferinţă pentru a se lua mĕsurĭ contra Rusieĭ, care de la jumĕtatea secoluluĭ 18-lea începuse a deveni tot maĭ puternică,

iar Europa centrală simţise că, pe cât timp Rusia va avea acel protectorat, pacea Europeĭ are să fie turburată. Se urmărea o garanţie colectivă, care nu s'a stabilit decât în 1856 prin Tratatul de la Paris.

Aveam dar dreptate să zic că Protectoratul Rusieĭ era o instituţiune europeană.

Bibescu-Vodă, care nu putea resturna protectoratul rus, contra căruia era neputincioasă însăşĭ quadrupla alianţă, ce avea de făcut? Ce i-se putea cere? Şi dacă nu putea nimic, ce învinuire să-ĭ aducem?

Să vedem, ce putea face Bibescu ca om?.

Aci o simplă comparaţiune cu ceea ce s'a petrecut subt predecesorul sĕŭ, ne arată că Bibescu a făcut tot ce era omeneşte posibil pentru a păstra prestigiul autonomieĭ ţărĭĭ.

Dar de ce iaŭ ca comparaţiune domnia precedentă? Pentru că am în faţă acuzatorĭ ca Billecocq, care ne daŭ ca ideal naţional tocmaĭ domnia luĭ Ghica.

Ce s'a întîmplat subt Ghica?

Propunerea luĭ Rucmann pentru introducerea în Regulamentul organic a recunoaşterĭĭ amestecului Rusieĭ în autonomia internă a ţărĭĭ. Parlamentul a rezistat. Dar Ghica s'a supus presiunĭĭ luĭ Rucmann şi firmanuluĭ turcesc cerut de influenţa rusească.

Să comparăm acest act cu un fapt celebru petrecut subt Domnia luĭ Bibescu. Venise Trandafiloff cu o propunere de a exploata minele.

Ce face Domnul Bibescu? Îl autorizează să facă căutărĭ pe teren şi să ia pe *bună înţelegere* exploatarea de la diferiţĭ proprietarĭ.

Mare opoziţie în Adunare! 'I era lesne Domnuluĭ să închidă Adunarea şi să dea concesiunea luĭ Trandafiloff, căcĭ fiind un act de atribuţiunea puterĭĭ executive, putea să-l facă Domnul în Consiliul de Miniştri. — Cu totul altfel însă procede Domnul.

Predecesorul sĕŭ Ghica constrînsese Parlamentul să voteze cu firman.

Bibescu-Vodă proroagă Adunarea pentru a-şĭ afirma autoritatea sa şi pe de altă parte respinge propunerea Trandafiloff, publicând tot odată toate actele în afacerea Trandafiloff pentru ca Ţara să judece.

Va să zică, pe când Ghica se supunea luĭ Rucmann, Bibescu închide Camera şi se arată refractar la ceeace putea pare influenţă rusească.

Să trecem la un alt fapt:

Era obiceiul în familiile bogate de-a face educaţiunea militară a tinerilor în Rusia. Bibescu-Vodă 'şĭ trimite copiiĭ în Franţa.

Domnul, cu alte cuvinte, dă exemplul simpatieĭ pentru influenţa franceză, creând chiar acel liceŭ francez pentru care a fost aşa de mult acuzat subt cuvînt că a alungat limba română din şcolĭ, fapt neadevĕrat, căcĭ învăţămîntul în limba română n'a fost eliminat.

Dacă, dar, Bibescu se supunea ca Domn protectoratuluĭ rus recunoscut prin tratate publice, el nu ezita ca să combată influenţa educativă rusească cu

cea franceză, ceeace i-a atras oarecare resentiment din partea guvernului imperial, cum se vede din o corespondenţă cu Kisseleff.

Un alt fapt. Teatrul, societatea filarmonică, mişcarea literară, aveaŭ mare importanţă prin influenţa lor socială. Exageraţiunile latinismului lui Heliade nu porneaŭ numaĭ din dragoste literară. El urmărea şi un scop politic naţional, prin combaterea peste măsură a slavismului. Ce face Bibescu faţă cu mişcarea literară şi artistică ?

Pe când Ghica retrăsese subvenţia societăţiĭ filarmonice, Bibescu-Vodă încuraja literatura dramatică franceză şi-i construia un teatru în care să trăiască.

Dar afacerea Hrisoscoleu, acel deputat care, în o şedinţă publică a Adunăriĭ, pune în chestie pe Impĕratul Rusieĭ, designându-l personal şi apostrofându-l cu cuvintele: »Cine a legat nodul, să-l deslege«, nu dovedeşte sentimentul de independenţă al Domnului care se opune la darea în judecată a deputatului, invocând imunitatea parlamentară ce nu era în legile noastre?

Voiŭ trece acum la câteva acte ale domnieĭ lui Bibescu, care ne vor arăta atât spiritul lui de independenţă, cât şi marea lui concepţie politică.

Avem maĭ întâĭ marea chestie a mănăstirilor închinate. In urma cuceririĭ Bizanţiului, când Biserica creştină era apăsată, tot ce era maĭ bun în cetatea cucerită pleacă. Din această nenorocire însă a născut şi un bine pentru civilizaţia europeană: renaşterea literară şi artistică.

Intre ceĭce s'aŭ refugiat de la Constantinopoli la noĭ a fost şi Patriarhul Nifon. Acesta, prin influenţa sa asupra Domnului şi credincioşilor, subt pretext de-a pune mănăstirile noastre subt protecţiunea mănăstirilor din Orient, a făcut aşa că, cu încetul, mănăstirile noastre, subt numele de mănăstiriĭ închinate, aŭ căzut pe mâna Grecilor, cu însemnatele lor averiĭ.

Ce face Bibescu-Vodă ?

De la Mateĭ Basarab nu se maĭ luaseră măsuriĭ în favoarea mănăstirilor închinate pentru ca moşia română să nu maĭ meargă la Greci. Domniĭ care precedaseră nu făcuseră maĭ nimic în acest sens. In timpul luĭ Alexandru Ghica se recunoscuse în ţară chiar şi »o Epitropie a Sfîntului Mormînt«.

Bibescu-Vodă începuse o lungă corespondenţă în favoarea revendicăriĭ averilor mănăstireştiĭ.

Cu cine? Grecia fiind susţinută de Impĕratul Rusiilor, el 'ĭ propune rezolvarea chestieĭ prin rĕscumpĕrarea dreptului nostru, dând odată pentru totdeauna o sumă de banĭ.

N'a avut timpul şi putinţa de a traduce în fapt împlinit dorinţa sa.

Dar în politică nu totdeauna cele douĕ mariĭ acte: concepţia şi realizarea, se urmăresc de aproape. Meritul luĭ pentru aceasta nu se poate înlătura.

Probă este faptul că, cu toată protecţia imperială de care se bucuraŭ călugăriĭ greciĭ în ţară, Bibescu-Vodă a dat ordin ca doĭ călugăriĭ greciĭ abuziviĭ şi insubordonaţiĭ să fie expulsaţiĭ. Ce este însă cu totul spre lauda luĭ Bibescu-Vodă şi ne dovedeşte energia luĭ, e desfiinţarea Epitropieĭ Sfîntului Mormînt, persoană morală recunoscută pe vremea luĭ Ghica-Vodă chiar de Obştească Adunare.

Nu vreaŭ să fac comparaţiune cu ce s'a petrecut înnainte şi după Bibescu (aplause), dar de sigur că desfiinţarea aceleĭ Epitropiĭ, la 1843, este o puternică afirmare a sentimentuluĭ de independenţă naţională.

Astăzĭ aşa ceva ne pare greŭ. Ce trebue să fi fost pe acele vremurĭ? Să te atingĭ de o Epitropie recunoscută de Obştesca Adunare!

Bibescu n'a ezitat un moment de a face act de autoritate în chestia mănăstirească.

Este adevĕrat că, de fapt, zisa Epitropie nu prea funcţiona regulat, că era condusă de un diacon grec rătăcit la noĭ, dar de drept era compusă din persoane foarte influente. Orĭce ar fi, o persoană morală este o abstracţiune, o idee, o forţă. Bibescu distrugênd-o, a făcut un mare act de politică internă şi externă, şi a dovedit că nu este instrument al străinătăţiĭ.

Un alt fapt însemnat al Domnieĭ luĭ Bibescu, este desfiinţarea vămiĭ între Moldova şi Muntenia şi triumful autonomieĭ ţărĭĭ în materie de convenţiĭ vamale.

Călătoria luĭ Bibescu-Vodă la Constantinopolĭ este o isbîndă pentru ţară,— şi totuşĭ a fost acuzat că a făcut prea marĭ cheltuelĭ! Obţine de la Poartă să nu fim trataţĭ ca parte integrantă din Imperiul Otoman, ca mărfurile să plătească, când vin la noĭ, o taxă majorată de la 3 la 5. El lucrează cu Rusia contra Turcieĭ, cu Turcia contra Rusieĭ şi cu Austria contra ambelor Puterĭ, pentru succesul cauzeĭ economice. Bibescu-Vodă obţine atuncĭ ceeace în 1876 s'a părut extraordinar! Se maĭ poate zice că el era un instrument al Rusieĭ? El a făcut aceste douĕ marĭ acte care măgulesc sentimentul nostru naţional.

Ceeace a fost Zollvereinul pentru Germanĭ, a fost desfiinţarea fruntariilor vamale de Bibescu pentru Românĭ. Tot luĭ se datoreşte şi ideea actualuluĭ art. 9 din Constituţie în ce priveşte pe Moldovenĭ. El încuviinţează că Moldovenĭĭ dobîndesc toate drepturile politice în Valahia prin simpla cerere a lor, unită cu stabilirea de fapt pe teritoriŭ. Iacă Bibescu-Vodă adevĕratul precursor al Unirĭĭ.

Să cercetăm politica internă. Aci nicĭodată nu poţĭ satisface pe adversar, căcĭ el are într'una această deviză: adversus hostem aeterna auctoritas esto. Concepţiunea mea în luptele de partid este alta: sunt contra tendinţeĭ de exterminare, contra selbătăciilor în luptele de partid. Dar suntem încă departe de acest ideal. Patima de azĭ era altădată şi maĭ nedreaptă şi maĭ violentă. Chestia legiĭ privitoare la regimul dotal ne va da o probă.

Era în legea Caragea o dispoziţie — art. 17, p. III, cap. XVI — în favoarea femeilor, dispoziţie care reaminteşte în alt sens legea de assiduis, datorită influenţeĭ Impĕrăteseĭ Theodora,— după care orĭce creditor al constituentuluĭ doteĭ, chiar ipotecar, putea fi înlăturat de femee pentru plata zestreĭ ce i-se făgăduise, chiar dacă n'avea act autentic pentru constatarea doteĭ făgăduită. Destul să fi putut face dovada cu martorĭ.

Bibescu-Vodă voeşte să îndrepteze o asemenea lege vătămătoare creditoluĭ public. Dupe proectul sĕŭ de lege, femeea nu poate trece înaintea creditoreluĭ ipotecar, şi, în tot cazul, actul zestral trebue să fie făcut prin tribunal. Tot legea Caragea maĭ dispunea, la p. III, art. 34, cap. XVI, că femeea să-şĭ poată în-

străina zestrea ca să înnalţe în rang pe soţul eĭ şi, la art. 43 (ibidem) că femeea necredincioasă bărbatuluĭ să'şĭ piardă jumĕtate din zestrea sa.

Nu am avut nicĭodată admiraţiune pentru femeea adulteră, căcĭ 'mĭ pare faptul eĭ şi un pericol pentru familie şi un sperjur. Dar dacă am tot blamul moral pentru o asemenea faptă, vĕ mărturisesc, cu aceeaşĭ tărie de convingere, că nu înţeleg pedeapsa penală în asemenea caz. In adulter, din punctul de vedere al dreptuluĭ natural, nu vĕd decât regretabilă manifestaţie a proprietăţiĭ femeeĭ asupra persoaneĭ sale. Dacă pedeapsa penală pentru infidelitate 'mĭ pare barbară, cu atât maĭ sĕlbatecă găsesc rînduiala art. 44, p. III, cap. XVI a legeĭ Caragea, care confisca femeeĭ dotale jumĕtate din averea sa în profitul bărbatuluĭ inocent! Aceasta pare a fi fost şi părerea luĭ Bibescu-Vodă, căcĭ prin acelaşĭ proect de lege din Martie 1843, el propune desfiinţarea acestuĭ art. 43, precum şi a art. 34, privitor la înstrăinarea imobiluluĭ dotal pentru înnaintare la cin politicesc, dispoziţie nu se poate maĭ oligarhică!

Acest proect de lege a ridicat furtunĭ. Agitaţia politică s'a înjghebat pe un neadevĕr, că Bibescu-Vodă voia pentru bărbat dreptul de a ipoteca orĭcând zestrea femeeĭ. Se propun amendamente la lege, se trăgăneşte, legea nu se votează şi acuzaţiile cele maĭ grave se adună contra Domnuluĭ.

Unul din ceĭ maĭ autorizaţĭ scriitorĭ aĭ noştri, demn de altmintrelĭ de credinţă, un om de Stat, pe care l-am cunoscut personal şi care mĭ-a lăsat impresiunea unuia din spiritele cele maĭ fine şi luminate, Ion Ghica însuşĭ, nu s'a dat înlăturĭ de a scrie că Bibescu-Vodă urmărea prin proectul sĕŭ de lege să puie mâna pe averea Doamneĭ. Afirmaţia nedovedită a luĭ Chainoi a trecut în scrierile luĭ Billecocq, Ubicini, Regnault; nu ştiŭ dacă nu şi în vre-un memoriŭ secret al Mitropolituluĭ Neophit, şi printr'înşiĭ în spiritul public, în luptele politice, căcĭ ştiţĭ ce este lupta politică. (Aplause).

Intreb din noŭ: o aşa judecată este justiţie politică saŭ istorică?

Un noŭ fapt petrecut subt Domnia luĭ Bibescu ne arată spiritul de ostilitate şi pretenţiile luĭ Billecocq. In ziua de St. Philippe, zi onomastică a regeluĭ Franţeĭ, Louis Philippe, era obiceiul ca guvernul să facă cuvenita vizită ceremonială la consulatul francez. Această vizită o făcu Ministrul însărcinat cu trebile din afară. Billecocq ia pretext din faptul că n'a venit întregul guvern să facă act de omagiŭ pentru Regele Franţeĭ, dă jos pavilionul consulatuluĭ şi protestează către guvernul sĕŭ! Billecocq simţind că zilele consulatuluĭ sĕŭ sunt numĕrate, căuta să arunce săgeata Partuluĭ plecând şi să facă agitaţie. Planul sĕŭ însă a fost dejucat, Domnul explicând el însuşĭ printr'o scrisoare luĭ Guizot cazul. Rezultatul definitiv fu revocarea luĭ Billecocq. Fostul consul, în loc să se recunoască el însuşĭ cauza revocărĭĭ, creează legenda că a fost victima intrigilor Domnuluĭ înţeles cu Doamna de Lieven, Egeria politică a luĭ Guizot. Chateaubriand, în tomul al VI-lea al memoriilor sale, face portretul *chargé* al acesteĭ femeĭ, care, în calitatea sa de reprezentantă ocultă a guvernuluĭ imperial rus la Londra şi Paris, căutase şi isbutise în adevĕr să exercite o mare influenţă asupra Lordului Grey şi doctrinaruluĭ Guizot. Este foarte probabil ca Doamna de Lieven să

fi contribuit şi ea prin persuasia sa să dispue pe Guizot contra luĭ Billecocq, un înfocat Thierist, adversar al Rusieĭ. Nu e maĭ puţin adevĕrat că adevĕrata cauză a revocăriĭ luĭ Billecocq este atitudinea sa nechibzuită ce luase în Principat din ziua în care Bibescu-Vodă refuzase de a-ĭ da rolul şi importanţa ce dobîndise subt Ghica.

Luĭ Billecocq, după cum am spus, a succedat de Nion, care, prin atitudinea sa discretă şi restrînsă la rolul de simplu consul, nu puţin a contribuit la perioada de linişte ce-a urmat prorogarea Adunăriĭ.

In această perioadă de închidere a Parlamentuluĭ — se pare că se guvernează, în tot cazul administrează, maĭ bine fără Parlament — Bibescu-Vodă ia o serie de mĕsurĭ privitoare la îmbunĕtăţirea stării economice, administrative, culturale a ţării.

O întrebare ne vine aci în minte: bine a făcut Domnul să proroage Adunarea în afacerea Trandafiloff?

Neapărat că în o asemenea chestiune astăzĭ am rĕspunde: nu. Nu pentru că e o mare deosebire între instituţiunea Capuluĭ Statuluĭ de azĭ şi cea de atuncĭ.

Azĭ Regele disolvă, când simţul sĕu politic 'l îndeamnă la aşa ceva, cu apel la ţară. Domnul regulamentar de altădată n'avea o libertate de acţiune ca Regele de azĭ. El are un fel de Prim-Ministru pus între Obştească Adunare, Rusia şi Turcia.

După dreptul public atuncĭ în vigoare, Domnul nu putea disolva decât cu autorizarea Porţiĭ, ce avea supremul control. Trebuia dar, în caz de conflict între Domn şi Adunare, să se recurgă la o serie de mĕsurĭ foarte vexatoare pentru amorul propriŭ naţional.

Bibescu-Vodă a preferit să proroage Adunarea fără termen, în loc de-a recurge la un guvern străin pentru a disolva. Aşa dar, la întrebarea noastră de maĭ sus, rĕspundem: bine a făcut.

Principalele legĭ, operă personală a luĭ Bibescu, care era un mare jurisconsult, făcute în perioada de linişte a Domnieĭ luĭ Bibescu, sunt privitoare la embaticurĭ, drumurĭ, fîntânĭ, reparaţiĭ de monumente publice, organizarea armateĭ (înfiinţarea artilerieĭ), Eforia spitalelor civile, teatru, învăţămîntul public, gestiunea bunurilor bisericeştĭ.

In ce priveşte şcoala militară, trebue rectificată o eroare: se crede de obşte că şcoala militară a fost înfiinţată de Ştirbeĭ-Vodă. Este adevĕrat că Ştirbeĭ a instalat-o. Concepţia eĭ însă revine luĭ Bibescu.

Am întrebat militarĭ înaintaţĭ în vîrstă, şi toţĭ mĭ-aŭ afirmat acest fapt.

Cât despre buna gestiune financiară a luĭ Bibescu-Vodă, o invederează faptul că atuncĭ când a izbucnit Revoluţia cea mare, toate casele publice s'aŭ găsit în bună ordine şi nu goale saŭ în deficit.

In ordinea stabilimentelor de binefacere Bibescu-Vodă a dat organizarea actuală a Eforieĭ spitalelor civile. Eraŭ treĭ spitale: Pantelimon, Colţea şi Filantropia, fiecare administrându-şĭ averea deosebit. Fostul Domn, pentru a asigura o maĭ bună administraţie, a concentrat averile şi administraţia lor. Din această

cauză mult timp a existat animozităţi între cele două familii: Ghica şi Bibescu, fiecare cu revendicările ei istorice, revendicări de care n'am să mă ocup aci.

Este un act politic, tocmai acela pentru care a fost mai mult criticat, de care liberalismul democratic trebue să-şi aducă aminte.

Legea electorală de atunci dispunea că nu poate fi cineva ales decât în cercul electoral unde locueşte. Această dispoziţie căzuse în desuetudine.

Boerii cei mari din Bucureşti se alegeau pe poruncă în districte. Bibescu, ca să dea o lovitură oligarhiei,—legăturile de familie ridicau la situaţiuni înnalte pe ceі fără merit personal, — ia această măsură, ca nimeni să nu se mai poată alege decât în localitatea sa. Lovind oligarhia, el încurajază mişcarea democratică. Acest merit 'l recunosc lui Bibescu-Vodă mulţi dintre aceia care i-au criticat Domnia mai cu violenţă.

Dacă ora nu ar fi prea înaintată, m'aşi opri asupra mai multor fapte ale Domniei Bibesculuі. Cred însă că am invederat îndestul spiritul acesteі Domnii şi însemnătatea ei istorică. Tot cadrul restrîns al subiectuluі conferinţeі mă împiedică de a vorbi de 1848, acea furtună deslănţuită asupra ţării, care a avut de sigur o parte bună, dar a adus cu sine şi mari neajunsuri: invazia străină şi Balta Liman.

Nu ştiu dacă voiu vorbi altădată de 48; nu vreau însă să mă opresc aci fără să mă pronunţ asupra caracteruluі aceleі Revoluţii.

Ea nu a fost dirijată contra luі Bibescu, ci contra Rusieі.

Acest fapt se sprijină pe afirmarea ce o face Heliade, sufletul mişcării, acela care o preparase prin lucrările luі literare. In memoriile sale, Heliade ne spune că Revoluţiunea a oferit luі Bibescu să meargă cu el înainte, cerêndu-i numai să iscălească noua Constituţie, un fel de chartă.

Aceasta ne-o spune acel mare om al timpuluі, care afirmă în »Protectoratul Rus« la pag. 27, că la alegerea din 1842, nu Bibescu era candidatul Rusieі, ci Ştirbeі.

E trebuinţă să mai reamintesc că Revoţiunea de la 1848 era inevitabilă, era în atmosferă, şi că dacă Bibescu nu a voit să o năbuşească şi să se impue cu orice chip, aceasta se datoreşte sentimentuluі de nelinişte, pe care l-a avut în tot timpul Domnieі luі Bibescu, şi a nevoinţeі luі de a recurge la violenţă? Intr'o scrisoare către Kisselef, relativă la trimiterea copiilor sêі în străinătate, Bibescu zice: » . . . . . Am nesiguranţa mea şi a familieі mele şi vreau să pun pe ai meі »în poziţiunea de a trăi prin ei înşiі . . .«.

Bibescu-Vodă era dintre oameniі care cred că este bine să cedeze curentelor puternice.

Istoria este în drept să-l cheme la rĕspundere pentru că nu a rezistat. Dar tot Istoria e silită să constate că Revoluţiunea de la 1848 era inevitabilă.

Rosetti însuşi ne spune, într'o scrisoare a sa către Bălcescu, că St. Arnauld din Paris i-a zis »faceţi Revoluţia repede. . .«.

Aceeaşi impresie reiese şi din unele pagini scrise de Ion Ghica în »Scrisori din pribegie«, când reaminteşte conversaţia ce a avut'o cu Aupic, Ministrul Fran-

ţeĭ la Constantinopolĭ, conversaţie din care reiese însă neisbînda Revoluţieĭ, neisbîndă de care vorbeşte chiar Ubicini într'o scrisoare a sa către bĕtrânul Filipescu.

Orĭce am avea de spus când am analiza de aproape Revoluţia de la 1848, asupra căreia înseşĭ factorĭĭ eĭ sunt în mare contradicţie, un lucru este sigur: ceea ce-a spus unul din fiĭ fostuluĭ Domn în o mică broşură, intitulată *Domnia luĭ Bibescu:* »Nu se poate conspira cu Trăsnetul«.

Eŭ voiŭ maĭ adăuga că furtuna culcă la pămînt nu numaĭ arborĭĭ putrezĭ, dar şi stejarĭĭ puternicĭ. Dacă însă aceştia cad, să ne mulţumim cu nădejdea că pămîntul udat de acea furtună poate să devie şi maĭ fertil.

Ce devine Bibescu-Vodă după 1848? In urma celor maĭ multe revoluţiĭ pe foştiĭ Domnĭ, nu-ĭ maĭ regăsim în viaţa publică.

Eĭ trăiesc o viaţă de exil, indiferenţĭ la mişcările ţărĭĭ. Nu aceasta este hotărîrea ce ia fostul Domn.

El ne arată sentimentele luĭ patriotice în divanul adhoc de la 1856, unde ca Deputat al Craioveĭ desvoltă într'un discurs admirabil, acea programă memorabilă, din care trebue să reţinem patru puncte şi anume: Unirea, Domnul străin, (ideie care-l răsbună şi pe el şi pe fiul sĕŭ de rĕutatea insinuaţiilor), Egalitatea de drepturĭ, şi al 4-lea un principiŭ admirabil de frumos, pentru care îmĭ sângeră inima nevĕzêndu'l încă pe deplin realizat, că »străiniĭ trebue să se supună la legile ţărĭĭ«. (Aplause).

La 1859, când Vasile Boerescu a entusiasmat Adunarea cu căldurosul luĭ discurs în cestia Unirĭĭ şi alegereĭ luĭ Vodă Cuza, el a reamintit în parte discursul fostuluĭ Domn Bibescu.

Doamnelor, Domnilor,

Iată-ne la sfîrşitul conferinţeĭ căreia presenţa d-voastră a dat atâta strălucire. Un singur cuvînt maĭ am de spus: *Viitorul* pentru mine este un ideal; o fantomă câte odată. In viitor sper; dar ceeace iubesc maĭ cu deosebire este *Trecutul;* şi dacă am o durere ca Român, este de-a vedea că în această ţară trecutul nu este iubit. (Aplause prelungite).

C. G. Dissescu.

O LEGENDĂ SPULBERATĂ

Un om de inimă şi în acelaşĭ timp un învĕţat, deplin pătruns de caracterul de mărire ce-ĭ destăinuise studiul adînc al Domnieĭ luĭ Bibescu, de întinderea cunoştinţelor acestuĭ doctor în drept de la facultatea din Paris, administrator, legislator, politic, om de finanţe, mare orator şi poet în ceasurile luĭ; indignat de legenda de minciunĭ, de calomniĭ făurite după 1848 de mercenariĭ răsvrătiriĭ din Muntenia contra Alesuluĭ pe viaţă de la 1842; atins în simţimintele sale de mîndrie naţională prin furtul săvîrşit istorieĭ a *marilor fapte* îndeplinite de la 1842 la 1848, — fapte care sunt averea naţiunĭĭ, — acest om de inimă, d. profesor Dissescu, a conceput ideea de-a face o conferinţă asupra Domnieĭ luĭ Bibescu-Vodă şi la 1 Martie 1902 el şĭ-a satisfăcut această plăcere [1]).

Cu o ştiinţă, cu un tact, cu un spirit demne de subiect şi demne de conferenţiar, excelentul profesor a ţinut, timp de aproape douĕ ore, subt farmecul cuvîntăriĭ sale, un public în care se aflaŭ reprezentate toate nuanţele politice.

Această conferinţă dă o lovitură mortală legendeĭ mincinoase care purcede de la un Ubicini, de la un Elias Regnaud, de la un Billecoqc, samsarĭ străinĭ, plătiţĭ din punga ţărĭĭ româneşti, şi de la alţĭ confraţĭ în calomnie.

Ea confirmă dreptatea făcută încă de la 1893 de d. Xenopol, excelentul istoric român, membru al Academieĭ române, corespondent al institutuluĭ Franţeĭ, care în a sa *Istoria Românilor* a consacrat un studiŭ domnieĭ acestuĭ Domnitor.

Ea confirmă încă cele publicate de mine în corespondenţa diplomatică şi privată a luĭ Bibescu, unde se vĕd decretele şi legile luĭ.

De acum înainte calomniile — ele apasă încă asupra pungeĭ contribuabiluluĭ român [2]) — nu vor maĭ exista decât pentru ignoranţĭ saŭ pentru oameniĭ de rea credinţă.

Căcĭ istoria are asupra domnieĭ luĭ Bibescu o judecată care purcede de la *Naţiunea română*. Ea e semnată de toţĭ reprezentanţiĭ naţiunĭĭ şi poartă data de 7 Februarie 1848, adică cu treĭ lunĭ înainte de răsvrătire [3]).

---

[1]) E vorba de conferinţa ce publicăm maĭ sus.

[2]) Familia luĭ Ubicini — acesta a fost secretarul comitetuluĭ răsvrătitor — primeşte de la Statul român o pensie lunară de 500 leĭ, pe care răposatul Ioan Brătianu ĭ-a dat-o prin Camera sa.

[3]) Am găsit acest preţios document în hârtiile tatăluĭ meŭ pe care l-am dat în *facsimile* la pag. 347 din tomul II-lea al domnieĭ luĭ Bibescu şi-l reproduc şi maĭ la vale.

In acest document nu sunt fraze de porunceală, ci numaĭ o enumerare pe scurt a marilor fapte îndeplinite, un fel de simţimînt de mîndrie naţională exprimat într'un limbagiŭ pe cât de înnalt, pe atât de modest, de colaboratorii Suveranuluĭ, *revendicând, ca o dulce* şi *glorioasă recompensă a sforţărilor lor de a'şĭ vedea* numele unit în viitor cu acel al Alteţeĭ Sale Serenisime.

Iată acel document în facsimil:

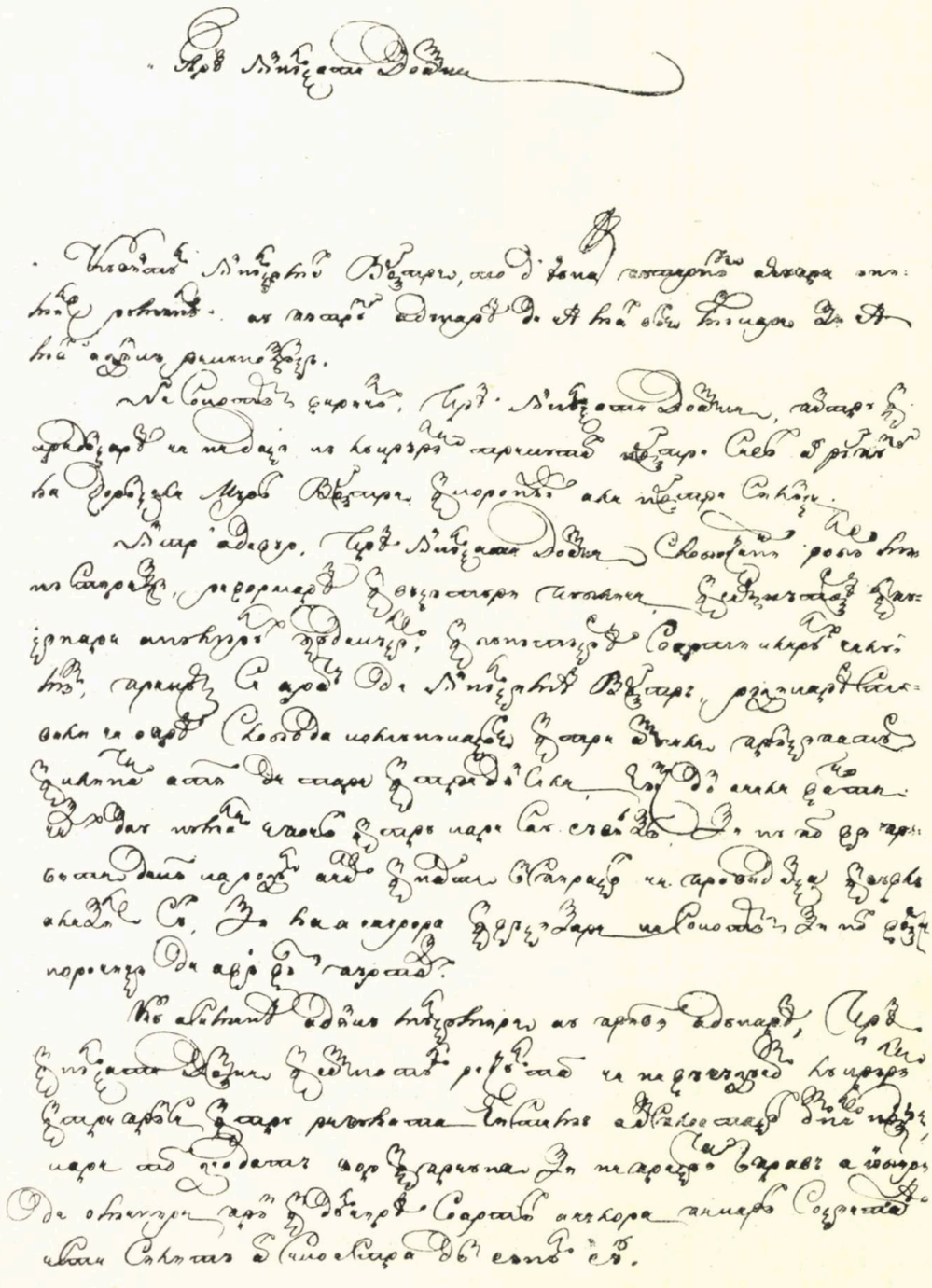

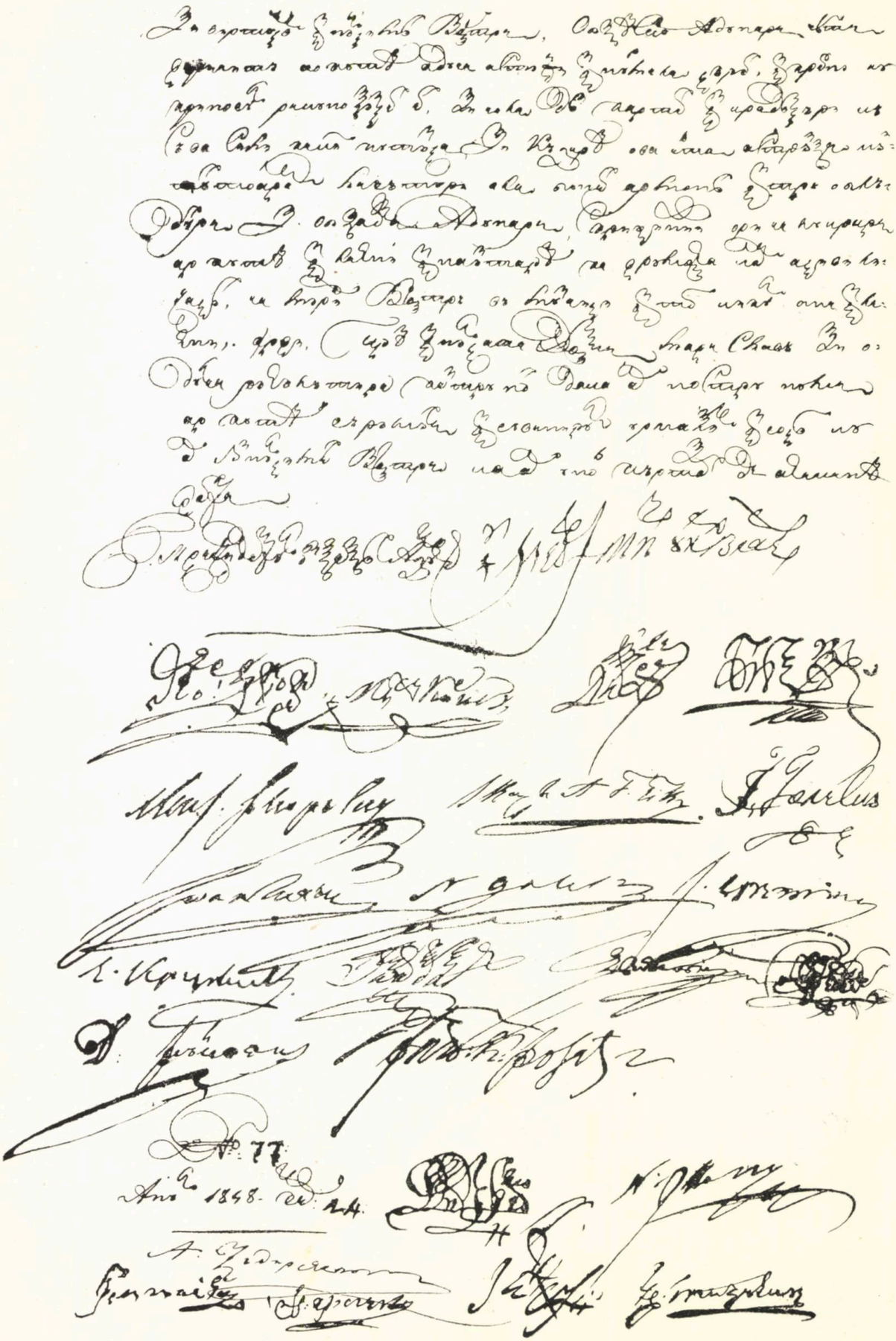

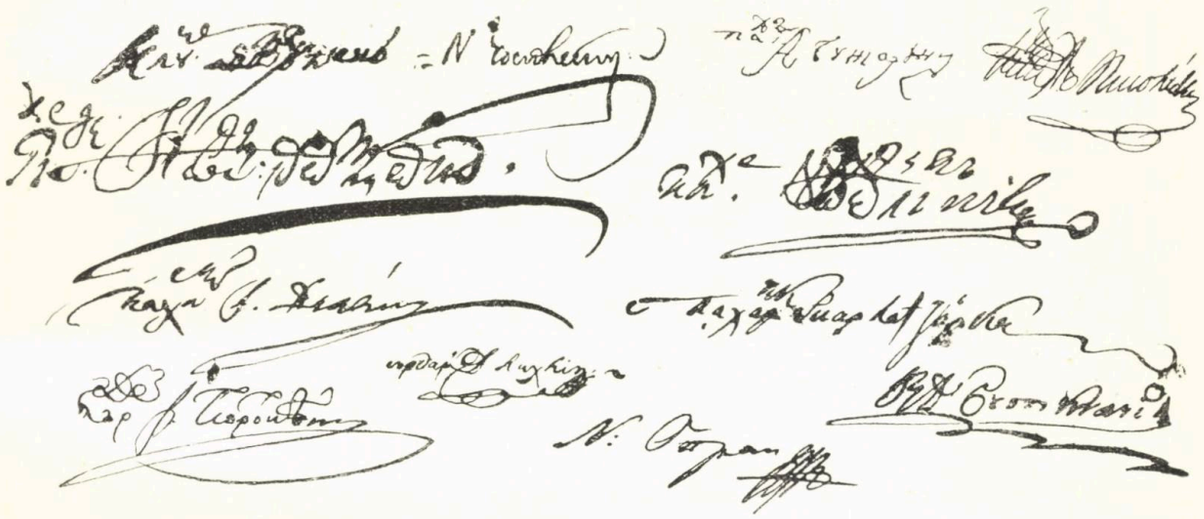

Iată acum transcrierea acesteĭ *Adrese a obștești Adunări*, la Mesagiul A. S. S. Principeluĭ Domnitor:

7 Februarie 1848.

I. — Cuvîntul Înălțimeĭ Voastre, totdeauna puternic asupra inimilor Românilor, aŭ pătruns Adunarea de cea maĭ vie mișcare și cea maĭ adîncă recunoștință.

II. — Ne socotim fericiți, Prea Înălțate Doamne, pentru încredințarea ce ne dați că lucrările trecuteĭ noastre sesiĭ aŭ rĕspuns la dorințele Mărieĭ Voastre, încoronând ale noastre silințĭ.

III. — Intr'adevĕr, Prea Înălțate Doamne, slobozenia robilor mănăstirești, reformarea învățăturiĭ publice, însemnătoarea împuținare a numĕruluĭ judecăților, îmbunătățirea soarteĭ cleruluĭ celuĭ mirean, precum se arată de Înălțimea Voastră, ridicarea stavileĭ ce oprea sloboda comunicație între ambele Principaturĭ înclinate atât de tare între dînsele, sunt din acele fapte ce-și daŭ numele epoceĭ între care s'aŭ săvîrșit, și nu pot fi privite decât ca rodul aceleĭ înalte aspirațiĭ ce providința insuflă aleșilor sĕĭ, și la a căror înfățișare ne socotim și noĭ foarte norociți de-a fi fost părtași.

IV. — Cu asemenea adîncă mulțumire aŭ privit Adunarea, Prea Înălțate Doamne, însemnatul rezultat ce ne făgăduiaŭ lucrările întreprinse întru regulata sistemă a exploatăție ocnelor noastre, care tot de odată vor împreuna și neprețuita ispravă a iubiriĭ de omenire prin îndulcirea soarteĭ acelora pe care societatea este silită a-ĭ sechestra din sînul sĕŭ.

V. — O mare catastrofă a bîntuit Capitala noastră, umplênd de jale inimile tutulor Românilor; cu cât însă nenorocirea a fost maĭ grozavă, cu atât Înălțimea Voastră V'ați arătat părinte milostiv și compătimitor [1]), micșorând rĕul prin mîngîerea ce în tot chipul ați revĕrsat în sufletele celor bântuiți, dar și iubirea obșteĭ către persoana Mărieĭ Voastre este foarte mare, precum și a eĭ recunoștință.

Ajutoarele date la acea împrejurare din casele publice fiind cu lacrimĭ de mulțumire primite de toată țara, Obștească Adunare nu poate decât a fi părtașă acestuĭ sentiment, compătimimirea ce aŭ arătat și cu acest prilej Înaltele Curți suzerane și protectrițe de a contribui cu un chip atât de generos la ușurarea unor chinurĭ atât de pătrunzĕtoare nu putea decât a mișca în inimile Românilor cea maĭ vie recunoștință. Frumoasa priveliște ce ne înfățișează puțina parte a

---

[1]) Totalul sumelor distribuite de Domnitor din caseta sa particulară nu se ridică la maĭ puțin de 100.000 leĭ noĭ. — D. de Nion către D. Guizot, Bucarest, 7 Februarie 1848. *(Archivele).*

oraşuluĭ, care a putut a eşi din ale eĭ ruine, prevesteşte aceea ce are a fi peste puţin Capitala noastră, săvîrşindu-se după planul întocmit prin a Mărieĭ Voastre îngrijire şi înţelepciune [1]).

VI. — Este adevĕrat prilej de faţă pentru noĭ purtarea neguţătorilor noştri, care, prin a lor activitate şi cinste, aŭ scăpat nevătămat creditul obştesc dintr'acea îndoită şi de o-potrivă primejdioasă criză.

VII. — Cu nu maĭ puţină recunoştinţă aŭ privit Adunarea buna stare a financelor noastre după îndeplinirea atâtor trebuinţe.

VIII. — Falnicul pod pe Olt, fântînele din Capitală, deschiderea prin rîpele Carpaţilor a drumuluĭ de la Câinenĭ şi celelalte îmbunătăţirĭ şi lucrărĭ întreprinse în deosebite ramurĭ şi direcţiĭ, aŭ a fi noĭ izvoare de fericire pentru ţara noastră, şi vor sta de faţă în toată vremea ca nişte puternice mărturiĭ ale înţelepteĭ stăruinţe, a înfocateĭ rîvne şi a nepregetateĭ Mărieĭ Voastre activităţĭ.

IX. — Această mărturisire, care viitorul va da-o faptelor şi virtuţilor Înălţimiĭ Voastre, Obştească Adunare este fericită a o putea aduce astăzĭ în numele ţărĭ, împreună cu prinosul recunoştinţeĭ eĭ, şi cele din parte-ĭ încredinţărĭ că se va sili, pe cât putinţa şi căderea o va erta, a strînge mîntuitoarele legăturĭ ale buneĭ armoniĭ între Oblăduire şi Obştească Adunare, sprijinind orîce lucrare ar putea înlesni înaintarea pe frumoasa cale a civilizaţieĭ, ce Măria Voastră Vĕ munciţĭ, în tot chipul, a ne înlesni, ar fi, Prea Înălţate Doamne, mare slavă şi o dulce răsplătire pentru noĭ, dacă al nostru nume ar putea să rĕmână în suvenirul urmaşilor însoţit cu al Înălţimiĭ Voastre ca al unor părtaşĭ de asemenea fapte [2]).

Prezidentul Obşteşteĭ Adunărĭ: Neofit, Mitropolit al Ungro-Valahieĭ.

Membriĭ: Teodor Văcărescu, Mihail Cornescu, Dimitrie Răut, Grigore Grădişteanu, M. Fedrescu, Scarlat G. Ghica, Ion Golescu, Ion Manu, Nicolae Golescu, I. Slătineanu, Sc. Cretzulescu, Ion Oteteleşanu, P. Obedeanu, Grig. Obedeanu, D. Fălcoyanu, Ioan C. Rosetti, Demetru Belu, Nicolae Manu, A. Zădăriceanu, G. R. Lipanescu, N. Prisăceanu, N. Const. Hiotu, Gr. Bengescu, Clucer Dim. Jianu, N. Socolescu, Paharnicul Const. Roşianu, Paharnicul C. Lipanescu, Paharnicul I. Deleanu, Paharnicul Scarlat Iarca, Serdar D. Lehliu, C. D. Butculescu, Serdarul S. Poroineanu, N. Opran.«

Aceasta e judecata naţiuniĭ române, întemeiată pe fapte; aceasta e istoria, acesta e adevĕrul. Am ridicat piatra mormîntală, subt care laşitatea câtorva netrebnicĭ a crezut că a acoperit-o pentru totdeauna, şi ea şĭ-a reluat avîntul şi strălucirea: luminează.

De sigur vor fi totdeauna indivizĭ care să tăgăduiască adevĕrul, după cum sunt beţivĭ care nu vor să cunoască cumpătarea şi hoţĭ care să rîdă de cinste; dar aceasta importă puţin; ceeace e de nevoie să se constate azĭ, e abaterea şi strîngerea de inimă cu care oameniĭ cinstiţĭ vĕd mereŭ insultându-se şi calomniindu-se Domniĭ lor românĭ şi prefăcêndu-se cu totul istoria lor. De aceea s'a şi produs o reacţiune: legenda contra Domnieĭ luĭ Bibescu a murit. Onoare celor care aŭ lucrat la aceasta.

PRINCIPELE GEORGE BIBESCU

---

[1]) Şi apăruse decretele pentru clădirea Teatruluĭ Naţional (1843), pentru desecarea bălţilor din Cişmigiŭ şi transformarea lor în grădină (1845), pentru facerea şoseleĭ Kiseleff. Scoala militară din Bucureştĭ fusese făcută (13 Iunie 1847).

[2]) Obştească Adunare aduce un omagiŭ adevĕruluĭ, recunoscênd că nicĭ într'o altă vreme starea dinnăunt ru a ţărĭ n'a avut o înfăţişare maĭ fericită; depune la picioarele M. S. tributul prea respectoaseĭ sale recunoştinţĭ pentru toate faptele marĭ săvîrşite: asigurarea buneĭ stărĭ şi siguranţeĭ obşteĭ; uşurarea locuitorilor satelor; economia introdusă în finanţe; îmbunĕtăţirea stăreĭ miliţieĭ; năzuinţele de-a nimici obicĭnuinţele viţioase, triste rĕmăşiţe ale unor vremurĭ de nenorocire; noĭ foloase chezăşuite comerciuluĭ; restrîngerea legăturilor între cele douĕ Principate; reforme aduse în exploatarea ocnelor; lucrărĭ însemnate începute în toată ţara românească; mănăstirĭ ridicate din ruine; îngrijire neobosită a Domnuluĭ în afară ca şi înnăuntru pentru interesele obşteştĭ, etc. etc. (Vezĭ Domnia luĭ Bibescu. Tom. II, pag. 194).

INDREPTĂRĬ

ROMAN

VIII [1])

Lăsând Florenţa şi Veneţia pentru vremurĭ maĭ bune, tinerĭĭ o porniseră către ţară. Mia venea la nişte rude ale sale din Ardeal, dorind astfel să arăte luĭ bărbatu-sĕŭ Comitatul Sibiuluĭ, în care Românĭĭ sunt maĭ numeroşĭ şi vorbesc maĭ bine.

Ajungênd în Sibiŭ, Comăneşteanu avu impresia că intră într'o ţară românească nouă. Prima luĭ nedomirire începu în vagonul drumuluĭ de fier, în care ceti anunciurĭ oficiale scrise în limba maghiară, în limba germană şi în limba slavonă, deşi aci marea majoritate a poporuluĭ nu era nicĭ maghiară, nicĭ germană, nicĭ slavonă. Această nedomirire se urmă maĭ departe, când ajunse la hotel. Proprietarul, botezându-şĭ hotelul *Zum Römischen Kaiser*, simţise, se vede, nevoia de a aminti despre Impĕratul Romanilor, care călcase pe aceste tĕrîmurĭ şi le cucerise, dar îşĭ amintise numaĭ în limba germană.

Mia era veselă. Ea, care cunoştea lucrurile cum eraŭ în adîncul lor, simţea preocupările luĭ bărbatu-sĕŭ, dar nu le înţelegea. De aceea se culcară în tăcere.

Când deschiseră ochiĭ a doua-zi, soarele străbătea prin perdele cu vioiciune dintr'un cer încântător. Ca în totdeauna, natura senină îndreptă gîndurile omuluĭ. Comăneşteanu se îmbrăcă voios, cântând ca în vremurĭ bune. Iĭ trecu prin minte imagina Aneĭ, cam ştearsă. El rĕmase un moment loculuĭ, mirat de nestatornicia luĭ însuşĭ. Insă aci lucrurile nu eraŭ pe melancolie. In faţa luĭ, pe zid, o ordonanţă de poliţie, scrisă în ungureşte şi nemţeşte, avea şi traducerea românească. In sfîrşit!...

Chiemă pe nevastă-sa şi-ĭ arătă descoperirea făcută. Ea rîdea de grija luĭ.

— Da, firește că trebuie să fie şi în limba noastră! Aicĭ toată lumea o vor-

---

[1]) A se vedea numĕrul din urmă.

beşte, şi chiar străinii între dînşii se înţeleg în româneşte. Haĭ să eşim pe strade, să mergem prin magazinurĭ, şi veĭ vedea.

Se îmbrăcară şi eşiră.

In adevĕr, maĭ toţĭ negustoriĭ ştiaŭ româneşte. Uniĭ însă vorbeaŭ limba numaĭ de nevoie. Iĭ înţelegeaĭ că legaŭ fraze compuse din noţiunĭ substantivale fără fluiditatea verbelor. Dar, în fine, vorbeaŭ. Pe stradă, la restaurant, la gară, la hotel, peste tot, Comăneşteanu avu impresia că se găseşte în ţară românească, într'o ţară românească bizară, în care se părea că oamenii aŭ visat o limbă încântătoare, iar deşteptându-se, nu şĭ-aŭ maĭ amintit-o întreagă, cum era în vis, ci aŭ recompus-o fragmentar. Şi astfel se *urgitează* încă şi astăzĭ aprobarea statutelor; se *exopereză* consimţimîntul ministerelor; se *purisează* exemplarul pentru *subşternere* la Majestatea Sa, iar *Plenipotenţiaţiĭ* pot *ast mod* a complecta studiul lor *în acest obiect*, parte în *praxă*, parte în teorie.

Mia voia să arate luĭ bărbatu-sĕŭ puterea poporuluĭ românesc, şi de aceea ţinea să-l ducă pe la toate instituţiunile culturale şi economice, la Mitropolie, la casele de credit, la bibliotecă. Dînsul, cam jenat, o urma peste tot, neputînd să se împotrivească naiveĭ mîndriĭ cu care fata umbla prin ţara eĭ.

Vizita la Mitropolie fu discutată la colţul uneĭ strade. Comăneşteanu, vesel şi înrĭurit de hotărîrea neveste-sĭĭ, încerca să-ĭ arate că nu se merge la şeful spiritual al poporuluĭ ca la moară. Dînsa se necăjea şi stăruia să meargă.

— La noĭ, mĕ rog, nu e ca la domnia-voastră. Cine are nevoie de Prea Sfinţitul, îl găseşte, că de aia Excelenţa Sa a fost numită în capul poporuluĭ.

Apoĭ, luînd pe bărbatu-sĕŭ de braţ, îl îndemnă să meargă, zicînd:

— Eŭ despre mama sunt greco-orientală, şi aşa am rĕmas. Numaĭ fraţiĭ meĭ aŭ urmat pe tata şi sunt *uniţĭ*. De altminterĭ, asta este buba noastră, a Românilor de peste munţĭ: deosebirea în biserică. Poate, cândva, să vorbim maĭ îndelung... Acuma să mergem.

Şi aşa, porni înainte, voinică şi sănătoasă, silind pe bărbatu-sĕŭ s'o urmeze.

Ajunseră la Mitropolie pe când tocmaĭ Inaltul prelat eşea din comisiunea cu care lucrase toată dimineaţa. Fură primiţĭ numaĭ decât.

Mitropolitul Românilor greco-orientalĭ era un bărbat încă voinic, de statură mijlocie, alb ca zăpada, cu pĕrul lung aruncat pe spate, cu fruntea înnaltă, cu un aer original de vioiciune şi tinereţe pe care i-l da nasul, aşezat în mijlocul figurĭĭ ca o pălărie pe o ureche. Tichiuţa de pe vîrful capuluĭ şi brîul de la mijloc, amêndouĕ roşiĭ, rupeaŭ monotonia hainelor negre şi-ĭ daŭ aerul modern şi civilizat.

De îndată ce se apropiă de dînsul, Mia îĭ căzu în genunchĭ, sărutându-ĭ mâna şi rugându-l să binecuvînteze căsătoria eĭ cu domnul ce era de faţă. Comăneşteanu, fără să ştie cum, îngenunchiă şi el. In fuga impresiilor, băgă de seamă că nevastă-sa tremura, coprinsă de un respect şi o smerenie nemărginită.

Bĕtrânul prelat îĭ ridică de jos, îĭ sărută pe frunte şi-ĭ puse să şeză lîngă dînsul, vorbindu-le cu blândeţe.

Tînĕrul părea hipnotizat de întreaga înfăţişare a prelatuluĭ şi maĭ cu

seamă de modul sĕŭ de-a vorbi. El le povesti multe lucrurĭ interesante din trecutul nostru, dar maĭ cu seamă le vorbi despre ţăran, insistând asupra moduluĭ cum s'a făcut împroprietărirea la noĭ şi cum s'a făcut în Transilvania. Inainte de-a fi fost ales Mitropolit, P. S. S. fusese Episcop al Aradului. Îĭ poftĭ decĭ să meargă prin locurile acelea spre a vedea gospodăriile (saŭ cum zicea el »economia«) Românilor, bogăţia, traiul, câmpiĭ şi vitele lor.

Când eşiră de la Mitropolie, Mia părea transfigurată. Merse în tăcere lîngă bărbatu-sĕŭ, privind drept înnainte lumina ce se cobora din înnaltul ceruluĭ. Intru tărziŭ, ea zise încet:

— La noĭ aşa sunt lucrurile: viaţa noastră naţională ne este lipită de biserică; în jurul eĭ ne strîngem aspiraţiile, dorurile şi nevoile; printr'însa păşim înnainte. Nu vorbim frumos; dar venim la domniile-voastre să vĕ cerem înapoĭ împrumutul de acum un veac.

Comăneşteanu se uita la dînsa, nedomirit:

— Care împrumut?

Fata zîmbea:

— Imprumutul de acum un veac, când domniile-voastre vorbeaţĭ greceşte şi noĭ v'am ajutat să vorbiţĭ româneşte. Cu o destoinicie minunată, domniile-voastre ne-aţĭ întrecut. Poate, ce e drept, în graba juvenilă cu care v'aţĭ alcătuit limba cultă de astăzĭ, aţĭ luat cam multe franţuzisme, dar noĭ trebue să vĕ urmăm pe calea asta, că doar domniile-voastre sunteţĭ speranţa şi lumina pentru noĭ.

Apoĭ, potrivindu-şĭ pasul pe al luĭ bărbatu-sĕŭ, îl luă de braţ:

— Vreĭ să mergem la o societate românească de credit?

— Bucuros. Dar, vĕ rog, avem deja economiĭ de depus?...

Mia zîmbi, plecând capul. Apoĭ se uită la el, liniştită:

— Nu avem încă, dar o să avem.

— Foarte bine.

El se lăsa a fi călĕuzit de nevastă-sa peste tot, şi peste tot avea aceeaşĭ impresie de viaţă românească vie, ce curgea ca o pînză de apă puternică subt un strat de nisip. La suprafaţă eraŭ străiniĭ, Saşiĭ, Ungurĭĭ şi Evreiĭ, iar la temelie era poporul băştinaş, Românul, care, cu hotărîre şi pe tăcutele, se întindea şi-şĭ recucerea pămîntul.

Tineriĭ, grăbiţĭ să meargă la ţară, plecară chiar în ziua aceea. Mia ar fi dorit să arate luĭ bărbatu-sĕŭ tot Comitatul Sibiuluĭ, saŭ cel puţin satele marĭ româneştĭ: Rĕşinariĭ, Orĕştia şi Seliştea. Dorul însă de-a merge la rudele sale o hotărî pentru cel din urmă.

Drumul de la Sibiŭ la Seliște îl făcură cu un medic român, anume d. dr. Tac. Acesta păru luĭ Comăneşteanu inteligent şi interesant, dar maĭ presus de toate vorbăreţ. Numele sĕŭ ar fi trecut maĭ lesne ca o ironie, căcĭ d. doctor era foarte puţin *Tac* şi foarte mult *Vorbesc*. Pe când Comăneşteanu căuta să arunce câte-o privire furişe pe fereastră, d. doctor Tac îl atingea pe braţ:

— No, d'apoĭ mĕ rog domnule, pentru ce?

Comăneşteanu înnălţa din umerĭ, par'că ar fi zis: »de, dragă Domnule, ştiŭ şi eŭ!«

Nu-şĭ poate închipui cineva cât e în stare să vorbească un doctor în medicină pe locurile astea!.. Ce-o fi, Doamne, cu doctorii *în drepturĭ*, cum se zice pe aicĭ?!

Dar iarăşĭ, d. dr. Tac era interesant. D-sa citea toate revistele, toate cărţile, toate broşurile, toate ziarele ce se publicaŭ la Bucureştĭ; cunoştea toate chestiile literare la ordinea zileĭ; vorbea de oamenii marĭ aĭ Românieĭ cu un fel de iubire religioasă. — E, în adevĕr, atingĕtor, se gîndea Comăneşteanu, să vezĭ pe oamenii aceştia luptând cu nevoile vieţiĭ lor, cu prigonirile şi nedreptăţile ce li se fac, şi totuşĭ năzuind spre noĭ, interesându-se de tot ce se petrece şi maĭ ales de ce se scrie în România!

Sărind cu vioiciune de la una la alta, d. dr. Tac sări şi din tren. Până să-ĭ prindă tinerii de veste, D-sa dispăruse într'o gară.

Pe la 4 după prânz ajungeaŭ la Selişte.

De îndată ce rĕmăseseră singurĭ, Comăneşteanu se simţise învăluit de pînza trandafirie a gîndurilor bune. Era în Transilvania! în inima Dacieĭ strămoşeştĭ, a aceleĭ Daciĭ pururea tînĕră, de la care ne venise simţimîntul renaşteriĭ şi către care zburaŭ toate aspiraţiile noastre!

Incântător loc, încântătoare zi, încântătorĭ oamenĭ! Familiĭ întregĭ de muncitorĭ de pămînt strîngeaŭ maldărul de pe câmp. Fetele, cu pălăria peste broboadă, apăreaŭ deja, voinice şi frumoase. Fînul cosit umplea aerul de miresme.

Se opriră în gară aproape un ceas, aşteptând o trăsură din Selişte, care trebuia să fie a unuĭ oarecare Gheorghe, dar care, bine înţeles, nu venea. După ce plecă trenul, dispărură şi mutrele oficiale, hamaliĭ şi fluerătoriĭ, şi rĕmaseră numaĭ câteva chipurĭ senine de ţăranĭ, câţĭva băeţĭ ce se jucaŭ prin iarbă, şi o fetică, rumenă şi albă, ce adusese poşta.

Comăneşteanu porni singur către sat. Era cald. O manta de ploaie, cu un revolver în buzunar, atîrna cam greŭ; o anină pe umĕrul unuĭ băeţaş, ce bătea praful, alergând pe şosea ca un mânz. Din când în când se maĭ daŭ în vorbă:

— Cum te chiamă pe tine măĭ băete?

— Pe mine?

— Pe tine.

— Ionică.

— Şi maĭ cum?

— Şi maĭ cum mĕ chiamă?

— Da.

— Ionică Blăstematu.

— Da cine te-a botezat aşa, măĭ?..

— Cine m'a botezat?

— Da.

— Domnu Notar.

Ce nume curioase!.. Pentru noĭ, Românii din Regat, deprinşĭ cu bana-

litatea luĭ *escu* şi luĭ *eanu*, numele acestea de obiecte, de verbe şi de calificaţiĭ, date oamenilor, ne pare nişte adevĕrate porecle. E drept însă că unele sunt poznaşe de tot: Moisi Bâzgâlea, Iancu Puiţă, Troilă Legănatu, Pătru Umblădulce.

— Maĭ avem mult, măĭ Ionică?

— Pănă la sat?

— Da.

— Ba n'avem mult.

In adevĕr, satul se vedea pe coasta cealaltă a dealuluĭ. Ţi se părea că aĭ ajuns, şi totuşĭ eraĭ departe. Soarele ardea bine. Pe o muchie, strîngeaŭ cosaşiĭ finul încă verde, adunându-l în vîrful furceĭ şi în vîrful limbeĭ, cu munca şi cu cântecul. Minunaţĭ eraŭ! In nepăsarea lor harnică, păreaŭ deplin fericiţĭ, cum dealtminteri par totdeauna ceĭce muncesc şi cântă, celor ce gîndesc.

— Maĭ avem mult, măĭ Ionică?

— Dacă maĭ avem mult?..

— Eĭ.

— Pănă la sat?

— D'apoĭ până unde, măĭ!?..

Il stenahorisea cu rĕspunsurile luĭ, care nu eraŭ decât întrebările celuĭlalt, întoarse pe dos.

— Ba nu maĭ avem mult.

După câtva timp, dete Dumnezeŭ şi intrară în sat.

— Iacă şi nea Gheorghe, zise băiatul.

Comăneşteanu avu plăcerea să vadă pe birjar trecêndu-ĭ pe dinainte cu un domn şi o doamnă.

— Domnul medic, cu doamna institutoare.

— Dar noĭ, Ionică?..

Ionică se uită la el:

— Păĭ, să mergem la *Casină*.

— Da sunt trăsurĭ acolo, măĭ?

— Trăsurĭ la *Casină!?*..

— Dacă nu sunt trăsurĭ, ce să căutăm acolo?

— La *Casină?*..

— Eĭ.

— Pe domnu Notar.

In sfîrşit o porniră în căutarea d-luĭ Notar.

Pe o piaţă pavată, la încrucişarea a douĕ strade, era aşezată o casă curată, unde *inteligenţa* loculuĭ venea să citească jurnale. Comăneşteanu fu întîmpinat de un domn, foarte cum se cade, care, de îndată ce auzi păsurile tînĕruluĭ, trimise oamenĭ în toate părţile, uniĭ după trăsură, alţiĭ după domnul Notar. Intrară în vorbă. Domnul acesta era stăpînul *Casineĭ*, — prin urmare un simplu negustor. Vorba luĭ însă era cu minte şi rezervată. Căuta în ochiĭ luĭ Comăneşteanu cu o pătrundere rară. Tînĕrul fu mirat de a-l auzi şi pe acesta vorbind cu aceeaşĭ pricepere despre lucrurile din ţară, ca şi pe doctorul din tren. O fetică ĭi aduse

un pahar cu apă. Fata era de o frumusețe uimitoare, cum în general părea a fi toată populația femeească a satuluĭ.

— Iată domnul Notar! zise cineva. Haide domnule Notar că te așteaptă un domn.

La aceste cuvinte, o voce înfiorătoare rĕspunse de pe ulița cealaltă, gemênd:

— Că cine mĕ așteaptă?!

— Haĭtĭ! socoti Comănești eanu: până aicĭ mĭ-a fost!

Și, făcêndu-se mititel, cu mâna pe revolverul din manta, așteptă o clipă să vadă ivindu-se *pajura* care trebuia să-l ia în nourĭ. Dînsa apăru subt forma unuĭ domn cu barbă și mustățĭ:

— No, că cine-ĭ ăla de mĕ caută?

— Văleŭ!.. zise întru sine tînĕrul, tremurând.

Apoĭ, scoțênd capul dintre umerĭ, îndrăzni să bâĭguiască un cuvînt:

— Eŭ...

— Da că ce doriți?

— Așĭ dori, mĕ rog, dacă nu vĕ supĕr, domnule Notar, să știŭ maĭ întâĭ de este adevĕrat că în ceasul de față sunt destul de norocit să vorbesc cu domnul Zgurea...

— Cu dînsul.

— Atuncĭ, mĕ rog, eŭ viŭ din partea d-luĭ Dobrovicĭ, cumnatul d-voastră, care mĭ-a spus că dacă voiŭ avea noroc să vĕ găsesc acasă, am să vĕd lucrurĭ interesante cu d-voastră.

— Că bată-l bîta de noroc, domnule. Doară ce vrea el, cumnatul, de mĕ pîrăște așa la lume?..

Se vedea însă că-ĭ făcea plăcere pîra cumnatuluĭ.

Pe când el vorbea, tînĕrul îl privea pe furiș. Om voinic, cu ochiul viŭ, cu mersul de cătană, d. Notar putea să aibă între 40 și 60 de anĭ.

— Da, mĕ rog, cine sunteți domnia-voastră?

— Alexandru Damian Comănești eanu.

— Comănești eanu, Comănești eanu... Poate fiŭ de-al erouluĭ?..

— Nu fiŭ, dar rudă. Eŭ sunt ginerele părinteluĭ Lupu.

— Ginerele părinteluĭ Lupu din Hurești?

— Da.

— No, d'apoĭ că așa spune, fîrtatule. Că poate ăĭ fi și cu doamna, zise el, ridicând ochiĭ a vitejie.

— Nevastă-mea a rĕmas la gară, fiindcă nu eraŭ trăsurĭ.

— Iii!.. Gheorghe tată, mĭ-o făcușĭ!

Tocmaĭ atuncĭ sosea trăsura după care umblaŭ. Domnul Notar ridică mâna în slava ceruluĭ și se aruncă în birje, ca un flăcăŭ de 20 de anĭ.

— Mĕ duc s'aduc pe nepoata. D. Protopop știe c'ațĭ venit?

— Ba nu.

— Că doar, domnule, a crescut pe genunchile mele.

— Comănești eanu nu înțelegea bine dacă D. Protopop saŭ nevastă-sa

crescuse pe genunchile d-luĭ Notar. Pricepu maĭ pe urmă că toate fetele din sat îĭ eraŭ nepoate, după cum îĭ eraŭ nepoţĭ toţĭ flăcăiĭ, şi maĭ mult saŭ maĭ puţin toţĭ ceĭ şeapte miĭ de locuitorĭ aĭ satuluĭ. D-l Notar le era unchiŭ, advocat, povăţuitor; îĭ boteza, îĭ însura, îĭ îngropa; vindea, cumpĕra, zidea şi dărîma pentru dînşiĭ. Primariĭ se schimbaŭ; pretoriĭ şi judecătoriĭ de asemenĭ. Uniĭ maĭ mureaŭ, alţiĭ îmbĕtrâneaŭ, — numaĭ domnul Notar rĕmânea neclintit. Domnia-sa părea a se fi alcătuit aşa cum era astăzĭ, într'o epocă preistorică, şi de atuncĭ eşise din legea schimbătoare a firiĭ, păstrându-şĭ aceeaşĭ bine-voitoare tinereţe, aceeaşĭ putere şi aceeaşĭ jachetă. Numaĭ pĕrul i se maĭ rărise şi haina i se pătase, dovadă, aceasta din urmă, a uneĭ stărĭ sufleteştĭ ce nu împedeca nicĭodată pofta de mîncare, şi dovadă, poate, şi a uneĭ rînduelĭ casnice ce lăsa de dorit. Căcĭ, lucru ciudat, un om cu atâtea rude trăia singur cuc.

Intr'o casă încăpĕtoare, cu lucruri curate, cu o curte singuratecă, în care creşteaŭ câteva floricele şi cântaŭ grieriĭ, locuia omul acesta, cel maĭ burlac dintre oamenĭ. Când intra seara să se culce, vîra o cheie cât un buzdugan în broasca porţiĭ, îşĭ ştergea cismele de răzătoarea de lîngă scară, urca treptele şi se desbrăca, pe când luna lumina cerdacul. Nicĭ o vietate nu turbura tăcerea loculuĭ. Rar, câte un mĕr cădea din ramurĭ, pe care lelea Măria avea să-l adune a doua zi, când *Domnul* eşea. Căcĭ aşa eraŭ potrivite lucrurile, în cât nicĭodată stăpînul şi sluga nu se întîlneaŭ. Bĕtrâna trăia la casa eĭ.

Aşa dar *unchiul* se ducea la gară să-şĭ aducă nepoata.

In vremea asta, în jurul luĭ Comăneşteanu se adunaseră vre-o zece persoane, preoţĭ saŭ învĕţătorĭ. De la primele cuvinte, tînĕrul băgă de seamă că maĭ toţĭ eraŭ oamenĭ culţĭ.

Prinseră a bea câte un pahar. Intrebărĭ discrete, vorbă cumpănită, câte un *viţ* nemţesc în onoarea luĭ Bacchus, — iar în colo, rezervă. Par'că o lungă deprindere de încătuşare a gînduluĭ liber îĭ dresase pe toţĭ. Cine era noul venit? Un domn de peste munţĭ. Vorba asta *de peste munţĭ* cuprindea înţelesurĭ întinse, orizonturĭ luminoase, farmecul şesuluĭ sclipitor, ce curge de pe plaiurĭ către apa unuĭ bĕtrân fluviŭ. Dar, în fine, cine era şi ce voia noul venit?

Când auziră cine şi ce era, cercul se închise de tot împrejurul tînĕruluĭ iar vorba umblă liberă.

Deodată, domniĭ maĭ tinerĭ ce eraŭ împrejurul meselor se sculară, făcênd loc unuĭ alt domn, care venise pe nesimţite.

— Mĕ rog, d-le Protopop, iată aci o rudă a domnieĭ-voastre din România.

— O rudă a mea?

Mirat, dar zîmbind cu bunătate, d. Protopop aştepta să afle despre cine era vorba. Când i se spuse cine era noul venit, dînsul deschise braţele :

— A!... Nepoate dragă, vino frăţioare să te vĕd... Da unde-ĭ Mia?

Şi, într'o învălmăşală comică, plină de duioşie, bĕtrânul strînse în braţe pe Comăneşteanu şi apoĭ se învîrti împrejurul luĭ, cercetându-l ca pe un obiect de lux. Mulţumit, clipi din ochĭ către ceĭlalţĭ, par'că ar fi zis : »sĕmînţă bună«. Apoĭ grăi către el :

— Aşa este. Da unde ţi-e nevasta, tinere?... Să mĕ duc la baba mea, frate, că soseşte aşa ca o ploaie de vară. Să fi ştiut, mĕ îmbrăcam, vĕ eşeam înnainte, că doară ne bucurăm... Mĕ rog, da unde-i Mia?...

D-l Protopop Marcu Stamate era de-a binele unchiul feteĭ. De statură mijlocie, cu barba albă, îmbrăcat curat şi maĭ cu seamă vorbind limba fără niciun accent, — d. Protopop plăcu deodată luĭ Comăneşteanu, prin aerul sĕŭ deschis şi hotărît.

Dupe ce maĭ schimbară câteva cuvinte cu ceĭ de faţă, unchiul luă pe nepot de braţ şi porniră spre casă.

O seară limpede se cobora pe dealurĭ. Apa gîrleĭ se fărăma de pietre, gîlgâind a primăvară.

IX

Comăneşteanu deschise a doua-zi obloanele de la ferestre, pe o curte mică, închisă de toate părţile de zid şi plină de florĭ. Casa în care se afla el cu nevastă-sa sta aşezată la o parte, în fundul curţiĭ, pe când la drum eraŭ altele, maĭ marĭ.

Mirarea tînĕruluĭ creştea din ce în ce. Odaea în care dormise, i se păru cea maĭ originală împerechiere de stilurĭ şi lucrurĭ, par'că o bĕtrână olandeză ar fi aşezat la locul lor unelte româneştĭ. Tavan de scînduri, podele de scînduri; o *talpă* peste care staŭ teancurĭ de scoarţe şi de bucăţĭ de *pănură;* sus, un jghiab, ce făcea ocolul cameriĭ, plin de străchinĭ şi ulcele; sub jghiab, fel de fel de şervete, aşa zisele *culmare* saŭ *chindele,* ale căror colorĭ şterse desfătaŭ privirea; pe subt dînsele, clădăriĭ de porumb rar, cinquantin tărcat, atât de vechiŭ, încât, la cea maĭ mică atingere, boabele cădeaŭ; apoĭ, icĭ şi colo, câte o tivgă, elegantă ca un vas grec; la un colţ, subt un clopot pătrat de sticlă, icoane bĕtrâne, cu busuioc uscat şi câteva figurĭ nemţeştĭ de vicleim. In mijlocul atâtor lucrurĭ uitate de vremurĭ, un pat de fier, foarte modern dar şi foarte comod.

Dupe ce Comăneşteanu se îmbrăcă, se duse să bată la uşa neveste-si. Din năuntru venea zgomot de vocĭ, rîsete şi ţipete.

— Nu se poate!

El maĭ aşteptă puţin, şi iar bătu.

— Nu se poate, domnule! strigă mătuşe-sa. E!... da zorit maĭ eştĭ!...

Se auzea glasul neveste-si care se ruga să deschidă :

— Zĕŭ leliţo, lasă-l să intre.

— Nu se poate, soro. Ia maĭ aşteaptă nepoate, că nu ţĭ-o fi pus ulcica. Eĭ, doamne!...

Noua mătuşă a luĭ Comăneşteanu, Lelţa Lena, cum o chiemaŭ toţĭ, era o persoană grăsulie şi durdulie, cu ochĭ rotunzĭ, cu obraz rotund, cu piept şi braţe rotunde, — o minge săltăreaţă, plină de haz, a căreĭ vorbă peltică da graiuluĭ sĕŭ o continuă notă umoristică. Comăneşteanu rîdea singur de modul cum rostise cuvîntul »ulţică«.

Dupe câteva minute, pe când tînĕrul, întors la dînsul, se uita la scoarţe, se deschise uşa binişor şi nevastă-sa întrebă încet :

— Eştĭ singur?

— Da.

Dînsa veni repede la el, îl luă de gît şi-ĭ rosti în urechie :

— Mĕ îmbrac cu portul nostru naţional...

Apoĭ, plecând capul pe o parte :

— Sunt aşa de fericită !...

Era maĭ cu seamă încântătoare, cu pĕrul împletit în coade şi prins sus, ca o cunună ; cu *iea* brodată ; cu catrinţa albastră închisă ; cu brîul tricolor ascuns subt bundă.

— Lelţa s'a dus să-mĭ aducă broboada de cap. Să te facĭ că nu m'aĭ vĕzut... Colorile noastre naţionale le purtăm pe noĭ ca să nu se întîmple rĕŭ... Nu maĭ ştiŭ cum îmĭ stă. Iţĭ plac?

— Foarte mult.

— Mĕ duc.

Apoĭ, de la uşă, se întoarse înapoĭ :

— Cum aĭ dormit?

— Minunat. Dar tu?

— Aşa şi-aşa... Eram cam departe... Mĕ duc, că vine Lelţa.

Şi se repezi pe uşă, rîzênd, dar când să iasă se lovi piept în piept cu mătuşe-sa şi unchiu-sĕŭ.

— Bravo, frumos îţĭ şade să mĕ trădezĭ! Vezĭ, Stamate? S'a dus fuga la bărbatu-sĕŭ... Se înţelege! Că făr de dumnealor noĭ nu putem trăi. Lasă, că o să boceştĭ acasă, singură, până n'eĭ maĭ putea. Dumnealuĭ o să se ducă la Consistor, iar tu o să-ţĭ uzĭ pâĭnea cu lacrĕmĭ...

Bĕtrânul făcea un haz nespus :

— Schimbă Consistorul, Leno, că doar nepotul nu-ĭ popă.

— Zĕŭ, Stamate.

Şi câteşĭ treĭ intrară înapoĭ la Comăneşteanu, rîzênd.

— Buna dimineaţa, domnule nepoate... Da mĭ-aĭ învĕţat-o bine la buestru.

Comăneşteanu îĭ sărută mâna.

— Zĕŭ, uĭ'te ce »buzor« de fată.

— *Bujor*, Leno, zise Protopopul.

— Lasă, dragă, că ţĭ-am fost bună, măcar că sunt peltică. Ia adu-mĭ mĕ rog, Stamate, nişte ace, să prind feteĭ broboada pe cap.

Bĕtrânul Protopop se duse foarte serios să caute acele, pe când Lena şi Comăneşteanu se învîrteaŭ împrejurul Mieĭ.

— Uĭ'te, Alexandre dragă, asta este *iea* mea de la cununie. Mĕ rog să te uiţĭ la o mânecă. Vezĭ? Aicĭ se desparte în lung printr'o fâşie cu găurele, zisă *cheiţă*, pe lîngă care vin altele, tot în lung. Astea se chiamă *şireale*, astea *podobele*

şi aicea vine *ciocănelul*. Iar dacă eştĭ om de gust, admirează, mĕ rog, gulerul, saŭ *ciupagul*, cum îl chiemăm noĭ...

— Să admirĭ, Alexandre! zise Mia, rîzênd.

— Da să ştiĭ tu, urîto, care te-aĭ înstrăinat de neam şi te-aĭ făcut bucureşteancă, — că îĭ tot lucrat cu mătase neagră şi cu aur, ca o filigrană.

Apoĭ, lăsând mâneca, rĕmase pe gînduri:

— Zĕŭ, că tare-ĭ frumos la dumneavoastră la Bucureştĭ. M'a dus Stamate acum doĭ anĭ, şi drept să-ţĭ spun, mĭ-a plăcut foarte mult.

Veni în sfîrşit şi Protopopul, aducênd o perniţă de mătase, în formă de inimă, înfiptă cu ace.

— Iată-ţĭ inima, Leno.

— Ba, dragă, o fi a ta, că a mea numaĭ odată a sângerat, şi atuncĭ mĭ-aĭ vindecat-o tu. Săracu Stamate, a îmbĕtrânit şi el, am îmbĕtrânit şi eŭ... Eĭ, nişte pensionarĭ!.. Da lasă, dragă, dacă ĕĭ fi tu cuminte, îţĭ dă Lenuţa bănuţĭ să te maĭ repezĭ păn'la Viena...

Şi zicênd astfel, clipi din ochĭ către Comăneşteanu; apoĭ oftă în pilde:

— Hee!.. că mult îĭ dulce pustia de Vienă!..

Protopopul rîdea să se topească. Nevastă-sa isprăvi de gătit pe Mia:

— Haidem sus, copiĭ, să ne luăm cafeaua.

Pe când se duceaŭ la cafea, tocmaĭ intra d-l Notar. Deşi ceasurile eraŭ de abia opt, d-sa eşea deja de la slujbă, pe care o începuse din zorĭ de ziuă, cum se şi cuvine la ţară.

— Cu bună dimineaţa la cocoane şi la domnĭ.

Comăneşteanu băgă de seamă că aerul spăimîntător al d-luĭ Notar se îndulcise, par'că devenise chiar duios. Când vorbea cu Lena şi cu Mia, glasul sĕŭ lua intonaţiunĭ molcome.

— Cine-ĭ acum maĭ mîndru ca doamna Stamate!..

Lena dete din cap, mulţumită.

— Vino cu noĭ, d-le Notar. Tot numaĭ odată pe zi mănîncĭ?

— Tot.

— Da azĭ o să mănîncĭ de douĕ.

— Nu cred.

— Ba eŭ cred, că doară nu te împărtăşeştĭ în toate zilele. Afară de asta apoĭ, ce să zică Manda mea când o şti că d-nu Notar nu ĭ-a gustat aluatul?..

— I!.. doamnă Stamate!.. că la mare ispită mĕ puĭ!..

Apoĭ rotind ochiĭ a vitejie:

— Fie măcar ce!.. Am să mănînc, — dare-ar turcu'n ea de burtă!

Şi, luând pe Comăneşteanu de braţ:

— Rogu-te, domnule, n'aĭ auzit domnia-ta vorbindu-se pe la Curţile străine de o gospodină a noastră?.. şi de un oarecare »piciŭ de raţă pe craută«?

Lena rîdea, mulţumită. El urmă, cu înţelesurĭ:

— Că doară ştie el Mitropolitul Roman, în lumea drepţilor unde se află, despre bunurile noastre!..

Slăbiciunea mătuşe-sii pentru arta culinară devenea astfel evidentă, şi Comăneşteanu ridică laude în cinstea cozonacilor şi a *zaharatelor* de la cafea.

După ce mîncară, trecură în salon, — saŭ maĭ bine în saloane, căcĭ eraŭ treĭ, curate şi îngrijite.

De la uşa celuĭ dintâĭ se vedea, în fundul celuĭ de-al treilea, un bust de marmură, de gîtul căruia sta, ca o lentă, tricolorul românesc. Comăneşteanu recunoscu pe Brătianu.

Pe mese şi pe etajere eraŭ numaĭ cărţĭ româneştĭ, tot ce editase şi tot ce vînduse Socec de la înfiinţarea librărieĭ sale până în zilele noastre, — căcĭ cetirea era a doua slăbiciune a Leneĭ. De la cele maĭ depărtate calendare apărute în Transilvania, până la Nichipercea şi până la ale luĭ N. D. Popescu; de la primiĭ poeţĭ, Văcărescu, Conachi şi ceĭlalţĭ, până la Eminescu şi urmaşiĭ sĕĭ; de la Boeriĭ şi Ciocoiĭ luĭ Filimon, până la Biblioteca pentru toţĭ a luĭ Müller, — toate eraŭ de faţă.

— Foarte interesante lucruri, zise Comăneşteanu, cu o carte în mânĭ.

Mătuşe-sa venise lîngă dînsul şi se pleca subt carte, ca să poată ceti titlul.

—»Blondă, cu ochĭ negri şi albă ca o fee«, zise ea, arătând către Mia.

—»Un cap frumos deânger pe umerĭ de femee«, întări bărbatu-sĕŭ.

— Cum, cum?.. Săracu Stamate, tot îĭ maĭ plac capetele de ânger. Aĭ îmbătrânit, omule.

— Aşa zice Nicoleanu, creştino.

— Ba să mĕ ierţĭ. Nicoleanu zice: »un cap blondin de ânger«.

— Se poate. Dar atuncĭ trebue să înceapă altfel: »pală, cu ochiĭ negri«, saŭ aşa ceva, ca să nu se repete.

Comăneşteanu, ascultându-ĭ, pusese mâna pe altă cărticică.

—»Locuinţa mea de vară e la ţară« zise Lena.

—»Acolo aşĭ vrea să mor, ca un fluture pe floare...«, adăogă bărbatu-sĕŭ, încet şi rîzând.

—»Beat de soare, de parfum şi de amor«. No, că e prea frumos pentru un popă!

— Da că tacă-ţĭ gura, femee, că doară zice Depărăţeanu, nu zic eŭ.

— Lasă, dragă, că le ştiĭ pe de rost... Păn'te-aĭ făcut preot, cine cânta maĭ frumos pe subt ferestrele de la Răşinarĭ!..

Mia rîdea cu o poftă nespusă. In copilăria eĭ, de câte-orĭ venea să petreacă vacanţele la Selişte, tot aceleaşĭ glume nevinovate se repetaŭ între soţĭ, ca şi astăzĭ, fără nicĭ o umbră de adevĕrată mâhnire. Eĭ trăiseră şi îmbătrâniseră singurĭ, el cu slujba bisericiĭ şi cu căutarea unor viĭ, din care agonisise stare, — ea cu grija gospodărieĭ.

Acasă la dînsa, fata vĕzuse aceeaşĭ deplină înţelegere între tată-sĕŭ şi maĭcă-sa, aceeaşĭ identificare de interese, de gînduri şi de aspiraţiunĭ. Ce departe eraŭ aceştia de familiele pe care le cunoscuse în Bucureştĭ, de directoarea In-

stitutuluĭ în care învĕţase, pururea în ceartă cu bărbatu-sĕŭ; de Ana şi de General; de nervozitatea fetelor din pension, care plecaŭ de-acasă fericite, ca să nu maĭ audă infamiele dintre părinţĭ!

Când făcuse cunoştinţă, la Comăneştĭ, cu socru-sĕŭ şi, maĭ mult, cu cele ce-l înconjuraŭ, cu lucrurile de acolo, — Mia avusese simţimîntul exact că peste toate plutea sufletul binefăcĕtor al uneĭ femeĭ, care întru nimic nu se asemăna cu celelalte multe. Când bărbatu-sĕŭ zicea câte odată »mama«, cu accentul cald şi pasionat al copiilor rĕmaşĭ orfanĭ, — în gîndurile feteĭ se înfiripa imaginea uneĭ fee, ceva nepămîntesc, senin şi binevoitor, către care se raporta pe sine, cu speranţă să-ĭ semene.

Aşa că, deşi era fericită de-a umbla cu bărbatu-sĕŭ prin străinătate şi maĭ ales prin ţara eĭ, aspiraţiunile feteĭ zburaŭ către casă, unde se credea chiemată să umple golul pe care-l lăsase Saşa murind.

Steteră câteva zile pe loc, făcênd cunoştinţă cu toată *inteligenţa* satuluĭ, cu oamenĭĭ chiaburĭ (şi eraŭ unĭĭ care aveaŭ câte 50 şi 100 de mĭĭ de florinĭ); cercetară şcolile şi breslele de meseriaşĭ; admirară îndemânarea femeilor, care ţeseaŭ minunatele marame cu care-şĭ înveleaŭ capul, lucraŭ *pănura* şi toată pînza de îmbrăcăminte.

Protopopul şi doamnă-sa ţineaŭ ca după Selişte, »satul cu neveste frumoase«, Comănesteanu să vadă alte sate româneştĭ de prin prejur, cum bunăoară Poiana, »satul cu bărbaţĭ frumoşĭ«.

Negreşit, pe d-l Notar căzu sarcina de a însoţi pe tinerĭ sus la Poiană. D-sa se declară gata să meargă, dacă maĭ cu seamă »al de Manda va pregăti de-ale mîncărĭĭ«.

(Urmează) DUILIŬ ZAMFIRESCU.

La Mănăstirea Cozia

Colecţia Alpar

BATERI DE VÎNT[1]

Urîtu-mi-ĭ,
Când bate vîntul a pustiŭ, —
Atuncĭ amarul inimiĭ,
In mine sapă viŭ;
Mîhnit, și gîndul meŭ se duce
Atuncĭ, spre cele sure amurgirĭ
De unde el nu-mĭ poate-aduce,
Decât un semn de amintirĭ...
Și fără ca să mĕ gîndesc
Mĕ trezesc,
In ţările închipuirĭi
Unde
S'ascunde
Visul fericirĭi
Ș'a tinereţiĭ mele,
Ce poartă în ochĭ zîmbet de stele...
Ș'atuncea sufletu-mĭ prinde aripĭ,
Și grabnic pe undele uneĭ clipĭ
Aleargă, neţărmuite depărtărĭ,
Și dincolo de nepătrunsele lumilor zărĭ,
Incearcă el ca să deosibească,
O gingașă formă omenească,
Un ideal nelămurit
De soare'n asfinţit...
O vino, viņ
Soare al tinereţiĭ mele odată senin,
Scoboară lin
spre mine,

[1]) Poezie inedită comunicată de d. N. Ionescu, profesor la Dorohoiŭ, prin d. G G. Burghele, vice-preşedinte al Atheneuluĭ din acel oraş.

Și dă-mĭ să gust din cel trecut
Perdut,
Când orĭce dor era un univers,
Care schimba dorința mea în vers...
Și-acum, în prăbușirile gîndirilor ce mĕ topesc,
Par'că zăresc,
Intr'o lumină viorie
O rază lină de poezie...
Dar ce să întunecă pe nesimțite,
In adîncimile ce nu-s sfîrșite,
Și peste ochiul meŭ nemernic,
Se lasă cumplitul întuneric...
Și'n țintirim, la foc de stele,
Moarte se risipesc iluziile mele...
Iar vîntul bate tot maĭ tare,
Cu glas ce-mĭ aduce înfiorare...
Trist idealul meŭ se duce,
Fără de-a ști unde s'apuce,
Și'n zarea cea lungă și pustie
De orĭce bucurie,
Din când în când,
Aud plângênd
Un glas de clopot, ce mĕ chiamă
In țintirim, la tine mamă...

N. Beldiceanu.

Staroșilta, 1889, August 9.

CÂINII

PIESĂ ÎN 4 ACTE

ACTUL II

Vre-o câte-va zile in urmă : vre-o patru.

Acelaşi decor.

Sunt 7,—şi soarele palid îşi stinge cerescul cuptor ; pe drumul amurguluĭ pleacă, şi-n mare de sânge se-'nnecă, şi-n aer începe să treacă al sereĭ răsuflu uşor. Ciripăc vrăbiĭ nebune ; îşi dau »bună-seara«-'ntr'un teĭ. Rozeta parfum descompune. Un flutur pe-o floare se pune, cuvinte de dragoste-ĭ spune şi-adoarme în braţele eĭ.

Şi intră 'ntunericu 'n casă... Şi calm peste toate se lasă.

SCENA I

MATY, MIRCEA.

Maty. —*(în fotolĭul-leagăn, cu o carte-n mână, citeşte la a 8-a pagină, dinspre sfîrşit :)*

Dac'aĭ şti ce scumpă-'ĭ viaţa
Şi ce dulce-ĭ de trăit,
Când pe câmpul înflorit
Te găseşte dimineaţa
Lîng'o floare adormit ;
Dac'aĭ şti ce mulţumire
E să simţĭ că, pe pământ,
Nu eştĭ singur ; că maĭ sînt
Alţĭ doĭ ochĭ, ce, c'o privire,
Daŭ durerĭĭ crezământ ;
Că tresarĭ, simţind obrazul
Ars de patimĭ care cresc,
Şi că-'n suflet omenesc
Nu-ĭ plăcere ca extazul
Clipeĭ când aĭ zis »iubesc« ;—
Dac'aĭ şti...

(O năpădesc gîndurile, nu maĭ poate citi şi se uită lung-lung, nicĭ ea nu ştie unde. Pe urmă, fără să prindă de veste c'a intrat Mircea şi c'o spionează, îşi întreabă cartea :)

Spune-mĭ, carte... E departe ?... A venit ?... Orĭ, e pe drum ?...

(Şi la fie-care întrebare, întoarce câte una din cele 8 pagine, care maĭ sunt până la sfîrşit).

(Maĭ rar :) Mĕ iubeşte ?... Mĕ doreşte ?... Mult ?... Puţin ?... Orĭ... *(Se opreşte tresărind, întoarce ultima foae zicând, cu ton schimbat :)* ...nicĭ de cum !... *(Şi, după o secundă, rupe foaea cu o mişcare nervoasă şi-'ntoarce capul : Mircea era în spatele eĭ ; asistase la şcenă. Îĭ cade cartea din mână. După ce se privesc câtva, fără ca vre-unul să plece ochiĭ...)*

Mircea. — *(o 'ntreabă:)* Ce-a zis cartea?

(Ea tace. El îi întinde mâna. Ea, i-o dă. El, i-o sărută şi, tot cu ochii în ochii ei, adaogă:)

A minţit.

SCENA II

MATY, MIRCEA, CORINA, FULDA; pe urmă, DOCTORUL.

Corina. — *(lui Fulda, când aŭ ajuns în josul scării:)* Cum îl găseşti?

Fulda. — *(rece)* De!... Mie... mi se pare... Ştiŭ eŭ?

Corina. — *(îngrijată)* De ce ocoleşti?... *(Coboară).* Spune drept: cum îl găseşti?

Fulda. — Ma chère... Boala, e boală... Numaĭ la bine să nu te-aştepţi...

Maty. — *(intervenind)* Doctorul ne dă speranţe.

Fulda. — Doctorul-doctorul!... Da' ce vreĭ să facă?...

Corina. — Aşa dar, ne minte!... *(Urcă şi strigă din josul scării:)* Doctore!

Fulda. — Că minte,—nu zic.

Mircea. — Ar fi şi greŭ s'o zicĭ, căcĭ, presupunênd că ar fi constrîns faţă de dumnealor, faţă de mine, e liber; şi eŭ îl întreb în fiecare zi şi-n fiecare zi mĕ asigură că Ion e-'n afară de primejdie.

Fulda. — De!... Aparenţele....

Mircea. — *(încet, lui Fulda:)* Nu vezĭ că le facĭ rĕŭ? Eŭ nu ştiŭ cum să le-amăgesc, şi...

Fulda. — Ce amăgirĭ, mon cher! Aicĭ, nu-'ncap amăgirĭ.

Corina. — *(doctoruluĭ, care cobora scara:)* Doctore!... *(Doctorul a coborît).* Vin'o-'ncoa!... *(Îl opreşte, aşezându-l în faţa eĭ).* Uită-te la mine drept... cinstit. E bine Ion?

Doctorul. — Bine.

Corina. — Bine?

Doctorul. — *(convins)* Bine.

Maty. — *(lui Fulda:)* Vezĭ?

Doctorul. — Da' ce mĕ desăilaţi aşa?... Vĕ maĭ şopti ceva nepoţelul? Că' numaĭ d'astea e bun; îl ştiŭ eŭ.

Maty. — *(ia pe doctor între patru ochĭ).* Uită-te acum şi la mine. *(Ingenuă, ameninţându-l cu degetul:)* Să nu mĕ minţi!

Doctorul. — *(imitând-o)* Da' când te-am maĭ minţit?

Maty. — Atuncĭ, jură!

Doctorul. — *(glumeţ:)* Doamne păzeşte! Doctoriĭ şi popiĭ nu jură. *(Trece la Mircea, lăsând pe cele două femeĭ cu Fulda).*

Mircea. — *(Doctoruluĭ:)* E sus?

Doctorul. — In biuroŭ. *(Stă în fotolĭul-leagăn).*

Mircea. — Cu cine?

Doctorul. — Cu stat-majorul.

Mircea. — Iar politică!

Doctorul. — Elementul luĭ.

Mircea. — Maĭ deunăzĭ, când l-a lovit congestia, exclamaĭ pe toate tonurile: «surmenajul! surmenajul!» Dacă e aşa, ia-'l de-acolo! Ion e pătimaş. Când face un lucru, îl face cu tot sufletul: se frămîntă, discută, îşĭ face rĕŭ.

Doctorul. — Din potrivă, se distrează, — şi are nevoe de distracţiĭ.

Mircea. — Bine, să se distreze; dar nu aşa.

Doctorul. — Aşa, altmintrelĭ... toate mijloacele sunt bune.

Mircea. — Nu vĕd...

Doctorul. — Nu vezĭ, fiindcă nu ştiĭ că, după ce ţĭ-a dat congestia cu paru-'n cap, orĭ nu te maĭ scolĭ, orĭ nicĭ bine nu ţĭ-e.

Mircea. — *(îngrijat)* Ce vorbeşti!... Va să zică Ion...

Doctorul. — Ion e predispus la melancolie, — şi melancolia te sărută cu şreangu-'ntr'o mână şi cu revolveru-'ntr'alta.

Taşcu. — *(la etagiul al 2-lea, cu rîsul său obicinuit :)* Hă-hă-hă!...

Popescu. — *(tot la etagiul al 2-lea)* Daţi-l afară! Mazîl!... *(Rîsete).*

Alte 2—3 voci. — Afară!...

(Sgomot, — care încetează curînd, avînd drept consecinţă apariţia lui Taşcu, sus, în capul scării).

Fulda. — *(către Corina :)* Lasă, ma chère, că' nicî aşa! Par'că sunteţi cu mortul pe masă!... *(Către Maty :)* Ia uită-te-'n oglindă! Fată eşti tu? 18 anî să-ţi daŭ?... *(Către Corina :)* Incaltea de tine, nu mai vorbesc; aşa te-am pomenit: posacă.

Corina. — *(suspinând)* Ee! Ce lesne e să fii vesel, când îţi arunci în spinare cojocul egoismuluî şi ieşi la plimbare, în sanie cu troteorî, pe viscolul de foc, şi trec pe lîngă tine cerşetorii, şi tu nicî frigul nu-l simţi, nicî vaetele nu le-auzî.

Fulda. — De, ma chère! Unul, mai bine; altul, mai rĕŭ... Destinul!...

Corina. — *(cu alt suspin, mai adînc)* Da! Destinul!... *(Pauză).* Ştii câte rate-'ntârziate avem la Credit?... — Cincî.

Fulda. — *(avînd aerul a le purta interes)* Eî, cum aşa?... Ce-aţi făcut voî de v'aţi încurcat?... Ion are faîma de om cu judecată. Ce-şî face averea?

Corina. — S'a dus.

Fulda. — *(surprins)* Eee!... *(Apoî, cu compătimire simulată :)* Rĕŭ îmî pare. Şi-mî pare cu atât mai rĕŭ, cu cât nu vĕ pot da nicî un ajutor.

Corina. — Ajutor de-adreptul, nu; dar să puî o vorbă pe lîngă...

Fulda. — Pe lîngă cine?

Corina. — Director, subdirector... Aŭ scos moşia-n vînzare, — şi luî Ion, în starea în care e, nu-î pot spune.

Fulda. — De, Corino dragă!... Bucuros... dar nu cunosc pe nimenî... Cu directorul, nu sunt bine... Ceîlalţî... Eî bine, frate! Cum se poate!... Să-şî neglijeze astfel interesele!... Ţţ! ţţ! ţţ!...

Corina. — Orîcum, profitând de noŭa ta numire; un secretar de Minister, e ceva... Prin influenţe indirecte...

Fulda. — *(anost)* Ţţ!... Ma chère amie... Astea sunt lucrurî foarte delicate... Voî trebue să-'nţelegeţî că un om în poziţia mea...

Corina. — Înţeleg... Dar o situaţie, orîcât ar fi de delicată, are mai presus de ea legăturile de sânge, datoriile de recunoştinţă... Ion ţî-e unchiŭ; aî copilărit în casa luî...

Fulda. — Eî, da! da!... Nu zic... Insă repet: unuî om în poziţia mea, nu-î e ertat să se lase a fi îngenunchiat de asemenea consideraţiunî... Datoria ucide şi familie, şi prietenî, şi tot!... D-voastră nu puteţî pricepe... Sunt nuanţe foarte fine... *(Către Maty, ca să schimbe vorba :)* Drăguţă?... Ia sună tu să-mî dea o dulceaţă. *(Maty se uită la Corina lung şi apoî ese, pe când Fulda face o mişcare de depărtare şi apoî revine.)* Azî, e Joî; ziua de primire. Primiţî?

Corina. — Ce să facem!... Omul, de ce trăeşte? Ca să ia ochiî. Şi pe urmă să ştiî de la mine: orîce să mărturiseştî; numaî sărăcia nu. In ziua în care veî zice: „am avut, — nu mai am", eştî pierdut!... *(Se aude sunând la scară. Ea se ridică).* Zicî că sunt posacă?... Să vezî acum, când mî-'oî pune masca şi-'oî intra în scenă; să vezî ce actriţă talentată sunt!...

SCENA III

ACEIAŞÎ, ALEXANDRU.

Doctorul. — *(către Alexandru, imediat ce acesta apare :)* Bine că venişî, Ministrule! Am o plângere. *(Daŭ mâna).*

Alexandru. — Formuleaz'o! *(Trece la Corina, căreia îi sărută mâna).*

Corina. — *(adoptând un joc vesel, cu totul opus jocului din scena precedentă:)* Doamne, Doamne, Doamne!... Ce rar te-arăţi!... Ce meteor!...

Alexandru. — Un om în poziţia mea...

Corina — ...trebue să-şi ucidă şi familie, şi prieteni, şi tot. Tocmaĭ asta-'mĭ spunea prietenul dumitale. *(Arată pe Fulda).*

Alexandru. — *(dând mâna cu Fulda:)* A!... Bonjour, mon cher. *(Maĭ intim).* Nu ţĭ-am putut căpătui protejatul. Maĭ întâĭ, la noĭ, la externe, după cum ştiĭ, nu sunt locurĭ; pe urmă... In sfîrşit, 'om maĭ vorbi. — Cât pentru transferarea ta, semne bune. *(Luĭ Mircea, de la distanţă).* Tu, ce maĭ facĭ, Mirceo?

Mircea. — *(rece).* Mulţumim dumitale, — nene.

Alexandru. — Ah! te rog!... Să nu te maĭ aud zicându-mĭ „nene". Nu ştiĭ cât îmĭ displac expresiile astea vulgare.

(Mircea intră-n vorbă cu Corina, pe când Fulda urcă două trepte ale scăriĭ şi schimbă câteva cuvinte cu Văianu, care apare sus, la rampă).

Doctorul. — *(luĭ Alexandru:)* Mĭ-asculţĭ plângerea?

Alexandru. — Zi.

Doctorul. — Ştiĭ că-mĭ rezervasem o modestă slujbă la Căile Ferate.

Alexandru. — E?...

Doctorul. — Cu tot rezervatul, s'a dus! Mĭ-a luat-o altul.

Alexandru. — *(rizând de el:)* Lupta pentru existenţă. Ce să-ţĭ fac?

Doctorul. — Ce să-mĭ facĭ?... Apoĭ aşa ne-a fost vorba? Par'că întocmisem o listă, cu împărţirea „responsabilităţilor", cum ziceaĭ dumneata, — şi printre responsabilităţile alea, îmĭ alesesem şi eŭ vre-o treĭ-patru...

Alexandru. — Mon cher... astea sunt lucrurĭ care nu mĕ privesc. Eŭ, ca Ministru, sunt prea sus pus, ca să mĕ amestec în asemenea chestiunĭ, — pe de-o parte foarte delicate, iar pe de alta fără nicĭ o însemnătate. Autoritatea mea nu trebue să intre în joc decât în situaţiĭ grele, când se caută deslegarea unor probleme politice de o extremă gravitate. Imĭ pare foarte rĕŭ că un om inteligent ca dumneata n'a ajuns încă să distingă nuanţele astea... foarte fine. Credeam că... suntem deja înţeleşĭ: să stăm fiecare la locul nostru.

(Luĭ Fulda îĭ serveşte Ştefan o dulceaţă, acolo unde e, în josul scăriĭ).

Doctorul. — *(cu gura căscată).* Aşa?... Mulţumim pentru lecţie!... Dar acum câteva zile, altfel ţĭ-era cântecul. Din „dragă" nu mĕ maĭ scoteaĭ; iar cât despre promisiunĭ, la ceas la ceas o lingură. *(Vĕzând că se face că nu-l aude:)* Du-te, du-te! Bine facĭ! Şi astupă-ţĭ urechile cu un kilogram de vată. Asta e cea dintâĭ condiţie, pe care trebue s'o îndeplinească un Ministru: să fie tare de urechĭ. *(Trece la Mircea şi la Corina şi zice celuĭ dintâĭ):* Ţĭ-e frate bun?... Să-ţĭ trăiască!...

Mircea. — Nu-l lua în rîs. Plânge-l.

Doctorul. — Nenorocit caracter! O s'ajungă rĕŭ.

Corina. — Nu te prinde! Egoiştiĭ şi ingraţiĭ sunt la modă. A lor e lumea!

Mircea. — Fiindcă lumea n'ascultă pe cine vorbeşte încet, dar cu temeiŭ; ascultă pe cine strigă maĭ tare.

SCENA IV

ACEIAŞI, POPESCU, VĂIANU, CRASNA şi TAŞCU; maĭ târziŭ, IAROGLU, PAVLOPOL, DUMITRESCU, PREFECTUL şi BERGMAN.

Popescu. — *(coborînd scara supĕrat:)* E-e!... Apoĭ nu merge aşa! Să mĕ iertaţĭ!... *(In prag:)* Vreţĭ să-mĭ luaţĭ ochiĭ cu câţĭva gologanĭ din fondurile secrete şi cu o ruginitură de decoraţie, pe care o aŭ toţĭ băcaniĭ? Acadele d'astea să le daţĭ copiilor, — nu mie. Mie, daţi-mĭ partea mea, dreptul meŭ; că' eŭ am muncit.

Crasna. — Ia lasă, bre! Nu ti-apuca di sfadă.

Văianu. — A să merjem în ĭe-seară la vĕru-nĭeŭ şi-a să vorbim. Şe atâta nacaz, pentru un lucru di nĭecă?...

Popescu. — Pardon, domnule! Eŭ mĭ-am ruinat sănătatea, mĭ-am stors imaginaţia, am dus plugul gazetei doĭ anĭ, patru lunĭ şi unsprezece zile, — de opoziţie! Aŭ trecut trimestre întregĭ, fără să iaŭ un ban de la redacţie; sĕptămînĭ de-arîndul m'am hrănit numaĭ cu caputinele, pe datorie...

(Apar: Iaroglu, Dumitrescu, Prefectul, Bergman şi Pavlopol. Coboară şi eĭ scara, oprindu-se în prag, cu ceĭlalţĭ, unde fac grămadă).

Alexandru. — Domnule Popescu!... Orĭcât ar fi de marĭ meritele dumitale, — şi dă-mĭ voe să ţi le contest —, tonul, cu care ne vorbeştĭ, nu e la locul luĭ.

Popescu. — Domnule Ministru, nu fac decât să protestez...

Alexandru. — Inutil!... — Nu ca un drept câştigat, ci ca o dovadă de-a noastră bunăvoinţă, te vom avea în vedere. *(Ĭi întoarce spatele şi intră în vorbă cu Fulda. Popescu rĕmâne alb).*

Dumitrescu. — *(se dă pe lîngă el şi-ĭ şopteşte:)* »S'a schimbat boerul; nu e cum îl ştiĭ«.

Iaroglu. — *(acelaşĭ joc:)* »Un boŭ în post mare, drept cam cĭudat vine...«

Dumitrescu. — »...Dar asta se-'ntîmplă în orĭcare loc...«

Iaroglu. — »De cât multă minte, să ştiĭ că-'ĭ maĭ bine...«

Pavlopol. — Să fiĭ dobitoc!... *(Rîsete).*

Alexandru. — Domnul Dumitrescu!

Dumitrescu. — Aicĭ. *(Trece spre Alexandru).*

Alexandru. — Ce s'a făcut cu numirea dumitale?

Dumitrescu. — Până acum, nimic domnule Ministru. Imĭ permit chiar a mĕ plânge în contra atitudinĭĭ pe care aŭ luat-o uniĭ, faţă de un fidel servitor, ca mine...

Alexandru. — Părăsiţĭ, vĕ rog, acest sistem al plângerilor! E dezastruos, — şi mĕ declar cel maĭ neîmpăcat duşman al lor.

Dumitrescu. — Domnule Ministru, n'am avut intenţia...

Alexandru. — *(oprindu-l cu gestul:)* Lăsaţĭ, vĕ rog! Lăsaţĭ!...

Popescu. — *(luĭ Dumitrescu, după ce acesta se retrage iarăşĭ la locul sĕŭ:)* S'a aranjat!

Dumitrescu. — Ce s'a aranjat! Fac gură!

Popescu. — 'Pŏĭ fă, de! Fă!...

Dumitrescu. — Să ştiĭ că fac!... Ce se grozăveşte aşa?... A uitat că băteam din palme pe la întruniri şi sbĭeram pe la statuĭ, până-mĭ plesnea pĭelea şi-mĭ săreaŭ ochiĭ?... 'Pŏĭ să nu mĕ scoată din răbdărĭ, că' numaĭ de cât trag perdeaŭa şi arăt ce se petrece-n culise!... Am un coş atâta! cu intrigĭ de-ale dumnealuĭ.

(In timpul acestora, a intrat şi Doctorul între eĭ).

Iaroglu. — Mie să mi-l spuĭ?... *(Bea din sticluţa, care nu-l părăseşte niciodată).*

Dumitrescu. — Pe Verera, cine l-a săpat?... El!...

Crasna. — El, şi cu motanul şela di-alăturĭ. *(Fulda).*

Doctorul. — Ce maĭ poamă mĭ-e şi ăla!...

Bergman. — Şi pân'acum, nu e nimic. Astea sunt numaĭ acompturĭ. Să maĭ treacă! Atuncĭ să vedeţĭ nasurĭ pe sus.

Doctorul. — Bine, creştinilor! Dacă sunteţĭ nemulţumiţĭ, de ce tăceţĭ?

Dumitrescu. — Ba eŭ nu tac de loc!... *(Cu frică:)* Protestez cu toată energia, de care sunt capabil.

Doctorul. — Vĕd.

Bergman. — *(grozăvindu-se:)* Eŭ am fost şi maĭ categoric. Le-am spus curat, şi luĭ, şi ălorlalţĭ: »fiţĭ demnĭ, căcĭ trec în opoziţie«. In mijlocul clubuluĭ, le-am spus... de faţă cu Şeful... Mie, nu mĭ-e frică. Aa!... Am avut o discuţie grozavă!

Iaroglu. — Apoĭ da! Nu te cunoaşcem noĭ!...

Doctorul. — *(luĭ Popescu, măsurându-l).* Cum-cum.... tot aĭ tras ceva foloase. Pantalonaşĭ nouţĭ... ghetuţe cu nasturĭ.,. ţĭ-aĭ schimbat şi sgarda... Eĭ, bravo! Aşa-mĭ placĭ.

Alexandru. — Domnul Bergman, e aicĭ?

Bergman. — *(blajin:)* Aicĭ, domnule Ministru.

Alexandru. — Cu dumneata, s'a hotărît: ţi se dă Agenţia.

Bergman. — *(încântat:)* Domnule Ministru, n'am cuvinte...

Alexandru. — *(de sus:)* Destul!...

Popescu — Dumitrescu — Prefectul. — *(luĭ Bergman:)* Te îndulcişĭ? Nu maĭ trecĭ în opoziţie?...

Bergman. — Dac'aŭ fost demnĭ.

Iaroglu. — Alexandre nene... *(Vrea să-l ia de braţ. Alexandru se fereşce).* Domnule Alexandre!... De! că-ţĭ zic »domnule«!... Ce s'a făcut cu casele mele? Găsiţi-mĭ un chiriaş: atâta lucru v'am cerut! Trece vremea.

Alexandru. — Lăsaţĭ, vĕ rog! Lăsaţĭ!

Mircea. — *(Corineĭ)* Aşa e cu toţĭ. Nu-ţĭ vorbesc de mine. Pe mine, de copil nu m'a putut suferi. Vorbesc de prieteniĭ luĭ ceĭ maĭ bunĭ, de fiinţe care aŭ făcut mult pentru el. Până şi cu Zoe, care se uită la el ca la Dumnezeŭ, — până şi cu ea se poartă mizerabil.

Corina. — Adevĕrat că ĭ-e fata bolnavă?

Mircea. — Pe moarte. — Şi-l vezĭ pe-'ăsta? De când a venit la putere, nicĭ n'a maĭ dat pe acolo.

Corina. — Biată Zoe!...

(Un murmur de admiraţie curtenitoare anunţă că Maty se întoarce).

Popescu — Dumitrescu — Bergman — Prefectul — Crasna — Pavlopol *(toţĭ odată)* Aa!... Domnişoară!... Ce plăcere!...

Dumitrescu. — Ce fericire!...

Popescu. — Ne lipsea ceva.

Pavlopol. — Şi nu ştiam ce.

Dumitrescu. — Ba eŭ ştiam!

Prefectul. — Dacă v'am spune...

Maty. — Că eştĭ anost?... Ştiŭ.

Prefectul. — *(declamator:)* Nu... Căcĭ sunt prada unuĭ amor învăpăiat... »Tu eştĭ frumoasă fată şi eŭ frumos băĭat...«.

Maty. — *(după un hohot de rîs batjocoritor:)* Corino!... Doctore!... Domnilor!... Cea maĭ umoristică ştire!... *(Imitându-l:)* Eŭ sunt frumoasă fată şi el frumos băĭat. *(Îl arată cu degetul, rîzând. Rîde şi Taşcu prosteşte).* Rog juriul să aprecieze. *(Rĕmâne de vorbă cu Corina, pe când Mircea trece la doctor).*

Crasna. — *(prefectuluĭ:)* Da bini te-o pălit!...

Prefectul. — N'am destul dispreţ.

Popescu. — Acum, între noĭ fie vorba, — ştie orĭcine ce sunt astea: ne dă bobîrnace, de necaz, fiindcă am demisionat de la pretendenţă.

Dumitrescu. — Maĭ ales când e p'aicĭ amicul Mircea... Atuncĭ ne ia şi maĭ de sus. E subt protecţie.

Bergman. — Speră fata; speră!

Pavlopol. — L'o fi adormit pe bĭetul băĭat, — maĭ ştiĭ?

Dumitrescu. — Lasă, că' se deşteaptă el, când o auzi toba, icĭ, la poartă: »O garnitură de salon! 100 de leĭ! Cine dă maĭ mult? Arecĭ odată!«

(Sună cineva la telefon. Popescu şi Dumitrescu se reped la aparat. Îl ocupă cel dintâĭ).

Popescu. — Alô!... *(Către Corina, care şade pe rotondă, de vorbă, cu Maty:)* Îmĭ daţĭ voe. *(La aparat:)* Alô!... Cine-ĭ acolo?... Aicĭ, eŭ... Eŭ, Popescu... *(Obraznic:)* Eĭ, asta e! Care Popescu!... Popescu, primul redactor de la... Ce? Fă bunĕtate şi vorbeşte maĭ tare!... Ba nu; sunt acasă la domnul Verera... Dar acolo, cine e?... *(Obraznic:)* Ce!... *(Celorlalţĭ, înmărmurit, pe şoptite:)* Iĭ!... Şeful, domnilor! Şeful!...

Crasna. — Valeŭ! L'o prăpădit!

Popescu. — *(la aparat, supus:)* Ordonaţi?... *(Se închide la haĭnă, cu mâna liberă, şi ia o poziţie respectuoasă).* Inţeleg... *(se înclină).* Da... Imediat... — Aleŭ!... Aleŭ!... *(insistent).* Aleŭ!... *(supĕrat, după un moment de aşteptare:)* Da ia lasă-ne în pace, madam'!... Cum îndrăsneşti să întrerupi pe domnul Prim-Ministru?... Te destituim într'un sfert de ceas!... Pune-mĕ repede în comunicaţie!... *(O scurtă pauză).* Aleŭ!... Domnul Prim-Ministru?... Aicĭ, servul d-voastră... *(fricos).* N'am ştiut... Am greşit... Aveţi dreptate... Vĕ încredinţez că... Cum bine-voiţi... Ordonaţi?... Domnul Ministru Fronda?... Da, e aicĭ... *(înclinându-se).* Am înţeles... *(părăsind aparatul, către Alexandru:)* Vĕ pofteşte la Consiliŭ. *(Alexandru dă mîna cu cele două femeĭ şi ese).*

Corina. — *(luĭ Alexandru:)* Te aşteptăm la masă.

Maty. — *(Corineĭ, după eşirea luĭ Alexandru:)* De ce-l invitaşĭ?

Corina. — De ce să nu-l invit?

Maty. — Fiindcă şearpele nu trebue ţinut în sîn.

Corina. — Dar nicĭ omul nu trebue să fie şearpe

Popescu. — *(luĭ Iaroglu:)* Dar noĭ, unde mîncăm astă seară?

Iaroglu. — Bravo!... Unde să mîncăm?... Aicĭ, la birt.

Dumitrescu. — Mie, să vĕ spun drept, a început să mi se urască. Tot icre, tot şuncă! Tot şuncă, tot icre!... Mi s'a acrit! Şi din îngheţată nu ne maĭ scoate.

Iaroglu. — Doar cu şampania ce ne maĭ împacă.

(Sună cineva la scară. Dumitrescu ese în sală).

Corina. — *(către Maty:)* A sunat.

Maty. — Vizite.

Corina. — Du-te tu de primeşte.

Maty. — Ah! La ce pedeapsă mĕ trimeţi!

Corina. — Te trimet la şcoală: să-'nveţi să rîzi cu lacrĕmĭ şi să zicĭ frumos »poftim«, cuĭ ar trebui să-ĭ zicĭ »ieşi«.

(Maty dispare în sală).

Dumitrescu. — *(pe şoptite, revenind în grupul luĭ Popescu:)* Bulevard, băieţi!... Vine Poloneza! Tăĭaţi bulevard!...

(Se aude rîsul exagerat al Wandeĭ. Dumitrescu, Popescu, Prefectul, Pavlopol, Iaroglu, Bergman şi Crasna, cu Taşcu, se aşează la dreapta şi la stînga, pe două rînduri, lăsând la mijloc cărare).

Popescu. — Cu cine?

Dumitrescu. — Cu Fontainebleau!

Crasna. — Ia taşĭ!

Bergman. — Acum o lună eraŭ la cuţite.

Crasna. — Inc'o bortă-n şer!

Iaroglu. — Aşa e cerul la Saint-Germain: plin de borte!

M-me la Générale. — *(nevĕzută)* Et comment vous portez-vous?

Popescu. — Iar »portez-vous«? Slab repertoriŭ!

Crasna. — Aĭestea aşa-s. Câti-va frazĭ pi di rost, le dumică-n tăte sosurile: ca franţola.

(Apar în fund: Wanda, M-me la Générale, Maty şi Generalul. Corina ese întru întîmpinarea lor).

SCENA V

CORINA, MATY, WANDA, M-ME LA GÉNÉRALE, FULDA, MIRCEA, GENERALUL, DOCTORUL, IAROGLU, CRASNA, POPESCU, DUMITRESCU, PREFECTUL, PAVLOPOL, BERGMAN, TAŞCU.

Wanda. — *(expansivă)* Bonjour, ma chère! *(Sărută pe Corina).* Dac'aşĭ fi rea... *(altă sărutare)*... m'aşĭ fi supĕrat pe tine... *(a treĭa sărutare).* Bonjour, il dottore!... *(Ĭi în-*

tinde mîna de sus, invitându-l astfel să ĭ-o sărute, pe când Corina se salută cu M-me la Générale]. Te credeam plecată la vre-o mănăstire.

Corina. — *[intenţionat]* Nu m'ar fi primit: sunt prea pĕcătoasă!...

M-me la Générale. — *[rizând]* O! te »denigrezĭ!« ...

Wanda. — Zic asta, fiindcă te-aĭ făcut nevĕzută. Pe nicăĭerĭ. Nicĭ la vizite, nicĭ la şosea,—nicĭ cel puţin azĭ, la bătaĭa florilor...

Iaroglu. — *[luĭ Popescu:]* Ia uite! Ia uite! Ce rochie, domnule!... Cât să facă?

Dumitrescu. — 20-30 de polĭ.

Popescu. — Moşia, — moşia luĭ Ion, săracul!

Dumitrescu. — Da numaĭ a luĭ Ion?... Ehe!... Asta papă averile cu lingura.

Popescu. — Şĭ-a pus la aur!...

Iaroglu. — Simbolul eĭ.

M-me la Générale. — Era charmant!... On ne peut pas se faire une idée, cât m'am »amuzat«.

Corina. — De atuncĭ, din seara aceea, am fost tot suferindă.

Wanda. — A-da!

M-me la Générale. — Se explică: emoţia.

Corina. — Nicĭ Ion n'a eşit nicăĭerĭ.

Wanda. — Vaĭ de noĭ! Suntem sclavele bărbaţilor.

Iaroglu. — *[luĭ Popescu]* Eĭ, să nu-ţĭ vie rĕŭ!...

M-me la Générale. — E bine acum?

Corina. — Da, n'a fost nimic serios.

M-me la Générale. — Tant mieux!... Irène... vous savez, la petite... ĭmĭ dase nuvele foarte »enchĭetante«.

Corina. — Nicĭ nu se resimte.

Popescu. — *[luĭ Iaroglu:]* Zice că nu se resimte şi el s'a stafidit.

Generalul. — *[căutând cu ochiĭ]* Ioane!...

Corina. — E sus. Lucrează.

[Wanda întâĭ, — apoĭ M-me la Générale cu Corina, coboară printre cele douĕ rînduri, înclinând din cap. Rîndurile se strică. Maty rĕmâne în prag cu doctorul. Generalul urcă scara].

M-me la Générale. — *[afectată]* Messieurs... *[Se aşează pe dormeoză şi vorbeşte cu Corina].*

Wanda. — *[trecând spre Fulda]* Domnule Secretar, — cea maĭ graţioasă reverenţă...

Fulda. — ... celuĭ maĭ umil admirator.

Wanda. — Am un protejat.

Crasna. — Numaĭ unul?

Fulda. — Îl invidiez.

Wanda. — *[luĭ Crasna:]* O să-ţĭ rĕspund. Nu plerzĭ, aşteptând. *[Continuă a vorbi cu Fulda, întorcând spatele luĭ Crasna, ceea ce-l alungă, — pe când Mircea trece la doctor şi la Maty].*

M-me la Générale. — *[uitându-se spre Wanda]* Une toilette princière. N'are decât un defect: provoacă murmure. La teatru: »aa!... aa!... Splendidă!...«, zic unĭĭ; şi alţĭ zece »ricanează«: »cu ce?«. La şosea: echipage à la parisienne, toaletă dernier cri, — şi iar aşa auzĭ pe unĭĭ »aa! aa!...«, iar pe alţĭĭ surprinşĭ »de unde«? — Pe noĭ, bien entendu, nu ne maĭ surprinde. Cunoaştem »desuurile«.

Prefectul. — *[luĭ Crasna]:* Ce! Acum a intrat în serviciŭ nepotul?

Crasna. — Daca e moşu în disponibilitate! Până şe l'o mîntui şi p'aista.

M-me la Générale. —Pour moi, c'est une inconsciente. Par exemple, îşĭ comandă rochiĭ. 5—6—12 de odată! 12 pălărĭĭ! 12 »peĭgnoare«! Rödferen, Doucet, Wort,—tot Parisul! Şi-o găseştĭ în orĭce sezon cu o garderobă splendidă, — în care nicĭ ea nu maĭ ştie ce are. Eram de faţă într'o zi, când întreba pe habĭĕŭză: »Fany?... Ce corsaje maĭ am eŭ?«

Wanda. — Comptez.

Fulda. — Da, da. *(Ea vrea să plece. El o reţine).* Dar şi eŭ comptez. *(Ea rîde, provocătoare).*

Popescu. —*(Prietenos încet).* Madame Văianu!... *(O ia de o parte).* Crezĭ în prietenia mea?... *(Ea vrea să vorbească).* Nu, nu, nu!... Fără deslușirĭ... Numaĭ atât spune-mĭ: crezĭ?.. Eĭ, dacă crezĭ... să-ţĭ daŭ o povaţă: fereşte-te de beţivul ăla de Iaroglu. Prin toate colţurile te vorbeşte de rĕŭ.

Wanda. — *(indiferentă).* Şi?... Je m'en moque!... *(Urcă spre fund).*

Popescu. — *(către Iaroglu, care se apropie de el).* Da' ce e cu Poloneza? Nu sunteţĭ bine? Din beţiv nu te maĭ scoate.

(Încă de pe când vorbea M-me la Générale, apăruse sus, în capul scării, Ion, întovărăşit de General şi de Văianu. Acum, coboară câteşĭ treĭ).

SCENA VI

ACEIAŞĬ, ION VERERA, GENERALUL, VĂIANU.

Wanda. — *(cum coboară Ion, îĭ ese înainte).* Aa!... In sfîrşit!... Ne facĭ graţia să te-arăţĭ...

Generalul. — După câtă stăruinţă!...

Verera. — *(dând mâna cu cele două dame).* Generale! Nu exagera!

Generalul. — De loc! Iaŭ martor pe amicul *(Văianu)* că mĭ-aŭ trebuit două batalioane de argumente, până să capitulezĭ.

Verera. — *(schimbat întru câtva, şi ca fizic şi ca moral, dar nu atât cât vor bîrfi ceĭ din prejur).* Cu drept cuvînt... Oboseala... şi o durere de cap, care persistă... Mĕ resimt încă

Pavlopol. — *(luĭ Popescu:)* A-ha! Se resimte.

Popescu. — Nevastă-sa zicea că nu se resimte.

Wanda. — Generale!... Nu-ţi ieĭ »revanşa«? Zi-ĭ să nu exagereze.

M-me la Générale. — Ştim toţĭ că... accidentul n'a avut urmărĭ.

Wanda. — ... Şi acesta e cuvîntul, pentru care nu te-am întîmpinat cu banala întrebare: ce maĭ facĭ?.. eştĭ maĭ bine?..

Verera. — Eĭ, da! Sunt maĭ bine... Dar oboseala...

Corina. — *(luând cuvîntul).* Oboseala—oboseala... De ce insiştĭ?... Oboseala e numaĭ din cauza lucruluĭ... Iţĭ spunem toţĭ să te odihneştĭ câteva zile şi, ca un copil, facĭ în potrivă... Când asculţĭ tu sfaturile bune?

M-me la Générale. — *(doctoruluĭ, de oparte:)* Vaĭ, doctore!... Ce schimbare!... Cum s'a »ratatinat«!... Du reste, eŭ »m'apersevasem« de mult că »degrengolează«.

Popescu. — *(într'alt colţ, cu grupul sĕŭ).* Ce maĭ întrebaţĭ?... Nu-l vedeţĭ?...

Crasna. — Galbĕn, ca o alămâie... Gheboşît...

Pavlopol. — Desfigurat...

Dumitrescu. — I-am tocmit lumînările.

Popescu. — Tot cântă doctorul c'o să-şĭ revie. Ce să-şĭ revie!

Dumitrescu. — Da' cine l'ascultă pe ăla?... ăla, doctor e?... Felcer!

Popescu. — Diagnosticul e precis: idioţie galopantă.

Verera. — *(cu Corina, Fulda şi doctorul,—căcĭ Wanda vorbeşte cu M-me la Générale).* Vĕ rog fiţĭ buniĭ şi respectaţĭ politica...

Doctorul. — De ce mĕ facĭ să vorbesc?

Verera. — *(începând a se aprinde).* Vorbeşte, vorbeşte!

Doctorul. — O să te superĭ.

Verera. — Ba bine că nu!

Doctorul. — Tocmaĭ d'aĭa!

Corina. — Doamne, Ioane! Iar discuţiĭ pătimaşe!... Alte subiecte, nu maĭ sunt?

Fulda. — Fiĭ prudent!... Ştiĭ bine că dumneata trebue să-ţĭ ţiĭ sângele în ghĭaţă, fiece vorbă s'o cântăreştĭ, paşĭ neměsuraţĭ să nu facĭ...

Verera. — Ce! eŭ nu maĭ sunt?..

Fulda. — Nu maĭ eştĭ acelaşĭ, — vezĭ bine. — Inţeleg printr'asta că te găseştĭ pe un povîrniş al vieţiĭ foarte primejdios. Eştĭ turistul, care urcă Mont Blanc. Ţi se îngustează din ce în ce poteca. Prăpăstiile 'şĭ deschid gura. Trebue să trecĭ cu băgare de seamă. De-ĕĭ călca greşit, praf te facĭ!... Bine'nţeles, ţi le spun toate astea ca rudă, spre binele dumitale.. Imĭ fac datoria. Dacă nu vreĭ s'asculţĭ... *(Trece la grupul Popescu).*

Verera. — Aşa dar... eŭ sunt trecut pe lista bolnavilor... Nu mĕ maĭ numĕraţĭ decât ca...

Corina. — *(cerînd intervenţia doctoruluĭ).* Doctore!...

Doctorul. — Nu, frate! Nepoţelul vrea să zică... ştiĭ cum e el bun la inimă: îţĭ duce grija.

Popescu. — *(luĭ Fulda:)* Il ardeĭaşĭ niţel. Bine-ĭ făcuşĭ!

Wanda. *(către M-me la Générale, coborînd:)* Inutil să solicităm. Nu maĭ e în Minister.

M-me la Générale. — *(luĭ Ion:)* Au fait, cum se face...?

Wanda. — Iartă-ne, doctore, că te întrerupem.

M-me la Générale. —... Cum se face, domnule Verera, că staĭ de o-parte? Am venit la putere; ţi se cuvine, ca în totdeauna, orĭ ce răsplată aĭ alege. Un portofoliŭ ţĭ-era totdeauna păstrat...

Corina. — A cedat stăruinţelor mele. Sunt anĭ de când dorim să petrecem o vacanţă liniştită. afară din ţară, afară din aĭ ţărĭĭ... şi, dacă ar fi primit...

M-me la Générale. — Qu'à cela ne tienne! Putea să-şĭ ia congediŭ.

Corina. — *(doctoruluĭ:)* Ah! Cum mĕ chinuesc femeile astea!

Wanda. — Poate că domnul Verera are intenţia să revie.

M-me la Générale. —A! O renunţare „pasageră“...

Corina. — Da! Câteva lunĭ... Sunt în umbră oarecare consideraţiĭ... S'aŭ iscat atâtea nemulţumirĭ, care trebuesc împăcate...

M-me la Générale. — A, bon!...

Popescu. — *(luĭ Dumitrescu).* Tu, 'ĭ-auzĭ?... Eŭ, trag cu urechea.

Dumitrescu. — Ce spun?

Popescu. — Nu le vine să zică pe faţă: „ne-a dat paşaport“. Umblă cu tangente: amânare. consideraţiĭ, o să revie...

Dumitrescu. — Maĭ bagĭ de seamă şi altceva? De la un rînd de vreme, tot nevastă-sa vorbeşte. El, nu maĭ scoate un cuvînt. Ce naiba! Nu-şĭ dă nicĭ osteneala să-l dreseze?... Să-l înveţe pe din afară ce să răspundă, dacă s'a timpit. Maĭ mare rîsul!...

Generalul. — *(către prefect, în batjocură, cu ton serios:)* Respectele mele, domnule prefect. Sunteţĭ în Bucureştĭ? Gazetele vĕ anunţă plecat la post.

Prefectul. — *(cu ifos).* Am venit, chemat de Ministru, ca să rezolvăm câteva cestiunĭ secrete.

Generalul. — A!

Prefectul. — Am în judeţ câţĭ va ţanţoşĭ,—aşa zişiĭ boerĭ...

Generalul. — Boerĭ? Nu cred. Boeriĭ s'aŭ stîrpit; saŭ, dacă se maĭ găsesc, pe icĭ pe colo, câte unul, nimenĭ nu-ĭ vede: staŭ ascunşĭ în pivniţă. I-a speriat obrăznicia parvenitilor!

Prefectul. —*(dându-şĭ aere).* Da... până la un oare care punct... maĭ mult saŭ maĭ puţin... *(Protector).* Se vorbea la Minister şi de numirea d-voastră.

Generalul. — *(cu veselie perfectă).* Da?

Prefectul. — *(cu dispreţ).* O prefectură... una mică... nu ştiŭ care... Ministrul, bine înţeles, mĭ-a cerut părerea.

Generalul. — *(solicitator).* Şi nu v'aţĭ opus, cred.

Prefectul. — Nu. Am opinat pentru.

Generalul. — *(schimbând tonul, aşa în cât să se vadă că şĭ-a bătut joc).* Merci, generosule june. Insă... e un „însă“. Avênd în vedere că în anul de la Christos o mie nouĕ sute şi atâtea, copiiĭ nu se maĭ joacă de-a caiĭ, ci de-a prefecţiĭ, şi considerând că, după cea maĭ recentă statistică, sunt cel puţin câte 10 copiĭ de fiecare judeţ, — refuz postul ce mi s'ar fi dat prin înalta-ţĭ protecţie, generosule june. *(Trece la nevastă-sa).*

M-me la Générale. — C'est vrai?... E prefect?... Mais c'est un blanc-bec!

Generalul. — Totuşi, îl vĕzuşi cu ce aer patern îmi dăruĭa câte un rĕspuns. *(Rizênd).* M'a recomandat şi Ministruluĭ... *(Din rîs, dă într'o tuse bĕtrânească, înverşunată).*

M-me la Générale. — *(afectată şi ducênd mâinile la urechĭ).* Dieu! Mon ami! Ce »enervant« eştĭ!... Ştiĭ bine că tusea îmĭ »tapează« pe nervĭ, et on dirait că facĭ »exprès«.

(Ea se depărtează, cu Wanda, şi stă pe rotondă. El îşi înăbuşe tusea, până ce o potoleşte, şi urcă de intră în vorbă cu Mircea, care, coborînd, se desparte de Maty.)

Corina. — *(în fund, luĭ Ion, care vrea să se furişeze:)* Ioane!... *(Ion revine).* Unde te ducĭ?...

Verera. — Sus.

Corina. — Cum sus?

Verera. — Mĕ duc să lucrez.

Corina. — Nu se poate.

Verera. — Atâta lume... mĕ plictiseşte.

Corina. — Trebuea să nu primim. Odată ce-am primit...

Verera. — Dragă, tu nu poţĭ şti... nu pricepĭ... Sgomotul ăsta... veselia asta... nu sunt pentru mine...

Corina. — Eĭ bine... Să nu maĭ primim... 'Om găsi un pretext... Dar acum, staĭ şi vorbeşte... Distrează-te!... Nu te-asculta... nu te urmări... Ce te laşĭ aşa?... Par'c'aĭ fi moşneag... orĭ par'că acum eşĭ întâĭ în lume...

Popescu. — *(luĭ Dumitrescu).* Ba să mĕ ierţĭ!

Dumitrescu. — Eŭ ştiŭ ce ştiŭ.

Popescu. — Să mĕ ierţĭ!

Dumitrescu. — Eram faţă, când a zis Ministrul...

Popescu. — Să mĕ ierte şi Domnul Ministru, cât e de ministru! Dacă merge vorba pe intrigĭ, întorc foaea.

Dumitrescu. — Dar maĭ intrigant ca tine, e vr'unul?

Popescu. — Eŭ, intrigant?... Eŭ sunt omul cel maĭ nenorocit din lume, fiindcă aşa m'a făcut Dumnezeŭ: când am ceva de spus, spun verde, în faţă.

Dumitrescu. — I-hî!

Popescu. — Să ştiĭ dumneata!... *(Luĭ Crasna, care rîde:)* Ce rîzĭ, moldovene?... Ce rîzĭ?... Aĭ mutră?... Când deschizĭ gura, ţişnesc mincĭunile! Aĭ pestiferat Moldova şi-acum viĭ aicĭ? Transfugule!

Crasna. — Şe ti lejĭ di mini? Şe-aĭ cu mini?

Dumitrescu. — E nebun!

Popescu. — Nebun!?... Nebun, fiindcă daŭ cărţile pe faţă?... Cine se duce în fiecare dimineaţă la Şef, să-ĭ spue tot ce vorbim noĭ, între noĭ? Spionule!... *(Cearta continuă, prin gesticulărĭ şi mişcărĭ).*

Mircea. — *(Generaluluĭ:)* Aŭ început să mîrâe. Să ştiĭ că se-'ncaeră.

Verera. — *(în grupul luĭ Popescu).* Tinereţe-tinereţe! nu te-aprinde!

Popescu. — *(luĭ Dumitrescu:)* E ruşine să recurgĭ la asemenea mijloace!

Verera. — *(împăcĭuitor).* Ce e? Ce e?

Popescu. — *(coborînd tonul).* Ale noastre.

Verera. — Nu se poate să le ştim?

Popescu. — De prisos! Dumneata te-aĭ retras din politică... Nu maĭ eştĭ în curent... Regulăm noĭ ce avem între noĭ. *(Urmează vorba).*

Mircea. — *(Generaluluĭ:)* Auzi-ĭ! Auzi-ĭ cum vorbesc!... *(imitând)* »Dumneata te-aĭ retras din politică... Regulăm »noĭ« ce avem între noĭ«. Nu sunt zece zile de când se guduraŭ, — şi acum eĭ pun la cale ce e de pus!... Cu alte cuvinte, nu te maĭ cunoaştem!... Afurisită! Afurisită lume!... — Şi-o să te-'ntrebĭ: de vreme ce acum îl consideră ca neexistent, ce maĭ caută pe-aicĭ? De ce maĭ vin?... Vin tot interesaţĭ!... Uniĭ, să mănînce şi să bea clevetind; alţiĭ, din plăcerea de a face rĕŭ, lovitura măgaruluĭ, — căcĭ mor! mor de nu s'or

ocupa de alţiĭ!... Ia pe unul din eĭ, orĭcare, şi urmăreşte-l!... După ce s'o scula de la masă, o să critice că a mâncat prost. Pe urmă, o să se ducă la Ion, să-ĭ ceară împrumut un pol şi, de ĭ-o da, o să-l vezĭ alergând la cafenea, unde, orĭ o să-l bea, orĭ o să-l joace-n cărţi, spunêndu-le celorlalţi: »ştiţi cine mi l-a dat? Prostul de cutare!« — Aşa sunt toţi! şi-'ĕĭ marĭ, şi-'ĕĭ micĭ! Până şi Fulda, monstrul ĕla cu mască de nepot!... Până şi frate-meŭ, neruşinatul, care s'a coborît la intrigĭ ordinare, ca să înşele pe bĭetul Ion şi să-ĭ ia locul în Minister!... Până şi doctorul, — mieluşelul! moralizatorul! — ţine cu Ion, nu din convingere, ci din speranţa vicleană, unită cu teama laşă că, într'o bună dimineaţă, s'ar putea pomeni cu el iar la putere şi se gîndeşte că, atuncĭ, astă fidelitate prefăcută ĭ-ar folosi. — Toţi! toţi sunt nişte nemernicĭ!... Nimic nu le place! Nimic nu e bun! Nimic nu e frumos! Nimenĭ nu e cinstit! Nimenĭ n'are talent! Numaĭ eĭ! Eĭ sunt tot! Eĭ ştiŭ tot! Numaĭ eĭ!...—Şi să-ĭ vezĭ şi-'ntre eĭ! Se mîrîe şi se muşcă, cum muşcă şi pe alţiĭ! Ling picĭorul care-ĭ loveşte! Sfîşie mâna care-ĭ mîngîie!... — Când îĭ văd, par'că văd o haĭtă de lupĭ. Şi nicĭ lupĭ! Le face cinste cine-ĭ aseamănă cu lupiĭ! Aŭ şi lupiĭ o aureolă: curajul. Ĕştia, n'aŭ nicĭ atât. Trebue să mĕ cobor şi maĭ jos: la câĭnĭ! Câĭnĭ sunt! Câĭnĭ despuĭaţi de orĭce instinct frumos: necredincĭoşĭ, nerecunoscĕtorĭ, nefolositorĭ la nimic; câĭnĭ în înţelesul degradator al cuvîntuluĭ, — câĭniĭ societăţeĭ, împărţiţi în treĭ: dulăĭ, colţaţi şi javre. Dulăiĭ, staŭ, de-oparte, cu botul pe labe, încruntaţi; latră rar, dar când latră tremură satul şi, unde pun gura, rup bucata. Colţaţiĭ, es la drum, te latră un kilometru şi se daŭ pe furiş, până-ĭ croeştĭ cu bicĭul. Javrele, stêrpiturĭ fricoase, te asurzesc cu lătratul lor strident, iar când ridicĭ mâna, chelălăie înainte de-a-ĭ lovi şi intră-n gaură de şearpe!...

Generalul. — Bagă de seamă! O s'atragem atenţia.

Mircea. — Bine-ar fi! Doar s'o deştepta odată societatea! Doar s'o convinge că trebue, nu să-ĭ hrănească, dându-le oscĭoare, ci să le pue stricnină-n mămăligă şi să-ĭ omoare.

SCENA VII

ACEIAŞĬ, ALEXANDRU.

Alexandru. — *(Vine din fund şi se opreşte lîngă Corina).* Am întîrziat?... *(Îşĭ întreabă ceasornicul)* 7 trecute. *(Luĭ Fulda, când acesta coboară şi se apropie, părăsind pe Văianu, care trece la Wanda:)* Am să-ţĭ vorbesc. *(Corineĭ:)* Pardon. *(Îl ia de-o parte, cu o mişcare caracteristică de intimitate).* S'a făcut! Georgescu şĭ-a dat demisia; veĭ trece, prin urmare, secretar la Roma; iar în locul tĕŭ, aducem pe Văianu. — Văiene!... *(Văianu vine între eĭ. Alexandru îĭ strînge mâna, zicêndu-ĭ:)* Pricepĭ ce-'nseamnă.

Văianu. — Merci, mon cher.

Alexandru. — Cât pentru Ion, Şeful nicĭ nu vrea s'audă. *(Imită)* »Ce!... La Londra!... La Londra îmĭ trebue om, nu paralitic!«. Aşa a zis.

Fulda. — Just.

Văianu. — Incontestabil.

Alexandru. — Şi, — cu tóte că m'a autorizat să-ĭ comunic .... să vĕ spun drept... nu mĕ'ncumet.

Fulda. — Lasă, că'ĭ spun eŭ.

Alexandru. — Dar pe departe.

Fulda. — Da... încet-încet... cu binişorul... *(Luĭ Ion:)* Unchĭuşor!... Două cuvinte. *(Îl ia din grupul, în care discută).* Nu te maĭ ducĭ la Londra. Nu vrea Şeful.

Verera. — *(mirat).* A!...

Fulda. — A spus categoric: »nu vreaŭ!«

Corina. — *(către General şi Mircea:)* Prea trece de la unul la altul! Presimt o intrigă *(pleacă spre Ion).*

Verera. — Nu vrea Şeful?... Şi de ce?

Fulda. — Pentru că...

Biblioteca Universitară

Corina. — *(sosită la vreme).* Ioane!... *(Îl ia de braţ, zicând lui Fulda:)* Dă-mi voe să ţi-l iaŭ.

Verera. — Lasă-ne, dragă... Vorbim lucruri serioase...

Corina. — Cred. Veţi continua mai târziŭ *(Luĭ Ion:)* Acum, vezi ce vrea Generalul. *(Luĭ Alexandru, pe când Verera trece la Mircea şi la General:)* Domnule Ministru, — domnul Secretar e liber. Reluaţi. *(Se duce la Maty).*

Alexandru. — *(coborînd la Fulda, tot cu Văianu).* Aluzii?

Fulda. — Mi se pare. Nu ştiĭ ce şireată e!...

Wanda. — *(luĭ Ion, lăsând pe M-me la Générale:)* Dacă te-aşĭ ruga frumos, mĭ-aĭ da o scrisoare de recomandaţie pentru un bĭet pictor? Talent »remarcabil!«, moare de foame.

Generalul. — E tînĕr?

Wanda. — Tînĕr, nu; dar e-'ntreg. *(Generalul rîde).* Rîzi?... Încă-o probă că[e]ştĭ de spirit; dac'aĭ fi şi discret... *(Generalul se depărtează. — Wanda luĭ Ion, încet:)* Scrisoarea e pretext. Cu toate astea, scrie-o, ca să putem vorbi. *(Ion scoate din portofoliŭ o cartă de vizită şi scrie cu creĭonul).* Presupune că te-aĭ adresa.... orĭcuĭ.... n'importe!.... Maĭ presupune iarăşĭ că ţĭ-aşĭ strînge mâna şi te-aşĭ felicita. Mazette!... Facĭ progrese! Devĭĭ voluntar. Te emancipezĭ. Iĭĭ!... De unde şi cum atâta schimbare? Din boală?... Comme qui dirait, o sĕptămînă a patimilor, cu schimbare la faţă.

Verera. — Wanda!!! Nu fiĭ rea.

Wanda. — Nu vorbi — nu vorbi!... Mulţumeşte-te de-ascultă, prefăcêndu-te că scriĭ. — In aste 5—6 zile, ţĭ-am scris de douĕ orĭ; de douĕ orĭ te-am aşteptat... — Hm!... *(Prinde de veste că trece pe lîngă eĭ Corina, intenţionat. Zice încet şi repede:)* Trece un spion. *(Cu un ton maĭ sus:)* Nu e pretenţios, bĭetul om!.. Un ajutor orĭ cât de mic... Profesor de desemn, în fundul vre-uneĭ provinciĭ... *(Cu un ton maĭ jos, căcĭ Corina s'a depărtat:)* De ce n'aĭ venit?... Eraĭ atât de bolnav, în cât să nu te poţĭ mişca? să nu-mĭ poţĭ răspunde »că nu viĭ«?... Tot ce pot admite, e că aĭ pĭerdut memoria... *(El face o mişcare).* Altfel nu m'aĭ sili să-ţĭ amintesc că »detest randevuurile ratate«, saŭ amorul cu anticameră. *(Iar se apropie Corina.)* Iar?... Décidément, m'am înşelat!... Eştĭ tot sub tutelă.

Corina. — *(în pragul antreuluĭ, către Ştefan, care intră aducêndu-ĭ un plic:)* Serveşte aperitiful.

Ştefan. — Aicĭ?

Corina. — Nu; în grădină. *(Când Stefan se depărtează:)* Pe urmă, s'aprinzĭ şi să daĭ la masă.

(Ştefan ese în grădină. Ea desface plicul şi citeşte repede o scrisoare).

Wanda. — *(luĭ Ion)* Iţĭ daŭ treĭ zile. Dacă nicĭ în aste treĭ zile nu viĭ... saŭ »nu te lasă« să viĭ... *(Iĭ face o reverenţă şi schimbă tonul, căcĭ Corina revine).* Merci. Merci beaucoup... *(Ia carta de vizită din mâna luĭ Ion şi zice Corineĭ:)* S'a îndurat să pue o vorbă bună pentru un nenorocit.

Corina. — *(nu-ĭ răspunde. Se uită cercetător în ochiĭ eĭ. Apoĭ, zice luĭ Ion:)* Invită lumea la aperitif, în grădină.

(Ion urcă. După el, şi Wanda).

Verera. — *(tutulor:)* Inalte doamne! Iluştri domnĭ!... Daţi-vĕ osteneala de eşiţĭ în grădină... V'aşteaptă pavilionul, cu pâine şi sare...

Alexandru. — Pe acelaşĭ taler?...

(Toată lumea urcă, perechĭ şi grupurĭ).

SCENA VIII

WANDA, CORINA.

Corina. — *(cu plicul în mână, către Wanda care eşea cu doctorul:)* Eştĭ bună să rĕmâĭ în urmă?... Primiĭ nişte bilete de concert, să le »plasez«. Fă-mĭ serviciul şi ia-mĭ vre-o câteva. *(Pe când vorbea, distrată, uitându-se spre ceĭ ce ies, până ce aproape aŭ dispărut, — a*

scos din plic niște bilete și afișe și i le-a dat Wandei. — O pauză. — I le ia brutal din mână și le asvîrle jos:] Jos mincíunile !... Și biletele-astea, ca și scrisoarea de colo *[a lui Ion]* sunt numaĭ pretext. Și-aicĭ, ca și-acolo, — n'o să fie vorba de un nenorocit, căruia vreĭ să-ĭ redaĭ locul între oamenĭ, — ci de un om pe care l'aĭ nenorocit.

Wanda. — *[așezându-se pe fotoliul de la pian].* Ma chère !... Aĭ niște introduceri atât de bizare !... Am nenorocit, eŭ ?...

Corina. — *[aprinsă].* Dumneata !

Wanda. — *[calmă].* Eŭ ?

Corina. — Da-da ! dumneata !... Dumneata, lampa spre care roesc bărbațiĭ ca fluturiĭ de noapte ! Dumneata, care trebue să regreți grozav că nu ți-aĭ putut alege singură numele ; te-aĭ fi numit Messalina !

Wanda. — Basta !... *[Se ridică].* Șerpueștĭ poteca, facĭ ocoluri, aruncĭ insolențe, ca s'ajungĭ să-mĭ spuĭ că ți-am luat bărbatul. Eĭ, și ? Ți-am luat bărbatul ; nu ți-am luat copilul. Orĭ, dacă era copil, să-l fi ținut la doĭcă. Și pe urmă, să ne-'nțelegem ; nu l-am luat. Spuseși singură : a venit la lampă.

Corina. — Și 'și-a ars aripele.

Wanda. — Regret. Eŭ n'am vreme să daŭ lecțiĭ.

Corina. — Cred și eŭ ! Ești în perpetuă mișcare ! Toată viața ți-e un album obscen, o carte pornografică, o rușine... *[Wanda o înfruntă. Ea, o domină].* O rușine !... — Noroc că lumea are memorie scurtă !

Wanda. — Ha ! Lumea !... Vorbește-mĭ de lume !... Curioși, invidioși, bârfitorĭ, canaliĭ, — asta e lumea ! Ți-o fac cadoŭ !...

Corina. — Ține-ți-o ! Aĭ nevoe de ea ! — Așa cum e, urlă o săptămînă și pe urmă uită ; iar când, prin minune, se îndîrjește timp maĭ îndelungat, aĭ un mijloc foarte simplu : te muți dintr'un oraș într'altul. Aĭ făcut un scandal în Iași, — aĭ venit la București. Din București, te-a gonit un al douilea scandal ; aĭ dispărut nu știŭ unde, și pe urmă iar te-aĭ întors în el. Ba bine că nu ! Drăguțul ! E atât de indulgent !... De te-ar vedea un străin atât de bine primită, cu atâta »tupeŭ«... te-ar lua drept o damă mare, drept stătuia virtuțiĭ... Fiindcă așa e Societatea ! Ba, culmea decăderiĭ ! nu numaĭ că închide ochiĭ, dar, ceva maĭ mult : impune ! Imĭ impune mie, care nu te-ași primi nicĭ servitoare...

Wanda. — *[revoltată].* E !

Corina. —...să te poftesc în salon, să te pun cu mine la masă, să-ți primesc sărutările... Și maĭ zice crucea că e Dumnezeŭ !... Nu e ! Nu e !... — In sfîrșit, astea sunt vorbe, și eŭ nu te-am oprit, ca să vorbim fără folos. Te-am oprit să-ți spun că știŭ tot. Știŭ că bărbatu-meŭ ți-e amant ; știŭ de când ; știŭ că l-aĭ ruinat... tot știŭ ! Am tăcut până acum, fiindcă am pudoarea amoruluĭ, pe care dumneata n'o aĭ ! Am tăcut, fiindcă speram dintr'o zi într'alta să-l iaŭ înnapoĭ, — nu pentru mine ! pentru el. Am tăcut, fiindcă-l cinstesc și mi s'a părut că-l cobor, spunêndu-ĭ ce știŭ... In sfîrșit, pentru multe am tăcut ! — Azĭ însă, nu se maĭ poate ! Azĭ, e-aproape de pĭeire ! L-aĭ adus »tu« ! Tu l-aĭ adus la pĭeire ! — Nu vorbesc de avere. De corp și de suflet vorbesc. O clipă nu te-aĭ gîndit ce om de seamă prăpădeștĭ.

Wanda. — Dragă, mie puțin îmĭ pasă ! Pentru mine bărbatul există nu ca bărbat, — ci ca izvor bănesc. — Nu te uita de sus la mine. Tot Societatea, care zicĭ că mĕ ocrotește, tot ea m'a făcut să fiŭ așa, — și în loc s'o slăvesc, cum zicĭ, o blestèm ! Ea m'a adus să zic ca Pompadur : după mine potopul ! Și, tot ca Pompadour, mĭ-aĭ propus să-mĭ transform viața într'o rĕsbunare înverșunată în potriva asteĭ lumĭ, care mĭ-a împĭetrit inima și mĭ-a înghețat orĭce iluziĭ !... Și să nu socoți că sunt unica ! Sunt multe ca mine. Numaĭ atât că eŭ am sinceritatea s'o spun, — sinceritate pe care voĭ, cinstitele ! o numiți cinism. Eŭ nu-mĭ bat capul să-ĭ găsesc nume ; constat numaĭ. Și maĭ constat că o fi mult albastru de-asupra capuluĭ, dar e și maĭ mult noroiŭ la picĭoare !... — Simt o plăcere nebună menită să torturez. N'am fost născută așa ; am devenit. Am devenit, când am vĕzut că tocmaĭ femeile cele maĭ

crude, tocmaĭ acelea stăpînesc. Exemple? Câte vreĭ!... Aşa, printre alte multe, cunosc o femeĭe, şi proastă, şi ordinară, şi nu e nicĭ cel puţin frumoasă. A scos'o din corul teatruluĭ un bărbat distins, tênĕr, cu stare; ĭ-a pus la picioare tot; a colindat cu ea Europa; ĭ-a dat o oare-care spoĭală de instrucţie... Tot ce-a putut, a făcut!... Drept recunoştinţă îl batjocoreşte, cum batjocoresce »suteneŭriĭ« Parisuluĭ pe femeile care-ĭ hrănesc. Şi el, nu numaĭ că tace şi duce jugul, — dar ar muri fără ea! Dacă ar fi fost o femee blândă, inteligentă,— ar fi lăsat-o după o lună. Fiindcă e rea, ştiĭ ce a făcut? S'a cununat cu ea, pe ascuns. — Ah! Bărbaţiĭ!... Pŭah!... Uită-te la al meŭ!... Un imbecil!... Pot eŭ zice »am bărbat«?... N'am! N'am copiĭ! N'am părinţi! N'am nimic!... N'am decât luxul!...

Corina. — Şi, ca să-ţi întreţiĭ luxul, eştĭ capabilă de orĭce! Aĭ lua de amant şi-un cadavru, numaĭ baniĭ să-ţi dea!..

Wanda. — *(furioasă întâĭ, — apoĭ stăpînă pe ea).* Te rog nu mĕ face să câştig convingerea că femeile cinstite sunt rĕŭ crescute.

(Intră Ştefan prin fund dreapta şi străbate scena, ducându-se la un buton să dea drumul luminiĭ electrice).

Corina. — Ce vreĭ?

Ştefan. — *(aprinzênd).* Mĭ-aţi zis s'aprind. — Şi-am adus la masă.

Corina. — Poftească-ĭ pe toţi. *(Ştefan ese'n grădină)* — *(Către Wanda:)* Ultimele cuvinte. Bărbatu-meŭ e bolnav: ştiaĭ că e bolnav. Cu toate astea, i-aĭ scris de douĕ orĭ, chemându-l. N'a venit, — fiindcă am interceptat scrisorile.

Wanda. — A-ha!

Corina. — Şi nicĭ n'are să maĭ vie.

Wanda. — Nu jura!

Corina. — De altminteri, venirea luĭ nu ţĭ-ar maĭ folosi la nimic: nu maĭ are un ban. Tot ce-a rĕmas pe fundul lăziĭ, e al meŭ, — şi eŭ sunt contra haremurilor. — Asta e una!... — Al douilea: să-mĭ facĭ plăcerea să inventĭ o minciună, chiar în contra mea, şi s'o invocĭ, pentru a nu maĭ călca pe-aicĭ.

Wanda. — A votre aise! — O să spun... că te-am prins cu bărbatu-meŭ.

Corina. — Oo!...

(Sgomot. — Vine lumea din fund. — Wanda îşĭ scoate pălăria şi-o pune pe pian. — Corina o opreşte).

Bine-'nţeles, astăseară nu maĭ prânzeştĭ la mine.

Wanda. — A ça, non! Primesc convenţia, cu începere de mâine.

Corina. — De azĭ, — de-acum, — imediat!...

Wanda. — Nu.

Corina. — Fac scandal!

Wanda. — *(rece)* Fă!...

(Se privesc. Lumea a intrat în casă).

Fulda. — *(oferind Wandeĭ braţul:)* Doamnă...

Wanda. — *(îl refuză).* »Sunt dezolată«. Am promis. *(Luĭ Verera:)* Cher Amphitryon... Deschide drumul...

(Ia braţul luĭ Verera şi străbate scena, uitându-se peste umĕr la Corina. — Ceĭ-lalţĭ îĭ urmează perechĭ).

HARALAMB G. LECCA.

(Urmează)

(Cortina).

Colecția Alpar

Cula de la Curtișor

MOARA LUI CĂLIFAR

Amintirii Julieĭ Hasdeŭ.

In preajma uneĭ păduriĭ străvechiĭ se privea în iaz moara luĭ Călifar. Se privea—de când se ţinea minte în bătrâniĭ satuluĭ din ceaĭlaltă margine a păduriĭ, şi Călifar era »moş Călifar« din vremiĭ uitate. Moşnegiĭ din Alăuteştĭ îşĭ aminteaŭ de înfăţişarea-ĭ sură, de ochiĭ luĭ ce iscodeaŭ tăios din stufulsprîncenilor şi de moara luĭ cu streaşina de-un stînjin. — Flăcăiĭ, ce îndrăsniseră să înfrunte până în celălalt capĕt pădurea grămădită între Alăuteştĭ şi moară, văzuseră cu ochiĭ flăcăilor de acum 80 de anĭ. — Dincolo de moară, începea Căpriştea: un pămînt pietros, scorboros şi plin de mărăcinĭ, în care numaĭ Necuratul trăgea brazdă cu coarnele.

In Alăuteştĭ, în nopţile de vreme rea, torcĕtoarele spuneaŭ, înviind focul, că moş Călifar îşĭ vînduse sufletul Sataneĭ pentru nu ştiŭ câte veacurĭ de viaţă— că Ucigă'l-Crucea întinsese în iazul morii, sufletelor creştineştĭ, un laţ vrăjit— şi că morarul procopsea, cu bogăţiile cu care Diavolul ispiti pe Domnul Hristos, pe oricine le poftea şi venea ca să le ceară. Dar laţul diavolesc astfel se înnoda pe sufletul celuĭ ce rîvnise procopseala necurată că acesta îşĭ sărea din minţĭ: Bunătăţile cu care îl hărăzea Vicleanul eraŭ atât de multe, şi bucuria cu care îl gîdila era aşa de ascuţită, că nenorocitul îndrăsneţ, perpelindu-se ca un câine încăerat de viespĭ şi rîzênd smintit în fericirea luĭ drăcească, venea de-arostogolul către iaz şi oticnea în el.—Iazul şi moara luĭ Călifar eraŭ o născocire a Intunericuluĭ. Acest iaz, în care moara se privea de veacurĭ, nu era un iaz ca orĭ şi care; pentru că pe faţa luĭ nu se isvodea, nicĭodată, nicĭ o undă. Deapururĭ, faţa luĭ sta linsă, limpede, îngheţată, ca un steĭ de sare străvezie, într'un ram de trestiĭ şi de sălciĭ. Zăgazul, ce se înnălţa în coasta morii, era—spuneaŭ creştiniĭ înfioraţĭ — întărit pe dedesupt cu oasele acelora pe care îĭ ispitiseră comorile Sataneĭ şi veniseră la Călifar ca să-ĭ procopsească. — Moara sta, subt învelişul eĭ cu streaşina de-un stînjin, ca un cap cu gînduri rele, subt o pălărie trasă peste ochĭ. Nimenĭ nu văzuse moara în umblet. Morarul măcina numaĭ pentru stăpînîsĕŭ Nichipercea — şi cine ştie pe ce vreme. Se spunea însă că, atuncĭ când Călifar ridica stăvilarul şi slobozea pe scoc cimpoiul apeĭ, apa fluera cum flueră un

şarpe încolţit de flăcărĭ; iar, de subt făcăŭ, se scurgea în spumegaĭ de sânge. — Şi câte nu se maĭ spuneaŭ! Câţĭ îndrăsneţĭ, din sat şi de pe aiurea, furaţĭ de minţĭ, prostiţĭ de Naiba şi sorbiţĭ de iazul fermecat, nu eraŭ de pomenire şezătorilor din Alăuteştĭ! — Şi frica nevoiaşilor se înghesuia pe lîngă vatra pălpăitoare; iar curajul voinicilor stătea drept, cu mâna în pieptar: nouros, gînditor şi pare-că gata de-o încercare.

Printre ceĭ voinicĭ era şi Stoicea. Stejar în port, oţel în braţ, isteţ cât vreaĭ; însă copil din florĭ biet Stoicea: nicĭ tu tată, nicĭ tu mamă, nicĭ tu stare părintească. Îl găsise răposatul popa Radu, în tinda bisericiĭ, la o lună după moartea preoteseĭ şi-l luase în casa-ĭ pustiită. Dar Stoicea nu se făcuse nicĭ de 7 anĭ şi popa Radu îşĭ urmase soţia în pământ. De atuncĭ sărmanul Stoicea crescuse pe la pragurile tuturor — copil din florĭ şi de pripas. Şi azĭ era voinicul Stoicea. Dar cine te vrea de ginere, când aĭ crescut din mila satuluĭ şi când păzeştĭ vitele celor cu fete de măritat? — De aceea, Stoicea vedea bine că nu se putea căpătui în sat la el; şi de multă vreme gîndurile luĭ pribegiaŭ prin negura păduriĭ spre moara luĭ Călifar.

„— Adică-te, ce ar fi să fac o încercare?... Ce am şi ce-o să pierd! Părinţĭ, nu, rude nu, drag nu sunt niměruĭ... In lumea întreagă, sunt eŭ de capul meŭ... De altă parte, slab de ânger nu mĕ ştiŭ; stafiĭ şi pricolicĭ n'am vĕzut nicĭodată, de atâta vreme de când pasc eŭ cireada satuluĭ, pe la Saele, pe la Cimitirul-Vechiŭ, prin Câmpul-Pârcălabuluĭ şi pe unde vreaĭ... Ce vorbă! să te sminteştĭ când aĭ vedea înnainte-ţĭ prăpăd de comorĭ şi de odoare. Numaĭ să le simt în mână, că ştiŭ eŭ cum să mĕ port şi cu Călifar şi cu Stăpânĭ-sĕŭ... M'am hotărît: mâine de dimineaţă slobod cireada în luncă şi-o iaŭ razna, prin pădure, spre moara luĭ Călifar“.

Şi Stoicea aşa a făcut. A doa zi, când soarele se învîrtia şi se suia rotoghilă arsă în foc pe dealul Alăuteştilor, Stoicea băgă cireada în luncă, aruncă ipingeaua pe umĕr, ciomagul pe ipingea, şi pieri într'un fluer, pe subt gorunĭ.

Prin pădure nu eraŭ potecĭ. Stoicea mergea pe-deantregul. Pe unde agurizariĭ înfrăţiaŭ prea strîns şi-l încurcaŭ, Stoicea scotea cuţitul. Punctul către care se îndrepta era miază-noapte. Din câte auzise, dacă ţineaĭ drept spre miază-noapte, într'o jumĕtate de zi ajungeaĭ la moară. — După multă şi anevoioasă cale, Stoicea eşi într'un luminiş în mijlocul căruĭ un stejar lăsa braţe nodoroase şi bĕtrâne peste un norod de dediţeĭ. Ostenit şi pare-că uns la inimă de aleanul florilor, Stoicea îşĭ muie mijlocul, îşĭ întinse ipingeaua şi se culcă, cu soarele la sfîrcul opincilor: „Când mĭ-o veni până la ochĭ o să mĕ deştepte“. — Stoicea dormi un puĭ de somn, cât se tîrăşte umbra de un stat de om, şi când razele îl înţeapără în pleoape se deşteptă. Se sculă înviorat şi se afundă iar în întunericul păduriĭ şi printre făcliile pe care soarele le turna întoarse cu flăcările în jos. Când trecuse bine de amiază, luĭ Stoicea îĭ năzări, printre copaciĭ ce dedeaŭ devale, o sclipitură ca de bricĭ. Era iazul moriĭ luĭ Călifar. Merse ce maĭ merse şi moara i se făcu înnainte. Moara — ca orĭce moară; dar iazul pare că sta subt ea prea

luciŭ şi prea sloĭ. — Pe pod, morarul fereca piatra: Barbă sivă, sprîncene de muşchiŭ uscat, nasul—cioc de cucuvae.

— Maĭ bun lucru, moş Călifare!

— Mulţumim d-tale nepoate. Ce vînt te-a suflat pe sub atâta negurealâ de pădure şi te-a dat de-a dura pînă la moară la mine?

— Moş Călifare, am auzit că eştĭ un vraciŭ cum nu s'a dovedit, ca unul care procopseştĭ pe orĭcine vine să te roage ca să-l procopseştĭ. Iacă pentru una ca aiasta am venit şi eŭ.

— Bine fĕtule, să te procopsesc. Îngăduе-mĕ să sfîrşesc de ferecat aiastă piatră; maĭ am să-ĭ daŭ câteva ciocane. — Dar cum te chiamă? — Şi trebue să-ţĭ fie foame... — Te poftesc să mănîncĭ cu mine, că nicĭ eŭ n'am mâncat.— Am ciorbă de ştiucă şi o mămăligă aproape întreagă. (Iată că am sfîrşit). — Pînă una alta, fă de te spală, căcĭ aĭ scuturat pe tine toţĭ painjinariĭ din pădure... — Vezĭ, pe scara aceea.

Stoicea dădu spre iaz, sprijinindu-se în ciomag şi intră în scara putredă, ispitind-o cu luare aminte din vîrful ciomaguluĭ şi dintr'al opinceĭ. »Moş Călifar — un unchiaş hîrbuit! Îl scutur de zilele ce ĭ-aŭ maĭ rĕmas dintr'o palmă!... Iazul care nu face unde — dar aistea ce-s? Vorbe de babe! Să mĕ spĕl şi să las copilăriile«. — După ce se spălă pe mâinĭ, îşĭ făcu pumniĭ găvane, îĭ cufundă în iazul rece şi scoţêndu-ĭ plinĭ de apă şi de murmur şi-ĭ asvîrli în obrajĭ... A, ce vis întârziat! Stoicea sare de pe ipingea şi înţelege cum că l-aŭ deşteptat picăturile recĭ ale uneĭ ploĭ vijelioase, isvodite pe neaşteptate din seninul minţitor al zileĭ. »M'am păcălit cu socoteala mea: soarele, în loc ca să-mĭ ajungă până la ochĭ şi să mĕ trezească, a tras peste mine ist ţol greoĭ şi leorcăit. Ce te facĭ acum? Subt stejar nu staŭ că e rĕŭ de trăsnet. Încotro s'o iaŭ: înnainte spre moara luĭ Călifar, orĭ înnapoĭ spre sat? Pe ce vreme o fi? — Bre, ce vijelie! Auzĭ cum se frîng moşnegiĭ păduriĭ — Să mĕ întorc spre sat şi să taiŭ ziua de azĭ pe răbojul celor pierdute«.

Dar Stoicea nu-şĭ maĭ găsi urmele în pădure şi se rătăci. Cu cât da să se îndrepteze, cu atât se pierdea maĭ mult, prin nişte curpenĭ încâlciţĭ, prin nişte viroage în care putreziaŭ copaciĭ trăsniţĭ şi printre nişte gropniţe din care eşeaŭ, cum ies coastele din stîrv, rădăcinĭ nălbite şi întoarse. De altă parte, furtuna nu crăpa de loc în ploae sănătoasă, ci se oţeria în spinarea gorunilor, crîşnea, frîngea şi dădea chiote. Numaĭ nişte picăturĭ marĭ şi rare flueraŭ prin frunze, ca gloanţele. — Stoicea mergea grăbit, îngrijurat o leacă şi încotro îl mâna vijelia. De la o vreme băgă de seamă că, împreună cu el şi tot de vale, mergea de zor, furişându-se pe după stufurĭ, droaie de jigăniĭ cu 4 picioare: cerbĭ, căprioare, vulpĭ, ba chiar şi lupĭ. Toate aceste lighioane fugeaŭ ghemuindu-se şi scîncind, ca subt spaima unuĭ biciŭ de foc. Ereţiĭ fugeaŭ şi eĭ; hărţuiţĭ de vijelie, se dădeaŭ în scrînciobul aripilor câteva clipite şi cădeaŭ — săgeţĭ. Dar iată că lighioanele încep să chelălăe şi să urle cumplit. Lupiĭ se reped de vale nebuneşte, luând vulpile în picioare şi amestecându-le cu pământul; iar cerbiĭ sar în lăturĭ, desfundând cu coarnele stufişul. Furtuna se face şi maĭ amarnică şi se roteşte şi

filfie și craune (pe deasupra pădurii ce s'a rărit fără de veste) ca o scorpie dușmană. Dar atunci, povîrnișul, de pe care vijelia mătura pe Stoicea în rëzmirița jigăniilor pădurii, se frânse dintr'odată în pieptul unuĭ deal alb și drept ca zidul. Spuma lighioanelor se tăè în douë în treĭ și pieri în suciturile văii, iar Stoicea dădu fuga la adăpost într'o ocniță ivită subt deal. »Unde naiba să fiŭ eŭ aicĭ? De când sunt nu mĭ-a călcat piciorul prin locurile istea! Trebue s'o fi luat în zăpăceala mea spre Soare-Scapătă și m'am apropiat de hotarul munților. Bine că am găsit încaĭ un adăpost«.

Nu sfîrșise gîndul — și furtuna îĭ aduse la ureche un nechezat de cal, un ropot de copite și un țipët de femee. Cât ce sări din ocniță — și un roib i se poticni înnainte, iar din șeaua luĭ se sprijini în brațe-ĭ o copilă spăimîntată:

— Săĭ bădiță că m'a luat în goană o ursoaică glontuită!

Într'adevër, namila venea prăpăstioasă — întărîtată și de rană și de larma crescëndă a unuĭ corn și a unor câinĭ de vînătoare. Stoicea făcu vînt copileĭ în scorbora de var (pe când calul se ridică și pierea în stufișurĭ), așteptă dihania până se apropie bine și-o trăsni de-ĭ risipi creeriĭ.

— Să trăeștĭ bădiță! și să știĭ că sunt fata boeruluĭ Rovin: n'o să-țĭ fie voĭnicia pe degeaba. — Më chiamă Tecla. — Am eșit cu tata, cu frații meĭ și cu vătafiĭ noștri maĭ mult într'o plimbare decât la vînătoare. — Ne-a împrăștiat furtuna tocmaĭ când dăduserăm peste ursoaică, și cum s'a nimerit — că eŭ m'am rëslețit încoace cu ursoaica în spinare. Dar iată că vin aĭ noștri.

Călărețiĭ se vedeaŭ sărind de prin tufarĭ și încârduindu-se pe lungul văiĭ; iar câiniĭ, sosițĭ maĭ înnainte, chelălăiaŭ împrejurul dihanieĭ moarte, se guduraŭ împrejurul domnițeĭ și se întorceaŭ cu stafete de bucurie. Boerul Rovin, boernașiĭ Rovinești și oameniĭ lor, sărirë din șele, înconjurară pe domniță și pe Stoicea, strînseră de mână pe voinic, și nu se mirară prost de risipa creerilor namileĭ.

— Cine și de unde eștĭ voinice? — Mĭ-aĭ scăpat fata dela moarte și-țĭ voĭ plăti boerește. — Dar n'aĭ vrea să te bagĭ la noĭ? Cu un așa voinic s'ar ține mîndră curtea mea.

Și Stoicea primește dintr'o vorbă! Și-și pune opinca în scara unuĭ armăsar boeresc, și-și alivănește bîta, cu un cap pe umër și cu celălalt în sgrebeniĭ spumegoșĭ de coamă; și se pierde cu ceata vînătorilor prin dumbrăvile și prin poenele moșieĭ Rovineștilor; și ajunge pe înnoptate la curtea boerească... Și ajunge, el Stoicea văcarul din Alăuteștĭ, sluga cea maĭ deaproape, omul de toată încrederea și vechilul, peste toțĭ vechiliĭ moșiilor boeruluĭ Rovin — numaĭ în câțĭva anĭ. Dar norocul îĭ fuse maĭ prietin decât ar fi îndrăsnit ca să viseze; căcĭ domnița Tecla se îndrăgi de Stoicea pe viață și pe moarte; și boer Rovin neavënd ce face, îĭ dădu pe Stoicea; îl făcu ginere și-l așeză bun stăpîn în cea maĭ mare din moșiile rovinestene. — Și iată-l pe Stoicea: boerit de Vodă, cinstit de o lume întreagă, iubit de nevastă, norocos în copiĭ, norocos în roadele pămîntuluĭ, norocos în toate celea — ca în poveste! Căcĭ copiiĭ luĭ Stoicea creșteaŭ bărbațĭ și mîndri; căcĭ văcăria luĭ păștia în suhaturĭ pe care deabia le încon-

juraĭ în treĭ zile de umblet; căcĭ oile luĭ albeaŭ islazul pînă în zare — ca omătul. Şi zilele luĭ Stoicea treceaŭ voioase, pline, limpezĭ, dar repezĭ ca unda pîrîuluĭ de munte şi ca visul. Câteodată, prea arare, par'că îşĭ aducea aminte de ceeace fusese: »Eŭ sunt Stoicea, copilul lepădat, care crescuĭ pe la uşile străine? Eŭ sunt cel care mĕ hotărîĭ într'o zi să mĕ duc la morarul Călifar ca să mĕ procopsească?... Norocul mĭ-a eşit înnainte la drumul jumătate; şi în loc de moara luĭ Călifar am nimerit în braţele domniţeĭ Tecla, şi într'o boerie cât douĕ«. Insă Stoicea n'avea vreme să se prea gîndească la trecutul luĭ, căcĭ zilele îĭ treceaŭ senine şi repezĭ.

Dar într'o zi, intră în curtea luĭ Stoicea, pe un cal în spume, un vătăşel, din partea luĭ socrĭ-sĕŭ, boer Rovin.

— Boer Stoiceo, sărutămu-ţĭ dreapta, aşa te îndeamnă zornic boerul Rovin, socrul boerieĭ tale, să-ţĭ ridicĭ în sîrg nevasta şi copiiĭ şi ce ţĭ-e maĭ scump din câte aĭ, şi să fugĭ spre munţĭ, că de douĕ zile a intrat în ţară pîrjolul tătăresc şi se apropie ca mama Crivĕţuluĭ.

Vătăşelul n'apucase să sfîrşească bine vorba, şi de pretutindenĭ năvăliră în curte argaţiĭ, pîndariĭ şi ciobaniĭ moşieĭ, răcnind cu toţiĭ: Tătariĭ! Tătariĭ! Atuncĭ boer Stoicea alergă în curte, cu capul gol, şi porunci tunător:

— Rumpeţĭ peste şanţurĭ zăgazul heleşteuluĭ. — Ridicaţĭ podul. — Intraţĭ în casă: uniĭ dintre voĭ druguiţĭ uşa slugărească, grămădiţĭ pe ea lemne, lăzĭ, dulapurĭ şi ce găsiţĭ; iar ceĭlalţĭ scoateţĭ din tainiţă butoaele cu iarbă şi cu gloanţe, şuşanelele, pistoalele şi iataganele. Şi în Tătariĭ ce vor îndrăsni să se apropie de uşe, vĕrsaţĭ de subt streaşină şi prin ferestre un foc necurmat.

Boer Stoicea intră şi el în casă, prin uşile cele marĭ, groase de o palmă; le închise, le zăvorî şi încrucişă pe ele drugiĭ de fier. Apoĭ din scară strigă către coconĭ:

— Niculceo, Andreĭ, Zamfire, aduceţi-mĭ dragiĭ tateĭ hangherul, buzduganul şi chimirul cu pistoale.

— Eŭ străjuesc aicĭ, voĭ pe la ferestre.

Boer Stoicea, îşĭ simţi inima în piept, când zări departe, în fundul iataculuĭ, printre cismele în hora primejdieĭ, pe jupîneasa Tecla îmbrăţişându-şĭ coconaşiĭ. — Dar ceasul era grabnic. Poruncile abia i se îndepliniseră, Stoicea aruncase prin toată casa, din pod şi până în beciurĭ, ochĭ de vultur şi porunci de mâna a doua, când, întors în scară, vĕzu, prin ferĕstruia de deasupra uşiĭ, pe Tătarĭ isvorînd din zare în roiurĭ negre şi apropiindu-se ca umbra unuĭ nor. Caiĭ lor săriră ogăreşte peste şanţurile înnecate şi iată-ĭ pe duşmanĭ hîzĭ şi crunţĭ, clocotind împrejurul caseĭ. Din ferestrele cu zăbrele dese, de subt străşinĭ, din pridvoare, coconiĭ şi argăţimea împuşcară în Tătarĭ. Boer Stoicea se încredinţă că uşa slugărească, sdravăn întărită pe dinnăuntru şi apărată aprig de şuşanele, nu putea să fie străpunsă de duşman; dar uşa boerească, peste care se vĕrsa învelitoarea prispeĭ, îngriji pe Stoicea. Şi într'adevĕr, Tătariĭ, la adăpost de gloanţe, tăbărîră pe ea. Topoarele lor cădeaŭ ca grindina.

— Spurcaţiĭ o să spargă uşa — cât e ea de groasă. Veniţĭ feţiĭ meĭ să scoatem scara şi s'o întărim în uşe.

Boer Stoicea se repezi pe scară în jos ; dar când fu să ajungă pe treapta din urmă, din uşa de ştejar, în care răpăiaŭ topoarele tătăreştĭ, îĭ suflă în faţă un vînt aşa de tare că-l asvîrli înnapoĭ şi-l dădu în vine... Iar un glas de cucuvae şi de luare în rîs îĭ îngheţă ficaţiĭ :

— Bre, ce tărie de flăcăŭ !.. căcĭ ce, s'a isbit cu un pumn de apă în ochĭ, îmĭ căzu ca un boboc de gîscă.

Stoicea se ridică în douĕ picioare, răjghinate de treĭ coţĭ unul de altul şi holbă împrejuru-ĭ niştе ochĭ de smuls din somn şi de eşit din minţĭ...

— Unde sunt ?.. Ce s'aŭ făcut Tătariĭ ?

— Ce Tătarĭ, nepoate ?

— Unde mĕ aflu eŭ ?.. Unde e casa mea ? Unde sunt slugile mele ?

— Ce casă, ce slugĭ, nepoate ?

— Unde e nevasta mea, Tecla, fata boeruluĭ Rovin, — copiiĭ meĭ — moşia mea — averea mea ?...

— Vino-ţĭ în simţirĭ, nepoate Stoiceo. Eştĭ la moara luĭ Călifar ; aĭ venit din Alăuteştĭ ca să te procopsesc.

Stoicea ascultă gură-căscată şi cu ochĭ de tâmp ; apoĭ, apucându-se cu mânile de pĕr, îşĭ sgâţînă capul ca pe o tivgă, din care aĭ vrea să scoţĭ un gărgăune.

— Te-aĭ desmeticit ? Eŭ sunt moş Călifar, şi tu Stoicea din Alăuteştĭ ; aĭ venit ca să te procopsesc. — Ce zicĭ... te-am procopsit ?

— Tecla mea ! copiiĭ meĭ ! casa mea ! averea mea ! Vaĭ de mine şi de mine !

— Vezĭ bine : toate aistea-s procopseala pe care mĭ-aĭ cerut-o. Ţĭ-am făcut pe plac.

Stoicea sfredelea în pămînt cu ochiĭ. In sfîrşit, îşĭ cunoscu ciomagul rezimat în scară, îşĭ simţi obrajiĭ uzĭ, şi-şĭ strînse minţile-ĭ trîntite de calul Necuratuluĭ. In câteva clipite — cât îşĭ aruncase în obraz un pumn din apa fermecată — Diavolul îl purtase în şea pe întinsul unuĭ vac de om ; îl măturase în furtună, îl întîlnise cu Tecla şi cu boerul Rovin, îl însurase, îl îmbogăţise, îl boerise... şi suflase în visul luĭ ca într'o beşică, nimicindu-l !

Stoicea se aplecă şi-şĭ luă ciomagul. — Batjocoritor, morarul se înţepenea pe stinghiile podului ca o uriaşe cucuvae sură.

— Jivină drăcească, vreaŭ să intru în iad, legat într'un teiŭ cu tine !

— Ce pomană ţĭ-aĭ face ! Sunt treĭ sute de anĭ de când port în oase o viaţă blestemată, şi sunt afurisit să nu pot să mor decât omorît.

— Ţine atuncĭ !

Creeriĭ vrăjitoruluĭ se sleiră pe pod. Stoicea se duse pe zăgaz şi — cu capul înnainte, spintecă adîncul străveziŭ.

Grigore Pişculescu.

EXPOZIŢIUNEA „TINERIMII ARTISTICE“

(1 MARTIE — 1 APRILIE)

Ceĭce afirmaŭ cu gravitate acum 10—15 anĭ că n'a sosit încă timpul de a se vorbi la noĭ de artă şi că nu va sosi poate multă vreme, trebue să fie astăzĭ foarte deconcertaţĭ vĕzênd atâtea expoziţiĭ de pictură şi sculptură şi atâtea talente serioase, fiecare cu nota sa maĭ mult saŭ maĭ puţin interesantă.

De câtva timp, în adevĕr, am putea zice că avem o expoziţie permanentă la Ateneŭ, cu artiştĭ şi lucrărĭ necontenit nouĕ. Numaĭ iarna asta am vĕzut expoziţiile d-lor N. Grant, Stefan Popescu, N. Grigorescu, şi, acum în urmă, expoziţia »Tinerimiĭ artistice«, alcătuită, cum se ştie, din lucrările maĭ mulor pictorĭ şi sculptorĭ, dintre ceĭ maĭ talentaţĭ astăzĭ la noĭ: D-niĭ Artachino, N. Grant, Chimon Loghi, Stefan Luchian, George Petraşcu, Stefan Popescu, Vermont, D. Mirea, Oscar Spaete, Fr. Storck şi alţĭ doĭ ale căror nume nu ni le amintim. Aceştĭ tinerĭ aŭ format o societate artistică a lor, alegêndu-se ca membri între dînşiĭ după afinităţĭ de temperament, de vîrstă, de şcoală, şi maĭ sigur după stima şi încrederea reciprocă ce o aŭ între eĭ.

A. S. Regală, Principesa Maria,—Ea însăşĭ artistă, atât prin eleganţa şi graţiele cu care a înzestrat-o natura, cât şi prin florile Sale, lucrate cu mult gust şi cu multă abilitate,—a binevoit să primească a patrona asociaţiunea. Intre tinereţea şi graţiele Alteţeĭ Sale şi între arta tinerilor pictorĭ şi sculptorĭ era o legătură firească. Subt aceste înalte auspiciĭ şi în faţa unor talente pline de speranţe, ce o compun, ni-e permis să credem că »Tinerimea artistică« va progresa şi va fi la noĭ cea dintâĭ asociaţiune artistică traĭnică.

Revista *Literatură şi Artă Română* îĭ urează cu o vie mulţumire succesele cele maĭ frumoase.

Deşi făcută fără pregătirĭ îndestule, prima expoziţiune a »Tinerimĭĭ artistice« se prezintă bine şi e aranjată cu maĭ mult gust decât toate expoziţiile anterioare; ea aduce, în acelaşĭ timp, un mare serviciŭ publiculuĭ nostru.

Cel dintâĭ pas serios realizat este că de la un capĕt la altul al eĭ nu maĭ întîlneştĭ ca altădată cruditătĭ de colorĭ şi greşelĭ elementare de liniĭ, care ră-

neaŭ ochiul privitoruluĭ și dovedeaŭ că ceĭce le făceaŭ n'aveaŭ decât veleităț̆ĭ de artiș̆tĭ. Dimpotrivă, aceș̆tĭ tinerĭ ș̆tiŭ să puie valorile, ș̆tiŭ să facă pasta tonurilor lor, sunt stăpînĭ pe elementele primordiale ale arteĭ.

Și ș̆tiința lor e de-o mare utilitate publiculuĭ nostru care îș̆ĭ formează gustul acuma. Pe când »saloanele« din trecut îĭ falsificaŭ ochiul cu majoritatea pînzelor lor, de desubtul mediocruluĭ, și-l oboseaŭ zădarnic prin impresiile superficiale și fără interes ce primeaŭ de la astfel de lucrărĭ efemere, expoziț̆iunea de față, prin seriositatea eĭ, ne procură o plăcere și un câș̆tig, făcêndu-ne să privim saŭ să studiem cu interes atât valoarea fiecăruĭ artist în parte, cât și deosebirile ce reies din alăturarea lor la un loc.

O a doua trăsătură caracteristică o întîlnim în faptul că cele maĭ multe din lucrările expuse sunt studiĭ, ceeace convine unor tinerĭ și-ĭ distinge ca pe niș̆te artiș̆tĭ ce-ș̆ĭ daŭ seamă de exigențele marĭ ale arteĭ și le respectă.

Că și în expoziț̆iunea lor sunt talente care n'aŭ ajuns să-ș̆ĭ spue clar cuvîntul, nu maĭ rĕmâne îndoială. Că multe din pînzele și sculpturile lor atestă la unĭĭ maĭ mult dar decât meș̆teș̆ug, și la alț̆ĭĭ maĭ mult meș̆teș̆ug; că unĭĭ se resimt de ș̆coala, — nu tocmaĭ fericită, ce aŭ urmat, și că alț̆ĭĭ fac lucrărĭ drăguț̆e în loc de a le face frumoase, adică în loc de a fi sinceră, soliză și conș̆tiincioș̆ĭ; că unĭĭ nu aŭ destul gust și destulă elevaț̆iune în alegerea și reprezentarea subiectelor lor, iar alț̆ĭĭ n'aŭ destulă imaginaț̆ie inventivă, — acestea toate și altele ce s'ar maĭ putea încă spune, sunt iarăș̆ĭ adevĕrate. Dar că, în acelaș̆ĭ timp, tot aicĭ întîlnim o dragoste reală de artă la toț̆ĭ aceș̆tĭ tinerĭ; o technică serioasă la unĭĭ din eĭ și o spontaneitate extraordinară la alț̆ĭĭ; un cult pentru formă la unĭĭ și o adorare a culorĭĭ la alț̆ĭĭ, manifestată prin o transparență de văpsea și prin o mlădiere a modelajuluĭ la câț̆ĭva, printr'o armonie și o vibrație puternică la alț̆ĭ câț̆ĭva, — aceasta încă e adevĕrat.

Cu alte cuvinte, pentru cine voește să privească lucrurile cu atenț̆iune, expoziț̆iunea »Tinerimiĭ Artistice« are o însemnătate deasupra tuturor celorlalte, întrunind destule calităț̆ĭ preț̆ioase spre a fixa un punct în istoria desvoltărĭĭ noastre artistice. Dacă unĭĭ din noĭ am putut regreta de-a nu o fi vĕzut maĭ complectă și maĭ desăvîrș̆ită, cel puț̆in am plecat cu o convingere formată, cu o speranță întemeiată, că la o a doua expoziț̆iune a tinerilor acestora vom întîlni de sigur, subt aceleaș̆ĭ nume, lucrărĭ maĭ semnificative și maĭ hotărîtoare asupra însuș̆irilor lor artistice.

A. Costin.

OSCAR SPAETE, sculptor

Melancolie

ÎN PĂDURE

In pădure prin umbrare
Sună corn de vînătoare.—
Stă copila și-l ascultă
Vreme multă.

Culegêndu-și florĭ și mure
Lasă gîndul ca s'o fure.
Intre crînguri se așează
Și visează.

In pădure pe cărare,
Sună corn de vînătoare.—
Ea 'l ascultă cum pătrunde
Și s'ascunde.

Pe cărare vînătorul
Trece lin, cătându-și dorul.
In desiș copila tace;
Eĭ îĭ place.

Prin pădure 'n depărtare
Sună corn de vînătoare.—
Glasul luĭ încet se stinge
Și ea plânge.

Ecaterina Pitiș.

CRONICA

LITERARĂ ŞI ARTISTICĂ

Momente de Ioan L. Caragiale [1]). Un volum de 348 pagine, prezintat pentru premiul Năsturel-Herĕscu de 4.000 leĭ, cuprinde o serie de tablouri din viaţa diferitelor trepte sociale de la noĭ. Scrise cu o veselă dar muşcătoare ironie, ele daŭ o vie şi caracteristică întrupare fiinţelor ce se mişcă într'însele şi crestează, în trăsături reînvietoare, năravurile saŭ slăbiciunile lor prinse în acele trăite clipe.

Într'adevĕr, cu darul sĕŭ minunat de observaţiune, autorul pătrunde lesne în intimitatea personagiilor sale, le descoperă părţile stîngace saŭ mucalite şi ni le prezintă, apoĭ, aşa cum îĭ apar, în cadrul realităţiĭ cu portul, cu graiul, cu apucăturile, cu înclinările lor sufleteştĭ. Impresiunea plăcută ce ne lasă este totdeauna purtătoare de învĕţăminte, iar rîsul ce ne sgudue — chiar fără de voe — cetindu-le este o dovadă maĭ mult că poetul străbun avea dreptate zicênd : *ridendo castigat mores!*

Şi toate acestea atât de bine şi cu mĕsură alcătuite, atât de natural şi de fără pretenţie înfăţoşate şi cu o aşa de graţioasă discreţiune subliniate, în cât lucrarea—ce în felul eĭ de a fi s'ar părea uşuratecă orĭ făr de folos — este un interesant studiŭ de năravurĭ, întocmit în cea maĭ fericită formă, căcĭ învălue într'o binefăcĕtoare veselie amărăciunea criticeĭ şi loviturile satireĭ. Acest gen literar este, fără îndoială, foarte greŭ, trebuind scriitoruluĭ mult talent spre a fi totdeauna interesant şi mult spirit spre a-şĭ susţine pretutindenĭ verva la acelaşĭ nivel. Şi întru aceasta lucrarea luĭ Caragiale este cu totul reuşită; maĭ mult, ea dă dovadă că talentul celuĭ maĭ popular şi maĭ hazliŭ dintre autoriĭ noştri dramaticĭ este, pe acest atât de alunecos tĕrîm, tot aşa de vioiŭ, de tînĕr şi de plăcut ca în *Noaptea furtunoasă* şi în *Scrisoarea perdută*.

Decĭ, chiar lipsită de distinsele-ĭ însuşirĭ literare de ar fi scrierea de faţă, totuşĭ faptul de-a provoca şi a rĕspîndi — prin isteţime şi prin spirit—veselia, cea atât de priincioasă traiuluĭ şi sănĕtăţiĭ, este un merit de întâia mână pe vremurile acestea posomorîte şi greoae, în care doar pornografiiile străine şi scandalurile pămîntene maĭ pot atrage orĭ inteţi atenţiunea amorţită a publiculuĭ.

Din cele 45 de istorioare, cuprinse în acest volum, nu e una care să nu aibă farmecul eĭ deosebit, fie prin originalitatea subiectuluĭ, fie prin ciudăţenia împrejurărilor saŭ a persoanelor, fie, maĭ cu seamă, prin felul—particular autoruluĭ—de a înnoda vorba între dînsele.

De altfel, nu este maestru maĭ dibaciŭ, în această privire, decât Caragiale, în literatura noastră şi toţĭ câţĭ s'aŭ cercat să-l imiteze s'aŭ trudit în zadar, căcĭ el este inimitabil.

Fără pretenţie de a face stil, nicĭ silinţă de-a produce efect, cuvîntările personagiilor luĭ — în orĭce stare a vieţiĭ şi pentru orĭce motiv — sunt la locul lor, atât de la locul lor că e o

[1]) Raport citit în comisiunea de premiĭ a Academieĭ Române la 24 Martie 1902.

mirare cum omul acesta îşĭ poate mlădia mintea şi condeiul pentru a reproduce — cu o exactitate de fonograf — vorbele şi par'că intonaţiunile cu care aceste vorbe sunt legate şi rostite în atâtea felurimĭ de chipurĭ şi de împrejurărĭ. Iată dovada cea maĭ vie că autorul este un artist, cu o personalitate proprie şi un gen fără de pereche ca mijloace şi ca rezultat în literatură.

Şi să nu se facă eroarea de-a se compara, precum s'a făcut, pe Carageale cu Georges Courteline — autorul atâtor producţiunĭ comice pentru teatrul şi ziarele franceze — căcĭ dacă fantezia şi verva pot fi comune amîndurora, invenţiunea la cel dintâĭ este naturală, isvorîtă din mersul şi traiul zilnic al oamenilor şi dătătoare de slobodă şi sănĕtoasă veselie; pe când la cel de-al doilea ea este totdeauna silnicită, convenţională, bazată pe împrejurărĭ înnadins chibzuite ca să fie poznaşe, aşa că rîsul pricinuit e maĭ mult o surescitare nervoasă decât un produs, nesofisticat şi neplăsmuit, al firiĭ.

Cine cunoaşte repertoriul luĭ Courteline poate judeca şi preţui adevĕrul acestor observaţiunĭ, punêndu-l în faţă cu repertoriul luĭ Caragiale.

Aşa, cine vrea să aibă o idee despre ce sunt şi cum se alcătuesc intervievurile, informaţiunile şi reportagiul în ziare, să citească din *Momentele* luĭ Caragiale : *Reportaj* (p. 52), *High-life* (p. 213), *Groaznica sinucidere din strada Fidelităţiĭ* (p. 80)., saŭ *Tempora* (p. 182); Copiiĭ rĕŭ crescuţĭ şi rĕsfăţaţĭ sunt zugrăviţĭ în chip admirabil în *Domnul Goe* (p. 121) şi *Vizită* (p. 127); *Amicul X.* (p. 93) personifică pe acele secăturĭ ce-şĭ daŭ importanţă şi se trec de prietenĭ, confidenţiĭ şi chiar sfătuitoriĭ oamenilor marĭ şi tarĭ; *Baioneta inteligentă* (p. 283) reînviază vrednica de pomenire gardă naţională, cu multele eĭ ciudăţenĭĭ; în *Five O'Clok* (p. 207), *Cadoŭ* (p. 218), *Diplomaţie* (p. 224), *Micĭ economiĭ* (p. 229) cunoaştem multe din adincurile traiuluĭ societăţiĭ bucureştene, cu toate mizeriile luĭ morale şi materiale; republica de la Ploeştĭ e ridiculizată în *Boborul* (p. 276); ceĭ care se ţin scaiŭ de-o vorbă saŭ de un om, până ce te scoate din răbdărĭ, sunt minunat tipăriţĭ în *Petiţiune* (p. 147), *O lacună* (p. 188) şi *Situaţiunea* (p. 195); iar falsul amic, care pune în socoteala altora ce are el însuşĭ pe inimă asupră-ţĭ rĕsare perfect din bucata *Amicĭ* (p. 253).

Solemnităţile oficiale sunt cu mult spirit înfăţoşate, în ce aŭ ele de banal şi de ridicul, în *25 minute* (p. 289) şi *O zi solemnă* (p. 268); din scenele hazliĭ de la judecătoriile de pace avem una plină de adevĕr în *Justiţie* (p. 303); iar în *Art. 214* (p. 308) ni se dă cea maĭ nostimă consultaţiune în biuroul unuĭ tînĕr advocat — licenţiat începĕtor — specialist în ale divorţuluĭ; iar în *C. F. R.* (p. 339) o frumoasă pildă de morală conjugală.

Omerică este redactarea *Procesuluĭ-verbal* (p. 110) pe care comisarul secţieĭ 55 îl dresează, în stilul şi după tipicul obicĭnuit al autorităţilor poliţieneştĭ, într'o chestiune de închiriere.

Nicĭ nota emoţionantă nu lipseşte, iar în *La Conac* (p. 44) ni se dă o scenă de înduioşare între un unchiŭ „trecut prin focurile lumeĭ“ şi un nepot tînĕr, uşurel şi încrezĕtor în poveţe viclene.

Partea fantastică din *Hanul luĭ Mănjoală* (p. 1) pare, împreună cu părţile descriptive, atât de cu măestrie întocmite, o îndepărtată resfrângere a umbrelor lugubre din poveştile luĭ Edgard Poë. Şi aşa maĭ departe.

Cum vedem, lucrarea se prezintă cu o valoare în totul osebită, printre lucrările literare apărute în anul trecut, ale căror merite suntem chemaţĭ a le proclama şi rĕsplăti. Această serie este, decĭ, un giuvaer din comoara făurită de Caragiale literaturiĭ române, aşa că astăzĭ, cercetându-l şi preţuindu-l, aducem un omagiŭ meritat maĭ mult talentuluĭ sĕŭ atât de puternic şi de fără de seamăn la noĭ.

In aceste sentimente şi pentru a rĕsplăti — dacă prin banĭ se pot rĕsplăti asemenea produceriĭ — o rodnică şi onorătoare spirituluĭ şi literilor româneştĭ activitate, îmĭ fac o plăcută datorie de a supune cele precedente aprecieriĭ D-voastră, cu rugăminte de-a acorda luĭ I. L. Caragiale premiul Năsturel-Herĕscu de 4.000 leĭ.

* * *

România pitorească de A. Vlahuță [1]). Un volum de 278 de pagini, prezentat la premiul Adamachi de 5.000 lei.

O caldă și înălțătoare de inimi cântare a celor văzute și închipuite, de duiosul poet al iubirii, pe mărețele granițe ale țării. Un cântec cu adevărat! căci numai o inspirațiune însuflețită de avîntul generos al poeziei poate făuri — întru slava locurilor și a prilejurilor ce i le-au făcut cunoscute — niște atât de minunate descrieri, cu fapte și datini din trecut, cu mîndre și luminoase icoane ca amintiri scumpe, prinse cu ace de preț, în izvodul unei feerice călătorii!...

Și este o bucurie adînc pătrunzătoare de suflete această lucrare senină și liniștită a celui atât de melancolic altădată poet al nostru. Tristețea de odinioară i s'a prefăcut însă în entusiasm; amărăciunea tutulor celor ce-l înconjuraŭ e astăzi înviorare fericită de tot ce i se arată în cale; robul gîndurilor și al îndoelei, care de mult prin pînza neguroaselor visuri privea lumea, e fermecat acum de frumusețea realității; poetul cainic și îmbietor de durere și-a înstrunat o nouă liră, ce puternic face să răsune departe și sus iubirea de țară, gloria de strămoși și bunătatea traiului pe pămîntul frămîntat de dînșii cu sânge dușman și cu meniri de strălucitoare isbînzi!...

Acum pare că i s'a deschis ochii la lumina, pe care o tăgăduia altădată, acum i s'a încordat reîntărit glasul și cântarea îi este asemenea admiratului îndemn al firii și simțirii lui!..

Croită în scop de a zugrăvi frumusețile plaiurilor și câmpiilor noastre, de-a ne pune într'o apropiată atingere cu tot ce este mai interesant și mai de seamă în alcătuirea—cea plină de vrăjile doinelor și basmelor—a pămîntului nostru, lucrarea de față se împarte în cinci părți: pe Dunăre, pe Marea Neagră, în munții noștri, valea Prutului, țara și poporul, dintre care a treia este cea mai bogată, întâia mai luminoasă, iar cele-alte mult mai modeste ca cuprins și ca material.

Și așa fiind, mă întreb de nu cumva este o lacună ce ne mîhnește pe noi locuitorii de pe șes, ca în strălucita panoramă ce maestrul autor desfășură înaintea ochilor noștri să nu vedem tocmai....

Câmpii cu finețele,
codrii cu verdețele,
grîul și ogoarele,
florile, izvoarele,
cântecul cimpoiului,
farmecul livezilor,
arșița nămezilor,
aleanul câmpenelor,
în largul poenelor,
unde vîntul vorbitor
saltă iarba subt picior!
câmp cu brazda roditoare
încălzit în foc de soare
cu noroc și cu belșug
căci Românii aŭ de plug!

Căci în adevăr pitorescul pe care l-a cântat ori l-a făurit în descrierea atâtor puncte și colțuri de pe valea Dunării și de prin coamele munților, îl găsea tot atâta de vioiŭ și de atrăgător, pe largul câmpiilor îmbrăcate cu neasemănate în frumusețe grâne și păduri de-asupra cărora razele împletesc cununi de aur în miezul zilei, în nuori de foc se îmbracă soarele scăpătând în adîncul depărtat al zării, iar în amurgul vioriŭ seara întinzêndu-și ușor mantia, pace și tăcere răspîndește pretutindenea, aprinzând pe bolta străvezie candele veghetoare pentru cei care se odihnesc. Ce dulce străbate în văzduh o doină cântată din fluer, la stână când și când s'aude lătratul de câine și dreaptă se urcă spre cer vergeaua de fum alburie, din focul până târziŭ hrănit cu troscot și vreascuri!... Iar luna Domniță bălană trece măreață și lină lăsând pale de lumină în urmă-i. E peste tot și de-apururea o feerie vrednică de pana lui Vlahuță, și câte altele ar fi putut el descoperi în contemplarea câmpiilor noastre, el care știe să înfăptuiască și să învie atâtea altele aiurea cu o admirabilă măestrie.

Iată cum tîlcuește, de pildă (pag. 3) rostul Porților de fier și (pag. 37, 38) rolul Dunării, paznică și creatoare de țări și de neamuri, zămislite din pusderia ruinelor din trecut (pag. 11).

In deobște tablourile ce ne trec pe dinainte sunt — ca putere descriptivă — vii și întrupate, așa că pare că ești alături de poetul călător pe puntea vaporului ori pe spinarea cailor mărunți, dar cu pasul sigur, cu care a colindat el munții și văile Carpaților.

[1]) Raport citit în aceeași zi Academiei.

Şi iată unde puterea artistică a unuĭ tabloŭ scris se arată covîrşitoare asupra aceleia a unuĭ tabloŭ zugrăvit. In adevĕr, pictorul ne va da întocmaĭ forma şi situaţiunea celor vĕzute şi cuprinse cu ochiul într'un anume punct, toate ne vor face pe bucata luĭ de pînză aceeaşĭ impresiune ca în lumea reală, totuşĭ aceea ce face farmecul neimitabil al naturiĭ, cântecul paserilor, mirosul florilor, susurul pâraelor, suspinul vîntuluĭ printre frunze, numaĭ poetul, numaĭ maestrul mănuitor al cuvintelor este în stare a ni le reproduce, a ne întregi adică, prin o simţită şi adequată exprimare, lipsurile primuluĭ tabloŭ.

Iată pag. 21, 25, 40, 42, 44, 48, 57, 59, 64, 66, 67, 81—89, 95—98, 129—136, 165, 170—172, 183, 220—233, 240—250, 251—256, din care desprind cele maĭ bine nemerite şi maĭ alese descrierĭ, une orĭ adevĕrate pasteluri cu aşa de viĭ şi de trăite culorĭ, că înţelegĭ, — realitate orĭ închipuire — cât de mare este înrîurirea cuvîntuluĭ asupra orĭcăruĭ alt element descriptiv cu care a înzestrat natura pe om.

Acum dacă scriind astfel, a atins autorul cărţiĭ scopul pentru care ea a fost făptuită, e o întrebare ce mĭ-am pus-o de la început, când îmbinarea meşteşugită a icoanelor şi a ideilor mĭ-a îndepărtat cu totul atenţiunea de la caracterul eĭ de geografie a frumuseţelor Românieĭ (adică descriere a locurilor vrednice de zugrăvit ale ţăriĭ — de aci cuvîntul de pitorească în titulatură), pironindu-mi-o cu dinadinsul asupra frumuseţilor poetice, asupra însuşirilor superioare stilistice ce rĕsar la fiece filă dintr'însa. Se poate însă ca altora să nu fi produs acelaşĭ efect. Eŭ mărturisesc însă că nu m'am preocupat de nimic altceva decât de stil, căcĭ interesul geografic este de la primele rînduri cu totul înnecat în bogăţia, în supraabondenţa figurilor, asemĕnărilor, metaforilor şi descrierilor poetice....

Dar de! n'aĭ în toate zilele prilej să citeştĭ o dare de seamă — geografică saŭ nu — despre frumuseţile vrednice de zugrăvit ale ţăriĭ, scrisă de un poet, şi ce poet? Alexandru Vlahuţă!!... Alţiĭ ar scrie într'alt fel. El nicĭ putea, nicĭ trebuia să scrie altfel, căcĭ şĭ-a pus mintea, sufletul şi inima la un loc pentru a face o lucrare unică în felul sĕŭ în literatura noastră.

Drept aceea şi în temeiul simţimintelor exprimate maĭ sus, eŭ recomand sufragiilor D-voastre această lucrare, ca întru totul vrednică de premiul Adamachi la care a concurat.

D. C. Ollănescu.

Deşi aceste douĕ rapoarte ale D-luĭ Ollănescu aŭ conchis la premiarea cărţilor d-lor Caragiale şi Vlahuţă, Academia Română n'a dat decât un premiŭ de 1.000 leĭ — adică a 5-a parte din suma premiuluĭ Adamachi — poetuluĭ Vlahuţă, şi, spre surprinderea întregeĭ opiniunĭ publice, a refuzat să dea premiul Năsturel-Herĕscu de 4.000 leĭ scriitoruluĭ admirat de toţĭ, Ion L. Caragiale, preferindu-ĭ pe un domn Mihali cu o *Adunare de documente din Maramureş!...*

Revista noastră protestă în contra acesteĭ flagrante nedreptăţĭ.

A.

CĂRŢI ŞI REVISTE STRĂINE

Dernière gerbe de Victor Hugo (Ed. Calman Levy, Paris). Ultimul volum al luĭ Victor Hugo cuprinde poeziĭ inedite, schiţe şi visurĭ de tinereţe,—profiluri depărtate ale viitoarelor sale opere. Aşa, încercarea *Nos amusements* din acest volum, prezice visul măreţ din *les Chansons des Rues et des Bois; Babel*, scris înnainte de exil, e preludiul admirabileĭ epopeĭ *La Légende des Siècles;* bucata *Tas de pierres* va fi reluată maĭ tărziŭ subt titlul: *Religions et Religion*, etc.

Un mic exemplu, versurile următoare din *Tas de pierres:*

Les charettes de foin dans les chemins roulant
Laissent leurs cheveux verts et flottants à poignées
Aux branches qui les ont au passage peignées . . .

vor fi reluate maĭ tărziŭ subt o formă definitivă în *Religions et Religion:*

. . . . . Quand les arbres des routes
S'appellent et se font mille signe de loin
Joyeux d'avoir peigné les charettes de foin . . .

Cu alte cuvinte, *Dernière gerbe* ne dovedeşte că Victor Hugo, ca toţĭ oameniĭ de geniŭ, nu întrupa o idee, o poemă, un cântec înnainte de-a fi fost multă vreme dospite în minunatul sĕŭ creer.

L'Impératrice Marie-Louise (Ed. Ollendorff, Paris), de Frederic Masson, e al XIV-lea volum publicat de autor asupra perioadeĭ napoleoniane, unde caută să studieze în Napoleon sentimentul de familie unit cu sentimentul părintesc, aplicat, cum zice autorul, la ideea ereditaţiĭ. Iată portretul Marieĭ-Luisa: naivă, de o inteligenţă mediocră, puţin cam proastă, cu multă învĕţătură, dar cu puţină gîndire şi puţină cunoştinţă de viaţă, urîtă, ciupită de vărsat, deşi cu multă tinereţe în obraz şi blondă, pasivă, pururea pasivă, ca şi cum n'ar fi existat acolo unde era; suflet iubitor însă şi dând dovadă de iubirea şi afecţiunea eĭ toată viaţa.

L'amoral, roman de aventurĭ de Valentin Mandelstamm. (Ed. de la Plume, Paris). Un amestec de scene înfiorătoare şi de tipurĭ curioase, bizare. Eroul San William Corn e un suflet complex din care reese două note: o rezistenţă extraordinară şi o bravare a proprieĭ sale conştiinţe. Sunt în acest roman omoruri, violări, răpirĭ. Responsabilităţile, dreptul şi nedreptul, binele şi rĕul par pentru eroŭ »lampioane maĭ mult fumegânde decât ignorate«. Autorul, imperceptibil ironic, îşĭ lasă condeiul să descrie pe de-asupra o mulţime de fapte, din care unele trezesc emoţiunea în cititor. Stilul ciudat, căutat şi foarte adeseorĭ obscur.

Revue bleue 29 Martie. Maurice Muret face portretul *Lorduluĭ Rosebery,* cunoscutul om politic englez. El s'a născut la 7 Maiŭ 1847 dintr'o veche familie scoţiană, cu sentimente liberale şi cu gustul exerciţiilor fizice. La 21 de anĭ a intrat în Camera lorzilor şi s'a produs cu discursurĭ mediocre. Foarte admirat în saloanele Londreĭ, elegant, sĕrbătorit, inteligent şi puternic, el era, ceeace

se zice în lume, »o frumoasă partidă«. Căsătorit cu Hannah de Rothschild, moşteni 63 milioane de franci, care se adăogară la venitul său anual de 575.000 fr. Intră în cariera politică subt auspiciile lui Gladstone şi ştiu să înnainteze şi să incarneze cele mai înnalte ambiţiuni. Treptat, elocinţa sa deveni mai puternică, vigoarea sa mai accentuată. Ca leader al minorităţii liberale, el îşi însuşeşte o elocinţă specială, »adică părăsi tonul solemn şi afirmativ al unui şef de guvern responsabil spre »a lua tonul agresiv al opozantului. Lord Rosebery e din zi în zi un adevărat orator. Are glasul »limpede şi muzical, o desfăşurare de idei înceată şi măsurată, un limbagiu totdeauna inciziv şi »precis. Gesturile sale sunt rari. Se mulţumeşte ca să ridice mâna şi s'o coboare. I se întîmplă »adesea să vorbească mult timp într'o nemişcare desăvîrşită, atingênd numai cu vîrful degetelor »reversurile redingotei sale. Arma preferită a Lordului Rosebery este ironia, dar nu sarcasmul »glacial şi cinic în care excelează Lord Salisbury...« —*Ivan Strannik* are un articol asupra romanţiereĭ italiene Neera, în care zugrăveşte mai mult sufletul femeeĭ, din generoasa, buna şi melancolica scriitoare modernă.

Mercure de France. 1 Aprilie. Victor Ségalen în *Les synesthésies et l'école symboliste*, se aventurează în filozofia audiţiuniĭ colorate. El studiază faptele de sinestezie din punctul de vedere istoric şi le găseşte în Vedale, în cuvîntul misterios al Evreilor Iahve, ale căruĭ fiecare sunet corespunde uneĭ colorĭ determinate, în »clavecinul ocular« al luĭ P. Castel din 1759, etc. Corelaţiunile sensoriale, afirmă autorul, aŭ o mare valoare şi aŭ reuşit să deştepte o mişcare nouă estetică, amintind faimosul sonet al luĭ Rimbaud: A noir, e blanc, i rouge, u vert, o bleu, voyelles...« —Studiază apoĭ pe scriitoriĭ polifonĭ: Saint-Pol-Roux, Stuart Meril— »clairons roux« —, Pierre Richard şi stabileşte că senzaţiile auditive nu sunt numaĭ evocative de culorĭ, ci şi de forme-figurĭ, scheme geometrice,—Virgile Sosz, în *Watteau à Paris*, arată debuturile mareluĭ pictor, pe care îl vedem întăĭ în casa unuĭ anume pictor şi sculptor Abraham Mettayez, apoĭ ocupându-se cu micĭ lucrărĭ mediocre, locuind lîngă puntea Notre-Dame şi tîrîndu-şĭ existenţa în cea maĭ cumplită sărăcie până când face cunoştinţa luĭ J. J. Spöede. El l-a ajutat, l-a încurajat.—Tot în numĕrul acesta găsim un *Lied* drăguţ de Pierre Quillard:

Quand sur l'eau changeante
De rose et d'argent
Tremblait l'ombre bleue
Des peupliers blancs,

Dans le soir perfide
J'ai cueilli des fleurs,
Et sous les épines
Je saigne et je pleure,

Et mon coeur frissonne
En se souvenant
Comme l'eau changeante
De rose et d'argent.

La Revue de l'art ancien et moderne. Aprilie. Paul Lafond descrie subt titlul *Des portraits de fous, de nains* et *de phénomènes*, istoria a o mulţime de portrete ilustre din veacul XVI şi XVII, şi în deosebĭ admirabilele portrete făcute de Velasquez la curtea Spanieĭ. Articolul e ilustrat cu cele maĭ însemnate din aceste portrete.—Henry Bouchot continuă articolul său asupra *Femeeĭ engleze* şi *Pictoriĭ eĭ.*

Nuova Antologia. 1 Aprilie. Un studiŭ important asupra luĭ *Domenico Morelli* de Pasquale Villari, cunoscutul istoric italian şi un altul plin de informaţiunĭ de Angelo Mosso, profesorul universitar din Turin, asupra *Educaţiuniĭ femeeĭ în Statele-Unite.*

D. Spineanu.

an. VI (1902), nr. 4

ROMANIA ... BIBLIOTECA CENTRALĂ

ION GHICA

DISCURS DE RECEPŢIE ÎN ACADEMIA ROMÂNĂ (5 APRILIE 1902)

Domnilor Colegĭ,

Am avut marea onoare a fi ales membru al acestuĭ Institut naţional, care are menirea de-a întrupa cugetarea înaltă şi munca intelectuală a neamuluĭ românesc, în şedinţa de la 7 Aprilie 1899.

In curînd, decĭ, se vor împlini treĭ anĭ de la această dată memorabilă pentru mine, şi cu toate că statutele nu prevĕd un termen pentru a indica un maximum de timp, de care să poată beneficia noul ales, spre a se prezenta în mod oficial în faţa colegilor sĕĭ, — omisiune ce poate ar trebui complectată, — cred, totuşĭ, că cel mult un an ar putea fi acordat, în acest scop, recipiendaruluĭ.

Eŭ am depăşit, decĭ, acest termen, şi culpa mea este cu atât maĭ mare, cu cât singur în gînd îmĭ indicasem altă linie de purtare.

Incep, prin urmare, a mĕ recunoaşte vinovat şi a cere să fiŭ ertat.

Imprejurărĭ independente de voinţa mea m'aŭ făcut că aproape doĭ anĭ să nu fi putut găsi timpul necesar pentru a alcătui o lucrare, care să fie maĭ demnă de domniile-voastre, domnilor colegĭ.

Indată, însă, ce am avut timpul necesar, am căutat să mĕ conformez prescripţiunilor statutelor noastre.

Să-'mĭ permiteţĭ, cu această ocaziune, a face o mică digresiune, pe care o cred necesară.

Cel ce a făcut statutele noastre la 1879, de sigur, s'a inspirat de practica lucrurilor de la Academia Franceză. Academia Franceză are însă secţiunile sale cu totul separate, deosebindu-se între ele chiar şi prin modul de-a procede la primirea oficială a membrilor lor. Astfel, pe când alesul Institutuluĭ Franţeĭ, — adică al secţiunĭĭ de ştiinţe, — ia parte la şedinţe fără nicĭ o introducere oficială, coleguluĭ sĕŭ ales la secţiunea suroră, aceea a Academieĭ franceze propriŭ zisă, — adică la partea literară şi istorică — i se face primirea cu formă solemnă.

Ziua în care noul primit 'şĭ pronunţă cuvîntarea, este o sĕrbătoare pentru toţĭ ceĭce 'l ascultă, un eveniment pentru toţĭ cugetătorĭĭ de pretutindenea.

Şi e firesc să fie astfel.

Cum voiţĭ, D-voastre, ca un matematic, un fizician saŭ un naturalist, prezentându-se la o şedinţă de asemenea natură, să fie nu numaĭ priceput, dar şi urmărit cu plăcere, în cestiunĭ ce pot fi de ordine superioară ca ştiinţă, dar care maĭ în totdeauna sunt cu totul speciale, aride saŭ greoae pentru atenţiunea publiculuĭ mare? Astfel de cestiunĭ pot fi prezentate publiculuĭ, cel mult subt formă de vulgarizare, dar vulgarizările nu pot avea caracterul unor discursurĭ de recepţiune academică.

Ar rezulta, dar, ca membriĭ secţiuniĭ ştiinţifice şi de la noĭ să nu se prezinte în faţa D-voastre decât ca în Franţa, fără nicĭ o formalitate specială.

Cum am rĕmânea atuncĭ cu cerinţele art. 25 a statutelor Academieĭ noastre, care prevede că:

»Recepţiunea solemnă a membrilor Academieĭ se face prin lectură în public, din partea nouluĭ ales, a unuĭ operat original, relativ de preferinţă la o ramură oarecare a desvoltăriĭ naţionale«.

S'ar părea chiar că membriĭ secţiuniĭ de ştiinţe, din acest punct de vedere, se prezintă oarecum pe o scară de inferioritate faţă cu colegiĭ lor de la litere şi istorie.

La Academia franceză forma cuvîntăriĭ recipiendaruluĭ este totdeauna admirabilă, şi dacă nu totdeauna întîlnim persoane de valoarea luĭ Renan, Taine şi alţiĭ, a căror cuvîntărĭ aŭ făcut epocă, adesea chiar nemuritoriĭ de mâna a doua, se fac interesanţĭ, dacă nu poate prin cugetările şi vederile lor originale, cel puţin prin forma îngrijită în care fixează trăsăturile vieţiĭ şi lucrările membrilor pe care ĭ-aŭ înlocuit.

Multe din aceste biografiĭ sunt clasice.

La institutul Franţeĭ acestea se fac de preşedinte şi de secretarul perpetuŭ, după moartea coleguluĭ lor. Berthelot a făcut, ca secretar perpetuŭ, biografiĭ, care aŭ eternizat figurile multor savanţĭ francezĭ, puind în evidenţă şi vastele sale cunoştinţe, precum şi frumoasele-ĭ merite literare.

Prin urmare, cerinţele art. 25, pentru ceĭ de la ştiinţe, ar putea fi interpretate în sensul de-a ni se permite să vorbim despre membrul ce ne-a precedat.

Ilustrul meŭ predecesor, Ion Ghica, a înţeles lucrul tot astfel. Dar fiindcă scaunul sĕŭ, în sînul acesteĭ Academiĭ, nu maĭ fusese ocupat înaintea sa, el se prezintă cu biografia luĭ Ion Câmpineanu.

Ziceam maĭ adineaorĭ că modul de primire de la Academia franceză ar părea că constitue o stare de inferioritate pentru ceĭ de la ştiinţe. Astăzĭ însă se ştie de toţĭ că oameniĭ de ştiinţă aŭ adus serviciĭ nepreţuite omenirĭi, chiar în ceeace priveşte seninătatea şi înnălţarea gîndirĭi, pe terenul sintezeĭ abstracte, a cercetăriĭ cauzelor şi legăturiĭ efectelor, a filosofieĭ, cu un cuvînt, unde eĭ şĭ-aŭ dat contingentul lor însemnat. Aceĭ din membriĭ Institutuluĭ Franţeĭ, care ca Berthelot, Bertrand şi Pasteur, aŭ fost în acelaşĭ timp şi membri aĭ Academieĭ franceze, aŭ dovedit-o îndeajuns prin cuvîntările lor acolo. Discursurile lor în sînul Academieĭ franceze şi în genere ale tuturor oamenilor de ştiinţă, care aparţin şi

institutului Franței, a avut totdeauna un farmec deosebit, o neuitată originalitate de cugetare. Ele aŭ desvĕlit, pe lîngă cunoștințele lor generale, pe lîngă vederile lor profunde, și o parte izvorîtă din frumusețea științelor pozitive. Aceasta face ca concepțiunea omului de știință să îmbrățișeze orizonturi ce scapă omului numaĭ de litere.

Vederile fizicianilor ating, în ce privește viața pămîntească, ideĭ utile transformăriĭ în bine a omenirii, iar în ce privește viața universală, ele fac să se treacă, cu maĭ multă siguranță și în mod maĭ convingĕtor, de la atom și legile ce-l conduc, la infinit și legile universale, — de la suflet, scîntee divină, la ace tot, pe care omul de științe îl simte maĭ bine ca orĭ și cine, — tot, pe care îl admiră și urmărește în opera sa grandioasă, fără ca să-l poată pătrunde creerul nostru — cel puțin în conformațiunea luĭ actuală, — creer care este organul limită între om și univers, între suflet și Dumnezeire!

In așteptarea unor învățațĭ superiorĭ pe care 'ĭ doresc din tot sufletul, pentru binele neamului românesc și care vor face la intrarea lor, în sînul Academieĭ române, ceeace a făcut un Bertrand saŭ un Pasteur în sînul Academieĭ franceze, ridicând adică cugetarea, întărind credința și înnălțând sufletele, dați-mĭ voe mie astăzĭ, d-lor colegĭ, să vorbesc despre Ion Ghica, pe care am avut onoarea a-l înlocui în sînul acesteĭ Academiĭ.

Pentru a mĕ conforma cu totul prevederilor art. 25, prezint cu această ocaziune și un memoriŭ științific, care cuprinde rezultatul ultimelor mele cercetărĭ în chimie, cercetărĭ care, dacă nu ar câștiga nimic prin a fi citite în ședință solemnă, vor înfățișa, sper, oarecare interes pentru cititoriĭ speciaĭ aĭ lucrărilor de știință în analele Academieĭ noastre.

A vorbi despre Ion Ghica, recunosc de la început că este foarte greŭ. O adevĕrată biografie a unuĭ om ce, prin munca și activitatea sa, depășește pe semeniĭ luĭ, se face rar în mod exact și adevĕrat. Biografia nu se mărginește numaĭ în a înscrie cronologicește faptele și lucrările produse și nicĭ chiar a face, maĭ mult saŭ maĭ puțin, critica lor. Activitatea omenească fiind determinată de douĕ cauze: pornirea personală, aceea care pleacă din însușirile persoaneĭ noastre și mediul social în care trăim, pentru care, și adesea contra căruia, a luptat ea. Adevĕrata biografie trebue să-și deie seama de amîndouĕ aceste cauze.

Biograful trebue să înțeleagă epoca celuĭ pe care îl studiază, să înțeleagă sufletul aceluia, să fie imparțial în judecare, exact în observațiune.

Ion Ghica a putut face o biografie, în sensul de maĭ sus, și el a pus inimă și devotament în a descrie și justifica viața contimporanuluĭ sĕŭ Ion Câmpineanu al căruĭ amic fusese.

Pentru mine, însă, greutatea este maĭ mare, din cauză că nu numaĭ n-am avut fericirea de-a fi fost amicul luĭ Ion Ghica, dar abia m'am întreținut cu d-sa în câteva rînduri. Cu toate că a părăsit viața pămîntească numaĭ la 22 Aprilie 1897, totuși Ion Ghica se retrăsese cu mulțĭ anĭ maĭ înnainte la Ghergani, unde, din cauza vîrsteĭ înaintate, trăia retras, mulțumindu-se a asculta cele ce i se citeaŭ — adesea din operile luĭ Hurmuzache publicate de

Academie — îngrijit şi înconjurat cu iubire de distinsa sa soţie şi de familie. O bună parte din viaţa sa nu trăise în ţară, fiind între 1881—1888 reprezentantul ţării la Londra; iar mai înainte de războiul Independenţei, diferenţa de vîrstă, de ocupaţiuni şi de situaţiune socială şi politică, ce exista între d-sa şi mine, nu eraŭ din acelea ce puteaŭ a mĕ apropia de acest om, pe care din nenorocire 'l cunoşteam, la acea dată, mai mult după articolele calomnioase, a unei prese pasionate, decât după scrierile sale pe care am început a le citi numai cu puţin înainte de 1880, pe când lucram la »O pagină din Istoria contimporană a României«.

Pe urmă, dificultatea alcătuirii biografiei lui Ion Ghica se mai îngreunează şi prin alte împrejurări: El s'a născut la 12 August 1816 în Bucureşti şi a trăit în epoca renaşterii şi a constituirii Statului românesc, în mijlocul atâtor frămîntări, atâtor lupte, atâtor năzuinţi şi dorinţi sfinte, şi atâtor obstacole greŭ de învins, înnăuntru şi în afară!

Istoria neamului nostru se poate împărţi în trei mari epoce: Prima, admirabilă, impunĕtoare, prezentându-se în cea mai splendidă lumină de credinţă, de voinţă, de propăşire şi rezistenţă, este faza sa de viaţă de subt Domniile pămîntene din epoca Basarabilor şi Muşeteştilor. Tot trecutul nostru de fală, de mărire, de glorie, aparţine acestei epoci.

Românii s'aŭ istovit în urmă în luptele lor cu creştinii vecini, care nu-i înţelegeaŭ şi-i pismuiaŭ; iar pe de altă parte în luptă cu hordele Tătare şi Musulmane, făcând un stăvilar din piepturile lor, transformând ţara în timp de douĕ secole într'un lăcaş de suferinţi, la spatele căreia Europa putea să trăiască liniştită şi să prospereze. Astfel începu epoca a doua, de quasi-agonie a acestuĭ neam, ce dură tot timpul Domniilor fanariote şi pe care putem s'o oprim în primul pătrar al veaculuĭ XIX, la Lazăr şi Tudor.

1816 şi 1821, condeiul şi spada, voinţa hotărîtă a unuĭ neam de-a trăi, afirmându-se prin cultură şi prin forţă, alcătuesc hotarul dintre căderea şi ridicarea Românilor! De la aceste date şi până la 1877—78, ultima fază a renaşterii noastre, în ceva mai mult de o jumĕtate de secol, noi Românii, am făcut enorm— şi trebue să constatăm aceasta cu fală, aducând mulţumiri pronieĭ cereşti.

Această epocă de mişcare, de lupte, de sacrificii şi, în fine, de biruinţă, în alte ţări, aŭ durat secolĭ.

Neapărat că, veniţi mai în urmă, am profitat de experienţa şi de faptele câştigate prin munca altor neamuri. Prin aceasta Europa cultă şi-a plătit însă, fără a se gîndi, datoria sa de onoare către noi, care stătusem veacuri întregi ca zid de apărare la Dunăre. Totuşi trebue să nu uităm niciodată că ori cât datorim culturii Occidentale, ori cât datorim dreptuluĭ ginţilor, înscris odată pe steagul surorii noastre Franţa, şi memorieĭ, scumpă nouă, a luĭ Napoleon III, ori cât am căuta să fim de modeşti, viaţa noastră de popor o datorim în primul rînd voinicieĭ şi vînjoşieĭ neamuluĭ nostru.

Dumnezeŭ ne-a ajutat, luĭ, înainte de toate, în acest templu al românismuluĭ, să aducem mulţumirile noastre!

Iată în ce epocă a trăit Ion Ghica, iată greutatea ce întîmpină acela ce voeşte a descrie viaţa sa.

Om fericit! Leagănul sĕŭ îl vedem, cu ochiĭ minţiĭ, în acea vreme de întunecime, de umilinţă, de jaf şi siluire, epoca Cărjaliilor [1]), în care Semi-Luna ne lumina şi Fanarul ne dădea legĭ, în care nu maĭ existaŭ Românĭ politiceşte; epocă în care sentimentul naţional se maĭ păstra doar în doine şi balade, în cântece şi suspine, şi abia în câteva inimĭ alese.

Pruncul crescênd găseşte prima şcoală nouă românească; ideea naţională câştigă teren; Domniile pămîntene renasc; un început de armată românească face ca frunţile să se ridice şi inimele să se înnalţe; Semi-Luna apune, pe zi ce merge, subt influenţa razelor binefăcĕtoare ale cultureĭ Occidentale, ce pătrund până la noĭ şi care ne înviorează de odată cu redeşteptarea sentimentuluĭ naţional şi cu amintirea faptelor măreţe ale trecutuluĭ nostru.

Ţările se unesc, Universităţile se întăresc şi prosperă, o epocă nouă de stabilitate şi de bună îndrumare începe după 1866; vulturiĭ steagurilor noastre înaintează falnic spre Plevna şi Vidin subt bărbătească şi înţeleapta conducere a M. S. Regeluĭ; lanţurile sunt rupte şi ceeace eroiĭ şi părinţiĭ neamuluĭ doreaŭ atât de mult în sufletul lor, se realizează în parte.

Un popor de sine stătător, un Regat noŭ, România, se înscrie în *Statul civil* al planeteĭ noastre, şi Ion Ghica, spre apusul vieţiĭ sale, are fericirea de-a o reprezenta — ca ministru plenipotenţiar la Londra. — Ce fericită generaţie aceea din care a făcut parte el!

Dacă copil, pe la 1862—64, învĕţând lecţiunea mea de istorie, plângeam de durere şi umilinţă, şi în dorinţa, tot deodată, de a vedea ţara mea liberă, ce a trebuit să se petreacă în inima acestor oamenĭ, care copilărise la începutul secoluluĭ, când ţi se spunea că eştĭ român, ca o insultă numaĭ, şi când umilinţele de tot felul eraŭ hrana zilnică a acestuĭ neam!

Cu mîndrie, omul ce-a vĕzut atâtea fapte disparate şi importante, povestitorul neîntrecut le enumeră în modul următor:

»Am vĕzut pe Baş-beşli-aga părăsind cazarma beiliculuĭ şi eşind cu trupele sale pe la bariera Şerban-Vodă, pe când pe la bariera Moşilor generalul Roth intra în Bucureştĭ cu avangarda rusească.

»Am vĕzut ţara guvernată de Pahleu, de Zaltuchin şi de Kisselef cu Bârzof şi cu Pazarnicu.

»Puneam noaptea urechea pe pămînt la Ghergani, şi numĕram tunurile care băteaŭ Silistra.

»Am pomenit domnia luĭ Grigore-Vodă-Ghica şi pe a frate-sĕŭ Alexandru-Vodă, domnia luĭ Bibescu cu căpitan Costache Kehaja, ucenicul şi imitatorul Pazarniculuĭ.

»Pe atuncĭ scriitoriĭ cancelariilor se ziceaŭ *Piseri*, şefiĭ de serviciŭ *Nacialnicĭ*, masă saŭ biuroŭ se numea *Stol* şi şeful de masă Stol-nacialnic; scriptele cancelarieĭ se numeaŭ *Ciorna, Sprafca, Otnoşenie, Pricaz şi Sdelca;* ofiţeriĭ se numeaŭ *Prapurcicĭ, Paricicĭ, Polcovnicĭ şi Pot-Polcovnicĭ.*

---

[1]) »Până la 1826, Cârjaliiĭ făceaŭ incursiunĭ prin ţară şi veneaŭ până la barierile Bucureştilor, tăind şi pârjolind«. Ion Ghica, »Scrisorĭ către Alexandri«. Introducţiune, pag. V.

»Slavizmul îşĭ încerca conchista prin biurocraţie şi prin armată, precum odinioară o încercase prin biserică cu *Blagoveştenie, preobrejenie, blagoslovenie, bogoslov, zlatauz, pristol şi denie.*

»Am asistat la înfiinţarea societăţiĭ literare şi a societăţiĭ Frăţia şi la rĕscularea de la 1848.

»Am vĕzut îndoita alegere a luĭ Cuza-Vodă, proclamarea Uniriĭ Principatelor şi lovitura de Stat.

»Am asistat la noaptea de 11 Fevruarie la plebiscitul luĭ Vodă Carol de Hohenzollern, apoĭ la declararea independenţeĭ Românieĭ şi a Regatuluĭ şi la încoronarea Regeluĭ Carol I [1]).

Iată viaţa sa!

Faţă de un specialist, care toată viaţa sa a muncit într'o singură direcţiune, biograful se poate menţine în a-ĭ caracteriza activitatea şi opera. Faţă de Ion Ghica, care pe lîngă Assaky, este al doilea enciclopedist al neamuluĭ nostru, biograful, într'un discurs de recepţiune, simte nevoea de-a se mărgini.

El a fost profesor de matematicĭ, de geologie şi de ştiinţele economice la vechea Academie din Iaşĭ. Toate cunoştinţele umane în clasificaţiunile clasice, datorite luĭ August Comte saŭ luĭ H. Spencer, sunt cuprinse între aceste treĭ ramurĭ. Toate scrierile sale se resimt de această educaţiune ştiinţifică, pozitivă. Neapărat că în altă ţară inginerul Ghica ar fi lăsat în urma sa tratate precise, procedeurĭ nouĭ şi un nume ilustru în ştiinţa pură şi a inginerieĭ de mine. Ce voiţĭ însă, când, întors la 1841 în ţară, el nu găsi decât abia un început de şcoale şi o desăvîrşită lipsă de mişcare culturală ştiinţifică.

Am cunoscut o altă ilustraţie românească, scumpă memorieĭ noastre, pe Bacaloglu, pregătit cum nu am avut încă un al doilea pe terenul ştiinţelor pozitive, de oarece făcuse cercetărĭ originale, atât în matematicĭ, cât şi în fizică şi chimie. Importantele publicaţiunĭ străine de pe vremurĭ, de matematică [2]), fizică [3]) şi chimie [4]) conţin numeroase lucrărĭ datorite activităţiĭ sale.

Bacaloglu însă maĭ are meritul că, reîntors în ţară, se ocupă numaĭ cu ştiinţele. El sosi în Bucureştĭ 20 de anĭ după Ghica, şi cu toate acestea mediul la 1861 era încă atât de puţin priincios ştiinţelor, în cât el era atât de izolat, de neînţeles şi de puţin ajutat, că an cu an se poate observa descurajarea luĭ — ceeace am dovedit în biografia ce ĭ-am consacrat — şi acest om, care ar fi putut fi o glorie a orĭcăruĭ neam, sfîrşeşte prin a face articole de vulgarizare!

Ce putea dar să facă Ion Ghica cu 20 anĭ maĭ înainte, la 1841?

Neavênd pregătirea cu totul ştiinţifică pe care o câştigase Bacaloglu, fiind însă superior acestuia prin o cultură maĭ variată, el înţelese îndată ce-ĭ rĕmânea de făcut, şi arcul sĕŭ avênd maĭ multe săgeţĭ le întrebuinţă pe rînd pentru a aduce servicĭĭ, când pe câmpul cultural, când pe câmpul luptelor politice saŭ pe acel al îndrumăriĭ cestiunilor sociale şi economice. Ion Ghica fu un pionier din ceĭ maĭ importanţĭ al renaşterĭĭ noastre culturale, sociale, politice şi naţionale.

---

[1]) Ion Ghica. »Scrisorĭ către Alexandri«. Introducţiune pag. XVIII.

[2]) **Schlömlich's,** *Zeitschrift für Mathematik und Physik*, **Grunert's,** *Archiv der Mathematik und Physik. Les mondes.*

[3]) **Poggendorff's,** Annalen der Physik und Chemie, din Berlin. *Cosmos* par l'abbé **Moiguo.**

[4]) **Erdmann's,** Journal für praktiche chemie.

Activitatea luĭ apare în acea epocă, despre care D. Hasdeu, cu drept cuvînt, zicea în sînul acesteĭ Academiĭ:

»Intr'o civilizaţiune bĕtrână toate ramurile culturiĭ sunt de mult aşezate solid pe nişte baze definitive, astfel că fiecare ramură înfăţişează o specialitate vastă, suficientă ea singură pentru avîntul unuĭ geniŭ orĭcât de puternic. Nu aşa este la începutul uneĭ noĭ civilizaţiunĭ, unde nimic nu e pregătit de maĭ înainte, toate sunt în aşteptare, toate sunt de dorit, şi iată de ce acolo talentele maĭ energice, unele maĭ bine, altele maĭ rĕŭ, se apucă de toate, dornice de-a deschide toate uşile viitoruluĭ« [1]).

Iată de ce în numeroasele sale volume găsim de toate, căcĭ nu se putea altfel din partea unuĭ om, care a fost inginer de mine, profesor de matematicĭ, de ştiinţe şi economie politică, revoluţionar şi exilat, guvernator al insuleĭ Samos, ministru şi preşedinte de consiliŭ, membru şi în maĭ multe rînduriĭ preşedinte al Academieĭ române, istoric şi arheolog, scriitor neobosit şi variat, director general al teatrelor, mare proprietar şi agricultor, ministru plenipotenţiar şi descendent al uneĭ familiĭ cu trecut şi nume în această ţară.

Maĭ rĕmâne încă, el care a introdus alfabetul român în şcoală şi administraţie şi care a scris atâtea pagine admirabile, să fie studiat şi din punctul de vedere literar, ca unul din ceĭ maĭ distinşĭ prozatorĭ românĭ.

Adăogaţĭ la acestea pe omul politic şi pe marele patriot şi veţĭ vedea cât e de vast câmpul activităţiĭ sale.

Fiindu-mĭ imposibil ca să ating toate aceste direcţiunĭ, într'un timp aşa de scurt, mĕ voiŭ opri maĭ mult la omul de ştiinţă.

Ghica studiă cu succes la şcoala de mine şi la şcoala centrală din Paris, urmând şi cursurile de fizică şi chimie la Sorbona, în acel moment în care capitala Franţeĭ avea pe Gay-Lussac, Regnault, Ampère, Thénard, Dumas, Arago şi atâţia alţiĭ; şi pe când Liebich din Bavaria şi Humboldt din Prusia se duceaŭ să se inspire la Paris, la urmaşiĭ luĭ Lavoisier.

Intors, el se gîndi îndată la avutele mine de sare de la noĭ, prezentând un proect de exploatare ce nu fu admis, salinele noastre fiind atuncĭ arendate.

In luptă cu prejudecăţile, fu nevoit a se duce la Iaşĭ, unde un om superior, Nicolae Şuţu, îl numi profesor la Academia Mihăileană. Cursul sĕŭ era urmat şi de persoane străine şcoaleĭ şi nu avea ca rival decât pe Cogălniceanu, în splendidul sĕŭ curs de istorie.

Ca organizator al şcoalelor, el fu primul care în publicaţiunile:

Insemnărĭ asupra învĕţăturiĭ publice, încă de la 1844 [2]);

Programul şcoalelor pentru partea literară, istorică şi filosofică, a învĕţămîntuluĭ secundar, dat la 1844 luĭ Alexandru Balş »Epitrop al învĕţăturilor publice în Moldova« [3]);

---

[1]) Rĕspunsul D-luĭ B. Petriceicu-Hasdeu la discursul D-luĭ Ioan Puşcariu, vezĭ: Discursurĭ de recepţiune XXIII, *Ugrinus*—1291—de Ioan Puşcariu—Bucurescĭ 1901.

[2]) *Foae ştiinţifică şi literară.*—Anul I, 1844. (Studiŭ neterminat prin suprimarea foeĭ).

No. 2 din 16 Ianuarie, No. 3 din 23 Ianuarie, No. 10 din 12 Martie, No. 24 din 25 Iunie, No. 25 din 2 Iulie.

[3]) Studiŭ foarte amĕnunţit publicat tot în foaea pentru minte, etc. No. 43, 44 şi 45 din 1847.

Epistola—care e un adevĕrat studiŭ—către redacţia: »Foae pentru minte, inimă şi literatură« din Braşov, din 1847, *relativă la reorganizarea învĕţămîntuluĭ în Moldova* [1]);

Convorbirĭ economice, douĕ volume, etc., se ocupă de această cestiune serios, vĕzu limpede de la început şi indică maĭ cu deosebire cum trebue să fie învĕţămîntul nostru primar.

Să mĕ opresc puţin la această parte, de oarece ea mĕ interesează maĭ mult, pe lîngă partea ştiinţifică, care va constitui fondul acesteĭ lucrărĭ.

Astfel, în primul sĕŭ studiŭ de la 1844, Ion Ghica spunea că:

»Ar fi foarte îndrăzneţ să pretinzĭ ca aceste câteva feţe să slujească de-o sistemă de învĕţătură publică în ţările româneştĭ; însă *ţinta mea va fi nemerită dacă oarecare ideĭ aruncate de timpurĭŭ încă ar putea sluji de vază celor ce cîrmuesc învĕţătura publică, la întocmirea uneĭ organizaţiĭ marĭ şi largĭ, care să fie loculuĭ şi lor monument mare şi de veşnică slavă...*« [2]).

Nu pot de asemenea, faţă cu aceĭ ce vĕd încă un bine, în învĕţămîntul primar uniform, la oraşe şi la toate satele, să nu reproduc următoarele din lucrarea luĭ Ion Ghica. Cum să avem aceleaşĭ programe, să cerem a se îndeplini aceeaşĭ lucrare, când la ţară, de regulă, avem un singur profesor pentru cincĭ clase. Săteanul nostru nu va putea aprecia nicĭodată atenţiunea, de lăudat de altfel, a celor ce-ĭ daŭ *în formă* o şcoală ca la oraş, dar el le-ar fi de sigur mult maĭ recunoscĕtor, dacă le-ar da ceeace *le trebue* copiilor lor.

Iată, în esenţă, programul sĕŭ:

»Învĕţătura în aceste şcolĭ trebue să îmbrăţişeze numaĭ părţile cele maĭ însemnate şi maĭ de căpetenie, precum sunt: citirea şi scrierea, religia, calculul şi muzica vocală...« [3]).

Iar, în urmă, el crede necesar a se trece la un învăţămînt maĭ utilitar şi în raport cu nevoile sătenilor, neuitând, bine înţeles, partea educaţiuniĭ sufleteştĭ, pe care o arată cât e de utilă:

»Odată ce tineriĭ ar fi câştigat mecanismul citiriĭ şi a scrieriĭ, s'ar da în mâinele lor ca exerciţiĭ la citirea cărţiĭ coprinzĕtoare de articolele legiuirilor noastre, care să le arate îndatoririle lor către Stat şi datoriile reciproce ce sunt între locuitorĭ şi proprietarĭ; cunoştinţe de religie, de morală şi de agricultură..*Ce maĭ bună învĕţătură morală, ce maĭ bună filosofie decât creştinismul? Cât nu s'ar îmbunĕtăţi starea inimiĭ şi a gînduluĭ ţăranuluĭ printr'o citire bine tîlcuită a evangheliei şi a bibliei!* Cât nu s'ar înnălţa ideile luĭ prin oarecare cântărĭ (psalmurĭ) din cele maĭ alese ale luĭ David?

»Starea luĭ materială s'ar îmbunĕtăţi prin cunoştinţe de agricultură ce ar putea afla în cărţĭ şi publicaţiĭ elementare de agricultură; duhul luĭ maĭ deştept ar cerca nouĭ întreprinderĭ.

»Un orator de slăvită memorie, într'un raport de la 6 Florial, anul al 10-lea a Republiceĭ franceze, zice: »Cer ca una din cele dintâĭ cărţĭ care se vor da în mâinele copiilor de la ţară, să le dea cunoştinţe agricole, nu voiŭ zice folositoare, dar neapărate. Oarecare icoane scoase pe tipar de lemn în capul fiecăria lecţiĭ, ar împironi băgarea lor de seamă; stampe de câte zece centime (zece parale), puse pe părepĭ şcoalelor, înfăţişând cel maĭ bun plug, grapele cele maĭ cuviincioase, un copaciŭ roditor bine tăiat, un stup bun şi celelalte«. *Aceste cuvinte zise pentru Franţa, care în*

[1]) Şi răspuns la un articol semnat I. I. (de sigur I. Ionescu), No. 31, 32, 33).

[2]) *Foaea ştiinţifică şi literară* No. 2 din 16 Ianuarie 1844, pag. 9.

[3]) *Foaia ştiinţifică şi literară* No. 24 din 25 Iunie 1844, pag. 186.

toată vremea s'a bizuit a fi o naţie tot de odată agricolă şi manufacturială, se aplică cu atât mai bine la noi, care nu putem şi nu trebue să fim multă vreme încă, câteva veacuri poate, decât o naţie numai agricolă.

»Adăogând la învĕţăturile de mai sus cunoştinţe de facerea contractelor şi de chipul de-a ţine o carte de cheltueli şi venituri, ţăranul ar primi o învĕţătură destulă pentru comerciul vieţii lui. Aceste învĕţături s'ar putea face foarte lesne în trei ani; copiii ar merge la şcoală între vîrsta de 7 şi 10 ani şi doi ani încă să se mai exerciteze, vîrstă până la care părinţii nu se pot sluji de dînşii. *Aşa nici un copil nu ar ajunge în vîrsta de zece ani fără de-a fi îndeplinit aceste cunoştinţe; pe urmă s'ar ţinea, ca să nu uite ceeace a învăţat, cu publicaţii eftine şi folositoare trebuinţelor şi împrejurărilor. Li s'ar da o foae periodică, care să coprindă cunoştinţele elementare de metodurile cele mai bune şi descoperiri noui în agricultură, şi numai acele care pot să se aplice şi la noi;* deslușiri şi *povăţuiri la interesele ţărăneşti; table de preţurile ce au grânele în deosebitele târguri, productele care se caută mai bine* în acea vreme ş. c. l., atunci instituţia foilor săteşti din Moldova şi Valahia vor putea lua adevĕratul duh ce trebue să aibă şi misia lor este mare« [1]).

Câte vederi juste! Ce om practic, inspirându-se de nevoile noastre şi numai de starea noastră reală. *Aceste sfaturi sunt absolute şi acum — din nenorocire—de actualitate.* Mĕ întreb numai, unde am fi fost noi, dacă aceste idei se realizau de la 1840. De sigur am fi fost în o stare de necomparat mai înfloritoare şi astăzi România ar fi fost considerată pe dreptate: Belgia Orientului.

Mai găsim încă *următoarele*, pe care nu mĕ pot împedica de-a le reproduce:

»Sâmbăta după amiazi li se tîlcueşte Evanghelia, care are să se citească a doua zi la leturghie...« [2]).

şi de asemenea:

»Două lecţii pe sĕptămână pentru o cetire *dintr'o carte, care trebue să fie tovarăş nedespărţit al vieţii lor în care se află povăţuiri asupra metodei celei mai obicinuite şi celei mai cuviincioase de agricultura ţărilor româneşti, şi pentru aceasta ar trebui să ne povăţuim mult de la Ardeleni, la care agricultura a luat o mare desvoltare;* cunoştinţe despre mĕsurile întrebuinţate în principate şi despre mĕsuratul pămîntului, adică împărţirea în fălci, în pogoane, prăjini, etc. Oarecare părţi din biblie, din David şi din Evanghelie; *idei lămurite despre îndatoririle reciproce între locuitori şi proprietari; datoriile către Stat; drepturile ţăranului, etc...«* [3]).

. . . . . .

»Saŭ dacă unii cunosc vrun meşteşug, precum: rotăria, dogăria, etc., să se poată îndeletnici la dînsul în acele ceasuri...« [4]).

Iată ce cugeta el despre aceste şcoli şi cât regret că sfaturile sale nu neaŭ atras mai multă atenţiune, ca programele străine, pe care adesea le-am copiat în mod copilăresc.

In ce priveşte alegerea profesorilor săteşti, Ion Ghica cugeta în modul următor:

»Aceşti profesori să se aleagă cu cea mai mare băgare de seamă *şi să fie oameni cu cele mai frumoase sentimente şi cu o adîncă şi temeinică filozofie, pentru că lor se încredinţează viitorul şi destinul naţiei întregi...«* [5]).

---

[1]) *Foaea ştiinţifică şi literară* No. 2 din 16 Ianuarie 1844, pag. 11.
[2]) » » » » » 10 » 12 Martie » » 74.
[3]) » » » » » 10 » 12 » » » 74.
[4]) » » » » » 24 » 25 Iunie » » 188.
[5]) » » » » » 24 » 25 » » » 186.

Iată ce cerea el, în ce privește școalele normale de învățătorĭ:

»La primirea tinerilor trebue să se caute maĭ mult dispozițiile firești decât cunoștințele ce ar aduce viind în școală...« [1]).

In ce privește modul cum urma să se facă pregătirea viitorilor învățătorĭ în aceste școlĭ, iată ce credea el:

»*In aceste școlĭ trebue să domnească maĭ cu seamă iubirea de Dumnezeŭ și dorința de a îmbunătăți starea morală a țăranilor...*« [2]).

»Profesorĭĭ trebue să insufle tinerilor iubirea de oamenĭ și de îndeletniciriĭ plăcute și folositoare, precum: grădinăria, cultura pomilor, creșterea vitelor, etc...« [3]).

»Indeletnicirea profesorilor trebue să fie necontenit a obicĭnui tinerĭĭ elevĭ a se gîndi și a se chibzui, exersându-ĭ la scriere, la citire, la calcul și la cântare; să-ĭ aducă în stare de-a se putea desĕvîrși singurĭ maĭ pe urmă...« [4]).

Iar în ceeace privește rostul ulterior al școaleĭ sătești și a miceĭ literaturĭ anumite, pe care o cerea el, iată care era vederea sa justă:

»Cât folos n'ar eși dacă ar putea să se dea în mâinele plugaruluĭ cărți elementare de agricultură, care să vorbească despre îmbunătățirile ce se pot aduce produceriĭ? Aceasta ar fi un izvor de îmbogățire. Afară de aceasta, citirea ĭ-ar desvolta înțelesul și l-ar face să gîndească la întreprinderĭ și la îmbunătățirĭ, ce ar putea să aducă stăriĭ luĭ...« [5]).

Acest program al luĭ Ion Ghica, enunțat clar încă de la 1844, face cea maĭ mare onoare numeluĭ și memorieĭ sale. Maĭ rĕmâne să maĭ adaog ceeace credea el față cu copilele de sătean, care frecuentaŭ de mult încă, în mic numĕr, școalele de la sat și pe care reformatoriĭ de la orașe nu găseaŭ bine a le lăsa în contact cu băeții:

»A trimite fetele la aceeași școală cu băeții nu mi se pare o mĕsură care să aibă vreo necuviință; însă fiindcă desvoltarea înțelegeriĭ lor este maĭ timpurie, ar trebui ca vîrsta lor de școală să fie cu câțiva anĭ maĭ înaintată, și să se permită între șease și doĭsprezece anĭ...« [6]).

Ca economist, scrierile sale sunt de-o importanță excepțională, și, afară de Marțian, nimenĭ n'a vĕzut maĭ clar, ca el, situația țăriĭ, și este primul și singurul care a vulgarizat cestiunile economice subt formă de convorbire.

Ca administrator, aptitudinile sale aŭ fost puse în evidență, în mod absolut, în insula Samos, unde până astăzĭ se păstrează cu sfințenie memoria numeluĭ sĕŭ. Ion Ghica stîrpi ultimele resturĭ ale pirateriеĭ în Europa, din Archipelag.

Ca istoric și scriitor are paginĭ admirabile, în care vigoarea și coloritul stiluluĭ sĕŭ denotă în fiecare moment temperamentul artistic al luĭ Ion Ghica.

»Omul a stat — zice el — mult timp în uimire d'inaintea minunilor creațiunĭĭ, admirând când cerul azurĭŭ cu luminosul soare, când luna cea bălae și stelele învăpăiate, când câmpia verde însmăltată cu florĭ colorate, care maĭ de care maĭ frumoase, maĭ mîndre și maĭ grațioase, contem-

---

[1]) *Foaea științifică și literară* No. 25 din 2 Iulie 1844, pag. 193.
[2]) » » » » » 25 » 2 » » » 193.
[3]) » » » » » 24 » 25 Iunie » » 188.
[4]) » » » » » 24 » 25 » » » 188.
[5]) » » » » » 2 » 16 Ianuarie » » 10.
[6]) » » » » » 3 » 23 » » » 19.

plând falniciĭ copacĭ încărcaţĭ cu roade gustoase, privind cu respect urieşiĭ munţĭ şi ascultând în extaz cântările armonioase ale pasĕrilor ceruluĭ, murmurul apelor şi şoaptele frunzelor...« [1]).

In corespondenţa sa cu Alecsandri, inginerul de mine este departe de-a face tristă figură faţă cu Bardul Latinităţiĭ.

Ca om de guvernămînt şi ca om politic, cu siguranţă Ion Ghica a fost cineva, şi dintre ceĭ ce aŭ luat parte la revoluţia de la 1848, dacă Ion Ghica n'a avut entusiazmul luĭ Bălcescu, devotamentul luĭ Al. Golescu, convingerea hotărîtă a luĭ Heliade, în pericolul ce ne ameninţa din partea Rusieĭ, a fost cel maĭ bine pregătit dintre eĭ, ceeace se poate constata cu uşurinţă din corespondenţa publicată în urmă, privitoare la acea epocă.

Ca patriot, Ion Ghica poate servi de exemplu. In toate scrierile sale, iubirea de neam este nota sa caracteristică.

Ca om de ştiinţă, însă, Ion Ghica va apărea pentru mulţĭ, poate, subt o lumină nouă.

Ion Ghica nu numaĭ că a fost un admirator entusiast al ştiinţelor, dar în toate scrierile sale el dovedeşte adîncĭ cunoştinţe, atingênd cestiunĭ, care la acea epocă eraŭ abia cunoscute. Maĭ mult decât atâta: el poseda metoda ştiinţifică. Proceda de la simplu la compus, de la fapte pozitive la ipoteze nouĕ, de la analize la sinteze, în toate scrierile sale, în toate studiile sale, fie ele de ştiinţe, de economie, de istorie saŭ politică.

Iată principalele sale scrierĭ ştiinţifice:

Mĕsurĭ şi greutăţi [2]) *şi ochire asupra ştiinţelor* [3]) din 1844, publicate în »**Foaea ştiinţifică şi literară**« ;

Mĕsurĭ şi greutăţi, din 1847, »care putea să serve la transformarea mĕsurilor noastre în mĕsurile cele maĭ uzitate« [4]).

Vade mecum, al inginerului şi al comerciului, din 1865, şi *Ajutorul comerciului, al agricultorului şi al inginerului*, din 1873, lucrare admirabilă şi complectă, asupra căreia 'mĭ atrase atenţiunea, cu entusiasm, un distins oficer superior al armateĭ, şi la care a avut ca colaborator pe D. D. Sturdza.

Despre Calendar, rĕspuns la cuvîntarea de recepţiune, în Academia Română, a luĭ Emanoil Bacaloglu, la 20 Martie 1880.

De asemenea următoarele publicate de Academie:

Omul şi începutul sĕŭ. Ser. I, t. XI, I, 181 (nu a fost publicată, nicĭ manuscriptul lă-at Academieĭ).

Inceputul Omuluĭ. Ser. I, t. XI, II, 61—86.

Despre rasele umane. II, I, 25, 276.

Seminţiile, Soiurile saŭ Rasele, II, II, 389—404.

Precum şi din importanta sa lucrare:

Pămîntul şi Omul, Bucureştĭ, 1884 — partea I, pag. 146.

Din scrierile sale ştiinţifice se poate vedea la fiecare pagină seriozitatea cunoştinţelor ce poseda în această direcţie. E de necrezut numĕrul autorilor ce citează şi cestiunile ce el atinge.

---

[1]) *Pămîntul şi Omul*, 1884, Ion Ghica, pag. 3.
[2]) Numĕrul 23 din 18 Iunie 1844, numĕrul 26 din 9 Iulie 1844 şi numĕrul 27 din 16 Iulie 1844.
[3]) » 26 » 9 Iulie » » 27 » 16 » » » » 30 » 30 » »
[4]) Vezĭ: *Vade mecum*, prefaţa.

La cunoştinţa mea, doĭ Românĭ de vază s'aŭ încercat să definească ştiinţa. Emanoil Bacaloglu a definit-o în modul următor:

»Ştiinţa este interpretaţiunea naturiĭ şi omul este interpretul acesteia«.

Ion Ghica a definit-o încă de la 1844 în modul următor:

»*Ştiinţa, în înţelegerea cea maĭ întinsă, este cunoştinţa legilor firiĭ.* Matematica, fizica, chimia şi celelalte ştiinţe, nu sunt decât nişte părţĭ micĭ răspîndite ale ştiinţeĭ. *Când toate aceste părţĭ şi altele despre care astăzĭ nu avem niciŏ idee, când toate aceste materialurĭ se vor strînge, atunci geniul unuĭ Newton va veni să încheie bolta ştiinţeĭ, monument ce omul va închina luĭ Dumnezeŭ spre recunoştiinţă pentru înţelegerea ce i-a dat...*« [1]).

Mult maĭ în urmă, la 1884, el a schimbat astfel această definiţiune:

»*Ştiinţa, în accepţiunea cea maĭ largă a cuvîntuluĭ, este cunoştiinţa legilor naturiĭ fizice şi morale, a lucrurilor şi a fiinţelor universuluĭ.* Cunoştiinţele matematice, fizice, chimice, istoria naturală, filosofia propriŭ zisă şi ştiinţele morale şi politice, nu sunt decât materialul adunat pentru edificarea ştiinţeĭ universale, care se va ridica atunci când elementele adunate vor putea fi îndestul de numeroase şi când va veni acel geniŭ, care va şti să le adune şi să le coordoneze într'un tot armonios; când va veni, cum zicea Socrate, acela care va explica natura morală şi fizică prin raţiune...« [2]).

Ca o complectare a formuleĭ date de Bacaloglu, Ion Ghica face şi el legătura între natură şi interpretul eĭ:

»*Nimic nu este maĭ vast, zice dînsul, decât ştiinţa, fiindcă nimic nu este întins ca spiritul omuluĭ...* [3])

Şi progresul ştiinţelor este indefinit, de oarece adăoga el:

»*Cine poate spune unde se află limita desvoltăriĭ spirituluĭ omenesc...*« [4]).

Ştiinţa pentru Ion Ghica rezuma secretul înaintăriĭ omuluĭ:

»*Astăzĭ nu e propăşire fără ştiinţe*«... [5]).

afirma el, precum şi:

»Secolul nostru este al ştiinţeĭ... [6]).

Secolul al XIX-lea despre care el scria:

»*Secol mare şi luminos între toate menit a schimba faţa lucrurilor pe pămînt, de la apus la răsărit, secol care a adus cu dînsul o civilizaţiune cu totul şi cu totul nouă, nebănuită şi nevisată de timpiĭ anteriorĭ; civilisaţiune eşită din descoperirile ştiinţifice datorite geniuluĭ omenesc, care a dat rîurilor, mărilor şi oceanelor vapoarele, a înzestrat continentele cu drumurĭ de fer, a luminat pămîntul cu gaz şi cu scînteia electrică, ne-a dăruit telegrafia, telefonia, fotografia; prin mecanică şi prin chimie a transformat toate artele şi măestriele, a însutit şi înmiit producţiunea şi a ridicat pe om din robie şi din apăsare, la egalitate şi la libertate; a vĕzut renăscênd ca din cenuşe State nouĭ, ca Grecia, ca Belgia, România, Serbia şi Bulgaria. Secolul acesta a vĕzut la lucru atâţia oamenĭ de geniŭ care s'aŭ ilustrat în ştiinţe,*

---

[1]) *Foaea ştiinţifică şi literară*, No. 26 din 9 Iulie 1844, pag. 202.
[2]) *Pămîntul şi Omul*, 1884, de Ion Ghica, pag. 8.
[3]) » » » » » » » » 36.
[4]) » » » » » » » » 91.
[5]) *Foaea ştinţifică şi literară* No. 27 din 16 Iulie 1844, pag. 213.
[6]) *Pămîntul şi Omul*, 1884, de Ion Ghica, pag. 74.

în arte şi în litere, pe Humboldt, pe Cuvier şi pe Arago; pe Goethe, pe Biron şi pe Victor Hugo; pe Beethowen, pe Meyerbeer, pe Rossini şi pe Wagner; pe Watt, pe Franclin şi pe Pasteur...« [1]).

Ion Ghica unea maĭ toate cunoştiinţele omeneştĭ în un singur mănunchiŭ; ca adevĕrat enciclopedist, el pătrunsese în intimitatea tuturor ramurilor maĭ marĭ şi cu drept cuvînt a putut zice:

»In lumea aceasta ordinul fizic realizează ordinul intelectual...« [2]).

Nu pot să nu reproduc una din cele maĭ frumoase paginĭ din scrierile sale, căcĭ din ea se poate vedea şi înnălţimea cugetărĭĭ sale şi credinţa sa:

»Când, în acţiunea sa, spiritul părăseşte preocupaţiunile fizice şi trece la o viaţă de un alt ordin, străbate regiunĭ maĭ înnalte în care adevĕrul 'ĭ apare strălucit şi limpede, ca luĭ Galileŭ, luĭ Kepler şi luĭ Newton, atuncĭ se suie până la descoperirea legilor mişcărĭĭ corpurilor cereştĭ, la cauzele efectelor şi, în admirarea frumuseţilor naturĭĭ, fizice şi morale, caută necontenit a afla ceeace nu cunoaşte; caută a descoperi adevĕrurĭ nouĭ. *Dar cu cât 'şĭ înavuţeşte maĭ mult spiritul, cu atât înţelege maĭ bine cât 'ĭ este de inaccesibil absolutul, adică: cauza universalităţiĭ cauzelor şi se convinge că ea va rĕmânea totdeauna pentru dînsul o taină mare.* Înţelege tot odată, că deşi nu-ĭ este dat a ajunge la perfecţiune, poate însă înainta necontenit pe scara perfectibilităţiĭ. Omul aplicat la studiul frumuseţilor şi al armonieĭ naturiĭ, fie prin investigaţiunĭ microscopice, fie prin cercetărĭ telescopice, prin studiul asupra infinitelor micĭ saŭ infinitelor marĭ, nu se poate opri de-a recunoaşte pretutindenĭ o inteligenţă supremă şi o chibzuinţă neměsurată, care 'ĭ dovedeşte: că toate aŭ fost bine combinate şi prevĕzute şi că toate aŭ fost plăsmuite cu cumpănă şi měsură.

»Cu cât aprofundăm, cu atât ne convingem că Universul este opera uneĭ Puterĭ, maĭ presus de concepţiunea noastră, recunoaştem puterea cea mare şi înţeleaptă în lucrurile cele maĭ micĭ şi maĭ umile, ca şi în cele maĭ complexe şi maĭ măreţe.

»Cele infinit de micĭ sunt tot atât de admirat ca şi cele infinit marĭ; organele şi funcţiunile uneĭ furnicĭ nu sunt maĭ puţin vrednice de mirare decât mişcarea lumilor cereştĭ.

»Cercetând legile care regulează raporturile dintre fenomene şi asigură fiinţa şi conservarea lor, nu se poate tăgădui că ele purced tot de la o singură şi aceeaşĭ voinţă. Aceĭ care aŭ avut fericirea de-a îmbogăţi cunoştinţele omeneştĭ cu descoperirĭ de fenomenene cunoscute maĭ înaintea lor, şi care aŭ înaintat ştiinţa prin descoperirĭ, aŭ recunoscut acest adevĕr. Eĭ aŭ fost ceĭ maĭ marĭ deiştĭ. Cel dintăĭ cuvînt din cartea luĭ Linné este »Dumnezeŭ«. Vreĭ să-l numeştĭ *Soartă?* zice el? poţĭ, fiindcă de la el depind toate. Vreĭ să-l numeştĭ *Natură?* tot el este, fiindcă este autorul a tot ce există; de-l veĭ numi *Providenţa* este prevĕzătorul care cîrmueşte Universul. Retras într'un altar nestrăbătut simţirilor noastre, nu se arată decât sufletuluĭ...« [3]).

Iată omul! iată credinţa sa! Această credinţă exprimată atât de cald şi în mod atât de clar, reflectează credinţa adîncă a mediuluĭ în care a trăit el, credinţa absolută a Românuluĭ! Totul pentru el vine de sus, şi deviza: Nihil sine Deo! pe care Augusta noastră Dinastie a alipit-o la datinele poporuluĭ român, rĕspunde, după cum vedeţĭ, în mod desăvîrşit firiĭ acestuĭ popor.

Avem bucurie a constata că în această direcţie Ion Ghica e alăturea cu mariĭ cugetătorĭ aĭ omenirĭĭ.

In această ţară, în care spoiala unuĭ învăţămînt pozitiv, greşit înţeles, a

---

[1]) Scrisorĭ către Alexandri, Ion Ghica, 1887, Introducţiune. III.

[2]) *Pămîntul şi Omul*, 1884, Ion Ghica, pag. 67.

[3]) *Pămîntul şi Omul*, 1884, de Ion Ghica, pag. 65.

produs atâtea rele şi atâtea victime, prin distrugerea credinţeĭ, fără a înnălţa sufletul nicĭ în un alt mod; în această ţară, în care o falsă civilizaţiune şi o rea îndrumare, a dat atâţĭ scăzuţĭ la suflet, copiĭ sceptiçĭ şi oameni incapabilĭ de-o muncă serioasă; în această ţară în care, în şcoala Statuluĭ chiar, copiiĭ puneaŭ la vot existenţa luĭ Dumnezeŭ; în această ţară e un bine că un fruntaş ca Ion Ghica înnălţându-se cu cugetarea sa către cer, dădea exemplul de credinţă în o fiinţă provedinţială, şi atrăgea încă atenţiunea celor care cugetaŭ spre regiunile senine.

Am însă o mică rezervă de făcut în ceeace priveşte părerea luĭ Ion Ghica citată maĭ sus, şi a altora, că:

»*Cu atât înţelege maĭ bine, cu cât 'ĭ este de inaccesibil absolutul, adică cauza universalităţiĭ cauzelor, şi se convinge că ea va rĕmânea totdeauna pentru dînsul o taină mare*«.

Iată, în ce mĕ priveşte, o părere prea absolută, căçĭ am nu numaĭ o iluzie ce mĕ mîngăe, dar o credinţă hotărîtă ce păstrez, că omul va pătrunde, zi cu zi maĭ mult, misterele ce-ĭ staŭ în cale. Creerul omenesc are o astfel de putere, de care nu ne-am dat încă seamă. El e organul cel maĭ perfectibil în funcţiunea sufletuluĭ.

Ce a fost creerul la omul peşterilor; ce a ajuns el să fie la cugetătoriĭ Indieĭ; cât s'a desvoltat de atunçĭ chiar până la Newton şi de la acesta până în prezent! Astăzĭ înţelegem lucruri pe care omenirea nicĭ nu le putea închipui maĭ înainte. Omul a mĕsurat viteza corpilor cereştĭ, le-a determinat greutatea, volumul şi masa. El prevede fenomenele astronomice; a calculat şi determinat viteza vertiginoasă a luminiĭ şi electricităţiĭ; a aflat Helium maĭ întâĭ în Soare şi apoĭ pe pământ. Şi toate acestea în ce puţin timp, din lunga sa viaţă pământească! Şi dacă, prin o simplă regulă de treĭ, vom pune în un termen, de unde am plecat şi ce anume am făcut în un anumit timp, timpul trecut, şi ce vom putea face în viitor, în al doilea termen, ne vom convinge că nimeni nu poate prevedea limita la care se va opri pătrunderea omeniriĭ în infinitul timpuluĭ.

Omul, pe planetă, reprezintă în cel maĭ mare grad viaţa intelectuală. Aceasta e o părticică din viaţa universală, pe care el va înţelege-o necontenit din ce în ce maĭ mult. Cauza cauzelor, probabil, nu va maĭ fi un mister.

Încă de la 1840, Ion Ghica arăta în mod hotărît şi convins ce credea el despre ştiinţă şi religie; el vedea întocmaĭ ca cugetătoriĭ din vechime şi din fericire, după tendinţa ce s'a accentuat din ce în ce maĭ mult între învĕţaţiĭ sfîrşituluĭ secoluluĭ trecut, ca majoritatea celor în viaţă.

Vorbind de eĭ, Ghica zicea încă de la 1844:

»Toţĭ aceştĭ oameni sunt insuflaţĭ în ostenitoarele lor lucrărĭ de mărimea ziditoruluĭ. Nimenea n'a ştiut să slăvească pe Dumnezeŭ maĭ bine decât acele geniurĭ. Nimenea nu vede maĭ bine mărimea faptelor luĭ Dumnezeŭ, decât aceĭ care se îndeletnicesc cu asemenea descoperirĭ. Spre dovadă slujească rugăciunea făcută de Kepler către Dumnezeŭ, pe care părintele Bucland o dă din cuvînt în cuvînt...« [1]).

---

[1]) *Foaea ştiinţifică şi literară* No. 27 din 16 Iulie 1844, pag. 211.

Şi mai departe:

»Dumnezeŭ voeşte ca toţi oamenii să fie luminaţi şi să poată ajunge la cunoştiinţa adevĕruluĭ, ca să-l poată cinsti şi slăvi pe dînsul...« [1]).

Şi în fine:

»După cum am putut vedea, ştiinţele ne învaţă să slăvim pe Dumnezeŭ întru adevĕrata mărire a luĭ; ele ne daŭ mijloacele de-a ne procura toate trebuinţele şi mulţumirile ce-ĭ este dat omuluĭ să guste pe acest pămînt...« [2]).

Legând progresele morale şi cu deosebire pe cele materiale, ce caracterizĕ secolul trecut, el pare a lega epoca contemporană, atât de strălucitoare, de epoca măreaţă a iviriĭ creştinismuluĭ:

»Epoca iviriĭ creştinismuluĭ este cea maĭ mare întîmplare în Istorie...«, zicea el [3]).

In adevĕr, pentru transformarea morală a omuluĭ, un mare inspirat sosi pe pămînt, spuse cuvîntul sĕŭ, şi cu sacrificiul trupuluĭ şi cu durerea martiruluĭ, pecetlui trecutul şi insuflă omenirii calea înnălţării sufleteşti.

Pentru transformarea materială a omenirii, aŭ trebuit să vie între noĭ geniĭ şi muncitorĭ numeroşĭ, ca prin priceperea şi munca lor să sistematizeze şi să îndrumeze activitatea omenească.

Pentru propaganda cuvîntuluĭ, 12 Apostolĭ aŭ fost suficienţi, o singură carte, Evanghelia, arătă totul; revoluţiunea s'a făcut şi trecutul sângeros în care puterea oarbă şi pătimaşă, precum şi lipsa de milă ce-l caracterizĕ, a rĕmas departe, şi ar fi rĕmas cu totul în întuneric, dacă omul ar fi urmat cu maĭ multă credinţă exemplul dat.

Căcĭ cum zicea Ion Ghica:

»Este mare lucru un popor de oameni creştinĭ, înţelepţi şi buni...[4])«.

Pentru propaganda veritătilor ştiinţifice, geniilor marĭ, ca Galileŭ, ca Newton, ca Lavoisier, se alipesc cu miile cercetătoriĭ resfiraţi pe toată suprafaţa pămîntuluĭ şi carezi cu zi, luminând întunerecul prin descoperirile ştiinţeĭ, adaogă pagină cu pagină la acea carte, sfîntă şi ea, cartea progreselor ştiinţifice, în care se înscrie zilnic cele ce cunoaştem despre mărirea opereĭ Dumnezeiriĭ.

»Progresul şi toleranţa secoluluĭ în care trăim, zice Ion Ghica, n'aŭ permis ca aceştĭ învĕţaţi să fie trataţi ca Galileĭ, din contra clerul anglican, maĭ ales, a fost gelos a căuta şi a afla cum s'ar putea pune scriptura în acord cu descoperirile ştiinţifice. Reverendul părinte doctorul Bucland a scris o carte foarte însemnată asupra acestuĭ obiect. Geologiĭ aŭ deschis un câmp vast filosofieĭ natureĭ...[5])«.

Şi mai în urmă:

»Douĕ cărţĭ cu care Orientul a înzestrat lumea aŭ scos pe om din întuneric: Biblia şi Evanghelia; cea dintăĭ l-a supus la legĭ morale, făgăduindu-ĭ bunurile pămîntuluĭ; cealaltă ĭ-a arătat viaţa din lumea aceasta, ca un timp de încercare, ca o vale de durere, cu o mulţumire eternă

---

[1]) *Foaea ştiinţifică şi literară* No. 24 din 25 Iunie 1844, pag. 188.
[2]) *Foaea ştiinţifică şi literară* No. 27 din 16 Iulie 1844, pag. 213.
[3]) *Foaea ştiinţifică şi literară*, No. 26 din 9 Iulie 1844, pag. 203.
[4]) *Foaea ştiinţifică şi literară*, No. 24 din 25 Iunie 1844, pag. 189.
[5]) *Pămîntul şi Omul*, 1884, de Ion Ghica, pag. 72.

ca răsplată pentru sufletele celor buni; *a arătat omului că perfectibilitatea sufletului este sentimentul bunătăţii, al caritătii şi al iubirii. Astfel, creştinismul a devenit leagănul perfectibilităţii omului, a proclamat progresul, sporirea binelui şi a frumosului, aspiraţiunea către o fericire perpetuă* şi a devenit religiunea lumii civilizate:

»Legea ne este dată prin Moise, iar darul ne-a venit de la Christos« zice, Ioan...[1]).

Dacă intrăm ceva mai adînc în fiecare ramură specială din cele cunoscute de Ion Ghica, 'l întîlnim acelaşi: înnalt ca cugetare, fermecător ca stil, profund în cunoştinţe.

Incep cu veritătile absolute:

»Astronomia şi istoria naturală, scria el, preumblă spiritul omului între cele două margini neaccesibile, între infinitul mare: spaţiul şi timpul, şi infinitul mic: momentul şi punctul...[2])«.

Cum s'ar putea oare scrie mai frumos şi mai exact?!

Iar la 1844 scria:

»Pămîntul, la început colosul universului, pe care se reazimă bolta cerească, 'l vedem micşorându-se încet, încet, cu cât omul deschide ochii, şi astăzi nu este decât un atom pe cer. Picătura de apă, grăuntele cel mai subţire al nisipului mării, nu mai sunt cea de pe urmă despărţire a materiei. O nenumărată sumă de fiinţe vieţuesc în cea mai mică picătură de apă; fiecare are organismul său din lăuntru; ne perdem când socotim la micşorarea acelor organe. Dar nu este nimic încă micşorimea lor pe lîngă a atomelor?« [3]).

Patruzeci ani mai în urmă, la 1884, scria iarăşi:

»Cu cât admiraţia omului, pentru mărirea globului său, a scăzut, cu atât admiraţia pentru mărirea ziditorului universului a crescut. A crescut de la grăuntele de nisip şi de la organele fiinţelor microscopice şi microbice până la mărimea bolţii cereşti, cu cât s'a întins cunoştiinţele şi investigaţiunile...« [4]).

Natural că nu Ion Ghica, care încă de la 1842 a propus introducerea sistemului metric, şi a impus *Monitorului Oficial* şi stilul nou, ar fi putut să tacă faţă cu persistenţa noastră de-a ne menţine încă cu un calendar, care astăzi prezintă o diferenţă de 13 zile în înscrierea adevărată a scurgerii timpului.

El a răspuns lui Bacaloglu în sînul acestei Academii, când acesta cuvînta despre Calendar, cu ocaziunea primirii sale oficiale.

Ion Ghica, Bacaloglu şi Panaite Donici au dreptul la recunoştinţa noastră de-a fi scris şi luminat opinia publică la noi asupra acestei cestiuni. Lucrările lui Panaite Donici au fost cerute oficial în numele Sinodului din Petersburg de Pobedonozov, pentru care primi felicitări alese.

Ion Ghica ne dete pagini admirabile în această privinţă. Cu drept cuvînt el zice:

»Dacă am urma a calcula timpul tot după Calendarul cel vechiu sau Iulian, peste câteva secole în România canicula va fi în luna Ianuarie, iar în luna lui Iulie se va putea trece Dunărea pe ghiaţă...« [5]).

---

[1]) *Pămîntul şi Omul*, 1884, de Ion Ghica, pag. 67.
[2]) *Pămîntul şi Omul*, 1884, de Ion Ghica, pag. 72.
[3]) *Foaea ştiinţifică şi literară*, No. 27 din 16 Iulie 1844, pag. 212.
[4]) *Pămîntul şi Omul*, 1884, de Ion Ghica, pag. 73.
[5]) *Pămîntul şi Omul*, 1884, de Ion Ghica, pag. 20.

Şi :

»Neştiinţa face pe unii să creadă şi acum că adoptarea Calendarului ar fi o cestiune de ortodoxie, pe când nu este decât o cestiune de astronomie şi de calcul. Mîntuitorul lumii a fost mai înainte de toţi secolii şi întru nimic nu i se poate atinge gloria sa cea cerească şi eternă, admiţând că s'au întrupat 12 zile mai înainte saŭ mai în urmă. Nu am deveni Papistaşi calculând timpul dupe sistemul lui Lilio, zis al Papei Grigorie XIII; precum nu suntem adoratorii zeilor Olimpului, calculând dupe Calendarul lui Sogygenes, zis al Împăratului Roman Iuliu Cesar; precum nu suntem adoratorĭ aĭ lui Joe, zicându-ne descendenţii legiunilor idolatre aduse aci de Traian.

»*Ceeace poate fi mai plăcut lui Dumnezeŭ,* zice el, *ar fi să calculăm timpul după legile prin care el a regulat mersul corpurilor cereşti.* Cunoştinţa acestor legi este în atribuţiunile oamenilor de ştiinţă, a astronomilor, iar nu a Împăraţilor, a Papilor, saŭ a Mitropoliţilor. Numaĭ astronomiĭ ne pot spune într'un mod precis de câte orĭ s'a învîrtit pămîntul împrejurul soareluĭ de la anul 752 după zidirea Romeĭ (anul naşterii Mîntuitoruluĭ) până astăzĭ...«[1]).

Şi, pentru a complecta, el maĭ adaogă:

»Engleziĭ şi Germaniĭ protestanţi n'aŭ admis la început Calendarul Gregorian, făcênd şi eĭ dintr'aceasta o cestiune religioasă, *dar în urmă înţelegênd că religia nu are nimic a face cu această cestiune de un ordin pur ştiinţific astronomic,* Germaniĭ la 1699 şi Engleziĭ la 1752 aŭ adoptat noul Calendar, dând zileĭ de 2 Septembre data de 14 Septembre...«[2]).

Iar în sînul Academieĭ, adresându-se luĭ Bacaloglu, el care cunoştea ţara sa, 'ĭ zise:

»Subiectul cu care inauguraţi astăzĭ lucrările voastre în sînul Academieĭ este nu numaĭ de-o mare importanţă ştiinţifică, dar are şi o mare importanţă politică şi socială; bine aţĭ făcut de l-aţĭ ales. Om exclusiv al ştiinţeĭ, nu vi se vor putea imputa nicĭ scopurĭ politice, nicĭ antireligioase; om din popor, cuvintele voastre pot avea maĭ multă trecere şi acţiune asupra mulţimiĭ, pot pătrunde în clasele de jos, ca să gonească întunerecul şi să propage lumina şi adevĕrul...«[3]).

Căcĭ el ştia că:

»Eresurile se implântă atât de adînc în inimile mulţimiĭ, în cât desrădĕcinarea lor devine foarte anevoe şi cere un timp îndelungat, pe când adevĕrul se propagă anevoe şi încet...«[4]).

El ştia de asemenea că:

»Credinţele şi obiceiurile învechite sunt nişte rezistenţe cu care filosofiĭ şi politiciĭ trebue să compteze când îşĭ propun a lumina şi reforma un popor...«[5]).

Să sperăm că, faţă cu iniţiativa luată de societatea de ştiinţe din Bucureştĭ; faţă cu curentul ce s'a născut, din fericire, în opinia noastră publică; faţă cu luminarea mulţimiĭ şi cu faptul că la noĭ clerul naţional a mers totdeauna alăturea cu reformatoriĭ noştri; că, în curînd, vom schimba calendarul şi vom socoti şi noĭ în viitor scurgerea timpuluĭ în mod exact.

Să ne întoarcem acum din depărtările spaţiurilor interplanetare, pe mica noastră planetă, şi să ne ocupăm cu legile materieĭ terestre; să trecem de la astronomie la fizică şi chimie.

---

[1]) *Pămîntul şi Omul,* 1884, de Ion Ghica, pag. 21.
[2]) *Pămîntul şi Omul,* 1884, Ion Ghica, pag. 21.
[3]) Răspuns la cuvîntarea luĭ Bacaloglu în şedinţa de la 20 Martie 1880.
[4]) *Pămîntul şi Omul,* 1884, de Ion Ghica, pag. 22.
[5]) *Pămîntul şi Omul,* 1884, de Ion Ghica, pag. 22.

Ion Ghica vede just când zice:

»Fizica, chimia şi mecanica s'ar putea reduce la una şi aceeaşĭ ştiinţă...« [1]).

Tot astfel când vorbeşte că:

»Observaţiunea şi experienţa a luat locul imaginaţiunii, a hipotezelor şi a teorielor; ştiinţa se mărgineşte a constata şi a coordona faptele. Când numĕrul observaţiunilor asupra unuĭ ordin de fenomene s'a mărit îndestul, ca să se poată stabili regulele şi legile cărora sunt supuse, acel grup de fenomene se clasează, se coordonează şi constitue o ştiinţă saŭ un ram al uneĭ ştiinţe...« [2]).

Intrebările ce şi-le pune, presupun multă ştiinţă şi multă cugetare; iată, ca exemplu, una relativă la origina căldurii:

»Dar ce sunt ele acele raze, ce este căldura? Iată probleme marĭ nerezolvate ale ştiinţeĭ fizice şi astronomice, nedumiririĭ la care uniĭ cred că aŭ rĕspuns, când zic: »Căldura este efectul mişcăriĭ! fiindcă orĭ unde este mişcare este şi desvoltare de căldură«. Dar asemenea rĕspunsurĭ nu fac alta decât a ocoli dificultatea, a o muta dintr'un loc într'altul, fără de a o deslega; într'alte cuvinte este a se învîrti într'un cerc viţios, căcĭ naşte o altă întrebare: Ce este mişcarea?...« [3]).

Şi faţă cu lucrările actuale a luĭ Marconi, e bine de-a cita următoarea parte scrisă înainte de 1884:

»Glasul se transmite la miĭ de chilometri cu repeziciunea gînduluĭ; greutăţile cele marĭ sunt ridicate şi duse cu foc şi cu apă, oraşele se pot lumina ca ziua prin ştiinţa electrică. Locomobila şi vasul cu aburĭ aŭ schimbat starea lumiĭ într'o jumĕtate de secol. *Nicĭ o revoluţiune politică şi socială, zice el, n'a putut aduce în lume o prefacere comparabilă cu acea adusă de drumurile de fer, de navigaţiunea vapoarelor şi de telegrafia electrică.* In toate zilele omul dobîndeşte puterĭ noĭ...« [4]).

Saŭ încă:

»Arhimede, dacă ar învia de odată, cu toate cunoştinţele şi cu toată ştiinţa sa, ar rĕmânea în uimire şi nedomirire dinaintea uneĭ locomotive, alergând ca năluca, ducênd după dînsa o sută de vagoane; dacă ar auzi în telefon vocea unuĭ amic de la un capĕt al pămîntuluĭ la altul...« [5]).

Tot astfel în ce priveşte chimia, el vede just când scrie următoarele:

»Chimia s'a făcut una din cunoştinţele cele maĭ neapărate ale omuluĭ. Ea se amestecă în toate trebuinţele materiale ale noastre. Nu este materie de consumaţie, nu este fabricaţie, unde chimia să nu joace cel dintăĭ rol, şi ţĕrmurile unde se va mărgini influenţa eĭ în societate sunt foarte depărtate...« [6]).

Iar în privinţa unităţiĭ materieĭ, a căreia convins partizan sunt, găsim următoarele ideĭ:

»Din diamant ea face cărbune, şi nu este îndoială că într'o zi o să ne arate mijlocul de-a face diamant din cărbune...« [7]).

Fapt ce a fost realizat just o jumĕtate de secol maĭ în urmă de Moissau. Tot la acea epocă, 1844, el maĭ zicea, cu drept cuvînt:

---

[1]) *Pămîntul şi Omul*, 1884, de Ion Ghica, pag. 77.
[2]) *Pămîntul şi Omul*, 1884, de Ion Ghica, pag. 74.
[3]) *Pămîntul şi Omul*, 1884, de Ion Ghica, pag. 31.
[4]) *Pămîntul şi Omul*, 1884, de Ion Ghica, pag. 69.
[5]) *Pămîntul şi Omul*, 1884, de Ion Ghica, pag. 91.
[6]) *Foaea ştiinţifică şi literară* No 27 din 16 Iulie 1844, pag. 210.
[7]) *Foaea ştiinţifică şi literară* No. 27 din 16 Iulie, 1844, pag. 210.

»Ceĭ ce aŭ oarecare cunoştinţă de această ştiinţă, nu pot socoti de nebunĭ pe ceĭce caută a face aur din plumb şi din alte materiĭ...« [1]).

Şi maĭ în urmă:

»Dumnezeŭ maĭ ştie dacă aflarea pietreĭ filosofale se maĭ poate considera ca o chimeră...« [2]).

In privinţa ştiinţelor naturale are paginĭ admirabile, şi principiul pus înnainte de Lamarcq, Wallace şi Darwin 'l rezumă în următoarea cugetare, frumoasă şi adevĕrată:

»Selecţiunea naturală 'şĭ are sorgintea în admiraţiunea frumosuluĭ şi în vitejiĭ...« [3]).

Vorbind despre origina şi transformarea omuluĭ, găsim că:

»Neamul omenesc porneşte de la misterul neînţeles încă al creaţiuniĭ a unuĭ singur mascul şi a uneĭ singure femele. Dar cum de la o singură sorginte s'aŭ produs atâtea seminţiĭ, atâtea soiurĭ şi atâtea varietăţĭ de oamenĭ, atât de deosebite între dînsele prin formă, colorĭ, inteligenţă şi aptitudinĭ? Ştiinţa este până la un punct acum chiar în stare a ne explica acest fenomen...« [4]).

Şi:

»Orĭcare ar fi clasificarea la care se va opri ştiinţa, teoria luĭ Blumenbach de o singură şi comună origină, rĕmâne neatinsă, căcĭ deşi vedem o mulţime de soiurĭ de caĭ, de oĭ, de câinĭ, de porumbĭ şi de găinĭ, unele de o coloare, altele de alta, unele cu pĕrul lin, altele cu pĕrul creţĭ diferind prin forme şi prin calităţĭ, precum sunt şi oameniĭ, uniĭ cu barbă, alţiĭ spânĭ, uniĭ cu unghiul facial maĭ ascuţit, alţiĭ avêndu-l maĭ teşit; însă şi eĭ, ca şi celelalte neamurĭ animale, se reduc la un singur om, la o singură pereche şi seminţiele nu sunt decât formele unuĭ neam unic, care se împerechează, păstrând însuşirile şi facultăţile secundare ce se perpetuă prin transmiterile din generaţiune în generaţiune...« [5]).

In altă parte a scrierilor sale rĕmâne cu drept cuvênt uimit despre puterea creeruluĭ omenesc:

»Esenţa materieĭ cerebrale este ceva care întrece orĭce imaginaţiune. Este în adevĕr de mirat cum o cătime aşa de mică de această substanţă poate da o aşa de mare desvoltare activităţiĭ...« [6]).

Şi arată progresul omuluĭ prin următoarele:

»Câţĭ secolĭ trebue să fi trecut — zice el — până ce oameniĭ să fi ajuns a nu se maĭ mânca între dînşiĭ şi până aŭ putut să-şĭ reguleze relaţiunile sociale? Câţĭ secolĭ vor trebui să maĭ treacă până vor ajunge a nu se maĭ invidia, a nu se maĭ persecuta uniĭ pe alţiĭ şi până vom înţelege cu toţiĭ că fericirea unuia este un bine pentru toţĭ, precum nenorocirea fiecăruia este un rĕŭ comun...« [7]).

Şi:

»Scara intelectuală la om este foarte întinsă, de vom compara pe guşaţiĭ cretinĭ din valea de Aosta şi-ĭ vom pune în cumpănă cu oameniĭ civilizaţĭ, ce vedem chiar în vecinătatea lor, cu un

---

[1]) *Foaea ştiinţifică şi literară* No. 27 din 16 Iulie, 1844, pag. 210.
[2]) *Pămîntul şi Omul*, 1884, de Ion Ghica, pag. 71.
[3]) *Pămîntul şi Omul*, 1884, de Ion Ghica, pag. 55.
[4]) » » » » » » » » 100.
[5]) » » » » » » » » 99.
[6]) » » » » » » » » 59.
[7]) » » » » » » » » 90.

J. J. Rousseau, cu un de Saussure, saŭ cu un Decandolle, se sperie mintea omuluĭ de abisul care desparte aceste fiinţe de acelaşĭ neam...« [1]).

Şi o caracterizĕ ca un artist în modul urmĕtor:

»Ne-am putea închipui scara soiurilor de oamenĭ ca un lavi cu tuş, care, începênd de la albul hârtieĭ, ar ajunge la negrul cel maĭ întunecat prin cuşe subţirĭ şi succesive, trecênd prin toate tonurile intermediare...« [2]).

In altă parte exclamă cu dreptul, privind pe de o parte atâtea milioane de anĭ în urmă, în viaţa primitivă a primilor oamenĭ, a omenirĭĭ animale, a vieţiĭ inferioare, şi trece cu gîndul la lumina şi armonia viitoruluĭ, lumină datorită creeruluĭ şi armonie datorită sufletuluĭ omenesc.

Imĭ pare admirabilă cu deosebire următoarea cugetare în ce priveşte moartea şi viaţa, care se aplică tot atât de bine individuluĭ, ca şi naţiunĭĭ:

»Formarea şi disoluţiunea, viaţa şi moartea, sunt nişte condiţiunĭ fatale, de care nimenĭ nu poate scăpa. Materia şi forma, toate-ĭ sunt supuse. Spiritul le adună şi le dă o viaţă. Când el se corumpe, când materia se strică, se desface şi se dizolvă. O ginte, o seminţie dispare, dar reapare subt altă formă şi în alte condiţiunĭ, ca să primească spiritul, care numaĭ el póte da viaţă, legĭ şi unitate...« [3]).

E curios de a observa, cu această ocaziune, cum şi Ion Ghica, ca şi numeroase inteligenţe superioare, şi până şi popoare primitive chiar, fără voe, fără a-şĭ da seamă, simt, pătrund, li se revelează, noţiunea vieţiĭ perpetue, şi legarea eĭ provizorie cu materia tangibilă.

Iată cum rezumă el de magistral continua evoluţie, materială şi morală:

»Pretutindenea apariţiune, perfectibilitate şi dispariţiune...« [4]).

Cugetare, care admite dispariţiunea conform cu vederile noastre actuale.

Dispariţiunea uneĭ fiinţe, însă, presupune dispariţiunea unuĭ complex de organe ce implică în fiinţa lor materie şi forţă. De mult deja, graţie luĭ Lavoisier, avem axioma ştiinţifică: Nimic nu se perde, nimic nu se creează în natură. Nimic nu se perde, nimic nu se creează ca materie, a dovedit-o Lavoisier; nimic nu se perde, nimic nu se creează ca forţă, ca energie, aŭ dovedit-o fizicianiĭ secoluluĭ trecut.

Materia, acest substrat vagabond, care alcătueşte corpiĭ noştriĭ se preme neşte necontenit: O moleculă de carbon, care se poate afla astăzĭ în parfumul mirositor al uneĭ roze, a putut aparţine erĭ uneĭ molecule de bioxid, provenind din putrefacţiunea cărnurilor luĭ Cesar, saŭ a vreuneĭ insecte; din focul nestins al sorgintelor de hidrocarburĭ, ce ese pe alocurea din pămînt, saŭ din vreascurile aruncate de Vestale, pentru a întreţine focul nestins al credinţelor trecutuluĭ, dispărute ca şi popoarele, care le-aŭ profesat, saŭ din tămîia, ce se arde la altarele creştine. O moleculă de apă din sângele nostru, mâine, poate fi dusă de vînturĭ spre a cădea în rouă pe piscurile Carpaţilor, pe care cresc imaculate

---

[1]) *Pămîntul şi Omul*, 1884, de Ion Ghica, pag. 90.
[2]) *Pămîntul şi Omul*, 1884, de Ion Ghica, pag. 137.
[3]) *Pămîntul şi Omul*, 1884, de Ion Ghica, pag. 108.
[4]) » » » » » » » » 85.

florile Regineĭ; luată de o rază a soareluĭ din ţesutul lor, ea va fi înnălţată în senin, va putea fi dusă, spre a alcătui cu altele, ploile binefăcătoare, saŭ cicloanele teribile, apa adîncurilor Oceanurilor, saŭ al isvoruluĭ tainic şi răcoritor.

Perpetuă schimbare, perpetuă mişcare, necontenită viaţă şi moarte, necontenită transformare.

Dar totul nu este numaĭ materie ponderabilă.

Ceva maĭ subtil pătrunde Universul; o materie maĭ eterică, nesupusă legilor atracţiuniĭ, umple spaţiul infinituluĭ.

Este oare vre-o legătură între viaţa terestră şi viaţa universuluĭ, graţie acesteĭ materiĭ? Este şi viaţa o energie, care ca şi materia poate să se transforme fără a-şĭ perde entitatea sa? Iată cestiunĭ pe care ştiinţa le va pune la dispoziţia filosofieĭ, căcĭ, după cum foarte bine zicea Ion Ghica: »Astăzĭ nu este filosofie fără ştiinţă...« [1]).

Iată cine a fost Ion Ghica.

Om superior, cugetător înnalt, om de ştiinţă, factor cultural important în desvoltarea noastră, mare scriitor, observator de valoare, vulgarizator de seamă, sclav însă al epoceĭ în care a trăit.

Operile sale literare şi ştiinţifice, pe cât de variate, pe atât de importante, vor trăi şi vor face astfel parte din tezaurul preţios al cugetăriĭ şi muncĭĭ românești; ele constitue o glorie şi un titlu de mîndrie pentru numele sĕŭ şi *neamul* nostru.

In viitor, oamenĭĭ de talia luĭ Ion Ghica vor putea face maĭ mult: Specializându-se, lucru posibil în prezent, pătrunzênd maĭ adînc într'o direcţiune, eĭ vor putea, prin munca lor, să ia parte la progresul general al omenirĭĭ.

Ion Ghica presimţise, şi nu numaĭ că dorea, dar credea indispensabil şi de urgenţă, ca reprezentanţĭ aĭ neamuluĭ nostru, să ia parte şi eĭ la manifestările superioare ale omenirĭĭ, în calea veşnică a propăşirĭĭ.

Să salutăm dar, cu tot respectul datorit celor maĭ vitejĭ, pe fruntaşĭĭ care adesea cad împlântând stindardul la locul de onoare!

Să salutăm pe demniĭ dispăruţĭ, care, prin munca lor, aŭ făcut ca România să intre şi ea pe calea frumoasă şi utilă a înnaintăriĭ ştiinţelor!

Aceste prime ilustraţiunĭ ale neamuluĭ se numesc: Emanoil Bacaloglu, Grigorie Cobălcescu, Doctorul Dimitrie Brândză, Doctorul Obedenaru, Doctorul Marcovicĭ, Constantin Gogu, Doctorul Assaky, Doctorul Z. Petrescu. Eĭ sunt în fruntea miceĭ falange a Românilor, care aŭ înnavuţit, prin activitatea lor, nu numaĭ ceeace datoreaŭ către neamul lor, dar aŭ contribuit cu ceva şi la ceeace datorim.

Căcĭ, în viaţa omenirĭĭ, toate popoarele, care voesc să trăiască cu demnitate, trebue să contribue cu ceva la mersul eĭ înnainte. Altfel nu avem raţiune de-a trăi.

Ion Ghica de mult a zis:

---

[1]) *Foaea ştiinţifică şi literară* No. 26 din 9 Iulie 1844, pag. 201.

»Astăzi, mai mult de cât oricând, existența și perpetuarea unei ginte este strîns legată de desvoltarea sa morală și intelectuală; orice popor este condamnat a peri, dacă nu are o misiune de împlinit, saŭ dacă nu o înțelege, nu îngrijește de dînsa și nu se aplică la realizarea ei...« [1]).

Onoare, dar, primilor noștri antemergĕtorĭ în această nobilă misiune pentru omenire și neapărată datorie pentru neamul nostru.

Odată cu independența țării, am intrat în o fază nouă, faza a IV-a așĭ putea-o numi în mersul vieții românești.

La afirmarea noastră pe toate terenurile cunoștințelor omenești și pe câmpul științelor, vedem ridicându-se din ce în ce mai numeroșĭ aceia, care prin inteligența, cultura și munca lor, se disting pe terenul minunat al științelor, contribuind din ce în ce mai mult la mișcarea de progres a omenirii de care leagă nu numaĭ numele lor, dar și numele scump al neamuluĭ nostru.

Dorința luĭ Ion Ghica se îndeplinește. Secțiunea de științe a Academieĭ române din ce în ce adună material mai numeros. Facultatea de științe din Iași 'șĭ publică lucrările sale importante. Oamenii de știință din București dispun de mai multe societățĭ, în fruntea cărora *Societatea Română de științe* culege și unește în același mănunchiŭ cercetările făcute de Românĭ de pretutindenea, saŭ lucrările ce ne vin de la oricine, relative la fauna, flora și solul țării. Ea a serbat luna trecută a 100-a sa ședință.

Buletinul eĭ conține 289 memoriĭ, coprinzênd lucrărĭ noue.

Mulțumită Domnuluĭ, avem reprezentanțĭ demnĭ aĭ tuturor specialităților; nume române găsim acum în mod curent în bibliografiele străine; iar în buletinul Academieĭ de științe din Paris, acest înregistrator al progreselor marĭ și generale, s'aŭ publicat, până la 1 Ianuarie 1901, 119 memoriĭ datorite la cercetătorĭ din țara noastră.

Față cu grijele și necazurile momentuluĭ, inerente vieții popoarelor, să avem încredere în viitorul nostru, să punem în munca noastră tot mai multă voință, pricepere și devotament, și să mulțumim oamenilor de bine aĭ neamuluĭ nostru, Maiestățeĭ Sale Regeluĭ, care a realizat în timpul fericiteĭ Sale Domniĭ stabilitatea, ordinea și tendințele bune, care sunt izvoarele științeĭ și ale fericiriĭ unuĭ popor; să mulțumim, în fine, A-Tot-Puterniculuĭ Dumnezeŭ, care nu ne-a păstrat de sigur fără cuvînt timp aproape de 2.000 de anĭ, care a dat raseĭ noastre calităților superioare și care ne-a trimis pe actualul Rege, ca prin înțelepciunea, priceperea și devotamentul ce-l pune, pentru interesele de la care decurge viitorul țării, să ducă, cu căpeteniile acestuĭ neam, țara și neamul nostru mult iubit, acolo unde le este calea indicată și să ia parte cu temeiŭ la începutul acesteĭ a IV-a epocĭ din viața noastră națională, în care poporul român va deveni și el un factor în mișcarea de propășire a omenirii.

Dr. C. I. Istrati.

---

[1]) *Pămîntul și Omul*, 1884, de Ion Ghica, pag. 108.

Doctorul Constantin Istrati

DOCTORUL CONSTANTIN ISTRATI

Omul de ştiinţă, al căruĭ discurs de recepţiune în Academia Română îl publicăm maĭ sus, e una din personalităţile marcante ale Ţăriĭ noastre. Născut în 1850, la Roman, Doctorul Constantin Istrati îşĭ făcu studiile în ţară şi obţinu în 1877 titlul de doctor în medicină de la Facultatea din Bucureştĭ. După susţinerea tezeĭ sale, luă parte în războiul Independenţiĭ contra Turcilor ca medic militar. Câtva timp în urmă se duse în Franţa şi studiă la Paris hidroterapia. Intors în ţară, fu numit director, de la 1879—1892, al stabilimentuluĭ hidroterapic din Sinaia, construirea căruia se făcu după datele sale sistematice. In acelaşĭ timp, doctorul Istrati îşĭ îndreptă activitatea sa ştiinţifică asupra studiuluĭ chimieĭ, pentru care arătase predilecţiune încă de când era în Universitate ca asistent în laboratorul de chimie al doctoruluĭ Davila. In 1882 plecă din noŭ la Paris şi urmă cursurile de la Sorbona, susţinênd în 1885 teza sa de doctorat în chimie asupra *Etilbenzinelor chlorate*. La Paris, în aniĭ de studiŭ, lucră în laboratorul profesoruluĭ Wurtz, şi, după moartea acestuia, în laboratorul luĭ Schutzemberger de la colegiul Franţeĭ. Tot odată urmă cursul luĭ Berthelot de la acelaşĭ colegiŭ şi fu călăuzit în cercetările sale chimice de cunoscutul profesor C. Friedel de la Institutul Franţeĭ.

Reîntors în ţară, ocupă prin concurs catedra de chimie medicală de la Universitatea din Bucureştĭ, rĕmasă vacantă prin moartea regretatuluĭ Davila. In 1887 concură din noŭ şi obţinu catedra de chimie organică de la Facultatea de ştiinţe din Bucureştĭ, care îĭ deschidea un orizont maĭ larg. Intemeiă laboratorul de chimie din Bucureştĭ, care poate servi de model şi pe care îl dirige şi astăzĭ cu aceeaşĭ ardoare tinerească.

Ca rezultat al vieţiĭ sale de laborator, descoperi maĭ întăĭ *franceinele*, admirabile materiĭ colorante, din care doctorul Istrati descrise peste 30 de varietăţĭ, şi cu care obţinu, la Expoziţia din Paris din 1889, medalia de aur şi distincţia de ofiţer al instrucţiuniĭ publice.

Cercetările sale ştiinţifice se îndreptară maĭ târziŭ asupra *serieĭ corpurilor iodate, a fenuluĭ şi fenurilor bromate şi iodate.*

Făcu apoĭ analizele apelor minerale din ţară şi ale tutulor sărurilor

noastre, precum şi a tuturor varietăţilor de petrol românesc. Ultima sa lucrare în sensul acesta este asupra *rumanitei*, succin minunat prin proprietăţile sale fizice, cu care nu se pot compara decât numaĭ unele mostre din Sicilia.

A scris foarte multe studiĭ şi lucrărĭ ştiinţifice, precum şi un număr de biografiĭ ale oamenilor de ştiinţă. Cititoriĭ acesteĭ reviste cunosc câteva din ultimele sale lucrărĭ ca: *Primele şcoale în România*, *Ştefan Mihăilescu*, etc.

Acum zece anĭ tipări *Cursul* său *elementar de chimie organică*, lucrare căreia Academia Română ĭi decernă un premiŭ de 5.000 leĭ. Această carte fu tradusă în franţuzeşte de M. Adam, profesor agregat la Liceul din Charleville, cu o prefaţă de Friedel. *Asupra nomenclaturiĭ în chimia organică*, fu o nouă lucrare a sa, tradusă în franţuzeşte.

Cât despre rapoartele şi articolele sale ştiinţifice, ele alcătuesc o listă lungă, din care nu vom aminti aicĭ decât pe cele ce le avem la îndemână, ca: Importantul volum: *O pagină din Istoria contimporană a Românieĭ*, din punctul de vedere, medical, economic şi naţional, studiile asupra *Cremaţiuniĭ cadavrelor*, asupra *Stabilimentelor de hidroterapie română*, asupra *Locuinţelor sătenilor*, *Postul la Românĭ*, *Importanţa şi necesitatea gimnasticeĭ*, *Locul ştiinţelor fizice în mijlocul cunoştinţelor omeneştĭ*, *Despre Franceine*, *Gazul saŭ Petroleul*, *Sulfobenzida*, *Chimia populară*, *Sarea românească*, etc., şi biografiile: *Doctorul Carol Davila*, *Lavoisier*, *Béchamp*, *Emmanuel Bacaloglu*, *Ştefan Micle*, *Alexe Marin*, şi altele.

Fu, alăturĭ cu Bacaloglu, unul din fundatoriĭ »Societăţiĭ de ştiinţe fizice din Bucureştĭ«, al căreĭ *Buletin*, scris în româneşte şi franţuzeşte, e deja în al 12-lea an de viaţă. Luă parte ca reprezentant al Ţărĭĭ şi al Universităţiĭ din Bucureştĭ la maĭ multe congrese internaţionale, şi la cele de chimie din Bruxela şi Paris fu vice-preşedinte al congreselor.

Doctorul Istrati a ocupat în 1885 locul de membru în consiliul superior sanitar; în 1893 fu numit inspector general al învăţământuluĭ superior şi în 1900 Ministru al cultelor şi instrucţiuniĭ publice.

Om de bine, fire entuziastă şi, maĭ presus de toate, bun român, doctorul Constantin Istrati, atât ca om de ştiinţă cât şi ca sentimente, face onoare timpuluĭ şi ţărĭĭ sale.

A.

NEGURĬ [1]

Colo, în fundul sur,
Stă mort al ceruluĭ azur
Și gîndurile mele moarte
Zadarnic vreaŭ ca să mĕ poarte
In depărtările pustiĭ.
Din pîcle cenușiĭ,
O ploae subțire
Cerne cu mîhnire.
Iar din a minții mele negură,
Ce calde lacrimĭ strecură
Rînduri
Picură tristele gînduri,
Și glasuri line
Ce nu mi-s străine,
Mîhnite-mĭ șoptesc
Să nu maĭ trăesc...
Pe 'ntinse podișuri, pe dealuri,
Ce să desfac departe în valuri
Atîrnă perdele
De neguri, triste ca zilele mele
Și inima-mĭ plânge, că tot
Ce prielnic mĭ-a fost, e mort...
In depărtare,
Un foc clipește pe zare,
El subt a codruluĭ promoroacă
Seamănă steleĭ de suferință proroacă...

---

[1]) Poezie inedită, comunicată de D-l N. Ionescu, profesor din Dorohoiŭ, prin D-l G. G. Burghele, vicepreședintele Atheneuluĭ de acolo.

Privindu-l, îmĭ vine
Să 'ntreb, ce cale duce la bine,
Să-mĭ spue unde
Izvorul cu lacrĕmĭ s'ascunde.
Dar ploaia auzu-mĭ îngînă
Urîtul mĕ duce de mînă,
Şi negrile, moarte abisurĭ,
Visurĭ.
In minte-mĭ, vedeniĭ trezesc;
Atuncea prin neguri, zăresc
Icoane stinse
Cu feţele plânse
Jalnice firĭ,
Năluciri,
Care par făcute,
Din oasele desfăcute
A celor fericiţĭ
Pe vecĭ muriţĭ;
Şi câte amintirĭ
Zîmbirĭ
A unor stinse fericirĭ
Nu-mĭ trec pe dinainte!
Cu raze sfinte
De la morminte;
Dar umbrele călătorind în aer,
Să desfăşoară în lung caer,
Şi 'n dreptul porţiĭ
Vecĭnicieĭ, s'aprinde curcubeul morţiĭ.
O pînză fumurie
Departe se 'ntinde pe câmpie;
Ca 'n fundul gropiĭ,
Mi se întunecă ochiĭ;
Pe raza gîndurilor mele
Vine, trecutul, în crep de jăle;
Orĭce, de ghiaţă suflare,
Cu întristare
Scutură frunzele uscate
A dragostelor mele uitate,
De lacrĕmĭ udate.
In atmosfera rece
De întunerece,
A mea durere
Se stinge ca o părere

Tace ploaia, tace și vîntul,
S'amestecă cerul cu pămîntul;
Adîncul, fălcile-și deschide
Ș'asupră-mĭ lacom le închide;
Subt o movilă cu oase,
De vremurĭ nemilostive roase,
Făptura mea se topește;
Lut îmĭ rĕmâne gîndirea...
O simțire, nu mĕ părăsește:
Iubirea...

N. Beldiceanu.

INDREPTĂRĬ

ROMAN

IX [1])

Într'o duminecă dimineaţa trăsura ducea pe Comăneşteanu, pe Mia şi pe d-l Notar sus la satul Poiana. De-abia eşiţĭ din Selişte, călĕtoriĭ intrară în alt sat românesc, *Galeşul,* şi din acesta în altul, *Tilişca.*

Peste tot aceeaşĭ naivă manifestare a simţimîntuluĭ de patrie, prin zugrăvirea luĭ Mihaĭ-Viteazul pe tablele de la prăvălioare, cu inscripţia »la Mihaĭ Eroul«.

Popularitatea victimeĭ de la Turda nu era datorită numaĭ faptuluĭ că se bătuse şi murise în Transilvania, — ci maĭ cu seamă faptuluĭ că el este oarecum sinteza calităţilor sufleteştĭ ale fraţilor noştri de peste munţĭ. Voinic la trup, chibzuit la minte, mare general, dar şi maĭ mare bărbat de Stat, el trăise şi murise pentru îndeplinirea uneĭ ideĭ politice: unirea tuturor Românilor. Neamul nostru a avut poate generalĭ maĭ marĭ, a avut pe Ştefan-Vodă al Moldoveĭ, admirabil geniŭ militar, încântătoare fire de idealist, care însă părea a nu pricepe nimic în politică, de oarece el socotea că e maĭ bine să se unească Moldova cu orĭcine, cu Turcĭĭ, cu Tătarĭĭ, numaĭ cu Polonĭĭ şi cu Muntenĭĭ nu.

— Vezĭ, mĕ rog, domnule, rezultatul acesteĭ politice a fost că unirea celor douĕ ţĕrĭ surorĭ s'a făcut numaĭ cu 350 de anĭ maĭ tărziŭ, iar domniilevoastre aţĭ încăput subt jugul Turcilor, pe când era în firea lucrurilor ca stăpînirea turcească să se oprească la Dunăre, frontiera eĭ naturală. D'apoĭ vezĭ, domnule, rogu-mĕ, Ştefan-cel-Mare era Bogdănesc, cu scaunul domnieĭ în Suceava, în cealaltă extremitate a românismuluĭ.

D. Notar avea o teorie a sa, care zicea că adevĕraţiĭ şi singurĭĭ moştenitorĭ aĭ Romanilor pe pămînt eraŭ Olteniĭ şi Transilvăneniĭ.

— Că doară, domnule, când te întîlneştĭ astăzĭ cu Olteniĭ mehedinţenĭ şi gorjenĭ, când vezĭ femeile de la noĭ din Selişte, când daĭ de ciobaniĭ din Poiană,

---

[1]) A se vedea numĕrul trecut.

pare că faci cunoştinţa unui popor latin nou, admirabil prin frumuseţea tipului, brun, voinic, în care foarte puţine urme de Daci aŭ mai rĕmas. Ăştia sunt Lătini şi nu sunt altceva, sunt Romani de la Roma, crescuţi în munţii Carpaţi.— Pe când moldoveanul, bucovineanul şi basarabeanul d-voastre e mai mult blond, e la înfăţişare mai modest, par'că ar avea conştiinţă că în vinele lui nu curge sânge de-al cuceritorilor.

Mia părea oarecum jenată de opiniile d-lui Notar, pe când bărbatu-sĕŭ, din potrivă, era încântat de ele.

— Mĕ rog, domnule Notar, zise el zîmbind, ştii că, după o teorie nouă, oamenii bruni trec drept inferiori, — în toate cazurile sunt socotiţi ca neavênd nici un fel de putere inventivă, ca ante-artişti şi nepoeţi.

— D'apoi că nu-i nici o pagubă dacă n'om avea poeţi. Cu poeţii dăm de mal. Noĕ, domnule, ne trebuesc bărbaţi care să stea la noi şi să lupte cu noi! Că doară poeţii fug peste munţi la domniile-voastre, că acolo e traiŭ mai bun şi muncă mai puţină.

Comăneşteanu rîdea.

— Bine, bine, dar totuşi vĕ trebuesc poeţii, să vĕ cânte faptele mari ale trecutului şi să vĕ ţie în prezent sufletul deştept.

— Vaĭ de viĭ!! D'apoi, domnule, gîndul îl avem noi neadormit şi făr'de dînşii; iar cât despre faptele mari, ne-ar trebui mai întâi bărbaţi care să le facă şi apoi cimpoeri care să le cânte.

Trăsura se urca drept la deal, printre munţi singuratecĭ. Icĭ şi colo se iveaŭ pe corhane pete îmbrumate.

— Iată acolo, domnule, molifţii noştri. Fiecare comună e datoare să-i semene şi să-i îngrijească, pentru împădurirea locurilor. La domniile-voastre se face aşa ceva?

— La noi se taie.

— Legea forestală nu vĕ pune îndatorire să replantaţi?

— Nu ştiŭ, — îmi închipuesc că da.

D-l Notar se uită lung la acest proprietar de pămînt, care cunoştea teoria oamenilor bruni, dar nu cunoştea legea forestieră a ţării sale.

— Mĕ rog, şi de ce teoria că oamenii bruni sunt inferiori?

Ideea asta îl plictisea.

— Probabil, fiindcă a fost făcută de un om blond.

— No, că aşa se poate. Da că ce are el cu noi?

— Nu are nimic cu dumneavoastră personal. Cel mult dacă o avea ceva cu Romanii.

D-l Notar dete din mână, sceptic:

— Bată-l blendele de Sas, că de nu poate să fie el Roman, vrea să dea cu proaşca în noi. Şi ce zice, rogu-te, domnule?

— Zice că poporul latin, în epoca lui Trajan, când a venit la noi, era compus din elemente italice, din care băştinaşii blonzi ai Laţiului dispăruseră cu totul. Caracteristica fizică a acestui popor era decĭ caracteristica omului pe

care antropologia îl numeşte *homo alpinus* şi *homo mediterraneus*, — cu alte cuvinte, brachycefalia saŭ dolichocefalia occipitală, unită cu faţa pieleĭ brună.

— Eĭ, ş'apoĭ dacă era brună ?!

— Nu-ĭ nimic. *Brachys* însemnează *scurt*, iar *dolichos* însemnează *lung*. Se pretinde că oameniĭ cu capul scurt şi cu faţa pieleĭ brună, cu alte cuvinte brachycefaliĭ, sunt inferiorĭ oamenilor cu capul lung şi faţa pieleĭ blondă, adică dolichocefalilor. Oricât de puţin dovedită să fie inferioritatea creatoare a oamenilor cu capul scurt şi oricât de greŭ să fie de-a se proba astăzĭ că Romaniĭ ar fi avut un asemenea cap, — un lucru rămâne totuşĭ ştiut, anume că marele popor de la Tibru, care cucerise lumea, fusese incapabil de-a da un geniŭ creator în artele plastice; iar în poezie, deşi maĭ înnaintat, rămăsese imitator al Grecilor. Atât merge de departe incapacitatea lor artistică, încât chiar maĭ tărziŭ, când adică invaziunile germane sădiseră însuşirea idealităţiĭ în alcătuirea sufletească a latinuluĭ, latiniĭ de la Roma rămân refractarĭ artelor şi nu iaŭ nicĭ o parte la Renaşterea italiană.

— Vorbe, dragă domnule. Cine mama-pădurii s'a ţinut de măsurat capetele Romanilor ?

— S'aŭ găsit şi nebunĭ de ăştia.

— Eŭ ştiŭ una şi bună, domnule: că strămoşiĭ noştri aŭ cucerit lumea şi v'aŭ cucerit şi pe domniile-voastre Daciĭ. Da că or fi acuma occipitalĭ, orĭ alte dihăniĭ, nu mĕ bate dorul să aflu.

— Foarte bine, zise Comăneşteanu rîzênd.

— Rogu-mĕ de-un cuvinţel: ce vrea să zică geniŭ creator ? Unul care să facă idolĭ de ceară, orĭ să cânte doine şi poezele ?.. Nu. Omul de geniŭ este acela care stăpîneşte pe alţiĭ prin puterea armelor şi prin bogăţie, căcĭ, la urma urmelor, oricine concepe un plan, fie de bătae, fie de îmbogăţire, şi-l aduce cu succes la îndeplinire, creează, căcĭ lucrează cu entităţĭ, prin urmare, cu esenţa însăşĭ a fiinţelor. Şi asta făceaŭ Romaniĭ.

— Asta fac şi Englejiĭ ceĭ blonzĭ, zise Mia.

— Eĭ, nepoată, aĭ trecut la duşman!..

— Mĕ rog, domnule Notar, m'aĭ atins la Dacĭ.

— Păĭ că chiar. Ia mĕ rog, domnule, întoarce-ţĭ privirile înnapoĭ, că ajungem în *Dealul doruluĭ*.

In adevĕr, de pe culmea înnaltă pe care eraŭ, se vedeaŭ văile şi dealurile Carpaţilor transilvăneni, se vedea pământul sacru în care dormeaŭ osemintele biruitorilor şi ale biruiţilor, se vedea podoaba verde a munţilor, ce părea a surîde de speranţă. Aci era Dealul doruluĭ; dincolo, spre Grădiştea, era Sarmizegethuza; jur-împrejur eraŭ sate româneştĭ: Apoldul-de-Jos, Miercurea, Ludoşul, Singătinul, Cutul, Rodul şi Poiana; în fund răsărea ca din legenda vremeĭ vîrful codrilor îndepărtaţĭ, strejuind văzduhul cu puterea stejaruluĭ uriaş, ale cărui rădĕcinĭ îşĭ luaŭ fiinţă din inima pământuluĭ Dacieĭ. Aci apa curgĕtoare şi ciocârlia dimineţii, vîntul şi pădurea, stelele de sus şi dorurile de jos, spuneaŭ Românuluĭ că tot ce este aci e al luĭ.

Comăneşteanu, uitând că d-l Notar era de faţă, zise neveste-si, mişcat:

— Cât de fericit sunt eŭ de a vedea locurile astea!.. cum eraĭ tu fericită de-a vedea Roma.

Apoĭ, adresându-se Notaruluĭ:

— Domnule Notar, noĭ trăim prea depărtaţĭ uniĭ de alţiĭ, ne cunoaştem puţin şi ne judecăm rĕŭ. Ar trebui să ne vedem maĭ des şi să ne iubim maĭ mult.

— Heĭ, dragă domnule, par'că noĭ n'o dorim!.. Numaĭ, noĕ nu ne prea dă mâna să umblăm. Dar domniile-voastre, care, după cum spune cumnatul, mergeţĭ în toţĭ aniĭ la scalde prin ţărĭ străine, aţĭ putea să vĕ abateţĭ şi pe la noĭ, că doară vĕ suntem în drum şi vĕ suntem fraţĭ.

— Aşa s'ar cuveni.

— Acuma suntem chiar în *Dealul doruluĭ*.

— De unde numele ăsta aşa de poetic?

— De acolo, că aci se despart muerile de bărbaţĭ când aceştia pleacă în România după comerţ şi tot aci le iese în cale când se reîntorc. Că lumea pe aicea, domnule, e săracă din partea pământuluĭ: ce năpastea să arĭ pe corhanele astea?.. Dar trăesc oameniĭ din oerit; se duc prin România, prin Dobrogea, prin Rusia, pe la dracu şi pe la mâne-sa, şi se întorc acasă cu părale.

— Nu se întîmplă unora să rĕmână pe acolo?

— Domnul ferit-a! Măcar de-o şti el Românul că-şĭ vinde pita din gură şi de venit acasă tot vine!.. D'apoĭ când e vorba de Poenăreştĭ, ştie-l tat-su de mocan, că nicĭ Iuda cel spurcat nu-l înşeală.

După ce eşiră din Rod, trecură printr'o pădurice de cătină, scundă şi degenerată, pe unde se ivea icĭ şi colo pete de arătură. Câte un cal singuratic păştea în dîmbul corhanelor. Pace peste tot.

Comăneşteanu opri birja şi se dete jos, dorind să calce cu piciorul pământul acela.

— Aşĭ vrea să aprind o ţigară, zise el neveste-si; rĕmâĭ în trăsură.

Pe locurile acestea despădurate se întindeaŭ altădată codriĭ întunecaţĭ aĭ băştinaşilor, goroniĭ, paltiniĭ şi stejariĭ, din umbra cărora eşeaŭ triburile vînjoase ale Costobocilor, ale Carpilor şi Teuriştilor, mergênd să moară, subt ochiĭ taraboştilor lor, pentru apărarea pământuluĭ Dacieĭ; pe locurile acestea se izbiseră eĭ de frontul de granit al legioaneĭ romane, asurzind vĕzduhul de urlete, de zîngănitul lancieĭ, de rînchezatul cailor; pe aci buciumase cornul din Sarmizegethuza, deşteptând ecourile Streiuluĭ, văile Oltuluĭ, umplênd de fiorĭ de ură inimile Dacilor şi roşind de sânge apele. Aŭ trecut aniĭ şi veacurile, s'aŭ stîrpit stejariĭ, aŭ amuţit cornurile. Dar, din plămada sângeluĭ strămoşilor, a crescut o rasă nouă, tăcută şi răbdătoare, al căruĭ suflet se înnalţă sus, în restrişte, şi se pregăteşte pentru victorie. Salve ţie, viţă puternică de pe malurile Tibruluĭ, ce-aĭ rĕsărit în huma neagră a Carpaţilor, şi ţie, pământ credincios al Dacieĭ, ce-aĭ păstrat virtuţile avite, salve!

O mişcare cu mâna în vînt făcu pe Comăneşteanu să se deştepte. Visa cu ochiĭ deschişĭ, nepotul erouluĭ de la Griviţa. Se încărcase de gînduri răz-

boĭnice şi i-se părea că are de răfuit socotelĭ cu vlăstarĭi de prin prejur, pe care îĭ tăia cu vîrful bastonuluĭ.

Când se uită înnapoĭ, trăsura se oprise, iar de aripa eĭ sta rezemată o femee care vorbea d-luĭ Notar. Comănesteanu se apropiă şi dînsul.

Femeea era româncă dintr'un sat unguresc. Ea povestea d-luĭ Notar greutăţile vieţiĭ, în fugă şi cu un aer eroic, par'că ar fi zis: »sunt nevoĭ, domnule, dar nu mĕ tem eŭ de ele«. Alta o muncea pe femee:

— Rogu-mĕ frumos, domnule Notar, a născut noră-mea un prunc, şi al de bunică-su ar vrea să-l boteze de Mihaĭ, dar ne-e frică de Unguri că ni-l scrie în cărţĭ pe numele de Mihaly.

— No, că bine, leleo. Iată aicĭ o listă de nume ce nu se pot schimonosi pe ungureşte: Pompeiŭ, Drusu, Cicerone, Agrippa, Cincinatu, Tiberiu, etc., etc., şi pentru fete de asemenea: Lepida, Rubria, Plautia, Marciana, Plotina şi celelalte.

Femeea zîmbea nedomiritä:

— Bine, rogu-mĕ, domnule Notar, dar apoĭ noĭ am vremea să-l chiemăm Mihaĭ pe băiat.

Chiamă-l tu leleo cum eĭ vrea acasă, numaĭ în condica ungurului, nu. Acolo să-ĭ zicĭ Pompeiŭ...

— Păĭ, aşa să facem.

După ce plecară, d-l Notar explică tinerilor cum, printre celelalte angarale, Statul maghiar inventase şi laicizarea registrelor stării civile, al căruĭ scop nu era altul decât de a maghiariza numele românilor şi a celorlalţĭ supuşĭ nemaghiarĭ, pentru ca în a doua şi a treia generaţie să li se piardă numele patronimic odată cu numele de botez.

— Se poate una ca asta? întrebă Comănesteanu.

— Da cum să nu se poată!... Domniele-voastre credeţĭ că e glumă. Apoĭ, dragă domnule, trebue să ştiţĭ şi să-o spuneţĭ şi pe acasă, că aicĭ la noĭ totul este organizat pentru a ne maghiariza saŭ a ne ucide; totul luĭ tot: politică, justiţie, administraţie, tot, mĕ rog... Dar nu-ĭ succede luĭ, ungurului!...

Trăsura intra în satul Poiana. Călătoriĭ traseră drept la biserică.

Par'că, pentru a întări cuvintele d-luĭ Notar, lumea, gătită de sĕrbătoare, se grămădea la uşa templuluĭ.

Era acesta un adevĕrat locaş de rugăciune, plin de lumină,—o catedrală albă, zidită din banul românuluĭ, adunat cu răbdare şi încredere.

Când intrară înnăuntru, Comănesteanu deschise ochiĭ marĭ, vĕzênd, dar necrezênd par'că ochilor. Era oare cu putinţă?

Gătiţĭ de sĕrbătoare, 700 de poporanĭ umpleaŭ biserica; bărbaţiĭ în faţă, femeile în fund, iar fetele sus în balconul coruluĭ.

De când era el, Comănesteanu nu vĕzuse ceva maĭ măreţ. Ciobaniĭ aceştia, adunaţĭ la un loc, păreaŭ Senatul roman de pe vremea luĭ Appius Claudius Caecus gata a respinge propunerile luĭ Cineas. Voĭnicĭ, curaţĭ, cu braţele rezemate în bîtă, cu pletele albe, staŭ oamenii drepţĭ, ascultând sfînta leturghie. De la cojoacele înflorate, ce le atîrnaŭ pe umerĭ, până la opinca puternică, ce se

înnălța la vîrf ca un vas plutitor, totul era nou, alb ca zăpada. De subt mâneca rĕsfrântă a cămășii, eșeau brațe vînjoase, rotindu-se prin aer cu o mișcare largă și făcênd semnul crucii. Se îndoiau trupurile puternice înnaintea preoților, care slujeau cu glas mare, iar gîndurile se ridicau către Domnul, într'un singur dor, dorul renașterii în patria comună. Par'că, în adevĕr, pe fețele acelea bărbătești sta zugrăvită așteptarea senină a ușurării de jugul străinului, sperarea hotărîtă într'o vreme bună, când ciobanii de pe Tibru se vor redeștepta pe văile Carpaților în nepoții lor, în adevărații și singurii lor nepoți pe pămînt.

Comăneșteanu, mișcat de notele coruluĭ și de propriile luĭ gînduri, își simți pieptul umflându-i-se de emoțiune. Dînsul, cu nevastă-sa și d-l Notar, stau în stranele de sus, lîngă cântăreții bisericii. El se întoarse către Mia, întrebând-o din ochĭ ce era steagul românesc ce atîrna lîngă o icoană. Mia rĕspunse încet:

— Acolo nu-l poate atinge nimenĭ.

In adevĕr, în mijlocul unuĭ părete alb, deasupra uneĭ icoane de aur, sta înfiptă o bîrnă enormă, de care atîrna, ca o pînză de catarg, tricolorul românesc. Ce lucru ciudat!... Drapelul țăriĭ i-se păru pentru prima oară frumos, frumos și emoționant, simbolizând oarecum patria nevĕzută.

Lumina cădea piezișe prin ferestre; fumul de tămîie se înnălța în valurĭ către bolta templuluĭ; glasurile coruluĭ rĕsunau pline de armonie, repetând rugăciunea Românuluĭ: »Doamne, fie-ți milă, ajută-ne și ne mîntuește«.

Era cu adevĕrat un strigăt al sufletuluĭ, ce pornea din toate piepturile: »ajută-ne, Doamne!« In gîndurile tutulor sta imagina ideală a uneĭ patriĭ comune, ce-ĭ ținea drepți, luminându-le viața chinuită, ca o stea purtătoare de veștĭ bune.

Când fu pe la sfîrșitul leturghieĭ, bărbații veniră la iconostas să se închine. Unul eșea din mulțimea din dreapta, altul din mulțimea din stînga, și, așezându-se unul lângă altul, se dau cu un pas înnapoĭ, roteau brațele prin aer cu mișcarea largă a omuluĭ voinic, apoĭ sărutau icoana, aproape tremurând.

Cât ținu prefirarea închinăriĭ la iconostas, Comăneșteanu stătu înfipt loculuĭ, cu sufletul turburat, cu ochiĭ plinĭ de lacrĕmĭ, căutând să prindă fiecare mișcare, expresia chipuluĭ, gîndurile și dorurile acestor păstorĭ, a acestuĭ admirabil popor, în care par'că trăia din noŭ timpul eroic al omenirii. Ceĭ dintâĭ tovarășĭ ce veniră să se închine eraŭ bătrânii chiaburĭ, niște bărbațĭ de oamenĭ, rĕmașĭ par'că din expediția Argonauților, coloși cu umerii de bronz, cu pletele albe, cu fruntea netedă, ce făceau să tremure pămîntul când opinca se așeza pe el. Apoĭ trecură oamenii maturĭ, oacheși la față, frumoși toți, voĭnicĭ și liniștiți, cu chimirul ca o cetate împrejurul trupuluĭ. Apoĭ puținiĭ tinerĭ rĕmașĭ în sat' de oarece mulțimea celorlalți rătăcea cu oile prin Rusia de miază-zi și prin Dobrogea.

După ce serviciul divin se sfîrși, unul din preoți se urcă în amvon și începu să vorbească.

Pornind de la un cuvînt din Evanghelie, preotul învinui pe oamenĭ că nu

mai iubesc biserica, că nu vin în număr destul de mare, saŭ, când vin, nu sunt ascultătorĭ şi supuşĭ, cu frica luĭ Dumnezeŭ în inimă. Glasul luĭ, cam dogit, se înnălţa din ce în ce; vorba devenea băţoasă şi iritantă; accentul, displăcut, împungea ca o suliţă. Comăneşteanu, încremenit, se uita la bărbaţĭ: toţĭ plecaseră capetele, par'că în adevĕr ar fi fost vinovaţĭ de năpăstiile pe care le înşira preotul.

Tînĕrul bucureştean, deprins cu nepăsarea publiculuĭ românesc pentru biserică, se aştepta să audă laude aduse norodului, ce venea în aşa mare număr să asculte sfînta leturghie. Şi când colo, mustrărĭ! El nu ştia că în asta sta tăria neamuluĭ nostru de peste munţĭ: în disciplina cu care îl ţinea conducĕtoriĭ şcoaleĭ şi aĭ bisericiĭ.

După terminarea slujbeĭ, cel maĭ în vîrstă dintre preoţĭ se opri în mijlocul pieţeĭ şi făcu semn oamenilor că vrea să le vorbească. Eraŭ de faţă douĕ miĭ de persoane, bărbaţĭ, femeĭ şi copiĭ. Deodată tăcură cu toţiĭ. Preotul le spuse că a doua zi Banca rĕmânea închisă, de oarece domnul *Casar* era chiemat la Sibiŭ; apoĭ, în puţine cuvinte, ceru poporuluĭ să-şĭ dea ofranda sa pentru un scop naţional (pe care nu-l numi, dar care era o amendă de plătit Statuluĭ maghiar), şi toţĭ ciobaniĭ se scotociră în chimir, dând creiţarul de la chiotoare; în fine, le maĭ spuse că peste puţin timp se vindea la mezat o corhană de loc a uneĭ bĕtrâne; ceĭ cu dare de mână eraŭ poftiţĭ să cumpere locul, ca nu care cumva să treacă pămîntul în mâna Saşilor saŭ a Ungurilor.

(Urmează)

Duiliŭ Zamfirescu.

Colecția Alpar.

Casă românească de la munte

STATUĬ MARĬ...

Între dovezile ce dăm, în multe lucruri, de lipsa noastră de mĕsură, este de sigur şi pornirea ce ne-a cuprins de câtva timp de a ridica statuĭ la unĭi oameni ce nu s'ar fi aşteptat nicĭ eĭ să se vadă nemuriţi prin astfel de monumente şi care, dacă ar putea reînvia, ar fi surprinşi de entusiastele noastre exagerări în privinţa lor.

Statuele monumentale îşĭ aŭ şi ele rostul şi explicaţiunea lor. Ele înfăţişează orĭ oameni extraordinarĭ, ca ştiinţă, de descoperirile cărora se bucură şi se va bucura multă vreme societatea, orĭ poeţi şi scriitorĭ marĭ, cu gîndirile şi frumuseţile cărora se alină şi se va alina totdeauna sufletul omenesc, orĭ patrioţi înflăcăraţi care şĭ-aŭ jertfit viaţa întreagă pentru ţara şi poporul lor şi din a căror jertfă, rĕspînditoare de bine, beneficiază de-apururĭ neamul lor. Cât aŭ trăit, eĭ şĭ-aŭ dat societăţiĭ toată gîndirea şi toată activitatea; societatea care ĭ-a avut în mijlocul sĕŭ, le resplăteşte, la rîndul eĭ, după moarte cu o admiraţie ce trece din generaţie în generaţie prin metalul saŭ piatra în care le fixează amintirea.

Această admiraţie are încă scopul de-a fi un mijloc de educaţiune tinerimiĭ care se ridică, spre a lua pildă de la oameniĭ marĭ.

Iată cuvîntul pentru care astfel de personalităţi aŭ dreptul de-a fi considerate ca icoane sfinte ale neamuluĭ şi a ocupa pieţele publice ca nişte focare luminoase de virtuţi, către care se înclină admiraţia generaţiilor; iată scopul legitim şi frumos pe care îl urmăreşte ideea ridicăriĭ de statuĭ şi monumente.

La noĭ acest bun simţ elementar e călcat în picioare. Partidele, grupurile, micele bisericuţi, breslele chiar, găsesc nemerit de-a trece peste el şi, numaĭ pentru cuvîntul copilăresc de a glorifica şi pe unĭi din »aĭ lor«, pornesc liste de subscripţiunĭ, şi, după o goană de doĭ-treĭ anĭ în dreapta şi în stînga, ne pomenim cu câte o statuă ridicată unor oameni, despre a căror fapte extraordinare ne întrebăm cu toţiĭ fără a putea să ne dăm un rĕspuns, nicĭ chiar noĭ contimporaniĭ lor. Ce vor zice, prin urmare, ceĭ ce vor veni după noĭ, peste o sută saŭ douĕ de anĭ, când nu se va maĭ şti nicĭ urmă din activitatea lor, activitate care nu e cu nimic legată, şi pe nicĭ o latură, de istoria rĕmâietoare a Ţăriĭ?!...

Un exemplu recent ni-l dădu concursul deschis la Ateneul Român din Bucureştĭ în privinţa uneĭ statuĭ proectate inginerului G. Duca, fost director al drumurilor de fer şi al şcoaleĭ de poduri şi şosele.

Cel ce scrie aceste rînduri are o deosebită stimă pentru regretatul Duca. Îl ştie că el a făcut studiĭ bune la şcoala de poduri şi şosele din Paris, că a fost în viaţă un om activ, un funcţionar zelos şi onest şi că moartea luĭ prematură a fost regretată de toţĭ ceĭ care l-aŭ cunoscut. Departe de noĭ, prin urmare, de-a aduce cea maĭ mică umbră asupra uneĭ memoriĭ demne de respectul contimporanilor sĕĭ.

Dar de aicĭ, de la stima ce i-am datorit-o în viaţă, la glorificarea eternă ce i se proectează în statuă, pe o piaţă publică a Capitaleĭ, e o distanţă mare. Inginerul Duca nu a fost, prin actele luĭ, o figură din acele ce pot să inspire cult şi veneraţiune vremurilor. Viaţa luĭ nu poate insufla admiraţie şi entusiasm nicĭ chiar contimporanilor,—dovadă că n'aŭ fost inspiraţĭ nicĭ artiştiĭ care aŭ făcut machetele statueĭ proectate, din care, în treacăt fie zis, afară de douĕ saŭ treĭ, celelalte sunt ridicole. — Ce admiraţie va insufla ea generaţiilor viitoare, care nu vor maĭ şti nimic despre dînsa?!... Dacă ar trebui să ridicăm statuĭ pe pieţele publice la toţĭ directoriĭ de drumurĭ de fer şi, prin urmare, la toţĭ directoriĭ altor aşezăminte ale Statuluĭ, atuncĭ ne-am trezi peste 50—60 de anĭ în Bucureştĭ cu maĭ multe statuĭ decât oamenĭ, şi ar fi maĭ distinctiv şi maĭ onorabil a nu avea, după moarte, statuă, decât a avea, adică s'ar întoarce tocmaĭ pe dos semnificarea statuelor. Memorieĭ luĭ Duca i s'a ridicat un bust în curtea şcoaleĭ de poduri şi şosele; e bine, e frumos că i s'a făcut aceasta; dar e şi destul. Maĭ voim să-ĭ consacrăm amintirea şi ca fost director al drumurilor de fer, — fie, deşi e prea mult; dar atuncĭ să-ĭ maĭ punem încă un bust în o sală a direcţiuniĭ drumurilor de fer. Va fi o consacrare de memorie între ceĭ de aceeaşĭ breaslă, între inginerĭĭ drumurilor de fer. A-ĭ ridica însă un monument pe o piaţă publică, e a da o dovadă maĭ mult că ne lipseşte mĕsura în actele noastre, este a nu ne da seamă de ceeace facem, este a ne jicni pe noĭ înşine, precum a jicni şi memoria luĭ Duca, făcêndu-l antipatic minţilor ce cugetă şi viitoruluĭ.

Şi dacă vorbim de cazul acesta este numaĭ fiindcă e un exemplu recent. Astfel de greşelĭ am maĭ făcut noĭ, şi nu ştim, zĕŭ, dacă din cele câteva statuĭ ridicate în Bucureştĭ, majoritatea lor nu constitue greşelĭ de mĕsură din partea noastră. Căcĭ, să fim drepţĭ, statua luĭ Lazăr, spre exemplu, — pentru cine 'şĭ dă seamă de faptele reale ale dascăluluĭ de la Avrig şi de importanţa lor, şi pentru cine judecă cu mintea sa, nu cu spusele altora,—ar putea fi foarte bine un simplu bust pe piaţa Academieĭ, şi ĭ-ar sta maĭ frumos aşa. Ca bust, dascălul de la Avrig ne-ar vorbi maĭ just de figura şi faptele luĭ ca şi de înţelepciunea noastră; ca statuă, figura luĭ istorică declamă, e teatrală, şi noĭ care l-am făcut să declame fără voea luĭ, care l-am prefăcut în actor, suntem puţin serioşĭ.

Şi ca Lazăr maĭ sunt, în Bucureştĭ, şi alte statuĭ.

Dacă cel puţin aceste statuĭ ar fi obiecte de artă!... Dar ele nu sunt maĭ nicĭ una.

In urmă, pentru a accentua şi maĭ mult nechibzuinţa noastră, nu numaĭ că am ridicat monumente celor care s'ar fi mulţumit cu maĭ puţin, dar apoĭ n'am făcut nicĭ busturĭ celor care ar fi meritat monumente. Alecsandri, poetul naţional prin excelenţă, poetul renaşterii noastre, care a insuflat entusiasm poporuluĭ român pentru toate actele marĭ ale veaculuĭ trecut, care a cântat dragostea de pămîntul şi neamul nostru o viaţă întreagă, care ne-a lăsat o operă măreaţă ce e în acelaşĭ timp şi o călăuză minunată, Alecsandri, poetul ginteĭ latine, onoare eternă a naţiunii române, al căruĭ glas măreţ nu va pieri niciodată de pe buzele Românilor, Alecsandri nu are încă nicĭ un bust pe pieţele Bucureştiuluĭ. Şi ca el şi alţiĭ.

Ar fi, deci, timpul să cugetăm înainte de a face ceva şi să vedem dacă nu greşim, saŭ dacă nu uităm ceva când ne hotărîm la glorificarea unuia saŭ altuia dintre contimporaniĭ noştri. Destul că în viaţă onorurile şi locurile bune sunt date adessea celor care le merită maĭ puţin. Destul că vedem necontenit oameni nulĭ ca miniştri, ca profesorĭ universitarĭ, ca membri în Academie, ca miniştri plenipotenţiarĭ, şi că cedăm locurile de frunte platitudinilor şi linguşirilor lor, chinuluĭ ce-ĭ roade de-a ajunge unde nu merită, şi laudelor ce-şĭ fac eĭ singurĭ zilnic prin ziare. Să fim drepţi cel puţin cu morţiĭ, nedându-le maĭ mult decât li se cuvine, fiind că lăsăm exemple rele viitoruluĭ şi renumele uneĭ generaţiĭ care a ridicat statuĭ marĭ la oameni micĭ.

A. Costin.

MOŞ GHEBAN

D-luĭ Dim. Aug. Laurian.

I

Pe uliţa Petru Movilă, veche cât tîrgul şi plină de praf, că doar nu era pietruită şi era în miezul luneĭ Iunie, locuitoriĭ eraŭ în mare zarvă; căcĭ şi uliţa aceasta îmbĕtrânită îşĭ are ale eĭ socotelĭ, pe care numaĭ vremea a toate schimbătoare ţi le aduce la lumină şi numaĭ ea le dă de rost. Uliţeĭ îĭ maĭ zicea a Seidecarilor, şi în adevĕr că de la Ocol până la casele cele marĭ, cu scărĭ de piatră, ale Hagiuluĭ, de o parte şi de alta a uliţeĭ numaĭ seidecarĭ eraŭ. O bună bucată de vreme nimenĭ străin nu s'a aciuat pe acolo; tocmaĭ maĭ încoace un bărbier s'a chitit că el în mijlocul atâtor oamenĭ, care aŭ nevoe să fie »fereduiţĭ« şi îngrijiţĭ, n'ar strica; de aceea Sandu bărbierul a venit şi a deschis dughiană fără să cîrtească vreun seidecar, ba, din potrivă, le era acum maĭ la îndemână. Maĭ pune că bărbieria cât era ea de mică şi băgată în pămînt, dar avea în streaşina de-afară, în capĕtul uneĭ prăjinĭ lungĭ, un peşchir mare alb, cu poalele roşcate de marca fabriceĭ de unde venise şi numele fabricantuluĭ; eşaŭ oameniĭ tocmaĭ de pe la Hagiu să vadă steagul şi se »grijaŭ« toţĭ de toate necurăţeniile numaĭ cât îl zăreaŭ de departe.

Ba Sandu maĭ deschisese şi uliţa, aşa că-ĭ dăduse un noŭ »avant«: la fereastra luĭ ardea în toată seara şi maĭ ales Sâmbăta o lumînare într'un sfeşnic cu coada lungă, îmbîrligată, agăţată de o corlată. Unde se maĭ pomenise până la el ca noaptea să fie o lumină, o luminiţă cât de pĕcătoasă, la *fereastra* uneĭ case? Maĭ întâĭ şi întâĭ că pe vremea aceea aşa eraŭ făcute casele încât la uliţă, »la stradă« mĕ rog, n'aveaŭ nicĭ un ochişor de geam.

Casele eraŭ de lemn de sus şi până jos, acoperişul cât maĭ lat şi maĭ înnalt, căptuşit bine cu scîndurĭ şi pe de-asupra şindrilă deasă, iar pe dinăuntru susţinut de niştе grinzĭ marĭ şi »popĭ« puternicĭ; de lăturĭ eraŭ părеţiĭ de vălătucĭ, iar în faţa caseĭ eraŭ numaĭ obloane, care se puteaŭ lua ziua, iar seara se prindeaŭ la loc.

De obiceiŭ o casă avea douĕ obloane (unele maĭ micĭ aveaŭ numaĭ unul)

o ușe între ele, care mai adesea te *scobora* în casă, dar dughenele meșterilor mai iuți la minte aveau și tarabă.

După bărbier a venit un covrigar, un biet prăpădit, Ivanciu Ghebosu, așa era, așa-i zicea; nici el nu se supăra, și nici ceĭ care îi ziceau așa nu ĭ-o ziceau ca să-l supere. Apoĭ era omul însurat, femeea grea, erau muncitorĭ amîndoĭ și fiind câștig de ajuns, nimenĭ nu se gîndea că *mai* este unul care se înfruptă la traiŭ bun.

Pe lîngă aceasta, dar și covrigarul Ivanciu mai dădu »avant« uliței, o deschise și el cu meșteșugul sĕŭ. Inainte, când trecea pe uliță cineva, par'că erau poruncite să fie toate la un fel: hamurile, căpestrile și șelile și bicele,—tot ce face fala și negustoria seidecarilor era prins de corlățĭ afară; de bună seamă că nu-și puneau marfa cea bună, cea frumoasă, cea scumpă, căcĭ s'ar fi stricat de soare și colb,—așa că era numaĭ de cea groasă, de piele de bivol saŭ mai mult erau agățate curele,—chip ca s'atragă mai ușor ochiĭ trecĕtorilor... Dintr'un capĕt la celalt al ulițeĭ de te uitaĭ vedeaĭ marfa neagră și colbăită.

Nu prea avea mult haz ulița, asta-ĭ drept!

Câtă vreme acum e cu totul altceva, fiindcă dă! în adevĕr că altă făină se macină la moară: acum e bărbierul cu ferestruica luĭ minunată, acum mai e și Ivanciu cu covrigiĭ luĭ, orĭ înșiraţĭ pe sfoară câte-o sută și prinșĭ în cue, orĭ stând grămadă pe tarabă, zîmbitorĭ și aducĕtorĭ de poftă de mâncare.

Se schimbase mult privelișteа!

Toțĭ seidecariĭ noștri erau însurațĭ, toate femeile de ispravă, că doar nicĭ nu se putea altfel: la amiazĭ și într'amurgul erau câte cincĭ-șase gurĭ pentru care trebuiaŭ să pregătească de-ale mâncăriĭ și cu pofta stomahurilor lor nu se puteaŭ juca, nicĭ nu o puteaŭ înșela cu te mirĭ ce și maĭ nimic.

Și bărbierul era însurat, iar nevasta luĭ n'a dat mult prilej de vorbă; se cam pusese leliţele să-ĭ scornească ba una, una, ba alta, alta mai moțată, dar după o jumĕtate de an simțiră toate că li-ĭ zadarnică truda: era femeea și cinstită ca ele și harnică tot ca ele, ba era urîtă saŭ frumoasă tot ca și ele, așa că,—lucrul cel maĭ bun,—n'aveaŭ ce căuta, n'aveaŭ ce găsi la ea nicĭ maĭ mult, ca să fie supĕrate, nicĭ maĭ puțin, ca să o rîdă și să o aibă de petrecanie.

Nu fu însă tot astfel cu covrigarul și cu nevasta luĭ. O potriveală a draculuĭ: el mic și grebănos—era și cam trecut; ea înnaltă, frumușică și peltică la vorbă. Când iĭ vedeaĭ pe amîndoĭ de departe, el d'abia vĕzêndu-și covrigiĭ în cuptor și d'abia ajungêndu-ĭ cu lopata cea frumoasă, când eraŭ rumeniţĭ, gata,—ea luându-ĭ cu o vărguță pe ceĭ maĭ arșĭ și dându-ĭ la o parte, iar pe ceĭ frumoșĭ aruncându-ĭ pe tarabă în fața lumiĭ,—când iĭ vedeaĭ așa îțĭ venea de departe s'o plângĭ pe biata femee, care își încurcase atât de urît zilele; dar când te maĭ apropiaĭ, când o auzeaĭ pe dînsa vorbind, în șir vorbind și stricat, uricios, plină de lăudărosie și ciondăneală, nicĭ maĭ vorbă că nu-l compătimeaĭ pe dînsul, dar toate bunele sentimente ce-aĭ fi avut pentru dînsa piereaŭ numaĭ decât.

Cât despre femeĭ ele aŭ prins îndată beteșugul covrigăriţeĭ; înadins se duceaŭ singure să cumpere covrigĭ numaĭ pentru ca să maĭ prindă un cuvînt

pronunțat rĕŭ, să aibă ce vorbi și rîde cu vecinele. Las'că le-a ajutat mult și faptul că era covrigăriță o femee țîfnoasă, de par'că nicĭ nu era ea ceea care stătea toată ziua la taraba cu covrigĭ, orĭ la gura cuptoruluĭ să-ĭ aleagă.

Și dacă-ĭ pe așa, dă Doamne bine!

Bărbațiĭ ca bărbațiĭ: dacă era de rîs, de ce să nu rîdă?!

Măcar că »rîde dracul de porumbe negre și pe dînsul nu se vede«. Unĭi o luaŭ înnadins pe nevasta luĭ Ivanciu peste picior ca să poată spune și neveste-seĭ ceva de rĕŭ; ce, par'că lipsurĭ n'are și nu poțĭ găsi uneĭ femeĭ?!

Drept e că la început prea o luaseră cu răzghiozul pe covrigăreasă: ba că-ĭ o »baiustrucă« și asta numaĭ de bine nu putea să fie; ba că Ivanciu a venit în mahalaua lor, fiindcă pe acolo pe unde fusese el nevasta se greșise și trebuia să-și lepede în altă parte păcatul; ba că era pățania maĭ lată: Ivanciu era un prostălăŭ de ceĭ marĭ și »c'coana« Tincușoara femeiușcă cu ucigă-l toaca; el o îndrăgise și ea, fiindcă se avuse cu altul, știind bine că rĕmâne nemăritată că doar n'avea nicĭ zestre, nicĭ casă, nicĭ... nimic, s'a dus după Ivanciu, care și-a zis că norocu-ĭ orb, așa că poate da și peste unul ca el!

Maĭ târziŭ a vĕzut dînsul cam ce odor ĭ-a adus norocul, dar le-a înghițit pe toate, căcĭ muncea necontenit și se lua cu treburile pe lîngă casă orĭ cu negustoria prin tîrg și pe la iarmaroace.

...Că și zicea »cucoana« Smaranda »cucoaneĭ« Pachițeĭ, luând-o în prasa pe Tinca:

— Ba nu zĕŭ, de ce nu s'ar împăca bine Ivanciu cu covrigărița!?

— Maĭ mare dragul!...

— Ba să zicĭ: el moțat... în spate, ea cilibie... la limbă și la cingĕtoare,— de ce să strice Dumnezeŭ douĕ case și să nu împodobească pe una?!

— D'apoĭ și altceva. Ivanciu, când s'a vĕzut tată, cred că a sărit în sus de bucurie; maĭ ales de când a dat în vară și i s'a apropiat Tincușoareĭ veleatul, mie chiar îmĭ pare, zĕŭ! fără șagă, îmĭ pare că Ivanciu-ĭ grozav de voios!

— Bine că nu, dacă o să fie omul *tată!!*

— Și o să aibă pentru cine munci, pentru cine agonisi...

— Știĭ ce zic eŭ? Că luĭ n'o să-ĭ semene de fel!

— Eŭ maĭ că așĭ zice că o să fie copilul leit el!

— Așĭ, Doamne ferește!...

— Maĭ că m'așĭ prinde rămășag...

Și numaĭ așa de ciudă și de afurisenie: una ca să se adeverească spusa că Tinca-ĭ necinstită și a fost de la început necinstită,—cealaltă ca să înjosească pe covrigăriță că nu-ĭ cine știe ce sculă de preț dumneaeĭ, ci ar face maĭ bine să vadă greabănul bărbatuluĭ decât să facă »falafastîcurĭ«, Pachița ar fi voit ca odrasla covrigărițeĭ să fie taman ca Ivanciu, să maĭ aibă vecinele de ce rîde.

— Pe la Sân-Petru trebue să facă. Ne prindem?!... Pe ce?... Pe ce zicĭ dumneata, cucoană Pachiță?

— Pe un drum la mânăstire la Adam de hramul bisericiĭ.

— Bun, să știĭ că o să te rĕmâĭ!

— Om trăi și-om vedea.

OSCAR SPAETE, sculptor

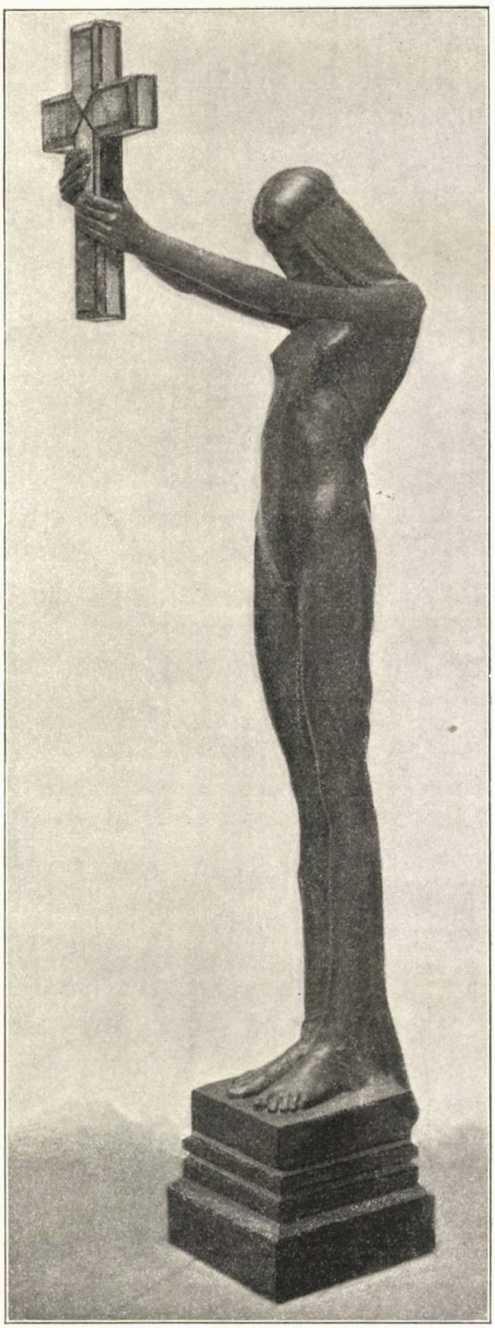

In hoc signo vinces, statuă

II

In seara de S-tu Petru și Pavel a plesnit un drac; cele două leliță auziseră de dimineață că Tincăĭ îĭ e rĕŭ și nu maĭ puteaŭ de bucurie: femeea avea să nască fără să fie bărbatu-sĕŭ acasă, dus la Fundulenĭ la iarmaroc.

Pachița sorbise în ziua aceea maĭ mult de jumĕtate din sticla cu rachiŭ dres cu buruene, iar Smaranda, prietena sa, mare-ĭ fu norocul că scăpă necenătuită. Ișĭ pierduse capul și nu-șĭ vedea de treabă!

Tinca sbiera și țipa în fundul patuluĭ, strînsă ghem, plîngînd, blestemând pe Ivanciu cum de-a lăsat-o pe mâna uneĭ »băboșnițe« s'o moșească, s'o omoare; și când câte-o »tăetură« îĭ zdrumica mijlocul, făcînd-o să se încovrigească de durere și groază, Tinca, desnădăjduită, sărea din pat, alerga prin casă, da să pornească nebună pe ușă afară;—se chinuia de prăpădenie și de geaba.

Târziŭ noaptea, să fi fost ceasul unsprezece saŭ și maĭ mult, când toțĭ de pe uliță se liniștiseră, sunete vesele de clopoțel s'auziră în capĕtul uliței, în dreptul caseĭ Hagiuluĭ: era credinciosul Ivanciu, care venea cât putea maĭ repede cu brișca goală; ișĭ vînduse covrigiĭ de cu vreme și ca să nu piardă o noapte,—cu grija la femee, cu frica în spate să nu se găsească să-l prade cineva pe drum,—a pornit, mânând roibul sĕŭ ostenit și slab.

Când intră în casă și vĕzu pe Tinca necăjindu-se de facere și ocărându-l, luĭ Ivanciu i se sgîrci inima, tresărind de două orĭ tare, în amîndouĕ rîndurile în două feluri deosebite: întâĭ îĭ veni o mare bucurie că, în sfîrșit, munca luĭ cea cânească n'o să fie zadarnică, va avea un fecioraș,—inima luĭ maĭ de grabă dorea ca noŭ născutul să-ĭ fie băiat; dar a doua tresărire par'că ar fi fost o scrijălitură de cuțit, așa l'a usturat:

— Eŭ muncesc, eŭ alerg fără hodină, mĕ duc peste dealurĭ să vînd și să adun parale, iar ea uite-o ce-mĭ zice, cum mĕ ocărăște de față cu baba, țipă s'audă mahalaua... să mĕ rușineze, să nu mĕ lase să am și eŭ o părticică de bucurie pe lumea asta!

Tinca par'că înnadins striga:

—Babo, mor,—mor, babo!... Of, măiculiță, de ce m'aĭ făcut? De ce m'aĭ dat în ghiarele neputinciosuluĭ, ghebosuluĭ, necuratuluĭ, să-mĭ pue sfîrșit zilelor...

— Lasă, mămucă,... îngîna moașa dămoală. Așa-ĭ pĕcatul nostru de la începutul lumiĭ, așa am tras toate,—o să-țĭ treacă, o să-țĭ treacă numaĭ decât, lasă, nu te îngrozi de geaba!

— Tacĭ, babă nebună! isbucni furioasă Tinca.

Ivanciu s'apropie tiptil:

— Nevestică, fiĭ liniștită, fiĭ cu minte; iaca eŭ sunt aicĭ să te păzesc, să te ajut. Am câștigat la iarmaroc și tot ce-am adus ție-țĭ daŭ, numaĭ fiĭ liniștită...

— Fugĭ, nu m'atinge; fugĭ, pĕcătosule,—fuugĭ!...

Ivanciu, ridicând din umerĭ umilit, schimbând cu moașa o privire jalnică, se retrase în colțul celalt al odăeĭ, după cuptoraș, și se puse pe un scăunel scobit, cu treĭ picioare.

Lumînarea de seŭ se trecea în sfeșnicul mic de pămînt de pe prichiciŭ, spăriind întunericul cu tremurătoarele sale licăriri de viață. Afară cânele ba lătra prin ogradă, ba venea la ușă de sgrepțăna, guițând ca un purceluș, nepricepênd și el de ce atâta lumină și zgomot în odaea stăpînilor sĕĭ.

Tinca începu din noŭ să se vaete și apoĭ țipă odată cu toată puterea:

— Mor, maică; mor!

Și căzu într'o toropială adîncă, în timp ce moașa ajuta copilașuluĭ să prindă aer, să rĕsufle. Tremurând, cu ochiĭ beț̆ĭ, Ivanciu se grămădi peste babă, se pitulă la marginea patuluĭ, privind cu dragostea celeĭ maĭ norocoase soroci micuța ce-șĭ mișca picioarele roșiĭ, icnind și pufnind de înnădușală.

Tinca întrebă: ce e?... Și aflând că e fată, sări din pat și maĭ era să cadă jos de n'o oprea Ivanciu; într'un țipăt și spazm a dus-o până în ziuă, aci leșinând, aci voind să se scoale, aci țipând s'arunce fetița la câĭnĭ, să n'o vadă, să n'o audă...

Când a amorțit-o chinul și a încleștat-o cu dinadinsul pe pat slăbiciunea, Tinca a adormit, iar Ivanciu s'a dus să-șĭ deschidă dugheana, să vorbească mîndru cu megieșiĭ și să le spună la toț̆ĭ că-ĭ tată și fericit.

...La amiazĭ bărbatul Smarandeĭ spunea neveste-seĭ:

— Să vezĭ pe Ivanciu nicĭ nu maĭ știe pe unde calcă de fericit ce e: dă la toț̆ĭ băeț̆ĭ și fetele covrigeĭ și acadele,—pe ceĭ marĭ îĭ cinstește;—numaĭ cât rîde și se laudă că el o să-șĭ mărite fata după un negustor din strada Mare.

— Da' ce-ĭ fată?

— Fată; o să-ĭ zică Petra, în cinstea zileĭ de erĭ.

— Măăĭ, trage a mare cucoană: s'a născut sĕrbătoarea!

— Ia, nu se știe; o fi ea cam gheboasă, de ĭ-o semăna luĭ, dar dacă o avea parale și noroc nu te juca, femee, cu omul însemnat de Dumnezĕŭ: eŭ cred că Ivanciu o să muncească și ziua și noaptea ca fetița luĭ s'ajungă norocită.

— Vezĭ Dumneata, potca!?

— Dacă nu l-aĭ vĕzut, ce maĭ vorbeștĭ de clacă?

— Dă-mĭ maĭ bine pace cu ghebosul dumitale... și Smaranda ieși ciudoasă la gard de strigă pe Pachița.

— Eĭ, știĭ că a făcut?

Dar Pachița nu se maĭ putea ține de rîs:

— *Edes, zupînesică!*

— Așĭ!!

— Ba nicĭ un așĭ: are fetița un grebănuș în spate s'o stupeștĭ în ochĭ să nu se deoache!

— Mare poznă...

Pachița rîdea de se ținea de cingĕtoare.

— Lasă, soro, că-ĭ bine, o să avem de-acum în colo de ce rîde; numaĭ de nu s'ar pune căț̆eaua draculuĭ s'o omoare pe Petra. Auzișĭ ce spunea baba Stana?!... După ce-a făcut, striga Tincușoara ca o năucă: daț̆ĭ-o la cânĭ, la cânĭ daț̆ĭ-o, la porcĭ, — să n'o vĕd, să n'o aud, — moor!...

— Doamne ĭartă-mĕ! ĭmĭ vine să-mĭ fac și cruce de ce aud.

— Aĭ și dreptul.

Amîndouĕ vecinele 'șĭ făcură evlavioase semnul cruceĭ la pĭept și se despărțiră clătinând din cap.

III

Petra nu se lăsa, ĭĭ plăcea viața și pace. Orĭcât o chinuia mă-sa, nu-ĭ da să sugă țîță și n'o îngrijea bine, dar ea par'că numaĭ de-un lucru avea nevoe pe lumea aceasta ca să trăĭască: dragostea luĭ tată-sĕŭ, care nu trecea un ceas fără s'alerge la fetiță s'o desmierde și să-ĭ schimbe scutecele cu o îngrijire și băgare de seamă ce-o umileaŭ și o înfuriaŭ încă maĭ tare pe Tinca.

— Draga tateĭ, scumpa tateĭ, odorașul tateĭ!... așa o desmerda Ivanciu și Petra simțea dragostea luĭ, căcĭ, când o deslega la mânuțe, fetița repede s'agăța de barba luĭ, — cu ochișorĭĭ veselĭ, zîmbind timidă din colțișorul buzelor supțirĭ, nevinovate.

Când plângea fetița, Ivanciu era 'n stare să-șĭ lase covrigiĭ în cuptor să se pîrjolească și sărea numaĭ decât de-șĭ împăca odorașul, plimbând-o cât ține casa în lung și 'n lat:

— Nani, nani, puișor!...

Și-o legăna, și-ĭ cânta domol, iar Petra aținea fericită în legănarea brațelor și a desmierdărilor luĭ tărăgănate.

Veciniĭ și vecinele vorbeaŭ, dar nimĕruĭ nu-ĭ păsa de nimic: Tinca nu-șĭ înmuia inima rea, Petra prindea tot maĭ multă putere, Ivanciu muncea necurmat, ochi-ĭ și urechile la fetiță fiindu-ĭ zi și noapte.

Când împlini Petra treĭ lunĭ, începu să facă haz, să rîză cu gropițe în obrajĭ și să murmure micĭ sunete drăgălașe; la cincĭ lunĭ stătea drept în fundul patuluĭ între perne și urmărea cu ochiĭ sĕĭ inteligenți pe toțĭ.

Ivanciu întinerea, nu altceva. Sĕrbătoarea nu maĭ avea astîmpăr; numaĭ în ciuda Tincăĭ se juca toată ziulica și cânta fetițeĭ, făcêndu-ĭ gĭumbușurĭ. In mintea luĭ, ostenită de viața grea și de muncă, se deșteptaŭ amintirĭ de pe când era copil și-ĭ veneaŭ, pentru desfătarea Petreĭ, jucăriile; o lua, o punea pe genunchĭ, o ținea cu stînga, iar cu dreapta o gĭugĭulea, zicênd pe acelașĭ ison:

Barbă, bărbărie,
Gură, gurărie,
Nas, calaraș,
Ochĭ
Bazaochĭ,
Sprincene
Coțofene,
Frunte tăvăluc,
Hap de țuțuluc!..

Și când căta să prindă între degete câteva firicele de pĕr creț, auriŭ, din căpușorul Petreĭ, dînsa izbucnea în hohote, îndemnându'șĭ tatăl la și maĭ multă

voe bună; când o culca, Petra, clipocind, făcênd ochiĭ din ce în ce maĭ micĭ, somnoroșĭ, par'că înnadins ĭĭ deschidea câte-odată marĭ, marĭ,—rîdea... cel maĭ bun semn de mulțumire pentru Ivanciu, căruia viața i se părea acum maĭ puțin aspră și maĭ cu rost.

Toată iarna o ținu pe pat, îmbodolită într'un cojocel, iar primăvara, pe la Sf. Gheorghe, mĭ-o scoase afară în văzul lumiĭ; o punea la gura cuptoruluĭ, orĭ la soare pe tarabă, cu un covrig în mână, și-ĭ cânta, și-ĭ fluera de făcea plăcere și trecătorilor, numaĭ Tincăĭ nu. Ea, când ĭĭ venea bine, o plesnea cu bețișorul peste mână saŭ peste spate și când fetița spurca taraba, o bătea de-ĭ mergea fulgiĭ:

— Na, na, grebănoasa draculuĭ, să te'nvețĭ minte!

— Las'o femee hăĭ, de ce-o baț ĭ?... Minte are ea?.

— Da ce pofteștĭ, sluțenie, să vadă lumea și să nu-țĭ maĭ cumpere covrigiĭ?

— Că lumea altă grijă nicĭ n'are decât să vadă ce face fata ta.

— Fata mea, a mea?... izbucnea scoasă din fire Tinca; a draculuĭ, nu a mea!

— Eĭ lasă că Petra 'ĭ a mea...

Și Ivanciu îșĭ lua fetița 'n brațe și începea s'o poarte pe dinaintea dughениĭ ca s'o acĭueze.

Fetița par'că pricepea așa se purta. De multe orĭ n'a mâncat bătae și a și 'nvățat ce trebuia, — iar la anu o ținea Ivanciu maĭ mare dragul și fără nicĭ-o grijă pe tarabă, lăsând-o să se joace cu covrigiĭ. Petra se făcea tot maĭ frumușică și maĭ dragă luĭ tată-sĕŭ, iar ceĭ care o vedeaŭ se 'nduioșaŭ de grebănușul eĭ și o căinaŭ când gînguria: Tată! mamă! Tinca se uita la dînsa chiondorîș, însă Ivanciu lăcrima, ridicând mâna dreaptă 'n sus cu un covrig și zicênd:

— 'Tâta mare, fetița tateĭ, 'tâta mare!... Tata, ta-ta!...

— Ta-ta, ta-ta!... repeta după el Petra, făcênd zădarnice încercărĭ de-a ajunge covrigelul din mâna luĭ tătâni-sĕŭ.

IV

La treĭ anĭ Petra se făcuse mare, vorba vine; căcĭ, de era dînsa maĭ-maĭ de douĕ palme și ghebul din spate ĭĭ creștea, sugêndu-ĭ toată vlaga: picioruțele ĭĭ eraŭ subțirele ca douĕ fuse, mânele eraŭ numaĭ așa o părere, iar fața, — fața eĭ mare, osoasă, luminată de ochi-ĭ melancolicĭ, — se supsese, se 'ngălbenise, purtând în cuta lăsată 'n jos la capetele buzelor supțirĭ, albiĭ, pecetea rĕutățiĭ. Cu cât fata începea să priceapă ce-ĭ bine și ce-ĭ rĕŭ, pricepea îndestul și felul de purtare al mă-seĭ și al luĭ tatu-sĕŭ, prinzênd în căpușorul deschis și'n inima-ĭ iute ură pe mă-sa. Da' las' că nicĭ dînsa n'o ninirea de loc: o bătea într'una, ca s'o învețe minte la fiece greșală; și, cu cât Petra căuta să tot prindă maĭ multă minte, cu atât maĭ multă bătae primea, — mă-sa voia s'o facă și maĭ mintoasă, ca și maĭ multă bătae să-ĭ dea.

— Da' bine, femee, tu nu maĭ conteneștĭ odată?... In șir aĭ să-ți bați copila?!

— Ți-am maĭ spus că nu-ĭ a mea.

— E a mea!

— Puteți să plecați amîndoĭ, unde-a dus mutul iapa și surdul roata!...

— Dar dacă nu ne-om duce?!

— Nu?... Știŭ eŭ ce am să fac!

Ivanciu, molăŭ, prostit, tăcea în cutremurarea gîndurilor rele ce-și închipuia că are Tinca; Petra se ghemuia și se îngheboșa încă maĭ tare lîngă tatăsĕŭ, stând cu capul prea mare băgat între umeriĭ largĭ, sticlindu-ĭ în ochĭ ura veninoasă.

— Ce-ĭ, *Moș Gheban*, ce staĭ acolo la tatu-tĕŭ și te uiți așa furioasă la mine?!

Nicĭ una, nicĭ douĕ, Tinca smuci fata repede și o aruncă mânioasă cât colo 'n supat, de nicĭ n'apucă bine Ivanciu să prindă de veste. Petra 'ncepu să țipe, iar din nas ĭĭ curgea sânge.

— Muere, îți crăp capul, de ce vreĭ să-mĭ omorĭ fata?

— Fiindcă așa vreaŭ!

Ivanciu, zgribulit, bărbos, cu ochiĭ înfundați după sprincenele albite de făină, se ridică 'n călcâe furios, scrîșnind din dinți ca o fiară la vederea sângeluĭ; și când sări sprinten în capul Tincăĭ, o și trînti la pămînt, trăgênd-o de pĕr, călcând-o pe spate și pe piept cu picioarele, în timp ce femeea se svîrcolea neputincioasă pe jos, țipând îngrozită.

— Maĭ bine să morĭ tu, netrebnico, decât ea; cu ce ți-a greșit ființa asta pĕcătoasă ca s'o chinuești atâta?

— Săriți, oameni buni, — mĕ omoară ticălosul, mĕ omoară!

Fu un rîs, și-un chiloman, și-o batjocură strașnică în toată mahalaua; toți se miraŭ cum de și-a ieșit din minți atât Ivanciu cel cuminte și iertător ca să-și bată pîrdalnica de nevastă.

— Ia lasă, soro, că bine ĭ-a făcut.

— O fi și aista un meșteșug: să poți să-l facĭ pe bărbatu-tĕŭ să-ți tragă o sfîntă de chelfăneală!

— In multe-ĭ meșteră Tincușoara, se vede că nu dă greș în nimic.

— Ție-se de ea!

Dar n'aŭ zis tot așa oarecare cimotiĭ, care rĕsăriseră ca din pămînt dintr'un fund de mahala, și în părerea aceasta o ajuta pe Tincuța chiar Domnul Comisar(?) al loculuĭ, Hristea, care, făcêndu-se tare și mare, îșĭ încărcă iubita cu o sumă de lucrușoare de-ale caseĭ și-o așează maĭ la mahala, într'o casă luată cu chirie.

Ivanciu n'a zis bodaproste după întîmplarea asta, căcĭ orĭcum: omul îșĭ deprinsese nevasta la covrigărie și, orĭcât era dînsa femee desmățată, treaba o deprinsese bine, când s'apuca nu se juca; apoĭ de! și inima luĭ era blândă, moale, căcĭ nu-șĭ putea veni în fire, — de ce-a bătut-o pentru fată, că trebuea

s'o ierte şi mai ales nu trebuea s'o lase să plece chiar aşa de lesne. Cum era el om de treabă nu le-a fost prea greŭ leliţelor să-ĭ smulgă toată taina inimeĭ şi curînd-curînd s'aŭ sfătuit Pachiţa şi cu Smaranda să-ĭ dreagă la loc căsnicia.

Le venea lucrul tare şugubăţ la toate şi'n afară firiĭ ca panorama să se schimbe de pe uliţa lor tocmaĭ la dracu 'n praznic; cum să umble după alte femeĭ să afle ce se petrece cu Tinca şi să nu ştie ele de-a gata şi'n toată ziua ce face ea cu Ivanciu al eĭ cel drăguţ şi ferchej?... Cum să rabde ele ca alte leliţe să »înflorească« povestirea păţaniilor Tincăĭ şi să nu fie dînsele, ca maĭ vechĭ cunoscĕtoare, care să dreagă şi desfacă toate!?...

Astea, şi pe lîngă astea, temerile groaznice ale d-luĭ Comisar că va fi tată de familie nelegiuit, o domoliră pe Tinca, iar Ivanciu nicĭ el nu dorea şi zicea altfel:

— N'are decât să vie acasă şi să-şĭ caute de treabă!

Numaĭ Petra, care cât nu fusese mă-sa o dusese ca 'n sînul luĭ Avram, jucându-se şi ne maĭ ştiind ce-'ĭ bătaia, — numaĭ ea, când a vĕzut-o, s'a întristat şi a început să tremure din tot trupşorul sĕŭ schilod: de-acum iar va primi vĕrguţe, iar va mânca pumnĭ şi ocărĭ, de-acum iar va auzi porecla cea uricioasă, care o făcea să scrîşnească din dinţişorĭ şi să urască maĭ mult pe Tinca: Moş Gheban.

Căta să iasă şi ea să se joace cu copilaşiĭ ceĭlalţĭ pe uliţă, — nicĭ unul n'o striga pe nume, — şi, fiindcă ea nu putea să fugă tare, să se ţină de roata micilor gălăgioşĭ şi jucăuşĭ, nimenĭ n'o avea la stomac. Până s'a şi găsit un băeţel maĭ mare să-ĭ pună odată pentru totdeauna pecetea pe frunte:

Moş Gheban,
Par' că 'ĭ de-un an;
Moş Grebănuţă
Cât Cătănuţă!...

De câte orĭ o vedeaŭ copiiĭ, numaĭ aşa o strigaŭ, aşa că sărmana Petra fu nevoită să stea 'nchisă în casă, tot cu mă-sa, avênd parte tot de maĭ multe ocărĭ decât de desmierdărĭ.

Dar Ivanciu găsi prilej să apere fata şi să o înjosească pe Tincuţa cea rĕutăcioasă; când ea d'abia se purta prin casă în aşteptarea nouluĭ prunc, Ivanciu punea pe Petra să-l ţie de poala surtuculuĭ şi se învîrteaŭ amîndoĭ în jurul Tincăĭ, rîzênd şi făcênd zgomot:

Treĭ, treĭ
Colăceĭ,
Pân' la mama gaia
Să 'nĭ dea lapte cu tigaia!...
Ce maĭ facĭ tu,
Mamă Gae?

Mama Gaia se răstea la Ivanciu, care făcea pe cloşca, îl ocăra, dar el se făcea că n'o ia în seamă:

— Tu aĭ să-mĭ furĭ un puiŭ, eŭ am să-ţĭ scot un ochiŭ!...

— Lăsați-mĕ în pace, lua-v'ar Cotea, oghidelor!

— Tacĭ, frumoaso, nu te vezĭ?!

Tinca 'șĭ pierdea minţile; sărea la Petra și până n'o buchisea bine, nu se domolea.

— Na, Moș Gheban, satură-te de zbeng!

— Zi-ĭ puiule: mamă Gaio, nu-ĭ maĭ zice mamă, dacă te bate și te poreclește.

Fetița se strîngea la sînul luĭ tată-sĕŭ și printre lacrimele din ochi-ĭ, Tinca pricepea deslușit hotărîrea feteĭ de-a o urî, de-a'l asculta pe Ivanciu.

V

Când Tinca născu pe Ilenuța, Ivanciu fu dinnoŭ voios: a împărțit la toțĭ copiiĭ covrigĭ, a cinstit pe vecinĭ și la cumetrie a fost un chef, un danț de credeaĭ că n'are să se maĭ sfîrșească. Cu comisarul se 'mpăcase Ivanciu, ba ceeace a plăcut și maĭ mult mahalaleĭ a fost că D. Hristea în persoană a botezat pe Ilenuța, prunc frumos și grăsuț, care nu semăna de loc cu Petra, dar semăna grozav Tincăĭ și dînsa nu maĭ putea de bucurie: necontenit o săruta și o alinta, neuitând în acelaș timp să se strîmbe la Petra, care se uĭta cu ochĭ marĭ la mica țipătoare alintată din albioară.

Schimbarea fu de tot mare în traĭul Petreĭ. De unde înainte dormĭa în odăițele de dindos, pe-un pătișor lîngă Tinca, acum fu izgonită la *tată-sĕŭ*, să doarmă după cuptor ca un copil nesuferit ce era; de unde înainte mânca zilnic de la mă-sa pumnĭ și beţișoare peste mânĭ, acum Tinca nicĭ nu maĭ eșea la cuptor să așeze covrigiĭ, — acum se făcuse cucoană mare, intrase în mare dregĕtorie: creștea pe Ilenuța eĭ cea frumoasă și dragă, așa că nimenĭ nu trebuea s'o supere, s'o atingă saŭ s'o stingherĭască.

Bietul Ivanciu plesnea de ciudă, dar n'avea nicĭ-o putere; silit să muncească de-avalma cu lucrătoriĭ, stând și la cuptor la prăjit covrigiĭ, căcĭ n'avea încredere în nimenĭ și voia să facă tot cu mâna luĭ, — nu maĭ putea să îngrijească și de Petra. S'a chinuit câtăva vreme, dar fiind doborît de osteneală, a dat fata la o rudă, la țară, s'o crească, s'o ție vre-un an cum s'o pricepe, până ce se vor maĭ schimba hachițele Tincăĭ.

Când a fost să plece, Petra numaĭ într'un plâns a ținut-o, nevoind să se despartă de Ivanciu, care nu-șĭ maĭ găsia rostul capuluĭ: Tincăĭ nu-ĭ putea face nimic, el de trudit nu se putea trudi maĭ mult, *trebuea* să se despartă de fetiță. Petra, par'că ĭ-ar fi spus cineva anume, numaĭ tata! tata! zicea, pe el îl săruta și îl apuca de după gât cu mânuțele amîndouĕ, iar la Tincuța n'a vroit cu nicĭ un chip să se ducă să-ĭ sărute mâna.

— Bietu Moș Gheban, zicea »cucoana« Pachița vecineĭ Smarandeĭ; aĭ vĕzut cum plângea sĕrmănica și nu vroia să plece?

— Dar Ivanciu.... par'că atuncĭ îl scosese de la fumurĭ, așa era de deochiat!

— Numaĭ »zupînesica« nicĭ bindisia.

— Ce-ĭ pasă eĭ?... N'are pe Ilenuța?

— Frumușica de pripas!?

— Zĕŭ, mie nicĭ nu-mĭ maĭ vine să rîd, prea-ĭ de tot muerea asta!...

Ivanciu a bolit o sĕptămână de credea că i s'a apropiat vadeaua; treĭ zile după aceea n'a mâncat de fel, nicĭ de frupt, nicĭ de sĕc, ci numaĭ câte doĭ treĭ covrigĭ la amiazĭ și bea apă proaspĕtă de la fîntâna cu ciutură din Ocol; a patra zi i s'a făcut scrum o jumĕtate de cuptor de covrigĭ, așa era de amețit și nu maĭ vedea înaintea ochilor, — dar a cincea zi ĭ-a tras neveste-seĭ din noŭ o seferdea, fără ca de data asta cimotiile și cumĕtrul comisarul să se maĭ amestece. Tinca s'a mulțumit numaĭ cu jalba prin vecinĭ și ocărĭ mîrîite, învoindu-se să primească pe Petra în casă....

— Și ea-ĭ făptura luĭ Dumnezeŭ ca și tine, ca și Ilenuța; eŭ muncesc pentru voĭ toate; de ce să-mĭ furĭ tu mie o parte din bucurie și să mĕ 'nveninezĭ pe douĕ părțĭ maĭ mult? De ce numaĭ tu și cu Ilenuța, iar Petra nu!!

Când s'a vĕzut Petra iarăși lîngă tată-sĕŭ, murea și învia de fericită ce era; nu știa unde și cum să se uite, ce să facă cu mânele, unde să șadă, numaĭ să fie de tot cuminte, să nu supere pe nimenea; maĭ ales ochișoriĭ și-ĭ făcea galeșĭ, bunĭ, numaĭ să nu-ĭ zică mă-sa Moș Gheban și să n'o maĭ bată!...

Pe Ilenuța o iubea ca însăși Tinca, o atingea pe obrajĭ cu degețelele și, când o simțea că se trezește, apuca bine albia și începea s'o legene cântându-ĭ:

— Nan-ni, naa-nnii, puiule!... Nan-ni, nan!...

Tinca rĕmânea uimită și privea pe Petra îndelung, neputând însă zice inimeĭ să uite tot ce-a fost, neputând să învingă, să domolească pornirile sale rele; neputând, într'o pornire sinceră de iubire femeească adevĕrată, să-și sărute fiica schiloadă cu aceeași inimă largă cu care săruta pe Ilenuța, purtarea Petreĭ d'abia o silea să șoptească:

— Sĕracu Moș Gheban tot are el inimă bună!...

Vremea aceasta a și fost singura 'n care Petra n'a maĭ îndurat asprimea nenorociteĭ sale vieți: în casă tot se maĭ întîmpla de-auzia une-orĭ câte-o vorbă bună, se juca maĭ în toate demiezele cu Ilenuța, care creștea și se făcea frumușică de tot, — iar când eșia pe-afară, pe uliță, și s'amesteca printre copiĭ era primită 'n joc cu dragoste și milă, nicĭ pomeneală nu era să-ĭ maĭ zică Moș Gheban cineva.

Seidecariĭ, când o vedeaŭ, o chemaŭ la »moșu«, iĭ dădeaŭ bucățele colorate de meșină saŭ puneaŭ pe ucenicĭ să-ĭ facă și eĭ o biciușcă subțire, pe care Petra o păstra cu sfințenie de-o ducea acasă și o dădea Ilenuțeĭ; dacă fetița dormea, Petra se punea cu biciul alăturea de albie, așteptând să i se trezească surioara; maĭ totdeauna însă cădea obosită pe dușumea, adormind fericită, cu o mână pusă drept pază pe biciŭ.

.... Era pace în casă la Ivanciu și mahalaua nu maĭ avea de ce sporovăi și rîde.

VI

La opt anĭ aŭ dat-o și pe Petra la școală.

S'a dus Ivanciu cu ea 'n tîrg la librărie de ĭ-a luat abecedar, placă, burete, plumb și-un ghiozdănaș îmbrăcat cu pînză așa de frumos în cât se făcuse fata mare fudulă.

Nu-ĭ prea venea Petreĭ să se despartă de tată-sĕŭ, dar n'a avut ce face; la început ĭ-a fost greŭ, maĭ pe urmă însă umbla și dînsa cu droaea de școlărițe, care 'ncepea să se alcătuiască pe banca de la fîntâna luĭ Popa Avram și, până ajungea la Hagiu să ia pe cele douĕ fetițe ale luĭ, se făcea pojijie 'ntreagă, eraŭ maĭ multe fete decât băețĭ în mahala!

Și Tinca dăduse de-o înlesnire. Pe dată ce pleca Petra la școală, ea știa una și bună: nu maĭ eraŭ ochĭ care s'o iscodească, să-ĭ ia toate'n seamă, — de aĭ Ilenuțeĭ n'avea de ce să se îngrijească. Covrigăreasa căzuse la patima beției și, ba că o doare o blĕstemată de vătămătură, ba că-ĭ leșiată la stomah, avea veșnic subt pat o sticlă cu rachiŭ făcut cu buruene, pe care-o umplea numaĭ odată la douĕ sĕptămânĭ cu știrea și paralele luĭ Ivanciu, dar cu voea eĭ și cu ce fura de la el o maĭ umplea de douĕ orĭ în acelașĭ timp. Pe la vecine nu se ducea de loc; pe Ivanciu, ce-ĭ drept, nu-l maĭ cicălea decât când prea îndesea cu leacul vătămăturiĭ, numaĭ pe Ilenuța o îngrijea maĭ bine ca ochiĭ din cap.

Se făcuse un puișor de fetiță de te gîndeaĭ la deochiŭ când o vedeaĭ: bălae de tot la pĕr și față, cu ochișoriĭ albaștri și gura rumenă, — alergând cât ograda până se întorcea Petra de la școală să-ĭ dea și dumisale cartea cu poze să le arate cu degetul. Cunoștea »acu«, »ziugu«, »upu« și »țăcălu«, — tuturor le era drag s'o privească și să-ĭ dea jucăriĭ.

Petra o păzea din ochĭ să nu i se întîmple ceva, — atât de mult o păzea că Tinca se zburlea la dînsa:

— Fugĭ, cotarlă, lasă fetița să se joace!

Biata Petra pleca amărîtă în dughiană și nu se maĭ întorcea.

Se punea pe tarabă, privind în neștire pe stradă până ce Ivanciu începea să pună covrigiĭ în cuptor; atuncĭ își pregătea bețișorul, cum făcea altădată Tinca, și-și aducea un scaun de lemn fără spetează, pe care înnadins i-l făcuse tată-sĕŭ ca să se sue pe el.

Cuminte, băgătoare de seamă, răbdătoare, furișând câte-o privire de dragoste luĭ Ivanciu, Petra alegea covrigiĭ, îĭ arunca binișor pe tarabă și, când s'adunaŭ mulțĭ, îĭ împrăștia cu o vie plăcere: toată marfa aceea, pe care tată-sĕŭ o vindea a doua-zi prin tîrg și vecinilor, îĭ da drept să se mîndrească, — punea și dînsa munca eĭ, osteneală, ca să fie așa!

Tată-sĕŭ, de când Tinca nu-și maĭ vedea de treabă, era și maĭ iubitor decât la început: bucurie avuse când s'a născut Petra, bucurie când a dat-o la școală, — bucurie simțea și-atuncĭ când, alăturĭ cu el, munceaŭ cu îndîrjire, cu dragoste și cu nădejdea că vor alunga rĕul.

Dar rĕul se încuibase bine și s'ascundea cu viclenie, așa că Ivanciu nu-l

cunoștea. Dacă Tinca se strica tot mai tare, dacă-și pierdea mințile și nu mai avea nici o noimă, nici la treabă, nici la vorbă, Ivanciu se 'ntrista și uita: avea pe Ilenuța, care-l întinerea, avea pe Petra, care-i însenina bătrânețea și necazul cu hărnicia și cumințenia ei înduioșătoare.

De-aceea, când Petra era la școală, Ivanciu își făcea de treabă mai mult pe dindos, ca să zărească pe Ilenuța pe fereastră ori s'o desmierde pe prispă afară, — o, el nici nu intra în casă, așa de mult se deprinsese să fie străin de femeea care fugise de el rînjind și batjocorindu-l! Iar când Petra venea acasă, cu placa sunând în ghiozdănaș la supțioară, Ivanciu se deștepta la viață, la muncă, — viitorul îi venea rîzînd zgomotos dinainte, — își primea fata cu alaiu:

Cocostîrc-stîrc,
N'ai văzut pe Petra 'n tîrg?

Fata-i săruta mâna, își punea ghiozdanul pe perna de părete de la capul patului și venea la tată-său s'o sărute și să-l îmbrățișe....

Doi ani a ținut visul pentru amîndoi: Ivanciu că are de ce și pentru cine să muncească, Petra că dușmănia mă-sei nu-i neîmpăcată.

Tinca picase la beție și fura câștigul lui Ivanciu ca să-l dea pe vin și rachiu. El, bietul, nu cunoștea; se căina că nu mai merge negoțul ca înainte, că s'au înmulțit covrigarii în tîrg și se încumeta să doboare nemulțumirea cu muncă îndărătnică. Pe Tinca nici n'o mai punea la socoteală, ea rămânea totdeauna în afară de cazna și planurile lui; muncea pentru ea fără să cîrtească, și, atât cât nu știu nimic de patima ei, nu zise nimic: după cum cânele, să fie cât de chinuit, nu-și mușcă stăpînul, astfel Ivanciu, cât de sécătuit de muncă era, nu putea să-și pue femeea alături de el la treabă câtă vreme dînsa nu voia.

Totuși Petra par'că înțelegea amarul din inima lui tată-său; atâtea ceasuri lungi cât munceau împreună în fața cuptoruluĭ, fata bágă de seamă ce trist, posomorît și istovit era Ivanciu. Mânele lui, altădată pline și puternice, acum erau zbîrcite, pielea neagră și ciolanele par'că crescuseră așa erau de urîte, butucănoase; obrajii îi erau supți, barba și-o lăsa cu séptămânele să crească și perii sureau tot mai mulți; ochii îi erau morți de oboseală și uneori Petra cunoștea bine din privirea lor părerea de réu ce tată-său simțea pentru o vreme, pe care o pierduse în zadar, — pentru altă vreme, ce de-acum avea să vie și de care nu va mai avea putere să se folosească, fiind prea pécătoșit!... In inimioara ei suferințele lui résunau jalnic și mintea-i iscoditoare nu se putea să nu caute a afla pricina.

.... Mă-sa! Ea, aceeași care a chinuit-o pe dînsa atâția ani; ea, care făcuse pe tată-său s'o dea la străini s'o țină, tot ea trebuea să fie de vină!...

Și s'a pus pe lucru.

Când ieșea Tinca pe afară, ca un drac se furișa în odaea ei și cotrilița cu ochii în toate părțile, doar a vedea ceva; ce?.. ce-i trebuea să știe?!.. Destul că în mintea sa găsise cu cale să facă așa.

Când Tinca intra'n casă, Petra se prefăcea că se joacă cu Ilenuța ca să

nu se dea de gol, iar cu ochiĭ numaĭ de mă-sa se ținea doar va vedea; ce?... anume nu știa, dar trebuea să fie ceva!

Când simțea că Tinca a eșit din ogradă și s'a dus la vre-o vecină, ca o hoțoaică galbenă la față, tremurând, s'arunca în odae, scotocea prin toate părțile... prin supaturĭ, pe după sobă, după lada cu lucrurĭ, după icoană... orĭ-unde închipuirea-ĭ încălzită, zbuciumată, o îndemna să caute, să găsească o dovadă; ce?... ce-ĭ trebuea anume să știe?!.. Destul că trebuea să fie ceva!

Intr'o seară a deslegat taina; a găsit lada deschisă și a ridicat capacul: într'un colț, supuse subt pălămidă, eraŭ treĭ sticle, douĕ pline și una aproape deșartă. Iĭ veni să țipe de bucurie și ură, iĭ veni să spue luĭ tată-sĕŭ tot ce vĕzuse, dar nu putu...

Până când, într'o seară, căpĕtă și curajul acesta. Pe când dormea Ivanciu cu Petra alăturea, Tinca veni încetișor lîngă patul lor și începu să caute prin buzunare; luă câțĭva gologanĭ și ieși ca o pisică. Dar Petra o vĕzuse și a doua zi spuse luĭ Ivanciu tot.

Degeaba-ĭ fu truda, căcĭ tot pe ea căzu năpastea. O luară de la școală și o trimeseră iarășĭ la țară, Tinca jurându-se să moară maĭ bine decât s'o vadă pe Petra, Ivanciu plecând capul, primind și această lovitură.

.... Și a stat fata opt anĭ de zile asvîrlită într-un sat îndepărtat, fără să-și vadă după dorul inimeĭ pe tată-sĕŭ, fără să se maĭ afle cu el alăturea la munca de toată ziua, fără să se maĭ găsească în adîncul inimeĭ sale un locușor, pe care ura de mamă câinoasă să nu fie săpată!

VII

.... Ivanciu a picat la pat, doborît de boală; de geaba se 'ncercase el să maĭ fie dîrz, să nu se dea cu una cu douĕ; — boala nemilostivă 'l răpuse fără să-l întrebe și fără să-ĭ pese.

Oh! și luĭ dor iĭ era de Petra, de buna sa fată răsluită de casa părintească și pe care în opt anĭ de zile d'abia de douĕ orĭ a vĕzut-o!

De când e în pat, privind stors, moleșit, în zare pe fereastră, de când boala l'a prea întețit, totdeauna e cu gîndul la *ea* și de ea vorbește orĭ de câte orĭ poate:

— Să trimetem pe Costache s'o aducă, zice el neveste-seĭ; mult așĭ vroi s'o maĭ vĕd odată!...

— Ți-aĭ și ales odorul, aĭ și ce vedea.

— Măcar atâta trecere să am și eŭ la tine...

— Eĭ da, frate, uite ce ĭ-a trăsnit dumisale prin gînd!? Să smomesc omul de la lucru și să-l trimet peste dealurĭ să caute caĭ morțĭ ca să le ia potcoavele.

— Femee, de ce vorbeștĭ tu așa?

— Ia să mĕ slăbeștĭ cu Moș Gheban al tĕŭ; și dacă ar fi luat-o Aghiuță, ce-aĭ fi făcut? Și atuncĭ mĭ-aĭ fi cerut să ți-o aduc?!

— M-așĭ fi dus eŭ la ea!

— Da' duce-te-aĭ maĭ de grabă, că nu știŭ zĕŭ ce-ĭ maĭ fi așteptând!!

— Muere, să-ți bagĭ mințile în cap că te ucid!

— Măăĭ!... Uite prăpăditul; par-că adinioarea-ți horcăia în piept de nu puteaĭ să-ți tragĭ rĕsuflarea și-acu...

— Tacĭ!

Ivanciu se încercă să-și ridice capul de pe pernă, dar nu putu; Costache și Ilenuța, auzind sfada, veniră năbusna în odae:

— Mamă, mamă!

— Cucoană Tinco, maĭ fie-ți milă și de dînsul, sĕrmanul!

— Mĕ rog 'mnetale, Costache, să fiĭ cu gura maĭ mică și să nu te prea amestecĭ...

— Nu vĕ fie cu bănat, cucoană...

Tinca ĭeși.

Ivanciu rĕmase lat; își închise ochiĭ și-și aduse mânele pe piept, aproape și le puse cruce; era așa de pierdut la față, pleoapele marĭ, galbene-vineții, în cât Ilenuța se înspăimîntă și-l apucă tremurând de betița mânecĭĭ:

— Tată, tată!.. Ce aĭ? ți-e rĕŭ tare, ce aĭ?!

— Jupâne Ivanciule, rosti și Costache încetișor, punênd palma subt capul bolnavuluĭ ca să-l poată sălta. Ivanciu se trezi:

— Așa, Costache, scoală-mĕ, — așa!.. da!..

Și, după ce se așeză bine, șopti, purtându-și degetele mâneĭ drepte pe obrajiĭ moĭ, frumoși, aĭ Ilenuțeĭ:

— Eŭ nu te am numaĭ pe tine, draga tateĭ, maĭ am și pe Petra.... Și ochiĭ i se înnecară în lacrĕmĭ.

— Da, Ilenuțo, mă-ta nu-ți vorbește despre dînsa, fiindcă nu ține la Petra, — vrea ca și tu să i te simțĭ străină... Sĕrmana, o ființă pĕcătoasă, beteagă ca și mine, dar tot zidire de-a luĭ Dumnezeŭ e și dînsa ca și tine, ca toțĭ oamenĭĭ! Și ce bună la inimă era Petra tateĭ, — unde o maĭ fi fiind ea acum, ce-o maĭ fi făcênd? Cum de nu vine ea să-mĭ potolească amarul și chinul?!

— O să vie, tată.

— Să vie? întrebă Ivanciu neîncrezĕtor.

— Da, să se ducă s'o aducă Costache.

— Da... să se ducă Costache să mĭ-o aducă!.. Da, da!.. ce faptă bună aĭ face tu, măĭ Costache, dacă te-ĭ duce și mĭ-aĭ aduce-o s'o maĭ vĕd!..

— Să mĕ duc, jupîne, chiar mâine, dacă vreĭ, zise cam cu gura altuia flăcăul, care știa că Tinca o să-l țină de rĕŭ.

— Ce bine ar fi dacă te-ĭ duce, șopti pe gînduri Ivanciu și câteva momente ținu iarăși ochiĭ închiși.

Ilenuța îl trezi:

— O să vie Petra și o să ședem amîndouĕ lîngă matale pe rînd; când

voiŭ osteni eŭ, să stea ea, — când o dormi ea, să staŭ eŭ, — și matale aĭ să te însănĕtoșezĭ, iarăși o să trăim liniștiță și bine ca până acum!

— ... Liniștiță și bine ca până acum... să trăim... da, da! și cu Petra, da! să trăim iar liniștiță și bine ca până acum, — da, binecuvîntezĭ tu, *fata mea cea frumoasă!*..

Ivanciu s'aplecă și-și sărută copila pe obrazul drept, — apoĭ se culcă, voind să-și urmeze visul fericit; neputênd, începu să tremure de neliniște, căutând să se stăpînească, să se reculeagă. Intrebă de-odată, tresărind:

— Da Petra?.. Petra mea?

Costache trebui să-ĭ jure că lasă toate în pămînt și pregătește căruța și hamurile ca să plece după Petra; numaĭ așa se domoli Ivanciu și în noaptea aceea a dormit tihnit. A doua zi maĭ că vroia să se scoale, atât se simțea de ușurel, dar seara, tot așteptând să-ĭ vină fata, se cufundă în gînduri apăsătoare:

— Cine știe?!... li s'o fi întîmplat ceva.

Toată noaptea n'a avut astîmpĕr, tresărind și întrebându-se îngrijorat:

— A venit Petra... Petra, fata tateĭ?

D'abia a treia zi pe la toacă veni Petra. Era mică și gheboasă, și arsă la față, — și cu niște ochĭ, ah! ochĭ rĕĭ, ochĭ plinĭ de venin, plinĭ de blĕsteme. Ivanciu încremeni, zărind-o.

— Petra!

Și, dând s'o îmbrățișe, s'o sărute, s'o apropie de obrajiĭ luĭ, ochiĭ i se rătăciră înlăcrĕmațĭ, în timp ce darul vorbiriĭ iĭ zbură pentru totdeauna:

— P... pa!... a... f!

Petra îngenunchie, înecându-și lacrimele în gîtlej; Ilenuța, maĭ slabă de ânger, se bocia în gura mare:

— Tătuțu meŭ!... Tătuțu meŭ cel bun!

Tinca intră furioasă, țipând:

— Da ce-ĭ atâta bocet aicĭ?

Costache iĭ arătă pe Ivanciu căzut în nesimțire pe pernă, pe fete îngenunchiate de spaimă; el însuși era prăpădit la față.

— Tu, *tu* l-aĭ omorît, Moș Gheban afurisit!

— Tacĭ, cucoană...

— Afară, ĭeșĭ afară, Moș Ghebane, că te pocnesc în cap cu ceva de nu maĭ mișcĭ nicĭ tu ca și tată-tĕŭ!

Dar Petra, tîrîndu-se pe jos, cu mânele ridicate, cu glasul înduioșat, suspinând din adîncul pieptuluĭ, se ruga de ea:

— Lasă-mĕ, lasă-mĕ ca pe-o străină să staŭ jos, să staŭ aicĭ în odae, să fiŭ și eŭ lîngă el!... Nu mĕ scol în picioare, nicĭ nu mĕ voiŭ uita la el, nu voiŭ plânge... lasă-mĕ numaĭ să fiŭ aproape de dînsul!..

— Nu, afară, — pieĭ Diavole!

Costache, du-te fuga de adă popa să-l împărtășească.

Petra, izgonită, se trînti în pragul ușeĭ țipând de furie și de suferință, rupându-și pĕrul, hainele:

— Tata meŭ cel drag!... Of, tata meŭ cel scump!... Of, tata meŭ cel drag mi l-aŭ luat...

Preotul veni și, după ce ĭ-a citit și dat împărtășania, bolnavul stătu câtva liniștit, rar deschizênd ochiĭ, închizêndu-ĭ repede, par'că n'ar fi avut destul curaj să vadă și nicĭ destulă putere să priceapă ce vede; de la o vreme însă începu să tremure, dinții ĭĭ clănțăneaŭ ca de friguri, iar picioarele-ĭ înțepeniseră, rĕcindu-li-se degetele și talpa. Căsca ochiĭ marĭ, groaznicĭ, și căutaŭ înfuriațĭ în toate colțurile odăeĭ; când Tinca îșĭ încrucișă privirea cu a luĭ Ivanciu, un fior o trecu prin șira spinăriĭ, — atâta amenințare și blĕstem ĭĭ trimisese. Par'că o străpungeaŭ în inimă ochiĭ luĭ, gîndindu-se la uitătura lor!

Apoĭ începu chinul cel mare și cel de pe urmă: din noŭ murmure, mișcărĭ repezĭ, curmate, tremurăturĭ din tot corpul, — iar ochiĭ, ochiĭ ieșițĭ din orbite, împrejmuițĭ de un vĕl negru, ochiĭ luĭ triștĭ, înfrigurațĭ de spazmul vieții în descompunere, vorbeaŭ, pofteaŭ, învingeaŭ. Așa, pe de-asupra, Costache ghici să-l ridice între perne, să-ĭ dea o linguriță de apă, să-l culce la loc! Și era de ajuns o cât de mică mișcare, să vină cineva din dughiană saŭ să se ducă din odae... Ivanciu tresărea brusc, se sforța să se întoarcă pe o parte și cu ochiĭ doritorĭ cerceta...

Vedeaŭ, dar nu ceeace le trebuia!

Tinca scoase din ladă lumînarea de la Paștĭ și, făcênd întâĭ câteva mătăniĭ, o aprinse, îngînând o rugăciune; o puse în mâna luĭ Ivanciu, — poate se va ușura maĭ curînd.

El, însă, privea flacăra fără groază, dus, prostit...

Nu ceeace ĭĭ dădea, dorea el!

Tinca înnebunea, nu știa ce să maĭ facă. Auzind bocet afară, se desmetici, se repezi la ușă, luă pe Petra de pĕr și o tîrî după dînsa în casă, strigând:

— Din pricina ta, căței, nu moare!... Na, vin lîngă el, vin!... Săturați-vĕ amîndoĭ!

De zgomot Ivanciu se trezi, dar numaĭ o clipă. Când îșĭ vĕzu pe Petra luĭ, se zgrebuli în perna de părete, și, strîngênd pleoapele, — par'că spre a pleca pe lumea cealaltă cu imaginea scumpă a feteĭ în ochĭ, — se oțărî și buzele i se încrețiră la colțurĭ... Când se distinseră sorbiră într'o lacomă sforțare sfîrșitul de vecĭ....

Liniște. Amîndouĕ fetele, plânse, zăpăcite, căzură în genunchĭ. Costache, cu toată inima luĭ de dulăŭ poftăreț la bunul stăpînuluĭ, amețit de groază, se închina... Numaĭ Tinca rĕmăsese în picioare nedumerită, par'că i s'ar fi pus o pieliță pe ochĭ, — neștiind de s'a isprăvit saŭ nu cu Ivanciu!

VIII

Toate treĭ zilele, cât aŭ ținut mortul în casă, Moș Gheban a fost cu minte, tăcut, palid, ca o piatră de nesimțitoare; dar în seara zileĭ de-a treia, — după ce s'aŭ întors cu toțiĭ de la cimitir și se pusese masa în casă pentru pomană, —

Petra o luă pe Ilenuța de-oparte și-ĭ spuse să meargă cu dînsa afară. Ilenuța se învoi și ieșiră amîndouĕ, fără să le fi băgat în seamă cineva. S'aŭ dus în fundul ogrăzii și s'aŭ pus pe un trunchiŭ gros de lemn, care bugenea de mult acolo subt șopron, neputênd nimenĭ să-l taie.

Petra tremura din tot trupul; nicĭ Ilenuța nu se simțea maĭ bărbată de cât dînsa:

— Surioară, ți-ĭ rĕŭ?

Ochiĭ Petreĭ scînteiară de durere și în lumina lor posomorîtă s'aprinseră douĕ lacrimĭ marĭ:

— Dragă soră, spune-mĭ tu: ce este în inima mea?...

Ilenuța o privi înspăimîntată și, oprindu-i-se inima de-a bate, nu putu rĕspunde nimic.

— Nu te îngrozi, — noĭ suntem surorĭ, noĭ trebue să trăim de acum în aceeași casă... noĭ trebue să ne iubim, căcĭ vom împărtăși aceeași viață...

Neîncrezĕtoare, temêndu-se par'că, Ilenuța se uita la Petra și nu putea prinde înțelesul vorbelor eĭ: era ceva străin între ele... Petra însă îșĭ urmă șoptitul, zugrumat de pasiune:

— Tu trebue să te pătrunzĭ de vorbele mele, căcĭ tu eștĭ maĭ deșteaptă decât mine, — mintea ta 'ĭ maĭ limpede.... Eŭ sunt o proastă; eŭ am stat la țară atâția anĭ și, odată cu mâinile și tălpile picioarelor, mi s'a bătătorit și capul, nu mĕ pot folosi de dînsul pe cât aș voi!..

Spune-mĭ tu, soro: ce este în inima mea? Spune tu, care aĭ avut ca și mine până alaltăerĭ tată, tu, care l-aĭ vĕzut în toate zilele pe tata, aĭ putut să-l strigĭ pe nume, să vorbeștĭ cu el, să-ĭ ajuțĭ la treabă, să-l mîngîĭ și să-ți dea sfaturĭ, — spune-mĭ: ce se petrece de câteva zile în inima mea și eŭ nu pot ști nimic?!...

Lămurește-mĕ: voiŭ maĭ putea eŭ răbda de-acum înainte pe cât am răbdat și voiŭ avea eŭ de ce să rabd, după cum am răbdat până acum?... Ce s'a petrecut oare în mine, dragă soră, de mĕ simt turburată, nu maĭ am astîmpĕr de când am coborît dealul cimitiruluĭ și mi se pare că m'am schimbat!?... Iți cad în genunchĭ, frumoasă Ilenuțo, te rog cu lacrimĭ, scoboară privirea ta spre mine, alătură de inima mea pe-a ta de soră, împreună într'o clipă de gîndire dragostea noastră și spune-mĭ, spune-mĭ cât maĭ repede ce-ĭ cu mine, căcĭ, vaĭ! mĕ pierd... înnebunesc!... înnebunesc!...

Ilenuța, smuncidu-se din mânile Petreĭ, alergă în casă, țipând:

— Mamă!.. Costache!..

— Nu vreĭ!! zise Petra amețită și căzu jos în neștire de ea și de cele din juru-ĭ; gîndurile i se pĭerdură încet-încet și, întorcêndu-se când pe-o parte, când pe cealaltă, pentru a-șĭ găsi maĭ bun culcuș oboseleĭ, adormi.

Dar soră-sa tot n'avu inima să nu se îngrijească de dînsa; venea, cu o lumînărică aprinsă într'o mână, iar cu cealaltă ținêndu-se de Costache, care pășea lin, uluit și el de spaima și vorbele Ilenuțeĭ. Când s'apropiară, Costache

plecă lumina spre Petra și, vĕzênd-o căzută ca moartă pe pămîntul gol, inima luĭ îșĭ aminti că bate într'un piept de dulăŭ:

— Hm!... Fată de om gospodar, — fată mare de măritat! Atuncĭ ți-o cânta ție Isaia, când i-o cânta Vlădicăĭ!... Ilenuțo puiule, las'o aicĭ să doarmă, e deprinsă ea ca la țară; haidem în casă.

Lumînarea se depărtă de chipul Petreĭ și cele douĕ umbre se strecurară în întuneric, lipite una de alta, Costache înconjurând cu brațul pe Ilenuța, ca să nu-ĭ fie frică din noŭ.

Petra se zbuciuma în spazmul unuĭ vis groaznic.

Se făcea că e la țară și se plimbă așa, fără treabă, pe lîngă coliba jitaruluĭ. Când dădu s'apuce la stînga, se pomeni în oraș, — par'că era chiar pe ulița lor și se ducea să cumpere făină de păpușoiŭ pentru tată-sĕŭ. Un câne mare îĭ aținea calea așa de dușmănește încât Petra îșĭ închipui că anume a fost pus acolo spre a o mușca pe dînsa, când o va vedea că ĭese din casă. Norocire că găsi câteva pietre, cu care asvîrli în câne... îl lovea, dar nu-l durea: pietrele îl atingeaŭ numaĭ și zburaŭ maĭ departe, înfricoșând-o din ce în ce maĭ tare pe Petra... Când isprăvi pietrele, cânele s'aruncă furios la ea și o apucă cu colțiĭ de mâna dreaptă; Petra strigă nebună:

— Aĭ să-mĭ rupĭ tu mie degetele, dar nu scapĭ!...

Sângele țîșni roșu-negru din mână, stropind locul. Plângênd, luptându-se, Petra maĭ culese o piatră, o puse între fălcile câneluĭ, îĭ cuprinse botul cu amîndouĕ mânile și începu să strîngă, să strîngă cu putere, tot maĭ îmbucurată că-șĭ va ucide dușmanul; cânele slăbi de durere;... atuncĭ Petra puse ciobota pe picioarele luĭ de d'inapoĭ, se ridică dreaptă, și, desnădăjduită, trase până ce capul se desprinse de trup...

Dar visul se schimbă iarășĭ... Se făcea că e în odaea dugheneĭ, — Ivanciu bolnav pe moarte, rizênd însă că scapă de viață!... Țipetele Tincăĭ, ale Ilenuțeĭ, chipul morăcănos și tăcut al luĭ Costache, toate le auzea și vedea Petra, stând în genunchĭ, înnecată de suspine, cerênd binecuvîntarea luĭ tată-sĕŭ. Când Tinca a sărit la dînsa s'o ia de pĕr, — s'a trezit!

Fața-ĭ era udă de lacrimĭ, trupul tot numaĭ o sudoare.

Să se scoale, să se ducă în casă, n'avu nicĭ curaj, nicĭ putere; tremurând de frig, de spaimă, se strînse ghem lîngă butuc, căutând să se încălzească, să îndepărteze vedeniile ce-o chinuiaŭ. Cânele caseĭ, burduf de mîncare, se simți peste mĕsură de fericit când veni subt șopron și simți că maĭ este cineva acolo; se lungi lenos alăturea și se încălzirĕ unul pe altul prietenește.

...In zorĭ Petra se sculă, se duse de se spălă pe ochĭ cu apă de la fîntână și se puse la ușă pe un scăunel, așteptând să se scoale și ceĭlalțĭ.

Când ieși Tinca în ogradă și dădu cu ochiĭ de Petra, numaĭ atuncĭ se trezi din năuceala ce o stăpînea de patru zile.

— Aicĭ eștĭ căței?... Și, aruncându-se spre Petra, o poftă turbată o apucă de-a 'ĭ suci feteĭ gîtul; dar »Moș Gheban« nu stătu fricos pe loc, ci, ferindu-se, o luă de-o mână și o izbi cât colo:

— Să nu mĕ atingĭ că-ĭ vaĭ de capul tĕŭ!...

Tinca începu să zbiere:

— Săriţĭ, — Costache, saĭ!... Mĕ omoară Moș Gheban...

O clipă, când s'aŭ vĕzut tus-treĭ la o laltă, eraŭ galbenĭ ca niște morţĭ și privirile și le cumpănirĕ una pe alta, în parte, fără să vorbească. Costache înțelese că Petra e maĭ tare și deschise vorba ca să-șĭ dămolească stăpîna:

— Cucoană, să am și eŭ atâta trecere la matale: lasă lucrurile astea pe altădată; te facĭ de ruşinea lumiĭ și e pĕcat. Pămîntul nicĭ nu s'a pomestit bine pe sicriul luĭ jupîn Ivanciu și dumneata îĭ goneștĭ fiica... Indură-te și dumneata, fiĭ cu minte!

Tinca se ruşină de toate câte a putut crede Costache despre dînsa și maĭ ales îĭ păru rĕŭ că și-a stricat așa de prosteşte rostul: ce ĭ-a venit numaĭ decât s'alunge pe Petra de cum a zărit-o în ochĭ?!

Iată de ce nu s'a supĕrat de fel pe Costache, ba acum i s'a părut maĭ temeinică decât orĭcând dragostea luĭ pentru casă și gospodărie; în gîndul eĭ, Ilenuța îĭ era sorocită, orĭce ar fi fost să se întîmple!

Când Petra se vĕzu învoită în casă, intră în odaea dughenĭĭ, acolo unde a trăit și murit Ivanciu; vĕzând patul, pe care de atâtea orĭ aŭ odihnit împreună, căzu în genunchĭ, sărută macatul cu care era acoperit și pernele *luĭ*... Apoĭ se întoarse cu faţa la rĕsărit, îșĭ făcu treĭ crucĭ și șopti ca numaĭ ea să audă:

— Tatăl meŭ drag, carele eștĭ în mormînt din pricinile mele, ajută-mĕ să nu cad în ispită!

IX

După o sĕptămână Ivanciu fu lăsat în părăginire. Când veni popa Toader să vorbească Tincăĭ despre facerea pomenilor legiuite creștinești, ea s'a uitat lung la popă și zise:

— He, părinte, el s'a dus, dar m'a lăsat cu douĕ fete pe cap; voiŭ câștiga destul ca să trăim noĭ?

— Dumnezeŭ ajută pe ceĭ care îl slăvesc...

— Nu, părinţele, afară de panaghie și să ţin candela aprinsă necurmat, alt nu-mĭ dă mâna să-ĭ fac!

Numaĭ Petra îșĭ făcu datoria. În Sâmbăta dintâĭ de la moartea luĭ tatăsĕŭ n'a supĕrat pe nimenĭ și n'a spus nimĕnuĭ nimic; avea câţĭva gologanĭ, — se duse în tîrg de luă mere, colac, lumînărĭ și o litră de vin, de s'a dus la cimitir să citească popa la mormîntul luĭ Ivanciu; Sâmbăta a doua Petra, ne maĭ avînd parale, a cerut de la Tinca, — a rugat-o mult până ce cu chiŭ cu vaĭ ĭ-a dat; dar de la Sâmbăta a treia, degeaba ĭ-aŭ fost rugăminţile, plânsetele, ţipetele.

Trebuia să ia cu împrumut de la Costache.

Și doar muncea din noŭ Petra ca în vremile de maĭ de mult!.. Nu se cunoștea, însă, nimic. Tinca stătea dindos,— orĭ făcea, orĭ nu făcea vre-o treabă,— de cele maĭ multe orĭ îșĭ potrivea sticlele cu rachiŭ, de care nu-ĭ maĭ cerea ni-

meni socoteală acum. Ilenuța sta mai adesea în fața dugheneĭ, saŭ în fața tarabeĭ, înnăuntru, lucrând câte-o horboțică să-ĭ treacă vremea și să aibă prilej de a sta pe aproape de Costache, care-ĭ era drag. Petra alerga de la cuptor în odaea pitărieĭ și din odae la cuptor, cu căușul plin de covrigĭ dați într'o undă, luându-ĭ de la lucrătorĭ și aducându-ĭ luĭ Costache să-ĭ pună în cuptor... Ce slabă era ea, într'o fustișoară ponosită și-o polcă, prin care-ĭ eșea cămașa soioasă!...

Își vedea bine soarta: ea să muncească și *ele* să șadă ca niște cucoane! Răbda, numaĭ ca să le afle pe de-a 'ntregul planurile.

Într'o Vineri, în amurg, Petra, cum era obosită și umbla în silă, îĭ fu ciudă că Ilenuța stă numaĭ așa de alintare în dughiană, numaĭ fiindcă îĭ plăcea luĭ Costache s'o vadă pe aproape de dînsul; aducând căușul plin cu covrigĭ, Petra se puse pe un scăunaș, răsuflând greŭ:

— Ilenuțo, bine-aĭ face să aducĭ și tu vre-o douĕ, treĭ rînduri!

— Maĭ așa!?!

— Da, ce, numaĭ eŭ sunt datoare să muncesc?

— Lasă, Petro, vorba, zise aspru Costache; — știĭ bine că se supără cucoana dacă nu facem treaba cum se cuvine.

— *Dumneaeĭ* să nu facă nimic?

— Dumneaeĭ are altă treabă, n'o vezĭ că lucrează?! Se ține fieștecare de ceeace se pricepe maĭ bine. Haide, Petro, nu maĭ face a ploae, adă covrigĭ maĭ răpede că mi se răcește cuptorul!...

Ilenuța n'a zis nimic și Petra înadins scornise vorba ca să vadă *ea* ce va face. Când se întoarse, zise luĭ Costache:

— Mă rog, pentru toată hărnicia mea ce mi se cade?

— Treĭ zile la post și o bătae bună ca la poliție, răspunse în glumă Costache, făcând-o pe Ilenuța să chicotească.

— Altceva nu? maĭ întrebă Petra.

— Poate: să trăeștĭ, fata moșuluĭ, să te facĭ tâta mare!...

Ilenuța începu iarăși să rîdă.

— Știĭ, zise Petra, eŭ m-aș mulțumi numaĭ cu o sărutare a ta...

Costache strîmbă din nas, iar Ilenuța holbă niște ochĭ marĭ, speriațĭ, când spre gura cuptoruluĭ, la Costache, când la Petra, căreia îĭ sticleaŭ ochiĭ ca unuĭ drac împelițat.

— Nu-mĭ răspunzĭ nimic, Costache?

— Să-mĭ daĭ răgaz să mĕ gîndesc.

— Cam cât?!

— Știŭ și eŭ!

— Cât, — eĭ, cât?

— O lună... douĕ... nouĕ... până ce-o trece anul de jale, adăogă ușurat Costache, socotind că a scăpat din încurcătură.

Dar Petra nu se lăsă:

— Dar dacă ar fi să săruțĭ pe soră-mea?!

Costache își scoase capul de la gura cuptoruluĭ și se uită, zîmbind, la

Ilenuța; apoĭ, ceva maĭ stăpîn pe sine, privi pe Petra, reflectând în gîndu-ĭ: Ce naiba o fi avînd Moș Gheban de s'a făcut așa de vorbareț?!.. Eĭ, pușchea pe limbă-ți!

— Tot nu rĕspunzĭ?

— Haĭ băeți, dați-ĭ zor, se rĕcește cuptorul!

Atât dorea și Petra să afle; fugi numaĭ decât cu căușul, venind și ducêndu-se, par'că nimic nu se întîmplase.

După masă ĭ-a surprins pe câteșĭ treĭ,— pe Tinca, Ilenuța și Costache,— vorbind despre dînsa, iar noaptea ĭ-a găbjit pe ceĭ doĭ iubiți sărutându-se.

Bietul Moș Gheban! Ceeace de cu vreme fusese o glumă, o glumă rĕutăcioasă, dar pe care ea singură a zgîndărit-o, spre a-și împlini dorul inimiĭ neștiutoare, — acum se schimbase în durere adîncă, de oarece ĭĭ arătase încă odată adevĕrul, pe care ea voioasă îl ocolea: era urîtă, proastă, »Moș Gheban« bun de pus la caznă, răbdare și muncă, — iar soră-sa cadră să te închinĭ la ea!

De când se simțea maĭ stăpînă decât oricine în casa luĭ tată-sĕu, în casa *eĭ*, Petra răbda înjosirea numaĭ pentru a aduna maĭ mult venin, ca maĭ crudă să-ĭ fie în urmă răzbunarea. Viața ĭĭ era țesută altădată din dorințe, ce i-se păreaŭ că vor putea fi odată și odată înfăptuite, acum însă viața-ĭ era un șir lung de pofte, pe care vedea bine că nu și le poate îndeplini; înainte ținea la Ilenuța ca la o soră maĭ mică, pe care o acoperĭ cu privirĭ binevoitoare și îngrijorate, acum ĭĭ era dușmancă, măcar că-ĭ era soră... Tinca o iubea, Costache o iubea, par'că și megieșiĭ se uitaŭ la ea cu iubire!... In mintea-ĭ înfierbîntată Petra simțea, maĭ mult decât își da seama, că *ura*, pe care altădată o revărsa asupra Tincăĭ, acum trebue să cadă — și cu dreptate — asupra Ilenuțeĭ, căcĭ ea la nimic nu se supunea, ea întru nimic nu ajuta la nevoile caseĭ: era un trîntor frumos, pe care se deprinseseră toți să-l privească de departe și cu simpatie, fără să-ĭ dea și vre-o îndatorire către casă.

Și cu cât Petra prindea maĭ multă ciudă pe Ilenuța, căuta să-ĭ găsească pricinĭ de sfadă. Dacă Ilenuța se pieptăna maĭ cu îngrijire, Petra se ducea de-o cîrtea, așa că soră-sa o făcea țărancă nesuferită, care—după ce că nu se pricepe— nu-și ține nicĭ lioarba; când Petra voia să se ducă undeva, zor nevoe pe Ilenuța s'o însoțească, și ea de sigur că nu voia, mărindu-ĭ ciuda și maĭ mult; când Tinca ĭĭ cumpĕra Ilenuțeĭ vre-o rochie, care nicĭ vorbă că era maĭ bună decât a Petreĭ, dînsa îndată nu știŭ cum greșea și ĭ-o păta în douĕ, treĭ locurĭ, de furioasă ce era; când Costache se uita prea cu dragoste la Ilenuța, orĭ ĭĭ făcea seara semne, Petra înțelegea iute că eĭ aŭ poftă să stea de vorbă, noaptea, subt șopron și-ĭ împedica, măcar că o ocăraŭ amîndoĭ cum le venea la gură; ea nu se supăra, din contra, înnadins căuta să-ĭ zădărască, s'audă vorbe rele de la dînșiĭ, ca să-ĭ urască maĭ fără milă, să fie neînduplecată atuncĭ când se va hotărî să pună capĕt stăriĭ eĭ nesuferite.

Intr'o Duminică, stând pe tarabă la uliță, zise luĭ Costache:

— Uite, eŭ peste un an am să mĕ mărit, am să-mĭ iaŭ un bărbat frumos și am să trăesc ca în raiŭ.

Flăcăul pufni a rîde:

— Cum îți vine dumitale să glumești așa?

— Dar ce, poate eŭ n'am dreptul?.. Eĭ fi zicênd că eŭ nu trebue să mĕ mărit, — numaĭ Ilenuța!?

— Bine Petro, una-ĭ una, douĕ-s maĭ multe.

— Ce? Eŭ n'am ochĭ, n'am nas, n'am gură ca și altele?

— Vezĭ că maĭ aĭ ceva, pe care singurică nu-l spuĭ, dar care o să te facă să nu te mărițĭ nicĭodată...

Petra își mușcă buzele, uitându-se la Costache cu ochiĭ în lacrimĭ.

— Nu te supăra, urmă el; eŭ nu-ți zic să te mihnesc, dar așa e. De ce să crezĭ ceeace nu se poate?!.. Nu, Petro, orĭcât aĭ fi de harnică, de econoamă, de bună gospodină, — femee ca toate femeile, nu trebue să te gîndeștĭ la măritiș, căcĭ nu se poate! N'aĭ zestre atâta ca să se găsească vreun om în toată firea să te ia, și, chiar de te-ar lua, ar fi vaĭ și amar!..

Nu, maĭ bine-ĭ să te mulțumeștĭ cu puțin, cu traiul în casa părintească, să muncești și pentru Ilenuța, fiindcă pentru dumneata degeaba veĭ munci; muncind pentru ea, știĭ cel puțin că aĭ făcut un bine în lume...

Pe fața Petreĭ se zugrăviră scîrba și ura, pe care d'abia le putea stăpîni să nu-ĭ sfarme inima:

— De la moartea tateĭ eŭ înțeleg munca numaĭ spre folosul și binele meŭ; facă și *ea* tot așa!

Costache se crezu șiret și în stare de-a o prinde cu vorba:

— Nu se știe dacă și jupînu Ivanciu, fie-ĭ țĕrîna ușoară! nu te-ar sfătui tot așa ca mine; el era om cu minte și ar fi vĕzut că nu poate face nimic...

— Nu, nu! Zadarnic încercĭ tu să mĕ ademenești: orĭ am și eŭ o parte în lumea asta, orĭ...

Petra se opri, îngrozită că taina sa era să'și-o descopere tocmaĭ celuĭ de care trebuia să se ferească maĭ mult.

— Lasă că o să-ți vină mintea la cap, fată, zise el, nedând vorbelor eĭ însemnătate.

Dar mintea nu-ĭ veni. Din potrivă!

După Paștĭ veniră Ilenuțeĭ peținorĭ: un vărar și un scriitor la primărie. Costache holba niște ochĭ, îngrozit ca vaĭ de el, însă Tinca îl liniștea îndată cu o vorbă bună:

— Nu ți-am spus odată că după tine o daŭ?!

La dreptul, nicĭ Ilenuța nu voia altfel; cu Costache se trezise de mică în casă, cu el crescuse, se jucase, — pe el îl vĕzuse că muncește să țină gospodăria și nimenĭ maĭ bine decât dînsul nu se înțelegea cu Tinca. Atâția anĭ de când trăiaŭ unul lîngă altul, mâncând din acelașĭ talger, avînd aceleașĭ planurĭ pentru viitor, privindu-se în fiece zi cu o nouă speranță, pe care inimele lor doreaŭ să o vadă împlinită!.. Și mă-sa, care de atâtea orĭ ĭ-a spus să-ĭ fie drag Costache, fiindcă el le este tot sprijinul și-ĭ va fi chiar soție cândva!

Nu tot așa de lesne îĭ venea Petreĭ să primească fericirea Ilenuțeĭ; i se fura o parte din viața sa, din norocirea sa, ca să aibă cealaltă de toate!

— De mine cuĭ și ce-ĭ pasă?! Trăesc?.. Sunt bună de muncit ca o vită; mor?... cu atâta maĭ bine; nu mĕ maĭ vĕd în ochĭ!

Și când începu Petra a pune în cumpĕnă suferința sa, de când îșĭ aducea aminte, cu toate bunĕtățile de care se bucurase Ilenuța, o furie grozavă o coprinse și adeseaorĭ nu se putea uita maĭ mult la soră-sa, căcĭ o îndemna pofta turbată de-a o sugruma, de a-ĭ da foc, de-a o tăia cu cuțitul bucățĭ! Fugea de dînsa să n'o vadă și, când o apucaŭ prea din cale afară furiile, alerga din dos, se ascundea subt șopron și se lovea peste brațe, în piept, se pișca... îșĭ impunea hotărîrea s'o omoare pe ascunsul pe Ilenuța.

Intîmplarea o ajută de minune.

Veni al treilea pețitor, Iacovache ciobotarul, flăcăŭ harnic și cu stare, care-ĭ era pe plac Ilenuțeĭ. Pe acesta nu-l maĭ putu goni Tinca dintr'odată, căcĭ Ilenuța îl zărise de câteva orĭ pe uliță, anume de dorul eĭ, și inima-ĭ, deșteptată la viață, căta să se îndepărteze de Costache. Costache însă stăruia pe lîngă Tinca și ziua și noaptea, așa că peținorul fu rugat să maĭ aștepte câtva, până ce i s'a putea da un rĕspuns răzimiș.

Ilenuța începu în adevĕr să iubească. Deși numaĭ de câteva orĭ îl vĕzuse pe Iacovache, îĭ rĕmăsese însă viŭ în minte chipul și nu maĭ dormea noaptea de loc; ziua nu maĭ putea sta în dugheană, Costache numaĭ cu ochiĭ la ea ședea... Toate visele sale de dragoste plină le desmierda din dos, subt șopron, stând pe butucul bĕtrân și ciotoros.

Când Costache punea covrigiĭ în cuptor, nu se maĭ putea deslipi de acolo, — dar Petra avea destulă vreme să dea câte-o raită prin ogradă, să vadă ce face Ilenuța. De Tinca nu-ĭ era frică: ea stătea închisă în odae, dormind ca o buturugă orĭ bând la rachiŭ până îșĭ perdea mințile.

Petra tremura de plăcerea ureĭ rĕzbunate și se hotărî să-șĭ spînzure sora.

Îĭ veni ușor; frînghia era subt șopron. Când se duse întăĭ, Ilenuța dormea, foarte palidă la față, horăind din greŭ; când se duse a doua oară, o găsi tot dormind. Atuncĭ Petra trecu un capĕt al frînghieĭ pe după un leaț de sus, făcênd la celalt capĕt un nod cu laț. A treiă oară când veni, Petra rînji de bucurie și, privind-o pe Ilenuța cum visează, îĭ veni nebunia s'o deștepte, ca să știe de la ce mână i se trăgea moartea!

— Ha, frumușico, aĭ peținorĭ mulțĭ, — se bat peținoriĭ după tine; la mine nu se uită nimenĭ, de mine rîd, — eŭ sunt bun cal de povară!.. Na, surioară, rĕsplata!

Și, aruncând repede lațul după gâtul Ilenuțeĭ, Petra smunci frînghia cu toată puterea, ridicând aproape în întregime trupul copileĭ nevinovate. Un a-h-a! înnăbușit rĕspunse privirii bete de fericire a luĭ Moș Gheban și apoĭ fața spînzurateĭ se strînse într'un spasm desgustător. Calăul se înfricoșă și, d'abia putênd lega frînghia de un șarampoĭ, începu să alerge spre dugheană, strigând:

— Săriți!.. S'a spînzurat Ilenuța!.. Săriți!

Tinca sări ameţită de pe pat şi, din repezeală, răsturnă candela, care de un an şi jumătate veghia necurmat la căpătîiul eĭ. Costache veni fuga şi, întîlnind pe Petra, sări la ea cu pumnul încleştat:

— Tu aĭ omorît-o, şearpe!

— Nu, nu, n'am ucis'o eŭ... rosti Petra furioasă şi, făcêndu-se una cu pămîntul, scăpă de el şi fugi pe stradă, cu capul strîmb, cu mâna dreaptă întinsă în sus, cum se ferise să nu o lovească.

Din norocire, tocmaĭ atuncĭ trecea în goana mare un ghiociŭ cu doĭ caĭ, scăpaţĭ de cine ştie unde. Subt picioarele cailor Petra îşĭ găsi sfîrşitul!

....Şi pe când lumea din stradă culegea trupul măcelărit crunt, dar răzbunat, al Petreĭ, şi în ogradă, subt şopron, Costache îmbrăţişa trupul nevinovat al Ilenuţeĭ, — pe uşa şi ferestrele odăeĭ unde dormise Tinca flacăra ţîşnea vijelioasă, împroşcând streaşina de şindilă cu scînteĭ şi fum!

Focul curăţi şi pustii locul blestemat.

I. D. MANOLACHE.

1901, Bucureştĭ.

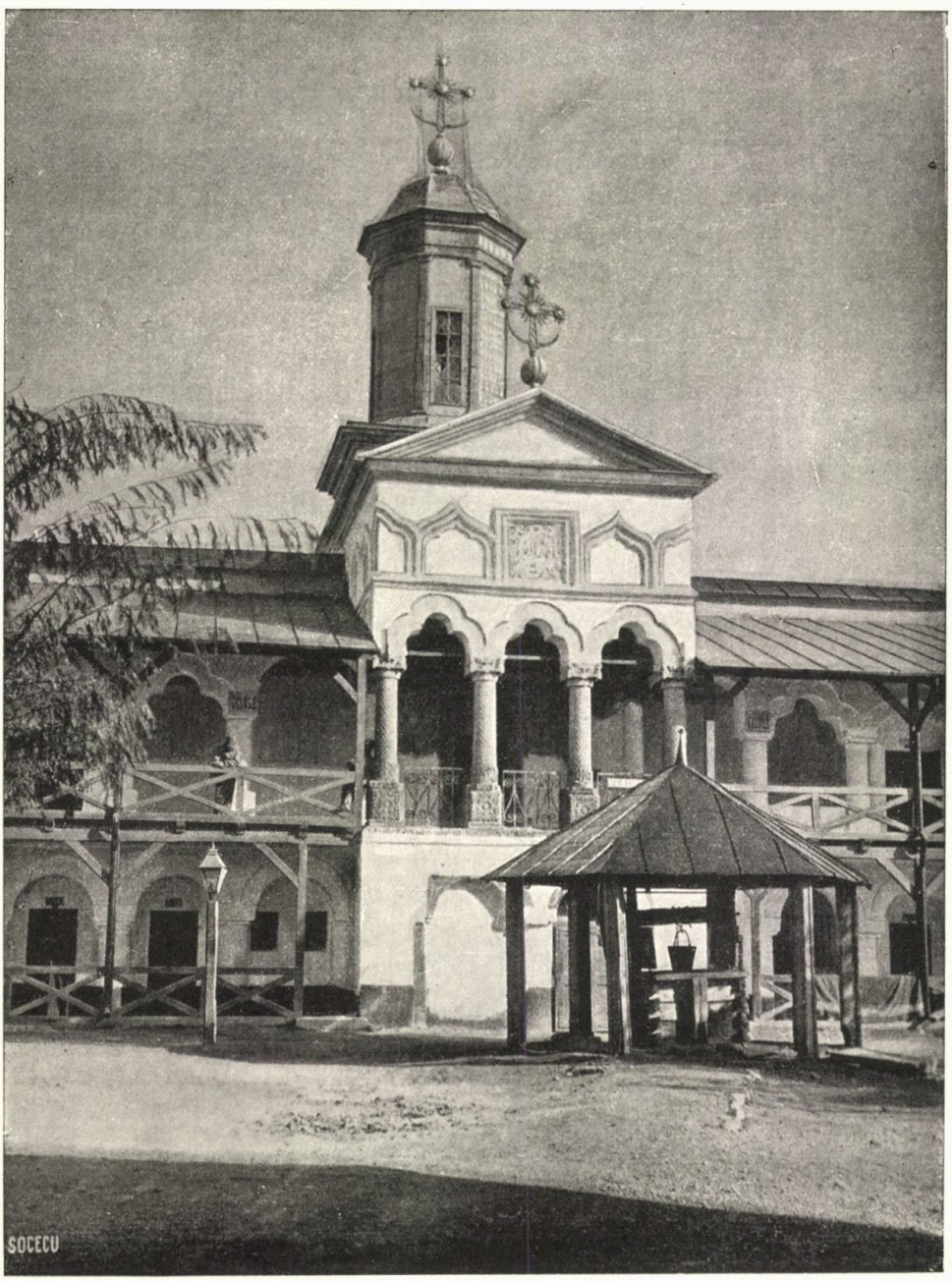

Biserica Văcărești

CÂINIĬ

PIESĂ ÎN 4 ACTE

ACTUL III [1])

Acelaşĭ decor, — iarna.
Prin geamlîcul sereĭ, se vede grădina ninsă.

SCENA I

VERERA; maĭ târziŭ, ŞTEFAN.

Sus, pe coada pianuluĭ, cu faţa spre fund, cu un braţ proptea capuluĭ, — stă Verera. Când se dă jos, uluit, ca întors de pe altă lume, şi când 'şĭ-arată faţa, — aproape nu-l maĭ cunoştĭ. O pĭele pământie, nişte ochĭ stinşĭ de tîmpit; nu 'şĭ-a ras barba de săptămânĭ şi-l îngenunchează o nesimţire dureroasă: dezastrul boaleĭ.

Umblă prin casă, de colo până colo, — întâĭ, pe gânduri; pe urmă, tresărind, orĭ oftând, orĭ ĭuţind şi-'ndesind paşiĭ, cu măĭnile 'nfipte 'n pĕr, orĭ oprindu-se brusc, fixând o floare de pe covor şi lăsându-se să cadă grămadă, ca şi cum floarea l-ar fi hipnotizat.

Par'c'ar fi păpuşă cu resorturĭ, aşa sare 'n sus, când aude soneria de la scară. Urcă spre »entrée«, trage cu urechĭa şi apoĭ se ascunde repede în seră, trăgênd perdelele.

Intră Ştefan. Are aerul de-a vrea să-ĭ anunţe o vizită, şi, fiindcă, cercetând cu ochiĭ, nu vede pe nimenĭ, se-'ndreaptă spre seră. Atunci

Verera. — *[apare de după perdele şi-ĭ zice şoptit:]* Nu sunt acasă.

Ştefan. — Domnul General...

Verera. — Nu sunt acasă!

Ştefan. — Vĕ roagă să-l primiţĭ.

Verera. — Nu sunt acasă!

Ştefan. — E cu domnul doctor...

Verera. — *[din ce în ce maĭ iritat].* Dă-ĭ afară!...

Ştefan. — Cum o să...?

Verera. — *[nestăpîn pe el].* Dă-ĭ afară!.. Dă-ĭ afară!.. Dă-ĭ afară!.. *[Strigă »dă-ĭ afară« de vre-o 3-4 orĭ, din ce în ce maĭ tare, ca un nebun, făcênd, la fiecare strigăt, câte un pas spre servitor; iar pe când acesta ese, puterile par a-l lăsa, se zăpăceşte, nu maĭ zice nimic, dă în plâns şi cade pe rotondă. — Se scoală pe urmă şi d'acolo. Ce*

[1]) A se vedea numĕrul din urmă.

are de gînd? De ce înnaintează, cu ochii ţintă, fascinat, către perdeaua uneia din uşi? De ce scoate cordeaua cu ciucuri, care-o drapézá? Dar de-'ntins, de ce-o-'ntinde, ca şi cum s'ar întreba: »'mi-o ajunge«? Şi ce caută în mijlocul salonului, unde se urcă pe un scaun şi, după ce la un capĕt al cordelei face laţ, se-apucă să-'nnoade cellalt capĕt de centrul candelabrului? — Vine Corina de sus, de la etagiul al 2-lea. Cum îl vede, înţelege ce-are de gînd şi dă un ţipĕt.)

SCENA II

VERERA, CORINA, MATY.

Corina. — *(după ţipĕt, dând fuga spre el)* Ioane!.. Ioane!.. *(Îl dă jos şi-i ia cordeaua din mână.)* Eşti nebun, Ioane?.. *(Urcă spre scară, strigând:)* Maty!.. Vino-'ncoa!.. *(Se întoarce la Ion).* Ce e asta?.. Ce vrei să se-aleagă de noi? Praful?.. *(Ion stă loculuĭ. Nici nu rĕspunde, nici nu se mişcă, până vine Maty).* Vino-'ncoa, fată. Vino de-l sgudue şi tu, de-l desmeticeşte. *(Arătând cordeaua).* Uite! Uite ce era să facă!..

Maty. — *(îngrozită).* Aa!.. Ioane!..

Corina. — Apoi faptă de om e asta?

Verera. — *(tot nemişcat ca o păpuşă vorbitoare).* Eŭ nu mai sunt om.

Corina. — D'a ce eşti?

Verera. — *(încăpăţînat).* Eŭ nu mai sunt om.

Corina. — O ţii într'una: »nu mai sunt om — nu mai sunt om«. Dar de ce? Dar cum?.. — Ia dă-te ici, să vorbim. *(Aruncă cordeaua în bufet şi se aşează pe dormeoză, lăsând un loc lîngă ea. Maty, aduce pe Ion de mână, cu blândeţe, până lîngă Corina, — unde el se-'mpotriveşte să stea).* Ci stăi, de! Stăi!.. Că 'ţi-oi fi fost şi eŭ ceva, ca să am dreptul să te dojenesc, să te sfătuesc... *(Înnecând-o plânsul)*... să-'mpart amarul cu tine. *(Ion, abătut, se-aşează).* Ce-ţi dase'n gînd? Ce era să faci?

Verera. — Cinci minute, — numai cinci minute... şi m'ar fi legănat vintul. *(Arată candelabrul)*

Corina. — Ei, de ce?.. Ce 'ţi-am făcut noi?.. Ne-a-'ndrăgostit fericirea şi eşti gelos?.. Meritĕm vre-o pedeapsă şi 'ţi-a zis Dumnezeŭ: »omoară-te, ca să le pedepseşti?«... *(Către Maty, după o scurtă pauză:)* Mai întreabă-l şi tu, că' eŭ nu ştiŭ ce să-l mai întreb.

Verera. — Şase luni azi, de când am căzut colo, jos, de-a lungul, ca un zid surpat. M-aţi ridicat voi; dar de geaba!.. Ce-am suferit eŭ în aste şase luni!.. *(Lacrimal).* Doamne! Spune-le ce-am suferit!.. *(Normal).* Mai ales nopţile... Spune-le nopţile mele de tortură. — Când începe să se-'ntunece, par'că vĕd negura ocnei, aşa tremur m'apucă. Aprind lampa, iaŭ o carte, vreaŭ să citesc... Nimic! Ochii nu mai vĕd, gîndul nu mai 'mi-e acolo, seama unde sunt şi ce fac nu-mi daŭ... Cad într'o toropeală de animal, într'o nesimţire de stupid, din care mĕ trezeşte uruitul vre-unei trăsuri, ori ciocănitul cuiva la uşă. Dacă simt că eşti tu, tac, ori daŭ fuga pe canapea şi mĕ prefac că dorm, ca să nu intri, ca să nu-m vorbeşti. Te depărtezi atunci şi te duci de te culci. Adoarme toată casa; numai eŭ n'adorm. Să fac ceva, să treacă vremea; peste putinţă!.. Nu ceasurile, nu jumĕtăţile, nu sferturile, — minutele! şi minutele, şi fiecare tic-tac al ceasorniculuĭ îl 'numĕr. Tăvălindu-mĕ pe jos, bătêndu-mĕ cu pumnii în cap, nebun! aşa mĕ găsesc zorile... Şi d'abia atunci cad şi eŭ lungit!.. Astea sunt nopţile, — asta e odihna mea! — Dar zilele? zilele, alt chin! Vine doctorul şi'mi-aduce aminte că nu mai sunt decât un manechin de experienţe, un paralitic, un hoit... Veniţi voi şi vĕ-'nfigeţi unghiile'n carne, ca să nu vĕ podidească plânsul... Uite! Maty şi-acum plânge... *(Maty urcă puţin plângênd şi-'şi şterge lacrĕmile).* Vin rudele... *(Ironic)*... vin »prieteni«, de mĕ compătimesc prin colţuri, pe şoptite... »săracul! în ce stare e!..« Şi eŭ 'i-aud, şi mor de zece ori pe minut, — fiindcă nu e cuvînt, nu e insultă, nu e palmă, care să umilească mîndria unuĭ om, cum o umileşte cuvîntul ăsta dulce dar otrăvit: »săracul!«

Corina.—Şi fiindcă ceasul rĕŭ 'ţĭ-a furat pentru câtva timp somnul, fiindcă nişte inimĭ negre şoptesc prin colţurĭ, — să te omorĭ? Să daĭ cu picĭorul la o vĭaţă-'ntreagă?

Verera. — Maĭ bine să-ĭ daŭ eŭ, decât alţiĭ.

Corina. — Care »alţiĭ«? Cine te poate doborî pe tine?

Verera. — Şi-un copil de m'o sufla, cad. Şi ce să maĭ cad! Când m'aţĭ ridicat de colo de jos, — vĕ maĭ spuseĭ — numaĭ corpul mi l'aţĭ ridicat. Ion Verera a rĕmas tot acolo, căzut... pentru totdeauna!

Corina. — Creştinul luĭ Dumnezeŭ! Nu maĭ vorbi aşa. O să te facĭ bine.

Verera. — *(amarnic).* Da, da... Ştiŭ... Ce cântec frumos!.. Şi ce bune sunteţĭ voĭ!.. De astă vară, într'una mi-l cântaţĭ, când tu, când soră mea, pe rînd. L'am auzit şi la Ragaz, şi la Méran, şi'n cele treĭ sĕptămânĭ, cât am stat la ţară. Dar vezĭ tu?.. Vine o vreme când şi amăgirile îşĭ pĭerd farmecul; pânza, pe care sunt zugrăvite, se rupe şi, prin sfîşieturile eĭ, vezĭ realitatea.

Corina. — Vezĭ neroziĭ. Şi ştiĭ de ce? Fiindcă-ţĭ fac pe voe. Când mĕ goneştĭ, te-ascult, şi staĭ ceasurĭ întregĭ, singur, şi te-'ngropĭ în ideĭ fixe. Să ştiĭ că nu mĕ maĭ mişc de lîngă tine.

Verera. — Bine, — dacă vreĭ să m'arunc pe fereastră.

Corina. — Aşa?.. *(Pauză. Îl ia cu binele).* Ioane!.. Copilule... Fiĭ cu minte... *(Duĭoasă).* Dă-ţĭ seama în ce jale mĕ-'nnecĭ cu ameninţările tale. Aĭ muncit atâţia anĭ, să-ţĭ facĭ o vĭaţă şi-un nume... Eştĭ om încă în putere... Acum să te bucurĭ de munca ta... Eştĭ bolnav... Să zic maĭ mult; să zic ca tine: eştĭ rĕŭ bolnav... Eĭ! Tu, care ştiĭ să lupţĭ, te daĭ învins?.. Aşĭ maĭ înţelege să-ţĭ fie frică de-o durere fizică; să aĭ o boală, care să-ţĭ roadă carnea şi oasele...

Verera. — O s'ajung şi-acolo, — dar o să fie prea târziŭ. N'o să maĭ am nicĭ momente lucide, ca acum, în care să mĕ vĕd, — nicĭ puterea de-a mĕ nimici. — D'aia v'am rugat de-atâtea orĭ: daţi-mĭ înapoĭ revolverul. De ce mi l-aţĭ luat? De ce nu vreţĭ să-'nţelegeţĭ că un om ca mine nu trebue s'ajungă obĭect de desgust şi de milă? Lăsaţi-mĕ să mor, până nu s'o afla cât m'am coborît. Ăsta e secretul vĭeţiĭ: să disparĭ la vreme.

(Sună la scară. El tresare şi se ridică, uitându-se cu frică spre entrée).

Iar!.. Iar nu mĕ lasă'n pace!.. Iar vin să rîdă de mine!.. — Dă fuga, Maty! Nu prim pe nimenĭ!..

Maty. — *(urcând).* Trebue să fie doctorul.

Verera. — *(violent).* Nu-mĭ trebue doctor!.. Să-l dea afară!..

Corina. — Bine-bine; nu te supĕra. — *(Către Maty:)* Nu primi.

Maty. — *(în fund).* E Mircea. Nicĭ pe Mircea?

Verera. — Pe nimenĭ! Nu vreaŭ să vĕd pe nimenĭ!.. Să mĕ lase'n pace!.. *(calmat).* Ba nu!.. Pe el, primeşte-l!.. *(către Corina, pe când Maty dispare).* Vezĭ?.. Acum de ce strigaĭ?.. De ce nu m'am putut stăpîni?

Corina. — Lasă! Eştĭ nervos.

Verera. — Sunt dus!..

SCENA III

ACEIAŞĬ, MIRCEA.

Mircea. — *(intrând, către Maty:)* Cum se poate!

Maty. — L'a surprins Corina. Fă-te că nu ştiĭ.

Mircea. — *(lasă pe Maty şi vine spre Corina, cu veselie prefăcută).* Veste bună!.. A nins în toată ţara. O să fie o recoltă splendidă!.. *(Către Maty, care l'a urmat:)* Ţine-l de vorbă. *(Maty trece la Ion şi-ĭ vorbeşte. — Mircea, către Corina, repede:)* Veste rea! Să nu te speriĭ... A murit Zoe!

Corina. — Aa!.. Săraca!.. Bine c'a scăpat!..

Mircea. — Trebue să mergĭ pe-acolo.

Corina. — Se-'nţelege.

Mircea. — Avem astfel şi-un pretext, ca să ne putem duce la Tribunal, fără să ştie Ion.

Verera. — *(lor:)* Ce vorbiţĭ încet?

Corina. — Nimic... maĭ nimic.

Mircea. — Glume. *(Trece la Ion).*

Verera. — Eĭ!.. Nu mĕ-'ntrebĭ ce maĭ fac? dacă sunt bine?

Mircea. — *(glumeţ).* Iacă nu te-'ntreb! Iţĭ fac în necaz.

Corina. — *(către Maty:)* Scoate toate brăţările de la perdele. Cu luare aminte. Să nu te vază. *(Trece la Ion).* Să te spun?.. *(Luĭ Mircea:)* Ştiĭ ce-a făcut?

Verera. — N'am făcut nimic.

Corina. — Fiindcă am avut noroc: am venit la vreme. Altfel, unde-aĭ fi acum?

Verera. — Aşĭ fi unde e bine.

Corina. — Da, — desfigurat şi vînĕt, cu o lumînare la cap şi cu o nenorocită jelindu-te; în loc să trăeştĭ, să striveştĭ capul vipereĭ!.. Femeea aia fatală, ea te-a adus aicĭ, — unde »nu« e bine. Te-a stors, cum storcĭ o cîrpă. Voinţă, inteligenţă, sănĕtate, — tot ţĭ-a luat! — Nu-ţĭ maĭ vorbesc de ruină; bate-n toate zilele la uşă şi-o tot mint, şi-o tot amân. Nicĭ de mîndria mea de femee compătimită'n rîs, — nicĭ de ea nu-ţĭ maĭ vorbesc, — cu toate c'aŭ fost zile'n cari îmĭ maĭ trebuĭa un pas, ca să deviŭ criminală. — Iţĭ vorbesc de vĭaţă. Nu-ţĭ bate joc de ea, pentru o nemernică! Ascultă-mĕ şi pe mine odată, prima dată când iţĭ vorbesc de lucrurĭ, pe cari le ştiŭ şi le tac de anĭ de zile. Imĭ povestişĭ noptile tale de tortură. Dar pe-ale mele, le ştiĭ? Sĕlbatică ţĭ-o fi durerea! A mea e şi maĭ sĕlbatică, şi-atât de grozav urlă în mine, în cât mĕ mir cum de maĭ aud plânsul altora. *(Dă în plâns. Apoĭ continuă, — după o pauză de situaţie dificilă:)* Şi nu gîndi că gelozia m'a făcut să ridic în sfîrşit glasul. Mĭ-aşĭ fi aruncat eŭ însămĭ cu noroĭ, în ziua'n care m'aşĭ fi simţit geloasă de-o asemenea femee. Dovadă că altceva fĭerbe în inima mea, e că am avut puterea să tac atâta vreme, — cum aşĭ fi tăcut şi d'aci-'nnainte, dacă nu venea dezastrul. Banĭĭ? Nu banĭĭ! Ducă-se! Numaĭ tu să-mĭ fi rĕmas. Să-mĭ fi rĕmas, nu în sensul vulgar, trupesc; ci în celalt sens, cel care nu dă sărutărĭ pe un napoleon. Puţin îmĭ păsa că-ţĭ sticleaŭ ochiĭ, când o vedeaĭ! Când vĕ surprindeam prin colţurĭ, plănuind întîlnirĭ, puţin îmĭ păsa! Ştiam ce-ţĭ dă şi maĭ ales ce-ţĭ cere!.. Mie, nu-mĭ trebuĭa bărbatul; îmĭ trebuia omul, tovarăşul, — căcĭ, în dicţionarul meŭ, amorul nu e definit »douĕ corpurĭ care se ating«, ci »douĕ suflete care fac unul«. Cu atât maĭ rĕŭ pentru mine, ştiŭ! Cu atât maĭ rĕŭ şi pentru tine! Ţĭ-am părut nesimţitoare, — aĭ crezut că nu te iubesc, şi-aĭ căutat aiurea aceea ce n'aveam eŭ. D'aia s'a sfîrşit aşa!.. Şi tot e ceva că s'a sfîrşit!.. Cel puţin aĭ spart temniţa răbdărĭĭ mele, m'aĭ făcut să vorbesc. — Ioane!.. Aĭ de gînd să m'asculţĭ?.. Te-am lăsat atâta vreme în voe, şi n'a fost bine. Incearcă şi cum iţĭ spun eŭ.

Mircea. — O să te-asculte. Pe rĕspunderea mea... *(Luĭ Ion:)* Nu e-aşa?

Verera. — *(neconvins).* Da-da.

(In timpul paragrafuluĭ, Maty a scos brăţările de la perdele, ascunzêndu-le douĕ câte douĕ, afară din scenă. Apoĭ, a dispărut la etagiul al 2-lea).

Mircea. — *(după o pauză, către Corina, uitându-se la ceasornic:)* Ar fi bine să mergem. Pe urmă, o să-'nceapă lumea să vie.

Verera. — Unde?

Corina. — La Zoe.

Verera. — Care Zoe?

Corina. — Zoe Lorian, prietena mea; n'o ştiĭ?

Verera. — Ce! A murit?

Corina. — *(încurcată).* Nu... însă...

Biblioteca Universității Iași

Verera. — Ba a murit! De ce mințiți?
Mircea. — N'a murit, omule. Iĭ e rĕŭ...
Corina. — ... și-a cerut să mĕ vadă.
Verera. — Atuncĭ de ce ziseși c'o să-'nceapă lumea să vie?
Mircea. — Asta e!.. Am zis așa...
Verera. — Bine-bine! Ajunge!.. Am înțeles... Aĭ zis așa... Bine ... Duceți-vĕ.
(Corina ese și urcă scara. Rĕmâne Mircea, cu Verera.).

SCENA IV

VERERA, MIRCEA.

Mircea. — *(ca să distreze pe Verera, care stă pe gînduri).* Pe cine-aĭ maĭ vĕzut?... Ce-aĭ maĭ auzit?... *(Tăcere).* Știĭ cronica scandaloasă?... Orĭ, nu vreĭ s'o știĭ?... Ci spune ceva!
Verera. — Dă-te maĭ aproape... *(Mircea se apropie)*... să-mĭ fiĭ duhovnic. *(Mircea stă lîngă el).*— M'am însurat din dragoste, cu o femee deșteaptă, de inimă, devotată, — cum o vezĭ. Am trăit bine un an. In al doilea, am înșelat-o. De ce? Nu știŭ de ce. Știŭ numaĭ că mĭ-a eșit în cale o alta, care... când s'a uitat întâĭ la mine, am înmărmurit; când s'a uitat a doŭa oară, am urmat-o, — și pe urmă, nu maĭ eram eŭ. Departe de ea, liniștit, liber, cu judecata rece, — conduceam sute de oamenĭ; lîngă ea, nicĭ pe mine nu mĕ puteam conduce. Orĭce-'mĭ zicea, orĭce-'mĭ cerea, — făceam. După ce-mĭ da drumul din brațe, mĕ 'ntorceam acasă, mĕ analizam, ĭmĭ dam seama că sunt ridicul, că sunt de plâns, — și-mĭ făgăduĭam sincer să rup. A doua zi, dac'o-'ntîlneam, era destul să se uite la mine: reîncepeam. — Pân'a venit ruina, ruină întreită: de cap, de corp, de banĭ. Din pricina cuĭ? Din a eĭ. Și nicĭ asta n'a pus șanț între noĭ!... Vĕd că cu desgust se-apropie de mine; știŭ că totdeauna n'am fost altceva decât un plătitor de conturĭ și-un izvor de cadourĭ; cu toate astea, mor după ea!... De câte orĭ lipsește Corina de-acasă, daŭ fuga la ea. Dacă trece o sĕptămână, fără s'o vĕd, — cum a trecut acum, — ĭmĭ vine nebunie. Iĭ scriŭ paginĭ întregĭ, — așa cum maĭ sunt în stare să scriŭ; umblu cu scrisorile-'n buzunar, așteptând o ocazie să i le trimet, — căcĭ prin servitorĭ nu maĭ pot, nu fiindcă mĭ-e rușine — am pĭerdut'o de mult rușinea — ci fiindcă știŭ că servitoriĭ aŭ ordin să nu le ducă; maĭ știŭ că-'ntreține o amantă, nu cu baniĭ meĭ, cu aĭ nevesti-mi... că sunt un ticălos, — știŭ... Și totușĭ uite, — uite-'n ce stare sunt, când vorbesc de ea!... — Eĭ! ce să fac?... S'o uit?... N'am avut puterea asta, când eram zdravĕn; dar acum!... Și, orĭcât de prăpădit sunt, tot întrevĕd din când în când ziua de mâine,— tot ĭmĭ daŭ seama ce m'așteaptă. Avere, nu maĭ am; să câștig, nu maĭ pot; ea m'a lăsat, saŭ o să mĕ lase; eŭ, ca un nemernic, o să umblu pe uliță căutând-o și-o să se ție copiiĭ după mine, — până ce veți fi siliți să-mĭ puneți cămașa de forță, așteptând ultima fază a boaleĭ: să nu mĕ maĭ mișc, să nu maĭ vorbesc, să nu maĭ cunosc, să trăesc mort. Asta e viitorul meŭ... Nu zicĭ nimic?
Mircea. — Ce să zic?... Un om, care-'și recunoaște pĕcatul, orĭcât ar fi de încătușat, dacă vrea...
Verera. — *(violent).* Dacă vrea! dacă vrea!... Nu-'nțelegĭ că vreaŭ, dar nu pot?
Mircea. — Ce vorbă e asta „nu pot“?
Verera. — Eĭ, fugĭ, că nu mĕ-'nțelegĭ! Lasă-mĕ! Fugĭ!
Mircea. — *(după ce-i dă timp să se liniștească puțin).* Par'că-mĭ ceruseși un sfat.
Verera. — Nu, nu! Lasă! Fugĭ! Nu maĭ ĭmĭ trebue.
(Mircea nu maĭ insistă. — De sus, vin femeile, gata de plecare. — La scară, sună).
Cine e? Să nu primească!
Corina. — *(uitându-se din prag spre o presupusă ușă a intrării principale).* Nepotu-tĕŭ... și Domnul Fronda.

Verera. — Nu sunt acasă.

Corina. — *(cu binele).* Eĭ, de ce?... Maĭ întâĭ, se ştie că eştĭ acasă. Pe urmă, de ce să nu-ĭ primeştĭ?... In loc să-ţĭ pară bine, că te maĭ distrezĭ... Te plângĭ că nu ştiĭ cum să-ţĭ petrecĭ vremea... Uite: staĭ de vorbă. Ce te-aĭ sălbăticit aşa?... D'aia-ţĭ trec prin gînd prăpăstiĭ. *(Luĭ Mircea maĭ încet:)* Numaĭ de n'ar veni iar cu vre-o intrigă.

Mircea. — Cam greŭ. Aŭ făcut atâta risipă!

SCENA V

VERERA, MIRCEA, CORINA, MATY, ALEXANDRU, FULDA.

Fulda. — *(luĭ Verera, după un schimb grăbit de saluturĭ:)* Ce maĭ veste, unchĭule? *(Ĭĭ dă mâna. Apoĭ îşĭ freacă amêndouĕ mâĭnile).* E un frig afară!.. *(Către Corina:)* Vĕ duceţĭ la...?

Corina. — *(oprindu-l să continue).* Sst!.. *(Tare)*... La o prietenă. *(Încet, luĭ Alexandru:)* A murit Zoe.

Alexandru. — *(rece).* Am auzit.

Corina. — *(înmărmurită).* Atât?

Alexandru. — Ce vreĭ să fac?

Corina. — O femee, cu care-aĭ trăit atâţia anĭ...

Alexandru. — Eĭ, da... Aşa e... Imĭ pare rĕŭ...

Corina. — Te-aĭ dus pe-acolo?

Alexandru. — A, imposibil!.. Sunt atât de ocupat!.. Şi pe urmă, eŭ sunt foarte impresionabil... Nu pot suporta asemenea privelişti... — O să trămit o telegramă. *(Trece la Ion).*

Fulda. — *(îl întîmpină).* Ce? Tu nu vorbeştĭ cu frate-tĕŭ?

Alexandru. — Nu-l maĭ cunosc. *(Dă mâna cu Ion şi-ĭ vorbeşte).*

Corina. — *(plecând).* Vĕ găsim tot aicĭ?

Alexandru. — Depinde.

Fulda. — Probabil.

Corina. — *(în fund, către Ştefan, care apare).* Dac'o rĕmâne domnul singur, să aĭ grijă. *(Corina, Mircea şi Maty ĭes, urmaţĭ de Ştefan).*

SCENA VI

VERERA, ALEXANDRU ŞI FULDA.

Alexandru. — *(luĭ Ion:)* Eĭ!.. Merge-merge?.. *(Luĭ Fulda, aşa încât s'audă şi Ion:)* Cum îl găseştĭ?.. Par'că tot aşa.

Fulda. — Da. Nu prea vĕd schimbare.

Alexandru. — Ştiĭ ce nu-mĭ place la el? Starea asta de prostraţie. Uite! *(Arată pe Ion abătut). (Ceasornicul de pe cămin bate de treĭ orĭ).* Treĭ?.. La 3 şi jumătate... Tot bine ştiam că n'o să pot sta mult! La 3 şi jumătate, m'aşteaptă la Consiliŭ. Iar cu remanierea!

Fulda. — Ci remaniaţĭ odată! Mĕ ţineţĭ şi pe mine în loc. De şease lunĭ tot plec la Roma şi nu maĭ ajung.

(Pauză. Se daŭ de-oparte şi şoptesc, — pe când Ion stă neatent, abătut, cu gîndurile luĭ).

Alexandru. — Nu-ĭ spuĭ?

Fulda. — Spune-ĭ tu, că' ştiĭ cum să-l ieĭ. Eştĭ maĭ fin.

Alexandru. — *(glumeţ).* Eŭ sunt maĭ fin; dar tu eştĭ maĭ nepot.

Fulda. — Lasă gluma! Spune-ĭ, să isprăvim.

Alexandru. — *(pregătind o convorbire neplăcută).* Ioane!.. Ştiĭ ce se aude?.. O veste cam...

nu prea... Eram erĭ la Club. Se vorbea de tine. Unul: »săracul!« Altul: »păcat de el!« Generalul, cum e el duios, începuse să plângă. *(Luĭ Fulda:)* Nu e aşa?.. *(Luĭ Ion:)* Şi, dintr'una într'alta, a venit vorba şi de catedra ta de la facultate. »Ce-o să se facă cu catedra?«, întreba... nu ştiŭ cine. Noĭ, bine înţeles, el şi cu mine, susţineam să ţi se pună un suplinitor: caz de boală. *(Exagerând).* Aŭ sărit atunci vre-o câţĭva, — nu vreaŭ să-ĭ numesc — şi-aŭ început să strige: *(Imită)* »Nu!.. Nu se poate!.. Se pune suplinitor în caz de boală uşoară, cu speranţe de îndreptare; dar ce speranţe maĭ aveţĭ faţă de un...«. Aicĭ a pus un cuvînt foarte urît. *(Durere prefăcută).* Mĭ-a făcut atât de rĕŭ, — încât n'am maĭ putut sta; am plecat. — Acum, îmĭ spuse nepotu-tĕŭ că s'a hotărît să te scoată la pensie.

Verera. — Da?.. *(Rezemnat, fatalist).* Bine... Foarte bine...

Alexandru. — O conduită incalificabilă, mon cher; nicĭ nu maĭ încape vorbă. Nenorocirea trebue respectată. — Dar nicĭ tu, nu-ţĭ face sânge rĕŭ. Aĭ nu ştiŭ câţĭ anĭ de serviciŭ, aĭ fost ministru, — o să ieşĭ cu pensie bunicică. — *(Suspinând).* Ce să-ĭ facĭ! Aşa e lumea!.. Dacă are vre-unul dreptul să se revolte, sunt eŭ. Câte nedreptăţĭ! Câte mişelĭĭ mi s'aŭ făcut!.. Şi cu toate astea, tac. Asta e vĭaţa: joc de cărţĭ. Iţĭ trebue răbdare şi tutun.

Fulda. — La drept vorbind, tocmaĭ rĕŭ nu staţĭ voĭ, — deşi merge zvonul că aţĭ rĕmas în sapă de lemn. O să vĕ vîndă Creditul moşia, — dar tot vĕ alegeţĭ cu ceva asupra eĭ. Pe urmă. casa e la adăpost. Foarte cu minte a făcut Corina că a cerut separarea de patrimoniŭ! Altfel, era să dea năvală creditoriĭ, să ia casa pe nimic şi să rĕmâneţĭ ca vaĭ de lume, într'o cocĭoabă la mahala, cu secfestrele lipite pe uşă şi cu stomahul şi maĭ lipit.

Verera. — *(care a ascultat această din urmă parte, extaziat).* Cum!.. Moşia... se vinde?

Fulda. — *(simplu).* Zilele astea... Nu maĭ ţin minte când... Am însemnat.

Verera. — *(insistent).* Se vinde moşia?.. Şĭ-a cerut Corina separare de...?

Fulda. — Ce, nu ştiĭ? Foarte rĕŭ! Foarte rĕŭ face dumneĭeĭ că ţĭ-ascunde! Asemenea situaţiĭ sunt prea grave, ca să se poată remedia pe furiş. — Maĭ întâĭ, într'o familie, bărbatul, — oricare ĭ-ar fi declinul — nu trebue umilit. Adică cum? Dumneata eştĭ considerat acum ca copil? Se iaŭ hotărîrĭ marĭ, fără să fiĭ consultat? — Foarte rĕŭ! Am să i-o spun Corineĭ, în faţă,

Verera. — Să nu-ĭ spuĭ nimic.

Fulda. — Nu, nu! In calitate de rudă, am dreptul să iaŭ cuvîntul.

Verera. — Tot ce-a făcut, rĕmâne bine făcut.

Alexandru. — Aveţĭ dreptate şi unul şi altul; decât, uite ce e...

Fulda. — Lasă, Alexandre. Schimbă vorba. *(Cu duhul blândeţeĭ).* Un bolnav... Nu trebue contrariat. *(Scoate ceasornicul din buzunar şi-ĭ arată ora).* Şi-un sfert.

Alexandru. — Bine zicĭ! *(Luĭ Verera:)* Te lăsăm. *(Luĭ Fulda:)* Orĭ tu poate maĭ rĕmâĭ.

Fulda. — *(pe când Alexandru dă mâna cu Verera, fără ca acesta să ĭ-o întindă).* A, nu!.. Nu ştiŭ ce am azĭ... Mĕ simt aşa de nervos!.. N'ar fi prudent să rĕmân.

Alexandru. — *(luĭ Ion:)* La revedere. — Şi, cum iţĭ spuseĭ: nu te mîhni; nu îngenunchĭa. Fă o sforţare asupră-ţĭ.

Verera. — *(semnificativ).* Da!.. O supremă sforţare!..

Alexandru. — *(rîzând).* Eee!.. Maĭ aĭ până acolo!.. 'om maĭ vorbi. *(Luĭ Fulda:)* Când maĭ venim pe la el?

Fulda. — *(dându-şĭ importanţă).* Ştiŭ eŭ? Am atâtea grijĭ!..

Alexandru. — Adevĕrul e că şi eŭ sunt aşa de obosit!..

Fulda. — Ce e azĭ?.. Nu e Joĭ?

Alexandru. — A, da!.. Să venim astăseară la masă.

Fulda. — Bine.

Alexandru. — *(luĭ Ion:).* Ne inviţĭ?.. *(Ion tace).* E supĕrat.

Fulda. — Il împăcăm noĭ diseară.

Alexandru. — *(luĭ Fulda, eşind:)* Vaĭ! In ce stare e!.. Se duce!..

SCENA VII

VERERA; apoĭ WANDA.

Verera. — *(nicĭ nu se uită la eĭ, când pleacă. Obsedat de o idee fixă, repetă:)* O su-pre mă sfor-ţare!..

(Maĭ stă un moment pe gînduri. Pe urmă, fixează una din perdele, cum o fixase la început şi, ca atras, se apropie de ea. Caută brăţara; nu e. Trece la cealaltă perdea; nicĭ aceea n'o maĭ are. Surprins, se duce la a treia: nimic! Maĭ surprins, la a patra: tot aşa! — Incet-încet, se înfurie, se plimbă de colo până colo şi în cele din urmă urcă scara şi dispare. — Se aude sunând de-afară, un sunat nervos, întretăiat. — Pauză. — Sunatul se repetă).

Wanda. — *(nevĕzută).* Cum nu e acasă?.. Se cunoaşte că n'aĭ slujit la case marĭ; nu ştiĭ să minţiĭ!.. Fă bunĕtate şi dă-te la o parte! Sunt sigură că e-aicĭ. *(Intră, furtunoasă).* Décidément, mon cher... *(Nu-l vede).* Tiens!.. Nu e!.. *(Urcând, spre eşire).* Alors, un lapin, quoi!..

Verera. — *(apare, vesel, în capul scării şi-o strigă:)* Wanda!.. *(Coboară repede).* Wanda!.. *(Vine lîngă ea).*

Wanda. — Wanda a fost neroadă că a venit. Pe de o parte o chemĭ, iar pe de alta i se spune că nu eştĭ acasă. — Nu e vorba, să nu-ţĭ închipuĭ că am venit, fiindcă m'aĭ chemat.

Verera. — Wanda!.. *(Se uită la ea ca la Dumnezeŭ şi-ĭ sărută mâinile).*

Wanda. — Ce pofteştĭ?.. *(Stă jos).* M'aĭ ameţit cu scrisorile, — nişte scrisorĭ pline de vaete, fără nicĭ un şir. — Grozav ar fi timpul să sfîrşim!... Destule mĭ-am auzit! — Şi vreĭ să-ţĭ spun drept? D'aĭa am venit: ca să lăsăm cortina. — Aide! Repede!..

Verera. — *(rugător).* Wanda!..

Wanda. — Atât?.. *(Cu oarecare desgust).* Lasă, te rog! nu maĭ ĭmĭ săruta mâinile. Spune ce aĭ de spus.

Verera. — Wanda!..

Wanda. — Ah! Ce »agasant« eştĭ!.. — După ce că viŭ, expunêndu-mĕ iar la insolenţe... Fireşte! Messalina să-'ndrăznească a intra în altarul Arieĭ!.. Sacrilegiŭ!.. — E acasă Aria?.. Nu?.. Te-a lăsat singur?.. Cum se poate!.. Ştiam că guvernantele nu se mişcă de lîngă copiĭ. — E adevĕrat că a cerut separarea de patrimoniŭ?.. Nu ştiĭ!.. Da' ce ştiĭ?.. Adevĕrul e că, în starea în care eştĭ... — Altfel, te felicit, mon cher. Aĭ încăput pe mâinĭ bune. Femee practică. Prevede tot. Ca să nu rĕmâneţĭ pe drumurĭ, recurge la tot soĭul de mijloace... cam necinstite... dar nu face nimic: nu se bagă de seamă. — Uff! Ce căldură!.. *(Lasă sorti-ul de teatru să-ĭ cadă de pe umerĭ).* — Şi când mĕ gîndesc că s'a zis că eŭ te-am ruinat, că eŭ te-am adus aicĭ! Ha!.. *(Rîde).* Nu dumneata! N'aĭ zis dumneata!.. Atât ar maĭ fi trebuit: să mĕ scoţĭ rĕspunzĕtoare de-o vĭaţă, pe care ţĭ-aĭ dărăpănat-o cine ştie cu cine, şi de-o avere, pe care nicĭ n'am avut vreme să vĕd că o aĭ! — După ce că, nicĭ de ziua mea... a fost ziua mea, şi nicĭ o atenţie!.. *(Mişcarea luĭ).* Da, da! Un ac de pălărie. Merci. *(Il scoate de la pălărie).* Foarte frumos!.. O fi şi de artă, — dar eŭ sunt dintr'o rasă superstiţioasă: mĕ feresc de ace. Maĭ întâĭ, ce maladivă idee să facĭ cadoŭ un ac de pălărie. Pe urmă, nicĭ aluziile nu-mĭ plac, — căcĭ trebue să fie o aluzie; altfel n'aĭ fi ales tocmaĭ un şearpe. — Incă odată, merci. *(Il pune pe mescioara de lîngă dormeoză, maĭ mult aruncându-l. Apoĭ, se ridică).* In definitiv, ce-a fost... s'a dus! S'ajungem la final: de ce m'aĭ chemat? — Eŭ, ţĭ-am spus de ce am venit. Spune şi dumneata. — Aide! Nu mĕ întârzia! Sunt grăbită. Mĕ duc la un concert. Cel puţin de-aşĭ fi singură; m'aşteaptă soră-mea în cupeŭ.

Verera. — Maĭ staĭ... Să te maĭ vĕd... Numaĭ să te vĕd!.. D'aia ţĭ-am scris de atâtea orĭ... — De ce nu m'aĭ primit nicĭodată?

Wanda. — Să te primesc?.. Ha!.. Cu salonul plin de lume... Vous n'y pensez pas!

Verera. — De ce nu mai stai?

Wanda. — Nu-ţi spuseï?.. Pe urmă, nu ţin de loc să se-'ntoarcă »doamna«, să mĕ găsească. Profit de norocul, pe care l'am avut.

Verera. — Când mai vii?

Wanda. — Aud.

Verera. — Când te mai vĕd?

Wanda. — Azi, ne-am vĕzut; la noapte, sunt la un bal; mâine, plec.

Verera. — Plecï?

Wanda. — La Nissa.

Verera. — *(nedomirit).* Plecï?

Wanda. — Plec, plec!

Verera. — Nu pleca...

Wanda. — Şi ce să fac? Să intru la Surorile de caritate şi să viŭ să te-'ngrijesc?

Verera. — *(umilit, înjosit).* Nu ţi-e milă de mine?.. In numele primelor zile, primelor cuvinte, primelor amintiri... fie-ţi milă! Uită-te la mine... Mult nu mai am... Fă şi tu un sacrificiŭ... Ştiŭ că te desgust... Ştiŭ că... Dar de milă... Mai suferă-mĕ încă... la distanţă... până m'o lua Dumnezeŭ!..

Wanda. — Allons, assez!

Verera. — *(împietrit).* Va să zică...

Wanda. — Nu va să zică nimic!..

Verera. — *(desnădăjduit).* Wanda!.. Fă ce vreï, — numai nu mĕ lăsa.

Wanda. — Asta şi fac: ce vreaŭ. *(Işi pune sorţi-ul).*

Verera. — *(uitându-se cum se pregăteşte să plece).* Aşa dar...

Wanda. — Aşa dar, e finita la comèdia!.. *(Eşind).* Nu-mi ziceï multă sănĕtate, mon cher?.. Pe trecere bună!.. *(Ese).*

Verera. — *(rĕmâne timpit, până ce ea dispare. Când n'o mai vede, se trezeşte şi o strigă:)* Wanda!..

(Wanda a plecat. Nevenindu-i să creadă, urcă şi se uită în urma ei. Apoi coboară, prăpădit, vede acul pe care îl lăsase ea, îl ia, îl învîrteşte între degete... şi în momentul acela i-ar citi oricine pe figură o hotărîre).

ACTUL IV

Acelaşi decor, în aceeaşi zi, — spre seară.
Perdelele din seră sunt tot lăsate. In scenă şi în »entrée«, lămpi aprinse.

SCENA I

DOCTORUL, CRASNA, DUMITRESCU, PAVLOPOL, BERGMAN, IAROGLU.

(Doctorul şi Crasna joacă table. Pavlopol, Bergman şi Dumitrescu privesc. Iaroglu îşi prăjeşte tălpile în faţa căminuluĭ).

Crasna. — E-he, bădie! Eşti slab!.. Tari slab!.. Şini te-o-'nvaţat gĭocul ista? Să-ţi dee banii înapoi. *(Dă zarul).* Şinşi-trii. *(Mută).*

Dumitrescu. — Aşa joci?.. Eşti mort.

Crasna. — Las' să fiŭ!

Doctorul. — *(dând zarul).* Ai scrîntit-o!.. 6—6. *(mutând).* De douĕ, de treï, de patru.

Dumitrescu. — Zi să vie dricul.

Crasna. — *(preocupat).* Nu trebue dric. *(Aruncă zarul).*
Doctorul. — Că n'ĕĭ vrea să te-aruncăm la câinĭ!
Crasna. — Bre, şe noroc! Şinşĭ-una. *(Mută).*
Doctorul. — *(după ce dă zarul).* 6—5. *(Mută).*
Crasna. — *(dă zarul).* Douĕ-una. Acum, ĭĭ di jaba! S'o dus partida!.. *(Strănută).* Iaca şi gutunarul!.. Atât îmĭ lipsea!.. *(Cere ajutorul batisteĭ).*
Dumitrescu. — *(rîzênd).* Cum, mĕ? Gutunar?
(Sună cineva afară, la scară).
Crasna. — Da' cum! Ca la voĭ? Gutu-raĭ! Ţigăneşte.
Doctorul. — Aidĭ, mută.
Crasna. — Nu maĭ gĭoc. *(Se ridică).*
Doctorul. — Ad'o francul!
Crasna. — N'am.
Doctorul. — Ad'o francul, calicule!
Crasna. — N'am, bre.
Doctorul. — S'ajungă cal la tramcar, ăl care-o maĭ juca cu tine. *(Rîsete).*

SCENA II

ACEIAŞĬ, POPESCU.

Popescu. — *(intrând).* Salve!.. *(Se duce drept la cămin, frecându-şĭ mâinile şi scoală pe Iaroglu).* Scoală!.. Scoală, c'am înlemnit. *(Se încălzeşte).* Ştiţĭ de unde viŭ?.. Tocmaĭ de la uzină. Pe jos. A îngropat pe Stoian. N'ar maĭ putrezi! Nu putea să moară maĭ în primăvară?.. *(Strigă:)* Heĭ!.. Un sclav!.. Să vie un sclav!.. Ia sunaţĭ, băeţĭ, să-mĭ dea ceva de bĕut. *(Pavlopol sună).* Am degerat. Ştiţĭ ce frig s'a lăsat?.. Şi sunt fără şoşonĭ. *(Luĭ Ştefan, care apare:)* Un rom, tinere.
Iaroglu. — Şi mie. Dar, dacă se poate, maĭ quantité. *(Ştefan ese).*
Popescu. — *(tot la foc).* Da' unde e stafia?
Dumitrescu. — Nu s'a arătat.
Bergman. — N'o fi acasă.
Iaroglu. — Maĭ bine! A devenit greţos.
Dumitrescu. — Incaltea la masă, parole d'honneur, îmĭ strică pofta de mâncare! Ar trebui să-ĭ dea să mănînce, orĭ înainte, orĭ după.
Pavlopol. — Nu te supĕra, că' n'aŭ să maĭ ţie mult nicĭ mesele astea. Nu vedeţĭ cum s'aŭ rărit? Ca dinţiĭ uneĭ babe Întâĭ, de douĕ orĭ pe septămână; pe urmă, odată; pe urmă, sub cuvînt că a venit vara şi e prea cald, le-a redus la douĕ pe lună; şi aĭdea-aĭdea, încet-încet, din douĕ s'a făcut una.
Crasna. — Acum ti pomeneştĭ că vini şi ni spuni: »Domnilor! din cauza friguluĭ, prânzul din ĭe seară se amână pentru la primăvară«. *(Rîsete).*
Popescu. — Frig în pungă. Afurisit frig!..
Dumitrescu. — S'a vîndut moşia?
Popescu. — Azĭ a fost licitaţia. Nu m'am putut duce. Dacă mĕ trimite redacţia după morţĭ!..
Dumitrescu. — Aflăm noĭ la Kübler.
Popescu. — Ce să maĭ afli! Bob numĕrat: s'a dus!
Bergman. — Am auzit că umblă cu fel de fel de tertipurĭ: licitaţiĭ deghizate, concurenţĭ ascunşĭ...
Pavlopol. — La disperare!..
Crasna. — Aşĭ! O bătut vîntul!..
Bergman. — Când vĕ spuneam eŭ! »Măĭ, bĕeţĭ, măĭ! Verera e pe catafalc«. N'am avut dreptate?
Dumitrescu. — *(cu rĕutate).* Lasă-lasă! Aşa le trebue! Prea umblaŭ cu nasul pe sus!

Iaroglu. — Ajunseseră de-o obrăznicie!..

Pavlopol. — Mie de un singur lucru îmĭ pare rĕŭ: am fost silit să mĕ abonez la birt.

Popescu. — Da' fugĭ, domnule, că şi la cârciumă se mănîncă maĭ bine decât aicĭ!.. Ne ia ochiĭ cu câte 50 de dramurĭ de icre, pentru 20 de inşĭ,—câte o stridie de om şi câte doĭ pe osardea.

Bergman. — Bucatele, gătite cu untură...

Iaroglu. — Vin, prost; ţuică, nu; piperment, nu! Calicie!.. Numaĭ ce vezĭ fecĭorul apărênd la cafea cu o sticlă cu jamaică, din care ne toarnă câte o picătură. E un an şi maĭ bine de când mănînc aicĭ, regulat, şi sticla aĭa tot plină stă.

(Vine Ştefan, cu douĕ păhărele cu rom pe o tavă!.

Popescu. — *(după ce soarbe din paharul sĕŭ, — în contrast cu Iaroglu, care-l dă pe gît dintr'o dată).* Unde e stăpîn'-tĕŭ?

Ştefan. — Nu ştiŭ. Orĭ e sus în biuroŭ; orĭ a eşit fără să-mĭ spue.

Popescu. — Du-te de vezĭ! *(Poruncitor).* Şi să se dea jos! N'aude că suntem noĭ aicĭ?

Ştefan. — Am ordin să nu intru când e uşa închisă, poate doarme.

Dumitrescu. — Toată ziua doarme!..

(Sună cineva la scară. Ştefan ese).

Doctorul. — Da' nu e sus, nene! Nu-l căutaĭ eŭ?

Popescu. — Eee! »Doftorule!« Nu te vedeam. — Ce maĭ veste?

Doctorul. — 70, domnule! S'aŭ făcut 70.

Popescu. — Ce 70?

Doctorul. — 70 de vizite, — neplătite. Tot aştept, le tot daŭ să înţeleagă, — şi vĕd că nu mişcă. Nu maĭ merge! Până când ?.. Dacă n'aŭ cu ce mĕ plăti, să intre în spital.

Crasna. — Aţĭ auţzît?.. Cumnatul Polonezeĭ!.. Şe case cu şinşĭ iataje! Şe colecţiĭ di tablouri! Şe castel la moşie!.. Şi ne-o feştelit obrazul!..

Doctorul. — Modă nouă! Fură ce fură, şi, când dă cu oiştea în gard, o ia la fugă. Păgubaşul strigă: »Gardist! Pune mâna! M'a furat!« Şi gardistul îĭ rĕspunde: »Sst! Nu face gură! E nebun!«

Popescu. — Vorbirăţĭ de poloneză. Ştiţĭ nuvela? A reziliat contractul.

Doctorul. — Ehe! Istorie veche!

Dumitrescu. — Altul la rînd!

Iaroglu. — Cine dă maĭ mult?

Doctorul. — A dat, — nepotul.

Crasna. — Şini? Fulda?.. Ia taşĭ!

Iaroglu. — Faptul e consumat.

Crasna. — Bre! Şe fimee!

Doctorul. — Ţine la familie.

Dumitrescu. — Toate sunt aşa! Măcar şi »legitima«. Face-o gură, nevoe-mare, când e vorba de altele, şi în loc să stea acasă să-şĭ păzească mumia, — se plimbă. O întîlniĭ ducêndu-se la şosea.

Popescu. — Eŭ am vĕzut-o prin strada Carol, cotea spre Palatul Justiţieĭ. Era cu fata şi cu »fidanţatul«.

Iaroglu. — Fidanţat-fidanţat, pân' o danţa-o.

Popescu. — Ce-aşĭ maĭ rîde!..

Doctorul. — Şi-n timpul ăsta, ramolitul colindă oraşul. O să i-l aducă piftie, călcat de vre-o trăsură.

Dumitrescu. — A doua zi, par'c'o vezĭ inconsolabilă, împĭedicându-se în voaluri şi tăvălindu-se pe mormînt...

Bergman... La o sĕptămână, eşind de la English-hôtel, pe din dos...

Iaroglu... Şi, când să se-'mplinească anul, te pomeneştĭ cu un carton tipărit: »Madam' Cutare Musiŭ Cutare, — aŭ onoare a vĕ face cunoscut că s'aŭ cununat la Jilava«.

(Iar sună cineva la scară).

Dumitrescu. — Sună. Ele trebue să fie.

Popescu. — Să vedeţi cum le iaŭ cu tighel, — apropos de lipsa de acasă.

Dumitrescu. — Foarte bine! Auzi colo! Te invită la masă şi, când viĭ, trebue să staĭ la conversaţie cu fecĭorul. Asta e rea creştere!

Pavlopol. — *(coborînd din fund).* Dreepţĭ!.. *(Maĭ încet).* Ministrul!..

(Toţi aşteaptă în picĭoare, respectuoşi. Intră Alexandru şi Fulda).

SCENA III

ACEIAŞĬ, ALEXANDRU, FULDA.

Popescu. — D-le Ministru...

Dumitrescu. — Respectele noastre...

Bergman. — Avem onoare...

Pavlopol. — Supusul d-voastră...

Alexandru. — *(d'abia dând din cap).* Bună seara. *(Dă mâna numaĭ cu Doctorul. — Văzând pe Iaroglu, ĭi zice:)* S'a »aranjat« şi cu casele dumitale... deşi cu mare greutate... Cu foarte mare.

Iaroglu. — *(cu bucurie comică).* Ièzus-Mària!.. Santa Lucìa!.. Ad'o mâna!.. *(Se repede la el, să-ĭ mulţumească).*

Alexandru. — E! e! Distanţa!.. Distanţa!.. *(Celorlalţĭ).* Al doĭlea punct: Domnul Popescu.

Popescu. — *(înaintează, încheiându-şĭ haĭna într'un nasture).* La ordinele d-voastră.

Alexandru. — Mâĭne de dimineaţă, să apară'n gazetele noastre următoarea remaniere: Şeful trece, în locul meŭ, la Externe; la Interne, în locul Şefuluĭ, intră d. Storian. *(Popescu însemnă în carnet. — Se-aude sunând la scară).* Pe de altă parte, veĭ anunţa că eŭ sunt numit ministru la Londra, iar d. Fulda, consilier la Roma. — Atât, deocamdată.

Iaroglu. — *(luĭ Dumitrescu).* Hm!.. Tu nu tuşeştĭ?..

Dumitrescu. — Făcu ce făcu şi-'nhăţă Londra.

Bergman. — E un şiret şi jumătate!

Iaroglu. — Şi-are un noroc, domnule!.. Vorba comisaruluĭ: fulminant!

SCENA IV

ACEIAŞĬ, CORINA, MIRCEA, MATY; maĭ târziŭ, ŞTEFAN.

Corina. — *(intră, îmbrăcată aşa cum plecase).* Bonsoir. *(Dă mâna cu Alexandru).*

Maty. — *(urmând pe Corina).* Bună seara.

Corina. — *(doctoruluĭ:)* Bonsoir, doctore. *(Ĭ întinde şi luĭ mâna).* Eştĭ bine venit. Tocmaĭ vream să-ţĭ scriŭ. Avem de vorbit. *(tutulor:)* Un moment numaĭ, să'mĭ-arunc haĭna.

(Ambele femeĭ ĭes şi urcă scara, pe când Mircea intră).

Doctorul. — *(luĭ Iaroglu, în vreme ce Mircea salută rece:)* Ce-o fi având să-mĭ spue?

Iaroglu. — O fi vrând să-ţĭ plătească.

Doctorul. — Ţĭ-aĭ găsit!.. Eŭ sunt vulpoĭ bătrân: cunosc clienţiĭ de pe nas când vin cu parale şi când cu vorbe.

Fulda. — *(luĭ Mircea:)* Dar lungă plimbare!.. De la 3 pân'acum...

Mircea. — Plimbare?.. Nu-ţĭ doresc multe ca asta.

Fulda. — *(făcând gestul că nu pricepe).* In ce sens?

Mircea. — Aĭ un carnet, cu'nsemnărĭ pe zile. Ia caută'n el.

Fulda. — A-da-da-da!.. Vînzarea moşieĭ... Azĭ era?

Mircea. — Azĭ.

Fulda. — Va să zică, acolo aţĭ fost.

Mircea. — Te-am aşteptat.

Fulda. — De ce?.. Dac'aveaţĭ ceva să-mĭ spuneţĭ, eram aicĭ când aţĭ plecat.

Mircea. — Da, dar era şi Ion.

Fulda. — Ce-are face! Par'că el nu ştie.

Mircea. — Suflet milostiv! Te-aĭ grăbit să-ĭ spuĭ.

Fulda. — Eŭ?.. Nicĭ nu m'am gîndit. N'aĭ vĕzut că uitasem cu desăvîrşire?.. — De altmintrelĭ, astea le spun în principiŭ, — căcĭ în fond, chiar dacă mĭ-aşĭ fi adus aminte, tot n'aşĭ fi venit la tribunal. Un om de condiţia mea, să se amestece în asemenea afacerĭ, — nu'nţelegĭ ce situaţie imposibilă 'mĭ-aşĭ crea?.. Nu ştiŭ de câte orĭ v'am spus: maĭ lesne pun umĕrul pentru cincĭ străinĭ, decât pentru o rudă. *(Dă să plece şi revine).* Dar nu-mĭ spuseşĭ ce s'a făcut.

Mircea. — Dezastru!

Fulda. — S'a vîndut?

Mircea. — Pe nimic.

Fulda. — Dac'aşĭ fi prevĕzut, puneam pe cineva să concureze pentru mine. O luam eŭ. Am scăpat ocazia. Păcat!.. — Dar cu cererea de separare, ce s'a făcut?

Mircea. — Mi se pare c'aŭ s'o respingă, ca tardivă.

Fulda. — Bre-bre-bre! Ce oamenĭ!.. Cum aŭ risipit tot!.. Acum 4-5 anĭ, bogătaşĭ, şi mâĭne săracĭ, plinĭ de datoriĭ şi daţĭ şi-afară din casă. Aşa pate cine n'are cap!..

(Se reîntorc femeile).

Corina. — *(în mijlocul scării, strigă:)* Ştefane!.. *(Apare Ştefan).* Unde e domnul?..

Ştefan. — Nu e sus?

Corina. — Nu.

Ştefan. — Atuncĭ, a eşit.

Corina. — Cu cine?

Ştefan. — N'am vĕzut.

Corina. — Cine-a maĭ fost pe-aicĭ?

Ştefan. — *(codindu-se)* Doamna...

Corina. — Care doamnă?

Ştefan. — Ştiţĭ dumneavoastră.

(Femeile coboară. Ştefan aşteaptă; dar, vĕzînd că nu-l maĭ întreabă nimic, se retrage).

Corina. — *(încet, luĭ Mircea, trecînd pe lîngă el:)* Vezĭ c'am făcut rĕŭ, lăsându-l singur?.. Şi tot femeea aia! Tot femeea aia!.. Până când o să ne urmărească!..

Popescu. — *(Corineĭ, în zeflemea:)* Aţĭ fost la plimbare, doamnă?

Corina. — Da, — puţin, — la şosea.

Popescu. — V'am întîlnit pe lîngă Poştă.

Corina. — Câteva vizite.

Popescu. — Aţĭ apucat spre Palatul Justiţieĭ.

Corina. — Poate, — în treacăt.

Popescu. — *(trecînd spre Dumitrescu).* Se ţine bine. Ia-o'n primire.

Dumitrescu. — *(despărţindu-se de Popescu).* Da' ce-a fost azĭ la tribunal?.. Era o lume!.. Popescule!.. Tu, mare reporter, — informează-ne! *(Corina stă pe dormeŭză).*

Mircea. — *(părăsind pe Maty).* Să vĕ spun eŭ. — S'a judecat un proces de calomnie. Un individ, crescut de milă într'o familie, — după ce şĭ-a luat licenţa şi-a pus mâna pe-o slujbă, cea dintâĭ grijă pe care-a avut-o, cea dintâĭ datorie pe care şĭ-a împlinit-o, a fost să strecoare într'un jurnal un articol plin de mişeliĭ, la adresa bine-făcĕtorilor. Un proces foarte desgustător. D'aia se strînsese atâta lume şi probabil tot d'aia n'a fost nicĭ unul dintre d-voastră.

Corina. — *(preocupată de-ale ei).* Maty!.. *(Maty trece lîngă ea. O-'ntreabă încet, foarte îngrijată:)* Unde-o fi, dragă?.. De ce nu rămaseşi tu cu el?.. Presimţeam c'o să plece, *(Luĭ Mircea, care s'a apropiat:)* Dacă te-aĭ duce după el?

Mircea. — Cu dragă inimă; dar unde?

Corina. — Mĕ prind că e la...

Mircea. — Nu cred. Ea era'n oraş. N'aĭ vĕzut-o? Ne-a-'ntîlnit.

Corina. — Atuncĭ, unde?.. *(Işĭ frînge mâinile şi se plimbă de colo până colo, prin faţa lor).* Cine mĕ puse! Cine mĕ puse să plec de-acasă!.. Să fi lăsat şi treburĭ şi tot!.. *(Oprindu-se).* Dacă i s'o fi-'ntîmplat ceva!.. A maĭ plecat el şi-altădată; dar, până pe vremea asta, era întors.

(Isbucnesc rîsete în grupul luĭ Popescu. — Corina le zice, fără ca eĭ s'audă: Rîdeţĭ! Rîdeţĭ!.. V'aţĭ poftit la masă şi aşteptaţĭ să vĕ satur; dar cu ce şi cum, puţin vĕ pasă!...

Popescu. — Ia ascultaţĭ, nene! Nu mâncăm? Mie mĭ-e foame.

Iaroglu. — Şi mie mĭ-e o sete...

Corina. — *(cu Maty şi Mircea, uitându-se la ceasornicul de pe cămin).* 7 şi jumĕtate!.. Nu se poate să nu i se fi-'ntîmplat ceva!.. Am presimţire, — şi presimţirile nu m'aŭ ĭertat niciodată. — Mĕ duc după el...

Mircea. — Stăĭ-stăĭ!.. Cum să te ducĭ după el? Unde?..

Corina. — *(ca nebună).* La blestemata aĭa de femee, la poliţie,—unde-'oĭ vedea cu ochiĭ... *(Pleacă).*

Maty. — Corino!.. *(O urmează şi ea şi Mircea şi-ĭ vorbesc încet).*

Popescu. — *(celor din grup:)* Eĭ, iacă să vedeţĭ, dacă nu ne-o trage pe sfoară!

Dumitrescu. — La birt, la birt! Ce vĕ spun eŭ!..

Corina. — *(luĭ Mircea:)* Nu, nu! Nu staŭ!.. Pentru nimic în lume!

Maty. — Să-ţĭ daŭ o haĭnă. Aşa o să ieşĭ?

Corina. — Nu mĭ-e frig.

Maty. — Cu capul gol?

Corina. — *(coborînd).* Dă-mĭ un şal. Dă-mĭ ceva.

Maty. — *(luĭ Mircea:)* Du-te cu ea.

Corina. — *(prin odaie).* Lăsasem o dantelă... *(Străbate scena în larg şi'n adînc, căutând grăbită, — până ajunge în dreptul sereĭ. Pe când ea dă perdelele-ntr'o parte, ca să intre-n seră, grupul rîde. — Un ţipĕt de oroare face tăcere. Pe-o canapea din seră, Verera e mort! — Corina înmărmureşte. Maty şi Mircea se reped într'acolo. Fulda şi Alexandru se apropie, fără grabă. Doctorul şi Popescu se ridică'n picioare. Ceĭlalţĭ, rĕmân cum eraŭ. Toţĭ, atenţĭ).*

Maty. — *(lîngă cadavru).* Ioane!.. *(Plânge cu hohot pe pieptul luĭ şi aşa rĕmâne până la urmă).*

Corina. — *(cu unghiile-'nfipte într'una din perdele, stă nemişcată. Când Mircea coboară de lîngă cadavru, îl urmăreşte, cu ochiĭ ţintă la el şi, pricepând, zice:)* E mort!..

Mircea. — *(se apropie să o consoleze).* Curaj!..

Corina. — *(urcând lîngă Ion).* Ioane!.. De ce, Ioane?.. Maĭ bine mort, decât cu mine?.. *(Alt ţipĕt înnăbuşit. A vĕzut acul de pălărie, cu care se omorîse el. Il ia, vine cu el la Mircea şi i-l arată).* Uite! Uite cu ce s'a omorît!.. Cu un ac de pălărie... *(Ghicind).* Al eĭ!..

Mircea. — *(încet).* Tacĭ!.. Să nu te-audă 'ăĭlalţĭ!..

Corina. — *(cu ură-'nverşunată).* Oo!.. Vipera!.. Mi l-a luat pentru totdeauna!..

(Plânge pe scaunul cel maĭ apropiat de mort, cu faţa spre fund).

Iaroglu. — Săracul! Bine că se duse!

Mircea. — *(revoltat).* Bine?.. De ce bine?.. Fiind-c'aţĭ scăpat de el!.. Ce v'a făcut?.. Cât a trăit, s'a căcĭulit pentru voĭ, v'a căpătuit, v'a hrănit, v'a dat de pomană, — şi, drept recunoştinţă, l'aţĭ hărţuit. De ce da-'nnapoĭ, d'aĭa tăbăraţĭ!.. Cine v'asmuţea? Ce vĕ-'n-

dîrjea!.. Vi se părea că nu e loc pentru toţi? Orî de invidie, de ură, de rĕutate,—rĕutatea lumească, fără motiv, fără scop, nebună, dezgustătoare, laşă! Nebună, fiindcă v'aţî năpustit orbeşte, fără să ştiţi de ce; dezgustătoare, fiindcă nu e nimic maî înjositor ca ingratitudinea; laşă, fiindcă anî întregî v'aţî gudurat pe lîngă el, şi-acum, când avea nevoe, nu zic de ajutor, ci de consolare, — ĭ-aţî dat lovitura măgarului! Aşa sunteţi toţi ăştia mititeiî: mititeĭ şi la suflet! Nu le iertaţî celor marî să fie marî; vĕ otrăviţî cu propriul vostru venin, când vedeţî că altul poate maî mult decât voî!.. Era predestinat să fie-'ngennuchĭat: prea trăĭa în norî! prea vedea tot în frumos! prea se-'ncredea'n toţi! — Şi bine! bine v'am comparat cu câînii! *(Murmur, — vorbe neînţelese).* Bine ziceam că sunteţî despuĭaţî de orîce instinct frumos: necredincĭoşî, nerecunoscĕtorî, nefolositorî la nimic, — câînî în înţelesul degradator al cuvîntuluĭ!.. Bine v'am împărţit în treî: dulăî, colţaţî şi javre!... Dulăii, — uite-ĭ! *(Arată pe Alexandru şi pe Fulda).*

Alexandru. — *(luî Fulda:)* A, nu! Pân'aicî!..

Fulda. — Fiî calm! fiî calm! Insolenţele nu ne-ating.

Mircea. — ...staŭ de-o parte, cu botul pe labe, încruntaţî; latră rar, dar când latră tremură satu şi, unde pun gura, rup bucată. — Colţaţiî, ca d'alde voî.., *(Popescu şi Dumitrescu).*

Popescu. — *(obraznic).* Ce, ce, ce?..

Dumitrescu. — *(laş).* Las', că-ţî arătăm noî...

Mircea. — ...es la drum, te latră un kilometru şi se daŭ pe furiş, până-ĭ croeştî cu biciul; iar javrele... unde sunt javrele?.. *(Caută, până ce dă de Bergman, Pavlopol şi Crasna).*

Crasna. — *încet, (celorlalţi:)* Da' cu noî, şe-are?..

Mircea. — ...Uite-le! stîrpiturî fricoase, te asurzesc cu lătratul lor strident şi, când ridicî mâna, intră'n gaură de şearpe.—V'ajutaţî între voî la rĕŭ, la distrugere; la bine, la-'nnălţare, nicĭodată!.. Vĕ linguşiţî, vĕ sărutaţî, până pune unul gura pe cĭolan, — şi atuncî vĕ-'n-căeraţî şi vaî de cel maî slab! îl sfîşiaţî!.. Slugarnicî cu ceî tarî, obraznicî cu ceî micî...

Popescu. — Obraznicî?

Alexandru. — Obraznicî?

Mircea. — ...Obraznicî!.. insultaţî până şi femeile, mişeilor! Orîce mijloc vĕ e bun, numaî să vĕ ducă unde vreţî!..

Fulda. — *(luî Alexandru:)* Moncher, eŭ nu mĕ maî pot stăpîni.

Mircea. — ...Şi-aţî dat peste un martir, şi l'aţî pîndit, şi l-aţî lătrat, şi l'aţî muşcat pe furiş, — şi l-aţî mâncat!.. V'ĕţî fi crezênd sus! Nu sunteţi sus, nicî acum, dupĕ cum n'aţî fost nicî când trăĭa! Ba încă pentru el eraţî atât de jos, în cât se sfia să v'atingă şi cu picĭorul, ca pe nişte gunoaie... *(Murmur)* — atât îî era de scârbă!.. A fost cu atât maî mare, cu cât nu v'a arătat nicĭodată dispreţul, pe care vi-l păstra. Chiar acum, aşa cum e, sinucis, condamnat de societate, — societatea voastră!..

Popescu. — Imî pare bine!

Mircea. — ...chiar acum e distanţă mare între el şi voî; a avut o ultimă energie, pe care voî, toţi la un loc, n'aţî avea-o!..

Crasna. — Da?..

Mircea. — ...Il vedeţi jos, lungit, şi vĕ ziceţî rînjind: »l-am învins!«—Nu l-aţî învins! După el va rĕmâne ceva; după voî, nimic! După el, vor plânge oameniî! după voî, vor blestema!..

Popescu. — Aî isprăvit?..

Fulda. — Tot ce-avem de făcut, e să-ĭ întoarcem spatele.

(Pauză, murmure fricoase. Maty plânge cu hohot).

Corina. — *(întoarce capul şi le zice plângênd:)*
Eî! S'a isprăvit!.. Ce maî staţi?.. Duceţi-vĕ acum la altul...

Mircea. — *(după o altă pauză scurtă).* Aţî auzit?.. *(Urcă şi chiamă:)* Ştefane!.. *(Repetă, maî tare).* Ştefane!.. *(Vine Ştefan, alergând).* Dă-le pălăriile, să plece!.. Aicî, nu maî aŭ de lucru.

Alexandru. — *(încurajat de murmurul câtorva)*. Cum-cum? Ne dă afară?..

Fulda. — Iar aroganţă!..

Alexandru. *(luĭ Mircea)*. Mĕ rog, în ce calitate?

Fulda. — Cu ce drepturĭ?

Mircea. — Cu drepturĭ de »om«, — şi-a venit vremea ca glasul omuluĭ să rĕsune maĭ tare decât lătratul câĭnilor. — *(Luĭ Ştefan:)* Dă-le pălăriile!..

— SFÎRŞIT —

HARALAMB G. LECCA.

MAIUL

Draga mea, sosește Maiul
Cu alaiul
Sĕŭ de fluturĭ și de florĭ,
Cu-al sĕŭ chor de voe bună
Ce resună
Prin tufișurĭ de din zorĭ.

*

Ceasurĭ triste și deșarte
Sunt departe,
Le-a dus vîntul viforos;
Iar acel cu-aripa lină
In grădină
Leagănă plopul duĭos.

*

Prin fereastră craĭul soare
Pe covoare
A sărit încetișor
Și cu-o rază caldă, mută,
Te sărută
Pân-la gleazną pe picĭor...

*

Cartea ți-a picat din mână...
Ce îngână
Gura ta cu buze moĭ?
— »Du-te, zice razeĭ, du-te
De dă ĭute
Sărutatul înapoĭ«.

*

... Dac-aşĭ fi eŭ craĭul soare,
Mĭ-aĭ da oare
Inapoĭ un sărutat?
Dacă da, oh! ţine minte
Că fierbinte
Chĭar pe buze ţi l-am dat.

•

Şi de eştĭ de plată bună
Se adună
Ce-am să daŭ cu ce-am să iaŭ;
De m'oĭ încurca la numĕr,
Jos, pe umĕr,
Incă unul o să-ţĭ daŭ

•

Dar, maĭ bine, când tu mie
Când eŭ ţie
Să ne fim mereŭ datorĭ...
— Vaĭ! Dar ce sglobiŭ e Maiul
Cu alaiul
Sĕŭ de fluturĭ şi de florĭ!...

Al. Davila.

Casă veche lîngă mânăstirea Titirez

O EXECUŢIE CAPITALĂ

(PASTEL)

Zi de toamnă. Staŭ rezemat de fereastră şi mĕ uit în stradă. De dimineaţă nicĭ un nour nu pătează seninul inmaculat al ceruluĭ. Intreaga natură e colorată de un albastru aşa de viŭ, în cât îţĭ dă iluzia că arboriĭ grădiniĭ sunt pictaţĭ pe un fond plăpînd, violet, care dispare apropiindu-te. Casa unde locuesc, este una din acele construcţiĭ bĕtrâneştĭ în stil bizantin, cu obloanele marĭ, verzĭ, cu privdor şi odăĭ multe, ca o mânăstire. Foile de viţă sĕlbatecă, ruginite de vreme, cad în draperiĭ fantastice până în pămînt, acoper toată partea din spre rĕsărit. Roşul închis, ruginiul şi galbenul frunzelor, rĕsar maĭ puternic pe fondul ideal de albastru intangibil.

Colţul acesta de provincie, în care am trăit o parte din viaţă, copilăria, mĕ ţintueşte uneorĭ ceasurĭ întregĭ, pornit pe acelaşĭ drum de altădată... Cu toate astea trăesc şi nu trăesc aicĭ... Când trăesc aicĭ, îmĭ revĕd copilăria, atâta tot... De maĭ multe orĭ nu trăesc, gîndurile zboară departe...

Rezemat de fereastră, mĕ duc pe aceleaşĭ căĭ umblate, revĕd oraşele marĭ cu statuele şi tablourile, mĕ plimb pe străzĭ, revĕd figurile cunoscute, aud vorbele şoptite în colţurile vreuneĭ vitrine marĭ, vorbesc, iaŭ parte la mişcarea febrilă a oraşelor.

Cu repeziciunea gînduluĭ, trec de la Paris la Florenţa şi de aci la Roma, pretutindenĭ unde imaginile fizice sunt evocate de senzaţiunile îndepărtateĭ lumĭ...

Strada, acest imens teatru, în care poţĭ studia întreaga comedie omenească, mĕ pasionează maĭ mult decât studierea uneĭ piese a luĭ Shakespeare. In stradă vĕd manifestându-se întreaga tragedie jucată de miĭ de suflete inconştient, liber, sincer în toată cruzimea : viaţa aşa cum este, teribilă şi urîtă. Nicăerĭ nu se petrec maĭ multe drame ca în stradă. Gestul unuĭ om din stradă, pentru cine vrea să vadă şi să înţeleagă, este un mare poem, este viaţa luĭ, strîns legată de restul omenirĭĭ.

Strada îţĭ poate da orĭcând nota dominantă a sufletuluĭ unuĭ întreg po-

por, unei rase de oameni, în stadiul de civilizațiune a unei anumite epoci. In stradă se oglindesc moravurile societății; ea este sufletul poporului.

Fiecare om poate să-și închipue piramidele, dar nu fiecare om poate să-și dea seama de nota dominantă a unui oraș din orient, spre pildă, cu străzile asimetrice, murdare, alături de-o singură stradă curată și bogată, unde falsa civilizațiune stabilește moravuri cosmopolite. Un turc murdar și soios, dormitând în pragul unei cafenele dintr'un oraș de orient, fumând alene dintr'un ciubuc, dă nota istorică între piramide și strada principală, somptuoasă, unde civilizația occidentală a aruncat ca un fel de batjocură peste murdăria orașului și moravurile barbare, luxul și rafinăria unei civilizații de secole.

Cine voește să cunoască sufletul unui oraș, să rătăcească câteva ore pe stradă.

. . . . . .

Inconștient, împins de acel instinct puternic de a-mi vedea orașul în lumina și culoarea lui adevărată, rezemat de fereastră, mă uitam dealungul străzii pustii.

Cerul acela de pieruzea mă trimetea să vagabondez pe țărmurile Adriaticei. Imaginația urmărea un stol mare de goelanzi plutind d'asupra mării, tăind cu aripele lor de zăpadă suprafața liniștită a unei mări de zmarald.

. . . . . .

— A căzut, dă în el, arde-l cu biciu.

In strada mea pustie, văd o lume imensă. Un biet cal de la o căruță încărcată cu saci de făină căzuse jos. Slab de-i numeraĭ coastele, nenorocitul animal se zbătea pe pavajul străzii sub teribilele lovituri ale unui căruțaș șașiu.

— N'a mâncat de-o lună, strigă un soldat, dă-i să mănînce, nu vezi că a murit de foame?

Căruțașul, un om mic, costeliv, se scărpina în cap, și cu ochiul lui șașiu se uita în ochii mari și negri ai nenorocitului animal.

— Ce ochi blânzi are, șopti o femee la spatele lui...

— Ți-i vînz cu piele cu tot, ce-mi dai, zise căruțașul, fără să se uite la femee, și pornea croindu-l de-alungul peste coaste.

— Scoală boală, nu te mai preface!... Și calul deschise din nou ochii lăcrămă de durere, cercă să se scoale, dar căzu din nou, și, scoțând un suspin dureros, își privi stăpînul cu ochii lui mari lăcrămați, parcă ar fi voit să-i spue: Iartă-mă, nu mă mai bate, vezi bine că nu mai pot.

Dar șașiul nu înțelese nimic din căutătura blândă și rugătoare a nobilului animal, și începu să-l bată cu o coadă de biciu noduroasă și mare.

— Ai să-l omori măi omule, îi strigă aceeași femee.

Câțiva copii se repeziră și-l îmboldiră cu picioarele. Sângele începu să-i țîșnească pe gură.

Căruțașul șașiu îl mai privi odată, puse mâna pe biciu, îi mai dete câteva lovituri, blestemându-l: Scoală boală, mâncate-ar lupu. Calul scoase un suspin și începu să'i zmulgă coada.

Nenorocitul animal simțind că nu mai poate să se ridice, întinse blajinul lui cap, luminat de cei doi ochi, stinși de durere în orbite, pe pavagiul străzii. Picioarele lui delicate, mici, slabe și neputincioase, tremurau de-ai fi crezut că e așezat între puterea enormă a unor curenți electrici.

Resemnat acum, își aștepta moartea. Un moment avu iluzia de putere, cercă să ridice capul, dar recăzu iarăși, de astădată tremurându-i tot corpul. Iluzia de putere se transformă în vis, și animalul văzu înaintea lui o imensă pajiște verde. De bucurie necheza, dar nechezatul lui era horcăitul morții.

Lumea se grămădise, circulația se întrerupsese. Căruțașul, obosit de nenumăratele încercări de a-l ridica, îi mai dete câteva lovituri cu un lemn în cap. O emoragie violentă se declară pe nări, umplênd tot locul din prejur. Nenorocitul animal întinse din picioare și rămase cu ochii deschiși, cu ochii lui mari și negri, privind în ochiul sinistru al șașiului căruțaș...

Apoi căruțașul dispăru cu lumea de gură-cască la cotitura străzii, împînziți în atmosfera albăstrue a toamnei. Strada se liniștise, ca și cum nu se întîmplase nimic. Foile căděau din arbori, iar cerul acela de pieruzea părea mînjit de sânge. In zadar voiam să revĕd în vis frumoasa Adriatică cu goelanzi, sufletele albe ale mării; totul dispăruse într'o mare de sânge, și, în loc să vĕd cum se mîngăiau valurile în imensitatea apei, văzuiu corpul blândului animal, și alături de el un om osos, mic și costeliv de figură, privindu-mĕ cu rĕutate prin ochiul lui alb, care ieșea afară din orbită.

Peste câteva zile am plecat să-mi revĕd marea; ochiul șașiului căruțaș ajunsese să mĕ urmărească pretutindeni. Când îl voiu scoate din ochii neadormiți ai sufletului?...

CONSTANTIN I. NOTTARA.

NOAPTE CALDĂ

Tăcere 'naltă şi senină
Şi sunet limped' de caval...
Nopţĭ calde! Flacăre-'n cristal,
E luna plină!

Un vĕl de vis învăluește
Vrăjiţiĭ teĭ... — Vorbește 'ncet!
Ĭ-e somn stingheruluĭ boschet;
Şi somnu-l crește!

Perdea de umbre şi lumină
Destramă pomiĭ pe cărărĭ...
Şi vag senin e 'n depărtărĭ;
O mare lină!

— A adormit spunênd poveştĭ
Re'ntinerita fire'n Maĭ...
Păşeşte 'ncet! O gură 'mĭ daĭ?
Ce dragă 'mĭ eştĭ!

SOARELE!

Sunt lacrimile Sfinteĭ Mume
Luminile 'nghețate 'n cer,
Revĕrsătoare de mister
Peste 'nvrăjbita veche lume!

Și numaĭ El, — Nazariteanul, —
— Copilul vecĭniceĭ Fecioare, —
Cu nimbul Sĕŭ de aur - soare —
Îĭ poate fi aleanul!

El șterge lacrimile-Ĭ sfinte!
— Venirea luĭ e înnălțătoare! —
»Isus e 'n vecĭ în nimb de soare;
Creștinilor, luațĭ aminte!«

El e frumosul și lumina,
Și grija celor bunĭ și drepțĭ,
Podoaba celor înțelepțĭ;
A celor blânzĭ grădina!

Și toate sunt în sfînta-I pază!
El e puterea mințiĭ noastre,
Stăpînul lumilor albastre,
A sufletelor rază!

DEMETRIUS.

CRONICA

LITERARĂ ŞI ARTISTICĂ

Patriarchale, poeziĭ de *St. O. Iosif*, un volum de 93 paginĭ prezintat la premiul Năsturel Herĕscu de 4.000 leĭ [1]).

In cele 41 de bucăţĭ, cuprinse în acest volum, poetul cântă amintirile sale din copilărie, impresiunile maĭ puternice resimţite în viaţă—el este tînĕr încă—şi câteva intimităţĭ ale inimiĭ sale.

In cele dintăĭ el ne deschide portiţa trecutuluĭ sĕŭ, prin care ne arată căminul părintesc, cu priveliştele şi cu fiinţele ce l aŭ mişcat şi l-aŭ entuziasmat odinioară :

De la fereastră, din vagon
Văd satul alb sclipind în zare...
Un şuer lung... tresar mişcat...
Simt inima-mĭ bătêndu-mĭ tare.
Văd poarta ţarneĭ... turnul vechiŭ...
O casă : toate ninse!
Şi gara... lume... Uite-aĭ meĭ
M'aşteaptă toţĭ cu braţe 'ntinse...

E mult de când nu ne-am văzut
E atâta haz şi bucurie!
Doar numaĭ frăţiorul mic,
Se uită lung : nu mĕ maĭ ştie.
In ochiĭ luĭ naivĭ şi marĭ,
Citesc un gînd, o dulce teamă...
Şi par'c'ar vrea să 'ntrebe încet :
Cine-ĭ urîtul ăsta mamă?...

Iată nucul falnic, străjă din poveştĭ, care întinde crengile sale — aceleaşĭ — deasupra caseĭ părinteştĭ. El este evocatorul năsdrăvan al acelor »vremĭ de traiŭ patriarchal«, despre care abia 'şĭ aduce aminte :

Asemenĭ unor dragĭ părerĭ
Ce-aŭ legănat în mîngâerĭ
Copilăria mea.

Iată crângul în care, însoţit de »dragul sĕŭ tovarăş griveiŭ«: aleargă cântând, fără să bage de seamă că :

Pe sus trec leneş nuorĭ greĭ
Ce doar aduc furtuna!

Dară iată bunicul :

Subt arţar plecat moşneagul
Şade cu luleaua 'n gură,
Pare că-ĭ cioplit în piatră
Luminoasa luĭ figură...

[1]) Raport citit în Academia Română, în sesiunea 1902.

El spune copiilor, care »jucând se strîng 'n drum« poveşti frumoase, din vremile trecute:

E mult de-atunci... e mult nepoate,
Şi ca prin vis le vĕz pe toate
He! Să te miri, să te cutremuri
De câte-aŭ fost nainte vremuri
Şi-i mult, e mult de-atunci nepoate (pag. 5).

Şi tot asfel purcedênd ne deşiră, în mici dar frumoase tablouri, trecutul, copilăria sa, pe dinaintea ochilor, lăsându-ne după fiecare din ele impresiunea unei adînci păreri de rĕŭ că timpul a depărtat, a nimicit din calea vieţei sale nişte atât de scumpe bunuri, din realitatea cărora nu i-a mai lăsat acum decât o duioasă şi reînvietoare amintire. Puterea evocatoare a poetului este plină de un particular farmec, ce te pătrunde şi te face să simţi şi să trăeşti cu dînsul în vremurile acelea de sburdalnică şi nevinovată libertate, în care un zbor de păsĕri, un cântec de cobzar, un vis de primăvară îl fericesc într'atât că astăzi îi sunt cel mai limpede şi mai binefăcĕtor izvor de inspiraţii şi de poezie. Dovadă *Pasteluri*. De altfel impresiunile sale par toate învăluite cu melancolia omului rănit în suflet de o netămăduită durere. Nevoile, suferinţele, neajunsurile îl izbesc mai cu putere şi-i lasă urme mai adînci decât bucuriile şi înviorarea ce împreună cu dînsele alcătuesc şi complectează rosturile vieţii. Aşa în *Invins* (pag. 35), *Romanţa* (pag. 39), *Artişti* (pag. 52), *Pribeagul* (pag. 54), *Vremuri apuse* (pag. 58), *Cu genele plecate* (pag. 60), *Baladă* (pag. 64), etc., etc., şi de înduioşează fără de voe de mizeria morală saŭ trupească, zugrăvită în colori aşa de blânde, dar triste, fără nici un îndemn cercetător al pricinilor şi al menirei eroilor sĕi, fără nici un avînt de mîngîere saŭ de compătimire cel puţin, — pentru atât de nedrepte de sigur, necumpănite poate, lovituri ale împrejurărilor saŭ chiar ale Providenţei.

Poezia D-luĭ Iosif este sentimental-contemplativă, fie în ce-şi aminteşte, fie în ce vede, fie în ce simte; poetul e negreşit tînĕr, fiindcă aripele nu-l ridică mai presus de cele dimprejuru-i saŭ de sine însuşi, de aceea în orizonturi mĕsurate, ca să nu zic strimte, i se cercue până acum zborul lin, în atmosferă încă neturburată de frămîntările vînturilor şi de vîrtejul furtunei.

În puţine, deşi dulci cuvinte, ne lasă tînĕrul poet să ghicim câte o taină a inimei sale, înfiorare de dragoste saŭ de năzuinţă către un ideal neatins, căci se roagă zdrobit de luptă saŭ de durere — către Domnul:

Dornic braţele-mi întind
Către cerurile Tale
Valurile mĕ cuprind
Inima mi-o simt murind
De neţĕrmurită jale...

Şi pentru ce şi până când aceasta, nu ne-o spune, deşi în invocaţiunile luĭ pioase ne lasă a întrevedea că nu mîngăierile prilejite pe pămînt i-or aduce vre-o alinare, ci nădejdea şi mila pornită că raza de sus »l-o mîngăia pe frunte blând, adormindu-i orice suferinţă«, căci de altfel:

La ce amarul desnădejdei mute
Zădărnicia unor lacrimi smulte(?)
Biet suflet gata să-şi pornească zborul?

Alină-ţi plânsul; potoleşte-ţi dorul
Şi 'ntoarce-te spre A toate ştiutorul:
El singur numai poate să te-asculte...

In raza ochiuluĭ tînĕr, iubitor de visuri senine, care-şi farmecă gîndul cu tainica vrajă a stelelor:

Tu singuratecă şi albastră,
Rătăcitoare 'n infinit,
La ce mĕ chemi necontenit
Acolo 'n colţul de fereastră
Să te ador înmărmurit?...

Şi spune-mi ce 'nrudită vrajă
Şi ce îndepărtat mister
Mĕ face pururi să te cer
De-asupra capului de strajă
Stea singuratecă pe cer?...

In sufletul acesta pătimaş de frumuseţile naturiĭ, ademenit de amintirile neşterse ale copilărieĭ, s'a strecurat picătura veninoasă a îndoieleĭ, a desnădejdeĭ, a neantuluĭ. De ce atâta de tînĕr rîvnitor la fericirile din Nirvana; de ce jertfelnicul desiluziuniĭ să-şĭ arunce înainte poate de-a fi suferit într'adevĕr tot ce face ca viaţa să fie dulce şi îndemnătoare la bine:

„E primăvară dulce... Covor de florĭ s'aşterne:
In cer e svon de clopot şi glas de ciocîrlie
Viaţa 'şĭ reînoeşte izvoarele-ĭ eterne
Şi-ĭ beată lumea 'ntreagă de-atâta veselie!...“

Iată ce-ĭ şopteşte poetuluĭ la urechĭ senina dimineaţă (tinereţea şi dragostea); dar

Poetul n'o ascultă; rĕmâne surd la şoaptă
Pleoapele-s căzute şi mânile 'nghe̊ţate...
Zadarnic jos la scară, Pegas îl maĭ aşteaptă,
Zadarnic muşcă frîul şi din copită bate
Zadarnic...

De ce zadarnic?!... Curentul pesimistelor simţirĭ şi credinţe nu şĭ-a rătăcit decĭ drumul de pe la noĭ; el coprinde încă lacom inimĭ şi minţĭ ca ale poetuluĭ nostru, menite a căuta fericirea şi lumina, a ne face să credem în bine şi în iubire, iar nu a posomorî cu dinadinsul frunţile destul de posomorîte de povara zdrobitoare a vremurilor.

Şi e pĕcat, căcĭ dintre toţĭ tinerĭĭ, care astăzĭ se dedaŭ la patima poezieĭ, concurentul nostru este unul dintre ceĭ maĭ cu talent, scrie cu mĕsură o limbă corectă, curgĕtoare şi frumoasă, are o versificaţie variată şi nu banală, ştie să tragă profit din mlădierea şi muzica naturală a cuvintelor; iar în expresiunĭ, în figurile poetice şi în descrierĭ este totdeauna distins, bine însufleţit şi sobru, — calităţĭ ce rar se găsesc în alte cărţĭ de poeziĭ, întemeiate tocmaĭ pe potoape de cuvinte, de metafore şi de zugrăvelĭ maĭ puţin decât maĭ mult naturale. Son verre est petit, mais il boit dans son verre.

De netăgăduit că este o preţioasă carte *Patriarchale* şi D. St. O. Iosif e un poet de laudă astăzĭ şi de seamă, negreşit, în viitor!

Romanţe şi cântece, traducţiunĭ în versurĭ din Heine, aŭ, ca şi lucrarea de maĭ sus, însuşirĭ de formă românească vrednice de toată lauda şi multe bucăţĭ — maĭ ales cântecele,—par'că sunt scrise deadreptul în limba noastră. Ezitaţiunea, stîngăcia saŭ perifraza nu se simte într'însele maĭ de loc şi ghimpele pe care Heine îl ascunde în deobşte la sfîrşitul poeziilor sale, se simte aicĭ tot atât de bine ca în original.

Romanţele par a fi maĭ puţin bine reuşite, dar sunt şi maĭ grele şi maĭ cu adevĕrat germane decât celelalte.

Intreaga lucrare a D-luĭ Iosif merită încurajarea la care năzueşte.

D. C. Ollănescu.

Fragmente literare şi istorice de *G. G. Burghele*.—Institutul de arte grafice „Eminescu“.

Intr'un volum de 140 paginĭ, frumos tipărit pe hârtie velină şi cu o copertă ilustrată în culorĭ, D. G. G. Burghele, deputat, a întrunit patru articole ale sale şi un discurs, însoţite de multe şi interesante notiţe.

Articolele sunt intitulate: 1848 (27 Martie, $^3/_{15}$ Maiŭ, 11 Iunie).—Moştenirea Veaculuĭ.—Unirea (24 Ianuarie 1859—24 Ianuarie 1902). — O legendă.

Din toate aceste articole reese că autorul e un cercetător conştiinţios al istorieĭ contemporane, un entusiast admirator al oamenilor din generaţia trecută, care aŭ lucrat la alcătuirea Românieĭ moderne.

Activitatea sa susţinută, atât la Ateneul din Dorohoiŭ cât şi în domeniul publicisticeĭ, se inspiră de un cald sentiment naţional, care pe alocurĭ isbucneşte în planurĭ ideale de întregirea tuturor elementelor româneştĭ răzleţite sub stăpînirĭ străine.

O legendă caută să zdruncine părerea multora că Napoleon al treilea ar fi fost proteguitorul nostru. Din citatele făcute din cartea *L'Empire Libéral* de *Emil Olivier*, fost prim-ministru

al luĭ Napoleon, rezultă că acesta se îngrijea de soarta Lombardieĭ şi Veneţieĭ, iar nicĭ de cum de a Principatelor dunărene, pe care voia să le dea Austrieĭ, în schimbul Lombardieĭ şi Veneţieĭ, care să s'alipească de Piemont.

Maĭ tărziŭ Napoleon încercă să aducă în Principatele dunărene pe ducesa de Parma, ce trebuea să se mărite cu prinţul de Carignan!.... Se ştie că toate aceste încercărĭ n'aŭ avut nicĭ un rezultat şi Româniĭ şĭ-aŭ ales cu sacrificiĭ marĭ drumul libertăţiĭ şi al Uniriĭ.

Stilul e simplu şi curat românesc.

Cartea începe cu o prefaţă a D-luĭ Gr. G. Tocilescu, preşedintele de onoare al Ateneuluĭ din Dorohoiŭ, şi se sfîrşeşte cu o anexă care cuprinde biografia luĭ V. A. Urechiă, precum şi lista complectă a publicaţiilor luĭ.

I.

TEATRUL NAŢIONAL

Beneficiile. — Rousseau zicea odată că în fiecare seară se culcă cu speranţa de-a găsi a doua zi omenirea maĭ bună şi că în fiecare zi se convinge de incorijibila eĭ rĕutate. Astfel se întîmplă şi amatorilor noştri de teatru. La venirea fiecăruĭ director noŭ — şi, slavă Domnuluĭ, că de-o vreme se schimbă destul de des — eĭ speră că lucrurile se vor îndrepta la primul nostru teatru şi vor lua o altă faţă. Nu trece însă o lună şi eĭ se conving că noul director urmează făgaşul cel vechiŭ şi că deprinderile rele dinainte aŭ rĕmas nestrămutate.

Dintre toate plăgile de care sufere Teatrul Naţional şi care-ĭ ameninţă existenţa subt forma de azĭ — cea maĭ bătătoare la ochĭ şi maĭ nedemnă pentru această instituţiune e plaga beneficiilor. In zadar s'aŭ ridicat glasurĭ de protestare din presă, directoriĭ aŭ stăruit în rătăcirea lor cu o constanţă vrednică de-o cauză maĭ bună. Departe de-a se atenua, rĕul creşte într'o progresiune îngrijitoare. Subt direcţiunea domnilor Cantacuzino-Stăncescu—mult criticata direcţiune—nu se acorda beneficiĭ decât la fruntaşiĭ societarilor şi gagiştilor, şi numaĭ pe la sfîrşitul stagiuniĭ. Mijlocaşiĭ, de prindeaŭ câte o seară după stagiune. Pe atunci beneficienţiĭ se sileaŭ nu numaĭ să atragă lume multă, dar să-şĭ facă, cu această ocaziune, o creaţiune însemnată. De la domnul Grădişteanu încoace toată lumea din teatru a căpătat drept la beneficiŭ şi azĭ acest drept nu se maĭ contestă absolut niměnuĭ. Azĭ aŭ beneficiĭ toţĭ societariĭ, toţĭ gagiştiĭ, toţĭ onorificiĭ, tot personalul administraţieĭ. Şi fiindcă nu maĭ ajung zilele pentru atâta omenire, aŭ ajuns a se grămădi câte doĭ, treĭ, şi maĭ mulţĭ pe un beneficiŭ. Firesce că în vremea asta societariĭ fruntaşĭ aŭ dobîndit drept la câte douĕ beneficiĭ de fiecare, date nu la sfîrşitul stagiuniĭ, ci la începutul orĭ în toiul eĭ, în lunile cele maĭ bune. Mijlocaşilor li se acordă serĭ în cursul stagiuniĭ, iar luna Aprilie e consacrată întreagă beneficiilor pentru »toată lumea«.

In total direcţiunea sloboade acum asupra publiculuĭ Capitaleĭ timp de 4—5 luni, şi maĭ ales în nenorocita lună Aprilie, 40 de artiştĭ înarmaţĭ cu bilete de spectacol şi aprigĭ ca omul care luptă pentru existenţă. Goana lor după spectatorĭ se urmează — spre groaza acestora — prin cafenele, birturĭ, tribunale, ministere, prin cazărmĭ. Judece oricine cât sufere prestigiul artiştilor şi al Teatruluĭ Naţional, prima noastră scenă! N'aŭ mers uniĭ dintre societarĭ până a-şĭ anunţa beneficiul pe placarde plimbate prin oraş în vîrful unuĭ bĕţ? Şi cum se daŭ cea maĭ mare parte din aceste reprezentaţiĭ de beneficiĭ, pentru care direcţiunea nu pune, se vede, nicĭ-o condiţiune, numaĭ ceĭ ce le-aŭ vĕzut, de voe de nevoe, îşĭ pot închipui. Nu se fac repetiţiĭ, fiindcă nu-ĭ vreme orĭ artiştiĭ îşĭ vĕd de alte treburĭ. Rolurile decĭ nu se ştiŭ, totul se reazemă pe sufler, adevĕrat martir al acestor spectacole. In luna luĭ Aprilie nu maĭ e director de scenă, nu maĭ e regizor. Nimenĭ nu ştie când trebue să intre, când să iasă din scenă. N'are cine să vegheze la aşezarea decorurilor. Dar când se maĭ joacă şi vre-o operetă, cum a fost anul acesta *Boccacio* şi *Nitouche!* Corurile sunt reduse la ultima expresiune şi cântă fals; din orchestră nu se aude decât toba mare şi trombonul; reprezentaţia e în totul eĭ mult inferioară celor de la Mitică Georgescu, când vine trupa luĭ Bobescu.

Asemenea spectacole nu sunt numaĭ o pagubă morală pentru Teatrul Naţional, dar şi o

mare pagubă materială, lucru pe care-l scapă din vedere domnii directori. Mai întâi, vădit este că teatrul se desconsideră în ochii publicului; îi devine antipatic prin presiunea ce exercită actorii asupra lui. Strînşi de gît, aduşi cu sila la beneficii, Bucureştenii fug de celelalte spectacole ale Teatrului Naţional. Să se ţie în seamă apoi că, în genere, la beneficii se reiau piese bine reputate ori se dau piese absolut noui. Şi unele şi altele fiind jucate cum am arătat, multe elemente de preţ ale repertoriului sunt perdute pentru teatru. Astfel, de pildă, *Boccacio*, care a fost o putere a teatrului din Bucureşti nu mai poate face azi o sală. Ştiu piese ca *Hai cu nunta* (Un chapeau de paille d'Italie), care ar fi putut să facă serie şi au fost înmormîntate după o reprezentaţie, fiindcă s'au dat pentru prima oară în beneficiu, adică în mod deplorabil. Aşa că, în realitate, socotind bine, s'ar vedea că tot pe seama Direcţiei se dau beneficiile, şi ea se alege numai cu necinstea.

Dar la toate aceste se va răspunde negreşit cu vorba cea mare: Ce să facă, dacă şi actorii sunt oameni şi trebue să trăiască, iar teatrul nostru nu produce destul? Replica nu se poate da în câteva cuvinte, căci ar trebui să atingem întreaga organizaţiune şi întreaga conducere a Teatrului Naţional. Deocamdată putem arăta atât, că cea întâi măsură ce se impune e de-a reduce cu totul numărul gagiştilor a 60 lei pe lună, care par'că ar fi anume angajaţi spre a încurca teatrul, ca teatrul să-i încurce pe ei şi să le dea beneficii de milă. Şi dacă s'ar dovedi, după această amputaţiune, că nici într'un caz artiştii nu pot fi îndestulaţi fără mijloace extraordinare, să se dea în luna Martie, când fatalmente stagiunea începe a slăbi, o piesă de efect sigur, de orice gen fie, al cărui produs s'ar împărţi artiştilor în loc de beneficii. Direcţia n'ar păgubi mai mult decât păgubeşte cu sistemul de azi, şi tot ar fi mai demn şi pentru teatru şi pentru societari, care ceri dintâi ar trebui să dorească a vedea dispărând de pe afiş chiar cuvîntul de beneficiu. Căci prea miroase acest cuvînt a cerşetorie, a trupă ambulantă, a cabotini de provincie.

ETHA.

Revisteĭ **Archiva** din Iaşi, de subt direcţiunea D-luĭ Al. D. Xenopol, i s'a îmbunătăţit condiţiunile anul acesta. Ea se prezintă cu un material mult mai bogat şi mai interesant, şi forma ei mai îngrijită şi mai frumoasă. In numărul din urmă citim o poemă nouă de Riria: *Inspirarea şi poetul sărac*, *Amintiri din călătorie* de C. Hogaş, numeroase dări de seamă, reproduceri de documente interesante, etc. Noi, care ştim ce înseamnă a scoate timp de 12 ani o revistă în ţara românească, felicităm călduros pe D. profesor Xenopol pentru zelul şi stăruinţa ce pune în publicarea *Archiveĭ*.

In Bucureşti a apărut la 1 Maiu **Şcoala Română**, o nouă revistă pedagogică şi literară, care se înfăţişează în condiţiuni foarte bune. Ea e organul *Cercului cultural*, *Şcoala Română*, de subt preşedenţia D-luĭ G. D. Scraba, şi între colaboratorii săĭ întîlnim nume ca ale D-lor Borgovan, Lupu-Antonescu, Ionescu-Gion, Alimăneşteanu, Speranţă şi alţii, care sunt o netăgăduită garanţie de seriozitatea acesteĭ publicaţii. Programul ei ne arată că e pe calea cea bună şi sănătoasă.

Îĭ urăm din inimă izbîndă şi traiu îndelung.

A.

Cercul *amicilor literaturii şi arteĭ române* publică concursul său anual pentru treĭ lucrări literare, oferind:

500 lei romanuluĭ celuĭ mai bun,
200 » nuveleĭ celeĭ mai bune,
100 » poezieĭ celeĭ mai bune,

din manuscrisele trimise, până la 1 Iulie 1902, Redacţiuniĭ Revisteĭ *Literatură şi Artă Română*, Bucureşti, strada Fîntânii, 46.

CĂRŢI ŞI REVISTE STRĂINE

Leconte de Lisle şi amicii sĕi, de Fernand Calmettes (Ed. Librairies et Imprimeries réunies, 7, rue Saint-Benoît, Paris). E ştiut că Leconte de Lisle, cu amorul luĭ propriŭ, a avut puţinĭ amicĭ şi încă şi maĭ puţinĭ amicĭ buni. Viaţa luĭ însăşĭ s'a resimţit mult de acest amor propriŭ. Voind să trăiască pe înnălţimĭ, n'a putut trăi decât prea pe pământ. Ca să-şĭ plătească chiria, primea pensiunĭ de la guvernele Franţeĭ, pe care le despreţuia din toată puterea sufletuluĭ sĕŭ. Dorind să fie aclamat ca poet al sufletelor de elită, fu admirat, la început, maĭ mult de vizitatoriĭ Brasserieĭ Martirilor. Visând o glorie necontestată, ilimitată, nu avu decât o influenţă precară şi mărginită. Putut-aŭ amicĭĭ sĕĭ să-l ţină în iluziile atât de trebuincioase unuĭ poet? Nu. Ceĭ maĭ mulţĭ din eĭ eraŭ spirite mediocre: Thalès Bernard, Glatigny Andrieux Cladel. Aceştia veneaŭ Sâmbăta în salonul luĭ Leconte de Lisle şi recunoşteaŭ în el, fără entusiazm, un poet de elită, un om discret; în ziua în care poeţiĭ făcură dintr'însul »Principele Poeţilor«, el declară că în ziua aceea a început a fi ridicul. Printre amicii sĕĭ de maĭ târziŭ întîlnim pe Catulle Mendès şi pe Paul Bourget. In privinţa acestuia aflăm, în volumul luĭ Calmettes, amĕnunte curioase: Paul Bourget era un om foarte elegant pe atuncĭ; ţinea totdeauna picioarele întinse ca să nu i-se desfasoneze pantaloniĭ, avea patru săpunurĭ la lavuar şi-şĭ împărţea apartamentul în care şedea cu un şef de departament din magazinul Louvre. François Coppée apăru şi el la Leconte de Lisle tocmaĭ în momentul în care critica voise să-l aşeze subt mediocrităţile timpuluĭ: el tăcu, lucră maĭ departe şi învinse. Veni apoĭ. J. M. Hérédia, om de lume şi de aceea neiubit în salonul luĭ Leconte de Lisle. Sully Prudhomme, afabil, blând şi rezervat.

Victor Hugo, *judecat de către secolul luĭ*, de Tristan Legay (Ed. de la Plume, Paris), un volum, cu o prefaţă de Pierre Quillard, în care autorul rezumă şi comentează toate părerile date asupra mareluĭ poet francez, pune faţă în faţă legendele cu istoria, arată greşelele criticeĭ timpuluĭ subliniază ideile preconcepute ale unor scriitorĭ în privinţa luĭ Victor Hugo, demască reaua credinţă a celor ce aŭ voit să-l distrugă, se ridică până la obîrşia născocirilor inventate pe socoteala luĭ, zdrobeşte vorbele trecute necontrolate din gură în gură, cu un cuvînt, aduce lumină în haosul opiniunilor de până acum; iată liniile marĭ ale acesteĭ lucrărĭ interesante, conştiincioase şi erudite, plină de documente nouĭ şi de puncte de vederĭ personale autoruluĭ. Netăgăduit, ea e o complectă şi dreaptă lucrare asupra poetuluĭ naţional, al căruĭ centenar a fost sĕrbătorit anul acesta. In prefaţa sa Pierre Quillard zice despre volum: »In el cititorul învaţă cum se înnalţă încetul cu încetul, în sufletul mulţimiĭ, printre insulte, sarcasme şi aclamaţiĭ triumfale, figura augustă a unuĭ zeŭ omenesc«. Şi maĭ departe: »Autorul a desmormîntat în el cele maĭ memorabile prostiĭ, cele maĭ veninoase injurĭi, şi, în acelaşĭ timp, el a cules şi părerile poeţilor care îl salutaŭ neobosiţĭ cu o admiraţie frenetică. E o altă strofă a acestuĭ cântec alternat, palinodia care acopere cu întinsa eĭ armonie tumultul glasurilor discordante şi a urletelor de animale«.

L'Energie française de G. Hanotaux (Ed. Flammarion, Paris). Un frumos titlu și o frumoasă carte. Georges Hanotaux e unul din scriitorii francezi care gîndește, vede și spune bine lucrurile. Mai mult decât atâta: el e un bun francez, adică își iubește țara, cu toate calitățile și cu toate neajunsurile ei. Franța nu-i pentru el un simplu mănunchiu de principii, cum ar fi principiile lui 89, ci e o ființă vie, cu carnea ei de pămînt — plină de rămășițe sacre — cu fluviile sale drept artere, cu munții săi drept osatură. Și acest corp bătrân al dragei sale Franța trăește în toată măreția lui subt condeiul lui Hanotaux. Intr'un loc avem descrierea emoționată a unui orășel, alături a unei catedrale, mai încolo a unui port. La sfîrșitul cărții sale, autorul, pentru a răspunde atâtor învinuiri ce i-se aduce Franței, se întreabă dacă în adevăr țara sa e în decadență. Și răspunsul său, firește, e optimist, dovedindu-și părerea cu observații și cifre reale. E o carte reînviitoare pentru rasa latină.

Die Vollendung de Kurt Martens (Ed. Fontane et Comp., Berlin). Goethe zicea că cea mai mare fericire a omului e personalitatea lui. Inspirându-se de ideea aceasta, eroul noului roman al lui Kurt Martens – Vollendung—luptă ca să-și complecteze și să-și desăvîrșească personalitatea lui. Alexandre Rottenbrunn învățase multă carte, fusese profesor de Universitate, apoi fiindu-i strîmt în patria lui, începu să călătorească în lume. Murindu-i femeea, el nu se întoarse decât ca s'o înmormînteze și plecă din nou. Trecură 6 ani de viață rătăcitoare și apoi alți 6. Intors acum în casa familiei, o proprietate în împrejurimile Drezdei, ce va face? Va trăi cu fantomele trecutului său își va crea o viață *personală*? Nimic din toate acestea. Urmarea e sfîrșitul multor romane germane. Omul acesta, care avea un copil de 15 ani, care întîlnise o femee în sudul Franței și acum ea venise în Germania după el, care avea o amintire extraordinară de femeea lui dintăi, se sinucide! Kurt Martens e, cu toate acestea, pe cale de-a deveni un mare scriitor german.

Fogazzaro, cunoscutul scriitor italian, a scris de curînd o mică piesă *El garofolo rosso,* despre care se zisese la început lucruri foarte bune. Publicul milanez, în fața căruia a fost reprezentată, a primit-o cu răceală și s'ar părea că a avut dreptate.

Mercure de France. — Mai.— Remy de Gourmont, subt titlul *le Parlamentarisme,* arată neajunsurile formei acesteia de guvernare. Anglia și China, zice el, sunt țările unde s'au păstrat mai mult datinele primitive. Intre aceste datini Anglia a păstrat și pe aceea de-a se ocupa de afacerile politice, pronunțând discursuri în public. E o datină numai de formă care nu are absolut nici o înrîurire asupra mersului afacerilor. E lucru stabilit de mai înainte că se vorbește în favoarea poporului care ascultă după ușă; e de asemenea lucru stabilit că aceste întreceri oratorii n'au nici o importanță și că fiecare votează cum îi e interesul. Nu se ține minte în Anglia ca un discurs să fi mutat majoritatea dintr'o parte în alta. Gladstone zicea: »Am auzit mulți oratori, unii mi-au schimbat părerea, nici unul însă nu mi a schimbat votul«. In așa condiții ne întrebăm: la ce slujește regimul parlamentar? Rolul lui e negativ, el ține locul unui alt regim care ar fi, probabil, mai rău. Mai are încă un rol: ține poporul în iluzia că ia parte la discuțiile țării. In Franța, la sfîrșitul veaculuĭ XVIII, câțiva utopiști au adoptat sistemul englez. Dar ceeace e tradiție și atavism în Anglia, e regres în Franța și în Europa care lepădase sistemul acesta primitiv. De aici toate neajunsurile lui în Franța și aiurea. Regimul parlamentar e un tip inferior de guvernare al omeniriĭ civilizate; el are raporturi foarte intime cu Statele barbare....

Revue bleue. — 1 Mai.—A. Bayet arată, subt titlul *Clotilde de Vaux et Auguste Comte,* influența ce a avut această femee asupra filosofului pozitivist francez. S'a zis că pe la 1846 Auguste Comte își pierduse mințile. După ce regenerase, într'o primă lucrare a sa, cugetarea modernă, Comte își schimbase părerile și devenise în noile sale scrieri religios și politic. Care fu pricina acestei schimbări? Littré el însuși lasă să se înțeleagă că pricina fusese dragostea lui pentru Clotilde de Vaux. »In cele dintăi convorbiri ce le-a avut cu Comte, Clotilde de Vaux, nevăzând în el decât un filosof, se pune să vorbească filosofie; elevă a lui Leroux, ea îi vorbește de necesitatea de a stabili o religie nouă, o religie a umanității... Comte surise la început. Mai tărziu se supără: el nu vrea ca Clotilda sa să admire pe un altul decât pe dînsul; se pune deci s'o inițieze în teoria pozitivismului. Ea primește și călăuzită de instinctul ei de femee nu-i mai vorbește de Leroux. Dar

ideile pe care ea le apărase mai înainte aŭ străbătut în sufletul luĭ Comte și s'aŭ desvoltat în el. Intr'o zi, Comte simte că, pentru a reorganiza lumea, trebue să întemeieze o religiune; pentru a detrona pe Dumnezeŭ, trebue să-ĭ substitue umanitatea, și întemeiază în adevĕr această religiune. Pentru ca un antireligios ca Comte să ajungă aicĭ, aŭ trebuit de sigur cauze puternice și neapărat influența uneĭ femeĭ ca Clotilde de Vaux trebue să fi fost una principală.

La plume. — 1 Maĭ. — Edmond Pilon caracterizează pe scriitorul Maurice Maeterlinck și opera luĭ, care e, după dînsul, mai întăĭ de toate o operă de dragoste. *Serres chaudes*, dramele luĭ, *La vie des Abeilles*, sunt dovezĭ. »A vedea fără a iubi este a privi în întunerec«, crede Maeterlinck. »Un om, adaugă el, e fațada unuĭ templu, în care se află tot binele și toată înțelepciunea«. »Nu trebue, prin urmare, a căuta decât în inimile noastre pe idoliĭ credințelor noastre. Idoliĭ și îngeriĭ sunt în noĭ; templul e acoperit în noĭ; trebue să știm să-l descoperim, să știm să înlăturăm spiniĭ și stâncele care ascund ușa de cristal unde zac comorile.« Opera luĭ Maeterlinck e numaĭ pentru sufletele alese, nu pentru grosul lumiĭ.

La renaissance latine. — La 15 Maĭ, în luna reînvieriĭ și reînfloririĭ, a apărut primul numĕr al revisteĭ pariziane *La renaissance latine*, pe care noĭ o salutăm cu dragoste cordială. In fruntea numĕruluĭ, unul din scriitoriĭ ceĭ mai calzĭ aĭ Franțeĭ, ceĭ mai cu viziuni frumoase, ceĭ mai entuziaștĭ, adică ceĭ mai cu adevĕrat și mai profund francezĭ, Gabriel Hanotaux, autorul cărțiĭ *L'Energie française*, despre care vorbim mai sus, scrie, ca un fel de program ideal al Revisteĭ, subt titlul *Renaissance latine*, un articol plin de vise frumoase și îmbucurătoare pentru rasa latină, contra căreia s'aŭ ridicat, cum se știe, în cele din urmă, atâtea glasurĭ și din nefericire și unele franceze, care de sigur nu cunosc îndestul calitățile marĭ și vitale ale poporuluĭ lor. După o descriere frumoasă a Palermuluĭ, locul unde Hanotaux scria articolul, acel oraș înflorit al Italieĭ, de unde se privește tot sînul Mediteraneĭ,—și unde Alecsandri, poetul nostru național, cânta în tinerețea luĭ:

La Palerma 'n Monreale
Sunt păduriĭ de portocale,
Ce s'acoper viŭ cu floriĭ
Intr'un an de douĕ oriĭ, —

descriere în care evocațiunea primeĭ civilizațiunĭ omenești și a timpurilor de mărire romană deșteaptă în noĭ fantoma supremațieĭ de odinioară și încrederea într'un viitor frumos, autorul articoluluĭ, cu drept cuvînt, încântat de acele ținuturĭ, de acel focar prim al civilizațiuniĭ, își pune cu drept cuvînt întrebarea: Oare acest aer atât de curat, aceste ape atât de frumoase, aceste pămînturĭ atât de fecunde, să fie ele sleite de putere?... Saŭ din potrivă: nu se arată semnele uneia din acele minunate reînnălțărĭ, din acele redeșteptărĭ de care aceste popoare, obosite de gloria lor, sunt adeseaorĭ însuflețite din noŭ?... Și răspunsul sĕŭ, plin de argumente ademenitoare, e afirmativ. »Numaĭ să voiască rasele latine, zice el, și vor putea realiza acest vis«.

Noĭ ceĭ de la Revista *Literatură și Artă Română*, care sperăm într'un asemenea vis, urăm Revisteĭ *La Renaissance latine*, care mîngîe și propovăduește acest vis, viață lungă și izbîndă deplină în țelul măreț ce urmărește.

Revue de l'art ancien et moderne. — 10 Mai. — E. Babelon, membru al Institutuluĭ Franțeĭ, studiază, în primele pagine ale acesteĭ Reviste, *Arta Susiană*, după ultimele descopeririĭ făcute în Orient de către Morgan, și anume în țara Elamuluĭ saŭ Suseĭ. Morgan, care e șeful misiuniĭ franceze, e cunoscut prin numeroasele sale călătoriĭ în Orient și prin aptitudinile sale de inginer, de artist și de arheolog în același timp. Franța a încheiat cu Șahul Persieĭ un tratat, în baza căruia i se concede eĭ exclusiv și pentru totdeauna dreptul de-a face descopeririĭ arheologice în întregul Imperiŭ al Persieĭ și a avea posesiunea obiectelor descoperite spre a fi depuse în muzeele franceze. Rezultatele misiuniĭ franceze până acum, acele care aŭ sosit deja la Paris, aŭ o importanță arheologică foarte mare. Sunt mai cu seamă stele pline de inscripțiunĭ cuneiforme și hieroglife din al X-lea și XI-lea veac înainte de Hristos, discurĭ curioase ca formă, amulete, figurĭ de lapis-lazzuli, bas-reliefurĭ, etc., toate de un interes istoric și chiar artistic netăgăduit.

Nuova Antologia. — 16 Mai. — Barbara Allason aruncă o privire asupra *Literaturii germane contimporane*, și anume asupra luĭ Ernst von Wildenbruch, din care reese că dramaturgul german are toate darurile unuĭ literat modern și anume: analiză psicologică, realizm în descrierĭ și în studiul tipurilor, pĕtrunderea minuțioasă și evocațiunea desăvîrșită a mediuluĭ în lucrările literare cu fond istoric, originalitate de interpretare și de cercetare în desfășurarea acțiunĭ dramatice și altele, care l-aŭ impus atențiunĭ contimporanilor sĕĭ și în deosebĭ Impĕratuluĭ Germanieĭ. Se știe în adevĕr că Impĕratul Germanieĭ stimează atât de mult încât nu numaĭ că-l consideră ca pe un poet al Coroaneĭ, dar chiar ĭ-a îndoit cifra premiuluĭ Schiller, rezervându-ĭ venitul numaĭ luĭ. Wildenbruch a scris, între altele, maĭ multe drame, care nu sunt decât o apoteoză a Hohenzollernilor, stabilind și demonstrând menirea providențială a acesteĭ familiĭ.

La Revista moderna politica e letteraria. — 15 Mai. — Refăcută și devenită bimensuală, această publicațiune romană e din ce în ce maĭ interesantă. Intre altele găsim atrăgĕtoare în acest numĕr urmarea romanuluĭ „Aventuriera“.

Emporium. — Mai. — Un studiŭ asupra sculptoruluĭ italian David Calandra și un altul asupra Vileĭ Borgheze, foarte bogat și frumos ilustrate.

D. Spineanu.

an. VI (1902), nr. 5

BIBLIOTECA CENTRALĂ DIN

AGATA BÂRSESCU

1817
1903

AGATA BARSESCU

Printre actorii care reproduc mecanic rolurile lor pe scenă, fără simțire și inteligență, fără viață și talent, — cu toate că unii pot înșela câte odată cu cele câteva declamații căpătate în școală, — sunt și artiști, foarte rari, care interpretă rolurile lor, adică dau o viață întreagă și puternică textului dintr'o piesă, compun, *crează*, cum se zice cu un termen consacrat și exact, caractere și tipuri.

A crea un rol este a-l inventa în parte, a-i da un relief și o strălucire, pe care dramaturgul n'a putut să i le deie în lucrarea sa, este ceea-ce zicea Wagner despre interpretarea artistului Schnorr in *Tannhäuser* : «El m'a făcut să văd lucruri pe care eŭ nicĭ nu le bănuisem când am scris piesa».

Intre actorii reproducători numaĭ de cuvinte și între artiștii creatorĭ e o prăpastie care-i desparte.

Agata Bârsescu, netăgăduit, este artista română care a dus la cel maĭ înalt grad puterea de a crea roluri dramatice, atât pe scenele germane, unde a trăit ceĭ dintâĭ 10 anĭ aĭ carieriĭ sale, cât și la noĭ, unde joacă de câțiva anĭ.

Pentru ceĭ-ce aŭ avut norocul s'o vadă acum 15 anĭ la Burgteatru în Viena, creând rolurile : *Hero*, *Deborah*, *Julieta*, în mediul acela bogat și corect al primeĭ scene dramatice germane, impresia lor de-atuncĭ e neștearsă. Și aceasta nu numaĭ pentru noĭ românii — care eram mișcați, firește, și prin mîndria de rasă, văzând o româncă ajunsă pe culmele arteĭ într'o țară, considerată în tragedie ca cea dintâĭ în lume,—dar chiar pentru toți spectatoriĭ, germani și străinĭ, creațiunile eĭ aŭ fost atât de remarcabile că le-aŭ rămas neuitate, și că nu-și pot reaminti o Hero, o Deborah saŭ o Julietă, sub alte însușirĭ, sub alte trăsurĭ decât acele ale Agateĭ Bârsescu.

Ne amintim bine o seară, în care Bârseasca juca, pentru a nu știm câtea oară, rolul Julieteĭ din *Ceĭ 2 gentilomĭ din Verona*. Julieta era pentru noĭ visul cel maĭ încântător de poet, prototipul sentimental, creat de cel maĭ genial scriitor dramatic.

Inainte de a fi văzut pe artistă, ne rămăsese, în amintirea noastră de adolescent, un tip real de Julietă, figura uneĭ copile văzute într'o zi la

Lido, pe când priveam de pe o bancă un minunat apus de soare, — soarele se muia în mare dincolo de Giudecca, împrăştiind în jurul luĭ colorĭ de rubine şi de safire. In momentul în care discul luĭ dispărea în unde, auzirăm câteva esclamaţiĭ în curtea de alăturĭ, unde douĕ surorĭ de 17—18 anĭ, eraŭ mişcate de aceeaşĭ splendoare a ceruluĭ. La vederea celeĭ maĭ marĭ, de o frumuseţe uimitoare, numele Julieteĭ luĭ Shakespeare ne apăru în minte, şi vreme îndelungă chipul eĭ şi numele acesta trăiră în sufletul nostru legate împreună. Din seara însă în care auzirăm pe Bârseasca în *Romeo şi Julietta*, numele înamorateĭ luĭ Shakespeare rĕmase nedespărţit de creaţiunea sa.

Era în candoarea eĭ, în cuvintele ĭ naive şi blânde, în presentimĕntu-ĭ de dragoste şi în speranţa-ĭ de fericire, acea neexplicabilă putere de scenă care întrupează un simbol în amintirea spectatorilor. In reţinerea, în precipitarea câte odată a mişcărĭĭ, a cuvintelor, a pasiuneĭ eĭ; în privirea, în surisul, în tăcerea eĭ prelungită; în paşiĭ eĭ nesiguri, în un gest nedumerit de mână, într'o plecare saŭ o ridicare de cap, era întreaga frumuseţe a poezieĭ primilor fiorĭ de iubire. Publicul părea adesea-orĭ că-şĭ reţine respirarea ca să urmărească şi să asculte bătăile eĭ de inimă, cântecul aceleĭ poezĭĭ divine, numită prima dragoste a vieţĭĭ.

Cum a putut ajunge Agata Bârsescu atât de sus în interpretarea rolurilor sale? Cum a putut străbate de-a curmezişul tutulor greutăţilor, care se opun orĭ-unde unuĭ străin, şi nicăirĭ maĭ mult decât în mijlocul poporuluĭ german, atât de mîndru de rasa luĭ şi atât de exclusiv în patriotismul sĕŭ, e o întrebare la care ne rĕspunde talentul sĕŭ înnăscut, apoĭ şcoala sa serioasă, şi poate şi maĭ mult încă, voinţa şi stăruinţa eĭ cu adevĕrat de fer.

Talentul Agateĭ Bârsescu e cunoscut astăzĭ de lumea întreagă. El se manifestă cu deosebire printr'o intensitate de putere tragică, cum rare-orĭ se întilneşte. In toate rolurile marĭ, extraordinare, turmentate, adincĭ sufleteşte, rolurĭ care ĭĭ convin admirabil, — ea ne împărtăşeşte în cel maĭ înalt grad această intensitate de putere dramatică. Să ne amintim scenele de căpetenie din *Magda*, *Odeta*, *Messalina*: cât de enorme şi cât de impunĕtoare figurĭ face dînsa în aceste drame, păstrând până şi în nuanţe, până şi în vorbele familiare care le aruncă din timp în timp celor ce o înconjoară pe scenă, acea măreţie sufletească, acea putere superioară de viaţă, acea lărgime de accent, de gest, de mişcărĭ şi de expresie. Organul sĕŭ sonor, bărbătesc adesea-orĭ, detunător câte-odată, vine minunat în ajutorul celorlalte însuşirĭ ale sale, ca şi statura eĭ înaltă, euritmică şi mlădioasă, ca şi braţele sale superbe. Şi ceea-ce-ĭ caracteristic talentuluĭ sĕŭ, e că, deşi prin firea luĭ se complace în dimensiunile marĭ de patimĭ furtunoase, depăşind natura şi viaţa de toate zilele, el rĕmâne cu toate acestea real, adică nedeclamator, nu se falsifică pentru a se mări, nu părăseşte pămîntul înălţându-se în lumea uneĭ psicologiĭ excepţionale. Orĭcât de mare jocul sĕŭ, e şi rĕmâne încă totdeauna natural.

Iată nota fundamentală a talentuluĭ sĕŭ, redus la o simplă şi singură formulă. Şi consemnând aicĭ această notă, ne aducem aminte, fără voea noastră, de

actriţele şi actorii români, care îi daŭ replica pe scena teatruluĭ naţional şi care în cea maĭ mare parte, sunt lipsiţĭ de mijloacele neapĕrat trebuincioase sceneĭ: nicĭ corp, nicĭ organ, nicĭ simţire, fără să maĭ vorbim de pasiunea arteĭ lor, şi maĭ puţin încă de pĕtrunderea sufletească a rolurilor. Astfel înzestrată din fire, Agata Bârsescu a făcut apoĭ o şcoală, care i-a desvoltat şi i-a pus în evidenţă mijloacele eĭ, i-a dat ceea-ce se poate dobîndi din sfaturile profesorilor. A făcut Conservatorul din Bucureştĭ complect şi după aceea Conservatorul din Viena obţinênd premiul I cu unanimitate şi medalia de aur,—şi le-a făcut cu pasiunea ascunsă a foculuĭ sfînt, cu dorul de a ajunge, de a întrece, de a fi cea întâĭ în arta sa.

Mergênd apoĭ regulat la Burgteatru, Bârseasca studiă cu deosebire jocul artisteĭ germane Wolter, a căreĭ artă era pe atuncĭ admirabilă şi profundă. Probabil, în s rile acelea apărea artisteĭ române ca într'o lume ideală, înălţimea depărtată, către care se ridica aspiraţiunea eĭ, şi a doua zi se punea pe muncă cu o îndoită rîvnă ca să poată ajunge acolo. Câte lucruri nu se vĕd în adevĕr la ea ca rezultat al aceleĭ observaţiĭ, al aceleĭ şcoale de pe natură? Dacă n'am aminti decât contrastele eĭ de acţiune şi de expresie, — căcĭ douĕ minute nu e continuŭ aceeaşĭ; — dacă n'am aminti decât gama largă în care trăeşte fiece moment pe scenă, trecênd, după firea împrejurărilor, de la tăcerea mută, ca de peatră, la un fel de neîncredere parcă în simţurile sale, în ce vede şi aude, neîncredere ce te umple de spaimă, la vorbe şi mişcărĭ neregulate, în neştire, şi apoĭ la o durere fără marginĭ, adîncă, care pare a o sfîrşi; şi reculegêndu-se din noŭ, cu ochiĭ rătăciţĭ, cu mâinele de-asupra lor, ca şi cum ar voi să înlăture o viziune obsedantă, un vis rĕŭ, mişcându-şĭ convulsiv tot peptul, suspinând şi apoĭ răcnind cu un glas puternic şi aspru ca mugetul uneĭ feare înjunghiate, — subliniind fiece cuvînt şi dându-ĭ o culoare particulară, — dacă n'am aminti de cât atâta, zicem, şi încă ar fi destul, spre a arăta gradaţia de măreţie tragică, dată de o observaţie şi o şcoală serioasă.

Tot ca efect de şcoală trebue să punem îmbinarea acţiuniĭ sale dramatice cu plasticitatea corpuluĭ sĕŭ, cu pozele sculpturale ce le ia la diferite momente, arătându-ne la fiecare pas strînsa legătură ce există între cele douĕ arte surorĭ din adînca anticitate. In foarte multe piese această plasticitate, aceste poze, corespondente acţiuniĭ artisteĭ, care alcătuesc armonia mişcărilor sale, sunt un contrast faţă de stîngăcia şi neştiinţa celor maĭ multe femeĭ ce o înconjură pe scena teatruluĭ nostru.

Maĭ mult încă decât talentuluĭ şi şcoaleĭ, Agata Bârsescu datoreşte efectele sale tragice şi emoţiunea care o împărtăşeşte publiculuĭ, stăruinţiĭ şi dragostiĭ eĭ de scenă. Câtă muncă, câtă gîndire, câtă încordare de voinţă n'a trebuit să-ĭ iee fiecare din rolurile sale? Ni se spunea de un amic al sĕŭ, care o vedea din timp în timp pe când dînsa juca la Burg în Viena, privaţiunile ce îndura ca şi chinul eĭ imens spre a putea isbuti. Exagerarea sa mergea până acolo, că pentru a se identifica cu geniul limbeĭ germane, pentru a intra şi

trăi numaĭ în intimitatea acesteĭ limbĭ se ferea nu numaĭ de a vorbi, dar chiar și de a auzi vorbindu-se românește.

Astăzĭ chiar, când are atâta deprindere de scenă și atât de mare cunoștință de rolurile sale, ea totușĭ dă întregul sĕŭ timp numaĭ și numaĭ tea'ruluĭ, negăsind decât în el binele și idealul existenței sale.

In astfel de condițiĭ, Agata Bărsescu a făcut o carieră extraordinară. După ce se încercase pe scena Teatruluĭ național în *Fata Aeruluĭ* și *Pe Malul Gîrleĭ*, unde Agata Bârsescu dădu pentru întâia oară făgăduința uneĭ marĭ artiste, făcênd să se presimtă în ea o reală valoare de viitor,—debută la Burgteatru din Viena, în seara de 22 Noemvrie 1883, cu *Hero și Leandru* de Grillparzer, care fu și rĕmase tragedia sa de predilecție. Inaintea eĭ jucase rolul luĭ Hero Gley, Rettich, Bayer Brück, toate artiste de jocul și talentul cărora era plin de orgoliŭ publicul vienez. Curajul Bârseascăĭ era dar foarte mare.

Dar artista noastră avea atuncĭ 18 anĭ. Eĭ iĭ veneaŭ în ajutor atât avîntul vîrsteĭ, cât și frumusețea și tinerețea sa.

Când Agata Bârsescu apăru pe scenă,—ne povestea acelașĭ martor ocular—superbă, frumoasă și fericită, ascultând sfaturile unchiuluĭ sĕŭ, marele preot al Templuluĭ Afroditeĭ, și jurând credință pe viață zeițeĭ, în mijlocul ierofanților și a poporuluĭ venit din toate părțile să vadă frumusețea eĭ uimitoare, și când ea zări în popor pe frumosul Leandru, străinul sosit din Abydos, de pe țĕrmul din față, și prinde să-ĭ tresară inima la primul suflu al iubiriĭ, la pasiunea ce nașstea în ea pentru Leandru; când după aceea, întâlnită de Leandru, aude primele luĭ cuvinte de iubire, care iĭ impart inima între dragoste și datoriile sacre de preuteasă a zeițeĭ; — și când, în sfîrșit, vede pe Leandru mort, înecat pe valurĭ, pe o noapte furtunoasă, pe când el voia să vie s'o revadă în templu, unde îșĭ vorbeaŭ, și începe durerea eĭ profundă și fiorĭĭ de moarte a uneĭ inimĭ pasionate, pentru care lumea nu maĭ era nimic,— ne maĭ putênd ridica nicĭ scările templuluĭ, căzênd pe trepte și dându-șĭ ultima suflare, — atuncĭ publicul —această feară cu 100 de capete a artiștilor—fu complect câștigat. Ovațiile, strigările, florile, entusiasmul luĭ o acoperiră ca pe o triumfătoare.

La glasul întim de odinioară: ajunge-voiŭ și eŭ artistă sĕrbătorită ca Wolter, auzea de astădată ca un ecoŭ din public: aĭ ajuns!

Patima profundă, moderată de grația tinereții și a nevinovățieĭ la început, și suferința fără marginĭ a durerĭĭ de la sfîrșit—însușirĭ ale roluluĭ Hero, aŭ găsit o interpretă desăvîrșită în Agata Bârsescu.

După 4 anĭ de luptă aprigă, ea căpătă decretul de artistă imperială și regală și semnă cu Direcțiunea Burguluĭ contractul pe viață. Timp de 7 anĭ Bârseasca creă un numĕr însemnat de rolurĭ, unele maĭ frumoase și maĭ importante decât altele, și-șĭ stabili o reputațiune atât de mare la Viena, că numele eĭ era vecinic pe buzele vienezilor, și mulțĭ dintre eĭ nu veneaŭ la teatru decât numaĭ când îl vedeaŭ pe afiș.

Și cu toată dragostea publiculuĭ, cu toate creațiunile eĭ frumoase, după șapte anĭ de joc, ea părăsi de bună voe Burgul. De ce? Nimenĭ n'ar putea-o

spune, și în deșert am căuta să ridicăm vălul care acopere lucrurile, căci nu am afla nimic. Cu toate protestările preseĭ, Bârseasca, a trebuit să se vadă liberă, și în seara de 13 Noemvrie 1890 anunță reprezentația sa de adio, *Hero și Leandru*, cu care debutase la începutul carierei.

Seara aceea fu un adevărat triumf: trăsurĭ cu florĭ, o ațiĭ, chemărĭ și rechemărĭ, entusiasm până și pe strade la întoarcerea artistei acasă.

Plecă și stătu treĭ anĭ la Hamburg. In intervale jucă în orașele Germaniei de Nord, obținând pretutindenĭ succese marĭ.

După treĭ anĭ, în 1893, se întoarse la Viena și zise *Prologul*, la deschiderea Raimund-Teatrului, unde fiind angajată, făcu un nou șir de creațiunĭ, între care *Magda*, jucată de dînsa în Viena numaĭ, de aproape 100 de orĭ.

La Burg vîrsta și temperamentul sĕŭ de odinioară îĭ indicase rolurile în care blândețea, dragostea, rezemnarea, sinceritatea, candoarea, durerea liniștită, eraŭ în locul întâĭ. La Raimund și maĭ târziŭ, ea preferi pasiunile marĭ, disprețul, ura, furia, gelozia, durerea înspăimîntătoare, moartea,—rolurĭ cu care avea să continue toată viața

Magda fu o puternică creațiune a Agateĭ Bârsescu, de astădată cu originalitate în mijloace moderne de scenă. O vedem parcă încă și acum intrând în scenă, elegantă și luxoasă în rolul de artistă celebră, așteptată de părinți și de sora sa maĭ mică și împrăștiind în juru-ĭ vibrația unuĭ joc cald și a uneĭ simpatiĭ mișcătoare.

Făcu o călătorie prin România, Rusia, Elveția, Austria întreagă, Ungaria și fu din noŭ chemată la Viena și angajată la Jubilaeusteatru, unde inaugură tot dînsa scena cu rolul Thusmelda din Herrnauschlacht, de Kleist, și unde jucă doĭ anĭ.

După un noŭ turneŭ în Europa și în deosebĭ în Italia, în Noemvrie 1890 subscrise un contract la București și jucă 4 lunĭ pe an în fiecare iarnă, iar restul anuluĭ în Germania și Austria.

Succesele sale în țară sunt cunoscute de toți. Cu toată greutatea enormă ce a întîmpinat în pronunțarea rolurilor sale în limba română—atât de deosebită în accentele frazelor eĭ și în flexiunile de glas și intonare - ea dădu o nouă viață teatruluĭ național care părea că lîncezea, se pierdea pe fie care zi—din pricina ineptieĭ celor ce-l conduceaŭ,—scoase lumea, care nu maĭ venea la teatru românesc, din casă, și o învĕță din noŭ drumul teatruluĭ umplînd în fiecare seară sala, și stîrnind un entusiasm ne maĭ vĕzut la noĭ de multă vreme.

Cine nu-și amintește în adevĕr de reprezentațiile eĭ, atât de frumoase și atât de impunătoare; de scenele marĭ ca cea din *Odeta*, spre pildă, când ea presimte că i s'a furat copilul și se repede desperată cu ochiĭ rătăciți, tremurând și lipsindu-ĭ cuvintele, ca să vadă copilul și când negăsindu-l, dă un țipĕt de durere sfâșietoare ?!.. Sala întreagă era în momentul acela în freamĕt, un fior rece trecea prin toate corpurile și nimenĭ nu cuteza să înceapă a aplauda.

Tot așa în ultima creațiune a eĭ în *Messalina* de Grillparzer. Imperiala curtezană ni se arătă în toată măreția și în tot fastul timpuluĭ. Privirea eĭ păti

mașă. brațele încântătoare, gura însetată de sărutări, arzând parcă ca o flacără ; purpura, aurul, pietrele diademei ei, totul atrăgea și se impunea pentru totdeauna. Ochii noștri o văd încă intrând și eșind de pe scenă, aducând și lăsând o atmosferă de voluptate în urma ei. Căci ea ne înfățișa o Messalină plină de viață intensă, puternică, extraordinară, părea ca o sinteză vie a somptuasei și destrăbălatei epoci a Cesarilor. Splendidă și oribilă, adorabilă și impunătoare în același timp, ea rezuma toate viițiile și toate voluptățile epocei. S'ar putea zice că prin fiecare por al corpului ei respira dragostea dusă până la crimă. Era expresia setei sensuale care creștea și se mărea cu cât se satisfăcea mai mult. In jurul ei, auzea, s'ar fi zis, o muzică de voluptăți violente care o făcea să tresară pururea, precum auzea parcă din timp în timp adevărate imnuri, ridicate în onoarea iubirii curate și statornice.

Iată talentul și cariera Agatei Bârsescu.

Pentru a ne face o idee de locul ce a ținut și ține încă ea pe scena germană, vom cita unul din nenumăratele articole scrise asupra ei, articol semnat de un critic vienez de valoare și care schițând cariera strălucită a artistei, ne lasă să simțim atmosfera de simpatie în care a trăit ea în Germania.

«Nimic pe pământ—zice Heinrich Glücksmann, în *Universum* din 1897—98 — n'are mai mare farmec decât faptul de a observa cele dintâi încercări de sbor ale unui talent tînĕr, de a vedea cum el își mișcă cu teamă aripele, care vor trebui într'o zi să-și iee, stăpânit de o putere divină, puternicul sbor către soare. Rareori masa mare a publicului are norocul ca să ia parte la o astfel de priveliște. Cu miile sale de ochi, publicul nu vede talentele decât când s'au ridicat la înălțimea artei și a adevăratei glorii. Desvoltarea încetă, pipăirea cu aripile încă stîngace, rĕmân în umbră și se ascund atenției obștești. De aceste încercări bîjbâetoare nu e cruțat nici un aspirant, nici chiar geniul, pe care, deși îl înzestrează providența cu aripi mai mari decât pe orice alt om, trebue cu toate acestea, să învețe a se sluji și dînsul de ele.

Agata Bârsescu care în cele din urmă și-a stabilit drepturile sale la coroana lăsată liberă de către Wolter, în capo-d'opera *Sapho* și care ocupă astăzi pe scena germană locul de primă tragediană, a devenit celebră dintr'un singur avînt, sînt acum 14 ani. Succesul ei păru ca un basm fabulos, în epoca noastră seacă și reală, care ar voi să vadă și arta desvoltându-se tot sistematic ca o carieră de funcționar ce ridică scara sarcinilor sale treaptă cu treaptă. Dar acest basm nu fu de cât o iluzie. In adevĕr, Agata Bârsescu trecu, am putea zice, imediat de pe băncile școalei pe scîndurile arzătoare ale Burgteatrului, și debutul sĕu în *Valurile dragostei și ale mării*, de Grillparzer, îi aduse gloria. Publicul dificil al primei scene germane, și severa critică vieneză încarnată în Ludvig Speidel, fură cucerite de farmecul triumfător al acestui tînĕr talent și nu auzirăm la toți criticii și toată vremea decât imnuri de laudă asupra ei. Cu toate acestea, tînĕrul vultur își dădu multă osteneală și se arătă mai muncitor și mai entusiasmat decât o sută alții, înainte de a încerca acest înalt sbor, și de aceea aripele sale se întăriră așa de repede și sborul cutezător fu isbîndit. Am avut fericirea de a observa pe Agata Bârsescu în desvoltarea crescêndă a studiilor și luptelor sale. Cu un devotament întreg și cu un entusiasm arzător, ea se devotă carierii sale alese, care îi apăru ca un sacerdoțiu visat. Deja în Conservator ea se deosibea de celelalte eleve : era o artistă, avênd toți fiorii și toate grijile, în toate încercările sale atentive. Ea nu împărtăși ideile profesorilor

sĕĭ şi evită imitaţia lor. Ea creă de la ea însăşĭ, şi o frumoasă plastică înăscută a mişcărilor o ajută într'un mod bine-făcĕtor, spre a ascunde lipsa părţiĭ tecnice şi minuţioase, a arteĭ sale, aşa că ea eşi din cadrul exerciţiilor teatrale ale Conservatoruluĭ din Viena ca cineva ce nu maĭ era la locul sĕĭ şi care întrecea cadrul cu mult. Profesoriĭ şi colegiĭ sĕĭ, printre ceĭ dintâĭ Fritz Krastel şi Bernhard Baumester, printre ceĭ din urmă Teresina Gessner,—care astăzĭ este una din cele maĭ marĭ artiste germane—consideraŭ pe tînĕra română ca pe o remarcabilă forţă artistică de viitor.

Adolf Wilbrandt, care o vĕzuse la examenul de maturitate al Conservatoruluĭ, îşĭ formă despre talentul eĭ cea maĭ bună părere şi-şĭ aduse aminte de dînsa invitând-o să facă o reprezentaţie de încercare la Burgteatru. Ea se pregăti pentru acest act cutezător, care deveni, cum se ştie, un triumf. La 22 Noembrie 1883, ea intră în marea falangă a artistelor Burgteatruluĭ, pe care îl părăsi la 13 Noembrie 1900 nemaĭ găsind din partea succesoruluĭ fostuluĭ director atenţiunile pe care i le dăduse cu prisos poetul Wilbrandt, lăsând publiculuĭ speranţa că se va reîntoarce. Pollini o angajase pentru Hamburg. Acolo ea era singura reprezentantă a tragedieĭ. In rolul Eveĭ din drama mistică *Tragedia Omuluĭ*, de ungurul Madàch, care fu jucată de către ansamblul trupeĭ din Hamburg la teatrul cosmopolit al expoziţiuniĭ de muzică şi de teatru din 1892, fu una din cele maĭ impresionante figurĭ ce publicul avu ocaziunea de a admira. După 3 anĭ petrecuţĭ pe malurile Elbeĭ, artista se reîntoarce pe malurile Dunărĭĭ ca primă tragediană a Raimundteatruluĭ, zidit atuncĭ, şi Vienezĭĭ o primiră cu entusiasm. Repertoriul acestuĭ teatru neconţinênd aproape decât piese locale, ea nu putu să-şĭ desvolte talentul decât foarte puţin şi cu toate acestea a avut marĭ succese. Ca Magda în piesa *Heimath* de Sudermann, ea se întrecu pe sine însăşi şi drama se dădu aproape de 100 de orĭ. De doĭ anĭ Bârseasca e în turneurĭ. Ea încântă pretutindenĭ unde se arată, dar e regretabil ca o artistă de talia eĭ să fie nevoită a face aceste călătoriĭ, care o duc astăzĭ din patria eĭ, unde o cheamă adesea protectoarea sa Regina-poetă a Românieĭ, pe ţărmuriĭ Germanieĭ, şi mâine din micul teatru din ţara Alpilor austriacĭ în imperiul Ţarilor. Până acum această călătorie continuă a avut maĭ puţină influenţă asupra arteĭ sale decât asupra sănătăţiĭ eĭ: o surexcitaţiune a nervilor se manifestă câte odată în jocul sĕĭ dându-ĭ caracterul uneĭ artiste nervoase moderne. Dar în sufletul sĕĭ ea nu înclină de loc spre felul acesta de joc. Artista iubeşte stilul mare al sceneĭ, pe care ea îl umple cu ardoare şi pasiune. Iată de ce ea ţine la Grillparzer atât de mult, în cât se opuse încercăriĭ luĭ Coquelin şi Mounet-Sully care voiră s'o câştige pentru scena franceză propunêndu-ĭ să studieze *Medea* de Legouvé. Cu toate că Villeroy a scris deja o piesă pentru ea, Bârseasca rĕmase fidelă arteĭ germane, căreia îĭ dădu una din cele maĭ mişcătoare figurĭ prin frumoasa creaţiune a *Medeeĭ* de Grillparzer. Să sperăm că nu vom maĭ lăsa-o să plece. Burgteatrul are nevoe de ea pentru marele sĕŭ repertoriŭ şi el va trebui să o smulgă Jubileausteatruluĭ care se va zidi în curînd şi a căreĭ director o anunţă pretutindenĭ ca pe diva sa. Mulţĭ cred lucrul acesta şi maĭ mulţĭ încă îl speră: dar prea curînd şi fără cuvînt. Artista aparţine Burgteatruluĭ care are trebuinţă de dînsa, tot atât cât are ea trebuinţă de el, şi amorul propriŭ e deopotrivă vătămător amîndoror părţilor.

Hermann Sudermann, voia ca Agata Bârsescu să creeze rolul Erodiadeĭ din drama sa *Iohannes* Ea se hotărîse deja în privinţa aceasta şi studiă rolul sĕŭ cu Iosef Kainz şi Agnes Sorma şi urma să fie angajată la Deutschesteatru din Berlin. Dar diferiţiĭ directorĭ cu care ea semnase contracte îĭ jucase un tour ca şi luĭ Sudermann, şi Deutschesteatru ceru venirea eĭ imediată la Berlin. Aceasta nu se putu. Rolul eĭ, cu toate că reese puţin în piesă, se identifică atât de bine cu fiinţa eĭ, că unul din ceĭ maĭ marĭ scriitorĭ germanĭ a caracterisat-o cu această scurtă frază: «Este în ea o forţă elementară care vine ca un fulger şi creşte ca un uragan».

Ca în toate şi ca în totdeauna avem de exprimat şi un regret vorbind de Agata Bârsescu. A juca, cum face artista acum de câţiva anĭ, atât în limba germană cât şi în limba română, aceleaşĭ roluri, la intervale adeseaorĭ de câteva săptămânĭ numa', este a'şĭ zdrobi puterile, orĭ cât ar fi ele de marĭ, şi orĭ câtă silinţă ar pune ea de a şĭ apropia atât particularităţile de limbă, de ton şi de dicţiune germane, cât şi pe cele româneştĭ. Nu se reface bine în intimitatea uneĭ limbĭ şi trece din noŭ pe scena alteĭ ţărĭ!

Procedarea aceasta e o greşală serioasă care îĭ pricinueşte, după părerea noastră un rĕŭ îndoit, adică în amîndouĕ limbele. Cum s'ar putea el remedia? Singură artista ar trebui să găsească un răspuns, devotându-se numaĭ uneĭ singure scene, care i-ar conveni maĭ bine. Va putea-o însă face? Iată întrebarea.

Sufletul eĭ are douĕ patrĭĭ, una în care s'a născut ca fiinţă, alta în care s'a născut ca artistă. Pe care s'o uite din ele?..

Orĭ cum ar fi, viaţa Agateĭ Bârsescu e şi rĕmâne o pagină însemnată a sceneĭ dramatice germane şi de sigur una din cele maĭ glorioase ale sceneĭ dramatice române.

N. Petraşcu

AGATA BÂRSESCU în «MEDEA».

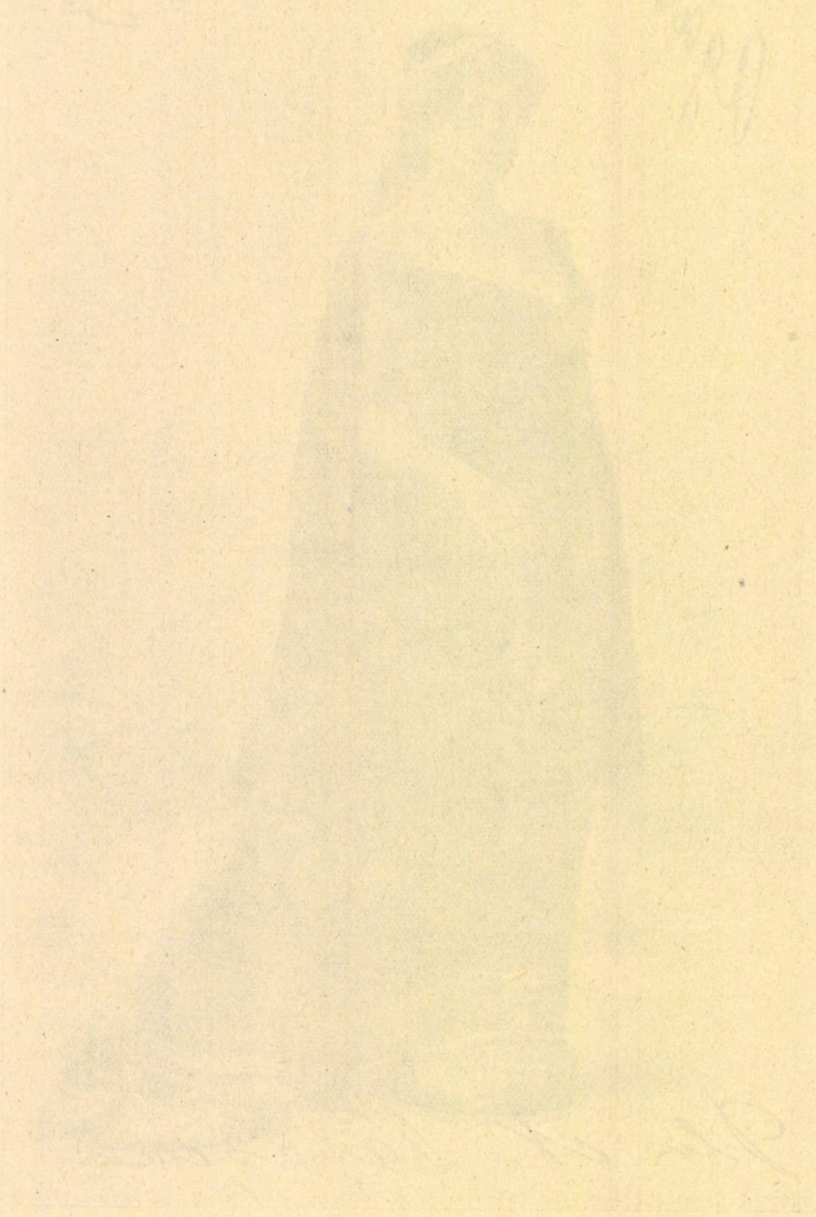

ALEXANDRU CUZA [1]

Familia *Cuza* pare a fi originară din satul Cuza saŭ Cues în Lorena lingă riul Mosela, unde ea începe a fi pomenită în persoana unuĭ reprezentant al eĭ foarte strălucit, învățatu! cardinal *Nicolae Cuza saŭ Cuzanus*, născut la 1401 în acel sat și mort în 1464 în orașul Todi din Umbria. Intre alte misiunĭ însemnate cu care a fost însărcinat cardinalul Cuza, amintim acea din Constantinopolĭ, unde fusese trimis spre a negocia unirea bisericeĭ ortodoxe cu acea catolică. Deși călugăr catolic și decĭ fără moștenitorĭ legiuițĭ, s'ar putea ca să-l fi însoțit în Italia membri din familia luĭ, atrașĭ aicĭ de însemnata luĭ poziție. Ba s'ar putea chiar face presupunerea că vre un membru al familieĭ sale să-l fi urmat în Constantinopolĭ, unde să fi rĕmas, constituind ramura orientală a acesteĭ familiĭ, stirpea din care se trag Cuzăștiĭ moldovenĭ.

In orĭ-ce caz familia Cuza se afla, în secoliĭ următorĭ, trăitoare în Italia și este la dînsa o tradiție care spune că origina eĭ s'ar trage din Austria, tradiție ce corespunde loculuĭ eĭ de baștină. Ceĭ de pe urmă reprezentanțĭ aĭ acesteĭ familiĭ în Italia fură baronul Nicola Cuza și comandorul Salvator Cuza, ambiĭ morțĭ în decursul ultimelor deceniĭ ale veaculuĭ trecut și cu moartea cărora, familia Cuza s'a stins în Italia, în linia eĭ bărbătească [2].

Lăsând la o parte aceste simple presupuneri asupra origineĭ familieĭ Cuza, presupuneri ce nu aŭ nicĭ o temelie istorică, să venim la Cuzăștiĭ din Moldova Cel întâĭ boier cu numele de Cuza ce apare în documentele moldovenești, este *Dumitru Cuza*, pomenit de documente în ranguri de boerie între aniĭ 1677—1706. Așa în 1677 găsim pe comisul Dumitru Cuza dăruit cu satul Vlăiceniĭ de către

---

1) Capitol din o viitoare *Istorie* a *luĭ Cuza*, ce d. A. D. Xenopol, savantul nostru colaborator, va scoate de sub tipar în Octombrie. A se vedea portretul Domnuluĭ în No. 6, an 1901, pag. 374. *N. R.*

2) Dintre femeĭ a maĭ rĕmas până azĭ doamna *Maria Felice Berso;* iar din aliațĭ *Duca della Verdura*, a căruĭ soră a ținut-o comandorul Salvator și *Marchizul Ballestero de Bongiordana*, ginerile surorei celor doĭ frațĭ Cuza: Nicola și Salvator, (toțĭ în Palermo). (După o scrisoare a d-luĭ Angelo de Gubernatis din 24 April 1900). Pe aceștĭ urmași i-am întrebat dacă nu există în familia lor vre-o tradiție, după care vr'un membru al familieĭ lor să se fi strămutat în Rĕsărit, și mi s'a răspuns că asemenea tradiție nu există.

Alexandru Roset. La 1696 întîlnim pe acelaș Dumitru Cuza cu rangul de vel-stolnic însărcinat cu o cercetare. Intre anii 1701—1708 găsim pe Dumitru Cuza înaintat la boeria de vel-spătar [1]). Dumitru Cuza avu de fiĭ pe Miron, pe Teodor și pe Velișco. *Miron*, din al căruia sânge se trage domnitorul Alexandru Cuza, fu căsătorit cu fata luĭ Neculaĭ Costin cronicarul. Miron Cuza e amintit în documente la anii 1728 și 1729 [2]).

Din ceĭ patru copiĭ aĭ luĭ Miron Cuza, cel maĭ mare Ioan saŭ *Ioniță Cuza* este pomenit în documente din anii 1765 și 1768 ca stolnic [3]). Acest Ioniță Cuza avu o soartă tragică. Anume pe timpul luĭ Constantin Moruzi (1777—1782) Turcii în așteptarea unuĭ noŭ războiŭ cu Rusia, din cauza neîndeplinirii condițiilor tratatuluĭ de Cuciuc-Cainargi, se purtaŭ strașnic prin Moldova și luaŭ măsurile cele maĭ pripite, spre întărirea cetăților de la Nistru. Mulți soldați turcĭ, dezertând din corpul Ienicerilor, se răspîndesc în Moldova ca tâlharĭ, și generalii turcĭ primesc ordinul ca să-și ia cvartirile de iarnă în această țară. Pe lîngă acestea, se maĭ cere gospodaruluĭ o contribuție de 135 de pungĭ, cu toate că plătise haraciul pe 4 anĭ înainte [4]). Se înțelege cum în o așa stare de lucrurĭ, țara trebuia să fiarbă în greutățile și netocmelile ce căzuse asupra eĭ. Insuși Domnul e nevoit să se jeluiască la Poartă, contra neorînduelilor comise de oștirile împărătești: «că el nu maĭ poate răspunde la nemăsuratele cereri ale capilor acelor oștiri și că locuitoriĭ, călcați în toate chipurile de către miliții, nu găsesc o scăpare decât părăsind țara» [5]). Maĭ mulți boerĭ, între care Manole Bogdan și spătarul Ioniță Cuza, protestează la Domn contra barbariilor comise; domnul însă, pentru a acoperi propriile luĭ protestărĭ și a nu supăra pe Turcĭ, pune la opreală pe zișiĭ boerĭ; iar luĭ Bogdan și luĭ Cuza le taie capetele. Un raport al luĭ St. Priest, ambasadorul francez din Constantinopolĭ, spune că: «dorința luĭ Const. Moruzi de a se face plăcut Porții și de a se pune la adăpost de soarta predecesoruluĭ sĕŭ (Grigore Ghica), a împins pe Domnul Moldoveĭ a căuta crime la câțiva boerĭ»; iar firmanul Sultanuluĭ către Moruzi, îl laudă pentru pedeapsa ce a dat-o «hainilor boerĭ Manole Bogdan și spătarul Cuza», adăogând că, «s'a găsit între scrisorile luĭ Bogdan câteva cuprinzînd multe spre facere de turburărĭ; pentru care acești doĭ făcătorĭ de rele, Manole Bogdan și spătarul Cuza, aŭ luat căzuta răsplată» [6]).

---

1) 1677—1708, *Acad. Română* XLV, 28; 1696, *Arhiva s,t. Spiridon*, III. 10 și 14; 1701—1708, *Acad. Rom.*, XLV, 152, *sft. Spiridon. Sîrbiĭ* VIII, 11 și *Popricaniĭ*, V. 115.

2) Doc. d-luĭ E. Vărnav *Sofraceștiĭ* III, 18 și *Țiganiĭ* IV, 8.

3) *Sf. Spiridon, Dumeștiĭ* X, 10. Doc. d luĭ Al. Hinna, *Vasluĭ* 34. Documentele citate aicĭ mi-aŭ fost comunicate de d. Ioan Tanoviceanu. D-sa, studiind aproape toate documentele cunoscute pînă azĭ din Moldova, chiar și multe din culegerĭ private, se poate susține cu siguranță, că Dumitru Cuza din 1677 este primul boer cu acest nume ce apare în Moldova.

4) Maĭ multe extracte de documente din anul 1778 în N. Iorga, *Acte și Fragmente*, II. p. 148—150 Adauge raportul luĭ *St. Priest către a,acerile străine*, 3 și 17 Sept. și 26 Oct. 1778 în *Documentele Hur. muzaki*, Suplementul I, I. p. 969—970.

5) Raportul luĭ *St. Priest c. a,. străine*, 17 Aug. 1778. *Ibid.* p. 969.

6) Raportul luĭ *St. Priest c. af. străine* 26 Noembrie 1778. *Ibid.* p. 990. Firmanul din anul Hegireĭ 1192, publicat în *Românul* din 10 Ianuarie 1862. Cf. niște stihurĭ ale luĭ Enache Cogălniceanu asupra morții silnice a vorniculuĭ Emanoil Bogdan și a spătaruluĭ Cuza, publicate în a doua ediție a *Letopiseților țărĭi Moldovii*

Ioniță Cuza avu trei copiĭ; din care doĭ rĕmân fără urmașĭ bărbațĭ, iar al treilea, *Neculae Cuza* căminarul, este bunul domnitoruluĭ Moldoveĭ. Neculae Cuza avu de copiĭ pe Grigore, pe Gheorghe și pe Ioan Cuza. *Ioan Cuza* vornicul, căsătorit cu fata luĭ Cozadin, Sultana, avu de fiĭ pe Dumitrache Cuza mort de tînĕr din un accident de călărie și pe *Alexandru Cuza*, viitorul domn al țărilor române unite [1]).

ALEXANDRU CUZA ÎNAINTE DE DOMNIE — Alexandru Cuza s'a născut la Bîrlad în 20 Martie 1820, din un tată român și o mamă greacă, născută și crescută în Constantinopolĭ, femee ce, după spusa contimporanilor, era de o deosebită inteligență, dar care nu știea românește. Copilăria și-a făcut-o la moșia părinteluĭ sĕŭ, Bărboșiĭ din județul Fălciŭ. El fu așezat, spre învĕțătură, întâĭ în pensionatul luĭ Cunin din Iașĭ, [2]) unde învĕțaŭ deodată cu el: V. Alecsandri, Neculaĭ, Ioan și Panaite Docan, Mateiŭ Milo, Nicu și Evghenie Alcaz, Alex. Mavrocordat și M. Cogălniceanu. După ce stătu aicĭ până la 1831, fu trimis la Paris, spre a-și desăvîrși cursurile liceale, până ce luă bacalaureatul în litere [3]). După sfîrșirea studiilor secundare, voi să învețe medicina: dar neputînd suferi disecțiile, se dădu jurisprudenței, fără însă să fi obținut vre un titlu academic. El fu însă numaĭ membru al societățiĭ economiștilor din Paris [4]).

Nu mult după întoarcerea luĭ din străinătate, el se căsători cu Elena Rossetti, fica postelniculuĭ Iordache Rossetti, și a Caterineĭ, fiica logofătuluĭ Dumitru Sturdza; căsătoria fu celebrată la Soleștĭ, în jud. Vasluiuluĭ, în 30 Aprilie 1844. El intră apoĭ ca șlen (membru) la judecătoria ținutuluĭ Covurluĭ. Dar în 1848, după revoluția din Paris, începînd fierberea în tineritul Moldoveĭ, Cuza luă parte la ea și, în 24 Martie a aceluĭ an, elĭ se afla în casele luĭ Mavrocordat din Iașĭ, împreună cu aceĭ ce unelteaŭ mișcarea îndreptată contra luĭ Mihail Sturdza. El fu prins împreună cu ceĭ maĭ mulțĭ din tovarășiĭ luĭ de cugetare, legat cot la cot și dus la cazarmă, unde fu bătut și rănit la un picior, rană de care el a suferit mult timp. A doua zi fu pus în o butcă jidovească și trimis sub pază la Galațĭ, împreună cu tovarășiĭ luĭ: Manolache Costache Epureanu, Grigore Romalo, Vasile Canta, Dumitru Filipescu, Alecu Moruzi, Dumitru Răducanu Ros-

---

de M. Cogălniceunu, III, Bucureștĭ 1874. p. 281 și urm. După aceste două din urmă izvoare, ceĭ doĭ boerĭ ar fi fost uciși, din pricina unor pîrĭ mincinoase, aduse de eĭ contra domnuluĭ, la pașa de Bender. S'ar putea ca aceste pîrĭ să fi fost relative tot la jafurile tolerate de Moruzi, care nu putea face altfel, cu toată tinguirea luĭ. Imprejurarea nu se poate limpezi, documentele (stihurile și firmanul) fiind foarte restrînse în rostirile lor.

1) După arborele genealogic al familieĭ Cuza, arbore ce consună cu documentele — *Grigore Cuza*, unchiul domnitoruluĭ, este acel bărbat de caracter și de moravurĭ aspre ce a jucat un rol așa de însemnat în deosebitele împrejurărĭ politice ale țărĭĭ. El a prezidat între altele, întrunirea de la 1848, făcută în Iași, la otelul de Rusia. Biografia luĭ ar fi o lucrare foarte interesantă.—*Gheorghe Cuza* este tatăl luĭ *Costache Cuza* el însuși tatăl D-luĭ *A. C. Cuza*, promotorul ligeĭ antialcoolice și sprijinitorul monopoluluĭ alcooluluĭ.

2) Intr'un rînd Cuza luă parte aicĭ la o bătălie cu Jidanii, fiind-că băeții luase unuĭ Jidan bătrîn căciula din cap. Când Cuza fu să ia pe Elena Rossetti, mama feteĭ o întrebă pe care Cuza îl ieĭ, pe acel ce a bătut Jidaniĭ? La răspunsul afirmativ al feteĭ; „să-l ieĭ 'ĭ spuse bătrîna, căcĭ trebue să fie iubitor de Hristos". (După arătarea principeseĭ Elena Cuza).

3) Diploma originală din 10 Decembrie 1835 de la Sorbona, sub No. 6287, subsemnată de ministrul Guizot, se află în păstrarea d-luĭ Th. Rossetti.

4) O scrisoare a luĭ *V. Alexandri A. C. Cuza* din 20 Maiŭ 1862 în hârtiile *Rossetti*.

setti și alții. Ajunși la Galați, după ce fusese ținuți sub un regim foarte aspru la cazarmă, trebuiră să fie duși peste Dunăre, în surgun la Măcin. Soția lui Cuza ce alergase după el la Galați, cumpără prin mijlocirea consulului englez din Galați, Cuningham, pe marinarii greci, supuși englezi, care trebuiau să conducă bărcile peste Dunăre. Când erau pe fluviu, surguniții dând șampanie ofițerului ce-i conducea și soldaților, îi îmbătară și îi făcură să se strămute în alte bărci; iar marinarii cumpărați apucară, în loc de direcția Măcinului, acea a Brăilei, unde ajungînd mai curînd decât barca cu soldații, surguniții o rupseră de fugă în toate părțile. Cuza ce era rănit și nu putea merge așa de iute, fu prins din urmă de ofițerul care ajunsese și el cu barca la Brăila. Cuza i se jălui cât de neomenos se purtase cu el tovarășii săi care, știindu-l rănit, îl părăsise, și că spre a-și resbuna împotriva lor, el voește să'i arate locul unde ei s'au ascuns. Ofițerul mulțămit, dete brațul lui Cuza, spre a'i ușura mersul. Cuza îl duse la locuința consulatului englez, protegiuitorul surguniților și, când intră pe ușă, scoase pălăria și mulțămi ofițerului pentru întovărășire. Acesta, văzând atunci bandiera englezească, înțelese că a fost păcălit. De la Brăila, după ce stătu câtva timp adăpostit în casa consulului englez, plecă cu vaporul la Pesta și de acolo veni împreună cu tovarășii săi la Cernăuți, de unde Manolache Costache umbla să întrunească o legiune de oameni de strânsură, cu care să intre în Moldova. Cuza însă îi spunea să nu aibă încredere în asemenea oameni; și într'adevăr într'o zi acei indivizi dispărură, după ce prădară bine pe tinerii Moldoveni.

Ivindu-se holera la Cernăuți, Cuza se duse la Viena. Pe atunci în Moldova venise, rînduit din partea Porții, Talaat Efendi, ca să cerceteze pricina dintre țară și domn. Deși holera bântuia în toată furia ei, Ioniță Cuza, tatăl lui Alexandru, celui chinuit din cauza principelui, veni la Iași spre a-și depune pîra contra domnului, înfruntând molima; dar este prins de ea și întorcându-se la moșie bolnav, își dă duhul în mâinele soției sale [1]).

La Viena, Cuza împreună cu N. Pisoschi și cu Dumitru Rossetti, cumnatul lui, asistară fără voe, fiind surprinși, la lupta între armată ce refuza să meargă contra Ungurilor, și care era sprijinită de studenți și regimentele credincioase împăratului. De la Viena Cuza se duse la Paris, apoi la Constantinopoli, de unde se întoarse în țară cu Grigore Ghica Vodă ce fusese rînduit domn în Moldova, în 1849 [2])

Grigore Ghica numi pe Alexandru Cuza director al ministeruluĭ de interne, apoĭ pârcalab la Galați, unde Cuza avu durerea de a saluta pe Grigore Ghica, când la 1856 părăsește țara. Strălucita serbare ce organiză în onoarea lui, nu era dată atât aceluĭ ce-l pusese în dregătorie, cât reprezentantuluĭ ideeĭ unirii care și în sufletul lui Cuza aprinsese mîntuitoarea ei flacără. Cuza păstrează dregătoria de pârcalab în timpul caimacamuluĭ Teodor Balș și până la acea a lui Vogoride, când dă resunătoarea lui demisie care atrage luarea aminte a țării a-

1) G. Sion, *Alexandru Cuza*, Ianuarie 1859, publicat și mai tîrziu în *Românul* din 25 Ianuarie 1892.

2) Toate acestea după arătarea principesei Elena Cuza și a fraților ei, Dumitru și Teodor Rossetti. Comp. I. G. Valentineanu, *Alegerea, detronarea și înmormîntarea lui Cuza Vodă*, București, 1898, p. 25 și 96

supra persoanei sale, ce îndrăsnia să înfrunte așa de fățiș temuta autoritate din țară ce se sprijinea pe înfricoșata putere a Turciei și a Austriei [1]).

Cu toate că Vogoride caimacamul căutase să câștige pe Cuza în partea lui, numindu-l, în timp ce era pârcalab la Galați, și adjutant al său, și înaintându-l în scurtul răstimp de 10 zile de la rangul de sub-locotenent la acel de locotenent, apoi la căpitan și la sfîrșit la maior, [2]) Cuza nu se uită la această curtenire a stăpînului țării, ci înfocat unionist cum era, el făcu o mai mare slujbă acestei tendințe, prin demisia lui, decât dacă de la început, declarându-se de partizan al ei, s'ar fi pierdut în mulțimea celor care protestau.

Demisia lui Cuza se întemeia pe următoarele motive: 1) că s'ar fi publicat listele electorale netrecându-se în ele persoane cu drepturi și punându-se în ele acele fără drepturi; 2) că se schimbase privighitorii vrednici, înlocuindu-se cu oameni nedestoinici; 3) că în lipsa lui din Galați, s'a călcat casa unui cetățean, în puterea unui ofis ne ajuns la cunoștința lui care ar fi fost totdeauna stavilă unor așa nedreptăți și nu unealta nerușinată a ocîrmuirii; 4) că se respinsese fără drept pe toți aceĭ ce reclamau înscrierea în comitetele electorale și 5) că fusese înlăturat din alcătuirea comitetului și trimis în Basarabia, tocmai în momentul când, după glăsuirea firmanului, trebuia să prezideze zisul comitet. «Toate aceste, urmează Cuza, fiind lovituri pe de o parte în dreptățile pămîntenilor, iar pe de alta în înțelesul înaltului firman, bazat pe tratatul de Paris și nevăzând nici o măsură luată spre a lor stavilare, din contra acele de spăimîntare predomnind și sporind în tot ținutul Covurluiului, mĕ vĕd silit cu o vie părere de rĕŭ, în potriva dorinței ce am de a sluji patriei într'o vreme așa de gingașă, a vĕ cere demisionarea mea din funcția de pârcalab, fiind o tristă povară sub un asemene sistem» [3]).

Cuza trimite copia acestei demisii consulului francez, Victor Place, rugându-l a o comunica comisiunii din București, ca un nou document în sprijinul dreptelor reclamații ale țării, contra actelor așa de arbitrare ale guvernului» [4]). Comitetul central unionist înțelege de îndată însemnătatea acestui act și-l împărtășește în copie tuturor comitetelor din județe, arătându-le «marea senzație ce a făcut demisia motivată a pârcălabului de Galați și sprijinul însemnător ce l'a dat protestării generale ce s'a trimis la București [5]). Victor Place transmite această demisie, nu numai comisiunii din București ci și comitelui Walewsky, atrăgêndu i luarea aminte asupra împrejurării, că «prefectura Galaților este cea mai însemnată din Moldova și că domnul Alex. Cuza care o ocîrmuia trecea cu drept cuvînt

1) Cf. Papadopol-Calimach, *Amintiri*, (manuscris în Acad. română) pe 128.

2) Cele 3 decrete: întâiul din 24 Aprilie care-l înalță la rangul de locotenent; al 2-lea din 28 Aprilie la acel de căpitan și al 3-lea din 3 Mai la maior, vezi în *Acte și documente privitoare la Renașterea României* de D. A. Sturdza, D. C. Sturdza și Ghenadie Petrescu, IV, București, 1889, p. 415, 451 și 485. Cuza intrase în oștire cu rangul de cadet pe timpul lui M. Sturdza și fusese înaintat sub-locotenent de Grigore Ghica în 1849, când îl numise și director al ministerului de interne.

3) Din 24 Iunie (6 Iulie) 1857. *Acte și Documente* citate, V, p. 47.

4) Din aceeași dată, *Ibidem*, p. 50.

5) Circulară din aceeași dată, *Ibid.*

drept unul din dregătorii ceĭ maĭ destoinicĭ, ceĭ maĭ cinstiţĭ şi maĭ energicĭ aĭ ţăriĭ. Prin averea sa, prin legăturile luĭ de familie, el ţine un loc însemnat în opinia publică. Cunoştinţa personală ce am asupra caracteruluĭ sĕŭ este pentru mine o garanţie, că abuzurile pe care le dă pe faţă aŭ trebuit să întreacă orĭce margine, pentru a-l aduce să ia un demers atât de grav» [1]).

O urmare a demisieĭ luĭ Cuza şi a popularităţiĭ ce i-a creat, a fost că Gălăţeniĭ, la a doua alegere a deputaţilor divanuluĭ ad-hoc, după casarea celor dintâĭ, îl aleseră ca deputat al lor.

In această adunare, Alexandru Cuza sprijini, în şedinţa din 29 Octombrie, pe Manolache Costache când ceru desfiinţarea privilegiilor, principiŭ ce fu primit cu aclamaţie de întregul divan [2]). De altfel Cuza nu iea parte la nicĭ o desbatere din divan, nicĭ măcar la chestiunea cea atât de furtunoasă a relaţiilor dintre proprietarĭ şi ţăranĭ. El nu se credea orator şi se abţinea de a vorbi. Intre numeroasele propunerĭ ce se făcuse pentru deslegarea acesteĭ însemnate chestiunĭ, îl vedem votând pentru acea a improprietăririĭ pe locurile întregĭ cultivate de ţăranĭ, propunere făcută de C. Negri şi care cade neîntrunind decât 16 voturĭ; precum tot atuncĭ el votează contra socotinţiĭ comitetuluĭ proprietarilor marĭ care admitea teoria ţăranuluĭ chiriaş. Cu toate acestea, Alex. Cuza votează şi contra propuneriĭ locuitorilor sătenĭ care era prea agresivă şi menită a turna oleĭŭ pe foc, în loc de a potoli pasiunile; propunere ce fusese combătută şi de Cogălniceanu [3]).

Rolul luĭ Alexandru Cuza în divanul ad hoc şi în chestia ţărănească este îndestul de şters, cu toate că înclina către deslegarea liberală a acesteĭ daraveriĭ.

Imprejurarea că el nu s'a afirmat prea pe faţă de partizan al ţăranilor, explică cum de fu primită candidatura luĭ la domnie de toţĭ membriĭ partideĭ naţionale, care, dacă eraŭ într'un gînd în ceea-ce privea unirea, eraŭ departe de a se întîlni în aceleaşĭ părerĭ, în privirea deslegăriĭ chestiuniĭ agrare [4]).

Sub căimăcămia de treĭ, Cuza este înaintat la rangul de colonel şi este numit locotenent de hatman [5]). El intră în adunarea din 1858, ca deputat al proprietarilor micĭ din judeţul Fălciŭ [6]), de care adunare este ales domn în 5 Ianuarie 1859.

---

1) *Place c. Walewsky* 6 Iulie 1857, *Ibidem* p. 53.

2) *Buletinul şedinţelor adunăriĭ ad-hoc a Moldoveĭ* No. 7,30 Octombrie 1857. Cf. discursul luĭ M. Cogălniceanu din 15 Februarie 1861. Procesele-verbale ale adunăriĭ XXI, p. 271.

3) Şed. din 19 Decembrie, Buletin No. 22 din 21 Decembrie 1857. Această purtare a luĭ Cuza este potrivită cu caracterul sĕŭ. N. Suţu (*Mémoires, du prince N. Sutzo grand locothète de Moldavie*, 1788-1871 *publiés par Panaite Rizos*, Vienne 1899, p. 365), spune că Cuza „comptait il est vrai parmi les jeunes gens qui avaient rompu avec le passé ; mais il ne s'était jamais montré partisan du radicalisme, ni n'avait professé des opinions extrêmes".

4) Atâta este adevĕrat, iar nu că „partidul bĕtrân îl credea pe Cuza inamic al improprietăririĭ ţăranilor", cum spune Bolintineanu, *Viaţa luĭ Cuza Vodă*, Iaşĭ, p. 10.

5) G. Sion. *Alex. Cuza* citat. Nu ministru de războiŭ, precum se susţine de unii. Aducem ordinul original de numire din 23 Octombrie 1858 sub No. 9: „D-sale *Colonelului Alecu Cuza*: Considerând deosebitele merite ce vĕ caracterizează, căimăcămia găseşte de cuviinţă a vă însărcina, în funcţiunea ce ocupaţĭ, şi cu îndeplinirea tuturor îndatoririlor prescrise de aşezămînt *pînă la înlocuirea postuluĭ de hatman*. (Subsemnaţĭ) Catargi, V. Sturdza, Panu. *(Hârtiile Rossetti)*.

6) *Patria* 22, 1858.

CARACTERUL LUI ALEXANDRU CUZA. Individualităţile aŭ fără îndoială un rol în istorie, prin intervenirea personalităţiĭ lor în daraverile omeneştĭ şi prin ciocnirea acesteĭ a lor personalităţĭ cu aceea a altora ce iaŭ parte la desfăşurarea împrejurărilor. Personalitatea saŭ caracterul unuĭ om este productul maĭ întâĭ al genezeĭ sale fizice, în care joacă un mare rol ereditatea; apoĭ al împrejurărilor care aŭ înconjurat a luĭ desvoltare; cu alte cuvinte, al germenuluĭ şi al mediuluĭ în sînul căruia a crescut. Acest din urmă agent, mediul, lucrează fără încetare asupra caracteruluĭ şi-l schimbă necontenit, în cât nu este potrivit a se considera caracterul unuĭ om, ca element neschimbător, pe la începutul chiar a arătăriĭ luĭ în câmpul istorieĭ. Totuşĭ, de la o vîrstă oarecare, unele apucăturĭ maĭ fundamentale rĕmân neschimbate şi, maĭ ales când rolul personalităţiĭ nu a ţinut mult timp, se poate socoti până la un punct ca statornice părţile maĭ de seamă ale caracteruluĭ eĭ — şi fiind-că acest caracter ne explică o mare parte din faptele în care personalitatea va interveni, este bine, ca în asemenea cazurĭ, să se schiţeze, prin câteva trăsăturĭ generale, felul de a fi al individualităţilor istorice. Cuza a domnit numaĭ 7 anĭ, scurt rĕstimp din viaţa omenească, şi când a fost ales, era în vîrstă de 39 anĭ, decĭ om format, în care se cristalizase acuma însuşirile cele maĭ de seamă ale caracteruluĭ sĕŭ. Să le schiţăm, întru cât ne învoesc această lucrare, amintirile contimporanilor.

Maĭ întâĭ ca fizic, Alexandru Cuza era «un bărbat de statură mijlocie, însă arătos, cu o înfăţişare plăcută şi ademenitoare. Manierele luĭ eraŭ distinse, ceea-ce nu puţin îĭ ajută în izbînzile sale diplomatice» [1]. Când îl atingeaĭ, nicĭ odată nu-ţĭ rĕmânea dator cu rĕspunsul. El era foarte sincer şi prieten adevĕrat; dar şi către cine nu-ĭ plăcea, se arăta îndată, căcĭ el nu ştiea să făţărească. El nu iubea pompa şi arătările exterioare şi făcea foarte puţin caz de ovaţiĭ şi de serbătoriri, pe care, cele maĭ de multe orĭ, le ştiea că sunt de comandă [2]. Era nelacom de banĭ, şi cea maĭ bună dovadă despre aceasta este că, după cum spune Bolintineanu, el a fost unul din domniĭ ce aŭ eşit din domnie, fără să fi făcut avere mare [3]. El însă nicĭ nu avea nevoĭ prea marĭ; nu iubia luxul; masa şi traiul sĕŭ eraŭ cumpătate; avea însă mare plăcere pentru caĭ frumoşĭ, cu toate că nu era bun călăreţ. Intr'un grad înalt era desvoltat la el simţimîntul dreptăţiĭ, pe care o recunoştea chiar şi către duşmaniĭ sĕĭ. Aşa când apără pe mitropolitul Meletie care era să fie dat în judecată, pentru că tăgăduise legitimitatea adunăriĭ din 1858; când ceru să se recunoască prinţuluĭ Grigore M. Sturdza însuşirea de deputat în aceeaşĭ adunare; când anulează, în afacerea antreprizeĭ şoseleĭ din Galaţĭ, sechestrul pus pe averea luĭ Lascar Catargiu care, cu toate aceste, devenise unul din duşmaniĭ luĭ ceĭ maĭ rostiţĭ [4].

---

1) Bolintineanu, *Viaţa luĭ Cuza-Vodă*, p. 40 Comp. p. 17.

2) Asupra acestuĭ punct, vezĭ salutarea ce i-o făcură ţăraniĭ la 11 Decembrie 1861, *Românul* 20 Ianuarie 1862.

3) Bolintineanu, *Viţa luĭ Cuza Vodă*, p. 132. Comp. Anghel Dimitriescu, *Discursurile luĭ Barbu Catargiu*, Bucureştĭ, 1886, p. LV.

4) Vezĭ decretul din 6 Octombrie 1865 în *Monitorul Oficial* din 8 Oct. 1865.

Pe lîngă dreptate, avea însă și o mare delicateță de simțiminte. Asupra acestuĭ punct, domnul I. Zane spune că pe când Bolintineanu, fostul ministru și prieten al luĭ Cuza, stătea în casa părinteluĭ d-luĭ Zane, și era plin de datoriĭ, pe lîngă că și greŭ bolnav, Cuza știindu-l mîndru, întrebuințase următorul mijloc pentru a-l face să primească un ajutor. Pusese pe un negustător să-ĭ scrie, că odată l'a înșelat cu o sumă de banĭ ; dar că mustrându-l conștiința, i-o restitue [1]).

Cuza era apoĭ foarte mîndru și nu pleca ușor capul înaintea altuia. Încă din timpul părcălăbieĭ luĭ, pe când oștirile austriace ocupaŭ Galațiĭ, soldațiĭ nemțĭ obicinuiaŭ a face multe necuviințĭ. Cuza ceru de maĭ multe orĭ de la comandantul trupelor din Galați să-și înfrîneze oamenĭĭ, la care i se răspundea tot cu glume. Într'o zi el trimise o companie de soldațĭ românĭ, ca să prindă pe ceĭ austriacĭ prin crișme și alte locurĭ publice, iĭ legă cot la cot și-ĭ aduse la cazarmă. Comandantul, pentru a nu păți și altă dată atare rușine, saŭ spre a nu fi nevoit a se opune cu puterea și a vărsa sânge, luă măsura de a pune pe soldațiĭ seĭ la rînduială. Această notă a caracteruluĭ luĭ Cuza va domina maĭ ales în politica luĭ exterioară. Cuza era un înfocat naționalist și patriot, precum o dovedește maĭ întâĭ răsunătoarea luĭ demisie, apoĭ ținuta sa mîndră și vrednică față cu toate puterile, în tot timpul domnieĭ luĭ, ținta luĭ supremă fiind ridicarea politică a poporuluĭ seŭ ; după cum o dovedește și, după eșirea luĭ din domnie, refuzul seŭ de a reintra în țară cu ajutorul baionetelor străine, când Franța iĭ făcu această propunere [2]). Față cu clasele țăriĭ, Cuza era un protivnic al boerilor, un partizan declarat al poporuluĭ de jos și un luptător aprig și neobosit pentru egalitatea socială și pentru răsturnarea privilegiilor, și în această privire, omul cel maĭ potrivit pentru perioada de desvoltare, în care intra poporul românesc și care trebuia să-l prefacă, din starea de barbarie orientală în acea a Occidentuluĭ civilizat.

Dar acest caracter avea, ca toată făptura omenească, și umbre pe lîngă lumină. Era neserios, zeflemist, lua toate lucrurile în ușor și prea nepăsător de soarta luĭ, de care însă era legată acea a poporuluĭ pe care domnea [3]). Cuza apoĭ deși foarte inteligent, cuprinzând ușor lucrurile, nu prea iubea munca [4]). Pe de altă parte iĭ plăcea mult a rîde și a-și bate joc de aceĭ ce-l înconjuraŭ maĭ de aproape, și ținea în seamă, prin o mare simpatie, pe aceĭ ce primeaŭ glumele luĭ. Așa se făcu de el lăsă adeseaorĭ trebile pe mânile oamenilor seĭ de încredere și de se constitui așa numita luĭ camarilă : (Librecht, Docan, Pisoschi), tocmaĭ în momentul când el își îndușmănise într'un chip așa de grav mare parte din clasa conducătoare, prin lovitura de stat.

---

1) Scrisoarea d-luĭ *Iuliu Zane către A. D. Xenopol*, publicată în *Arhiva*, XII, 1901, No. 1—2. Scrisoarea negustătoruluĭ a fost dată de d. Zane Academieĭ române. Vezĭ și *Monitorul Oficial*, 4 Iunie 1892.

2) Dovezile se vor aduce în cursul expunereĭ.

3) Valentineanu, *Alegerea, detronarea și înmormîntarea luĭ Cuza-Vodă*, Bucureștĭ 1898, p. 17.

4) *Place c. Walensky* 9 Maĭ 1895 *Acte*, IX, p. 336: „Tout ce qui sent l'application et les affaires le fatiguent". *Același c. Walewsky*, 24 (12) Ianuarie 1859, *Ibidem* IX, p. 242 : „par une bizarrerie de son caractère, à la fois résolu et paresseux, on ne le vit pas se placer au premier rang des lutteurs qui repoussèrent avec tant d'énergie les intrigues de la Turquie et de l'Autriche".

Conform cu aceste contrasturĭ în caracterul sĕŭ, ĭĭ plăcea loviturile zdravene, şi neaşteptate [1]).

Aceste puţine îndegetărĭ psicologice să slujească spre a explica unele fapte pentru a căror explicare, numaĭ elementele obiective nu ar fi îndestulătoare.

Acest om, astfel închegat de fire din tainele ereditățiĭ, era să se urce pe tronul ţărilor române, în momentul cel maĭ critic al vieţeĭ lor, atuncĭ când tratatul de Paris, scoţindu-le de sub jugul Turcilor şi al Ruşilor, sub care stătuse până atuncĭ încuĭbate, le chema la o viaţă nouă, atribuindu-le un rol în mersul politic al lumiĭ orientale.

Nu e vorba, era să se împărtăşască din această viaţă, de o cam dată numaĭ o mică frântură din corpul poporuluĭ român, clasa maĭ înaltă a societăţiĭ, şi unde şi unde, câte un element ce pătrundea din straturile inferioare cătră regiunile cele maĭ de sus. In clasa însă chemată la conducerea evenimentelor, se făcuse încă de maĭ mult timp o rumpere, o sfişiare. O parte, cea maĭ numeroasă din această clasă, deşi nu se dădea înderĕpt în faţa unuĭ progres politic şi cerea unirea împreună cu minoritatea, era departe de a fi călăuzită de aceleaşĭ ideĭ şi în privirea progresuluĭ social, a lepădărĭĭ sincere şi neprefăcute a privilegiilor şi în îmbrăţoşarea principiilor egalităţiĭ, proclamate şi hotărite de actul de naştere al poporuluĭ român — Convenţia de Paris.

Fondul cultural pe care se implânta, ca un arbore străin, noua concepţie a vieţiĭ de stat, decretată de areopagul european, era un straniŭ amestec de ideĭ, de năzuinţĭ şi de interese din cele maĭ protivnice, pentru a căror unificare, în senzul propăşirĭĭ cătră o stare maĭ bună, era să încleşteze o luptă uriaşă între elementele trecutuluĭ şi acele ale viitoruluĭ. Era uşor de decretat pe hârtie transformarea unuĭ popor; de a înlocui în articole privilegiile cu egalitatea, fără-delegile cu libertatea, neştiinţa cu lumina, barbaria cu civilizaţia; dar era greŭ, cumplit de greŭ, de a face să pătrundă aceste principiĭ în viaţa reală, şi să prefacă înseşĭ formele eĭ, învechite şi ruginite, în forme noŭĕ frumoase şi strălucitoare.

De la 1821, până la urcarea luĭ Cuza în scaun, se petrecuse de sigur adîncĭ schimbărĭ în societatea română; dar aceste schimbărĭ atinsese numaĭ formele vieţiĭ culturale şi naţionale. Se luminase întru câtva mintea; se ridicase conştiinţa română; se implantase în inima unuĭ număr de oameni, dorinţĭ şi aspiraţiunĭ vagĭ după un ideal naţional, întrevĕzut însă numaĭ în neguri şi zugrăvit maĭ mult ca întruparea unuĭ vis politic. Reforme sociale nu se făcuse aproape de loc, saŭ acele ce se încercase, întorsese desvoltarea înapoĭ, în loc de a o duce înainte. In privirea socială, poporul român se află maĭ rĕŭ decât toate celelalte popoare din Europa. Privilegiile şi neegalitatea se înfăţişeaŭ încă în toată goli-

1) Cât despre celelalte defecte ce i se puneaŭ în seamă, Bolintineanu, *Viaţa luĭ Cuza-Vodă*, spune: „Se imputaŭ domnuluĭ patima joculuĭ; el nu maĭ juca alta decât jocurĭ ordinare cu amicĭĭ, de când se numise domn. Il acuzaŭ de mîndrie. In casă era amabil cu toţĭĭ; ĭĭ puneaŭ pe toţĭ să şadă, le permitea să fumeze, să rîză. Il acuzaŭ de bĕutură; nu bea decât apă la masă şi un licor după masă. Il acuzaŭ de patima pentru femeĭ, Nu a despărţit nicĭ un bărbat de femeea sa; nu a făcut să plângă nicĭ o mamă pentru fiica sa răpită".

ciunea lor, și toate încercările de a le răsturna nu făcuse decât a le întări încă mai mult pe capul maseĭ poporuluĭ.

Tocmaĭ aice stătea greul problemeĭ. Convenția de Paris ataca grava chestiune a transformăriĭ sociale a poporuluĭ român. Ea nu invoia deplina realizare a dorințeĭ politice — unirea — dar legiferase în chip lămurit desființarea privilegiilor, a boerieĭ, a monopolurilor și breslelor, și ceruse îmbunătățirea soarteĭ claseĭ celeĭ maĭ numeroase a poporuluĭ. Convenția de Paris, care trebuia aplicată de la 1859 înainte, cerea deci o transformare radicală a stăriĭ sociale a poporuluĭ român, adecă o prefacere și răsturnare de a totuluĭ tot a rețeleĭ de interese, pe care se întemeiase până acuma a eĭ clădire.

Lupta maĭ domoală petrecută cu transformarea ideilor, era să se ascută și să se imponcișeze, de îndată ce tărîmul eĭ se cobora din lumea cugetăriĭ în acea a faptelor reale.

La această luptă crîncenă și înderătnică, dată de noua concepție civilizată a vieții de stat contra formațiilor unuĭ întunecat trecut, era să presideze domnia luĭ Cuza, și conducătorul de căpetenie al falangeĭ răsturnătoare era să fie tocmaĭ — prin caracterul luĭ — noul domnitor al țărilor române.

A. D. Xenopol.

INFERNUL

Traducere din Dante

CANTUL XI

Din culmea unuĭ creștet singuratec,
Rotund clădit din sparte stâncĭ, acum
Vĕzuì alt iad în fund un loc selbatec. [1]

Siliță pe-aci de puturosul fum
Grozav de rĕŭ ce iese-adînc din vale,
Ne-am dat pe dup'un larg sicriŭ, ce'n drum

Stetea, scriind pe marginile sale:
«Al Papeĭ cel ce fost-a de procletul
Fotin s dus pe rătăcita cale» [2]

«Pe-aicĭ vom merge 'ncet», «mi-a zis poetul,
«Ca'n fumul puturos să nu te 'necĭ,
«Și'n drum să te deprinzĭ cu el, cu'ncetul».

Așa Virgil. Iar eŭ: «gîndește, decĭ,
Cu ce-am putea s'umplem aicĭ maĭ bine
Intregul timp cât fi-vom pe potecĭ».

«Tu vezĭ că mĕ gîndesc. Cuprind în sine
Aceste stâncĭ treĭ cercurĭ. Merg și ele
Treptat, dar sînt maĭ micĭ, pricepĭ tu bine.

«Și toate-ascund mișcărĭ și duhurĭ rele.
Dar pentru c'o să-ĭ vezĭ aci 'n presurare
Să-ți spuiŭ de ce și cum aŭ casnă ele.

«Orĭcare crimă'n lume o țintă are:
Nedreptul cel-ce-aduce stricăciune
De-aproapeluĭ prin silă și'nșelare.

«Dar frauda este un propriŭ rĕŭ al minţiĭ [3])
Osînda-ĭ e maĭ grea. Pe-aceştĭ mişeĭ
Aŭ mult maĭ grea sporire a suferinţiĭ.

«Tiraniĭ staŭ maĭ sus, un cerc aŭ eĭ. [4])
Treĭ feluriĭ însă'avem de sîlnicie,
Deci cercul e 'mpărţit şi el în treĭ.

«Poţĭ face silă celuĭ sfînt şi *ţie*
Şi-*aproapeluĭ*. Zic, luĭ şi-avereĭ sale.
Precum voiŭ spune ca ştiut să-ţĭ fie.

«Luĭ poţĭ să-ĭ stricĭ prin loviturĭ mortale
Saŭ moarte chiar; şi-averea luĭ răpind,
Prin furt şi foc şi silă făr' de cale. [5])

«Aceĭ ce-omoară decĭ, şi aceĭ ce-aprind,
Răpesc şi fură, toţĭ aceştĭa'n cete
In cea dintăĭ genune se cuprind.

A doua însă ca locaş se dete
La ceĭ-ce caută 'n aniĭ eĭ să stringă
Ce'ĭ sfînt, decĭ merg pe căĭ nemângăiate: [5])

Apoĭ ce şi cu vină firul vieţuiriĭ
Câţĭ pierd şi-asvîrl averĭ, în loc să strângă,
Şi-aceĭ ce plâng când n'aŭ de ce să plângă.

«Poţĭ face sil' a¦ oĭ Dumnezeiriĭ
De-o blestemĭ din adînc [7]) şi-ĭ negĭ fiinţa,
Orĭ calcĭ nestrămutata lege-a firiĭ.

«Decĭ ultima genune locuinţa
Sodomeĭ şi-a Cahorseĭ [6]) semnu-şĭ are,
Cu ceĭ-ce ultrageară Provedinţa.

«Perfidia cea de-apururĭ cu mustrare
Inşală şi pe-acel ce nu se'ncrede
Şi şi pe-acel ce'ncrederea i-o are.

«In cazu'ntăĭ ea rupe,– aşa se vede,
Ce-a vrut să lege Firea şi s'adune [7])
Şi aşa într'al *doilea cerc*, spre-adînc purcede

Minciun', abuz şi furt, şi 'nşelăciune
Curviĭ şi vrăjĭ şi tot ce linguşeşte
Şi alte-asemenĭ căĭ de spurcăciune,

Trădarea însă până 'n fund strivește
Iubirea cea de veci și 'ncredințarea
Ce-adînc isvor avênd din ea pornește:

«In cel mai strîmt ponor, în înghețarea
Din centrul lumii, 'n ultim' adîncime
Etern strivită'n dinți va fi trădarea.»[8])

«Maestre»-am zis, «cu câtă limpezime
Mi-arăt'a ta pricepere înaltă
Intregul iad cu scara lui de crime.

«Dar iată'n Stix prin mlaștini unii saltă,
Pe unii-'i udă ploi și-i bate vîntul,
Se'njură și să bat o seamă 'n baltă:

«De nu sunt rěi, prea aspru li-e mormîntul
De sînt ei rěi, de ce nu-s în cetate?
Să-mi spui de ce, că nu'nțeleg cuvîntul?»

Virgil atunci: «Iți sînt întunecate
Privirile, din limpezi cum iți fură,
Ori sufletu-ți pe alte căi s'abate?

«Uitat-ai tu frumoasa 'nvățătură
Din Etică, tratând despre păcat,
Că omul cel stricat e din natură

«Mișel, feroce și necumpătat [9]).
Necumpătul e ins' un rěu din fire,
Decî mai puțin hulit, mai mult iertat.

«Și-acum, de poți să facî deosebire
Și-aminte ți-i pe ce își iaŭ răsplata
In vînt și ploi și-a apelor isbire,

«Vezi bine pentru ce nu staŭ cu ceata
Spurcaților de-aicî, de ce li-e chinul
Mai blând și mai cu milă judecata».

«O soare care 'mprăștii cu deplinul
Ce-i tulbure și nor în gîndul meŭ,
Și neguri risipind aduci seninul!

«Un nod să-mi mai deslegi. Poete, vreŭ
Să mi spui, în care chip cămătăria,
Își bate joc, cum zicî, de Dumnezeŭ?»

«Tu ştiĭ ce te-a'nvĕţat filosofia
In multe părţĭ, mi-a zis, decĭ nu uita:
Natura 'n vecĭ işĭ are obîrşia

In însuşĭ *Dumnezeŭ* şi arta sa,
Iar ceĭ-ce din natură ştiŭ să scoată
Eterne legĭ, aceia pot afla

C'a firiĭ este arta voastră toată,
Urmând-o 'n drum ca fiul pe Părinte,
Decĭ e luĭ Dumnezeŭ ca o ne oată [10].

«Aceste douĕ, de-ţĭ aducĭ aminte
Ce Moise'n biblie la inceput o spune
Sînt drumul sfînt al mergeriĭ nainte. [11]

«El ins' avènd alt drum, nu se supune
Nicĭ firiĭ, şi nicĭ arta'n preţ n'o are,
Căcĭ toat'a luĭ speranţă 'n crime-o pune.

«Se mergem decĭ! E timpul de plecare!
Din mare peştiĭ ies pe cer acum,
Şi'ntors de tot spre-apus e carul-mare,
Iar până'n fund de Iad maĭ este drum».

CÂNTUL XVI

Din locul unde-am fost, simţiam cum vine
Un vuet surd, de riŭ din Iad vecin,
Aşa cum face 'n stup un roiŭ de-albine.

Treĭ umbre-atuncĭ vĕzuĭ că 'n grabă vin,
Desprinse dintre umbrele-alungate
Pe şesul plin de ploĭ, de plânset plin.

Veniaŭ strigând cu glasurĭ ridicate:
Ia stăĭ! Că după port, de nu ne minte,
Aĭ fi şi tu cu noĭ dintr'o cetate».

Vaĭ de ce rănĭ din aerul ferbinte
Vĕzuĭ pe eĭ, şi proaspete şi 'nchise:
Mĭ-e groază chiar şĭ-acum şi mĭ staŭ în minte.

La glasul lor, atent Virgil s'oprise
Şi-ntors apoĭ: «S'aşteptĭ pe-aceştia treĭ
Şi fiĭ cuviincios cu eĭ» 'mĭ zise.

«Căcĭ dacă n'ar fi focul care zace
Pe-acest pămînt, să nu te temĭ de-arsură,
De-aĭ merge tu la eĭ maĭ bine aĭ face!»

Am stat, iar eĭ venind, işĭ începură
Din noŭ acelaş cântec şi sosind
Toţĭ treĭ deodat' o roată se făcură [1])

Cum umbl'atleţiĭ goĭ, mereŭ ochind
S'atace cu folos, pe chibzuite,
Când eĭ la trântă şi 'mbrâncelĭ se prind,

«Murdarul chip ce-avem şi-această fugă»
Mi-a zis un duh «de-ţĭ fac vr'o ispitire
Să fugĭ de noĭ şi plânsa noastră rugă:

Asemenĭ eĭ, cu feţele-aţintite
Spre noĭ aşa că glesnele ce-ndrugă
Şi gîtul strîmb aŭ drumurĭ felurite. [2])

«Să spuĭ măcar pe-avuta-ne mărire,
Tu cine eştĭ, acel ce 'n vĭaţă poţĭ
Străbate-acest locaş de chinuire?

«Acest din faţa mea, şi el ca toţĭ,
Murdar şi gol aicĭ cum e cu totul,
Avŭ maĭ mare rang de-cum socoţĭ!

«Faĭmosul Guĭdoguera e, nepotul
Gualdrateĭ, şi-a făcut în viaţă bine
Cu fĭeru 'n lupte şi 'n judeţ cu votul [3])

«Iar cel ce 'nalţă praful după mine,
Teghiajo e, smerit în lumea asta,
Dar demn să-l fi slăvit în lumĭ senine [4])

«Iar eŭ, pe care m'a bătut năpasta,
Eŭ Rusticuci sînt şi m'a stricat
Maĭ mult decât orĭ ce, trăind, nevasta» [5])

Prin foc aş fi sărit şi-aş fi căutat
Să-ĭ string la piept, ca fiul bun pe-o mamă,
Şi cred că şi Virgil m'ar fi lăsat.

Dar numaĭ m'aş fi ars, de bună samă.
Şi-aşa, simţiĭ că temerea-mĭ învinge
Voinţa 'n piept, şi am stat pe loc de teamă.

«O nu dispreț», am zis «durere 'ncinge
Sărmanu-mĭ piept, de-a voastră tristă stare,
Și nu 'n curînd din piept mi se va stinge.

«Durere m'a cuprins și milă mare
Indată ce Virgil mi-a spus anume
Că voĭ veniță, voĭ demniĭ de admirare.

«Din țara voastră sînt; și-al vostru nume
Din pieptul meŭ nicĭ când eŭ n'am să-l șterg,
Și-ascult cu drag și-admir ce-ațĭ fost pe lume.

«De rĕŭ eŭ fug, și după bine-alerg,
Că-mĭ fu promis de Proniа cerească:
Dar până 'n centru am dintâĭ s'alerg».

«O, lungă fie-țĭ vĭața pămînteasсă»
Răspunse-un duh cu vorbele 'necate
«Și faĭma ta 'ndelung să strălucească!

«Dar spune-ne, maĭ sunt virtuțĭ bărbate
Ca 'ntr'alte vremĭ, porniĭ spre fapte bune,
Orĭ stins e tot ce 'ĭ nobil d n cetate?

«Căcĭ nu de mult sosit aci 'n genune
Un soț de-al nostru, unul Borsiere,
Ne 'ntunecă de tot cu ce ne spune»!

«Aĭ alte legĭ și 'n prip' aĭ strîns avere,
Florența tu! Ș'acum eștĭ îngîmfată,
Dar vaĭ, te sbațĭ tu singură 'n tăcere».

Așa vorbiĭ cu fața ridicată.
Și acu 'ntre dînșiĭ se priveaŭ tăcênd
Ca cel ce-aude-o vorb' adevĕrată.

«De-țĭ este lesne-așa, să spuĭ orĭ când
Ce-i drept», mĭ-aŭ zis «ferice-atuncĭ, ferice
De tine, că vorbeștĭ ce-țĭ este 'n gînd.

«Iar dacă veĭ ieși din Iad, de-aice
Când veĭ vorbi de el, în lumĭ cu soare,
Și-«am fost în el» când vesel tu veĭ zice,

«Vorbește și de noĭ printre popoare!»
Și roata desfăcênd-o, dispărură,
Părînd tustreĭ cu aripĭ la picĭoare.

Nu zicĭ așa de iute-amin, din gură,
Pe cât le-a fost de iute prăbușirea.
Virgil apoĭ părù prin noaptea sură,

Porniĭ și eŭ. Urla acum vuirea
Aceleĭ ape, — așa de-apropiĭat,
Cât nu puteam să ne-auzim vorbirea.

Ca riul cel ce singur 'șĭ-a creĭat
Din Monte Viso drumul și pornește
La stînga pe-Apeninĭ, și 'ntemeĭat

In munți el Aqua Cheta se numește,
Și-abia când dă la Tovle pe câmpie
Alt curs ia 'n văĭ și-alt nume el primește

Și cade de pe coastă cu mânie
Din sus de Benedet' unde sub dealurĭ
Ar fi locaș de-ajuns și pentr'o mie [7])

Așa și-aicĭ din repezi'e malurĭ
Urla 'negrita apă ce scoboară
Grozav fierbèndu-șĭ tulburele valurĭ.

Pe-atuncĭ eram și eŭ încins cu sfoară —
Căcĭ tot credeam să prind, când o avuĭ,
Pantera cea pestriță și ușoară — [8])

Acum de peste briŭ mi-o desfăcuĭ
Așa precum Virgil mi-a dat poruncă,
Și-apoĭ, făcută ghem, i-am dat-o luĭ.

La dreapta el se 'ntoarse prin speluncă
Spre-abis, și-apoĭ vĕzuĭ cum se 'ndoește
Și 'n negre văĭ văzuĭ cum o aruncă.

«Ieși-va lucru noŭ de-aicĭ firește»
Mi-am zis în gînd, vĕzènd a luĭ urmare
Și cum plecat spre-abis atent privește.

Ah, ochĭ deschișĭ să-ĭ aĭ cu omul care
Nu vede numaĭ fapta, ci pătrunde
Cu mintea 'n gînd și 'n tot ce-ascuns el are!

Decĭ zise el: «Ieși-ne-va din unde
Ce-aștept aicĭ, iar gîndu-țĭ stă s'o spună [9])
Și 'ndată veĭ vedea ce-acum s'ascunde.

Când pare-un adevĕr a fi mincnină
Să-l tacĭ, cât poţĭ, ca nu cumva să-ţĭ facă
Ruşine aşa, deşi ţi-e fapta bună [10])

Dar gura mea nu poate-acum să tacă!
Şi iată jur pe-aceast' a mea cântare,
Şi-aşa cum vreaŭ ca versul meŭ să-ţĭ placă —

Vĕzuĭ urcând prin noapte 'n necurmare
Un monstru din adincu 'ntunecat,
Să 'nspăĭminte pe-un om orĭ cât de tare,

Precum se 'nnalţ' acel ce-ĭ scufundat
Să scoaţă din adinc cătuşe prinse
De stânci orĭ de-altceva, e ajutat

De tălpĭ şi 'n sus staŭ braţele ĭ intinse [11]).

G. Coşbuc

SCRISORI INEDITE DE VASILE ALECSANDRI

Scrisorile luĭ Alecsandri către D-na Alecsandri, pe care începem a le publica maĭ la vale, aŭ o însemnătate vĕdită. Marele poet le adresează soţieĭ sale din diferitele localităţĭ europene, ale căror farmece pitoreştĭ îl atrăgeaŭ maĭ mult. Vom găsi în ele descrierĭ frumoase, entusiasmurĭ de poet înaintea priveliştilor care'l încântaŭ, vecĭnica sa mulţumire şi nicĭ o lacrimă!... Sufletul senin al luĭ Alecsandri, a fost pururea fericit. Poetul a fost în aşa chip făurit, şi soarta scutindu-l de orĭ-ce grijĭ marĭ pămînteştĭ, viaţa pentru dînsul a fost o nesfîrşită sĕrbătoare.

Când critica pozitivă se va impune şi la noĭ, când învĕţătoriĭ cu mintea limpede şi despreţuind acele teoriĭ nebuloase fabricate de transcendentalismul german, care vedeaŭ în poet un fel de făptură aeriană, neatinsă de greutăţile vieţiĭ, studiind corespondenţele marilor poeţĭ, vor vedea ce legătură se află între viaţa lor ideală şi cea personală, şi cât de mult una e condiţionată de cealaltă. Ce ar fi fost un Alecsandri sărac, mistuit de povara vieţiĭ, izbit de marĭ şi grele nevoĭ, în războiŭ aprig cu rĕutatea lumiĭ şi cu pasiunile eĭ?... De aceea publicându'ĭ corespondenţa, această viaţă intimă, şi dezvăluind pe Alecsandri aşa cum a fost şi cum s'a arĕtat a lor sĕĭ, fără a se maĭ ascunde subt alcovul arteĭ, nădăjduim să aducem nu numaĭ un folos estetic, ci şi unul real, ştiinţific. De altfel, scrisorile acestea sunt destul de plăcute şi constituesc una din lecturile cele maĭ distractive.

N. R.

I

Monte Carlo, Maiŭ 1882.

Dragă,

Plecând de la Genova pe la 4 ore după amează, am sosit aicĭ la 11 $^1/_2$ şi am tras la Otel de Paris unde am dormit cât şeapte intr'un pat minunat, căcĭ până aicĭ n'am avut parte decât de paturĭ nemţeştĭ, adică proaste.

Am făcut călătoria de pe Cornişa pe lună, avènd în stînga Marea ce se întindea până în fundul orizonuluĭ cu mişcările eĭ line, şi în dreapta dealurile acoperite cu măslinĭ, cu portocalĭ înfloriţĭ, etc., printre care sburaŭ milioane de uciole. Privighetorile cântaŭ nebune de-alungul malurilor Măriĭ şi glasul lor se unea armonios cu vuetul valurilor. Eŭ din parte'mĭ ca să nu staŭ de geaba, cântam

bucăți din «Bărbierul de Seviglia» și astfel am sosit la Monte-Carlo, sănătos, voios și regretând că nu ești cu mine, dar helbet!...

Grădina cazinului cu terasele sale este o adevărată minune, mai cu seamă când știe cineva ce era locul acesta cu 15 ani in urmă. Pe o stâncă arsă de soare s'au creat un raiu și imprejurul acestui raiu s'au ridicat un oraș intreg. De ce nu avem Moșia Mîrcești lingă Monte-Carlo? Ce admirabil efect ar face lunca pe malul Mării Mediterane!... Și noi ce ne-am lefăi!...

Plec astăzi la 2 ore la Marsilia unde voi sosi la 9 ½ seara; apoi mâine dimineață mă voiu duce la Montpellier, dar mărturisesc că de n'aș fi grăbit aș mai rămâne cu mulțumire incă vr'o săptămână aici unde am lumină, soare și flori in belșug.

Sper să găsesc la Montpellier un răvaș de la mata cu vești bune de acasă. Prin urmare te sărut de-o mie de ori... helbet.

V. Alecsandri

II

Montpellier, 8 Maiu 1882.

Dragă,

Sosind eri Duminică la Montpellier, am fost primit la gară de către Bonaparte Wyse, baronul de Turtulon, Laforgues și alți amici ai mei necunoscuți. Pe la 2 oare după amiazi ne-am dus aproape de Montpellier, in parcul unui castel, unde eraŭ adunați mulți felibri și multe dame. Acolo am fost așezat pe un jèlț, in ochii tuturor ca un obiect de curiositate, alăturea cu d-na Presidentă și am asistat timp de 4 ore la numeroase citiri de poezii in limba provențală și cântece populare care produse mare entusiasm. Studenții români din Montpellier mi-aŭ prezentat o mare coroană de trandafiri pe care 'i am impărțit la dame după ce le-am citit in gura mare *Cântecul ginteĭ latine.*

Seara pe la 7 oare mare banchet in onorul meŭ, la care asistaŭ vr'o 60 de persoane. S'aŭ ridicat multe toasturi in onorul meŭ, și in fine mi s'a oferit o statuetă de bronz foarte frumoasă din partea Felibrilor. Am mulțumit cum se cuvine și m'am intors acasă pe la mezul nopței. Sunt sănătos și am de gînd a pleca de aici poimâini ca să mă intilnesc cu Mistral la Avignon, apoi m'oi duce la Forcalquier. Nu ai nici grijă; iți e voinic moșneagul.

Te sărut de mii de ori.

V. Alecsandri.

III

Marsilia, 1 Maiu 1882

Dragă, la Montpellier am primit cea dintăi scrisoare a matale și m'am mihnit vezând cât ești de neliniștită pentru mine. Băbușcă dragă, nu-ți cunoști moșneagul; nu știi că in voiaj eŭ devin tinĕr de 30 de ani, insă tinĕr cu experiența unui om de 60. N'ai dar nici o grijă; mĕ păzesc de ori ce ar putea să 'mi fie vătămător pentru ca să'ți revin acasă sănătos și voinic.

gătură cu o oare-care structură particulară a creeruluĭ ; dar, cum știința nu este destul de înaintată spre a ne arăta această structură, ne este cu neputință de a o lua ca bază. Cunoștința eĭ, de altmintrelĭ, nicĭ nu poate modifica descrierea condițiuniĭ mintale care decurge din ea și pe care ne-o arată observațiunea» (1)

Rasa astfel înțăleasă, ne spune maĭ departe G. Le Bon, nu este o «rasă naturală», ci o «rasă istorică», adică «o rasă creeată prin întîmplătoare cuceririĭ, imigrăriĭ, etc. și formată prin urmare din amestecarea unor indiviziĭ deosăbițiĭ prin originile lor» Aceșiĭ indiviziĭ însă, trăind vreme de veacuriĭ, în aceleașĭ condițiunĭ de existență, au dobîndit prin ereditate, oare-care caractere comune, care «au sfîrșit prin a câștiga o mare fixitate și prin a determina tipul fie-căruĭ popor».

Așa dar, după d-niĭ Gustave Le Bon, Gumplowicz, și ca dînșiĭ maĭ sunt și alțiĭ, rasa ar fi tipul național, adică o oare-care combinațiune de caractere. Dar, aceste combinațiunĭ sînt variabile, pe cînd caracterele adevăratelor rase sînt permanente. Constituțiunea mintală a unuĭ popor nu este tot așa de fixă, ca și constituțiunea sa anatomică, după cum socotește d. G. L. Bon. Alt-fel se petrec lucrurile în ceea ce privesce creerul cel atît de mobil și alt-fel în ceea-ce privește caracterele anatomice, ca talia, unghiul facial, indicile cefalic, coloarea ochilor, a păruluĭ, a pieliĭ, etc.

«Aceste așa numite rase politice sau istorice, zice d. G. Vacher de Lapouge, aŭ fost produse de indiviziĭ de rase deosebite, dar uniți vreme de veacuriĭ în acelaș stat, supușĭ acelorașĭ instituțiunĭ, călăuziți de aceleașĭ credințe. Ele sînt niște compușĭ maĭ mult sau maĭ puțin stabilĭ, dar bine definiți și deosebițĭ de aceia pe care tot aceleașĭ elemente, alt-fel grupate, le-ar produce alăturea». Și, ca să nu maĭ fie confuziune între aceste grupări și între adevăratele rase, d. Lapouge propune, să le numim «etne» sau «etnii».

Putem așa dar, să spunem, că de și există un tip național francez, englez, german, romînesc etc , nu există o rasă franceză, engleză, germană, romînească, etc.

După ce am limpezit astfel terenul, să căutăm a defini, ce trebue să înțelegem prin cuvîntul «rasă».

Urmînd tot metoda științelor naturale, rasa, în înțălesul științific al cuvîntuluĭ, este o totalitate de indivizĭ, care au în comun un tip ereditar. Ea se cunoaște după suma caracterelor fisice, fisiologice și psichice, care îi constituesc tipul. Cum însă caracterele fisiologice și psichice nu se pot cunoaște, de cît după o îndelungată observațiune, clasificarea în rase s'a obișnuit a se face maĭ ales după caracterele fisice. Cele maĭ principale dintre aceste caractere sînt : forma și capacitatea craniană, talia și pigmentația corpuluĭ, adică coloarea pieliĭ, a ochilor și a părului.

Azĭ însă—cum spune și G. Le Bon—nu trebue să ne maĭ așteptăm a găsi o rasă naturală de cît la populațiunile sălbatece. Ba chiar și în vinele acestor po-

1) Op. cit. pag. 9.

pulațiunĭ nu curge un sânge cu desăvîrșire curat. Toți oamenii au azĭ, în vinele lor sângele maĭ multor rase. Totușĭ, dacă acest amestec este într'o proporție cu totul nepotrivită, dacă, de pildă, în vinele unuĭ individ, curge numai o sutime de sânge străin, se poate spune, prin toleranță, că acel individ este de rasă curată. Tot așa, dacă în sînul uneĭ populațiunĭ, indivizii aceștia de rasă curată, sînt într'o proporție atât de mare, că ceĭlalți să poată fi nesocotiți, se zice atuncĭ, tot prin toleranță, că acea populațiune este de rasă curată.

Rasa astfel înțeleasă, este un fapt biologic, o unitate naturală; noțiunea de rasă este o noțiune de ordin zoologic.

Rasa uneĭ populațiunĭ nu are decĭ, nicĭ o legătură fixă, nicĭ cu limba, nicĭ cu limitele politice, nicĭ cu formațiunile istorice.

Capitolul II

RASELE EUROPEI

Amestecul etnic al populațiunii Europeĭ actuale. — Determinarea filiațiunilor etnice.— Analiza etnică.— Elementele antropologice primitive, din al căror amestec a eșit populațiunea actuală a Europeĭ, găsite prin mijlocul analizii etnice.— *Homo Europens*, *Homo Alpinus* și *Homo Mediterraneus*.— Caracterele lor fizice, fiziologice și psichice.— Împărțirea populațiunii Europeĭ actuale în aceste treĭ rase primitive. — Netemeinicia acesteĭ împărțirĭ. — Rasele preistorice ale Europeĭ. — Rasa dolichocefală, scundă, brună din Neanderthal. — Rasa blondă, înaltă, dolichocefală din Cro-Magnon. — Extensiunea raseĭ din Cro-Magnon în perioada neolitică. — Filiațiunea raseĭ blonde neolitice. — Invazia în Europa pe la începutul neoliticeĭ a unor populațiunĭ brachycefale, brune, scunde. — Părerea că aceste populațiunĭ ar fi Arienii veniți din Asia este cu totul falșă. — Popoarele Ariene s'aŭ născut din amestecul celor două rase neolitice ale Europeĭ, în care rasa blondă, înaltă, dolichocefală era dominantă. — Dimorfismul raseĭ Ariene nu este o explicare naturală. — Popoarele Ariene n'aŭ o unitate naturală ci istorică și maĭ ales religioasă. — Brachycefalii și introducerea culturiĭ bronzuluĭ în Europa. — Elementele antropologice venite în Europa în cursul timpurilor istorice. — Elementul mongoloid foarte slab reprezentat în sînul Sciților și mult maĭ numeros, aproape unanim în sînul popoarelor Asiatice care năvălesc în Europa în evul mediŭ. — Elementele Semitice care aŭ năvălit în sudul Europiĭ. — Amestecul acestor elemente. — Împărțirea Europeĭ actuale în rase. — Cele zece rase Europene actuale ale d-luĭ Deniker. — Imposibilitatea clasificăriĭ populațiunilor Europeĭ actuale în rase naturale. — Împărțirea în naționalități.

Știind că rasa este un fapt biologic, că noțiunea de rasă este o noțiune de ordin zoologic, să cercetăm, dacă se poate face o împărțire a populațiunilor Europeĭ actuale în rase.

De la început, trebue să observăm, că rasele omenești nu seamănă câtuși de puțin cu rasele animale, nicĭ chiar cu cele domestice, așa cum acestea sunt înțelese și creeate de către zootechnicĭ. Filiațiunile și originile acestora sunt cunoscute, pe când așa pretinsele rase naționale sunt tot așa de încîlcite și de nestabile ca și ale porumbeilor saŭ câinilor, care lăsați în voea lor, se împărechează în deplină libertate. La aceste animale nu se poate vorbi despre o rasă, ci numaĭ despre un oarecare tip, maĭ mult saŭ maĭ puțin nelămurit.

«Așa este — zice Topinard — și istoria raselor europene». Nu maĭ există azĭ straturile omenești, care se găseaŭ în starea primitivă de omogenitate a oardelor primordiale». Se întîlnesc azĭ, de toate și pretutindeni: «craniĭ maĭ mult saŭ

mai puțin negroide», «mai mult sau mai puțin chineze», în mijlocul craniilor europene, indiferent printre Francezi, Englezi, Ruși, Germani, Români, etc.

Totuși, analizând caracterele antropologice ale unei populațiuni, putem să-i urmărim și să-i lămurim întru câtva filiațiunile. Originile etnice ale unui popor nu se pot chiar determina, de cît prin mijlocul Antropologiei.

Prin mijlocul Filologiei comparate, care până azi a fost aproape exclusiv folosit, sîntem de cele mai multe ori expuși a greși, căci, cum am spus, analogia limbilor nu prejudiciază întru nimic analogia raselor. Se prea poate, ca un popor să fi adoptat o limbă străină — sunt nespus de multe cazurile acestea — și să și-o fi însușit până într'atâta, în cât să o considere chiar ca limba lui proprie. Și ce am putea deduce de aci, cu privire la originile lui etnice? Ca ajutoare și informatoare ale Antropologiei, Filologia comparată, ca și Mitologia comparată, pot fi însă întrebuințate cu folos.

Analiza etnică, de care ne vom servi spre a lămuri rasele, care compun azi populațiunea Europii, stabilește mai întâi o erarchie a caracterelor antropologice distinctive ale raselor, în ceea-ce privește valoarea lor, din punctul de vedere al utilizării pentru lămurirea filiațiunilor și originilor deosebitelor populațiuni.

Am spus, că printre caracterele antropologice, care slujesc de bază clasificării în rase, cele mai principale sunt: forma și capacitatea craniană, talia și pigmentația corpului. Rînduite erarchic, după importanța lor, întâi vine pigmentația corpului ca cea mai puțin utilizabilă pentru lămurirea filiațiunilor și originilor etnice. Pigmentația corpului este și cel mai variabil caracter antropologic. Ea se poate modifica chiar numai subt înrîurirea mediului fizic; experiența zilnică ne dovedește aceasta. Toamna și earna, coloarea feții noastre este mai albă; vara însă se mai închide subt acțiunea luminii și căldurii solare. Germanii și Englezii, blonzi, cu ochii albaștri, s'au schimbat în Statele-Unite, subt acțiunea mediului fizic în yankei, cu ochii și părul negru. Oricât s'ar modifica însă pigmentul primitiv al unei rase, numai subt acțiunea mediului fizic, el nu-și va pierde caracterul tipic al rasei. Astfel, o rasă din specia albă, oricât ar trăi în regiunile equatoriale, nu va dobîndi pigmentul negrului, dacă nu-și va amesteca prin repetate încrucișări sângele ei cu acela al unei populațiuni de rasă neagră. Exemplul îl avem la populațiunea Indiei, de rasă albă, care grație regimului castelor nu s'a amestecat cu negrii Drawidieni.

Pigmentația însă nu poate fi utilizată, când e vorba să lămurim filiațiunile și originile etnice ale unei populațiuni, fiind-că atunci analiza etnică lucrează mai mult cu schelete.

Ea nu poate fi utilizată decât atunci, când Istoria ne-a păstrat însemnările fiziografice ale vechilor populațiuni, pe care le constatăm, că ar fi avut un rol în paternitatea populațiunii, a cărei filiațiune voim a o lămuri.

Mai utilizată decât pigmentația este talia. Aceasta este și mai invariabilă; deși ea se modifică întru câtva subt acțiunea mediului fizic unită cu aceea a regimului alimentar, totuși modificarea aceasta este nespus de înceată. Cu toate că Eschimoșii trăesc de atâta vreme într'un mediu fizic și au un regim alimentar,

potrivit a înălța talia, totuși ei n'au devenit nici cu o unghie mai înalți decât rasele înrudite din specia galbenă; asemeni, deși Indienii de rasă albă au trăit atâta vreme în căldura excesivă a Indiei, care micșorează considerabil nevoile nutriției, și azi un Rajput este cu mult mai înalt decât un Bengali.

Cele mai utilizate caractere antropologice pentru stabilirea filiațiunilor și originilor unei populațiuni sînt însă forma și capacitatea craniană. Acestea nu se modifică decât subt acțiunea culturii și prin încrucișări. Importanța caracterelor craniologice a făcut, ca ele să formeze aparte obiectul de studiu al Craniologiei.

Prin studierea caracterelor antropologice ale unei populațiuni, putem să-i lămurim, bine înțeles, pe cât este cu putință, filiațiunile și originile ei etnice.

Intr'adevĕr, dacă, studiind o populațiune, vom constata, că într'un moment dat al vieții ei, acea populațiune are anumite caractere antropologice, câtă vreme ea nu va emigra într'un mediu prea deosebit și nici nu se va încrucișa cu o populațiune de rasă deosebită, va trebui ca descendenții ei să aibă aceleași caractere. De pildă, dacă vom constata, că populațiunea Daciei de acum șapte sau opt mii de ani, era o populațiune înaltă, dolichocefală, ar trebui, dacă nici o altă populațiune nu și-ar fi amestecat sângele cu al acelei populațiuni primitive ca și noi Românii de azi din Dacia, să avem aceleași caractere antropologice.

Când însă, în sînul unei populațiuni, care avusese cu un moment mai înainte anumite caractere antropologice, vom constata, că acele caractere sînt amestecate cu alte caractere deosebite, va trebui să admitem invazia unei populațiuni de altă rasă. De pildă, dacă vom constata, că pe la anii 1500 înainte de Christos, în Dacia trăia o populațiune amestecată, care avea și crani lungi, dolichocefale și crani largi, brachycefale și tali înalte și tali scunde, va trebui să admitem, că indivizii care alcătueau acea populațiune, erau de origini deosebite.

Craniologia, ne mai arată, că între particularitățile morfologice ale unui craniu există conexiuni, așa că variind o formă, variază și cealaltă. De pildă, în mijlocul unei fețe scurte și largi, nasul nu va putea fi nici prea lung, nici prea subțire; dimpotrivă, în mijlocul unei fețe lungi și înguste nasul nu va putea fi nici prea scurt, nici prea borcănat.

Dacă însă, o populațiune este formată dintr'un amestec de rase, transmisiunea unei anumite particularități morfologice, luată separat, nu va fi tot așa de nestrămutată. Conexiunile primitive firești vor fi turburate. Variațiunile individuale vor fi și mai numeroase și mai întinse. Studiind aceste variațiuni și observîndu-le asupra cât mai multor crani și schelete, vom putea chiar afla și reconstitui rasele primitive care au intrat în alcătuirea unei populațiuni amestecate, ba chiar putem stabili și cantitatea în care deosebitele rase sunt reprezentate în sînul acelei populațiuni.

Unor forme de crani anumite, mai știm că le corespund anumite caractere externe, cel puțin în mod general; așa, sunt crani de care putem spune, că au aparținut unor indivizi cu ochi negri, cu părul negru, aspru, cilindric; sunt al-

tele, care ştim, că trebue să fi fost ale unor indivizĭ cu faţa albă cu ochiĭ albaştri şi părul blond; etc.

Antropologia şi în special Craniologia, ne procură astfel date sigure cu ajutorul cărora putem reconstitui istoria raselor omeneştĭ; fără preţiosul lor ajutor, viaţa raselor nicĭ nu poate fi lămurită.

Prin mijlocul analizeĭ etnice, antropologiĭ Lapouge, Ammon, Closson, etc. aŭ ajuns să lămurească existenţa a treĭ rase primitive, din al căror amestec a eşit toată populaţiunea actuală a Europeĭ.

Aceste treĭ rase ar fi: *Homo Europeus, Homo Alpinus şi Homo Mediterraneus* [1])

Iată caracterele fizice, fiziologice şi psichice ale acestor treĭ rase:

Homo Europens este rasa înaltă, cu părul blond, cu ochiĭ albaştri, cu pielita rozalbă, cu craniul dolichocefal (cu un indice cefalic de la 74—76) [2]) cu faţa lungueaţă (lepto-prosop); cu nasul subţire, drept saŭ convex, cu gitul lung, corpul şi membrele lungĭ, cu musculatura puternică, cu un temperament sanguin. La psichic, această rasă se caracterizează printr'o mare energie, printr'un spirit inventiv, curios, inteligent, vecĭnic activ, vecĭnic în căutarea unor noŭe aventurĭ şi întreprinderĭ.

Homo Alpinus este tocmaĭ dimpotrivă şi la fizic şi la moral: oacheş la faţă, cu părul negru saŭ castaniŭ, cu ochiĭ negri saŭ căprii, cu craniul branchycefal; cu faţa scurtă şi largă, cu nasul concav, scobit la rădăcină şi borcănat la vîrf, de staturĭ mijlocie saŭ scund, desvoltat maĭ mult în grosime decât în înălţime. La psichic, el se caracterizează printr'un spirit stîmpărat, fără gust de întreprinderĭ şi aventurĭ, alipit de pămînt, sedentar, fără energie, foarte uşor de supus şi putênd fi condus cu uşurinţă, adică un spirit de oaie.

H. Europœus maĭ este numită adesea-orĭ şi rasa Ariană, Indo-Germană, etc., iar H. Alpinus, rasa Celto-Slavă. Aceste numirĭ sunt însă nepotrivite şi trebuesc înlăturate.

Homo Meditterraneus, ca şi Alpinus nu este o rasă curată, ci pare a fi o amestecătură de rase deosebite. Cel maĭ principal dintre elementele antropologice, care intră în alcătuirea acesteĭ rase, are caracterele următoare: foarte oacheş, scund, cu craniul foarte lungueţ, cu faţa asemenea foarte lungueaţă, uscăţiv la trup. Ca psichic, este închis la suflet, şiret şi răzbunător. Maĭ sunt însă şi alţĭ Mediteraneĭ maĭ înalţĭ, cu faţă scoborîtă, ca o parte dintre Spanioliĭ şi Kabiliĭ din Algeria.

---

1) Numerile acestea sunt date de către Linnée.

2) Indice cefalic se numeşte numĕrul obţinut din împărţirea lărgimiĭ maxime a craniului înmulţită cu 100 prin lungimea maxima; adică Ind. Cef. $= \frac{\text{Diam. lateral max} \times 100}{\text{Diam. antero-posterior max}}$

După acest indice, craniile sunt: de la 65—69 dolichocefale; de la 70—74 sub dolichocefale de la 75—79 mesaticefale; de la 80—84 sub-brachicefale; de la 85—89 brachicefale. Fiind-că azĭ însă, nu se maĭ găsesc craniĭ cu un indice cefalic atât de mic—cultura le-a lărgit—G. Vacher de Lapouge, socoteşte că maĭ bună ar fi clasificarea următoare: de la 70—74 dolichocefale; de la 75—79 sub-dolichocefale; de la 80—84 sub-brachicefale; şi de la 85—89 brachycefale. Asemenĭ se maĭ numesc dolichoizĭ, ceĭ care au un indice cefalic sub 80 şi brachoizĭ cei care au indicele cefalic peste 80. In practieă, toţi aceştĭ termenĭ se ieau în înţeles relativ. De obiceiŭ, în cercetările antropologice ce se întreprind azĭ se compară dolichoizii cu brachoizii.

Pe această rasă d. Lapouge o leagă de vechea rasă quaternară din Cro-Magnon, numită de domnia-sa *H. Spaeleus;* precum leagă și pe H. Europœus de rasa din Neanderthal. Aceste filiațiuni, după cum vom arăta, sunt însă cu totul greșite.

Pe lîngă ceie trei elemente antropologice, ca să complectăm toate elementele, care au intrat în alcătuirea etnică a popoarelor Europei, trebue să mai adăogăm, zice d. Lapouge, și pe *Homo Arabicus*, cu mi-a zis Borry, așa numiții Semiți, tot o varietate a lui Mediterraneus, care se găsește mai ales în nordul Africii și în Orient; precum și pe *Homo Asiaticus*, care se găsește în spre nord-estul Europei, într'o proporție tot mai mare pe măsură ce ne apropiem de nordul Asiei; și, care este scund, cu părul și ochii negri, cu pielea șofrănie, cu ochii oblici, cu umerii obrajilor foarte pronunțați—așa de pronunțați că punctele lor superioare vin pe aceeași linie cu vîrful nasului—dolichocefal în stare curată, adesea-ori însă foarte brachycefal (Chinezul) din pricina unui amestec cu un alt tip *Acrogonus*, care pare a fi avut un rol și în paternitatea lui Alpinus.

Aceste rase, după părerea antropologilor numiți, ar mai exista chiar azi în stare relativ curată, reprezentanți în proporții deosebite în sînul populațiunilor actuale ale Europei.

«Europa e populată azi, zice C. C. Closson (1), mai ales de trei grupe etnice și de tipuri amestecate în care se confundă două sau chiar toate cele trei rase principale, dar care în practică pot fi privite, ca făcând parte mai mult dintr'una din aceste trei rase».

Astfel,

H. *Europœus* ar predomina în populațiunea Angliei a Germaniei de Nord, a Olandii, a Scandinaviei și a Statelor-Unite din America.

H. Alpinus ar predomina în Franța, Elveția, Italia de nord, Germania sudică, Austria, Peninsula Balcanică—deci și, în Rominia—în Polonia, Rusia și în sfîrșit în Asia-mică, Armenia și în Caucaz.

Mediteraneii ar fi în majoritate în Spania mai ales spre sud, în sudul Italiei și în insulile din Mediterana.

A se admite însă împărțirea populațiunilor Europii actuale în aceste trei rase, repartizate așa cum am arătat este cu totul temerar. Cele trei rase primitive încrucișându-se din vremurile uitate ale Preistoriei, au dat naștere la varietăți, la sub-rase, care au ajuns apoi prin diferențieri treptate să ne apară ca rase adevărate. Mai toți antropologii admit azi împărțirea populațiunilor Europene în zece și chiar mai multe rase, după cum vom vedea mai departe. Dar, că într'adevăr aceste trei rase, sunt rasele primitive din amestecul cărora a eșit toată populațiunea amestecată a Europei actuale, azi nu mai poate fi îndoială. De altmintrelĭ, avem azi putința de a dovedi aceasta bazați pe descoperirile Archeologiei Preistorice și pe cercetările Antropologiei. Mulțumită cercetărilor acestor două științe putem azi, să ne urcăm pe scara timpului, până în acele vremuri îndepărtate în care rasele Europii ființau ca niște unități zoologice și să refacem astfel istoria lor.

1) Vezi C. C. Closson, artic. „Hierarchie des Races Européennes" publicat în *Revue Int. de Sociol.*

Cea mai veche rasă, pe care o aflăm în Europa, este *rasa din Neanderthal*, numită astfel după numele localității, în care s'a găsit cel dintâi schelet dintr'nsa. Contemporană cu animalele zise diluvice, mamutul, rinocerul tich, etc. această rasă a trăit în Europa apusană în epoca preglacială, a perioadii paleolitice (a pietrei cioplite) de la începutul erzi quaternare. Ea era compusă din indivizi mărunți, dar foarte bine legați. Capul lor era foarte dolichocefal, fruntea mică și dată înderĕt, arcul sprincenelor foarte pronunțat, fălcile desvoltate mult și bărbia mică, ceea ce dă feților o formă aproape pătrată; nasul le era puțin proeminent, ochii mici și probabil negri ca și părul.

Rasă foarte primitivă — se presupune chiar, că nu avea limbajul articulat de oare-ce îi lipsea apofisa genii — rasa din Neanderthal nu a trăit multă vreme în apusul Europei. Când clima s'a înăsprit în epoca glacială, ea dispăruse din acele regiuni, căci nu mai aflăm urme despre existența ei. D. Lapouge crede, că rasa din Neanderthal, ar fi emigrat spre nord, în regiunile scandinave. Acolo, ea ar fi trăit toată epoca glacială și aceea a inundațiilor schimbându-și înfățișarea fizică și temperamentul sub acțiunea agenților climatericĭ ai regiunii scandinave și devenind rasa înaltă, blondă, dolichocefală, numită de Linée H. Europoeus. Din regiunile scandinave, această rasă s'ar fi coborit în centrul și sudul Europei în perioada neolitică și pe la începutul virstii de bronz; și dintr'însa s'ar coborî blonzi curați, actuali ai Europei.

Această părere a d-lui Lapouge, nu este însă câtuși de puțin probabilă. Dacă rasa din Neanderthal a emigrat, din cauza aspririĭ climei, e absurd să admitem, că ea ar fi emigrat spre nord, deci într'o climă și mai aspră. Dealtminteri, regiunea scandinavă și tot nordul Europei n'a putut fi locuibil în toată epoca glacială și chiar în epoca retragerii ghețarilor și a inundațiunilor. In epoca glacială, ghețari imensi acopereau tot nordul Europei până pe la paralela Berlinului; iar în aceea a potoapelor, toată această regiune a fost mai totdeauna înecată de ape. E aproape sigur deci, că rasa din Neanderthal nu a emigrat spre nord, ci spre sud, în regiunile mai îngăduitoare ale Mediteranei, unde de altmintrelĭ, constatăm existența unei rase tot ca și ea, adică scundă, brună și dolichocefală.

A doua rasă quaternară, pe care o constatăm în Europa, este rasa numită din *Cro-Magnon*.

Oamenii de această rasă erau foarte înalți, aveau craniul dolichocefal, bine boltit, arcul sprincenelor puțin pronunțat, fruntea largă și o capacitate craniană mai mare chiar decât aceea a Francezilor de azi. Fața lor era lungueață și la majoritatea indivizilor bosele parietale ieșite astfel, că da feții lor o formă pentagonală, bărbia fiind puțin pronunțată; nasul le era subțire, drept și proeminent, pielița rozalbă și probabil ochii albaștrii și părul blond.

Norma verticalis a craniilor Cro-Magnon de formă pentagonală, a fost multă vreme considerată ca un caracter tipic al rasii din Cro-Magnon. La congresul de antropologie și de archeologie preistorică, ținut la Paris în anul 1900, d. Szombaty, a prezentat însă, un craniu găsit în Moravia, aproape de Littan, în peștera numită a *prințului Ioan*, în straturile de la suprafața ei, acoperit de

stalagmite şi împreună cu oase de ren. Acest craniŭ avea întocmaĭ aceleaşĭ caractere ca şi ale tipuluĭ Cro-Magnon, ĭĭ lipsea însă tocmaĭ acea ieşire în afară a boselor parietale, care da normeĭ verticale a craniilor din Cro-Magnon, forma pentagonală. De şi nu atât de vechiŭ ca craniul din Cro-Magnon, craniul acesta a fost recunoscut, ca făcênd parte din aceeaşĭ rasă, stabilindu-se astfel, că forma pentagonală a craniilor din Cro Magnon nu era decât o particularitate individuală a raseĭ.

O altă caracteristică foarte distinctivă a raseĭ din Cro-Magnon, este *microsemia orbitelor :* orbitele sunt mult maĭ largĭ decât înalte.

Rasa din Cro-Magnon a trăit în tot timpul paleoliticiĭ, în regiunea centrală a Europeĭ. Din apus, ea s'a întins treptat tot maĭ spre resărit ajungênd în cele din urmă până şi în Rusia Meridională. Din această rasă, se coboară toţĭ blonziĭ neoliticĭ aĭ Europeĭ, din care descinde tipul actual blond, înalt, dolichocefal Să urmărim în liniĭ largĭ această filiaţiune, a căreĭ stabilire este foarte importantă pentru etnografia Europeĭ.

La sfirşitul Paleoliticeĭ, constatăm, că pe lângă *Menton*, pe ţĕrmurile Mediteraniĭ, trăeaŭ niştе oameniĭ înalţĭ, chiar foarte înalţĭ (mulţĭ aveaŭ o talie de 1 m., 94), care aveaŭ aceeaşĭ conformaţie orbitară şi aproape aceleaşĭ caractere fisice, ca şi oameniĭ din vechea rasă quaternară din Cro-Magnon. Printre eĭ s'aŭ găsit uniĭ cu un indice cefalic chiar maĭ mic de cît al celor din Cro-Magnon, decĭ maĭ dolichocefalĭ. Tipul Cro-Magnon, avea un indice cefalic de 65 ; iar printre oameniĭ din Menton s'a găsit craniul unuĭ adult, care avea un indice subt 64 (Barma Grande, adult 63 ?) Scheletele numeroase ale oamenilor din Menton, descoperite în peşterile de la *Baousse-Roussé*, eraŭ colorate în roş, fiind acoperite cu o pătură subţire de pământ roş compus maĭ ales din peroxid de fer. Se presupune, că cadavrele lor maĭ nainte de a fi îmormîntate eraŭ învelite în acea pătură de pământ feruginos, care a colorat oasele roş venind în atingere cu ele, după putrezirea cărnurilor. Impreună cu scheletele din Baoussé-Roussé nu s'aŭ găsit decât instrumente de peatră cioplită, ceea-ce arată, că eĭ aŭ trăit în perioada paleolitică.

Moaşte la fel cu cele din Menton s'aŭ găs t şi în peştera de la *Maz-d'Azil* din Ariège şi oameniĭ de acolo nu cunoşteaŭ decât peatra cioplită.

In 1891, la Brünn, în inima Moravieĭ, d-l Makowski a descoperit un schelet, într'un strat de loess la partea inferioară a căruia era o grămadă de oase de animale quaternare, mamut, rinocer tric, felis spelaea, ren. Lîngă craniul acestuĭ schelet era un omoplat de mamut : iar în jurul scheletuluĭ multe obiecte de peatră cioplită şi de os. Ca şi scheletele din Menton şi scheletul acesta era impregnat cu o pătură feruginoasă roşie, ba chiar, ca şi la acelea, în jurul craniuluĭ eraŭ o mulţime de scoicĭ mediteranee şi alte obiecte, cu care, probabil, fusese împodobit capul mortuluĭ înainte de a fi îmormîntat. Acest fapt ne dovedeşte, că oameniĭ din Menton şi ceĭ din Moravia nu trăeaŭ izolaţĭ ; ci, comunicaŭ între eĭ şi aveaŭ aceleaşĭ obiceiurĭ. Din punctul de vedere morfologic, craniul din Brünn se leagă prin maĭ multe caractere cu cele din Cro-Magnon ; ba chiar prin proeminenţa

arcadelor sale sprîncenare, el se leagă și cu cel din Neanderthal; din acest punct de vedere, acest craniŭ nu poate fi decât un strămoș al celor din Menton.

Tot în Moravia, maĭ la nord-est de Brünn, la Predmost, s'aŭ maĭ descoperit cinci craniĭ, tot într'un strat de lœss și tot alături de numeroase vase de mamut și de deosebite obiecte de peatră cioplită. În sfîrșit, d-l Szombaty a maĭ descoperit al șaptelea craniŭ, foarte important prin faptul, că neavênd forma pentagonală și fiind recunoscut că face parte din tipul Cro-Magnon a înlesnit stabilirea descendenței blonzilor neoliticĭ din rasa Cro-Magnon.

Toate craniile și scheletele numite, aŭ maĭ toate caracterele comune cu acelea ale tipuluĭ Cro-Magnon; toate fac parte din aceeașĭ rasă. Ele se leagă însă foarte strîns și cu craniile și scheletele raseĭ blonde neolitice; în special, oameniĭ din Menton aŭ fost consideraț̆i ca făcênd parte din tipul neolitic blond, dolichocefal, înalt. Și, tot neolitice aŭ fost maĭ întâĭ considerate și celelalte craniĭ din Moravia, fiind-că norma verticalis a lor nu prezenta acea formă pentagonală, care s'a dovedit azĭ a fi fost numaĭ o varietate individuală a raseĭ.

Filiațiunea, care unește pe blonziĭ neoliticĭ cu oameniĭ din Cro-Magnon este azĭ admisă de toț̆ĭ, mulțumită maĭ ales stăruitoarelor cercetărĭ ale d-luĭ Zaborowsky. Într'o notă apărută în Bull. Soc. d'Anthrop. 1898, pag. 481, citim, că pentru d-l Zaborowsky, chiar de atunci, această filiațiune era sigură: «N'am putut încă, zice domnia sa, să string probe despre filiațiunea care unește pe blonziĭ noștri neoliticĭ cu oameniĭ din Cro-Magnon. Această filiațiune este însă pentru mine sigură. De acuma chiar, sunt indiciĭ vădite, care ar fi fost recunoscute, dacă nu s'ar fi ținut în seamă numaĭ indicile cefalic, care în realitate înglobează subt aceeașĭ denumire grupe chiar deosebite. Un număr destul de mare de craniĭ neolitice aŭ fost măsurate; dar nu s'a comparat indicile lor orbitar și nasal. Ceea-ce deosebesce, în cel maĭ înalt grad pe rasa din Cro-Magnon, nu este dolichocefalia, ci conformația într'adevĕr ciudată a orbitelor eĭ, în contrast absolut cu acelea ale Asiaticilor. Dar, tocmaĭ această conformație, am semnalat-o eŭ cu stăruință la blonziĭ noștri de la Nord. Și maĭ ales ea, mĭ-a permis, să pot deosebi populațiunile de la marginea nord-vestică a Asieĭ de origine europeană, de cele de origină asiatică. Microsemia este în special caracteristica vechilor blonzĭ dolichocefalĭ din nord-estul Europeĭ ca și a oamenilor din Cro-Magnon».

Rasa dolichocefală blondă neolitică, din care se coboară toț̆ĭ blonziĭ înalț̆ĭ, curaț̆ĭ aĭ Europeĭ actuale, ni se înfățișează în stare curată chiar în Franța, în dolmenele din spre nord-est, trecênd de altfel printr'o mulțime de tipurĭ intermediare—cum chiar Broca observase—spre a se lega cu tipul Cro-Magnon. Ea trăea prin toată Elveția, prin tot centrul Europeĭ și până în nord; resturile eĭ le găsim în peșterile neolitice ale Cracovieĭ, în mormintele tumulariĭ ale Colonieĭ, Galițieĭ, Podolieĭ, în cele maĭ vechĭ morminte tumulariĭ din Transilvania și Basarabia și chiar în cele din Wolhynia și Ukrania.

Rasa aceasta s'a întins în resăritul Europeĭ venind din vest, trecênd prin Elveția și Germania sudică, pătrunzênd în masivul nord vestic al Dacieĭ și prin Moravia în Polonia și Rusia meridională.

Recentele cercetări ale d-luĭ de Baye în Caucaz, explorările luĭ Uyfalvy în Asia centrală (1896); cercetările întreprinse în Turkestan și în Siberia vĕdesc că această rasă, al cărei cel maĭ vechiŭ nume istoric este *Kymri*, nu a putut veni din Asia, fie prin Caucaz, fie pe la nordul mării Caspice. Cele maĭ vechĭ morminte tumulariĭ din Caucaz, Turkestan și Siberia sunt cu mult maĭ recente, decât cele din Rusia meridională; toate conțin obiecte metalice, chiar de fer, pe când cele maĭ vechĭ din Rusia meridională conțin numaĭ unelte de peatră. In cele din Podolia și Galiția s'aŭ găsit unelte de chihlibar identice cu cele găsite în mormintele tumulariĭ de pe lîngă țărmuriĭ Balticiĭ. S'a găsit chihlibar, chiar sub kurganele Rusieĭ meridionale.

Pe lîngă acest fapt, maĭ constatăm acelașĭ obiceiŭ ciudat de a acoperi cadavrele morților cu o pătură subțire de pămînt roș feruginos, și la ceĭ maĭ străvechĭ oamenĭ care aŭ locuit în Rusia meridională ca și la paleoliticiĭ din Menton, Brünn și din centrul Europeĭ. Contele Bobrinski a semnalat cel dintâĭ acest obiceiu, în urma explorărĭ a 52 kurgane de la sud de Kiew (1887). Acelaș obiceiŭ s'a constatat și în Wolhinia și Ukrania, de pildă la Kobrynova. Din punctul de vedere morfologic, scheletele primilor locuitorĭ aĭ Rusieĭ meridionale iarășĭ ne arată strînsa lor legătură cu vechea rasă din Cro-Magnon. Chiar din anul 1895 (Bull. Soc. d'Antrop. pag. 135) d. Zaborowsky, afirma după descoperirile atuncĭ cunoscute, că toate craniile neolitice, găsite în Rusia meridională, aparțin raseĭ blonde dolichocefale neolitice. Strîngênd și comparând mĕsurile a 13 craniĭ, din care patru proveneaŭ chiar din kurganul de la Kobrynova, cu schelete impregnate de praf roș, d. Zaborowsky constată că lungimile lor absolute sunt întocmaĭ ca cele ale craniilor din tipul Cro-Magnon. Un craniu de femee, din kurganul de Kobrynova, are chiar un diametru antero-posterior extraordinar de 217 milimetri și un indice cefalic maĭ mic decât al tipuluĭ Cro-Magnon (64,06).

D. de Baye a găsit în districtul Smala din guvernămîntul Kievuluĭ, un craniu neolitic, care asemenea se caracterizează prin dolichocefalia sa extremă căcĭ are un diametru antero posterior de 196 m. m. și un indice cefalic de 66,32. Acest craniŭ maĭ prezintă și aceeașĭ conformație orbitară caracteristică tipuluĭ Cro-Magnon. Un alt craniŭ, găsit tot de d. de Baye în Ukrania, are un indice orbitar foarte mic de 72,72 și un indice nasal iarășĭ mic, 46,60. (1).

De altmintrelĭ, o comunicațiune între Europa și Asia prin Rusia meridională, nicĭ nu a fost posibilă în toată perioada paleolitică și în mare parte a perioadeĭ neolitice. In congresul de antropologie ținut la Moscova, în anul 1892, când s'a lămurit și trecutul geologic al Rusieĭ, s'a stabilit că în toată epoca glacială, un ghețar imens acoperea tot nordul și centrul Rusieĭ. Gros de la 300—1000 metri, acest ghețar își prelungea ramificările până pe țărmurile unite ale mării Negre și Caspice, ne maĭ lăsând între el și mare de cât o foarte îngustă fâșie de

---

1) Indicele orbit $= \frac{\text{înalt orbit} \times 100}{\text{larg}}$; un indice orbitar mic arată o orbită mult maĭ largă de cât înaltă.

Indicele nasal $= \frac{\text{larg. nas.} \times 100}{\text{lung.}}$; un indice nasal mic arată un nas subțire și lung.

pământ, care nu a putut fi locuibilă. Marea Caspică de altă parte, avea un nivel cu 150 metri mai înalt ca cel actual; apele ei acopereau uscatul mult mai spre nord, până pe la a 55-a paralelă, isbind poalele Uralilor și mult mai spre resărit unindu-se cu lacul Balkaș și înecând Turkestanul. Ar fi deci, oarecum ridicol, să admitem posibilitatea unei comunicațiuni între Asia și Europa pe acele vremuri prin sudul Rusiei. In epoca inundațiilor iarăși a fost imposibilă o comunicare prin acele regiuni, care erau vecinic înecate de apele ce se scurgeau din ghețari în mare.

In perioada neolitică asemeni am constatat, că Rusia era locuită de o populațiune de origine europeană, care a locuit exclusiv Rusia până la invazia Sciților, care ceĭ dintâi au pătruns din Asia în Europa prin Rusia meridională.

Am constatat până acum, extensiunea raseĭ Cro-Magnon în spre nord-estul Europiĭ; dar, nu numaĭ în această direcțiune a fost extensiunea acesteĭ rase.

Fața scoborîtă a unuia dintre elementele antropologice, care alcătuesc populațiunea mediteranee, e o dovadă, că în vinele aceluĭ element curge din sângele străvecheĭ rase quaternare din Cro-Magnon, care și ea avea aceeași caracteristică. Rasa mediteranee nu poate fi formată, după cum ne arată caracterele eĭ antropologice, decât din amestecul vecheĭ rase din Neanderthal — scundă, brună, dolichocefală—cu elemente din rasa Cro-Magnon înalte, dolichocefale și poate și cu o altă populațiune baștinasă. O comunicațiune între populațiunile nord-europene și cele de pe lîngă țărmuriĭ Mediteraneĭ a existat chiar din perioada paleolitică, după cum ne arată existența scoicilor mediteranee și a mărgeanuluĭ alături de craniul găsit la Brünn; asemeni și în perioada neolitică a existat această comunicațiune, după cum ne arată existența acelorași obiecte de proveniență mediteranee în multe din mormintele neolitice ale Elveției—de pildă în cele de la Chamblandes.

Deci rasa din Cro-Magnon s'a întins și în spre sud, în regiunile Mediteraneĭ.

Ieșind prin văile Alpilor și străbătând pe ale Balcanilor și Rodopilor, coboritoriĭ rasiĭ Cro-Magnon au populat și sud-estul Europeĭ, trecând și în Asia, prin regiunea scăldată azi de apele mariĭ de Marmara, care nu are o vechime mai mare de 6-7 miĭ de aniĭ. Populațiunea cea mai veche a Asieĭ anterioare a fost dolichocefală. Dacă aceĭ dolichocefalĭ au fost coboritorĭ din rasa Cro-Magnon, înrudițĭ de aproape cu blonziĭ neoliticĭ aĭ Europeĭ centrale, nu putem spune cu siguranță. Cele câteva urme găsite prin peșterile Balcanilor nu pot dovedi această filiațiune, cu suficiență. Un indiciu mai vădit ar fi faptul, că cele mai vechĭ populațiunĭ despre care avem urme în Istorie, că au locuit Asia anterioară și Palestina sunt înalte; ovreiĭ, când au năvălit în Palestina, au găsit stabilițĭ acolo din vremurĭ uitate o populațiune blondă, Amoriții (1).

In grupa izolată a munților Alsadamul (Hauran) din Siria, situată la resărit, în dreptul lacului Ghenezaretului, se găsesc o mulțime de construcțiĭ de peatră, care există acolo din timpurĭ fabuloase și despre ale căror originĭ, tradi-

(1) Vezi *Sayce, Ethnographive de la Palestine.*

țiunile evreilor, păstrate de rabinĭ, ne spun, că aŭ fost locuite de populațiunile Amoriților maĭ înainte de venirea Evreilor în Palestina. Tot tradițiunile evreilor ne spun, că acele populațiunĭ bașținașe eraŭ foarte înalte. Un rege, Og, al unuĭ trib al Amoriților, care a fost învins de Evreĭ la cucerirea Palestineĭ și al căruĭ regat *Basan*, a fost dat tribuluĭ Manase, tradiția ne spune, că era un uriaș, care avea un pat de 9 coțĭ de lung și de 4 de lat.

In paternitatea Egiptenilor cuceritorĭ, și care aŭ venit în Africa din sudul Mesopotamieĭ, constatăm că a avut un rol și un element înalt, blond, dolichocefal, care asemenĭ a avut un rol și în paternitatea Proto-Semiților, din care Egiptenĭĭ cuceritorĭ sunt o ramură. Toate aceste fapte, deși nu sunt probe sigure, irecuzabile, despre filiațiunea care unește pe cele maĭ vechĭ populațiunĭ ale Asieĭ-anterioare cu rasa Cro-Magnon, filiațiunea aceasta este însă pentru noĭ sigură. In orĭce caz, e sigur azĭ, după toate cercetările antropologice, că în era quaternară mult maĭ înainte de a se fi întîmplat vre-o invazie din Asia în Europa, aŭ avut loc invazĭĭ din Europa în Asia și anume pe la sfîrșitul perioadeĭ paleolitice.

A treia și *cea din urmă rasă preistorică*, pe care o constatăm în Europa, este rasa numită din *Grenelle* și *Furfooz*.

Chiar pe la începutul neoliticiĭ, indivizĭĭ din această rasă pătrund în Europa; eĭ sunt scunzĭ, cu fața oacheșă, scurtă și largă, avênd umerĭĭ obrajilor eșițĭ și adîncită la mijloc, cu nasul concav și borcănat, cu ochiĭ și părul negru și cu craniul larg, brachycefal. Venind cu siguranță din Asia, prin regiunea Balcanilor, eĭ străbat în lung văile Europeĭ sud-răsăritene și centrale și ajung până pe țărmurĭĭ Portugalieĭ, unde constatăm existența lor în perioada neolitică, la Mugem și chiar până pe țărmurĭĭ Danemarceĭ.

Existența brachycefalilor neoliticĭ, în Europa, a fost multă vreme contestată. Azĭ însă, în urma descoperirilor d-lor Boule și Verneau, făcute anul trecut, într'o peșteră din principatul Monaco, această existență este vĕdită.

In epoca neolitică, maĭ ales în Europa centrală, constatăm că populațiunile brachycefale puțin numeroase venite din Asia, aŭ fost înecate de elementul băștinaș European, înalt, blond, dolichocefal. Din fuziunea acestor două elemente petrecută în acele vremurĭ uitate, s'aŭ născut Proto-Arienĭĭ; după cum vom vedea, că tot din fusiunea acestor elemente petrecute și maĭ înainte în Mesopotamia, în care însă elementul blond, înalt dolichocefal a fost înecat de populațiunile brachycefale, s'aŭ născut Proto-Semiții.

Mulțĭ istoricĭ, printre care și Mortillet, admit, că branchycefaliĭ ar fi Arienĭĭ, veniți în Europa din Asia, prin Rusia meridională. Pe calea aceasta, am arătat însă, că nu a pătruns nicĭ o populațiune Asiatică până la Sciți, adică până pe la anĭĭ 700 înainte de Christos, când popoarele Ariene existaŭ de mult diferențiate într'o mulțime de ramurĭ. Tot așa de greșită este și părerea, că Proto-Arienĭĭ ar fi fost niște populațiunĭ brachycefale. Dintre toate popoarele Ariene, numaĭ în sînul Celților și al Slavilor, constatăm, că elementul brachycefal este maĭ numeros; deși, chiar printre aceștia, aflăm foarte mulțĭ reprezentanțĭ aĭ raseĭ dolicho-blonde.

Toate celelalte popoare ariene, chiar Latinii la început, aŭ fost alcătuite în mare majoritate de dolicho-blonzĭ.

Numĕrul covîrşitor al elementuluĭ dolicho-blond, în sînul popoarelor Ariene, a făcut chiar, pe unii cercetătorĭ, să greşească admiţînd că Proto-Arii ar fi fost toţĭ dolicho-blonzĭ; şi că, numaĭ prin cuceririle lor posterioare venind în contact cu populaţiunĭ brachycefale şi le-aŭ aservit pe acestea. Această greşeală aŭ făcut-o toţĭ aceia, care închipuindu'şĭ că Arienii ar fi fost o rasă naturală, o unitate zoologică, aŭ căutat să dovedească, că patria primitivă a acesteĭ rase ar fi regiunea Scandinavă, în care şi azĭ dolicho-blonzii sunt maĭ bine reprezentaţĭ, ca oriunde aiurea.

Alţĭ învĕţaţĭ, care ca şi aceştia nu puteaŭ concepe pe Arienĭ decât ca pe o rasă naturală, spre a esplica coesistenţa celor douĕ tipurĭ în sînul primitivelor popoare Ariene, au făcut altă greşeală. Eĭ admit, că cele douĕ tipurĭ, tipul dolichocefal înalt, blond, şi tipul brachycefal, scund, brun, n'ar fi decât niste varietăţĭ ale aceleiaşĭ rase. D. Alfred Fouillée, care în lucrarea sa «Psychologie du peuple Francais», admite această părere, argumentează astfel spre a o proba.

Craniĭ largĭ, mijlociĭ şi lungĭ, ne spune domnia sa, se găsesc deopotrivă în toate ramurile numite rase albe, galbene, negre, etc. Peste tot pămîntul ele trăesc unele lîngă altele, decĭ, nu sunt decât douĕ varietăţĭ ale aceluiaş tip cranian. Aceste douĕ forme craniane nu sînt de cît niste simple ereditătĭ familiare în sînul aceleiaşĭ rase; ba chiar, niste simple jocurĭ ale întîmplăriĭ.

Dimorfismul rasiĭ ariene ar fi decĭ explicarea cea maĭ firească.

După cele ce am spus, n'ar maĭ fi nevoe să revenim asupra acesteĭ chestiunĭ. Totuşĭ, ţinem să observăm, că, dacă într'adevĕr, dimorfismul raseĭ ariene ar fi explicarea cea maĭ firească, cum s'ar împăca cu faptul, că rasa blondă, dolichocefală, înaltă, a apărut în Europa, chiar din primele timpurĭ ale erii quaternare; şi, vreme de sute de miĭ de anĭ, în sînul eĭ, nu constatăm nicĭ un craniŭ brachycefal sau măcar mesaticefal. Dacă aceste douĕ forme craniene ar fi niste simple varietăţĭ ale aceluiaşĭ tip, ele ar trebui să coexiste în Europa, chiar din primele timpurĭ ale quaternăriĭ. Dacă măcar tipul brachycefal s'ar fi născut prin ereditate din cel dolichocefal—ceea ce de altfel este imposibil biologiceşte—el ar fi trebuit să apară în sînul populaţiunilor dolichocefale, ceva maĭ de vreme şi urmînd o linie de tranziţie prin mesaticefalie; iar nu dintr o dată să ne apară—ca de pildă în descoperirile de la Monaco—cu caractere antropologice radical deosebite, bine reprezentat prin indivizĭ numeroşĭ şi tocmaĭ după sute de miĭ de anĭ. Şi apoĭ, e imposibil de admis ca o rasă, o unitate zoologică, să conţină douĕ tipurĭ atât de radical deosebite. Dimorfismul raseĭ Ariene trebue decĭ să fie cu totul exclus.

Popoarele Ariene, în sînul cărora, de la început, constatăm existenţa şi a tipuluĭ dolichocefal înalt, blond şi a celuĭ brachycefal scund, brun, aŭ fost alcătuite din indivizĭ de originĭ deosebite. Unitatea lor nu este naturală, zoologică ci o unitate întemeiată pe comunitatea credinţelor religioase, a limbeĭ şi a vieţiĭ politice şi sociale, pe care ele le-au avut mai nainte de a se fi despărţit în numeroasele ramurĭ cunoscute [1])

1) Asupra originilor popoarelor Ariene vom stărui mai mult, cînd vom cerceta Etnografia preistorică a Daciei.

Dar, dacă populațiunile brachycefale venite în Europa, pe la începutul neoliticeĭ, aŭ fost înghițite și poate aservite în regiunea centrală, ele aŭ dominat în regiunea mediteranee. Pelasgiĭ, Etrusciĭ și Iberiĭ sînt formațiunĭ etnice, în care nota dominantă o daŭ populațiunile brachycefale Asiatice, suprapuse elementelor mediteranee, care constitueaŭ baza acestor formațiunĭ.

La începutul și în tot cursul vîrstiĭ de bronz, alțĭ imigranțĭ brachycefalĭ, venind tot din Asia și tot prin sud-estul Europeĭ, în mase din ce în ce maĭ compacte, au sfîrșit prin a copleși și elementul dolicho-blond din regiunea centrală a Europeĭ, rĕmânînd curat acest element numaĭ în regiunea Scandinavă.

După toate probabilitățile cultura bronzuluĭ a fost introdusă în Europa de aceste populațiunĭ brachycefale, care au adus-o dintr'o vatră primitivă originară, care trebue căutată în Asia. Archeologiĭ danezĭ Worsaee, Sophus Müler și Oscar Montelius susțin, că acea vatră primitivă a fost Valea Mesopotamieĭ (1). Worsaee crede, că bronzul a pătruns în Europa pe două căĭ diferite, și anume prin sudul peninsulelor Balcanică și Italică și pe la nordul măriĭ Caspice, străbătînd pe această din urmă cale pînă în ținuturile Apusuluĭ. Știind însă că o comunicare pe la nordul mării Caspice n'a fost posibilă în acele vremurĭ, trebue să admitem, că bronzul a pătruns numaĭ prin regiunea Balcanilor și de aci în centrul, apusul și nordul Europeĭ. Asemĕnările, care se constată între cultura de bronz din Ungaria și aceea din Siberia, nu aŭ drept causă existența unor raporturĭ directe între aceste două grupe, raporturĭ care n'aŭ putut fi, ci, origina lor comună din aceeași vatră originară, cum crede și Sophus Müller, care necunoscînd imposibilitatea uneĭ comunicațiunĭ între Siberia și Ungaria, numaĭ bănuea acest lucru.

Din valea Mesopotamieĭ, bronzul a pătruns pe de-oparte în nordul Asieĭ în Siberia, și pe de altă parte în Europa prin Asia anterioară. La Micena (vechea Troie) cultura bronzuluĭ a înflorit maĭ înainte de a înflori în Europa. Din Asia anterioară, bronzul a pătruns maĭ întăĭ în peninsula Balcanică și de aci spre sud în Italia și spre nord-vest în centrul, apusul și nordul Europeĭ. Cum că, bronzul a pătruns în Italia și din spre sud, nu numaĭ din spre nord odată cu popoarele Italice, cum se credea și se maĭ crede de unĭĭ archeologĭ, a arătat Oscar Montelius în opera sa «*Civilisation primitive en Italie*». Iar despre introducerea bronzuluĭ în apusul și în nordul Europie iată ce ne spune Al. Bertrand, directorul muzeuluĭ galo-roman din Paris, în lucrarea sa «*Archéologie celtique et gauloise*»:

«Într'un timp imposibil de hotărit, începură să pătrundă arme de bronz, unelte și giuvaeruri din același metal în această lume nordică, unde domnia exclusiv civilisațiunea pĭetriĭ lustruite. Aceste giuvaeruri, aceste unelte, aceste arme

---

1) Părerea că vatra originară a bronzuluĭ ar fi valea Mesopotamieĭ ar fi foarte probabilă. Ar fi însă și maĭ probabilă părerea luĭ Mortillet — vezĭ „*Le Préhistorique*“ — că India și insulele Batave ar fi fost un focar și maĭ vechiŭ, cel dintăĭ, al culturiĭ bronzuluĭ.

sunt fabricate dintr'un metal compus pretutindenĭ din aceleașĭ elemente, din același amestec. Noile curente fertilizând astfel aceste regiuni desmoștenite ale lumiĭ vechĭ, resăreau din același isvor. Archeologiĭ sunt de acord in această privință. De asemenĭ s'a demonstrat, că punctul de plecare al acesteĭ civilizațiunĭ trebue căutat nu la nord-est in Siberia saŭ într'acolo, ci către sud în spre Caucaz».

După cele ce am spus despre imposibilitatea uneĭ comunicațiunĭ cu Caucazul trebuia să rectificăm această părere, stabilind, că punctul de plecare al civilizațiuniĭ de bronz din apusul și nordul Europeĭ trebue căutat către sud, dar nu în spre Caucaz, ci în spre Balcanĭ, venind din valea Mesopotamieĭ și probabil chiar din India.

In Dacia, oricât am scobori in trecut, cunoștința și folosirea metalelor nu o putem pune maĭ departe decât cu 15 veacurĭ înainte de Christos. Această întârziere se explică prin faptul, că mlaștinile Dunăriĭ, care acopereaŭ pe atuncĭ aproape tot șesul dintre Balcanĭ și Carpațĭ, precum și toată pusta Ungarieĭ, isolaŭ oarecum Dacia de sudul și apusul Europeĭ. Când incep și in Dacia, să pătrundă arme și unelte de bronz, caracterele acestora ne arată lămurit proveniența lor Asiatică. Micimea mânerului celor maĭ vechĭ săbiĭ găsite in Dacia, caracterele celor maĭ vechĭ vase și statuete identice cu cele descoperite de Schlieman la Micena, vasul de bronz pe roate găsit la Orăștia, vasul sacral identic cu cel din templul luĭ Solomon in care zeul Moloch (focul) își consuma jertfele, toate acestea ne vĕdesc, că și in Dacia introducătoriĭ cultureĭ de bronz aŭ fost populațiunile asiatice brachycefale, descendenții cărora trebue să fi fost populațiunea cunoscută subt numele istoric de Siginĭ.

Părerea d-luĭ d'Arbois de Jubinville, reluată acum în urmă de un antropologist, că elementul etnic care ar fi venit în Europa prin Rusia meridională pe la aniĭ 1500 înainte de Christos, ar fi fost populațiunile scitice, este cu totul neîntemeiată. Invazia sciților în Europa, după toate datele istorieĭ și ale archeologieĭ, nu poate fi maĭ veche decât cu șeapte veacurĭ înainte de Christos.

Pe unde aŭ pătruns populațiunile brachycefale asiatice în Dacia și tot de-odată și in Rusia meridională, căcĭ și acolo constatăm tot cam la aceeașĭ dată introducerea bronzuluĭ, nu putem spune cu siguranță. După toate probabilitățile însă acești noĭ imigrați n'aŭ putut veni decât după țărmurile asiatice ale Măriĭ Negre; se poate însă, ca câteva elemente brachycefale să fi pătruns in Dacia și prin Banat, pe la Porțile-de-Fer (1).

Am arătat până acuma, rasele care aŭ alcătuit populațiunea preistorică a Europeĭ.

In cursul vremurilor istorice, cea maĭ veche invazie cunoscută este aceea a Sciților veniți din Asia în Rusia meridională și în șesurile sud-estice ale Dacieĭ. Inrîurirea etnică a acestuĭ noŭ element nu a fost însă de natură a modifica alcătuirea populațiunilor Europene. Din studiul scheletelor și craniilor Scitice găsite, se poate asigura, că printre Sciți se aflaŭ puține elemente brachycefale asiatice, câteva poate chiar mongole; majoritatea populațiuniĭ Sciților era însă de origină

(1) Vom reveni asupra acestuĭ punct, când ne vom ocupa cu studiul „Etnografia preistorică a Dacieĭ".

europeană, din aceeaşĭ rasă blondă, greoaie a nord-europenilor, emigraţĭ în Asia, de când nu se poate spune. Insemnările fiziografice rămase de la Hipocrat ne confirmă aceasta. Deci, cele câteva elemente mongolice noue, pe care Sciţiĭ le-aŭ introdus în alcătuirea etnică a populaţiunilor Europene pot fi neglijate (1)

Asemeni şi înrîurirea Hunilor este minimă din punctul de vedere etnic. Şi dacă elementul mongol a avut într'adevĕr o înrîurire etnică în alcătuirea populaţiunilor europene, se datoreşte invaziilor de Avarĭ, Pecenegĭ, Cumanĭ, Ungurĭ, Bulgarĭ şi Tătarĭ. Nici înrîurirea acestora nu are însă o importanţă generală europeană, mărginită cum a fost într'o anumită regiune.

Kazacii în Rusia meridională, Tătarii oardei de Aur în sudul, centrul şi chiar până în nordul Rusieĭ, precum şi în partea răsăriteană a şesuluĭ Dacieĭ, Turcii în sudul peninsuleĭ Balcanice, aŭ mai întărit în urmă, elementul mongol, determinând o modificare etnică simţitoare în ·inul populaţiunilor europene din spre răsărit.

In sudul Europeĭ, în cursul vremurilor istorice, aŭ mai pătruns elemente de origină asiatică şi chiar africană. Aşezărĭ în masă, nu aŭ fost însă altele decât aceea a Arabilor în Spania.

Elementele stabilite în sudul Europeĭ n'aŭ putut fi însă decât tot de rasa brachycefală, scundă, brună saŭ varietăţĭ mediterane dolichocefale, scunde, brune, aşa că a ·este invaziuni n'aŭ fost de natură a modifica simţitor alcătuirea etnică a populaţiunilor sud-europene.

Ajungem astfel a constata, că toată populaţiunea amestecată a Europeĭ actuale a eşit din încrucişarea celor treĭ rase preistorice: a raseĭ blonde-înaltedolichocefale, a raseĭ scunde-brune-dolichocefale şi a celeĭ scunde-brune-brachycefale; precum şi din infiltrarea unor elemente mongolice în răsărit şi a unor elemente semitice în sud.

Din îndepărtatele vremurĭ ale quaternăriĭ şi până azĭ, atâta s'aŭ amestecat însă, aceste elemente etnice, în cât ne este imposibil — cum zice chiar Lapouge — a trage o linie de limitare între deosebitele populaţiunĭ ale Europeĭ actuale, spre a le împărţi în rase naturale.

Socotindu-se câte treĭ generaţiunĭ pe veac, s'a calculat că fiecare dintre ceĭ care trăim azĭ, avem în vinele noastre sângele amestecat al unuĭ număr de 20 milioane de oamenĭ, care trăiaŭ pe la anii 1000 după Chr. Fie care dintre aceĭ foarte numeroşĭ străbunĭ aĭ noştri aveaŭ şi eĭ în vinele lor sângele amestecat al altor 20 milioane de oamenĭ, care trăiaŭ pe vremea naşterii Mîntuitoruluĭ; şi aşa mai departe. Aşa dar coborîndu-ne în trecut numaĭ până la începutul erii noastre constatăm, că în vinele fiecăruia dintre noĭ curge sângele a 400 milioane de oamenĭ; probabil, de originĭ foarte deosebite. Faţă de acest fapt, mai poate fi oare vorba despre existenţa actuală a unuĭ sânge cât şi cât de puţin curat? Şi, nu este oarecum ridicol să mai vorbim de o împărţire actuală a populaţiunilor europene

(1) Şi asupra acesteĭ chestiunĭ vom reveni, lămurind pe cît se va putea originile şi compoziţia etnică a Sciţilor.

în treĭ rase, care să fi rĕmas relativ curate din cele maĭ îndepărtate vremurĭ ale ereĭ quaternare ?

Acele treĭ rase preistorice, prin încrucișărĭ aŭ pierit, caracterele lor neutralizându-se pe o scară foarte întinsă. Și, dacă azĭ se maĭ lămuresc existențele regionale ale unor tipurĭ antropologice maĭ mult saŭ maĭ puțin nelămurite, acest fapt se datorește înriuririlor permanente ale mediuluĭ fizic și condițiunilor identice de traiŭ material și moral.

D. I. Deniker, bibliotecarul muzeuluĭ de istorie naturală din Paris, care a strins cel maĭ vast material antropologic spre a face o clasificare în rase a populațiunilor actuale ale Europoĭ, întemeindu-se pe caracterele anatomice comune, a ajuns, să constate existența a zece rase, localizate în mod evident pe regiunĭ [1]).

Dăm aci un tabloŭ, în care se vede această diviziune :

			Rase principale	Rase secundare
Rase blonde	dolichocefală înaltă		nordică	subt-nordică
	sub-brachycefală scundă		orientală	vistuliană
Rase brune	scunde	dolichocefală	Ibero-hinulară	
		brachycefală	Occidentală	
	înalte	sub-dolichocefală	Atlantico-Mediteranee	nord-occidentală
		brachycefală	Adriatică	subt-adriatică

Dar, nicĭ această diviziune, deși admisă de foarte mulțĭ antropologĭ, nu este ultima și în tot cazul nu este riguros științifică. Aceasta a vĕzut-o însușĭ autorul eĭ, care sfîrșește prin a ne spune, că azĭ nu se maĭ poate face o clasificare în rase bazată pe caractere anatomice și că, rasa trebue azĭ considerată maĭ mult ca o unitate socială decât zoologică.

Clasificarea adevĕrat științifică a popoarelor Europeĭ actuale, nu se poate face decât pe naționalităților ; naționalitatea fiind o unitate, care s'a produs în cursul istorieĭ, în desvoltarea socială și prin ea și subt acțiunea combinată a ereditățiĭ, a mediuluĭ social, a mediuluĭ fiizc și a factorilor economicĭ. Cum a ajuns omenirea, ca de la primitiva împărțire în rase zoologice, să se împartă azĭ în Europa, în naționalităților, vom căuta a lămuri, în liniĭ generale, în capitolele următoare, după care apoĭ, vom căuta a lămuri originile și formarea națiunilor.

---

1) Vezĭ, *Races et Peuples de la Terre* par J. Deniker, edit Schleicher frères, Paris 1900.

Capitolul III

ORIGINILE RASELOR EUROPEĬ

Existenţa varietăţilor de rasă în sînul omenirii la începutul ereĭ quaternare.—Rasele dolichocefale din Europa şi nordul Asieĭ. — Rasele brachycefale *Akkas* din Africa sudică şi *Negrito* din Oceania. — Lămurirea originilor raselor.— Ipoteza luĭ Darwin. — Continentul Indian centru de creaţiune al neamuluĭ omenesc.— Omul terţiar.— Formarea varietăţilor de rasă în timpul şi durata mersuluĭ oamenilor de la equator la pol.— Ipoteza luĭ Sergi. — Originile Africane ale raselor quaternare Europene. — Netemeinicia acesteĭ ipoteze.— Ipoteza archeologilor francezĭ. — Formarea varietăţilor de rasă în timpul şi durata coborîrii oamenilor de la pol la equator. — Netemeinicia acesteĭ ipoteze. — Necesitatea lămuririi trecutuluĭ geologic al Pămîntuluĭ spre a se putea explica formarea raselor.— O privire asupra evoluţieĭ fizice a Pămîntuluĭ. — Singurul centru de creaţiune probabil al neamuluĭ omenesc: masivul muntos al Asieĭ centrale.— Diferenţiarea primitivă a omenirii în două tipurĭ: tipul dolichocefal şi tipul brachycefal. — Diferenţiarea şi extensiunea tipuluĭ dolichocefal în era terţiară. — Formarea raselor negre în Africa. — Formarea raselor galbene. — Rasele brachycefale Oceanice. — Emigrarea spre sud a raselor dolichocefale Europene, din cauza înăspririi climeĭ în era quaternară.— Emigrarea spre nord a populaţiuniĭ brachycefale Oceanice din cauzsa cufundării continentuluĭ Indian şi a Oceanieĭ.— Amestecul populaţiunilor brachycefale Oceanice cu populaţiunile dolichocefale Europene în valea Mesopotamieĭ.— Formarea popoarelor Semite. — Sfîrşitul vieţiĭ gregare a omenirii şi începuturile civilizaţiunii.

Am vĕzut, că de la începutul ereĭ quaternare chiar, omenirea era diferenţiată în rase. Am constatat în Europa existenţa a două rase quaternare, bine deosebite: Rasa din *Neanderthal* şi cea din *Cro-Magnon*. Descoperirile făcute în celelalte părţi ale pămîntuluĭ, ne arată, că şi în Asia, Africa, Oceania, ca şi amîndouĕ Americile, omul este tot atât de vechiu pe pămînt şi înfăţişarea luĭ fizică tot atât de variată. Şi dacă la începutul quaternăriĭ, în regiunile nordice, găsim numaĭ rase dolichocefale, în regiunile equatoriale găsim şi rase brachicefale. Tipurile brachycefale *Akkas* din Africa şi *Negrito* din Oceania, ne apar tot atât de vechĭ, ca cele maĭ vechĭ tipurĭ dolichocefale [1]).

In ceea-ce priveşte fizicul oamenilor quaternarĭ, Virchow, în discursul pronunţat la congresul antropologilor germanĭ din 1889, ne spune: «Ceĭ străvechĭ eraŭ foarte bine conformaţĭ, nu aveaŭ nicĭ un semn caracteristic, pe care să nu-l întîlnim şi azĭ la popoarele în fiinţă, nicĭ unul nu era atât de mizerabil alcătuit în cât să putem spune, că are forma craniană cea maĭ inferioară». Ba, chiar Lapouge, din mĕsurătorile craniilor conchide, că din timpurile quaternare şi pănă azĭ, omul ar da înderĕt, în ceea-ce priveşte forma şi capacitatea craniană [2]).

Lăsând la o parte însă această exagerare a d-luĭ Lapouge, rĕmânem a constata, că timpurile actuale ale raselor omeneştĭ există tocmaĭ din îndepărtatele vremurĭ ale quaternăriĭ. Cum se poate explica acest fapt?

Două ipoteze, fundamental deosebite, işĭ împart azĭ credinţele archeologilor, în ceea-ce priveşte lămurirea originilor de rasă: una, aceea a şcoaleĭ engleze, după care varietăţile de rasă s'aŭ format în timpul şi durata mersuluĭ omenirii de la pol la equator; şi alta, aceea a şcoaleĭ franceze, care dimpotrivă, pune formarea varietăţilor de rasă în timpul şi durata mersuluĭ de la pol la equator.

(1) Vezĭ Topinard, *Anthropologie* pag. 161.

(2) Vezi art. „*Transmuth. et Select. par educat.*“ publ. în *Revue Int. de Sociol*, 1895, Martie.

Să ne oprim puţin asupra fiecăreia dintre aceste două ipoteze.

Darwin, în ipoteza ce emite asupra originilor neamului omenesc, afirmă, că transformarea maimuţii în om s'ar fi petrecut la începutul erei terţiare—în eocen—pe întinsul şes, care se întindea pe atunci, pe unde azi este oceanul Indian, legînd cele trei continente Asia, Oceania şi Africa, unită şi aceasta cu Europa. Pe acel şes întins, la marginea uriaşelor păduri, care-l acopereau, s'ar fi petrecut, în trei puncte deosebite, transformarea a trei perechi de maimuţe în trei perechi de oameni primitivi. Ar fi fost destul pentru aceasta, se mărgineşte a ne spune marele naturalist, ca o schimbare în felul de traiu sau în mediul înconjurător să fi silit pe acele maimuţe, să nu mai trăiască vecinic prin copaci, sărind ca veverita din ramură în ramură; ci, să umble mai mult pe pământ. Răspunsul acesta al lui Darwin, fiind prea vag, discipolii lui au căutat să-i împlinească lipsurile şi să complecteze lămurirea. In special, învăţaţii germani Moritz Wagner (1) şi Iosif Müller (2) au încercat să explice, cînd, unde şi cum s'a petrecut transformarea maimuţii în om. Dar ei, punînd transformarea aceasta în emisferul boreal, în perioada glaciară a erei quaternare, n'au isbutit a o lămuri decât printr'o incongruenţă de date şi de fapte. De aceea, nici nu ne mai permitem, să ne oprim asupra acestui punct, care a rămas şi va rămâne vecinic nelămurit.

Din acele trei perechi de oameni primitivi, s'au născut, ni se spune, prin prefaceri multiple, cele trei rase omeneşti mai deosebite: rasa Mangolă, care a pornit spre nord populând Asia, rasa Neagră, care a rămas la Equator şi rasa Albă, care a pornit tot spre nord populând Europa.

In mersul lor de la Equator spre polul Nord, atît din trunchiul primitiv al rasii Galbene, cât şi din acel al rasei Albe, s'ar fi deslipit grupe de oameni, care s'au risipit în toate părţile. Aceste grupe, din cauza înrîuririlor puternice ale climii şi ale feluluĭ de traiu, care variau după deosebitele regiuni, în care ele au sălăşluit, au ajuns să capete fiecare o înfăţişare deosebită, dând astfel naştere, în sînul aceleiaşi rase, la deosebite varietăţi, care au ajuns, cu vremea, să ne apară ca nişte adevărate rase.

Sergi, un partizan al acestei păreri, ocupându-se numai cu rasa Albă, se încearcă a ne arăta originile ei din Africa şi chipul în care s'a diferenţiat în cele trei varietăţi: hamită, semită şi europee (3).

Plecând de la Equator spre Nord, rasa Albă încă nediferenţiată, a poposit pe întinsul şes mediteraneu—marea Mediterană pe atunci nu exista şi nici şirurile munţilor Pirinei, Alpi, Balcani şi Caucaz nu brăzdau pământul. Pe acest şes, întins, subt influenţa climei mai aspre a continentului Euro-African, s'ar fi format după Sergi rasa Mediteranee. Din neagră cum era, când plecase de la Equator, ea a devenit mai albă, mai înaltă de stat, schimbându-şi în sfîrşit toată înfăţişarea fizică. Din rasa Mediteranee astfel formată, s'ar fi despărţit o grupă, care ar fi

(1) Die Entstehung der Arten durch raumliche Sonderung, Basel 1888.

(2) Ueber Ursprund und Heimat des Urmenschen, Stuttgart, 1894.

(3) Vezi lucrările lui Sergi „*Africa, antropologia della stirpe Eur-africana*", Torino, 1897; şi „*Origine e diffusione de la stirpe mediteranea*" Roma, 1895.

trecut în Asia şi diferenţiindu-se de trunchiul primitiv, ar fi constituit rasa semită. Trunchiul mediteraneu s'ar mai fi despărţit apoi, în două ramuri: o ramură sud-mediteranee, cea harmită şi alta nord-mediteranee, cea europeană. In sfîrşit, în ultima fază a acestui proces de diferenţiare, din elementul nord-mediteraneu, s'ar mai fi despărţit o grupă, care, în nordul Europei, ar fi devenit rasa blondă, înaltă, dolichocefală. Flavismul acestui element născut din primitiva rasă neagră, să explică prin acţiunea factorilor climatericî, cărora rasa nord-europeană a fost supusă, în regiunea scandinavă.

Explicarea aceasta a lui Sergi, şi în general a şcoalei engleze, nu este însă câtuşi de puţin probabilă. Printr'însa nu se lămureşte cu adevărat, decât variaţiunea pigmentaţiei, ce se constată în lăuntrul tipului alb dolichocefal. Am constatat însă, că la începutul quaternarei varietăţile de rasă, ni se prezintă împărţite în două tipuri craniologice radical deosebite: tipul şi varietăţile dolichocefale, care populaŭ mai ales nordul şi centrul Europei; şi tipul şi varietaţile brachycefale, *Akkas* în Africa şi *Negrito* în Oceania.

Ceea-ce trebue să ni se lămurească, în privinţa originilor de rasă este deci, această diferenţiare şl difuziune a primitivelor rase.

Şi, cum s'ar putea explica, în ipoteza şcoalei engleze coexistenţa acestor două tipuri în Africa, la începutul quaternării? Cum s'a născut din timpul brachycefal rămas la equator, tipul dolichocefal, imediat ce a păşit mai spre nord?

Sunt sute de mii de ani, de când aceste două tipuri există pe pământ; şi, cu toate nenumăratele încrucişări petrecute între ele, cu toate înrîuririle identice ale climei şi ale modului de traiŭ, ele tot mai există şi azi, cu aceleaşi caractere antropologice primitive şi fundamental deosebite, pe care le-aŭ avut în cele dintăi momente ale existenţii lor. Ţinênd seama că, în timpurile preistorice, modificarea fizică a raselor trebue să se fi petrecut nespus de încet, fiind-că şi încrucişările între rase deosebite eraŭ foarte rare şi factorii culturali care pot modifica caracterele craniologice lipseaŭ; trebue să admitem cu necesitate, pentru a putea explica coexistenţa celor două tipuri craniologice în Africa, la începutul quaternării, că procesul de diferenţiare, în urma căruia dintr'un singur tip primitiv s'aŭ născut aceste două varietăţi, s'a petrecut într'un răstimp de milioane de ani. In tot acest răstimp, trebue să admitem, că cele două varietăţi începiente, aŭ străbătut nenumărate regiuni deosebite, s'aŭ îndurat acţiunea unor factori climatericî cu totul deosebiţi şi aŭ dus o viaţă materială cu totul alta, spre a veni, la începutul quaternării, să se întîlnească în Africa. Toată durata erei terţiare şi tot întinsul vechiului continent, de-abia ne-ar ajunge spre a explica acest proces de diferenţiare.

Deci, ipoteza şcoalei engleze, şi în special aceea a lui Sergi, trebuesc înlăturate.

Şi nici ipoteza şcoalei franceze nu are o soartă mai bună.

Quatrafages şi după el aproape toţi archeologii francezi, admit şi ei existenţa omului terţiar. Inceputul procesului de diferenţiare în rase, se fixează însă de această şcoală la începutul erei quaternare.

Când răceala şi îngheţurile de la începutul acesteĭ ere, ni se spune, a alungat turma oamenilor din ţinuturile încântătoare ale poluluĭ, neamul omenesc s'a îndreptat spre sud, mergênd tot înainte, până ce a ajuns pe marile platouri ale Asieĭ centrale, unde a poposit. De acolo, neamul omenesc s'a risipit apoĭ în roiurĭ peste toată faţa pământuluĭ, diferenţiindu-se subt acţiunea climeĭ, a soluluĭ şi a împrejurărilor de traiŭ deosebite, în cele treĭ marĭ speciĭ omeneştĭ cu numeroasele lor varietăţĭ.

Dar, în faţa faptuluĭ existenţeĭ atât în Europa, cât şi în celelalte continente a raselor omeneştĭ diferenţiate încă de maĭ înaintea epoceĭ glaciale şi această ipoteză cade.

Rĕmânem decĭ în faţa unuĭ fapt neexplicat.

Să ne încumetăm şi noĭ a cerceta, dacă nu se poate explica în altfel cu maĭ multă probabilitate şi potrivit tuturor faptelor descoperite, formarea varietăţilor de rasă.

Trebue pentru aceasta, să lămurim maĭ întâĭ evoluţia fizică a pământuluĭ, căcĭ numaĭ după ce vom cunoaşte această evoluţie, ne putem face o icoană verosimilă despre trecutul omenirĭĭ.

Primitiva masă omogenă, găzoasă, incandescentă a planeteĭ noastre, din cauza mişcăriĭ sale, condensându-se mereŭ în jurul unuĭ centru, a ajuns pe nesimţite, să se diferenţieze în douĕ sfere: *sfera ignee centrală*, alcătuită din masa fluidă-aprinsă a gazurilor maĭ condensabile şi *sfera găzoasă externă*, formată de gazurile cele maĭ puţin condensabile, ca azotul, oxigenul, hidrogenul şi accidul carbonic Cu vremea şi aceste douĕ primitive sfere s'aŭ diferenţiat, fiecare în câte alte douĕ. Prin iradiere, sfera ignee răcindu-se a prins pe de-asupra o coajă subţire, solidă (granitul), despărţindu-se astfel de sfera găzoasă prin *geosferă*. Tot de o dată tot micşorându-se cantitatea de căldură, care înrîurea asupra sfereĭ găzoase, o parte din oxigenul şi hidrogenul conţinut într'însa s'a combinat. Apa, care a rezultat din această combinare, a căzut peste geosferă, învăluind-o în *hidrosferă*; iar gazurile rĕmase necondensate aŭ format sfera cea maĭ superioară, care le învălue pe toate celelalte, *atmosfera*. Între hidrosferă şi atmosferă s'a maĭ născut în ultima fază a acestuĭ proces de diferenţiare *viosfera*, care s'a diferenţiat şi ea în urmă în alte douĕ sfere, în *fitosferă*, sferă vegetală, şi în *zoosferă*, sferă animală. Toate aceste sfere se pătrund şi modificarea uneia determină modificarea tuturor. In special, modificările geosfereĭ aŭ fost determinate de acţiunea sfereĭ ignee şi de a hidrosfereĭ, acţiunea celorlalte sfere avênd un rol secundar.

La început, geosfera era peste tot învăluită de hidrosferă. Un ocean nesfîrşit îşĭ frĕmînta valurile pretutindenĭ peste coaja pământuluĭ. Şi nicĭ nu era încreţita geosferă de prăpastiĭ şi de munţĭ, aşa cum e azĭ. Increţiturile coajiĭ pământuluĭ aŭ fost determinate de condensarea treptată, ulterioară formăriĭ primitiveĭ geosferĭ, a sfereĭ ignee. Precum o haină prea largă, face îndoiturĭ pe trup, tot aşa şi învălişul solid al planeteĭ noastre, devenind din ce în ce maĭ larg pentru sfera centrală, care condensându-se se micşora pe nesimţite, a trebuit să se încreţească. Increţiturile acestea aŭ devenit tot maĭ adîncĭ, pe mĕsură, ce sfera

ignee devenea tot mai mică; astfel se explică, de ce platourile sunt mai vechi decât şirurile de munţi şi de ce ondulaţiunile cele mai vechi ale coajei pământului sînt mai puţin adînci decât cele mai recente. Tot din această cauză se explică şi paralelismul şirurilor de munţi care aŭ apărut în aceeaşi vreme. Pe lîngă condensarea sferei ignee, un rol, în formarea ondulaţiunilor geosferii, aŭ avut şi erupţiunile vulcanice, care la început trebue să fi fost mult mai dese şi mai întinse. Totuşi, acţiunea erupţiunilor a fost mult mai neînsemnată şi mai mărginită.

Ingroşarea geosferii pe lîngă răcirea maselor fluide incandescente, care i se adăugaŭ din lăuntru, a mai fost determinată şi de depunerea succesivă a straturilor formate în fundul oceanului, din disolvarea rocelor primitive şi din resturile fiinţelor organice.

Acestor cauze datoreşte geosfera modificările suferite din nesfîrşitul vremurilor şi pînă azi.

Pe lîngă modificările geosferii, ceea-ce a mai determinat evoluţia fizică a pământului, aŭ fost şi modificările hidrosferei.

Cu cât ne scoborîm mai adînc, în prăpastia trecutului planetei noastre, cu atât constatăm că era mai mare cantitate de căldură; pe de o parte, fiind-că trebue să fi fost mai puternică şi căldura venită de la soare, şi pe de altă parte, fiind-că şi căldura ce ieşea din sfera ignee prin coaja mai subţire solidă era şi ea mai puternică. Căldura mai mare din perioadele mai îndepărtate ale vieţii pământului, făcea ca în acele perioade atmosfera să fie mult mai încărcată de vapori de apă de cum este azi, şi astfel apa după faţa pământului să fie mai puţină.

In primitiva perioadă azoică, geosfera tot mai era înconjurată pretutindeni de hidrosferă. In terenurile ereî primare însă, mai ales în cele mijlocii, găsim formaţiuni considerabile de cărbuni, ceea-ce ne arată, că geosfera fusese desvălită pe o mare întindere, pe care subtacţiunea climei calde şi umede crescuseră păduri vaste de arbori uriaşi.

La începutul ereî secundare găsim urme de picături de ploaie, ceeea ce ne arată, că atmosfera se mai răcise, totuşi evaporaţiunea trebue să fi fost destul de considerabilă, mai ales pe suprafaţa mărilor puţin adînci închise înlăuntrul uscatului; căci, în această eră constatăm formaţiunea vastelor depozite de sare din Franţa, Spania, etc. care de atunci aŭ rămas uscat.

In această eră, suprafaţa descoperită a geosferei devenise mult mai întinsă. Vestul Europii actuale, centrul şi sudul Asiei, Africa, Oceania şi continentul Indian—azi dispărut—s'aŭ înălţat în această eră. Munţii Jura, Apeninii, Carpaţii vestici şi nordici s'aŭ ridicat tot pe atunci. In special, Carpaţii apuseni şi nordici s'aŭ ridicat la sfîrşitul cretaceului superior, după cum ne arată *Gresia carpatică*, o formaţiune de mii de metri, care îi constitue.

In straturile mijlocii ale ereî secundare — în olitul inferior din terenul jurasic inferior—constatăm şi apariţia primelor mamifere, a citor-va marsupiale, precum *Phascolotherium şi Thylacoterium.*

In era terţiară înfăţişarea fisică a Vechiului Continent era cam aceasta:

Biblioteca Universitară Iaşi

Spre Nord şi spre Apus, Europa se întindea mult mai mult, marea Norduluĭ, marea Baltică nu existaŭ pe atuncĭ, insulile Britanice eraŭ unite cu uscatul, care se întindea peste Islanda şi se lega după toate probabilităţile cu America. Spre resărit, scăldând Uralii, marea Sarmatică işĭ căra valurile peste toată suprafaţa stepelor Siberieĭ şi Turkestanuluĭ, pătrundea până în inima Europeĭ, acoperind Rusia, Galiţia, Dacia şi Ungaria, până prin împrejurimile Vieneĭ. Spre sud, marea Mediterană nu avea fiinţă şi Europa era unită cu Africa şi cu Asia.

Mult mai mărginită spre nord, de apele mării Sarmatice, Asia nu era despărţită spre sud de Oceania, şi prin continentul Indian, care exista pe atuncĭ pe unde azĭ este oceanul cu acelaşĭ nume, Asia se unea şi cu Africa.

In era terţiară, se desăvîrşeşte sistemul muntos al Europeĭ. Carpaţiĭ uniţĭ la sud cu Balcaniĭ, ciuntesc o bucată din marea Sarmatică, închiĕnzd-o în pusta Ungarieĭ. In ondulaţiunile terenurilor carpatine, apa mării închisă se evaporează formându-se depozitele de sare din România şi Galiţia. Ridicăturile Carpaţilor munteni, alungă mai spre sud apele mării, descoperind faţa pămîntuluĭ până pe la paralela Ploeştilor Balcaniĭ uniţĭ pe atuncĭ cu Caucazul pun o stavilă valurilor mării spre sud.

Tot în era terţiară, spre sfîrşitul eĭ, în urma ridicării munţilor, sudul Europeĭ se adînceşte, năbuşind înlăuntrul celor treĭ continente apele Atlanticeĭ, care formară marea Mediterană.

La începutul ereĭ quaternare se ridică şi nordul Asieĭ; iar sudul coborîndu-i-se, continentul Indian se cufundă treptat, şi în locu-ĭ apele oceanuluĭ despart Asia, Oceania şi Africa. Marea Sarmatică tot pe atuncĭ, este închisă înlăuntrul continentuluĭ, acoperind cuprinsurile care se întind azĭ, de la lacul Balkaş şi până la Carpaţiĭ Olteniеĭ şi de la munţiĭ Elbruzĭ şi până pe la a 55-ea paralelă în dreptul munţilor Uralĭ, îngustându-se însă şi, în spre resărit şi în spre apus. Ea avea decĭ forma unuĭ romboid, ale căruĭ vîrfurĭ opuse ar fi fost lacul Balkaş opus Porţilor-de-Fer şi vîrful Demavend din Elbruzĭ opus Uralilor. Câtva timp în urmă 'şĭ deschide şi Dunărea Porţile-de-Fer scurgând apele mării Ungare; şi, mult mai tîrziŭ—acum 5–6000 de anĭ—se desparte şi marea Sarmatică în marea Caspică şi marea Neagră, după ce aceasta din urmă rosese stâncile Balcanilor şi se deschisese o trecere spre Mediterana.

In era terţiară, clima fusese pretutindenĭ aceeaşĭ, de o potrivă de caldă şi din ce în ce mai umedă. Pe la începutul ereĭ quaternare, poate din cauza ridicării munţilor şi a grămădirĭ vaporilor de apă, în regiunile polare, poate şi din alte împrejurărĭ nelămurite, atmosfera începe a se răci tot mai tare în regiunile nordice. In epoca preglacială a ereĭ quaternare, clima tot mai este dulce şi umedă, încep însă ploĭ, care se schimbă repede în ninsorĭ; clima se aspreşte din cale afară; începe epoca glacială. Tot nordul Europeĭ şi al Asieĭ şi mare parte din ţinuturile muntoase sunt acoperite de zăpezĭ eterne. Pe culmile munţilor se formează gheţarĭ imenşĭ. Tot nordul Europeĭ până pe la paralela Berlinuluĭ este un gheţar imens al căruĭ ultime ramificaţiunĭ se întindeaŭ în Rusia până prin

actualele guvernăminte ale Kersonesuluĭ şi Ecaterinoslav, adică până pe ţărmurile mărieĭ Sarmatice. După epoca glacială urmează epoca inundaţiilor. In această epocă, se formează marea Baltică, la început un lac închis ca şi lacurile din Rusia, din cauza topiriĭ gheţarilor, maĭ târziŭ intrând în comunicaţie cu marea Norduluĭ formată şi ea tot cam în aceeaşĭ vreme, din cauza cufundăriĭ uscatuluĭ. Tot atuncĭ, s'aŭ scobit multe din văile actuale, s'a format şi s'a regulat cursurile de apă actuale şi în sfîrşit Pământul 'şĭ-a dobîndit înfăţişarea pe care o are azĭ.

Cu aceste câteva noţiunĭ despre trecutul geologic al Pământuluĭ să ne încercăm a lămuri formarea varietăţilor de rasă pe, care le am constatat în sînul omeniriĭ.

Ţinênd seamă de extensiunea nordică a tipurilor dolichocefale şi de extensiunea sudică a celor brachycefale, la începutul quaternăriĭ, trebue să admitem, că amîndouĕ aceste tipurĭ sunt originare dintr'o regiune mijlocie, din care ele să fi pornit, cum pornesc razele uneĭ stele dintr'un centru comun. O asemenea regiune nu poate fi decât masivul muntos al Asieĭ centrale, cuprins între Himalaya Inducuşĭ, Tian-Şan, Altai, Saiansc, Chingan şi Kukunor; adică, tot podişul cel vast, care se desfăşură, ca treptele unuĭ amfiteatru uriaş, pe care neamul omenescl le-a coborît spre a lua în stăpînire tot întinsul pământuluĭ. Numaĭ această regiune întruneşte toate condiţiunile, în care se putea naşte la începutul eriĭ terţiare o specie nouă, fie din transformarea uneĭ speciĭ anterioare, fie dintr'o nouă combinaţiune a germenilor, care existaŭ de maĭ înainte în materia cosmică. Intr'adevĕr, de curînd înălţate din sînul Oceanuluĭ, podişurile Asieĭ-centrale, fiind şi pe acele vremurĭ, ca şi azĭ, la cea maĭ mare altitudine, singure puteaŭ constitui un mediŭ noŭ, care să imprime o nouă desvoltare uneĭ speciĭ anterioare, determinînd astfe începutul uneĭ nouĕ fase în evoluţia materieĭ însufleţite. Tot din aceste motive, numaĭ ele puteaŭ constitui noile condiţiunĭ, în care devenea posibilă o nouă combinaţiune a germenilor anterioriĭ, în urma căreia a apărut specia omenească [1]).

De alminteriĭ, numaĭ admiţêndu-se această regiune ca centru de creaţiune al neamuluĭ omenesc, se poate lămuri diferenţiarea omenireĭ în rase şi difusiunea acestor rase pe pământ, şi iată cum:

Am constatat, pe la mijlocul ereĭ secundare, apariţia celor dintâĭ mamifere. Pe la începutul terţiareĭ probabil, aŭ apărut şi ceĭ dintâĭ strămoşĭ aĭ oamenilor, pe întinsele platouriĭ ale Asieĭ centrale, într'un mediŭ fizic noŭ, cu nouĕ condiţiunĭ de traiŭ. Pe aceste întinse platouriĭ, nu era însă pretutindenĭ acelaş mediŭ şi aceleaşĭ condiţiunĭ de traiŭ. După deosebirile de mediŭ şi de condiţiunĭ de traiŭ, de la început, specia omenească trebue să fi conţinut în sînul eĭ, oarecare diferenţieriĭ morfologice. Şi fiind-că, după cele treĭ platouriĭ, treĭ eraŭ deosebirile

1) Vezĭ relativ la centrele de creaţiune ale speciilor superioare, opera luĭ Haeckel „*Histoire de la Création naturelle*“ pag. 131 şi urmarea. Haeckel ca şi Darwin admite că centrul de creaţiune al neamuluĭ omenesc ar fi contenentul Indian. In opera sa „*L'Espèce Humaine*“, Cap. XIV şi XV pag. 115—132. Quatrefages ne dă ca fiind de o potrivă de probabile douĕ părerĭ, după care centrul de creaţiune al specieĭ omeneştĭ ar fi saŭ regiunea centrală muntoasă a Asieĭ—ceea-ce am admis şi noĭ—saŭ regiunea nordică din preajma poluluĭ. Discipoliĭ luĭ Quatrefages aŭ admis în urmă ca fiind maĭ probabilă părerea, că centrul de creaţiune ar fi regiunea nordică, din care specia omenească a emigrat spre Sud, până în regiunea Asieĭ centrale, unde a poposit şi de unde apoĭ a început a se răspândi pretutindenĭ diferenţiindu-se în rase.

mai accentuate de mediŭ şi de condiţiunĭ de traiŭ, treĭ trebue să fi fost şi varietăţile incipiente din lăuntrul specieĭ omeneştĭ. Cele doue varietăţĭ formate în cele doue platourĭ nordice, mărginite de apele mării, deşi deosebite între ele, fiind însă supuse acţiuniĭ identice a mării şi aceluiaşĭ regim alimentar, e probabil, să fi fost amîndouĕ dolichocefale. Acţiunea regimuluĭ maritim, chiar azĭ, pare a avea ca efect, dacă nu creearea dolichocefalieĭ, cel puţin menţinerea eĭ. Aşa, în Anglia, în toate insulile Mediteraneĭ, pe ţărmuriĭ Mediteraneĭ şi aĭ Atlanticeĭ, predomină şi azĭ în Europa dolichocefaliĭ, pe când înlăuntrul continentuluĭ, eĭ aŭ dispărut aproape cu desăvîrşire în sînul populaţiunilor brachycefale. Admitem decĭ, că cele doue varietăţĭ primitive ale neamuluĭ omenesc formate în platoul Pamir şi Han-haĭ aŭ fost dolichocefale; pe când, varietatea formată în platoul Tibetuluĭ, închis înlăuntrul uscatuluĭ, a fost brachycefală.

Emigrând în regiunĭ tot maĭ deosebite, aceste treĭ varietăţĭ s'aŭ diferenţiat din ce în ce maĭ mult.

Varietatea dolichocefală din platoul Han-haĭ s'a risipit, parte îndreptându-se spre America, iar parte străbătînd valea prin care curge azĭ riul Tarîm, a trecut în platoul Tibet şi de aci prin valea Induluĭ în platoul Iran, de unde s'a îndreptat probabil spre apus, ca să nu aibă în faţă puternicile raze ale soareluĭ, care trebue să fi fost mult maĭ arzătoare pe acele vremurĭ. Trîmbe din aceste populaţiunĭ dolichocefale aŭ ajuns pe la sfîrşitul terţiariĭ în Africa, maĭ ales în regiunile nordice.

Varietatea dolichocefală din platoul Pamir n'a putut emigra decât tot spre apus, pornind de-alungul ţărmurilor mării Sarmatice pe unde şi clima era maĭ răcoroasă şi hrana maĭ uşor de găsit. Mergênd tot pe ţărmuriĭ mării în spre apus trîmbe din aceste populaţiunĭ dolichocefale aŭ pătruns până în inima Europiĭ. Ajungînd prin Moravia de azĭ, unde coasta mării Sarmatice cotea spre răsărit, din turma dolichocefalilor, s'a despărţit o grupă, care ne maĭ voind să se întoarcă spre răsărit, cu soarele în faţă, a pornit înainte, ajungênd în apusul Europeĭ, şi formând vechea rasă quaternară din *Neanderthal*. Grosul turmeĭ şi a continuat însă mersul pe ţărmuriĭ mării afundându-se tot maĭ adînc în nordul Europeĭ, în niste regiunĭ, care deveneaŭ din ce în ce maĭ recĭ şi maĭ încărcate de umiditate şi a format vechea rasă înaltă-blondă, care s'a coborît pe la începutul quaternariĭ, din regiunile nordice în cele centrale ale Europeĭ şi pe care o cunoaştem sub numele de rasa din Cro-Magnon.

Varietatea brachycefală ieşind din platoul Tibet pe deschizătura din spre răsărit s'a coborît prin Indo-China în Oceania şi de aci pornind spre Apus, a ajuns în cele din urmă până în Africa sudică.

In era terţiară, fiind aproape aceeaşĭ climă pretutindenĭ, aceeaşĭ lumină şi aceiaşĭ căldură solară, variaţiunile pigmentuluĭ înlăuntrul neamuluĭ omenesc trebue să fi fost minime. Aceeaşĭ pigmentaţie aŭ trebuit să aibă şi varietăţile dolichocefale din platourile nordice precum şi varietatea brachycefală din Tibet (1).

(1) In ceea-ce priveşte tipul fizic al omuluĭ primitiv A. de Quatrefages—loc. cit.—spune: „Tot ceea-ce ştiinţa actuală ne îngădue să spunem, că, după toate aparenţele omul primitiv a avut un prognatism pronunţat, coloarea pieliĭ luĭ nu putea fi neagră şi nicĭ părul lânos; ci, probabil pigmentaţia luĭ se apropia de aceea a raselor galbene de azĭ şi avea un păr maĭ mult saŭ maĭ puţin roşcat".

La începutul quaternăriĭ însă, odată cu diferențiarea climelor s'a început și diferențiarea pigmentațieĭ.

Pigmentația corpuluĭ omenesc, adică coloarea pieleĭ, a părului și a ochilor este determinată de calitatea și intensitatea luminеĭ solare în primul rînd și de căldura solară în al doilea. Deși pigmentația—cum am spus—este caracterul antropologic cel maĭ modificabil, pentru a se fixa însă, îĭ trebuește o vreme foarte îndelungată.

În regiunile nordice ale Europeĭ, în care pătrunsese, pe la sfîrșitul terțiareĭ, o grupă din varietatea dolichocefală pornită din platoul Panir, grămădindu-se mereŭ aburiĭ formațĭ pe întinsul mărilor terțiare, atmosfera devenea tot maĭ um dă, maĭ tomnatecă, maĭ cețoasă. Umiditatea continuă a aeruluĭ, ceața cea groasă care împedeca lumina solară, răceala atmosfereĭ, aŭ înrĭurit asupra pigmentațiĭ varietățiĭ dolichocefale din acele regiunĭ, care a dobîndit pe nesimțite o piele tot maĭ albă, maĭ moale, părul i s'a decolorat treptat devenind în cele din urmă blond și moale, iar ochiĭ i s'aŭ limpezit devenind albaștri. Tot așa ceva se petrece și azĭ, toamna, când cerul e noros și atmosfera umedă și încărcată cu ceață așa de tare, că de-abia vezĭ la zece pașĭ. Cine n'a observat atunci, că părul i se face maĭ moale și capătă, dacă vremea aceasta durează maĭ mult, nuanțe maĭ deschise? Tot așa ceva trebue să se fi petrecut și cu specia ursuluĭ polar, care a devenit alb din brun, cum era în regiunile sudice. Acelorașĭ cause se datorește și pigmentația specieĭ albe și în special araseĭ blonde.

În regiunile centrale ale Africiĭ, atmosfera nu era însă încărcată de vaporĭ, în era terțiară; razele solare eraŭ tot așa de luminoase și căldura lor tot atât de excesivă. În aceste condițiunĭ, populațiunile dolichocefale ca și cele brachycefale imigrate în acele regiunĭ, aŭ căpătat pigmentația închisă, alcătuind astfel specia neagră.

Odată cu diferențiarea pigmentuluĭ s'a făcut și diferențiarea talieĭ.

Frigul strînge poriĭ pieliĭ, umiditatea continuă a aeruluĭ îĭ astupă; transpirațiunea în niște regiunĭ friguroase devine astfel tot maĭ slabă; organismul secretează și elimineză foarte puține substanțe apoase și solide. Pe de o parte o climă rece necesitează o alimentare bogată: toate acestea aŭ de efect după o vreme foarte îndelungată a desvolta puțin câte puțin talia.

Dimpotrivă, căldura excesivă deschide porĭ pieleĭ, activează combustiunea interioară și face ca organismul să secreteze și să elimineze foarte multe substanțe apoase și solide. Într'o climă, excesiv de caldă, exercițiile corporale ajung de nesuferit; mișcarea corporală devine minimă; indolența, repaosul, moleșesc mușchiĭ și micșorează trebuințele nutriținniĭ; câteva fructe, câteva rădăcinĭ devin suficiente stomaculuĭ.

Ast-fel se explică de ce populațiunile din regiunile friguroase, nordice, maĭ mâncăcioase, maĭ muncitoare, sunt maĭ înalte decât cele care locuesc regiunile calde. Astfel se explică înălțimea dolicho-blonduluĭ și piticimea celorlalte rase ale vechiuluĭ continent.

Rasa galbenă s'a format în platourile Asieĭ centrale, care închise înlăun-

trul uscatului, se caracterizează de la începutul quaternărei, în urma diferenţierii climelor, prin variaţiunile excesive de căldură şi de frig, prin nişte erni foarte aspre şi nişte veri foarte calde Azi, la Peking, care este pe a eiaşi paralelă cu Neapole, ba chiar mai spre sud, iarna, termometrul se scoboară până la 30 grade sub zero, şi vara se ridică până aproape la 50 de grade de asupra lui zero. In această climă excesivă, pielea omului s'a tăbăcit, dobîndind acea coloare şofrănie care se constată şi azi, într'un grad mai mare saŭ mai mic, la toate populaţiunile care locu sc clime excesive.

In tot lungul erei quaternare, acţiunea continuă a aceloraşi cauze aŭ fixat pentru tot-d'auna pigmentaţia populaţiunilor formate în aceste regiuni deosebite, dând naştere celor trei mari grupe omeneşti, care se constată în sînul populaţiunilor vechiului continent.

Populaţiunile care alcătuesc azi majoritatea raselor galbene sunt brachycefale. Homo Asiaticus însă, în stare curată este dolichocefal, probabil descendent al străvechilor dolichocefali rămaşi din vremuri imemorale prin platourile Asiatice. Brachycefal a devenit Chinezul în urma imigrărilor în masă a unor populaţiuni venite după toate probabilităţile din Oceania, când apele Oceanului aŭ fărămiţat continentul în puzderia insulelor şi insuleţelor de azi.

La sfîrşitul terţiarei, continentul Indian şi sudul Asiei aŭ fost acoperite treptat de apele Oceanului. La începutul quaternărei, probabil, continentul Indian dispare, asemenea şi Oceania e fărîmată în insulele de azi. Populaţiunile brachycefale care locuesc acele regiuni, aŭ fost despărţite în două : o parte a rămas închisă în Africa, varietatea Akkas, iar cealaltă, cea mai mare parte s'a grămădit în Oceania.

Pe măsură ce apele Oceanului înecaŭ şi acest continent, trîmbe de brachycefali eraŭ silite să emigreze. Primele emigraţiuni aŭ trebuit să se facă spre China, unde brachycefalii aŭ înghiţit foarte de timpuriŭ cele câteva elemente dolichocefale rămase pe acolo din vremurile terţiare. Acel *Homo Acrogonus* de care ne spune d. Lapouge că ar fi avut un rol în paternitatea Asiaticului şi a lui Alpinus, nu poate fi decât elementul brachycefal Oceanic.

Găsind calea spre nord închisă, elementele brachycefale ulterior emigrate, aŭ luat o spre nord-vest revărsându-se peste India, mai ales peste regiunile fertile ale Gangelui şi Indului. Cele mai vechi organisme sociale şi cele mai rudimentare totdeodată, pe care le constatăm în India, aŭ fost întemeiate de aceste populaţiuni brachycefale, numite greşit turanice. Din India, împinşi fiind probabil de o altă trîmbă de emigranţi, brachycefalii aŭ trecut în Mesopotamia. Instituţiunea patriarchatului, pe care o constatăm la străvechii Sumeri şi Acazi şi pe care o aflăm chiar şi până azi la oarecare triburi indiene moştenite de la preistoricii brachycefali—instituţiune probabil proprie brachycefalilor—ne face, să admitem venirea Sumerilor şi Acazilor din spre India; iar linia prelungită de la golful Persic prin valea Indului şi a Gangelui ne duce tocmai în Oceania, arătându ne drumul străbătut de brachycefali până a ajunge în câmpia Mesopotamiei.

Un antropolog japonez, găsind asemenări între elementul care alcătueşte

clasa nobilă a poporului japonez și între străvechiĭ Sumerĭ și Acazĭ, conchide, că Japoneziĭ n'ar fi Mongolĭ.

Adevĕrul este însă, că nicĭ coboritorĭ din Sumenĭ și Acazĭ nu sunt, cum crede savantul japonez; ci, elementul japonez cuceritor este înrudit cu străve chiul element Sumero-Acad, fiind două ramurĭ ale aceluiașĭ trunchiŭ primitiv Oceanic.

In Mesopotamia, populațiunile brachycefale aŭ dat peste dolichocefaliĭ blonzĭ, amestecațĭ și cu bruniĭ Mediteraneĭ. Dolichocefaliĭ blonzĭ, descendențiĭ raseĭ Cro-Magnon imigraseră în Asia anterioară probabil pe la sfirșitul Paleoliticeĭ. Între dolichocefalĭ și brachycefalĭ a avut loc un conflict. S'aŭ dat lupte, al căror ecoŭ se lămurește în cele maĭ vechĭ epopee babiloniene (1). Rezultatul final al acestor lupte a fost triumful numeroșilor brachycefalĭ, care aŭ înghițit elementele dolichefale. Triumful acesta poate a fost în mare parte datorit și armelor maĭ perfecționate de bronz cu care veniseră înarmațĭ din India brachycefaliĭ.

Când, după această isbîndă, nicĭ o stavilă nu maĭ oprea pe brachycefalĭ, eĭ își reiaŭ mersul întrerupt și trecênd prin Asia mică pătrund în Europa, prin regiunea Balcanilor, la începutul neoliticeĭ și maĭ târziŭ, pe la începutul epociĭ de bronz, noŭe invaziĭ de brachycefalĭ asiaticĭ vin să întărească elementul brachycefal din Europa.

Din fuziunea dolichocefalilor cu brachycefaliĭ, în Mesopotamia, în care brachycefaliĭ daŭ nota dominantă, s'a născut primitivul trunchiŭ Proto-Semit; după cum, tot din amestecul acestor elemente, petrecut în Europa, în care însă dolichocefaliĭ blonzĭ daŭ nota dominantă, am vĕzut că s'aŭ născut Proto-Arieniĭ.

Brachycefaliĭ Oceanicĭ eraŭ scunzĭ și bruniĭ; în urma amestecului cu dolichocefaliĭ înalțĭ și blonzĭ, înfățișarea lor fizică s'a modificat: brachycefalia a devenit generală, în schimb pigmentația li s'a alterat, devenind maĭ deschisă și statura li s'a maĭ înălțat. De aceea, vom constata maĭ departe, caractere amestecate ale ambelor rase în fizicul elementuluĭ semit care a cucerit Egiptul și împreună cu populațiunea băștinașă a alcătuit istoricul popor Egiptean. Egipteanul nobil cuceritor, cu cât îl luăm maĭ la începutul vieții poporuluĭ sĕŭ, cu atât ne prezintă maĭ lămurit brachycefalia raseĭ, scunde Oceanice și înălțimea, înfățișarea mîndră și pielița de multe orĭ rozalbă a dolichocefaluluĭ blond.

Din sudul Mesopotamieĭ, vatra originară a popoarelor Semite s'a despărțit din primitivul trunchiŭ protosemit, maĭ întâĭ grupa Egipteană, care a plecat spre apus punênd stăpînire peste valea Niluluĭ După această grupă, s'a maĭ despărțit alta, care găsind drumul spre Egipt închis, s'a răsnit în Arabia, unde s'a amestecat cu elementele dolichocefale scunde băștinașe. Acest amestec le-a schimbat înfățișarea: pielea din brună arămie, cum era la grupa Egipteană, a devenit brună-măslinie și brachycefalia a fost înlocuită cu dolichocefalia populațiuniĭ mult maĭ numeroase, cu care se amestecaseră. Din Arabia ies maĭ târziŭ cetele de Semițĭ propriŭ zișĭ, care aŭ alcătuit popoarele Asiriene și Iudee. Fenicieniĭ sunt și eĭ

---

1) Vezĭ Sauveplane, *Une épopée babylonienne. Izdubar-Gilgames*, Paris 1894.

o grupă plecată mai târziu de pe lîngă golful Persic; în privința fiziculuĭ, eĭ sunt mult mai apropiați de Egiptenĭ decât de Semiții propriu zișĭ.

Unitatea popoarelor Semite nu este decĭ — după cum de altminterĭ se și constată pe deplin — o unitate naturală, zoologică; ci o unitate morală, rezultat al credințelor religioase, al limbeĭ și al vieții politice și sociale comune, pe care le-aŭ avut Proto-Semiții în valea Mesopotamieĭ, cu mult mai înainte de a se diferența în ramurile cunoscute.

Aceasta este în starea actuală a cunoștințelor și potrivit tuturor descoperirilor făcute, singura ipoteză probabilă, în cea-ce privește originele popoarelor Semite. Numaĭ prin această ipoteză, se pot explica și asemănările de radical, care se constată la unele cuvinte din limbele semite și arice — limba elementuluĭ dolichoblond, care a avut un rol și în paternitatea Proto-Semiților, fiind limba strămoșilor Proto-Arienilor.

Pe cât ne-a permis cadrul îngust al acestuĭ studiŭ introductiv și slabele licăririĭ ce-am zărit în adîncurile prăpăstioase ale trecutuluĭ omenirii, am cercat să lămurim chestiunea aceasta atât de nebuloasă a originilor raselor Europeĭ.

Am văzut cum încă din îndepărtările vremurĭ ale erii quaternare, rasele s'aŭ amestecat, formând cele dintâĭ popoare, care apar pe scena istorieĭ omenești, Cu amestecul raselor, se sfîrșește viața gregară a omenirii și începe viața socială, viața civilizată.

Firea și evoluțiunea popoarelor este determinată de acțiunea factorilor. cărora viața lor a fost supusă. Care sunt acești factorĭ și ce putere aŭ eĭ în determinarea firii și evoluțiunii popoarelor, vom arăta în capitolele următoare.

Elie Ștef. Georgescu.

UITAT

Castel uitat, paragină pustie,
Pătează șesul aurit de soare ;
Din parcul tot, în juru'ĭ maĭ ținstrajă
Un pilc de plopĭ, și loziĭ plîngătoare.

Ca de-un blăstem, în preajmă'ĭ nu trăesc
Nicĭ florĭ, nicĭ erburĭ, nicĭ vre-o vietate,
Și nicĭ, din sboru'ĭ, stolul obosit
Asupra luĭ de-apururĭ nu s'abate...

Dar când se-inalță falnic dintre codri
Și strălucește 'n larguri luna plină,
S'aud sărutur̆ĭ, larmă, prin boschete,
Și pe cărărĭ suspin de mandolină.

G. Tutoveanu

FR. STORK, Sculptor

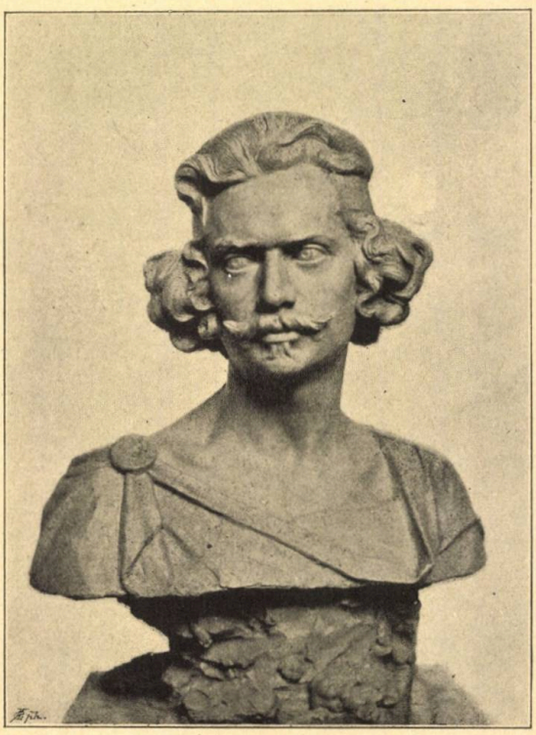

BUSTUL D LUI B. . .

INDREPTARI

ROMAN

(Urmare) [1]

Pe la ceasurile 2, călătorii se urcaŭ în trăsură, gata să ia drumul înnapoĭ spre Seliște. Când însă trecură prin piața satuluĭ, le eși înnainte unul din preoțĭ, rugându-ĭ să se oprească la horă.

Intr'un han mare, așezat la răscrucea drumurilor, era *Casina*, cum s'ar zice Clubul satuluĭ, în care, ca și la Siliște, inteligența loculuĭ venea să citească ziare.

Camera era mică, ba chiar sărăcăcĭoasă, cu o masă în mijloc, cu câteva scaune prin prejur, — dar avea un aer auster, par'că aicĭ s'ar fi exercitat cultul unuĭ popor eroic pentru zeul războiuluĭ. Pe un perete, treĭ portrete strîmbe: Horia, Cloșca și Crișan; pe celălat, unul singur: Mihaiŭ Eroul. Acesta și iar acesta.

Cu căciula curcănească pe ochĭ, cu barda în mâna stîngă, cu pulpele strînse de coapsa caluluĭ, voia parcă să sară din zid și să 'șĭ libereze munțiĭ de străinĭ. Incruntat și voĭnic, așa cum 'l-a întrupat închipuirea poporană, marele nostru Domn, ucis de Bathoreștĭ, simboliza aceeașĭ idee ca și iobagiĭ de pe zidul din față, rupțĭ pe roată. De o parte, Prințul, sângele Basarabilor, al luĭ Vlad Țepeș și Radu cel Frumos, — de alta, poporul, sângele credincios al legionarilor.

Parcă toate adierile fugare ale sufletuluĭ național se limpezeaŭ și se fixaŭ în odăița aceea săracă: ca dînsa, fiecare român de aci are o taĭniță a inimeĭ, în care păstrează imagina Patrieĭ, simbolizată în icoana Erouluĭ.

Și vaĭ de cine trece prin lume sceptic, gol la suflet și străin în gînduri!..

— De ce te uiți, mĕ rog, Domnule așa de lung la cadra asta? întrebă domnul Notar. Doară îl aveți pe Mihaĭ Eroul în tuciŭ, înconjurat de tunurile ce aț luat Turcilor, și pe carĭ le-aț închinat luĭ, sireacul, cel ce știa așa de bine să 'ĭ bată.

---

[1]) A se vedea numĕrul din urmă.

— Ciudat lucru! răspunse Comănești-eanu preocupat: parcă nicĭodată Mihaĭ Viteazul nu mi s'a părut maĭ adevĕrat decât aicĭ.

D-l notar dete din cap:

— D'apoĭ îl aveți domniele voastre și maĭ adevĕrat, că doară vi l'aŭ făcut pictoriĭ așa cum a fost el, nalt și voĭnic, cu fruntea luĭ domnească ca o catapeteazmă, cu ochiul plin de gînduri, îmbrăcat în zale... Mĕ rog, Domnule, să am iertare de vorbă, aveți domniele-voastre și maĭ multe de la Mihaĭ: mănăstirile pe care le-a zidit, locurile pe care le-a călcat, orașul în care a trăit, — numaĭ nu le cunoașteți, că din câte imĭ spune mie cumnatul, domniele-voastre maĭ bucuros vĕ duceți prin țărĭ străine decât prin țara românească.... Înțeleg prea bine de ce. Numaĭ, totuși, e nefiresc să nu 'și cunoască omul maĭ întâĭ ce are frumos acasă la dînsul și apoĭ ce aŭ alțiĭ.

— Noĭ venim acum din Italia, zise Comănești-eanu rizînd.

— E bine că veniți din Italia, că acolo este obîrșia noastră. Dar la mănăstirea Dealuluĭ ați fost? la mănăstirea Putna ați fost? Fost ațĭ prin munțĭ domnielor-voastre?...

Apoĭ începu să rîdă:

— No, că parcă a intrat nebuneala în mine, de mĕ fac eŭ jude. Haidem sus, nepoată, să privim la horă, că de unchiașul sfătos fug și babele.

Se urcară sus, într'un balconaș de scîndurĭ, din care se vedea cum umblaŭ jocurile.

Sub un șopron deschis, se grămădea o mulțime de lume tinĕră, agitată de ritmul strident al unuĭ trombon și al uneĭ clarinete.

Se juca un joc național, *Învîrtita*.

Grupurĭ de câte treĭ, douĕ fete și un flăcăiĭ, prinșĭ cu mâinile pe după mijloc, se rĕsuceaŭ pe loc, ca un inel, când la dreapta, când la stînga fără alt farmec decât al repeziciuniĭ. Trebue însă să fi fost o nespusă voluptate în iuțeala cu care se învîrteaŭ, de oare-ce, fetele, cu rochiele umflate de vînt, cu spetele aruncate înapoĭ, cu ochiĭ închișĭ, se lăsaŭ pe brațele flăcăilor ca pe răzĕmătoarea moale a unuĭ leagăn.

Maĭ cu seamă era interesant grupul din margine: fetele mititele amîndouĕ, păreaŭ aninate de flăcăŭ, ca ramurile unuĭ salcîm înflorit, de trunchiŭ. Dînsul, cu pĕrul rotunjit mocănește, cu umeriĭ lațĭ, cu brațele voĭnice, părea în fiecare moment că stă să le arunce peste acoperiș.

Pe sub fustele fetelor nu prea eraŭ alte multe mobile, și, în învîrtirea lor nebunească, fie-care apărea așa cum o făcuse natura.

Mia zîmbea. Bărbațiĭ cu toate astea, nu păreaŭ nicĭ scandalizațĭ nici mișcațĭ. Un sens de patriarchală pudoare sta în esența însășĭ a lucrurilor, fără nevoe de șiretlicurĭ.

— Vezĭ, nepoată, ăsta e *burlac*, zise d l Notar.

— De ce rĕmâne burlac, întrebă Comănești-eanu: imĭ pare încă tinĕr și foarte voĭnic.

— D'apoĭ tinĕr și este. Numaĭ, pe aicĭ, înțelesul vorbeĭ *burlac* e altul:

se chiamă burlac, flăcăul care nu s'a mai dus anul ăsta după oi. E un fel de candidat de însurătoare, cum s'ar zice la d-voastră, — de aceea îi și caută fetele în coarne.

Mia se întoarse, zîmbind către dînsul:

— Da d-ta de ce nu te însori, d-le Notar?

— Da bate-m'ar blendele, nepoată, cine mama cuculuĭ o să mĕ mai ĭa?... Cum îi ici și ici, zise el arătându-și palma mâneĭ și creștetul capuluĭ. Dar apoĭ cât o fi Zgurea om, de viață nu se lasă: haĭ nepoată să jucăm.

Și fără a aștepta rĕspunsul Mieĭ, o luă de mână și deteră să coboare scările.

Tocmaĭ atuncĭ se urcaŭ de jos doĭ jandarmĭ unguri.

D-l Notar îĭ salută pe limba lor și trecu înainte. Insă ajuns jos se opri, uitându-se către cerdacul în care se suiaŭ jandarmiĭ. Poporul se adunase cu încetul sub balcon și privea. Muzica tăcuse.

Jandarmiĭ puseră mâna pe preotul mai mare, spre a 'l aresta. Acesta se zmucia din mâinile lor, protestând și cerând să i se arate ordinul de arestare: cu ce greșise? de ce era vinovat?

Jos, poporul se făcuse zid.

Comănesteanu, încremenit, se uită la ceĭ doĭ jandarmĭ scurțĭ, umflațĭ în pene, cu ochiĭ micĭ, cu nasul turtit, care, cu toate astea, păreaŭ a nu se teme de nimenĭ. Un adevĕrat sentiment de ură clocotea în sufletul luĭ, o ură hărțăgoasă, iritată de pana de la pălăria ungurilor și de mustățile lor rĕsucite.

Cum eraŭ grămădițĭ la un loc, în cerdacul strîmt, întîmplarea voi ca unul din ceĭ doĭ soldațĭ să 'l calce pe picior. Atuncĭ, instinctiv tînĕrul ridică mâna...

De jos, ochiĭ d-luĭ Notar staŭ ațintițĭ asupra luĭ Comănesteanu. Acesta, în fuga impresielor, păru că înțelege privirea lor inteligentă și rugătoare, și rĕmase cu mâna în vînt. Dar, neputînd să se stăpînească cu totul, o lăsă să cadă pe umĕrul jandarmuluĭ:

— Bagă de seamă, dobitocule, că mĕ calcĭ pe picior!...

Jandarmul, ocupat să scoată din tunică ordinul de arestare al preotuluĭ, păru că n'aude și că nu simte.

După ce preotul ceti ordinul, rĕmase un moment cu hârtia în mână, gîndindu-se: ce făcuse? Căuta omul să 'și găsească vina, și n'o găsea, că doar toată viața și-o petrecuse învățând cum să se poarte mai bine ca să nu încalce legile ungurești și totuși să rĕmâie român bun. Ce să fie?

Deodată îĭ veni în minte strînsul creițarilor la eșirea din biserică... Negreșit, dacă românul punea ban de la ban, ca să plătească amenzile la care eraŭ osîndițĭ ziariștiĭ lor, aceștia nu mai puteaŭ fi închiși, și decĭ, ziarele apăreau mai departe. Prin urmare, trebuiaŭ loviți ceĭce 'ĭ ajutaŭ întru aceasta.

Un sentiment de milă și de dispreț se ivi pe fața bărbătească a preotuluĭ. El se uită la chipurile roșcovane și triviale a celor ce reprezentaŭ forța și legalitatea; apoĭ se întoarse către popor și zise liniștit:

— Căutați-vĕ fraților de petrecere, că azĭ e ziua Domnuluĭ.. Eŭ mĕ întorc.

Şi plecă între ceĭ doĭ jandarmĭ.

Oamenĭĭ, ascultătorĭ, rĕmaseră loculuĭ, uitându-se lung după preotul lor.

Când acesta se făcu nevĕzut pe sub gang, tînĕrul voĭnic ce rĕsucise fetele la horă, rĕmas palid în mijlocul curţiĭ, îşĭ luă căcĭula din cap şi o aruncă în pămînt :

— I!.. măĭ vere!.. scoate-mi-ar corbiĭ ochiĭ!.. Că de ce maĭ am braţele astea, dacă nu 's de nicĭ o treabă...

Apoĭ se aşeză lîngă un perete pe vine şi scuipă în lăturĭ.

In dezgustul flăcăuluĭ, în nepriceperea femeilor ce clătinaŭ trist din cap, în seriozitatea copiilor ce se opriseră din jocurĭ, se citea disperarea mută a unuĭ popor ajuns la marginea răbdărĭĭ. In tot ţinutul vechiuluĭ pămînt al Dacieĭ, acolo unde românul se simţea băştinaş, crescut parcă din inima soluluĭ, ca goroniĭ, n'avea cap să trăiască, el, stăpînul cel adevĕrat, al căruĭ sânge îngrăşase brazda, aĭ căruĭ strămoşĭ, de miĭ de anĭ, umpluseră gropniţele!..

— Bine, frate, zise Comăneşteanu, sufocat de indignare, e cu putinţă să fim atât de laşĭ, noĭ, ceĭ de dincolo, ce ne pierdem vremea în certurĭ pĕcătoase, în petrecerĭ stupide, în ironie şi scandaluri,— pe când aicĭ fraţiĭ noştri se zbuciumă sub apăsarea celeĭ maĭ infame tiraniĭ!..

— E, he, bădiţă, da încă n'aĭ vĕzut nimic!.. Să trăeştĭ maĭ mult cu noĭ şi apoĭ să vorbim, zise d-l Notar, împingând pe Comăneşteanu spre trăsură. Haĭ să mergem, şi mână Ghiorghe, că cine ştie ce se maĭ poate întîmpla.

— Ce se poate întîmpla?

— Rogu-mĕ, aĭ hârtiele de drum în regulă?

— Ba n'am nicĭ o hârtie.

— Rĕŭ. Atuncĭ eŭ sunt de părere să mergeţĭ cu nepoata drept la staţiune şi s'o porniţĭ spre ţară.

— Pentru ce?!. întrebă Comăneşteanu, mirat.

— Pentru că paza bună păzeşte prîmejdia rea... Dacă ungurul şi-o aduce aminte că l'aĭ atins pe umĕr, vine după domnia-ta.

— L'am atins!.. Il mingâiam eŭ altfel, dacă nu eraĭ dumneata, D-le Notar...

— He, dragă Domnule, parcă cine nu ştie de-al de astea! Greutatea, pentru noĭ, stă în aceea că omul să fie stăpîn pe sine, să nu dea drumul necazuluĭ şi ureĭ, că n'a făcut nimic cu ele. Aĭ vĕzut domnia-ta pe bieţiĭ oamenĭ aceia din curte, cum îşĭ rodeaŭ ficatul?.. Eĭ, vezĭ, asta e greŭ să facĭ. Că poate o da el, bunul Dumnezeŭ, şi ne o veni şi nouĕ apa la moară vreodată!..

Trăsura mergea la vale, pe drumul dealurilor, într'o lumină tinĕră de primăvară. Se vedeaŭ, departe, liniile munţilor, încălecând unele peste altele şi pierzêndu-se în fundul liliachiŭ al spaţiuluĭ.

Călătoriĭ tăceaŭ câteşĭ treĭ, apăsaţĭ de pîcla lor sufletească. Se auzeaŭ roatele trăsureĭ tocând şi din când în când limba luĭ Ghiorghe oprind caiĭ la vale. Natura, indiferentă, desfăşura privelişte a minunată a codrilor, până în linia orizontuluĭ.

Comăneşteanu se simţea mişcat, parcă munţiĭ i-ar fi vorbit de nevoile şi

durerea lor. Pe de o parte se ridicaŭ piscurile despre Turnu-Roşiu, Vîrfu-Mare, pênă dincolo de valea Oltuluĭ, spre ţinuturile Făgăraşuluĭ; pe de alta, Piatra-Albă şi Clăbucetul. Tot ce sta în coprinsul acela era românesc neaoş, şi românesc era totul maĭ departe, până în fund de miază-noapte, către munţiĭ Rodneĭ şi aĭ Bucovineĭ.

— Este drept aşa, cum ne spun cânturile, D-le Notar, că de la Nistru pân la Tisa, totul este al nostru.

D-l Notar se uită la dînsul, mirat. Glasul luĭ tremura.

— D'apoĭ aşa zic şi eŭ, mări Domnule.

— Aşa. Nu e numaĭ vorbă, ci realitate.

— Păĭ cum să nu fie realitate!.. Că doar ce vezĭ domnia-ta aicĭ, unde suntem maĭ aproape de domniele-voastre, poţĭ s'o vezĭ şi prin ţinuturĭ depărtate, în Maramureş, în Crişiana şi în Temişana, în Bucovina şi 'n Basarabia, chiar şi în Basarabia, dragă Domnule, unde bietul ţăran trage jugul nevoiĭ, părăsit de boerĭ, bătut de cnut, fără clasă inteligentă ca la noĭ; dar unde totuşĭ rămâne român!.

Apoĭ, D-l Notar se foi pe scăunaşul pe care şedea şi zise:

— Adică, Domnule dragă, să am iertare de vorbă, vinovaţĭ sunteţĭ domniele-voastre, ceĭ din ţeară, când pângăriţĭ toate cele maĭ sfinte speranţe cu blestemata de politică!.. Aţĭ batjocorit şi aţĭ omorît Liga; ne-aţĭ zmomit şi ne-aţĭ împărţit bărbaţiĭ noştri de peste munţĭ; v'aţĭ vîrît coada în Macedonia şi aţĭ împărţit lumea în tabere... E o risipă de copiĭ... Ce-ar fi maĭ frumos, decât să se ştie în toată suflarea românească că Liga din Bucureştĭ este o adevĕrată *casă a poporuluĭ daco-român*, unde se lucrează pe tăcutele, unde blestematele domniilor-voastre de partide nu se amestecă; unde orĭ ce aspiraţie, orĭ ce nevoe, din orĭ ce colţ al Dacieĭ luĭ Decebal, găseşte resunet şi mîngâiere!...

Comăneşteanu se uita la el lung. D-l Notar se opri:

— Poate că te superĭ, Domnule.

— Nicĭ de cum, D-le Notar; eştĭ român şi d-ta, sunt român şi eŭ, şi e bine să ne spunem ce avem pe inimă. E curios însă că socru-meŭ vorbeşte altfel.

— Mie unuia, Domnule dragă, mi-e şi ruşine când citesc cum fug *căsariĭ* de pe la Instituţiele domnielor-voastre de bine-facere; cum Boeriĭ se necinstesc, pentru a trăi o viaţă de desfrîŭ şi de trîndăvie; cum muierele se despart de bărbaţĭ... Asemenea lucrurĭ, pe aicĭ pe la noĭ, orĭ cât suntem de nevoiaşĭ, nu se întîmplă.

Luĭ Comăneşteanu i se părea că aude vorbind pe Ana Villara.

— Aşa este, D-le Notar. Numaĭ, dacă vĕ daţĭ seamă de toate pĕcatele noastre, cum de ne iubiţĭ şi căutaţĭ către noĭ?

— Eĭ, Doamne!.. Pentru-că noĭ suntem firul, iar domniele-voastrele sunteţĭ ghemul. Noĭ am vrea să ne strângem pe el, ca să'l facem tot maĭ mare, cum a fost pe vremea când îl ţinea în mână Decebal şi Mihaĭ Eroul. Ce zicĭ nepoată?..

Mia se uita la el şi tăcea. De când devenise *doamnă*, viaţa eĭ, plutitoare în vezduhul întins al nehotărîriĭ, se adunase într'un singur sentiment: al iubiriĭ

de bărbatu-sĕŭ. Puţinul ce trăise până atuncĭ, risipit fragmentar într'o superstiţioasă veneraţiune pentru tată-seŭ, în frica de neavere, în gînduri triste pentru poporul de acasă, — se limpezise de o dată în lumina amoruiuĭ. Atât era de covîrşitor sentimentul acesta, încât personalitatea eĭ reflexivă părea a nu mai funcţiona: ea nu mai gîndea ca mai nainte, apăsată de firul adesea nelogic al existenţeĭ; nu mai avea sensul critic al vieţiĭ, cu amărăciunea criticeĭ de sine; nu mai visa şi decĭ nu se mai izbea de realitate. Ea trăia, absorbită sufleteşte în personalitatea luĭ bărbatu-seŭ, desfătându-se în liniştea intensă a plăcerii *de a fi* acum şi mâine şi mai departe, în care parcă natura pregătea taina deveniriĭ. Din când în când o lenevire încântătoare îĭ îndruma imaginele către pacea de acasă de la Comăneştĭ, unde idealitatea stăpînea toate.

De aceea, dînsa se temea de vorbele D-luĭ Notar, sincere dar cam băţoase: Tăcea, uitându-se la bărbatu-seŭ şi căutând să pătrundă în gîndurile luĭ: oare nu era rănit de cele ce i se spunea? nu'ĭ găsea cam stîngacĭ şi cam copilăroşĭ?

Drumul se urmă mai departe, în linişte, pînă ce ajunseră acasă.

Aci, ca şi la Poiana, lumea era adunată la joc. Dar ceĭ din Seliştе fiind bogaţĭ, petrecerile lor se făceaŭ sub un pavilion, construit într'adins pe malul pîrîuluĭ. Comăneşteanu băgă de seamă că apa era canalizată, uliţele satuluĭ pavate...

Sub acoperemêntul de pe malul gârleĭ, se adunase cel mai elegant popor ce se poate vedea la ţară. Îmbrăcate în portul lor naţional, fetele păreaŭ alese dintr'o împĕrăţie întreagă, toate frumoase, cu ochiĭ marĭ, îmbrumaţĭ de gene resfrânte, cu mâne micĭ şi albe, cu mijlocul strîns voĭniceşte în cingătoarea tricoloră. Ceea-ce mai cu seamă era încă nevĕzut la sat, eraŭ încălţămintele: în mlădierea trupuluĭ, pe ritmul cântecelor, eşeaŭ la iveală picioruşe delicate, strînse în pantofĭ de lac, ca în lumea cea mai civilizată.

De îndată ce se coborîse din trăsură, D-l Notar se aşezase în fruntea perechilor şi acum conducea jocurile, însufleţind pe lăutarĭ, sărind ca o minge şi recitând versurĭ pe tactul cânteculuĭ:

Dintr'o zi până într'o zi
Badea leleĭ se trezi.

Se ştergea pe ochĭ de praf, îşĭ ridica pantaloniĭ ce'ĭ căde aŭ de sub curea şi iar rostea versurĭ:

Puse boiĭ la trăsură
Şi-o suci prin bătătură.

Lumea rîdea, animată de glasul luĭ de cătană. Uniĭ îĭ rĕspundeaŭ din urmă cu alte strofe, alţiĭ băteaŭ pămîntul, prinşĭ de o dată de dorul nebunesc de a sfredeli podelele.

El sărea tot mai sus, pocnea din degete, pîrîia din buze şi iar mai scotea câte un vers:

Zi din strună, caracaţă,
Că te-oiŭ meliţa la faţă.

Fata care juca de mână cu dînsul părea cam stîngace. Lena explică luĭ

Comănești-eanu că aceea venise de curînd din Viena și decĭ nu se prea suferea cu îmbrăcămintea de țară:

— A stat vre'o șeapte anĭ prin pensioane și, firește, s'a făcut coconiță. Da lasă că o dezbară ea mă-sa de corset și de mode nemțeștĭ.

Pe când Comănești-eanu vorbea cu mătușe-sa, îl atinse cineva pe umĕr. Era un domn necunoscut. Acesta îl luă la o parte și'ĭ spuse că'l poftește d-l Pretor. Nimenĭ nu băgă de seamă, decât numaĭ ochiul nedumerit al D-luĭ Notar.

Pe când Mia se desfăta, privind la jocurĭ, el se rupse din rînduri și se făcu nevĕzut.

Ceea ce prezisese dînsul, se întîmpla: jandarmiĭ de la Poiană sosiseră în goana cailor să aresteze pe necunoscutul din balcon. Comănești-eanu fu ridicat pe sus, dus la gară, iar de acolo îndreptat către Alvinț. Atâta știe D-l Notar.

XII.

Eraŭ ceasurile treĭ de dimineață.

Intinsă pe o canapea, Mia se uita înaintea ochilor, rătăcită în gînduri. Se sculase din pat, hotărîtă a se îmbrăca și a porni la gară pe jos, spre a se duce după bărbatu-sĕŭ. Luase hotărîrea asta de maĭ multe orĭ, dar se lovise de aceeașĭ greutate de care se lovea și acum: încotro s'o apuce?

Sufletul feteĭ era rĕscolit pînă în adîncurile luĭ. Tremura, iĭ curgeaŭ lacrĕmile pe obraz în neștire, o dureaŭ tîmplele tot ridicîndu-șĭ pĕrul într'aiurĭ, se rĕsucea pe căpătiiŭ, mototolindu-șĭ batista. Imaginea luĭ bărbatu-sĕŭ iĭ rĕsărea câte o dată în minte atât de evidentă încât iĭ venea să întindă brațele către ea, și atuncĭ brațele iĭ cădeaŭ în gol iar fata, disperată îl mustra:

— Ah, Alexandre!..

In aprinderea sufletuluĭ, toate nebuniele i se păreaŭ cu putință, toate himerile luaŭ forme: îl vedea chinuit, umplut de sânge, mort, și atuncĭ plângea cu hohot, o dureaŭ vinele gîtuluĭ, se scula și umbla prin odae saŭ deschidea ferestrele.

In tihna dimineții de primăvară se auzea cântecul cucoșilor. O geană de lumină deasupra munților, înfiripa forme nehotărâte. Apa gîrleĭ suna în prund.

Zorile zileĭ! Câtă mâhnire nu s'a ridicat de pe pămîntul nostru către văĭ, câțĭ n'aŭ prins a spera și câțĭ n'aŭ încetat a suferi, în strălucirea ta, Auroră!

Mia se uita adînc în lăuntrul dimineții ce năștea. Iĭ rĕsări în minte vorba *planetă*. De unde venea? Ce era puterea divină și dureroasă ce ardea în inima eĭ de femee?

Glob, aprins de flacăra mistuitoare a universuluĭ, tu goneștĭ în spațiŭ himera existenței, și din focul tĕŭ aĭ înfiripat suflete, necazurĭ, moartea și amorul. Tu te rostogolești în pustiurile neantuluĭ, și. început din urmare, mergĭ spre devenire. Dar licărirea vieții noastre, către ce sfîrîe în clipa eĭ?

O caldă gîlgâire de sânge către inimă o făcu să tresară: oare, ar fi cu putință? Ar fi oare cu putință?..

I se păru, în ceasul dimineței ce năștea, că iubirea eĭ ideală se înfiripa

într'o fiinţă nouă. Din adîncurile cele mai depărtate ale sufletului se desprindea năzuinţa misterioasă a vieţii.

Mia tremura. Dunga de lumină de la resărit se aprindea din ce în ce. Brazii de pe culmea dealului, eşiţi din nedomirirea întunericului, luaŭ forme hotărîte.

Pe uliţa îngustă a satului treceaŭ doi ţerani, cu coasele de-a spinare, strînşi în spete îndoiţi de mijloc, tuşind în răcoarea dimineţii.

Ce de felurite îmbinări ale existenţii!..

Mia se retrase de la fereastră, tristă, mişcându-se încet, cu un braţ ridicat în sus, ca şi cum n'ar fi găsit nimic din ceea-ce căuta.

Se culcă din noŭ. De îndată însă ce închidea ochii, imaginea lui bărbatu-sĕŭ apărea sub pleoapele ostenite cu aceeaşi putere ca mai înainte, şi atunci o podidea plânsul. Parcă tot în lacrĕmi găsea mai multă mîngâiere.

In cele din urmă o birui osteneala şi adormi.

Era acum soarele sus. Ceĭ din casă umblaŭ pe la uşe cu temere. Se apropia ceasul trenului, cu care trebuia să sosească preotul Moisi Lupu, şi Mia dormea!..

D-l Protopop şi nevastă-sa încercaŭ să facă zgomot în odaea de alături, închideaŭ şi deschideaŭ ferestre, vorbeaŭ tare, dar tot le era milă să deştepte d'-adreptul pe fată: o simţeaŭ că sufere şi că probabil nu dormea noaptea.

In fine o trăsură se opri la poartă şi preotul Moisi Lupu se coborî. El se duse drept la fiică-sa.

Mia fu deşteptată din somn de o bătae puternică în uşe.

Când intră tată-sĕŭ, dînsa se uită lung la el, apoi îşi întoarse privirile către lumină, ca cineva care vrea să se asigure că nu visează.

— Bună dimineaţa, fată, zise preotul mâhnit. Da ce aĭ tu de plângĭ?

Ea îi sărută mâna în tăcere şi rămase cu ochii în pămînt.

Bĕtrânul o privi încruntat. Simţea cum se petreceaŭ lucrurile şi de aceea suferea în amorul luĭ propriŭ: fata luĭ, a luĭ, bărbatul care dispreţuise totdeauna jalea şi lacrĕmile, să se bocească!..

— Ia mĕ rog, fată, şterge-ţi obrazul şi îmbracă-te.

— Mĕ îmbrac, tată.

— Şi strîngeţi boclucurile ce aĭ pe-aicĭ, că trebue să plecĭ în ţară.

Mia se uită la el cu ochii marĭ. Orĭ cât era ea de supusă, un asemenea ordin i se păru monstruos. Atunci, ridicându-se parcă din aşezarea eĭ adîncă, voinţa feteĭ işĭ făcu drum la suprafaţă:

— Eŭ, tată, de aicea nu mĕ mişc.

Preotul, încremenit, o pătrundea cu privirea:

— Aşà!? Nu te mîştĭ?! Şi de când asta?...

— De când l'aŭ închis pe bărbatu-meŭ.

Indrăzneala fiică-seĭ îl uĭmea. El o crescuse în deprinderĭ de demnitate şi tărie sufletească faţă cu loviturile soarteĭ, iar nu de împotrivire la dorinţele luĭ de cap de familie,—iar dînsa acum se arăta slabă cu împrejurările şi tare numaĭ cu el. O privi lung, încercând încă să se stăpînească:

— Stringe-ţi lucrurile şi pleacă în ţară la socru-tĕu.

— Nu pot.

— Pentru ce nu poţi ?

Dînsa, cu hotărîre, se sculă de unde şedea şi se apropie de tată-sĕu.

— Domnia-ta ştiĭ mĕ rog că pe Alexandru l'aŭ luat pe sus, de aicĭ, de lîngă mine, şi l'aŭ dus la închisoare ?...

Bĕtrânuluĭ i se făcu negru înaintea ochilor. Se ridică în picioare şi o apucă de un braţ :

— Ştiŭ că l'aŭ luat pe sus, şi maĭ ştiŭ că tu eştĭ muere nevrednică, şopîrlă stricătoare şi ticăloasă !..

Şi zicînd astfel, îĭ făcu vînt. Fata căzu grămadă.

— Ţi-aŭ închis bărbatul, ha ? Şi tu trebuie să staĭ aicĭ să'l boceştĭ !.. Că asta aĭ vĕzut la casa maică-teĭ !... Aşa te-a crescut ea, să ridicĭ glasul în faţa părinţilor şi să plîngĭ ca o nevrednică şi neputincioasă că ţi-aŭ luat odorul !... Aŭ să ţi-l ia, că de aia e bărbat ! Are să se ducă să se bată şi să moară, cum a murit unchiu-sĕu şi alţiĭ, din vremea ceea mare, iar nu să'l ţiĭ între fuste, ca pe un trîntor !.. Că de aceştia prea destuĭ sunt printre coconaşiĭ din ţară !..

Fata, căzută lîngă un scaun, clătina din cap, plîngînd. Intinse mâna cu care îşĭ acoperea obrazul, vrînd să nege : mâna îĭ era însângerată.

Scoal' de jos !... strigă tată-sĕu.

Cînd o vĕzu însă că era plină de sânge, îşĭ simţi un fior rece în inimă Se apropie de ea :

— Ce-aĭ făcut ? Te-aĭ lovit ?

Dînsa dete din cap :

— Nu'ĭ nimic.

— Dacă nu'ĭ nimic, scoală şi să mergem. Socru-tĕu e singur acasă. Du-te la el : acolo e nevoe de tine, să maĭ puĭ stavilă la risipă.

Mia se indignă :

— Cum să mĕ duc singură, cînd am plecat de la el cu fiu-sĕu !...

Preotul se încruntă iar, cu atât maĭ mult cu cât înţelegea că fata simte drept.

Ascultă-mĕ... Du-te acasă. Bărbatul tĕu va fi liber fără doar şi poate, că n'a făcut nimic. Nu'ĭ frumos să boceştĭ ca muierile proaste, că doar nu asta aĭ învĕţat la casa mea. Du-te înapoĭ la socru tĕu, Pune-te pe muncă. Insemnează'ţĭ mintea în împlinirea datorieĭ, în îndreptarea relelor, în chiverniseală şi economie —că multe maĭ sunt de făcut pe acolo !.. Scoal', că peste un ceas avem un tren care merge spre ţară.

Mia se ridică de jos, se uită lung la tată-sĕu şi şezu lîngă masă :

— Cum să fac, Doamne, cum să fac ?..

— Să asculţĭ ! zise tată-sĕu, poruncitor.

Ea, fără a maĭ rosti un cuvînt, se puse să'şĭ strîngă lucrurile, Bĕtrânul eşi.

Peste un ceas eraŭ amîndoĭ la gară. Aşteptând trenul de la Sibiŭ, preotul scoase un jurnal şi şezu pe o bancă. Mia se primbla singură de-alungul şinelor.

Statura eĭ voinică păru bĕtrânuluĭ de o nespusă frumusețe, plină de energie și de noblețe. El o privea pe deasupra ochelarilor.

— Ia vino 'ncoace, fată.

Ea veni lîngă el.

— Tu mergĭ acasă fără voe bună.

— Am zis că merg.

— Șezĭ.

Mia șezu.

— Să te ducĭ acasă cu voe bună. Când umblaĭ prin fața mea, m'am bucurat că te vĕd sănătoasă și așa cuminte cum eștĭ. Nu te jeli, că sângele femeilor noastre n'are apă într'însul, ca să stoarcă lacrĕmĭ. Mĕ gîndeam că te-aĭ făcut voinică de când nu te-am vĕzut, și parcă 'mi-s'a părut că reînviază în tine un chip strămoșesc de-al nostru. Eștĭ bine, nu'ĭ așa?

Fata se însenină la auzul cuvintelor luĭ:

— Sunt bine.

— Un chip strămoșesc de al nostru: mama or sora luĭ Decebal.

— Da ă o fi avut soră, zise Mia, rîzênd.

El o privi pieziș:

— Să nu rîzĭ de lucrurĭ de astea.

— Nu rîd.

— Dacă n'o fi avut soră, a avut mamă, sfîntă fie-ĭ țărîna!

— Amin! zise fata.

Preotul se uită la dînsa. Ĭĭ venea să zîmbească, însă nu vrea să'l vadă fie-sa.

— Uĭ'te colo!.. Va să zică te-aŭ stricat și pe tine Bucureștiĭ.

— De ce?

— Aĭ prins caraghioslîcurile lor.

— Ba nu. Dar mĕ gîndesc că daca voiŭ avea copiĭ, nu știŭ cu cine trebuie să semene: cu Trajan orĭ cu Decebal.

— Ba cu părintele lor.

Se uitaŭ acuma în jos, rîzênd amîndoĭ cam în silă. Mia fusese biruită de voința luĭ tată-sĕŭ și fără să'și dea seamă suferea în intimitatea personalităților eĭ hotărîte; el fusese biruitorul și era nemulțumit de a fi biruit prea mult.

Își ridică privirile către dînsa, parcă învins de puterea împrejurărilor:

— Ce să'țĭ fac fata mea!... Trebue să maĭ glumesc și eŭ câte odată, că altfel înebunesc. Tu poate nu știĭ că acuma sunt dat în judecată pentru a opta oară.

— Nu știŭ. Pentru ce? întrebă Mia, tremurând.

— Iată trenul. Mergĭ cu Domnul în pace.

— Ah, tată, când să ne mîntuim o dată de prigonirĭ!?...

— Când vom fi oamenĭ. Numaĭ, tu, fată, nu te mâhni, că doară nicĭ o jertfă nu rĕmâne zadarnică. Mergĭ sănătoasă în țara cea liberă,—învață a o iubi, — fiĭ cinstită și econoamă, că doar asta trebue acoio.

Și cum fata ĭĭ săruta mâna, înecată de durere, el o sărută pe frunte, înviorat, luptând cu propria luĭ neliniște:

— Sus inima!... Scrie mĭ şi fiĭ liniştită, că atâta are omul: propria luĭ libertate sufletească.

Trenul plecă şi într'o clipă se făcu nevĕzut în păinjinişul drumuluĭ, pe când preotul se uita în urma luĭ, remas singur pe şine, ca un şarampoiŭ, pe care nimenĭ n'ar fi putut să'l clintească din pămîntul Dacieĭ.

(Sfîrşitul Volumuluĭ I)

DUIULIŬ ZAMFIRESCU.

„LITERATURA ȘI ARTA DE STAT“...

In scrisoarea ce a bine-voit să ne adreseze acum câteva luni (1), d. Ministru Haret întrebuințează expresia «Literatură și artă de stat» în opoziție cu «Literatura și arta națională», lăsând să se înțeleagă că nu ține decât la cea din urmă și că dacă statul român ar încuraja prea mult mișcarea intelectuală de astăzi, așa cum îi arătam noi dorința într'o scrisoare anterioară (2), am ajunge poate să avem o literatură și o artă oficială, de care mai bine ne am lipsi.

Expresia aceasta «Literatură și artă de stat» a fost întrebuințată în alte țări și în alte timpuri spre a caracteriza unele curente intelectuale, falsificate. D Haret invocând-o, voește să previe imputarea ce s'ar putea aduce mai târziu acțiunii sale de ministru al Instrucțiunii Publice.

In principiu teama sa e firească; ea nu ni se pare însă întemeiată în împrejurările literaturii și artei române de astăzi.

In adevĕr, ce înseamnă cuvintele literatură de stat, în timpul de față, și ce ar fi dacă am avea o literatură și artă română încurajată de stat?

Literatura de stat este aceea care falsifică lucrurile: ea micșorează independența scriitorilor care trebue să-i caracterizeze totdeauna, măgulind pe guvernanți și ponegrind pe adversarii lor, și umflă, pe de de altă parte, ideea, pururea prea mare, ce-și fac guvernanții despre ei înșiși. Din rĕi judecători ce sunt, măgulirile îi mai fac și oameni nedrepți, predispunêndu-i să încurajeze, de cele mai multe ori, nu pe cei în stare de a face ceva, ci pe cei mai lingușitori, și să respingă pe cei cu adevĕrat meritoși, mai mîndri și mai independenți. Cu modul acesta curagiul și energia sentimentelor scriitorilor e scăzută și lucrările lor slăbite. O asemenea literatură de stat dă naștere unei clase de scriitori care stau la ușa ministerelor cerênd sinecure, pensii și decorații, punêndu-le astfel dorul de câștig de-asupra muncii și căutării adevĕrului.

---

(1) A se vedea numĕrul de la 25 Februarie a. c.
(2) A „ „ „ „ „ 25 Martie a. c.

Iată partea rea a interveniriĭ directe a statuluĭ în curentul mişcăriĭ intelectuale a unuĭ popor.

Ea are însă şi o parte bună, o influenţă cu mult superioară: avîntul şi îndemnul ce-l dă celor cu inclinaţiĭ literare saŭ artistice, emulaţiunea fecundă dintre eĭ, satisfacerea de a se vedea înţeleşĭ şi apreţiaţĭ în producerile lor înfloritoare şi nenumĕrate. Mult citatele veacurĭ ale luĭ Pericle şi August, renaşterea italiană, domnia luĭ Ludovic al XIV în Franţa, sunt pildele cele maĭ strălucite şi maĭ necontestate ale intervenţiuniĭ statelor în literatura şi arta ţărilor lor.

Unul din ceĭ maĭ puternicĭ adversarĭ aĭ literaturiĭ şi arteĭ de stat, istoricul englez Buckle, e adevĕrat, a combătut în lucrarea sa *Introducere la istoria civilizaţiuniĭ în Anglia*, literatura de stat a Franţeĭ de sub Ludovic XIV; şi deşi el avea, până la un punct, dreptate s'o facă pentru timpul acela, totuşĭ, voind să dovedească influenţa rea a Regeluĭ Franţeĭ, asupra literaturiĭ timpuluĭ sĕŭ, a fost nevoit să afirme că veacul al XVII în Franţa nu numaĭ că n'a fost mare, aşa cum s'a pretins, dar din potrivă, el ar fi o epocă meschină şi falsă a culturiĭ omeneştĭ. Această afirmaţiune exagerată sdruncină, în mare parte, argumentarea istoriculuĭ englez. Scriitoriĭ, învĕţaţiĭ, artiştiĭ marĭ francezĭ din timpul acela nu se pot nega şi înclinaţiunea lor de a măguli pe suveranul lor, nu face decât să dea o nuanţă deosebită lucrărilor epoceĭ luĭ, nu însă să le nimicească. Pentru Buckle însă, ca pentru oríce englez, nimic maĭ mărel pe lume, înainte chiar de geniŭ şi talent, decât libertatea şi independenţa. Şi luĭ i se părea că un scriitor, un artist fără libertate desăvîrşită nu maĭ e scriitor, nu maĭ e artist. De sigur, credinţa aceasta trece de marginea adevĕruluĭ; geniul şi talentul pot fi modificate de împrejurărĭ, nicĭodată însă rĕsturnate saŭ desfiinţate. Dar Buckle voia să dovedească că sistemul protector literar din Franţa, era urmarea unuĭ sistem protector maĭ adînc şi maĭ întins, a unuĭ spirit de dominare din partea celor puternicĭ, a unuĭ sentiment de servilism din partea celor micĭ, opus sentimentuluĭ firesc de independenţă şi de libertate, şi care cobora din tradiţiile de vasalitate ale evuluĭ mediŭ.

Pe de altă parte, pe timpul luĭ Ludvic XIV, eraŭ alte deprinderĭ, alte moravurĭ, alte condiţiĭ sociale, care strîmtoraŭ independenţa scriitorilor: nu se scria nicĭ o carte fără să fi fost agreată de rege, agreare care se capĕta cu greŭ, şi care odată căpătată ridica pe scriitorul oc otit la o treaptă nediscutată de superioritate.

In timpul nostru, condiţiile vieţiĭ de gîndire şi scriere sunt cu totul altele decât cele din trecut, şi ideea libertăţiĭ de conştiinţă şi de expresiune, este nu numaĭ garantată în ţările culte de înseşĭ constituţiile lor, dar ea e intrată atât de adînc în moravurile noastre, că nu maĭ putem avea nicĭ o temere de a o perde vrodată.

Sentimentele de recunoştinţă saŭ de simpatie ce aŭ adevĕraţiĭ scriitorĭ şi artiştĭ pentru ceĭ ce le fac bine, pentru ceĭ ce-ĭ încurajază şi prin urmare şi pentru stat, când statul ĭi încurajază, nu ating nicĭodată libertatea conştiinţiĭ lor; şi astfel de sentimente eĭ le vor manifesta totdeauna în favoarea celor ce le întind mână de ajutor.

Să luăm literatura şi arta Franţeĭ de astăzĭ. Ea e încurajată, în primul loc, de publicul francez şi de un public cosmopolit foarte mare care ştie franţuzeşte; cărţile şi maĭ ales romanele franceze se vênd în numĕr îndoit, întreit, înzecit afară din Franţa. Eĭ bine, literatura franceză se resimte adînc şi foarte trist pentru ea, de această încurajare a publiculuĭ. Ea e la nivelul publiculuĭ, şi cea maĭ căutată este tocmaĭ cea maĭ mediocră şi maĭ înjosită. Din sutele şi miile de romane ce apar în Franţa, cele maĭ multe din ele sunt mediocre saŭ măgulesc instinctele josnice ale publiculuĭ, alcătuind focare de infecţiune morală, degrădătoare firiĭ şi sufletuluĭ omenesc.

O bună parte a mizeriilor poporuluĭ francez e datorită acestor romane. Căcĭ legea socială rĕmâne lege socială: de unde vine cererea, spre acolo merge înclinarea de a măguli. Dacă ar veni cererea saŭ încurajarea de la stat, ar fi poate maĭ puţină înjosire, căcĭ statul, persoană fictivă, chiar dacă e reprezentat prin guvernele ce se perindează la putere, — şi guvernele, orĭce s'ar zice, sunt totuşĭ alcătuite din oameniĭ culţĭ aĭ societăţiĭ,— aŭ de bine de rĕŭ, un grad maĭ mare de scrupul moral şi intelectual, nu se pot coborî la încurajarea uneĭ vieţĭ instinctive ca publicul mare.

La noĭ chiar, unde vedem lucrurile maĭ bine ca fiindu-ne maĭ de aproape, această influenţă s'a arătat fie din partea grupărilor literare, fie chiar din partea publiculuĭ. Să luăm spre pildă gruparea literară «Junimea», a căreĭ înrîurire a fost maĭ îndelungă şi maĭ adîncă.

Junimea a căutat în decurs de 40 de anĭ să îmbrăţişeze mişcarea literară de la noĭ, să încurajeze talentele tinere şi să le pue în lumină. Ce fel a fost această influenţă şi ce rezultate a dat în societatea românească, nu e locul de a le cerceta aicĭ. Ceea-ce ne preocupă pentru moment este sentimentul de recunoştinţă ce l'a deşteptat această încurajare, influenţa eĭ asupra scriitorilor.

Majoritatea celor care aŭ fost încurajaţĭ de ea aŭ debutat prin articole de aderaţiune la ideile şefuluĭ eĭ, s'aŭ plecat luĭ, l'aŭ măgulit în scrierile lor, l'aŭ ridicat la înălţimĭ cu mult prea marĭ, a făcut şcoală exclusivă cu admiraţiĭ nemĕsurate pentru ceĭ din ea, cu ură nemĕsurată pentru ceĭ din afară de ea, a împrumutat pesimismul şefuluĭ, a împrumutat zeflemismul luĭ.

Independent cu adevĕrat n'a rĕmas decât unul: Alecsandri; el a dat ceva Junimiĭ, dar n'a luat nimic de la ea, el a fost lăudat de Junimea, dar n'a lăudat pe nimenĭ din ea, el a rĕmas acelaşĭ care fusese şi maĭ înainte de Junime. Junimea s'a măgulit adoptându-l, după ce scrisese 20 de anĭ singur. Eminescu însă a fost atras maĭ de tînĕr, şi pesimismul luĭ este în parte o influenţă a şcoaleĭ Junimiĭ. Caragiale a fost înrîurit, şi zeflemismul luĭ e o influenţă a Junimiĭ. Ca eĭ aŭ fost încă şi alţiĭ în unele momente ale tinereţiĭ, dar ceĭ maĭ mulţĭ s'aŭ retras. Astăzĭ toţĭ ceĭ care aŭ însemnat ceva în Junimea şĭ-aŭ recăpătat libertatea: Carageale, Ollănescu, Vlahuţă, Slavicĭ.

Sub steagul grupăriĭ acesteia, s'aŭ vĕzut apoĭ cutezanţe extraordinare, ridiculizărĭ de nume şi memoriĭ marĭ, insulte, calomniĭ; căcĭ tineriĭ care le scriaŭ

eraŭ ocrotiți de puterea grupuluĭ și n'aveaŭ rĕspundere personală; rĕspunderea lor se confunda în rĕspunderea colectivă a grupuluĭ, care nu era decât o ficțiune.

In grupare domina șeful, restul eraŭ ucenicii sĕĭ; ideile luĭ eraŭ totul și deși multe din ele demonetizate, eraŭ susținute de tinerime cu ardoara-ĭ obicĭnuită; el da ordine, saŭ maĭ drept lăsa să i se înțeleagă ordinele, ucenicii le executaŭ. Altă dată șeful eșise el însuși în fruntea lupteĭ; maĭ târziŭ comanda de la spate, nu se maĭ compromitea. Curajul era înlocuit cu ipocrizia.

Cu modul acesta greșelile grupării, excentricitățile, insolențele de cuvinte și de gîndire eraŭ ale ciracilor; calitățile, ideile marĭ și bune, reformele revineaŭ șefuluĭ. De aci, laude cu nemiluita șefuluĭ; de aci, prin acelașĭ spirit de grup, insulte tuturor oamenilor care eraŭ contra luĭ. O deslănțuire de rĕutățĭ, adesea orĭ de cruzimĭ, o perpetuă rînjire, caracteristică omuluĭ superficial, și caracteristică Junimiĭ, iată însușirele rele ale grupuluĭ acesta. Contra unor oamenĭ slabĭ care nu aveaŭ putința de a rĕspunde, și contra cărora nu ar fi fost nicĭ o nevoe de loviriĭ, rĕutatea grupăriĭ s'a deslănțuit zecimĭ de anĭ.

Ca rezultat, o mulțime de ideĭ vechĭ și străine, târîndu-șĭ agonia până azĭ în mișcarea noastră intelectuală, o mulțime de oamenĭ nulĭ, ridicațĭ la înălțimĭ sociale și politice, și un mare numĕr de adversarĭ de-aĭ lor, oamenĭ recunoscuțĭ de toată lumea ca talente, desconsiderațĭ, apăsațĭ, persecutațĭ de eĭ.

Acest mic exemplu ne arată că, protecția grupărilor literare e maĭ rea decât protecția statuluĭ, ea este un atentat contra libertățiĭ individuale, contra originalității talentelor, un rĕŭ social prin deprinderĭ triste, o lașitate colectivă, o micșorime intelectuală și morală, o scădere a intensității vieții.

O a doua influență este a publiculuĭ nostru care cere cărțĭ mediocre, foiletoane și fascicule obscene, traduse de vr'un evreŭ și vîndute cu 5 banĭ foaea, în miĭ și miĭ de exemplare mărginașilor Capitaleĭ și provincieĭ, spre a lua lecțiĭ de desfrîŭ, de ticăloșiĭ și crime, de atentate la viața luĭ însuși.

Toată lumea știe în adevĕr, că publicul mare a avut și are maĭ totdeauna dragoste de literatura mediocră saŭ înjosită. Acelașĭ instinct care îl îndepărtează la început de la literatura bună, îl împinge spre cea fără valoare, spre parodia literaturiĭ. Nu ĭ conrupție de gust, adusă la el de cutare saŭ cutare imprejurare, ci o afinitate firească. Prin urmare, publicul, lăsat în voea luĭ, va sta despărțit cine știe câtă vreme, ca prin o prăpastie adîncă, de literațiĭ care aŭ cultul frumosuluĭ sever și o înaltă conștință literară, singuriĭ care se numĕră în istoria literaturiĭ uneĭ țărĭ. Influența luĭ actuală nu va îngroșa decât edițiile traficanților fără scrupul.

Iată unde ne duce influența grupărilor literare, în care predomină vanitatea șefilor; iată unde ne duce influența publiculuĭ de astăzĭ.

Față cu aceste influențe rele și profunde, noĭ credem că intervențiunea statuluĭ în materie literară și artistică nu numaĭ că n'ar fi un rĕŭ, cum se teme D. Ministru Haret, nu numaĭ că ea e permisă, fiind-că ea singură ne-ar scoate din apatia în care trăim, ea singură ne ar scăpa de curentele rele ce ne apasă, ci să și impune.

Dar zic încă unii: De ce voiți să dați publicului ceea-ce el nu vrea și ceea-ce simte că nu-i trebue? Când i-o plăcea lui literatura și arta bună, o să le aibă. De ce să'i împingi cu de-asila ideĭ și simțiri neînțelese încă de el? A converti însă un public la frumos și la mare; a-i implânta ideĭ și simțiri alese; a-i întemeia conștiința că este o parte din națiune, sunt năzuinți firești la oamenii chemați a guverna popoarele. Ei pun conștiința lor și binele poporului de-asupra prejudecăților meschine, își i-au drept misiune să înalțe sufletele celor înapoiați din neamul lor, să îmbărbăteze ființele slabe, să tămăduiască pe cele bolnave, să facă să curgă sânge acolo unde nu e. Iată deosebirea dintre ei și oamenii de rînd.

N. Petrașcu

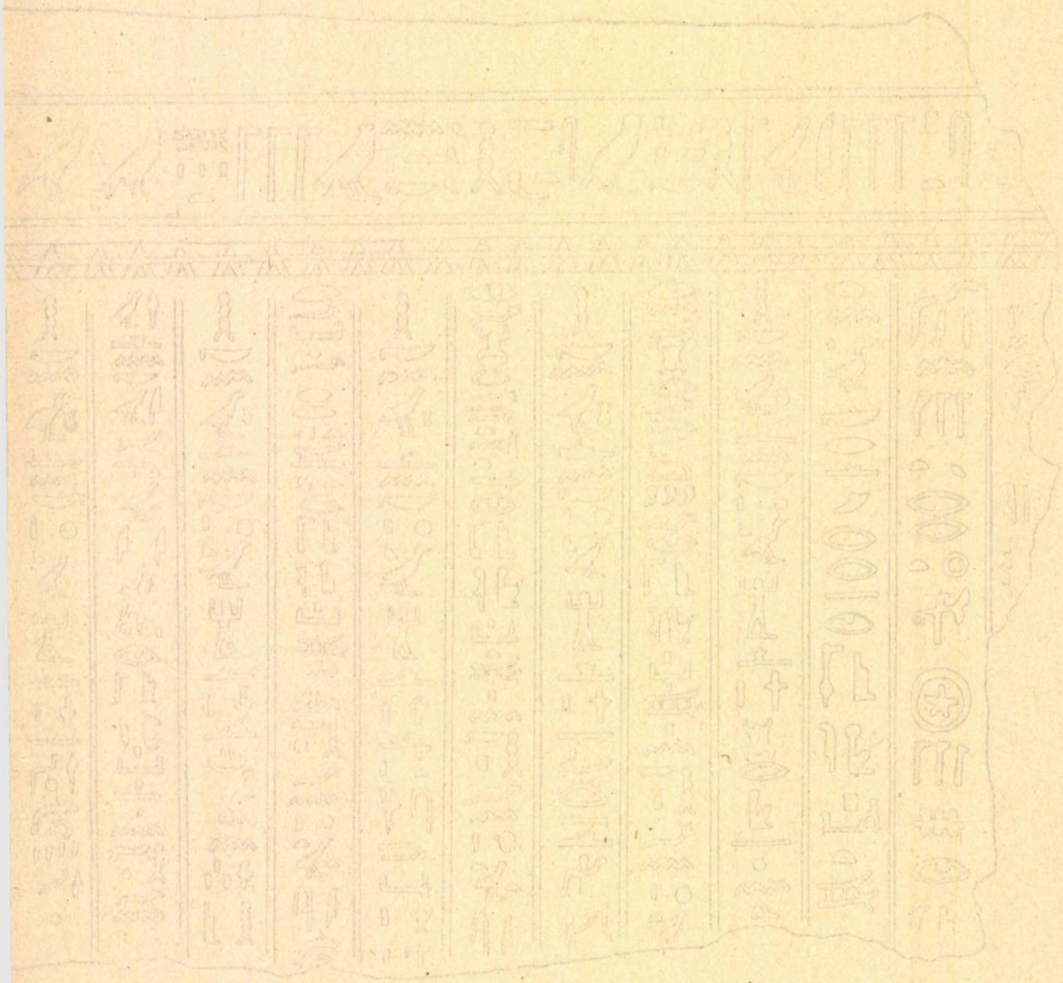

O inscriptie ter

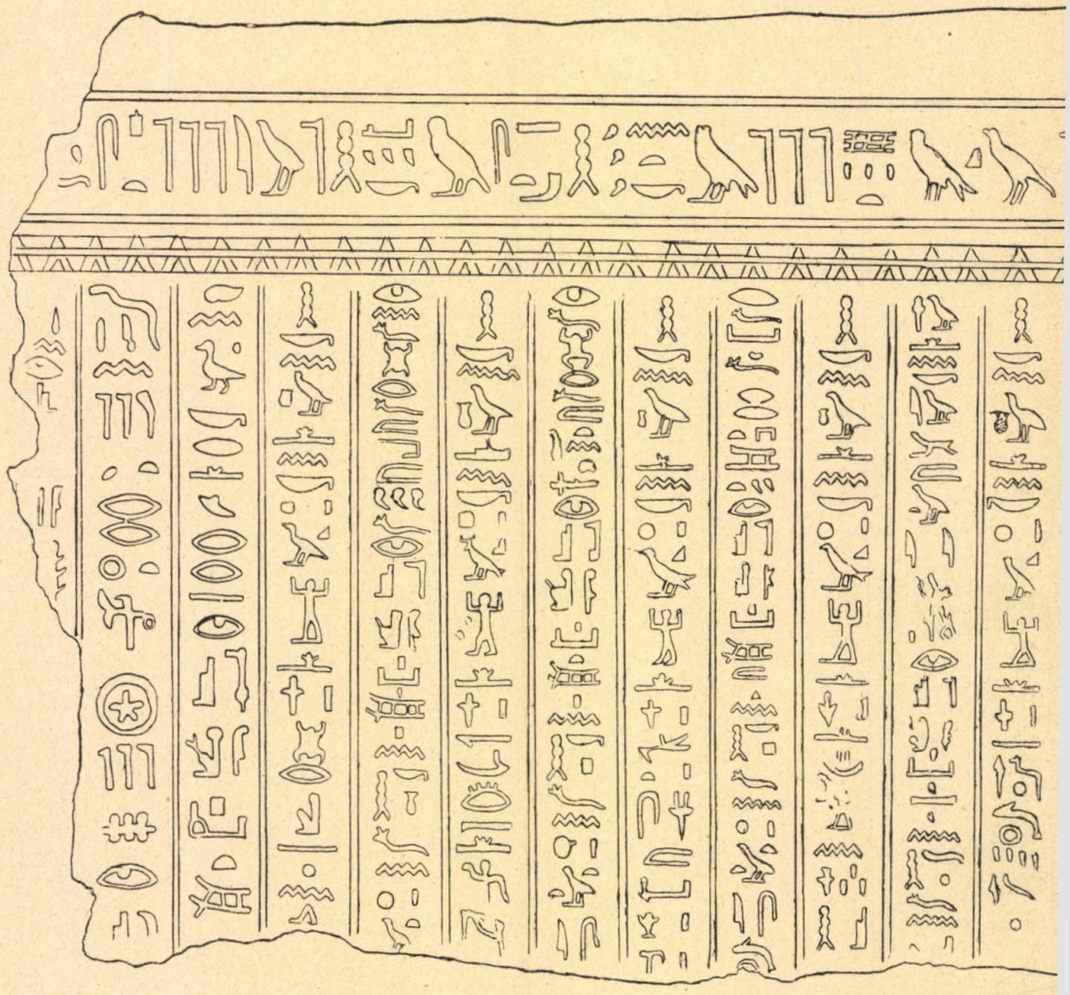

O inscripție ier

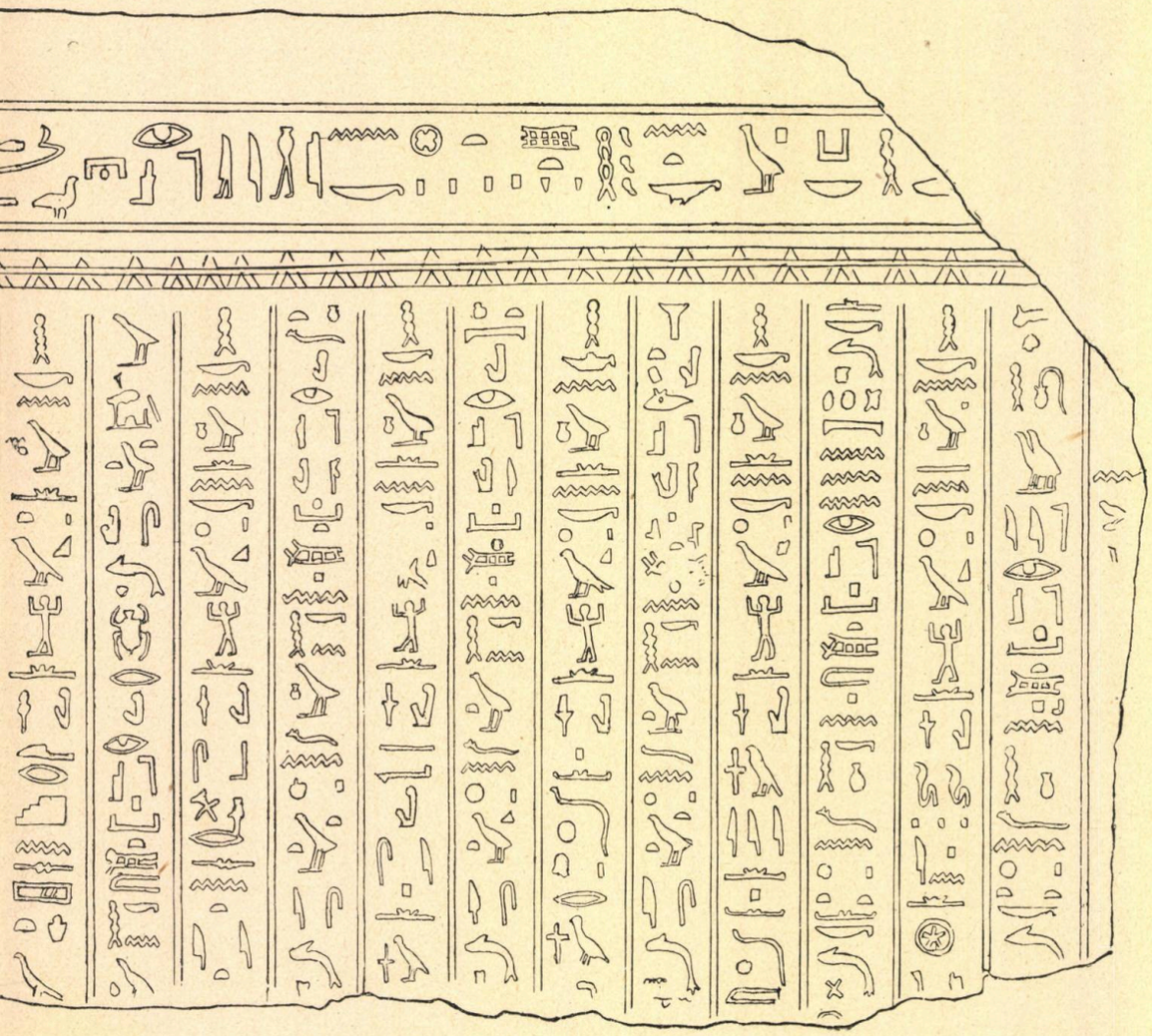

din Muzeul național.

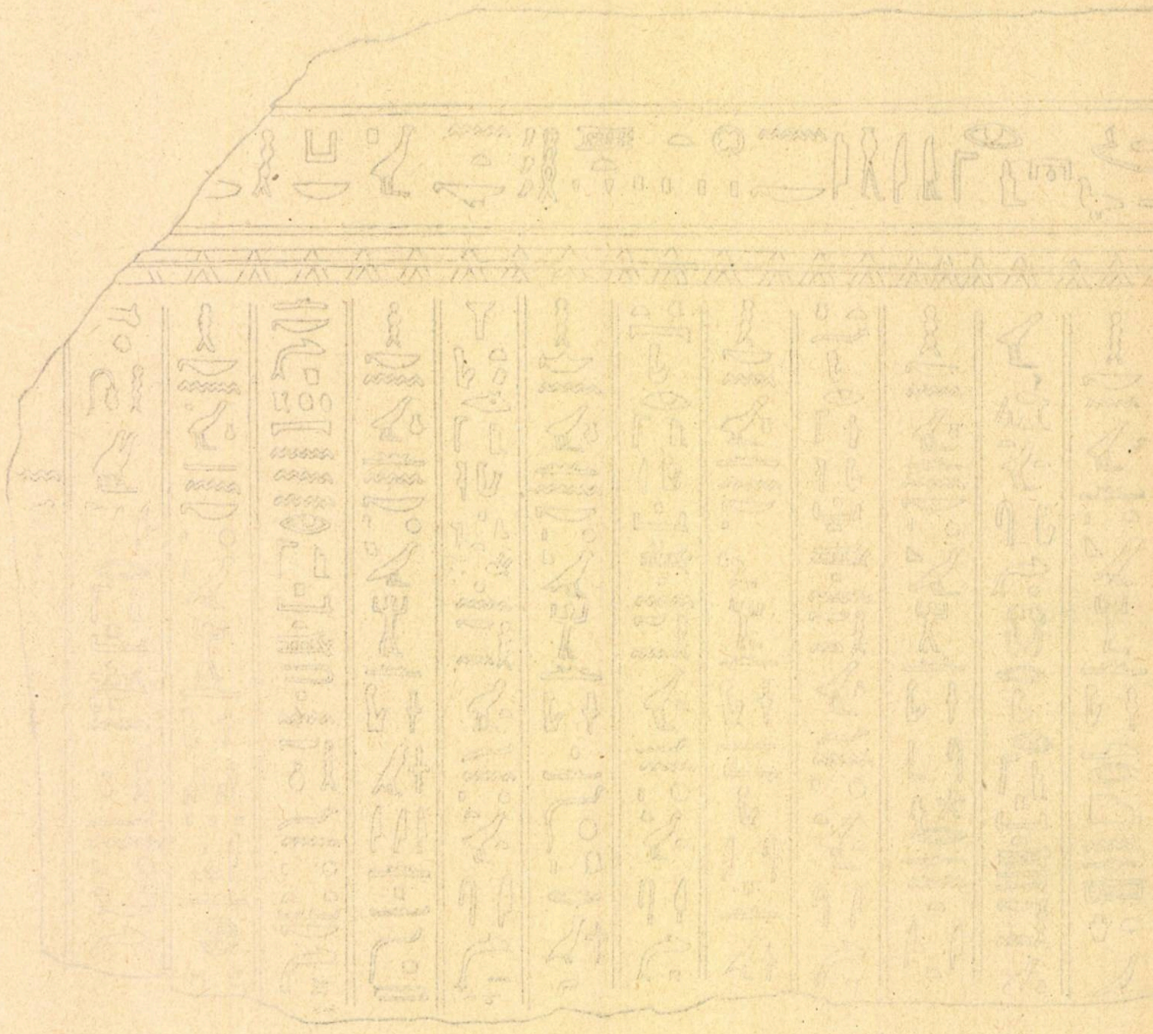

din Muzeul național

MIRELE LUNEI

Luna, palidă mireasă,
Erĭ cerut-a sĕĭ fiŭ mire
Undeĭ liniştiĭ crăiasă,
In bĕtrâna monastire.

Argintatu-'mĭ-a cărarea
Cu-al eĭ lung potop de raze;
Ah, şi sufletu-mĭ e marea
Căreĭ numaĭ ea veghiază.

Am plecat cu fruntea'n pară,
Şi pe Mihu 'l-am bătut:
—Murgule sĕ ţi sĕ pară
Fulger că te-a străbătut!

Intr'o rîpă de pădure,
Viforând s'aŭ ridicat
Palošuluĭ vîlve sure,
Dar amar le-a fulgerat.

Şi prin codri de mărgean
Am trecut, prin ape moarte...
Ah, al dragostiĭ ocean
A fost dat ca să mĕ poarte!

'Mi-a maĭ dat puterĭ de ducă
Sfînta Lunĭ şi sfînta Joĭ;
Rîpele treceaŭ nălucă,
Stâncăriile-amîndoĭ.

Zîna laculuĭ sihastru,
—Lacul stelelor— în cânt
M-a chemat cu graĭ albastru
Drag și dulce la cuvînt.

Peste munte ridicată
Crîncen luna m-a privit,
N-am să uit în viața toată
Cât de stins a'ngălbenit!

Și-a rămas să'mĭ fie nunta
Mânĭ, neprins de zorĭ de zi.
Dacă oarba soartă, crunta!
N-o maĭ sta a mă păzi.

ZIUA INVIEREI

Din cer, albastru vag
S'a scuturat pe șesurĭ.
E totul nou și drag,
Cu dulcĭ neînțelesurĭ,

Și clopotul mlădie
Lung sunetele'ĭ moĭ.
Beteală aurie
Pe limpede șivoĭ;

E gîrla înnălbită
De soarele venit,
Cărarea prăfuită
Se perde'n infinit;

Un flaut palid sună,
Viață pomiĭ cer,
Un vis uitat de lună
Maĭ rătăcește 'n cer.

E 'n totul sĕrbătoare,
In undele tăcerĭ
Muiat și 'n palid soare;
E ziua învierĭ?

DEMETRIUS.

ROMANUL ROMÂNESC

Romanul e epopea modernă.

El se zemisleşte din frămîntărĭ mistuitoare, întro epocă stăpînită de marĭ probleme psichologice şi sociale. Acela care a înţeles înaltul rol al acestuĭ gen literar şi care prin urmare a înflorit operile sale cu o învederată coloare de propoväduire morală, ni se pare în primul rînd contele Tolstoi. Scopul sĕŭ ideal nu e numaĭ să ne trezească anumite voluptăţĭ estetice; el trebue să ne înalţe înfăţişându-ne viaţa în toate cutele sale şi în aşa lumină în cât părţile sale întunecate să se umbrească şi în sufletul cititorilor, în cât părţile sale de morală înaltă să se ivească şi maĭ plastice prizmatizate prin legănarea Arteĭ. Nu e prin urmare, toată condiţiunea unuĭ roman ca să provoace intensităţĭ emoţionale numaĭ prin acţiunile cele maĭ complicate şi maĭ brutale. Şi nu ştim întru cât romanele unuĭ Ponson du Terail şi ale unuĭ Eugène Sue pot avea valoare din punctul de vedere strict al Arteĭ. Admitem în domeniul poetic, al poezieĭ în proză, acele romane care împletesc teme fantastice, supranaturale şi bizare. Romanele luĭ Edgard Poe, ale luĭ Hoffman, ale minunatuluĭ Jean Paul Richter (maĭ ales în operile sale Hesperus, Selina şi Arătarea) şi Rudyard Kipling, cu toată senzaţionala lor originalitate prin subiectele lor, nu pot să suscite de cât ideĭ lirice şi voluptoase. *Le roman de la rose*, *Le roman du renard*, *les romans de chevalerie*, romanele greceştĭ în genere, începînd de la *Kiropedia* luĭ Xenofont, pănă la *Iubirea Theageneĭ* şi *Charicleeĭ*, Platon, Plutarc, Filostrat, slabele imitaţiĭ ale luĭ Apuleus la Romanĭ, romanele decadenţiĭ hebraice *Iob*, *Susana şi Machabeiĭ*, romanele orientale şi cele mistice creştine sunt maĭ mult inele de trecere de la poezia înfloritoare, la marea epocă de proză. «Un popor începe prin poezie şi sfîrşeşte prin proză», zice Chateaubriand. Romanul poate să fie mistic, istoric, de moravurĭ, satiric, psichologic, în genul luĭ Swift, în genul luĭ Don Quichotte. Romanţieruluĭ îĭ sunt îngăduite toate procedeurile tecnice, fie că pune în contrast viţiul cel maĭ abject, cu virtutea cea maĭ albă, fie că se roteşte prin scenele de desfrînare cele maĭ scabroase, numaĭ cu scopul de a predica adevĕrul, de a înălţa moralmente, de a transfigura. Un Paul de Kock e obscen; Sonata Kreuzer, Madame Bowary, romanele luĭ Zola şi ale mareluĭ Balzac sunt departe de a ţinti evocaţiĭ sensuale. Ele daŭ numaĭ reliefurĭ

mai adînci caracterelor, ele precizează ce e bun și ce e rĕŭ, documentează o societate și analizează o epocă.

Aceste considerațiuni generale ne călăuzesc la concluziunea următoare : că un roman, mai mult de cât orĭ-ce operă de artă, poartă marca justă și adîncă a societățiĭ contimporane. El e un produs al ambiasmuluĭ și cu cât mediul e mai turburat, cu atât oglinda sa va fi mai pasională. Prin aceste afirmărĭ, aplicându-le literaturiĭ române, voim să explicăm și să lămurim cauza pentru care această ramură a literaturiĭ a rĕmas atât de înapoiată la noĭ.

Într'adevĕr, observăm că, pe când literatura poetică și-a luat un avînt mare și am avut poețĭ care aŭ ajuns înălțimile cele mai glorioase, romanul n'a prins nicĭ o rădĕcină temeinică la noĭ. De ce? Întâia epocă a dezvoltărĭĭ noastre literare, epoca de la 1848, cea mai plină de aventurĭ și clipa cea mai așteptată din istoria noastră națională, fu mai favorabilă uneĭ înfloriri poetice ; subt influența romantizmuluĭ franțuzesc, țara noastră era rîvnitoare de ideal. Și poezia s'a produs cântând aspirațiunile națiunĭĭ, prinzându 'ĭ suspinele și zîmbetul sĕŭ nelămurit, rĕscolind chiar întunericul poezieĭ populare, acea poezie singular bărbătească și verde.

Cînd însă 1848 trecu și lăsă în goana sa multe aspirațiĭ neîndeplinite, vizionarĭĭ ce așteptaseră aŭ rĕmas mult timp consternați. O putrezime de moravurĭ, efectul uneĭ revoluțiunĭ avortate, dominația demagogismuluĭ liberal scăpărând fraze sonore de libertate și de civilizație pompoasă, nu puteaŭ fi trecute în umbra uitărĭĭ și din această dezîluzie se stoarce oarecum amara ironie a luĭ N. Filimon.

Aŭ trecut douĕzecĭ și cincĭ de anĭ de la războiul pentru independență și desfrînarea socială se afirmă mereŭ mai mult. O Românie omogenă, o îluzie cu idealurĭ risipite, cu făgăduințĭ neîndeplinite, cu visurĭ prăbușite, o decepțiune și mai tristă de cât cea dintâĭ, iată ce a urmat războiuluĭ și plăzmuirilor sale Retorĭ de cafenele și nevrednicĭ vitregĭ de țară și sceptici, imoralĭ și ignoranțĭ aŭ luat cîrmuirea, inoculând în moravurile noastre scandalul și lenea, parveniți și ciocoĭ, cu atât mai sterilĭ, sanctificaŭ rușinea și violaŭ orĭ-ce drepturĭ.

Marĭ probleme sociale munceaŭ spiritele românești după 48: Filimon apare decĭ cu începuturile sale de roman ; această epocă era ridiculă : începuturile sale fatal sunt satirice. Iar azĭ, în urma satirelor luĭ Eminescu, odată cu încetarea epoceĭ de poezie și de lirism languros, ne aflăm într'o epocă așa de zbuciumată, în cât se așteaptă romanțierul talentat care ar putea făuri nemuritoare opere, romane, care să doară, romane care să predice.

I.

N. Filimon

Pe grabnica evoluție a literaturiĭ noastre, romanul n'are o temelie, nu se sprijină pe tăria unor puternice paredre opuse. Întâiele noastre începuturĭ romantice aŭ fost traduceriĭ, traduceriĭ proaste după scribiĭ la modă în Franța. Frații Busnea traduc *Paul și Virginia* de Bernardin de Saint-Pierre în 1831. C. Conachi traduce pe *Matilda* d-neĭ de Cotten și a luĭ Eugène Sue. Se traduce *Noua Heloisă*

și se înființează o *Bibliotecă* în care se traduc și se tipăresc romanele lui Chateaubriand, G. Sand, Goethe, Goldsmith, Cervantes. In această transplantare de literatură franțuzească, abia mai apar și se ofilesc lesne câteva încercări de romane originale : *Elena* de Bolintineanu, *Mistere din București* de Bujoreanu, *Fulga* de Grandea, *romane haiducești*. *Elvira saŭ amor fără de sfîrșit*, roman compus de D. F. B. *Omul munteluĭ* de L., toate în chipul romanelor de senzație franceză.

La 1860 Filimon era folositor; lucrarea sa a durut. Mulți aŭ ris *de* saŭ *cu* înverșunarea tiranuluĭ psalt care a îndrăznit să privească, și cât de esact, în preajma, sa cu ochĭ pătrunzătorĭ. *Ciocoĭ vechĭ și noĭ* s'a plămădit din observare profundă. El a văzut «zarafĭ fără capital, fanfaronĭ și malonești, care sărăcesc «lumea prin dobînzile lor cele nemăsurate; lipscanĭ și bogasierĭ care își impo- «dobesc magazinele cu marfă putredă și cu oglinzĭ mincinoase...» — toată lumea burgheză și parvenită, care vota la urne și turbura o națiune, bazarul de Lilliput înaintea căruia Filimon se înalță inexorabil. Și în ce stil, și cu câtă implacabilă putere. El declară hotărît că «ciocoiul este totdeauna și în orĭ-ce țară un «om venal, ipocrit, laș, orgolios, lacom, brutal până la barbarie...» El biciuește această clasă de parveniți «care 'și încep uneorĭ cariera de la postul de rîndaș». El îĭ observă psicologicește, îĭ analizează, îĭ prezintă subt toate înfățișările lor melodramatice și ridicule «de la ciocoiul cu antiriŭ și cu călimărĭ la briŭ al tim- «pilor fanarioticĭ, până la ciocoiul cu frac și cu mănușĭ albe din timpurile noastre...» «Din timpurile noastre» am putea adăoga și noĭ, căcĭ după patru-zecĭ de anĭ, același tip e întîlnit pretutindenĭ, cu aceleași părțĭ ridicule, cu același caracter desfrînat. Poate Filimon merge prea departe, e personal și prea scrupulos în analiza sa. Procedeele sale tecnice nu sunt rare, nicĭ subtile. Din potrivă, el procedează on st până la naivitate, își înfățișează personagiile în cea mai limpede lumină, le recomandă cititorilor mai nainte de a le pune în lucru. Dinu Păturică «e un june de 22 anĭ, scurt la statură, cu fața oacheșă, ochiĭ negri plinĭ de viclenie, un nas drept și cu vîrful cam ridicat în sus ce indică ambițiunea și mîndria grosolană.» Postelnicul Andronache Tuzluc «fanariot, născut în ulițele cele st îmte ale Fanaruluĭ, unde se urzesc și se pun în lucrare cele mai întunecoase intrigĭ...» El parvenise prin lingușirĭ, cu ajutorul prințeseĭ Ralu, «o femee mai desfrînată decât Frineea și decât Cleopatra...»; el exploatase postul de cămăraș «despuind țara în toate modurile». Tip nerușinat și pervers, se înamoră de fica Banuluĭ C... «un adevărat tezaur de frumusețe ce nu se putea vedea decât în statuele Grecilor anticĭ». Și deși Filimon o pune să vorbească mai frumos decât cum ar fi fost cuvenit uneĭ fete bogate după acea vreme, deși ea raționează în chip deosebit și nefiresc, totuși se înfățișează cititoruluĭ lămurită și simpatică.

Talentul luĭ Filimon se manifestează în zugrăvirea unor scene plastice, în coloritul peisagelor.

Interiorul Curțiĭ — Curțiĭ domnești — prezintă o panoramă foarte curioasă și variată; în mijloc staŭ înșirate caretele și butcile boerilor; mai încolo vizitiiĭ luĭ Vodă, plimbaŭ armăsariĭ îmbrăcațĭ cu cioltare cusute cu sîrmă de aur; dina-

intea unuĭ rînd de odăĭ, numaĭ cu un rînd, tafetniciĭ, arnăuţiĭ şi satîraşiĭ îşĭ curăţaŭ armele şuerând printre dinţĭ cîte-o arie albaneză. Inlăuntru şi afară de poartă, o adunătură de popor din clasele de jos, căsca gura la învîrtelile şi strîmbăturile pehlivanilor şi ale măscăricilor domneştĭ..

In toate obiceiurile acesteĭ curţĭ sălbatice orientale, moravurile semibarbare, pompele domneşt', alaiurile caraghioase, toate sunt zugrăvite cu multe detaliĭ.

Să fi fost posibil un tip ca Marele Ban? Saŭ Caragea să fi îndrăznit a merge aşa de drept şi a se purta aşa de brutal cu dînsul în cât să-ĭ poruncească să 'şĭ dea fata luĭ Andronache? Filimon e un copil, fără îndoială; simţul sĕŭ era aspru, lipsit de rafinare. Dar totul e romantic în opera sa, ca şi în epoca luĭ, afară de descrierile sale, reale, uimitor de plastice. Iubirĭ trezite dintr'un singur cântec, petrecerĭ depravate cu Duduca, fiica luĭ Mihalache Ciohodaru, căreia Filimon nu lipseşte săĭ facă portretul cu cea maĭ mare atenţiune, ameţeaŭ, înebuneaŭ şi maĭ mult pe Postelnic. Cât despre ciocoiŭ «educaţiunea luĭ intelectuală se compunea din citire şi scriere în limba românească şi oare-care începuturĭ slabe de limba greacă modernă; ştia să facă *jălbĭ* cu pilde din Scriptură, *pitace-volnicĭĭ*, *catastişe de lude...*» Dar ceea-ce i se cerea maĭ mult pentru a parveni — şi ciocoiul pricepu — era îndemânarea în hipocrizie şi în intrigă. Şi apoĭ, Păturică era un om extraordinar — ne spune Filimon; de aceia şi isprăvile sale sunt atât de ciudate.

Pe acea vreme, amorul era donchişotesc şi melodramatic; el se făcea în serenade, cu ahturĭ şi cu acrostichurĭ şi se termina cu foc bengal, da prilej la dueluri şi se turburaŭ locuitoriĭ mahalalelor în chiote nocturne şi în accente patetice. Şi într'o asemenea scenă, Păturică izbuti să prindă în cursă pe Calemgiul, amantul Duducăĭ şi astfel să ajungă stăpîn pe tainele sale, să înainteze în ambiţia sa prin vicleşugurile acesteĭ femeĭ. Duduca era o perversă. Ea ajunse amanta luĭ Păturică şi tot-deodată complicea luĭ, pentru a mînca împreună averea Postelniculuĭ. Şi izbînda lor era asigurată.

Pretutindenĭ însă, povestea luĭ Filimon se iveşte maĭ interesantă, prin relaţiile multiple pe care ni le dă asupra moravurilor vremiĭ. Destrăbălarea administrativă în înţelegere cu banditiĭ de codru, obiceiurile haiducilor chiar, starea ţărănimiĭ, înaintarea în slujbe, şi maĭ ales petrecerile mahalalelor bucureştene scenele triviale şi serioase, horele multicolore şi chefurile primejdioase.

Oraşul Bucureştĭ, atât de zgomotos şi de capriţios în zilele noastre, nu era tot astfel în timpiĭ luĭ Caragea. Locuitoriĭ sĕĭ din clasa de mijloc, deprinşĭ de mult timp cu viaţa orientală, cea plină de lene şi poezie, vara se adunaŭ la grădinele Breslea, Barbălată, Cişmegiŭ şi Giafer. Acolo fiecare iznaf saŭ cap de familie îşĭ întindea masa şi împreună cu casniciĭ şi amiciĭ sĕĭ beaŭ şi mâncaŭ; apoĭ începeaŭ a învîrti hora strămoşească şi danţurile cele vesele, care se dosibesc foarte puţin de tarantela neapolitană şi care place atât de mult întreguluĭ popor latin. Era însă cu deosebire curios a privi comica gravitate cu care oameniĭ din popor executaŭ hora, danţul lor de predilecţiune. Provocarea la danţ venea maĭ totdauna din partea tinerilor; bătrâniĭ şedeaŭ răsturnaţĭ pe iarbă verde sub umbra cea deasă a copacilor şi fumaŭ; dar cu încetul, o atracţiune neînvinsă se transmitea în inima oamenilor de orce vîrstă; jocul tinerimiĭ, ca un elec-

trism, mişca pe bătrânii patroni; ei se sculau după iarbă, scoteau benişele cele lungi, îşi sumeteau pulpanele de la antiree şi se aruncau cu exaltaţie în arena danţului. Era comic a 'i vedea cu ce gesturi şi cu ce mişcări se sileau a dovedi junilor cum că nici bătrînii nu sunt tocmai de lepădat. Işlicul cu patru colţuri al mareluî terzibaşa părea că reclamă prioritatea nobleţei asupra căciulei de kazakliu a cojocaruluî subţire, care la rîndul ei părea că dispreţueşte căciula cu roată a bogasieruluî, şi calpacul de blană al armeanuluî ibrişimgiu. Când trecea furia danţuluî toată compania se punea iarăşî pe bere şi pe mâncare, şi spre a da veseliei un ton de galanterie mai mare, ei complectau orgia prin feluri de glume, turnând vin în işlicele bărbaţilor şi în condurii femeilor şi dându'şi unii altora să bea, rîzând şi gesticulând ca nişte nebuni. In tot timpul acesta, lăutarii nu încetau a trage din viori şi a cânta din gură sau cântece de amor pline de dulceaţă, destinate a produce în inima ascultătorilor dor şi înfocare, sau melodii de danţ vesele şi cântăreţe...

Acest tablou e din 1817. Filimon ne descrie toată societatea din acea vreme, negustorimea şi boerimea, ciocoimea şi mitocănimea, petrecerile frivole ale boerimii, plimbările pe «Podul Mogoşoaei» şi al «Tîrguluî d'afară», mesele, îmbrăcămintea, luxul destrăbălat, viaţa scandaloasă şi demoralizată a uneî societăţi fără nici o temelie. In ziua de sf. Andrei, postelnicul Tuzluc dă o masă onomastică, care degenerează în orgie. Filimon profită de ocazie şi zugrăveşte următorul tablou, care de altfel, era obişnuit în toate casele boereşti de pe vreme:

După ce mosafirii se aşezară pe cele două paturi, o ţigancă bine îmbrăcată şi purtând o scurteică îmblănită, cu gulerul ridicat în sus, se prezintă înaintea lor cu o tavă plină cu dulceţe de tot felul; după dînsa venea altă ţigancă ţinând o tavă cu o mulţime de păhăruţe cu vutcă de ismă şi câteva farfurii cu migdale curăţite şi cu năut prăjit. Indată apoi intra cafegiul boeruluî, îmbrăcat cu un mintean de postav negru cusut cu fir, dar fără mâneci, spre a lăsa să se vadă braţele sale albe prin cămaşa de borangic subţire şi refecată cu bibiluri; mijlocul luî svelt şi mlădios era încins cu un şal de mătase vărgată, ale cărui extremităţi atârnau cu graţie pe şoldul cel stîng al piciorului; poturii săi de postav vişiniu, cu turieciî de fir; imineii ceî stacojii şi fesul cel roşu cu fundă de ibrişim negru aşezat pe cap cu cochetăria cea minunată a fanarioţilor, făcea din acel june servitor, un Ganimed (?) care ar fi putut aţîţa gelozia vechilor zeî din Olimpul luî Omer. El venea cu o tavă de argint în mână, pe care erau depuse, în zarfurile lor de filigran, mai multe feligene pline de o cafea de Arabia spumoasă şi parfumată; după dînsul intra ciubucciul cu ciubucele de antep şi de iasomie, din ale căror lulele umplute cu tutun afânat de cel mai ales, eşeau nori de un fum mirositor. Intrarea succesivă a acestor servitori forma o reprezintare pitorească...

Fără îndoială, dacă Don Quichotte şi amicul său Sanco Pança s'ar fi ivi într-o casă boerească română în 1817 ar fi trăit prea bine o pagină dintre cele mai adevărate din deliciosul lor roman. De altfel, afară de Odobescu şi Ion Ghica nici un prozator român nu are atâta vizionalitate limpede şi putere de observaţie, unită une-ori cu fineţe, ca N. Filimon.

După festinul orgiac din lumea boerească cea mai înaltă, Filimon profită de ocazie pentru a ne arăta şi partea mai închisă a societăţii, petrecerile micei boerimi, ale ciocoiuluî Dinu Păturică. Ne descrie muzica barbară de pe vremea luî Caragea, ca unul ce însuşi era cunoscător, meşter muzicant, petrecerile cu mondenele lor Arghira, Rozalina şi Kalmuca, danţurile de contrabandă

poloneze, franţuzeşti, nemţeşti. Apoi trece la descrierea teatruluĭ, o dioramă de caraghioslîc, în care strîmbăturile şi cozile romantice se perdeaŭ în norii de parfum, de femee şi de desfrênare.

Postelnicul Andronache ajunse în sapă de lemn, după urma Duducăĭ şi a perfiduluĭ Dinu Păturică; averea ĭ se vîndu la mezat; el voi să ĭ omoare în altar pe când se cununaŭ; Păturică ajunse în urmă la cele maĭ înalte ranguri subt domnia luĭ Vodă Şuţu, trădă pe Tudor Vladimirescu, se linguşi, se tîrî; iar postelnicul Andronache înebuni şi ajunse să fie întreţinut de vătaful Gheorghe pe care îl izgonise altădată cu ruşine de la curtea sa, atuncĭ când acesta ĭ-a declarat mişeliile luĭ Dinu. Dar după trecerea domnieĭ fanariote, Păturică în urma uneĭ răsvrătirĭ ţărăneştĭ fu condamnat la ocna părăsită, unde s'a stins în neagră mizerie şi în oprob; cómplicea luĭ, Kera Duduca, îĭ ia averile, fuge cu un Turc peste Dunăre, e cusută apoĭ într'un sac şi înecată în apă. Numaĭ Gheorghe, vătaful isgonit, e favorizat de ursită; se căsătoreşte cu Maria, fiica Banuluĭ C. încărcat de cele maĭ înalte demnităţĭ. Triumful virtuţiĭ şi pedepsirea viţiuluĭ după chipul romanelor de senzaţie, fără multă complicare scenică, fără potrivirea imediată a acţiuneĭ după caracterele persoanelor,— iată, în concluziĭ, acest prim roman românesc din punctul de vedere intrinsec. Propriŭ zis, se înjghebează maĭ ales din crâmpee, care, negreşit, atacă soliditatea sa tecnică; personagiile se învîrtesc într'un mediŭ şi acţiunile lor par stoarse dintr'un altul; vorbirea ca şi faptele, nu sunt nicĭ verossimile, nicĭ contimporane întotdeauna cu vremea lor Ce însemnează, de pildă, acest tragic blestem al părinteluĭ luĭ Păturică, dat afară de fiul sĕŭ? Şi un om ca Gheorghe atât de virtuos în cât ar fi părut că e sfînt! Şi o fiinţă ca Maria, atât de sensibilă în cât ar fi părut educată în cel d'întâĭ pension «fin de siècle». Şi nu ştiŭ întru cât domniţa Ralu, pe care Filimon ne-o prezintă ca pe o Mesalină, era atât de desfrinată. După mărturiile contimporane ea ne apare, dinpotrivă, o fire distinsă, iubitoare de muzică şi de poezie, organizând reprezentaţiĭ teatrale şi petrecerĭ galante, care ar fi putut poate, să izbească întru câtva stricatele opiniunĭ de morală biblică ce existaŭ în acea vreme, potrivite însă societăţiĭ descrisă de Sulzer şi Zallony. Dar Filimon se înfăţişează ca artist în colorit maĭ mult de cât în desen; ca filosof în reflecţiunile sale, în caricaturizarea putrezimiĭ contimporane; ca satiric prin urmare, maĭ mult de cât dibaciŭ psicolog, înzestrat cu un intuitiv spirit de observaţie. El nu ĭşĭ cerne talentul prin lumina uneĭ vaste culturĭ; nu se inspiră din frumumusetile clasice, cu toate pretenţiunile sale uneorĭ. Inteligenţa sa e firească şi sănătoasă; simţul sĕŭ e izbit de tot ce e protivnic adevĕruluĭ; stilul sĕŭ e curgător, şi maĭ mult încă se poate observa acest lucru în *Slujnicariĭ*. E un stil prea puţin muncit, dar acopere ideĭ multă vreme reflectate. Romanul luĭ Filimon păstrează, în liniĭ generale, un caracter sănătos; scopul sĕŭ ideal e moralizător; estetica sa e folositoare.

* * *

Dacă am avea note biografice maĭ amĕnunţite asupra luĭ Filimon, am putea trage maĭ multe concluziĭ interesante. Ştim că s'a născut la 1819 în Bucureştĭ şi

în ceĭ 46 de anĭ aĭ vieţiĭ sale a fost foarte zbuciumat. Maĭ întâĭ a fost dascăl de biserică, dar unindu'şĭ talentul cu ambiţia a ajuns corist la operă şi flautist în orchestra teatruluĭ naţional. Posedînd decĭ cunoştinţe muzicale, fu angajat ca foiletonist la ziarul *Naţionalul* al luĭ Vasile Boerescu. Aci îl găsim cusînd şi descusînd Opera; începe cu Opera italiană în Decembrie 1857, inaugurându'şĭ astfel cariera sa de literat. Tot în foiletonul aceluĭ ziar publică biografia maĭ multor compozitorĭ renumiţĭ. In 1858 întreprinde o călătorie prin Germania şi Italia şi publică în 1860: *Excursiunĭ în Germania meridională*, op. I (Un vol. 8°. Tipogr. jurn. Naţionalul) în care 'şĭ aşterne impresiunile din vremea celor treĭ lunĭ petrecute în străinătate. Incepe cu «De la Bucureştĭ la Giurgiu», descrie Giurgiul, călătoria pe vapor, insistând maĭ mult asupra caracterelor şi manierelor tovarăşilor sĕĭ, precum ar fi următorul pasaj:

Aceea ce atrase atenţiunea mea şi a tuturor călĕtorilor era o familie de boeraşĭ de provincie din Moldova. Această pereche călătorea în Europa pentru distracţiune. Stravaganţele şi manierele lor ridicule, ajutate de o îmbrăcăminte din timpul luĭ Cantemir Vodă, provocă pe toţĭ călătoriĭ la un rîs nervos; iar pe mine mĕ făcu să cred că subiectul farseĭ intitulat *Cucoana Chiriţa* nu e o invenţie ci un tablou adevĕrat.

In 1861 publică *Mateo Cipriani, Bergamo şi Slujnicariĭ* (broş. 8°. Buc. Imprim. ziaruluĭ Naţionalul); cea d'întâĭ o nuvelă florentină datată din Florenţa 1858 Iunie 5, plină de florĭ stilistice şi oftărĭ languroase; a doua scrisă în Milan în 1858, în care descrie oarecum artistic acest oraş. *Nenorocirile unuĭ slujnicar saŭ gentilomiĭ de mahala*, avênd o importanţă stilistică şi literară deosibită, merită să ne oprească întru câtva atenţia. Ce e un slujnicar?

El e totdeauna un june de la 22 pînă la 25 de anişorĭ, bine făcut, bine îmbrăcat frizat şi înmănuşat întocmaĭ ca un lion de Paris. Acest lux ar face pe oameniĭ fără experienţă să'l ia drept fiul unuĭ proprietar bogat, de moştenitor al vr'unuĭ unchiŭ din repertoriul Teatruluĭ comic francez: lucrurile merg însă cu totul altfel şi vĕ încredinţez cu mâna pe conştiinţă, că veştmintele după dînsul sunt făcute pe datorie: căcĭ felul acesta de gentilomĭ nu aŭ altă stare decât leafa şi această mizerabilă leafă nu are miraculosul dar al monedeĭ sburătoare din timpiĭ pietriĭ filosofale.

E un fel de secătură, un don juan de mahala, trăind din expediente şi din datoriĭ, înşelând pe unde poate, amăgind pretutindenĭ. Declamator şi poet,—şi câţĭ nu avem şi noĭ azĭ care n'apucă să'ţĭ zică bună ziua şi te înăbuşeşte cu citaţiunĭ din Milton, Byron, Victor Hugo şi alţiĭ maĭ mulţĭ, poeţĭ păgânĭ şi creştinĭ... Cearcă de'ĭ spune că versurile sale sunt fără sens şi maĭ întunecoase decât ale luĭ Numa Pompiliŭ şi veĭ vedea cum te va taxa cu numele de ignorant om fără gust şi inimic al născêndeĭ noastre literaturĭ... El e politician, în totdea una în opoziţie, vorbeşte cu emfază şi plin de pretenţiĭ.

De câte orĭ veĭ vedea un cerc de patru cinci individe şi veĭ auzi pe vr'unul dintr'înşiĭ vorbind cu agitaţiune despre drumurĭ de fier construite într'un singur an, despre canalizarea rîurilor, ridicarea oasteĭ la cifra de 300.000 individe, exploatarea carierilor de marmură şi formarea uneĭ flote pe Marea Neagră, să ştiĭ că acel om este slujnicar paraponisit.

Palavragiŭ, lăudăros, ignorant, gol, afectat, linguşitor cu ceĭ marĭ, obraznic cu ceĭ micĭ, slujnicarul e un tip de care societatea e plină şi ne lipseşte acea satiră care să'ĭ huiduiască cu cea din urmă putere. Filimon il incarnează în Mitică Rimătorian, un poetastru imbecil, care umbla după bucătărese, petrecêndu'şĭ ziua la cafeneaua din Pasaj şi nopţile în urgiĭ când găsea «giscă de jumulit» saŭ făcea curte uvrierelor de la madam V... Dar slujnicariĭ e şi o satiră politică, împotriva regimuluĭ absurd de la 48, când Căimăcămia nu vedea pretutindenĭ de cât conspiratorĭ şi anarhiştĭ aruncătorĭ de bombe fulminante. E o nuvelă tragicomică, o parodie a societăţiĭ caraghioase şi de imitaţie seacă occidentală.

Mitică Rimătorian—ne spune Filimon în Post-Scriptum—este tipul junilor ignoranţĭ viţioşĭ, corupţĭ şi fără avere, care în ardoarea lor de a dobîndi cu orice preţ mijloace ca să'şĭ satisfacă nişte plăcerĭ şi ambiţiunĭ diametralmente opuse poziţiuniĭ lor sociale devin tîrîtorĭ, linguşitorĭ, uneorĭ şi chiar sperjurĭ. .

Acesta este N. Filimon, întăiul nostru romanţier. Printre prozatoriĭ contimporanĭ, el n'a putut fi întrecut nicĭ chiar astăzĭ, în multe privinţĭ, după cum vom vedea în decursul acestuĭ studiŭ ce va urma în numerile viitoare.

Iuliu Dragomirescu.

VINDECARE

Domnului D m C. Ollanescu

I

Luĭ Alecu ĭĭ e rĕŭ... Simte cum i se lasă în jos de la inimă moleșeala, ĭĭ furnică mijlocul și picĭoarele, apoĭ se urcă pe șira spinăreĭ pînă 'n ceafă... Tresare deodată, apucat de un cutremur rece... Încet ca o momĭală, furnicarul ĭĭ îmbrățișă spatele, apoĭ se coboară liniștit în brațe; îl simte cum trece cotul și s'așează moleșitor în podul palmeĭ, sgîrcindu'ĭ puțintel degetele, care încep a amorți... Amorțeala aceasta întețindu-se, Alecu dă se scoale de la teșghea, să se miște prin dughĭană, dar ĭĭ e peste putință: o perdea fumurie i se pune dinaintea ochilor și drept în frunte, ca și cum ĭ-ar bate cineva un cuĭĭŭ gros, simte o arsură, o durere șĭ-o grozavă sfărmare de oase; turburat, își dă înnapoĭ capul și se lovește de micul dulăpaș cu sticle de «bĕuturĭ spirtoase maĭ fine...» Lovitura aceasta 'ĭ mărește durerea, îl înebunește în spaĭma ce'l cuprinde pe neașteptate, bolnav dintr'odată din bun teafăr cum era!

Ĭĭ e rĕŭ din fermecĭ!

Vrea să'șĭ treacă batista peste frunte și ochĭ, dar nu isbutește să'șĭ ridice mâna, parcă ar fi avut cine știe ce greutate pe umĕr;... cearcă numaĭ cu mâna singură să dea pe la ochĭ, dar ĭarășĭ nu reușește... Desnădăjduit, cu inima slăbită de-o caldă lenevire și tristeță, își apleacă dămol capul pe pĭept, în timp ce din ochĭ ĭĭ curg lacrimĭ marĭ:

— Ah!... Dumnezeule!... Mamă!... Unde sunteț̆ĭ?

Plîngînd cu hohote, își pocnește furios degetele amorțite, strîngînd mânele una'n alta cât poate maĭ tare.

...Mama Casandra vine tupiluș în dughĭană: ar vrea să'ĭ ceară luĭ fecĭorusĕŭ câțĭva francĭ să'șĭ tirguĭască un bariz... Cînd să treacă pragul odăeĭ, își aruncă privirea blajină spre Alecu.

Nicĭ nu putu să țipe.

Doar tîmplele ĭĭ svicniră 'ntr'un ah! înecat, adînc, pe cât de fără seamăn ĭĭ era durerea năprasnică.

I se păru că nu mai ajunge la fiu-său :

— Alecule, dragu mameĭ !... Ce aĭ ?

Şi luându'ĭ mânele 'ntr'ale sale, le desmĭerda şi pipăia, iar lacrimele 'ĭ întunecară vederea.

Alecu, veşted la faţă, cu mintea pĭerdută, cu ochiĭ rătăciţĭ într'un colţ al dugheneĭ, părea că nicĭ n'o simte : atât de străin era de tot ceea-ce 'l înconjura, atât de furtunoase visurĭ îĭ treceaŭ prin gîndul turburat !

...Părea că e vară, — după amiazĭ, cam pe la toacă. Tinca, văduva de-alăturea, cea maĭ veselă şi maĭ frumoasă femee de pe uliţa lor, a venit la el în băcănie şi cu ochiĭ eĭ drăcoşĭ l'a privit drept în ochĭ... El a ameţit, turburat de-o simţire cĭudată care 'ĭ năvălia 'n sânge, simţire ce se prefăcu într'o tremurare puternică, ademenitoare, când Tinca'ĭ întinse mâna împodobită cu inele marĭ şi scumpe, zicêndu'ĭ :

— Nu ştiĭ, vecine *dragă*, pentru ce-am venit la tine !?!...

El n'a răspuns nimic, dar ea l'a strîns de mână, l'a atras spre dînsa şi ĭ-a şoptit cu patimă :

— Am venit să'ţĭ fur inimĭoara, frumosule, — căcĭ mor după tine !

El, isbit de vorbele eĭ ca de o măcĭucă, se cutremură de spaĭmă şi voi să'şĭ întoarcă ochiĭ de la ea ; dar Tinca îl cuprinse în braţe şi, sărutându'l de treĭ orĭ : odată pe gură şi de două orĭ pe obrajiĭ, murmură fericită :

— Dacă nicĭ acum n'aĭ muri de dorul meŭ, apoĭ nu maĭ este în lume puterea draculuĭ !

El se sbătu să scape de îmbrăţişările eĭ, dar fără folos ; tocmaĭ pe urmă ea singură 'ĭ dădu drumul şi'l îndemnă să bea amîndoĭ câte un rachĭaş.

— In sănătatea noastră a amîndorora !... Pentru ca dragostea noastră să trăĭască !... Pentru ca tu s'o daĭ uĭtărĭĭ pe Floarea şi numaĭ eŭ să'ţĭ fiŭ dragă !

...Alecu se cutremură ĭarăşĭ... Groaza şi desnădejdea îĭ fărîmiţiaŭ tot corpul ; de cĭudă izbi cu pumnul, — şi se trezi în braţele mă-seĭ, ţipând :

— Nu !... Nu vreaŭ !... Nu !

Când văzu bine cele din juru'ĭ şi se dumeri ce e, plânse ĭarăşĭ, orbit de pasiune, cu mintea moartă în spasmul uneĭ vrăjĭ nenorocoase.

— Tinca, Tinca !... strigă dînsul şi se apucă de pĕr. Ea m'a nenorocit !! Nu mĕ lăsaţĭ, imĭ suge ochiĭ, imĭ muşcă buzele,... scăpaţi-mĕ! scăpaţi-mĕ din braţele eĭ !

Casandra începu şi ea să plângă şi să ţipe :

— Gheorghe !... Gheorghe !...

Băĭatul din dughĭană alergă speriat, neputându'şĭ tălmăci ceea-ce vedea.

— Vin, Gheorghe, vin să'l ducem în casă !

Casandra nu'şĭ maĭ putea stăpîni hohotele de plâns : ruina fiuluĭ său îĭ zgudui mintea şi când Gheorghe sări să'ĭ ajute să'l ducă pe Alecu, ea nu maĭ ştia pe ce lume se află :

— Nemernica, 'mĭ-a nenorocit băĭatul, — ah ! nu i-ar maĭ ajuta Măĭculiţa Domnuluĭ să vadă lumina soareluĭ !...

— Tacĭ, cucoană, că s'adună lumea...

Cu mare greutate ĭ-a dus băĭatul pe amîndoĭ în odae, a închis dughĭana şi a alergat într'un suflet la baba Ţona.

Cu toate descântecele, legăturile şi oblojelile, Alecu nu 'şĭ veni 'n fire treĭ zile lungĭ de-arîndul; tocmaĭ a patra zi, într'amurgul, deschise ochiĭ, umplênd inima bĭeteĭ Casandreĭ de-o dulce şi liniştitoare bucurie:

In sfîrşit. mare Dumnezeule!... oftă dînsa făcênd cruce peste fata uscată a fiuluĭ sĕŭ.

Alecu închise ochiĭ de frică; cînd se liniştĭ ĭĭ redeschise, suspinînd:

— Mamă, ce s'a 'ntîmplat cu mine?

Privirea luĭ obosită se legăna pe perdele, sobă şi micele fleacurĭ de pe masă; când şĭ-a îndreptat-o spre păreţĭ, spre fotografiĭ, Alecu se desmorţi bine, luminându-i-se cugetarea pentru prima oară după somnul nefericit în care se sbătuse nebun atâtea zile.

Ba, privirea i se înseninâ.

In gîndul chinuit, trezit la viaţă acum din noŭ, tresărise o imagine uşoară, plăpîndă şi liniştitoare: chipul Floareĭ!

Acolo, în creerul luĭ zbucĭumat, chipul Floareĭ stătuse, ascuns de vijelie şi pĕcat, ivindu-se la vreme ca să 'ndepărteze tot rĕul din jurul luĭ Alecu... Chipu, Floareĭ se făcea tot maĭ viŭ, se făcea chĭar Floarea, care venĭa dinaintea luĭ cu trupu'ĭ sănătos şi vînjos, cu ochi'ĭ blajinĭ căprĭĭ, ruşinoşĭ nevoe mare! Şi cum stătea Floarea aşa 'n faţa luĭ, ochiĭ eĭ ceĭ cuminţĭ se făcură ceva maĭ îndrăzneţĭ, ba 'l priviră lung, cu dragoste, pe când buzele eĭ păreaŭ că şoptesc:

— Chĭamă-mĕ lîngă tine să'ţĭ fiŭ de ajutor!...

— Alecu a zîmbit fericit şi a întins mânele spre dînsa, dar a cuprins-o pe mă-sa pe după gît, murmurând:

— Ce dragă 'mĭ eştĭ tu, Floricico!

Casandra s'a lăsat îmbrăţişată, şoptind în gîndu'ĭ un descântec pe care'ĭ învăţase de la baba Ţona să'l zică de câte orĭ o aĭura Alecu.

Băĭatul s'a trezit şi, ca şi cum vedenia ar fi fost ceva de mult aşteptat, întrebă pe mă-sa blând:

— Mamă scumpă, aĭ maĭ vĕzut matale pe Floarea?

— Am vĕzut-o, Alecule, şi ĭerĭ: văruĭa pe-afară, bĭata fată!

— De ce'ĭ zicĭ, mamă: bĭata fată?!

— Păĭ, nu ştiĭ doar că n'are pe nimenĭ pe lume, şi toată ziulica munceşte, munceşte maĭ mult de cât un bărbat, orĭ pe-acasă, orĭ pe la câmp, eĭ nu'ĭ staŭ mânele cât aĭ pune în urechile aculuĭ.

— E fată vrednică!

— Asta'ĭ drept, nu tăgăduesc; dacă n'ar fi fost ea harnică şi căpuită, de mult ar fi mîncat-o lenea.

— Mamă ştiĭ ce zic eŭ?

— Ştiŭ dacă mi'ĭ spune.

— Să te ducĭ la Floarea şi să'ĭ spuĭ să vie până la noĭ...

Casandra rĕmase pe gînduri.

Alecu o privi îngrijorat:

— Nu vreĭ ?!...

— Ba...

— Du-te, mamă, fă'mĭ gustul... Nu'ĭ nimic rĕŭ doar!... Spune'ĭ şi matale să mĕ ĭerte că o chem, dar maĭ spune'ĭ că are să'mĭ facă o mare plăcere dacă a veni... Am s'o rog de ceva!

Casandra de teamă să nu'ĭ maĭ fie ĭarăşĭ rĕŭ luĭ Alecu, cu inima sfîşiată plecă:

Alecu o vĕzu pe fereastră cum se duce. Inima'ĭ bătu de mulţumire... Apoĭ îl apucară grijele:

— O fi oare Floarea acasă? N'o fi avênd vro treabă grabnică, aşa ca să nu poată veni ?!

Şi gîndul acesta 'l întristă într'atâta în cât se întoarse cu faţa la părete maĭ-maĭ plîngênd de nenorocit ce se simţia.

— Poate, poate că va veni! De ce să nu vină? Sunt bolnav, — da; însă noĭ ne cunoaştem de micĭ, ne-am fost dragĭ unul altuĭa, — de ce să nu vină *acum când nu maĭ am nimic?*

Zicênd acestea, Alecu se 'nchină smerit:

— Doamne Dumnezeule, ajută'mĭ să fiŭ stăpîn pe mine, alungă din gîndul meŭ pe Tinca, vrăjitoarea rea; şi pune pe frumuseţea eĭ pedeapsa pizmeĭ ce are pe Floarea!

Oh, doamne Dumnezeule, fă lumină în cugetarea şi sufletul meŭ, căcĭ inima mea în totdeauna numaĭ pe Floarea a voit-o, numaĭ pe ea a ĭubit-o!

Şi întorcêndu-se cu faţa spre icoane, îşĭ făcu cruce.

Paşĭ domolĭ rĕsunară pe prispă.

— Vine!... Mulţumescu'ţĭ ţie, doamne!

Şi Alecu, fericit peste măsură, închise ochiĭ, de fricĭ să nu se risipĭască norocul sĕŭ fiind prea doritor să'l vadă.

Floarea, scundă şi vînjoasă, dar blajină la faţă şi tristă, s'apropie tiptil de pat, şoptind ca'n farmec:

— Bine te-am găsit sănătos, Alecule!

El ĭĭ întinse mânele şi ea le apucă pe amîndouĕ între ale eĭ, strîngîndu-i-le în palmele'ĭ calde. Emoţionată cum era, nu maĭ putea zice nimic.

Alecu simţi toată dragostea eĭ taĭnică şi duĭoasă, dar un gînd îĭ veni:

— Să o încerc maĭ bine; să nu'ĭ spun acum în faţă mameĭ... Să mĕ duc la dînsa acasă: s'o vĕd, ce are să zică?!

Şi, hotărîndu-se, pofti pe Floarea să şadă pe-un scaun lîngă el.

— Dacă aĭ şti cât de bine 'mĭ pare că aĭ venit! Am să te rog să fiĭ aşa de bună să'mĭ facĭ ceva... dar n'o să te superĭ!?

Fata îl privĭ uĭmită şi cu aceeaşĭ ochĭ sinceră ca'n copilărie când se duceaŭ spre seară s'aducă de la câmp caprele.

— De ce să mă supĕr?

— Ştiĭ că matale eştĭ bună şi îndatoritoare, dar vezĭ, aĭ multă treabă, maĭ ales acum, şi poate că n'aĭ vreme...

— Aşĭ, ba să mă crezĭ că nu maĭ am de fel treabă... Iacă, să spue şi mama Casandra dacă nu stăteam pe băncuşoară în grădină.

Casandreĭ i s'a părut că a zis Floarea aşa de dulce : mamă, în cât toată s'a înfiorat de-o neprihănită plăcere.

— Ce fată de treabă, zise ea în gîndu'ĭ, aşteptând cu oare care nerăbdare s'audă ce va zice fiu-sĕŭ.

— Apoĭ... uĭte ce'ĭ, dacă nu te superĭ... îngăĭmă Alecu, înroşindu-se şi jucându-se cu degetele... Eŭ vream să te rog să— dar nu te superĭ ?

— Spune, Alecule, doar ne cunoaştem *noĭ!*

— Ce drăgăstos a zis ea : noĭ !... gîndi Alecu şi prinse curaj. Uĭte, Floareo, vream să te rog să'mĭ calcĭ matale douĕ cămăşĭ de zi, pentru-că am nevoe... aşĭ avea să mă duc undeva.

— Dar de ce nu, Alecule, de ce nu ?! Dă'mĭ şi patru să'ţĭ calc, dacă vreĭ ! De ce să mă supĕr ?!... Iacă, frate !!

Şi se sculă fata în picĭoare, gata la orĭ-ce treabă, — că doar eĭ nu'ĭ torcea nicĭ-o pisică 'n poală : munca, asta era viaţa eĭ !

Alecu ĭ-a mulţumit din ochĭ maĭ viŭ de cât cu vorba şi Floarea a plecat,

— Mamă, matale ţi'ĭ dragă Floarea ? întrebă Alecu pe mama Casandra care venise de se pusese pe scaun la căpătâiul luĭ, veselă, foarte veselă.

— Dă, maĭcă, cum să nu'mĭ fie dragă o fată cuminte şi muncitoare !

— Mamă, mie mi'ĭ tare dragă Floarea, —tare mi'ĭ dragă, mamă, şi numaĭ la ea am să mă g`ndesc de-acum !...

— Numaĭ bine să fie, Alecule.

— Ea are să mă scape, mamă, de boală şi de inimă rea, de vrajă şi descântec, de ochĭ cu ispită necurată şi de chip dĭavolesc...

Casandra pricepu unde bate vorba luĭ Alecu şi îl sărută pe frunte :

— Să'ţĭ ajute Dumnezeŭ şi Maĭca Domnuluĭ, că mie nu 'mĭ-o părea rĕŭ dacă 'mĭ-eĭ aduce pe Floarea 'n casă !

Norocul eĭ e ea singură ; eŭ am să mă rog ziua şi noaptea ca norocul tĕŭ tot ea să fie, —şi am să trăesc mulţumită

Adoua-zi Alecu s'a deşteptat tîrziŭ din somn, dar cu mintea foarte liniştită cu trupul sănătos, voĭnic, cu ochiĭ ageriĭ şi zîmbitoriĭ cum numaĭ dragostea ştie să surprindă pe aleşiĭ eĭ.

Gîndul luĭ cel dintâĭ la Floarea a fost şi vorba luĭ cea dintâĭ de ea a fost ; gîndindu-se la dînsa, veselia îĭ creştea,—şoptind numele eĭ, inima'ĭ bătea în cea maĭ călduroasă emoţie : speranţa !

Parcă nu fusese bolnav nicĭodată.

Parcă mintea luĭ nicĭodată n'o smăcinase nebunia, aşa era de uşor, de încrezător în viaţa plină de noroc ce i se deschidea în viitor.

Se duse la oglindă să se privĭască şi nu se îngrozi de chipu'ĭ palid. Poate că era cam prea slab, poate că pĭelea obrajilor îĭ era prea galbenă, — străvezie de subţire şi suferinţă, — dar se gîndia că de-acum va înflori sănătatea şi voea bună pe chipul sĕŭ numaĭ ct se vâa uĭta Floarea maĭ mult la dînsul !

Și dacă pleoapele ’ĭ eraŭ cam vinete, supte, i se părea că’ĭ din pricina prea multelor nopți nedormite, gîndindu-se la Floarea și neavènd curajul de-a’ĭ spune curat toată dragostea luĭ !

De-acum însă nu va fi așa : ochiĭ : se vor odihni necontenit pe fața rumenă și liniștită a iubiteĭ sale Floarea și buzele’ĭ vor spune că o ĭubesc... ĭar *ea* va săruta cuminte ochiĭ și buzele luĭ, —însănătoșindu’ĭ cu dragostea eĭ cea puternică...

Alecu se puse tacticos de se bărbieri și atât de sigură’ĭ fu mâna în cât nu se împunse de fel. Se pudră mult, până la urechĭ, și sub pleoape, apoĭ se spălă bine cu o cană mare de apă rece.

Se simțĭa împrospĕtat, ĭar când se gîndĭa că se va duce la Floarea și’ĭ va vorbi de dragoste, miĭ de visurĭ frumoase îl cuprindeaŭ, mărindu’ĭ bucuria.

— Mamă, sunt așa de fericit în cât îmĭ vine să sbor la ea acum.... Nicĭ nu maĭ pot aștepta până după amĭazì !

— Ba nu, măĭculiță, nu te duce acum, —cine știe cum o găsești și nu’ĭ frumos.

— Da ea’ĭ frumoasă orĭcum ar fi ! !

— Vezĭ că maĭ e și lume prinprejur, nu eștĭ numaĭ tu, dragul mameĭ....

— Dacă zicĭ matale așa, bine ! să te ascult

— Dacă vreĭ și vreĭ, eŭ nu zic nu, maĭ zise Casandra, temèndu-se ca vorbele eĭ să nu nască ĭarăși «rĕul».

— Nu, măĭcuță, am glumit eŭ așa ; mĕ duc să mĕ plimb puțințel acum, —și mie tot demĭază’mĭ era ’n gînd să mĕ duc la Floarea.

Casandra îl privi cu fricĕ :

— Să’l las oare, să nu’l las ?...

Și nu știa ce să facă.

Cum să’l lase, după atâtea zile de boală cruntă, să se ducă singur pe stradă? Cine știe de ce se sparie, —poate o vede pe Tinca, —cine știe ce i se maĭ poate întîmpla ? !....

Dar gîndurile luĭ Alecu par’că’ĭ răspundeaŭ, căcĭ el zise :

— Știĭ, mamă, ca să nu mĕ întîlnesc cu Tinca, am să mă duc pe dindos, am s’apuc pe la popa Toader și de-acolo drumu’ĭ lesne și bătut .. Am să mĕ plimb, să mă rĕsuflu de toate necazurile...

— Bine, maĭcă, așa !... șopti îmbunată Casandra, sorbindu’l cu privirea îngrijitoare, duĭoasă

Alecu se îmbrăcă cu haĭnele cele negre nouĭ, potrivindu-se minunat pe trupu’ĭ slăbănogit, subțiratic.

Când ĭeși în stradă, o dorință năprasnică îl apucă de-a se arăta vecinilor, trecătorilor, și abĭa se putu reține să nu spue :

— Credeațĭ că sunt nebun după Tinca, spuneațĭ c’am să mor vrăjit de descântecele și farmecele eĭ, — ĭată-mĕ’s acuma, priviți-mĕ : sunt sănătos, sunt zdravĕn și nicĭ prin gînd nu’mĭ vine să mă tem de farmecele Tincăĭ... Farmecul meŭ e maĭ puternic : e iubirea curată și ĭubirea mea cea curată e Floarea, — Floarea... tovărășa mea din copilărie, tovărășa mea de-acum înainte,—la bărbăție...

Priviți-mĕ ! Spuneațĭ că sunt nebun... Priviți-mĕ acum și mĕ vedeți teafăr,

rescumpărat prin iubire ; —mĕ duc la Floarea să'ĭ spun totul, ca să mĕ păziască şi maĭ bine de orĭ-ce primejdie deacum incolo !..

Vĕ făceaţĭ cruce să piară dracul din mine, acum faceţi-vĕ cruce să mulţumiţĭ iubiriĭ de-apururea curate să mĕ aĭbă in sfinta eĭ pază, să mĕ ocrotiască s'alunge departe de mine orĭ-ce ispită vicleană !

Şi gindurile acestea, vorbele acestea eraŭ aşa de puternice in mintea sa in cât Alecu se trezia şoptindu-le, şi atunci işĭ muşca buzele, indesindu'şĭ pălăria 'n cap, inroşindu-se, inchizênd ochiĭ sfiicĭos.

Iar paşiĭ il duseră la Floarea.

Ea, — parc'ar fi ghicit printr'o sforţare de iubire şi cugetare,— il aştepta: s'a gindit şi ea că, dacă Alecu ĭ a cerut să'ĭ calce cămăşile, nu se putea să nu vină şi pe la dinsa ca să'ĭ maĭ mulţumĭască odată !

Pe ce să'ĭ maĭ mulţumĭască odată şi maĭ ales de ce să vină inainte de masă, Floarea nu stătuse să se 'ntrebe, fiind că nicĭ nu prea avuse vreme..... La atâtea s'a gindit ea de când a luat cămăşile să le calce şi pân'acum !

Ce buniĭ prieteniĭ fuseseră 'n copilărie...

Ce buniĭ prieteniĭ fură şi maĭ tirziŭ ! Dar toată buna lor prietenie, soră bună cu dragostea, s'a stricat din pricina luĭ Alecu : el ĭ-a cerut la un bal să nu maĭ joace cu alţiĭ, ci numaĭ cu dinsul Ea a incercat să'ĭ spună că nu se poate una ca asta, dar el n'a vrut să 'nţeleagă nicĭ in ruptul capuluĭ că nu se poate... De-aci : vorbe grele, supĕrate, până ce el a făcut-o sprinţară şi că'ĭ place să şuguiască cu flăcăiĭ.. nu ca să'ĭ facă luĭ in ciudă,— ci pentru-că aşa era gustul şi cheful eĭ cel stricat.

Ea a fugit de la bal in seara aceea, insă nicĭ cu dinsul n'a maĭ dat ochĭ !

Şi ĭată că acum...

Vĕzêndu'l că vine, Floarea mult se temu să n'o cuprindă vreo nebunie; inima'ĭ bătea atât de repede şi sgomotos in cât d'abĭa putu să se tirască până'n casă şi s'aşează ostenită pe marginea patuluĭ. Obrajiĭ eĭ, roşĭ de obiceiŭ, ardeaŭ ca'n pară, iar ochiĭ vibraŭ de fericire : lăcrimaŭ !

Când intră Alecu 'n odae şi o vĕzu, s'aruncă spre dinsa, ca temându-se să nu fugă, să nu i se risipĭască visul ce trăĭa 'n inchipuirea luĭ.

— Scumpa mea Floarea !

— Dragul meŭ Alecu !

Şi imbrăţişindu-se ca după o lungă despărţire, se puseră unul lingă altul stringêndu-se incetişor de mână, veselĭ că n'a intârziat prea mult fericirea de-a'ĭ uni cum şi eraŭ sortiţĭ.

Alecu-o privĭa cu ochiĭ luĭ galeşĭ, gindindu-se la gelozia de altă-dată care o supĕrase atâta pe Floarea:

— Mĕ ĭerţĭ, odorul meŭ ?

— Te-am ĭertat de ĭerĭ.... Şi tot ce am visat de ĭerĭ incoace e aşa de frumos, in cât nicĭ nu pot să'ţĭ spun, nicĭ nu ştiŭ dacă trebue să nădăjduesc că are să se 'mplinĭască vreodată !

— Da, are să se 'mplinĭască....

— Ce ?

— Floareo, lasă-mĕ să'ţĭ spun verde : vreaŭ să fiĭ femeea mea.

Ea îl privi uĭmită şi-l îmbrăţişă cu toată căldura porniriĭ sale sincere :

— Alecule !...

El o sărută, se gîndi ce are să spună şi'ncepu :

— Vreaŭ să'ţĭ povestesc tot.

Ştiam că aĭ să primeştĭ... Vaĭ, Dumnezeule, dacă 'mĭ-aşĭ fi închipuit numaĭ o clipă că nu vreĭ, aşĭ fi murit !

Dar nu, — tu eraĭ visul meŭ, visul meŭ cel binevoitor, care mĕ susţinea atuncĭ când mintea'mĭ se rătăcise sub privirile blestemate ale Tincăĭ...

Lasă-mă, Floareo, să spun numele eĭ, pentru-ca blăstĕmul, ce-apasă asupră'ĭ şi pe care a voit să mi'l dea mie, să fugă scăpărând din faţa ta, ĭubită şi nepreţuită păn'acum, tu, neaşteptată izbăvire a suferinţelor mele grele !

De-un an de zile de când mĕ canonesc să staŭ împotriva dragosteĭ eĭ...

Încă de vara trecută ea a cercat să-mĭ aţină calea, 'mĭ-a trimis chĭar vorbă, —ba veniă ea singură să cumpere câte ceva, numaĭ ca s'o văd necontenit, să'mĭ fie gîndul la ea şi să mĕ poată stăpîni.

N'am vrut...

Auzisem eŭ ce fel de femee e ea !

Dar nicĭ ea nu s'a lăsat : a umblat pe la vrăjitoare, nu ştiŭ ce-a dres, ce-a făcut, că într'o seară a venit la mine, —când tocmaĭ eram singurel, — şi s'a pus la vorbă lungă... Parcă eraŭ juraţĭ muştereiĭ nicĭ unul nu veniă să ne tae sfatul !

Şi pe ce trecea vremea, ea se făcea maĭ în îrăzneaţă în vorbă, mĕ priviă cu foc, până când mĭ-a cerut să mă cinstiască cu-o drojdioară, fiind-că bea şi ea cu mine.

Eŭ nu m'am gîndit la nimic reŭ, ba în gîndul meŭ îmĭ părea bine ; îmĭ ziceam : de-acum trebue să se ducă să mănînce... Ştiam doar că n'are obiceĭŭ să bea.

Am bĕut, —şi-a plecat, afurisita ! repede, dar de-atuncĭ am simţit că nu maĭ sunt om întreg... Chĭar nicĭ n'am fost multă vreme, — ştiŭ... o ştiŭ toţĭ ... aĭ auzit şi tu ! Maĭ ales acum în urmă 'mĭ-a fost tare greŭ, însă am scăpat : Dumnezeŭ mi te-a trimis prin vis să mĕ scapĭ şi eŭ am venit să te rog s'asculţĭ rugămintea mea. Scapă-mĕ ! Asta stă 'n puterea dragostiĭ şi îngrijiriĭ tale !...

Floarea îl privi fericită şi'l sărută pe frunte, murmurând cu vocea'ĭ caldă:

— A ta sunt, Alecule !

El o cuprinse liniştit la pĭeptu'ĭ şi'ĭ spuse ca prin vis iubirea luĭ de mult statornică, şi o sărută pe pĕr, pe obrajiĭ ceĭ plinĭ de vĭaţă, pe buzele cele dulcĭ la graiŭ...

Casandra, îngrijată că nu maĭ vine Alecu, porni să'l caute acolo unde ştia dînsa bine că trebue să fie.

Vĕzêndu'ĭ atât de fericiţĭ înlănţuindu'şĭ jurămintele cu sărutărĭ, nepăsătorĭ când s'a deschis uşa,—se duse 'ntins la dînşiĭ şi, cuprinzându-le blînd capetele în mânele sale desmĭerdătoare, şopti printre lacrămĭ :

— Dragiĭ mameĭ copilaşĭ, Dumnezeŭ să vă păzĭască dragostea !

Iubiţiĭ îngenunchĭară 'ntr'un gînd la picĭoarele eĭ să'ĭ binecuvinteze...

I. D. MANOLACHE.

LA ZILE MARI...

Deși uitat mĭ-eștĭ ca mormîntul
Pe care trecem cu piciorul
Și peste care nu se vede
Nicĭ florĭ, nicĭ plânsete, nicĭ dorul; —

La zile marĭ cu toate astea
Fără să vreaŭ în gînd te port,
Și 'n douĕ lacrimĭ întristate
Ți-aprind o candelă de mort

Anna Ciupagea.

Iscălituri şi însemnări de ale luĭ Mihaĭ Viteazul

Extrase din Vol. IV de *Studiĭ şi Documente* cu privire la Istoria Românilor de N. IORGA

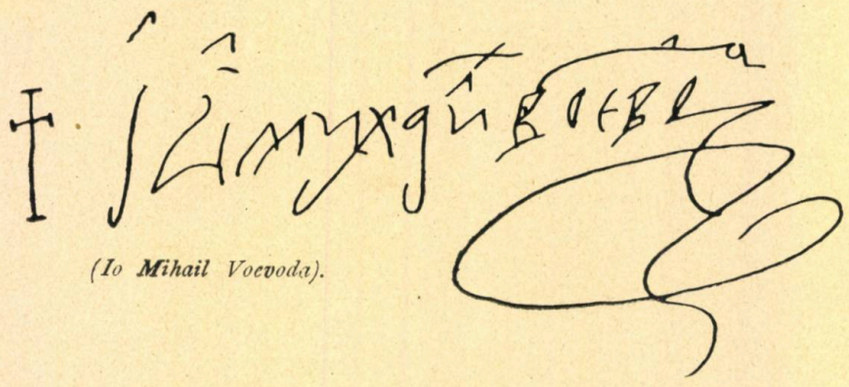

(Io Mihail Voevoda).

Semnătura luĭ Mihaĭ Viteazul pe actul de jurămînt către Impĕratul Rudolf: 9 Iunie 1598.

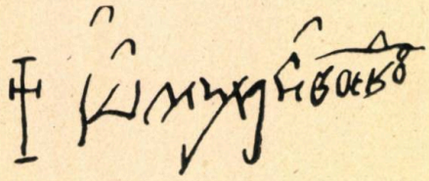

(Io Mihail Voevoda).

Semnătura luĭ Mihaĭ Viteazul pe tratatul cu Impĕratul Rudolf: 9 Iunie 1598.

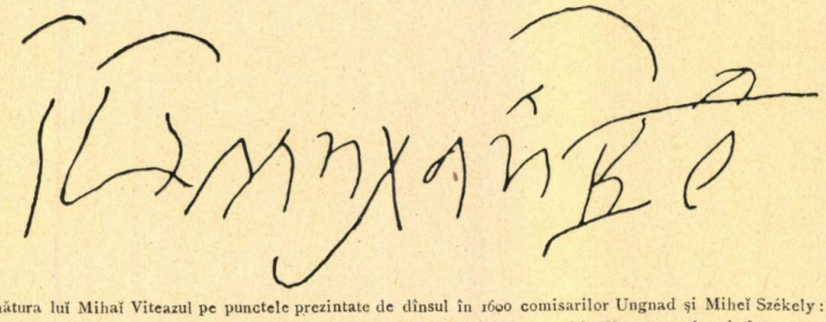

Semnătura luĭ Mihaĭ Viteazul pe punctele prezintate de dînsul în 1600 comisarilor Ungnad şi Miheĭ Székely: publicate în Szádeczky, *Mihály Vájda* şi, în resumat german, în Hurmuzaki, IV, pp. 214.6, col. I.

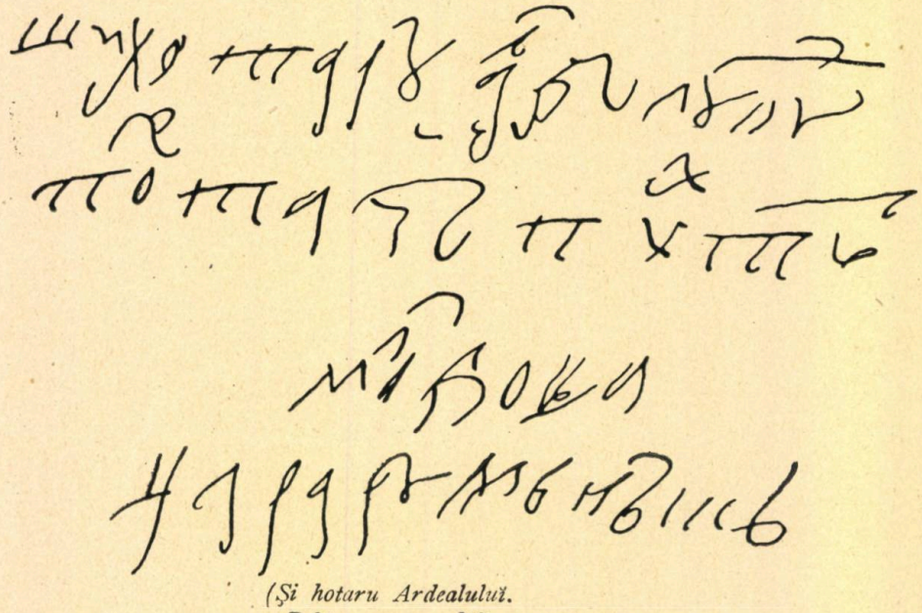

(Şi hotaru Ardealuluĭ.
Pohta ce-am pohtit:
Moldova, Ţara-Românească).

Insemnare a luĭ pe dosul actuluĭ .

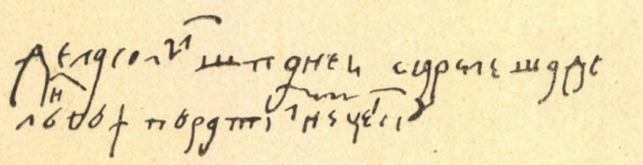

(De la solul Spaniei, carele şade lângă Împăratul nemţescu).

Insemnare a luĭ Mihaĭ Viteazul, pe dosul scrisorii ambasadorului spaniol din Praga, 23 April 1600, către dînsul : Hurmuzaki, IV, p. XXIII.

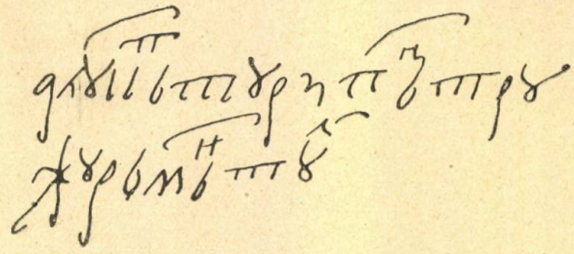

(A lu Căpturi păntru jurămîntul.)

Insemnare a luĭ Mihaĭ pe dosul jurămîntuluĭ făcut de Kaptury János că va ţinea Sucevа pentru Vodă şi fiul luĭ, ca pârcălab: «datum in arce Swchwa, 29 May 1600».

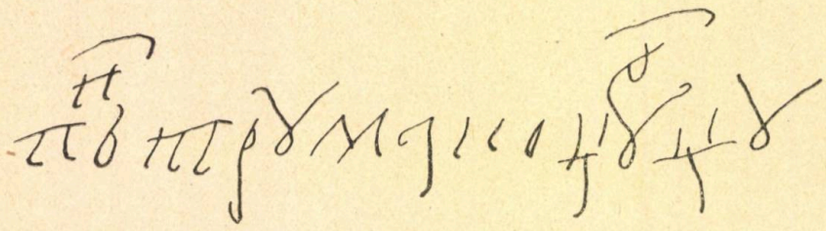

(Păuntru Maco Gurgu)

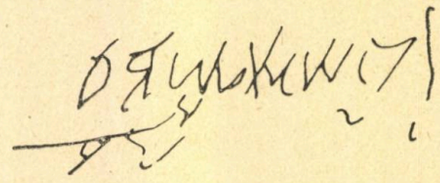

Iscălitura luĭ Mihaĭ Viteazul pe forma ungurească a propunerilor transmise, în Iulie 1600, prin dr. Pezzen : publicate în Szádeczky, *l. c.* şi, românește, în Iorga, *Documente de la Petre Şchiopul şi Mihaĭ Viteazul*, pp. 49–50.

Insemnare a luĭ Mihaĭ Viteazul pe dosul uneĭ scrisorĭ ungurești, prin care — Iunie ?) 1600 — oraşele ardelene sunt invitate a se răscula contra Voevoduluĭ.

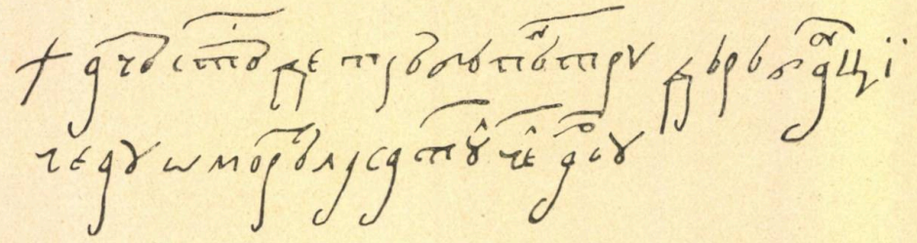

(Aceastea-s de treabă păntru dărăbanţi ce aŭ omorât la satul cel arsu.)

Insemnare a luĭ Mihaĭ Viteazul pe dosul scrisorii ungurești fără dată, prin care locuitorii din Huiedin (Vajda-Hunyad) arată cum trabanţii Domnuluĭ aŭ maltratat pe câţiva dintre eĭ şi pe predicatorul lor Nagy András chiar, aŭ tras cu puşca ş. a., aşa încât aŭ trebuit să se tragă clopotele şi să fie goniţi.

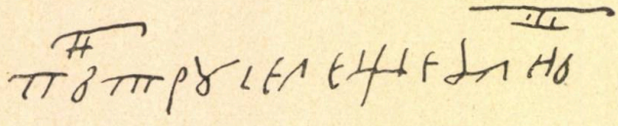

(Păntru Seleşte Ianăş).

Insemnare a luĭ Mihaĭ Viteazul pe dosul scrisorii din 25 Septembre 1600 a Statelor Ardealuluĭ către dînsul : Hurmuzaki, IV, nº CXXVII.

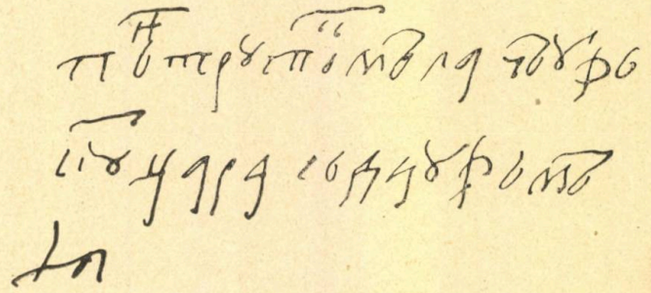

Păntru tocmeala ce-aŭ făcut ţara să daŭ fămeaia.)

Insemnare a luĭ Mihaĭ Viteazul pe dosul scrisorii din 30 Septembre 1600 a Statelor Ardealuluĭ către el : Hurmuzaki, IV, nº CXXXI.

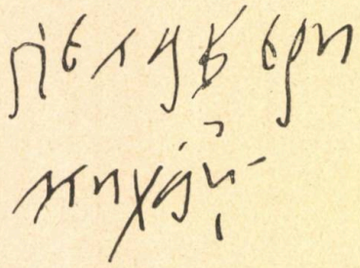

(De la Veri Mihaĭ.)

Insemnare a luĭ Mihaĭ Viteazul pe dosul unuĭ pas fără dată, acordat de Ioan Garazda şi Mihaĭ Veri luĭ Petco Odobaşa.

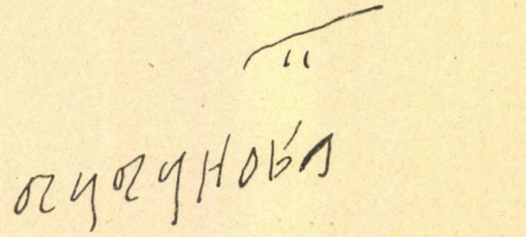

(Baba-Novac).

Insemnare a luĭ Mihaĭ Viteazul pe dosul scrisorii luĭ Basta către Baba Novac 1-iŭ Octombre 1600 : ca nº CXXXII din Hurmuzaki, IV.

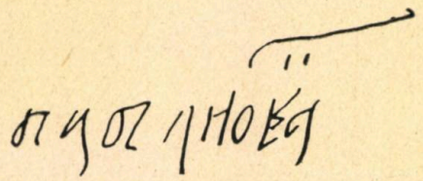

(Baba Novac.)

Insemnare a luĭ Mihaĭ Viteazul pe dosul scrisoriĭ Statelor din Ardeal către Baba Novac, 1-iŭ Octombre 1600: ca nº CXXXII din Hurmuzaki, IV.

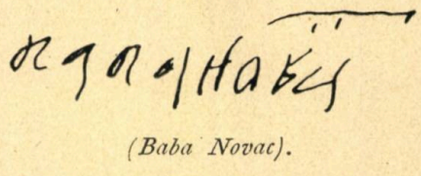

(Baba Novac).

Insemnare a luĭ Mihaĭ Viteazul pe scrisoarea din 1 iŭ Octombre 1600 a luĭ Ștefan Csàky către Baba Novac.

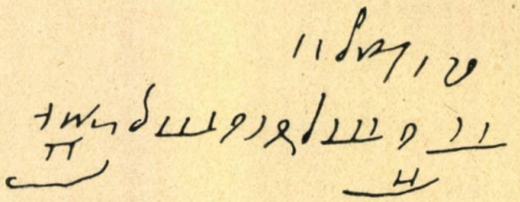

(Păntru să trimeț boiariĭ.)

Insemnare a luĭ Mihaĭ Viteazul pe dosul scrisoriĭ Statelor Ardealuluĭ din 2 Octombre 1600 către el.

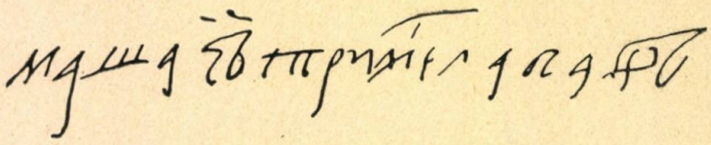

(Maşea ce-am trimes la Baştea.)

Insemnare a luĭ Mihaĭ Viteazul pe dosul scrisoriĭ luĭ către Basta, Octombre 1600; Hurmuzaki, IV, nº XV

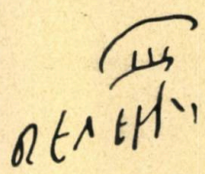

(Beleniș)

Insemnare a luĭ Mihaĭ Viteazul pe scrisoarea din Beiuș (Belényes), 23 Mart 1601, a luĭ Bartolomeiŭ Somogy către dînsul; Hurmuzaki, IV, nº CCV.

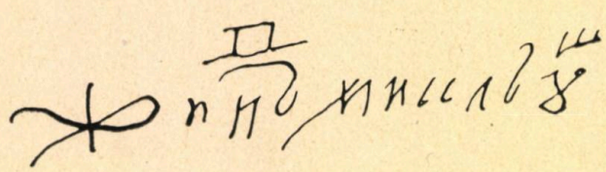

(Jineaĭ Micläuș)

Insemnare a luĭ Mihaĭ Viteazul pe scrisoarea din 28 Mart 1601 a luĭ Nicolae Senyey către dînsul: Hurmuzaki, IV, nº CCVI.

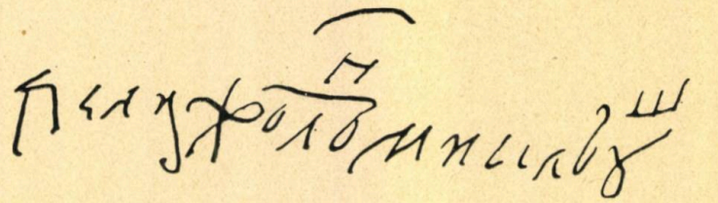

(De la Jolcan Micläuș).

Insemnare a luĭ Mihaĭ Viteazul pe dosul scrisoriĭ din 29 Mart 1601 a luĭ Nicolae Zolyomi către dînsul: Hurmuzaki IV, nº CCVII.

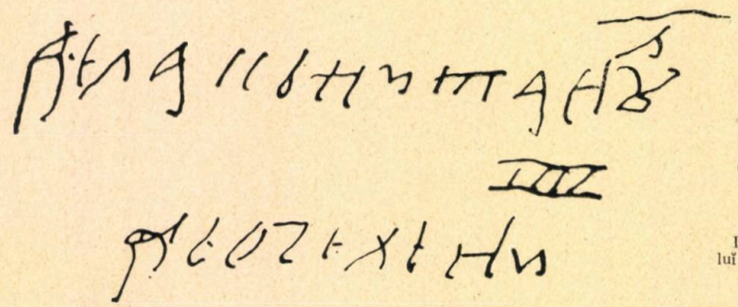

(De la căpitanul de Beacleaniș; în original e un singur rînd).

Insemnare a luĭ Mihaĭ Viteazul pe dosul uneĭ scrisorĭ din 14 April 1601 a luĭ Bartolomeiŭ Somogy, căpitan de Beiuș, către dînsul.

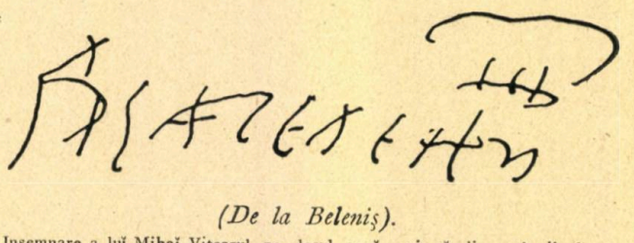

(De la Beleniș).

Insemnare a luĭ Mihaĭ Viteazul pe dosul uneĭ scrisorĭ din 14 April 1601 a luĭ Bartolomeiŭ Somogy, căpitan de Beĭuș, către dînsul.

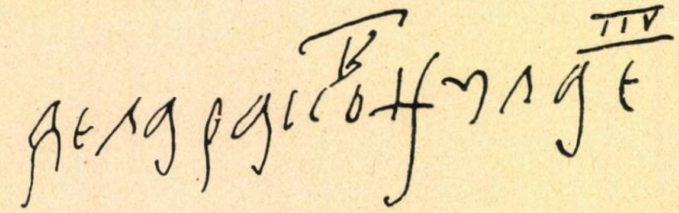

(De la Racovți Laeș).

Insemnare a luĭ Mihaĭ Viteazul pe dosul uneĭ scrisorĭ ungurești a luĭ Ludovic Rákoczy către dînsul: 23 April 1601.

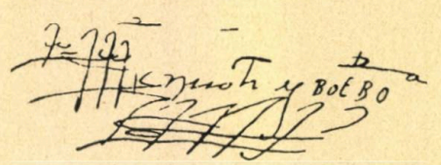

Pecete neagră cu vulturul muntean și crucea. Inscripția:

† IO MCЭИCИ MOГИЛЯ BOEBOДЬ

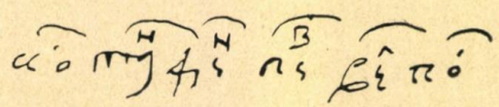

Pecete galbenă de ceară, mică cu vulturul bicefal și literele: K. K

CRONICA

LITERARĂ ŞI ARTISTICĂ

Congresul Asociaţiunii române de ştiinţe.—Duminică, 2 Iunie trecut, s'a deschis la Iaşi primul congres ştiinţific român. Iniţiativa o luase Societatea română de ştiinţe din Bucureşti, fundată la 1890, şi care a publicat deja XI volume din Buletinul său. La aceasta s'a alipit Societatea medicilor şi naturaliştilor din Iaşi, fundată la 1895, Societatea de ştiinţe din Iaşi, şi Societatea ştiinţifică şi literară «Archiva», tot din Iaşi. La congres s'au prezentat 98 de lucrări originale, în lecţiunile de matematici, ştiinţe fizice, ştiinţe naturale, medicina umană, veterinară şi farmacia, geniul civil şi militar şi architectura. S'a decis a se întruni anual Asociaţiunea română pentru înaintarea şi răspîndirea ştiinţelor. Secţiunile se vor mai înmulţi.

Anul viitor Congresul va avea loc la Bucureşti (22 Maiu) şi odată cu aceasta se va deschide şi o expoşiţiune de toate cercetările făcuie de Români şi toate productele industriale, în directă atingere cu aplicaţiunile ştiinţei.

Iată cuvîntarea caldă şi frumoasă ce d-nul dr. Istrati, savantul nostru colaborator, a ţinut la deschiderea Congresului din Iaşi, şi care va prezida Congresul anului viitor.

Doamnelor, Domnilor,

Ne-am dat întîlnire în frumoasa ţară a Moldovei, nu departe de Suceava, în vechea sa capitală Iaşi. Am ales astfel, ca punct de plecare pentru Congresele ştiinţifice ce vor urma, ţara lui Ştefan cel Mare şi oraşul, care multă vreme a fost în fruntea acelora ce căutaŭ, cu rîvnă şi în mod inteligent, să îndrumeze neamul către unire şi mărire.

Mărirea unui popor cuprinde, din capul locului, cultura aleasă şi înălţarea gîndirii. Cultura duce cu ea, şi este dusă la rîndul ei, de ştiinţele pozitive, care au preschimbat lumea, şi fără care în timpurile de faţă, nu se poate alcătui nimic în mod temeinic şi rodnic.

Intăiul congres ştiinţific, unde putea el oare a se întruni şi a găsi un câmp mai prielnic, de cât în acest oraş, unde pentru prima oară s'a zemislit lucrarea din care a sclipit mai întăi, lumina mişcării ştiinţifice a poporului Românesc?

Acest îmbucurător fapt s'a petrecut la 1833; 7 ani după desfiinţarea Universităţii greceşti din Iaşi, 12 ani după ce Tudor, cu panduriĭ seĭ, a înălţat steagul desro-

birii noastre, 21 ani abia după ce nefericitei Moldove, prin o a doua neertată trunchiare i se răpise Basarabia.

In negura deasă a acestui timp trecut; în vremea încercărilor abia urzite, ale unui început de cultură națională; de la primii pași, nesiguri, ai redeșteptării noastre, înființarea Societății științifice, a medicilor și naturaliștilor din Principatul Moldovei, constituia nu numai o fericită încercare, în răsăritul Europei, dar un puternic focar de lumină, cald inemilor noastre românești, căci era isvorît din cugetarea aleasă, înălțătoare și prevăzătoare, totdeauna cu bine pomeniților, d-rii Iacob Cihac și protomedicul, Zotta. Sfîntă să fie pomenirea lor și scumpă amintirii noastre; mulțumită și respect memoriei generațiunii ce i-a ajutat și călăuzit; cinste, orașului și țării, care au fost prielnice muncii lor, atât de spornice, și prevederilor lor, atât de înalte.

Iată de ce Societatea de științe din București cerându-vă ospitalitatea, nu s'a gîndit numai la curtenire sau la iubire frățească, dar a îndeplinit cu deosebire o sfîntă datorie firească, către înșii bine-cuvântații premergători: venim să ne închinăm și să ne inspirăm, acolea unde ei au trăit, cugetat și muncit pentru înălțarea neamului pe câmpul frumos și bogat al științelor. Venim, aicea, unde mai avem un mormînt scump pe acela al lui Cobălcescu, unul din primii noștrii membri fundatori.

Inainte de 1830 în țările locuite de români, nu se poate arăta o adevărată mișcare științifică.

Universitățile grecești, din Iași și București, susținute cu banii noștri și care au contribuit așa de mult la păstrarea Elenismului și mai în urmă la neatîrnarea Greciei, aveau cursuri de științe, au tipărit în grecește cărți științifice, au lăsat manuscrise de acelaș fel și au numărat printre Profesorii lor pe mai mulți, de mai multe ori d-rii, în filosofie, matematici, științe naturale și medicină; printre aceștia vom cita pe Chrisandu Notaras, Iliade Manasi, Grigore Constanda, Constantin Vardalah, Lambru Fotiade Veniamin din Lezvin și alții, dintre care: Nicolae Chiriac Cercel, Ion Forneiu, Ion Comneanu și Tudosie Coridaleu, erau Românii din Macedonia; toți aceștia făcuse, la un moment dat, din școlile grecești, primele școli din Orient.

In mod practic însă, se făcea în țară multă și bună chimie technologică; observați materialul de construcțiune cu care s'a zidit, cu deosebire în secolul al 15, sub Ștefan cel Mare, și veți vedea, că astăzi chiar, cărămizi și țigle, precum și alte ornamente, smălțuite, nu se fac mai bine. Gheorghe Kraus în *Fontes rerum Austriacarum* din 1619, ne arată că acest material se importa din Valahia în Transilvania.

Cromatica poporului Român, ne-a dat în timpi de secoli, cele mai vii și nestinse boele; testemenele lucrate în București, nu se lăsau mai pe jos, de cele din Țarigrad ne spune Ion Ghica; fabrici de sticlă, sub numele de «glăzării» sau fabrici de țesături, au existat de foarte multă vreme; iar fabricele de hârtie, cu deosebire în Valahia, în decursul secolului al 17-lea și începutul secolului al 18-lea, erau în cea mai înfloritoare stare.

D-nul Flacht, în călătoria sa, făcută înainte de 1767, descrie velnițele noastre «Les povernes» și tot acolo găsim următoarea frază:

«Un homme vivait philosophiquement à la campagne, j'achetai sa bibliothèque; il s'était occupé de chimie, j'y ai trouvé, anc collection de bons livres qui parlaient de cette science».

Adăogați la aceasta și năzuința de a se crea o Universitate, nu departe de aicî, la Cotnari, sub Despot Vodă, și veți avea, în esență, tot ce s'a făcut în trecut.

Științele nu fusese nicăeri fericite în veacul de mijloc și la noi ele erau cu atât mai puțin posibile, cu cât toată vînjoșia neamului nostru, era îndreptată spre apărarea ființei sale. Zid de apărare credinței creștinești, neamului și chiar liniștii Europei, Românii din Moldova și Valahia, ca o streajă neadormită, secoli au stat și au luptat, cu

hordele Tătare şi Musulmane. Ungurii ceĭ puţinĭ la numĕr, Polonii ceĭ trufaşĭ, toţĭ năzuiaŭ la cucerirea ţării noastre.

Şcoale ? ştiinţă ?.. puteaŭ oare să maĭ aibă loc, pe cât timp nu maĭ avea odihnă peatră pe peatră măcar, pe cât timp şi locaşurile închinate luĭ Dumnezeŭ, nu eraĭ respectate ?!

In Cozia luĭ Mircea, la Borzeştiĭ luĭ Ştefan, de la Gorj la Dorohoĭ, se păstrează încă, în lăcaşurile sfinte, Icoanele cu ochiĭ scoşĭ de suliţele Ienicerilor.

Mormane de cenuşe s'a făcut cu scrierile noastre vechĭ ; şi ceea-ce este maĭ trist e de a constata, că şi popoarele creştine, ca Polonii şi Ungurii, făceaŭ adesea acelaş lucru : duceţi-vĕ în Biserica de la Hârlăŭ, singura în care se maĭ păstrează picturile din timpul luĭ Stefan cel Mare şi veţĭ vedea cum, de pildă, la 1699, Pan Poniatovschi, cu pumnalul şi-a lăsat scris numele pe sf. Icoane.

Orĭ-de-cìte orĭ însă, Românii aŭ fost lăsaţĭ în pace, eĭ aŭ căutat să se înalţe pe câmpul frumos al ştiinţelor. Astfel este cunoscută importanta parte ce Românii aŭ luat în toate direcţiunile culturiĭ omeneştĭ. Nu voĭ cita de cât pe Nicolae Milescu, pe Petru Movilă, pe Dimitrie şi Antioh Cantemir, pe Herescu, Berendeiŭ, Alexandru Sandu Sturza şi pe Boţari, Colocotroni, Vlahopol, pe Banul Mărăcine, şi alţiĭ, care pretutindenea aŭ dovedit superioritatea raseĭ noastre în toate direcţiunele, orĭ-de-câte orĭ aĭ noştri sunt lăsaţĭ în pace. Şi după cum la Kiev, Petru Movilă a făcut lucrare măreaţă ; după cum la Moscova, Universitatea s'a făcut de Herescu ; după cum Cantemir, Academia de ştiinţe din Petersburg a înălţat-o ; tot ast-fel de aveaŭ şi odihnă şi putere, ar fi făcut cu mult maĭ mult în ţara lor. Dar jocul războiuluĭ şi vuetul săgeţilor şi tunuluĭ, păreaŭ că alesese câmpiele noastre pe vecie.

Nu am putut decĭ în trecut a ne deosebi decât prin acte de filantropie şi de bravură. Toate instituţiunile noastre bisericeştĭ, spitaliceştĭ, saŭ pentru ajutorul sărmanilor, orĭ şcolilor, lăsate de bĕtrâniĭ noştri, sunt aproape unicele în Europa, aşezate pe adevĕrata temelie creştinească, deschise suferinţeĭ de orĭ-ce fel şi de orĭ şi unde.

Vitejia neamuluĭ, Istoria ne o arată ; vrăjmaşiĭ aŭ recunoscut'o, fie pe nenumĕratele câmpiĭ udate cu sângele românesc din ţară, fie în toate cele patru drumurĭ ale lumiĭ, unde aŭ pătruns oştirile noastre, saŭ vitejiĭ neamuluĭ, ce luptaŭ pentru alte Staturĭ şi cu deosebire pentru Austria.

A trebuit să treacă multă vreme până când Idealul urmărit de înfiinţătoriĭ Societăţiĭ «medicilor şi naturaliştilor» din Iaşĭ, de la 1833 şi recunoscută de generalul Chiselef la 18 Martie 1835, să capete desvoltarea dorită de întemeetorĭ.

Opera începută de eĭ era măreaţă. Eĭ doreaŭ să facă ţara cunoscută streinătăţiĭ, sub punctul de privire ştiinţific, să contribue la înaintarea ştiinţelor naturale şi medicale şi să îndemne la aplicarea ştiinţifică a agronomieĭ.

Infiinţarea cabinetuluĭ de Istorie naturală la 16 Februarie 1834, care deschisese larg porţile sale de la început şi numismaticeĭ, arheologieĭ, etnografieĭ, etc., arată în mod vĕdit largul orizont ce înfiinţătoriĭ sĕĭ coprindeaŭ în stera activităţiĭ lor. Acest cabinet ar fi fost astăzĭ de sigur cea maĭ frumoasă podoabă a ţăreĭ şi a Orientuluĭ, dacă generaţiile ce s'aŭ succedat, în ultimele troĭ pătrare de veac, ar fi urmărit cu aceeaşĭ căldură lucrarea întâetorilor ; căcĭ după cum zicea d-rul Fĕtu în discursul sĕŭ de recepţiune la Academie : «...Prin moartea saŭ retragerea bărbaţilor menţionaţĭ aci, a perdut mult din avîntul eĭ primitiv».

Studiul Faueĭ, la care lucra d-r. Cihac, şi cu care fu însărcinat Frideric Béll la 1834 şi maĭ în urmă Iosif Szabo ; studiul Floreĭ Moldoveĭ, cu care însărcinase eĭ încă din 1834 pe Iulius Edel (*Vegetation der Moldau*) ; observaţiunile de meteorologie începute de eĭ, manualele şcolare, în special al luĭ Cihac [1]) şi câţĭva anĭ în urmă

1) Istoria naturală de d-rul Cihac. Esiĭ, în tipografia Albineĭ. 1837.

Icoana lumiĭ, a nemuritoruluĭ Assaky, care de la 1836 începu să publice tratate de matematică, după ce creease şcoala de inginerie la 1813, ne arată avîntul lor priceput. Tot aicea se publicase pentru prima dată la 1799, de Mitropolie: *Elemente aritmetice arătate firește*.

Să 'mĭ fie ertat a adăoga în treacăt, că dacă după un vechiŭ obiceĭ al ţăreĭ, primul congres ştiinţific Român, s'a deschis astă-zĭ prin serviciul religios de la Mitropolie, şi în aceasta nu am făcut decât a ţine seamă de cugetarea lor înaltă. Doctorul Cihac, la 1837 încă, zicea în *înainte cuvêntarea*, de la importantul său *Manual de Istorie naturală*:

«Cercetarea cu de-amĕnuntul a naturieĭ, prin care tinerimea învaţă a cunoaşte puterea, înţelepciunea şi bunătatea luĭ Dumnezeŭ, pe lîngă învăţăturile Sf. Religiĭ, este de socotit ca un temeiŭ, pe care se reazimă toate cele-lalte ştiinţe şi măestriĭ.»

La început, reputaţiunea societăţiĭ trecu uşor hotarele; Principele Demidof, marele Humboldt şi însemnatul chimist Berzelius, primiră să fie membri eĭ corespondenţĭ, cel din urmă s rise la 21 August 1835 din Paris, mulţumind pentru alegerea sa, secretaruluĭ Frederic Böll, scrisoare ce fu primită în Iaşĭ abia la 26 Decembre acelaşĭ an. La 1838, societatea fu invitată pentru prima dată la un congres ştiinţific European, ce se ţinea la Friburg în Elveţia.

In acest timp numaĭ la Braşov «*Fóia Duminiceĭ*» [1]) apărută la 1 Ianuarie 1837 maĭ indică o mişcare sciinţifică, pe când în Bucureştĭ, în acelaş an, A. Factor publică, cărticica sa de chimie technologică: *Manualul meu, carte de obşte folositoare pentru economiĭ de casă şi de câmp.* Şi la 1845 apare: «**Universul,** *minunate noutăţĭ de prin toată* **Natura, Cultura, Literatura**», în care găsim şi articole de ştiinţă, dar foaia e departe de a fi la înălţimea *Icoaneĭ lumeĭ*, datorită luĭ Assaky.

Alexe Marin maĭ în urmă devine un vulgarisator, şi aceĭ care joacă un rol maĭ mare în Muntenia sunt: Iuliu Baraş, vulgarisator neîntrecut şi cu cuvîntul şi cu condeiul. D-rul Davila, mare organisator, căruia se datoreşte: înfiinţarea şcoalelor de Medicină umană şi veterinară şi cea de farmacie; înfiinţarea grădineĭ botanice, a muzĕuluĭ anatomic şi cu deosebire a Laboratoruluĭ de Chimie de la spitalul Colţea, care a jucat un rol atât de mare în desvoltarea noastră culturală, prin experienţele şi conferinţele ce se ţineaŭ în el.

Doĭ oamenĭ însă vor trebui citaţĭ, ca întemeetorĭ aĭ stărieĭ noastre actuale: Emmanoil Bacaloglu la Bucureştĭ, Grigore Cobălcescu la Iaşĭ. Primul, matematic profund, fizician superior şi chimist ales, cu aspectul grav şi cu oarecare greutate în a se hotărî; convins, dar izolat şi ne înţeles de mediul ce găsi la întórcerea sa în ţară. Al doilea, imaginaţie vie, temperament pasionat, zoolog, mineralog şi geolog distins, fiziologist şi cu deosebire geograf desăvîrşit: cald la vorbă, entusiast, totdeauna gata a observa şi a discuta. Primul, cam retras şi fără încredere; al douilea, veşnic înainte, totdeauna plin de ilusiĭ. Primul, prea mult cumpănit; al douilea, avêntîndu-se adesea prea departe. Ambiĭ la un loc, cu puţinĭ bĕtrânĭ, printre care voĭ cita: pe Alexe Marin, d-rul Petrescu, d-rul Sergiu şi pe d-nul P. Poni şi Gr. Ştefănescu, şi dimpreună cu cîţiva tineriĭ, alcătuiră la 24 Martie (5 Aprilie) 1890 «Societatea de ştiinţe fizice». Bacaloglu şi Cobălcescu, au desĕvîrşit astfel lucrarea începută de Zotta şi Cihac.

Societatea noastră alipindu-şĭ în urmă, la 1896—97, «*Societatea Română de matematicĭ*» şi complectându-se cu aceeaşĭ ocasiune şi cu secţiunea de ştiinţe naturale, se presintă astăzĭ, ca «*Societate de ştiinţe*» cu sediul în Bucureşcĭ; Societate, care a dat un mare impuls munceĭ noastre şi ne-a unit cu siguranţă în mod fericit pe câmpul frumos al ştiinţelor.

---

1) Redactor Ión Barac. Ediţiată de Radu Orghidan.

Trebue să recunosc însă, că o încercare s'a făcut încă de la 1862 de către Bacaloglu dimpreună cu d-nul dr Felix, P. S. Aurelian, generalul Manu, generalul Berendeĭ, regretatul I. Fălcoianu şi d-rul Turnescu. Eĭ ţinură câte va şedinţe numaĭ şi înfiinţară la 1861 : «*Revista Română pentru ştiinţă, litere şi arte*», alăturea cu A. Odobescu, care fiind ministru instrucţiunii în anul 1862, a însărcinat pe Gr. Cobălcescu cu studiul calcaruluĭ de la Răpidea. Această Societate fusese foarte bine primită în străinătate, de oarece abatele Moigno în ziarul său Cosmos spunea : «*La Société roumaine des Sciences*, dont M Bacaloglo est l'un des fondateurs vient à peine de se constituer ; elle sera une avantgarde de la civilisation dans ce pays encore si nouveau».

O altă încercare datorită tot luĭ Bacaloglu, Nanian, Ştefan Mihăilescu şi alţiĭ, 'aŭ făcut la 1868. Statutele «*Societăţii de ştiinţe fizico-naturale*» aŭ fost votate la 27 Ianuarie 1868, avênd ca s'op : «a lucra în interesul şi spre propagarea ştiinţelor pozitive». Nicĭ această societate nu a durat, şi numaĭ la *1890* Bacaloglu 'şĭ-a vĕzut realizat în mod temeinic gîndul său.

Ce a produs Societatea noastră, de la data înfiinţăreĭ eĭ. din 1890 şi până astă-zĭ, se poate vedea în aceste 11 volume cu care ne mîndrim. Am serbat acum 3 lunĭ a 100 şedinţă a acesteĭ Societăţĭ şi în ce priveşte cele publicate până la data de astăzĭ, constatăm cu fericire următórele :

Anul		Numĕrul paginelor din text	Numĕrul paginelor din supliment	Numĕrul figurilor	Numĕrul planşelor	Numĕrul lucrărilor originale
1892	I	280	32	3	5	20
1893	II	240	48	7	8	20
1894	III	288	96	33	17	12
1895	IV	164	133	77	—	19
1896	V	318	—	8	3	17
1897	VI	552	—	28	9	39
1898	VII	520	9	17	12	39
1899	VIII	802	—	18	39	49
1900	IX	834	—	32	18	40
1901	X	590	—	5	48	36
1902	XI*)	277	—	7	1	11
		4865	318	225	160	302
		Total pagine 5183				

*) Numaĭ No. 1 şi 2.

Importanţa Societăţiĭ noastre residă şi în aceea, că nu am voit să o legăm de nimic alt decât de neamul nostru Românesc şi de interesele sale în această direcţiune. Ea este astfel sus aşezată pentru noĭ toţi şi de azĭ o vom numi de fapt, conform menireĭ şi trecutuluĭ eĭ : *Societatea Română de ştiinţe*. Ea nu are hotar şi coprinde, ca şi inbirea inimilor noastre, ca şi dorinţa judecăţiĭ noastre, sub aripele sale, întregul neam Românesc.

Suntem fericiţĭ a cita cu această ocaziune pe d-nul Hurmuzachi şi pe d-rul Eugeniu Botezat, d.n Cernăuţĭ, Bucovina, precum şi pe d-nul Gavril Todică din Vlădenĭ, Transilvania, carĭ aŭ muncit alăturea cu noĭ, pentru a face ca această societate să progreseze Am dorit nu numaĭ a face cunoscută ţara noastră, din punctul de vedere al constituţiuneĭ sale naturale ; am căutat a întruni într'un mănunchiŭ, nu numaĭ lucrările făcute de Românĭ orĭ-unde ; dar am urmărit şi sperăm că am obţinut deja ceva maĭ mult : am reuşit a atrage spre noĭ simpatia marilor învăţaţĭ, din ţările apusene, şi a

stabili un curent bine voitor, pentru Buletinul nostru cu cercurile ştiinţifice din principalele state din Europa şi America.

Astfel am reuşit a ajunge la următoarele rezultate:

1) Lista membrilor noştri de onoare conţine următoarele nume ilustre: M. Berthelot, Ch. Friedel, von Baeyr, Emanoele Paternò, Stanislao Cannizaro, A. V. v. Hofmann, Aug. v. Kékulé, A. Béchamp, Williams Crookós, Ramzay, Mendelóieff, Markownicoff, Losanitsch Sima, L. Honry, Grreffiths, Meunier-Chalmas, Haeckel, G. Lippmann, E. Mascart, Ed. Suess şi Hofrat G. Tschermak. Să le trimitem salutul nostru respectuos. Fericiţi vor-fi şi eĭ, ştiind că sub auspiciile lor, în acest rĕsărit al Europiĭ, ştiinţele sunt iubite, cercetate, rĕspîndite şi chiar propăşite.

2) 43 Academiĭ, Institute Universitare şi societăţĭ ştiinţifice, schimbă regulat cu noĭ publicaţiunele lor.

Biblioteca noastră numĕră deja 869 volume şi broşurĭ, oferite de învăţaţiĭ de pretutindenĭ.

3) Buletinul nostru a publicat articole venind din Francia, Sviţera, Italia, Germania, Austro-Ungaria, Serbia şi Anglia, semnate de nume, ca: A. Berget, M. A. Bechamp, E. de Martonne, din Francia; Lozanitsch de la Belgrad; d-rul Eugene Pittard de la Geneva; L. v. Aigner-Abafi, Pesta; d-rul A. B. Griffiths, din Londra.

La acestea vom adăoga pe următoriĭ, care de la 1897 aŭ contribuit regulat la cunoaşterea Faunei Române, cu diferite studiĭ: Adrien Dollfus, H. de Saussure, Frey-Gessner, Ernest Poney-Geneva; d-rul Carl W. Verhoeff în Bonn a. Rhein, Kieffer Bitsch d-rul Carl, Walter Voltz, d rul G. Blanchier, Stierlin (Schaffonse), Profesor P. Goted (Neuchatel), Paul Bo.n (Herzogenbuchsee-Schwiez); Profesor P. Pavesi, Profesor Rosa, din Italia. Tuturora să trimitem cu această ocaziune, salutarea noastră cordială, aducîndu-le mulţumirĭ, pentru alesul concurs ce ne-aŭ dat.

4) S'a căutat, ca această societate să îndrumeze şi să stimuleze la studiul *Faunei* române, şi fructele culese sunt maĭ mult decât îmbucurătoare.

De aceste rezultate cu care ne mîndrim cu drept cuvînt, cată să aducem mulţumită foştilor noştri Preşedinţĭ: Em. Ba aloglu, A. Marin, Gr. Ştefănescu, d-rul A. O. Saligny, general G. Manu şi St. Hepites.

Iar din membri, cu deosebire următoarelor persoane, pe care nu pot trece fără a le numi în această împregiurare, ca o resplată adusă muncoĭ ce aŭ desfăşurat, încrederiĭ ce aŭ avut şi tărieĭ voinţeĭ lor; şi ca o încurajare, în acelaş timp, pentru ceĭ-ce complectează rîndurile noastre şi aceĭ care ne vor înlocui. Voĭ cita dar pe domniĭ: Athanasiu Sava, Bourqui Ch., Buţureanu V. C., Caradja Aristide, Donciu L., Edeleanu Lazar, Emmanuel David, Fleck Eduard, Florescu N., Georgescu M., Hepites St., Hurmuzescu M. D., Ioachimescu A. S., Jaquet Maurice, Kiritzescu C., Licherdopol I. P., Longinescu G. G., Meyer A., Minovicĭ St., Montandon A. L, Mrazek L., Munteanu-Murgocĭ G., Negreanul D., Oettinger G. Ostrogovich A., Panţu Zach. C, Petricu I., Pfeiffer G., Popovicĭ A. Băznoşanu, Popovicĭ-Lupa N. O., Rădulescu P., Riegler E., Saligny A. O., Severin Emil C., Simionescu I., Ştefănescu Gr., Suchar P. I., Tzitzeica, Velichi I., Vitzu M, Voinov D. W., Zacharia A.

Onoare lor; eĭ aŭ dreptul la recunoştinţa ţărĭĭ.

Numaĭ întăriţĭ cu astfel de rezultate, am putut să sperăm şi să obţinem, ca M. S. Regele să ne acorde marea cinste de a primi a fi membrul nostru protector şi ca atare, Preşedintele nostru de onoare.

Cutez cu această ocaziune, faţă cu rezultatul obţinut, cu munca noastră depusă, pentru a creca o Societate Română de ştiinţe, ca în acest oraş al unirĭĭ şi al întâetăţiĭ pe câmpul naşterĭĭ ştiinţelor Române, se fac următoarea propunere:

Suntem prea puţinĭ le numĕr, pentru ca să lucrăm răsleţĭ; puterile noastre sunt

prea slabe, pentru a duce la bun sfîrşit întreprinderi cu totul localnice; suntem cu prea curată inimă, pentru a nu înţelege, că a venit momentul de a îndeplini datoria ce o are neamul nostru, de a contribui şi el cu ceva la mersul înainte al omenirii.

Păstrându-şi fiecare din societăţile noastre individualitatea sa, să ne unim cu toţii, să strângem rîndurile, să ne întărim puterile, să ne îndemnăm la muncă. Şi în loc de a culege câştigul răsleţului, care e totdauna şi mai costisitor şi mai greoiu, vom obţine laurii munceï inteligente, ale micilor falange de cercetători Români, care aŭ ajuns din fericire momentul de a'şi da seamă şi de locul de onoare, ce trebue să'l ocupe, şi de sarcina grea ce trebue să îndeplinească.

Propun deci, ca:

Societatea medicilor şi naturaliştilor din Iaşi; Societatea Română de ştiinţe din Bucureşti, păstrându-şi încă odată, fiecare individualitatea sa; Societatea Arhiva ştiinţifică şi literară; Societatea de ştiinţe din Iaşi, să se unească într'o singură asociaţiune *Asociaţiunea Română de ştiinţe.*

Această asociaţiune va corespunde asociaţiuneï Franceze, Ruseşti, etc, pentru înaintarea şi răspîndirea ştiinţelor, care aŭ fost inspirate de asociaţiunea Engleză cu acelaş scop, care şi ea la rîndul eï a avut ca inspiratoare pe *Asociaţiunea medicilor şi a naturaliştilor Germani*, care anul acesta va ţine al 74 congres la Carlsbad în Austria şi după care Cihac şi Zotta, înfiinţară prima societate din Iaşi. Vom răspunde astfel şi dorinţeï acestora atât de măreaţă, mai ales faţă cu epoca atât de înapoiată în care eï s'aŭ manifestat.

Scopul urmărit de asociaţia noastră comună, va fi acel ce'şi a propus fondatoriï societăţilor noastre, fiecare în parte: A stimula cercetările ştiinţifice în ţară; a face cunoscută ţara noastră ca sol, ape, climă, floră, faună şi etnografie; a constitui un centru de lumină în domeniul ştiinţelor, către care să fie atraşi nu numaï Românii de pretutindeni, dar care să fie simpatic şi popoarele vecine, şi astfel neamul Românesc, să arăte lumiï destoinicia sa şi în această direcţie.

Bunele rezultate căpătate de 12 aní de către Societatea Română de ştiinţe:

Munca atât de aleasă şi încoronată de succese, depusă de Facultatea de ştiinţe, şi oameniï de ştiinţe din Iaşi, cărora aducem cu această ocaziune felicitările şi urările noastre; succesele obţinute de «Archiva», de care este legat numele scump al luï Cobălcescu; trecutul măreţ, al societăţiï medicilor şi naturaliştilor din Iaşi, care pentru noï e steagul de îndemn şi unire la o muncă cu orizont larg, orizontul ginteï noastre toate ne daŭ garanţia în reuşirea dorinţeï noastre.

Sfirşesc D-lor, prin a vĕ ruga, ca cu toţii să strigăm:

Trăiască M. S. Regele, Preşedintele nostru de onoare!

Trăiască iubita noastră familie Regală!

Să trăiască scumpa noastră Românie!

Să trăiască şi să progresze *Asociaţiunea Română*, pentru înaintarea şi răspîndirea ştiinţelor!

Trăiască Iaşul, oraşul unirii la fapte bune şi româneşti!

DR. C. I. ISTRATI.

Studiï şi documente cu privire la Istoria Românilor, de N. Iorga (un vol. în 4° de 600 pag. ediţia Minist. de instrucţie, Bucureşti 1902).

In al patrulea volum de *Studiï şi documente cu privire la Istoria Românilor*, d-nu Iorga publică documentele pe care le-a găsit în Archivele de stat din Buda şi anume cele de ordin politic şi diplomatic: «Legăturile principatelor române cu Ardealul

(1601—1699)», asupra cărora scrie și «Studiul-prefața» ce formează obiectul recenziuniĭ de față.

Documentele adunate sunt din veacurile XVI și XVII. Sunt semnăturile luĭ Mihaĭ-Viteazul, pe care le reproducem și în numĕrul nostru de față, trase cu o caligrafie rudimentară și energică; în total sunt 81 de documente, și «acte doveditoare» la documente și peste 120 de acte și fragmente «doveditoare» la prefață, toate clasate în perfectă ordine cronologică, cu lămuririle și explicările trebuincioase.

Prefața d-luĭ Iorga se așterne pe 300 de paginĭ, maĭ mult chiar decât documentele în total. Prin dimensiunile eĭ, e o lucrare destul de voluminoasă, iar prin interesul sĕŭ istoric constituește un capitol important dintr'o vastă Istorie a Românilor, din care d. Iorga pare în realitate a'l fi transpus vremelnic aicĭ.

Intâĭul paragraf al acestuĭ studiŭ are în vedere «Legăturile Principatelor cu Ardealul luĭ Basta (1601—1604)». D. Iorga constată în primul rînd strînsa legătură care se afla între Principatele române și între Ardeal, atât teritorială cât și politică. În această vreme domnea în Moldova Ieremia Movilă «un domn cu minte puțină subt eroica luĭ căciulă de soldat», iar în Muntenia Radu Șerban, fiŭ poate bastard de Basarab», ales chiar de către boerii țării după uciderea luĭ Mihaĭ și sprijinit de Impĕratul nemțesc și generalul sĕŭ; d. Iorga povestește luptele acestuĭ domn pentru statornicirea sa în șovăitorul Scaun, reconstituindu le după anume corespondențe polone. De la Mihaĭ tronul Țării-românești atîrna numaĭ de imperialĭ și cu stabilirea definitivă a luĭ Basta în Ardeal, Radu Șerban putu să'și asigure domnia; arată apoĭ chipul întăririĭ sale, cererile formulate prin solie către Impĕrat, luarea Silistreĭ și izgonirea «domnișoruluĭ» Radu Mihnea, pretendent vecinic la tronul sĕŭ, ofensând, în acest mod, cu îndrăzneală Poarta Sultanuluĭ. Era în 1603. Un pretendent aprig, Moise «picior de argint», frumosul secuiŭ bĕtrân, viteazul cu fața subțire și albă», într'o pornire nebiruită urmărea însuși Tronul Ardealuluĭ; el intră triumfător în castele și orașe gonind aproape pe Basta în drumul sĕŭ. Tot atuncĭ în Moldova, Simion Movilă își prindea îndărătnic Tronul surpat de Radu al Nemților, iar peste Dunăre Turcii așteptaŭ un semnal să intre în țară, în cât pentru Radu Șerban «pămîntul se prăbușea subt picioare»; atuncĭ el înclină și intră în relațiunĭ cu însuși Moise Secuiul (Szamosközy) care relațiĭ însă se sfîrșiră cu războiŭ și cu izbînda Românilor de lîngă satul Cristian. D. Iorga povestește pe larg apoĭ înviorarea disprețuituluĭ Domn, a doua sa biruință de lîngă Brașov și uciderea glorioasă a luĭ Moise Szekely «craiul rĕsculaților» (Radibrad etc.), deschizând și netezind din noŭ drumul luĭ Basta, a căruĭ veninoasă inimă tot se umplu însă de ciudă. Totuși, la curtea imperială, Radu izbuti să câștige maĭ multe favoruri: i se acordă o subvenție de 120000 talerĭ și alte avantagiĭ, care fură urmate însă de maĭ marĭ greutățĭ pentru Radu Șerban, ce fu nevoit să se învoiască și cu Turcii și cu Tătariĭ, primindu'și steagul de domnie în 1604 și întrevăzându-se cu Basta în 12 Martie.

In al doilea capitol, d. Iorga studiază «Legăturile Principatelor cu Ardealul luĭ Bocskay (1604—1606)», începând maĭ întâĭ cu răsvrătirea acestuia din 15 Octombrie, căreia îĭ urmă și înțelegerea Voevoduluĭ muntean cu Turcii jigniți, precum și tractatul sĕŭ cu Bocskay din 27 Iulie «care înseamnă o nouă fază în istoria relațiunilor dintre Muntenia și Ardeal».

In al treilea capitol «Principatele române pe timpul luĭ Gabriel Báthory [1607-1615]» autorul începe cu schimbarea adusă în Ardeal prin moartea luĭ Bocskay în 29 Decembrie 1606 și peripețiile până la venirea luĭ Gabriel Báthory; apoĭ trece la domnia luĭ Mihăilaș, fiul luĭ Simion Movilă, izgonit de Constantin cu ajutorul Polonilor. Se începe pentru Moldova un șir de intrigĭ pe la Țarigrad, între Gavrilaș, fiul luĭ Simion și Constantin, atîțate de principele țării românești, al căruĭ tron era poftit de Petrașcu, fiul luĭ

Mihaĭ şi nesuferit de Báthory. La 31 Maiŭ se încheie între soliĭ ardelenĭ şi Radu-Şerban un tractat de alianţă, iscălit de acesta la Curtea de Argeş, iar la 18 Iulie tractatul fu iscălit şi de Constantin al Moldoveĭ, care prevede să dea şi 8000 fl. «munus» anual; dar Constantin ne ţinêndu-se de cuvînt, provocă o deplorabilă discordie cu destrăbălatul Craiŭ în care fu provocat să se amestece şi Radu-Şerban. Craiul concepu atuncĭ idea cuceririĭ celor douĕ Principate; el începu cu Radu, strînse 12,000 haiducĭ, veni la Sibiu şi îl prădează, ridicându'şĭ duşmăneşte în potrivă pe Saşĭ, trecu munţiĭ în inima erneĭ, tîlhărind pretutindenĭ şi se aşează la Tîrgovişte, pe când Radu Şerban, fugar în Moldova, îşĭ purta comorile cu care sta gata să'şi pregătească răzbunarea; atuncĭ sosiră şi Turciĭ care aduseră pe Radu Mihnea aşezîndu'l în Scaun şi negoţieră începură între soliĭ nemţeştĭ la Constantin şi Radu fugarul, care izbuti repede să'şĭ înjghebeze o armată cu care izgoni pe surpător în ziua de 8 Iunie. In faţa acesteĭ izbînzĭ, Saşiĭ din Braşov încheiară cu Radu un tractat de răzbunare împotriva luĭ Gabriel Báthory, iscând astfel o nouă oştire care se sfîrşi cu o nouă strălucită isbîndă a Domnuluĭ muntean. Această biruinţă însemna pentru imperialĭ începutul peiriĭ luĭ Báthory şi regele Mathias al Ungarieĭ trimise în Ardeal pe Sigismund Forgách, chinuit însă de teama ca nu cumva în Radu Şerban să fie un al doilea Mihaĭ, care să păstreze pentru sine cea-ce cucerise. Forgách luă în mersul sĕŭ Clujul, Alba Iulia, Sas-Sebeşul, supuse pe Bethlen, dar urmările nu rĕspunseră aşteptărilor. Căcĭ aliaţiĭ luĭ Forgách, Secuiĭ, Haiducĭ, Bethlen şi Nagy se reîntoarseră iarăşĭ spre Domnul lor; în Ţara românească veni iarăşĭ Mihnea cu mulţĭ Tătarĭ şi Turcĭ; oştĭ ardeleneştĭ se pregătiră de luptă; în cât Radu Şerban fu nevoit să revină grabnic în ţară unde îl urmă şi generalul regal, tovarăşul sĕŭ. Goniţĭ apoĭ de vrăjmaşĭ, trecură Milcovul în 29 Septembrie şi după multe greutăţĭ Radu Şerban se pomeni tocmaĭ în Polonia; vĕzênd acestea, Turciĭ mazîli şi pe Constantin Vodă care se închise în Hotin, începênd tratative cu Imperialiĭ, cu Poloniĭ, cu Radu Şerban pentru recucerirea domnieĭ sale; ambiĭ Domnĭ eraŭ însă prea puţin norocoşĭ; Constantin Vodă strînse o armată de vr'o 4000 oameni, porni în potriva duşmanuluĭ, dar îşĭ găsi moartea în războiul perdut. Báthory însă, care nedreptăţise pretutindenĭ, «prinţul nebun» cum 'i se zicea, jignise şi pe Turcĭ cu pretenţiĭ extravagante; Radu Mihnea încheie o învoială cu Braşovenĭĭ revoltaţĭ şi în potriva luĭ Bathóry şi după porunca Impĕratuluĭ, o alta maĭ categorică în 12 Septembrie; totuşĭ, acesta ducea o politică îndoită pe faţă ajutând pe rĕsculaţĭ şi în adevĕr opunêndu-se isgoniriĭ luĭ Báthory, care tot fu mazîlit în 15 Iulie 1613 şi înlocuit cu Gabriel Bethlen.

Subt domnia acestuia începe o nouă epocă pentru Ardeal [1613—1629]. Radu Mihnea avea nesiguranţa sa proprie; Ştefan Tomşa din Moldova era şi el într'o situaţie foarte rea. D. Iorga studiază statornicirea în domnie a luĭ Bethlen, apoĭ purtarea şi peirea luĭ Tomşa, hotărîrea imperialilor de a schimba pe ceĭ treĭ domnĭ aĭ Turcilor, venirea la tron a luĭ Alexandru, fiul luĭ Elisabeteĭ, împotrivirile turceştĭ şi acţiunea luĭ Radu Şerban Schender, trimis în Principate pentru izgonirea Polonilor, trecu pe Radu Mihnea în Moldova, iar în Muntenia fu numit Alexandru, fiul luĭ Iliaş Lăpuşneanul [22 Sept.] Războiul început cu Poloniĭ n'avu lungă durată sfîrşindu-se prin învoiala de la Iaruga, dar în Ţările noastre zavistia era peste mĕsură; boeriĭ pămîntenĭ se răzvrătiră în cap cu Lupu Paharnicul, care veni din Ardeal cu Buzduganul Sîrbul şi cu «haramiĭ ungureştĭ», gonind pe Alexandru Iliaş şi năpustindu-se asupra Grecilor luĭ, provocând aducerea în domnie a luĭ Gavrilaş Movilă; tot atuncĭ şi Radu se retrase din Moldova, în locul luĭ venind Gaspar, un om priceput, cu planurĭ ambiţioase; dar când reîncepu războiul Turco-polon Gavrilaş fu înlocuit iarăşĭ cu Radu Mihnea şi Gaspar cu Alexandru Iliaş; Gaspar care încercă să se împotrivească, fu sfărîmat şi omorît. «Cu schimbările din 1620, spune «d. Iorga, iniţiativă politică, viaţa slăbeşte la noĭ pe vr'o zece anĭ de zile, cît stăpîniră «în amîndouĕ Principatele robĭ înpĕrăţeştĭ». D. Iorga lasă d'acum relaţiile externe, stu-

diind mistuirile intestine ale Principatelor în acest interval : la 13 Septembrie, Alexandru fu înlocuit iar cu Tomşa, căruia îi urmă din nou Radu Mihnea din Muntenia în locul căruia se numi fiul său Alexandru (1623); în Ianuarie 1626, Alexandru Coconu fu înlocuit cu Alexandru Iliaş, iar în Moldova urmă boerul Miron Barnovschi, mazilit prin intrigile lui Bethlen şi ajutorul dat de Şahin al Crimeei; în sfîrşit în 15 Noembrie 1629 Bethlen moare şi «moartea lui, după d. Iorga, aduce timpuri noue măcar în cea-ce pri-«veşte oamenii».

Acestea închiagă epoca de la 1630—48 «Principatele române pe timpul lui Gheor-«ghe I-iu Rakóczy.» In Muntenia era Leon-Vodă, în Moldova Alexandru Coconul, dar lucrurile se schimbară cu mare zgomot şi multe frămîntări ajungênd ca Domn în Muntenia Matei Basarab în 1633, iar în Moldova Vasile Lupu, cei doi mari vrăjmaşi : «Căci «nimic nu'i apropia, spune autorul. Veneau din neamuri deosebite, dintr'un trecut al lor «deosebit şi urmăreau şi scopuri ce nu semănau între ele. Aga Matei era un simplu boer «de ţară care luase tronul numai pentru ca să'şi înscrie numele în catastihul stăpî-«nitorilor fără durată. La ori-ce prilej şi el şi ai lui arată aceeaşi îndreptăţire : ei sunt «restauratorii trecutului, învietorii bunelor obiceiuri, împăcătorii zavistiei dintre fii «ţării, mîngăetorii săracilor şi izgonitorii grecilor ce le stricau sfaturile şi buna stare a «moşiei. Matei nu se înfăţişează niciodată deosibit cu patimele şi gîndurile lui propriî: «îi place să facă ştiut oricând că lîngă dînsul se găseşte ţara care se recunoaşte în el «şi 'l vrea pe dînsul. Ţara l'a vrut şi chemându'l din pribegie l'a făcut Domn, precum «Domni în aceeaşi ţară îi fusese strămoşii din neam în neam. Când primejdia vine asu-«pră'i, el ştie s'o înlăture cu cele două arme de folos faţă de Turci: sabia şi banul.» Şi mai departe continuând analiza psichologică a celor doi principi, d. Iorga spune :..... «Matei înfăţişează deci o putere şi un trecut. El e domn al ţării româneşti pentru că «trebue să fie, pentru că are drepturi şi pentru că acest drept 'i-a fost recunoscut de «fiii ţării, de clerici, de boeri şi de ceilalţi locuitori de neamul său. Omul isteţ şi «vrednic care strînge birurile pentru multe vistierii, pe lîngă a lui, dincolo de Milcov «e cu totul altfel de stăpînitor decât acest bun părinte de familie, îndreptând cu blân-«deţea graiului pe nişte fii cu iubire şi ascultători. E un «tiran» în sensul antic şi ita-«lian al cuvîntului, un cuceritor de noroc, un vînător de bogăţie şi putere. Indreptarea «situaţiei sale n'o are nicăeri : s'a spus că ar fi fost un coborîtor al lui Aron Vodă, «dar e numai o părere greşită ; străbunii lui fusese aiurea decât în scaunul domnesc al «Moldovei. Iubirea niměruí nu 'l chemase la stăpânire şi niciodată nu vedem lîngă dîn-«sul decât clientela cea din ţară şi cea din Constantinopol, Greci, Turci, unii dintre «Moldoveni. Nu ţine la nimeni deosebit: nici la Poloni, nici la Ardeleni, nici la creşti-«nătate în genere, nici la Impĕratul său din Ţarigrad nici la Românii săi din ţară, în care vede numai birnici folositori». In aceste viguroase linii, d. Iorga rezumă întreg pe cei doi voevozi; zavistia lor e explicabilă; adînci prăpăstii de caracter îi dezbină, o ameţeală nebună şi trufaşă din partea lui Lupu care nu'i poartă însă decât grele căderi, dar atâtea turburări interne care urmară vreme de aproape două-zeci de ani, întunecară pe planul al doilea tribulaţiile externe ale Principatelor, pe cu Ardealul, temător pentru sine însuşi, fie cu Polonii depărtaţi, fie cu Impĕratul nemţesc, războindu-se în Europa protestantă. Matei închee cu Rákoczy învoiala pe care o şi publică d. Iorga, pag. 26), la care Rákoczy răspunde cu un angajament de reciprocitate. D. Iorga arată rolul lui Matei Basarab în statornicirea domniei lui Rákoczy, încercările acestuia de a împăca pe acei doi domni, alianţa lui şi cu Vasile Lupu, publicând în Documente şi tractatul lor din

[1]) Acest tractat spune în ce priveşte pe Matei :... Hoc etiam addito quod Sua quoque Dominatio Illustrissima Basilius Vayovda praeter scitum et consensum, nostrum bello et armis hostiliter in Mattheum Vayvodam vel eius regnum nulla ratione aut modo proficiscatur et abeat.

1638 (pag. 210) [1]). Dar toată politica externă a celor doĭ domnĭ se mărginea la pîre şi înjosirĭ reciproce, pe care maĭ de multe orĭ le provoca Vasile Lupu. Veniră grele vremurĭ pentru Mateĭ: nepăsare din partea luĭ Rákoczy şi războiŭ din partea luĭ Vasile ajutat de Turcĭ şi de Tătarĭ, din care eşi însă biruitor cu ajutorul luĭ Dumnezeŭ şi prin vitejia sa personală şi a luptătorilor sĕĭ. Cu împrejurarea războiuluĭ luĭ Rákoczy cu Casa de Austria, Mateĭ trimise cu părere de rĕŭ, în 1644 un ajutor aliatuluĭ sĕŭ, asemenea trimise codindu-se şi Vasile, care începu o serie de intrigĭ la Constantinopol pe seama luĭ.

Cu anul 1648 cu moartea luĭ Rákoczy şi venirea la domnia Transilvanieĭ a luĭ G. II Rákoczy, până la 1658, d. Iorga deschide un noŭ capitol al povestirĭĭ sale. In 1650 Mateĭ îşĭ întăreşte legăturile cu noul rege, cu care Vasile Lupu sta foarte bine; acesta fu nevoit să'şĭ dea fata după brutalul cazac Timuş, fiul luĭ Hmilnitzchi; d. Iorga descrie consecinţele politice ale acesteĭ nunţĭ, izgonirea din 1651 a Domnuluĭ Vasile şi ajutarea luĭ de către Timuş, expediţia lor nenorocită în Ţara-românească şi sfîrşitul eĭ la Finta, care fu sfîrşitul domnieĭ sale chiar şi grăbirea morţiĭ luĭ Mateĭ. Prin întorsăturĭ meşteşugite de politică şi graiurĭ de arme veni în sfîrşit ca Domn în Moldova Gheorghe Ştefan, oblăduit de Rákoczy şi Mateĭ şi recunoscut de Poartă. In 19 April 1654 moare în sfîrşit şi Mateĭ şi ocupă tronul Constantin Serdarul din Dobrenĭ, avênd prieteşugul luĭ Rákoczy şi fireşte şi pe al luĭ Gheorghe Ştefan, fără protivnicĭ la Turcĭ. Voind însă să'şĭ libereze armata în ziua de 27 Februar 1655, ostaşiĭ românĭ şi străinĭ se răzvrătiră în chip sângeros, care răsvrătire aduse în ţară oştile ardeleneştĭ; bătălia se dădu la Şoplea, unde rĕsculaţiĭ fură risipiţĭ (d. Iorga vorbeşte de podul *Dridovuluĭ*, la Gherghiţa; probabil *Cricovuluĭ*), supunêndu-se. In 1657 se începu şi marele războiŭ pentru împărţirea Polonieĭ la care Constantin Şerban şi Domnul Moldoveĭ luară o primejdioasă parte; ea fu urmată de o nouă rĕscoală a Seimenilor precum şi de ameninţarea Turcilor de a le ridica Domnia, cea-ce se întîmplă aevea în 26 Ianuar 1658, venind în locul luĭ Mihnea, fiul luĭ Radu turcitul; curînd urmă şi înlocuirea luĭ G. Ştefan prin G. Ghica, un tovarăş de copilărie al Chniprululuĭ (Vezĭ Neculcé); apoĭ se întinde asupra aventurilor extravagante al luĭ Mihnea turcitul, asupra tractatuluĭ în 1659 cu Rákoczy şi asupra fugelor sale.

Restul de peste 40 de anĭ, de la moartea luĭ Rákoczy, până la 1699, îl găsim prescurtat însă numaĭ în câteva paginĭ de d. Iorga; după părerea noastră acest period merită mult maĭ lungă şi maĭ serioasă cercetare; nu atât din punctul de vedere al importanţeĭ celor 13 Domnĭ anumiţĭ efemer de Poartă şi schimbaţĭ cu o repeziciune uimitoare: de la Dabija şi până la Antioh Cantemir, dar a fost domnia prielnică în fapte ambiţioase a luĭ Şerban şi cea cumpănită şi «sfioasă» de subt Brâncoveanu, ale căror peripeţiĭ probabil d. Iorga le-a lăsat la o parte deocamdată, văzênd extensiunea ce a luat studiul sĕŭ.

Am rezumat faptele pe care d. Iorga le studiază. Nicĭ nu ne-am propus altceva. O simplă recenziune, care nu e menită să recomande cartea D-luĭ Iorga ci să îndrumeze pe ceĭ ce se îndeletnicesc cu cercetărĭ istoriografice, un rezumat fidel al acesteĭ lucrărĭ, iată care a fost scopul nostru de la început.

Ca totdeauna noĭ admirăm şi de astă dată extraordinara putere de muncă a D-luĭ Iorga, exemplu unic în istoria literaturiĭ noastre.

TEATRUL NAȚIONAL

Grea și din ce în ce mai grea devine sarcina cronicarului dramatic român. Teatrul Național, unica scenă de încercări dramatice românești, pare ca o vatră stinsă și rece pe care nu se mai vede decât cenușa trecutului. Privim afișul repertoruluĭ, citim numele artiștilor și artistelor societarĭ, al gagiștelor, al direcțiunii de scenă și regisoratuluĭ al decorațiuniĭ și garderobeĭ, și o întristare adîncă ne coprinde sufletul ca și când am auzi sunetul unuĭ clopot de mort: peste tot covîrșesc umbrele fără viață; piese moarte, oameni morțĭ, ideĭ moarte, deprinderĭ moarte. Nicĭ o încercare de inviorare în nimic, nicĭ o schimbare în oameniĭ și lucrurile care și-aŭ spus cuvîntul de 20 de anĭ și nu maĭ aŭ nimic de spus; nicĭ o dorință, nicĭ o încercare de prefacere în rutina ce ne-a omorît. Așa fiind, e lesne de prevĕzut de pe acum rezultatul stagiuniĭ care începe. Artiștiĭ își vor trece timpul jucând singurĭ fără public, fără dragoste, fără rivnă, desgustațĭ eĭ înșiși; publicul va rĕmâne indeferent de teatru ca și când n'ar exista, și se va duce la teatrul franțuzesc; casa va înregistra zilnice deficite și la urmă deficitul general obicinuit; Ministerul îl va acoperi la Aprilie; așa că vom pierde cu toțiĭ și teatrul și publicul și statul, și ne vom înșela uniĭ pe alțiĭ cu aparența unor lucrurĭ care nu-s de cât vedeniĭ de cimitir.

A. C.

CARȚI ȘI REVISTE STRAINE

Sur la lisière des Forêts, de Vincenslas Sieroszewski, traducere din limba polonă de D-na de Rakowska (edit. Revisteĭ *La Plume*, Paris). Un volum gros, ilustrat după fotografiile luate de autor în cursul deportaţiunii sale în Siberia, cuprinzênd istoria unuĭ intelectual exilat în nordul Siberieĭ la Jakuţi, pescarĭ şi vînătorĭ aproape sĕlbaticĭ, pentru crima de a fi semnat o petiţiune către Ţar. Exilatul e însuşĭ autorul cărţiĭ, Sieroszewski. Trista luĭ epopee se desfăşoară în mijlocul naturiĭ fantastice a pădurilor polare. Lipsurile de tot felul, din timpul ernelor lungĭ, vînatul, aşteptarea primăveriĭ, pescuitul în lacurile marĭ care încep a se desgheţa, pregătirile pentru iarnă, iată episoadele acestuĭ exil. In mijlocul priveliştieĭ straniĭ şi aspre, luminează chipul miceĭ curtezane Symnaĭ, silueta graţioasă a tinerĭĭ fete Lelia şi peste tot domină figura palidă a exilatuluĭ, plecată pururea pe cărţĭ, suflet rezemnat în faţa soarteĭ, dar pururea iluminat de visile marĭ ale uneĭ prefacerĭ sociale.

Les Complaintes et les Plaintes du Coeur et de l'Esprit, de Georges Guilhaud (Edit. *La Plume*, Paris). Poemele acestea impresionează pe cititor prin forma lor drăgălaşă şi prin pesimismul lor calm. Din timp in timp ele îl desmeardă şi'l leagănă în paginĭ sentimentale, resunete alc unor lacrimĭ îndelungĭ, sclipirĭ ale eternelor dorinţĭ omeneştĭ.

Kim de Rudyard Kipling, traducere de Louis Fabulet şi Ch. Fontaine Walker. Literatura engleză ocupă astăzĭ în opinia publică unul din cele maĭ interesante locurĭ, alăturĭ cu cea polonezà şi cu cea rusească. Ea e caracterizată maĭ ales printr'o putere neobicinuită şi printro năzuinţă de originalitate. Rudyard Kipling, încă tînĕr, ne-a atras atenţia chiar de la apariţia în limba franceză a cărţiĭ sale *Le second livre de la Jungle* Kim, scris in acelaşĭ chip, continuă aceleaşĭ personagiĭ din lumea animală. In el întîlnim popoarele nenumĕrate ale Indieĭ, Babuşiĭ, Hindustaniĭ, Bengaliĭ, Agriziĭ, soldaţiĭ indigenĭ, curtezanele, preoţiĭ şi călugăriĭ tuturor religiunilor.

Fontainebleau : Oraşul, Palatul, Pădurea, de Rudolphe Rettè (Edit. *La plume*, Paris). Fontainebleau este un loc, un centru de toate artele. Autorul se încearcă să'l zugrăvească, aşa cum este, descriindu'ĭ toată bogăţia istorică. Când în aceste locurĭ Louis VII, cel tînĕr, clădi întăiul castel cu turnurĭ şi întărituri prin veacul XII, Fontainebleau ajunsese să fie una din desfătările regilor francezĭ şi curtezanilor lor. Incetul cu încetul s'a zidit măreţul palat şi s'a îmbogăţit cu comorĭ nepreţuite de artă, maĭ ales sub Francisc I şi sub regiĭ următorĭ Henric II, Francisc II, Carol IX şi Henric IV.

D. Rettó ne trece apoĭ pe dinainte multe scene de alcov desfăşurare la Fontainebleau, aventurĭ diplomatice de curtezane, amorurĭ regale, iubirea dramatică a luĭ Hen-

ric IV cu Gabrielle d'Estrées, petrecerile luĭ Ludovic XIV, unde a cunoscut pe La Vallière și pe madame de Montespan, actele naționale îndeplinite aicĭ, în sfîrșit slujindu-se de cele maĭ veridice documente istorice, arată ce rol important are acest oraș și palatul sĕŭ în istoria Franței. Apoĭ descrie pădurea sa vastă de 16880 hectare, formată din maĭ multe părți, cântate adesea de poeții francezĭ: *Silvaniĭ*, dându-ne indicațiunĭ precise asupra regiunilor de excursiunĭ și locurilor pitorești. Apremont, Le Bas-Brèau, Barbizon, ales de atâția pictorĭ și unde chiar pictorul nostru Grigorescu a făcut primele sale studiĭ de peisaj. Cu un cuvînt, cartea d-luĭ Retté, un publicist dintre ceĭ maĭ talentați, nu e numaĭ o călăuză rece, ci e chiar indispensabilă pentru cine voește să vizitezeFonta inebleau «ca artist».

Du choix d'une carrière de Gabriel Hanotaux. Iată o carte ale căreĭ vederĭ s'ar putea prea bine aplica și nouĕ Românilor. D. Hanotaux cunoaște plăgile Franței, trecute, din nefericire, și la noĭ, și le caută leacul. Maĭ întâĭ, spune autorul, maĭ toți tinerii cetățenĭ francezĭ sunt înclinați să caute slujbe publice și să ocolească profesiunile maĭ grele. E o slăbiciune. Astfel pontru 1500 de locurĭ vecante aŭ fost 46.000 cereri; pentru 12 locurĭ de comișĭ auxiliarĭ s'aŭ făcut 3126 cereri. Trebue decĭ reînoit felul de educațiune; în această privință d. Hanotaux dă multe și bune sfaturĭ.

Revue bleue, 30 August. D. Emile Bontmy publică, sub titlul *Tinerețea luĭ Taine*, după corespondența sa, un articol judicios, în care servindu-se de acele mărturisirĭ intime și sincere, pe care marele critic și istoric le-a așternut fără a căuta câtușĭ de puțin să se ascundă, stabilește maĭ multe și interesante note de psichologie complimentară. După corespondența sa din tinerețe, Taine se arată înzestrat cu o precoce seriositate de spirit, cu o extraordinară maturitate de judecată, cu o firească austeritate de caracter, care'l distingeaŭ chiar de la vîrsta de douĕzecĭ de anĭ. Taine a avut o evoluțiune de cugetare curioasă, maĭ întâĭ catolic, se desgustă pe rînd de toate sistemele de filosofie, până în ziua când studiind spinozismul, descoperi soluțiunea tuturor problemelor. D. Boutmy se întinde apoĭ pe larg asupra psihiculuĭ luĭ Taine și spiritului sĕŭ universal. Era un om care se mulțumea cu puțin, detestând ambițiunile vulgare, ocolind teatrul, publicul, femeile; cultul sĕŭ era știința în singurătate și în tăcere. In viața sa însă fu refuzut de severitatea unuĭ juriŭ prevenit și trimis la o obscură catedră din Nevers, respins de la doctoratul în filosofie, locuind întro cameră de 20 leĭ pe lună. Cu toate acestea Taine era mulțumit să trăiască cu gîndurile și aspirațiunile luĭ.

Mercure de France. August. In fruntea numĕruluĭ găsim un articol de Marius-Ary Leblond asupra luĭ *Rudyard Kipling*, scriitorul englez de care ne ocupăm maĭ sus. El vine din «țările noĭ», din India, «țărĭ în care vechile civilizațiunĭ ele însețĭ sunt atât de adînc moarte, în cât s'aŭ reîntors la natură». Kipling a fost revelat publicului francez ca «*animalier*»; caricaturisează pe francezĭ sub chipul de republica maimuțelor; satirizează și omenirea și chiar creațiunea; ne arată ceea-ce e omenesc la animal și ceeace e dobitocesc la om; o intimă frăție între unul și altul prin comunitatea instinctelor primordiale. Opera animalieră a luĭ Kipling «se apropie maĭ mult de o dramă de civilizație, comedie și tragedie împreună; și nu maĭ este o faună, sunt animalele unuĭ glob care recunosc deja supremația omuluĭ». Autorul analisează caracterul acesteĭ singulare opere și se întinde apoĭ pe larg și asupra alteĭ însușirĭ a luĭ Kipling, aceea de «colonial», incarnată în opera sa Kim, și sfîrșește: «Citirea luĭ Kipling ne va comunica forța expansivă care este necesar să se distribue în activitățĭ generoase, în frumoase orașe, cum sunt cântate în Cântecul cetăților: Bombay, Calcutta, Madras, Hong-Kong, Capetown....»

La revue d'Europe. August. Hortense Paquier dă în traducere franceză studiul d-luĭ Xenopol publicat în «Archiva» asupra *Filosofuluĭ român Conta*. Léopold Lacour publică o conferință asupra *Poemelor și romanelor antice ale luĭ Bertheroy*. Sub acest

pseudonim se ascunde o femee, care de la început se înrolă sub steagul luĭ Leconte de l'Isle. Ea a debutat prin douĕ volume de versurĭ: *Vibraţiĭ* şi *Femeĭ antice*, şi a publicat o serie de romane: *Romanul unuĭ suflet*, *Dublu pig*, *Pe povîrnĭş*, etc. precum şi câteva romane istorice: la *Danseuss de Pompeĭ* şi *Fecioarele din Siracusa*.

La plume. 15 August. *In cum şi după ce ne judecă Germania*, H. Paris examinează din ce punct de vedere sunt judecaţĭ Francezĭĭ peste Rin. Cine vorbeşte în străinătate de Franţa nu înţelege aproape decât... Parisul. Provincia nu există decât pe hărţĭ. Străinătatea studiază moravurile Francezilor maĭ întâĭ prin citirea romanelor şi jurnalelor de caricaturĭ, prin relaţiunile de călătorĭĭ în Franţa scrise de compatrioţĭĭ lor şi prin conduita Francezilor, tinerilor, fetelor şi familielor care locuesc pe acolo. Autorul articoluluĭ arată neseriozitatea acestor documente care prezintă pe Francezĭ ca pe una din cele maĭ triste naţiunĭ.

L'occident. Septemvrie 1902. Această revistă de artă publică prin pana luĭ Raoul Narsy un articol *Asupra incapacităţiĭ de a citi*, în care arată ignoranţa publiculuĭ ce 'şĭ manifestează favoarea saŭ dispreţul în mod inconştient. «O ură oarbă urmăreşte geniul şi este pentru totdeauna durerea sa...» «Publicul este rebel din instinct la tot cea ce este foarte original şi noŭ, numaĭ pentru că el nu cunoaşte ceea-ce nu recunoaşte, cea-ce îl surprinde, cea-ce îl întrece». Un alt articol: *Le rapport des beaux-arts* de F. Braequemond.

La Revue de l'art, *ancien et moderne*. 10 August. E. Potier, membru al institutuluĭ Franţeĭ şi conservator al Muzeuluĭ Louvre începe publicarea uneĭ *Excursiunĭ la Cnossos*, în Insula Creta, descriindu-ne oraşul Candia «vechiul port expus aeruluĭ şi încins de zidurile sale crenelate», muzeul Candieĭ «un vechiŭ arsenal veneţian, prefăcut în cazarmă de Turcĭ, şi în muzeŭ de către Grecĭ, cuprinde frescurile prielnice ale Palatuluĭ din Cnossos, în mare parte şterse, dar dând încă, icĭ colea, dovadă de o îndrumare spre arta greacă, şi sculpturile aceluiaşĭ palat, reduse maĭ cu seamă la un cap de taur.—*Les graveurs du XX siècle*, un alt articol, semnat Henri Beraldi, etc.

Nuova Antologia. Jack la Bolina are un articol asupra poetuluĭ marinar Yann Nibor, pe care îl judecă împreună cu francezul Jousselin «un poet instinctiv, spontaneŭ ca aceia din vremurile primitive», a căruĭ originalitate ţine de tradiţiunea literară, de sorgintea firească a poezieĭ. Cântecile luĭ Nibor, *Cântecile şi povestile marĭ*, *Mateloţiĭ noştri*, *Oamenĭ de mare* şi *Cântecele gulerilor albastre* se caracterizează printr'o limbă clară, prin versurĭ sonore, concise şi curate.

Ele sunt fredonate aproape de toţĭ marinariĭ francezĭ. Gabriell d'Annunzio publică o prea frumoasă poezie *l'Otre*, şi Carlo Segrè: *Una celebre gita a Versailles sotto Luigi XIV*.

Revista moderna, politica e litteraria. 1 August. Are un prim articol de politică internaţională intitulat *Tripoli şi Albania* şi continuă romanul luĭ *Pierantoni*: *Cel maĭ tare*.

Emporium. August. Frumoasa revistă de artă italiană dă, subt titlul de *Artişti contemporani*, un studiu datorit luĭ Carlo Bozzi asupra luĭ *Giuseppe Grandi* şi un altul: *Representarea alegorică în monumentele romane ale renaşterii* de Stanislas Fraschetti foarte frumos şi bogat ilustrate.

D. SPINEANU.

an. VI (1902), nr. 6

TAKE IONESCU

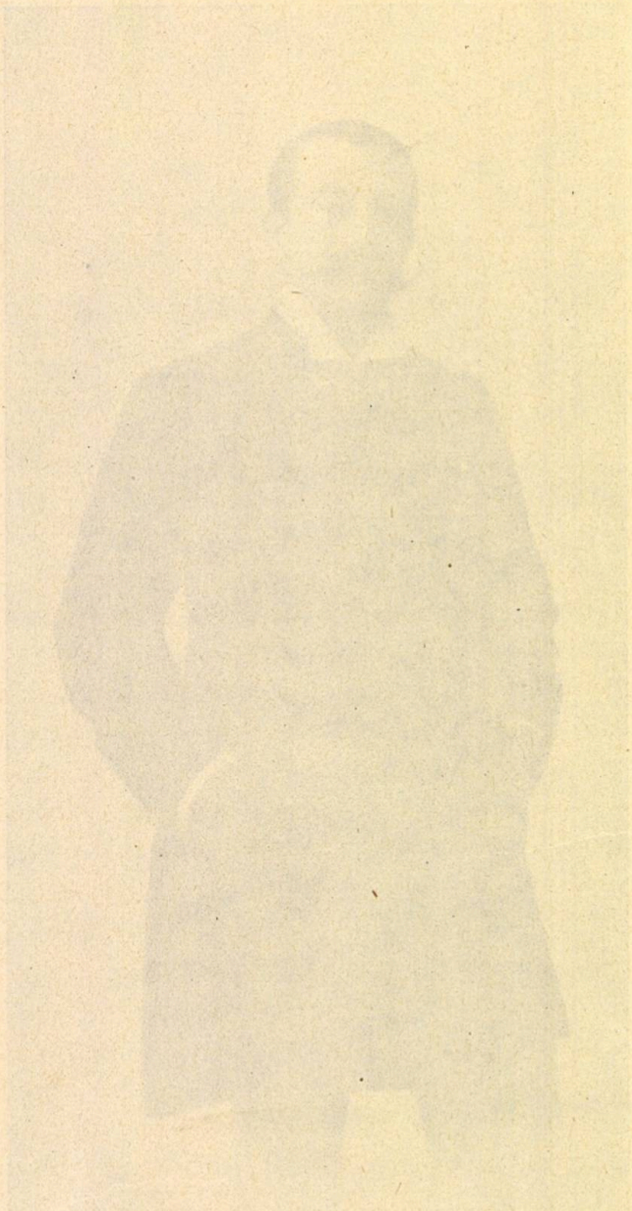

1847
1903

DISCURSURI POLITICE

ALE D-LUĬ

TAKE IONESCU

Vol. II, Partea I (1892 — 1895) [1])

De la introducerea Guvernuluĭ Parlamentar în maĭ toate Statele europene, politica internă și externă a popoarelor libere nu maĭ este în intrigile Curților, ci în cauzele și efectele desbaterilor parlamentare. Marile cestiunĭ de interes public ni se prezintă azĭ în anexele *Monitoruluĭ Oficial*, nu numaĭ cu toate desvoltările necesariĭ, ci încă sub una din formele cele maĭ atrăgătoare, sub forma dramatică de lupte între personalităț marcante, care reprezintă deosebitele tendințe, ideĭ și grupărĭ politice din Stat; așa că a descrie pe mariĭ oratorĭ aĭ uneĭ țărĭ, este a scrie chiar istoria eĭ. Dar pe cât de incomode sînt greoaiele volume ale *Monitoruluĭ*, pe atât sînt de ușoare de mânuit elegantele in-octavo, în care s'aŭ publicat câteva din discursurile oratorilor noștri.

Până acum avem discursurile luĭ Barbu Katargiu și ale d-luĭ T. Maiorescu. Din ale d-luĭ Take Ionescu a apărut volumul I la 1896 și al II-lea în Iunie trecut. Ale luĭ I. C. Brătianu și ale luĭ Alexandru Lahovari sînt, după câte am auzit, în curs de publicațiune. Cu acest chip, istoria noastră contimporană, sub forma eĭ cea maĭ animată, devine accesibilă și pentru aceia care nu 'șĭ pot impune osteneala de a citi *Monitorul Oficial.*

Cu cele două volume ale discursurilor d-luĭ Take Ionescu înainte, vom încerca de a schița în trăsurĭ generale evoluția sa politică, dar maĭ ales de a explica natura eloquenței sale și de a indica locul ce i se cuvine în galeria oratorilor noștri. Această eloquență o vom califica și judeca maĭ mult după discursurile sale rostite, decât după cele publicate în anexele *Monitoruluĭ* și reproduse în volumele de față. Ceĭ maĭ experimentațĭ stenografĭ nu vor fi nicĭodată în

---

1) Publicate prin îngrijirea d-luĭ Cristu Negoescu. Bucureștĭ 1902.

stare de a reproduce extraordinara repeziciune, entusiasmul și ardoarea dicțiunii d-luĭ Take Ionescu. In ceea-ce privește volumul al II-lea al discursurilor sale, tipărit sub ingrijirea unuĭ bărbat de competența d-luĭ Cristu Negoescu, vom observa că el coprinde câteva greșelĭ neiertate, precum «Dr. Petrescu» în loc de «Dimitrie Petrescu» (pag. 63), «Bageliot» în loc de «Bagehot» (pag. 142), o frază neterminată (pag. 63) etc. De asemenea sînt multe erorĭ de interpuncțiune, provenite în parte din adoptarea sistemuluĭ german de interpuncțiune, care este fundamental fals, de oarece nu este de acord cu citirea. Credem că a venit timpul să cerem ca tipăriturile românești să nu maĭ fie o tortură, în loc de o plăcere, pentru cititor. In fine, o lacună regretabilă ne prezintă comentariile ce însoțesc fiecare discurs. După noĭ, comentariul nu este chiemat a nota importanța uneĭ opere, — ci de a ne o prezenta în imprejurărlle politice, sociale, psichologice, care aŭ produs-o. Fără aceste arătărĭ, comentariul cel maĭ bine scris este de prisos, ba chiar supĕrător.

I

Orĭce ar zice adversariĭ d-luĭ Take Ionescu și orcât de marĭ ar fi oscilațiile aprețierilor lor față de dînsul, adevĕrul este că el ocupă un loc de frunte în eloquența noastră deliberativă și judiciară. In lungul șir de anĭ, în cursul cărora a avut un scaun în Cameră, el s'a ridicat câte o dată la înălțimea primuluĭ rang și adesea a provocat nu numaĭ aplausele, ci și admirația auditorilor sĕĭ. Nimenĭ, în fundul conștiințeĭ sale, n'a pus la îndoială puterea sa intelectuală, și puținĭ aŭ avut curagiul de a 'și măsura forțele cu dînsul. Este de netăgăduit că d-sa este un *debater* de o rasă superioară, un competitor al celor maĭ frumoase talente ce fac gloria tribuneĭ noastre. Orĭcât de departe ar merge spiritul de partid și orĭcât ar căuta animositățile adversarilor sĕĭ să-l dea jos de pe piedestalul pe care cu drept cuvînt el stă așezat, opinia publică nepărtinitoare n'a încetat de a prețui foarte sus eminentele sale calităț intelectuale și oratorice. Poate că d. Take Ionescu a contribuit într-o câtva a deștepta acele animostăț și a deslănțui împotrivă-ĭ vehemența antagoniștilor sĕĭ. Ceea-ce este neîndoios, e că d-sa, în Guvern saŭ afară din Guvern, în Cameră saŭ afară din Cameră, n'a cunoscut nicĭodată calea de mijloc în politică, acea *aurea mediocritas*, pe care o recomandă Horațiŭ. In tot ce a întreprins, el s'a aruncat cu toată inima și cu tot sufletul. Firea sa vie și arzĕtoare face dintr'o cestiune de partid o cestiune personală, și, firește, el este maĭ expus decât orĭcare altul la săgețile și muscăturile inimicilor partiduluĭ conservator. El este așa de convins de dreptatea cauzeĭ sale și de iniquitatea adversarilor sĕĭ, în cât lupta cu dînșiĭ este pentru el nu numaĭ firească, ci și o datorie. Ba încă se pare că e un ce înțeles de maĭ 'nainte ca această luptă să fie pe viață și pe moarte. Dacă greșala este a oponenților sĕĭ saŭ a d-sale, e altă vorbă. Faptul netăgăduit este că lupta continuă înverșunată, crudă, implacabilă. Pe lîngă antagoniștiĭ fruntașĭ, carĭ nu-l cruță în nicĭ o ocaziune, d. Take Ionescu are a se maĭ apĕra contra unor trupe

neregulate, întreținute contra d-sale, cu care d-sa trebue să facă din când în când un războiu de guerillas, tot așa de periculos în politică ca și războiul contra șefilor. Neavênd nicĭodată răgaz din partea cetelor răslețe, d-sa trebue să fie întotdauna pregătit, să nu doarmă decât armat și cu sabia în mână. Dacă din întîmplare ar face un pas greșit saŭ dacă oboseala datoriilor sale profesionale l-ar copleși cu totul saŭ dacă s'ar lăsa să fie amăgit de raporturĭ greșite, ar fi pierdut. Din norocire, vrăjmașii sĕĭ nu l-aŭ surprins nicĭodată desarmat saŭ ostenit de luptă saŭ fără informațiĭ îndestulătoare asupra planuluĭ lor de campanie. De aci desperarea lor. Dar promptitudinea cu care el se întoarce și ține piept la atacurile lor, nu descurajează pe inimicĭĭ sĕĭ, care, în setea lor de a-l desființa, nu aŭ față de dînsul nimic din acea urbanitate și curtenie, ce distinge în alte țărĭ partidele politice în luptele lor pentru predominanță saŭ în zelul lor pentru binele public. Această încordare pătimașă de o parte și de alta silește pe d. Take Ionescu să primească lupta pe viață și pe moarte, și, cu armele în mână să moară saŭ să rĕmână stăpîn pe câmpul de bătălie.

Spre a juca un rol așa de preponderant în viața publică, d. Take Ionescu posedă toate însușirile native și toate aquisițiunile educațieĭ.

După studiĭ splendide făcute în Liceul Sf. Sava, unde lăsă în memoria profesorilor sĕĭ urme nesterse de rară inteligență și asiduitate, d Take Ionescu se înscrise în Facultatea de drept de la Paris, unde se distinse de asemenea prin inteligența-ĭ promptă și comprehensivă, prin talentu-ĭ de a-și formula cu preciziune și eleganță ideile, prin întinderea și soliditatea cunoștințelor sale. Cu această întreită armură și imboldit de spiritul sĕŭ lacom de distincțiune, el se avîntă în lupta vieții cu toată ardoarea tinereții și cu toată impetuositatea temperamentuluĭ sĕŭ. Debutul sĕŭ în cariera de advocat fu la înălțimea promisiunilor ce da încă de copil, când se distingea între tinerĭĭ sĕĭ camarazĭ, pe băncile Liceuluĭ Sf. Sava. In scurt timp numele sĕŭ ajunse celebru, și nu era proces mare în care una din părțile în litigiŭ să nu alerge la ajutoarele stiinței și talentuluĭ sĕŭ. C. A. Rosetti, care pîndea pe toțĭ tinerĭĭ de distincțiune ce se întorceaŭ de la studiĭ din streinĕtate, spre a întări cu dînșiĭ rîndurile partiduluĭ liberal, nu putea să treacă nebăgat în seamă pe un tînĕr ce se afirmase cu atâta strălucire și care promitea încă și maĭ mult. Sub scutul protector al luĭ C. A. Rosetti, d. Take Ionescu pătrunse ca liberal în Camera de revizuire de la 1884. Dar rĕmânerea sa în rîndurile majorității liberale nu fuse de lungă durată. La 8 Martie 1885, el pronunță un frumos discurs asupra impositului pe categoriĭ, discurs diametral opus vederilor Guvernuluĭ, și de atuncĭ prăpastia ce începuse a se deschide între dînsul și partidul liberal, devenea din ce în ce maĭ adîncă și maĭ largă. La 17 Martie 1887, într'un lung și admirabil discurs, el combătu cu o logică pe atât de strînsă pe cât știința sa era de vastă și avîntul sĕŭ măreț, permanența agiuluĭ, care luase niște proporțiĭ spăimîntătoare. In acea ședință, d. Take Ionescu dede niște lovituri puternice legendeĭ născocite și nutrite de ziarele liberale în sarcina partiduluĭ conservator, anume că sub domnia acestuia din urmă datoria publică s'a ridicat la cifre fabuloase, pe când guvernele liberale aŭ contribuit la dînsa cu

prea puțin. D-sa sfîrși arătând pagubele enorme ce rezultă pentru public și pentru Stat din existența agiuluĭ, și ceru încetarea acestuĭ flagel. Cererea iĭ fuse deșartă, căcĭ amicĭi Guvernuluĭ pretindeaŭ că, sub acel regim finanțiar, industria națională va prinde aripĭ și în cele din urmă se va ridica în slava ceruluĭ. De la 1887 Martie, d. Take Ionescu s'a înfipse din ce în ce maĭ adînc în acțiunea opozițio-nistă, și, atât prin eloquența cât și prin justeța vederilor sale, ajunse a fi unul din leaderiĭ opozițiuniĭ. Discursul sĕŭ asupra *Libertățiĭ alegerilor* (1887 Noembre 24), asupra *Libertățiĭ întrunirilor* sub guvernul luĭ I. C. Brătianu (1887 Decembre 16), asupra *Alegeriĭ de la Craiova* (1888 Februarie 13), asupra *Alegeriĭ din Brăila* (1888 Februarie 18), asupra *Tiranieĭ polițienești* (1888 Martie 14), i aŭ ridicat necontenit prestigiul în fața Camereĭ și l-aŭ designat în ochiĭ țăriĭ ca pe unul din viitoriĭ campioni aĭ libertăților publice. In această opoziție hotărîtă și energică contra guvernuluĭ luĭ Brătianu, în ultimele luĭ zile, sîntem datorĭ a recunoaște că d. Take Ionescu da dovadă nu numaĭ de știință și de talent, ci și de un mare curagiŭ, pentru că Miniștriĭ își încleștaseră mâĭnile în sfărîmăturile puteriĭ și luaseră o atitudine disperată! Este în amintirea tutulor cum ușierul Camereĭ, care se afla alăturĭ de d. N. Fleva, unul din oponențiĭ ceĭ maĭ aprigĭ, căzu lovit de un glonț în ziua de 15 Martie 1888! Guvernul de atuncĭ permitea o crimă, dar nu o disidență de opiniune!

Luându-și rĕmas bun de la iluziile tinereții sale și părăsind șirurile unuĭ partid pentru care nu maĭ avea nicĭ o simpatie, d Take Ionescu făcu o politică independentă, până când, adimenit de farmecul persoaneĭ luĭ Alexandru Lahovari și convins de viitorul partiduluĭ conservator, trecu în rîndurile acestuia din urmă, unde, atât prin puritatea motivelor ce l-aŭ determinat la această transgresiune cât și prin statornicia devotamentuluĭ sĕŭ către nouele sale alianțe, merită stima și încrederea tutulor. Dacă alțiĭ dintre tineriĭ noștri politicianĭ s'aŭ preumblat într'un timp relativ scurt prin toate grupările politice—, fie că nicĭ unul din ele nu li s'a părut în cele din urmă propriŭ a realiza idealul lor politic, fie că nu putea să le ofere atâta cât o inimă mare e capabilă să absoarbă—, d. Take Ionescu, în curs de aproape 12 anĭ, a rĕmas neclintit în partidul conservator, i-a dat toată inima și toată inteligența sa, a împărțit cu dînsul zilele de glorie ca și pe cele de restriște, a luptat în toată sinceritatea și din toate puterile pentru întărirea luĭ, în scurt, a bine meritat de la dînsul. Maĭ mult încă: primele sale atacurĭ contra partiduluĭ liberal n'aŭ fost nicĭ ferocĭ nicĭ virulente, precum sînt de obiceiŭ lovițurile apostaților. Alțiĭ aŭ fost chiemațĭ să ne dea asemenea priveliștĭ.

Precum observarăm maĭ sus, d Take Ionescu deveni, atât în discursurile sale politice cât și în splendidele sale pledoariĭ înaintea curților judecătorești, emulul celor mai însemnațĭ dintre oratoriĭ noștri. De la prima sa apariție în arena parlamentară și cu toată tinerețea vîrsteĭ sale, el se arătă maestru în stăpînirea și mânuirea limbeĭ, ceea-ce făcea un contrast isbitor cu majoritatea tinerilor ce se întorc de la studiĭ din străinătate. Insuși marele Alexandru Lahovari se slujea la începutul carieriĭ sale oratorice de multe cuvinte și structurĭ gramaticale, care acuzaŭ necunoașterea limbeĭ românești; dar spiritul sĕŭ eminamente cult și ju-

dițios triumfă pe deplin de aceste neajunsuri. Aceĭ ce l-aŭ auzit vorbind în culmea geniuluĭ sĕŭ, aŭ admirat dicțiunea luĭ abundantă și corectă, splendidă și viguroasă, care cădea ca o armă sdrobitoare asupra adversaruluĭ. D. Take Ionescu se afirmă de la primele sale discursurĭ orator român, pentru-că, făcênd strălucite studiĭ liceale în țară, își da pe deplin seama de ce este o expresie saŭ o construcție românească. Și aci se vĕzu necesitatea și folosul studiilor secundare din țară pentru ceĭ ce aŭ știut să și le aproprieze, oricât de acerbe ar fi acuzațiile aduse de unĭĭ inconscienți contra școalelor naționale. Așa dar de la primele sale discursurĭ, d. Take Ionescu construi nu numaĭ fraze corect românești, ci șiruri de perioade rotunde și artistice, fără premeditare, fără să se oprească la o vorbă, fără să se repete în expresiunĭ, cu o voce sonoră și sigură, cu o pronunțare așa de frumos articulată în cât nicĭ un sunet nu era sacrificat. Este adevĕrat că dicțiunea sa nu este așa de copioasă ca a d-luĭ Delavrancea, nicĭ gustul sĕŭ așa de rafinat, nicĭ timbrul sĕŭ așa de musical ca al d-luĭ Titu Maiorescu, nicĭ perioadele sale așa de lapidare ca ale luĭ Alexandru Lahovari, al cărui spirit înalt, întrepid mîndru de propria luĭ rectitudine și conscient de superioritatea luĭ morală, își crease o eloquență unică, ce consista din rațiune, pasiune și suveran dispreț către adversariĭ sĕĭ, contopite într'o patină indestructibilă. Cu toate acestea judecata unanimă a tutulor celor competențĭ pune cu drept cuvînt pe d. Take Ionescu pe aceeași linie cu ceĭ maĭ marĭ maestri aĭ tribuneĭ românești. Vom vedea pentru ce.

Efectul eloquenței d-luĭ Take Ionescu este în strînsă legătură cu simpatia ce d-sa are pentru ceĭ ce-l înconjură și cu simpatia ce d-sa inspiră celor ce-l cunosc. Nimenĭ nu se poate apropia de dînsul fără să simță farmecul persoaneĭ și conversațieĭ sale, aceleĭ conversațiĭ abundante, variate și pline de amenitate. Mîndria, care era trăsura de căpetenie a caracteruluĭ luĭ Alexandru Lahovari și care se manifesta în umbletul și felul luĭ de a rĕspunde la salutărĭ, ca și în ținerea capuluĭ sĕŭ, nu se pot observa nicĭ în atitudinea nicĭ în purtarea d-luĭ Take Ionescu. Dacă d-sa a atins pe cineva adînc saŭ i-a produs rănĭ nevindecabile, a făcut-o provocat, a făcut-o în ardoarea luptеĭ, unde aprinderea pasiunĭĭ nu te lasă să alegĭ locul unde trebue să daĭ. Este adevĕrat că d. Take Ionescu, cu toate protestările sale de abnegațiune, este un ambițios; dar ambițiunea sa nu pornește din motive de cupiditate, ci din setea ce are de a-și servi țara maĭ bine și cu maĭ multă demnitate decât alțiĭ. Nu crez că el ar dori să păstreze o situație lucrativă într'o administrație oarecare, dacă unul din amiciĭ sĕĭ ar avea nevoie de dînsa. Norocul ce l-a ajutat a urca, la o vîrstă cu totul tinĕră, treptele onorurilor celor maĭ înalte, nu i-a insuflat aroganța parvenituluĭ, precum schimbarea aceluiași noroc nu l-a aruncat într'o descurajare umilită. Ceĭ-ce l-aŭ cunoscut în culmea glorieĭ, nu aŭ uitat afabilitatea și delicatețа sa către ceĭ-ce'ĭ solicitaŭ ceva, nicĭ mulțumirea sufletească ce strălucea pe fața-ĭ, când putea face un bine în marginile legalităților. Cum că puterea pentru putere nu a fost ținta străduințelor sale, s'a vĕzut și din hotărîrea cu care a respins invitațiile de a intra în unele combinațiĭ ministeriale.

Nu e maĭ puțin adevĕrat însă că neființa sa în Cameră este pentru dîn-

sul o durere. A fi deputat, a lua parte la desbaterile în care se decide despre soarta țării, a combate o propunere greșită, mai ales când pornește de pe banca ministerială, și a pune în mișcare strălucitele valuri ale eloquenței sale,—este pentru dînsul o pasiune. Ce e drept, el a fost atâta timp copilul răsfățat al acelei Camere ce i este așa de dragă! De la vîrsta de 25 de ani el gustă desmierdările și beția triumfului parlamentar, și aceste triumfuri erau pentru dînsul fericirea supremă. Aceste victorii i au fost cu atât mai ușoare, cu cât el nu intra, ca cei mulți, ca să-și facă educația politică și oratorică pe socoteala răbdării auditorului, ci se înfățișa de la început armat de sus până jos cu toate aptitudinile necesarii celui ce iea parte la desbaterile celui mai înalt corp politic din țară. Și nu credem că sîntem în eroare afirmând că acele cunoștințe erau la înălțimea cunoștințelor ce posedau cei mai ilustri dintre parlamentarii noștri de atunci. Mintea sa pătrunzătoare îl făcea familiar în câteva zile cu cestiunile cele mai abstracte de finanțe sau de lucrări publice sau de organizație în general. Din notele ce-i procurau subbalternii săi, pe când era ministru, agera sa minte își asimila repede materialul trebuincios pentru un caz parlamentar.

Această repeziciune de a-și formula gîndirile în propoziții clare și de a le desvolta în perioade bine cumpănite, a dat prilej antagoniștilor săi, și în deosebi unui tînăr erudit înzestrat însuși cu o rară facundie, de a lua în ris această facultate prețioasă, ba chiar de a o degrada cu epitete injurioase. De aci conclusia că nu trebue să punem nici un preț pe cei favorizați de Dumnezeu cu darul de a vorbi frumos. Este adevărat că s'au găsit bărbați fără un dar excepțional de a vorbi, însă de o capacitate remarcabilă când era vorba de a administra un Stat, de a lua o măsură salutară la momentul decisiv sau de a înlătura o primejdie gravă. Astfel, este de notorietate publică că așa de mult lăudatul șef al partidului conservator Lascar Catargi, n'a pronunțat niciodată în Cameră sau în Senat un discurs de seamă; și cu toate acestea nimeni nu i-a contestat capacitatea de a conduce un partid mare, bunul simț administrativ și energia bărbătească în împrejurări de o gravitate excepțională. Unul din actele sale este așa de măreț, în cât nici chiar liberalii nu i vor tăgădui astăzi patrioticele urmări: e salvarea dinastiei în 1871, după nesocotita încercare de la sala Slătineanu. Dacă ne-ar fi permis a asocia un nume așa de modest cu al genialului Protector al Englitereĭ, vom adăoga că Oliver Cromwell nu numai nu știa să întocmească un discurs magistral, dar debita chiar non-sensuri în ocaziuni solemne. Și cu toate acestea de la dînsul datează superioritatea marinei engleze. Exemplele de felul acesta s'ar putea înmulți după voie. Este ușor de înțeles că, în Statele unde interesele politice se conduc din Cabinet, nu este trebuință neapărată de nici o eloquență. Ceea-ce trebue bărbatului căruia țara, de bună voie ori de silă, i-a încredințat destinele ei, este dreapta judecată, vigoarea în executarea măsurilor talentul de a descoperi aptitudinile și gîndurile oamenilor sau de a citi în semnele timpului. Principele Barbu Dimitrie Știrbei trece de cel dintâiu administrator ce a avut Țara Românească, și cu toate acestea nu știm să fi pronunțat vr'o dată alt discurs decât mesagiile citite înaintea Divanurilor sale. Intr'un Stat

despotic, șeful Cabinetului sau chiar ceilalți miniștri nu au nevoe de a fi maestri în mânuirea cuvîntului, ba pot fi chiar *Taciturni*, ca acel Willem de Orange, căruia Ollanda îi datora mîntuirea ei. Atâți miniștri și administratori mari ca Sully,, Oxenstierna, Pombal, Choiseul, n'au avut nici o ocaziune și poate nici n'au moștenit din naștere talentul de a convinge cu ajutorul cuvîntului niște adunări deliberative. Ei hotărau afacerile cele mai importante închiși în cabinetele lor sau cel mult asistați de câțiva consilieri intimi. Aceasta nu i a împedicat de a fi bărbați de Stat în toată puterea cuvîntului și de a aduce patriei lor servicii eminente.

Acest lucru se putea altădată și se mai poate chiar astăzi în unele State europene, ca în Rusia și Turcia. Din fericire, epoca în care s'a născut și trăește d. Take Ionescu reclamă de la oricine voește să-și servească patria în primele ranguri darul de a conduce pe oameni prin mijlocirea cuvîntului. De acest adevĕr încep a se convinge în România chiar aceia care, drept orice discurs către alegĕtori, le întorceau spatele, mulțumindu-se cu amabilitatea Guvernului. Se poate ca guvernul reprezentativ, care este guvernul vorbei, să ofere neajunsuri grave; până acum însă nu s'a găsit altul care să-l înlocuiască cu aceleași foloase pentru Guvernați, și, pe cât putem observa, lumea s'a săturat de acele Guverne părintești, care o lăsau să aștepte de la voia întîmplării ca supremul magistrat să fie un Caligula sau un Traian. De altmintrelea, prosperitatea de care se bucură țările cu Guverne parlamentare, a determinat pe cei mai mulți filosofi politici să încline pentru acestea din urmă. Dar, deși în sistemul reprezentativ puterea cuvîntului joacă un rol foarte important, totuși ea nu este hotăritoare; s'au vĕzut, atât la noi cât și la alte popoare, bărbați mânuind această armă cu o dexteritate uimitoare, fără însă ca pentru aceasta să se înalțe acolo unde ambițiunea lor îi împingea. Dacă această fluiditate în vorbire a produs câte odată iluzii și a suit la administrații însemnate pe niște frazeologi fără capacitate administrativă, asemenea erori sînt încă mai numeroase cu ridicarea taciturnilor sau a acelora care vorbesc într'o adunare deliberativă ca niște primitivi. In scurt, a pretinde că eloquența este incompatibilă cu capacitatea de a guverna este o erezie tot așa de plausibilă ca afirmația că taciturnitatea este trăsura de căpetenie a geniului politic.

Dacă își aruncă cineva privirea în trecutul d-lui Take Ionescu și dacă este în stare să judece cu nepărtinire, nu poate să-i refuze calitățile unui excelent ministru constituțional. Ni se pare, în adevĕr, că d-sa a dovedit că posedă privirea pătrunzătoare ce merge adesea până în adîncul lucrurilor, o judecată ce nu se prea rătăcește de capriciile imaginației, un simțimînt viu de ceea ce este drept, multă măestrie în scrima dialectică, un raționament solid și puternic, un spirit fecund în resurse, prompt în expediente, comprehensiv în organizație, perseverant în mijloece. Și deosebit de acestea o aptitudine minunată de a-și însuși orice subiect. Discursul sĕu asupra ágiului, asupra fortificațiilor Bucureștilor, asupra organizației cleruluĭ mirean, a organizării învĕțămîntului primar, sînt exemple de elasticitatea spiritului sĕu. Organizarea Ministeruluĭ Instrucțiunii și

Cultelor, deși prea costisitoare pentru finanțele noastre, este opera sa, și este, în general, considerată ca opera unuĭ om inteligent. Chiar tendințele sale ca Ministru de Finanțe cu toată critica acerbă ce i s'a făcut și i se face încă, porneaŭ dintr'un punct de vedere ceva maĭ înalt decât acela care a triumfat în urmă. D-sa susținea teoria cheltuelilor utile în locul teorieĭ parcimonioase cu orĭ-ce preț. Era ușor unuĭ partid politic, după ce dedese concesiunea drumurilor de fier pe preț de treĭ orĭ maĭ ridicat decât valoarea eĭ reală și după ce aruncase baniĭ publicĭ în sine-cure la niște favoriți nedemnĭ, să preconiseze acum sistemul economiilor obstinate, în disprețul desorganizăriĭ unor servicĭi importante și în disprețul umanității. Se poate ca contribuabiliĭ, de spaima spoririĭ impositelor, să fi aprobat ideia economiilor. Experiența s'a făcut, și continuă. Statul, se zice, are excedente și rezerve; dar aceasta nu este culmea științeĭ de a conduce Statul. Pe timpul Fanarioților, Statul, dacă nu avea rezerve, nu avea nicĭ o datorie; și cu toate acestea nimenĭ n'ar dori întoarcerea acelor timpurĭ fericite. Sub noua doctrină finanțiară, cu toate excedentele și rezervele așa de trimbițate, comerțul și afacerile stagnează, muncitoriĭ sufer, ceĭ maĭ mulțĭ într'o mizerie înfricoșată.

II.

Deși d. Take Ionescu este înzestrat cu una din cele maĭ extraordinare înlesniri de a vorbi, totuși d-sa vorbește numaĭ când trebue, și nicĭodată fără să-și pregătească discursurile. Aceste discursurĭ, deși pronunțate cu tot avîntul pasiuniĭ și cu tot abandonul entusiasmuluĭ de moment ce pare a le inspira, sînt totuși studiate cu luare aminte nu numaĭ în planul lor general, ci și în amĕnunte, în alegerea vorbelor, în contrastul ideilor, în seriarea argumentelor după valoarea lor, în alegerea și rotunjirea imaginilor (1). Firește, această pregătire nu se întinde asupra tutulor părților discursuluĭ; în părțile de mijloc saŭ în aluziunile provocate de ceea ce s'a petrecut în cursul desbaterilor, el se încrede maĭ mult în impulsul saŭ în judecata momentuluĭ, deși chiar aicĭ se poate descoperi câte o frază saŭ câte o idee care miroase a lampă, cum zicea un critic despre discursurile luĭ Demosthenes; dar marile pasagiĭ ale discursuluĭ, acelea care formează miezul luĭ și pe care publicul le admiră, sînt studiate cu îngrijire, cizelate și lustruite cu toată dragostea artistuluĭ, însă ținute în rezervă pentru un moment în care ele pot fi încorporate în părțile maĭ puțin însemnate, unde ele strălucesc maĭ tare, ca niște nestimate de o valoare înaltă într'un metal maĭ puțin prețios.

Uniĭ oratorĭ se feresc de a mărturisi că-și pregătesc discursurile. Credem că n'aŭ dreptate. Premeditația nu scade nimic din frumusețea lor reală. Timpul maĭ scurt saŭ maĭ îndelungat ce s'a pus pentru săvîrșirea uneĭ opere nu adaugă nicĭ nu micșorează valoarea eĭ înaintea cunoscătorilor. Este cunoscut versul luĭ Molière:

1) În ședința Camereĭ de la 13 Februarie 1883, un deputat din majoritate îl întrerupse întrebându-l „Este un discurs preparat?“

D. *Take Ionescu*: „Orĭ de câte orĭ vorbesc în Parlament, mĕ prepar, fiind-că m'aș crede nedemn de a sta aicĭ, dacă aș lua cuvîntul fără să mĕ gîndesc din înainte ce am să spun“.

Voyons, Monsieur : le temps ne fait rien à l'affaire. Cavour după ce-şĭ pregătea discursul ce avea să rostească în Parlament, îl zicea maĭ întâiŭ înaintea secretaruluĭ sĕŭ : era un fel de repetiţie generală. Lunga incubaţie a ideiĭ înlesneşte naşterea la timp a cuvîntuluĭ sănĕtos. De multe orĭ, ceea-ce vulgul profan numeşte improvizaţie, este descărcarea electrică a aceleĭ bateriĭ miraculoase ce se chiamă creier ; dar pentru-ca descărcarea să fie puternică, trebue ca bateria să se fi încărcat de maĭ înainte şi cu mult fluid. Din abundanţa cugetăriĭ rezultă vigoarea discursuluĭ. In fond, ceea ce este noŭ pentru auditor, este vechiŭ pentru orator. Acela ne interesează vorbind, care consumă într'un discurs de o oră capitalul meditativ al uneĭ zile, al uneĭ săptămânĭ, al uneĭ lunĭ, câte o dată al uneĭ vieţĭ întregĭ. Inlesnirea de a vorbi fără darul de a medita discursul este adesea orĭ o primejdie. Ni s'a întâmplat să auzim oratorĭ de reputaţie vorbind fără pregătire suficientă. Maĭ bine nu vorbeaŭ.

N'ar fi maĭ bine oare ca oratorul să şĭ scrie discursul ? Unele părţi, da ; altele, nu.

Adevĕrul este că discursurile luĭ Demosthenes şi ale luĭ Cicerone eraŭ scrise. Benjamin Constant şi Royer Collard işĭ aveaŭ discursurile pe foĭ de hârtie, de câte orĭ se suiaŭ la tribună. Cel dintâiŭ avea concepţia aşa de repede, în cât şi-le scria pe când vorbea adversarul căruia trebuia să-ĭ răspundă immediat. Mulţĭ oratorĭ din Constituanta de la 1789 urcaŭ treptele tribuneĭ cu caetul în mână. Inconvenientul acestuĭ metod este că cel ce vine cu discursul scris de a casă nu răspunde oratoruluĭ ce l'a precedat ; argumentele nu se ciocnesc între dînsele şi maĭ toate loviturile se pierd în vînt. Adunarea deliberativă se transformă în Atheneŭ.

Pe de altă parte, improvizaţia are avantajul de a stăpîni pe auditor, însă şi desavantajul de a stăpîni pe orator. Ea expune, chiar pe naturile cugetătoare, la excese de polemică, care transformă duelurile parlamentare în pugilate.

De aceea idealul unuĭ discurs este discursul studiat, pregătit, nu cel învĕţat pe din afară.

D. Take Ionescu cugetă asupra materieĭ discursuluĭ, devine stăpîn pe dînsa, şi astfel armat de sus pînă jos, se aruncă în arenă cu toată impetuositatea talentuluĭ şi cu toată vivacitatea inteligenţeĭ sale.

Această inteligenţă este scrisă pe toată fizionomia sa, care isbeşte printr'un relief accentuat şi atrage privirea ca un tabloŭ de maestru atîrnat pe părepĭ uneĭ pinacotecĭ. Mijlociŭ de statură, d sa poartă semnele uneĭ organizaţiĭ solide şi capabile de rezistenţă. Sănătos la corp ca şi la minte, d-sa poate suporta o îndelungată tensiune nervoasă, o încordare continuă. Pe când la uniĭ din egaliĭ sĕĭ de vîrstă ţesătura adipoasă le iea niște proporţiĭ marcante, la dînsul se vĕd numaĭ nervĭ şi muşchĭ, partea cea maĭ ideală din materialitatea omenească. Trăsurile feţeĭ sale sînt expresive şi armonice ; capul, proporţionat cu corpul, este plin de o desvoltare intelectuală uşoară de observat ; fruntea-i, fără a atinge dimensiunĭ exagerate, este frumoasă şi plină de viaţă. Sub dînsa lucesc doĭ ochĭ pătrunzĕtorĭ şi mobilĭ chiar când mintea sa este în repaos, dar nedescriptibil de

luminoși și plini de înțeles când sînt escitați. Gura, adînc ciselată, mai mult subțire decât cărnoasă, este un aliat gata a manifesta ideile ce se agită în creierul său supra-activ. Trăsurile sale bărbătești par, sub animația emoțiunilor ce le înnobilează a se dilata, până a deveni eroice. Cu toate acestea când pasiuni de un ordin mai puțin înalt câștigă ascendent asupra acestui copil impulsiv -- precum ele câștigă câte o dată asupra naturilor superioare în conflagrația luptei,—acele trăsuri, așa de capabile de a da expresiune la tot ce înalță natura noastră morală și intelectuală, se contractă și paloarea patimei concentrate se răspîndește asupra lor.

De altmintrelea este interesant să urmărească cineva pe d. Take Ionescu din momentul ce se arată în Cameră pînă la sfîrșitul ședinței. El intră de regulă cu mappa sa de avocat la subțioară, îmbrăcat elegant și îngrijit în toată persoana sa, fără a cădea însă în minuțiile de toaletă ale unui excentric. Ținuta sa este ținuta unui gentleman, nu a unui dandy. După câteva salutări amabile și strîngeri de mână în dreapta și în stînga, — căci d-sa nu merge țintă la locul său, nici nu umblă solitar ca acele păsări de pradă, de care se feresc toți, — d. Take Ionescu se așează în banca-i de deputat, caută unele notițe în mappa i, schimbând din când în când câte o vorbă cu vecinul său, apoi își încrucișează mâinile și ascultă cu luare a minte ceea ce se vorbește, mai ales dacă oratorul, de aceeași coloare politică cu dînsul sau de alta, spune ceva care-l interesează. Când se știe că are să vorbească și dînsul, fie că este în Guvern sau nu, se observă în Cameră un număr de deputați mai mare decât de obiceiu. Când iea cuvîntul, el evită de regulă exordiile oțioase, convins de mai înainte că va fi ascultat. De aceea intră d'a dreptul în subiect, fără încercări deșerte de a capta bună-voința auditoruluĭ, fără prefață apologetică. Atunci se aude, câteva secunde, o voce de contralto, de ocamdată monotonă, puțin ascuțită scoțând vorbe cu o repeziciune inconcepibilă. După trecerea acestei prime faze se observă că un orator, și încă un orator nu de ordin comun, a intervenit în discusiune, pentru că o salvă de aplause dintr'o parte a Camerei deșteaptă pe apatici, îndemnându-i să urmeze această voce extrem de volubilă în cursa ei repede prin subiect, în care oratorul a intrat cu resoluțiune și fără pauză, ca un tren expres ce nu se oprește decât la capătul liniei. Alergând fără preget, neoprindu-se nicĭodată să caute vre-un cuvînt sau vr'o ideie, neoprindu-se nici chiar ca să respire, intelectul său câștigă o nouă vitesă și o nouă vigoare cu cât înaintează, tîrește după dînsul în fuga-i vertiginoasă cortegiul subiectului cu toate atributele posibile și cu toate ilustrațiile lui, cu puterea unui uriaș, lăsând fișii de lumină pe cărarea ce străbate, până când face sforțarea supremă, care culminează într'o perorație scurtă și luminoasă, precisă și clar formulată, care încheie întregul discurs; iar auditorul, în urma virtejului de fapte, ideĭ și emoțiuni, prin care l-a tîrît oratorul, este lăsat fără voință proprie, fără putere de a cugeta alttel. De și s'a zis, cu multă dreptate, că cel mai bun discurs poate cel mai mult convinge pe auditor dar nicĭodată schimba rezultatul votului, totuși cunosc cazuri parlamentare, în care d. Take Ionescu, prin puterea cuvîntului său, a decis unele bile să cază în urna ce le-a indicat dînsul.

Intreruperile care de regulă desconcentrează și descurajează pe vorbitorii de rînd, sînt pentru adevěrații oratorĭ ocaziunĭ de avînturĭ nouĭ. In deosebĭ, eloquența d-luĭ Take Ionescu dobîndește prin întreruperĭ o nouă vigoare; imaginația sa descopere orizonturĭ maĭ întinse, dialectica sa devine maĭ încordată, aparatul sĕŭ nervos se instrunează pe un diapason maĭ ridicat. Mĕ gîndesc la sesiunea extraordinară a Parlamentuluĭ din Iunie 1899. In Senat, cu ocaziunea rĕspunsuluĭ la Mesagiŭ, d. Maiorescu pronunțase unul din acele discursurĭ magistrale, care sgudue banca ministerială și a cărui temă fusese ingerența Guvernuluĭ în alegerĭ. Eloquența d-sale, întotdauna înaltă, avea de rîndul acesta o maiestate rară, o vigoare concentrată, pe care o releva acțiunea sa cu totul superioară. D. Take Ionescu se însărcinase a rĕspunde d-luĭ Maiorescu, și dejà vorbea de aproape o jumĕtate de oră, rĕsturnând largile propositiunĭ ale antagonistuluĭ sĕŭ și strîngêndu-l în spirala implacabileĭ sale logicĭ, — cînd un senator din opoziția liberală ĭĭ aruncă deodată o provocațiune, care nu putea și nu trebuia să rĕmână fără rĕspuns. De o dată d. Take Ionescu părăsește pe inimicul din față, spre a se năpusti asupra acestuĭ noŭ venit, și lupta sa în treacăt contra acestuĭ adversar neașteptat, constitue una din cele maĭ frumoase paginĭ ale istorieĭ noastre parlamentare. D-sa grămădi fapte peste fapte și argumente peste argumente, apropiă trecutul de prezent, puse față în față mărturisirile ant rioare ale antagoniștilor sĕĭ cu atitudinea lor actuală, mânui cu o artă și un *à propos* singular argumentul *ad hominem*, și, ca un cursier intrepid, ce zărind în drumu-ĭ o năpircă, se retrage un moment dinaintea hidoaseĭ reptile, spre a-și lua puternouĭ și apoĭ se asvîrle asupră-ĭ cu tot avîntul inimeĭ sale —, ast-fel d. Take Ionescu, desorientat un moment de această întrerupere, se opri puțin spre a 'și reculege puterile, și, într'o improvizație, cea maĭ strălucită ce cunosc în viața noastră politică, reduse la un mutism absolut pe neastîmpĕratul întreruptor.

III

Sînt douĕ felurĭ de dialecticĭ: una insinuantă și fină, alta nervoasă și strînsă; una care 'și face loc cu vîrful săgeților sale ascuțite, alta care sdrobește cu mulțimea și greutatea argumentelor sale; una care se învîrtește la început pe departe împrejurul cestiunii, se apropie mereŭ de dînsa și pătrunde în ea prin încheieturĭ și, ca să zicem așa, prin porii armatureĭ adversaruluĭ, pe care ĭĭ lărgește cu vîrful corosiv al stiletuluĭ sĕŭ; alta care caută d'adreptul cestiunea în cestiune, o găsește repede și o pune sub o lumină așa de scînteietoare, în cât iea vĕzul celuĭ ce se obstină a o privi.

Cea dîntâiŭ e proprie d-luĭ Maiorescu, cea din urmă d-luĭ Take Ionescu. Unul, cu o precauțiune subtilă, începe cu o propoziție generală, pe care o stabilește pe o temelie puternică, și din care, cu o logică, pe care am numi-o matematică dacă n'ar fi îmbrăcată într'un vestmînt artistic, trage concluziunĭ peste concluziunĭ, care învinș orĭce resistență. Celalt se aruncă d'a dreptul *inme dias*

res, ca poetul epic preferit de Horaţiŭ, şi învîrtind obiectul în toate sensurile, te face să-l vezĭ sub coloarea sub care l'a vĕzut el.

Sînt douĕ felurĭ de eloquenţă: una care'şĭ înmulţeşte laţurile-ĭ meşteşugite împrejurul adversaruluĭ, le strînge din ce în ce cu maĭ multă putere, împleticeşte pe inimic în cursele ce i-a întins, îl fermecă cu ochiĭ, îl ţintueşte pe loc şi-l omoară cu muşcăturile-ĭ ascuţite; alta care iese din fundul inimeĭ ca dintr'un isvor bogat, împinge cu vehemenţă abundantele-ĭ unde, rĕstoarnă cu impetuositatea mişcăriĭ sale piedicele ce i se opun, apucă în vîrtejiurile eĭ şi cufundă materiile ce încearcă să o turbure.

D. Maiorescu are pe cea dintăiŭ; d. Take Ionescu pe cea din urmă.

In unele din discursurile d-luĭ Take Ionescu, maĭ ales în cele pronunţate cu ocazia Adreseĭ, întîmpinăm o acumulare enormă de cifre, de raţionamente, de fapte luate din toate domeniile cugetăriĭ, care aleargă ca nişte legiunĭ disciplinate spre punctul ameninţat. Şi ceea-ce este în adevĕr uimitor, este că toate acestea d-sa le are în cap, nu pe hârtie. O asemenea siguranţă de memorie şi o astfel de abundanţă de materie, expusă într'o limbă fluentă, corectă şi colorată, este un fenomen, dacă nu unic, cel puţin foarte rar, în orĭ-ce caz admirabil, chiar in viaţa parlamentară a Statelor celor maĭ înaintate. Stilul sĕŭ particular de eloquenţă, repeziciunea concepţieĭ şi expresieĭ, varietatea şi vioiciunea acţiuniĭ sale, chiar vocea sa, aci adîncă, aci acută în escitarea emoţiuniĭ, aci vibrantă şi pătrunzătoare în aprinderea pasiuniĭ, disfid orĭ-ce descriere. Condeiul nu este în stare să ne dea o idee tangibilă de ceea-ce este d. Take Ionescu în momentele sale de inspiraţie. Când impulsiunea îl stăpîneşte, el pare un posedat; firea luĭ impresionabilă este mişcată pînă în adîncurile eĭ, fîntâna sufletuluĭ luĭ face să curgă necontenit apa dătătoare de viaţă; capul sĕŭ pare că luceşte ca un glob de foc şi sufletul luĭ caută să iasă prin toate canalurile expresiuniĭ. Fel de fel de ideĭ şi cuvinte năvălesc în creierul sĕŭ şi se năpustesc în afară în scurtul timp, în care escitarea îl grăbeşte să scoaţă întregul sĕŭ suflet în fraze sonore, cristaline şi energice.

D. Delavrancea, într'unul din admirabilele sale discursurĭ caracteriza cu aceste cuvinte lapidare calităţile inteligenţeĭ şi inimeĭ d-luĭ Take Ionescu. «Strălucirea d-luĭ Take Ionescu, zice d-sa, orbeşte pe ceĭ care nu pot privi în sus cu admiraţiune; eloquenţa luĭ fermecătoare irită capetele înguste şi invenineazā sufletele micĭ; inima luĭ bună. bună în toată nobleţea cuvîntuluĭ, fatal coalisează pe toţĭ ceĭ rĕĭ; vasta luĭ minte stîrneşte pleava din rîndurile adversarilor, şi furia lor creşte pe mĕsură ce creşte numele aceluia pe care-l admirăm cu toţiĭ». [1])

Aceasta este încă o eloquenţă de cea maĭ nobilă extracţiune, cu atât maĭ nobilă cu cât porneşe din stratele cele maĭ desinteresate ale fiinţeĭ omeneştĭ.

Astăzĭ aceştĭ doĭ fruntaşĭ aĭ tribuneĭ româneştĭ luptă în douĕ tabere adversare, cu aceeaşĭ pasiune cu care, acum aproape treĭ anĭ, luptaŭ între protagoniştĭ pentru cauza cea bună. Precum, sub arşiţa uneĭ căldurĭ intense, metalele cele maĭ eterogene se topesc şi se amestecă între ele spre a forma un aliaj

1) Şedinţa Camereĭ de la 10 Februarie 1900.

de o forță nedestructibilă, de asemenea sub entusiasmul patriotismului, naturele cele mai depărtate unele de altele, G. Gr. Cantacuzen, T. Maiorescu, Take Ionescu, Delavrancea, A. Marghiloman, N. Filipescu, N. Fleva, etc., se aglutinară într'un singur suflet, ca să pună capăt unui guvern bănuit de trădare. Interesul suprem, măreața și sfînta idee a românismului, șterse deosebirile dintre dînșii, sufocă ambițiunea și egoismul fiecăruia; ura comună contra omului, pe care, în adîncul inimii lor, îl credeau fatal, produse un entusiasm care merse pînă la uitarea de sine. Atunci se născu o eloquență violentă pînă la acuzația capitală, cinică pînă la injurie, dar puternică, măreață, gigantică, ca și cauza pe care o apăra. Atunci toți corifeii partidului conservator, afară de unul singur, d. P. P. Carp, înțeleseră că datoria și rolul lor nu era de a se ascunde la spatele bagajelor ambulanței, ci de a înainta în primele rînduri ale bătăliei, spre a înfige drapelul biruinței pe zidurile cetății vrăjmașe; și soldații, înbărbătați de vitejia șefilor lor, îi urmară cu entusiasm și nu depuseră armele decât după ce intrară victorioși în fortăreața asediată.

Dar oare în cetatea asaltată erau trădătorii? Dumnezeu singur sau mai bine istoria va da odată răspunsul definitiv la această întrebare. Noi auzeam de o parte și de alta acuzații pasionate, de care răsuna văzduhul. Însă tu, o Românie, dulcea și augusta noastră mamă, vis etern al inimilor noastre, strînge-i pe toți la sînul tău, ca pe adevărații tăi fii. Poate că unii, în setea lor de a te servi, nu s'au inspirat în deajuns de geniul tău mîndru și demn; dar sufletele lor, ca ale noastre, sînt pline de sentimentul independenței și măririi tale. Ei și-ar da voioși viața ca să te vază fericită și puternică, precum au fost gata a o da în momentele tale supreme. Da, tu trebue să uiți multe acelora, care poate nu s'au priceput cum să te servească, dar care, în adîncul inimii lor, te iubesc! Nu-i blestema, dar, o patrie adorată, și priimește, ca o expiație pentru greșelile lor, sacrificiile și inteligența acelora dintre fii tăi, care știu și pot să te înalțe acolo, unde cu toții și din toată inima dorim să te vedem!

ANG. DEMETRESCU

STUDIU ASUPRA POEZIEI VERSIFICATE

Modernitatea a declarat războiŭ poezieĭ versificate, spiritele cele maĭ coprinzătoare ale vremeĭ noastre [1]) s'aŭ pronunțat fățiș împotriva formelor artificiale, meșteșugite, ale versuluĭ. Invinuirile ce i-se aduc de către diferiții învățații saŭ criticĭ, sunt în general aceleașĭ: «o formă copilărească și puțin încăpătoare»; judecând însă din puntul de vedere al natureĭ dovezilor pe care se sprijin acuzările, găsim antagoniștiĭ versuluĭ împărțiți în treĭ grupe, căcĭ treĭ sunt căile pe care se avîntă moartea asupra versuluĭ: drumul lung al istorieĭ, poteca cotită a criticeĭ artistice, cărarea netedă a științeĭ.

Să analizăm puțin validitatea argumentelor vrajmașe împărțite în grupe.

ISTORIA

Istoria care în timpul din urmă, a câștigat o însemnătate și o autoritate învederată și care are cea întâĭ cuvîntul în orice chestiune, își ia asupră-ĭ sarcina de a arăta că întrebuințarea limbeĭ versificate, e părăsită puțin câte puțin în cursul veacurilor luminate de propășirile stăruinței omenești și că neavênd nicĭ o rațiune a fi tratată altfel de viitorime, trebue fatalmente să dispară.

Străvechile literaturĭ, în deosebĭ cea Sanscrită, sunt un șir de poeme una maĭ frumoasă și maĭ încăpătoare de înțeles decât cealaltă; vizionariĭ Indieĭ neaŭ lasat drept moștenire o comoară de poeziĭ care după miĭ de anĭ ne uimește încă prin neasemănata-ĭ perfecțiune.

Lumea greacă a glorificat poezia versificată, îmbrăcând cu haina eĭ pompoasă formele cultuluĭ și întreaga manifestațiune a vieții sociale.

Strălucita civilizație Elenă, ce se lămurește azĭ, grație spirituluĭ modern așa de cercetător și activ, ne înfățișază icoana uneĭ vieți-serbătoare, o viață consacrată frumosuluĭ, așa că ne pare poveste o lume în care se ligifera în versurĭ, se cântaŭ zeiĭ și eroiĭ învingătorĭ la jocurĭ în versurĭ, să păstra comoara trecutuluĭ închisă în versurĭ, să găteaŭ dorințele în versurĭ și să cristalizaŭ gîndirĭ adîncĭ cât lumea iarăși în versurĭ.

---

1) Spencer, Renan, Zola, Hartmann, Rusckin și alțiĭ.

Romanii aŭ împodobit şi eĭ cu arabescurile minunate ale versuluĭ, monumentele gigantice de fapte strălucite ale naţiuniĭ lor, ale căreĭ hotare eraŭ aproape hotarele lumeĭ vechĭ. Mulţime de secolĭ edera poezieĭ versificate, îmbrăţişat-a vlăstarele cele maĭ tinere şi maĭ glorioase ale activităţiĭ omeneştĭ. Maĭ târziŭ când potopul de barbarĭ s-a revărsat asupra Europeĭ, ca şi toate artele, surorele sale, poezia versificată s'a resimţit de dureroasa robie şi a vegetat aproape moartă restimp de veacurĭ.

Epoca medievală plină de cavalerism şi îndrăgostelĭ învăpăiate, i-a restituit cultul prin cântările trubadurilor ce dădeaŭ farmec vieţiĭ nebune de atuncĭ. In secoliĭ următorĭ poezia versificată serbătoreşte victoriile popoarelor ce se încheagă în limbele noĭ ce se plăsmuesc. Pe măsură însă ce orizonul civilizaţiunilor se micşorează împărţindu-se, poezia versificată îşĭ pierde caracterul universal şi strălucirea din veacurile apuse. Trecênd de pe scena civilizaţiunilor Indiene, Grece şi Romane, pe scenele din ce în ce maĭ micĭ ale civilizaţiunilor popoarelor ce se perindează în nesfîrşirea vremiĭ, poezia versificată decade puţin câte puţin. Triumful sĕŭ ca şi al uneĭ artiste ce coboară din centrele marĭ de poporaţie în adormitele oraşele de provincie, devine mereŭ maĭ puţin însemnat. A rare-orĭ câţĭva oamenĭ de geniŭ, ce îmbracă în versurĭ ideĭ şi sentimente alese, revarsă lumina creaţiunilor lor peste hotarele patrieĭ; mulţimea mare de poeţĭ însă, sunt cunoscuţĭ doar de câteva generaţiĭ ale neamuluĭ din care fac parte.

Istoria s'a ţinut prin urmare de cuvînt: după ce ne-a arătat o lume ce se împodobea în versurĭ, ne pune sub ochĭ modernitatea care zimbeşte cu bunăvoinţă plină de milă şi ironie gîndind la legĭ versificate . . . . .

Maĭ mult chiar, pentru a rĕmânea consequentă caracteruluĭ ştiinţific ce i-a fost recunoscut de curînd, Istoria întreprinde explicarea fenomenuluĭ de degenerare al versuluĭ semnalat de dînsa, sprijinindu-se pe ultimele ideĭ la care s'aŭ oprit cercetările moderne, adică luând drept punt de plecare arătările luĭ Guyau «Versul e forma în care năzueşte să se statornicească orĭce gîndire întovărăşită de emoţiune». Istoria pretinde că însemnătatea poezieĭ versificate, trebue să varieze potrivit caracteruluĭ vremeĭ, învederat fiindcă de îndată ce elementul sĕŭ constitutiv este emoţiunea, ea va prezenta cu atât maĭ multă saŭ maĭ puţină vitalitate, cu cât timpul producţiuniĭ sale, va fi maĭ mult saŭ maĭ puţin propriŭ a emoţiona. La rîndu-ĭ, emoţiunea avênd nevoe pentru a sa producţiune de necunoscut, iar sarcina propăşiriĭ omeneştĭ, fiind tocmaĭ descifrarea legilor ce o cîrmuesc fenomenele, adică înlăturarea tot maĭ cu isbîndă a neprevĕzutuluĭ, urmează logic, că însemnătatea producţiuniĭ versificate să se găsească în raport invers cu gradul de desvoltare al ştiinţeĭ, care progresând necontenit o condamnă la moarte apropiată, veacul eminamente ştiinţific în care trăim—fiind acel al agonieĭ sale—învederată prin accidentele patologice aşa de acuzate în opera «decadenţilor».

CRITICA ARTISTICĂ.

Alăturĭ de asigurările istorieĭ, maĭ mulţĭ învăţaţĭ contimporanĭ prevĕd poezieĭ versificate un sfîrşit apropiat. De o pildă H. Spencer, pentru care arta în

general e tot așa de amenințată ca și versificațiunea zice: «Cândva știința recunoscută superioară și mai frumoasă (ca arta), va stăpini triumfătoare». Renan e de părere că: «Va veni un timp în care artistul cel mai însemnat va fi socotit drept un lucru învechit, aproape nefolositor; învățatul din potrivă, prețui-va mereŭ și din ce în ce mai mult.» Taine arată că: «Sunt arte cărora viitorul nu le făgăduește alimentele de care aŭ nevoe». (Poezia versificată e din ele) Hartmann e și mai sentențios: «Arta, zice el, este condamnată a nu fi pentru maturitatea omeniriĭ, decât ce sunt pentru bursierii din Berlin farsele micelor teatre». Stendhal difinește versul «o formă copilărească bună pentru vremile primitive și cere ca poezia să fie scrisă în proză cum se cuvine uneĭ epocĭ cuminți». (Citat de Gautier). Rusckin, Sully Prudhomme Schérer împărtășesc aceleași vederi. Însuși marele Théophile Gautier, denumitul de cătră Baudelaire: «Poëte impeccable, parfait magicien ès lettres francaises», însuși el apărătorul cel mai aprig al versuluĭ pentru care a împins cultul până la fanatizm, însăși el amărit de nepăsarea și utilitarizmul vremeĭ în care trăim, a scris această mărturisire: «Indeobște, nu se face mare sgomot împrejurul volumelor de versurĭ, ele nasc, vegetează și mor în tăcere, căcĭ doĭ saŭ treĭ poeți cel mult, ne ajung pentru consumațiunea intelectuală[1]) Guyau în lucrarea sa intitulată «Les problèmes de l'ésthétique contemporaine» analizând cu pătrunderea ce caracterizează întreaga sa operă, condițiunile de traĭ în societatea modernă, arată că ele sunt prielnice artelor în general. Întru cât privește versul, genialul cugetător francez (poet și el) deși atacă în fals toate argumentele ce se încearcă să dovedească descreditarea versuluĭ, nu poate totuși decât interpreta mai încrezător evidența care atestă că poezia versificată a pierdut mult din vechea eĭ însemnătate și că societatea de azĭ cu spiritul științific și mercantil de care e stăpînită, constitue un mediŭ mai puțin propriŭ desvoltăriĭ sale ca acel din trecut, fără ca prin aceasta să înțeleagă că versul e condamnat, căcĭ: tocmaĭ elementul distinctiv al veaculuĭ nostru, calitatea aceea analitică așa de lucidă și pătrunzătoare care scormonește totul, proclamă adevĕrul orĭ unde-l întîlnește și trage din el foloase practice la orĭce pas, tocmaĭ el ajută indirect poezia versificată împrumutându ĭ motive științifico-filosofice drept subiect. În adevĕr: cele douĕ tărîmurĭ ale investigațiunilor științifice: lumea materială și lumea intelectuală, eraŭ învăluite pănacum douĕ, treĭ sute de anĭ în năframa necunoscutuluĭ; cugetarea ajutată de observațiune străbătênd icĭ și colo fragedul țesut de umbre ce ascuneeaŭ faptul, arunca privirĭ lacome în țară pline de mistere și interpretând puținul ce prinsese după jocul liber al închipuiriĭ, găsea subiecte de versificat. Astăzĭ știința ajutată de o mare mulțime de instrumente și însghebărĭ mecanice ingenioase a gonit basmele și minunile din cer dând drept de stăpînire realităților.

Cucerită de măreția științeĭ ce păsește chiar înaintea închipuiriĭ, poezia versificată, se oglindește în ea și strălucește glorios, mulțumită caracteruluĭ filosofic pe care și l'a apropiat, adică unor perspective adincĭ populate de gînduri neperitoare. Dacă Guyau vrea însă ca poezia versificată să fie științico-filosofică — se reprezinte ideĭ, cum zice el — apoĭ un mare numĕr de criticĭ însemnați, se

1) Th. Gautier. Charles Baudelaire.

ridică tocmaĭ împotriva acesteĭ calităţĭ care pentru dînşiĭ o sileşte să decadă; căcĭ caracterul ştiinţific prin care se impune unuĭ cerc strimt — aristocraţieĭ minţiĭ — o face inaccesibilă mulţimiĭ, desbrăcând-o astfel de calitatea fundamentală a operilor de artă : *universalitatea.*

Părăsind lumea sideralĭ unde aŭ secat isvoarele de poveştĭ menite s-o fecundeze şi unde aŭ rĕmas numaĭ abstracţiunĭ algebrice şi metafizice ce nu încap în mintea tuturor, poezia versificată se coboară din noŭ între oamenĭ. Noul orizont ce se desfăşoară înaintea sa, e foarte bogat : sufletul omenesc — viltoarea aceea uriaşă în care se sbucium apururĭ dorinţele să intre în fapte ca stropiĭ în vad, în care se amestecă duioşia cea maĭ fragedă, patimile şi suferinţele cele maĭ vinovate. Sufletul omenesc mereŭ altul, deşi în vecĭ de vecĭ acelaşĭ, dă poezieĭ versificate un material viŭ, cald, vibrând de lirizm, de durere, de entusiasm, de desnădejde.

Critica tăgăduieşte însă versuluĭ capacitatea fericită pe care o aŭ celelalte arte de a se modela asemănător cu relieful aşa de răsvrătit al vieţiĭ. Ajutorată de ştiinţă adică devenind filosofică, poezia versificată a devenit şi inaccesibilă ; silindu-se a înfăţişa viaţa, adică a se încovoia după arabescul răsvrătit al simţiriĭ moderne, ea işĭ simte când rigiditatea ritmuluĭ, când povara rimeĭ. Descurajată la fiecare pas de greutăţĭ ce nu poate învinge, poezia versificată se aruncă în *ex travaganţe* ruinătoare, care nu numaĭ că nu-ĭ daŭ originalitatea căutată, ci o înfierează cu stigmatele zădărnicieĭ sale, înfăţişând-o apoĭ lumiĭ ca pe o femee desfrînată, atinsă de nevroză şi stîrnind milă în loc de admiraţie.

Iată apreţuirile multor criticĭ fruntaşĭ asupra poezieĭ versificate ; drept lămurire şi mîngăere, eĭ adaogă speculând asupra premiselor enunţate : dacă omul spiritual nu ar tinde a deveni din ce în ce maĭ complex, dacă progresul nu ar fi creat raporturile sociale moderne prin care se deosibeşte aşa de mult lumea nouă de cea veche, poate poezia versificată ar fi lăsat în urmă celelalte arte, menţinându-se la înălţimea trecutuluĭ glorios. Versul însă e cu totul impropriŭ pentru a exprima simpatiile vaste şi nedefinite, înfrăţirea cu întregul existent la care aspiră sufletul modern, şi maĭ cu seamă pentru a reda nuanţele psihice închise în stărĭ de conştiinţă schimbătoare ca unda, în acte emotive ce scapă aproape percepţiunĭĭ şi vorbeĭ. Romanul, drama şi muzica, capabile a zugrăvi noul fel de a simţi, propăşesc în dauna versuluĭ, care nu poate împinge sinceritatea până la viaţa adevĕrată, stingherit fiind de cerinţele ritmuluĭ şi ale rimeĭ. In rezumat critica cuvintează : nemaĭ putînd urmări diversitatea manifestaţiunilor sufletuluĭ modern aşa de rafinat şi complex, cum o fac celelalte arte, poezia versificată decade ; critica ajunge prin urmare la aceleaşĭ concluziĭ ca şi istoria.

ŞTIINŢA.

Ştiinţa modernă studiind comparativ evoluţia civilizaţiilor omeneştĭ şi a inteligenţelor individuale închise în ele, a stabilit că omul în desvoltarea sa intelectuală trece succesiv prin chipurile de manifestare caracteristice civilizaţiunĭĭ raseĭ sale, tot aşa precum în evoluţiunea sa embrionul aminteşte depărtat, for-

mele prin care a trecut specia din care face parte individul zămislit. In respectul acesteĭ legĭ, urmează că poezia versificată, care la începutul civilisaţiilor omeneştĭ a avut o perioadă de glorie corespunzătoare în viaţa indivizilor anilor de entusiasm aĭ copilărieĭ în care toţĭ suntem poeţĭ, să prezinte în epoca de maturitate a civilizaţiunilor o fază de degenerare corespunzătoare dezinteresării din ce în ce maĭ complectă a indivizilor pentru poezie pe măsură ce vremea îĭ depărtează de tinereţă. Studiul cronologic al operilor datorite oamenilor marĭ, stabileşte că mulţĭ dintre eĭ, poeţĭ de fapt la început, aŭ părăsit uniĭ maĭ curînd alţiĭ maĭ târziŭ limba versificată pentru a scrie proză saŭ poezie în proză, dând astfel o expresie reală legeĭ enunţate. Această afirmaţiune e ilustrată de nume celebre: Sainte-Beuve, Gautier, A. Daudet, E. Quinet, Theuriet, Lefèvre, Maupassant, Guyau, G. D'Anunzio, P. Bourget, Jeanne Loiseau, A. France etc. etc... maĭ mult chiar, însişĭ marii poeţĭ ca Shakespeare, Dante, Voltaire, Hamilton, Byron, Goethe Schiller, Heine, Lamartine, Rusckin, Le Musset, aŭ scris tot aşa de mult şi uniĭ tot aşa de bine şi proză; acelaşĭ lucru nu s'ar putea spune însă de poeţiĭ Indieĭ, Grecieĭ şi Romeĭ.

Din apropierea făcută între desvoltarea civilizaţiilor omeneştĭ şi a inteligenţelor individuale, ştiinţa trage decĭ concluzia la care s-aŭ oprit istoria şi critica, anume: poezia versificată îşĭ pierde însemnătatea pe măsură ce spiritul analitic, practic, îşĭ afirmă drepturile, adică în perioada de maturitate a civilisaţiunilor şi indivizilor şi aceasta cu atât maĭ repede, cu cât ne apropiem de sfîrşitul unora şi altora.

* * *

Ce se spune astăzĭ de poezia versificată s'a spus în diferite rinduri de celelalte genurĭ literare şi de arte în general de pildă de sculptură când s-aŭ cunoscut minunile statuarieĭ grece şi după Michel Angelo Buonarotti, de tragedie după Shakespeare saŭ după perioada clasică franceză, de pictură după renaştere şi după Rembrand. Aceste părerĭ sunt totuşĭ departe de a se fi adeverit, de aceea e firesc să ne întrebăm dacă poezia versificată e istovită în adevĕr, saŭ trece numaĭ prin una din acele perioade de sterilitate aparentă în care puterile de propăşire obosite de munca secularĭ se reculeg fecundând totuşĭ germeniĭ operilor viitoare.

Poate că starea actuală a poezieĭ versificate, înseamnă un moment hotărîtor al evoluţiuniĭ sale, anume acel în care ideile şi simţimintele nouĭ ce nu pot rĕmânea străine de dînsa, caută în întunericul necunoscutuluĭ şi nesiguranţeĭ, forma luminoasă ce le-ar coprinde mlădiindu-se după relieful schimbător al vieţiĭ. Dacă versificaţiunea de azĭ, nu maĭ rĕspunde chemăriĭ sale, nu urmează că trebue să moară; ea poate să se prefacă.

Maĭ mult chiar, suntem îndrituiţĭ a nădăjdui că lucrul se va întîmpla, căcĭ: versul a isvorît din o nevoe a minţiĭ noastre, aceea de a serbători şi statornici prin muzica vorbeĭ activitatea glorioasă a sufletuluĭ; această nevoe se resimte încă şi se va resimţi probabil totdeauna, aşa fiind, *versificaţiunea nu are cuvînt a dispărea, ci urmează numaĭ să se transforme potrivit cu elementul psichologic care i-a dat naştere şi care încearcă în prezent modificaţiunĭ capitale.*

* * *

Incredinţându-ne că una din arte decade, pe când surorile sale se menţin saŭ propăşesc necontenit, suntem datorĭ să ne întrebăm—pentru ce?— Oare elementele propriĭ existenţeĭ sale, aŭ devenit incompatibile cu cerinţele idealuluĭ modern al arteĭ? Această chestiune provoacă însă o alta şi anume: Ce năzueşte arta aşa cum e înţeleasă astăzĭ? «Să producă o emoţiune estetică cu caracter social» [1]) «Să manifesteze un caracter însemnat, covîrşitor, o idee de preţ, maĭ complect şi maĭ înţeles de cum o face realitatea» [2]) Poezia versificată nu maĭ poate oare obţine aceste efecte? Se zice că nu. De ce? Fiindcă «nu poate reda gîndirea modernă aşa de bogată şi schimbătoare» [3]) Dar pentru ce nu maĭ poate reda această gîndire? Fiindcă «e o formă meşteşugită, antinaturală, neîncăpătoare şi nemlădioasă». Să cercetăm maĭ de aproape învinuirile aceste.

Poezia versificată nefiind decât o alcătuire ritmică de vorbe — haine ale cugetărilĭ şi simţimintelor—saŭ maĭ complect o expresiune muzicaiă a *ideeĭ-emoţiune* care işĭ desăvîrşeşte armonia prin rimă, de îndată ce e socotită ca neîndestulătoare pentru a prinde şi reda chipul sufletesc modern, idealul actual al arteĭ, urmează că elementele sale componente, saŭ felul lor de îmbinare se împotriveşte la aceasta

De sigur nu lipsa de vorbe a limbeĭ versificate stinghireşte traducerea idealuluĭ modern în versurĭ. De îndată ce acest ideal a păşit pragul luminos al conştinţeĭ alegêndu-şĭ o manifestaţiune exterioară proprie, un *cuvînt-simbol*, cuvîntul convenind tot aşa de bine poezieĭ ca şi prozeĭ, nu maĭ există raţiune pentru care versul nu l'ar putea reda. Admitem chiar că sunt stărĭ sufleteştĭ care ar impune întrebuinţarea unuĭ cuvînt tecnic... eĭ şi? Lucrul s'a făcut şi se maĭ poate face, saŭ în cazul cel maĭ rĕŭ se poate recurge la o figură stilistică înlocuitoare. Şi maĭ mult încă, presupunênd că sufletul modern încearcă nostalgiĭ vagĭ, impresiĭ nelămurite ce nu s'aŭ desprins încă deplin din nebuloasele minţiĭ, clar-obscure psichice care trebue să se oglindească în artă, tot nu se poate nega vorbeĭ posibilitatea de a le reda prin asemănare saŭ opoziţie cu fenomene cunoscute, saŭ prin anume meşteşugurĭ stilistice. Poeţiĭ marĭ încercând nevoea aceasta, aŭ impus limbeĭ construcţiunĭ nouĭ, aŭ născocit vorbe, le-aŭ întovărăşit într'un chip neaşteptat, într'un cuvînt aŭ creat stilul numit impropriŭ *decadent* «care nu este altceva decât arta ajunsă la puntul de maturitate extremă: stil ingenios, complicat, muncit, plin de nuanţe şi căutărĭ, împingênd tot maĭ departe marginele limbeĭ, împrumutând la toate vocabularile tecnice, luând colorĭ de pe toate paletele, note de pe toate coardele, sforţându-se a tălmăci gîndirea cu tot ce are maĭ nepătruns, şi forma în toate arătările sale cele maĭ nestatornice; ascultând pentru a traduce destăinuirile fumurĭ ale nevrozeĭ, mărturiile patimeĭ îmbĕtrânite care se dedă la rele, şi halucinaţiile bizare ale ideeĭ fixe rudite nebunieĭ» [4]) Pentru a exprima lumea sufletească modernă, artistul va colora ca Bau-

1) *Guyau.* L'Art au point de vue sociologique.
2) *Taine.* Philosopflie de l'art T. II.
3) *Zola.* Le naturalisme dans l'art.
4) *Gautier.* Op. cit.

delaire versurile sale în acest stil bolnav care este în acelaşĭ timp: «idiomul fatal şi necesar al popoarelor şi al civilizaţiunilor în care viaţa fictivă a înlocuit viaţa firească şi a hotărît omuluĭ nevoĭ necunoscute.» [1]) Nimenĭ maĭ bine ca poetul slujindu-se de atare mijloace, nu va izbuti a plăzmui din vorbe chipul sufletuluĭ nebun de azĭ, căcĭ pentru poet «cuvintele aŭ în ele înseşĭ şi afară de rostul pe care-l tălmăcesc, o frumuseţă şi o valoare proprie, căcĭ ca şi nişte pietre preţioase care n'ar fi încă lucrate nicĭ prinsă 'n brăţare, inele, colete, ele farmecă pe cunoscătorul care le priveşte şi le joacă cu degetul în cupa în care staŭ în aşteptare, cum ar face un giuvaergiŭ înjghebând în cuget o bijuterie. Sunt cuvinte diamant, safir, rubin, smarald, altele care lucesc ca fosforul când le atingĭ, şi nu e o muncă uşoară a-le alege» [2]). Odată alese însă efectele ce se capătă prin întrebuinţarea lor călăuzită de inspiraţie, rĕmân veşnic neajunse de sforţărilo prozeĭ. Intru cât priveşte *cuvîntul*, versul e prin urmare superior prozeĭ prin el, de vreme ce nu întrebuinţează ca ea numaĭ senzul închis în el, ci pe *el* deslegat de fapt, desrobit de simbol, pe el ca existenţă aparte, pe el cu greutatea, cu muzica, cu chipul sĕŭ propriŭ, pe *el însuşĭ* altfel zis.

Cuvîntul asigură supremaţia poezieĭ versificate nu numaĭ asupra celoralte genurĭ literare ci asupra tuturor artelor în general, dat fiind că ele întrebuinţează un material prim şi maĭ puţin reprezentativ şi maĭ greŭ de mânuit ca al eĭ, cea ce nu le împiedică totuşĭ a înfăţişa cu isbîndă idealul modern orĭ cât de complex şi nestatornic ar fi el; rĕmâne prin urmare bine înţeles că dacă ele o fac, poezia versificată cu atât maĭ mult o poate face, cel puţin întru cât priveşte *cuvîntul*, primu-ĭ element constitutiv.

Inferioritatea versuluĭ faţă de celelalte arte nefiindu-ĭ impusă de *cuvînt*, derivă de sigur din *cerinţele ritmuluĭ*, ale *rimeĭ*, saŭ are drept pricină *arhitectura versuluĭ*.

Să analizăm acum ritmul.

Caracterul distinctiv al poezieĭ versificate este cu siguranţă ritmul (versurile albe se lipsesc foarte bine de rimă), şi se pretinde că ceea-ce face idealul modern inaccesibil poezieĭ versificate e tocmaĭ muzica silită a vorbelor care o îndepărtează de viaţa reală. S'a răspuns acesteĭ învinuirĭ că muzica maĭ mult ca versul este ritmică şi totuşĭ capabilă a exprima toate simţimintele omeneştĭ. In muzică însă ritmul e scheletul construcţiuniĭ armonice, partea rezistentă pe care melodia ţesând firul sĕŭ vrăjit, o însufleţeşte cu caracterul dorit; în versificaţiune însă din potrivă osatura opereĭ, e înţelesul coprins în vorbe, ideea saŭ sentimentul, pe când ritmul joacă rolul de decorator al construcţiuniĭ, adică un rol asemănător cu al melodieĭ în muzică. Ritmul nu e însă destul de mlădios pentru a broda o melodie, de aceea poezia versificată de azĭ prezintă o rigiditate ce nu-ĭ permite a copia arabescurile multiple şi capricioase ale sufletuluĭ modern. Odată stabilit că ritmul actual nu e în stare a se mlădia după relieful aşa de schimbător al vieţiĭ se naşte întrebarea: poate fi el modificat; monotonia luĭ poate fi întrupată, înve-

1) Ibidem.
2) Ibidem.

selită prin ceva ca o grădină prin un *jet d'eau*, mersul sĕŭ mereŭ acelaşĭ poate fi gonit de furtuna patimeĭ, lenevit de duioşia visuluĭ, variat la fiecare clipă potrivit serieĭ de icoane ce se resfiră în conştiinţă?

De la posibilitatea ce are, saŭ nu ritmul a dobîndi calităţĭ de flexiune şi variaţiune, depinde in mare parte soarta poezieĭ versificate.

Să cercetăm acum condiţiunile mulţămită cărora se încheagă ritmul

Guyau care a studiat aceste chestiunĭ în valoroasa operă a sa: *Les problèmes de l'ésthétique contemporaine* (citată antecedent) spune că: «după datele fiziologice, limba ritmică a versuluĭ care năzueşte să exprime înainte de orĭce altceva emoţiunĭ, are însăşĭ drept origină emoţiunea», şi maĭ departe «cuvîntul în urma uneĭ excitaţiunĭ nervoase câştigă o putere de ritm însemnată; un orator înflăcărându-se introduce treptat în discursul sĕŭ măsura şi numĕrul ce-ĭ lipseaŭ la început, iar gîndirea-ĭ devine maĭ puternică şi maĭ bogată, cu cât cuvîntul e maĭ ritmic şi maĭ muzical». «Versul» adaugă alocurea Guyau «ne sileşte să ne ridicăm cu un ton în gama emoţiunilor». Spencer în ale sale *Incercărĭ* enunţă aceeaşĭ teorie, şi orĭcine a săvîrşit douĕ versurĭ, a simţit adevĕrul coprins în ea. Prin urmare: *Ritmul naşte din o cugetare întovărăşită de emoţiune*

Cele douĕ elemente din care se încheagă ritmul, cugetarea şi emoţiunea sunt însă de natură contrariĭ, însemnând chiar ceĭ doĭ polĭ aĭ lumiĭ sufleteştĭ, aşa că producţiunea uneia e condiţionată de intensitatea manifestaţiuniĭ celeĭlalte. Cu alte cuvinte: cugetarea (raţiunea) exclude emoţiunea, saŭ: emoţiunea (patima) exclude cugetarea: Proverbul care e înţelepciunea latentă a maselor marĭ omeneştĭ zice; *Qui aime, ne juge pas;* decât, pentru a rĕmânea în limitele strictuluĭ adevĕr sunt oarecare însemnărĭ de făcut: legea sufletească închisă în formula «cugetarea exclude emoţiunea», deşi veridică de fapt, păcătueşte totuşĭ prin expunere, şi iată de ce: nu toată cugetarea exclude emoţiunea, sunt din potrivă speculaţiunĭ logice care o îndrituesc, de pildă abstracţiunile metafizice care punêndu-ne în faţa nemărginiriĭ siderale, ne înalţă în faţa proprieĭ noastre conştiinţĭ şi ne înlesnesc calea spre emoţiune. Sunt însă anumite acte raţionale, anume procese logice, care ucid emoţiunea precum unele o determină. In *Autobiography* Stuard Mill observă că: «Analiza are o putere disolvantă care face să moară sentimentul». Mill pune tocmaĭ puntul pe *i* din chestiunea ce ne preocupă. Intiligenţa omenească are douĕ marĭ mijloace de cercetare: unul analitic (deductiv) de reducţiune, altul sintetic (inductiv) de sporire, şi fiecare din ele lucrează în chip deosebit asupra emoţiuniĭ şi anume: judecăţile analitice o reduc (exclud), cele sintetice o sporesc (îndrituesc). Imbracată într'o haină de vorbe bine lipită pe ea legea amintită maĭ înainte devine: analiza exclude emoţiunea, sinteza o îndrituesţe. Din această rătăcire în ţara logiceĭ, învăţăm că poezia versificată întreprinde cu isbîndă exprimarea ideilor sintetice, adică tratarea subiectelor filosofice, de oarece generalizaţiunile aparţin filosofieĭ; şi că nu-ĭ este îngăduit a se rătăci în misterele migăloase ale analizeĭ. Rĕmâne acum să stabilim ce câştigă poezia versificată prin facultatea ce are ritmul de a se seconda temele cu motive alcătuite din generalităţĭ, şi ce pierde prin neputinţa în care e pus de a urmări amă-

runtele destilării de gînduri și senzații ale analizei. Literatura și în general arta modernă, e bântuită de două curente, unul coborîtor (analitic) numit psicologic, altul suitor (sintetic) numit sociologic. Această luare aminte ne statornicește în cuget următoarele rezultate: poezia versificată nu poate face psicologie așa cum o face modernitatea, putându-se îndeletnici însă cu sociologia generală.

Din cele două curente manifestate în arta modernă, unul e precumpănitor—cel psicologic, al doilea—cel sociologic păstrând încă prea vădit caracterul științific se împotrivește unei interpretări simbolice care e însăși menirea artei. Psicologia a invadat, drept vorbind literatura; romanul, drama, comedia, nuvela, critica, toate sunt astăzi psicologice. Și mai mult, aceeași influență se resimte în întreg domeniul artei. Sculptura, pictura și în deosebi muzica tălmăcesc sufletul; tendința aceasta psicologică a mers chiar până la înderătnicie și absurd: literații căinează astrele de dureri pe care nu le simt, pictorii fac din cîmpenie (paysage) «un état d'âme», muzicanții dau codrilor și isvoarelor glas pentru a-și plânge chinul. A rămâne departe de psicologie în veacul acesta atins de mania psicologică, însemnează scurt și simplu a nu mai fi actor în viață ci doar spectator, și acesta e însuși marele motiv de decădere al poeziei versificate: *nedestoinicia psicologică*, nedestoinicie pricinuită de rigiditatea ritmului, un element aproape imobil în veșnica frământare de icoane și senzații care e sufletul nostru de azi, sărmanul nostru suflet nebun de azi!.. In adevăr: sunt acte emotive, stări de conștiință atât de fragede și de schimbătoare, încât asprimea ritmului le doboară precum un cadru nepotrivit strivește un tablou; și tocmai emoțiunile acele subtile, rafinate, produse patentate ale unei alchimii psico-sociale, constituesc în mare parte bagajul nostru sentimental și înviorează comerțul intelectual de astăzi. In consecință, poezia versificată pășește alături de sensibilitatea excesivă ca de femee bolnavă care imprimă secolului în care trăim caracterul său specific și care demonstră cu eloquență cât de departe suntem de lumea greacă și romană a căreia viață era o revărsare de entusiazm și patime sincere.

E totuși neîntemeiat a pretinde că sufletul omenesc oricât de rafinat ar fi azi, nu mai e brazdat de fulgerile emoțiunilor violente, ale sentimentelor învăpăiate, ale patimelor atot stăpînitoare, și că viața ca și arta ce o copiază corijând-o, s'ar putea lipsi de ele.

Pentru a-și recuceri gloria, poezia versificată, nu ar avea decât a-și alege subiecte, dintre actele de energie psihică, înconjurând manifestațiunile anemice de lirism bolnav și de sensibilitate patologică. Și aici se prezintă însă o greutate: patimele odată deslănțuite monopolizează toată activitatea sufletului și silește fie care energie specifică a gravita către un anume ce; o patimă e deci o însumare a activităților psihice prin faptul convergenței lor către o țintă unică. A trata prin urmare o patimă ca pe un element singuratic este a o falsifica; ea trebue urmărită fir cu fir în tot întinsul țesutului ce împletește, așa cum au făcut-o *Strindberg* în *Plaidoyer d'un fou*, Dostoewski în *Crime et Châtiment*, *Bourget* în *Le Diciple*, *Sudermann* în *Es war*, *Octav Mirbeau* în *Le Calvaire*, *D'Annunzio* în *Il piacere*, cum o fac toți marii artiști psihologi moderni. Ritmul nu convine

însă *complexelor psichologice*, ci se lipește bine numaĭ pe *individualităţĭ sufletești*, pe durere, pe disperare, pe bucuriĭ largĭ, sincere, neînfrînate, așa că și în acest caz poezia versificată trebue să renunțe la înfățișarea vieţiĭ adevĕrate adică în toată întregetatea eĭ. Redu-ă la a trata figurile singuratice ales entimentelor intensive, versificaţiunea nu maĭ interesează, decĭ decade. Maĭ mult chiar: cultura științifică adresându-se astăzĭ maseĭ, a implântat în mintea indivizilor deprinderea—poate chiar nevoea—de a urmări faptele cu care vine în atingere cercetându-le obîrșia cauzată, altfel zis cerêndu-le interpretarea dinamică: Psicologia a adoptat și ea acest procedeŭ de investigaţiune, așa că chiar în cazul când poezia versificată s'ar ocupa de un simţimînt singuratic, i s'ar cere să-l interpreteze dinamic, însă aceasta îĭ este cu neputinţă de vreme ce o interpretare dinamică, nu e decât studiul estindereĭ în timp și spaţiŭ a uneĭ energiĭ oarecare, estindere ce nu se face în mod uniform ci absolut variat, iar variaţiunea nu se împacă cu monotonia ritmuluĭ. S'a zis că însușirea dinamică a unuĭ sentiment reese din rostul vorbelor și nu are nevoe să fie susţinută de ritm; afirmaţiunea nu e exactă de vreme ce relieful opereĭ de artă e determinat tocmaĭ de convergenţa tuturor factorilor conclucrătorĭ spre acelașĭ ţel(1). Cine vĕzênd Mascotta așa cum se reprezintă în unele teatre, nu a fost neplăcut impresionat de scena în care corul cântă; «La drum, la drum cu toţiĭ să plecăm» și toţĭ staŭ pe loc! Acelaș efect îl determină o poezie versificată în care rostul vorbelor deslănţuește acţiunea pornită în galop, iar ritmul se trăgănează ca un nevolnic.

Examinând rezultatele parţiale la care am ajuns cu prilejul studiuluĭ ritmuluĭ, găsim că poezia versificată este pusă în neputinţă de a urmări amĕnunţimele analitice ale lumiĭ înlelectuale și calitatea dinamică a fenomenelor sufleteștĭ. Am vrea însă a însemna maĭ vĕdit hotarul care împarte lumea sufletească în douĕ întinderĭ, una accesibilă poezieĭ versificate, alta nu.

Invăţămintele trase din cazurile de dedublare a personalităţiĭ și alte anomaliĭ psichice, aŭ hotărît pe psichologiĭ moderni a admite drept universală dualitatea *Euluĭ* intelectual. Prin *Eŭ* se înţelege astăzĭ o fiinţă spirituală bine definită(suma de ideĭ și simţiminte conștiute), fiinţă hărţuită la fiecare pas de aparițiunea fantomală a uneĭ alteia nedefinite, în mijlocul căreia se simte totuși trăind, și care constitue așa numitul *inconștient*. Inconștientul acesta se relevează accidental și indirect percepţiuniĭ noastre; de multe orĭ, un cuvînt, o mișcare, un *ceva* determină sguduirĭ puternice în adîncurile, pe care le simţim în noĭ și alę cărora vibraţiunĭ repercurtate până în marginile lumiĭ conștiute desvăluesc taina uneĭ existenţĭ în care ne recunoaștem și de care rĕmânem totuși străinĭ. Sguduirile ce ne vin din catacombele inconștientuluĭ sunt de multe orĭ așa de *puternice*, că ne umilesc silindu-ne a recunoaște imensitatea acesteĭ lumĭ față de lumea conștiută. Slujindu-ne de o icoană grafică, am putea spune că conștientul e față de inconștient ca centrul față de circonferinţă. Toate actele conștiente își află însă obîrșia, decĭ și explicarea în inconștient; psichologia care studiând fenomenele sufleteștĭ le cercetează origina, e nevoită a sonda inconștientul, astfel că știinţa psichologică devine o explorare a necunoscutuluĭ sufletesc, precum meca-

1) Taine Op. cit.

nica e o explorare a necunoscutuluĭ forță, chimia a necunoscutuluĭ atom, etc. Distingem, prin urmare, în lumea sufletească, treĭ elemente: conștientul, inconștientul și înrîuririle lor reciproce. Primul element poate fi studiat din două punte de vedere, static și dinamic; al doilea ce-și destăinuește ființa numaĭ prin năvălirile asupra celuĭ întăĭ, prezintă priceperiĭ numaĭ caracterul dinamic; al treilea aflându-și isvorul vieței în mișcare, nu poate fi studiat decât în unica-ĭ manifestare, acea dinamică. Am arătat însă maĭ înainte, că ritmul cu pasu-ĭ egal nu poate păși alăturea de sentimente, de energiele psichice în general, pentru a urmărl evoluțiunea lor, care se împlinește cu o nesfîrșită variațiune. Poezia versificată legată indestructibil de ritm și redusă a resimți nevoile sale, nu poate zugrăvi lumea sufletească în arătarea eĭ dinamică, așa că nu-ĭ rămâne decât a figura elementele sale statice singuratice, altfel zis, terenul pe care-l poate lua în stăpînire e *coștiutul în manifestațiunile sale statice*. Celelalte genurĭ literare, celelalte arte în general, libere a-și alege subiectele din întreaga sferă a existenței spirituale, aŭ o superioritate netăgăduită asupra versificațiuniĭ și ropășesc necontenit ajutate tocmaĭ de gustul psichologic al modernității.

Ca rezultat final găsim dar, că ritmul —prin urmare poezia versificată— nu poate interpreta decât conștientul în manifestațiunile sale statice; acest conștient însă poate să fie desbrăcat de frumos și atunci nu are ce căuta în versurĭ, arta fiind înainte de orice frumosul și adevĕrul sugestiv (intuitiv). Știința pozitivă severă, rece, sistematică, coprinsă tocmaĭ în ceeace am numit conștient, e lipsită de atributele luminoase cerute arteĭ; poezia versificată nu poate fi prin urmare științifică, în adevĕratul sens al cuvîntuluĭ, pe de altă parte, lipsa acestuĭ caracter o descreditează și maĭ mult, căcĭ secolul nostru agită chestiunĭ economice, sociologice de o însemnătate netăgăduită —adevĕrate chestiunĭ vitale pentru societate— și ale cărora faze de manifestațiune, explicațiune și numeroase controverse la care daŭ loc, nu pot fi îngrămădite în versurĭ, maĭ întăĭ, fiindcă artistuluĭ în general, și poetuluĭ în special. nu-ĭ este permis a lucra decât cu *rezultante*, nu cu întregul aparat de speculație matematică saŭ logică, și al doilea fiindcă ritmul nu o îngădue. Omul cult de azĭ nu voește însă a rĕmânea străin de marile discuțiunĭ asupra criminalității, asupra condițiunilor de traĭ a claselor muncitoare, asupra drepturilor femeeĭ, asupra păcĭĭ și războiuluĭ, etc... pentru a afla maĭ târziŭ rezultatele la care s'aŭ oprit cugetătorĭĭ fruntașĭ (și care singure pot fi puse în versurĭ), iar în așteptare, să citească «elucubrațiunĭ sentimentale versificate».

Nu, omul cult de azĭ, are nevoe să-și hrănească curiozitatea ne ontenit, de aceea citește maĭ de grabă un jurnal, decât un volum rimat. Prin urmare, poezia versificată va recruta subiecte numaĭ din domeniul *conștientuluĭ static estetic*, fără a fi sigură și în acest caz că va plăcea, căcĭ ritmul are încă un ultim neajuns: e cele de maĭ multe orĭ inaccesibil mulțimiĭ, determinând orĭ și cum totdeauna o saturație vremelnică și lesne de înțeles pentru ce: Spiritul practic mercantil, care stăpînește omenirea ca un despot, o ține aproape de pămînt, de nevoile vieței materiale, și nu-ĭ dă putința de a se avînta cum ar vrea, până la

nivelul entuziasmuluĭ ce naşte ritmul, care e diametralminte opus interesuluĭ, aşa că mulţimea priveşte cu rîvnă, regret şi desnădejde poezia versificată, ca un ocnaş ce se simte ispitit de măreţia zărilor neţărmurite, dar care se rezignează când durerea îĭ aminteşte ghiuleaua atîrnată de picior.

Depreţuirea poezieĭ versificate de azĭ e în mare parte sorocită de ritm care o mărgineşte la exploatarea sfereĭ conştiute-statico-estetice, şi care pe deasupra, o face anevoe de mistuit pentru intiligenţile mijlociĭ. Ne pusesem însă întrebarea: ritmul poate el saŭ nu suferi schimbările necesare pentru a deveni un acrobat bun şi executa repertorul de clown al actualităţiĭ psichologice?

Ritmul e de sigur capabil să încerce schimbărĭ; ţinêndu-se socoteală de transformările ce-a suferit în cursul vremiĭ şi de variaţiunile ce prezintă astăzĭ se poate afirma că faza actuala de decadenţă a poezieĭ versificate —datorită rigidităţiĭ ritmuluĭ —, trebue considerată drept o perioadă de trecere către o fază nouă care va da viitoruluĭ o poezie tot aşa de glorioasă ca şi aceea a trecutuluĭ.

Care sunt anume calităţile ce trebue să dobîndească ritmul pentru a putea întovărăşi viaţa în toată diversitatea şi mobilitatea variaţiunilor sale? Analiza luĭ amĕnunţită a dovedit-o: *a)* mlădiere; *b)* o creştere treptată a efectelor emoţionante care să cucerească pe cetitor silindu-l a se ridica câte puţin până la puntul culminant al entusiasmuluĭ, maĭ scurt—*mlădiere şi capacitate emoţionantă grădată.*

Origina poezieĭ versificate fiind emoţiunea ce prezintă intensităţĭ diferite, e logic ca ritmul imprimat de dînsa manifestaţiunilor exterioare ale vieţiĭ noastre psichologice—vorbele, să fie şi el maĭ mult saŭ maĭ puţin pronunţat, după cum însăşĭ emoţiunea generatrice, e maĭ mult saŭ maĭ puţin vie; prin urmare tot aşa de variat ca şi dînsa.

Celor treĭ feluri de ritmurĭ trebuesc adăugate altele noĭ, astfel ca versul să devie *Pluriritmic.* Dacă poeţiĭ viitoruluĭ în loc să îmbrace în versurĭ numaĭ efectele emoţiunilor puternice pe care le caută saŭ şi le creează, vor asculta şi de îndemnul fricos al impresiunilor fragede căutând să-l traducă într'o limbă mlădioasă şi variată, iar nu să le închidă pe toate într'un dactil, iamb saŭ troheŭ, vor stăpîni împreună cu romanul şi teatrul luarea în seamă a mulţimiĭ şi vor sfîrşi prin a stabili cultul versuluĭ, avênd asupra celorlalte producţiunĭ literare, superioritatea muzicală şi asupra celorlalte arte bogăţia, calitatea sugestivă şi înlesnirea ce o dă un material *res comunes omnium.* Maĭ mult încă, dacă limba poetică va urmări deaproape creşterea şi degradarea emoţiunilor, exprimându-le astfel caracterul dinamic prin o armonie imitativă, sufletul se va îndrăgosti de vers prin îndoitul îndemn al vorbeĭ destoinică până la a copia realitatea—veşnicul isvor de simpatie, şi a consonanţeĭ armonice care o luminează dându-ĭ relieful expresiv prin care arta corijează natura.

Poezia versificată de azĭ, cere mulţimiĭ aşa de absorbită de nevoile sale materiale, să treacă odată cu primul vers citit de la realitatea prozaică, la înălţimile uimitoare ale ideilor şi sentimentelor cântate în ea; oameniĭ nu sunt însă năzdrăvaniĭ din poveştĭ să se agaţe numaĭ voind de toartele ceruluĭ. Poeţiĭ nu trebue să uite că până să ajungă în regiunile înalte ale entusiasmuluĭ cristalizat

în versuri de unde cheamă mulțimea spre ei, ca niște preoți musulmani din minarete, conștient sau inconștient au urcat ei înșiși și rînd pe rînd treptele imoțiunilor mijlocii care îi leagă de restul omenirii. Poeții nu trebue să uite că cele de mai multe ori, pentru o strofă au cheltuit ore întregi de muncă istovitoare și prin urmare nu sunt în drept a cere mulțimii, cum o fac astăzi, să sară de pe pămînt în cer, ci sunt îndatorați a-i pune la îndemână scara emoțiunilor crescênde care s-o ajute pănă alăturea de ei. Când poeții vor înlesni mulțimea în avîntarea spre ideal, vor fi îmbrățișați de dînsa ca Julieta ce a aruncat scara de mătasă lui Romeo.

Se va obiecta poate că sarcina de a pregăti mulțimea întru înțelegerea poeziei versificate, revine culturei așa de rĕspîndită azi; cultura tinde în adevĕr a deveni universală, însă caracterul ei de universalitate e legat de cel științific, cultura artistică propriŭ zisă fiind anevoioasă, costisitoare, deci foarte restrînsă. Ideea de a înălța mulțimea mare pănă la maiestatea impunătoare a științei pure, tecnice, pedante e greșită; sunt puțini aceia cărora le este hărăzit s-o cunoască, drept dovadă de cum trebue să fie lucrurile e curentul de vulgarizare, așa de puternic în secolul nostru. Dacă știința tinde a se înfrăți cu gloata coborînd spre ea, cu atât mai mult arta a cărei rațiune de a fi e luminarea sufletului tuturora, trebue să năzuiască a pătrunde în toate sufletele și a le înviora înseninându-le cu lumina ei sfîntă.

Arta cea mai glorioasă e cea mai aproape de natură, e cea mai puțin meșteșugită, mai puțin artificială; de aceea sculptura rĕmâne întru toate cea mai expresivă.

Zece poeți ce cântă în poeme neperitoare vitejiile eroilor pe câmpul de luptă, zece pictori ce statornicesc etern o acțiune de faimă, zece muzicanți ce serbătoresc prin imnuri înălțătoare sacrificii mărețe, îndeamnă mai puțin mulțimea la admirație și'i dă mai mic avînt pe calea deschisă de eroi decât o face sculptorul cu măreția triumfătoare, cu solemnitatea impunătoare a unui monument! De ce? Omul e copilul firii și limba pe care o înțelege mai bine e acea a realității: un monument fiind pentru el un fapt aevea (Insemnătatea mereŭ crescêndă a teatrului întru educarea poporului are aceeași explicare—teatrul redând viața prin viață însăși). Rĕmâne nestrămutat adevĕrat deci, că poezia versificată trebue să-și îmbogățească ritmul adăugându-i nuanțe intermediare între acele azi existente, nuanțe proprii a exprima emoțiunile mijlocii care îi scapă, precum și caracterul dinamic al sentimentelor. Fiecare întipărire a poetului creator, flindu-i relevată prin un act emotiv de o anumită intensitate, pentru a putea trezi în sufletul cetitorului o întipărire analoagă, se cuvine a fi prezentată într'un ritm care se exprime tocmai intensitatea emoțiunii generatoare, de vreme ce ritmul naște din emoțiune și e capabil a se retransforma în emoțiune, altfel zis de vreme ce ritmul e o manifestațiune estetică a emoțiunii. Comoara nesfîrșită a impresiunilor pe care omul modern le resimte și diversitatea lor necesită coarde mult mai multe la instrumentul muzical menit a le sugera; ritmul de azi e însă tricord, de aceea glasul sĕŭ e sărac și fiind sărac e neascultat. Lira poeziei versi-

Biblioteca Universității Iași

ficate trebue să se desăvîrșească sporindu-și numĕrul coardelor și câștigând prin acest spor asupra sa însăși, superioritatea pe care o are clavirul asupra violineĭ saŭ orchestra asupra oricăruia din instrumente luate în parte. Sunt apoĭ intuițiĭ sentimentale necolorate, neaccentuate, nuanțe ca coloare, mediane ca ton; toate aceste chipurĭ sufletești trebuesc însă exprimate, căcĭ altfel se triunchiază intregitatea sufletească. Acestor tendințe de a deveni cutare saŭ cutare senzație fără a se ști anume care, acestor fosforescențĭ psichice din care nu se poate ghici ce nălucă va apare, acestor nebuloase sufletești, le trebue însă drept glas, cuvintarea uneĭ alte saŭ unor altor coarde decât acele din tricordul poezieĭ versificate de azĭ. A le isgoni din poema muzicală a simțirĭĭ, înseamnă a o ruina fiindcă de multe orĭ întregul câmp sufletesc e o vastă maramă schimbătoare în fel de fețe țesută numaĭ și numaĭ din firele acestor infiorărĭ vagĭ, toarse din caerul unor nostalgiĭ neîntelese. Propășirea fecundând instinctele de sociabilitate inherente natureĭ omenești, a sădit în suflete o simpatie largă, universală, un fel de iridiațiune a iubirĭĭ către oamenĭ, către ființĭ în general, către lucrurĭ, către lumele astrale, către trecut și viitor, cu un cuvînt o iridiațiune în timp și spațiŭ a iubirĭĭ care devine astfel o putere magică ce dă întregulŭĭ viața unitară și-l face părtaș bucurieĭ și durerilor noastre, nemărginirea existentă ne maĭ fiind decât o însumare de stărĭ de conștiință rudindu-se prin iubire—o glorioasă sinteză afectivă.

Dar nu numaĭ chipurile de arătare ale universuluĭ *Eŭ*, nu pot fi sugerate prin cele treĭ coarde ale ritmuluĭ de azĭ, ci însuși figurile universuluĭ cosmic.

O pildă ne va lămuri: Să neînchipuim că un poet încearcă să pue în versur o vijelie; dacă va adopta un ritm alergător (Dactilul), va putea reda prin armonia luĭ imitativă momentele de răsvrătire ale valurilor de aer ce se sfarmă de copacĭĭ din codru; furtuna prezintă însă clipe de odihnă, în care frunzele murmură blajin ca niște isvoare doinind a lene; dacă poetul va adopta ritmurĭ domoale și grave (troheul, iambul) va reproduce asemănător freamătul tînguitor al frunzișuluĭ abia atins de vînt, dar îĭ va scăpa caracterul haosic al furtuneĭ, cascada aceea înfiorătoare de vocĭ. Chiar dacă va reuși a închega diferitele categoriĭ de sunete cu diferitele lor nuanțe și timbre în versurĭ frumoase cum nu s'aŭ scris încă, întrebuințând ritmurĭ variate, unde va găsi mijlocul de a le pierde unul întru altul, de a le înfrăți, de a le estompa, de a le degrada treptat, cum se topește un clocot al pădurĭĭ cu jalea plânsuluĭ de creangă?

Maĭ mult încă, presupunênd c'a întrecut însăși așteptările sale și-a dobîndit mijlocul de a înrudi douĕ saŭ maĭ multe sunete de intensități și timbre diferite prin o serie de crescende și descrescende armonico-dezarmonice, îĭ maĭ rĕmâne și în acest caz de imitat contrastele uimitoare ce consonează totuși deplin cu fondul armonic pe care se relevează, contraste prin care se afirmă geniul nĕasemănat al natureĭ.

Pentru ce reușește însă muzica când își propune a obține efecte asemănătoare cu simfoniile natureĭ? «Vijelia» luĭ Weber deslănțuește un potop de note profunde ce se silesc parcă să blăsteme, să roage, să plângă; pe nesimțite însă și amintind din când în când sălbătăcia măreață ce se îmblânzește necontenit,

vîrtejul uriaș de la început să disolvă într'o melodie ușor plutitoare, înfiorată, depărtat de apropierea uneĭ noĭ mîniĭ a vîntuluĭ orbit de patimĭ. Tot ce are glas în cântul nebun și fermecat al «orgilor pădurilĭ» ca și picurul drag al notelor de caval venind de peste dealurĭ, ca și tremurul uneĭ năframe din norĭ ce se încrețește ca o cortină pentru a descoperi orizontul înseninat, tot ce are rol în drama firiĭ, se repetă în poema muzicală a luĭ Weber.

Cum a izbutit muzica a-și crea un stil așa încăpător de înțelesurĭ, un stil de-o expresiune așa de nostalgică și suferindă ca acea din cânturile în care Chopin a închis simțirea sa, un stil care mișcă resorturile morale ca o legendă de Wenaiwsky, ca o romanță de Gounod, de Verdi, de Mascagni? Cum?...

Cu două elemente: melodia și armonia.

Versul dispune și el de aceste două elemente, în muzică însă unul e maĭ bogat, maĭ variat decât corespondentul său din poezia versificată, care îl poate însă îmbogăți și nu are nimic maĭ bun de făcut decât să se grăbească a o face Modernitatea cere o versificațiune mlădioasă, veșnic alta și totuși unitară — uniformă și multi-formă în același timp — un veșmînt scump țesut din o materie luminoasă ce s'ar putea cu înlesnire lipi pe orĭce trup punêndu-ĭ frumusețile în evidență. Versificațiunea aceasta ar fi o proză muzicală împletită din bucățile de fire ale ritmurilor variate, fire ale căror capete ar fi subțiate, îngrĭjite, destrămate pentru a se putea uni pe nesimțite. In acest țesut minunat o rimă depărtată ar desena motive muzicale fericite, destul de dese pentru a o feri de monotonie, destul de rare ca să nu o îngreue și întunece [1]). Forma aceasta vrăjită a fost întrevĕzută prin veacurĭ, unĭĭ poețĭ aŭ visat-o maĭ mult saŭ maĭ puțin așa, alțiĭ aŭ realizat-o chiar. Bandelaire scrie luĭ Arsène Housaye: «Cine e acela dintre noĭ, care în zilele sale de ambițiune, nu a visat minunea uneĭ proze muzicale, fără ritm, fără rimă, destul de mlădioasă, destul de aspră pentru a se supune mișcărilor lirice ale inimeĭ, undoirelor reverieĭ, sbuciumărilor conștiințeĭ?» Baudelaire greșește când zice «fără ritm», de vreme ce tot el o vrea «muzicală» și muzica vorbeĭ nu se poate lipsi de ritm. Insăși Gautier — cel maĭ perfect cizelator al versuluĭ, cel maĭ migălos gravor și cei maĭ înderătnic poleitor al sĕŭ, mărturisește fără să vree (chiar contrazicându se în scris și fapte) admirațiunea nețărmurită pentru «*o formă hibridă plutind între vers și proză*». Ocupându-se de *Fleurs du mal* ale luĭ Baudelaire, cel maĭ înversunat apărător al formeĭ perfecte, acel ce-și lustruia versurile pe când Prusienĭĭ bombardaŭ Parisul, Gautier exclamă: «Nimic maĭ obișnuit azĭ, decât a lua *poeticul* drept *poezie*» când «între ele nu există nicĭ o legătură» (Ce sont des choses qui n'ont aucun raport.) Pentru Gautier toată poezia e versul: «a voi să se despartă versul de poezie, e o nebunie modernă». (Trebue să însemnăm că în textul citat versul înseamnă ritmul rimat așa cum e azĭ). Tot Gautier însă, extaziându-se asupra fru-

[1]) „Acești poeți (Tssse, Guarini, Metastasio), nu sunt sclavii unuĭ ritm uniform; câte odată eĭ versifică în 7 silabe, altă dată închee cu două versurĭ rimate o serie de versurĭ albe, une orĭ chiar împing o rimă în mijlocul unuĭ vers și pregătesc prin trecerĭ nesimțite între proză și poezia versificată. întrebuințarea strofeĭ în octavă saŭ a orĭcăreĭ alte strofe lirice (A. W. Schlegel).

museţilor din *Les petites Poèmes en prose* ale aceluiaşĭ autor (Baudelaire) declară că «versul francez, mulţumită structureĭ sale, se împotriveşte relatăriĭ aměruntelor pline de înţeles, iar când se îndĕrătniceşte a-le primi *în pervasurile sale strîmte(?) devine foarte repede greoiŭ, pietros şi de nesuferit. Les petites poèmes en prose* vin decĭ tocmaĭ la timp pentru a-ĭ îndrepta cusururile, astfel că, în această formă care cere o artă desăvîrşită şi în care toate cuvintele înainte de a fi întrebuinţate urmează a fi aruncate într'un cîntar maĭ uşor de descumpănit decât acel întrebuintat de *Cântăritoriĭ de aur* aĭ luĭ *Quintin Metoys*, căcĭ toate trebuesc să aibă greutatea şi sunetul, Baudelaire a destăinuit o întreagă infăţişare plină de preţ, delicată şi bizară a talentuluĭ sĕŭ.»—«Una din gloriile cele maĭ marĭ ale luĭ Baudelaire, dacă nu cea maĭ mare, va rĕmânea aceea de a fi silit să intre în cea ce e permis stiluluĭ, seriĭ de fapte, de senzaţiĭ şi efecte nebotezate de Adam, el marele botezător». Prin urmare, trădând cea maĭ sfîntă patimă, acea a formeĭ perfecte, Gautier îşĭ risipeşte toată admiraţiunea pentru *proza poetică* a luĭ Baudelaire, pentru forma probabilă — singura posibilă — a poezieĭ viitoruluĭ.

Talentele puternice, Mariĭ aleşĭ aĭ arteĭ în avîntul lor uriaş spre lumina sfîntă a frumosuluĭ neperitor, aŭ întîlnit uniĭ întîmplător alţiĭ conştient vedenia glorioasă a formeĭ fericite. Shakespeare datoreşte amesteculuĭ meşteşugit al versuluĭ şi prozeĭ isbînda stiluluĭ seŭ, şi în parte relieful aşa de puternic al personajelor sale[1]), *Flaubert* are în *Salambô* paginĭ ce povestesc cântând melodiĭ şterse.. neisprăvite, cum numa în vis se aud. *D'Annunzio*--un alt amant învăpăiat al formeĭ ideale—, a devenit stăpîn pe secretul fără preţ al uneĭ aşăzărĭ maestre de vorbe din care rĕsare însăşĭ bogăţia muzicală a cântăreţilor natureĭ înzestrată cu ceĭ maĭ destoinicĭ soliştĭ—privighetorile şi cele maĭ minunate orchestre—codrul şi marea. Citind *Il Canto dell'Ussignol*, îl auzĭ. Frazele luĭ D'Annunzio nu sunt alcătuirĭ de vorbe, ci de note, de acorduri, de crimpee melodice, drept care gloriosul urmaş al luĭ Dante, nu trebue judecat ci simţit. *Il Fuoco*, e o continuă proză muzicală. Stilul luĭ *Chateaubriand, Balzac, Taine, Theuriet, G. Sand, Stendhal, Bourget, Hervieux, Jeanne Loiseau, L'Auteur de l'amitié amoureuse, Anatole France, Le Sar Péladan, Tourgenieff, Dostoewsky, Neruda, Korolenko, Verga, Fogazzaro (Il mistero del Poeta), Sinkiewick, Sudermann (Es war), Odobescu, Delavrancea, Riria,[2]) Edgar Poë*, în deosebĭ Poë, câştigă de multe orĭ sonorităţĭ aşa de pline, vibraţiunĭ aşa de largĭ şi de undoioase... înfiorărĭ aşa de neaşteptate şi dragĭ, încât nu maĭ e *poetic* ci curat *poezie*. Dacă raza e un tabloŭ, apoĭ sunt fraze muzicale în care culorile se cheamă, se ajung venind din depărtărĭ neţărmurite se pierd una-ntralta, se unifică, iar tot dorul lor cel îndelung, toată bucuria ne-

1) „Versul pe care acest poet (Shakespeare) l-a întrebuinţat maĭ mult în toate piesele sale, este iambul *nerimat* de 10 saŭ 11 silabe, pe care îl amestecă cite odată cu versurĭ rimate, câte odată cu proză".

„Shakespeare întrebuinţează versul saŭ proza călăuzit de combinaţiunĭ foarte subtile, isvorite din rangul şi maĭ ales din caracterul saŭ din starea sufletească a personajelor sale. (A. W. Slegel) Cours de littérature dramatique. Text francez de M-me Neker de Saussure).

2) *Riria.—Ultima rază din viaţa luĭ Eminescu. Literatură şi Artă Română*, An. VI. Zece scrisorĭ admirabile ca gîndire şi înzestrate cu minunate calităţĭ stilistice ; proza şi versul din ele se îmbină cu-o măestrie unică în literatura noastră .

grăită a întâlnirii, toată plăcerea «ucigător de dulce» a desmerdărilor nebune, toată poema sfîntă și eternă a iubirii, trăește în el. In atare fraze vorbele simțesc iar puterea ce le leagă, e însăși mărturia dragostii lor.

Perpetum mobile care e mintea, înfierbîntat de veșnica mișcare, înzestrează câte odată energia născută de el—ideea saŭ sentimentul—, cu o căldură parfumată de melodie sfîntă, și atunci întîlnim adevĕrata poezie : o proză muzicală creată fără munca meșteșugirii, fără durere și păstrând urmele bine cuvintate ale acestei nașteri scutite de chin. Copilul fericit, ocrotit de soartă, proza muzicală, nu te obosește oricât l-aĭ asculta povestindu-ți... Proza muzicală e decĭ forma căutată, visată pentru poezie : încăpătoare orĭ căror înțelesurĭ, ea le dă relief, le afirmă viața și le impune atențiunii tuturor fără oboseală. Versul ideal cere să nu mĭ fie uitat nicĭ vrênd când l-aĭ auzit odată, cel aproape de el vrea să fie cu drag ascultat mereŭ, ci proza muzicală o asculți, dornic s'o asculți încă.

* * *

Să cercetăm acum rima.

Versul se ajută de rimă, pentru a însemna maĭ bine ritmul, (Guyau), rima afirmând însă ritmul, îĭ sporește rigiditatea năzuind a deveni prin aceasta, un al doilea factor de decădere a sa ; pe de altă parte rima susținênd armonia versuluĭ cum o prăfuire de sunete susține un acord (talgerele în orchestră)—, neutralizează rigiditatea ritmuluĭ provocată prin faptul împuternicireĭ sale. A voi să stabilim care din cele două efecte contrariĭ ale rimeĭ : sporirea defectelor ritmuluĭ, saŭ a calităților armonice ale versuluĭ, e superioară, decĭ triumfătoare, înseamnă a încerca lucruri asupra puterilor noastre și a fi pedant.

Dacă urmările întrebuințăriĭ rimeĭ, s'ar mărgini la înfluența sa asupra ritmulnĭ, rolul seŭ ar fi *indiferent* în chestiunea viitoruluĭ poezieĭ versificate. Rima sugerează însă uneorĭ ideĭ de preț, după cum altă dată le sacrifică neputând împerechia vorbele ce le îmbracă, saŭ logodind două crîmpee de fraze prin silaba din urmă comună la două cuvinte anume fără ca ele să se rudească prin sensul lor, provoacă disonanțele de fond, care fac din poezie o alienată mintală. (Opera decadenților francezĭ).

Rima ar putea aduce poezieĭ versificate foloase însemnate, dacă s'ar mulțumi a se arăta depărtat, căcĭ produce consonanțe fericite care colorează cu expresiunĭ simpatice armonia generală a poezieĭ versificate, întocmaĭ ca un acord deplin după o serie de tendințĭ de acord jumĕtate isbutite, jumĕtate zădărnicite.

* * *

Ne-am ocupat până acum de înrîurirea pe care o exercită fiecare din elementele componente ale versuluĭ luate în parte asupra soarteĭ sale, constatînd că *cuvîntul* îl slujește credincios, că *ritmul* îl împinge la ruină mărginindu-ĭ alegerea subiectelor la o sferă relativ mică și *rima* îl lasă aproape neînfluențat.

Să vedem acum rolul *Architectureĭ versuluĭ* în aceeași ordine de ideĭ. Architectura saŭ structura versuluĭ, adică, arta îmbinăriĭ materialuluĭ prim în construirea edifiiuluĭ poezie, se specializează în patru discipline secundare și a-

nume: 1) acea a înodăriĭ cuvintelor între ele pentru a forma lanțul ritmic al unuĭ vers, 2) acea a adăptăriĭ rimeĭ la vers, 3) acea a așezăriĭ versurilor în respectul rimeĭ și calităților eĭ; 4) acea a alternăriĭ versurilor de lungimĭ și sonorități deosebite, a grupăriĭ lor în alcătuirile strofeĭ saŭ în așezămîntul poezieĭ.

1) Cu cea întăĭ din aceste arte specifice, am făcut cunoștință de aproape ocupându-ne de ritm, versul nefiind decât o frântură din lanțul ritmic. Am putea cel mult să maĭ însemnăm că prin desvoltarea maĭ mult saŭ maĭ puțin mare, versul câștigă calități sonore care-l fac propriŭ, a exprima cu precădere cutare saŭ cutare grupă de cugetăriĭ de sentimente. Așa bunăoară *Alexandrinul* glăsuește grav, magistral și convine prin urmare narațiuniĭ — obiectivității, pe când versul de 8, de 7 picioare, redă maĭ reușit întipăririle propriĭ — subiectivitatea.

2) Intru ce privește adaptarea rimeĭ la vers, ea e condiționată de două cerințĭ pe care e ținută să le îndeplinească: să poarte ca idee marca sensuluĭ gegeneral al frazeĭ versuluĭ, și ca ritm să aibă aceeașĭ factură.

Ambele aceste două dintăĭ subdiviziuniĭ ale architectureĭ versuluĭ cu rezultatele ce determină, ajută poezieĭ versificate, întăia mărind cu o iluziune fericită capacitatea de mlădiere a ritmuluĭ, a doua asigurându-ĭ unitatea muzicală și continuitatea logică,

3) Disciplina așăzăriĭ versurilor în respectul rimeĭ și calităților eĭ, e foarte însemnată și de un mare folos pentru isbînda poezieĭ versificate. Rimele perechĭ maĭ ales când versurile sunt scurte, aŭ un caracter de sinceritate care le face mărturia sensuluĭ convingătoare, glasul ce le rostește e parcă sigur de cea-ce spune ca și când ar fi susținut prin repetirea adevĕruluĭ sunător închis în ele. Încrucișarea rimelor depărtează ecoul noteĭ lovite întăĭ prezentând urecheĭ un sunet neașteptat care se complectează maĭ târziŭ ca și cel dintăĭ și provoacă astfel înfiorarea, plăcută a unuĭ acord așteptat. Toate celelalte meșteșugiriĭ ale așăzăriĭ rimelor, aŭ în general merite muzicale superioare, pe lîngă care adăugându-se încă sonoritățile pline ale rimelor ele înseșĭ, devin pentru versificație un isvor de originalitate și variațiune menit a ascunde cu mirajul sĕŭ acustic rigiditatea ritmuluĭ.

4) Alternarea versurilor neegale în strofe, stanțe saŭ în întreaga poezie, obține motive muzicale simpatice foarte diferite: une-oriĭ nostalgice, alte oriĭ hotărîte, câte odată șagalnice, din când în când răsvrătite—furioase, ades liniștite năzuind spre mînie saŭ hărțăgoase începând a se potoli.

Prin urmare *Arhitectura versuluĭ* și încă celealte uneltiriĭ tecnice ca: libertatea și pluralitatea cezureĭ saŭ absența eĭ, trimiterile, încălicarea versurilor, inversiunile, repetirile, aliterațiunea [1]) etc..... înlesnesc poezia versificată colorând-o variind-o, melodiând-o. In deosebĭ originalitatea, raritatea, și deplina consonanță a rimeĭ (obținută prin sprijinul pe o consună comună din silaba penultimă a sa),

1) Repetirea voită a uneĭ consoane pentru a înzestra versul cu armonie latentă: „Sorrente m'a rendu mon doux rêve infini.... (Sainte Beuve), Vor arde'n preajma mea.... (Eminescu).

sunt pentru versificaţiune ceva asemănător rachetelor într'un joc de lumini, saŭ aparițiuniĭ triumfătoare într'un frunzar al florilor colorate viŭ prinse'n vîrful crengilor ce se leagănă monoton cum păşeşte ritmul.

Sintezând concluziile parţiale vedem că: *Cuvîntul şi Arhitectura versuluĭ* chiar *Rima* departată şi sonoră, *ajută poezia versificată*, pe când *Ritmul o ucide mărginind-o şi desuniversalizând-o.*

* * *

De câte orĭ mediul a încercat o schimbare însemnată, a întipărit-o pe formele ce se desvoltă în sinul seŭ. Timpul modern, mulţumită propăşiriĭ neadormite a ştiinţeĭ, a creat omeniriĭ un mediŭ intelectual moral, social noŭ: efectele sale s'aŭ şi resimţit în Muzică, Pictură, Sculptură, Arhitectură (stilul utilitar şi cel secesionist) şi Literatură neversificată; poezia versificată n'a fost însă influenţată decât lăturalnic (prin geniŭ şi tecnica romantismuluĭ şi prin decadentismul ce respectă logica), iar nu destul de puternic şi de peste tot cum ar fi trebuit să fie pentru a putea corespunde nouluĭ fel de viaţă în care a intrat Arta.

Sarcina preschimbărilor dovedite trebuitoare, revine viitorimiĭ, aĭ căreĭ poeţĭ —ne mîngîem sperând—vor da glas cugetuluĭ şi simţiriĭ lor prin bogăţia muzicală încăpătoare de orĭce înţeles şi înfiorare: a uneĭ *proze melodioase ţesută din bucăţile firelor de ritmuri variate, fire a căror capete ar fi subţiate, distramate, îngrijite pentru a se putea înfrăţi pe nesimţite, şi peste care o rimă —destul de rară pentru a nu o îngreuia, destul de deasă pentru a o înviora,— ar desena motive decorative fericite.*

N. Vojen

Iaşi, 18 Septembrie, 1902

Colecția Alpar.

MĂNĂSTIREA HOREZU

MOARTEA LUI MIHAIŬ VITEAZUL[1]

Sufletul mi se topește în noian de dorurĭ sfinte...
In zadar în limbă caut luminoasele cuvinte,
Și 'n extazul adorărĭĭ simt că gîndul mi se curmă
Rătăcind prin ceața vremiĭ cu treĭ secole în urmă.

. . . . . .

Zînă de azur a nopțiĭ, care multe taine știĭ,
Lună, tu, nemuritoareo, și voĭ stele aurĭĭ,
Ce-aț̦ĭ privit din înălțime și de dor aț̦ĭ lăcrĕmat,
Cînd pe plaiul Turdeĭ curse sângele nevinovat,
Inspirați-mĕ cu-a voastră rază vecĭnic trăitoare,
Ca să cânt în ritm de versurĭ moartea înfiorătoare
A gigantuluĭ războinic, brav eroŭ de epopee
Ce născu pe vremĭ de groază și muri pentru-o idee.

Noaptea-ĭ limpede și calmă. Din albastrul nesfirșit
Pică lacrimĭ de lumină prin văzduhul aurit,
Luna tristă stă de pază pe deasupra dealuluĭ,
Inundând în val de raze luncile Ardealuluĭ.
Dorm Carpațiĭ cu-a lor creste resfirate prin senin,
Pe cînd gîndul Luĭ se pierde 'n noaptea vremilor ce vin,
Și'n Domnescu-ĭ cort, de pază, ca tăiat din piatră, pare
Un eroŭ rĕmas din lumea unor veacurĭ legendare.

. . . . . .

Leul ce porni năvalnic din Carpațĭ, ca o furtună
Care-a 'ntunecat în sboru-ĭ sclipitoarea Semilună,
Mîndra-ĭ frunte 'și-o apleacă peste brațul ostenit,—
Prin adîncurile nopțiĭ un suspin s'a auzit,

(1) Versurile de față, aŭ obținut, împreună cu altele ce se vor publica în numĕrul viitor, „Premiul Poezieĭ“ Cercului „Amicilor Literaturiĭ și Arteĭ Române“.

Şi pe ceruri blânda lună par'că s'a oprit din cale
Invălind intreg pământul cu-ale ei priviri de jale.
Dar de soarele amintirii piere-al intristării nor:
Ca pe-o pînză uriaşe, în vîrtej ameţitor,
Trec acum pe dinainte-i vremile de farmec pline,
Şi pe când în zări pierdute ochii nemişcaţi îi ţine,
Fruntea i se 'nsenineză, şi 'n privire-i se strecoară
Focul care'n vălmăşagul luptelor de odinioară,
A 'npietrit în mână-i spada fiorosului călău,
Foc de care chiar Sultanul tremurând pe tronul său,
Auzind, crezu că vede cum păleşte 'ncet, incet
Steaua ce 'ndruma avintul hoardelor lui Mahomet.

Pieptul Lui tresaltă-acuma d'un avînt răzbunător....
Un popor întreg o cere! Şi viteazul Domnitor
Plin de-a neamului iubire, mai uşor ca boaba spumii,
Simte 'n El puteri de-a merge pân' la marginile lumii.

Apoi, iute ca un fulger, din avîntu-i uriaş,
Temător îi fuge dorul de la Turda 'n Făgăraş,
Şi coprins de gînduri multe şi de planuri de mărire,
Visu'l prinde 'ncet pe braţu-i dătător de fericire.

. . . . . .
. . . . . .

Leul doarme, pe când vremea trece searbădă şi lină...
Din senin o stea ce cade, umple zarea de lumină,
Intr'a nopţii pace, luna, pe-al ei drum de veacuri, sue
Şi priveşte lung pământul parc'ar vrea ceva să spue.

Noapte 'n sinul căreî crima, în avîntu-i diavolesc,
A urzit nefericire pentru neamul românesc,
Nimicind simţiri sublime şi virtute-adevărată,
Noapte, noapte criminală, fii de-apururi blestemată!

. . . . . .
. . . . . .

Doarme... acum un zîmbet sboară peste chipul Lui bronzat.
I se pare că din pieptu-i, dorul sfînt şi necurmat,
Prinse aripi şi deodată, ca prin vis, s'a prefăcut
Intr'un înger viu ca gîndul celui care l'a născut.
Îngerul în zări se 'nalţă maiestos ca idealul,
Şi de sus cu ochii-i galeşi lăcrămând, privi Ardealul,
Apoi, prin seninul care începu să strălucească,
Işi îndreaptă vesel ochii către ţara românească.

Ca de-o mână nevĕzută ridicat încetinel,
Peste văĭ şi peste dealurĭ Domnual-eargă după el,
Şi în sborul lor fantastic, duşĭ prin aer ca pe-o undă,
Să le facă drum Carpaţiĭ în adîncurĭ se cufundă
Şi 'nainte-le se'ntinde ţara tristă şi pustie...
Se aud de pretutindenĭ gemete de agonie,
Rîurile curg spumoase şi de sânge turburate,
Dunărea cu-ale eĭ valurĭ către ceruri ridicate,
Parc'ar vrea să smulgă-o taină celuĭ care doarme 'n norĭ,
Mîndriĭ codri de-altă dată, vestejiţĭ şi fără florĭ,
Cântă doine 'ntristătoare, plâng şi-a risipi nu pot
Negura 'nfiorătoare ce se 'ntinde peste tot.

Ca din alte lumĭ, acuma, s'aud glasurĭ desperate;
Cerul tresări. Din fundul zărilor întunecate,
Chipurĭ de ostaşĭ în zale lucitoare, se iviră,
Ca de-o tristă prevestire florile se ofiliră,
Şi eşind din sînu-ĭ tainic ce tresaltă, se'nfioară,
Sufletul plăpînd al Ţărĭĭ se preface 'ntr'o fecioară
Maĭ duioasă ca o doină, decât cerul maĭ senină,
Ce privind întricoşată, lăcrĕmează şi suspină.
Miĭ de arme ucigaşe, către pieptul eĭ ţintesc....
Domnul fulgeră cu spada-ĭ: braţele încremenesc;
Spada sboară printre rînduri, piepturĭ, capete, despică:
Curge sângele... din oaste glas de groază se ridică.
S'aud răcnete de moarte, se vĕd arme scînteind,
Dar Mihaiŭ ca 'n cea din urmă luptă-a leuluĭ murind,
Plin de-avintul care face dintr'un om un Dumnezeŭ,
Ţine piept voinic năvaleĭ, însă oştile mereŭ
Curg, şi 'n marea lor, viteazul, luminat d'un foc etern,
Pare umbra răzbunărĭĭ rătăcită prin infern....
— Căpitanĭ, voinicĭ, la mine! strigă Domnul în turbare.
Nimenĭ însă nu respunde la sublima sa chemare,
Dar în lupta-ĭ uriaşe, Leu 'nviorat se miră,
Cum de-odată, peste gloate codriĭ greĭ se prăvălră,
Inghiţindu-le 'n adîncurĭ văile se probuşiră,
Apele răzbunătoare clocotind în strîmte maluri,
Spumegând de dor, în cale ridicară munţĭ de valurĭ;
Insuşĭ cerul în durerea-ĭ miĭ de trăsnete detună,
Dar păgâniĭ vin ca stolul şi ca norul de furtună;
Morţiĭ cad umplênd prăpăstiĭ, din cadavre se fac poduri
Peste care trec în fugă fioroasele noroduri.

. . . . . .

Doar un pas... și cruziĭ barbarĭ iĭ vor smulge de la sîn!
Intre moarte și viață scurte clipe maĭ rĕmân...
Ș'în durerea disperărиĭ și de sânge copleșit,
Domnul către-Ardeal se'ndreaptă cu odorul sĕŭ iubit.
Dar... Carpații din adîncurĭ se ridică păn'la cer.
Un fior iĭ tae pieptul sbuciumat și... toate pier,
Toate tac, iar prin tăcere glas de trîmbiță rĕsună
Și din neguri moartea vine ca gonită de furtună,
Să-ĭ răpească pe vecie sufletul măreț și sfînt:
Ingrozit înfige spada, însă spada-ĭ sboară'n vînt,
Atuncĭ falnic se repede s'o coprindă'n luptă dreaptă,
Simte oasele în brațu-ĭ cum trăsnesc și se deșteaptă.
. . . . . .

Ziua se'ngîna cu noaptea. Obosită de nesomn
Luna maĭ privi odată cortul falniculuĭ Domn,
Și se stinse, căcĭ din zarea care'ncepe să tresară,
Zorile de-argint în valurĭ prin văzduh se revărsară.
. . . . . .
S'aud trîmbițe și Domnul scoate-un fericit suspin
Pe câmpia Turdeĭ, rînduri de soldați se vĕd cum vin
Sînt valonĭ trimișĭ de Basta, vin cu gînduri inamice,
Lîngă cort acuma iată-ĭ se opresc și Domnul zice:
—«Bun sosit soldați războinicĭ ce'mĭ veniți cu voe bună!»
—«N'am venit s'aducem laurĭ care gloria'ncununĕ,
Ci, în numele luĭ Basta și-a poruncĭ 'mpĕrătești
Căreĭ tu pe căĭ ascunse nesupus și dușman eștĭ,
Am venit să'ți sting trufia și avîntu-ți ne'nfrînat:
.... Ca doĭ vulturĭ s'avîntară ochiĭ Luĭ în lung și'n lat:
Singur! singur! și din rînduri a răcnit un glas: să moară:
Și'n aceeași clipă gloata pe viteaz îl înconjoară:
— Dă-te prins!... Dar Domnul nostru tremurând de dorul sfînt:
— Pentru vecĭ să'nghețe gura ce-a rostit așa cuvînt!
A grăit. Cu bărbăție către spadă întins'a mâna
Și... scrîșnind pică'ndrăznețul la pămînt mușcând țărîna:
Fioros sună murmurul gloateĭ... Făr'a fi vĕzut,
Tîrîtor ca o panteră, în acel grozav minut,
Iacob Bori se repede și'ntre umere de-adreptul,
In viteazul Domn înfige lancea ce-ĭ străpunse pieptul.
Sângele stropi privirea fiareĭ dornice de ură,
Surîzînd primi martirul mișeleasca lovitură,
Numaĭ negrii-ĭ ochĭ o clipă a privit spre ceruri sus
Și-apoĭ înorați cătară dureros în spre Apus.
. . . . . .

Nicĭ un geamĕt, nicĭ un vaet! Parc'a tremurat pămîntul
La căderea luĭ și zoriĭ înegritu-'și-aŭ vesmîntul
Soarele cu ochĭ de aur rĕsărit din fundul zăriĭ,
Intristat privind tabloul cum viteazul Domn al țăriĭ,
Părăsit de toțĭ, rotindu'șĭ înc'odată ochiĭ marĭ,
Zace jertfa lașităților uneĭ cete de tîlharĭ;
Soarele 'napoĭ se trase vărsând flacărĭ de mânie
Ingrozit de-așa vedere și de-atâta mișelie!

. . . . . .

Aŭ trecut de-atuncĭ treĭ veacurĭ, ca o noapte 'ndurerată,
Și acea grozavă crimă nu e încă răzbunată!
Unde-ĭ semnul să grăiască, printre vremurĭ care pier,
Ce măreț și falnic suflet s'a înălțat atuncĭ la cer,
Semnul ce slăvind virtutea să ne fie vecĭnic soare,
Far luminător pe marea Românieĭ viitoare!?
Unde-ĭ țărmul care-ascunde glorioasele luĭ moaște,
Cu evlavie privindu-l să 'nvețăm a ne cunoaște,
Și — treziți — scîrbind prezentul trist, nesimțitor și mut,
Să pornim cântând pe calea bărbățieĭ din trecut!?
Nicăerĭ!

Dar dacă vr'unul în mormînt l'a ocrotit,
Când a noastre oștĭ, mânate d'un destin maĭ fericit,
Vor călca triumfătoare pe-al Ardealuluĭ pămînt,
Frămîntat cu sânge nobil de român, un farmec sfînt
Va inviora țărîna celuĭ care 'n chip ceresc
A pierit, urzind în minteĭ idealul românesc.

Florian I. Becescu.

SCRISORI INEDITE DE VASILE ALECSANDRI[1]

I

Cernăuți, Gioi, 1866.

Dragă Paulină,

Am sosit bine la Cernăuți și m'am oprit aci vr'o două zile pentru ca să fac mulțumire Românilor care aŭ dorit să mĕ cunoască. Aseară am fost poftit pentru a merge în sala unde se adună membriĭ societățiĭ române și acolo am fost primit cu mare entusiasm, portretul meŭ era înconjurat cu o cunună de florĭ, volumul meŭ era asemine încununat pe o masă și câțiva tinerĭ aŭ început a cânta un imn în lauda mea când am intrat. După sfîrșitul imnuluĭ, mi s'aŭ adresat cuvinte de felicitărĭ împreună cu un buchet din partea damelor. Aŭ trebuit să fac și eŭ un cuvînt de mulțămire și apoĭ să vin acasă ca să mĕ schimb, căcĭ eram bleașcă. Se vede că 's mare poet, giudecând după complimentele ce am primit; eŭ nu mĕ credeam așa de mare. Aice piesele mele de teatru aŭ produs un efect extraordinar; toțĭ cântă cântecele din Florin și Florica, iar maĭ cu seamă poezia ce am adresat Bucovineĭ și care este tipărită în Foaia societățiĭ, aŭ ajuns a fi cântecul național de aice . . . in ciuda nemților.

Cu toate acestea însă trebue să mĕ depărtez de câmpul glorieĭ din Cernăuți și să merg maĭ departe. Mânĭ dimineață voĭ pleca la Lemberg cu drumul de fer și de acolo la Viena de unde iar 'țĭ voĭ scrie ca să-țĭ daŭ știre despre sănătatea mea.

Până atuncĭ te sfătuesc să fiĭ liniștită și să-țĭ cauți de sănătate și să'mĭ scriĭ la Paris ca să găsesc o scrisoare când voĭ ajunge acolo.

Adio, te sărut.

V. Alecsandri.

---

1) A se vedea numĕrul din urmă.

II

Lindaŭ, Mercurĭ.

Dragă băbuşcă,

Ierĭ am plecat de la Viena spre Şviţera cu soare şi astăzĭ am ajuns la Lindaŭ cu ploae, dar ce ploae!... Astfel curgea că m'am hotărît a mĕ opri pe loc până mâine, în loc de a trece lacul de Constanţa subt potopul ce cădea. Poate că m'a favoriza soarta ca să se îndrepte vremea pentru ca să mĕ bucur de voiajul meŭ prin Şviţera, însă nu o sper pentru că cerul e foarte acoperit cu norĭ. Munţiĭ nu se zăresc subt aburĭ şi orizonul e posomorît ca un paraponisit. Orĭ cum va fi însă voĭ pleca mâinĭ căcĭ Lindaŭ e trist.

Nu mi s'a întîmplat nicĭ o aventură maĭ de însemnat, dar am avut norocul să mĕ găsesc tot cu Ruşĭ la rîndul întâĭ. Unul bĕtrân cu familia luĭ mĭ-aŭ repetat tot drumul că'l doare buricul; altul tînĕr, care pentru întâia oară ese din Rusia mĭ-aŭ declarat ca aŭ şezut douĕ zile la Munchen fără a fi vizitat nicĭ un monument; un al treilea, cam armean de soiŭ, mi-aŭ încredinţat că nu împărtăşesc armeniĭ în modul cum se povesteşte la Moldova. Cu toate acestea, iĭ mirosea gura a *trandafelniţă*. Aice, după masă în salonul de fumătorĭ am observat un neamţ care giuca cărţile cu alţĭ doĭ şi care necontenit îşĭ uda degetele cu limba, chiar şi când nu era rîndul luĭ ca să iee cărţile; unul din parteneriĭ luĭ avea alt obiceiŭ; când nu'ĭ veneaŭ cărţile bine îl apucaŭ spasmurĭ de nas în cât nasul se sucea în toate părţile ca tromba unuĭ elefant. La ĭarmaroace ar face parale. Atâta despre oamenĭ; cât despre locurĭ le-am găsit minunate de îngrijire şi de cultură. Totul pare peptănat, zugrăvit şi lustruit. In lanurĭ de griŭ am vĕzut parĭ înalţĭ, în vîrful cărora eraŭ spînzurate cu s'oară bucăţĭ de şindrilă, ce mişcându-se în vînt, spăriaŭ vrăbiele.

Să cercăm şi noĭ metodul acesta, însă la noĭ ar trebui parĭ mulţĭ, căcĭ lanurile sunt întinse. Cu toate acestea cearcă-o.

Plecând mâinĭ dimineaţă de aice, sper să fiŭ la Paris poimânĭ; chiar în ziua sosiriĭ mele m'oiŭ duce să vĕd copila şi ţi-oĭ scrie. Acum sfîrşesc încredinţându-te că sunt sănătos, că nu simt osteneala drumuluĭ. Singurul lucru care mĕ cam supără este singurătatea, dar m'oĭ deprinde.

Inchinăciunĭ respectuoase luĭ Tuloiŭ, iar pe mata te sărut.

V. Alecsandri.

III

Paris, Duminică.

Dragă băbuşcă,

Am sosit cu bine la Paris, alaltăerĭ, Vinerĭ pe la 10 ore, seara, chiar o septămână în capĕt după plecarea mea din Mircestĭ. La gară am găsit pe Baligot care mĕ aştepta.

A doua zi am mers să vĕd pe copilă. Ce să găsesc? O fată mare, 'naltă mai cât mata, cu o figură plăcută, vie și inteligentă. Ea mĭ-a sărit în brațe și m'aŭ întrebat îndată de mămuța. Ce face mămuța? Cum se află? De ce n'aŭ venit? Când a veni? Întrebările curgeaŭ ca ploaea și eŭ nicĭ aveam chip de rĕspuns. După ce s'aŭ mai liniștit, i-am dat cămeșa care i-aŭ plăcut foarte mult, apoĭ mi-aŭ cântat din piano și am constatat că aŭ făcut progresurĭ, precum și cu desenul. Am să-țĭ aduc unul lucrat înadins pentru mămuța, și care ți-a plăcea negreșit, căcĭ este frumos.

M-elle Latuilé m'aŭ întrebat asemenea de mata și mi-aŭ exprimat dorința de a te ținea o iarnă întreagă în pension la dînsa ca să te învețe franțuzește. Copila aŭ promis că ea ți-a fi profesor de limba franțeză și că va învĕța totdeodată limba românească de la mata. Am fost silit să le făgăduesc că le voĭ împlini dorința. Așa dar gătește-te să petrecĭ o iarnă la Paris, ca să devĭĭ pariziană. După o vizită de treĭ ore m'am dus la Noemi ca să mănînc și acolo am găsit toată familia, afară de frate meŭ care 'ĭ încă la Bucureștĭ. Nepoatele aŭ crescut și aŭ devenit marĭ, frumoase. Am cunoscut și pe bărbatul Elenĭĭ, un tînĕr care mi-aŭ părut bun și de treabă. În fine am vizitat puțin Parisul. Puține urme aŭ rĕmas din catastrofele ce aŭ pătimit. Mai toate casele aŭ fost reparate, dar tot se cunoaște că aŭ trebuit să fie grozave stricăciunĭ. Parisul e tot acelașĭ cum l'aĭ cunoscut, însă mișcarea e mai puțină și luxul mult mai stimpărat. Multe femeĭ sunt înbrăcate în negru și numĕrul echipagelor aŭ scăzut. Nu știŭ dacă mĕ înșel, dar mi-aŭ părut că și veselia generală e în scădere. Și negreșit așa trebuie să și fie după atitea nenorocirĭ. Avenue du Roule unde șeade M-elle Latuilé aŭ fost din cele maĭ stricate. Chiar astăzĭ maĭ rĕmân câteva case cu totul ruinate. Astăzĭ am să petrec toată ziua cu Marie și de mâinĭ voĭ începea vizita cu de amĕruntul Parisul; prin urmare ți-oĭ scri peste câteva zile impresiile mele. Eŭ sunt sănătos și șed la grand hotel pe bulevarduri. Adio, te sărut înpreună cu Gogu.

V. Alecsandri.

IV

Paris, April 1867

Dragă Paulină,

Baligot pleacă la Bucureștĭ și s'aŭ însărcinat cu o păpușă destinată Marghioliței. Acea păpușă înbrăcată după modă ține în brațe un moțoiŭ, se pune în genunchĭ, întoarce capul, ridică brațele într'un cuvînt nu'ĭ lipsește decât graiul.

Baligot a trimete-o la Mircești prin vre-o ocaziune saŭ prin poștă și va sosi negreșit de sĕrbătoarele Paștilor când Marghiolița s'a afla încă la țară. Sărută copila din parte'mĭ și dă-ĭ alăturata scrisoare împreună cu păpușa.

Pisozki trebue să fi sosit la Moldova și să-țĭ fi adus săcușorul despre care știam scri. Rĕspunde'mĭ îndată cum te afli și cum merge lucrul moșieĭ. Primă-

COSTIN PETRESCU, Fictor

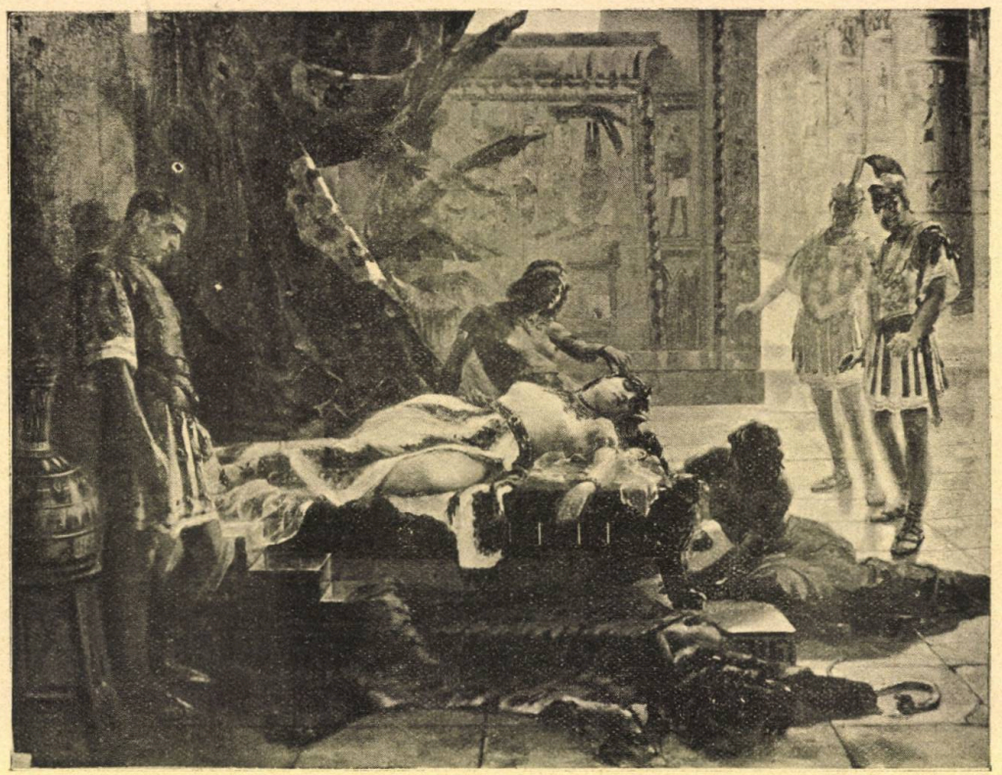

MOARTEA CLEOPATREI

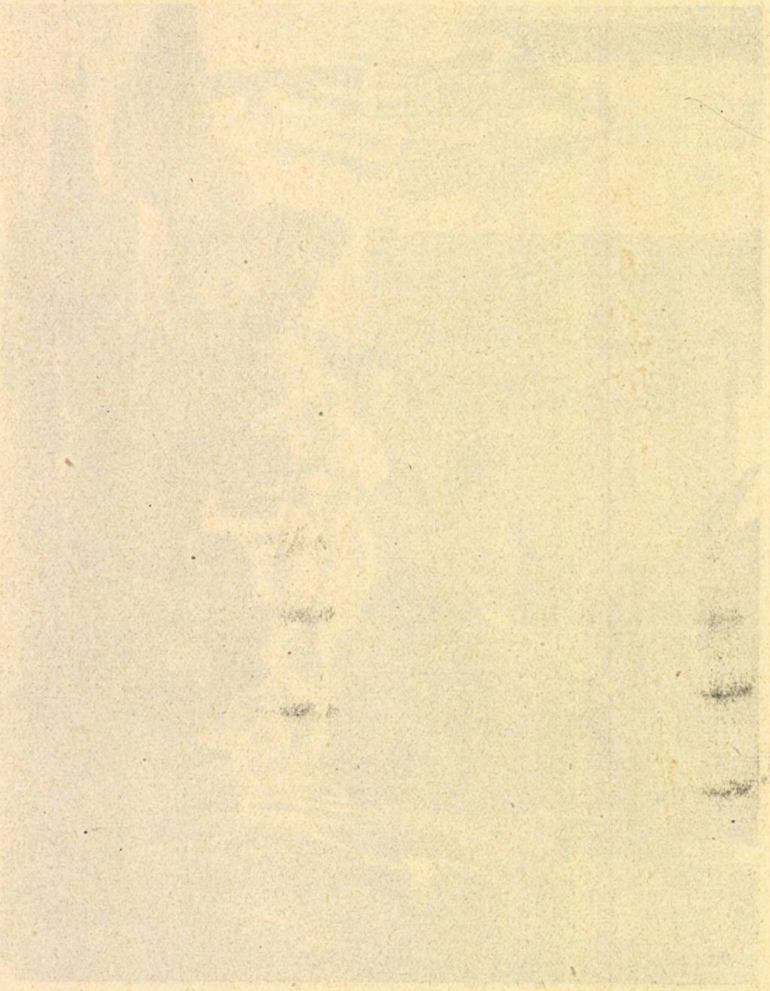

vara se apropie, lunca a fi începênd a înverzi și a resuna de cântecile păserilor. Te primblĭ vreodată printr'însa saŭ staĭ ca o babă la sobă?

Eŭ sunt sănătos; umblu pe gĭos cât patru, cincĭ oare pe zi și dorm cât un pașă. Bătăile de inimă aŭ încetat și stomahul lucrează bine. Doresc să-mĭ daĭ asemenea noutățĭ bune despre sănătatea matale.

Adio, te sărut.

V. Alecsandri.

V

Nisa, 9 Maiŭ 1867

Dragă Paulină.

Tocmaĭ când eram să-țĭ scriŭ am primit răvașul prin care mă înștiințezĭ că Pisozki aŭ trecut pe la Mircești, că aŭ admirat gospodăria noastră și că țĭ-aŭ adus săcușorul cu lucrurile cuprinse în el. Am cetit cu mare mulțumire toate câte mĭ-aĭ scris despre starea moșieĭ și despre măsurile ce aĭ luat pentru zidirele ce sunt încă de făcut. Toate acestea îmĭ dovedesc și maĭ mult că eștĭ harnică, voinică, înțeleaptă... dracu împelițat; și înțeleg foarte bine dorința luĭ Pisozki de a găsi alt drăcușor care să-țĭ samene și să-ĭ întinerească bătrânețile. N'are decât să iee un fanar aprins și să umble prin țeară cu colinda; poate că l'o sluji norocul, însă mĕ îndoesc, căcĭ descoperirele cele bune sunt foarte, foarte rarĭ pe lume.

Eŭ precum te-am înștiințat în scrisoarea mea din urmă, am părăsit Parisul din cauza ploilor, a scumpeteĭ și a mareluĭ număr de străinĭ care aŭ năvălit în el pentru Expoziție. M'am îndreptat în părțile maĭ calde ale Franțeĭ și m'am oprit la Nisa, pe malul măriĭ. Aice am găsit soarele cel maĭ aurit, ceriul cel maĭ albastru, Marea cea maĭ frumoasă și florĭ pretutindene. Am un apartament într'un otel englez foarte bun și petrec toate zilele pe balconul meŭ, răsuflând aerul viŭ al măriĭ și luând băĭ de raze de soare. Într'un cuvînt mulțumesc luĭ Dumnezeŭ, până acum sunt prea mulțumit despre sănătate și de va merge tot astfel am să mĕ fac cât un tun. Precât îmĭ era greŭ de șezut în Paris, pe atâta mĕ simt fericit la malul măriĭ, departe de nomolul ostenitor al Parisuluĭ și de atmosfera-ĭ puturoasă. Știĭ că îmĭ place a avea din'naintea mea un orizon întins ca la Mircești și a resufla aer curat; aice am găsit ce-mĭ trebuește și prin urmare cred că voiŭ ședea până la sfîrșitul luĭ Iunie, când apoĭ m'oĭ duce la băile de la munțiĭ Pirineĭ. Imĭ va trebui vr'o lună de zile pentru cura mea și îndată ce o voiŭ sfîrși mĕ voĭ repezi la Moldova ca să te sărut și să-țĭ dovedesc că mĭ-am căutat de sănătate de când am plecat de acasă.

Cu toate însă că nu mĕ maĭ aflu în Paris urmează a-mĭ adresa scrisorile tot la adresa fratelui meŭ precum aĭ făcut păn'acum și 'mĭ scrie cât veĭ putea maĭ ades, căcĭ scrisorile matale îmĭ pricinuesc o nespusă mulțămire.

Adio, te sărut de o mie de orĭ.

V. Alecsandri

VI

Dieppe, 20 August 1872

Dragă băbuşcă,

Am plecat de la Boulogne de treĭ zile şi am venit cu copila la Dieppe, tot pe malul mării, unde se găseşte frate-meŭ cu familia luĭ. Marghioliţa ĭ foarte mulţumită de a se găsi cu verile eĭ. Am aşezat-o tot într'o casă cu dînsele şi petrec toată ziua împreună, luând băĭ de mare şi făcênd toate nebuniile vîrsteĭ lor. Eŭ şed la hotel Bristol No. 5, într'o odăiţă mică, dar foarte curată. Timpul e frumos, mulţime de lume aŭ venit să rĕsufle aerul mării şi să se rĕcorească în apă. Fac ca toată lumea, mĕ scald dimineaţa şi peste zi petrec în familie.

Am primit aice scrisoarea în care îmĭ anunţĭ că aĭ primit portretul copileĭ. Te plângĭ de singurătate şi te cred; de aceea am hotărît să plec cât oĭ putea maĭ de grabă. Aş voi maĭ întâĭ să-mĭ mîntuĭ cura de băĭ şi să profitez de timpul frumos care aŭ venit, căcĭ până acum am avut numai furtunĭ. Eŭ sunt sănătos şi spĕr să mĕ deprind cu vîntul şi cu frigul, deşi nu le iubesc nicĭdecum.

M'am bucurat pentru veştile ce-mĭ daĭ despre recoltă, însă îmĭ pare rĕŭ că nu s'aŭ prezentat nicĭ-un posesor păn'acum, căcĭ aceasta rĕstoarnă toate planurile mele. Trebue numaĭ decât să mă desfac de Mirceştĭ îndată ce m'oĭ întoarce în ţară, pentru ca să fiŭ liber de a dispune de traiul nostru într'un mod maĭ plăcut. Nedarea moşieĭ are să mĕ oblige de a petrece iarna în ţară, lucru foarte supărător pentru amîndoĭ; însă ce să facem? Oĭ vedea când oĭ fi acasă ce hotărire voĭ lua.

Până atuncĭ te îndemn să-ţĭ cauţĭ de sănătate pentru ca la întoarcerea mea să te găsesc voinică şi sănătoasă împreună cu Gogu.

Te sărut.

V. Alecsandri.

CUM PRIVIM VIAȚA?[1]

Foarte variate și foarte multiple sunt înfățișările sub care ni se prezintă scurtul spațiu al vieții.

In jurul nostru vedem fel de fel de oameni: tineri, bătrâni, bogați, săraci, unii mulțumiți cu soarta lor, alții nemulțumiți, unii binecuvântând viața, alții blestemând-o.

Lumea fiind una și aceeași, s'ar cuveni ca toți oamenii să aibă într'un moment dat aceeași opiniune despre dînsa; totuși această opiniune a variat foarte mult în toate timpurile și la toate popoarele.

Dacă la ieșirea de la teatru, spectatorii pleacă adeseori cu păreri deosebite și asupra valoarei piesei și asupra jocului artiștilor, ce trebue să fie oare când lumea întreagă servește oamenilor de scenă și cât de variate trebue să fie părerile asupra reprezentațiunilor ce se dau pe o atât de colosală scenă?

Astfel se explică cât de adevărat este adagiul vechiu «*câte capete, atâtea păreri*» și pentru ce s'a păstrat el din generațiune în generațiune.

Vîrsta, mediul înconjurător și condițiunile de traiu produc în noi aprecierile cele mai diferite asupra vieții.

Omul vesel și mulțumit de soarta sa zice că lumea este bună și că traiul pământesc este o fericire: omul întristat ajunge cele mai de multe ori la o concluziune contrară.

De asemenea, este evident că un copil va privi viața altfel decât un tînăr și că acesta, la rîndul său, o va aprecia altfel decât un om matur sau decât un bătrân.

Vesel și neastîmpărat, necunoscând încă grijile și nevoile, copilul crede cu tot dinadinsul că viața este plăcută.

In tinereță, omul este stăpînit de iluziuni; el aleargă după fericire, care i se pare numai la doui pași, dar care-i fuge necontenit. Bine a spus ilustra poetă Carmen Sylva că:

Fericirea 'i ca ecoul:
Respunde, dar nu vine.

---

1) Conferință ținută la *Ateneul din București*, în seara de 27 Ianuarie 1902.

Tînĕrul, purtat de iluziuni, stăpînit de cele mai gingașe sentimente, urmărind fericirea, vede foarte adese ori cu ochi buni lumea și recunoaște că viața e dulce.

Omul matur muncește din greu pentru a face față nevoilor zilnice; când isbutește pentru moment în această luptă a vieții, când vede munca sa încununată de succes, simte neapărat o satisfacțiune sufletească puternică, un grad oarecare de fericire. Alte ori însă neliniștea, oboseala, nereușita 'l fac trist și posomorît, împingêndu-l să vadă în culori negre aceeași viață pe care tot el—în împrejurări mai favorabile — o privise cu oarecare entusiasm.

Bĕtrânul, încărcat de ani și slăbit de boale, înșelat asupra planurilor mărețe ce-și croise în tinerețĕ, rar mai are surîsul omului satisfăcut de soarta sa; pentru dînsul, fericirea ne mai fiind în viitor ci în trecut, viața este mai totdeauna considerată ca o povoară. In jurul sĕŭ, el vede oameni lipsiți de energia sa din tinerețĕ și de aceea 'i privește cu o vĕdită neîncredere. Deși se plânge necontenit de mizeriile vieții, totuși ține mult la această viață și nu rare ori s'aŭ vĕzut bĕtrâni pe patul de moarte, oferind medicilor toată averea lor și rugându-i cu lacrĕmi ca să-i salveze.

In viața de toate zilele, observăm o luptă foarte crîncenă, nu numai între om și om, dar chiar și la organismele inferioare; la acestea din urmă, lupta este de o mai scurtă durată, fiind câștigată de acele mai tari care distrug pe acele mai slabe. Tot astfel și omul, de cum se naște și pănă ce moare, luptă pentru a-și asigura un traiŭ neted și liniștit, dorind să ajungă un fel de centru a tot ce l înconjoară; în semenii sĕi, el întîlnește cele mai adeseori adversari, care urmăresc același scop, și de aice urmează o luptă surdă, uneori foarte puternică, dusă cu tot felul de arme permise saŭ nepermise.

La Fontaine, voind să caracterizeze această luptă, spune că Jupiter, părintele zeilor și al oamenilor, a întins în lume două mese: la una, încărcată cu bucatele cele mai alese, s'aŭ așezat oameni ceĭ tari și iscusiți, iar la cealaltă, la care se servește numai ceea-ce rĕmâne de la prima masă, sunt așezați oameni mai slabi și mai puțin iscusiți; că există o luptă necurmată între aceĭ de la masa întâi care vor să-și păstreze locurile și între aceĭ de la masa a doua care doresc să le ocupe.

Dacă viața ni se înfățișează sub niște aspecte atât de variate, apoi tot atât de deosebite sunt și opiniunile oamenilor asupra eĭ.

In cuvintele «*A fi saŭ a nu fi*» cu care Shakespeare începe cunoscutul monolog al luĭ Hamlet, se întîlnesc cele două soluțiuni diametralmente opuse, pe care cugetătorii ceĭ mai marĭ din lume le aŭ adus importanteĭ și mult discutateĭ probleme a vieții.

Unii susțin că viața este plăcută și că lumea în care noĭ trăim este foarte bună. Eĭ ne îndeamnă să privim această lume încălzită și luminată de soare, să admirăm podoabele natureĭ, munții, rîurile, văile, plantele, animalele și altele, toate făcute pentru folosul omuluĭ, care, ca un adevĕrat rege al natureĭ, tronează în mijlocul eĭ.

Aceștia sunt optimiștii.

Pesimiștii cred, din potrivă, că lumea este un loc de supliciu, în care oamenii au fost creați pentru a se chinui unii pe alții.

De cum se naște, omul este sortit a lupta cu durerile și cu necazurile; această luptă grea și necurmată împotriva valurilor furtunoase ale vieței se termină numai cu moartea, naufragiul neînlăturabil.

Retragerea din lume, nimicirea voinței, moartea... acestea sunt după pesimiști singurele remedii în potriva mizeriilor de pe pământ.

Din cea mai îndepărtată anticitate și până astăzi, ideile diferiților cugetători asupra valoarei vieții ni se prezintă sub două forme bine distincte: sau ca rezultat al unor cercetări științifice, și filosofice sau ca exprimarea unei păreri momentane, deci numai o simplă afirmațiune și nimic mai mult [1]).

Viața omenească putând fi studiată din diferite puncte de vedere, oricine poate face teorii asupra ei, ori în sens favorabil, ori în sens defavorabil.

Cel ce înclină spre pesimism susține că numai rêul este apreciabil, asupra lui caută să îndrepteze toate privirile; despre bine, sau nu pomenește de loc, sau îl consideră drept ceva efemer și întîmplător.

Poezia a cântat în toate timpurile și plăcerea și durerea. După definițiunea lui Blair, poezia este iluzia ce-și face omul despre lume, este vorbirea sentimentului și a imaginațiunii; ea deci ne arată lumea nu cum este ea în realitate, ci așa cum și-o închipuește poetul.

Poeții cu toate că sunt înzestrați cu simțuri pentru a putea aprecia și partea bună și cea rea din lume, totuși se mărginesc a insista numai asupra uneia din ele.

Deși poporul evreesc a primit atâtea binefaceri de la Dumnezeu, al căruĭ ales se considera, deși în testamentul vechiu se găsește mai mult o concepțiune optimistă a vieții, totuși întîlnim ici-colea în el și câte o expresiune din acelea care se apropie mai mult de pesimism. Ex: Omul ca iarba, zilele lui ca floarea câmpului (ps. lui David)... și altele.

Literatura greacă, încă din cea mai mare anticitate, este plină de vederi negre, de accente sfîșiitoare despre viață, de și s'ar fi cuvenit mai degrabă ca acest popor să fi fost aplecat spre optimism, prin natura lui veselă, prin clima cea plăcută a țării și prin legăturile aproape familiare ce el credea că are cu divinitatea.

Așa, poetul Hesiod spune că oamenii de pe vremea lui erau căzuți din epoca de aur in cea de fer și că din cutia Pandorei s'au revărsat în lume boalele omorîtoare și toate celelalte rele, cu care zeii au vroit să împovăreze pe om.

Homer compară pe oameni cu frunzele; în timp ce cânta cu entusiasm faptele mari ale eroilor Hector și Achille, el era pe deplin convins despre înapoiarea neamului omenesc din zilele lui, pe care 'l aseamănă cu o umbră.

De asemenea și poeții elegiaci protestează cu putere în potriva relelor de

1) Cf. James Sully: Le pessimisme.

pe pămînt și zic că ar fi mai bine ca omul să nu se mai fi născut, saŭ odată născut să moară cât mai curînd; că acel pe care zeiĭ îl iubesc moare foarte tinĕr.

Tragiciĭ Eschile, Sofocle și Euripide, afirmând în minunatele lor capodopere că fericirea nu este sigură ci efemeră și că destinul și numaĭ destinul a înscris nenorocirile oamenilor, daŭ un sprijin puternic pesimismuluĭ.

Poporul roman, stăpîn pe lumea întreagă și aflându-se decĭ în culmea prosperităţiĭ și a glorieĭ, scoate totușĭ accente destul de tarĭ de jale și de desnădejde; n'avem decât să citĕm pentru a dovedi aceasta pe Luciliŭ, Marțial, Persiŭ. Juvenal și chiar pe Horațiŭ, om de lume, care recunoaște însă că viața este plină de amărăciunĭ și tocmaĭ pentru aceasta el recomandă să ne folosim de ea, pentru ca la urmă să ne pară maĭ puțin rĕŭ că am trăit.

Curentul optimist al creștinismuluĭ n'a împiedicat ca pesimismul să aibă reprezentanțĭ în evul mediŭ și în acel modern.

Montesquieu zice că trebue să plîngem pe oamenĭ la naștere și nu la moarte. Heine afirmă că moartea este un bine, dar că este și maĭ bine încă de a nu fi de loc născuți pe lume.

Voltaire, deși nu era pesimist, recunoaște însă relele de pe pămînt: «De «opt-zecĭ de anĭ, zice el, am constatat că fericirea este un vis și că numaĭ «durerea este reală; că, după cum musculițele sunt făcute pentru a fi mîncate «de păianjenĭ, tot astfel și oamenĭĭ sunt făcuți pentru a fi roșĭ de necazurĭ».

Ne vom opri puțin asupra vestituluĭ pesimist italian Giacomo Leopardi, în poeziile căruia se reflectă disperarea cea maĭ mare, atât pentru atingerea binelui individual, cât și pentru atingerea binelui social.

Făcênd istoria neamuluĭ omenesc, [1]) Leopardi arată că, în urma Deluviuluĭ, zeiĭ se convinseră că nu este bine a lăsa pe oamenĭ liberĭ și fericiți, căcĭ aceștia în lipsă de durerĭ reale 'șĭ crează durerĭ închipuite.

Zeiĭ le-aŭ trimis decĭ oamenilor durerĭ reale: boale, supărărĭ, intrigĭ, neajunsurĭ... și maĭ ales speranța într'un viitor fericit; i-aŭ expus la intemperiĭ și pericole necunoscute încă; le-aŭ dat gustul hraneĭ alese și al îmbrăcămințeĭ frumoase; i-aŭ împărțit în societăţĭ cu legĭ și ocîrmuirĭ și i-aŭ înzestrat cu: virtute, glorie, onoare, patriotism, justiție și alte darurĭ de acestea, pe care Leopardi le numește chimere. Tocmaĭ la urmă, în această nouă organizațiune, și-a făcut apariția și Cupidon, săgetătorul iuimelor omenești.

Această întocmire a zeilor reuși pe deplin. Popor, poeți, pictorĭ... toțĭ 'șĭ dădeaŭ mâna pentru, a aduce laude și mulțumirĭ zeilor, maĭ cu seamă pentru «chimerile» sus pomenite, în numele cărora 'șĭ vărsaŭ bucuros și sângele.

Dar, nedreapta repartizare a bunurilor vieții, rivalitatea dintre state, lenea, vanitatea, luxul... în fine totul contribui a resturna starea de lucrurĭ, numită de noĭ lumea veche.

Neorînduelĭ grave se produc în lume, zeiĭ se supără, retrag imediat

1. Cf. *Aug. Dapples:* Leopardi, Opuscules et Pensées. Paris.

«chimerile» și nu permit nicĭ uneĭ divinităţĭ a maĭ sta pe pămînt, afară de Veritas și Cupidon.

Această supărare a zeilor a fost bogată în consecinţĭ. Odată cu patriotismul, dispare și idea de naţiune; oameniĭ vor alcătui un popor, dar, nefiind patrie și dușman, fiecare va urî totul și se va iubi numaĭ pe sine. Negăsind nimic vrednic de osteneala lor fizică și intelectuală, oameniĭ vor vegeta într'o somnolenţă asemănătoare cu moartea.

Orĭce speranţă într'un viitor fericit va dispărea, Veritas va arăta necontenit oamenilor relele din lume, convingêndu-ĭ de vanitatea tuturor lucrurilor; pe de altă parte Cupidon, cu săgeţile sale cele nemiloase, va înlesni omenirii ca să 'șĭ perpetue existenţa, odată cu durerea.

Leopardi căutând să demonstreze că moartea este preferabilă vieţiĭ, o compară cu somnul: după cum atuncĭ când adormim nu simţim maĭ nimic, tot așa este omul când ajunge pe pragul morţiĭ. Da ă am întreba, zice el, pe un bolnav, care, după ce a suferit dureră marĭ, este în agonie, cum se află, el va răspunde că-ĭ e maĭ binișor, că s'a maĭ ușurat. Moartea este decĭ ușurarea de suferinţele vieţiĭ, în care omul este introdus fără știrea sa, pentru ca să lupte necontenit.

Că moartea este un bine, Leopardi aduce următoarele exemple: Biton și Cleobis, ceĭ doĭ fraţĭ, care într'o zi de serbătoare s'aŭ înhămat la un căruţ pentru a duce pe bĕtrâna lor mamă la templul Junoneĭ, aŭ primit de la zeiţă, drept recompensă, moartea, ca cel maĭ mare dintre bunurile divine.

Agamedes și Trophon, care aŭ lucrat la templul luĭ Apollon de la Delphi. aŭ primit drept mulţumită de la acest zeŭ un dulce somn etern.

Adresându-se inimeĭ sale, într'o duioasă poezie, Leopardi o sfătuește să nu maĭ bată, căcĭ lumea nu este vrednică de suspinele eĭ și viaţa e amară și neagră Terminând, el conchide că cel maĭ bun lucru ar fi ca să nu maĭ vedem de loc lumina.

Byron, Diderot, Lamartine, Musset, Scheling și alţiĭ aŭ scris de asemenea în acest gen, diferind numaĭ în unele nuanţe.

In literatura noastră găsim câţĭva poeţĭ, puţinĭ la numĕr, care aŭ vĕzut în culorĭ negre lumea și chiar aŭ condemnat existenţa de pe pămînt. In fruntea lor stă Mihail Eminescu.

Acest poet, fără mult înconjur, rezolvă în sens pesimist problema vieţiĭ, spunênd că viaţa este «un vis searbăd»:

A fi? nebunie și tristă și goală,
Urechea te minte și ochiul te înșală;
Ce-un secol ne zice, ceĭ-lalţĭ o deszic,
Decât un vis searbăd, maĭ bine nimic.

Pentru dînsul glorie, renume, iubire, entusiasm..... nu însemnează nimic, lumea este un adevĕrat loc de supliciŭ:

Poţĭ zidi o lume 'ntreagă, poţĭ s'o sfărîmĭ, orĭ-ce aĭ spune
Peste toate o lopată de ţărînă se depune.
Mâna care-a dorit sceptrul universuluĭ și gînduri
Ce-aŭ coprins tot universul, încap bine 'n patru scînduri.

Deziluzia și amărăciunea luĭ cea maĭ mare se pot vedea și în aceste versurĭ foarte interesante prin gravitatea ideilor ce ele conțin :

De ce nu voĭ pentru *nume*, pentru *glorie* să scriŭ ?
Oare *glorie* să fie a vorbi într'un pustiŭ ?
Azĭ, când patimelor propriĭ muritorĭĭ toțĭ sunt robĭ,
Gloria e-o închipuire ce o mie de neghiobĭ
Idoluluĭ lor închină, numind mare pe-un pitic
Ce beșică e de spume într'un secol de nimic.
. . . . . .
Azĭ, adeseorĭ, femeia, ca și lumea, e o școală
Unde 'nvețĭ numaĭ *durere*, *înjosire* și *spoială*.
La aceste Academiĭ de științĭ a zineĭ Vinerĭ
Tot maĭ des se perindează și din tinerĭ în maĭ tinerĭ.
Tu le vezĭ primind eleviĭ ceĭ îmberbĭ în a lor clas,
Până ce din toată școala o ruină a rămas.

Și în alt loc maĭ zice :

Și s'o vezĭ înconjurată de un roiŭ de pierde-vară
Cum zimbește tuturora cu gîndirea eĭ ușoară.
S'auzĭ zornetul de pintenĭ și foșnirile de rochiĭ,
Pe când eĭ sucesc musteața, iară ele fac cu ochiĭ.
Când sfîrșesc cu o privire amoroasele înțelegerĭ,
Cu ridicula-țĭ simțire, tu la poarta eĭ să degerĭ ?
Pătimaș și înderătnic, s'o iubeștĭ ca un copil,
Când ea-ĭ rece și cu toane ca și luna luĭ Aprilie ?....

In satira a doua, poetul se plânge că și în lumea literelor și a științelor, nu este o atmosferă maĭ senină și maĭ liniștită ; că și acolo domnește nedreptatea, că și acolo traiul este nesuferit :

Insă tu îmĭ veĭ răspunde că e bine ca în lume
Prin frumoasă stihuire să pătrunză al meŭ nume.
. . . . . .
. . . . . .
Dragul meŭ, cararea asta s'a bătut de maĭ 'nainte.
Noĭ avem în veacul nostru acel soiŭ ciudat de barzĭ.
Ce încearcă prin poeme să devie cumularzĭ.
Inchinând ale lor versurĭ la puternicĭ, la cucoane,
Sunt cântațĭ în cafenele și fac sgomot în saloane.
. . . . . .
. . . . . .

Precum se vede din aceste versurĭ, pe care le am putea numi niște adevărate procese-verbale de condemnare a existenței, Eminescu nu are un spirit de revoltă în contra omenirĭĭ ; în ele găsim maĭ mult un fel de protestare pacinică în potriva nedreptăților și relelor de pe pămînt.

Dealmintrelea acest lucru se poate observa și mai bine, examinând remediul ce poetul indică în poezia sa intitulată *Glossa*:

Tu te 'ntreabă și socoate
Ce e rĕŭ și ce e bine.
Nu spera și nu aĭ teamă
. . . . . .
Ce e val ca valul trece.
De te 'ntreabă, de te cheamă
Tu rĕmâĭ la toate rece.

Poeziile frumoase ale luĭ Mihail Eminescu aŭ avut din nefericire o influență cam rĕŭ-făcătoare asupra literaturiĭ contemporane.

In jurul luĭ s'a format un fel de școală, în care am vĕzut figurând și mulțĭ poețĭ talentațĭ din generațiunea noastră.

Insă, alăturea cu acești din urmă, cu adevĕrat talentațĭ, alăturea cu oamenĭĭ care cu adevĕrat aŭ suferit vre-o decepțiune, vre-o deziluzie puternică, ieșise la iveală acum câțĭva anĭ o pleiadă foarte numeroasă de..... așa zișĭ poețĭ, care de abea vĕzuseră 15 saŭ 16 primăverĭ și care nu puteaŭ să fie decepționațĭ, pentru bunul motiv că frageda lor vîrstă, lipsită cu totul de experiența vieței, nu le dăduseră prilej pentru așa ceva.

Și, această pleiadă de tinerĭ, foarte tinerĭ versificatorĭ, luând ca model pe Eminescu, s'aŭ pus pe lucru și aŭ inceput să 'l imiteze, descriind deziluzlile—pe care de sigur că nicĭ nu le aŭ avut—deplorând *trista* lor soartă, nenorocirile (?) în amor, cântând doi ochĭ albaștrĭ saŭ negrĭ, frunzele de teiŭ, malul măriĭ, apusul de soare și alte subiecte de felul acestora.

Mulțumită criticeĭ și bunuluĭ simț al poporuluĭ românesc, astăzĭ putem constata cu satisfacțiune că s'aŭ mai rărit rîndurile acestor poețĭ cu imaginațiunea prea vie.

Până aice am expus câteva părerĭ asupra viețiĭ, fără însă ca aceĭ care le aŭ emis să fi adaos la aceste convingerĭ ale lor vre-un argument de ordine științifică saŭ filosofică.

Trecem acum la aceĭ care apreciază existența, întemeindu-se pe un raționament științific [1]).

Filosofla greacă a studiat multă vreme natura omenească, precum și chestiunea de a ști dacă viața este un bine saŭ nu: unele școale aŭ rezolvat această problemă într'un sens, altele în sens contrar.

Socrate și elevul sĕŭ Platon aŭ dat sprijinul lor optimismuluĭ. Aristotel, afirmând că o inteligență superioară a lucrat asupra materieĭ brute și a făcut astfel lumea aceasta, lasă să se vadă înderĕtul acesteĭ teoriĭ de asemenea o concepțiune optimistă. De aceeașĭ părere sunt și stoicĭĭ, când susțin că lumea este condusă de un dumnezeŭ bun și drept, înțelept și puternic, care a făcut *totul* afară de rĕŭ; că rĕul, dacă există în lume, servește numaĭ pentru a pune

1) Cf. James Sully, op. cit.

mai mult în evidență binele, și că e foarte posibil, ca ceea-ce noi numim rĕŭ, să fie numai ceva amăgitor.

Filosofii alexandrini aŭ conceput viața din punt de vedere pesimist, căutând să demonstreze că momentele de extaz sunt scurte și palide, că fericirea nu se poate atinge în lume și că un om înțelept trebue să renunțe la căutarea eĭ.

Ce zice creștinismul? Că lumea este locul unde noĭ oamenii, prin sudoarea feței, adică prin muncă grea de toate zilele, trebue să ne câștigăm hrana, și aceasta ca pedeapsă pentru pĕcatul strămoșesc. Aicĭ, în lume, avem a ne lupta cu numeroase ispite, cu deziluziĭ și cu deșărtăciunĭ, pentru ca, atuncĭ când vom trece în viața cea deapururea, să ne putem bucura de toate fericirile promise. In fața bineluĭ etern, ce așteaptă pe omul bun și corect, concepțiunea pesimistă a vieții se slăbește, dispare.

Dar s'a făcut următoarea obiecțiune: dacă D-zeŭ a creat lumea, pe oamenĭ, după chipul și asemănarea se, cum se explică relele existente?

Părinții bisericiĭ aŭ răspuns astfel: D-zeŭ dând oamenilor vroință și alegere, a scăpat de orĭce răspundere în ce privește rĕul; dacă unii oamenĭ sufăr astăzĭ rele, aceasta se datorește numaĭ uneĭ greșite întrebuințărĭ a voinței; decĭ cauza relelor din lume este însuși omul.

Opusă acesteĭ teoriĭ a liberuluĭ arbitru, stă teoria predestinațiunii, aĭ căreĭ adepți susțin că întocmitorul lumiĭ a desemnat maĭ dinainte fie căruĭ om, la naștere, cercul sĕŭ de acținne.

Optimismul filosofic atinge culmea sa în Spinoza și Leibnitz: cel dintâĭ admite că nu există nimic rĕŭ în lume și că oamenii își fac iluziunĭ când susțin existența rĕuluĭ; cel de al doilea demonstrează că lumea aceasta este cea maĭ bună din toate lumile posibile.

Pe cât este de mare voința luĭ D-zeŭ, zice Leibnitz, pe atât de tare este și bunătatea sa; aceste virtuțĭ, mărginite de înțelepciune, constituesc dreptatea divină, care nu poate să vroiască alt ceva decât binele în sine.

Filosoful Kant admite că este imposibil ca un om se fie fericit; de altmintrelea acest filosof face oarecare concesiunĭ și optimismuluĭ.

Hegel spune că durerea este strîns legată de natura omenească, care prezintă o sumă de imperfecțiunĭ. O rațiune superioară însă, impunênd ca oamenii, cu toate imperfecțiunile și defectele lor, să intre în unitatea și armonia absolutuluĭ, este cauza acesteĭ dureriĭ.

In afară de Germania, lupta între concepțiunea pesimistă a vieții și între concepțiunea optimistă, o suprindem în Anglia, Francia și Italia, ceea-ce dovedește că pe cugetătoriĭ ceĭ maĭ profunzĭ din toate țările i-a preocupat această interesantă si grea problemă și că fie-care a rezolvat-o, conform moduluĭ sĕŭ de a vedea, fie într'un sens fie în celalt.

Ne-a rĕmas să ne ocupăm și cu teoriile șefuluĭ școaleĭ pesimiste contimporane, Schopenhauer, care neagă în mod absolut nu numaĭ existența fericiriĭ

în prezent și în trecut, dar chiar și posibilitatea eĭ în viitor, pronunțând în ultimă instanță condemnarea vieții.

Arthur Schopenhauer [1]) s'a născut la Dantzig în anul 1788 și, după moartea tatăluĭ sĕŭ rămînèndu-ĭ o bună stare, a studiat filosofia și literatura la Berlin și Goettingen. Plin de experiență și de cunoștințe, el a căutat faima, renumele, gloria.

S'a pus decĭ să țină cursurĭ ca privat-docent la Universitatea din Berlin, însă n'a reușit de loc, găsea maĭ totdeauna băncile goale. Din această cauză a prins o ură neîmpăcată în potriva profesorilor de filosofie, care 'l concuraŭ, precum și în potriva ziariștilor, care nu-ĭ dădeaŭ destulă atențiune; pe aceștĭ din urmă ĭĭ numește «vînzĕtorĭ de otravă autorizată».

Cu timpul reputațiunea, după care Schopenhauer umblase atât de mult, crescu într'un mod extraordinar; oamenĭ din orașe îndepărtate și chiar din țărĭ străine veneaŭ în pelerinagiŭ la dînsul ca să l vadă și să convorbească puțin.

Intrevederile acestea aveaŭ loc maĭ ales într'un restaurant din Francfort. Aicĭ se produceaŭ discuțiunĭ foarte interesante, la care lua parte și Schopenhauer, pentru a'șĭ expune și susține teoriile sale.

— Voeștĭ să te ocupĭ cu filosofia? întreba el pe noul venit.

— Da.

— Aĭ o rentă de 20.000 de galbenĭ?

— Nu.

— Eĭ bine, nu te apuca de filosofie. Cineva trebue să trăiască *cu* filosofia și nu *din* filosofie. Profesorul de filosofie, zicea el, umple cu vorbe urechile oamenilor, iar buzunarele sale cu aur, în timp ce filosoful desinteresat este ca o lumînare care se topește, se consumă pe ea, pentru a lumina pe alțiĭ.

Altuia Schopenhauer 'ĭ dă sfatul să nu se căsătorească, și cu această ocaziune el face o critică pe cât de severă pe atât și de nedreaptă a femeilor, arătând în proporție exagerată toate inconvenientele căsătorieĭ și zicênd că filosofiĭ și literațiĭ ceĭ marĭ ca Leibnitz, Spinoza, Kant, Descartes, Malebranche, Pascal și alțiĭ aŭ fost celibatarĭ, iar aceĭ care s'aŭ căsătorit, începênd cu Socrate și terminând cu Shakespeare și cu Molière, aŭ plătit foarte scump pasul lor greșit.

Trecem însă cu vederea peste toate grațiositățile luĭ Schopenhauer în această chestiune, pentru că patima întunecă în totdeauna vederea clară și exactă a lucrurilor.

Acest filosof, de o inteligență sclipitoare și pătruns de o profundă melancolie, a pus 27 de anĭ pentru a scrie principalul sĕŭ tratat intitulat: ***Lumea ca voință și reprezentațiune intelectuală***. (Die Welt als Wille und Vorstellung).

Maĭ întâĭ Schopenhauer caută să demonstreze în această operă a sa că inteligența este subordonată voințeĭ la oamenĭ și la animale.

Dacă omul n'are durerea ca menire în lume, zice el, atuncĭ e sigur că nu are nicĭ o menire, căcĭ este imposibil de admis ca durerea fără sfîrșit, care purcede din mizeria vieții, să nu fie scopul final, ci numaĭ ceva întîmplător.

---

1) Cf. Jean Bourdeau. Phil. de Schopenhauer. Paris.

Viața, sănătatea, libertatea—într'un cuvînt toate bunurile acestei lumi—le simțim numai după ce le-am perdut, iar nici odată în timpul în care le avem la dispoziție. Pentru ce? Fiindcă aceste bunuri sunt negative și nestabilite, durerea singură este ceva positiv și persistent și de aceea numai pe ea o simțim.

Orele plăcute sunt puține și trec foarte repede; distracțiunea ne face să pierdem noțiunea timpului, numai plictiseala și urâtul ne-o înapoește. Existența noastră este prin urmare cu atât mai fericită cu cât o simțim mai puțin: rezultă deci că a fi scutit de viață ar fi cel mai bun lucru pentru om.

Mai încolo, Schopenhauer zice că, pe când în cea dintâi jumătate a vieții tindem la fericire prin dureri, în jumătatea a doua n'avem decât deziluzii grave și sfîrșim prin a ne convinge că orice fericire pe pământ este o chimeră și că numai durerea este reală.

Pretutindene contraziceri, muncă grea, concurență și luptă nesfîrșită: milioane de oameni întruniți în națiuni tind la realizarea binelui lor comun; fiecare om luptă pentru realizarea binelui său propriu. Doi potentați se sfădesc, milioane se cheltuesc și mii de oameni cad, pentru a satisface ambițiunile lor.

Totalitatea sforțărilor omenești tinde a alunga *suferința*, care, în tocmai ca și Proteu din poveste, ia diferite forme: se prezintă mai întâiu sub haina zdrențuroasă a nevoilor și grijelor vieții; înlăturată sub această formă, durerea reapare sub haina bogată și parfumată a instinctului social: amor, gelozie, invidie, frică, boală, etc.; dacă omul isbutește să o îndepărteze și sub această formă, atunci durerea apare în sfîrșit îmbrăcată în haina neagră și tristă a urîtului, a plictiselei.

Omul care are cu ce trăi, spre a nu i se urî, vizitează pe vecinii și pe cunoștințele sale, chiar dacă persoanele la care se duce 'i sunt cel mult indiferente. Deci în teama de urît pune Schopenhaner origina instinctului social.

Urîtul, plictiseala, este, pentru oamenii bogați, acul acela care stă totdauna gata să atingă și să înțepe pe cei săraci.

Omul este, după părerea filosofului, întocmai ca și un ceasornic care odată întors merge, fără a ști unde și pentru ce, oscilând necontenit între durere și plictiseală.

Voința este o durere, pentru că îndeplinirea ei necesitează o serie întreagă de sforțări, și, de oarece viața este o serie de voințe, Schopenhauer conchide că viața este o durere, o luptă necurmată, pe care omul o duce știind mai dinainte cu siguranță că va fi răpus.

In cestiunea amorului, ideile lui Schopenhaner sunt de asemenea destul de curioase: el pune sorgintea acestui gingaș sentiment în instinctul social și susține că rolul său este numai acel de a perpetua specia omenească. In paguba individului, instinctul social lucrează în favoarea speciei, ajutat de săgețile care lovesc inimile și care sunt trimise de Cupidon, tiranul zeilor și al oamenilor.

Intrebându-se Schopenhauer dacă poate fi ceva mai rău decât lumea și dacă răul acesta se poate înlătura sau micșora, respunde: Nu.

Față cu acest tablou negru despre lume, e natural să ne întrebăm care este remediul recomandat de filosof, pentru a scoate pe oameni din această rea stare.

El nu recomandă *sinuciderea.*

Sinuciderea, zice el, în loc de a fi renunțarea de la viață, este din potrivă afirmarea cea mai puternică a voinței de a trăi. Acel care se sinucide are în realitate dorința de a trăi, dar vroește o existență lipsită de orice piedică, deci o afirmare și mai mult a existenței sale.

După Schopenhauer singurul refugiu, singurele oaze răcoroase în această lume plină de dureri și de necazuri, sunt numai două: *arta* și *pusnicia, ascetismul* [1]).

In artă, spiritul se emancipează din lanțurile voinței, deci din ale durerii; odihna sufletească ce noi căutăm necontenit și care în calea voinței ne fuge, acum vine de la sine și suntem în culmea plăcerii.

După ce insistă asupra celorlalte arte, filosoful se oprește mai mult asupra muzicei, cea mai aleasă dintre toate și care lucrează mai direct asupra omului.

A asculta melodii frumoase, este a nutri sufletul, a-l înobila, a scoate din el tot ceia ce e rău și a pune pe om în legătură cu cugetările cele mai nobile, cu sentimentele cele mai alese.

Dar, fiindcă arta prezintă dificultăți mari, ce nu-s accesibile mulțimii, numai foarte puțini sunt fericiții care pot gusta plăcerile arței; apoi aceste plăceri deși sunt mari, au totuși o durată foarte scurtă.

Renunțarea la viața lumească, ascetismul, celibatul, pusnicia, adevărata cunoaștere a traiului de pe pământ, sunt, după Schopenhauer, idealul purtării virtuoase și pricepute, care singură ne poate duce la mîntuirea complectă de durerile din lume, oferindu-ne pacea și liniștea mult dorite.

Vom face acum câteva scurte obiecțiuni doctrinei schopenhauriane.

Mai întâiu, așezând toate actele sufletești numai în două facultăți: voința și inteligența, ignorând cu totul pe a treia facultate: sensibilitatea, și amestecând actele acestei din urmă cu acele ale voinței, sistemul lui Schopenhauer comite chiar de la bază o greșală evidentă.

De asemenea acest sistem greșește confundând, de la început și până la sfîrșit, voința cu dorința. Confusiunea este pe cât de mare, pe atât și de bogată în consecinți, de oarece se știe că *hotărîrile voinței* se rapoartă în totdeauna la ceva posibil de îndeplinit, pe când *dorințele* foarte adese-ori au ca obiect un lucru nerealizabil: Un orb *dorește* să vadă.

Înțelegându-se voința așa cum trebue să se înțeleagă și nu altfel, actele și deciziunile ei departe de a ne face să suferim, ne dau din contră plăcutul prilej de a părăsi inacțiunea.

Și apoi nu *toate* străduințele ce le face omul pentru a îndeplini unele acte din viață sunt numai decât dureri; adeseori aceste sforțări sunt răsplătite în mod complect când sunt încununate de succes. De la copilul mic, care, după ce muncește câteva ore și reușește să facă o jucărie, simte o vădită bucurie sufletească și până la artistul, care isbutește să reprezinte în mod perfect modelul său, nu avem decât exemple de această satisfacțiune sufletească.

---

1) Cf. *Ribot*: La philosophie de Schopenhauer. Paris; *James Sully*: op. cit; *J. Bourdeau* id.

Dacă omul este stăpînit de dorințĭ numeroase și în cea mare parte nerealizabile, este evident că el va suferi dacă va lupta pentru îndeplinirea lor și se va întrista fiindcă nu va isbuti în străduința sa. Dar dacă ne vom înfrîna dorințele, atunci nu numaĭ că nu ne vom întrista, dar din potrivă, vĕzĕnd munca noastră adusă la un bun capĕt—ceea-ce este mult maĭ ușor atunci când îndeplinim hotărîrĭ de voință—vom gusta o adevĕrată plăcere.

Dealmintrelea, experiența vieții chiar se însărcinează a da cea maĭ puternică desmințire afirmațiunilor și concluziunilor exagerate și negre ale luĭ Schopenhauer.

Nu vedem oare, în viața de toate zilele, sute și miĭ de cazurĭ, în care niște oamenĭ sărmanĭ și plinĭ de nevoĭ supoartă cu bărbăție greutatea traiuluĭ? Viața decĭ se poate suporta și încă cu oarecare plăcere.

De multe orĭ omul trece prin împrejurărĭ critice, prin necazurĭ marĭ și poate că, în această situațiune, ar fi gata să îngroașe rîndurile partizanilor luĭ Schopenhauer; dar există în lume ceva care veghiază asupra celor desnădăjduițĭ, care este balsamul ce alinează pe cât posibil durerile: este *speranța*, astru etern strălucitor.

Rarĭ aŭ fost aceĭ care să și fi perdut cu desăvîrșire speranța într'un viitor maĭ bun.

Agricultorul, care și-a pus capitalul și munca în pămînt și așteaptă de la cer o ploae binefăcătoare și căldură la timp, chiar dacă într'un an a eșit slab, saŭ a perdut maĭ tot, speră că situațiunea luĭ se va îndrepta în anul următor.

Priviți pe un părinte înconjurat de o numeroasă familie. Cu mijloacele restrînse ce-ĭ procură o muncă onestă și grea, de abea poate să facă față nevoilor și încă într'un chip neîndestulător. Acest om însă nu disperează, zice că fie-care copil s'a născut cu norocul luĭ și are o speranță nestrămutată că într'o zi va putea și el să scape de nevoĭ.

Uitați-vă la un om bĕtrân, căzut într'o boală grea, că scrie ceva. Toată lumea ar crede că-și face testamentul orĭ că lasă ultimele dispozițiunĭ pentru înmormîntare..... Nicĭ de cum. El face socoteală ca să vadă cât l'ar costa o casă la munte, unde să se ducă ca să petreacă vara.

De asemenea și în cestiunea amoruluĭ, în zadar Schopenhauer defaimă acest gingaș sentiment, care a agitat și agită inima omenească și care în toate timpurile a inspirat pe poeții, pe sculptorĭ, pe pictorĭ și pe compozitoriĭ de muzică.

Ce ar deveni oare această lume frumoasă, încălzită și luminată de soare, dacă ar lipsi din ea amorul și speranța, dacă noĭ cu toțiĭ, urmând sfaturile luĭ Schopenhauer, ne am face pusnicĭ?

Într'o așa lume, viața ar fi cu neputință.

Această lume ar fi asemănătoare cu un vast cimitir, iar sălășturile pline cu pusnicĭ ar fi asemenea unor morminte.

Dar nicĭ chiar Schopenhauer n'a dat «bunul exemplu» de a pune el cel dîntăĭ în practică ideile sale; nicĭ măcar nu s'a gîndit să meargă la sălășturie.

Din contră, el iubea viața, își conserva sănătatea, fugea din oraș în oraș de frica holerei, la restaurant venea cu paharul său propriu pentru a nu se umplea de vre o boală; mulțumită acestor precauțiuni a trăit el 72 de ani.

Carro, în scrierea sa: «*Le pessimisme au XIX-ième siècle*» susține că pesimismul este o boală; prin urmare, ca toate boalele, și pesimismul trebue să aibă o cauză.

Intr'adevăr, a vedea lumea altfel decât o văd ceilalți oameni, a crede că tot ceea-ce te înconjoară este negru, a aprecia numai partea rea a lucrurilor, este fără îndoială o boală.

Și Leopardi și Schopenhauer — ca să nu citez decât pe doi din cei mai însemnați — au fost de o fire melancolică și foarte puternic decepționați.

Bine s'a spus de oamenii de știință că geniul este vecin cu nebunia.

Astfel Schopenhauer, inteligență de elită, spirit fin și pătrunzător, plin de erudițiune, avea *în germen* melancolia despre care vorbirăm mai sus.

Tatăl său se zice că s'a sinucis într'un moment de disperare; alte rude de aproape ale lui aveau de asemenea un temperament trist.

Schopenhauer suferea și de mania persecuțiunii, crezându-se totdeauna urmărit de complotul profesorilor de filosofie: când primea o scrisoare, avea întotdeauna o presimțire; când cineva 'i bătea la ușă, el credea că este vreun asasin.

In afară de acest pesimism sincer, patologic, în multe cazuri pesimismul unora nu este sincer, ci numai o prefăcătorie.

Omul, care critică, crede că prin aceasta se pune mai presus de ceilalți oameni din lume, arătând în dreapta și în stinga că are vederi mai juste decât semenii săi. De aceea, o samă de oameni, duși de dorința de a fi luați drept pricepuți, găsesc o ocaziuue potrivită pentru acest scop jucând rolul de pesimiști.

De asemenea, dacă e greu a suferi, unii oameni găsesc însă plăcere de a trece drept victime (1). Ce lucru mai bun pot face acești oameni decât a se declara pesimiști, victime ale lumii acesteia nedrepte?

In fine, observăm că cu totul altă idee despre lume își face un om viguros și harnic, cu tragere de inimă la muncă, și alta un om care din natura lui este cam leneș, cam trîndav.

Dacă se va întîmpla ca acest din urmă să fie și cu un temperament puțin melancolic, va susține de sigur că viața este un rău inevitabil și va conchide că trebue să ne retragem din lume, să stăm în singurătate și *la odihnă*.

Se pot găsi și leneși optimiști, aceî care au un temperament mai vesel.

Poporul românesc, deși a suferit, în cursul veacurilor, mai mult decât oricare alt popor din lume, deși a fost încălcat de oarde barbare, deși a zăcut sub domnia cea de tristă memoria a Grecilor din Fanar; deși puternicii vecini

1) Cf. J. Sully op. cit.

aŭ căutat rînd pe rînd să'l nimicească, totuși, în loc să piară, poporul acesta a căpătat din contră o vigoare și mai mare, o putere de rezistență extraordinară. în lupta sa pentru apărarea pămîntuluĭ îmbibat de sângele gloriosilor străbunĭ,

La acest popor, boala pesimismuluĭ n'a prins decât într'o măsură foarte mică: această afirmare se poate dovedi cu numeroase exemple luate din literatură, mai ales din poezie, unde durerile vieții sunt prea puțin cântate.

Bolintineanu, în momente grele, în loc de a plânge, în loc de a regreta imposibilitatea uneĭ îndreptărĭ, din potrivă exclamă cu entusiasm :

Viitor de aur țara noastră are
Și prevĕd prin secolĭ a eĭ înălțare.

Cronicarul Zilot Românul, deși trăește sub ceĭ mai rĕĭ fanarioțĭ, constată în cronica sa persistența neamuluĭ nostru și întrevede salvarea în viitor :

A fost minune
Vestită 'n lume,
A fost și este
Ca o poveste :
Un neam mic foarte
Pe lîngă alte
Să reușească
Ca să păzească
Și legea bine
Și pentru sine
De tot să fie
In slobozie.
Citește toate
Acestea frate
In Istorie.
Și să ți rămie
Inima moartă ?

Pentru a se vedea cât de departe suntem de Leopardi și de Schopenhauer n'avem decât să cercetăm în poeziile populare ale luĭ Alecsandri, în ce chip minunat ni se reprezintă «moartea»: .....

Iar tu de omor
Să nu le spuĭ lor.
Să le spuĭ curat
Că m'am însurat
C'o mîndră crăiasă.
Cu-a lumeĭ mireasă.
Că la nunta mea
A căzut o stea.
Soarele și Luna
Mi-aŭ ținut cununa,
Brazĭ și păltinașĭ
I'am avut nuntașĭ.
. . . . . .
. . . . . .

Dacă generațiunea de la 1821 ar fi fost coprinsă de pesimism, poate că nicĭ astăzĭ n'am mai fi scăpat de domniĭ fanarioțĭ ; dacă generațiunea de eroĭ de la 1848 și 1859 ar fi fost atinsă de ideile luĭ Schopenhauer, dacă Kogălniceanu, Brătienĭĭ, Alecsandri, Rosetti, Negri, Golești și ceĭlalțĭ patrioțĭ nemuritorĭ ar fi urmat sfaturile pesimistuluĭ german și s'ar fi dus la mănăstire ca să se facă pusnicĭ, n'am avea astăzĭ o țară mare, în loc de două principate vasale.

Și de asemenea, dacă la 1877, principele Carol, domnul Românieĭ, n'ar fi avut încredere în vitalitatea poporuluĭ român și în viitorul acesteĭ țărĭ, dacă nemuritorul Ioan Brătianu, consilierul sĕŭ, și dacă soldațiĭ românĭ ar fi fost cu toțiĭ lipsiți de dorința neatîrnăriĭ și de speranța victorieĭ, dacă bufnița Schopenhau-

riană ar fi avut și pe aice numeroși adepți, Europa n'ar fi recunoscut în noi pe urmașii lui Ștefan cel Mare și ai lui Mihai Viteazul și n'am avea acum un regat independent, tare în lăuntru și stimat în afară.

Până aicĭ am expus diferitele moduri cum privesc oamenii viața.

Inainte de a termina voi adăoga câteva cuvinte pentru a respunde la întrebarea : Cum *trebue* să privim viața?

Respunsul nu este greŭ de dat : Să o privim așa cum este ea, dar să o privim cu propriĭ noștri ochĭ, fără a ne servi nicĭ de prisma optimismuluĭ la exces, nicĭ de prisma contrară adică acea a pesimismuluĭ la exces.

Căcĭ, dacă este exagerată afirmațiunea pesimiștilor cum că lumea este un loc de supliciŭ și că viața noastră este o serie necurmată de durerĭ, de asemenea este exagerată și afirmațiunea optimiștilor extremĭ, cum că lumea aceasta este nu se poate maĭ bună, că pe zi ce merge ea devine din ce în ce maĭ bună, până ce la urmă vom ajunge la așa grad de fericire în cât să vedem realizându-se aice, în viață, concepțiunea de paradis, de Eldorado, din toate religiunile.

Optimiștiĭ trebue să recunoască fără nicĭ o dificultate că, pe mĕsură ce crește civilizațiunea și progresul în lume, în aceeași proporțiune cresc grijele, nevoile și cerințele; că punênd față în față lucrurile folositoare aduse de progres cu grijele, sforțările și chiar supărările ce decurg din el, rezultă un echilibru real, care face ca viața să fie posibilă și încă cu un oarecare grad de plăcere.

Progresul este putința ce ne-o dă știința de a fi stăpînĭ pe forțele naturiĭ, pe electricitate, pe căldură și pe celelalte.

Forțele acestea colosale, necunoscute în trecut omenirii, care îngrozeaŭ pe omul primitiv, astăzĭ cu ajutorul științeĭ ne staŭ la dispozițiune. Eĭ bine, pentru ameliorarea traiuluĭ nostru, să facem cea maĭ largă întrebuințare a acestor forțe.

In vechime se credea că Jupiter ține în mână fulgerul și de dînsul se îngrozeaŭ oamenĭi; astăzĭ știința ne-a pus la dispoziție această forță supra-naturală a zeuluĭ, pentru a ne comunica ideile la o mare distanță, pentru a ne ilumina orașele, pentru a circula dintr'un loc în altul; tot asemenea cu căldura și cu celelalte forțe.

Decĭ, cu toate că s'aŭ maĭ înmulțit astăzĭ nevoile traiuluĭ, s'aŭ înmulțit de asemenea și mijloacele pentru a face față acestor nevoĭ.

Prin urmare, în loc de a ne plânge și a suspina pe coarda schopenhauriană, în loc de a renunța la viață și a ne duce la pusnicie, maĭ bine este să punem mentalitatea noastră și datele progresuluĭ în sprijinul îmbunătățiriĭ soarteĭ noastre, în sprijinul bineluĭ individual și social.

ST. C. IOAN

AMANTĂ

Octombre, — spre sfîrșitul lunii,
Salcîmii frunze nu mai aŭ,
Cu berzele ce-n sbor plecaŭ,
E mult de când s'aŭ dus lăstunii.

La foc, pe prispa caseĭ, staŭ
Mĕ uit cum se topesc cărbunii,
Pe când prin aer, ca nebunii,
La vale, norii goană daŭ.

Tac și te-ascult înmărmurit.
Cânți; cânți plângênd. Grădina-ți pare
Un catafalc, — acoperit

Cu crisanteme, — de pe care
Natura-ți cere-o sărutare...
Ți-a fost amantă, — și-a murit.

Haralamb G. Lecca.

SCARA PINACOTECEI DIN ATENEUL ROMÂN DIN BUCUREȘTI

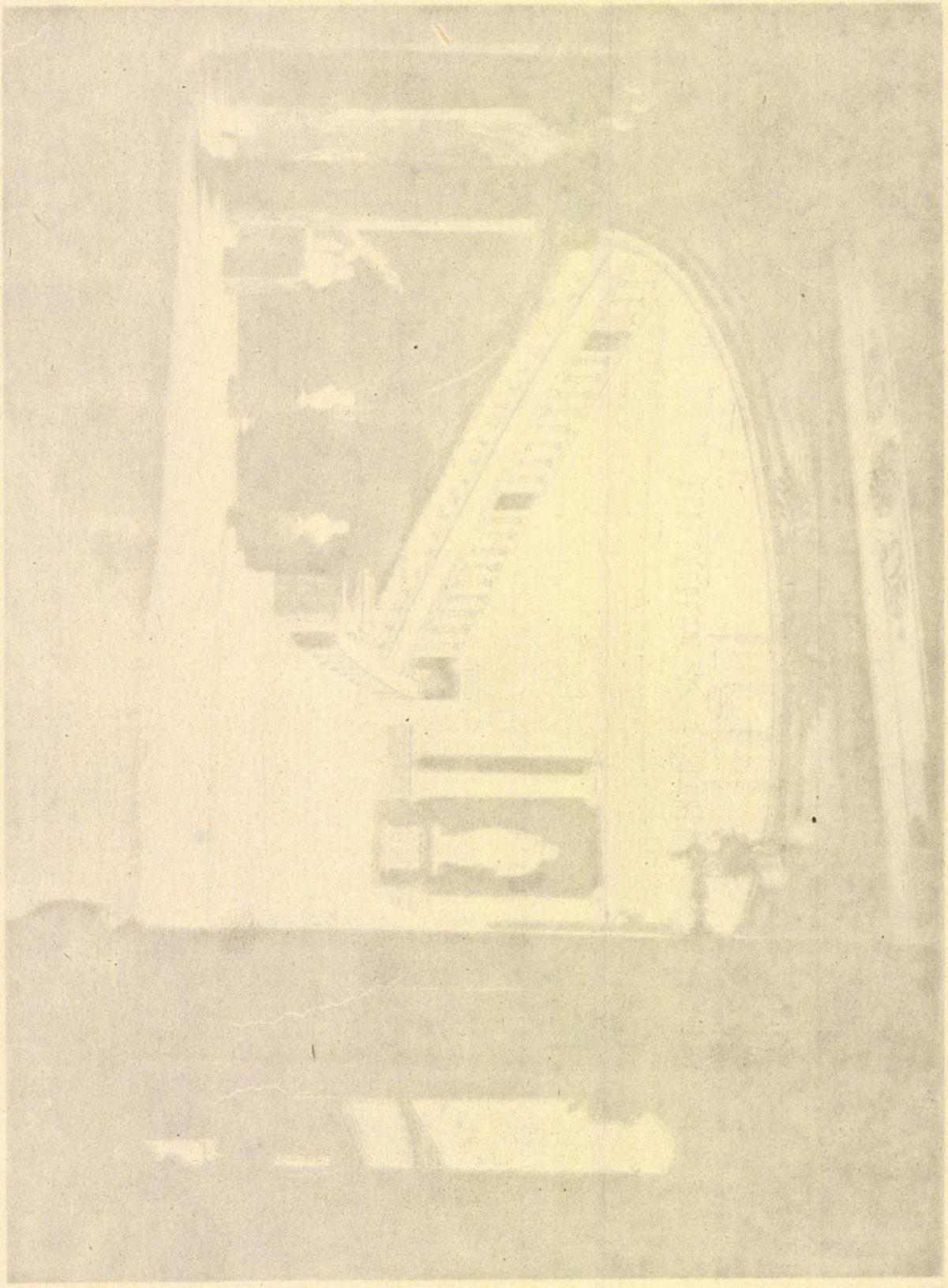

RASA ȘI NAȚIONALITATEA ROMÂNILOR

Capitolul IV[1]

REDUCEREA EVOLUȚIEI SOCIALE LA UN PROCES DE EVOLUȚIE BIOLOGICĂ. — ANTROPO-SOCIOLOGIA.

I

Istoria Civilizațiunii este istoria rasei blonde dolichocefale.

Până acuma câțiva ani, toți cei care se ocupau cu chestiunile sociale, au considerat ca factori determinanți ai evoluțiunii popoarelor și civilizațiunilor, rasa, mediul cosmic și mai cu osebire mediul social.

O tinără știință—antroposociologia—vine să schimbe cu desăvîrșire această concepțiune, înlocuind metoda științelor sociale prin metoda analizei etnice.

«Revoluția pe care Bacteriologia a produs-o în medicină, Antropologia este pe cale de a o produce în științele sociale», zice G. Vacher de Laponge, principalul întemeetor al noueĭ științe. «Numaĭ prin aplicarea datelor antropologice la deslegarea problemelor istorice și politice, se poate explica științificește evoluția istorică a popoarelor și a civili«ațiunilor, care s'ar reduce astfel la un proces de evoluție biologică».

«Evoluția popoarelor ne spune acelașĭ[2]) poate să fie de două feluri: colectivă saŭ selectivă. E colectivă atuncĭ, când întreaga masă a unuĭ popor, sub influențe identice de climă, mediŭ, etc., se modifică de odată. Evoluția popoarelor ar fi în acest caz identică cu creșterea holdelor de griŭ: toate spicele crescênd de-odată nivelul tuturora ar fi acelașĭ. Evoluția popoarelor e selectivă, când numaĭ o parte a populațiuniĭ supravețuește, înlocuind pe descendenții celeĭlalte, care astfel piere din lipsă de urmașĭ; ea ar fi decĭ identică cu creșterea pădurilor, numaĭ o parte din arborĭ de-o speță mai viguroasă, cresc și se desvoltă, înăbușind pe ceĭlalțĭ din jurul lor, care rĕmân piperniciți și în cele din urmă se usucă.

1) A se vedea numĕrul din urmă.

2) Rev. de Sociologie. 1895. Martie, artic. Transmutation et selection par éducation.

Această evoluțiune presupune o modificare parțială a câtorva indivizĭ deveniți mai apți în concurență cu masa, și care deci se pot adopta mai pe deplin condițiilor vieții. Societatea se transformă în acest al doilea caz, nu deodată și în masă, ci prin eliminare». După Laponge, acest din urmă caz este singurul real. Evoluția în masă nu există decât în teorie. In tot cazul însă, evoluția prin selecțiune—ni se spune—este mult mai repede; dar necesitează nenumărate sacrificiĭ, selecțiunea costă tot atâtea existențe cât dă ca repeziciune.

Din toate acestea ar rezulta, că aceia care luându-se după marele Pascal ne vorbesc de tinerețea, maturitatea și îmbătrânirea unuĭ popor, nu-șĭ dau seamă de ceea-ce spun. Un popor desvoltându-se prin selecțiune nicĭ nu progresează, nicĭ nu dă îndărăt. Și dacă se pare, că îmbătrânește și degenerează, este fiindcă în acele momente elementele etnice superioare, care intră în compoziția luĭ sunt copleșite sau absorbite de cele inferioare.

Așa-dar, nicĭ mediul cosmic, nicĭ cel social nu ar determina evoluția popoarelor, ci numaĭ proporția în care deosebitele elemente etnice ar intra în compoziținea luĭ. Numaĭ după elementele etnice, din care este alcătuit un popor, s'ar putea decĭ, socoti valoarea luĭ și de aci deduce șansele de isbîndă pe care el le-ar avea în lupta pentru existență.

Elementul etnic cel maĭ superior este rasa numită *Homo Europæus*, rasă înaltă, blondă, dolichocefală. Cantitatea în care acest element s'ar găsi într'un moment dat în sînul unuĭ popor, ar fixa rangul pe care acel popor l'ar avea în viața civilizată. Fiecare națiune, din punctul de vedere etnic, este alcătuită din straturĭ supra-puse, constituite din aceleașĭ elemente, dar amestecate în proporțiĭ deosebite, care variază de la bază spre vîrf. Elementele antropologice superioare există într'o maĭ mare cantitate în straturile superioare. Compoziția morfologică a claselor sociale ale aceleiașĭ populațiunĭ nu este deosebită numaĭ într'un moment dat, dar ea variază și în timp.

Observațiunea ne arată, că același sistem de stratificare nu se păstrează. «In general, elementele sunt clasate tot în același ordin de densitate, dar proporțiile variază în fiecare pătură după epoce. Înlăturând ipoteza unuĭ imigrărĭ sau emigrărĭ, dacă se studiază un popor în progres, păturile superioare merg îmbogățindu-se în elemente superioare; dacă poporul este în decădere, uniformitatea tinde să se stabilească și elementele superioare tind să dispară pretutindenĭ». Clasele sociale ar corespunde astfel, după aceste vederĭ, unor realitățĭ antropologice, unor deosebirĭ de rasă; iar în politică, democrația ar fi tot ce poate fi maĭ păgubitor evoluțieĭ unuĭ dopor.

22. Această teză, a fost susținută pentru întâia oară, de către contele *de Gobineau*, în monumentala sa lucrare, «*Essai sur l'inégalité des Races humaines*». Publicată în prima ediție în anĭ 1854—1855, în patru volume. Ea fu la început foarte remarcată și adese orĭ citată—de pildă în Germania de către Roth von Schreckenstein; dar influența eĭ nu dură decât foarte puțin, căcĭ spiritele nu erau în destul de pregătite pentru această concepție.

In anul 1884 lucrarea lui Gobineau fu tipărită iar, (numai în două volume de data aceasta), dar fu și mai neobservată ca întâia oară.

Gobineau n'a fost un savant, ci un erudit, care în misiunile-i diplomatice în Orient a călătorit foarte mult și a observat și mai mult.

El, cel dintâi a fost isbit de aptitudinea civilizatoare mai mare a rasei blonde, de extensiunea mai mare a acestei rase în anticitate, de prezența ei în sînul popoarelor azi dispărute, în epocile cele mai înfloritoare ale vieții lor și de stingerea ei treptată, care era urmată de decăderea și sfîrșitul națiunilor, cărora ea le formase aristocrația militară și intelectuală. Demonstrarea, pe care Gobineau a dat-o despre influența pe care rasa ariană—H. Europœus—și persistența ei în stare de puritate, a avut-o asupra soartei grupurilor sociale, este cu totul istorică. Noțiunea pe care el o are despre rasă, este însă tot cea zoologică, deci cea exactă științifică este. Reconstituirea legilor evoluțiunii popoarelor, numai cu datele istorice este de-o vădită insuficiență este într'adevăr o lucrare de o intuiție genială; de aceea «omul de geniu al Antroposociologiei, a fost contele de Gabineau», zice Laponge.

Deși vădit insuficientă, demonstrarea istorică a acestei teze este foarte interesantă; și de aceea nu ne putem opri, de a nu o da aci în trăsurile ei generale.

22. In India, elementul etnic care a organizat societatea și a întemeiat civilizațiunea, a fost rasa Ariană—H. Europœus, înalt, blond dolichocefal. Acest fapt este admis de toată lumea. In privința tipului fizic, al rasei Ariene care a întemeeat civilizațiunea Indiană, pot însă să aibă loc bănuelî. Acestea însă pier în fața faptului, că astăzi chiar brahmanii de rasă curată sunt tot blonzi, dolichocefali. Asemenea se mai găsesc azi în India, precum și în platoul Panier, triburi de războinici dolichocefali blonzi. Și, dacă civilizațiunea indiană s'a stins, nu s'a stins fiindcă a îmbătrânit, ci fiindcă elementul arian care o putea întreține a fost copleșit de elementul ethnic dravidian băștinaș și de elementul Asiatic semit, imigrat din Arabia.

In Egipt asemenea—susține Gobineau—elementul arian venit din India a fost cel care a întemeeat civilizațiunea. Cum că într'adevăr, aŭ fost elemente blonde dolichocefale în Egipt, din cele mai îndepărtate timpuri, e foarte probabil. In muzeul din Londra este o momie Egipteană, cu tipul blond arian, care s'a socotit că trăea acum vre o 9000 de ani. Existența acestui element în clasele cele mai înalte ale societății Egiptene se probează și prin faptul, că pe monumentele Egiptene se întîlnesc foarte des personaje aparținênd celor mai înalte clase sociale, zugrăvite cu părul blond, cu ochii albaștri. Rasa numită de Egiptenî Tamahu, una din cele 4 rase care alimentaŭ populațiunea Egiptului, are tipul blond.

Și dacă civilizația Egipteană ca și cea Indiană a avut o viață atât de lungă —mai adaogă Gobineau — este, fiindcă instituțiile castelor oprind sub cele mai strașnice pedepse căsătoriile dintre clasa nobililor și vulg, sângele arian a putut fi mai multă vreme ferit de a se amesteca cu sângele inferior al celorlalte rase.

In Chaldeea asemenea, dinastia foarte veche sub care parcă s'ar fi început

civilizațiunea este o dinastie medică, decide rasa arică. Pe monumentele Chaldee asemenea se găsesc personage aparținênd celor mai înalte clase sociale, zugrăvite cu tipul blond.

In Asiria tot așa, elementul care forma majoritatea aristocrației militare și intelectuale, în epocile ei cele mai înfloritoare, a fost tot elementul arian. Aceasta se probează iarăși prin existența foarte deasă a personajelor blonde zugrăvite pe monumente, ca aparținênd celor mai înalte clase sociale. Și dacă Asiria a avut o viață civilizată mai întinsă decât toate țările Asiei, a fost tocmai fiindcă se găsea în drumul cel mai scurt pe care Arienii treceau din Europa în Asia.

Palestina când fu invadată de elementul Semit, era ocupată de o populație blondă cu ochii albastri, — Amoriții — ne spune savantul filolog englez Sayce care de altmintrelea e filo-semit [1]).

Când în Asiria și în Palestina, sângele arian fu pîngărit cu desăvîrșire prin amestecul copleșitor cu sângele semitic, făclia civilizațiunii trecu în mâinile altor populațiuni, în care elementul arian era mai bogat.

Mezii și Perșii fură acele populațiuni, bogate în elemente ariene. Inainte și chiar sub dinastia Achemenizilor, tipul Persan ne este descris blond cu ochii albaștri. Numai în urmă, prin amestecul cu oacheșii semiți, tipul Persan se întunecă trăsurile lui se semitizară. Când și în vinele Perșilor sângele arian se subție cu desăvîrșire, copleșit de sângele asiatic semitic, făclia civilizației trecu în Europa.

23.—Grecia fu țara, care continuă mai departe opera de civilizație. Și aicî, tipul eroic elen, care urmă Pelasgilor dolicho-bruni, a fost tipul lui H. Europœus, înalt, blond, dolichocefal. Așa sunt zugrăviți grecii pe monumentele Egiptene; așa ne sunt descriși în poemele omerice. Toți eroii lui Omer sunt înalți la trup, cu părul blond lăsat în plete pe spate, cu ochii albaștri, parc'ar fi niște germani medievali. In cântul I-iu din Ilyada, Minerva apucă pe Achille de păru-i blond; în al 23-lea cânt, Achille jertfește pe mormîntul prietenului său Patroclu blondele lui plete. Menelas e blond; blondă și frumoasa Elena. Omer nu are nici un calificativ de admirație pentru blonzi. Un singur eroŭ al lui este brun, dar acela este asiaticul Hector.

In Odysea, Meleagru e blond, blond Amyntas, etc. Virgiliu descrie pe Minerva, Apollon, Mercur, Turnus, Lavinia, etc. cu părul blond cu ochii albaștri. Eroii și eroinele poeziilor lui Anacreon, Sapho, Ovidiu, Catul, aŭ părul blond și ochii albaștri. Olimpul greco-roman seamănă ca două picături de apă cu cel Scandinav: toți zeii și toate zeițele sunt blonde. Venus era blondă; blond și Apolon, zeul elin prin excelință, acela în care Grecia antică a personificat geniul seŭ intelectual și frumusețea tipică a raseĭ elene. Minerva, celălalt «verb» al lui Jupiter, personificarea femenină a înțelepciunii grecești, are în ochii ei tot azurul ceruluĭ și toată adîncimea mării. Blondă e și Diana (ca și luna); și până și în infern Radamante e blond.

Dar, ni se va spune, toate acestea sunt personaje mitice, sunt plăsmuiri

1) Etnographie de la Palestine.

ale poeților, idealiștĭ fermecaţĭ de armonia și bogăția culorilor luminoase ale tipuluĭ blond. Isus nu e și el tot blond zugrăvit de artiștĭ? Sfînta-Fecioară, Maria Magdalena și toţĭ îngerii și serafimiĭ nu sunt tot blonzĭ, cu ochiĭ marĭ albaștri? Și ce putem încheea de aci?—Da, nu putem trage încheerĭ irecuzabile din descrierile poeților.

Dar, pentru ce oare artiștiĭ Hotentoților n'aŭ fost fermecaţĭ și eĭ de acelașĭ tip blond? De ce Venus a lor este plănuită după tipul fizic al raseĭ lor? Nu s'ar lămuri în acest fapt tendința artiștilor uneĭ populațiunĭ de a idealiza tipul fizic al raseĭ din care fac parte. Pe lîngă aceste descrierĭ ale poeților grecĭ însă, maĭ avem ca dovadă puternică despre tipul blond al grecilor, un pasaj citat de S. Reinach, din fizionomistul grec Polemon, în care ni se spune că greciĭ de sânge curat eraŭ: «înalţĭ la trup, drepţĭ, cu umeriĭ largĭ, cu fața albă-rumenă, cu părul blond și ochiĭ albaștri».

Când prin imigrărĭ și emigrărĭ elementul arian slăbi și în Grecia, centrul civilizațieĭ trecu la Roma, unde cu siguranță elementul arian era maĭ bogat. Mulţĭ caută să arate, că și aristocrația romană ca și cea greacă a fost blondă; dar aceasta nu se poate vădi. Probabil însă, că și printre nobiliĭ romanĭ, eraŭ foarte mulţĭ blonzĭ cu ochiĭ albaștri. Flavius, Fulvius, Ahenobarbus și multe asemenea numirĭ ne arată aceasta. Sylla avea părul blond-roșcat și ochiĭ verzĭ. Au gust avea părul blond, Tiberiŭ ginerile luĭ era blond. Bătrânul Caton e roș. Virgiliŭ de origină galică era blond; Titu-Liviŭ asemenea. Antoniŭ împăratul era de origină galică, decĭ blond și era înrudit cu tot ce era maĭ ilustru în Italia.

Și «dacă poporul Roman a decăzut, zice Laponge, nu a decăzut, fiindcă îmbătrânise, ci fiindcă elementele adevărat romane, pieriseră. Când din naturalizare, cetățenia romană se acordase tuturor, când Bretoniĭ, Sirieniĭ, Africaniĭ căpătaseră titlul de cetățean roman, sarcină prea grea pentru puterea lor Romaniĭ de rasă dispăruseră».

24. — Decĭ, pretutindenĭ în lume și din vremurile cele maĭ depărtate, găsim, că reprezentanţiĭ raseĭ blonde, înalte, dolichocefale, aŭ fost stăpînitoriĭ celorlalte rase, deosebite prin constituție, care aŭ fost învinse și reduse în sclavie. In vreme de veacurĭ, rasa stăpînilor, cu toate piedecile puse de obiceĭ, de instituţiĭ ca aceea a castelor la Indienĭ și Egiptenĭ și de legĭ cum eraŭ la Romanĭ, s'a contopit cu rasa supușilor. Caracterile fizice s'aŭ încrucișat prin efectul legilor eredităţiĭ, clasele sociale ne maĭ avênd o temelie biologică s'aŭ sfărîmat, societăţile devenite omogene sub raportul ethnic s'aŭ distrus. Totuși, chiar printre corciţĭ, elementele de cea maĭ mare importanță pentru viața socială sunt acelea care se apropie cât maĭ mult de rasa primitivă a stăpînilor. Aceasta a căutat-o s'o dovedească Laponge observând tipul fizic al indivizilor, care în cele din urmă două sute de anĭ, aŭ fost inventatoriĭ și oameniĭ de inițiativă, care aŭ contribuit la desvoltarea omeniriĭ.

Peste 80 la sută dintre aceștia aŭ tipul blond dolichocefal. Cantitatea dolichocefalilor printre geniile marĭ ale omeniriĭ asemenea este covîrșitoare. H. de

Candolle citează dintre 89 novatorĭ, revoluţionarĭ, etc. 69 de dolichocefalĭ aproape toţĭ blonzĭ: Francisc I, Henric IV, Ludovic XIV, Ioana d'Arc, Bayard, Condé, Turenne, Vauban, l'Hopital, Sully, Richelieu, La Rouchefoucauld, Molière, Corneille, Racine, Boileau, La Fontaine, Malherbe, Bossuet, Fenelon, Diderot, Voltaire, Rousseau, Condorcet, Lavoisier, Berthollet, Lagrange, Napoleon I, etc. etc.

Casele domnitoare azĭ în Europa, aŭ toate tipul dolichocefal, blond cu rare excepţiĭ brun.

Tot H. Candolle a făcut treĭ charte: una a repartiţieĭ dolicho-blonzilor în Europa, alta a repartiţieĭ geniilor şi a treia a marilor centre ale civilizaţiuniĭ şi a densităţiĭ populaţiuniĭ. Eĭ bine câteşĭ trele chartele coencid.

Extensiunea dolicho-blonzilor începe spre nord de la o linie care ar închide Anglia, Normandia şi s'ar prelungi pe la resăritul Berlinuluĭ.

Charta repartiţieĭ geniilor e dar punctată icĭ şi colo câteva puncte izolate ale Europiĭ; punctele acestea se grămădesc însă vizibil în jurul a douĕ axe: una care ar pleca din Edimburg şi trecênd prin Londra şi Paris s'ar prelungi până în Elveţia, şi a doua, care plecând de la imbucătura Senelĭ, tae pe cea dintâĭ la Paris prelungindu-se prin Berlin până la marea Baltică.

A treia chartă cuprinde acelaşĭ regiune, ca cele treĭ marĭ centre ale civilizaţiuniĭ actuale, Londra, Paris, Berlin.

25 — Dar, să ne întoarcem a urmări maĭ departe în Europa, demonstrarea istorică a tezeĭ auntroposociologice.

Pătura stăpinitoare în populaţiunea vechĕĭ Galiĭ era compusă din elementul Europoeus. Galiĭ ne sunt descrişĭ de Cesar cu aceleaşĭ caractere fizice ca şi Germaniĭ descrişĭ de Tacit. Nobiliĭ Gali fură aceia, care se împotrivirĕ cu cea maĭ înverşunată energie cucerătorilor Romanĭ. Trebui să se verse aproape până şi cea din urmă picătură de sânge a acestuĭ element superior, ca Galia să poată deveni o veşnică proprietate a Împăraţilor Romanĭ. Populaţia rămasă în Galia, în urma războaelor cu Romaniĭ, compusă aproape numaĭ din Celţĭ (H. Alpinus) se afundă într'o inerţie chineză. Trebuirĕ noĭ invaziĭ ale elementuluĭ Europoeus: Normanziĭ, Franciĭ, Vizigoţiĭ, ca Franţa să maĭ poată avea iarăşĭ un rol activ în lume.

In Dacia tot aşa, elementul ethnic care a organizat societatea a fost un element înalt, blond, dolichocefal, Daciĭ de aproape înrudiţĭ cu Galiĭ.

In Rusia asemenea, ceĭ care aŭ organizat societatea aŭ fost Scandinaviĭ.

Franţa, care până la Marea Revoluţie ocupa primul rang în lume, fu nevoită după ce Revoluţia o sărăci de elementul nobil blond, să cedeze locul Angliеĭ şi Germanieĭ în care elementul Europoeus este maĭ bine reprezentat.

Statele Unite ale Americeĭ datorează repedea lor înflorire mareĭ cantităţĭ de elemente înalte, dolichocefale, din sînul populaţieĭ lor.

Ne oprim aci cu demonstrarea istorică a tezeĭ autropo-sociologice.

După cum se vede, toată această demonstrare nu este destul de convingătoare. O demonstrare matematică, care să ne ducă la concluziĭ sigure, irecuzabile nu se putea face cu materialul istoric.

II.

Demonstrarea matematică a tezeĭ antropo-sociologieĭ.

26—Meritul de a fi încercat și isbutit întru câtva să demonstreze matematicește teza anthropo-sociologică, se cuvine lui Laponge. Până la el însă, s'aŭ maĭ încercat și alțiĭ să demonstreze matematicește neegalitatea de aptitudiní a raselor în același mediŭ. Cel dintâĭ a fost *Durand* (de Gros). Într'un memoriŭ prezentat Societățiĭ de Antropologie din Paris, în anul 1869, Durand vĕdi deosebirea dintre indicile cefalic al orășenilor și al sătenilor în patru arondismente din Franța, precum și deosebirea dintre indicele cefalic al literaților și analfabeților din populația orășănească a departamentuluĭ Rodez. La început însă, el atribuea dolichocefalia orășenilor traiuluĭ cărora eraŭ supușĭ. Dar maĭ târziŭ reveni asupra acesteĭ părerĭ și admise aproape în același timp cu Laponge și Ammon, că adevĕrata cauză este selecțiunea.

Colori observă maĭ târziŭ în Italia aceeașĭ deosebire de indice între orășenĭ și sătenĭ.

Iacoby observă și el, și arată foarte lămurit, că în orașe se grămădesc cele maĭ bune elemente ale populațiuniĭ. Dar această selecțiune a orașelor, a elementelor populațiuniĭ, el nu o legă cu nici o chestie de rasă.

Constituirea Anthropo-sociologieĭ, ca ramură deosebită de studiĭ, nu datează însă, decât de la lecțiunile profesate de Laponge (curs liber) la Universitatea din Montpellier, între aniĭ 1886—1892; și de la publicarea rezultatelor luí Ammon asupra recruților din Baden în 1890. Sunt deci numaĭ vre-o ze e anĭ, de când aceasta nouă știință s'a ivit. Cu toate astea, azĭ literatura antroposociologică este foarte înfloritoare. Specialiștĭ s'aŭ ivit maĭ în toate țările.

«Dacă teoriile antropo-sociologice ar fi adevĕrate, zice Ammon [1]), ar urma neapărat concluzia, că în păturile conducĕtoare și de inițiativă ale uneĭ populațiunĭ, dolichocefalia cu însușirile sufletești ale elementuluĭ Europoeus, să fie maĭ frecventă decât în masa poporuluĭ. Din anul 1890, aceasta era pentru Laponge un fapt demonstrat. Un grup de 19 craniĭ de nobilĭ din Montpellier întări demonstrarea. Ele aveaŭ un indice cefalic de 74,8; pe când 117 craniĭ de oamenĭ din popor aveaŭ 78,3 deci cu patru unități maĭ mult. Firește, un material atât de sărac, nu ar fi putut convinge pe un sceptic; dar pentru Laponge a fost hotărîtor, căcĭ el dusese ideea sa fundamentală din constituția sufletească a Arienilor înainte ca faptele se fi venit a o întări. Nu se poate tăgădui acesteĭ concepțiunĭ o oarecare măreție, continuă Ammon. Ca și la descoperirea planeteĭ Neptun, raționamentul precedase probele efective, care de altmintrelĭ nu fură așteptate multă vreme».

Probele acestea ar rezulta din întinsele cercetărĭ statistice întreprinse în Franța de către Laponge și d rul Colignon, de Otto Ammon în Germania, de Livi în Italia, de Closson și de maĭ mulțĭ alțiĭ. Rezultatul acestor cercetărĭ ar fi vĕdirea tezeĭ antro, osociologice, adică reducerea evoluțieĭ sociale la un proces de

1) Rev. de sociologie, 1898, Histoire d'une Idée. L'Anthropo-Sociologie ; traducerea din nemțește este de Muffang.

evoluție biologică. Din toate aceste cercetări și statistice, antroposociologii au desprins până acuma câteva legi.

25. — *Iată aceste legi fundamentale ale Antropo-sociologiei* [1]:

I. — *Legea repartiției bogățiilor. — In țările a căror populațiune este alcătuită dintr'un amestec Europoeus-Alpinus, bogăția crește invers proporțional cu indicile cefalic,* adică elementul dolichoid este cel mai bogat.

Laponge a tras această lege, din constatarea impozitelor pe care le plătesc dolichoizii și brachycefalii în Franța. Comparând impozitele ce le plătesc 10 milioane de dolichoizi cu cele ce le plătesc 10 milioane de brachycefali, precum și impozitele ce le plătesc d lichoizii din 20 de departamente cu cele ce le plătesc brachycefalii tot din 20 de departamente, el a dresat următorul tablou:

IMPOZITELE	Anul în care s'au percep.	10 MILIOANE DE		20 DEPARTAMENTE DE	
		Dolichoizi	Brachycefali	Dolichoizi	Brachycefali
Fonciar-rural [1]	1896	17.725.000	29.891.000	28.096.000	21.491.000
Personal mobiliar	1896	26.485.000	13.227.000	33.470.000	9.566.000
Uși și ferestre	—	17.239.000	8.581.000	21.636.000	6.055.000
Transmisiuni cu titlu oneros	1894	59.312.000	33.667.000	74.731.000	24.172.000
» » » gratuit	1894	7.378.000	4.801.000	9.206.000	3.572.000
Mutațiuni prin moarte	—	70.920.000	32.923.000	94.099.000	23.225.000
Timbre, chitanțe	1894	14.430.000	2.497.000	15.912.000	1.869.000
Timbre, efecte de comerț	—	8.485.000	2.123.000	9.661.000	1.667.000
Spese vamale	1893	191.077.000	28.609.000	209.928.000	21.167.000
Incasările romunelor	—	399.790.000	109.485.000	449.458.000	78.500.000
Datoria comunelor	—	2.271.260.000	373.447.000	2.563.405.000	270.835.000

Această lege se adeverește și în Elveția, Germania, Austria, tot prin cercetări statistice.

II. — *Legea Altitudinilor. — In regiunile locuite de H. Europoeus și de H. Alpinus, cel dintâi locuește localitățile cele mai joase.*

In Europa H. Europoeus locuește aproape exclusiv în zona aluviunilor quaternare ale Mării Nordice și ale Mării-Baltice. Charta geologică și cea antropologică sunt aproape identice.

Reciproc, axele brachycefale urmează liniile de delimitare ale apelor (adică culmile munților). Axa principală pleacă din Galiția, urmează creasta munților

1) Vezi articolul lui Laponge „Lois fond. de l'Antropo-Sociologie, publicat în *Revue Scientifique* din 30 Oct, 1897; și articolul citat al lui C. C. Closson.

1) Impozitul fonciar rural plătit de 10 milioane dolichoizi, comparat cu cel plătit de 10 milioane de brachycefali, ar părea că nu confirmă această lege. Dar nu este așa, căci cele 10 milioane de dolichoizi nu locuesc decât în 13 departamente, pe când cele 10 milioane de brachycefali locuesc 30 de departamente; deci, proporțional cu întinderea tot dolichoizii plătesc mai mult.

până spre mijlocul Pirineilor francezĭ, atinge platoul central, acoperă masivul Alpin și se bifurcă. O ramură se prelungește prin munțiĭ Pădureĭ-Negre, munțiĭ Bohemieĭ și trece în Rusia oprindu-se în mijlocul uneĭ vaste câmpiĭ, care se întinde peste Polonia și împrejurimĭ. Cealaltă ramură atinge prin Balcanĭ masivul brachycefal al Asieĭ-Micĭ.

In masivurile muntoase indicile cefalic variază foarte exact proporțional cu altitudinea. In regiunile maĭ puțin înalte, e destul adese-orĭ un relief de 100 de metri, ca să se observe o deosebire însemnată în indicile cefalic.

III.—*Legea Repartiției oraşelor,— Orașele marĭ sunt aproape numaĭ în regiunile dolichocefale; iar în regiunile brachycefale sunt în părțile cele maĭ puțin brachycefale.*

Această regulă are foarte puține excepțiĭ în Europa. Rennes și Mans în Franța, Turin în Italia și Malaga în Spania. Ea nu se potrivește numaĭ marilor orașe, dar se întinde cu maĭ multe excepțiĭ însă și la orașele micĭ și chiar la satele cele marĭ.

Legea repartiției oraşelor parc'ar fi un caz particular al uneĭ legĭ maĭ întinse a desimiĭ populațiuniĭ, dar aceasta nu este încă destul de lămurită. Ea se maĭ leagă și cu legea altitudinelor și cu aceea a repartiției bogățiilor.

IV. — *Legea indicilor urbane —Indicile cefalic al populațiunilor urbane este maĭ mic decât al populațiunilor rurale înconjurătoare.*

In această lege trebue să maĭ ținem seamă: 1) de *legea intelectualilor* și al 2-lea de excepția următoare foarte sigură și foarte logică pe care o comportă legea aceasta: *Orĭ-ce oraș a căruĭ sferă de activitate se întinde în regiunĭ foarte brachycefale, tinde să'și mărească indicile cefalic, cu toate că ceĭ care vin să'ĭ împrospăteze populația aŭ un indice maĭ mic decât al loculuĭ lor de origină.*

V.—*Legea emigrăriĭ.—Intr'o populațiune pe cale de disociație prin deplasare, elementul cel maĭ puțin brachycefal este cel care emigrează.*

In general, populațiunile formate prin emigrare sunt maĭ dolichocefale decât acelea de unde sunt originare. Iaponge în Franța, Ammon în Germania și Livi în Italia, aŭ făcut întinse cercetărĭ, dovedind aceasta.

6) *Legea For-mariajurilor. — Indicele cefalic al indivizilor născuțĭ din părinți, care nu sunt din aceeași localitate, este maĭ mic decât media indicelor localităților originare ale părinților.* Această lege s'ar maĭ putea enunța astfel: indiviziĭ care nu se însoară în locurile lor natale sunt maĭ dolichocefalĭ saŭ maĭ aproape de dolichocefalie, decât media indicelor din locurile lor natale.

7) *Legea concentrăriĭ dolichoizilor.—Elementele mobilizate prin disociație se concentrează prin atragere în centrele dolichoide.*

Descoperirea acestuĭ fenomen se datorează luĭ Ammon, care a dat chiar numele sĕŭ formuleĭ următoare, care stabilește un caz particular al acesteĭ legĭ: *«In regiunile în care se află tipul brachycefal, acesta tinde să se localiseze la țară, iar tipurile dolichoide în oraș.*

Aci trebue să maĭ semnalăm și fenomenul maĭ puțin cunoscut, dar de o importanță considerabilă, că efectul acesteĭ legĭ de concentrare este mărirea in-

diceluĭ cefalic : 1) al regiunilor de emigrare, fiindcă ceĭ care emigrează sunt ceĭ maĭ puțin brachycefalĭ; și al II-lea, al regiunilor de imigrare, fiindcă elementul imigrat, maĭ puțin brachycefal decât congeneriĭ sĕĭ, este totușĭ maĭ brachycefal, în regulă generală, decât concetățeniĭ sĕĭ de adopțiune.

8) *Legea climinăriĭ urbane.—Viața de oraș face o selecțiune, care distruge saŭ leapădă elementele cele maĭ brachycefale.*

Ceĭ maĭ mulțĭ imigrațĭ brachycefalĭ pier saŭ se întorc în locurile lor originare.

Viața de oraș maĭ exercită și o selecțiune în privința pigmentațieĭ corpuluĭ, maĭ ales a culoareĭ pĕruluĭ. De mult s'a observat, că populațiunile urbane nu sunt atât de blonde cât ar trebui să fie proporțional cu dolichocefalia lor relativă. Pentru a explica acest fenomen s'aŭ invocat o mulțime de cauze și toate cu drept cuvînt, zice Laponge. Atracțiunea exercitată de orașe concentrează nu numaĭ pe dolichocefaliĭ blonzĭ, dar și pe ceĭ bruniĭ, precum și pe corciturile brachycefalilor cu dolichocefaliĭ, care aŭ craniul dolichocefal și cu'oarea brună a brachycefaluluĭ. Trebue să maĭ ținem seamă, că părul orășenilor din cauza pomezilor se înegrește. Laponge maĭ adaogă, viața de oraș, parcă provoacă o balansare a pigmentațieĭ, pielea devenind maĭ albă și pĕrul și ochiĭ maĭ negri. Asemenea vitalitatea necesară pentru a rezista influențiĭ vătămătoare a viețiĭ de oraș epuizantă și anormală, se întîlnește maĭ ales la indiviziĭ ceĭ maĭ puțin blonzĭ aĭ raseĭ *Europoeus*. Și să nu uităm, maĭ adaogă Laponge, că flavismul luĭ H. Europoeus este o degenerare ; așa că întunecarea acestuĭ element ar fi o revenire la tipul ancestral. (1) Acest atavism este și maĭ pronunțat la Jaukeĭ.

9) *Legea stratificăriĭ.—Indicile cefalic merge micșorându-se, deci proporția dolichocefalilor mărindu-se, de la clasele inferioare spre cele superioare, în fiecare localitate.*

Numeroase cercetărĭ locale s'aŭ făcut în această privință în Germania, Franța și Italia. Cele maĭ întinse sunt cele făcute în Italia de către medicul militar dr. căpitan Ridolfo Livi însărcinat de Ministerul de Războiŭ, și care aŭ fost publicate într'o voluminoasă lucrare. «Antroplogia militare». Tot din lucrarea aceasta maĭ reese, că *talia unuĭ individ este în toată Italia cu atât maĭ înaltă cu cât el aparține uneĭ clase sociale maĭ înalte. Chalumeau,* în lucrarea sa *«l'Influence de la taillle humaine sur la formation des classes sociales»* (Geneva 1896) arată acelașĭ lucru pentru Elveția.

10-a *Legea Intelectualilor.—Ceĭ care se ocupă cu munca intelectuală aŭ dimensiunile absolute ale craniuluĭ și 'n particular lărgimea maĭ marĭ.*

Această lege parc'ar veni să doboare pe aceea a claselor sociale.

Lărgimea craniuluĭ la intelectualĭ crescând mereŭ, eĭ vor deveni tot maĭ puținĭ dolichocefalĭ, vor deveni niște euricefalĭ (falșĭ brachicefalĭ).

Din această lege rezultă că clasele superioare în țările în care brachycefaliĭ

1) Flavismul raseĭ *Europoeus* ar fi o degenerare, căcĭ, după cum am spus—vezĭ cap. I paragr. 2 „Rasele Europeĭ. Laponge socotește, că rasa blondă, dolichocefală s'ar cobori din vechea rasă dela Neanderthal care era brună, ceea-ce însă nu este de loc verosimil.

sunt în cantitate neglijabilă *vor putea avea un indice cefalic mai mare decât acela al vulgului.* Faptul acesta există în Anglia şi în Spania.

In Spania însă, dovedeşte Closson, că această derogare de la legea claselor provine din faptul intervenţiei celui de al treilea element ethnic. H. Mediterraneus, care deşi dolichocefal este însă inferior elementului *Alpinus* brachycefal [1])

11-a *Legea Epocelor. — Din timpurile preistorice, indicile cefalic creşte mereu şi pretutindeni.*

Această lege este o aplicare generală. Peste tot pământul lungimea maximă a craniului scade mereu, compensată printr'o creştere necontenită a lărgimii. Pretutindeni rasele brahycefale tind să înlocuiască pe cele dolichocefale, care se sting. Acect fapt, de o mare importanţă socială este unul dintre cele mai vechi cunoscute de Antropologie şi este fără folos să mai stăruim acuma asupră-i.

Legile pe care le-am citat se raportă la indicile cefalic şi la dimensiunile absolute ale craniului. Dar, mai e un şir nesfîrşit de alte legi, unele de pe acum stabilite, altele care par a se desprinde din cercetările întreprinse spre a se vedi generalitatea celor dintâi şi care la rîndul lor vor necesita cercetări speciale.

Tendinţa tuturor acestor legi este de a se îmbuca unele într'altele. Aşa «legea lui Ammon» a devenit un simplu caz particular al legei mai generale a «concentrării dolichoizilor». E probabil, că cea mai mare parte din aceste legi o să se înece, în *legea acţiunei majore a lui H. Europoeus»*, formulată de Closson.

«Oricât de surprinzătoare vor părea aceste legi, închee Laponge articolul citit, noi nu suntem decât la începutul descoperirilor. Repartiţia oamenilor în societate este supusă unui determinism riguros şi nimic nu poate schimba soarta hotărîtă de rasă. Dacă nişte indivizi pot scăpa de această fatalitate, efectele legilor inexorabile, se ivesc iar, îndată ce să iea mijlociea unui grup, chiar oricât de puţin numeros. Şi astfel, o sută de ani după Marea Revoluţie Franceză, care a avut ca deviză: libertate, *egalitate* şi frăţie, ştiinţa respunde filosofilor. «Singura neegalitate, care nu se poate îndrepta nici-odată este aceea pe care o aducem cu noi, când ne naştem».

III

Agonia Arianului. — Cauzele: selecţiunile socaile. — Progresul un vis. — Remediul contra relelor selecţiunilor sociale (?)

26—Cea din urmă dintre legile formulate de Antroposociologie—legea Epocilor—ne spune, că indicile cefalic creşte mereu şi pretutindeni, deci elementul etnic cel mai superior—Homo Europoeus—merge spre peire.

---

1) In ţările locuite de cele trei elemente ethnice, Closson constată că în privinţa valorei lor sociale ele să rînduesc în mod erarhic, începînd cu elementul Europoeus care este cel mai superior, după care imediat urmează H. Alpinus şi sfîrşindu-se cu elementul Mediteraneus care este cel mai inferior. In aceste constatări, Closson ajunge a formula următoarele trei legi:

I-a Mediteraneii sunt cei mai săraci dintre cele trei elemente;

II-a Ei au cei mai puţini reprezentanţi în clasele sociale înalte, şi

III-a Ei sunt elementul cel mai puţin migrator.

Dolichocefalia Mediteraneilor ar fi fost astfel o causă de perturbare a generalităţii legii claselor.

2) Vezi, Lapouge, Les selections Sociales.

Demonstrarea istorică a tezeĭ antroposociologice, ne arăta și ea același fapt.

După ce în setea-ĭ de aventurĭ, Arianul a colindat pământul, purtând pretutindenĭ făclia civilixațiuniĭ și închegând societățile omenești, el își vede acuma sfîrșitul apropiindu-i-se. Învins pretutindenĭ de masa sclavilor revoltațĭ, pe care atâta vreme îĭ ținuse sub călcâĭ, el s'a retras mereŭ spre leagănu-ĭ primitiv—nord-vestul Europiĭ —Aci, pare c'ar vrea să moară acasă la el. Dacă aș fi poet, aș plânge în versurĭ elegiace, agonia ochilo albaștri și-a blondelor plete—aureola chipuluĭ ideal al veșniceĭ iubite! Cum însă nu am această calitate, mĕ mulțumesc să fac cunoscut acest fapt poeților țărĭĭ mele.

30. – Dar, de ce se stinge Arianul? Nu maĭ este el tot acel om superior «supra-omul» luĭ Nietzsche? Orĭ, și-a perdut calitățile superioare care atâta vreme i-aŭ asigurat stăpînirea pământuluĭ?

— Nu; el este tot acel om superior, calitățile luĭ aŭ rĕmas aceleași dar, se stinge, ne spune Laponge, fiindcă selecțiunile sociale, care aŭ înlocuit pe cele naturale favorizează izbînda și înmulțirea mediocrităților.

Fenomenele cele maĭ aparente ale selecțiuniĭ care are loc între popoare sunt: războiul, colonizarea, înmulțirea populațiuniĭ, concurența pentru supremația industrială, politică și intelectuală. Iar agenții selecțiuniĭ, care lucrează în sînul aceluiași popor sunt: războiul, serviciul militar, migrările populațiuniĭ și grămădirea în orașe, modul pedepsirĭĭ criminalilor, ajutorarea claselor sărace, persecuția și ostracismul social pe terenul religios și pe orĭcare altul, favoritismul și antipatiile în politică, celibatul, legile, obiceiurile, ideile sociale, generalizarea condițiunilor maĭ luxoase de existență, etc. Toți acești agenți lucrează azĭ spre peirea elementelor superioare în calități fizice, intelectuale și morale și spre izbînda și înmulțirea mediocrităților.

Așa, de pildă, *Selecțiunea militară;* la selbatecĭ ea este o cauză de progres, căcĭ asigură supravețuirea celor maĭ puternicĭ, maĭ vitejĭ, maĭ iscusiți și ridică astfel nivelul raseĭ. La popoarele civilizate dimpotrivă, războiul și militarismul sunt flagele, ale căror rezultate ultime sunt decăderea raseĭ. Ele slăbesc și fac să degenereze rasa prin pierderea luptătorilor, precum și a celor care deși nu luptă în rînduri, totuși cad jertfele urmărilor materiale ale războiuluĭ; asemenea o maĭ slăbesc și prin reducerea numĕruluĭ de nașterĭ. Ba chiar maĭ mult mulțumită armelor perfecționate și a organizărĭĭ militare actuale, războiul apără azĭ pe ceĭ slabĭ și infirmĭ și elimină pe ceĭ maĭ viguroși. Scoțând pe țăran dintr'ale luĭ și transpunêndu-l în mediul social al orașelor, militarismul îl face să piardă gustul vechilor luĭ indeletniciri și să capete pe acela al vieții leneșe din orașe și al plăcerilor ușoare. «Despopularea țărĭĭ și dezvoltarea orașelor sunt grăbite prin șederea forțată a soldaților în garnizoane, dintre care mulțĭ nu se maĭ întorc la vetrele lor, saŭ dacă se întorc sunt cuprinși îndată de desgustul vieții de la țară și se întorc în orașe, după ce în sate aŭ fost un element de dezorganizare».

Selecțiunea politică e și maĭ rea. Ea este marele factor al înjosirĭĭ și al servilismuluĭ. Direct saŭ indirect ea ruinează popoarele. «Politica a pricinuit sfîrșitul Grecieĭ al republicilor Italiene și al Polonieĭ. Revoluțiunea Franceză a dis-

trus clasa nobililor și a creat o clasă nouă, care imbogățită din specularea bogățiilor naționale a dat naștere uneĭ posterităților fără virtuțĭ, fără talent și fără ideal. Ea a născut democrația, care in practică se caracterizează printr'un sistem cu desăvirșire lipsit de coordonare și in care jaful—fiecare pentru sine—tronează».

Selecțiunea religioasă asemenĭ favorizează pe ceĭ mediocri. Când moralitatea individuluĭ întrece cu mult pe aceea a mediuluĭ in care se află, ea devine pentru el o cauză de incurcăturĭ și ruină. Morala creștină propăvăduind castitatea a impedecat reproducerea elementelor superioare, care aŭ dat cel maĭ mare contingent de religioșĭ. Nespălarea corpuluĭ, iarăși a făcut să se stingă maĭ ales elementul blond, dolichocefal, căcĭ acesta rabdă maĭ puțin lipsa de respirațiune cutanee.

Tot acelașĭ rol distrugător il aŭ *selecțiunea legală, selecțiunea economică*, etc.

Astăzĭ, din cauza selecțiunilor sociale, reproducerea este în folosul celor mediocri. Din multiple inconveniente sociale, cărora clasele sociale sunt expuse, numèrul urmașilor lor nu este atât de considerabil de obiceiŭ, ca in clasele inferioare. Și, nimic nu este maĭ ruinător pentru o clasă socială, decât impuținarea posterității. O viață maĭ lungă nu poate de loc să compenseze lipsa de urmașĭ, tot așa precum o progresie aritmetică nu poate ajunge niciodată pe una geometrică.

31.—Astfel, analizând selecțiunile sociale, ajungem la incheerĭ foarte triste. «Viitorul nu este al celor maĭ bunĭ, zice Laponge. Pe mèsură ce civilizațiunea se desvoltă, bine-facerile selecțiuniĭ naturale să schimbă in flagele neindurate pentru omenire».

Legea progresuluĭ a fost un vis. Știința mărturisește azĭ impotriva eĭ. In ceeace privește de pildă, ființele viĭ, paleontologia ne arată, că aproape in toate ramurile regnuluĭ animal, speciile cele maĭ bine armate, cele maĭ puternice sunt acelea care aŭ trăit maĭ puțin. Tot Paleontologia ne maĭ arată, că grupurile cele maĭ bine organizate pentru concurența vitală aŭ perit, lăsând loc unor colateralĭ mult maĭ rĕŭ inzestrațĭ. Și de altfel, «nu e nicĭ o rațiune, ca in lupta pentru existență, cel maĭ superior, cel maĭ frumos, cel maĭ bine armat, cel maĭ inteligent să invingă. Insușirile acestea, orĭcât de importante ar părea in ele insele, nu se pot socoti ca niște condițiĭ, care să asigure isbînda in lupta pentru existență. Nu trebue să ținem seamă decât de minima părticică, prin care adversariĭ vin in contact. Multe speciĭ bine inzestrate aŭ datorit supraviețuirea lor nu celor maĭ strălucitoare calităților, ci uneĭ răbdărĭ puțin maĭ marĭ la o intoxicare microbiană. Tot așa in lupta elementelor sociale, o calitate trivială și de multe orĭ chiar un defect, hotărăsc isbînda celor maĭ rĕĭ».

28.—Cum s'ar putea remedia contra acestor rele ale selecțiunilor sociale? «Aplicând o selecțiune științifică», zice Laponge.

Selecționism s'a maĭ făcut. Diviziunea in caste și interzicerea impărecherii între ceĭ din caste deosebite; oprirea căsătoriilor cu persoane de altă naționalitate; omorîrea copiilor schilozĭ saŭ piperniciți: toate acestea aŭ fost mijloace de selecțiune.

Printr'o selecţiune severă, s'ar putea obţine şi azĭ, într'un timp mărginit, un numĕr voit de indivizĭ cu un tip de rasă ales. Ar fi cu putinţă în modul acesta, ca într'un timp foarte scurt să se dobîndească perfecţiunea estetică a indivizilor, «frumuseţea ideală fiind cu atât maĭ uşor de atins, cu cât incoherenţa va fi pierit odată cu tendinţele eterogene. Socotindu-se câte treĭ generaţiĭ pe veac s'ar ajunge numaĭ în câteva sute de anĭ, să se populeze pămîntul cu o omenire perfectă ca formă; atât de perfectă cum nu s'ar maĭ putea închipui alta. Ba chiar acest restimp, s'ar putea scurta şi maĭ mult întrebuinţându-se fecundarea artificială; adică, înlocuindu-se reproducerea bestială şi spontanee cu una zootechnică şi ştiinţifică». Decĭ, să se despartă pentru totdeauna—cum a şi început—iubirea, voluptatea şi fecunditatea.

Dar nu numaĭ prefecţiunea corporală s'ar putea atinge. S'ar putea obţine chiar un tip psihic vroit, cu un nivel intelectual uniform «egal cu al spiritelor celor maĭ înalte din societatea actuală. Asemenĭ s'ar putea fabrica o omenire de muzicanţĭ, gimnasticĭ, naturalişti, pescarĭ, agricultorĭ, ferarĭ etc. Şi nu trebue, continuă Laponge, să fim împedicaţĭ de ideea acelora care socotesc, că există o legătură necesară între superioritatea intelectuală şi o iminentă dezechilibrare şi degenerare. Nu este întemeeată această idee; şi-apoĭ, s'ar putea evita aşa ceva printr'o alegere nimerită a reproducătorilor».

33.—Toate acestea sunt teoretice şi reprezintă probabilităţĭ biologice. Neapărat însă, trebue să se încerce ceva în acest sens. Altmintrelĭ, «în curînd va veni vremea, când rasele cele maĭ bine înzestrate şi omenirea întreagă se va opri în loc şi va începe a scoborî scara pe care până acuma a urcat-o. Selecţiunea sistematică apare, ca singurul mijloc posibil de a înlătura triumful mediocrităţiĭ şi decăderea finală. Orĭcât de grea ar fi în practică, nu trebue s'o socotim imposibilă. Şi nicĭ nu trebue să ne îngrijim peste fire de stavilele, ce i se pun de ideile timpuluĭ. In viitor, la nişte rase de oamenĭ, care vor simţi altfel, aceste piedicĭ, vor pieri în total saŭ în parte. Orizonturĭ, pe care nicĭ că ni le putem închipui, s'ar putea deschide astfel omenirii. Dar, să nu ne prea mîndrim. Dacă omul e pe drum de a deveni un zeŭ, zeul va fi tot muritor: şi orĭcât ne-am închipui progresul viitor, un sfîrşit el tot va avea Când soarele—mama tuturor lucrurilor—va fi sunat de a maĭ fecunda pămîntul, ceasul celuĭ din urmă dintre oamenĭ va fi venit; moartea va veni să înghețe pe cel din urmă geniŭ miraculos, cu creerul plin de ştiinţa universală, dar învins de materie».

34.—Astfel închee G. Vacher de Laponge lucrarea sa «Les selections sociales». Impresia subt care ne lasă mintea este plină de tristeţă. Şi cu atât maĭ mare este tristeţea care ne umple sufletul, cu cât după ce am asistat la apoteoza forţiĭ brutale ni se deschide ca după o furtună, cerul luminos al unuĭ viitor omenesc strălucit, pentru a se întuneca imediat iarăşĭ. Triumful suprem al materieĭ asupra spirituluĭ, era de altfel încheerea firească la care trebuea să ajungă o teorie care preconizează regimul forţiĭ.

Dar să fie într'adevĕr atotputernică acţiunea raseĭ în determinarea evo-

luţiuniĭ sociale ? Şi nu maĭ există nicĭ un alt factor, care să aibă vre-un rol în determinarea acesteĭ evoluţiunĭ ?

Să cercetăm lucrurile maĭ deaproape şi să vedem dacă importanţa ce antropo-sociologiĭ atribue factorilor etnicĭ nu este prea exagerată. Să examinăm, cum s'a efectuat acţiunea rasiĭ dealungul vieţiĭ omenirĭi.

(Urmează) ELIE ŞTEF. GEORGESCU.

EMIL ZOLA

Puternicul și fecundul romanțier francez a căruĭ moarte obscură și neașteptată o deplînse în timpul din urmă Franța, se născuse la Paris în 2 Aprilie 1840, dintr'un tată de origină italian. Francois Zola, și dintr'o mamă franceză, Emilia Auber.

La vîrsta de 7 anĭ perzènd pe tatăl sĕŭ, și după ce trecu 5 anĭ într'un pension, Zola intră în 1852 în colegiul din Aix, unde studiă literile și științele, avènd în deosebĭ tragere de inimă pentru matematecĭ. In 1858 obținu o bursă pentru liceul Saint-Louis, unde studiă științele și retorica și în 1859 se prezintă la examenul de bacalaureat, la Sorbona, și'l trecu cu bile albe. In 1860 i se dete o mică funcțiune la Docurĭ, salariat cu 60 leĭ lunar, post ce-l părăsi după 2 lunĭ, și, după un interval de aproape 2 anĭ de zile, fără nicĭ o ocupațiune și fără mijloace de traiŭ, intră la Casa Hachette, cu 100 leĭ pe lună și cu sarcina «de a face pachete».

Activitatea luĭ de romanțier se traduse în:

Seria romanelor Rougon-Macquart: *La Fortune des Rougon*, *La Curée*, *Le Ventre de Paris*, în care schiță arborele geneaologic al Rougonilor, *La Conquête de Plassans*, *La Faute de l'Abbè Mouret*, *Son Excellence Eugène Rougon*, *L'Assomoir*, primul luĭ mare succes, *Une page d'Amour*, *Nana*, *Pot-Bouille*, *Au Bonheur des Dames*, *La Joie de Vivre*, *Germinal*, *L'oeuvre*, *La Terre*, *Le Rêve*, *La Bête humaine*, *L'Argent*, *La Débâcle*, *Le Docteur Pascal*;—Cele 3 orașe: *Lourdes*, *Rome*, *Paris*;—Cele treĭ evangeliĭ: *Fécondité*, *Travail* și *Vérité*, care va apare;—Romane și Nuvele: *Thérèse Raquin*, *Madeleine Férat*, *La Confession de Claude*, *Naïs Nicoulin*, *Contes à Ninon*, *Nouveaux Contes à Ninon*, *Le Capitaine Burle*, *Les Misthères de Marseille*, *Le Voeu d'une Morte*,—Opere critice: *Mes Haines*, *Le Roman expérimental*, *Les Romanciers naturalistes*, *Le Naturalisme au Théâtre* *Nos Auteurs dramatiques*, *Documents littéraires*, *Une Campagne* (1880—1881) *Nouvelle Campagne* (1896); *La Vérité en marche*;—Teatru: *Thérèse Raquin*, *Les Héritiers Rabourdin*, *Le Bouton de Rose*.

In colaborație cu Guy de Maupassant, Huysmans, Céard, Hennique, Alexis: *Les Soirées de Médan*, *Les Personnages des Rougon-Macquart*.

Opera luĭ a crescut astfel încetul cu încetul până într'o zi când s'a văzut în toată întinderea şi puterea eĭ. Ca una ce aducea un nou mod de a privi lumea şi viaţa, ea a fost contestată cu înverşunare, maĭ ales în primele romane ale serieĭ Rougon, de critica timpuluĭ, greşită, atât prin năzuinţa-ĭ de a distruge cât şi maĭ ales prin aceea că se ridica contra unuĭ om pe care nu putuse să'l înţeleagă din cele câteva lucrărĭ numaĭ.

Zola se apăra atât prin opera luĭ care se întregea şi se armoniza, cât şi printr'un număr de articole critice, cele maĭ multe însă slabe.

Influenţat de spiritul ştiinţific al epoceĭ, el procedă în literatură maĭ mult prin observaţie, contrariŭ romanţierilor de maĭ înainte — cuprinzând chiar şi pe Balzac, care procedaŭ maĭ mult prin imaginaţie.

Personagiele nenumărate din romanele luĭ, sunt fiinţe în mare parte văzute şi individualizate, ridicate la tipurĭ prin închipuirea luĭ. Unele din epizoadele acestor romane chiar, sunt luate din lumea reală. Maĭ mult încă, concepţia serieĭ Rougon-Maquart pare a fi trasă din teoriile darviniane şi anume din *Origina Speciilor*, tradusă în 1862 de Clémence Royer, cu o prefaţă admirabilă, în care ea arată consecinţele sociale ale ipotezeĭ luĭ Darwin. Legile creditărĭĭ şi ale luptеĭ pentru existenţă dădură romanţieruluĭ aparenţa de a supune viaţa personagielor sale unor anume legĭ ştiinţifice.

Era însă observaţia luĭ ştiinţifică propriŭ zis, cum o credea el şi cum o expunea în articolele luĭ de critică? De sigur nu. Credinţa luĭ în privinţa aceasta a fost exagerată, uneorĭ poate în chip sincer, altădată voind să se afirme, să facă sgomot împrejurul lucrărilor sale, puţin căutate la început. Ceea-ce e sigur e că observaţia luĭ a insistat asupra unor lucrurĭ prea mult şi prea de aproape. Sunt într'adevĕr pagine în romanele sale prea minuţioase şi prea lungi care obosesc pe cititor şi-l fac să treacă cu uşurinţă peste ele ca şi cum le ar şti de maĭ înainte.

O altă caracteristică a opereĭ sale e că Zola a făcut să intre în ea, spre deosebire de majoritatea predecesorilor luĭ, aproape numaĭ viaţa de toate zilele. În romanele luĭ ca şi în viaţa de toate zilele întîlnim în mare parte tablourĭ, fiinţe şi fapte comune şi josnice, şi rareorĭ luminişurĭ ideale. De aicĭ opera luĭ displăcu celor deprinşĭ de a vedea în literatură o lume ideală.

Ca urmare a acesteĭ tendinţĭ, Zola nu se sfiĭ de a arăta toate viţiile şi toate mizeriile ce-ĭ eşeaŭ înainte; s'a coborît până în colţurile cele maĭ dosnice ale vieţiĭ şi lucrurilor, şi le-a descris, le-a pus în toată lumina. Uniĭ ĭĭ fac o calitate de a fi înlăturat astfel «ruşinea», care e o plagă, zic eĭ, în viaţa sufletească; alţiĭ cred că înlăturând ruşinea a făcut un rĕŭ, ridicând de pe mintea şi din simţirea tinerimiĭ acel vĕl de inocenţă, de virginitate de simţire, care face farmecul tinereţiĭ.

Forma luĭ Zola e simplă, fără retorică, fără expansiunĭ lirice, fără efuziunĭ imaginative. Venind după Victor Hugo, stilul luĭ Zola păru tern, neliterar, fără nuanţe, fără subtilitate, ceva de toate zilele, care se armoniza cu subiectale umile saŭ modeste ale romanelor sale. Alăturĭ de Victor Hugo, de Flaubert, Renan

Taine, Zola pare prea simplu și prea natural, cum pare, alături de simfoniile muzicale, cântecul elementelor naturii. In unele pagini și nu arareori, acest stil devine chiar greoiu, monoton, accentuând și pe laturea aceasta personalitatea lui Zola, punênd-o evidență ca neartist. In dorința lui de a nu împrumuta un stil trecător, a timpului său, un stil de modă, a scris cum i se părea lui mai firește, adică exprimându-se clar, in expresii pline, acumulând, detaliând, spunênd totul de-adreptul fără a alege fraza fericită.

Printre paginele lui însă sunt și unele de o putere extraordinară, frumoase și trainice.

Din aceste însușiri și din felul de a proceda al lui Zola se vede că opera lui nu putea fi o operă de inspirație: ea e rezultatul unei munci încordate toată viața, orinduite ca munca unui lucrător de rind, care vine și se duce din atelierul lui la ore regulate. Dacă vorba lui Buffon: *Le génie est une longue patience* se potrivește cuiva, ea se potrivește lui Zola Talentul lui este in adevĕr rodul muncii.

El a crescut ca de la copil la om, incepênd cu *Mysthères de Marseille*, de o slăbiciune de necrezut și ajungênd la *Assomoir* și *Germinal*, care sunt capete de operă

Cunoștințele lui Zola erau empirice in cea mai mare parte; așa in *Travail* credea că a descoperit saint-simonismul.

Ca idei noue, personale, Zola, de asemeni, nu se remarcă prin nimic. Câteva presentimente vagi ale unei societăți viitoare, ale unei științi viitoare și atâta tot. Minții lui iubitoare de lucruri concrete și imediate, i ar fi trebuit, pentru asta, o mai mare putere de abstracțiune.

Căutând a-l strînge intr'o formulă, s'ar putea zice că Zola, a căutat *adevĕrul*, și l'a arătat *cu putere.*

Adversarii lui vĕd in moartea lui Zola un simbol: el a murit, cum a și trăit, intrun aer stricat, asfixiat, aerul din care și-a făurit romanele lui. Admiratorii lui, vĕd de asemenea in moartea lui un simbol: el a murit, cum a și trăit, zic ei, voind să deschidă o fereastră spre a purifica aerul din jurul lui: Opera lui fu o luptă spre a deschide o fereastră prin care să străbată aer curat intr'o societate coruptă

Așa cum a fost și cum ni se infățișează azi, această operă a luat sceptrul literar al lumii din mâna lui Victor Hugo și l'a trecut in aceea a lui Zola, timp de aproape 30 de ani. Numele lui, după acela al lui Victor Hugo, a resunat in Europa intreagă mai mult decât a oricăruia scriitor contimporan francez, mai mult poate decât a oricăruia scriitor din lumea intreagă.

N. Petrașcu.

BISERICA BREBU

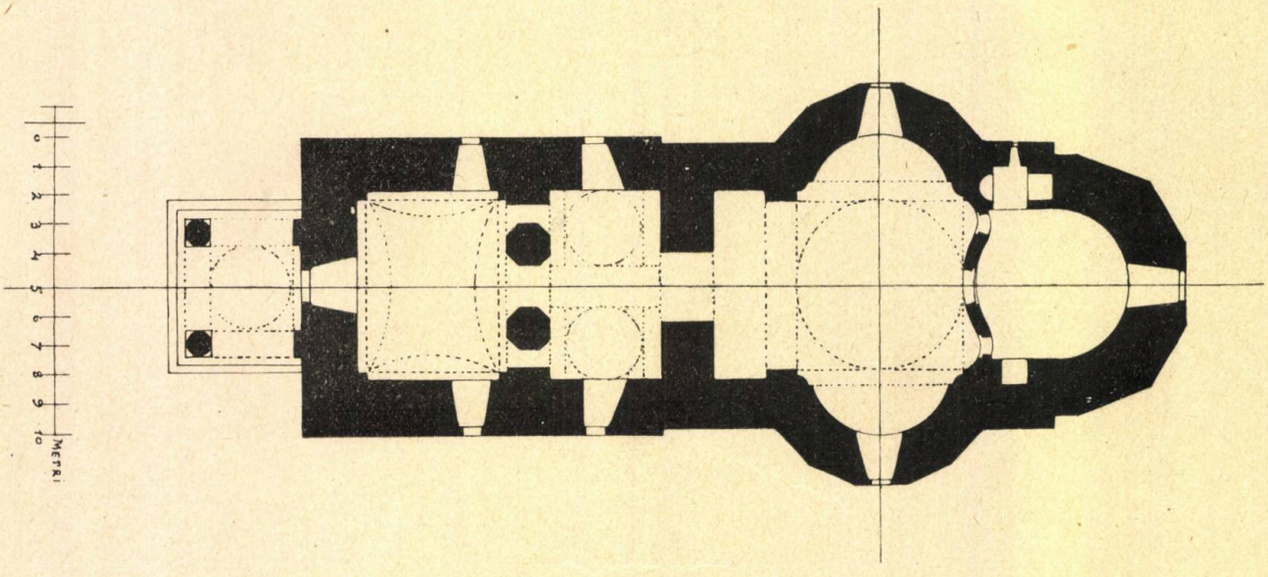

PLANUL BISERICEI BREBU

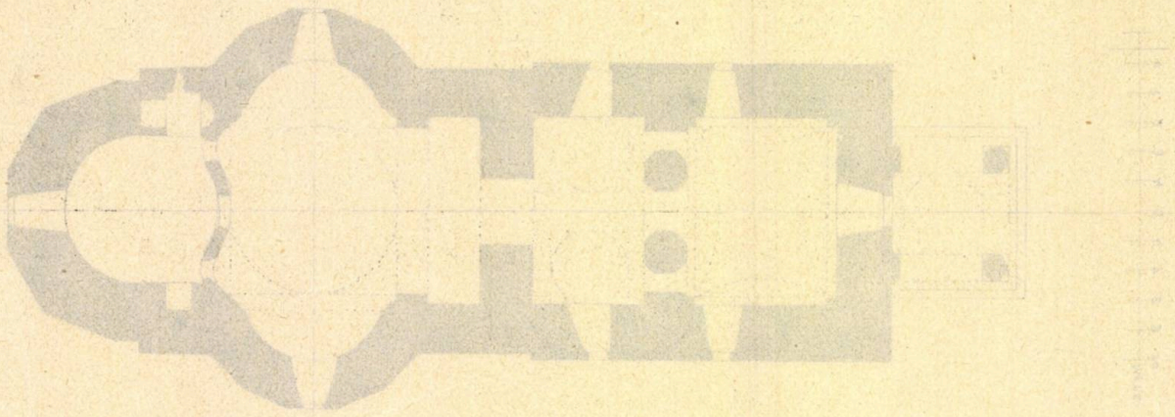

ZADARNIC.. ..

Nu ți-a fost dat să înțelegi
Că rostul vieții e iubirea
Și n-ai știut ce drum s-alegi
Spre a alege fericirea.

Azi plângi viața-ți netrăită:
Te-apasă vremea, te doboară;
Ce nu ai da ca o clipită,
Să fii iar tu de-odinioară....

Zadarnic însă;.... ce-a murit,
E dus, pierdut pentrn vecie,
Iar anii ce-ai nesocotit
De-apururi n-or să mai revie;

De-aceea uită tot ce-a fost
Și tot ce-ar fi putut să fie:
— Iubirea e al vieței rost,
Dar și suprema-i nebunie.

VOJEN.

GÎNDIRI

Din raze vii și negre umbre lumina-și trage-a ei putere și varsă farmecu-i deplin în jurul oarbei noastre stere.

Din raze vii și negre umbre norocu-și țese-a lui lumină și varsă farmecu-i deplin pe viața noastră ce'nsenină

Din adîncimi răsare vremea și'n infinituri se cufundă. Nepriceput îi tot ce vine; ce piere-i rază dusă'n undă.

Și gîndu-ne din slabă fire apare nou, și vechiu-i iar. De vrei într'însu sprijinire, — caută raza'n unde în zadar.

Nepricepută ni-i și voea; stăpîni pe ea o clipă stăm. Ziua mereu tot schimbă rîndul; ce-am cântat ieri noi mâni uităm.

Se lasă ceața tot mai deasă, acoperind dealuri și văi; îmbrobodită doarme luna în stratu-i rumen de văpăi.

Iar stelele îndrăgostite de a seninului pavază ascund sclipiri nedumerite ca cenușiul să nu-l vază.

Așa s'ascund a noastre gînduri când cetă pe cerul vieții cad; nedumerită căutăm albastrul prin grijile ce nu aŭ vad.

RIRIA.

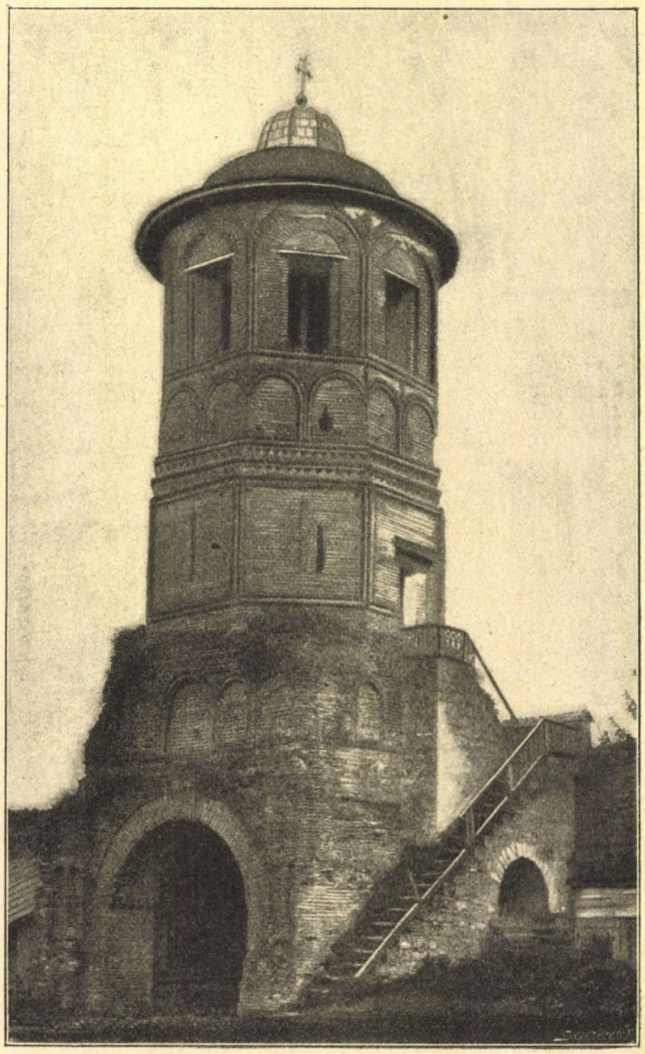

TURNUL MĂNĂSTIREI BREBU

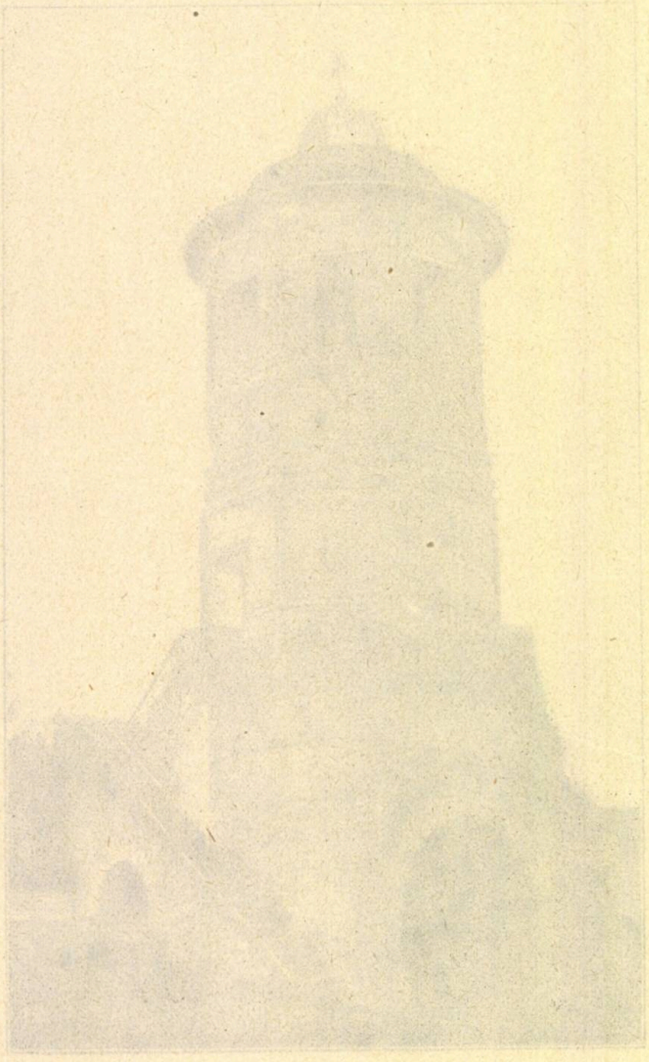

SPRE CULME

cald.

Sunt bolnav. Și respirația mĕ doare. In fundul capului imĭ ard ochiĭ osteniți, dar neînvinși: sfidează chinul, slăbiciunea, truda, — privesc țintă, sperând, spre un punct albastru de pe cerul învălmășit de norĭ.

E arșiță. Dogoresc pămîntul, aerul, bolta nemărginită ce cade molești pe culmile dealurilor îndepărtate. Din arborĭ se desprind rugăminți sfioase către cer și frunzele suspină de zăpușală. Păserile s'ascund prin stufișe, scot țipete ascuțite, răgușite, desperate: ard de căldură; vor să scape și bat din aripĭ să sboare... Altădată sborul le făcea bine, acum le mărește dogoria'a din guși; cad mototol în drum. Și nisipul și praful drumuluĭ parcă cer ploae.

Nicĭ o vietate nu binecuvintează pe Dumnezeŭ....

E arșiță și eŭ merg pe drum, merg neîncetat; când respir maĭ lacom, mĕ doare în piept, dar pășesc înainte; ochiĭ n învinșĭ privesc țintă o zare odihnitoare: e un deal, pe culmea căruia flutură verdele uneĭ păduricĭ.

— Acolo, acolo e scăparea!

Și pașiĭ se măresc, se 'ndoesc, — gîndul mîntuireĭ e maĭ puternic decât oboseala.... Merg mereŭ....

De-odată ochiĭ nu maĭ vĕd nimic înainte-le.

— Unde-ĭ?... Unde-ĭ speranța reînvietoare?

Copleșit de toată truda mersuluĭ. de tristeța speranțeĭ. dispărute, încep să plîng.

Mi s'a părut oare?... Adevĕrat fu?

O undă de aer imĭ rĕcori fața cu o desmĭerdare prietenească. Printre lacrimĭ ochiĭ meĭ privesc băgătorĭ de seamă, ademeniți de-o iluzie: va maĭ apare oare ce-am pierdut?...

Puțin însă ținu iluzia și muri. Acelașĭ deșert al orizontuluĭ se 'ntinde înainte-mĭ, iar aerul molești se odihnește în depărtare pe muchile dealurilor, mulțumit și ademenitor.

Privesc încăpățînat....

Nimic!

...Poate a fost numaĭ o închipuire?

Nelăsând inimeĭ răgaz de disperare, mintea șopti ca o floare umilită:

— Imputernicește-te, poate că aĭ greșit drumul?

Imĭ întorseĭ repede privirea 'ndărĕt: până în depărtarea albă de de-asupra dealurilor se vedea drumul; dar ceea-ce'mĭ păruse a fi înainte, era la dreapta: mirajul căldureĭ imĭ ascunsese cotitura la stînga ce făcusem în mers.

Și privind la dreapta, flutură iarăși pe culmea unuĭ deal verdele pădureĭ născătoare de speranțe.

— Inainte! șoptiĭ numaĭ și se deschise în fața-mĭ o potecă netedă, mărginită de niște teĭ stufoșĭ, rumenĭ de soare, dar răcoroșĭ și plinĭ de prietenie.

— Cine eștĭ, drumețule? mă întrebă un puișor de lîngă potecă.

— Sunt un pămîntean, drăguțule, și...

— De unde viĭ, omule? mĕ întrerupse un glas cam aspru din mijlocul teilor.

— De pe-un plaiŭ care a fost altă-dată binecuvîntat de Dumnezeŭ, dar acum numaĭ blăstemĕ și ocărĭ s'aud pe-acolo .. Arșița-ĭ pîrjolește pe toțĭ.

— Și unde te ducĭ? zise solemn un glas ce parcă plutea în aer.

— Unde mi-aŭ zărit ochiĭ speranța!

— Unde-ĭ?.. Unde-ĭ?... Unde-ĭ?... rîseră batjocoritor teiĭ și pieriră toțĭ, producînd un curent larg și furios, în timp ce hohotele lor se risipeaŭ în șușuitul frunzelor.

Vis fu?

Aevea fu?

Nimic înainte, nimic în juru-mĭ.

In zadar se osteniră din noŭ ochiĭ meĭ, îndărĕtnicĭ în credința că aŭ întîlnit priveliștea dorită,—in zadar cercetară în toate părțile. Aceeași norĭ învălmășiaŭ bolta nemărginită ce părea că se înălțase maĭ tare în infinit, în timp ce arșița neînduplecată sporea, sporea.

Imĭ păru că mor.

Gîndul imĭ căzu ametit și ochiĭ mi se împăijeniră

— Aicĭ!... Aicĭ ĭĭ e sfîrșitul... șopti înduioșată o voce groasă.

— Nu, omule, n'aĭ ajuns la țintă, rĕspunse o undă de aer și-mĭ stropi fața cu rouă mirositoare.

Ochiĭ mi se redeschiseră la viață, iar răsuflarea făcîndu-mi-se maĭ adîncă înghițiam cu nesaț mirosul ce se lăsa de pe obrajĭ, parcă anume spre-a'l prinde.

Ascuns după un nouraș cât un copac de 'nalt, presimțeam că acela și acolo e binefăcătorul meŭ; nu'l vedeam însă. De bucurie și recunoștință vruĭŭ săĭ mulțumesc și făcuĭŭ cățĭva pașĭ spre el. Norul se retrase și un glas fermecător de prietenos mĕ opri:

— Staĭ! Nu'ĭ nevoe și nicĭ nu trebue să mĕ cunoștĭ... Drumul tĕŭ e la dreapta.

Inainte!

Privește'țĭ ținta....

Vorbele acestea fură rostite cu atâta însufleţire în cât în mine-însumĭ străbătu curajul.

Plec.

De-odată aud că pică boabe marĭ de ploae, lovesc cu putere în pălăria mea lată şi fac un zgomot asurzitor în juru'mĭ. Pământul bea nebuneşte apa şi parcă se umflă, îşĭ umflă pĭeptul ca să respire'n voe după arşiţa blestemată ; îl simt cum respiră, cum se mişcă voios pe căpătâe,—şi mişcarea luĭ mĕ leagănă, îmĭ comunică o părticică din puterea luĭ de colos.

Mĕ simt maĭ bine, păşesc cu încredere în viitor şi aerul din care s'a stins zăpuşala, mă gîdile pe la urechĭ, prin plete.

....Dar ploaea se 'nteţeşte, curge, se varsă furioasă, ţinêndu-mĕ pe loc ; picăturile se fac tot maĭ micĭ, se 'ndesesc, curg ca printr'o sită enormă, lăsând în dîra ce fac prin aer un nor gros, cenuşiŭ, care însă se înegreşte din ce în ce, se măreşte şi mĕ 'nspăimîntă cu glasurile ce ţişnesc din el ameninţătoare, însoţite de fulgere....

De groază, mĕ opresc.

Răzbubue înaltul şi un trăsnet despică întunericul, căzênd la picĭoarele mele... Mĭ-astup cu mânele urechile şi închid ochiĭ... Cineva se opreşte lîngă mine şi mĕ trage de mânică.

Abia deschid ochiĭ şi 'ĭ închid iarăşĭ înebunit.—Când m'am trezit eram jos.

— Să nu crezĭ că'ĭ numaĭ atât, răcni monstrul ce fusese lîngă mine şi care s'ascunsese acum după norul cel negru, care se pusese zid între nefericirea şi speranţa mea, amîndouĕ nestatornice, dar bune surorĭ credincioase.

— Nu te 'nfricoşa! mĕ îndemnă un glas dulce, parcă de femee... Înainte iubitul meŭ !

Sigur de astă dată că o femee mĕ însoţeşte, pornĭĭ. Când norul începu să spumege, să volborĭască, aruncând fulgere spre mine, privĭĭ în sus rugător :

— Ajută-mĕ!... Măreşte 'mĭ puterile...

— Înainte !

— Mĕ 'mpĭedică norul, reîncepuĭ tînguitor şi făcuĭ un pas.

— Înainte ! răsună iarăşĭ glasul mîngăetor şi o luaĭ la fugă.

Nu 'mĭ maĭ dăduĭ seama de nimic.

Tremurând din tot trupul, ostenit, ameţit de osteneală, de întuneric, de luminele ce 'mĭ atingeaŭ hainele şi mĕ frigeaŭ în rĕstimpurĭ,—prin ploae şi desnădejde, fugeam îngrozit, ţinêndu'mĭ pĭeptul în dreptul inimeĭ să nu mĕ părăsiască.

Fugiĭ aşa mult, cu îndărĕtnicie, cu mîndria de-a învinge.

Sudoarea curgea şiroae de pe mine, caldă, pierzêndu-se 'n aburĭ, care mĕ 'nconjurară cu-o mantie cenuşie, apărându-mĕ de ploaie.

— Aĭ îndrăznit ceea-ce nimenĭ dintre-aĭ tĕĭ nu 'şĭ-aŭ putut măcar închipui; aĭ sfărmat norul obiceiurilor a lor tĕĭ şi crezĭ că veĭ rĕmâne nepedepsit ?... aĭ înfruntat porunca mea şi crezĭ c'aĭ să învingĭ ?...

Aşa bubui un trăsnet, de astă dată însă departe, departe de tot de mine;

și numaĭ decât aburul, ce mĕ 'nconjura, începu să se îngroașe să se 'nălbească, să se întăriască, oprindu-mĕ de-a merge, de-a 'mĭ mișca mânele...

Stătuĭ pe loc, îndurerat pe la 'ncheeturĭ, căcĭ plesneaŭ în strîngerea nemiloasă a sloiuluĭ de ghiață ce mĕ cuprinsese.

Crezuĭ că are să m'acopere de tot, dar ochiĭ mĕ 'ncredințară că atât îmĭ maĭ rĕmânea din chinul și suferința mea îndelungată: să privesc nemișcat tăcut, deșertul haosuluĭ albicios din depărtare,—înghețat, crud.

Lacrimĭ de disperare 'mĭ curseră, însă înghețară și ele de gerul a tot puternic și 'mĭ acoperiră obrajiĭ.

Stătuĭ așa mult, mult.

Priviam necontenit în zare și 'ncepu să se 'ntunece. Tot haosul se umbri și se 'noptă cu desăvîrșire... Nicĭ o stea, nicĭ-o adiere, nicĭ o vorbă.

Răzbunătorul alb, nalt cât o turlă de biserică se plimbă prin spațiŭ; atuncĭ îl zării cum calcă fără zgomot ca o fantomă și resuflul luĭ îmĭ pătrundea ghiața de peste obrajĭ, usturându-mĕ,—îmĭ înțepa pleoapele.

— E-aci, da ?... grăi.

— L'am cuprins, răspunse mulțumită ghiața de pe mine și se cutremură.

Tru ul plesni în strînsoarea vrăjmașă, dar inima palpită puternic și putuĭ întâia oară de când stăteam așa, să gîndesc că nu sunt mort, că voiŭ scăpa.

— Bine, adăogă colosul alb și 'l pierduĭ prin întuneric.

Fără să pot a'mĭ da seama, simțul timpuluĭ îmĭ reveni odată cu amintirile. Vruĭ să mĕ mișc și spre marea mea mirare făcuĭ un pas din loc, cu amîndouĕ picioarele însă de-odată; în spate mĕ lovi mormanul de ghiață, dar de bucurie nu simțiĭ nicĭ o durere.

— Voiŭ scăpa!

— Nu încă, răbdare, zise în sboru'ĭ o pasere cu pene sclipitoare galbene și o urmăriĭ până departe.

In punctul unde se pierdu, rămase lumină, albă și rotundă, crescênd necontenit, până ce ajunse de 'nvinse albul ghețurilor și cuprinse un vîrf de deal. Pe urmă crescu iute și o urmăream cu ochiĭ poftitorĭ cum se lățește peste toată împrejurimea. Ghiața se mișcă și îndrăzniĭ să mĕ urnesc din loc: mânele și picioarele se descociorară de-odată de ghiață și, sforțându-mĕ, le mișcaĭ în culcușul lor rece.

— Voiŭ scăpa!

— Acușĭ... și iarășĭ trecu o pasere peste mine; era albă, cu pene lungĭ, bogate, de argint.

Lumina zăreĭ crescênd, înghițĭ zăpada depărtărilor și pe când peste capul meŭ trecea o privighetoare pocnind din glas în gușă, pe vîrful unde se născuse întâia lumină se izvodi triumfător soarele.

— Am scăpat! strigaĭ cu putere și locuința mea de ghiață se topi ca prin armec.

— Bine cuvîntat fiĭ, o soare!... și mĕ priviĭ cu groază: mânele 'mĭ-eraŭ

rănite, degetele roșiĭ, rupte, vĕzêndu-se oscioarele albe vineţiĭ; hainele pe trup 'mi-eraŭ găurite, și rănĭ marĭ sângeraŭ dureros.

— Scapă-mĕ, soare!... și întinseiŭ spre dînsul mânele rugător.

Din zarea luminată, aducêndu-mĭ unde călduţe, pline de sănătate, veniaŭ împreună cele treĭ paserĭ și se opriră 'n fața'mĭ:

— Noĭ suntem trimise să te scăpăm!

— Eŭ sunt privirea ta, zise paserea cu pene galbene;— ochiĭ mi se 'nfiorară de o plăcere și putere nouă.

Paserea dispăru

— Eŭ sunt vorbirea ta;—paserea cu pene argintiĭ bătu din aripĭ până la buzele mele și se topi ca o rĕsuflare.

— Eŭ sunt inima ta, cântă privighetoarea și o simțiĭ cum se zbate 'n pieptu'mĭ ca să'șĭ iea locul.

— De-acum pleacă! porunci cineva și mĕ supuseiŭ.

Abia făcuĭ doĭ-treĭ pașĭ și durerile trupuluĭ începură. Sânge amestecat cu puroiŭ, dădea din rănĭ; înaintam anevoe. Șuvoae iuţĭ din desgheţurĭ mĕ 'mpiedicaŭ din mers și 'mĭ loviaŭ picioarele îndurerându-mĕ și maĭ tare.

In vremea aceasta soarele se urca pe cer și căldura luĭ se 'nteţea simţitor năvălind în mine, întărindu-mĕ și curăţindu-mĕ de rănĭ.

Șuvoaele se 'mpuţinară, dar pămîntul desfundat mi se 'ncleia de picioare alcătuindu'mĭ niște ciobote până la genunchĭ, grele să nu pot păși..

Când soarele ajunse la amiazĭ se ridică de-asupra capuluĭ.. In juru'mĭ: noroiŭ până la briŭ, chin, duhoare de nesuferit!

Dinţiĭ iĭ ţineam încleștaţĭ; cu o mână îmĭ astupam nasul, cu cealaltă ajutam trupuluĭ să-șĭ croiască loc de trecere.

Imĭ venea să leșin, dar nu mĕ lăsaiŭ învins, căcĭ de-odată, ca printr'o poruncă prielnică mie, se coborî din văzduh, nu departe, în fața-mĭ, pădurea verde mult visată, — fluturând pe dealul înalt, cu treĭ popasurĭ pe el până să-ĭ atingĭ culmea cu ochiĭ.

— Scăpare!.. Scăparea mea, izbucniiŭ cu entusiasm și prinseiŭ a plânge de fericire.

— Maĭ este.

— Răbdare!

— Curaj!

Așa șoptiră în mine ajutoarele din zarea Soareluĭ și mĕ puseiŭ din noŭ pe lucru.

Aci mlaștinĭ, cu buruene verzĭ-putrede plutind pe ele; aci smircurĭ, din care se ridicaŭ în sus pale-pale puturoase și dihăniĭ cobitoare; aci noroĭŭ clisos pe care alunecam, maĭ să cad, saŭ intram până la piept în el și pe urmă munciam cu mânele ca să mĕ scap; — gîfiind, asudând, înaintam ostenit, dar lesne recăpătându-mĭ respirarea regulată, agerimea și ușurința corpuluĭ... înaintaĭŭ privind, vorbind, cântând, — în neștire— fericit, până ce soarele coborî pe panta bolteĭ nemărginite.

— In sfîrșit, popasul!

Dintr'o săritură, puseiŭ piciorul pe-o bucată de pămînt acoperit de verdeață. Piciorul 'mĭ-era sănătos și nicĭ urme de noroĭŭ măcar n'avea pe el; ridicaiŭ și pe celălalt, — acelașĭ lucru. Mĕ priviiŭ ușurat, însănătoșat, vesel și mulțumiĭ în genunchĭ soareluĭ pentru soliĭ ce-mĭ trimisese și care mĕ scăpaseră din încercarea grea prin care soarta mĕ trecuse.

Mĭ-aruncaĭŭ ochiĭ în urmă.

Noroĭŭ, acelașĭ noroĭŭ, urît și puturos, din care ieșiaŭ aburĭ și animale scîrnave, zburătoare saŭ nezburătoare, — ridicându-se înalt, fie lipăind din aripĭ, fie dând vertiginos de ĭute din labele lor desgustătoare.

— Oh! acolo am fost!.. și-mĭ acoperiiŭ fața.

— Privește, căcĭ numaĭ e multă vreme, auziiŭ un freamăt și lăsaĭŭ mânele 'n jos.

Tot noroiul era pe un deal după care se vedea bine că e spațiŭ mult gol, — poate atâta loc prin care nenorocul soarteĭ mele mĕ purtase.

Mă uitaĭ maĭ bine. Ardeam de curiozitate să vĕd, să deosebesc ce este dincolo, dar toate încercările fură zadarnice. Mĕ întorseiŭ cu fața spre deal, spre pădure, gata de plecare.

In clipa în care mĕ undiiŭ să plec soarele pieri ca după o perdea și cu el tot ce vĕzusem în jur.

Intuneric...

— Să ne-odihnim, mĕ 'mbie trupul și m'aplecaĭŭ în neștire spre iarbă.

— Eŭ voĭŭ visa pădurea.

— Eŭ voĭŭ spune visul.

— Eŭ voĭŭ cânta cât va ține farmecul visuluĭ.

Așa ziseră glasurile năuntrice și mĕ simțiiŭ culcat cu fața în sus; închiseiŭ ochiĭ, hotărît să mĕ odihnesc, să mĕ gîndesc la ceea-ce va fi.

Nu izbutiĭ, fiindcă ochiĭ mi se deschiseră marĭ și începuĭŭ să vorbesc, însoțit de-un cântec lin, vioĭŭ, ce se încheia la intervale cu niște sunete rarĭ, pocnitoare, — chiote și rîsete vesele.

Până când să se lumineze iarășĭ totul, am dus-o tot într'o silință de a gîndi — turburat de vise, de vorbe, de cânturĭ...

Lumina era slabă și așteptam ivirea soareluĭ.

— Nu va fi soare, auziĭ de treĭ orĭ în lăuntrul meŭ și porniĭ cam în silă în sus.

Suișul fu maĭ greŭ decât toate.

Ceeace mi se păruse în ajun deal, — vĕzut de departe cu treĭ popasurĭ și la urmă copacĭĭ, — acum nu maĭ era; ci de la picioarele mele desculțe până în înălțime, cât 'mĭ-ajungea privirea, se vedea dealul, foarte puțin aplecat, împodobit cu iarbă, cu florĭ micĭ, pitite, mirosind tot înconjurul a verdeață și a sănătate.

Mă urcaiŭ pe brincĭ.

Degetele mi se bătătoriră și le crescură niște unghiĭ ca ghiare de vultur, cu care mĕ zgrepțănam de spinarea dealuluĭ, scormonindu'l ca să mĕ pot ține.

Mĕ urcaiŭ o bucată bună, luându mĕ după niște urme slabe, pe care le găsiam prin iarbă: puțin mai rodiam cu ghiarele și reușiam să fac un pas mai sus.

— A mai fost cineva pe-aicĭ?

De demult?

Mulți aŭ mai fost oare?..

— Mai sus! rĕspunse inima dealuluĭ și amețiiŭ.

Mi se păru că am scăpătat și cad în fundul uneĭ prăpăstiĭ, a căreĭ păreți drepți, scorburoși, scotiaŭ rînjete sĕlbatice. Când imĭ reveniĭ în simțirĭ, mĕ regăsiiŭ pe deal și mirosiiŭ iarba cu lăcomie, ca să mĕ conving că vederea nu mĕ înșală și că trăesc.

Și reîncepuiŭ suișul.

Urmele se răriaŭ din ce în ce; imĭ trebuĭa o îndoită băgare de seamă, îndoită muncă, să nu scapăt jos.

In juru-mĭ lumina amorțise, parcă atentă la ceeace făceam, ținându-și respirarea de teamă să nu fac o mișcare greșită.

De la un timp se simți o boare plăcută alergând încoace și 'ncolo, înfierbîntându-mĕ tare, molești ndu-mĕ.

— Încă puțin!

— O mică sforțare.

— Curaj!

Așa cuvîntară sfătuitoriĭ meĭ și ridicându-mĭ dreapta să m'acățăr, dădurĭŭ de loc larg.

— Aci e!.. strigară 'n cor.

Ușurel ca un fluture, săriĭŭ de-asupra.

Era lumină!.. Aer larg!.. Vînt de viață nouă!..

Vruĭŭ să zic ceva de mulțumire și voe bună, dar înlemniĭŭ; în față, parcă anume, se puse o poartă mare, cu niște fĭare groase legată pe dinăuntru și pe din afară, pătrunse prin niște găurĭ, pe care le-astupaŭ de tot, așa că nu se vedea nimic prin ele.

— Cine'ĭ? țipă ascuțit și alintat un glăscior de copil, lovind în poartă c'un ciocan; poarta se deschise și copilul, ca de șeapte anĭ, blajin dar dîrz în privirĭ, se puse 'nainte'mĭ.

— Lasă-mĕ, drăguțule, să trec.

— Cu vorbe nu mă 'nșelĭ; dă'mĭ ceva!

— N'am nimic.

— Ce fel de vorbă'ĭ asta?.... ce cauți atuncĭ pe-aicĭ?

— Nu vezĭ că n'am nimic?! stăruiĭ eŭ, ridicând în sus brațele.

— Cum așa? rosti nerăbdător copilul și mĕ fixă 'n ochĭ.

— Te rog, dă-te de-oparte.... să trec.... murmuraĭŭ eŭ și 'l prinseĭŭ de mână, privindu'l înduioșat.

— Dă'mĭ ochiĭ, zise el și bătu din palme.

Ce ziceaĭ că n'aĭ nimic?!.. Aĭ niște ochĭ....

— Dar cum se poate să 'țĭ 'ĭ daŭ!? Nu 'țĭ-e milă să mĕ lașĭ orb?

— Nu 'ţĭ ĭaŭ chiar ochiĭ, ci *ceea-ce* aĭ în eĭ.

Rĕmăseĭ câteva clipe nehotărît.

Băĭatul mĕ privi cam supărat şi 'mĭ puse mâna 'n pĭept:

— Dacă nu 'mĭ 'ĭ daĭ, pleacă, haĭde!

— Ia 'ĭ!... şoptiĭŭ trist şi un fulfuit de aripĭ galbene sclipi.

— Trecĭ!

Poarta se închise în urmă 'mĭ cu zgomot şi'n acelaşĭ timp dispăru împreună cu băĭatul.

Ca să mĕ conving, păşiĭŭ îndărĕt... Nimic! Dealul se cobora pe nesimţite—aşa părea de sus. Urmele mele nu se vedeaŭ.

Imĭ păru rĕŭ. In gîndu-mĭ imĭ ziceam că poate maĭ vine cineva şi 'ĭ va prinde bine să vadă că a maĭ călcat om pe locul unde a ajuns el... şi se va ajuta în mersu'ĭ de urmele ce am lăsat eŭ.

— Maĭ sus! sună în aer şi porniĭŭ la drum.

Ere o cărare foarte ademenitoare, care şerpuĭa pe coasta unuĭ deal, urcându-se lin.

Mergînd pe ea,aproape înconjurând dealul până la culme, drumul fu foarte lung şi băgat în priveliştĭ ce se schimbaŭ la fiece zece-douĕ-zecĭ de paşĭ. Aci vedeam sclipind un lac, un rĭŭ, un fluviŭ departe pe pămînt... Aci o pădure, un sat, un oraş... Aci şesul se 'ntindea neted până ce'l pierdeam din ochĭ... Aci dealurĭ încărcate de livezĭ, de grîne, de păpuşoae...

Ridicam necontenit, dar cărarea nu maĭ ajungea la vîrf. Cu cât urcam însă, auziam deslușit cântărĭ de păserĭ, un cer întreg de vĭersurĭ deosebite care se 'ntreceaŭ să pătrundă de-asupra armonieĭ totuluĭ.

....Când ajunseĭŭ sus, un şanţ se ivi, lat cât să'l păşesc dintr'odată. Vruiŭ să'ntind picĭorul...

— Stăĭ! s'auzi de după un nouraş cu marginele tivite'n aurul soareluĭ. In acelaşĭ timp şanţul se lărgi cât o rîpă, cât o prăpastie.... se duse.. până ce dealul cu pădurea se pierdură 'ntre norĭ.

— Ce vreĭ? rĕsună din înalt.

— Să trec, rĕspunseĭŭ cu curaj şi priviĭ ţinta mult dorită.

Dealul, de-o înălţime ameţitoare, se ridicase fantastic spre bolta albastră; numaĭ poalele pădureĭ se maĭ zăreaŭ.

Şi ca şi cum ar fi fost cineva care să conducă mişcarea, dealul s'apropie binişor, rĕmânênd între el şi mine o prăpastie fără fund, în care nu 'ndrăzniĭŭ să mĕ uit, căcĭ s'auziaŭ bocete şi strigăte, vaete de oamenĭ zdrobiţĭ.

— Ce daĭ să trecĭ?

— N'am nimic.

— Aĭ vorba.

— Ia-o ziseĭŭ repede, cu grija să nu m'ademeniască iarăşĭ părerea de rĕŭ.

Fulfuitul argintiŭ mĕ făcu să tresar.

— Trecĭ! porunci norul şi se risipi.

De-aci priveliştea era şi maĭ desfăşurată. Până departe se zăriaŭ dealurile, coline,

movile; mi se păru că se mișcă pe dînsele ceva.. Inima'mĭ bătea de compătimire și iubire pentru toțĭ aceĭ care aveaŭ să îndure neajunsurile drumuluĭ spre care 'ĭ mâna natura.

— Maĭ sus!

Ascultător, începuĭŭ iarășĭ să mă suĭŭ, maĭ greŭ și decât la dealul întâĭ.

Nicĭ-o urmă nicăerĭ.

Vruiŭ să m'odihnesc și 'mĭ făcuĭŭ niște urme alincĭ.

Când priviĭŭ înapoĭ, o înfiorare mĕ trecu din creștet până în tălpĭ și mĕ zgudui din loc de era să mĕ trîntĭască: prăpastia uriașă, ce se 'nchisese adiniaorea, d'abĭa acum se vedea bine.... Lată și întunecoasă, cu pereți scorburoșĭ, icĭ-colo cu arborĭ groșĭ, jefuițĭ de crengĭ, prăpastia înghițise pe toțĭ îndrăsneții ce urcaseră celelalte două dealurĭ ca mine și nu avuseseră putere s'ajungă sus, sus la liman, la pădurea fermecătoare, rîvnită de toțĭ.

Începuĭ să plâng.

— Viață nenorocită!.. Chin zadarnic!...

Cine știe dacă pădurea aceea nu'ĭ o închipuire a văzduhuluĭ, cu care el ademenește privirile ĭuțĭ, inimele mîndre; cine știe dacă și eŭ nu mĕ voiŭ rostogoli în iadul acesta întunecos, în care strigătul de jale e singura mîngiere a întregeĭ trude a vieții ?!..

— Maĭ sus! porunci de sus cineva nevĕzut

Supus, îmĭ șterseĭŭ lacrimele și mĕ pregătiĭŭ de urcare.

Când înfipseĭŭ ghĭara în pămînt să'mĭ fac groapă, dăduĭŭ de un fer. Reușind să mĕ urc, găsiĭŭ un baston lung de fer, ascuțit la un capĕt, ĭar la celalt cu cirjă; alăturĭ era o pereche de botforĭ, cu turetcele moĭ, care mi se lipiră calde de pulpe; pe tălpĭ, bottoriĭ aveaŭ niște ținte marĭ, ca niște ghimpĭ ascuțițĭ.

Așa înarmat, suiĭŭ maĭ lesne, dar vreme îndelungată. Mĭ-era sete și foame. D'abia puteam să mĕ uit în juru'mĭ Pădurea mĕ chema, fluturând veselă pe culme, trimițîndu'mĭ adierĭ parfumate.

Speranța 'mĭ dădu aripĭ.

Sburam în fugă năvalnică. Totușĭ, din timp în timp, îmĭ conteniam avîntul, priviam bănuitor în urmă dacă 'ĭ tot aproape prăpastia.

Când o pierduĭŭ din ochĭ și din minte, mĕ puseiŭ pe alergătură nebună și mi se umfla pieptul de plăcere, de mirosurile fermecătoare, de speranța ce'mĭ da viață, odihnindu'mĭ cugetul și inima.

— Aicĭ e, rostiiŭ fericit, când ajunseiŭ la un copac, pe care 'l prinseiŭ de-o rămurică verde; ea mi se topi 'ntre degete. Pădurea 'ncepu să cânte și o perdea groasă de frunzar se interpuse între ea și mine.

Cine calcă în pădure
Darul vrea ca să ne fure..

Așa cânta un cor femeesc în dosul frunzișuluĭ, jucând în tact ușurel.

— Vreaŭ să m'odihnesc, ziseŭ eŭ blând când freamătul încetă.

— Asta'ĭ vorbă de ademenire cu scop rĕŭ, răspunse o voce rĕutăcioasă și auziiŭ că pătrunde cineva prin frunzar.

Era 'n adevĕr o femee, frumoasă, bine acoperită pe trup de o mantie; numaĭ pieptul, cu țițe bogate, ĭĭ era gol și 'mĭ păru că strălucește de-o lumină voluptoasă, trezindu'mĭ dorințĭ de mult uitate.

— Ca să intri aicĭ, trebue să 'mĭ daĭ inima, zise glasul eĭ foarte armonios și 'ntinse mâna spre mine.

Ca prin vrajă, douĕ custĭ, cu păsĕrelele mele iubite, ieșiră din tufiș și amețiiŭ de furie.

— Curaj, zise cea albă.

— Putere! strigă cea galbenă și mĕ deșteptaĭŭ.

— Imĭ daĭ inima?

— Nu! strigaiŭ scos din mințĭ și m'aruncaĭŭ spre femee; o apucaiŭ de git și degetele intrară nemiloase în carnea'ĭ fragedă.

— Nu daŭ nimic... Am venit să iaŭ... să iaŭ...

— Și în culmea furieĭ, izbiiŭ femeea 'n lăturĭ; săriiŭ la custĭ, deschiseiŭ iute portițele și 'mĭ recăpătaiŭ odoarele.

— Nu veĭ scăpa de-aicĭ!

Inima trebue s'o daĭ!. auziiŭ un glas desgustător.

O hidră întinse ghiarele'ĭ uriașe spre pieptul meŭ gol.

Nu vreaŭ!.. Nu!

Insă nu maĭ avuiŭ vreme să zic nimic, căcĭ ghiarele se 'nfipseră puternic între coaste, sângele țișni cald și simțiiŭ cum îmĭ scotocesc prin piept...

De durere, de furie, de groază, țipaiŭ:

— Nu!...

M'am trezit în țipetul jalnic.

1902, August

I. D. Manolache

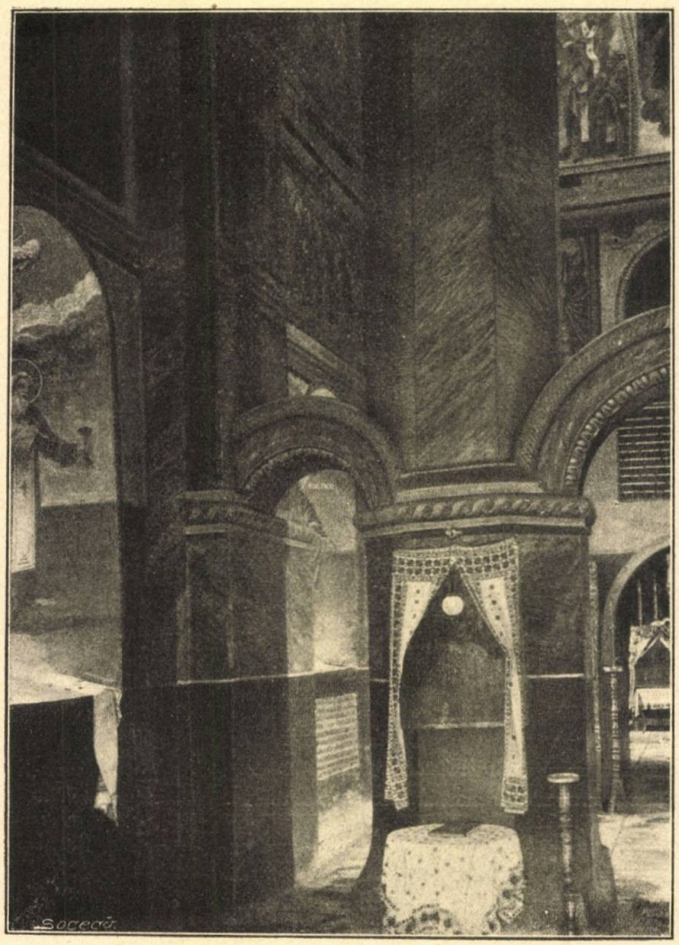

INTERIORUL BISERICEI BREBU

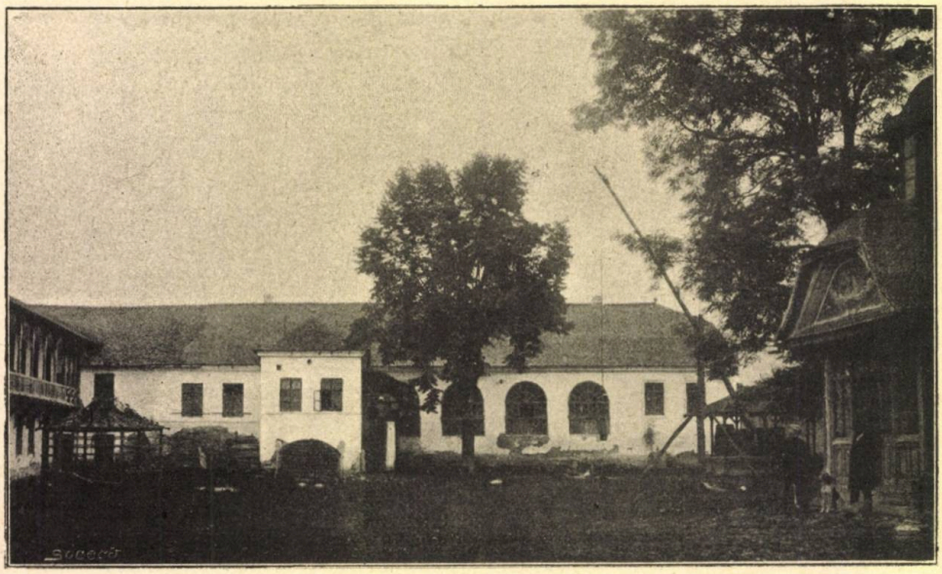

CURȚILE DOMNEȘTI

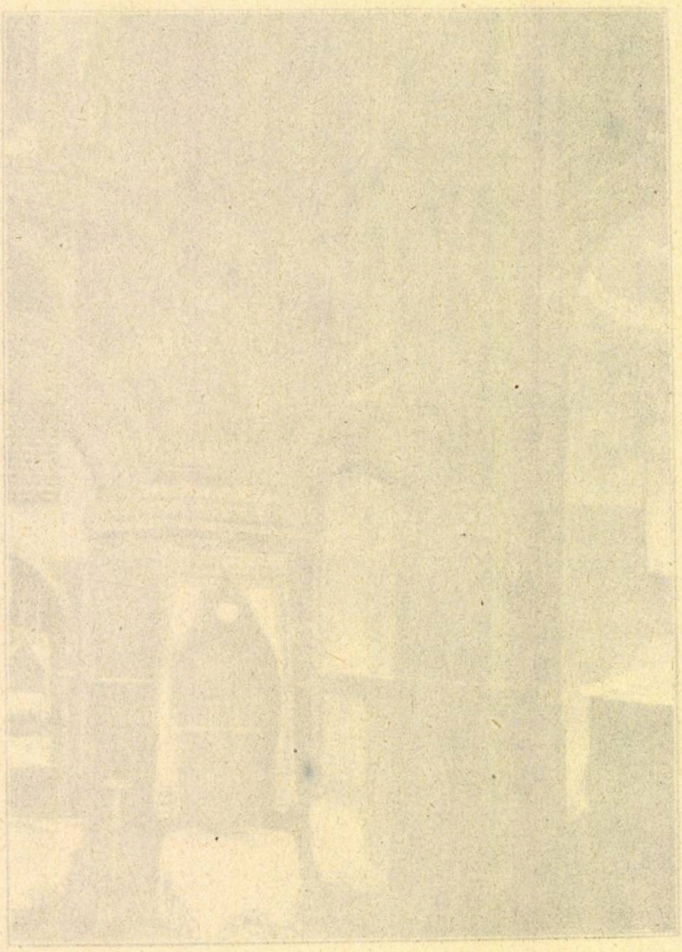

INTERIORUL BISERICII BRÂNCOVENEȘTI

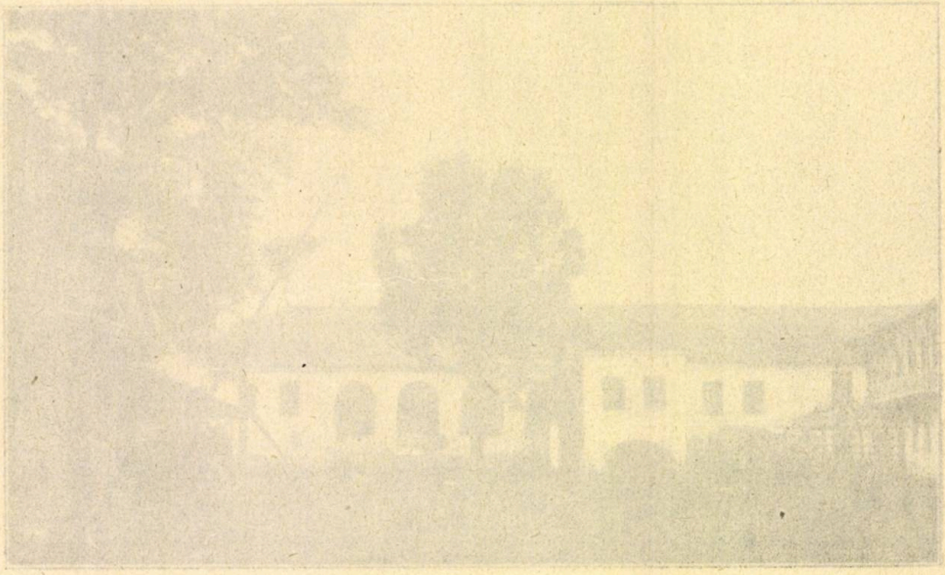

CURTEA DOMNEASCĂ

MUZICA BISERICEASCA

Sub titlul de *Carte de muzică bisericească pe psaltichie şi pe note liniare pentru treĭ voci* Prea sfinţitul Archiereŭ Nifon N. Ploeşteanu, Vicarul sfinteĭ Mitropoliĭ, a adunat la un loc toate cântările absolut trebuincioase preoţilor şi cântăreţilor la diferitele slujbe religioase; cartea a fost tipărită cu cheltuiala unuĭ bun român, D. Iorgu Dumitrescu, care a maĭ dat dovezĭ de pietate şi cu alte împrejurărĭ.

P. S. Archiereŭ o precede cu o luminoasă şi erudită introducere, care oferind un interes literar şi istoric deosibit merită să ne oprească maĭ multă vreme atenţia.

Din punct de vedere stilistic lucrarea prea sfinţituluĭ va nemulţumi poate pe ceĭ educaţĭ în forma rafinată şi elegantă; în schimb ea se accentuiază atât de adînc cu o culoare de credinţă şi de smerenie, în cât nu va lipsi să nu impresioneze în chip deosebit pe cititorul obiectiv.

In întâiul paragraf al Introducerĭĭ autorul aruncă o privire asupra artelor în genere, în special a arteĭ religioase, stabilind că muzica «fiind expresiunea sentimentelor sufleteşti, cum şi manifestarea frumosuluĭ prin mijlocul sunetuluĭ, se află în fruntea celorlalte arte şi este superioară poezieĭ pictureĭ, sculptureĭ şi arhitectureĭ». Nu discutăm teoriile pe care le profesează Prea sfinţitul. După felul nostru de vedere, fără îndoială Poezia e reprezintarea cea maĭ nobilă şi maĭ înaltă a Arteĭ, de oare ce singură poate transcrie în plenitudinea şi claritatea lor şi ideile omeneştĭ.

Muzica religioasă modernă este în legătură cu cea veche iar cea creştină este o perpetuare a muziceĭ ebraice, asupra căreia autorul se întinde într'un studiŭ substanţial. Prea sfinţitul se serveşte de un articol nu tocmaĭ important al d-luĭ Gîrboviceanu, publicat în Biserica ortodoxă, de un studiŭ cam de aceeaşĭ consistenţă a d-luĭ Erbiceanu, de o lucrare grecească, de una a luĭ Anton Pann şi de o teză de licenţă a unuĭ Domn Alexandru Luca. Pare însă că în primul capitol se vĕd urmele lecturiĭ luĭ Felix Clémentĭ al căruĭ tractat *Histoire de la musique religieuse* e cel maĭ complect şi maĭ pozitiv în această materie. In ce

privește muzica ebraică împrumutăm câteva repezĭ lămuriri din Pfeiffer: *Ueber die Musik der alten Hebraeer*. Biblia menționează muzica chiar în primele sale cărți și Jubal cainitul este arătat ca inventatorul unor instrumente muzicale. La trecerea prin Marea Roșie ebreiĭ întonară un cântec de biruință; atunci Mirjam cântă din tambură, însoțit fiind de toate femeile din Israel. In general la ebre muzica avea rolul fie de a trezi o exaltare profetică, fie de a potoli suferințele

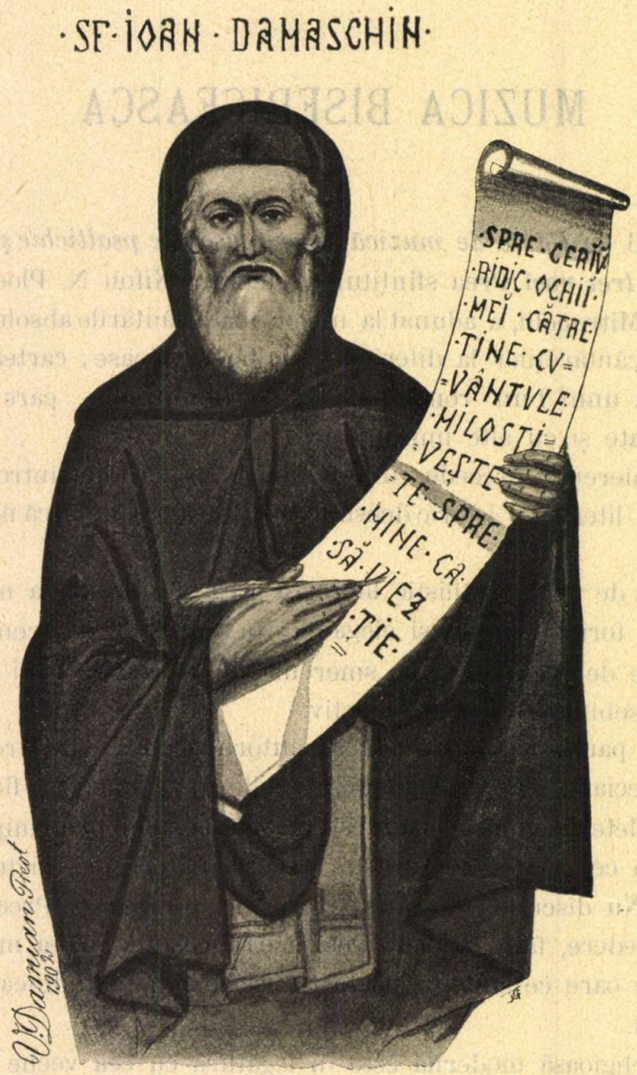

uneĭ conștiințe muncită de remușcărĭ. Poezia religioasă ebraică era însoțită de muzică în Sinagogă și la diferite solemnități religioase chiar de pe timpul luĭ David, piosul rege poet; peste cinci-spre-zece instrumente muzicale serveaŭ ca să intoneze melodiile sacrate, precum: *toph-ul*, un fel de tamburină (2 Sam. VI, 5 *zelzelim-ul*, un fel de țimbală; *șalișimi-ul*, *șușan-iedutun ul*, *kinnor-ul*, *ghitit-ul*

etc. Cu vremea, muzica ebraică s'a slăbit și creștinismul a întrebuințat de la început modulările cântecilor grecești în efectuarea cultului.

In cele dintăi timpuri, serviciul liturgic și cântările sale erau executate in *solo*. Să presupunem o adunare de creștini în epoca primitivă, cam prin veacul IV-lea: bărbații se află de oparte, femeile de alta și clerul în absidă; lectura începe; ea este întreruptă de cântece; un cititor se urcă în amvon și rostește

un fragment din Scriptură; apoi un altul îi urmează pentru a cânta un psalm. Il execută în *solo* pe când asistența execută cele din urmă modulări ale cânteculuĭ sĕŭ; acesta se numea *psalmus responsorius* și nu trebue confundat cu *psalmii antifonici*; aceștia se execută numaĭ cu alternanța a douĕ coruri și n'aŭ fost introdușĭ în Biserica noastră.

L'abbé Duchesne, un profesor savant și membru al Institutuluĭ, în marea operă *Les origines du culte chrétien*, ne dă informațiĭ pozitive asupra chipuluĭ

cum s'a închegat *Liturgia* din Constantinopol și prin urmare cea română. Ea a fost organizată definitiv de episcopii originarĭ din Antiohia saŭ din Cesarea ca Grigore de Nazianza, Nectarie, Ion Chrisostomul, Nestorius; iar din aceste timpurĭ posedăm două liturgiĭ complecte, a Sfîntuluĭ Vasile și a luĭ Ioan Chrisostomul, în manuscrisul numit *codex barberinus* din veacul al optulea. De altfel câțiva psalmĭ antifonicĭ aŭ fost introduși pe la sfîrșitul veaculuĭ al II-lea în Biserica din Antiohia de către Flavian (nu Florian) și Diodor.

Cel dintăiŭ care a reformat muzica bisericească ortodoxă este Ion Damaschin († 760); el reuși să sistemizeze melodiile saŭ ehurile din Biserică pe temelia

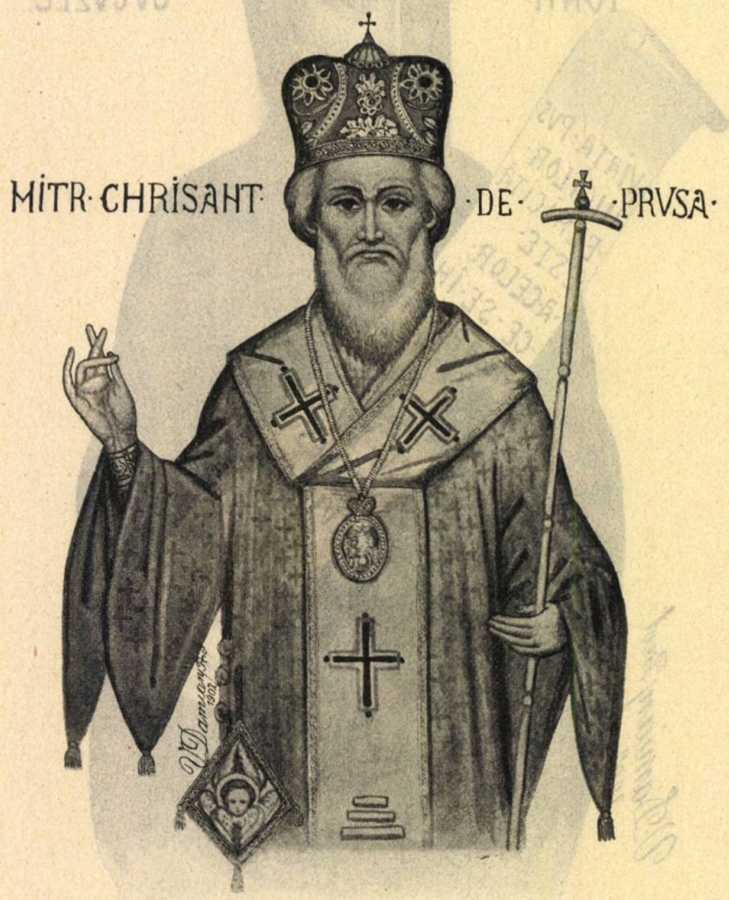

pentacorduluĭ elin, care a introdus și cele opt glasurĭ conservate până în zilele noastre; opera sf. Ioan Damaschin a fost perfecționată încă de un alt călugăr din sf. Munte, Ioan Cucuzel, care a întocmit și *marele cerc al roțiĭ muzicale*. Până în veacul XV-lea s'aŭ tot ivit diferiți maeștri muzicanți care aŭ transformat muzica tot mai mult și de odată stagnează pentru două veacurĭ. Opera însă a fost reluată și mult desăvîrșită prin veacul al XVIII-lea de către Hrisant, mitropolit de Prusa, Hurmuziu Hartofilax și Grigore Protoplastul, ale căror reforme analizate de Prea sfințitul aŭ avut influență și în țările române.

Autorul studiază apoĭ *Muzica bisericească la Românĭ*. La marile Biserici, la Mitropoliĭ și Episcopiĭ se aflaŭ cântăreț cu glas duios: un protoplast, cântăreț și peveț, tinerĭ practicanț ce aveaŭ să devină psalț. Urme de muzică națională ne-aŭ rĕmas și astăzĭ în cântările religioase din epoca slavonă cum ar fi: *Canonul Floriilor*, *Mărimurile* de la polilee, *Treĭ Craĭ de la Rĕsărit*. *O prea frumoasă pustie* etc., iar cântările religioase urmaŭ toate pe o melodie grecească. Prea sfințitul urmărește evoluția psaltichieĭ în Biserica ortodoxă română; aceasta a

căpătat maĭ ales în vremea domnielor fanariote o culoare de tot turcească și« daca nu cânta cineva cântece cu amestecăturĭ de pestrefurĭ, nu era primit ca dascăl la Biserică; iar de cânta cineva chiar melodiĭ turcești, fără să știe ceva bisericește, acela dacă era grec, era primit și recomandat ca dascăl desăvîrșit cu ifos turcesc de Țarigrad». Așa vorbește un dascăl al muziceĭ bisericești române, ĭeromonahul Macarie. In 1819 ajungênd însă Mitropolit Dionisie Lupu, acesta puse capĕt scan-

daloaseĭ rătăciri, infiinţînd o şcoală de muzică bisericească în Bucureşti şi fu încredinţată renumitului Petru Efesiul, profesorul luĭ Anton Pann, care tipări în 1820 Anastasimatarul, cu caractere turnate special.

Cel dintăiŭ care a românizat muzica bisericească a fost ieromonahul Macarie, portar al sfinteĭ Mitropoliĭ; el a fost urmat în calea sa de către renumitul scriitor Anton Pann şi de urmaşiĭ seĭ Ştefan Popescu zis şi Ştefănake şi

Teodor Georgescu şi alţiĭ asupra cărora Prea sfinţitul ne dă note biografice foarte interesante.

Apoĭ P. S. Nifon studiază partea technică a psaltichieĭ încercându-se să demonstreze că această muzică e uşor de învĕţat, daca cineva are dragoste să se ocupe cu dînsa, sfîrşind cu punctele de deosebire ce se află între muzica orientală şi cea occidentală. In concluziunile sale spune că este imposibilă o tran-

scriere a psaltichieĭ pe note lineare moderne. Așa în cât muzica noastră bisericească va fi osîndită să putrezească în ignoranța eĭ, conform hotărîrilor sfîntuluĭ Sinod. Chiar în Bisericele romane și protestante foarte târziŭ s'aŭ putut introduce oare care reforme, și un Palestrina, un Haydn, un Haendel, un Mozart nu puține obiecțiunĭ aŭ trezit în sînul clericilor de pe vremurĭ.

Se va susține muzica bisericească în tradiționala eĭ sanctitate ; căcĭ prin caracterul eĭ se adresează întregeĭ mulțimĭ, influențând maĭ mult starea nervoasă și poate din punctul de vedere al rezultatelor e și maĭ folositoare, câtă vreme vor exista executanțĭ pătrunșĭ și însișĭ ceĭ d'întâĭ inspirațĭ : *si vis me flere*...

Din scurtul nostru rezumat se vede importanța lucrăriĭ Prea sfînțituluĭ, a căreĭ stil firesc și simplu respunde pe deplin scopuluĭ urmărit.

I. Brumărel.

CRONICA

LITERARĂ ŞI ARTISTICA.

Ştiinţă şi energie de *C. Rădulescu-Motru.* In introducerea cărţii sale d. Motru clarifică scopul ei în mai multe puncte: Trezirea unor convingeri nestrăbătute de patimile vremelnice, unor aspiraţiuni mai înalte şi mai ideale. D-sa evită promisiunile filozofiei idealiste şi ale religiunei creştine. S'au dus acestea şi predica şi amvoanele nu mai au putere de persuasiune, nu mai sunt decât doar forme decorative ce privesc mai mult sentimentele omeneşti. Filozofia d-lui Motru constă într'o înbărbătare sănătoasă, într'o morală statornică şi bogată în rezultate. Şi d-sa în accente pline de avînt apelează la tinerimea universitară ca dinsa să dea întâia pildă înaltă de reformă, să însemne începutul unei cre noi în moravurile poporului român. D. Motru are un ideal, o speranţă, o iluzie. Fie ca viitorul să'l îndreptăţească pe deplin şi câmpul în care seamănă să dee roade multe.

Cartea d-lui Motru n'are o unitate şi nu urmează o sistemă. E o afirmare, o apologie a ştiinţei moderne, a civilisaţiunei rezultată din stăpînirea tot mai mult a energiei naturale. E concepţia energotică a naturii, concepţiunea ştiinţifică singura care poate să ajute pe om a căpăta o stăpînire de fapt asupra ei. Şi d. Motru defineşte aseasta concepţie, slujindu-se de pildele cele mai nemerite. In general caută să aplice poporului român principiile pe care G. Hanotaux le subsemnează în lucrarea sa recentă: *L'énergie française.* Predicând ştiinţa autorul e însă convins de pedicele ce aceasta le întîmpină şi cel d'întâiu se ridică în potriva aceleiaşi lumini falşe, aceleiaşi *docta ignorantia*, care fardează realitatea lucrurilor,—d-sa vede răul în nepregătirea institutorilor şi învăţătorilor români, în nesuficienţa Universităţilor.

Un al 3-lea cap. al cărţilor sale consacrate *filosofiei moniste.* D-sa vine cu întrebarea: ce e lumea, ce putem şti despre ea? stabilind tendinţele ştiinţifice ale filozofiei contimporane. Termină cu *Energia socială* în care probează că omul de ştiinţă dirigează iar nu creiază energia ca şi natura care nu face decât să modifice înperecherile elementelor sale, ajungênd în sfîrşit la concluziunile cele mai nobile: întărirea patriotismului, desfăşurarea idealului bazat pe înţelesul ştiinţific al energiei sociale. Cu un cuvînt pe căi opuse acelaşi rezultat ca şi al filozofiei creştine, aceiaşi formă, formă puternică—*vis superba formae!*

I. D.

Alexandru Russo (o pagină ignorată din literatura română) de Petru V. Hanes. Scrierea se ocupă de un scriitor însemnat din prima jumătate a sec. XIX, de un

prozator aproape cu desăvîrșire uitat astăzĭ, dar care ne-a lăsat opere de mare preț, cum e între altele «Cântarea Românieĭ». In primul capitol, *Viața*, găsim că «Russo» este o poreclă, dată tatălui sĕŭ de Moldovenĭ, fiindcă venise din Basarabia. Numele familieĭ era Donicĭ. Russo și-a făcut studiile în Elveția, de unde s'a întors la 1839, când fu numit judecător la Piatra. Trăi retras în cercul câtorva amicĭ intimĭ. Alecsandri, Negruzzi și Kogălniceanu, colaboră la *Romînia Literară*, ce apărea pe la 1855 în Iași și muri în 1859. In al doilea capitol *Epoca* autorul scrierĭĭ se ocupă de mediul cultural în care s'a desvoltat și a produs Russo. Capitolul cel maĭ lung și interesant este întitulat *Operile* și analizează tot ce se cunoaște din activitatea uitatului scriitor, distribuĭt pe treĭ categorĭĭ: activitate filologică, literară și folkloristică. Activitatea filologică este formată de o serie de articole publicate în *Românĭa Literară* contra școaleĭ latiniste din Transilvania, a celeĭ italieniste din Muntenia și a celeĭ fonetiste din Bucovina. Activitatea literară în afară de câteva opere maĭ micĭ compuse din «Soveja», ziarul ocupațiunilor luĭ Russo la mănăstirea Soveja din Putna, unde a fost el închis câteva lunĭ, din «Amintirĭ» o altă serie de articole tot în *Românĭa Literară*, scrise într'o proză poetică fără seamăn în literatura noastră, din «Iașiĭ și locuitorĭĭ săĭ în 1840» păstrată în manuscript la Academie și în fine din «Cântarea Românieĭ». Prin argumentele nouĕ aduse cu această ocaziune, nimenĭ nu maĭ poate atribui această operă luĭ Bălcescu. Activitatea folkloristică este formată din «Piatra Teiuluĭ» păstrată numaĭ în manuscript, din «Stânca Corbuluĭ» «Groază», «Studiĭ naționale» și «Poezia poporală». D-l Haneș susține că Russo a deșteptat în Alecsandri iubirea de poezia populară și că tot el a adunat cea maĭ mare parte din colecțiunea folkloristică a poetuluĭ. Scrierea se închee prin câteva considerațiunĭ generale asupra stiluluĭ și limbeĭ, în care și-a exprimat Russo gândirile.

Din largul lumiĭ, note din călătorie de R. D. Rosetti, e un volum de aproape 300 pagine care relatează impresiile autoruluĭ din Italia, Constantinopoli și Bucovina. Aceste impresiĭ sunt luate în goana condeiuluĭ și nu aŭ altă pretenție decât de a ne arăta gradul de sensibilitate al autoruluĭ. Iată spre pildă, cum ne descrie dînsul minunatul *Canal grande*:

Marele Canal.—De pe scara Pieței sar în gondolă, susținut de un bĕtrân din aceia care staŭ cât e ziua de mare pe cheiurĭ, ne-făcênd altceva decât să ajute la scoborîtul saŭ la urcatul în luntrea macabră, în așteptarea bacșișuluĭ, și pornesc să vĕd *Canal Grande*, marele canal, principala arteră a veneției, larg de 70 de metri și adînc de 5 de-alungul căruia se înșiră cele maĭ strălucite case și palate ale cetățiĭ.

In picioare, la spatele gondoleĭ, vîslind în mișcărĭ cadențate, alene—căcĭ le-a repetat de atîtea orĭ — gondolierul îmĭ numește edificiurile: *Dogana di Mare*, vama orașuluĭ cu un turn în vîrful căruia un glob de aur enorm susține Norocul înaripat. *Santa Maria della Salute*, biserica rotundă construită drept mulțumire luĭ Dumnezeŭ c'a scăpat Republica de ciumă, Palatele *Giustiniani*, *Tiepolo*, *Venier*; *Contarini*, pretinsa casă a Desdemonieĭ, sub care a suspinat maurul înamorat, *Corner della Cà Grande*,—unele maĭ albe, altele maĭ negre, pe toate întipărindu-se mâna grea a vremiĭ, dându-le un aspect venerabil.

Trecem pe sub o punte de fier, săltațĭ de un val maĭ mare, făcut de unul din vaporașele care transportă pe venețienĭ de un capĕt la altul al orașuluĭ, și iar începe palatele: *Rezzonico*, *Foscari*, *Balbi*, *Pisani*, *Mocenigo*, în care și-a legănat visurile Lord Byron *Papadopoli*, *Grimani*, *Dandolo*, căsuța simplă, devenită palat numaĭ pentru că acolo a locuit modestul doge Dandolo,—și iată și puntea care străbate mijlocul canaluluĭ, vechea *Ponte di Rialto* lângă care dormitează *Pallazzo de la Regina*, unde se născu Caterina Cornaro,—și maĭ încolo *Cà Doro*, cu fațada aurită, *Palazzo Pesaro* și *Vendramin Calergi* cu devisa «non nobis», unde muri supra-omul Ricard Wagner, aproape de *Fondaco de'Turchi*, vechea locuință a turcilor.

In nicĭ unul din aceste faĭnice palate, care vorbesc de gloria străbună, nu maĭ locuesc nobiliĭ descendenţĭ aĭ Dogilor. In unele se răsfaţă englezĭ bogaţĭ, care retraşĭ în colţul unuĭ salon, lasă publicul să le admire casa, ca un fel de muzăŭ, altele aŭ fost transformate în hoteluri, altele în edificiĭ publice. Palatul *Grassi* răsfaţă acum în bogăţie pe urmaşiĭ bancherului Sina, saloanele *Giustinianilor* aŭ fost transformate în camere meschine de hotel, pe portalul luĭ *Cà Grande* se sue lumea la Prefectură, în palatul *Foscari*, profesoriĭ învaţă pe elevĭ ştiinţa comerţuluĭ, în cel de alături, Guggenheim vinde antichităţĭ, şi Palatul *Corner della Regina*, între zidurile căruia s'a născut mîndra suverană a Cipruluĭ, serveşte azĭ de Munte de pietate! Unde sunt vremurile de splendoare când nicĭ nu se ştia de sărăcie în Veneţia, când canalul acesta, luminat «a giorno», vuia de cântece şi petreceri, de vorbe galante, de serenade şi de hohotele de rîs, scoase din miile de pĭepturĭ ale fericiţilor care 'şĭ petreceaŭ nopţile în baluri mascate!

S'aŭ stins luminile saloanelor odată cu gloria Veneţieĭ; cântecele vesele aŭ încetat; în locul lor, noaptea luminează numaĭ felinarele pilaştrilor, ca niște candele de mormînt, răsună numaĭ şopotitul monoton al apeĭ, ca o vecinică pomenire.

Din când în când, ne încrucişăm cu alte gondole, în care curioşĭ saŭ plictisiţĭ ca mine, cu nelipsitul «Baedeker» cu scoarţe roşiĭ în mână, admiră de la stînga la dreapta. Printre eĭ, întins în gondolă, parcă doarme, un bărbat matur, frumos, cu o barbă neagră mare, se uită în vag, mîngăind un cîine danez ce ĭ stă credincios la picioare. »Don Carlos» îmĭ şopteşte cu respect gondelierul.

Am mers vre-o treĭ kilometri şĭ-am ajuns aproape de sfîrşitul canaluluĭ, la puntea staţiuneĭ ferate, de unde începe *Cannareggio*, unde câteva turnurĭ în ruină arată vechiul cartier al ovreilor, *Ghetto Vecchio.*»

Mânăstirile Brebu şi Snagov, de G. Mandrea.—D. arhitect G. Mandrea şi-a luat sarcina frumoasă şi grea în acelaşĭ timp de a face descrierea mânăstirilor si monumentelor vechĭ române in broşure substanţiale şi lesne de citit. In cele din urmă d-sa a dat la lumină *Mânăstirea Brebu* ale căreĭ date le enumĕrăm pe scurt după lucrarea d-sale.

Mănăstirea Brebu, situată în judeţul Prahova lîngă Doftana şi aşezată pe un platoŭ de o frumuşeţe pitorească, ocupă un teren de peste 6000 de metri pătraţĭ şi are forma aproape a unuĭ pătrat. In mijlocul curţiĭ se află biserica: în fund spre Nord casele domneştĭ. Mânăstirea Brebu este întemeiată de Mateĭ Basarab şi servea ca loc de refugiŭ, de apărare şi de reşedinţă da vară. Turnul cetăţiĭ Brebu, renumit prin frumuşeţea luĭ arhitectonică a suferit mult cu cutremurul de la 1802, când s'a dărîmat partea de sus şi învelitoarea luĭ, deviând chiar el puţin din axa sa. Tot atuncĭ s'aŭ dărîmat şi turlele de la biserică. Turnul e executat în cărămidă aparentă şi înfrumuseţat cu brîurĭ, arcade şi frescurĭ. Biserica din mijlocul curţiĭ este destul de mare. Lungimea eĭ este de 30 de metri pe 10 m. lungime. Ea este clădită din piatră şi cărămizĭ, iar pentru bolte s'a întrebuinţat o piatră poroasă. Grosimea zidurilor e de doĭ metri, aşa că biserica însăşĭ e un castel. In interiorul eĭ, pe mâna stîngă, se află prisania veche, care odată era aşezată d'asupra uşiĭ de intrare. Ea e scrisă în limba slavonă; traducerea eĭ sună astfel:

«Eŭ cel întru Christos Dumneḑeŭ bine credinciosul şi bine cinstitul şi drept slăvitorul, Eo Mateĭ Basarab Voevod, cu mila luĭ Dumnezeŭ Principe şi Domn a întregeĭ ţărĭ Ungro-Vlahia, împreună cu soţia mea Elena, am poftit cu zel şi cu bună voinţă a Tatăluĭ şi cu ajutorul Fiuluĭ şi cu săvîrşirea a prea sfîntuluĭ şi de viaţă făcătoruluĭ Spirit, a înălţa acest sfînt a tot cinstit şi dumnezeesc hram, întru slava şi lauda celuĭ în Treime lăudatuluĭ Dumnezeŭ, care mi-a dat viaţă, suflare şi toate bunătăţile sale pămîntestĭ, ca prin rugăciunile sale dintr'însa să se înduplice, a ne da împărăţia sa cerească şi întru cinstea şi pomenirea a tot cinstitorilor şi fără de corpurĭ ale sale slugĭ,

patru Tacsiarhĭ, Arhistratigul Mihail şi Gavril şi Rafailă şi a tuturor puterilor sale cele fără de corpurĭ; în zilele de Dumnezeŭ datoĭ mele domniĭ şi din dreapta noastră de Dumnezeŭ nouă dăruită avere, am înălţat-o chiar din temelia eĭ, începêndu-se a se zidi la 27 zile din luna Iunie în anul 1650, pe timpul celuĭ întâĭ Egumen chir Vasile Eromonachul, executor fiind acesteĭ lucrărĭ jupînul Mogoşiu căpitanu şi jupînul Antonie postelnicu».

In interiorul bisericiĭ, d'asupra uşiĭ a doua, se maĭ află o pisanie cu stema ţărĭĭ, un vultur cu crucea în gură, şi care ne spune pe româneşte cu litere chirilice următoarele:

«Intru slava sfinteĭ Treimĭ, Tatăl, Fiul şi Duhul sfînt unu Dumnezeŭ şi întru cinstea pomeniriĭ maĭ marilor Voevozĭ Mihail şi Gavril s'aŭ zidit din temelie această sfîntă şi dumnezeiască Mânăstire de bine credinciosul răposatul întru fericire Domn Mateĭ Vodă Basarab la anul 1650, în zilele oblăduiriĭ sale s'aŭ înfrumuseţat şi s'aŭ înzestrat cu moşiĭ şi după vremurĭ învechindu-se acum în zilele bine credinciosuluĭ nostru Domn George Dimitrie Bibescu Vodă, păstorind Biserica prea sf. sa părintele Mitropolit chir Neofit, *s'aŭ tencuit Biserica şi s'a zugrăvit peste tot cum şi casele domneştĭ cu curtea lor de jur împrejur şi clopotniţa* de cuviosul Arhimandrit Theodor Cernicaru, înfrumuseţându-se cu sf. vase de argint şi cu odăjdiĭ, aflându-se Egumen la această Mânăstire la anul 1843 August 15».

Planul bisericiĭ e interesant. In interior pe păretele din dreapta este zugrăvit Mateĭ Basarab cu coroana pe cap şi în costumul epoceĭ. Pe păretele din stînga este portretul Domniţeĭ Elena tot în mărime naturală, cu coroana pe cap, manta lungă albă, de mătasă şi cercelĭ lungĭ până aproape de umerĭ.

In biserică—afară de douĕ icoane frumos zugrăvite pe lemn, reprezentând pe Domnul Christos şi Maica Domnuluĭ şi care sunt opera zugravuluĭ Barbu în anul 1798,—nu se maĭ găseşte nicĭ un obiect de valoare artistică.

In fundul curţiĭ, spre stînga, sunt aşezate casele domneştĭ.

Mânăstirea Brebu, o podoabă a ţărĭĭ româneştĭ,—odinioară castelul de refugiŭ, de apărare şi de reşedinţă de vară a luĭ Mateĭ Basarab,—e destinată să peară cu timpul şi cu ea va dispare o urmă frumoasă a timpurilor de mărire ale Românieĭ.

Broşura este ilustrată cu maĭ multe gravurĭ din care reproducem şi noĭ o parte în numĕrul de faţă.

Cu puţin maĭ înainte d. Mandrea a scos o broşură asupra *Mânăstiriĭ Snagov.*

G. D.

Arhiva, Iulie-August.—Revista ieşană publică în fruntea acestuĭ numĕr un articol datorit d-luĭ A. Xenopol: *Un noŭ poet de frunte*, în care relevează în chip plastic talentul scriitoareĭ Riria, a căreĭ lucrare «*Ultima rază din viaţa luĭ Eminescu*» a fost publicată în coloanele noastre. D. Xenopol găseşte în scrierile acesteĭ doamne frumuseţĭ neîntrecute şi se scutură de bănuiala că chiar domnia sa ar fi autorul poemelor eĭ. Originalitatea acesteĭ scriitoare constă într'o proză cadenţată şi rimată, care a putut fi apreciată de cititoriĭ noştri. Doamna Coralia Gatoschi, care incontestabil are talent, în urma încurajărilor ce a primit, ne-ar putea da opere de valoare, reîntorcîndu-se la forma de poezie tradiţională, forma clasică fără care noţiunea eĭ nu există. — Emilgar publică un studiŭ asupra luĭ *Ioan Creangă*, marele nostru povestitor popular. Autorul schiţează viaţa luĭ din frageda copilărie, aşa cum aŭ fost zugrăvită în *Amintirĭ* şi în biografia d-luĭ Grig. I. Alexandrescu ce precede operile luĭ; apoĭ studiază opera luĭ însăşĭ sfîrşind cu un capitol *Asupra manuscriptelor luĭ Ioan Creangă*, în care presupune că ar maĭ exista scrierĭ d'ale luĭ, o piesă de teatru ţărănească, şi regretă perderea manussriptelor luĭ Creangă. — In numĕrul *Arhiveĭ* de pe Septembrie-Octombrie, găsim sub semnătura Riria un act din o tragedie *Elvira* şi un *Ex-Iesuit*, articol foarte important datorit d-luĭ A. G. Mavrocordato

Pentru memoria poetului Th. Şerbănescu. — Primim de la mai multe persoane poezii inedite de Th. Şerbănescu, improvizaţii ocazionale, scrise pe albumul cunoştinţelor poetului. Dacă nu le putem publica este, fiind-că respectăm intenţia poetului şi fiind-că ne pare că ele fac rĕŭ memoriei lui Theodor Şerbănescu.

Astfel de poezii sunt mai mult nişte şoapte amabile spuse la urechea fiinţelor pe care le iubea poetul, şi e bine şi frumos să rĕmâe ca şoapte discrete în foile închise ale albumelor lor. Cerem dar scuzele noastre, în deosebi d-neĭ X, care ne-a trimis, în cele din urmă, vre-o 10 bucăţi, precum cerem scuze şi altor persoane ce ne-aŭ adresat asemenea versuri. Nu este a servi memoria lui Theodor Şerbănescu publicând nişte lucrări, care fac din poetul distins ce am cunoscut cu toţii un improvizator adese-ori neinspirat.

Dir.

A apărut fascicola XXVIII (Prislop-Ricoşet) din *Enciclopedia Română*, publicată din însărcinarea şi sub auspiciile «Asociaţiunii pentru literatura română şi cultura poporului român», de dr. *C. Diaconovich.*

Fascicola cuprinde peste 1000 articole, anume restul lit. *P*, întreagă litera *Q* şi peste jumĕtate din litera *R*. Şi de astă-dată redacţiunea a dat o deosebită atenţiune articolelor de interes special românesc, ceea-ce arată între altele numeroasele biografii româneşti, precum : Procopian, Pumnul, Puşcariu, Quintescu, Racocea, Racoviţa, Radian, Radu, Rădulescu, Raica, Ramonţiaĭ, Raţiu, Rednic, Repta, etc.

Restul publicaţiuniĭ va coprinde aproximativ încă 4 fascicole cu 7000 articole, dintre care fascicola 29 e pusă deja sub tipar. Ast-fel lucrarea aceasta foarte importantă va fi deplin terminată în primăvara anului 1903.

Citiri din timpul lunii : *Insemnătatea harteĭ ţăriĭ* de general C. I. Brătianu *Caveant Consules...* de acelaşi; *Cuvinte din inimă*, versuri de C. N. Bour ; *Un colţ de viaţă*, versuri, de I. Petrovici ; etc.

EXPOZIŢIUNI DE PICTURĂ

In timpul din urmă salele Ateneului Român aŭ fost rînd pe rînd ocupate de mai multe expoziţiuni de pictură, din care unele aŭ dovedit, odată mai mult, starea noastră de începători în ale arteĭ, altele aŭ semnalat un progres oarecare, dar niciĭ una n'a destăinuit încă vr'un talent cu adevĕrat original. Pentru categoria întăia n'avem nimic de zis. In orice ramură a activităţiĭ omeneşti sunt fiinţe care îşi greşesc drumul, şi în artă, mai ademenitoare decât orice, sunt foarte mulţi rătăciţi. Cu toată credinţa lor despre eĭ înşişi, cu toată reclama asurzitoare ce o fac în jurul lor, eĭ sunt însă, la urma urmeĭ, nişte sacrificaţi şi'şi iaŭ singuri resplata înşelăriĭ lor. Pentru tinerii care muncesc conştiincios şi care isbutesc prin o continuă încordare să facă progrese, n'avem decât cuvinte măgulitoare. Intre aceştia trebue să punem pe D. A. G. Verona a căreĭ ultimă expoziţie denotă însuşiri unuĭ artist care păseşte din zi în zi spre culmea luminoasă a arteĭ. Ajunge-vom însă să vedem în d-sa o personalitate, o individualitate de pictor a căreĭ fiecare pînză să fie un colţ din natură cu sigiliul unuĭ temperament de artist original pe ea?

Iată ce am dori de la d-sa.

TRUPA LIRICA ROMÂNA DE LA TEATRUL EDISON

Se ştie că Direcţiunea Teatruluĭ Naţional a congediat an trupa lirică română şi a dat în întreprindere opera unuĭ impresariŭ italian Afacerile n'aŭ mers binŭ, firește, şi după rezilierea contractuluĭ cu d. Onofri, Direcţiunea a făcut stagiunea aceasta operă pe seama eĭ, şi anume operă italiană, la care s'a alăturat un cor şi comprimarĭ românĭ.

Artiştiĭ liricĭ rĕmaşĭ pe din afară aŭ cerut direcţiuniĭ să le acorde partea din subvenţie pe care Ministerul a destinat-o opereĭ. Indeplinirea cerinţeĭ lor ar fi fost şi dreaptă şi folositoare pentru toată lumea. Cu ceĭ 30,000 de francĭ de care dispuneaŭ în acest caz, artiştiĭ liricĭ ar fi putut compune o trupă bună, iar direcţiunea scăpa de grija şi respunderea opereĭ. Teama, nejustificata teamă de concurenţă, a îndemat-o să reţie subvenţia opereĭ şi să se facă ea impresariŭ. De aci aŭ rezultat două rele: Teatrul Naţional n'a avut cum se maĭ facă operă română, după punerea în grevă a artiştilor liricĭ, dar nicĭ operă italiană bună nu putea să aibă—căcĭ cu 30,000 de francĭ lucrul e imposibil—nicĭ cântăreţilor românĭ nu le-a maĭ fost cu putinţă a pune temeĭ unor spectacole într'adevăr satisfăcătoare. Dar curajul nu le-a lipsit, cĭ s'aŭ constituit în societate, şaŭ luat de director pe maestrul Ştefănescu, şi graţie generozităţiĭ maĭ multor amatorĭ de muzică, aŭ ajuns să formeze o trupă pentru reprezentaţiunĭ de operă, opere comice şi operete.

Lipsa de mijloace 'ĭ-a adus să înceapă aceste reprezentaţiunĭ într'o sală mică şi defectuoasă întru toate ca cea de la Hugo; lipsa de mijloace ĭ-a privat de concursul unor elemente maĭ experimentate şi ĭ-a silit să recurgă la debutanţĭ, tinerĭ de talent, ce'ĭ drept, dar care de-ocamdată aŭ încă multe de învĕţat. Totuşĭ *Maria de Rohan*, una din operele maĭ slabe ale luĭ Donizetti, cu care societatea lirică şa inaugurat stagiunea, s'a prezentat destul de bine, chiar abstracţiune făcênd de orĭce indulgenţă. D. Băjenaru şa regăsit succesele sale dinainte. A cântat cu maĭ mult sentiment decât e în temperamentul şi obiceiul seŭ. D-ra Stibal are o voce nu prea întinsă, da foarte simpatică, şi a plăcut mult în rolul Marieĭ de Rohan. D-ra Theodorescu, una din debutantele care promit mult, cânta o parte prea joasă pentru glasul d-sale. Buna-voinţă şi căldura joculuĭ aŭ acoperit în bună parte lipsurile ce cu regret le constatăm în vocea d-luĭ Eliad. D. Theodorescn cânta de complezenţă un rol cu totul secundar. Corurile s'aŭ arătat suficiente şi aŭ mers bine, ca şi orchestra. Montarea n'a lăsat nimic de dorit, mulţămită costumelor aduse din Italia şi decorurilor datorite d-luĭ V. Ştefănescu.

Avem numaĭ o rezervă de făcut şi ea priveşte alcătuirea repertoruluĭ, amĕnunt atât de important în orĭce fel de teatru, dar maĭ ales într'un teatru ce trebue să se susţie prin propriele luĭ mijloace, să se afirme. In asemenea împrejurare, se ţine cu deosibire seamă de gustul publiculuĭ şi nu se debutează cu o operă de aşa puţin efect, aşa demodată ca *Maria de Rohan*, doar un obiect de curiositate pentru amatorĭ, pe care numaĭ cântăreţĭ perfecţĭ pot s'o maĭ facă suportabilă; nicĭ cu o operetă ca *Inima şi Mâna* care nu poate avea succes la noĭ nicĭ chiar susţinută de actorĭ experimentaţĭ. Ne temem ca greşelĭ de acestea să nu fie fatale simpaticeĭ întreprinderĭ a societăţeĭ lirice române care de altfel merită toată încurajarea.

Etha.

CARȚI ȘI REVISTE STRAINE

Vus du Dehors.—Un volum de critică filosofică asupra cătorva autorĭ francezĭ contimporanĭ, de Max Nordau. (Félix Alcan, Edĭtor. Paris.) Autorul acesteĭ lucrărĭ crede că părerea străinilor asupra scriitorilor uneĭ țărĭ poate fi maĭ imparțială decât a conaționalilor lor și prin urmare maĭ apropiată de adevĕr. In cazul acesta, zice dînsul, nu sunt nicĭ influențe de prietenie, nicĭ de grup, nicĭ răsbunărĭ de satisfăcut, ci numaĭ seninătate și sinceritate, practicate în mod inconștient și fără greutate. Modul de vedere al luĭ Max Nordau în privința aceasta ni se pare nefundat. Maĭ întâĭ, faptul că criticul străin nu cunoaște maĭ de aproape pe scriitorii ce analizează, nu este un avantaj ci un neajuns căcĭ toțĭ aceĭ, scriitorĭ pun din eĭ înșișĭ în lucrările lor și adesea orĭ prin felul cum îșĭ manifestează personalitatea lor pun maĭ multă saŭ maĭ puțină emoție, originalitate în scrierile lor. In urmă, Max Nordau trăește în Franța, în Paris, prin urmare titlul : *Vĕzuți de din afară*, este inexact. Maĭ mult decât atâta, imparțialitatea cu care se laudă Max Nordau, este călcată în picioare de-alungul întregului volum, căcĭ judecă pe scriitoriĭ francezĭ nu după lucrările lor literare ci după părerile lor politice. Astfel Anatole France, care se știe că împreună cu Zola a fost în grupul literaților așa numiți anti naționaliștĭ în afacerea Dreifus, este ridicat la o înălțime cu mult prea mare, în vreme ce Jules Lemaitre, care era în fruntea naționaliștilor, este nu numaĭ considerat dedesubtul scriitorilor francezĭ mediocri, dar aproape chiar insultat. In afară de aceste observațiĭ, critica luĭ Max Nordau are multe puncte de vedere originale și se distinge cu deosebire printr'un spirit reutăcios, întîlnit puțin în timpurile din urmă la alțĭ criticĭ. Autoriĭ studiațĭ de dînsul sunt : Balzac, Michelet, de Goncourt, de Maupassant, Anatole France, François de Nion, Verlaine, Mallarmé, Léon Dierx, Alexandre Dumas fils, de Bornier, Brieux, Paul Hervieu, Maurice Donnay, François de Curel, Jacques Normand, Octave Mirbeau, Victorien Sardou, Jules Lemaitre, și Edmond Rostand.

Bagatouni, roman de *Valère Bernard*, tradus din limba provençală de Paul Souchon, cu o aqua-forte în frontispiciŭ. (Ed. revisteĭ *La Plume.*) Acest roman, prețuit mult de către Alphonse Daudet, poartă titlul dat mahalalelor vechĭ din Marsilia, care se întind pe lîngă port și prin împrejurimĭ. El descrie viața, când sumbră când luminoasă, a acestor străzĭ și a locuitorilor lor, străinĭ și suspecțĭ, pe care Valère Bernard ni-ĭ reprezintă în chip admirabil. Frămîntările vremurilor noastre cotropesc sufletul nevinovat și bărbătesc al unuia din acești nenorociți și scene, rînd pe rînd violente și evangelice, se desfășoară în lungul sĕŭ martiriŭ. Fără îndoială literatura provençală n'a produs nimic atât de însemnat și atât de vrednic de a lua loc în literatura universală.

D'ou nous venons? de *Léon Pontet* (un vol. în 8° de 377 pag.). Această carte are o mare importanță pentru aceĭ care se ocupă cu știința evoluțiuniĭ: evoluțiunea în natură, în om, în limbaj, în arte, în politică și în societate. Thomas Huxley vorbind de marile întrebărĭ: de unde suntem și care e scopul și destinul nostru? răspunde că ele se înfățișează numaĭ decât orĭcăruĭ om care trece la o viață mintală. Autorul, d. L. Pontet, încearcă să ne dea științificește soluțiunea unor astfel de probleme. După un studiŭ pregătitor asupra roluluĭ inteligenței, forței și materieĭ și un rezumat al părerilor celor vechĭ asupra natureĭ și asupra vieții ființelor, autorul studiază cauzele haosuluĭ. Capitolele care urmează ne arată globul nostru la obîrșia sa, diversitatea natureĭ organice perpetuată prin neîncetata evoluție firească a indiviziilor, care a ajuns la o așa stare în cât comparată cu starea natureĭ înaintea ereĭ moderne se află într'o deosebire îngrozitoare. Ultimul capitol care închide opera e «Apariția omuluĭ pe pămînt», în care autorul studiază originele omeniriĭ, limbajuluĭ, legilor și artelor. E o operă constincioasă și documentată ce formează un tot perfect adequat; iar stilul are o atracție singulară și suggestivă.

La Maison du Péché de *Marcelle Pinayre.* Autoarea acesteĭ cărțĭ simple și viguroase, e înzestrată cu un frumos talent, care cultivat va putea ajunge limitele cele maĭ remarcabile de superioritate. Subiectul cărțiĭ este următorul: moștenitorul Chanteprie fu educat într'o atmosferă de religiozitate exagerată de către evlavioasa sa mamă. Tinerețea și-a petrecut-o într'un castel ciudat și izolat de oamenĭ, pe mâna unuĭ profesor de aceeașĭ convingere cu mama sa și care i-a îmbîcsit capul cu scrierĭ mistice janseniste. Cu toată cuviosia sa însă Chanteprie concepe cu încetul un amor violent pentru vecina sa, doamna Manolé; acest amor îĭ contrariază mult convingerile sale janseniste și îl împinge până acolo în cât Fanny Manolé devine amanta luĭ Augustin Chanteprie. Atunci în sufletul seŭ se desfășoară o adevărată tragedie. El poartă nostalgia trecutuluĭ seŭ virginal, al mameĭ sale sfinte, a devoților seĭ prietenĭ, a preoților iubițĭ. Și, nedecis între toate acestea și între iubirea sa, posedat până la nebunie și în grad egal de amîndoue, el se stinge cu încetul. Atât ca stil cât și ca echilibiu în acțiune, în psichologie și în descrierĭ romanul doamneĭ Marcella Pinayre poartă o măsură surprinzătoare. Poate e prea mult belșug de erudiție jansenistă, prea multă evlavie. Dar tipurĭ neuitate provoacă admirația lectorilor și acțiunea încordează în gradul cel maĭ înalt atențiunea.

Mercure de France, Noemvrie 1902. Pierre Quillard, într'un frumos articol comemorează pe Emile Zola, mort, după cum se știe, în ultimele vremurĭ. Stabilește caracterul opereĭ sale care ar fi mult influențată de teoriile darwiniste și în liniĭ fugitive rezumă opera genialuluĭ scriitor. «El izbea violent prejudecățile, ruina prestigiul maeștrilor, nu lingușea pe sclabĭ; fiecare din opera sa fu primită cu strigăte de mânie și fu denunțat ca un dușman obștesc care calomnia puterile autorităților, armata, biserica, pe magistrațĭ, pe burghezĭ, pe țăranĭ, pe lucrătorĭ, pe toată lumea.» Autorul schițează apoĭ nobilul suflet al luĭ Zola care a proclamat o veritate particulară și a cerut în chip viguros reparațiunea uneĭ nedreptățĭ. Tot în numĕrul de față *Mercure de France*, sub titlul *Anchetă asupra influenței germane*, publică respunsurile maĭ tuturor celebrităților franceze și străine relative la chestiunile propuse de revistă: 1) Ce gîndițĭ asupra influențeĭ germane din punctul de vedere general intelectual?: 2) Această influență există încă și se justifică prin rezultatele sale? Ne-ar fi imposibil să rezumăm toate părerile emise. Răspunsurile sunt grupate în șeapte categoriĭ: filosofie, literatură, sociologie și economie politică, științe, artă militară, frumoasele arte, muzică, influența germană afară din Franța. Cea maĭ mare parte din respunsurĭ ajung la următoarele concluziĭ: literatura germană e fără îndoială inferioară celeĭ franceze și deci influența sa e nulă; filosofia germană este iarăși în descrescere și știința germană are un caracter prea meticulos, prea dogmatic. Afară de câteva nume ca Vundt, Wircov, Nietzsche – toțĭ ceilalțĭ oamenĭ de știință nemțĭ, pot folosi

puțin științeĭ franceze; rĕmâne însă muzica, rĕmâne Wagner «imens, unic și în stare să influențeze o întreagă civilizație» după cum zice un literat. — *La vie de Barbey d'Aurevilly* după Eugène Grelé (care a publicat de curînd un volum asupra autoruluĭ opereĭ *Diaboliques*), e rezumată prin pana viguroasă a luĭ Remy de Gourmont. El studiază pe *om* în caracterele sale generale, arătând care era viața sa intimă de literat, studiind întîmplările eĭ cele maĭ de frunte, acțiunea sa politică și acțiunea sa critică. Importanta revistă maĭ conține și un articol scurt dar foarte concis, datorit criticuluĭ Henri Albert, asupra scriitoareĭ germane *Clara Viebig*. In acest articol autorul arată decadența epoceĭ «goethiane», a epoceĭ de basme, de reverĭ vaporoase, de infinit. Théodore Fontane fu cel din urmă din reprezentanțiĭ sĕĭ. Doamna Clara Viebig se prezintă într'o lumină neobicinuită în țara sentimentală și mistică, într'o lumină de naturalism brutal și sănătos. Romanele sale poartă influența luĭ Zola, contrazice toate visele țărĭ sale.

La Plume, 15 Octomvrie 1902. Libera revistă de artă consacră primul sĕŭ articol memorieĭ luĭ *Emile Zola*. Stuart Merill într'o prozĭ lirică studiază epoca literară în care s'a ivit marele scriitor, care era stăpînită aproape exclusiv de Victor Hugo. Zola însă a putut să se scuture de influența sa și a devenit cel maĭ admirabil realist. Autorul face o minunată comparație între ceĭ doĭ giganțĭ instinctiv vrăjmașĭ: V. Hugo, un inspirat, și Zola, un muncitor. Analizează apoĭ opera celuĭ din urmă, care a crezut pe nedrept că posedă un spirit stiințific. Zola făcea o mare confuzie între știința pură și între știința plicată: el nu posedă o înaltă cugetare filosofică, științifică saŭ socială; e maĭ mult un poet, adică un om de temperament, de un temperament observator și luptător; iubitor de adevĕr. Opera sa a fost învinovățită de pornografie; aceĭ care l'aĭ judecat, oameni ignoranțĭ și laș, n'aŭ înțeles nimic; scriitoriĭ mediocri l'aŭ calomniat în zadar; Academia la izgonit pe nedrept. Marele Zola descria vițiul în așa lumină, în cât ajuta ca să fie îndreptat. El iubea Forța, a mușchilor, a sîngeluĭ, a creeruluĭ; iubea până la jerfă adevĕrul. Stuart Merill sfîrșește cu cuvinte pioase pentru memoria luĭ Zola. Ca urmare acestuĭ articol revista publică discursul pronunțat de către *Anatole France* la înmormîntarea luĭ Zola care spune despre opera luĭ: «.Astăzĭ când se desvălue în toată forma sa colosală, se recunoaște spiritul de care e plină. E un spirit de bunătate. Zola era bun. El avea candoarea și simplicitatea sufletelor marĭ. Era profund moral. A zugrăvit vițiul cu o mână viguroasă și virtuoasă. Pesimismul sĕŭ aparent, o sumbră lumină răspîndită pe paginele sale ascund rĕŭ un optimism real, o credință obstinată în progresul inteligențiĭ și dreptățiĭ. In romanele sale care sunt studiĭ sociale urmărește cu ură o societate leneșe, frivolă, o aristocrație josnică; el combătu rĕul vremeĭ: puterea banuluĭ». In urmă se publică răspunsurile câtorva celebrităț la ancheta deschisă de La Plume: *Ce credeți despre Emile Zola ca scriitor și ca om?*

La revue (ancienne «Revue des revues»), 1 Noemvrie 1902. D. Jean Finot, directorul revisteĭ, începe în acest numĕr un interesant studiŭ, intitulat *Francezĭ și Englezĭ*, despre care vom vorbi pe larg în numĕrul nostru viitor. *La Revue* deschide o anchetă — și cât de mult s'a răspîndit acest obiceiŭ în publicistica franceză! — o anchetă *Asupra morțiĭ*. Ea propune următoarea întrebare: *Vĕ pare rĕŭ să muriți? De ce?* Și găsim respunsurile multor oameni de litere cunoscuțĭ; în generalitate respunsurile manifestează o curioasă părere de rĕŭ. De ce? Pentru că scriitoriĭ nu și-aŭ spus încă ultimul cuvînt, pentru că în gîndul lor se zbuciumă încă opere. Jean Bertheroy: «Fiecare trebue să'șĭ facă din viața sa o operă de artă; dar care este pictorul, poetul sculptorul care n'ar regreta să moară înainte de a'șĭ fi sfîrșit opera? Fr. de Croisset: «n'aș regreta dacă așĭ muri; dar acest lucru m'ar plictisi...» Jean Lorrain: «De sigur așĭ regreta dacă aș muri. De ce? Pentru că îmĭ place viața.» etc. Maĭ găsim un foarte inportant articol asupra *Mișcăriĭ literare în Anglia* de Jean Jussien, în care se constată că atât în Londra, cât și în New-York apar anual atât de multe volume engleze noĭ, sub

atâtea semnături în cât nu este, pentru a spune astfel, o singură familie care să nu poată numĕra printre membriĭ seĭ un romanțier, bărbat saŭ femee. Și în general maĭ toate aceste romane sunt bine scrise! Notăm încă următoarele articole: Camille Flammarion: *Pendula Panteonuluĭ.* Baron André de Maricourt: *Louis XVI și zilele de Octomvrie* 1789 (după documente inedite); și Camille Mauclair: *Pictoriĭ munceĭ în Franța*

Revue bleue, 25 Octomvrie 1902. Frédéric Loliée publică un articol intitulat *Bărbați femeniști.* E vorba de aceia care prin pana, cuvîntul și cooperarea lor s'aŭ instituit apostoliĭ aĭ Eveĭ noĭ. Uniĭ sunt niște voluptoși adoratoriĭ aĭ frumusețiĭ fizice; alțiĭ, teoreticiani maĭ mult s'aŭ maĭ puțin sinceriĭ aĭ unuĭ socialism foarte modern care ar pretinde să deschidă ambițiunilor pozitiviste ale femeeĭ toate posturile, toate carierile, toate domeniurile. Frederic Loliée studiază admirabil aceste categoriĭ de femeniștĭ. Uniĭ, spune dînsul, imaginează pentru ele cărți pline de mîngăeriĭ, perpetua tămîere a unuĭ sex de către altul, himnuriĭ necontenite seducțiunilor femenine, tremurăriĭ corpuluĭ sĕŭ, mlădierilor glasurilor lor, parfumuluĭ epidermeĭ lor. Ceĭ din urmă se lipsesc de lucruriĭ maĭ puțin dulceĭ și cu toate acestea maĭ în stare de a le umplea de iluziĭ. Eĭ pozează în liberatoriĭ uneĭ jumĕtățĭ din omenire.

L'occident. Noemvrie 1902. Notăm un scurt articol de Adrien Mithouard asupra *Îngropărilor morților*, în care autorul stabilește că Occidentaliĭ maĭ mult decât alte popoare, aŭ o tendință sacră de a'și îngropa persoanele adormite pentru somnul vecînic. Paul Claudel, un tînĕr și talentat decadent, publică următoarele treĭ poeme în proză: *Lampa și clopotul*, *Mîntuirea ei Amateras* și *Vizită.* In cea d'întâĭ autorul grăește despre eternitatea morțiĭ și sfîrșitul relativ. Mîntuirea Amateraseĭ e o legendă ciudată, în care e vorba de ascunderea sufletuluĭ, principiuluĭ de lumină al Soareluĭ și pe care zeiĭ puternicĭ aŭ reușit prin viclenieĭ meșteșugite să'l scoată iar la suprafață. Toate aceste poeme sunt conpuse într'un stil tenebros, ciudat, cu reminiscențe din Kabbală și din scrierile Roseĭ-Crucĭ. Francis Vielé-Griffin, aruncă o privire fugară asupra personalității luĭ *Emile Zola, literat.* El găsește opera mareluĭ scriitor strimtă, simplistă, rudimentară; stabilește diferența dintre Zola și Tolstoi, ca dintre o caricatură și un geniŭ. Alphonse Germain îșĭ continnă studiul sĕŭ asupra peisagistuluĭ *Auguste Ravier.*

La revue d'Europe Noemvrie. Doamna Hortense Paquier traduce povestea luĭ Ion Creangă: *Moș Ioan Roată*, unul din autoriĭ românĭ ceĭ maĭ greŭ de tradus în limbĭ străine. D-na Paquier dă pe cât cu putință frumusețea povestiriĭ neîntrecutuluĭ prosator român. M. S. Kont se ocupă cu *Influența literatureĭ franceze în Ungaria.* Literatura franceză a servit în Ungaria în școala luĭ Bessenyeĭ pe la 1772, ca să trezească spiritul național, după cum la noĭ a avut acelaș rol, câtăva vreme în urmă. Din domeniul literar influența franceză s'a făcut simțită și în cel politic și social: se cere observarea strictă a constituțieĭ, abolirea stăriĭ feodale, fraternitatea și egalitatea. O clipă întunecată de heghemonia școaleĭ nemțeștĭ din Weimar, cu Széchenyi, influența franceză se afirmă și maĭ mult: Teatrul național unguresc ridicat în 1837 avea un repertoriŭ franțuzesc și V. Hugo, Balzac, Béranger, Lamartine, istoriciĭ și oratoriĭ monarhieĭ din Julie sunt confundațĭ în aceeașĭ admirație. Autorul studiază apoĭ influența franceză asupra literaturiĭ contimporane, temperată oarecum prin examinarea criticeĭ. Baronul A. de Stieglitz, continuă studiul sĕŭ asupra *Italieĭ și Tripleĭ alianțe.* In scurtul sĕŭ articol: *Literatura în Bosnia-Herzegovina* d. E. Cochelin stabilește spiritul general al acestor provinciĭ: războinic și poetic.

Nuova Antologia. Marea revistă italiană prin pana directoruluĭ sĕŭ d. Maggiorino Ferraris, deputat în Cameră, se ocupă cu sistemul de taxe, care sunt prea ridicate în țara sa: *Diminuiamo le tasse* !... Să micșorăm taxele! Poporul italian este cel maĭ încărcat cu biruri din lume. Autorul studiază maĭ întâĭ baza impozitelor italiane. Sunt taxe urcate chiar pe produsele de prima necesitate, pe pâine și pe sare. Statul percepe 7,50 lire pe chintalul de grîŭ, comunele alte 7. E un impozit injust. Sarea se vinde cu 40

de bani. Petroleul, Cafeaua, zachărul sunt atât de mult taxate cum nicăeri nu sunt așa. O scrisoare internă în Italia costă 20 bani, o carte poștală 10 bani. Impozitul funciar e iarăși extrem de ridicat. D. Maggiorino Ferraris, documentează admirabil articolul său comparând taxele italiene cu cele ale altor state constatând că viața e atât de scumpă în Italia propune micșorarea atâtor impozite. Achille Loria studiază opera unuĭ sociolog englez, mistic materialist. *Beniamin Kid.* Raffaele Cappelli se ocupă cu o altă chestiune economică *Transportul și bogăția.* Michele Scherillo schițează viața și activitatea publicistuluĭ italian *Gaetano Negri,* care a fost un om de o reală cultură, cu maniere curtenitoare și frumoase, cu convingerĭ de liberalism social, religios și politic. S'a născut la Milan în 1838 dintr'o familie nobilă și și-a început cariera ca soldat A fost om politic apoĭ de o activitate neîntrecută, un administrator dibaciŭ, luând parte la toate actele marĭ de regenerare națională. Are o operă literară variată și multiformă, maĭ mult de diletant.

Rivista moderna politica e litteraria, Noemvrie. In numĕrul de față al acesteĭ reviste găsim un prim articol : *Ierusalim, Roma, Paris, Petersburg,* în care un autor anonim dar versat în chestiunile diplomatice se ocupă cu certurile confesionale din Pămîntul sfînt. *Colonelul Alexandru Monti și legiunea italiană* în războiul din Ungaria, e un articol important datorit senatoruluĭ A. Pierantoni. E o pagină din anul 1848. Alexandru Monti a fost capul legiuneĭ italiene care s'a războit pentru independența ungurească. Pierantoni sutdiază viața luĭ și toată activitatea luĭ politică și militară în rezboaele din Ungaria. Notăm încă articolul de G. Boccardo : *Stele care se nasc și stele care mor,* precum și un bogat Buletin bibliografic.

Revue Franco-italienne et du monde latin. Octomvrie-Noemvrie. Revista latină publică o corespondență din Bucureștĭ și consacră un articol entusiast pentru *Le feste agli studenti italiani in Romania,* în care autorul arată căldura cu care studenții italienĭ aŭ fost serbătoriți în România. «Oh, sute și sute de cuvîntărĭ făcute în cinstea Italieĭ și «mameĭ» Roma înaintea glorioaselor tricolore italiane și române. Oh, frumoasa cuvîntarĕ a luĭ Giglio Toss, a luĭ Remus P. Iliescu, a luĭ Benedetto de Luca, a Clelieĭ Bruzzesi». Se comemorează marĭ noștri Voevozĭ, Ștefan, Mircea, Mihaĭ, Vlad; poeții noștri Alecsandri și Eminescu, Carmen Sylva, publicându-se și traducerea *Cânteculuĭ Gînteĭ latine* în versurĭ italienești.

Latina gente, e regina
fra l' inclite genti del mondo
che porti una stella divina
in fronte dal secol più fondo...
la sorte tua fulgida innanzi
—magnifica—guida il tuo pie.
In testa a le razze tu muovi
e un raggio sta dietro di te.

Giuseppe Gramegna publică subt titlul de *Evangelista,* câteva linii admirative pentru marele Zola : «...După cum cu moartea luĭ Auguste Vacquerie se vĕzu dispărînd ultima parte din Victor Hugo, tot astfel cu aceea a luĭ Zola e ecoul luĭ Honoré de Balzac care dispare».

La revista portugueza, Noemvrie, coloniale maritima, conține un articol de Augusto Ribeiro în care analizează sentimentul intangibilității colonieĭ portugheze și opiniunea publică ce această națiune o manifestează în deosebite chipurĭ. Autorul combate propunerea de a se constitui o mare companie maritimă portugheză după tipul comp. British Gouth Africa Chartered Company, căreia să i se încredințeze administrația și exportul întregului teritoriŭ al Africeĭ continentale portugeze.

La Revue de l'art ancien et moderne, Noemvrie. Sub titlul *Minerva din Poitiers*, Louis Gonde arată într'un articol de erudiție arhiologică importanța statueĭ de marmură, găsită în Ianuarie, anul trecut, de treĭ lucrătorĭ, la Poitiers. După dînsul descoperirea e una din cele maĭ marĭ ce s'a făcut pe pămîntul vecheĭ Galiĭ comparând-o cu cea făcută în 1862 la Vaison, cu admirabila *Diadumena* de Polyclete. Din studiile făcute asupra eĭ rezultă că statua e greacă, în stilul grec archaic și c'ar fi de prin secolul VI-lea. Ea se află astăzĭ expusă, pe un piedestal înalt, în formă de coloană, în Muzeul din Poitiers. Roger-Milès începe un articol asupra pictoruluĭ octogenar Ziem, ale căreĭ vederĭ din Veneția aŭ făcut epocă. Printre paginĭ o profuzie de ilustrațiĭ admirabile.

Emporium, Octomvrie. Interesanta revistă italiană face în numĕrul acesta o dare de seamă asupra expoziției de arte frumoase din Turin. Se știe că Turinul expune din 4 în 4 anĭ lucrările de artă națională, ivite în intervalul de 4 anĭ. Autorul articoluluĭ Efisio Aitelli se arată nemulțumit de felul cum a fost organizată expoziția din urmă; cu toate acestea semnalează ca pline de interes pînzele pictorilor: Vetri, Giacomo Grosso, Luigi Gioli, Lorenzo Delleani, Lino Selvatico, Giussepe Rici și ale altora, care se disting printre cele maĭ bune din 1000 de lucrărĭ expuse. In un al doilea articol, Gustavo Frizzoni analisează câteva din minunatele lucrărĭ ale luĭ Tiepolo. Articolele sunt toate frumos și bogat ilustrate.

D. Riveanu

an. VI (1902), n. 7

PRIDVORUL MĂNĂSTIRII COZIA

1817/1903

DOMNIA LUI CUZA-VODA

de

A. D. XENOPOL

In istoria Românilor sunt puţine epocele care aŭ o mportanţă aşa de mare ca Domnia luĭ Cuza. Ea isbîndea unul din visurile îndelungĭ ale poporuluĭ Român, Unirea ţărilor surorĭ, şi cuprindea un moment însemnat din viaţa Românilor, atuncĭ cînd Tratatul din Paris îĭ scotea de sub jugul Turcilor şi al Ruşilor, chemându-ĭ la o viaţă nouă şi încredinţându-le o misiune de ordine şi de progres la porţile Orientuluĭ.

Această viaţă nouă se întindea în toate manifestările spirituluĭ, şi cu deosebire pe terenul politic şi social, înlocuind privelegiile de clasă de altădată cu principiile libertăţiĭ şi egalităţiĭ. Ea provocă o luptă aprigă şi continuă între elementele trecutuluĭ şi ale viitoruluĭ, între poftele celor cu tradiţiĭ învechite şi între aspiraţiile moderne. Pentru a înţelege că în adevĕr domnia luĭ Cuza este linia de despărţire dintr'o lume veche şi dintr'o alta nouă, dintr'un corp putred ce moare şi dintr'o eră care se naşte, n'avem decât să privim de aproape legile şi faptele săvîrşite subt ea; pretutindenĭ ideile, deprinderile şi moravurile vechĭ, se desfac şi cad saŭ se prefac, dând locul altora împrumutate din civilizaţia apusuluĭ.

Intre schimbările şi reînoirile de lucrurĭ aduse de domnia luĭ Cuza, douĕ sunt cu deosebire acele care se aşează ca niştе pietre fundamentale la temelia statuluĭ: secularizarea averilor mânăstirilor închinate şi împroprietărirea ţăranilor, care împreună cu actul Unirĭi dădură o înfăţişare nouă statuluĭ Român.

Secularizarea mănăstirilor închinate înseamnă reîntoarcerea ca proprietate a statuluĭ român a uneĭ a 5-a părţĭ din teritorul Ţărĭi româneştĭ, înstrăinat egumeniilor greceştĭ şi al căreĭ venit de zecimĭ de milioane se vărsa pe fiecare an în mâinele grecilor.

Împroprietărirea ţăranilor era împărtăşirea la stăpînirea pămîntuluĭ românesc aproape a întregeĭ clase agricole a ţărĭi—«temelia materială a existenţeĭ poporuluĭ Român şi păstrătoarea inconştientă a comoareĭ sale intelectuale»—ţi-

nută până atunci în stare de șerbire, adică lipsită de pământ și apăsată de greutatea birurilor și a havalelor. Deasupra acestor prefaceri temeinice, se va înălța clădirea viitoare a statului Român.

Privită din punctul de vedere al lupteĭ dintre cele două stări de lucruri Domnia luĭ Cuza apare ca una din cele mai interesante din viața Țăriĭ românești.

Ea este însemnată încă și prin faptul cuprins în vorba luĭ Cogâlniceanu: La legĭ nouĕ, oamenĭ noĭ, adică prin pleiada bărbaților marĭ și cu iubire de țară, care își pun în serviciul patrieĭ toată viața, toată înțelepciunea și toată activitatea lor, bărbațĭ care aŭ avut în fruntea lor treimea aceea sfîntă a momentuluĭ Unirĭĭ: pe Mihail Cogâlniceanu, omul de stat, luminat și iubitor de popor, pe a căreĭ solidă concepție politică se așează noua alcătuire a poporuluĭ Român; pe Costache Negri, patriotul sentimental și pururea gata de a se jertfi, care susține cu căldură și face să isbutească la Constantinopolĭ, toate aspirațiile și actele pregătite în țară; pe Vasile Alecsandri, poetul entusiast și ademenitor, care cântă în versurĭ de înviorare actul Unirĭĭ și-l susține la Curțile Europeĭ, cu dragostea și înflăcărarea unuĭ suflet de poet.

De asemenĭ, în domeniul ideilor apar bărbațĭ noĭ și luminațĭ, în deosebĭ pe câmpul literaturiĭ, unde pe lîngă Alecsandri, Bolintineanu și Alexandrescu care își continuă opera lor, se arată numele de întâia mărime ale învățaților și prozatorilor: Hasdeŭ și Odobescu, și altele maĭ în umbră, ale poeților și scriitorilor: Donicĭ, Grandea, Depărățeanu, Nicoleanu, Filimon. E adevĕrat că literatura lor n'a avut aproape decât o singură culoare, culoarea patriotică și națională, dar faptul se explică prin aceea că viața statuluĭ Român fiind încă amenințată din toate părțile și existența națională fiind visul suprem al românilor, el urma să atragă către el toate revărsările inimiĭ.

Această importanță a domnieĭ luĭ Cuza a atras asupra eĭ studiul d-luĭ A. D. Xenopol, istoricul nostru neobosit, autorul *Istorieĭ Românilor* și a altor multe și serioase lucrărĭ, învățatul atât de bine și cu atât de drept cuvînt cunoscut atât la noĭ cât și în străinătate.

D. Xenopol a fost încă atras și de o altă caracteristică a epoceĭ luĭ Cuza, de părerile opuse ce s'aŭ aruncat asupra eĭ și care o făceaŭ să fie nu numaĭ necunoscută, dar și puținul ce se știa despre ea să fie rĕŭ cunoscut.

In adevĕr, poporul, iubitor pururea de icoane marĭ, a făcut din Cuza o figură legendară, incarnând în el cea maĭ curată și maĭ nobilă iubire de țară, toate faptele glorioase săvîrșite subt el, ca și atâtea virtuțĭ de fire aleasă, ca recunoscuta iubire de dreptate a luĭ Cuza, dragostea luĭ de popor, proverbiala luĭ mîndrie și altele. Cine n'a auzit în graiul sătenilor legende și anecdote asupra Domnuluĭ Unirĭĭ?

Caracterul cavaleresc al luĭ Cuza avea asupra poporuluĭ acel farmec tainic ce nu-l aŭ pe lume decât numaĭ unele, foarte rarĭ firĭ omenești. El n'avea decât să se arate mulțimiĭ pentru ca să-ĭ câștige inima. «Când îl vedeaĭ, ne spunea un contimporan al luĭ, îțĭ venea să'l urmezĭ pretutindenĭ, îțĭ inspira o încre-

dere nemărginită și'ți deștepta, numaĭ prin prezența luĭ, visurĭ de biruință și de zile marĭ».

La venirea luĭ în țara Românească miĭ și miĭ de țăranĭ care iĭ eșeaŭ înainte din bunăvoia lor, iĭ urmăriră trăsura distanțe enorme, așa că drumul luĭ până în Bucureștĭ și intrarea în Bucureștĭ fură un adevĕrat triumf, cum nu s'a maĭ vĕzut în viața poporuluĭ Român.

Față de figura aceasta măreață, păstrată în amintirea poporuluĭ, clasele conducătoare, în ultimiĭ anĭ aĭ domnieĭ luĭ Cuza, aŭ împrăștiat printre ele credința că Domnul Uniriĭ era un om pierdut, un vițios, un corupt, avênd patima bĕuturiĭ, a cărților și femeilor, care iĭ răpeaŭ timpul îndepărtându-l de la orĭ-ce acțiune de bine și de interes public, și ducênd astfel țara spre ruină. De aci așa numita coaliție monstruoasă a straturilor de sus și detronarea Domnuluĭ.

Cu modul acesta domnia luĭ, deși cea maĭ apropiată de noĭ, era cea maĭ puțin și maĭ rĕŭ cunoscută. Chiar cărțile de istorie elementară nu făceaŭ decât să menționeze faptele marĭ de subt domnia luĭ Cuza, fără să le comenteze însemnătatea și fără să deie Domnuluĭ locul ce i se cuvinea în acest panteon al voevozilor românĭ.

Ca maĭ totdeauna însă, adevĕrul era între cele douĕ părerĭ cu totul opuse. Cuza, ca orice fire omenească, nu era alcătuit dintr'un singur aluat sufletesc, ci dintr'o complexitate în care intra atât virtuțĭ cât și defecte. Timpul în care el a domnit era apoĭ atât de plin de greutățĭ că el era nevoit să intre adessea-orĭ în moravurile și deprinderile luĭ spre a-șĭ putea atinge ținta.

Acuzatoriĭ luĭ ar fi trebuit să înțeleagă firea omenească înainte de a-l învinui, să-șĭ deie seamă de epocă și de faptele săvîrșite subt Cuza și să lase în umbră defectele luĭ personale. Căcĭ faptele săvîrșite de el, n'ar fi fost maĭ marĭ dacă viața luĭ privată ar fi fost maĭ curată, precum și dacă aceste fapte ar fi fost micĭ, virtuțile luĭ personale nu le-ar fi făcut maĭ marĭ.

Domnul Al. D. Xenopol, a avut puterea să înlăture atât razele orbitoare ale legendeĭ, cât și maĭ cu seamă să străbată, prin ceața învinuirilor aduse luĭ Cuza, până la regiunea adevĕruluĭ, trasă din acte și documente, și a pus în lumina eĭ exactă figura Domnuluĭ Uniriĭ. Adînc convins de misiunea istoriculuĭ, d-sa n'a voit să fie nicĭ apologistul luĭ Cuza, nicĭ acuzatorul luĭ, ci a studiat domnia luĭ așa cum a fost ea, cu meritele și greșelile eĭ, cu virtuțile și pĕcatele eĭ.

Domnia luĭ Cuza-Vodă, scrisă în douĕ marĭ volume cu o prefață și o introducere în care D-l Xenopol reia și stabilește din noŭ câteva puncte importaute de purcedere, este, prin urmare, lucrarea unuĭ istoric predominat maĭ presus de toate de expunerea adevĕruluĭ. In paginele eĭ mulțĭ din ceĭ-ce aveaŭ ideĭ preconcepute, fie în bine, fie în rĕŭ, vor fi vĕzut știrbite ideile lor. In câte locurĭ, nu vor fi fost atinșĭ fanaticiĭ memorieĭ luĭ Cuza, cetind în volumele D-luĭ Xenopol expunerea imparțială a caracteruluĭ și faptelor luĭ, și de câte orĭ de asemenea nu se vor fi simțit eĭ în voe când vor fi întîlnit figura luĭ Cuza apărată de unele învinuirĭ nedrepte. Astfel, celor ce făceaŭ din Cuza un român neaoș, D. Xenopol le spune că familia Domnuluĭ, pe lîngă strămoșiĭ eĭ

care se arată în documente românești între anii 1677—1706 — își are probabil origina din satul Cuza saŭ Cues din Lorena, lîngă rîul Mosela, unde ea apare încă de pe la anul 1401 în persoana învățatului Cardinal Cuza saŭ Cuzanus, și că în secolii următorĭ membri aĭ familieĭ Cuza, ca baronul Nicolae Cuza și comandorul Salvator Cuza, se aflaŭ trăitorĭ în Italia. De asemenĭ, mama Domnuluĭ, nevasta luĭ Ioan Cuza, era greacă, născută și crescută la Constantinopolĭ, femee de o deosebită inteligență, dar care nu știa românește.

In privința persoaneĭ și caracteruluĭ luĭ Cuza, D-l Xenopol, ne spune maĭ întâĭ că, el era un bărbat de o statură mijlocie, arătos însă, cu o înfățișare plăcută și ademenitoare, cu maniere distinse, ceea-ce nu puțin îĭ ajuta în izbînzile sale diplomatice; om foarte sincer și prietin adevĕrat; nelacom de banĭ, cu masa și traiul cumpătat, neiubitor de pompă și arătărĭ exterioare; cu simțul dreptățiĭ desvoltat într'un grad înalt, recunoscênd-o chiar și la dușmaniĭ seĭ; cu o rară delicatețe de sentimente, foarte mîndru și înfocat naționalist și patriot. Dar tot d-sa ne dă apoĭ și umbrele acestuĭ portret pe lîngă luminile de maĭ sus, arătându-ne că, el nu era destul de serios, că era zeflemist, lua lucrurile în ușor, era nepăsător de soarta luĭ, de care însă era legată soarta poporuluĭ asupra căruia domnea; nu prea iubia apoĭ munca, rîdea și-și bătea chiar joc de ceĭ care îl înconjuraŭ și era influențat de ceĭ care făceaŭ haz de glumele luĭ. (Aluzie la cunoscuta camarilă: Librecht, Docan și Pisoschi.)

Tot așa în privința faptelor luĭ Cuza, d. Xenopol urmează aceeași cale mijlocie. Astfel, pentru a cita unul din momentele cele maĭ interesante ale acesteĭ domniĭ, reproducem aicĭ motivele abdicăriĭ luĭ de la tron și descrierea intrăriĭ conjuraților în Palatul domnesc în noaptea detronăriĭ luĭ Cuza:

...Ce împrejurărĭ împingea pe domnitor la părăsirea puteriĭ?

Cu toate că de la început chiar, la urcarea luĭ pe tronul îngemănat al ambelor țărĭ române, el declarase că se suie în el numaĭ pentru a lucra la deplina realizare a principiilor formulate de divanurile ad-hoc, decĭ la aducerea unuĭ principe străin, nu se poate tăgădui că el își puse ca țintă îndeplinirea întreguluĭ lor program, către care el alipi pe acel tras din Convenția de Paris—transformarea societățiĭ românești din starea sa medievală în una modernă și civilizată. Era firesc lucru ca el să'și pună ambiția luĭ în aducerea la îndeplinire a acestor transformărĭ și să nu se mulțumească, după a luĭ întronare, numaĭ cu stăruința pentru principele străin, iar el să se coboare de pe înălțimea la care fusese urcat, fără a lăsa alte urme de trecerea luĭ pe ea, decât aceea de a fi fost o neînsemnată verigă între trecut și viitor. Era peste putință, omenește vorbind, ca colonelul Cuza devenit domn al ambelor țărĭ române să nu-și pună ambiția luĭ întâĭ în realizarea unirii desăvîrșite și după ce aceasta îĭ izbuti, să nu pună umărul și la aducerea la îndeplinire a celorlalte măsurĭ prevĕzute de Convenție: introducerea egalității civile și politice și îmbunătățirea soarteĭ țăranilor; apoĭ și altă chestiune pe care o moștenise nedeslegată de la vremile maĭ vechĭ, desrobirea mănăstirilor și a bisericeĭ din lanțurile grecismuluĭ. Când soarta îl adusese în fruntea țărilor române în o epocă de probleme atât de grele și de complicate, putea el, dacă se simția înzestrat cu vlaga și cu destoinicia trebuitoare, să nu cerce a lor deslegare, ci să lucreze numaĭ cât pentru a ceda tronul unuĭ altuia care să le deslege în locul luĭ? Orĭ-cine cunoaște sufletul omenesc, orĭcine își dă seamă de farmecul lupteĭ cu greutățile și de adînca mulțumire

Biblioteca Centrală Universitară

sufletească de ale fi învins; orĭ-cine ştie ce este ambiţia, mai ales când ea este călăuzită de simţimîntul altruist de a face binele semenilor ; orĭ-cine va privi la toţĭ conducătorii omenirii care nicĭ unul nu şi-a părăsit rolul, ci toţĭ aŭ căutat să'l întindă cu cât creşteaŭ isbînzile în jurul lor, va conveni că ar fi fost a se cere o lepădare de sine supra omenească de a lăsa la o parte prilejul lucrării personale şi a se mulţămi numaĭ de a sluji de treaptă pentru înălţarea altuia. De aceea îl şi vedem pe Alexandru Ioan I atât de supărat şi do pornit contra tuturor acelora ce, în cursul domnieĭ luĭ, voiaŭ să'l vadă înlocuit, pe când el era tocmaĭ în toiul deslegăriĭ marilor chestiunĭ pe care împrejurările le impusese domnieĭ luĭ. De aceea se supără el pe ministrul Ion Ghica din Moldova, când acesta aderează la propunerea luĭ Cogălniceanu prin care amintia din noŭ domnitoruluĭ făgăduinţele sale privitoare la domnul străin; de aceea este atât de adînc rănit de desbaterea reînoită a principeluĭ străin în adunarea din 1863 şi alternativa în care fusese pus, saŭ de a abdica saŭ de a se pune deasupra legilor la sfîrşitul sesiuneĭ din 1864, îl împinge la lovitura de stat; căcĭ el avea încă de resolvit poate chestiunea cea maĭ grea a întregeĭ sale domniĭ, chestiunea rurală.

Acuma însă, la începutul sesiuneĭ din 1866, poziţiunea domnitoruluĭ se schimbase cu totul. Toate reformele cele marĭ, unirea, secularizarea averilor mănăstireştĭ, legea rurală, schimbarea sistemuluĭ electoral şi democratizarea societăţiĭ, egalitatea civilă întemeiată pe nouiĭ codicĭ, emanciparea bisericeĭ — fusese îndeplinite, şi tocmaĭ această îngrămădire prea mare de acte însemnate apăsa asupra luĭ. Făcuse prea mult şi ce-ĭ maĭ rămânea de făcut, în limitele putinţeĭ de atuncĭ, era numaĭ lucrare de a doua mână.

Pe lîngă această împrejurare, se maĭ adaogă şi nemulţumirea aruncată in ţară prin reformele luĭ care loveaŭ de o cam dată aproape în toate interesele. In afară de partidul boieresc ce se simţise zdrobit prin măsurile egalitare luate de domnitor, partidul stîngeĭ ce tot sporea în număr cu cât ţara se deştepta, nu'ĭ putea erta sugrumarea libertăţilor publice şi maĭ cu seamă pe acea a preseĭ ce rămânea tot încătuşată sub regimul ordonanţeĭ din 1859. Adusese nu e vorba oameni noĭ în adunare ; dar aceştĭ oameni, îndată ce se văzură în trebĭ se deşteptară şi trecură în partea fruntaşilor apărătorĭ aĭ dreptuluĭ poporuluĭ faţă cu ocîrmuirea, precum se văzu aceasta prea bine din ţinuta adunăriĭ în a doua eĭ sesiune, acea din 1865—1866. Numărul oamenilor pe care se răzimase domnia luĭ, se subţia necontenit, încât, ne spune Bolintineanu, «naţia a fost indiferentă la căderea luĭ Cuza, fiindcă după 2 Maĭ guvernul devenise absolut »

Către acelaşĭ rezultat ducea însă şi alte părţĭ ale purtăriĭ luĭ : adoptarea copiilor, cunoscuţĭ de toată lumea ca adulterinĭ, lovise prea în faţa moraleĭ publice, chiar în o ţară cu moravurile rătăcite precum era România. Apoĭ era în destul de firesc lucru a se presupune că adoptarea se făcuse în scopul «de a se declara un copil de moştenitor al tronuluĭ.

. . . . . .

Ca urmare :

In ziua de 10 Fevruarie pe la oarele 7 sara, când domnitorul se coboria la masă, un băiat de prăvălie pătrunse până în palat şi întîmpină pe scărĭ pe domn, spunêndu-ĭ că 4000 de oamenĭ aŭ să năvălească în cazarma de la Malmaison, să iee puştĭ şi să se răpadă asupra palatuluĭ ; că armata şi chiar garda palatuluĭ eraŭ câştigate. Domnitorul voi să dee băiatuluĭ o mulţumită, dar el refuză a primi baniĭ. Aceasta lovi pe domnitor care chemă pe colonelul Zefcari şi pe I. G. Valintineanu şeful siguranţeĭ. Băiatul adusese vestea uneĭ revoluţiĭ ce era gata se izbucnească ; dar de revoluţie nicĭ vorbă nu putea fi, după starea liniştită a poporuluĭ. Domnitorul însă se mulţămeşte a ordona să se îndoiască garda palatuluĭ. El nu ştiea că însăşĭ garda luĭ era câştigată. Pe la 4 oare de noapte conjuraţiĭ intră în palat, se urcă la apartamentul domnuluĭ, găsesc dormind pe

sofa pe un amic al seŭ şi îl arestează. Merg înainte. La camera unde dormia suveranul, uşa era închisă. Soldaţiĭ cu baionetele o rîdic, o deschid. Domnul deşteptat înaintează către conjuraţiĭ cu revolverul în mână. I se zice să abdice şi i se prezintă decretul. Stil parlamentar şi chiar eleganţă în expresie se puseră de amîndoue părţile. Domnul nu se apără, nu descărcă pistoalele în pieptul inimicilor seĭ. Ceru decretul de abdicare şi subscrise pe umĕrul unuia din conjuraţiĭ. Decretul spunea: «Noĭ Alexandru Ion I conform dorinţeĭ naţiuniĭ întregĭ şi angajamentuluĭ ce am luat la suirea mea pe tron, depun, astăzĭ $^{11}/_{23}$ Fevruarie 1866, cîrma guvernuluĭ în mâinile uneĭ locotenenţĭ domneştĭ şi a unuĭ minister ales de popor». Pe urmă se lasă cu totul în dispoziţia conspiratorilor care îl îmbrac în vestminte civile, îl trec printre douĕ rînduri de soldaţĭ, ce înturnaŭ spatele, îl pun într'o trăsură şi-l duc, vizitiŭ fiind Chiriţa, la casa luĭ Ciocărlan, de unde prinsul trimite o scrisoare către unul din locotenenţĭ, Golescu. [1])

Acolo unde d. Xenopol nu are destule elemente pentru a-şĭ form'a o convingere, ne pune dinainte o ipoteză, cu toate probabilităţile realităţiĭ, lăsând ca timpul să o complecteze şi să-ĭ deie puterea de fapt istoric. «Căcĭ istoria unuĭ timp se clădeşte în totdeauna cu materialul adunat până atuncĭ, zice d-sa; dacă ar fi să aşteptăm ca tot materialul istoric al unuĭ popor să fie descoperit, n'am maĭ ajunge niciodată să expunem cursul vieţiĭ sale, de oare-ce descoperirile se fac neîncetat, cunoştinţele se întind şi se adîncesc, mărind fără încetare orizontul istorieĭ».

Ca o aplicare a acesteĭ părerĭ, iată în ce fel ne dă d. Xenopol pagina privitoare la *Omorul misterios al luĭ Barbu Catargiu*, în ziua de 29 Maĭ, 1862:

Partidul liberal hotărîse se ţină o întrunire publică pe câmpia libertăţiĭ, spre a celebra aniversarea zileĭ de 11 Maĭ, amintire a revoluţieĭ din 1848. Deputatul C. Filipescu face ministeriuluĭ o interpelare în privirea aceleĭ serbărĭ, maĭ ales că ea fusese încunoştiinţată prefectuluĭ de poliţie într'un chip neobicĭnuit, nu prin o petiţiune, ci prin o adresă din partea comitetuluĭ eĭ, ca şi când ar fi fost acest comitet o autoritate constituită. Barbu Catargiu, adus a se rosti asupra acesteĭ serbărĭ, o atacă într'un chip foarte violent, maĭ ales că unul din subscriitoriĭ adreseĭ, C. Arion, susţinea că demersul comitetuluĭ era în deplină legalitate. Barbu Catargiu, în cuvîntarea luĭ, spunea, că «trandafiriĭ din buchetele cu care se pregătiaŭ să serbeze ziua de 11 Iunie, eraŭ tot aceĭ cu care voiaŭ să celebreze ziua de 24 Ianuarie, şi care se pot vedea la Văcăreştĭ: topoare, cuţite, ciomege şi chiar puştĭ, şi de pe aceasta se vede ce caracter inocent ar avea acea serbare». El sfîrşeşte energica luĭ cuvîntare cu cuvintele: «Pacea, domnilor, pacea e odihna şi liniştea ţăriĭ, şi voĭ prefera a fi zdrobit, decât a îngudui slăbirea liniştiĭ; voĭ prefera moartea, înainte de a călca saŭ a lăsa să se calce vre-una din instituţiunile ţăriĭ». Nu ştiea Catargiu, în momentul când rostia aceste cuvinte, că moartea îl aştepta la uşă.

In adevĕr, la sfîrşitul şedinţeĭ, eşind din adunare, spre a se duce acasă, şi fiind luat în trăsură de prefectul de poliţie, N. Bibescu, Barbu Catargiu fu ucis de o lovitură de pistol, când trecea pe sub poarta Mitropolieĭ.

Cine a fost omorîtorul, nu s'a ştiut niciodată, saŭ dacă s'a ştiut, s'a tăinuit. Că versiunea de a doua e maĭ de crezut, reiese din următorul dialog, preschimbat între I. Brăteanu şi Cogălniceanu, în şedinţa din 11 Octomvrie 1866, în care Brăteanu spune luĭ Cogălniceanu, că: «Barbu Catargiu n'a fost omorît de un Român; d. Cogălniceanu trebuia să ştie aceasta». Cogălniceanu rĕspunde că nu ştie. Brătianu adaoge, că: «trăieşte o per-

1) Vol II, pag. 61 şi urm.

soană care ştie şi care-ţĭ va putea-o spune». Dacă n'a fost un Român, ci un străin, este invederat, că n'a comis fapta din propria luĭ îmboldire, şi că a trebuit să fie năimit de cineva. E vorba acum de cine a putut fi el năimit, şi numaĭ acest punct interesează istoria, în deosebire de acel penal juridic care trebuia să tindă la descoperirea făptaşuluĭ. Din care sfere ale societăţiĭ bucureştene a putut pleca acest omor? Este invederat că în lipsa de dovezĭ, suntem aduşĭ a face numaĭ ipoteze... [1])

La acest rezultat d. Xenopol a ajuns nu prin aranjarea probelor ce avea să ne expue, ci prin multele sale cercetărĭ şi o îndelungă meditare asupra epoceĭ, prin alegerea cu competinţă a documentelor care alcătuesc baza domnieĭ luĭ Cuza ca şi prin pătrunderea în spiritul tuturor faptelor acesteĭ domniĭ.

A trata, cu principiile d-luĭ Xenopol, istoria uneĭ epoci apropiate, este un lucru greŭ. A pătrunde sub interesul saŭ patimile multora din ceĭ ce trăesc încă şi a scoate pe cât cu putinţă întreg adevĕrul, presupune un dar înăscut în cel ce scrie istorie.

Pentru d. Xenopol, lucrul maĭ prezinta încă o dificultate: d-sa e o ilustraţie de frunte a Iaşuluĭ, unde, orĭ-ce s'ar zice, prin mutarea capitaleĭ ţărĭĭ la Bucureştĭ, a rĕmas în suflete cel puţin o amintire scumpă de timpul când Iaşul era Capitala Moldoveĭ, dacă nu poate chiar un regret. O astfel de atmosferă înduioşată ar fi putut străbate câtuşĭ de puţin şi în lucrarea d-luĭ Xenopol. D-sa însă, e şi în privinţa aceasta omul de ştiinţă, istoricul de profesie, trecênd peste sentimentele şi consideraţiile secundare şi neţintind decât la interesele de la olaltă ale neamuluĭ.

S'ar maĭ putea alătura încă o dificultate a d-luĭ Xenopol. Cuza fusese, se ştie, un Domn cu vederĭ liberale, iar convingerile d-luĭ Xenopol în politică sunt conservatoare. Spre onoarea domnieĭ sale şi pentru a ne dovedi cum istoricul din sine covîrşeşte totul, d-sa aduce actelor liberale aleluĭ Cuza nu numaĭ un omagiŭ de recunoştinţă, dar chiar le dă toată însemnătatea şi le arată toate rezultatele lor marĭ.

In armonie cu fondul lucrărĭĭ e şi stilul eĭ. După cum s'a putut vedea din bucăţile citate maĭ sus, el e cumpĕtat, sobru şi clar, fără să te oprească în loc prin vr'o extravaganţă saŭ siluire de cuvinte şi imaginĭ, fără nimic factice. S'ar zice că stăpînirea deplină a faptelor expuse de către d. Xenopol mână de sine expunerea lor pe o cale dreaptă şi firească, desfăşurându se liniştit şi sigur ca o apă ce curge dintr'o înălţime. Dacă câte odată această expunere e maĭ mişcată saŭ maĭ colorată e prin natura însăşĭ a lucrurilor ce ni le înfăţisează. Tot ca urmare a posedărĭĭ subiectuluĭ de către autor e că stilul sĕŭ e adevĕrat fără a fi realist, pitoresc fără a fi descriptiv, filosofic fără a fi dogmatic; ajunge prin urmare la calităţile stiluluĭ fără a depăşi în excese. Cuvintele şi sintaxa sa arhaică daŭ lucrărĭĭ apoĭ, un caracter de vechime, un parfum de cronicĭ crescêndu-ĭ încă şi maĭ mult armonia.

---

1) Vol I, pag. 240 şi urm.

In sfîrșit mai e încă un merit ce nu-l putem trece cu vederea la d. Xenopol. In timpurile noastre când atâți oameni de știință, de la a căror muncă senină se aștepta țara să vază opere serioase și mari, s'au aruncat cu trup și suflet în politica militantă, stropind zilnic cu noroiu pe adversarii lor și fiind ei înșiși stropiți de aceștia, când chiar unii tineri profesori, de la a căror ardoare juvenilă era în drept oricine să aștepte mult, nu fac decât să-și mistue puterile în lupta stearpă a aceleiași politici zilnice, sau să improvizeze lucrări pospăite, stăpîniți de dorința neînfrînată de a domina și de a ajunge cât mai curînd, — cei 30 de ani de muncă liniștită și statornică ai d-lui Xenopol, rîvna sa tinerească de a cerceta încă necontenit manuscrisele și documentele vechi și de a scoate lucrări noue la lumină, îi fac onoare și-i dau dreptul la recunoștința noastră a tuturora.

N. Petrașcu

ALEXANDRU ION CUZA

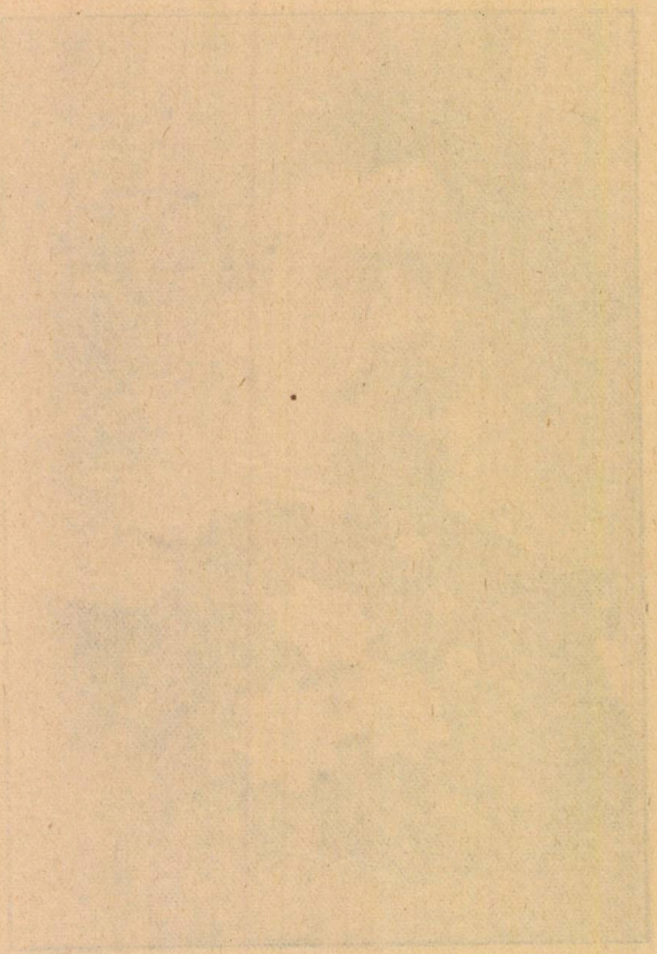

FECIOR DE BANI GATA [1])

VII.

Pentru întâia oară uneltirile Cluceruluĭ Alecache nu avusese isbîndă. Matilda era neînduplecată! Amenința cu judecata, amenința cu Consulul... Voia scandal.

Din toată șurubăria întrebuințată de D-luĭ, nu se alesese decât cu o palmă sdravănă peste mânele-ĭ prea îndrăsnețe, și cu răspunsul hotărîtor că: până nu va avea ea o lămurire, față, în față cu Gheorghiță, nu vrea să știe de nimic!...

Iĭ ardea se vede sufletul și de o altă dorință, decât aceea de a-și lua baniĭ, căcĭ la toate făgăduelile, la toate îndreptățirile, ridica din umerĭ și zicea:

— Cuĭ am dat, acela să'mĭ dea înapoĭ, între mine și dînsul n'am nevoe de mijlocitorĭ!...

Il socotea poate căzut jertfă silnicirilor părințeștĭ, care-l *răpea* de lîngă dînsa spre a-l arunca—însurându-l—în brațele alteia?

Avea oare atâta încredere în farmecul eĭ, că deși părăsită, deși înșelată, nu perdea nădejdea—avêndu-l aproape—de a'ĭ arunca din nou lațul în gît?

Era ura, răsbunarea saŭ o nestăpînită dragoste ce o făceaŭ să se sbuciume, pe când Jerebie sufletel iĭ vorbea cu glas înduioșat, arătându-ĭ: cât ar câștiga dacă ar fi cu minte și 'i-ar asculta sfatul și câtă pagubă și-ar pricinui singură îndemnându-se a cere și a vroi lucrurĭ peste putință de îndeplinit.

Oh! și cât era de frumoasă! Câte ademeniriĭ și îndemnurĭ iĭ înveăpăiaŭ luĭ simțirile, privind-o, cum, răsturnată pe un jilț — cu gâtul și brațele goale, cu piciorușul prins într'un papuc de atlas—își culegea boabele de lacrimĭ de pe obraz.

In pept i se ridica, parcă odată cu pizma și o ciudă împotriva luĭ Gheorghiță, pentru prilejul de suferință ce dedea uneĭ atât de gingașe ființĭ.

Fluturatec și pătimaș, cum era din fire, ar fi uitat el ușor pe Postelniceasa și maĭ ales pe odorul eĭ, ar fi îndurat bucuros orĭ-câte lovituriĭ, numaĭ Ma-

1) A se vedea numerile 2, 3, 4, 5, 6, 7 anul IV.

tilda să-ĭ înțeleagă taina gîndului și — plinĭ de dulcĭ făgăduelĭ — să-și întoarcă ochiĭ spre dînsul!...

Cercările însă ca și dorințile îĭ fură zadarnice. Matilda nu luă în seamă nimic și-l lăsă să plece «neprihănit»—precum își făcea singur laudă — deși hrănind măgulirea că nu acesta putea fi gîndul din urmă...

— Auzĭ procletu! douĕ femeĭ, una maĭ nurlie decât alta, prăpădite de dragul luĭ! Un pic de om, o secătură! Heĭ, tinerețea'ĭ mare lucru! Ce tinerețe? dacă n'ar avea tată-sĕŭ atâtea parale, cine l'ar ști că e pe lume?! Fie!.. că franțuzoaica mi-a fript inima. Ce trup, ce ochĭ, ce gurită? Și-ĭ vie și deșteaptă ca un diavol! Bucățică ruptă Roxandra acum 20 de anĭ!... Doar să nu mor eŭ creștin!..,

Așa se chibzuia și se ademenea Clucerul singur, întorcându-se la Smeurenĭ. par'că n'ar fi închegat nimic în mintea luĭ, cu privire la sarcina ce'și luase față de Gheorghiță.

Se hotărîse totuși să dea maĭ întâĭ ochiĭ cu mă-sa. Ajunse sub seară și trimise, vorbă Postelniceseĭ să-l aștepte în fundul grădineĭ.

In puține cuvinte îĭ destăinui toate, arătându-ĭ că dacă nu vor lua numaĭ decât mĕsurĭ pentru împăcarea lucrurilor, «nebuna» — precum înadins și apăsat o numi pe Matilda — e în stare să facă cine știe ce primejdie.

— Mĕ crezĭ că era să-mĭ scoată ochiĭ?... A sărit ca o leoaică la mine, când 'i-am bătut din picior, și i-am spus hotărît: că are să fie cum vrem noĭ, nu cum vrea D-eĭ. Nebună, soro, nebună! Și mĕ mir ce a găsit băeatul la dînsa; urîtă și bĕtrână, ar putea să-ĭ fie mamă... Oh! mult maĭ mult decât suflețelul meŭ... se grăbi a zice Alecache, cu glas înecat și cam tușind, după ce sărută vîrful degetelor iubiteĭ, vĕdit măgulită de această mărturisire.

— Să facem, nu zic și numaĭ decât, dar ce să facem, cum să facem? Căcĭ pentru nimic în lume n'aș vrea să simță tată-sĕŭ, că destul necaz și amar a avut din pricina luĭ.... Audĭ D-ta îndrăzneală? firește nebună! ți-a sărit asupră'țĭ? Dacă n'am fost eŭ acolo?!.... Ah! odată cu capul nu'mĭ las băiatul de lîngă mine. Il însor, dar are să stea aci; la earnă ne-om duce cu toțiĭ la Bucureștĭ.

— Foarte bine, foarte bine. Dar aĭ banĭ? Atuncĭ eŭ zic că e mult maĭ nimerit să spunem tot Postelniculuĭ, decât să afle—cine știe cum—lucrul de aiurea. Pentru celelalte, nu sunt eŭ aicĭ?, cea maĭ scumpă a mea dorință nu este liniștea și binele nostru al tuturora? Iaŭ toate asupră'mĭ!...

— Și pe «nebuna», zise zîmbind Roxandra.

— Și pe dînsa... dar ca să'ĭ fac vînt peste hotar.

Amîndoĭ își strînseră *călduros* mâinile, își apropiară obrajiĭ și îndelung stătură *încă* la vorbă.

Invoiala fusese făcută între dînșiĭ și chiar a doua zi, după slujba bisericiĭ, când copiiĭ se dusese la horă în sat, Postelniceasa, care toată dimineața fusese tristă și gînditoare,—cu meșteșug de cuvinte, cu oftărĭ din adînc, cu lacrĕmĭ vĕrsate la vreme, așternu lucrurile înaintea luĭ bărbatu-sĕŭ desvăluind relele lor urmărĭ și primejdiile ce amenințaŭ perderea și poate viața copiluluĭ lor...

Și vorbea cu foc, vorbea cătând țintă în fața bĕtrânuluĭ înmărmurit, până

ce sleită, parcă de puteri, leşină rostind cu glasul aproape stins: ear Gheorghiţă —pentru D-zeŭ—să nu afle nimic!...

Chiar dacă boerul Dincă ar fi vrut să întîmpine ceva, nu'l îngăduiră lacrĕmile şi leşinul nevesteĭ, pe care cu multă greutate, abia după o jumĕtate de ceas de trudă, o putu ear pune pe picioare.

Atuncĭ fără să se arate câtuşĭ de puţin îngrijat de altceva, decât de liniştea şi voea bună a eĭ, Postelnicul făcu o scrisoare către Hagĭ Tudorache din Bucureştĭ, cu rugăminte de a numĕra trimisuluĭ sĕŭ patru miĭ de galbenĭ zimţĭ împărăteştĭ, apoĭ dând-o luĭ Jerebie ĭĭ zise:

— Du-te, ia baniĭ şi dă'ĭ toţĭ, toţĭ aceleia care a avut încredere în cinstea copiluluĭ meŭ şi'ĭ spune că dacă aş fi ştiut lucrul maĭ din vreme, n'ar fi aşteptat până acuma... Ştiŭ că ne eştĭ prieten şi că durerile noastre sunt ca ale D-tale, de aceea noĭ părinţiĭ luĭ Gheorghiţă ne punem nădejdea în D-ta şi te rugăm să înlăturĭ de la dînsul ca şi de la noĭ toată grija şi nevoea... Umblă sănătos!

Pentru întâia oară poate simţi Alecache ca o arsură până în adîncul sufletuluĭ urîciunea purtărĭĭ luĭ către un om atât de curat la inimă şi de cinstit; de aceea foarte turburat şi împins, fără voe, de un lăuntric îndemn ĭĭ luă mâna, i-o sărută şi cu glas tremurat ĭĭ zise:

— Eştĭ bun, eştĭ milostiv! ear eŭ mĕ voiŭ vrednici întru isbîndirea celor dorite şi...

— Şi de nuntă să fiĭ înapoĭ, rĕspunse boerul bătêndu'l pe umere.

Până să plece, Clucerul putu strecura luĭ Gheorghiţă vestea însărcinărĭĭ ce'ĭ dedese tată-sĕŭ, sfătuindu'l: să fie de-acum pe pace şi maĭ vîrtos să nu se miste —pentru multă vreme— de la ţară, unde nicĭ Matilda nicĭ Grofiĭ Ungureştĭ nu vor putea da de dînsul.

Postelniceseĭ i se făcuse un semn rĕŭ însă, — ĭĭ crăpase o oglindă — şi decĭ nu fără de o firească nelinişte îşĭ vedea ea sufleţelul pornind la Bucureştĭ, întru îndeplinirea uneĭ atât de primejdioase însărcinărĭ.

Bănuitoare şi plină de eresurĭ încă de la întâiul cuvînt al Cluceruluĭ asupra Matildeĭ, o fulgerase îndoiala că poate nicĭ urîtă nicĭ bĕtrână, cum ĭĭ spusese el, să nu fie şi de atuncĭ se lupta zadarnic să'şĭ birue, grija ce tot maĭ puternică i se înfigea în pept. Dar n'avea ce face, împrejurările eraŭ maĭ vajnice decât orĭ ce temerĭ şi durerĭ. De altă parte se gîndea că e în joc soarta copiluluĭ eĭ, că trecutul cu legăturile luĭ sunt chezăşuirĭ temeinice de credinţă şi că chiar de s'ar întîmpla ceva — i se spărsese oglinda — la urma urmeĭ tot la dînsa cainic se va întoarce iubitul...

Gînduri trecătoare! ispite nebuneştĭ!

Totuşĭ ea ĭĭ dădu pe Sotir, cu chip să nu fie singur pe drum, dar dăscălit ţiganul în taină, să aibă ochĭ de vĕzut şi urechĭ de auzit pentru toate şi pretutindenea, iar gura mută până s'o 'nturna acasă.

De la Smeurenĭ la Bucureştĭ e cale de douĕ zile, când vremea e bună şi caĭĭ voinicĭ. Ceĭ şease poştalionĭ vineţĭ şi Gavrilă surugiul Boeruluĭ Dincă eraŭ

însă vestiţi de buni gonaci, aşa că porniţi de la nămiezi, ajunsese, spre sfinţitul soareluĭ la Hanul Grecilor, dincoace de Olt.

— Să cercetezi dacă putem trece cu podul umblător, până nu înoptează, Gavrilă—zise Clucerul coborându-se din trăsură în faţa Hanuluĭ—dă cailor ovăz din belşug, că de-o eşi luna mergem înainte să fim în zorĭ la Piteştĭ.

— Aşa om face cocoane, dacă e grabă, numaĭ podariĭ să nu se codească cumva, că vèd lume multă şi's poznaşĭ de tot când aŭ atâta calabalìc.

— Chiamă pe ciauş încoa; Avem noĭ ac de cojocul lor! Sotire, vezĭ de-o odae curată şi de masă. Haide repede!... Şi Alecache urcă încet treptele ciardaculuĭ ce sub streaşina de un stînjen înconjura binaua de jur împrejur.

Hanul Grecilor, era aşezat pe un dîmb, în apropriere de capra poduluĭ de peste Olt şi era locul de popas al călătorilor de pe drumul Bucureştilor. De departe se arăta ca un fel de cetate, cu acoperişul luĭ ţuguiat şi sclipitor, cu gardul cel de mărăcinĭ înalt şi ţepos, cu ograda largă şi bătătorită ca o arie, cu grajdiurile, şurile, hambarile şi pătulele luĭ, cu livedile şi saivanele, cu şanţurile şi porţile luĭ boltite în zid. Coprindea peste treĭ pogoane de loc şi pe lîngă bucătăriĭ, cîrciumă, prăvălie şi o sală mare la mijloc, avea maĭ multe odăĭ de lor cuinţă curate şi bine dichisite, iar la un colţ o culă, pe care Hagiul o numea foişoru şi o dedese fie seĭ, măritată de curînd.

Hagi Ivanciu, fost arnăut Domnesc, fusese, pentru îndelungiĭ anĭ de slujbă credincioasă, dăruit, până la sfîrşitul vieţiĭ cu folosinţa acestuĭ acaret, cu îndatorirea de a găzdui pe ceĭ de la curtea boerească, când întîmplător ar trece pe acolo şi a nu vinde alt vin şi rachiŭ, decât acel din viile şi din povernele Filişanuluĭ.

Şi Hagiu se purta cinstit cu lumea, şi casa luĭ era casă de odihnă şi de adăpost, plină cu toate cele de trebuinţă şi la nevoe—de pildă ca acum—putînd ospăta fel de fel de obraze—cu buna mulţumire a tuturora, că le-o pusese D-zeŭ la vreme de grea cumpănă, în cale.

Cunoscut bine prin părţile loculuĭ Clucerul fu întîmpinat de Hagiu, cu închinăciunĭ adîncĭ şi cu cererĭ de ertăciune că'ĭ eraŭ toate odăile prinse, de când Oltu în urma topiriĭ zăpezilor, venise din mal în mal şi de douĕ zile rupêndu-se podul, nu maĭ trecea nimenea dincolo.

Iĭ dădu însă odaea fie-seĭ, de sus din foişor, «de unde putea să vadă răvărsarea apelor, până departe peste cămpiĭ şi să audă venind valurile, ca bătaea crivăţuluĭ», precum îl încredinţa gazda, diretecând prin năuntru şi ajutând luĭ Sotir să desfacă coşurile cu merinde, ce din poruncă avusese cămărăşiţa grijă să i le pună la trăsură.

— Şi zi, aĭ lume multă Hagiule, întrebă boerul.

— Ca nicĭodată, pare că n'ar fi Paşte pentru creştinĭ, slăvite cocoane şi-s fel de fel de oamenĭ. Fără tîrguelile pentru sĕrbătorĭ, zeŭ nu aş fi avut cu ce-ĭ hrăni, că de, noĭ de-o latură cum suntem, cu greŭ ne putem îndestula cu cele de nevoe gureĭ... Acu am mânat pe ginere-meŭ la tîrg să ne aducă de toate, pentru asta e odaea goală... dar tot am fi găsit noĭ loc pentru luminarea voastră.

— Și sunt ceva mai de seamă, ori tot prostime musafirii ce ai, întrebă— cu gura plină — Clucerul.

— De toată mâna, și așa și așa. Dar în casa mare de jos avem pe un boer cu o coconiță tinără, tinără de tot, care zace sărmana de când a sosit— de alaltăeri — și nu avem ce'i face deși baba mea umblă pe lîngă dînsa, cu tot soiul de leacuri și descântece. Păcat numa că nu se poate înțelege cu ea...

Sunt străini?

Adică D-lui nu, că vorbește ca noi, dar dînsa are altă limbă și e frumușică bat'o norocu și subțirină, s'o sorbi, vorba românului, într'o lingură cu apă, rosti prelingêndu'și buzele Hagiul vesel.

Și de unde vin?

— De peste hotar. Aŭ o caleașcă și cai din țara Ungurească și până acolo ci-că aŭ venit pe apă cu vapoŕul din sus. Aŭ fost opriți de pîrdalnicul ăsta de Olt.

—Și știi cum îl chiamă pe bărbatu-sĕŭ?

—Nu știŭ de'i este bărbat, că e prea bĕtrân pentru dînsa. Îl chiamă conu Sandu și se duce la București.

—Sandu sadea?

—Sadea, așa mi-a spus, dar după chip și vorbă pare să fie grec.

—In colo cine mai e?

—Negustori, boerănași de țară, muncitori apucați din Sâmbăta Paștelor și zălogiți, fără de voe, la noi, de talazurile apei. Sumedenie... și podu rupt și podarii jumĕtate aici, jumătate dincolo pe mal, cum e mai rĕŭ. Când o să se urnească lumea din loc știi-oar poate D-zeŭ....

—Ce vorbești omule? și eŭ care trebue să fiŭ neapărat mâne noapte în București, am zis surugiului să'mi cheme pe ciauș aici.

—Ce-o să facă și ciaușu sărmanu, dacă n'are odgoane și n'are brațe, cum să mâe el gogiamite matahală de pod. Doar cu șaica, dar nu cred, că apa e avană de nu mai are cum, că toată'i șioae și ochiuri cocoane....

—Cu șaica, cu ce-o ști, cu ce-o putea, eŭ cată să trec mĕ înțelegi?!.. Dar dacă coconița cea tinără e bolnavă, poate că și Sandu cela al d-tale, are grabă să plece... om trece împreună. Du-te de vezi ce e și cum, și trimite-mi pe ciaușu numai decât sus.

—Il trimit... am înțeles 'și zise Hagiul frângêndu-se 'n două și eși lăsând pe Clucerul la cafea, nemulțumit că nu 'și poate urma drumul și plin de un firesc neastîmpăr, știindu-se cu o femee frumoasă sub un acoperămînt, prilej cine știe la ce plăcute îndeletniciri....

Soarele scăpătase acum în fundul brumăriŭ al zării, resfrângênd pe luciul mișcătoareler unde, dîra roșcată de lumină, ce 'nflăcăra încă depărtările. Din partea protivnică norii sdrențuiți în goana lor, zugrăviaŭ pe albastrul rotund năsdrăvane și uriașe chipuri, ear vii printre ele una și una prindea să tresară albe scîntee de stele, și gîndul își lua sbor cu dînsele, străbătênd lumi și nemărginiri, taine și înțelesuri, fapte și plăsmuiri, vremi de eri și de mâne, dorinți,

simțiri și pofte aevea saŭ visate ce aprind văpăi în pepturi, și fruntea o 'ncing cu un arzător cerc de durere!..

Obosit pare-că, de farmecul atâtor vedenii, Clucerul cu fața aprinsă și rourată de sudoare, deschise fereastra și sorbi de mai multe ori cu lăcomie aerul proaspĕt și rece de afară, apoi căutând împrejuru-i și vĕzêndu-se singur, zîmbi închizênd galeș ochii la amintirea jurămîntului ce'și făcuse: Doar să nu mor creștin !. și de odată i se păru că Matilda se desprinde goală și frumoasă, din văzduh, îndreptându-se cu brațele întinse către dînsul...

I se făcuse și luĭ un semn—i se bătea necontenit pleoapa stîngă—avea și el eresuri și credea în puterea lor de prevestire. Aștepta decí cu răbdare îndeplinirea lor și împrejurările se îmbinaŭ în chip atât de norocos, în cât năluca 'i păru o clipă adeverirea celeĭ mai arzătoare ale luĭ năzuințĭ.

Tropote de pasurĭ și deschiderea ușeĭ în lăturĭ, îl treziră din plăcuta luĭ aiurare. Era Gavrilă cu ciaușu podarilor.

Cum îl vĕzu Jerebie, îl cunoscu, căcĭ adesea trecuse Oltul cu dînsul.

—Heĭ moș Stoico, ce e cu podul d-tale? Aud că ți-l'a luat apa și eŭ trebue negreșit să fiŭ mâne noapte la Bucureștĭ, îl întîmpină el;

—Ba de luat nu mi-l'a luat cocoane, dar e mai rĕŭ că mi s'a rupt odgonu și flăcăiĭ ceĭ mai voinicĭ, mi-aŭ rămas dincolo. Cum o să te trec pĕcatele mele că ne ia șioiul nu altceva?

—Ne-o lua, nu ne-o lua, eŭ trebue să trec și de aia te-am chemat, să'mĭ facĭ rost cum veĭ putea. Știĭ, eŭ nu mĕ uit la parale, dacă mĕ trecĭ aĭ de la mine 10 galbenĭ.....

Unchiașul se uita țintă la dinsul și'și frămînta căciula cu degetele, fără de-a zice nimic.

—Orĭ nu ți-e frică cumva moșule? zise apăsat Alecake.

—Frică? Așa ceva nu crește pe la noĭ coconașule! De, nu am chip cum, n'am la îndemână nimic și doar mi-e milă să pierd 10 galbenĭ, dar mi-e maĭ milă să te pierd și pe d-ta, sărut mâna, grăi rar și lămurit unchiașul.....

—Dar cu șaica n'aĭ putea oare?

—Cu șaica e rĕŭ cucoane, că sunt ochiurĭ și vîrtejurĭ prea multe și băeților nu le e 'ndĕmână cu dînsa. D'apoĭ cum o să trecem trăsura și caĭ cu șaica că ne înecăm cu eĭ cu tot, mânca-m'ar moartea maĭ bine decât să ajung așa ceasurĭ grele.....

—Eŭ nu vreaŭ să știŭ nimic. De trecut trebue să trec, căcĭ sunt cu poruncĭ pentru stăpînire, m'aĭ înțeles?! De aia eștĭ ciauș al poduluĭ. Acum e prea târziu, dar mâne în zorĭ de zi să'mĭ facĭ rostul, c'apoĭ vorbim noĭ altfel. Haide du-te! Tu Gavrilă să fiĭ cu ochiĭ în patru, să nu'ĭ daĭ pas unchiașuluĭ nicĭ mort auzitu-m'aĭ.

—Auzit, cocoane, rĕspunse acesta.

—Vaĭ de mine și de mine, că maĭ bucuros eram de mĕ lua Oltul, că n'așĭ fi tras ce trag de 2 zile, suspina moșneagul coborînd scările.

—Gavrilă—strigă Clucerul—trimite'mĭ pe Sotir sus. Apoĭ își aprinse din noŭ ciubucul și se lungi pe pat, cu ochiĭ închiși, pufuind când și când, până ce

nu știa cu care să înceapă, căcĭ nu știa care ar fi maĭ nimerită. In sfîrșit, cum după rîsul Beiuluĭ se făcuse tăcere și amîndoĭ fumaŭ privindu-se, Jerebie îl rugă să-ĭ spue ce știa asupra vieței și nebuniilor luĭ Gheorghiță din Paris—pe care se făcea că nu le cunoaște—cum și despre legătura dintre dînsul și Matilda, despre traiul și despărțirea lor.

— Te întreb acestea pentru că părinții luĭ, aŭ suferit și suferă mult din pricina atâtor netrebniciĭ. Mie mi-e drag, căcĭ altfel e băiat bun și tot ce a făcut a fost din ușurătate și din lipsă de călăuză. A fost lăsat, de mic copil de capul luĭ și de cap și-a făcut, pănă acuma, peste tot locul.

Despre parale n'a fost treabă mare, dar sunt altele ce-aŭ pus vîrf la toate.

— Pricep, întîmpină Sandu. O fi vrând muerea să pue iar ghiara pe dînsu Ba nu? Când o da de Gogo al eĭ, să știĭ de la mine, că nu'l maĭ scapă a doua oară din labă. E turbată, boerule! Când 'eĭ cunoaște-o aĭ să zicĭ că Babacu—așa 'mĭ zic nebuniĭ ăștia mie—avea dreptate. Dar fie că face! Nu e tocmaĭ tînără, dar halal, e curat giuvaer la casa omuluĭ. Uite vorbesc fără patimă. A mea de pildă e încă crudă, un copil de abea 20 de anĭ, dar nazurĭ și năsbîtiĭ ca la 40. Eŭ o las să'și facă mendrele că'mĭ place și 'mĭ pare că mĕ întinerește și pe mine cu năsdrăvăniile eĭ. Numaĭ de frica Matildeĭ știe, pentru că o iubește mult și așĭ fi foarte fericit dacă aș găsi-o încă în Bucureștĭ, că n'ar rĕmânea cel puțin singură, cât oiŭ avea eŭ de umblat incoace și 'ncolo...

Apoĭ povesti cu de-amĕnuntul, Cluceruluĭ, tot ce dorea să afle, fără să înțeleagă când îl vedea sculându-se repede, ca să închidă orĭ să deschidă fereastra, să bea apă, orĭ să se plimbe prin casă, că vorbele luĭ cădeaŭ ca uleiul ferbinte pe o rană ce se deschisese și începea să crească în inima luĭ.

Din ce în ce maĭ puțin stăpîn pe sine, Alecache suferea de destăinuirea dragostilor învăpăiate ale celor doĭ amorezațĭ. Avea ceva duios dar crunt simțirea aceasta și ar fi fost bucuros să ia sfîrșit vorbirea luĭ Sandu, să nu maĭ audă nicĭ să maĭ știe ceva,—știa chiar prea multe—dar el însușĭ n'avea cădere și poate nicĭ plecare n'avea să'ĭ zică: destul!

Era de două îndemnurĭ protivnice întețit deodată: și de a'l maĭ auzi vorbind astfel și de măgulirea de a'și fi descoperit în pept o răsvrătire pe care o socotea potolită din vremea când își plecase genunchiĭ la picioarele frumoaseĭ Roxandre.

Deprins a'și făuri cu înlesnire prilejurĭ de mulțumire și a nu îngădui [illegible] din plăcutele luĭ obiceiurĭ, era firesc lucru ca pedicile—chiar [illegible] și îndeplinire să'ĭ atițe și să'ĭ sporească năzuința.

[illegible] al unor ființe scumpe, nu dădus[illegible] de încrederea lor, nu purta el în

[illegible]

spre rĕŭ și când spre bine, îl aruncase fără de voe, pradă unor neînfrânate avinturĭ de patimă!

Acum toate ĭĭ rĕsăreaŭ cu putință de îndeplinit și chiar împrejurările îl îndreptățeaŭ să păşească cu îndrăsneală înainte...

Când și când se socotea dator să dea câte un rĕspuns, orĭ să facă vre un semn, în șirul vorbirĭĭ Beiuluĭ, cuvintele și mișcările luĭ însă, par'că veneaŭ de pe altă lume, într'atâta nu aveaŭ nicĭ o legătură cu ce gîndea și cu ce vedea el atuncĭ.

Matilda cu trupul eĭ alb și parfumat, cu vraja de dragoste și de voluptate ce rĕspîndea în juru'ĭ, cu ochiĭ eĭ plinĭ de nesățioase dorurĭ, îĭ juca înainte îl atrăgea, îl cucerea...., și se simțea bine, îĭ plăcea să se simtă astfel și nu vroia decât ca vremea și depărtările să se mistue maĭ curînd, pntru a se afla lîngă dînsa!... Stăpînitor și stăpînit!...

Om slab, fire poftitoare, inimă plină de îndestulărĭ sie'șĭ!... Și se uita lung la chipul blajin și hazliŭ al luĭ Sandu, înțelegea că vorbele luĭ eraŭ spuse cu rost și fără rĕutate și chibzuia că înadins—pesemne—i'l scosese norocul în cale ca să'l chezășuiască acolo unde'ĭ sbura acum tot ce avea maĭ viŭ și maĭ de seamă în sufletul luĭ...

Trecuse de miezul nopțiĭ când Sotir venind de jos spuse Beiuluĭ că Mady deșteptându-se întrebase despre dînsul și dorea să'l vadă.

— Eaca ne strică petrecerea, eram atât de bine aicĭ! Mĕ rog de atâta vreme parcă aveam lacăt la gură, nu vorbiam cu nimenea, și pentru mine, maĭ bine să zac decât să tac! Noapte bună, vecine, și mâne cu bine... zise el sculându-se și dând să iasă.

— Mâine cu bine și dincolo de Olt, cu vrerea luĭ Dumnezeŭ! Cum oiŭ primi vre-o veste bună, te deștept—la orĭce ceas—din somn și pe-aci ne e drumul, ĭĭ rĕspunse Clucerul.

— Maĭ e vorbă! Numaĭ turbata mea să nu ne zăticnească cumva.

— Fiĭ pe pace, mâne o tămăduim noĭ!

— Să 'țĭ fie gura aurită, că mi-e maĭ mare mila s'o vĕd zăcênd sărmana... Slăbiciune, ce să'ĭ facĭ... Somn pe moale și visurĭ pe brațe Coconule... zise Sandu rîzênd și apucând în jos pe scară....

— Amin! ĭĭ rĕspunse Jerebie petrecêndu'l cu privirea din ușă, după ce 'ĭ strînsese mânile cu prietenie.

In curînd luminile se stinseră.

Din întreaga făptură nu maĭ veghiaŭ decât stelele su[illegible] și în marginea apelor, la sfat cu podariĭ.

(Urmează).

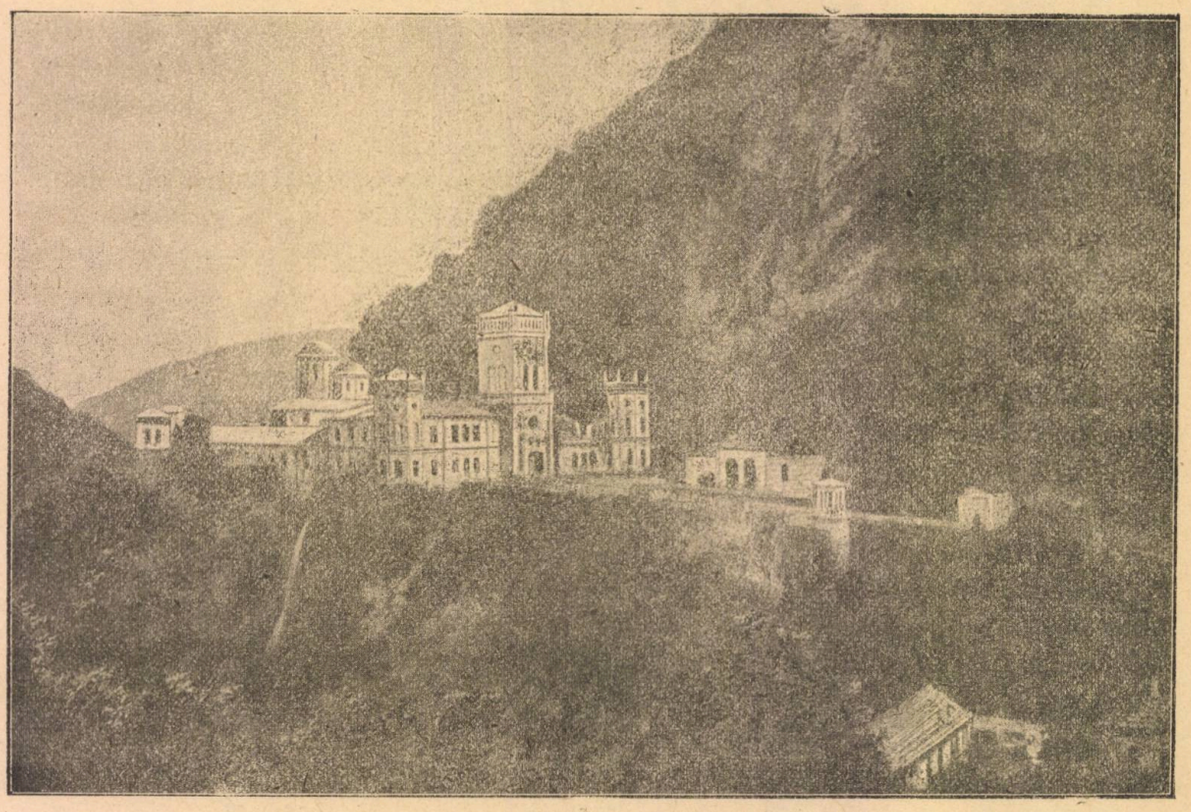

MĂNĂSTIREA TISMANA (despre Nord-Est).

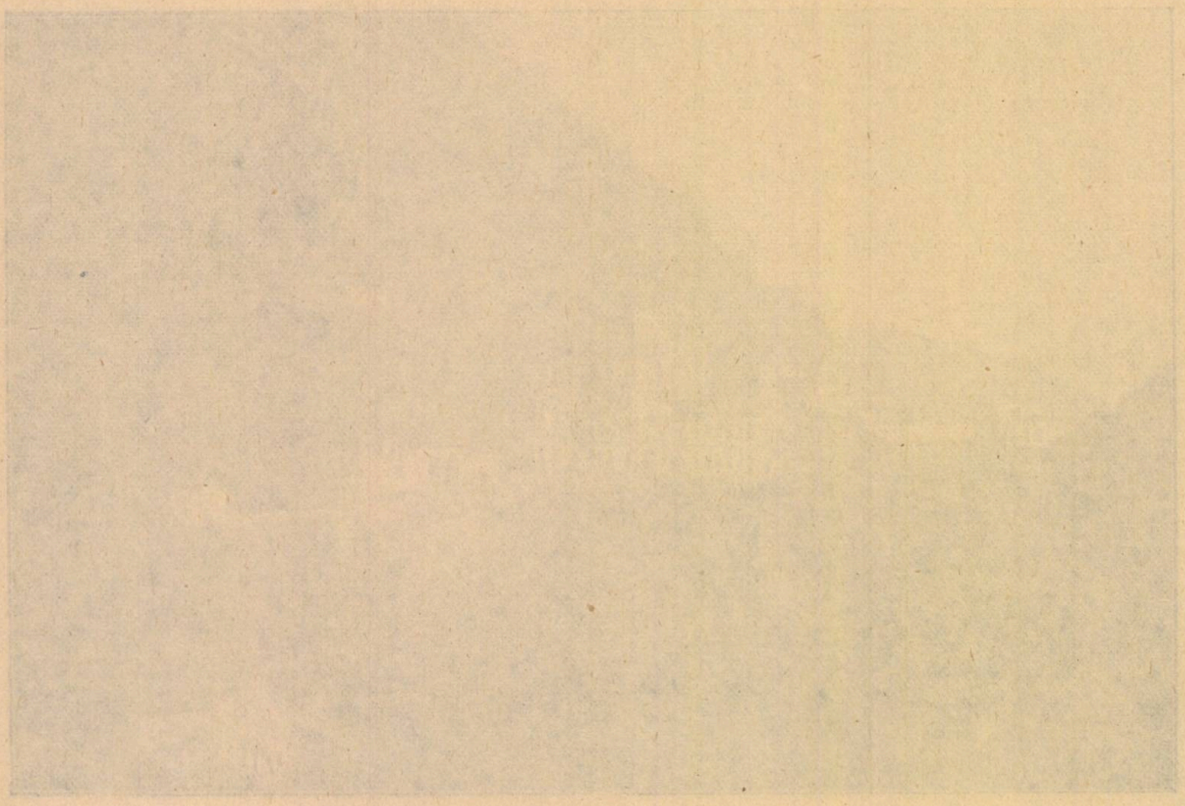

PE CULMEA PĂDUROASĂ...

Pe culmea păduroasă,
In juru'ţĭ cât coprins :
De codri marĭ e 'ncins
Şi-ĭ liniştea crăĭasă.

Doar plopiĭ la isvoare
De strajă staŭ la şir ;
Cu frunza în delir
Şi 'n sbucium până moare.

Vecieĭ glas daŭ plopiĭ.
Staŭ frasiniĭ măreţĭ ;
Şi 'n meriĭ pădureţĭ
Albine cânt' ca popiĭ.

Staŭ carpenul şi fagul
Ca 'n preajmă de altar ;
Te miră că nu tresar,
Să-ĭ vezĭ tăcuţĭ — de-a dragul!

Seninĭ şi-aşteaptă aniĭ
Arţarĭ, jugastri, ulmĭ
Şi 'n poala celor culmĭ
Spun dalbe spovedaniĭ.

Grăesc doĭ paltinĭ singurĭ
La mese bunĭ părtaşĭ,—
Căcĭ albe ca de caş
Se fac din paltinĭ linguriĭ.—

Dar mîndri tot stejarii!
Vitejii înțelepți
Ca voevozii drepți
Ce-au fost pe vremi străjarii!

Se 'nșiră pe colnice
Mesteacăni de argint
Cu ramuri ce te mint
De-un vînticel să pice.

Stă salcia, de pare
Că plânge pe vr'o raclă;
Ascultă 'nfiptă 'n naclă—
A undelor cântare.

Inveselind brădetul
Cu cântece și șoapte
Mereu și zi și noapte
Tot trece lat Siretul.

La Dunărea bătrână
El duce apa lui
Și grija nimănui
Și grele plute mână.

Pe valuri tînguioase
Trec îndelung spălați
Stejarii la Galați
La schelele frumoase.

Trec brazii groși ce-ajung
A naveï chezășie,
Catart așa de lung
Că cerul îl sfășie...

*

Pe culmea cu răcoare
De unde 's ceï tăeți
Stejari'-s tot măreți
Și nu cunoști că-ï doare.

CÂND VECHIUL MAG...

Când vechiul mag grăește, ca clopotele mari
Răsună glasul sombru în codru de stejari.
«Acuma, Zoroastru, în tine nu mai cred,
Și de-i păcat, incolo's ca noŭ născutul ied,
Căci lumea ta-i minciună; dreptatea cea din cer
Căzu de lume-alături, și oamenii o cer!
Nimica nu încântă, regalul meŭ urît,
O lebădă de aur cu mlădiosu-i gît —
Mi-i liniștea ca apa cu malul cunoscut
Și rece 'mi strălucește sus albul zileĭ scut,
Ci dacă ești aevea, desleagă-mă de trup,
Nimic curat pe lume, și voĭ cu ea s'o rup».

In noaptea fără zare, din negri norĭ în jos
Dă luna fără veste în codru fioros.
Alunecă pe ĭarbă și merge lîngă mal
Picioare albe 'șĭ scaldă și părul ca un val.
Nu-i nimenea să vadă nemuritorul fulg —
Regina ce-a perdut-o al cerurilor vulg.
In casta eĭ mîndrie, fecioara din azur
Pe corpul fără pată sĕ caută 'mprejur.
Își pune văl albastru pășind printre stejarĭ ..
Lumină înainte. Tu codru cum tresarĭ!
Daŭ crengile din cale, în codrul cu noroc
In față tot potecă, în spate dă la loc.

Ci parc' auzĭ un gemĕt, un trosnet de îngheț,
Pĕtrund fiorĭ de moarte in codrul cel măreț
Ah tu viață scumpă, viață toată trecĭ

In chipul alb de moartă al luneĭ celeĭ recĭ,
Remâne-o viaţă moartă, când toate parcă mor.
Ah mâĭnĭ, în loc de soare, va rĕsări un nor.
La 'mpărăţia morţiĭ nu duce nicĭ un drum,
Şi totuşĭ parcă toate muri-vor chiar acum!

Stă muntele de piatră cu mijlocu 'n pământ
Tac munţiĭ ca sub greul vreunuĭ jurământ
In pragul negreĭ peşterĭ stă magul luminos
Cu barbă ca de fluviŭ, cu plete până jos.
El ochilor nu crede şi ochiĭ staŭ ţintiţĭ
Sub fruntea luĭ bĕtrână doĭ ochĭ întineriţĭ
Ca de-un vîrtej de pară se simte 'nfăşurat
Ah vino, vino, cântec etern şi prea curat.
Slăvesc pe Zo oastru, pe Cel ce te-a adus.
Solie înflorită ce 'ntorcĭ al meŭ apus.
Ard gîndurile mele. — Dar glasul i s'a stins
Cu braţele deschise în ţărnă s'a întins,
Cu ochiĭ arşĭ de pară rĕmase mort în prag
Imbrăţişând pământul, prea înţeleptul mag.

Ion Bârseanu

H. G. LECCA

De obiceiŭ, în jurul volumelor de versurĭ nu se face sgomot mare; ele se nasc, vegetează și mor în tăcere, fiind-că doĭ saŭ treĭ poeţĭ —cel mult—ne ajung pentru consumaţia noastră intelectuală». [1]) Așa zicea—acum 35 de anĭ—«le poète impeccable»; și vorbele luĭ—nepoetice de astă dată, dar pline de adevĕr—aŭ rĕmas nedesmințite pentru toate vremurile. Publicul, acest capricios «consumator intelectual», își schimbă cu mare greutate hrana obicĭnuită și nicĭodată nu vrea un supra-nutrimînt al minţiĭ. El are gusturĭ ciudate și nu ascultă de alţiĭ în alegerea bucăţilor cari-ĭ plac. Pe criticĭ ĭĭ citește ca și pe ceĭ maĭ mulţĭ romanţieri saŭ poeţĭ: pentru stilul și și interesantele «causeries» ale lor—e vorba de ceĭ care posedă așa calităţĭ—, iar nu pentru ideile susţinute—pe care foarte rar le urmează [2]).

Un poet—ca și un romanţier, dramaturg, etc.,—când își scoate producţiile de sub tipar, le trimite la o luptă de al cărei sfirșit nu e nicĭodată sigur. El are de adversarĭ pe ceĭ maĭ curioși dușmanĭ: indiferența; bănuiala publiculuĭ că i se dă ceva nepotrivit gusturilor sale; și îndestularea cu vechile producţiunĭ. Autorul, care a scăpat de acești vrăjmași—criticiĭ vin pe o linie secundară—este un învingĕtor maĭ strălucit și maĭ fericit decât un general biruitor la sfirșitul uneĭ campaniĭ sângeroase. El va fi, din acel moment—vorbind în termeniĭ luĭ Gautier—un producĕtor *necesar* consumaţieĭ intelectuale a publiculuĭ. Cu alte cuvinte, va avea o biruinţă și o cucerire care va trebui să fie studiată de o critică literară cu nuanţe de economie politică.

Unul din acești învingĕtorĭ în lupta literară dintre public și autorĭ—un fruntaș necontestat—este poetul dramaturg H. G. Lecca. Despre lucrările sale se poate vorbi mult fără entusiasm bănuit ca și fără putința uneĭ criticĭ rĕŭ-voitoare. Despre câteva din notele caracteristice poezieĭ sale, vom încerca, dar, să

---

1. **Théophile Gautier**, *Charles Baudelaire* p. 26 de l'introduction des *Fleurs du Mal.*

2. *E. Faguet*, Menus Propos sur la Critique, *„La Renaissance Latine"*, 2-me Année, no. 1, 15 Janvier 1903, pg. 1—17, arătând puțina influență a criticilor asupra publiculuĭ, dă ca exemplu—între altele—faptul că dușmănia criticeĭ n'a împedicat nicĭ celebritatea meritată a luĭ P. Loti, nicĭ pe cea neîndreptățită a luĭ Georges Ohnet.

vorbim; după cum altădată — tot în această Revistă, am făcut-o cu privire la producţiile sale dramatice [1]).

Dacă citind toate poemele din *Prima*, *Secunda* şi *Sexta*, aĭ încerca să facĭ o sintesă a ideilor predomnitoare, ea s'ar putea exprima printr'o singură vorbă: *dramatism*. Scenele dureroase, ciocnirea sentimentelor şi acţiunea puternică din atâtea schiţe dramatice ca «Neam rĕŭ», «La spital» «Scrisoarea soldatuluĭ»[2]), «Dama cu camelii»[3]), «Vendetta», «Lîngă Rahova»[4]), etc., daŭ măsura acesteĭ puterĭ de reproducere a imaginiĭ vieţiĭ în acţiune.

Dar e ceva şi maĭ caracteristic noteĭ dramatice în poeziile coprinse în cele treĭ volume de Lecca. Dacă priveştĭ tabloul, scena în care este încadrată acţiunea, veĭ găsi o frămîntare de vieţĭ, de sentimente în mijlocul uneĭ furtunĭ; [5]) o viaţă care se stinge într'un spital [6]); o crimă făcută în cocioaba unuĭ beţiv orĭ în palatul necinstit al uneĭ curtizane [7]); şi, maĭ presus de toate, veĭ găsi acţiunea pregătitoare a uneĭ drame orĭ chiar desfăşurarea eĭ încadrată într'un pastel de toamnă. Simbol al unuĭ văl de moarte ce se întinde asupra Naturiĭ, toamna e cel maĭ potrivit cadru pentru sfîrşitul dramatic al uneĭ acţiunĭ. Din potrivirea între sentimentele conducĕtoare şi dintre locul unde se desfăşoară cele descrise, resultă o maĭ mare impresiune pentru cititor, o maĭ deslușită şi în acelaş timp maĭ poetică imagină a întîmplărilor dramatice din poemă.

Tablourile în care toamna predomină se întîlnesc la poetul H. G. Lecca cu o stăruinţă care 'ţĭ deşteaptă în minte pe «l'ombre» din operele luĭ Victor Hugo; obsesiunea descrierilor bolnăvicioase din Baudelaire; saŭ iubirea sănătoasă poetică şi arătată în atâtea înfăţişărĭ de *Pastelurile* luĭ Alecsandri. Şi această caracteristică a poeziilor luĭ H. G. Lecca de a'şĭ prezinta poemele dramatice în cadrul unuĭ pastel de toamnă, are nota lămurită a uneĭ toamne triste, pustiitoare, ucizĕtoare de speranţe; iar în atmosfera eĭ apăsătoare, chinuitoare, poetul aşează un sfîrşit de viaţă; desnodămîntul nenorocit al uneĭ drame; pierderea uneĭ fericirĭ, aducînd după ea desnădejde.

La alţĭ poeţĭ venirea toamneĭ aduce doar o melancolie,

O amintire de durere,
Un bĭet amor ne'mpărtăşit,
Ce ca şi toamna, ca şi toate,
S'a dus şi nu a maĭ venit,
Şi care azĭ, sub umbra tristă
A tinereţiĭ apunînd,
Mi-a rĕsărit în amintire
Maĭ dureros ca orĭ şi cînd [8])...

1. „*Literatura şi Arta Română*“, An. VI, No. 1.
2. **H. G. Lecca**, *Prima*.
3. Idem, *Secunda*.
4. Idem *Sexta*.
5. „Scrisoarea soldatuluĭ“, *Prima*; „Furtuna“, *Sexta*.
6. „La spital“, *Prima*.
7. „Neam rĕŭ“, *Prima*.
8. **Duiliu Zamfirescu**, *Alte orizonturĭ*, Curgea Siretul liniştit.

la alţii o tristeţă nelămurită, un ce vag apăsând asupra vieţii lor vioae de până atunci, o nevoe de traiu a mai multora la un loc—un fel de sociabilitate născută din urît, singurătate, pustiirea Firii,—care se întinde chiar şi la animale :

Ziua scade, earna vine, vine pe crivăţ călare !
Vîntul şueră prin hornuri, răspândind înfiorare.
Boii rag, caii nechează, câinii latră la un loc,
Omul trist cade pe gînduri şi s'apropie de foc ! [1]).

Pentru un poet psicholog toamna e un fel de amorţire a vieţii, o linişte adîncă şi tristă :

Au milieu des feuilles jaunies,
Les lueurs des soleils couchants
Ont des tristesses infinies
Dans le grand silence des champs...[2])

în lunile de toamnă gîndurile redeşteaptă amintiri de fericiri apuse, de vremuri cu visuri triumfătoare de copii... [3])

Pentru Iulia Hasdeu, cu totul dimpotrivă, toamna, care dă tonuri roşatice întregei firi, care îndeamnă la iubire şi la odihnă, toamna are farmece neîntrecute chiar de primăvară :

Ils inspirent chacun une autre nostalgie ;
Chacun a des parfums dont on est enivré,
Mais ceux du printemps sont grisants comme une orgie
Et par ceux de l'automne on se sent pénétré. [4])

La Haralamb Lecca, însă, cadrul tomnatic e prevestitor de nenorocire, de moarte. Când iubita Luceafăruluĭ moare, în mânăstire, de dorul dragostii lumeşti, e în vremea când

Se scutur frunzele uscate
E toamnă. Vîntul rece bate,
Şi pe morminte, care-aŭ stins
Atâtea trupuri îngheţate,
Tristeţea vălul şi-a întins. [5])

Ceĭ duşi, peste care s'a aşternut pământul şi pe care-i înghite — şi mai rĕŭ — uitarea din an în an, sunt mai părăsiţi, mai neamintiţi ca totdeauna

Numaĭ toamna — când uscate
Sub plopi frunzele cad şir. [6])

Ca să descrie culcuşul în care sărăcia a îmbrîncit atâtea vieţi,— spitalul, cu toate ororile luĭ, cu moartea pândind în fiecare colţ, poetul aşează scena într'o noapte de toamnă :

1) **Alecsandri,** *Pasteluri,* Sfîrşit de toamnă.
2) **P. Bourget,** *Poésies* (1872—1876), Pensées d'Automne.
3) Ibidem, Praeterita.
4) **Julie Hasdeu,** *Bourgeons d'Avril,* Printemps et Automne.
5) **H. G. Lecca,** *Prima.* Ispita.
6) **H. G. Lecca,** *Prima,* Epitaf.

Sunt triste nopţile de toamnă, şi lungĭ şi grele, şi ţĭ-e groază
Când vîntul şueră la uşă, când bate ploaia 'n coperiş,
Când norĭ de păcură încarcă văzduhul rece stând să cază,
Când noaptea ese la răscruciurĭ de-ţĭ pune coasa'n curmeziş.
Sunt triste nopţile de toamnă la gura sobeĭ numĕrate,
Cu gînd pribeag, cu ochiĭ umezĭ, supus destinuluĭ fatal,
La care cerĭ o amintire din viaţa viselor sburate
Dar mult maĭ triste sunt când boala te-a dat în gazdă la spital! [1])

E vre-o durere care bate la poarta minţiĭ tale; e vre-o reîmprospĕtare de chinurĭ; o învîrtire de cuţit într'o rană aproape vindecată? Atuncĭ totul va fi când e toamnă când vremea e tristă şi te pătrunde de 'ntristare [2]).

Pregătirea unuĭ desnodămînt de tragedie va începe cu descrierea uneĭ nopţĭ de toamnă.

Toamnă. Noapte. Ploae. Vînt.
Nicĭ o umbră pe pămînt
Pe lagune nicĭ o barcă
Norĭ greoĭ văzduhu-'ncarcă.
In San-Marc un clopot bate
Un'spre-zece jumĕtate
Rĕsunând prelung şi rar
Ca un cântec funerar.
Negru-ĭ cerul. Neagră marea.
Ţărmul doarme. Toate dorm,
Haos pare depărtarea;
Iar oraşul un enorm
Loc pustiŭ, în care, când
Trece vîntul şuerând
Par'că geme disperarea [3]).

Aşa dar o armonizare perfectă între scenă şi acţiune, între cadru şi tabloŭ,—aceasta e nota cea maĭ caracteristică a poeziilor de care am vorbit. Şi dacă acţiunile dureroase, nenorocirile, toate frămîntările dramelor sunt puse de poet în timpul cel maĭ potrivit lor, în toamnă [4]), această armonizare nu se opreşte aci; nu se găseşte numaĭ în această serie de poeme: Cititorul o întîlneşte în toate operele poetuluĭ Lecca; în toate înfăţişările talentuluĭ sĕŭ.

De pildă chiar în aceĭaşĭ poemă Vendetta: la început noriĭ negri care ameninţă în văzduh se potrivesc cu frunţile încreţite ale actorilor drameĭ ce va urma şi cu posomorîrea din sufletele lor; dar de e vorba să se descrie strălucirea unuĭ bal veneţian în vremea Dogilor, atuncĭ sala în care va trece

Tot ce vechea nobilime
Maĭ păstrează ca urmaşĭ

---

1) Ibidem, La spital.
2) Ibidem. Actriţa, III şi IV.
3) **Lecca,** *Sexta,* Vendetta.
4) S'ar maĭ putea cita: Toamna *(Prima)*, Copil, Tablou *(Secunda)*, etc.

nu e tristă, ci mîndră și scînteetoare de frumusețe ca și eleganții și bogații conducători ai «Regineĭ Mărilor».

.... Săli nesfîrșite, cu arcade argintate;
Stîlpi de marmură sculptată, uși din lemn de trandafir,
Drugi de aur la ferestre; pietre 'n fildeș încrustate
Purpură pe jos, întinsă peste iespezi de porfir.. [1]).

Chiar în poezia inspirată din popor, Lecca a putut așeza povestirea ori acțiunea în cadrul cuvenit. Și e curios cum un poet care a prins în versuri măestre imagini «baudelairiane» și tînguiri delicate à la Alfred de Musset, să nu se fi răcit, să nu se fi depărtat de firea poporului român,—blajină, răbdătoare, nepesimistă — în cât să poată scrie «1877—1878» [2]) și chiar «Bujor» [3]) și «Pe câmp»[4]).

Dar ceva și mai mult. Această armonizare a totuluĭ se întinde până și asupra formeĭ versuluĭ, asupra măsurii: însăși aceasta corespunde perfect sentimentelor exprimate. Un exemplu: Balul din Canaregio (tot din Vendetta) e descris în versuri de câte 8 silabe. Repezi, cum sunt și privirile aruncate în fiecare colț al săliĭ de omul ce urmăria firul uneĭ trădări, sunt și versurile. Dantul e arătat în strofe compuse din versuri de câte 16, 8 și 3 silabe variate ca și mișcările dănțuitorilor; versul ultim din fiecare strofă rimează cu cel corespunzător din strofa următoare, ca un fel de paralelism al figurilor de danț:

Un'spre-zece inși și nouĕ tinere dănțuitoare
Nemascați, în sala mare
S'aŭ ivit.
Sub privirile uimite, ca să poată'ncepe dansul
Aŭ întins la mijloc lanțul
Ș'aŭ pornit [5])

Rima contribue la armonizare și într'altfel: Cuvintele care sfîrșesc versurile și care sunt rimate aŭ în același timp — în multe părți — o asemănare a sensuluĭ chiar. De pildă:

Venezzia, stăpîna mării, regină astăzi detronată
Își plînge, tristă, pe canaluri, mărirea stinsă din trecut.
Din ziua-n care chiar pe frunte ĭ-a fost coroana sfărîmată
De disperare și rușine pentru vecie a tăcut.

și mai departe:

Rar cine vine s'o mai vadă. Pe iespezi, pinteni de *aur*
Nu mai răsună; earba crește cum vrea; San Marc e adăpost
De cerșetori; cu fiecare palat, se perde un tezaur. [6])

1) Vendetta.
2) **Lecca**, *Prima*.
3) Idem, Sexta.
4) Idem, *Secunda*.
5) Idem *Sexta*, Vendetta.
6) **Lecca**, *Secunda*, Sonet.

Să se observe legătura de ideĭ dintre: *detronată-sfărîmată, trecut-tăcut-aur tezaur.*

Saŭ:

Pe uliţa, schimbată în rîu cu joase m*aluri*,
Alunecă trăsura ca luntrea pe can*aluri*;
Sub geam de felinare, lumina s'a slăbit,
De vezĭ de-abia umbrela drumeţuluĭ grăbit;
Iar casele pĭerdute cu totu-'n întun*eric*
Apar ca niște umbre d'intr'un tabloŭ mist*eric* [1])

Tot așa în:

Tristă-ĭ moartea.... trist pust*iul*...
Gînduri negre-'mĭ dă sicr*iul*!... [2])

Iar în prima strofă din aceiașĭ poezie.

. . . . . .
Dus de vîntul fantazieĭ
Prin «Cetatea Poezieĭ»
. . . . . !..

In poezia «Spleen» din *Sexta*, putem găsi următoarele perechĭ de rime de acest fel: Vezuv-pleșuv, urît-posomorît, titanic-vulcanic, tabloŭ-ecoŭ, melodie-rapsodie, etc.

E, așa dar, o putere de evocare în rimele unor versurĭ din *Prima*, *Secunda*, *Sexta*, în cât rezonanța aceea finală aduce un cuvînt potrivit, asemĕnător, nu numaĭ ca sunet ci și ca sens, în rîndul corespunzĕtor.

Se poate, decĭ, observa în versurile poetuluĭ Lecca alăturĭ de poezia ideilor eleganța rimeĭ, naturaleța eĭ, ușurința —nesilirea— cu care apare la sfîrșitul versurilor, fără a maĭ socoti îndemânarea așezărĭĭ cesurilor și varietatea potrivită a ritmuluĭ —toate ducînd la exprimarea cât maĭ desăvîrșită a sentimentelor și acțiunilor descrise, la unirea între vers și cugetare, la această dovadă de armonizare a totaluluĭ— un fel de sociabilitate caracteristică maĭ ales dramaturgilor.

Nu doară că prin aceasta s'ar susține că rima are rol covîrșitor în poezie; dar întru cât își are un rost în versurĭ —și, se'nțelege, unul secundar— ea poate fi cu folos întrebuințată de poet în alcătuirea producțiilor sale. Se'nțelege că «la prima vedere, rima pare tot ce poate fi maĭ artificial în versul modern» și că «pe cât ritmul este expresĭunea firească a emoțiunĭĭ tot pe atât pare de curios, în primul moment, de a rima bucuria saŭ durerea»; dar nu e maĭ puțin adevĕrat că ea «este un mijloc de a însemna mĕsura: — este *mĕsura devenită sensibilă* și vibrantă la ureche». *Rima*, care este o formă derivată a *ritmuluĭ* — în secolul al XVI-a, în Francia Joachim du Bellay scria încă *la rytme* în loc de *la rime*—e «introducĕtoarea lumineĭ în această armonie încă obscură» a luĭ [3]) Ea vine pe al doilea plan față de ritmul frazeĭ, care împreună cu rĭtmarea ideilor [4]),

1) Idem, *Prima*, Actrița.
2) Idem, *Sexta*, In gondolă.
3) **Guyau**, *Les problèmes de l'esthétique contemporaine*, Livre III, ch. I, pp. 191—194.
4) Idem, *L'Art au point de vue sociologique*, ch. X, III, Le rythme, II, pp. 326 sqq.

formează adevĕrata poezie; dar totuşĭ constitue ceva maĭ mult decât un lux al versificăriĭ, fiind «complectarea armonieĭ ritmuluĭ prin acorduri de cadenţă asupra cărora se face un fel de odihnă; un fel de ecoŭ, redându-ne nu un simplu sgomot, ci un acelaşĭ sunet muzical în anumită mĕsură».

Cu nicĭ un preţ, însă, nu trebue ca rima să ajungă un fel de joc, un fel de glumă, o neseriositate artistică. Poetul Haralamb G. Lecca a fost scutit de alunecuşul pe o asemenea pantă, şi cred că nu mĕ înşel de voiŭ spune că singurul exemplu de asemenea poetică meşteşugire, pe care-l putem găsi în versurile sale, e următorul:

Că eştĭ a mea eŭ singur simt
Ce dar mi se *desleagă-'n*
Adîncul inimiĭ de când
Pe sînul tĕŭ mĕ *leagăn* [1])

Oricine va vedea, în această împuţinare a glumelor de rimă, un însemnat progres în poezia noastră. Maĭ de mult, poeţĭ de însemnătatea luĭ Eminescu nu s'aŭ putut înfrîna de la asemenea jocurĭ, saŭ le-aŭ lăsat să rĕmână atuncĭ când întîmplător — poate—, fără voia poetuluĭ, s'aŭ produs în focul primeĭ inspiraţiĭ. Lăsând la o parte *Glossa*—învederat alcătuită ca un joc de versurĭ,— găsim ici şi colo introdusă, la Eminescu, chiar anosta ***rimă internă*** [2]), ca în urmĕtoarea strofă:

Ah ! zise unul, spuneţĭ că-i omul o *lumină*
Pe lumea asta *plină* de-amaruri şi de chin ?
Nicĭ o scîntee 'ntr'însul nu-ĭ candidă şi *plină*,
Murdară este raza-ĭ ca globul cel de *tină*,
Asupra căruĭ dînsul domneşte pe deplin [3]).

unde sfîrşitul versuluĭ întâiŭ (*lumină*) rimează cu vorba de la cesura versuluĭ urmĕtor (*plină*), ceeace Francezii numesc ***rime batelée***, plus faptul că acest cuvînt de la cesură este identic cu cel care sfîrşeşte versul al treilea; saŭ ca în:

Marea'n fund clopote *are*, care sună'n or ce noapte;
Nilu'n fund grădine *are*, pomĭ cu mere de-aur coapte; [4])

unde în ambele versurĭ, cuvintele de la cesură sunt rimate (*are*), formând aşa numita ***rime brisée***,— ba ce e maĭ mult rimele sunt formate din cuvinte identice: saŭ în fine avem asonanţe între cuvîntul de la cesură şi finele versuluĭ, ca în;

Şi multe *dureri-s*, puţine *plăcerĭ* [5])

ceva analog cu ***rime renforcée*** de prin versurile franţuzeştĭ.

---

1) **Lecca**, *Prima*, Actriţă
2) **A. Tobler**, *Les vers français*, tr. fr. par K. Breuil et L. Sudre, pp. 179—184.
3). **Eminescu,** *Poeziĭ*, Impărat şi proletar.
4) Ibidem, Egipetul.
5). **M. Eminescu,** *Poeziĭ*, Mortua est.

Versurile poetului Lecca aŭ, decĭ, ca principală caracteristică, un puternic dramatism, cu o notă maĭ mult decât melancolică—maĭ ales în primele producţiunĭ—şi cu o mare varietate de ritmurĭ, mĕsurĭ, ideĭ, figurĭ şi sentimente exprimate, iar locul pe care-l ocupă acest poet în literatura noastră, nu s'ar putea lămuri maĭ frumos şi maĭ drept decât reamintind vorbele cu care d. Hasdeŭ a întîmpinat primele producţiunĭ ale dramaturgului poet: «Dacă el n'ar fi cântat decât numaĭ atâta — zice d. Hasdeŭ — şi tot încă ar fi de ajuns a'ĭ arvuni una din paginile cele maĭ de onoare în istoria poezieĭ române, unde asemenea pagine sunt de-o-cam-dată prea puţine, ba chiar vr'o câteva din cele prea puţine rĕmân foarte discutabile». [1])

N. I. Apostolescu.

1) **Hasdeŭ,** *Sarcasm şi Ideal*, Lecca, p. 204, din prefaţa la *Prima*.

TISMANA (dinspre Nord-Est)

PRIVIRE ASUPRA EVOLUȚIEI DRAMEI ATTICE

I

Secolul al V-lea în. de Chr., este una din cele mai strălucite epoci, în istoria spiritului omenesc. Imprejurările cele mai favorabile, dedeau activității omenești impulsul cel mai mare: tiraniile încep a se prăbuși și cu ele se 'mprăștie această atmosferă năbușitoare a desvoltării libere și ne-țărmuite a spiritului; democrațiile se ridică din ce în ce, aducênd cu ele libertatea deplină a individuluĭt care face posibilă desvoltarea tuturor facultăților lui; dar mai ales entusiasmul care stăpînea întreaga lume greacă, contribui puternic a deștepta toate energiile rasei elenice. De aci această viață superbă, această mare expansiune a spiritului grec, care într'un veac numai, produse nemuritoarele capo-d'opere, a căror influență încă astăzi se mai resimte.

Toată desvoltarea intelectuală a aceleĭ glorioase epoci, se nutrește din forțele uriașe încoronate de un succes fără seamăn, în mijlocul pericolului celui mai extraordinar care s'a putut vedea. Războaele medice aŭ regenerat gîndirea greacă. Ele aŭ trezit la viață populațiunile grecești în apatie și în fața primejdieĭ comune, toate urile care le sfișiaŭ s'aŭ uitat, interesele personale și meschine s'aŭ înlăturat, egoismul strîmt, care înăbușa cele mai nobile porniri s'a sfărîmat pentru moment, și ridicate ca o forță unitară, aceste populațiuni făcură loc în sufletele lor, unor pasiuni nobile, a căror căldură străbate în toate creațiunile lor.

Energia aceasta a dat gîndirii grecești un sbor uriaș, și spiritul scăpat de umbra barbarieĭ asiatice, care amenința a înghiți totul în întunericul eĭ, se avîntă în libertate, desvoltându-se în toate direcțiunile cu o admirabilă mlădiere. Operile cele mai perfecte es din mânile artiștilor, opere care împodobind Acropolea, fac dintr'însa muzeŭl superb al antichității; pentru prima oară, frumusețea absolută se produce înaintea oamenilor, perfecțiunea se realizează, în acest colț privilegiat al lumeĭ, focarul vieței celeĭ mai scînteietoare din câte se cunosc. Scriitoriĭ daŭ la lumină strălucitele producțiuni ale geniuluĭ lor, de o concepție

nouă și grandioasă, care constituesc paginile cele mai admirabile ale literaturii grecești.

Sufletul acestei sublime activități, care a lăsat omenirii în timpul cel mai scurt, un tezaur enorm de frumuseți, este Athena. Ea fusese sentinela în lupta pentru independență; tot ea era acum chemată a da tonul în această fecundă viață intelectuală. Cu drept cuvînt a putut s'o numească Pericles «școala Greciei.» Phidias și Ictinos, Pericles și Lysias, Socrat și Anaxagora, Herodot și Tucidide, Eschyl, Sofocle și Euripide, cele mai mari nume, care ilustrează paginile cele mai grandioase ale artei și literaturii grecești, aparțin Atheneĭ. Totul se concentră în jurul acestuĭ punct luminos, încălzindu-se din razele vieții luĭ divine, totul se agită și se desvoltă în sînul acestei cetăți, loc de întîlnire al doctrinelor și ideilor celor mai diferite, produs privilegiat al unei excepțional de darnice naturi.

In acest mediu admirabil se desvoltă tragedia greacă. Ea este una din cele mai puternice manifestațiuni ale geniuluĭ elenic, aceea în care el ne apare în toată vigoarea sa fecundă, în strălucirea cea mai înaltă pe care o putu atinge. Nicăeri poate, nu suntem mai în măsură să ne dăm seama de inspirația profundă a acestuĭ geniŭ, decât în operile monumentale ale tragediei, opere de atâta mărime și frumusețe, în cât chiar azi cetindu-le, după două mii și mai bine de ani, rămâi uimit de admirațiune, cu toată evoluția considerabilă a spiritului omenesc de până acum.

In general, dacă voim să ne dăm seama de starea spiritului grec în această splendidă epocă de gradul său de desvoltare, nu o putem face mai bine, decât studiând operile tragicilor, care ne oglindesc toată viața morală a poporului grec, cu ideile și sentimentele ce'l agitaŭ.

Născută în mijlocul ceremoniilor religioase ale cultuluĭ luĭ Bacchos, tragedia greacă, este puternic imprimată încă de la origina sa, cu acest caracter religios pe care 'l va păstra în tot timpul. Sentimentul religios este adevăratul eĭ creator, în cât urmărind transformările acestuĭ sentiment în evoluția luĭ ulterioară, ne putem da bine seamă, de fondul operilor care 'l manifestă în deosebite chipuri, de ideile variate care constituesc fundamentul chiar al acestor opere, care ne explică toate caracterele lor.

Numai un secol a fost de ajuns spiritului grec, pentru ca să ducă această creațiune a sa originală, la punctul cel mai înalt de desvoltare pe care 'l putea ajunge; ea se întrupează în trei oameni genialĭ, care o personifică cu atâta putere, în cât toată istoria tragediei grecești, se poate studia în operile lor. Trei oameni, care sunt aproape contimporani între dînșiĭ și totuși, câtă deosebire, când de la operile unuia, trecem la ale celuĭlalt! S'ar părea că un orizont de secolĭ se 'ntinde între eĭ, și cu toate acestea numai o generație îĭ desparte. Aceasta a fost deajuns în evoluția atât de repede a lumiĭ grecești, pentru ca să transforme totul în domeniul ideilor religioase ce-ĭ însuflețeaŭ.

Voĭ urmări această transformațiune în scurt, așa cum ni se prezintă în studiul operilor celor trei reprezentanți aĭ tragediei attice.

II

Ceea-ce remarcăm în teatrul luĭ *Eschyl*, este profunda inspirațiune religioasă a acestuĭ geniŭ extraordinar. Nutrit de religiune, crescut în atmosfera misterelor din Eleusis, Eschyl, pătruns de ideile acesteĭ religiunĭ primitive, a sondat profund adîncimile sombre ale credințeĭ.

Sufletul creațiunilor sale, îl formează fondul ideilor religioase și morale, transmise drameĭ prin epopee și poezia lirică. Găsim în Eschyl aceste puternice ideĭ, care constituiaŭ sufletul religieĭ tradiționale, în care poetul credea împreună cu poporul. El este în această privință în perfect acord cu poezia luĭ Pindar, cu istoria luĭ Herodot. Aceeașĭ adorare a puteriĭ suverane care domnește asupra universuluĭ, aceeașĭ preocupare de a-ĭ prinde acțiunea în toate revoluțiunile lumiĭ.

Ceea-ce dă tragedieĭ luĭ Eschyl, fizionomia sa particulară, este tocmaĭ caracterul religiuniĭ luĭ misterioase. El păstrează vechile mituri ale Grecieĭ, cu zeiĭ sĕĭ primitivĭ, care par a ne transporta într'o lume indepărtată și obscură. Vom vedea aceste divinităț imperfecte transformându-se repede, desbrăcându-se de formele lor grosolane, lepădând atributele sângeroase, pe care credința naivă a primelor vîrste le atribuiseră. Deja în timpul luĭ Eschyl se începe această operă de transformațiune în lumea ideilor. El însă păstrează concepțiile acestea învăluite într'o obscuritate misterioasă, continuă a respecta aceste divinităț informe, pentru că maestatea lucrurilor eterne ĭ apărea maĭ bine printr'însele.

Acțiunile pe care Eschyl le pune în scenă, sunt conduse de puteri divine, care constituesc mobilul lor cel maĭ puternic. In atmosfera teatruluĭ sĕŭ, saltă o lume de divinităț sinistre, care se agită în jurul sceneĭ. De aci caracterul de mărime extraordinară al acestor acțiunĭ. Ele sunt vaste : cataclisme de popoare, asediĭ de orașe, suplicĭĭ de uriașĭ, etc. Trebuia această proporțiune nemĕsurată unor acțiunĭ, în care mâna invizibilă a uneĭ puteri supreme, avea rolul predominant. De aci mărimea neobĭcĭnuită a personagiilor care conduc aceste acțiunĭ : ele trebuiaŭ să aibă o figură excepțională în lupta inegală în care eraŭ angajate.

Dintre toate ideile religioase care stăpînesc creațiunile luĭ Eschyl, cea maĭ generală este aceea a *fatalităț*. Este antica credință în existența uneĭ puteri superioare discreționare, care prezidă la toate revoluțiunile lumiĭ, credință pe care o găsim și în epopee și istorie. In privința aceasta, Eschyl nu este decât interpretul religiuniĭ populare. Lucrurile omenești sunt supuse la legile acesteĭ puteri fatale induplecabile și invincibile. Douĕ dintr'însele, sunt cu deosebire expuse cu o rară energie, în compozițiunile atât de puternice ale acestuĭ poet : e *gelozia zeilor* și *ereditatea crimeĭ*.

Cea d'întăĭ ne este admirabil pusă în scenă, în *Prometheŭ Încătușat*, una din cele maĭ grandioase concepțiĭ ale teatruluĭ grec și poate cea maĭ profundă, cea maĭ mare și maĭ teribilă creațiune poetică.

A doua, ne este înfățișată în toată oroarea eĭ, în legenda Atrizilor, cu atâta putere și mărime, încât astăzĭ, după douĕ miĭ de anĭ și maĭ bine, *Orestia* rĕmâne cea maĭ teribilă dramă.

Dar dacă Eschyl este un credincios fidel al religieĭ strămoșilor, pe care o interpretează cu veneraţiune, nu e maĭ puţin adevĕrat, că numeroasele contradicţiĭ ale acesteĭ religiĭ, rĕsunaŭ dureros în sufletul sĕŭ și-l torturaŭ. El se întreabă de unde vine rĕul în lume, pentru că zeiĭ pot ceea-ce voesc și eĭ voesc binele. Isbit de spectacolul acesta al suferinţelor inexplicabile, pe care i-le prezentaŭ vechile mituriĭ tratate de dînsul, el caută să scoată pe Dumnezeul adevĕrat din mijlocul acestor divinităţi tiranice, să prindă în dezordinea aparentă a lucrurilor, o Providenţă, justiţia în tablourile sângeroase ale actelor fatale. Tendinţa aceasta de a pune în acord legenda cu morala' se poate studia maĭ ales în *Prometheŭ Încătușat* și în *Eumenidele.*

Această tendinţă ne arată profunda religiozitate a geniuluĭ luĭ Eschyl, care isbutește a satisface sufletul în prada celor maĭ dureroase agitaţiunĭ, printr'o conciliare a legeĭ morale cu aceste acţiunĭ fatale, sfîrșind prin a realiza dubla armonie a lumiĭ cosmice și morale, care formează isvorul cel maĭ puternic al inspiraţiuniĭ sale. Din această credinţă ese moralitatea care circulă în toate piesele luĭ Eschyl, zelul sĕŭ pentru justiţie, cultul sĕŭ deosebit pentru divinităţile ocrotitoare ale dreptuluĭ.

Să vedem chipul în care poetul realizează această conciliare, în cele douĕ drame amintite maĭ sus.

Prometheŭ Încătușat, nu este decât punerea în scenă a mituluĭ acestuĭ titan, așa cum îl găsim în Hesiod, mărit de sigur prin imaginaţiunea extraordinară a luĭ Eschyl. In Hesiod, titanul este un fel de personificaţiune a omenirii la origina eĭ, armată cu inteligenţa, luptând în zadar contra puteriĭ luĭ Zevs, dar câștigând chiar în înfrângerea sa, principiul știinţeĭ și al industrieĭ, focul, pe care'l obţine cu toată ura zeilor. Prometheŭ torturat, va fi liberat de alt reprezentant al omeniriĭ, de Heracle. Această liberare e semnul clemenţeĭ divine. Astfel Hesiod, alăturĭ de explicaţia mitică a origineĭ rĕuluĭ fizic și moral în lume, exprimă și o idee de mîntuire și de bine.

Aceste ideĭ, cu oare-care deosebirĭ de detaliĭ, se regăsesc în Eschyl. El compuse o trilogie pe tema lor, trilogie din care ni s'a păstrat numaĭ drama de mijloc, aceasta de care vorbim, cea maĭ violentă de sigur din toate.

Ideea religioasă și morală din Prometheŭ al luĭ Eschyl, cum o arată în magistralul sĕŭ studiŭ, Jules Girard, se prezintă sub o dublă faţă, după cum se examinează din punctul de vedere al omuluĭ, saŭ din acela al zeuluĭ care guvernă lumea. «De-o parte, zice Girard, ea arată cum a fost determinat locul omuluĭ în lume și explică de asemenea contradicţiunile natureĭ sale; de cealaltă, arată constituirea uneĭ puterĭ supreme desăvîrșite și întărite prin posesiunea inteligenţeĭ. Aceste douĕ puncte de vedere, se unesc într'o tendinţă comună spre armonie».

In admirabilul dialog dintre Prometheŭ și Oceanide, titanul zugrăvește în culorĭ sinistre, infirmitatea neamuluĭ omenesc înainte de cunoașterea foculuĭ. El iniţiază pe oamenĭ la toate lucrările, aruncă jugul de gîtul boilor, frîul în gura caluluĭ, corabia ușoară pe valurile agitate ale mării, inventă pentru dînșiĭ scrierea

și numerile. Unul din bunurile cele mai mari cu care îi înzestră titanul, este speranța, care-i susține în dificultățile vieții, făcêndu-le iluzie asupra soarteĭ lor și împedecându-i de a cădea iarăși, prin descurajare, în inerția primitivă.

Intreaga istorie a desvoltăriĭ progresive a neamuluĭ omenesc, ne este schițată în acest dialog. Omenirea însăși se glorifică, prin vocea titanuluĭ, de toate inveațiunile și cuceririle eĭ, prin care 'și supune natura.

Sacrificându-se pentru binele oamenilor, luptând în potriva puteriĭ suverane a mareluĭ zeŭ, Prometheŭ devine o personificațiune a omeniriĭ, agitată în durerile și mizeriile care o împresoară încă de la naștere, în năzuința sa spre ideal. Din slabĭ și ignoranți cum eraŭ până aci, lipsiți de orĭ și ce armă care să-ĭ susțină în agitațiunile vieții, oameniĭ devin puternicĭ și inteligenți, de îndată ce ajung în stăpânirea foculuĭ. Acum luminile civilizațiuniĭ încep a străbate prin atmosfera obscură a neștiinței și neputinței, înlăturând obstacolele care-ĭ împedecaŭ progresul, și gîndirea, acest sublim privilegiŭ, pe care omenirea singură îl împărtășește cu zeiĭ, o ridică atât de repede din starea eĭ de slăbiciune, în cât atrage atenția nemuritorilor chiar.

Toate aceste progrese însă, se fac cu prețul suferinței; legile naturiĭ violate cereaŭ o expiare după anticele decrete. Expiarea aceasta, suferința unită inevitabil cu progresele omeniriĭ, este reprezentată prin chinuirea voluntară a luĭ Prometheŭ. Tabloŭ sublim al sbuciumărilor omeniriĭ neputincioase, al sforțărilor eĭ crude pentru a se adapta mai bine la condițiile vieții, imagină patetică a durerilor care o costă sondarea misterelor profunde ale Universuluĭ!

Unirea aceasta a inteligenței și omenireĭ, atât de scump plătită, trebue însă să sfîrșească printr'o îndulcire. Suferința nu va fi perpetuă. Va veni un timp de clemență, când zeul suprem va libera pe titan. Liberarea luĭ Prometheŭ, îndeplinită în ultima parte a trilogieĭ luĭ Eschyl, va fi un act de ertare și în același timp glorificarea omeniriĭ. Aceasta, ridicată din starea de inferioritate în care o aruncase disprețul zeilor, răscumpărată de imperfecțiunile eĭ prin sacrificiul voluntar al titanuluĭ, va adora de acum o divinitate bine-voitoare.

Astfel se încheie această grandioasă creațiune, într'adevĕr punct culminant al teatruluĭ grec, cum o numește Saint Victor, tragedie profundă și înaltă.

Gîndirea generală care 'l conduce pe Eschyl în această piesă, este de a arăta cum inteligența s'a asimilat zeuluĭ suprem și oamenilor. La cel d'întâĭ asimilarea e complectă; la oameni ea este incomplectă. Din acest contrast ese un acord care e baza ordineĭ morale. Oameniĭ, acești frați desmoșteniți aĭ zeilor, se apropie de eĭ prin inteligență. Prometheŭ, reprezintă lupta lor contra forțelor care voesc a-ĭ sdrobi, rezistența lor trufașe și apoĭ năbușirea acesteĭ trufiĭ escesive, pentru a primi locul ce le era rezervat în organizarea lumeĭ. Conciliarea aceasta care termină legenda «va fi—zice Girard—inaugurarea legeĭ nouĭ, care fără a aboli complect vechea lege și fără a distruge slăbiciunea incurabilă a omeniriĭ, va îndulci sentința care consacră o inferioritate originală, unind cu speranța și ideea binelui, încrederea în bunătatea stăpînuluĭ suprem».

Dar creațiunea în care conștiința poetuluĭ se arată într'un mod strălucit

corectând tradițiunile anticeĭ sale religiunĭ, purificându-le, pentru a le pune în acord cu trebuințele sufletuluĭ sĕŭ, nutrit de legile uneĭ morale superioare, este *Orestia*, cea maĭ puternică dramă a luĭ Eschyl, și în acelașĭ timp cea maĭ complectă expresie a sistemuluĭ sĕŭ dramatic.

Toate ororile fatalităților, toate monstruozitățile legeĭ talionuluĭ, se 'ncrucișează într'o urzeală nedescurcabilă în această magnifică trilogie, care pune în scenă sfîrșitul istorieĭ familieĭ Pelopizilor și Atrizilor. Destinul, în rigoarea sĕlbatică pe care 'i-o dă credința acelor timpurĭ îndepărtate, domnește în desfășurarea succesivă a acesteĭ drame, cu un despotism barbar; el crează generațiunĭ de criminalĭ, în această familie, pe care ereditatea crimeĭ o strînge din ce în ce maĭ mult în cercul fatal al omoruluĭ, din care pare că nu va maĭ eși nicĭodată.

Lanțul neîntrerupt al acestor crime ereditare, care în timpurĭ imemorabile începe cu Tantal, sfîrșește în cele din urmă cu Oreste.

Agamemnon e ucis de soția sa, care prin aceasta rĕsbună moartea Iphigenieĭ; Oreste e împins la crimă de o forță invizibilă pentru a rĕsbuna sângele tatăluĭ și culpabil la rîndul sĕŭ de paricid, va trebui să expieze sângele mameĭ sale.

Rolul de căpetenie în drama luĭ Eschyl, îl joacă *Eriniile* sau *Furiile*, cele maĭ sinistre divinităților ale lumiĭ infernale. Rĕsbunătoare ale omoruluĭ, rolul lor prin excelență este urmărirea paricizilor, pe care 'l găsim în cele maĭ vechĭ legende.

Toate crimele care revin din generație în generație în această nenorocită familie, sunt opera Furiilor, servitoare implacabile ale acesteĭ legĭ inflexibile care reclamă sângele pentru sânge. Cu deosebire acțiunea lor ne apare în toată teroarea eĭ, în ultima parte a trilogieĭ luĭ Eschyl, numită după numele lor. Aci își găsesc terenul cel maĭ propriu pentru desfășurarea acțiuniĭ lor rĕsbunătoare, manifestată cu toată furia sĕlbatică pe care trebuia să le-o escite în gradul cel maĭ înalt, comiterea unuĭ paricid.

Această ultimă parte care încheie grandioasa concepție a luĭ Eschyl, expusă cu atâta putere, însoțită de aparatul extraordinar al spectacoluluĭ, grație uneĭ imaginațiĭ excepționale, trebuia să pună capĕt în fine desbaterilĭ dramatice care avea loc în sufletul spectatorilor, să satisfacă conștiința lor în căutarea legeĭ ordineĭ morale, prin tumultul acestor consecințe ale perpetuității crimeĭ impuse de inexorabila lege, care vrea omor pentru omor.

Această stare de neliniște morală se produce de la început chiar, la vederea omuluĭ împins fatal spre crimă și totușĭ responsabil.

Conștiința poetuluĭ, se revoltă încă în „*Agamemnon*“ contra acesteĭ condamnărĭ fatale a inocentuluĭ. «Este, zice dînsul, la oamenĭ un vechiŭ cuvînt, că o mare și perfectă prosperitate, produce și nu rĕmâne sterilă, că dintr'o fericită soartă ese vlăstarul uneĭ insațiabile durerĭ. Cât pentru mine, am o altă idee. Acțiunea nelegiuită produce și lasă după ea multe acțiunĭ nelegiuite ca și mama lor; dar din familia dreptuluĭ, ese totdauna o justă și frumoasă posteritate.» Iată decĭ, cum poetul se ridică în potriva legeĭ compensațiunilor oarbe și caută

a stabili alta mai morală. Nu din simpla și brutala compensare între fericire și nenorocire, ci dintr'o cauză morală, va eși pedepsirea, acțiunea rĕsbunătoare a divinității. Este strigătul conștiinței deprimate de spectacolul nesfîrșit și inexplicabil al ereditățiĭ crimeĭ, în care vedem această tortură interioară a sufletuluĭ omenesc în urmărirea unuĭ ideal maĭ pur și maĭ adevĕrat, căutând să conceapă o Providență inteligentă în bunătatea ca și în rigoarea eĭ.

Eĭ bine, în fața spectacoluluĭ acesteĭ alianțe monstruoase a inocenței și a crimeĭ, conștiința trebuia să se ușureze; trebuia să se zdrobească în fine acest lanț fatal al crimelor involuntare, impuse de fatalitate, care apăsa sfîșietor asupra tuturor descendenților uneĭ familiĭ, cufundând-o în abisul durerilor fără de sfîrșit.

Deja după moartea Clytemnestreĭ și a luĭ Egisth, corul, într'un imn la adresa justiției, lasă să se vadă încrederea sa că succesiunea nenorocirilor se va sfîrși și Oreste va fi cel din urmă pe care fatalitatea crimeĭ îl va atinge. El arată chiar mijlocul prin care se va realiza acest lucru: expiațiunea clementă, înlocuind expiațiunea prin crimă.

Oreste va veni la Delphi, condus de Apollo, complicele sĕŭ în crima pe care a comis-o, căcĭ el 'i-a sugerat și nutrit rĕsbunarea odioasă, făcêndu-l să cadă în urmărirea Furiilor. Apollo intervenind și purificând pe Oreste, spălând sângele de care se mînjise prin apele luĭ lustrale, personifică o evoluție nouă a conștiinței, un progres de umanitate în elenism.

Pornit de aci, sub protecția zeuluĭ lumineĭ, care alungă cu razele-ĭ dîvine sombrele fantome infernale, încarnate în delirul furieĭ lor sĕlbatice, Oreste, găsește azil în Athena, înbrățișând statua zeiteĭ fecioare și clemente, Pallas-Athene. Inaintea Areopaguluĭ, tribunal suprem instituit de zeiță și prezidat de dînsa, se desbate procesul între Oreste și Furiĭ. Acestea 'șĭ susțin cu energie drepturile lor asupra asasinuluĭ, Apollo pledează pentru dînsul, și Athena se pronunță în favoarea luĭ. Inculpatul e achitat și sentința care se dă în acest impozant tribunal va fi proclamarea uneĭ justițiĭ nouĭ maĭ umane și abolirea decretelor fatale ale destinuluĭ orb, care arunca pe om în drumul sângeros în care 'l angaja o primă greșeală.

Eriniile se revoltă în fața acesteĭ hotărîrĭ care le dezarmează, protestă cu furie în contra acesteĭ sentințe și amenință orașul cu toate calamitățile violenteĭ lor. Pallas-Athene le vorbește cu seninătate și mărinimie, promițându-le temple și onorurĭ, pentru a le convinge să abdice la ura lor înverșunată. E o admirabilă luptă, între inteligența senină și demența sĕlbatică. In cele din urmă Furiile cedează și un sanctuar ridicat la porțile Atheneĭ, le va onora sub numele de Eumenide, «Bine făcĕtoare».

Astfel rezolvă pietatea luĭ Eschyl, această teribilă enigmă care tortura sufletele credincioșilor și drama luĭ sfîrșește prin această întronare a justițieĭ umane, care sdrobește ereditatea pedepseĭ. Omul nu poate să suporte totdauna jugul sângeros al trecutuluĭ. Dacă decretul Destinuluĭ implacabil îl aruncă în suferință, aceasta nu va putea fi perpetuă. El își va putea rescumpĕra greșelele prin expirare și prin credința în bine.

Tribunalul instituit de zeiță, va rĕmâne cea mai înaltă instanță a justiției Atheneĭ. Eschyl în această piesă face și operă de patriot: amintind consacrarea religioasă a acestuĭ august tribunal, amenințat în acel timp de progresele democrației, îl apără și reabilita înaintea Athenienilor.

Iată cum se conciliază această dezordine aparentă a lucrurilor omenești, cu armonia generală a lumiĭ, în această dramă a luĭ Eschyl, desfășurată în scenă cu toată puterea extraordinară a geniuluĭ sĕŭ, care face diutr'însa cap-d'opera teroareĭ; astfel se luminează conștiința abătută sub greutatea copleșitoare a contradicțiunilor dureroase, între culpabilitatea fatală și responsabilitate.

In această privință, desnodămîntul Orestieĭ se aseamănă cu acela al luĭ Prometheŭ. Ambele drame sfîrșesc printr'o conciliare favorabilă omeniriĭ, printr'o ușurare a conștiinței turburate, printr'o satisfacere legitimă a aspirațiunilor omuluĭ către bine și fericire.

Prin aceste înalte ideĭ morale, prin această divină religiositate a sufletuluĭ sĕŭ, tragedia luĭ Eschyl, ne apare în acea mărime superbă, care'l ridică în locul de frunte printre geniile omeniriĭ. Poezie sublimă, care din fondul legendelor misterioase ale unuĭ timp semi-barbar, ne desfășură spectacolul dureros al sufletuluĭ omenesc, neliniștit de progresele sale morale și religioase, poezie plină de învățăminte, care recomandă spiritului nostru studiul teatruluĭ Grec, ca un fecund isvor de educațiune morală.

III

Dacă de la Eschyl trecem la *Sofocle*, observăm că tendința aceasta de ameliorare a puteriĭ fatale, de perfecționare a ideilor morale și religioase, se realizează complect. Elementul divin, care joacă rolul preponderant în tragediile luĭ Eschyl, nu este înlăturat nicĭ de Sofocle; dar modul în care dînsul face uz de acest element, contribui a-ĭ micșora importanța. De unde zeiĭ ocupaŭ totdeauna planul întâĭ al sceneĭ luĭ Eschyl, la Sofocle eĭ vin pe planul al doilea, lăsând deplină libertate activității omuluĭ. Acțiunea pieselor sale aparține acestuia, care pentru prima dată ia locul de căpetenie în dramă, loc pe care îl merită ca singurul și adevĕratul actor în marea scenă a lumeĭ.

Puternicul resort al acesteĭ tragediĭ nouĭ, este voința omuluĭ redusă la singurele eĭ forțe. Zeiĭ continuă a'șĭ exercita puterea lor asupra omuluĭ și cel mai înțelept lucru este a se teme de dînșiĭ, a'șĭ stăpâni pasiunile și a observa justiția. Acelașĭ respect religios pentru puterile divine, stăpînește pe Sofocle ca și pe Eschyl; dar respectul acesta nu e amestecat la dînsul, cu acea teroare care'l însoțește la Eschyl, rezultată din rigoarea inflexibilă a legeĭ morale.

Zeiĭ luĭ Sofocle apar sub trăsăturĭ nouĭ, nu mai sunt barbarĭ ca aceĭ vechĭ idolĭ cruzĭ aĭ miturilor primitive; eĭ ne apar transfiguraţĭ, idealizaţĭ, prin grația și noblețа geniuluĭ elenic, care în epoca în care trăia poetul, transformase totul. Schimbarea aceasta e în deplin acord cu armonia generală care domnea în lumea greacă. Toate formele vieţeĭ publice și private se refac în Athena liniștită

și senină, după epoca sbuciumată a luptelor titanice susținute de dînsa. O rază de lumină divină se răspîndește asupra eĭ, îndulcind toate formele grosolane, îndreptând toate imperfecțiunile, modificând tot ceea-ce era primitiv și aspru Lumina aceasta se resfrânge și în creațiunile poetice ale timpuluĭ, icoană fidelă a vieții luĭ sufletești și divinitățile operilor luĭ Sofocle, aŭ bunătatea și maestatea divină, pa care o respiraŭ figurile lor ideale, eșite de sub dalta genială a luĭ Phidias.

De aci caracterul deosebit cu care se prezintă creațiunile luĭ Sofocle: ele sunt oglinda fidelă a pasiunilor, a agitațiunilor și luptelor sufletuluĭ omenesc. Sofocle lăsând de o parte interesele naționale care glorificaŭ trecutul și pe care le redeșteptaŭ operele luĭ Eschyl, caută a da miturilor o întindere universală și prin aceasta eternă. Iar dacă arta sa ne prezintă suflete neobicĭnuit de marĭ și puternice, agitate de emoțiunĭ excepționale, în cât poetul a putut pe drept să spună că a reprezentat pe oamenĭ așa cum ar trebui să fie, ele sunt însă zugrăvite în colorĭ atât de adevĕrate, în cât orĭ-ce suflet omenesc se poate recunoaște într'însele.

Tragedia luĭ Sofocle, se pune cu totul în lumea oamenilor, de aceea eroiĭ sĕĭ sunt diferiți de aĭ luĭ Eschyl. La acesta conflictele morale sunt așa de violente în cât oamenii nu's de ajuns pentru a le personifica: iată de ce introduce așa de des pe zeĭ în scenă. Eroiĭ luĭ Sofocle sunt oamenĭ; el excelează în special în a zugrăvi sentimentele nobile, unind forța cu demnitatea, durerea cu resemnarea

Revoluțiunea aceasta operată în sînul tragedieĭ luĭ Sofocle, se poate urmări bine în toate operile rĕmase de la dînsul.

Dacă luăm pe *Ajax*, vedem că poetul ,voind să ne prezinte ultimile evenimente ale vieții erouluĭ, nu alege nebunia luĭ, care e opera zeilor, ci moartea sa voluntară. Acest gigant între eroĭ, acest colos de care săgețile se frâng și lăncile se 'ndoaie, se face culpabil din cauza mîndrieĭ luĭ excesive. «Cu zeiĭ și un laș va învinge, eŭ n'am nevoe de eĭ» rĕspunde dînsul tatăluĭ sĕŭ, care-ĭ recomandă să învingă cu ajutorul zeilor. Greșala luĭ este expiată prin moarte. Hotărîrea sa energică de a se sinucide, când se trezește în trista realitate în care 'l aruncase ironia zeilor, hotărîre pe care nicĭ sentimentele de afecțiune părintească nu 'i-o pot schimba, e o trăsătură maĭ mult a acestuĭ temperament eroic și violent, care nu se umilise nicĭodată.

In *Filoctet* de asemenea voința erouluĭ formează resortul principal al întregeĭ acțiunĭ.

Electra comparată cu *Coeforele* luĭ Eschyl, ne prezintă într'un mod evident caracteristica arteĭ sofocleiane. La Eschyl principalul actor al acțiuniĭ nu putea fi altul decât Oreste, dat fiind că dînsul era instrumentul rĕsbunăriĭ divine; la Sofocle însă, unde influența zeilor se retrage în fundul sceneĭ, protagonistul pieseĭ nu putea fi decât Electra, căcĭ dînsa nu are alt motiv de acțiune decât conștiința sa. Sentimentele de afecțiune profundă care-ĭ amintea nobila imagînă a părinteluĭ sĕŭ, oroarea vieții pe care o ducea mama asasină cu amantul eĭ sub ochiĭ sĕĭ, eraŭ atâtea puternice stimulente care-ĭ excitaŭ dorința de rĕsbunare, într'un grad maĭ înalt poate, decât ordinul unuĭ oracol.

In *Oedip-Rege*, acțiunea se reduce la descoperirea crimelor luĭ Oedip. Schimbarea care se operează în sufletul luĭ Oedip în urma acesteĭ descoperirĭ, e punctul culminant al tragedieĭ. La începutul pieseĭ, regele ne apare într'o atitudine superbă, cu o încredere oarbă în valoarea sa personală; la sfîrșitul eĭ, umilirea și onoarea dată pe față a vieții luĭ monstruoase, îl aruncă în disperarea cea maĭ mare. Starea sufletească prin care trece Oedip în urmărirea acesteĭ descoperirĭ a crimelor sale proprii, îndoiala care într'un moment năvălind în sufletul sĕŭ după o conversațiune cu Jocasta, îl sbuciumă violent, criza aceasta teribilă care 'l turmentează, e admirabil analizată de Sofocle.

Oedip-la-Colona care formează urmarea luĭ Oedip-Rege, coprinde aproape aceeașĭ idee fundamentală ca și Eumenidele luĭ Eschyl. E tot o liberare de jugul fatalității, tot o purificare prin suferință. La începutul tragedieĭ găsim un bĕtrân mizerabil, nenorocit, orb, rătăcind din loc în loc, gonit de pretutindenĭ, ne-avênd alt sprijin decât brațul uneĭ fiice devotate, tovarășa luĭ de mizeriĭ; la sfîrșit, acest nenorocit e glorificat, apoteozat.

Sofocle nu are însă inspirația religioasă a luĭ Eschyl. Achitarea luĭ Oreste era o îndulcire a legeĭ care conduce omenirea, ertarea luĭ Oedip, nu'l privește decât pe dînsul.

Antigona, cap-d'opera teatruluĭ luĭ Sofocle, ne prezintă voința de fer a eroineĭ, care se sacrifică cu convingerea adîncă că se devotează uneĭ cauze drepte. Inflexibilitatea aceasta pe care o moștenește de la Oedip, este caracterul distinctiv al Antigoneĭ. Nicĭ un pretext, nicĭ o amenințare, nu o poate întoarce din hotărirea eĭ, căcĭ e încredințată până în adîncul sufletuluĭ, că îndeplinește prescripțiunile celeĭ maĭ sfinte dintre legĭ. In admirabilul eĭ interogatoriŭ, pronunță la adresa luĭ Creon celebrele cuvinte: «N'am crezut că edictele tale sunt maĭ presus de legile nescrise și imuabile ale zeilor, pentru că tu nu eștĭ decât uñ muritor. Ele nu există de azĭ, nicĭ de erĭ, ci din toate timpurile". Cuvinte sublime, care resunând pentru prima dată în antichitate, revelară lumiĭ aceste legĭ superioare înnăscute, ne-scrise pe nicĭ o tablă, decretate de nimenĭ, dar care rezidă în fundul sufletelor drepte și pe care nicĭ-o putere omenească nu le va putea nimici.

Astfel este tragedia luĭ Sofocle, care ne arată un moment însemnat în evoluția spiritului grec. Figurile gigantice care umpluseseră cu umbrele lor misterioase scena luĭ Eschyl, se retrag în fine treptat-treptat, pentru a face loc figurilor maĭ ideale ale luĭ Sofocle. Poezia acestuia, ne înfățișază o imagină maĭ nobilă a omuluĭ, care în mijlocul emoțiunilor celor maĭ violente și maĭ dureroase are totușĭ conștiința libertățiĭ sale. De îndată ce devine astfel stăpînul propriilor luĭ acte, omul își găsește un puternic sprijin moral în sufletul sĕŭ chiar, un nesecat isvor de rezistență activă, susținută prin voința sa; nu maĭ vedem acea rezemnare pasivă, la care era redus personagiul uneĭ acțiunĭ conduse de o mână invizibilă, deprimat prin conștiința imposibilității de a înfrunta decretele imuabile ale uneĭ puterĭ fatale

Tragediile luĭ Sofocle sunt așa dar zugrăvirĭ psichologice; printre poețiĭ

antichității, este acela care s'a coborît mai mult în fundul inimeĭ omenești, descoperind lumea ascunsă a sentimentelor și patimilor. Prin modul cum le desvoltă în teatru, este poate singurul a cărui poezie, are o întindere morală mai generală și neperitoare.

IV

Să vedem acum pe *Euripide*, cu care vom încheia studiul de față.

Contimporan cu Sofocle, tragedia sa ne prezintă totuși un caracter cu totul nou. Sofocle este între greci cel mai pios și mai luminat. Unitatea gîndirii grecești se rupsese în timpul său: de o parte filo ofii, aruncaŭ un superb dispreț religiuneĭ tradiționale, de cealaltă parte poporul păstra încă credința și veneraținnea zileĭ luĭ Homer și Hesiod. In această situațiune, Sofocle ține o cale mijlocie, între excesele superstițiuniĭ și polemica spirituluĭ luminat contra tradițieĭ. Inovațiunile sale fuseseră prudente și conforme spiritului dramei naționale și religioase. Euripide însă nu păstra această măsură. Discipol al luĭ Anaxagora și amic al luĭ Socrat, nutrit cu înaltele lor ideĭ filosofice, Euripide erea înclinat să reflecteze asupra naturiĭ lucrurilor omenești și divine. Intr'o societate în care gustul de analiză ingenioasă, de discuțiunĭ subtile și de argumentațiunĭ paradoxale, poseda spiritele cele mai marĭ, inteligența fină a luĭ Euripide, trebuia să'l arunce inevitabil în această atitudine pe care o ia față de tradițiile legendare. Convingerile sale filosofice trebuiaŭ neapărat să intre în conflict cu legenda. De aci trebuința de a aplana acest conflict, care ne explică unul din caracterele isbitoare ale tragedieĭ luĭ Euripide: la fiecare moment el ne apare sub masca personagiilor sale care devin adesea un fel de sofiști, discutând și argumentând.

«Când de la Sofocle trecem la Euripide—zice Saint-Victor—se pare că din Acropolea acoperită de sanctuare și de imaginĭ divine, coborĭ în sgomotoasa agora resunând de pledoariĭ și de controverse.»

Euripide nu putea rămâne străin de interesele cetățiĭ și e preocupat de situația politică a Atheneĭ. Eschyl trăise în atmosfera pură a marilor războae, care impusese tăcere luptelor de p rtide; el nu putea așa dar, decât să glorifice virtuțile concetățenilor sĕĭ, să venereze înțelepciunea șefilor care-ĭ conduseseră. Sofocle trăește în cea mai plină expansiune de strălucire a cetățiĭ, după trecerea furtuneĭ; el vĕzu pe Pericles, geniul protector al acesteĭ cetățĭ, care prin autoritatea sa stăpînea poporul, insuflându-ĭ supunere și respect. Trebuia dar să aibă aceeași venerație pentru șeful înțelept. Euripide însă prevĕzu apropiata ridicare a demagogieĭ, el semnală pericolul, îl discută și operile sale sunt pline de această turburare, care agita atuncĭ spiritele. Calamitățile aduse de întreprinderile nebune ale poporuluĭ neînfrînat, victima demagogilor nerușinați, îĭ smulse strigăte de protestare și de veștejire a guvernămîntuluĭ mulțimiĭ.

Dar mai ales religia trebuia să atragă atenția poetuluĭ: ea era într'adevĕr baza tradițiilor din care'și lua subiectele. Elev al filosofilor, el era prea depărtat de ideile trecutuluĭ, pentru ca să creadă cu convingere într'însele. Spectacolul

lucrurilor omenești aruncate în vîrtejul violențelor și nedreptății, repartiția arbitrară a bunurilor și relelor, triumful sceleraților, toate acestea, revoltaŭ conștiința poetuluĭ în potriva edificiuluĭ șubred al tradițiilor religioase și o obiecțiune puternică fu opusă de dînsul contra religieĭ statuluĭ:—Zeiĭ pot saŭ nu pot să împedece aceste continuĭ violărĭ ale justițieĭ, care sunt istoria chiar a omenirĭĭ? Dacă o pot și n'o fac, atuncĭ nu sunt drepțĭ, nu sunt zeĭ; dacă n'o pot, puterea lor e nulă și nu sunt zeĭ.—De aci spiritul sceptic, care circulă pretutindenĭ în operile luĭ Euripide, în contrazicere cu legendele. Cum să nu se recunoască că acești zeĭ pe care ni-ĭ arată legendele, sunt inferiorĭ, că nu merită respectul și veneratia oamenilor? De altă parte însă, poetul nu se putea dispensa de acest depozit de povestirĭ legendare, răspîndite și acreditate în toate țărțile Grecieĭ, isvorul oricăreĭ poeziĭ; el le menține decĭ, de nevoe, dar le coboară din această pură regiune, în care le ridicase imaginația senină a luĭ Sofocle. Euripide protestă contra lor, le critică, le denaturează amestecându-le cu intrigĭ josnice, dându-le desnodămînturĭ arbitrare. Din culisele teatruluĭ sĕŭ, eșĭ *deus ex machina*. Eschyl pune în scenă pe Eumenide cu toată asprimea antică și obține cel maĭ puternic efect; Euripide prin gura Electreĭ, declară că acestea sunt pure creațiunĭ ale imaginațieĭ.

Constatând acest punct de privire în care se pune Euripide pentru a'șĭ explica acțiunile omenești, această slăbire a credințeĭ tradiționale, vom înțelege noul resort al acesteĭ tragediĭ diferite de cele ce aŭ preces-o. Nu vom maĭ găsi la Euripide conflictul energiilor morale, pe care Eschyl și Sofocle îl expuseseră cu atâta profunzime, ci pasiunĭ personale, situațiunĭ particulare. Idealul se șterge și personagiile acesteĭ nouĭ tragediĭ ne apar desbrăcate de orice mărime, pe care le-o putem reclama în calitate de eroĭ. La Eschyl ele eraŭ de o proporție și de un aspect extraordinar; la Sofocle sunt idealizate, înconjurate de această noblețĕ, pe care seninătatea spirituluĭ poetuluĭ, o reflecta chiar asupra caracterelor maĭ puțin nobile. Eĭ bine, Euripide ne zugrăvește aceste personagiĭ, absolut ca oamenĭ. Eroiĭ sunt coborîțĭ de dînsul din această regiune divină, superioară, proprie idealuluĭ și perfecțiunĭĭ, pentru a fi târîțĭ în realitatea tristă dar adevĕrată a vieții omenești, așa cum ea ni se prezintă, cu toate slăbiciunile, cu toate imperfecțiunile și mizeriile eĭ. Nicĭodată aceste mizeriĭ nu fură desfășurate pe scenă, în trăsăturĭ maĭ viĭ și maĭ pĕtrunzătoare. Sofocle a putut zice cu cea maĭ mare dreptate: — Am zugrăvit pe oamenĭ așa cum ar trebui să fie, Euripide așa cum sunt.

De aci, una din inovațiunile teatruluĭ luĭ Euripide, este rolul diferit pe care-l joacă corul în piesele luĭ. Corul fusese încă de la începutul tragedieĭ martorul eĭ ideal, menit a-ĭ primi impresiunile și a le transmite spectatorilor; el intervenea când și când în mersul acțiunĭĭ, întrerupând-o, pentru a proclama principiile legeĭ morale. La Euripide își perde acest caracter și această nobilă misiune, pe care o împlinise așa de bine pănă acum. De unde maĭ 'nainte era menit să restabilească totdeauna echilibrul în lupta ce se desfășura, să transmită în sufletul spectatoruluĭ ecoul acesteĭ morale universale al căreĭ interpret era,

acum el abdică la această înaltă funcțiune, devine complicele culpabiluluĭ, ĭ-ascultă planurile criminale al căror secret îl păstrează și pierde acea aureolă de strălucire divină care-l înconjura la 'nceput.

Cu o puternică pĕtrundere de analiză, Euripide se coboară în cele maĭ adîncĭ profunziunĭ ale inimeĭ omenești, pentru a rĕscoli colțul sentimentelor celor maĭ variate care o agită, și a le da la iveală. Această parte a inimeĭ omenești, este neglijată de Eschyl, saŭ cel puțin nu este indicată decât într'un mod rudimentar. Sofocle dă acestor sentimente o importanță maĭ mare, dar le subordonează altora maĭ nobile. Așa d. e. Antigona iubește pe fratele sĕŭ, dar în această iubire e o pietate față de morțĭ, obligațiunea către datoriile de familie, care sunt de un ordin superior. Sentimentele celebrate de Sofocle, sunt excepționale. Cele maĭ comune din contra, acelea care se găsesc la toțĭ oamenĭĭ, sunt reprezentate prin excelență de către Euripide.

Din această înclinațiune a luĭ, de a considera viața omenească în părțile eĭ rele și din preocuparea de a ne desvălui pasiunile care o turmentă în culorile cele maĭ viĭ posibile, rezultă întrebuințarea aceluĭ patetic grosolan, care se adresează maĭ mult simțurilor decât spiriluluĭ și pe care'l condamnă Aristofan.

Subiectul preferat de Euripide fiind zugrăvirea pasiunĭĭ, femeea trebuia să aibă un rol important în acțiunea sa, căcĭ femeea resimte maĭ viŭ pasiunile și este maĭ puțin capabilă a le stăpîni. De aceea, mare parte din piesele luĭ Euripide, aŭ ca titlu nume de femeĭ. El a creat eroinele cele maĭ mișcătoare, a zugrăvit soțiĭ și mame în trăsăturĭ de o gingășie și frumusețe, care aŭ fost imitate numaĭ, nicĭodată întrecute

Iată în liniĭ generale, cum se prezintă drama luĭ Euripide, cu totul diferită de aceea a predecesorilor sĕĭ; iată inovațiunile introduse de dînsul în această dramă, de o varietate necunoscută până atuncĭ, dramă care ne indică termenul final al tragedieĭ grecești, ajunsă în apogeul desvoltăriĭ eĭ.

Prin sentimentele pe care le pune în scenă, prin viile și pateticele zugrăviriĭ ale pasiunilor omenești, prin aceste tablouri isbitoare în care ne desfășură în toată oroarea eĭ, durerea omenească, prin analiza pĕtrunzătoare a inimeĭ, Euripide merită a fi proclamat de Aristot, cel maĭ tragic poet—Τραγικώτατος. El parcurge într'adevĕr, toată gama pateticuluĭ, sfîrșind prin a lăsa în suflet o impresie definitivă de milă și de teroare, cum o vrea legislatorul teatruluĭ grec.

Prin aceste calităților, poezia luĭ Euripide avu o primire călduroasă în toată lumea greacă și rĕmase proverbială *euripidomania* care multă vreme stăpîni pe Grecĭ. Euripide este singurul dintre tragiciĭ Grecĭ, care exercită o influență durabilă, asupra poezieĭ dramatice, în vîrstele următoare: de câteorĭ Romaniĭ scriseră tragediĭ, operile luĭ fură traduse saŭ imitate; în timpurile moderne, aceleași opere, formară isvorul de inspirație al tragedieĭ secoluluĭ al XVII-lea.

Poezie plină de farmec, tezaur de frumusețĭ neperitoare, care descoperite și imitate de atuncĭ încoace, n'aŭ fost încă sleite cu totul, tragedia luĭ Euripide ne atrage în perticular, căcĭ este desvăluirea lumiĭ ascunse a patimilor și senti-

mentelor care ne turbură viața; ca ne atrage cu atât mai mult, cu cât ne putem recunoaște o parte a sufletului nostru, în trăsăturile pe care le împrumută personagiilor ei.

V

Iată în scurt, evoluția drameï attice. Ea se desvoltă în epoca cea mai înfloritoare a vieții grecești, ajungênd cu o iuțeală prodigioasă la punctul său culminant. Cu Euripide, progresul suprem este atins și de acum tragedia va mai trăi încă, dar lipsită de viață și originalitate. Ea rămâne eminamente legată de numele celor trei strălucițï poețï, ale căror sisteme le-am percurs repede. Aceștia aŭ realizat într'adever tot progresul, în cât orï de câte orï se vorbește de tragedia greacă, numele lor revin sub condeiul scriitorilor și criticilor. Am vĕzut ideile fundamentale, în sînul cărora se produse această creațiune, cum s'aŭ modificat treptat de la unul la celălalt poet; fiecare dintr'înșiï, primindu-le prin tradiție, le transformă potrivit aptitudinilor naturale ale spiritului său și stărilor intelectuale și morale a epociï în care trăește; fiecare, pune în reprezentarea acestor ideï, atâta putere de geniŭ și atâta simțire, în cât eï rĕmân, încă la această enormă distanță îndărĕtul nostru, treï gînditorï sublimï aï omenirii, ridicându-se și planând într'o superbă grupă nemuritoare prin lunga noapte a timpurilor.

Nicolae Bănescu.

SF. NICODIM (Tismana)

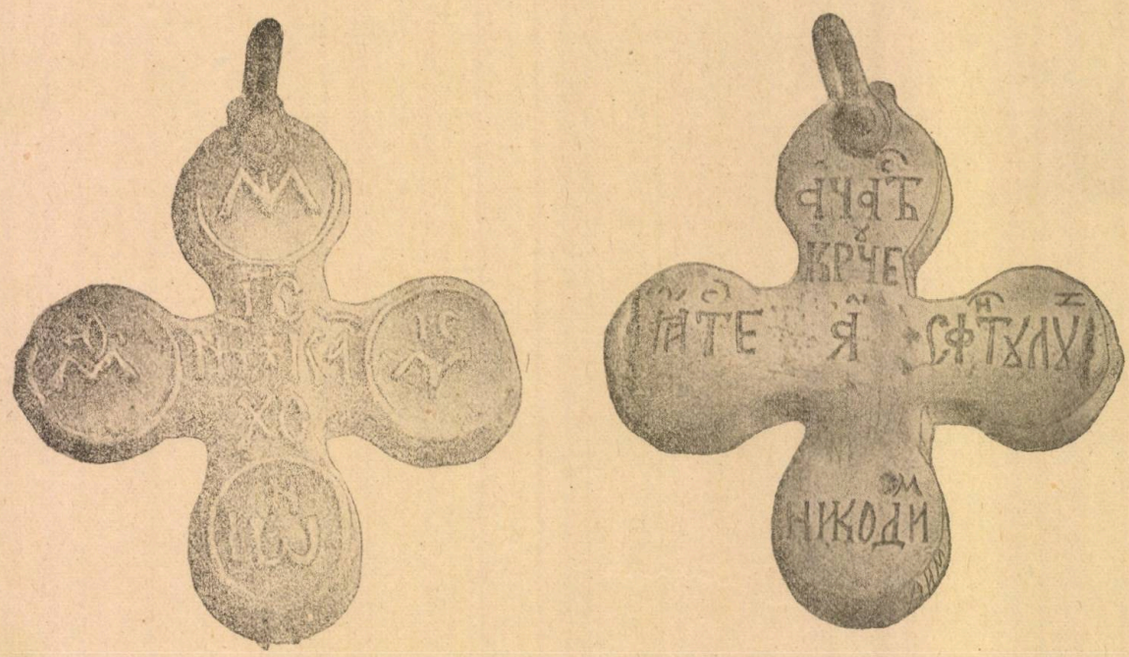

CRUCILE SF. NICODIM

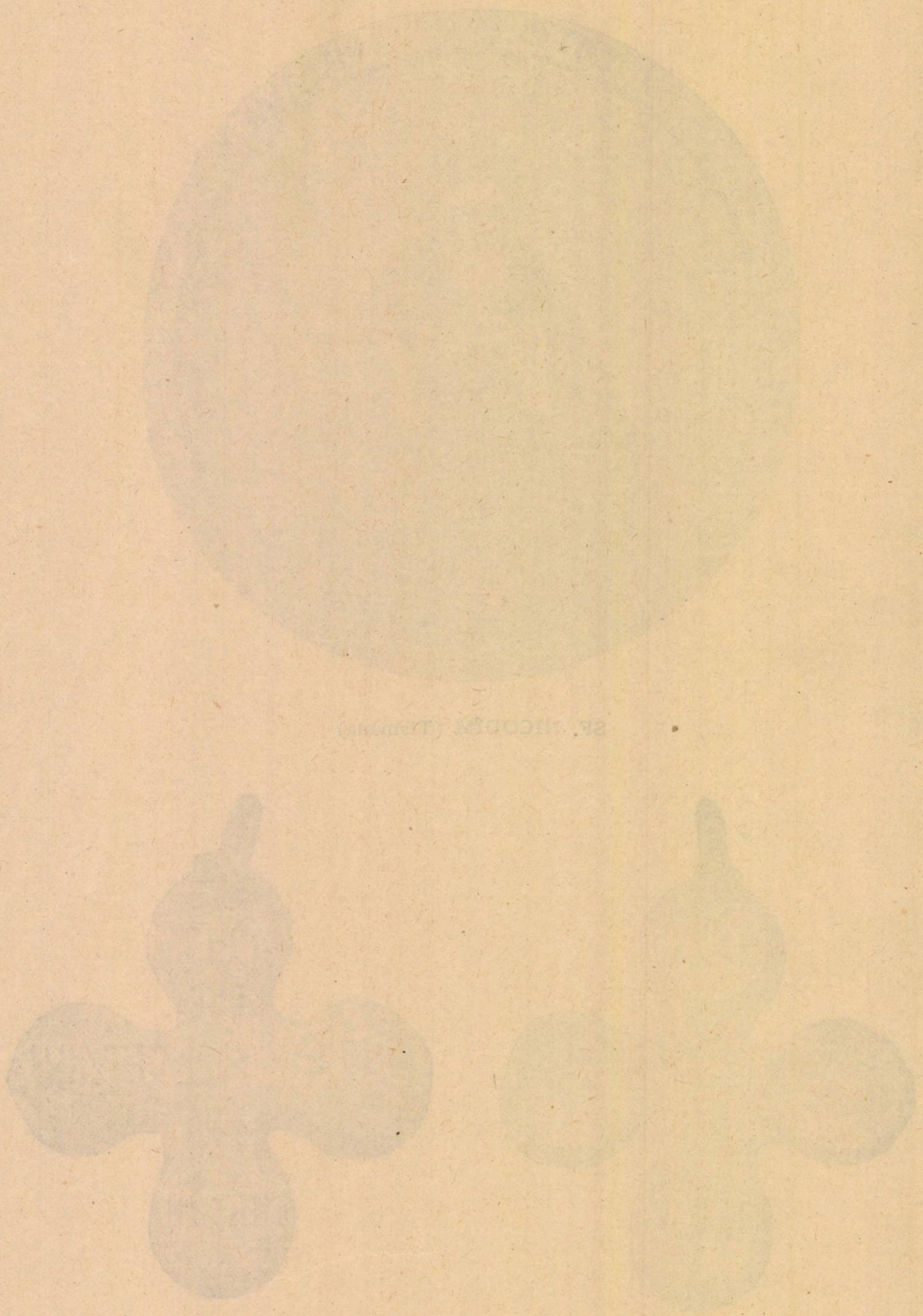

CĂLĂTOARE RÂNDUNELE...

Călătoare rândunele când v'eţĭ duce dela noĭ
Duceţĭ gîndurile mele, duceţĭ dorul meŭ cu voĭ,

Şi le perdeţĭ într'o ţară, unde stele nu 's prin zărĭ,
Unde blânda primăvară nu 'nfloreşte pe cărărĭ

Şi în umbră nu-ĭ isvorul ce doineşte fermecat,
Când îşĭ plânge seara dorul glas de fluer depărtat.

Căcĭ duiosul cânt de unde ce vrăjeşte călătorĭ
Le îndeamnă şi le-ascunde pe cărările cu florĭ,

Ear păstorul ce jeleşte doru-ĭ trist în amurgit,
Cu suspinul luĭ trezeşte visul lor neîmplinit,

Şatuncĭ fie depărtarea cât de mare între noĭ
Luminând steluţe zarea s'ar întoarce înapoĭ.

Ecaterina Pitiş

ROMANUL ROMÂNESC

III [1])

ROMANELE LUI BOLINTINEANU

Am studiat epoca grotescă a *Ciocoilor vechĭ şi noĭ*. Epoca luĭ Bolintineanu a evoluat mult, s'a transformat. In 50 de anĭ societatea română a luat o nouă faţă, un colorit de naţionalism maĭ puternic. E epoca de ideal şi misticism, de poezie vagă şi languroasă, care se potriveşte cu cea din Germania luĭ Jean Paul Richter şi a luĭ Hardenberg Novalis.

Romantismul românesc era de o natură particulară; un amestec, un compromis de moravurĭ galante, străine şi indigene. Atuncĭ veniseră în ţară întâele vlăstare cu cultură şi idealurĭ străine; se întorsese tinerĭĭ trimişĭ pe la universităţile europene, ceĭ maĭ mulţĭ importând a frivolitate franţuzească exagerată ca şi înbrăcămintea lor. Eĭ alcătuiaŭ niştе figurĭ bizare şi ridicule. Femeile române citeaŭ literatura străină şi maĭ ales romanele pe care *Albina* şi *Curierul* le răspîndeaŭ. Fiecare se visa eroină, iubită, cântată de poeţĭ. Saloanele se înmulţiseră, viaţa se deschisese, se occidentalizase. Cine avea oarecare lectură, oarecare inteligenţă, oarecare impertinenţă, era literat, tînĕr de modă, bonjurist, duelgiŭ, visător de castelane spaniole. Nicĭodată poate nu s'a iubit şi nu s'a visat maĭ mult în ţare românească decât în această societate. Eraŭ saloane renumite, împodobite cu mobile de pe la Paris şi Viena, ale căror stăpîne eraŭ de o stîngace dar exagerată cochetărie, trecêndu-şĭ timpul în petrecerĭ frivole, balurĭ mascate şi jocurĭ de cărţĭ.

Maĭ totdeauna se adunaŭ într'o sală spaţioasă, şi la toate mesele se aflaŭ jucătorĭ de toate vîrstele şi de toate jocurile. Se juca preferans illustrée saŭ preferans simplu, vist, vist-preferans, pichet, otuzbir, halbţvelve ecarte, sfikiŭ, panţarola, ghiordum, stos şi altele. Pe fiecare masă eraŭ câte două lumînărĭ şi împrejurul eĭ jucătorĭ, spectatorĭ, bărbaţĭ, copiĭ şi femeĭ; şi jucaŭ mult, jucaŭ pe fise de 20 parale, pe iermilicĭ, şi chiar galbenĭ. Intr'o asemenea societate, dominată de o politică de acelaşĭ calibru, de pretenţiunĭ senioriale şi de abuzurĭ nerusinate, ce literatură se putea naşte? O literatură bolnavă ca

1) A se vedea numĕrul de la 25 August.

societatea. Dar tocmaĭ maladia aceasta a dat naştere uneĭ reacţiunĭ, luptătorilor fanaticĭ, care ne-aŭ adus revoluţia, libertatea şi renaşterea.

* * *

Temperamentul luĭ Bolintineanu, neînfrînat prin vr'o cultură străină şi temeinică, a fost încrustat de multe anomaliĭ şi exaltărĭ contimporane. Poezia şi baladele sale, legendele sale istorice şi fantastice sunt fără pereche în literatura noastră, cu toată difuziunea lor, cu toate concepţiile straniĭ şi maĭ târziŭ obscure, la început într'un stil propriŭ, curat, mlădios, maĭ apoĭ heliadist.

Harpa luĭ Bolintineanu e multicordă: idealist, fantastic, sentimental, romantic, satiric, umoristic, anacreontic, iar nota sa particulară e o mlădiere, o delicateţe mătăsoasă de simţire şi de gîndire, o reverie orientală. Ca prozator de asemenĭ Bolintineanu n'a ocolit nicĭ un gen literar, în chipul contimporanilor sĕĭ. Dar totdeauna opera ĭĭ reflecta sufletul şi era încălzită de soarele inimiĭ şi credinţeĭ luĭ. Romanele sale, care ne interesează în articolul de faţă, fragmentul de roman *Doritoriĭ nebunĭ*, *Manoil*, roman naţional (Iaşĭ 1855 un vol. de 210 pag.) şi *Elena*, roman original de datine politico-filozofic (1862) aŭ fost cele d'întîĭ romane pe care aŭ visat tinerile fete române, pe care aŭ plâns amanţiĭ idealiştĭ.

In 1855 Bolintineanu era bine cunoscut. Poezia *O fată tînără pe patul morţiĭ*, publicată în *Curierul românesc*, atrase asupra luĭ atenţia publică încă din 1843 aşa în cât *Societatea literară* îl trimese pe propriele sale cheltuelĭ să studieze în străinătate. Acum publicase deja câteva volume de poeziĭ şi jucase oarecare rol în viaţa politică şi revoluţionară. Fusese ziarist, proscris, îşĭ cântase ţara. Scrisese *Călătoriĭ în Moldova* (într'un calendar de G. Sion), fragmentul de roman *Doritoriĭ nebunĭ*, etc.

In *Criticele* sale d. Maiorescu frânge însă activitatea luĭ Bolintineanu în două părţĭ: prima parte mergînd până la 1852, căreia ĭĭ dă aprobarea sa şi cealaltă care îl desgustează. Aceste consideraţiunĭ nu sunt adevĕrate. După 1852 activitatea literară a luĭ Bolintineanu a fost tot aşa, ba chiar maĭ bogată şi scrierile sale principale 'şĭ aŭ însuşit bine timbrul şi aspiraţiunile epoceĭ contimporane. Căcĭ după 1852 a publicat şi romanele şi *Florile Bosforuluĭ* şi cele maĭ multe din poeziile, legendele, baladele şi basmele sale.

In deosebire de Filimon, Bolintineanu e curat romantic. Cel d'întăiŭ era satiric şi îl izbea adînc nota ridicolă a lucrurilor; Bolintineanu era idealist. Cel dintăĭ era o inteligenţă, un moralist; Bolintineanu un suflet mişcat şi mişcător, un liric neîntrecut. Dar, precum Filimon, talent luminos a reflectat larvele lumiĭ în care a trăit, Dimitrie Bolintineanu a tradus idealul în accente sunătoare.

Când a publicat *Manoil* în *România literară* şi când în 1855 l'a dat la lumină în volum, societatea românească era dispusă să'ĭ primească opera. Se citise Eugène Sue, M-me de Cottin, Grazziella, Raphael şi Mizerabiliĭ. Şi *Manoil* nu e propriŭ zis un roman, e maĭ mult o poemă în proză; n'are acţiune logică deşi acţiunea nu e condiţia indispensabilă a unuĭ roman; dar n'are nicĭ technică, nicĭ disciplină, nicĭ o factură regulată; se vĕdeşte imediat o influenţă lamartiniană atât în ce priveşte fondul cât şi forma. Ca fond e o lucrare idealistă

al căruĭ miez îl formează exaltările poetuluĭ Manoil subt care Bolintineanu se lasă desigur a fi întrupat. Ca formă e redactat în chip verterian în scrisorĭ, cu fraze mult adjectivate şi colorate. In aceste scrisorĭ palpită chiar sufletul luĭ Bolintineanu.

Inceputul romanuluĭ are loc la Petrenĭ moşia luĭ N. Kolescu, în a căruĭ familie poetul se află răsfăţat de toţĭ. După obiceiul sĕŭ, Bolintineanu ne recomandă persoanele care îl înconjuraŭ. Aflăm acolo pe Zoe, «pe care aĭ asemăna-o cu un bobocel de rozĕ, pe care fluturiĭ încă nu'l bagă în seamă»; pe Marioara: «vorbele eĭ rĕsună ca o muzică sublimă»; pe Duduca, o fată care mereŭ «visează un bărbat, dar ceva perfect, ideal ca Făt-frumos cel din basme!... Ea este aceea ce zic francezii un adevĕrat bas-bleu». După ce ne face cunoştinţa acestor personagiĭ Bolintineanu începe să ne descrie amorul născut între Manoil şi Marioara pe care 'l susţineaŭ florile, pădurile şi poezia înconjurătoare şi în accente pline de patos şi de suspinărĭ visătoare prin dumbrăvile perdute, sărmanul Manoil abia de'şĭ maĭ găseşte alinarea văpăeĭ sufleteştĭ care'l sfîrşeşte. Dar un nor vine să'ĭ întunece fericirea de o clipă prin sosirea încă a unuĭ mosafir care serveşte aci drept spiritul viclean: e Alexandru K., un Don Juan fără nimic sfînt. Pentru a maĭ varia lectura Bolintineanu pune pe Manoil să'şĭ descrie priveliştele şi florile prin care se tot tînguia, până când iĭ vine subt mână un motiv de foc bengal; e o vînătoare. In scrisoarea luĭ, Manoil o ia de la început, adică descrie pregătirele de vînătoare, dispoziţia vînătorilor, drumul, discuţiile de tot felul, poetice, naţionale şi filosofice pe care le-a susţinut mergênd. Profitând de acest prilej, de toată vegetaţia şi singurătatea prin care călătoreaŭ, Manoil îşĭ strecoară mărturisirea de iubire pentru Marioara (lacrĕmĭ, oftărĭ, protestărĭ, promisiunĭ, planurĭ) şi poposesc într-o poiană (descrierĭ nesfîrşite de dealurĭ, vălcele, stâncĭ, rîuleţe, torente), unde pentru a deveni şi maĭ interesant Manoil omoară un urs fioros, scăpând în mod eroic viaţa damelor. Din lupta luĭ cu ursul se alege cu o rană şi cu un leşin, din care eroul deşteptându-se, se găseşte transportat într'un pat călduros, la căpătâiul căruia veghea o prea frumoasă doamnă, soţia luĭ N. Kolescu (lacrĕmĭ, suferinţe, chemărĭ îngereştĭ.)

Dar fericirea trece repede; Manoil află prin limbuţia unuĭ fecior, că visul luĭ, Marioara, e înamorată de un altul şi anume de coruptul Alexandru K., aventură care'l intrigheză şi'l hotărăşte să maĭ stea la moşia luĭ N. Kolescu. Se pune la pîndă şi «într'o noapte, într'un miez de noapte, şi nopţile de vară sunt micĭ! nu se aude nimic decât priveghetoarea care din când în când obosită sloboade câte un trist ţipĕt, descordat ca dorul inimeĭ mele... minute fatale... voĭ o să hotărîţĭ soarta mea!...» In sfîrşit în nişte asemenea minute fatale Manoil descopere o întîlnire nocturnă, care însă era o farsă pentru Alexandru, de oare ce în locul Marioareĭ venise Duduca cea urîtă; însă Alexandru făcêndu'şĭ curtea înainte reuşeşte s'o subjuge şi Manoil se încredinţează bine de josnicia adorateĭ luĭ şi de ridicula poziţiune în care se afla şi exclamând: «fericire, fericire!... dulce sorginte către care sufletul meŭ sboară însetat! în deşert voĭ să sorb din undele tale, tu te usucĭ îndată ce atingĭ buza mea!...» se rezemnează filosofând.

Pentru a maĭ lungi romanul Bolintineanu maĭ provoacă o altă intrigă:

Manoil întîlnește pe fata unuĭ țăran, Tudora, cu totul în lacrĕmĭ care i se plânge că tatăl sĕŭ e la închisoare pentru datoriĭ; el se înduioșează, ĭĭ promite să'ĭ ducă paralele trebuincioase, dar când le duce era prea târziŭ, de oarece Tudora se vînduse proprietaruluĭ, eternuluĭ don juan Alexandru pentru 400 leĭ și acum înebunise. Scenele se succed apoĭ cu multă repeziciune: merg la o mânăstire de maicĭ, unde prinde în flagrant delict de sinucidere pe o înamorată și desperată tînără soră; Manoil o salvează (tirade asupra vieții, farmecilor, frumusețiĭ și tinereților eĭ); însă ceea-ce era straniŭ, tînĕra călugărița nu era decât o victimă a fratelui eĭ, chiar geniul rĕŭ Alexandru. Aicĭ se închee partea întâĭ a romanuluĭ.

A doua parte e maĭ ofilită, maĭ puțin agitată, însă cu mult schimbată. Manoil se reîntoarce după doĭ anĭ de ședere în străinătate, unde a trecut prin tot șirul de plăcerĭ, plăcerĭ pe care Bolintineanu le rezumează în două foĭ. Se întîmplase oarecare schimbărĭ în familia luĭ Kolescu: Smărăndița soția luĭ, murise; Manoil însușĭ era maĭ blazat, cu alte teoriĭ, cu alte intenții; își revede odaea, cărțile, grădina; se aruncă în valvîrtejul vieții, aleargă însetat după senzațiĭ, voește friguri. Încep baluri, petreceri, orgiĭ. S'aud zgomote, cântărĭ, suspinurĭ de prostituate. Pătrunde întro casă depravată, la d-na S. unde întîlnește pe Frosa, sora disperată de la mânăstire, pe Zoe, care leșină întro descriere pornografică, atuncĭ când Manoil o zeifică în accente pătimașe, pe Marioara, ajunsă prostituată. Și romanul aleargă din intrigă în intrigă, din imposibil la absurd, ba încă odată Manoil ese desperat din bal, se duce noaptea pe câmp cu intenția să'l mănînce lupiĭ și Zoe se încearcă să se jertfească cu el; i se dă chiar subt urletul lupilor, care, din nefericire, pentru lector, căcĭ poate s'ar fi oprit și romanul, aceĭ lupĭ eraŭ numeĭ niște vagabonzĭ și inofensivĭ câinĭ; trece printro altă casă pierdută unde regăsește pe Marioara, scapă din ghiarele prostituției pe o tînără și sărmană copilă, joacă, perde, e acuzat de crimă și, însfîrșit, se căsătorește cu Zoe. Romanul termină cu uciderea luĭ Alexandru de către tatăl Tudoreĭ, pe care a nenorocit-o odinioară.

Iată punctele pe care e brodat Manoil Între acest roman și între *Elena*, cu toate că data publicăriĭ lor e despărțită prin vr'o cincîsprezece anĭ, sunt numeroase asemănărĭ: acelașĭ nesfîrșit lirism, aceleașĭ imposibilități, aceleașĭ exagerărĭ și fantaziĭ bolnave. Acțiunea ambelor romane e paralelă, technica, stilul se aseamănă. Ca și în Manoil, eroul e un poet, un fel de smintit, Alexandru Elescu, eroina o martiră a intrigelor și rĕutățiĭ omenești, Elena; în locul perfiduluĭ Alexandru K. întîlnim pe Zoe, așișderea bîntuită de perversitate morală; și precum Manoil se începe la țară tot așa și Elena începe la o moșie a postelniculuĭ Gheorghe, de lîngă Ploeștĭ, în anul 1859. Ca și în Manoil întâĭ ne introduce în compania personagiilor romanuluĭ pe care le recomandă: postelnicul Gheorghe ne apare ca un om «falș, intrigant, șiret», bĕtrân, rĕŭ crescut, fără spirit, fără învĕțătură, plin de defecte fizice și morale, dar fiind bogat a putut ajunge bărbatul uneĭ femeĭ ideale Elena, bine înțeles, cu totul din potrivă, o minune, o perfecțiune, martiră în societatea acesteĭ bestiĭ. «Junie, frumusețe, spirit, creștere, sentimente delicate toate le poseda în punctul cel maĭ înalt», ne

spune autorul. Intîlnim apoĭ acolo pe logofĕtul Constantin, de cincĭzecĭ de anĭ, profesor, magistrat, iarăşĭ un om de nimic; pe Iordache, din viţă de domn, cu titlul de prinţ; pe soţia sa o parvenită plină de pretenţiĭ; pe familia *de* Serescu, fo mată dintr'un soţ bădăran, rĕŭ făcător, trădător, intrigant şi laş şi soţia sa; însfîrşit pe tînĕra damicelă la modă, Caterina. Vin apoĭ tocmaĭ la vreme, încă patru trăsurĭ pline cu oaspeţĭ: Talangiu cu familia, Şer, Tudorina, Zoe, Elescu prezintat adunăriĭ cu un «june elegant» şi menit să fie eroul romanuluĭ *Elena*. Ce te plictiseşte în *Elena* este în primul rînd mania luĭ Bolintineanu de a face politică. Intr'adevĕr de la căderea luĭ din minister politica ĭĭ devenise o obsesiune, şi tot, versurĭ, proză, nu respiră decât politică. Astfel debutul romanuluĭ îl formează tocmaĭ o asemenea discuţie la care iaŭ parte şi femeile, şi tonul, întăĭ violent, devine graţios, plin de complimente la adresa damelor, de ultimele ştirĭ şi de scandalurile la modă. Din salon oaspeţiĭ trec la masă şi comeragiul galant continuă. De la întăele cuvinte, de la întăele priviri între Elescu şi între mar ira Elena se afirmă o afinitate de gîndire şi de simţire curioasă. Apoĭ urmează pian, muzică şi discuţiunĭ estetice, o noapte de insomnie în camera luĭ Elescu, supraveghiat de Elena, pe al căreĭ album, poetul nostru improvizează versurĭ amoroase. Aceasta e întăia zi. Cam multe pentru un roman, a căruĭ acţiune se trăgăneză în maĭ mulţĭ anĭ. Căcĭ scenele continuă chiar a doua zi, schimbându se însă decorul, şi dintr'o discuţie politică pasionată, Elescu fu provocat la duel de Talangiu (sgomot, frămîntare, leşinurĭ, lacrĕmĭ). Elena însă stărue de Elescu să nu se bată, şi aceasta ca să'ĭ fie plăcut primeşte, înjosindu'şĭ astfel trufia şi se scuză către adversarul sĕŭ.

Acum intervine geniul rĕŭ al romanuluĭ, Zoe, şi principesa Iordache, care, pentru că postelnicul Gheorghe, tot izbea întrînsele cu aluziunĭ maliţioase îşĭ puseră în cap să se răzbune în modul următor: să îmbrace în haine scumpe pe un fost lacheŭ al Zoeĭ, să 'l prezinte Eleneĭ ca un nobil boer moldovean şi când aceasta se va înamora de dînsul, atuncĭ să trimeată pe mama pseudo boeruluĭ, pe o ţigancă bĕtrână şi murdară să'şĭ reclame de la Elena odrasla. Până atuncĭ Bolintineanu ne maĭ poartă pe la tabăra de soldaţĭ de lîngă Ploeştĭ, unde Elescu avu ocazia să salveze viaţa Eleneĭ, aprinzêndu-ĭ şi maĭ mult în piept flacăra iubiriĭ. Insă Alexandru bănueşte ceva de complotul celor doŭĕ megere şi 'şĭ propune să le dejoace, plecând de la Făneştĭ. Aci se intercalează corespondenţa dintre el şi Elena, din care, pe lîngă multe stele, florĭ şi rouă de cugetărĭ întristate, aflăm şi căsătoria luĭ Bar cu fata luĭ de Serescu, făcută în scop de a contraria pe Caterina care îl dispreţuia.

Intre acestea Zoe se ţine de cuvînt şi inventează pe Ranu, un ţigan destul de inteligent pe care 'l aduce la Făneştĭ. Elescu întors şi el are halucinaţia că Elena e oarecum schimbată, dar reîncep jurămintele de iubire cu maĭ mult brio; în realitate însă Elena era torturată de câteva scrupule de conştiinţă, maĭ ales când al nostru înamorat o ameninţă că o să se spînzure. Totuşĭ Elescu devine oarecum gelos pe Ranu, plînge, are friguri, turbează.

Pentru a maĭ întrerupe aceste fugare scene şi pentru a maĭ umplea romanul

Bolintineanul pregătește o călătorie în munții Prahoveĭ, unită cu fade și anoste discuțiuni literare și politice; ajung la Ocne și pe când se scoboară în fund, Ranu mărturisește Eleneĭ că o iubește, mărturisire care nu puțin o surprinde. Merg însă maĭ departe la Brebu, Lespezĭ. Poiana și Sinaia, descriindu-le cu amĕnuntul, umplêndu-le cu declarațiĭ amoroase, cu petrecerĭ decoltate, în care Zoe, înamorându-se de Elescu, devine din gelozie și maĭ înverșunată dușmană a Eleneĭ. După câteva acte tragi-comice, Bolintineanu aduce și pe țigancă, acuzând pe Elena de adulter, deși era inocentă, vină care provoacă un grozav scandal și risipește întreaga societate de la Fănești. Ar fi trebuit ca să sfîrșească aci, acest roman chilometric, dar Bolintineanu pentru a fi maĭ consecinte, caută să restabilească pe Elena în cinstea eĭ; Zoe însă nu se dă bătută și recurge chiar la amanta postelniculuĭ Gheorghe, bărbatul Eleneĭ, ca să facă astfel în cât să surprindă pe Elena în flagrant delict cu amantul eĭ Alexandru Elescu, însă planul lor fu demascat de către Maria, o tînără țărancă, pe care Elena o ajutase odinioară să 'șĭ ia de bărbat pe cine 'ĭ plăcea. Elescu se luptă apoĭ din răsputerĭ pentru a batjocori pe Zoe, dă un banchet și o aduce goală într'o adunare de bărbațĭ, sugerează ideĭ maĭ puțin intransigente baronuluĭ neamț care 'l provoacă la duel și care să unește cu Elescu să 'șĭ răzbune, ĭĭ tae coada și în cele din urmă Zoe vine să se pocăiască la sicriul Eleneĭ, jertfeĭ sale.

* * *

Pentru a face critica severă a acestor lucrărĭ literare e ușor. Maĭ ales astăzĭ când romanul e în epoca luĭ, când aŭ apărut lucrărĭ, care aŭ zguduit lumea, Balzac Tolstoi, Dostoiewski, Zola, D'Annunzio, Ibsen, cine poate pretinde maĭ mult de la Bolintineanu? Noĭ însă trebue să ne nivelăm oarecum inteligența cu vremile contimporane asupra cărora am insistat în prima parte a acestuĭ studiŭ și să dăm luĭ Bolintineanu ca romanțier locul pe care îl merită în Panteonul nostru literar. De ce e astăzĭ uitat și un crud sarcasm l'a înjosit? E o întrebare care merită să ne oprească puțin atenția, de oarece soluția eĭ va preluda viitorul și ultimul capitol al acestuĭ studiŭ.

In prefața criticilor sale din 1874 d. Maiorescu vorbește în mod admirativ de literațĭ ca I. Robeanu, de poețĭ ca Lucreția Sucio, etc., și numaĭ numele luĭ Bolintineanu nu e pomenit. Să fie aceasta o convingere, o disciplină literară? Bolintineanu era idealist, heliadist, naționalist. El făcea parte din școala desvoltată maĭ târziŭ de marele Hașdeŭ, redutabilul adversar de ideĭ al d-luĭ Maiorescu; de aci tonul de dispreț pentru d. Hașdeŭ și ceĭ din școala sa.

Se știe că între d. Hasdeŭ și d. Maiorescu, între aceste două puncte asimptote din literatura română, s'a început pe vremea când Bolintineanu era în declin un crîncen războiŭ. De o parte omul genial, savantul ale căruĭ ideĭ luminoase eraŭ străbătute în totdeauna de fiorituri fantastice pline de viață, de credință, de voluptate, însfîrșit de o artă intensă. Pe de altă parte profesorul de o erudiție generală, a căruĭ dicțiune și al căruĭ gest se impuneaŭ mediocrităților școlarilor sĕĭ. Pentru Maiorescu, Bolintineanu nu putea fi decât bizantin. Pentru Hasdeŭ un adevĕrat poet în faza trecătoare a timpuluĭ, căcĭ Hasdeŭ a fost un cap sintetic, care oglindea credincios

toată fenomenalitatea ajunsă de minte. Şi de aceea opera sa e profundă şi neperitoare. Ea nu e o polemică temporală, o critică destructivă, un eclectism vag pe care să o susţie admiraţia puerilă şi frivolă a unor şcolarĭ, care şĭ-aŭ, făcut astfel un mijloc trist de existenţă, ci e o înţelepciune zămislită din piese uimitoare, din monade impecabil şi strîns cumpănite, asupra cărora nu noĭ, nu generaţia noastră, nu maestrul şi şcolariĭ sĕĭ, vom discuta în arguţiĭ pedante. Ea cere vremiĭ noastre lungĭ comentariĭ admirative şi viitoruluĭ inexorabil în dreptatea sa, lumina nemuririĭ.

Ce rol aŭ jucat însă aceste douĕ personalităţĭ în evoluţia genuluĭ literar de care ne ocupăm? Nicĭ unul, căcĭ ele n'aŭ putut lua parte în frămîntarea intelectuală anterioară anului 1860. Dar tocmaĭ cînd marea generaţie de scriitorĭ aĭ renaşterĭĭ noastre intelectuale s'a ofilit istovită, tocmaĭ atuncĭ Hasdeŭ, Maiorescu, Odobescu s'aŭ ivit ridicându-se pe gloria saŭ pe ruinele eĭ. Hasdeŭ a căutat să perpetueze entusiasmul acelor marĭ figurĭ şi cu ajutorul geniuluĭ sĕŭ să poarte o făclie cu atâta greutate şi cu multe jertfe aprinse pe altarul românismuluĭ. Maiorescu, observându'şi protivnicul şi ţintind ca şi dînsul aceleaşĭ sfere olimpiene, s'a pus pe un teren diametral opus, unde era sigur de o isbîndă fără primejdiĭ, de un triumf fără glorie. Ce zicem? Gloria a fost lesne fabricată, dar din nefericire piedestalul sĕŭ e o ruină, ruina tuturor scriitorilor în care dînsul a isbit cu o logică extremă, nepotrivită timpuluĭ. Şi cînd un Eliade va fi întronat cu maĭ multă pompă în gloria sa neperitoare; cînd Bolintineanu îşĭ va recăpăta locul careĭ i a fost petrificat în cartea destinuluĭ; cînd literatura şi arta românească îĭ vor da o desminţire colosală, atuncĭ iconostasele geniuluĭ naţional, înălţând ruga lor sublimă, vor rĕsări din ceaţa calomnieĭ, plastice cum aŭ fost modelate neviolate de patimĭ şi interese meschine.

Maiorescu şi cortegiul sĕŭ aŭ dat o lovitură mortală literaturiĭ naţionale; dacă astăzĭ ne găsim unde suntem, dacă scriitoriĭ noştri marĭ din trecut sunt ignoraţĭ, dacă orĭce scriere naţională nu e citată, dacă dezgustul filosofieĭ, scepticismul patriotic şi reveria nebuloasă şi primejdioasă a cosmopolitismuluĭ aŭ inundat multe capete — toate acestea sunt efectul *Direcţieĭ noĭ*, sunt avortul *Direcţieĭ noĭ*.

Unde maĭ sunt azĭ aceĭ scriitorĭ cu un capital enorm de cunoştinţe, de sentimente şi de iluziĭ? Unde maĭ e acea generaţie care din gloria Patrieĭ îşĭ făurise nimbul sĕŭ şi care a întocmit România de azĭ?

Iuliu Dragomirescu

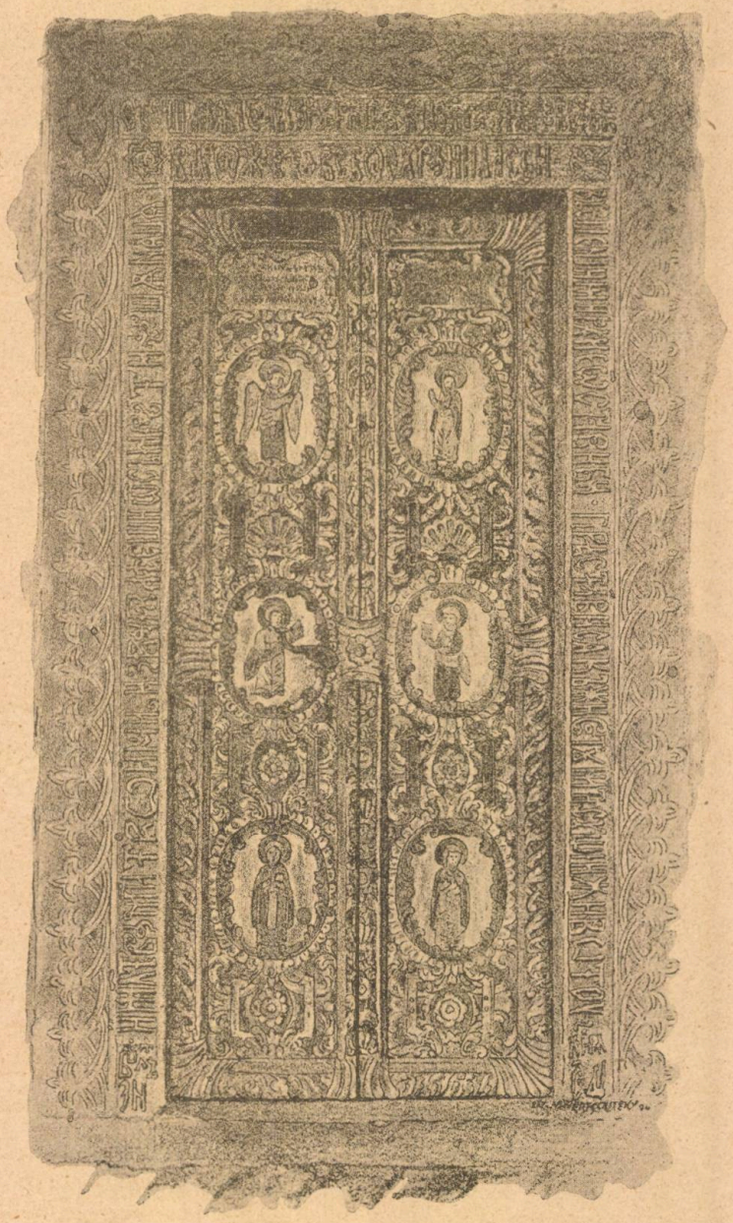

UȘA PRINCIPALĂ A MONASTIREI TISMANA

In *Oedip-Rege*, acțiunea se reduce la descoperirea crimelor luĭ Oedip. Schimbarea care se operează în sufletul luĭ Oedip în urma acesteĭ descoperirĭ, e punctul culminant al tragedieĭ. La începutul pieseĭ, regele ne apare într'o atitudine supĭrbă, cu o încredere oarbă în valoarea sa personală; la sfîrșitul eĭ, umilirea și onoarea dată pe față a vieții luĭ monstruoase, îl aruncă în disperarea cea maĭ mare. Starea sufletească prin care trece Oedip în urmărirea acesteĭ descoperirĭ a crimelor sale propriĭ, îndoiala care într'un moment năvălind în sufletul seŭ după o conversațiune cu Jocasta, îl sbuciumă violent, criza aceasta teribilă care 'l turmentează, e admirabil analizată de Sofocle.

Oedip-la-Colona care formează urmarea luĭ Oedip-Rege, coprinde aproape aceeașĭ idee fundamentală ca și Eumenidele luĭ Eschyl. E tot o liberare de jugul fatalității, tot o purificare prin suferință. La începutul tragedieĭ găsim un bĕtrân mizerabil, nenorocit, orb, rătăcind din loc în loc, gonit de pretutindenĭ, ne-avênd alt sprijin decât brațul uneĭ fiice devotate, tovarășa luĭ de mizeriĭ; la sfîrșit, acest nenorocit e glorificat, apoteozat.

Sofocle nu are însă inspirația religioasă a luĭ Eschyl. Achitarea luĭ Oreste era o îndulcire a legeĭ care conduce omenirea, ertarea luĭ Oedip, nu'l privește decât pe dînsul.

Antigona, cap-d'opera teatruluĭ luĭ Sofocle, ne prezintă voința de fer a eroineĭ, care se sacrifică cu convingerea adîncă că se devotează uneĭ cauze drepte. Inflexibilitatea aceasta pe care o moștenește de la Oedip, este caracterul distinctiv al Antigoneĭ. Nicĭ un pretext, nicĭ o amenințare, nu o poate întoarce din hotărîrea eĭ, căcĭ e încredințată până în adîncul sufletuluĭ, că îndeplinește prescripțiunile celeĭ maĭ sfinte dintre legĭ. In admirabilul eĭ interogatoriŭ, pronunță la adresa luĭ Creon celebrele cuvinte: «N'am crezut că edictele tale sunt maĭ presus de legile nescrise și imuabile ale zeilor, pentru că tu nu eștĭ decât un muritor. Ele nu există de azĭ, nicĭ de erĭ, ci din toate timpurile". Cuvinte sublime, care resunând pentru prima dată în antichitate, revelară lumiĭ aceste legĭ superioare înnăscute, ne-scrise pe nicĭ o tablă, decretate de nimenĭ, dar care rezidă în fundul sufletelor drepte și pe care nicĭ-o putere omenească nu le va putea nimici.

Astfel este tragedia luĭ Sofocle, care ne arată un moment însemnat în evoluția spirituluĭ grec. Figurile gigantice care umpluseseră cu umbrele lor misterioase scena luĭ Eschyl, se retrag în fine treptat-treptat, pentru a face loc figurilor maĭ ideale ale luĭ Sofocle. Poezia acestuia, ne înfățișază o imagină maĭ nobilă a omuluĭ, care în mijlocul emoțiunilor celor maĭ violente și maĭ dureroase are totuși conștiința libertățiĭ sale. De îndată ce devine astfel stăpînul propriilor luĭ acte, omul își găsește un puternic sprijin moral în sufletul seŭ chiar, un nesecat isvor de rezistență activă, susținută prin voința sa; nu maĭ vedem acea rezemnare pasivă, la care era redus personagiul uneĭ acțiunĭ conduse de o mână invizibilă, deprimat prin conștiința imposibilității de a înfrunta decretele imuabile ale uneĭ puterĭ fatale

Tragediile luĭ Sofocle sunt așa dar zugrăvirĭ psichologice; printre poețiĭ

antichității, este acela care s'a coborît mai mult în fundul inimeĭ omenești, descoperind lumea ascunsă a sentimentelor și patimilor. Prin modul cum le desvoltă în teatru, este poate singurul a căruĭ poezie, are o întindere morală mai generală și neperitoare.

IV

Să vedem acum pe *Euripide*, cu care vom încheia studiul de față.

Contimporan cu Sofocle, tragedia sa ne prezintă totuși un caracter cu totul nou. Sofocle este între greci cel mai pios și mai luminat. Unitatea gîndiriĭ grecești se rupsese în timpul seu: de o parte filo ofiĭ, aruncaŭ un superb dispreț religiuneĭ tradiționale, de cealaltă parte poporul, păstra încă credința și veneraţiunea zileĭ luĭ Homer și Hesiod. In această situațiune, Sofocle ține o cale mijlocie, între excesele superstițiuniĭ și polemica spiritului luminat contra tradițieĭ. Inovațiunile sale fuseseră prudente și conforme spiritului drameĭ naționale și religioase. Euripide însă nu păstra această măsură. Discipol al luĭ Anaxagora și amic al luĭ Socrat, nutrit cu înaltele lor ideĭ filosofice, Euripide erea înclinat să reflecteze asupra naturiĭ lucrurilor omenești și divine. Intr'o societate în care gustul de analiză ingenioasă, de discuțiunĭ subtile și de argumentațiunĭ paradoxale, poseda spiritele cele maĭ marĭ, inteligența fină a luĭ Euripide, trebuia să'l arunce inevitabil în această atitudine pe care o ia față de tradițiile legendare. Convingerile sale filosofice trebuiaŭ neapărat să intre în conflict cu legenda. De aci trebuința de a aplana acest conflict, care ne explică unul din caracterele isbitoare ale tragedieĭ luĭ Euripide: la fiecare moment el ne apare sub masca personagiilor sale care devin adesea un fel de sofiști, discutând și argumentând.

«Când de la Sofocle trecem la Euripide—zice Saint Victor—se pare că din Acropolea acoperită de sanctuare și de imaginĭ divine, coborĭ în sgomotoasa agora resunând de pledoariĭ și de controverse.»

Euripide nu putea rămâne străin de interesele cetățiĭ și e preocupat de situația politică a Atheneĭ. Eschyl trăise în atmosfera pură a marilor războaie, care impusese tăcere luptelor de partide; el nu putea așa dar, decât să glorifice virtuțile concetățenilor sĕĭ, să venereze înțelepciunea șefilor care-ĭ conduseseră. Sofocle trăește în cea maĭ plină expansiune de strălucire a cetățiĭ, după trecerea furtuneĭ; el vĕzu pe Pericles, geniul protector al acesteĭ cetățĭ, care prin autoritatea sa stăpînea poporul, insuflându-ĭ supunere și respect. Trebuia dar să aibă aceeași veneraţie pentru șeful înțelept. Euripide însă prevĕzu apropiata ridicare a demagogieĭ, el semnală pericolul, îl discută și operile sale sunt pline de această turburare, care agita atuncĭ spiritele. Calamitățile aduse de întreprinderile nebune ale poporuluĭ neînfrînat, victima demagogilor nerușinațĭ, ĭĭ smulse strigăte de protestare și de veștejire a guvernămîntuluĭ mulțimiĭ.

Dar maĭ ales religia trebuia să atragă atenția poetuluĭ: ea era într'adevĕr baza tradițiilor din care'și lua subiectele. Elev al filosofilor, el era prea depărtat de ideile trecutuluĭ, pentru ca să creadă cu convingere într'însele. Spectacolul

membriĭ aĭ aceleiașĭ speciĭ de animale. E cu neputință a se găsi într'un copac două frunze absolut asemenea deși ele apar identice ochilor noștri după o simplă privire; nu există doĭ lupĭ saŭ doĭ leĭ etc., care să aibă identic aceleașĭ caractere fizice deși eĭ ni se prezintă sub aceeașĭ înfățișare generală.

Ceea ce constatăm în privința caracterelor fizice ale indivizilor, care alcătuesc societățile primitive, constatăm și în privința aptitudinilor lor morale. Asemănarea fizică a sălbaticilor are ca paralelă asemănarea lor morală, lipsa lor de individualitate psihică. Toțĭ indivizii care alcătuesc o societate primitivă aŭ aceleașĭ calități și aceleașĭ defecte generale.

«In Egiptul superior, ne spune Waitz [1]) negustoriĭ de sclavĭ nu se informaŭ despre caracterul individual al sclavuluĭ pe care voiaŭ să-l cumpere, ci numaĭ din ce localitate eraŭ originarĭ. O îndelungată experiență le arătase, că deosebirile dintre indivizii aceluiașĭ trib sunt neînsemnate față de acelea care proveneaŭ de la rasă. Se știea că, dacă sclavul era din tribul Nubai saŭ Gallas, va fi credincios, dacă era un Abisinian de la nord va fi trădător și necredincios, de era un Fertit va fi sălbatec și iute răsbunător; iar majoritatea celorlalte triburĭ va da sclavĭ buniĭ la treburile caseĭ, dar de puțin folos la munca cu brațele».

Având aceleașĭ caractere fizice și morale, membriĭ societăților primitive ni se prezintă astfel ca niște copiĭ ale aceluiașĭ tip etnic. Acțiunea raseĭ asupra omuluĭ primitiv este deci covîrșitoare, determinând în totul firea și viața luĭ.

Dar, această omogeneitate etnică are o imensă consecință asupra progresuluĭ social.

E un principiŭ nestrămutat și evident, de a cărueĭ aplicare și în lumea socială ca și în toată lumea organizată, atîrnă realizarea progresuluĭ: principiul diviziuniĭ muncii. Și câtă vreme membriĭ aceleiașĭ societățĭ aŭ aceleașĭ aptitudinĭ, acest principiŭ rămâne neaplicabil. Uniformitatea morală a indivizilor care alcătuesc societatea primitivă, uniformitate care este un rezultat al omogeneității etnice, are pretutindeni ca paralelă o mizerabilă viață socială. Nu aflăm în acele societățĭ clase sociale, nu aflăm organe deosebite prin care viața socială să se manifeste. Totul se confundă într'o masă și uniformă inertă, în care diferențierile n'aŭ pătruns încă spre a da naștere uneĭ activități sociale maĭ intense, maĭ bogate.

Spre a clarifica maĭ mult acest fenomen social, să 'l punem față 'n față cu un fenomen analog, care se petrece în lumea organică.

Câtă vreme materia organizată e nediferențiată, viața animală e mizerabilă, Pe cea maĭ de jos treaptă a vieții organice, individul organic este alcătuit din celule foarte asemănătoare una alteia și care aŭ toate aceleașĭ proprietățĭ, fiecare celulă în parte având proprietățile trebuincioase pentru susținerea vieții sale. Principiul diviziuniĭ muncii nu poate fi aplicat între celulele care alcătuesc animalele cele maĭ inferioare, din cauza omogeneității lor morfologice. Acest principiŭ nu devine aplicabil decât în urma uneĭ diferențieriĭ morfologice; diferențiarea morfologică fiind veșnic legată în natură cu diviziunea muncii fiziologice. Omoge-

1) Anthropologie der Naturvel Ker, pag. 75 și urm.

neitatea morfologică a indivizilor organicĭ are decĭ ca o consecinţă necesară, sărăcia vieţiĭ fiziologice. Ea este decĭ o piedică a realizăriĭ progresuluĭ biologic.

Intocmaĭ acelaşĭ lucru l'am constatat şi la societăţile omeneştĭ. O societate omenească pentru a trăi o viaţă adevĕrat omenească, iar nu viaţa unuĭ agregat animal, are nevoe de o mulţime de organe sociale prin care să se manifeste. Existenţa acestor organe pretinde însă din partea membrilor societăţiĭ o diferenţiare de aptitudinĭ. Dar această diferenţiare nu e posibilă, câtă vreme acţiunea raseĭ este hotărîtoare asupra membrilor uneĭ societăţĭ. Omogeneitatea etnică a uneĭ societăţĭ omeneştĭ are decĭ ca urmare necesară sărăcia vieţiĭ e sociale; diviziunea muncĭĭ sociale neexistând într'o asemenea societate. Ea este decĭ o piedică a realizăriĭ progresuluĭ social. Această teorie este pe deplin confirmată de faptul, că atâta vreme, cât rasele omeneştĭ aŭ fiinţat ca unităţĭ naturale, omenirea a rĕmas, în ceea-ce priveşte viaţa socială pe cea maĭ de jos treaptă Societăţĭ politice n'aŭ existat pe atuncĭ, omenirea n'a avut o viaţă istorică. Lunga desfăşurare de viaţă a raselor omeneştĭ fiinţând ca unităţĭ zoologice, este înecată în negurile Preistorieĭ. Aceeaşĭ sărăcie a vieţiĭ sociale constatăm şi azĭ la toate populaţiunile care aŭ rĕmas din punctul de vedere etnic relativ omogene.

Constatarea acestuĭ fapt vine cu totul împotriva importanţeĭ exagerate pe care Antroposociologiĭ o atribue persistenţiĭ în stare curată a raselor omeneştĭ Orĭce rasă, în stare curată, ne spune Laponge, poate să ajungă a produce o omenire superioară, o civilizaţie înfloritoare, dar noĭ am constatat că este cu totul dimpotrivă Rasa blondă înaltă, dolichocefală, chiar ea a avut o viaţă de sute de miĭ de anĭ, în care timp a fost lipsită de orĭce amestec de sânge străin. De ce, tocmaĭ în acel timp ea a stat cufundată în negurile Preistorieĭ? şi de ce tocmaĭ când împreună cu alte rase ea alcătueşte popoare, începe şi viaţa eĭ istorică, începe desvoltarea vieţiĭ eĭ sociale?

II

Am vĕzut, că atâta vreme cât rasele omeneştĭ aŭ fiinţat ca unităţĭ zoologice, ele aŭ dus viaţa unuĭ agregat animal.

Să cercetăm maĭ departe, de-alungul istorieĭ, cum s'aŭ închegat deosebitele societăţĭ politice. Constatăm, că de la primele popoare care ne apar în lumina istorieĭ, orĭce organism social cât de rudimentar este alcătuit din cel puţin douĕ elemente etnice.

Popoarele Semite, aŭ fost alcătuite chiar de la începutul vieţiĭ lor din elementul dolichocefal înalt, blond, din cel brachycefal, scund, brun şi din cel dolichocefal, scund, brun. Legenda Turnuluĭ luĭ Babel, poate să fie un echoŭ îndepărtat păstrat în amintirea popoarelor semite, despre acea străveche amestecare de rase în urma căreia s'aŭ născut ele.

In special, străvechiul popor Chaldeu a fost alcătuit din elementul dolicho-înalt şi din cel brachy-brun, acesta din urmă fiind covîrşitor şi în cele din urmă triumfător. In echoul fabuloaselor lupte purtate de către legendarul Nimrod saŭ

mentelor care ne turbură viața; ca ne atrage cu atât mai mult, cu cât ne putem recunoaște o parte a sufletului nostru, în trăsăturile pe care le împrumută personagiilor ei.

V

Iată în scurt, evoluția dramei attice. Ea se desvoltă în epoca cea mai înfloritoare a vieții grecești, ajungênd cu o iuțeală prodigioasă la punctul său culminant. Cu Euripide, progresul suprem este atins și de acum tragedia va mai trăi încă, dar lipsită de viață și originalitate. Ea rămâne eminamente legată de numele celor trei străluciți poeți, ale căror sisteme le-am percurs repede. Aceștia au realizat într'adevĕr tot progresul, în cât ori de câte ori se vorbește de tragedia greacă, numele lor revin sub condeiul scriitorilor și criticilor. Am vĕzut ideile fundamentale, în sînul cărora se produse această creațiune, cum s'au modificat treptat de la unul la celălalt poet; fiecare dintr'înșii, primindu-le prin tradiție, le transformă potrivit aptitudinilor naturale ale spiritului său și stării intelectuale și morale a epocii în care trăește; fiecare, pune în reprezentarea acestor idei, atâta putere de geniŭ și atâta simțire, în cât ei rĕmân, încă la această enormă distanță îndĕrĕtul nostru, trei gînditori sublimi ai omenirii, ridicându-se și planând într'o superbă grupă nemuritoare prin lunga noapte a timpurilor.

Nicolae Bănescu.

SF. NICODIM (Tismana)

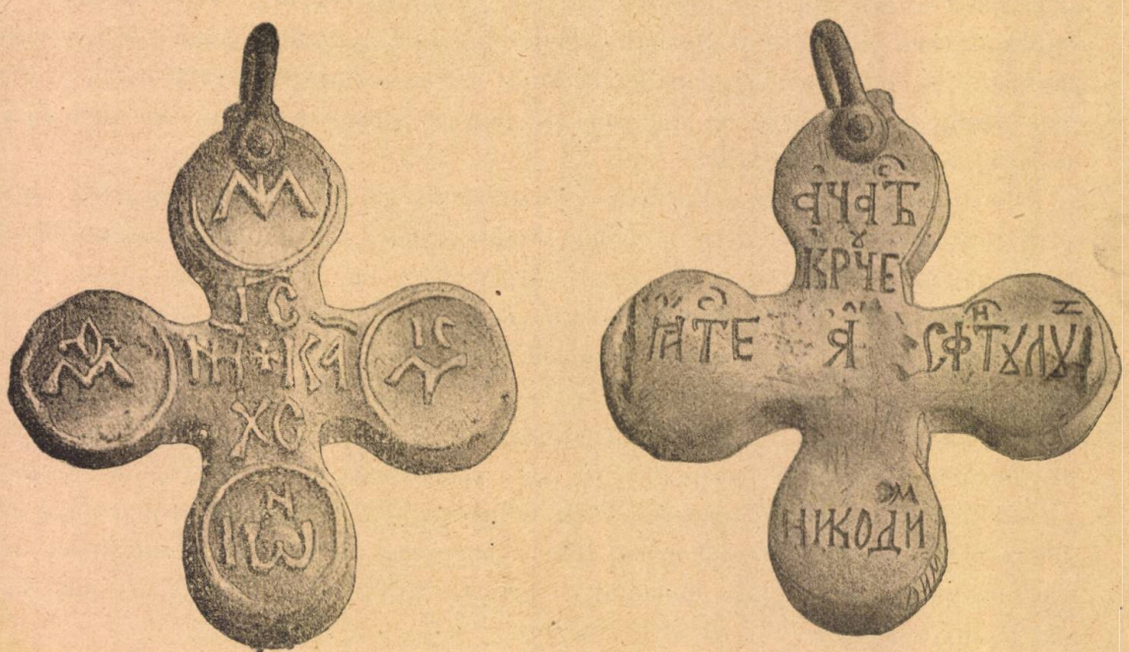

CRUCILE SF. NICODIM

nice de toate nuanţele. La început, în această masă, clasa conducătoare a cuceritorilor se deosebea prin caracterele-ĭ antropologice, dar cu vremea şi ea a fost înghiţită de masa populaţiunilor cucerite.

Dacă trecem la popoarele Ariene din Europa constatăm aceeaşĭ eterogeneitate etnică.

Greciĭ cuceritorĭ dolicho-blonzĭ pun stăpînire peste populaţiunea amestecată a Mediteranilor, dolicho-bruniĭ scunzĭ, în care intraseră numeroasele elemente semite brachycefale-Pelasgiĭ.

Triburile Latine, care aveaŭ maĭ ales timpul corcit brachycefal-brun-înalt, deşi în alcătuirea lor intrase şi contingente numeroase de dolicho-blonzĭ înalţĭ, cuceresc populaţiunile mediteraneo-Semite Etruscĭ, Liguriĭ, etc precum şi pe cele dolicho-blonde galice.

La început atât în Grecia cât şi în Italia, clasele cuceritoare patricienĭ nu s'aŭ amestecat multă vreme cu plebea supusă, cu vremea însă aŭ sfîrşit prin a se încrucişa.

In Atena fuzionarea se săvîrşise deja de mult în vremea străluciriĭ eĭ. Socrate avea un tip brachycefal pronunţat.

In Roma, deja pe la anĭ 366 înainte de Christos, aflăm un consul plebeŭ, pe Sextius Lateranus şi zece anĭ maĭ târziŭ chiar un dictator plebeŭ pe Marcius Rutilius.

Popoarele Europeĭ actuale aŭ şi ele o alcătuire etnică eterogenă. Eterogeneitatea etnică este tot atât de mare şi la popoarele neo-latine, născute din suprapunerea elementuluĭ german dolicho-blond, peste pătura vechilor populaţiunĭ latinizate şi la popoarele germane, în sînul cărora elementul brachycefal celtic este destul de numeros. Nu maĭ vorbesc despre popoarele slave, care aŭ o alcătuire etnică atât de pestriţă.

In sînul popoarelor Europeĭ — ni se spune—deşi cercetările statistice sunt prea puţin întinse spre a ne convinge despre aceasta, că elementul dolicho-blond ar fi maĭ bine reprezentat în clasele superioare. La popoarele din Apus, care s'aŭ născut în urma cuceririĭ triburilor germane faptul acesta este foarte probabil. Cuceritoriĭ aŭ format de la început maĭ cu osebire clasele superioare. Dar ar fi foarte interesant şi important să se facă cercetărĭ şi asupra popoarelor de Resărit, maĭ ales asupra Ungurilor, Românilor şi Bulgarilor care nu s'aŭ născut în urma uneĭ cuceririĭ germane spre a se vedea dacă legile Antropo-Sociologieĭ se verifică Eŭ am convingerea, că în sînul poporuluĭ Român, proporţional cu masa, elementul brachycefal e maĭ bine reprezentat în clasele conducătoare decât în popor; asemenĭ, am constatat că printre ţăranĭ sunt blonzĭ maĭ mulţĭ, decât printre orăşenĭ.

Am aruncat o privire asupra alcătuiriĭ etnice a deosebitelor popoare, care aŭ avut şi aŭ o viaţă istorică. Am văzut, că din punctul de vedere etnic ele ni se prezintă foarte eterogene.

36.—Dacă observăm acum, ce rol a avut rasa în alcătuirea socială şi în viaţa acestor popoare, constatăm, că pretutindenĭ constituirea primitivă a claselor

sociale ale unuĭ popor s'a înălțat pe o deosebire etnică. Pretutindenĭ elementele cuceritoare aŭ format dintr'un început clasa conducătoare iar populațiunea cucerită pătura supusă. Așa a fost în Egipt, în Asiria, Iudeea, India, Persia și la toate popoarele Europeĭ. In Egipt și maĭ ales în India, constatăm maĭ lămurit acest fenomen social. Cuvîntul «varna», adică coloare, întrebuințat în limba sanscrită cu însemnarea de castă, ne vădește, că diferențiarea etnică a poporuluĭ Indian a fost temelia pe care s'a înălțat instituțiunea castelor.

Cu vremea însă sângele cuceritorilor se amestecă cu al supușilor; eterogeneitatea primitivă bine fixată, se schimbă într'un caleidoscop etnic de încrucișărĭ de toate nuanțele.

Dar, prin încrucișare—ne spun antroposociologiĭ—rasele își pierd armonia lor primitivă, nu numaĭ la fizic dar și la moral. Câtă vreme o rasă rămâne curată ea poate ajunge să întemeeze o civilizațiune superioară; căcĭ, numaĭ puritatea etnică poate da uneĭ societățĭ acea unitate de spirit și de purtare, care singură poate înălța pe un popor până la cele maĭ înalte culmĭ ale măririĭ. Prin încrucișarea raselor în sînul popoarelor însă, această unitate se pierde. Inlăuntrul lor, apare nestabilitatea opiniunilor și a acțiunilor, diviziunea și anarchia. La moral, ne spune Laponge, câțĭ oamenĭ (corcițĭ) sâcâițĭ de tendințe opuse «care gîndesc dimineața ca Arianul și sara ca brachycefalul», își schimbă caracterul, voința, conduita după bunul plac al întîmplăriĭ. Și, toțĭ acești corcițĭ de blonzĭ și bruni și de albĭ și negri, aŭ ca caracteristică «egoismul, inconstanța, vulgaritatea, lașitatea». Brachycefalul deja prea se îngrijește de persoana, de interesele luĭ, de interesele alor sĕĭ, de tot ceea ce nu trece peste strîmtul luĭ orizont. Încrucișază-l cu un dolicho-blond; individualismul puternic al acestuia va veni să întărească tendința personală a celuĭ dintâĭ; pe de altă parte instinctele germanice (ale dolicho-blondului) de solidaritate omenească vor fi neutralizate de spiritul de coterie celtic (al brachy-cefaluluĭ): rezultanta generală: «egoismul corciturilor».

Decĭ, încrucișarea raselor în sînul popoarelor, atrage fatal după ea decăderea și stingerea populațiunilor corcite.

La această încheere a ajuns Laponge, căutând să explice fenomenul despopulăriĭ Franțiĭ și aparenta decădere și degenerare a națiuniĭ franceze pe care uniĭ o întind și asupra celorlalte popoare neo-latine.

In Franța—ne spune domnia-sa—dolicho-blondul, elementul superior, care alcătuia clasa conducătoare, a fost învins prin revoluțiunea franceză, de către supușiĭ brachycefalĭ. Dar, Franța va plăti scump victoria aceasta. Cel maĭ negru viitor o așteaptă.

In Anglia dimpotrivă, elementul brachycefal a dispărut. Ferice de ea! Eghemonia militară și economică este în mânile eĭ.

Așa dar, evoluția popoarelor s'ar putea explica prin lupta dintre rasele care le alcătuesc, reducêndu-se astfel la un proces de evoluție biologică; iar unitatea morală a națiunilor prin persistența în stare curată a elementelor etnice care le alcătuesc.

ROMANUL ROMÂNESC

III [1])

ROMANELE LUI BOLINTINEANU

Am studiat epoca grotescă a *Ciocoilor vechi şi noi*. Epoca luĭ Bolintineanu a evoluat mult, s'a transformat. In 50 de anĭ societatea română a luat o nouă faţă, un colorit de naţionalism maĭ puternic. E epoca de ideal şi misticism, de poezie vagă şi languroasă, care se potriveşte cu cea din Germania luĭ Jean Paul Richter şi a luĭ Hardenberg Novalis.

Romantismul românesc era de o natură particulară; un amestec, un compromis de moravurĭ galante, străine şi indigene. Atuncĭ veniseră în ţară întâele vlăstare cu cultură şi idealurĭ străine; se întorsese tineriĭ trimişĭ pe la universităţile europene, ceĭ maĭ mulţĭ importând a frivolitate franţuzească exagerată ca şi înbrăcămintea lor. Eĭ alcătuiaŭ nişte figurĭ bizare şi ridicule. Femeile române citeaŭ literatura străină şi maĭ ales romanele pe care *Albina* şi *Curierul* le răspîndeaŭ. Fiecare se visa eroină, iubită, cântată de poeţĭ. Saloanele se înmulţiseră, viaţa se deschisese, se occidentalizase. Cine avea oarecare lectură, oarecare inteligenţă, oarecare impertinenţă, era literat, tînĕr de modă, bonjurist, duelgiŭ, visător de castelane spaniole. Nicĭodată poate nu s'a iubit şi nu s'a visat maĭ mult în ţare românească decât în această societate. Eraŭ saloane renumite, împodobite cu mobile de pe la Paris şi Viena, ale căror stăpîne eraŭ de o stîngace dar exagerată cochetărie, trecêndu-şĭ timpul în petrecerĭ frivole, balurĭ mascate şi jocurĭ de cărţĭ.

Maĭ totdeauna se adunaŭ într'o sală spaţioasă, şi la toate mesele se aflaŭ jucătorĭ de toate vîrstele şi de toate jocurile. Se juca preferans illustrée saŭ preferans simplu, vist, vist-preferans, pichet, otuzbir, halbţvelve ecarte, sfikiŭ, panţarola, ghiordum, stos şi altele. Pe fiecare masă eraŭ câte douĕ lumînărĭ şi împrejurul eĭ jucătorĭ, spĕctatorĭ, bărbaţĭ, copiĭ şi femeĭ; şi jucaŭ mult, jucaŭ pe fise de 20 parale, pe iermilicĭ, şi chiar galbenĭ. Intr'o asemenea societate, dominată de o politică de acelaşĭ calibru, de pretenţiunĭ senioriale şi de abuzurĭ nerușinate, ce literatură se putea naşte? O literatură bolnavă ca

1) A se vedea numĕrul de la 25 August.

societatea. Dar tocmaĭ maladia aceasta a dat naştere uneĭ reacţiunĭ, luptătorilor fanaticĭ, care ne-aŭ adus revoluţia, libertatea şi renaşterea.

* * *

Temperamentul luĭ Bolintineanu, neînfrînat prin vr'o cultură străină şi temeinică, a fost încrustat de multe anomaliĭ şi exaltărĭ contimporane. Poezia şi baladele sale, legendele sale istorice şi fantastice sunt fără pereche în literatura noastră, cu toa'tă difuziunea lor, cu toate concepţiile straniĭ şi maĭ târziŭ obscure' la început într'un stil propriŭ, curat, mlădios, maĭ apoĭ heliadist.

Harpa luĭ Bolintineanu e multicordă: idealist, fantastic, sentimental, romantic, satiric, umoristic, anacreontic, iar nota sa particulară e o mlădiere, o delicateţe mătăsoasă de simţire şi de gîndire, o reverie orientală. Ca prozator de asemenĭ Bolintineanu n'a ocolit nicĭ un gen literar, în chipul contimporanilor sĕĭ. Dar totdeauna opera iĭ reflecta sufletul şi era încălzită de soarele inimiĭ şi credinţeĭ luĭ. Romanele sale, care ne interesează în articolul de faţă, fragmentul de roman *Doritoriĭ nebunĭ*, *Manoil*, roman naţional (Iaşĭ 1855 un vol. de 210 pag.) şi *Elena*, roman original de datine politico-filozofic (1862) aŭ fost cele d'întîĭ romane pe care aŭ visat tinerile fete române, pe care aŭ plâns amanţiĭ idealiştĭ.

In 1855 Bolintineanu era bine cunoscut. Poezia *O fată tînără pe patul morţiĭ*, publicată în *Curierul românesc*, atrase asupra luĭ atenţia publică încă din 1843 aşa în cât *Societatea literară* il trimese pe propriele sale cheltuelĭ să studieze în străinătate. Acum publicase deja câteva volume de poeziĭ şi jucase oarecare rol în viaţa politică şi revoluţionară. Fusese ziarist, proscris, işĭ cântase ţara. Scrisese *Călătoriĭ în Moldova* (într'un calendar de G. Sion), fragmentul de roman *Doritoriĭ nebunĭ*, etc.

In *Criticele* sale d. Maiorescu frânge însă activitatea luĭ Bolintineanu în două părţĭ: prima parte mergînd până la 1852, căreia iĭ dă aprobarea sa şi cealaltă care il desgustează. Aceste consideraţiunĭ nu sunt adevĕrate. După 1852 activitatea literară a luĭ Bolintineanu a fost tot aşa, ba chiar maĭ bogată şi scrierile sale principale 'şĭ aŭ însuşit bine timbrul şi aspiraţiunile epoceĭ contimporane. Căcĭ după 1852 a publicat şi romanele şi *Florile Bosforuluĭ* şi cele maĭ multe din poeziile, legendele, baladele şi basmele sale.

In deosebire de Filimon, Bolintineanu e curat romantic. Cel d'întăiŭ era satiric şi il izbea adînc nota ridicolă a lucrurilor; Bolintineanu era idealist. Cel dintăĭ era o inteligenţă, un moralist; Bolintineanu un suflet mişcat şi mişcător, un liric neîntrecut. Dar, precum Filimon, talent luminos a reflectat larvele lumiĭ în care a trăit, Dimitrie Bolintineanu a tradus idealul în accente sunătoare.

Când a publicat *Manoil* în *România literară* şi când în 1855 l'a dat la lumină în volum, societatea românească era dispusă să'ĭ primească opera. Se citise Eugène Sue, M-me de Cottin, Grazziella, Raphael şi Mizerabiliĭ. Şi *Manoil* nu e propriŭ zis un roman, e maĭ mult o poemă în proză; n'are acţiune logică deşi acţiunea nu e condiţia indispensabilă a unuĭ roman; dar n'are nicĭ technică, nicĭ disciplină, nicĭ o factură regulată; se vĕdeşte imediat o influenţă lamartiniană atât în ce priveşte fondul cât şi forma. Ca fond e o lucrare idealistă

tarea luĭ fatală faţă de acela care ar lovi într'un coreligionar. Lovind într'un evreŭ, loveştĭ în neamul luĭ întreg şi toţĭ morţiĭ lor se scoală, ca să strige prin gura celor viĭ răzbunare împotriva unuĭ goy».

Academicianul francez Melchior de Vogüe într'un roman al sĕŭ «Les morts qui parlent» ne arată că a observat foarte bine acest fenomen al ereditĕţiĭ psichologice, care ne apare cu atât maĭ lămurit cu cât îl studiem asupra uneĭ grupărĭ sociale maĭ mare şi cu o viaţă istorică maĭ lungă.

Şi nu numaĭ firea şi evoluţia poporuluĭ Judeŭ nu ne-ar puteă-o explica antroposociologiĭ, ci firea şi vieaţa tuturor popoarelor, care aŭ existat şi există.

Căcĭ, care este factorul, care de la început face cohesiunea dintre deosebitele clase sociale ale unuĭ popor, cohesiune fără care nu se poate înţelege unitatea de acţiune a popoarelor?—Forţa, ne răspund antroposociologiĭ—şi nu se poate răspuns maĭ neadevĕrat.

Un singur popor maĭ însemnat, ne arată Istoria, care să fi întrebuinţat într'adevĕr maĭ ales acest mijloc, pentru a ţine în frîŭ pornirile centrifuge ale populaţiunilor supuse: poporul Asirian. Şi rezultatul e vĕdit: nimicirea cea atât de fără de veste a statuluĭ Asirian. Uniĭ aŭ comparat pe Romanĭ cu Asirienĭĭ, dar nu se poate comparaţie maĭ greşită. Romanĭĭ aŭ întrebuinţat maĭ ales colonizarea, adică a'şĭ apropia şi sufleteşte popoarele supuse, făcêndu-le să adopte limba şi cultura Romană.

De ce prin forţă Hunĭĭ n'aŭ putut întemeea un stat în Europa? De ce Turcĭĭ aŭ perdut bucată cu bucată din teritoriul ce l câştigaseră cu puterea armelor? De ce n'aŭ putut da vastuluĭ lor imperiŭ o unitate? De ce s'aŭ stins atât de grabnic colosalele imperiĭ ale luĭ Gengiskhan şi Tamerlan?—Prin simplul fapt că aceştia n'aŭ uzat decât de forţă pentru a întemeea vastele lor state; mijloc insuficient pentru a creea unitatea popoarelor, care singură le face tăria.

Cum se poate afară de acestea, să explice numaĭ prin acţiunea raseĭ naşterea şi evoluţiunea formelor şi istituţiunilor sociale, care ne apare în viaţa istorică a omenirĭĭ?

A avut rasa vre-un rol determinant în naşterea şi evoluţiunea cetăţiĭ antice saŭ a naţiunĭĭ moderne?—Vom vedea că nu.

Decĭ, a reduce evoluţia popoarelor şi a civilizaţiunilor la un proces de evoluţie biologică şi a explica psichologia popoarelor prin psichologia sângeluĭ curat saŭ a celuĭ amestecat, este a păcătui împotriva ştiinţeĭ, a nesocoti adevĕrul!

Rasa, adică alcătuirea etnică a unuĭ popor are într'adevĕr un rol în hotărîrea firiĭ şi a evoluţieĭ popoarelor; dar nu rolul exagerat pe care i-l atribue antroposociologiĭ.

În capitolele următoare vom vedea care este acest rol precum şi care maĭ sunt celĭalţĭ factorĭ, care hotărăsc firea şi evoluţia popoarelor.

(Sfârşitul primeĭ părţĭ.)

ELIE ŞTEF. GEORGESCU

EPITAFUL LUI ȘTEFAN-VODĂ CANTACUZIN DIN 1681 (Tismana)

spune autorul. Intîlnim apoĭ acolo pe logofĕtul Constantin, de cincĭzecĭ de anĭ, profesor, magistrat, iarăşĭ un om de nimic; pe Iordache, din viţă de domn, cu titlul de prinţ; pe soţia sa o parvenită plină de pretenţiĭ; pe familia *de* Serescu, fo mată dintr'un soţ bădăran, rĕŭ făcător, trădător, intrigant şi laş şi soţia sa; însfirşit pe tînĕra damicelă la modă, Caterina. Vin apoĭ tocmaĭ la vreme, încă patru trăsurĭ pline cu oaspeţĭ: Talangiu cu familia, Şer, Tudorina, Zoe, Elescu prezintat adunării cu un «june elegant» şi menit să fie eroul romanuluĭ *Elena*. Ce te plictiseşte în *Elena* este în primul rînd mania luĭ Bolintineanu de a face politică. Intr'adevĕr de la căderea luĭ din minister politica îĭ devenise o obsesiune, şi tot, versurĭ, proză, nu respiră decât politică. Astfel debutul romanuluĭ îl formează tocmaĭ o asemenea discuţie la care iaŭ parte şi femeile, şi tonul, întăĭ violent, devine graţios, plin de complimente la adresa damelor, de ultimele ştirĭ şi de scandalurile la modă. Din salon oaspeţiĭ trec la masă şi comeragiul galant continuă. De la întăele cuvinte, de la întăele priviri între Elescu şi între mar ira Elena se afirmă o afinitate de gîndire şi de simţire curioasă. Apoĭ urmează pian, muzică şi discuţiunĭ estetice, o noapte de insomnie în camera luĭ Elescu, supraveghiat de Elena, pe al căreĭ album, poetul nostru improvizează versurĭ amoroase. Aceasta e întăia zi. Cam multe pentru un roman, a căruĭ acţiune se trăgăneză în maĭ mulţĭ anĭ. Căcĭ scenele continuă chiar a doua zi, schimbându-se însă decorul, şi dintr'o discuţie politică pasionată, Elescu fu provocat la duel de Talangiu (sgomot, frămîntare, leşinurĭ, lacrĕmĭ). Elena însă stărue de Elescu să nu se bată, şi aceasta ca să'ĭ fie plăcut primeşte, înjosindu'şĭ astfel trufia şi se scuză către adversarul sĕŭ.

Acum intervine geniul rĕŭ al romanuluĭ, Zoe, şi principesa Iordache, care, pentru că postelnicul Gheorghe, tot izbea întrînsele cu aluziunĭ malițioase îşĭ puseră în cap să se răzbune în modul următor: să îmbrace în haine scumpe pe un fost lacheŭ al Zoeĭ, să 'l prezinte Eleneĭ ca un nobil boer moldovean şi când aceasta se va înamora de dînsul, atuncĭ să trimeată pe mama pseudo boeruluĭ, pe o ţigancă bĕtrână şi murdară să'şĭ reclame de la Elena odrasla. Până atuncĭ Bolintineanu ne maĭ poartă pe la tabăra de soldaţĭ de lîngă Ploeştĭ, unde Elescu avu ocazia să salveze viaţa Eleneĭ, aprinzêndu-ĭ şi maĭ mult în piept flacăra iubiriĭ. Insă Alexandru bănueşte ceva de complotul celor doue megere şi 'şĭ propune să le dejoace, plecând de la Făneştĭ. Aci se intercalează corespondenţa dintre el şi Elena, din care, pe lîngă multe stele, florĭ şi rouă de cugetărĭ întristate, aflăm şi căsătoria luĭ Bar cu fata luĭ de Serescu, făcută în scop de a contraria pe Caterina care îl disprețuia.

Intre acestea Zoe se ţinu de cuvînt şi inventează pe Ranu, un ţigan destul de inteligent pe care 'l aduce la Făneştĭ. Elescu întors şi el are halucinaţia că Elena e oarecum schimbată, dar reîncep jurămintele de iubire cu maĭ mult brio; în realitate însă Elena era torturată de câteva scrupule de conştiinţă, maĭ ales când al nostru înamorat o ameninţă că o să se spînzure. Totuşĭ Elescu devine oarecum gelos pe Ranu, plînge, are friguri, turbează.

Pentru a maĭ întrerupe aceste fugare scene şi pentru a maĭ umplea romanul

Bolintineanul pregătește o călătorie în munții Prahovei, unită cu fade și anoste discuțiuni literare și politice; ajung la Ocne și pe când se scoboară în fund, Ranu mărturisește Elenei că o iubește, mărturisire care nu puțin o surprinde. Merg însă mai departe la Brebu, Lespezi, Poiana și Sinaia, descriindu-le cu amănuntul, umplêndu-le cu declarații amoroase, cu petreceri decoltate, în care Zoe, înamorându-se de Elescu, devine din gelozie și mai înverșunată dușmană a Elenei. După câteva acte tragi-comice, Bolintineanu aduce și pe țigancă, acuzând pe Elena de adulter, deși era inocentă, vină care provoacă un grozav scandal și risipește întreaga societate de la Fănești. Ar fi trebuit ca să sfîrșească aci, acest roman chilometric, dar Bolintineanu pentru a fi mai consecinte, caută să restabilească pe Elena în cinstea ei; Zoe însă nu se dă bătută și recurge chiar la amanta postelniculuĭ Gheorghe, bărbatul Elenei, ca să facă astfel în cât să surprindă pe Elena în flagrant delict cu amantul ei Alexandru Elescu, însă planul lor fu demascat de către Maria, o tînără țărancă, pe care Elena o ajutase odinioară să 'și ia de bărbat pe cine 'ĭ plăcea. Elescu se luptă apoĭ din răsputeri pentru a batjocori pe Zoe, dă un banchet și o aduce goală într'o adunare de bărbați, sugerează ideĭ mai puțin intransigente baronuluĭ neamț care 'l provoacă la duel și care să unește cu Elescu să 'și răzbune, ĭi tae coada și în cele din urmă Zoe vine să se pocăiască la sicriul Elenei, jertfei sale.

* * *

Pentru a face critica severă a acestor lucrări literare e ușor. Mai ales astăzi când romanul e în epoca luĭ, când aŭ apărut lucrări, care aŭ zguduit lumea, Balzac Tolstoi, Dostoiewski, Zola, D'Annunzio, Ibsen, cine poate pretinde mai mult de la Bolintineanu? Noĭ însă trebue să ne nivelăm oarecum inteligența cu vremile contimporane asupra cărora am insistat în prima parte a acestuĭ studiŭ și să dăm luĭ Bolintineanu ca romanțier locul pe care îl merită în Panteonul nostru literar. De ce e astăzi uitat și un crud sarcasm l'a înjosit? E o întrebare care merită să ne oprească puțin atenția, de oarece soluția eĭ va preluda viitorul și ultimul capitol al acestuĭ studiŭ.

In prefața criticilor sale din 1874 d. Maiorescu vorbește în mod admirativ de literați ca I. Robeanu, de poeți ca Lucreția Sucio, etc., și numaĭ numele luĭ Bolintineanu nu e pomenit. Să fie aceasta o convingere, o disciplină literară? Bolintineanu era idealist, heliadist, naționalist. El făcea parte din școala desvoltată mai târziŭ de marele Hașdeŭ, redutabilul adversar de ideĭ al d-luĭ Maiorescu; de aci tonul de dispreț pentru d. Hașdeŭ și ceĭ din școala sa.

Se știe că între d. Hasdeŭ și d. Maiorescu, între aceste două puncte asimptote din literatura română, s'a început pe vremea când Bolintineanu era în declin un crîncen războiŭ. De o parte omul genial, savantul ale cărui ideĭ luminoase eraŭ străbătute în totdeauna de fiorituri fantastice pline de viață, de credință, de voluptate, însfîrșit de o artă intensă. Pe de altă parte profesorul de o erudiție generală, a cărui dicțiune și al cărui gest se impuneaŭ mediocrității școlarilor sĕĭ. Pentru Maiorescu, Bolintineanu nu putea fi decât bizantin. Pentru Hasdeŭ un adevĕrat poet în faza trecătoare a timpuluĭ, căcĭ Hasdeŭ a fost un cap sintetic, care oglindea credincios

PUTEREA DRAGOSTEI

— — —

Tînëra femee nu mai putea să rabde durerile boalei; căzuse într'o amorţeală, că de-abia putea să mai distingă obiectele. Toate îi păreau înpânzite, şi o formă albă nedesluşită, un chip omenesc, femee saŭ bărbat, nu ştia ce este, juca înaintea ochilor

Ea îşi îndoia forţele nervoase, căutând să distingă acolo..., acea formă neisprăvită...., înfăşurată în ceaţă, 'şi-aduse aminte de o rugăciune din copilărie, o recită; simţi o uşurare în tot corpul, nu mai zări nimic înaint· a ochilor. Pleoapele i se lipiseră, dar nu dormea. Un cântec vechĭ din copilărie auzi răsunând puternic; era o voce cunoscută, glasul eĭ de altă-dată.

O figură de fată tînără într'un colţ de fereastră rupea florile de liliac albastru aruncându-le în bătaia vîntuluĭ de primă-vară.

Auzi ciripit de pasărĭ, sborul lor sgomotos, tremurul frunzelor de plopĭ din faţa caseĭ... Văzu în fundul unor alee de trandafirĭ o fetiţă scuturând arboraşĭ de petalele lor roşiĭ, pline de rouă, apoĭ adunându-le în poala rochiţeĭ, le lua una câte una, le strecură în sînişor, tremura de-o plăcere neînţeleasă, când petalele recĭ, rouate, îĭ atingeaŭ sînul fraged, mai plăpînd ca petalele trandafirilor.

Era ca la cincĭ-spre-zece anĭ.

Simţi un miros puternic de trandafirĭ înecându-ĭ respiraţia, deschise ochiĭ şi abia şoptind, arătă cu degetul să deschiză fereastra. O lumină slabă, o umbră de lumină pĕtrunse în odae printre florile liliaculuĭ de lîngă fereastră. Frunzele arborilor tremuraŭ pe peretele din fund al cameréĭ, un papagal într'un colţ se ciugulea între aripele luĭ albastre deschise.

Un tînĕr cam de vre o treĭ-zecĭ de anĭ, înalt, de un blond închis, ochiĭ marĭ, verzĭ, limpezĭ, se apropiă încetişor de patul bolnaveĭ şi o întrebă:

— Cum îţĭ mai e Natalie?

Bolnava deschise ochiĭ marĭ, extaticĭ şi pironindu-ĭ asupra luĭ, surise, recunoscênd pe tînĕrul eĭ bărbat.

Îĭ strînse mâna cu putere, şopti, făcênd din mâna eĭ subţire, un gest desnădăjduit:

— Mĕ duc, mĕ duc, George...

Tînĕrul, simţea că'l apasă ceva greŭ; vorbele eĭ dureroase se revărsaŭ în sufletul luĭ trist, cu atâta povară de suferinţĭ, în cât neputêndu-se stăpîni, îşĭ rezemă fruntea de marginea patuluĭ şi începu să plângă.

Tot trecutul îĭ lunecă în minte:

. . . . . .

— ....N'aĭ să mĕ uiţĭ nicĭodată...?

El continuă s'o privească drept în ochĭ, cu acea dragoste amestecată de durere, cu pasiunea celeĭ dintăĭ întîlnirĭ. Ea îl mîngăia pe frunte, îĭ răslăţea viţele de pĕr, închidea uşor din ochiĭ marĭ albaştri; neliniştită se uita în toate părţile.

— Da, nicĭodată... nicĭodată...

Iĭ puse douĕ degete pe buze şi apoĭ, căutându-ĭ obrajiĭ, îĭ sărută îndelung şi cu patimă, se desfăcu din braţele luĭ, şi bătêndu-l uşor pe umerĭ, îĭ repetă din noŭ, rîzênd:

— Nicĭodată, nicĭodată...

Se învîrtĭ în vîrful pantofuluĭ mic de mătase negru, cu agerimea şi cochetăria uneĭ actriţe, se oglindi, şi potrivindu-şĭ buclele 'ĭ auriĭ pe frunte se aşeză la piano, să cânte. Afară viscolea. Vîntul arunca măzărichea în geamurile ferestrelor cu furie.... Braziĭ de dinaintea ferestrelor rĕmăseseră verzĭ, zăpada şedea îngheţată, florĭ de liliac alb pe ramurile lor drepte şi vecĭnic tinere.

Din stradă nu se auzea nicĭ un sgomot. In odae era cald. In sobă pâlpăiaŭ cu culorĭ variate de la roşiul soareluĭ, la albastrul ceruluĭ, tăciunĭ marĭ, aprinşĭ.

George, rĕmăsese singur pe fotoliŭ. Ea aruncându-şĭ degetele cu nervozitate, pe clapele de fildeş începu ceva din Chopin, gîndi cât aĭ clipi din ochĭ, apoĭ degetele se aruncară cu maĭ multă hotărîre: cântă «Clair de lune» a luĭ Bethowen.

Incet, sfiicios, se apropiă de piano. Ea, sta dreaptă, ţinea ochiĭ pe notele de dinainte, apoĭ îĭ închidea cu un fel de tristeţe, amestecată de pasiune, ca şi cum ar fi înţeles toate gîndurile luĭ.

Când îşĭ ridică privirile spre el, bătea cu maĭ multă vioĭciune în clape, îĭ tremura tot corpul.

El, rupse dintr'un ghiveciŭ petalele unuĭ trandafir roş ca sângele, şi le presără în pĕrul eĭ auriŭ. Ea rîse şi roşi.

Cu toată dorinţa ce o stăpînea întreaga fire de-a'l săruta, continuă să cânte cu maĭ multă ardoare: şi'şĭ revărsa toată pasiunea în «Clair de lune».

El se apropiă de scaunul unde şedea, întinse mâna tremurând, şi atingându-ĭ degetele, le opri în toiul cânteculuĭ, murmurând.

— Maĭ lasă... aĭ obosit.

Ea se întoarse spre el, se ridică de la piano, plecă ochiĭ în jos, apoĭ rĕmase dreaptă, statue în mijlocul caseĭ, se netezi pe talie, şi apropiindu-se de el, îĭ puse amîndouĕ mâinele pe umerĭ, îĭ întinse buzele atât de însetate după ale luĭ, îĭ căzu în braţe, înecându-se într'un sărut lung şi apăsat...

* * *

George plângea, acum, la patul eĭ.

O femee bĕtrână se apropie de el, ĭĭ şoptĭ ceva la ureche, şi dispăru în odaea de alăturĭ, privind cu durere pe bolnavă.

Ea deschise ochiĭ marĭ, privi pe toţĭ, ceĭ dimprejur, ca şi cum ar fi vroit să'ĭ rĕmâie imaginile tuturor, voi să întrebe ceva, dar ĭĭ pieri respiraţia, şi rĕmase cu ochiĭ deschişĭ, în gol...

Murise.

. . . . . .

Tinĕra mireasă, sprintenă, rîzênd, în rochia eĭ albă, înghirlandată cu boboc ĭ de trandafirĭ, se uita curioasă prin cameră, examinând biblioteca, cărţile dintr'o bibliotecă mare de palisandru, tablourile, fotografiile din perete. Ceea-ce o intriga era portretul uneĭ tinere femeĭ, d'asupra uneĭ sofale.

George nervos, o privea, de pe scaunul luĭ, fără să zică nimic. Acolo, în odaea luĭ de lucru, venea după doĭ anĭ, în urma morţiĭ Natalieĭ, o altă mireasă. Toate obiectele eraŭ pline de imaginea Natalieĭ. Orĭ-unde se întorcea, ĭĭ vedea chipul, ĭĭ auzea vorbele ..

Cine îl pusese să se însoare, cine ? cine ? Se apropie de fereastră şi rĕmase cu coatele rezemat de colţul sofaleĭ.

Se lumina de ziuă. Prin deschizĕtura perdeleĭ vĕzu fulgĭ albĭ de zăpadă căzênd cu grămada, acoperind pămîntul sub o manta moale şi clipitoare...

In frac, pantofĭ de lac, aşa cum sosise de la balul nunţiĭ, el se învîrtea prin casă, fără să poată spune un cuvînt.

De sigur, ea nu e vinovată, e veselă, ĭĭ pare bine că s'a măritat, gîndi el.

Ea e nevinovată; de ce i'am spus c'o iubesc, când nu era iubire ceea-ce simţeam ?

Cuvintele lui Tolstoi din «*Războiŭ şi Pace*» ĭĭ sunaŭ în minte : «Intreabă-te dacă eştĭ mulţumit de tine însu-ţĭ ? Te-aĭ însurat aĭ primit rĕspunderea să călăuzeştĭ o tinĕră femee. Şi apoĭ ? «In loc s'o ajuţĭ să găsească adevĕrul în viaţă aĭ aruncat-o în prăpastia minciuneĭ şi a mizerieĭ»...

Olga tinĕra mireasă, se apropie de el, şi îl ia de braţ.

— Ce aĭ George ? vorbeşte....

— Nimic, iartă-mĕ Olgo ...

Olga, îl mîngăie pe frunte ;

El îşĭ aduse aminte de mîngăierile Natalieĭ : era gestul eĭ acea mângăiere uşoară cu degetele eĭ parfumate.

O lacrĕmă se furişă din ochiĭ luĭ ; apoĭ murmură încet : iartă-mĕ, iartă-mĕ, Olgo... Ea îl privea speriată, neştiind ce are, întrebându-l mereŭ :

— Vorbeşte, ce aĭ, George ? Te rog vorbeşte....

O privi cu lacrĕmele în ochĭ, ĭĭ privi ca un hypnotic, repetându-ĭ :

— Nu am nimic..., nimic..., nimic .. am nevoe de aer...

— George iubeştĭ pe alta....

Vorbele eĭ îl arseră ca un fier roş, se ridică de lîngă ea, apoĭ ca un om,

care caută să găsească o deslegare ieși din odae, intră alături într'un salonaș, deschise un dulap mare, desbrăcă fracul, își aruncă o redingotă, și paltonul, cercetă portofelul și ieși în stradă.

Zăpada se așternuse de două degete pe străzi. Fulgi albi, mari, cădeau cu nemiluita pretutindeni. Nici o urmă de om nu se mai vedea pe zăpadă. Odată în stradă, ca un hipnotizat sub o putere imperioasă, coti mai multe străzi, și când ajunse în dreptul unei grădini mari cu o casă mare la mijloc, îngrădită de brazi, deschise poarta pe dinăuntru și intră. Nimeni în curte.

Se învîrti pe lîngă fereastra, unde altă-dată îl așteptase Natalia, rupse câteva ramuri din brazii înzăpădiți, luă două crăngi de liliac, le scutură de zăpadă, le frînse și le puse în buzunar.

Se uită la ceasornic: erau aproape opt ceasuri. Păși spre poarta grădinei, prin zăpadă. Cum zări cea dintâi trăsură, se sui, dete ordin să'l ducă la gară, se îndreptă spre casa biletelor.

— Mă rog până unde, întrebă casierul?...

— Cât de departe..., până unde dați bilete?

— Până la Viena, răspunse casierul întregit, e trenul de Vîrciorova...

— Ei bine, Viena, dă-mi Viena....

Casierul îi întinse biletul. Se depărtă printre mulțimea de călători, murmurând: ori unde, ori unde...

C. I. Nottara

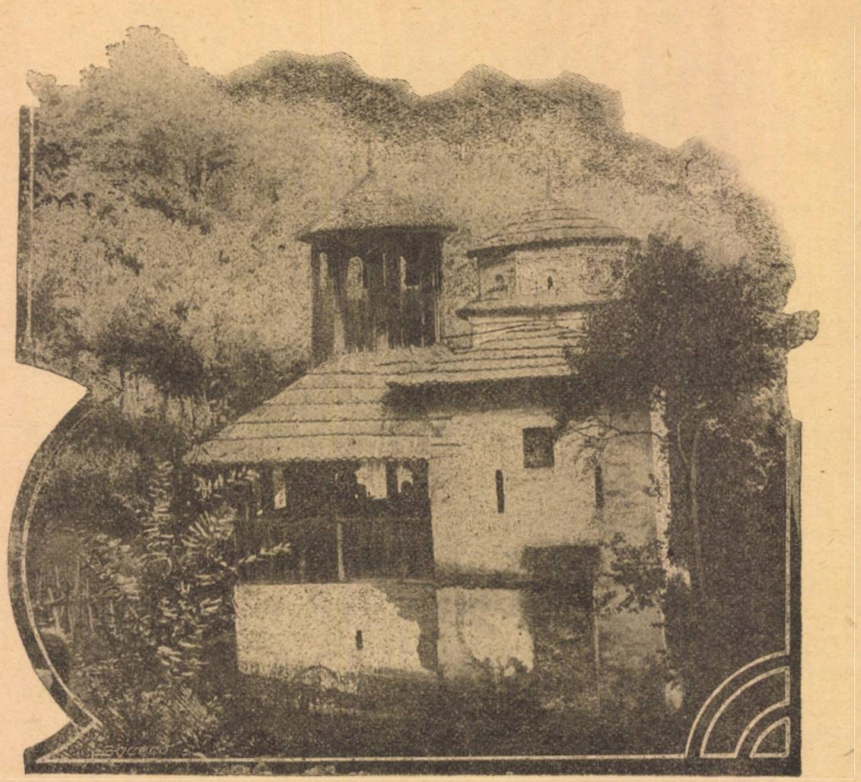

SCHITUL CIOCLOVINA DE JOS (1715).

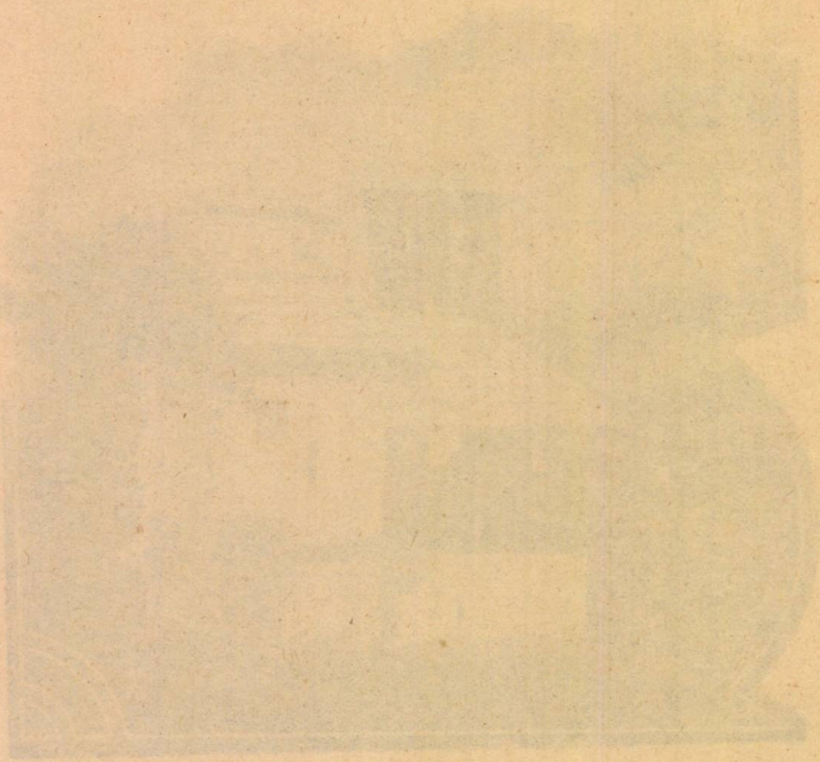

CRONICA

LITERARĂ ŞI ARTISTICĂ

Mânăstirea Tismana, (ed. II-a in 8°, 233 pg., 41 ilustraţiuni). Sub titlul acesta a apărut zilele din urmă un elegant volum, de d-l *Al. Ştefulescu*, profesor din Tîrgu-Jiuluĭ.

In adevĕr, antica mânăstire Tismana, care a aruncat, prin bogăţia chrisoavelor sale, o vie lumină asupra trecutuluĭ nostru istoric, maĭ ales de la întemeierea Principatelor, merita o descriere aşa de amĕnunţită, de interesantă şi plină de ilustraţiunĭ foarte bine reuşite. In această nouă lucrare a d-luĭ Al. Ştefulescu asupra Tismaneĭ, se observă nu numaĭ o îmbunătăţire însemnată în planul cărţiĭ, dar şi o îmbogăţire preţioasă a materialuluĭ istoric. Ca introducere se dă câteva date din istoria bisericiĭ române, până pe la finele sec. XIV-lea, când apare în Oltenia nemuritorul Nicodim, întemeietorul şi organizatorul mânăstirilor de aci. Partea I tratează despre Nicodim, care prin înaltele sale cunoştinţĭ teologice câştigate în Aton, centrul ortodoxismuluĭ pe atunceĭ, prin pietatea şi talentul sĕu oratoric, a luptat cu isbîndă în contra catolicismuluĭ protejat chiar de Doamna ţărĭĭ Clara de Doboca, soţia a II-a a luĭ Alexandru Vodă Basarab (1338—64). Din corespondenţa luĭ Nicodim cu patriarchul Tîrnoviĭ, Eutimie (1375—93), autorul traduce câteva întrebărĭ dogmatice din cele maĭ principale, după textul slavon publicat de d-l Emil Katuzniacki în Werke des Patriarchen von Bulgarien Euthymius (Wien 1901).

Viaţa luĭ Nicodim este reprodusă după Ştef. Ieromonahul (ed. 1881) complectând-o cu date istorice după autorĭ ruşĭ şi sêrbĭ. In această carte, pentru prima oară s'a publicat în original şi traducere, chrisovul luĭ Vladislav Vodă (1364—72) relativ la fondaţiunea Mănăstiriĭ Vodiţa (Mehedinţĭ), azĭ în ruine, corectându-se data 1342, adoptată de Venelin şi alţiĭ după dînsul. Se dă un fac-simil după evanghelia scrisă în Tismana de Nicodim — iluminător emerit — pe pergament în limba slavo-bisericească la 1405 şi se argumentează că limba slavică în care este scrisă aparţine redacţiuniĭ medio-bulgare amestecată cu sêrbisme.

Din tradiţiunile slavilor de la sud, relativ la Nicodim, se reproduce una în dialectul sêrbo-macedonean, atât în original cât şi în traducere. Chestiunea atât de agitată, unde anume s'ar afla acum moaştele luĭ Nicodim, dacă cumva sunt ascunse de călugăriĭ din vechime sub pardoseala bisericiĭ, cum susţine Paul de Aleppo (The travels), orĭ prin munţĭ din timpul rĕsmiriţelor, cum se crede şi acum în Gorj şi judeţele vecine, autorul o resolvă dând între ilustraţiunĭ Patriarchia din Pek (Epek) unde aŭ fost vĕzute

de Gopcevic (Makedonien u. Alt Serbien, 1889 Wien). De oarece d-l Ştefulescu a făcut excursiuni întinse în Oltenia mai ales, în interes istoric, cunoaşte inscripţia slavică de pe biserica din Mânăstirea Căluiul (Romanaţi), biserică fundată de Vlad Banul cu fraţii săi şi terminată de nepoţii săi, cunoscuţii fraţi Buzeşti, în 1588 şi închinată sfîntului Nicodim Prilepianul din Tismana. Nici că se putea altfel, ca fraţii Buzeşti stăpînind aproape 12 moşii în Gorj să nu 'şi pună biserica lor de pe moşia Căluiul sub patronagiul sf. Nicodim, mult celebratul protector spiritual al Gorjului în special. Tismana a fost organizată după modelul Mânăstirilor din Aton, aşa că într'însa călugării nu se mărgineau numai la ascesa religioasă, ci era în vigoare şi ascesa literară. Aci a învăţat pictura Vasile Diaconul, care a pornit la 1736 de aci cu 50 familii româneşti şi a întemeiat o comună românească la Sredişţea Mare lîngă Verşet în Banat şi apoi în Bocşa Montana a înfiinţat o şcoală românească, în care propunea şi arta picturii. Tot aci vedem pe la 1746 pe ieromonachul Leonte, care a tradus marele svitoc al lui Mateiu Vodă şi care studiase în Belgrad, Kiev şi Viena. Dar câte cărţi nu s'au scris şi tradus din limba greacă, care au fost distruse în timpul invaziunilor, ce aveau drept ţintă a pune mâna pe imensele averi ale acestei mânăstiri!

Partea II-a are de obiect descrierea bisericii Tismana.

Tismana îşi are origina în biserica de lemn de tisă, de pe timpul lui Vladislav Vodă (1364—72) de pe când Nicodim lăsase ca succesor pe Agaton în Vodiţa şi dînsul trecuse în Tismana, la cascade.

Fundatorii Tismanei, de zid, sunt Radu-Negru Basarab (1373—84) şi fiii săi, Dan (1384—86) şi Mircea cel Mare (1386—1418).

Pentru a arăta cu ce sentiment şi colorit scrie d-l Al. Ştefulescu, reproducem pag. 78—81:

«Priveliştea Tismanei în munţi este uimitoare. Nicodim, deşi poate nu va fi «fost prinţ, de naştere, totuşi, alegerea locului pe care a clădit celebra sa mănăstire denotă «un gust estetic demn de un prinţ. Numai cine n'a văzut Tismana înfiptă pe stânca ca- «vernoasă şi măcinată de vremuri a culmei cu acelaşi nume, vîrîtă între giganţii munţi «Ieroni, spre răsărit de rîu şi de vale, continuaţi în munţii Mereazu, lipită de Stirmina «şi Frasin dinspre Miează-zi, ce ameninţă a o acoperi sub năruirea lor năprasnică; stânci «continuate în munţii Cornetu şi Cioclovina acoperiţi de păduri de castani, Cordunu cu «strajea pentru apărarea ţării dincolo de Ieroni cu fostul schit Mociovliţa, Cracul Mironi «spre Sud, Gorganul spre Apus de rîul Tismana; frumoasa Cascada ce scapără în sări- «turi din Stîrmina, străbate curtea pe sub pămînt, sfărîmându-se din stâncă în stâncă «cu un sgomot dulce şi moleşitor, până se pierde în sînul Tismanei; turnurile sale de «castel din evul-mediu, îmbrobodite în nori şi perdute între munţi fără eşire, temeliile «sale scăldate în vale de undele argintii ale rîului Tismana, copilul răsfăţat al culmii «Frumoasa; valea cascadei fermecătoare îmbălsămată de nuceturi imense, păduri de cas- «tani seculari, alunişuri dese — haină verde mătăsoasă ţesută de mâna naturei — şi în- «verzită de nenumăratele fâşii ale răcoroaselor isvoare, ce ţîşnesc cu impetuositate din «sălbaticele peşteri, formând eleşteul bogat în păstrăvi, rostogolindu-se apoi cu sgomot «peste prăpăstioasele stânci,—numai acela nu 'şi poate închipui fantasticul şi măreţul ta- «bloü ce înfăţişează priveliştele Tismanei celor ce intră în valea aşternută de şoseaua ce «suie într'însa. In adevăr, inima bate aci sub o căldură dulce şi neînţeleasă, piciorul «pare că nu atinge pămîntul pe unde sunt întipărite urmele Basarabilor, dintre care «Radu I cel Înţelept a devenit Domnul-eroü al legendei monastice Nicodemiane, confun- «dându-se în această legendă cu Negru Vodă, întemeietorul Statului. Inima cea cu dorinţe «atât de tăinuite şi nesăturate şi mintea ispititoare de a coprinde totul, par mulţămite sub «cerul Tismanei. Infiorătoarea stâncă — Stîrmina —dinspre Miază-zi poartă şi astăzi, după «atâţia secoli, cu o mîndrie triumfală, urmele chilioi nemuritoruluï Nicodim, sublimul

«părinte spiritual al Gorjului, căruia posteritatea 'i-a acordat pe drept aureola de sfînt. «Tismana, această magnifică operă Basarabo-Nicodemiană a fost şcoală, biserică, ospiciŭ «şi cetate...»

Se descriŭ apoĭ întîmplările prine care a trecut Mânăstirea şi prin ilustraţiunile ce decorează textul, se observă prefacerile ce a primit atât biserica cât şi clădirile dimprejurul sĕŭ până acum.

Biserica a suferit cel puţin 4 modificărĭ până la 1855.

Toate inscripţiunile din biserică şi de pe obiectele sacre sunt redate cu toată exactitatea în această lucrare şi nu s'a omis niciĭ una.

Partea III-a este rezervată chrisoavelor.

In această ediţiune, d-l Al. Ştefulescu nu s'a mărginit a împrumuta chrisoavele ce 'ĭ-a trebuit pentru lucrarea sa din Venelin, Vlaho-bolgarschia Gramati, Hasdeŭ, Arhiva istorică, ca în ed. I, ci le-a citit şi copiat de-adreptul din Arhivele Statuluĭ, Academia Română şi din arhiva ce se maĭ află în mânăstire. Chrisoavele publicate deja le-a dat numaĭ în rezumat, iar pe cele inedite, în întregime. Remarcăm ca chrisoave inedite, afară de ale luĭ Vladislav-Vodă (1364—72), de care s'a vorbit maĭ sus, chrisovul luĭ Dan Vodă din 3 Oct. 1385, al luĭ Ioan Corvin de Uniade din 20 Oct. 1444, al luĭ Basarab cel Tînĕr, din 17 Noembre 1479, al luĭ Radu Vodă din 29 Iulie 1497, al luĭ Alexandru Vodă, din 8 Ianuarie 1569 şi al luĭ Şerban Vodă Cantacuzino, din 8 Maiŭ 1681.

Din lucrarea de faţă rezultă că d-l Ştefulescu cunoaşte limba paleo-slavă şi câteva nouĕ-slavice, ca rusă, bulgară şi sêrbă, precum şi paleografia slavo-română. După cât ştim d-sa are de gînd a publica în curînd douĕ lucrărĭ: una întitulată «Contribuţiunĭ la istoria Gorjuluĭ», în care va concentra 8—10 localităţĭ istorice din acel judeţ, iar cealaltă «Volumul 1-iŭ din Archiva istorică a Gorjuluĭ».

D-sa a maĭ publicat în «Jiul» «Şezătoarea Săteanuluĭ» şi în «Amicul poporuluĭ», articole relative la istoria Gorjuluĭ.

Recomandăm cu căldură cetitorilor noştri lucrările d-luĭ Ştefulescu, isvorîte dintr'o muncă desinteresată şi încordată, cu toate că este lipsit de mijloace şi lucrează izolat într'un colţ de ţară. Mult folos s'ar aduce istoriografieĭ române, dacă s'ar întreprinde o asemenea muncă în fiecare judeţ. Noĭ aducem aicĭ complimentele cele maĭ elogioase activităţiĭ d-luĭ Ştefulescu.

A.

Sybaris, roman de *Ioan Adam*. Dintre tineriĭ producătorĭ de literatură, d. Adam tinde a fi foarte sîrguitor. «Povestea uneĭ şovăirĭ»—cum e 'ntitulată trilogia— a 'nceput anul trecut cu *Rătăcire*, continuă anul acesta cu *Sybaris* şi se va sfîrşi cu *Din Umbră*.

Din cele douĕzecĭ şi unu de capitole, cam slab legate 'ntre ele, care alcătuesc *Sybaris*, s'ar putea rezuma urmĕtorul subĭect:

Simina, studentă la medicină se 'namorează de colegul eĭ Pralea, care e un «arivist» de cea maĭ patentată specie. Pralea, fiind preşedinte al uneĭ societăţĭ studenţeştĭ, stărueşte să fie ales preşedinte de onoare Irimia Bogdan Muşat, unchiul Simineĭ. Cu îndrăzneala cinică a tuturor celor de soĭul sĕŭ, Pralea împărtăşeşte Simineĭ dragostea luĭ şi în acelaşĭ timp se introduce în casă la Muşat.

Doctorul Muşat, care e şi om politic — e preşedinte al Camereĭ — întrupează, după d. Adam, pe oameniĭ cinstiţĭ politicĭ, care voesc să facă binele poporuluĭ. In realitate, Muşat e de o rară slăbiciune de caracter; s'a însurat cu greaca Aspasia, fiica fostuluĭ vechil necinstit al averilor Muşatinilor, suferind ca femeea luĭ neroadă şi înfumurată, să 'l desonoreze cu toţĭ ceĭ pe care întîmplarea i-'ĭ scoate înainte.

Bine 'nţeles că şi cu Pralea. Acesta, urmând unuĭ ofiţer, primeşte banĭ de la Aspasia şi părăseşte pe Simina, maĭ ales, că aflase din chiar gura eĭ, că unchiu-sĕŭ nu'ĭ dă cine ştie ce zestre.

Desnodămîntul începe de la venirea Suzaneĭ,—copila nelegitimă a fiuluĭ Aspasieĭ,

în Paris; Suzana, crescută la o mânăstire de călugăriţe, venind în Bucureşti, capătă ca profesor, tot pe Pralea, care o iubeşte şi pe care îl iubeşte şi ea. «Tînĕrul voĭnic, cu bucuria în obrajĭ, care 'şĭ arată, surîzênd dinţiĭ luĭ sidefaţĭ şi buzele 'nrourate», ademeneşte pe Suzana să 'l ceară luĭ Muşat de bărbat, — ceeace ea săvîrşeşte cu foarte mare naivitate.

De aci douĕ nenorocirĭ: Simina zdrobită, iar Aspasia e 'n culmea durerii, nu numaĭ pentru că 'şĭ pierde amantul, dar şi pentru că se simte mamă la bĕtrâneţe.

Nunta totuşĭ, se face. Când Aspasia se duce la gară să ureze călătorie fericită de nuntă tinerilor, furia o învinge şi când pleacă trenul, s'agaţă de vagon strigând:

«Opriţĭ, se face nelegĭuire!»

Trenul o tîrăşte câtva, apoĭ dând-o sub roate o ucide.

La urmă sunt aceste straşnice cuvinte cam teatrale ale Simineĭ către Muşat:

— Unchiule, dacă aĭ încă putere, scoate-ţĭ ochiĭ singur, sparge-ţĭ şi timpanele,... ca să nu maĭ poţĭ ştî care e crima cea maĭ îngrozitoare de sub lumina bună a soareluĭ.

Sybaris, dacă ar fi maĭ lung meditat, ar fi căpătat un colorit puternic pesimist; sub graba d-luĭ Adam e nesigur şi fără viaţă, cu lungimĭ pe alocurea care s'apropie de adevĕrata «vorbă lungă»—fiindcă nu sunt necesare; în schimb însă, unde s'ar fi cerut studiŭ, analizare, adîncire a situaţiilor saŭ caracterelor, n'am întîlnit decât puţin.

Persoanele sunt reale, maĭ mult nişte păpuşĭ fabricate de un industriaş pripit; toate se lasă a fi purtate de autor după felul şi gustul sĕŭ. Când se 'ntîmplă de daŭ semne de viaţă, atunci autorul ni le redă fără îngrijire.

Pentru d. Adam, stilul şi limba nu-s mijloace însemnate de concretizare a uneĭ ideĭ. Limba e maĭ întotdeauna aşa de curioasă. Dialogurile—şi sunt peste mĕsură de multe—sunt greoae, ne la locul lor şi deslinate; încep adesea fără rost, continuă fără să intereseze, se sfîrşesc, fiindcă toate trebue să sfîrşească odată în lumea aceasta.

In *Sybaris* d. Adam a voit să zugrăvească un mediŭ nu 'ndestul de studiat. Dorind —fără să simtă—mult, a realizat puţin. In viitorul D-luĭ Adam sperăm totuşĭ.

I. D. M.

Expoziţia Luchian. Simpaticul şi talentatul pictor Luchian a deschis zilele astea în casa Asan, pe calea Victorieĭ, o expoziţiune de aquarele, pasteluri şi pictură. Temperament de artist original, spontaneŭ, impresionist puternic, dând totdeauna în tablourile sale acel ceva ce face caracterul lucrărilor de artă, D. Luchian pare că lucrează în goană, neglijând une-orĭ desenul. Florile sale aŭ maĭ toate gingăşia şi frăgezimea naturiĭ, calităţĭ ce se cere în locul întâiŭ în facerea florilor. Peisagele, calde, inteligent întocmite, aŭ tonurĭ frumoase şi delicate; multe din ele sunt pline de poezie.

Din parte-ne îndemnăm din toată inima pe public să viziteze expoziţia tînĕruluĭ artist şi, pe ceĭ în stare de a o face, de a-şĭ înfrumuseţa casele cu câte-ceva din penelul acestuĭ distins colorist.

A.

JUBILEUL DE 50 DE ANI AL TEATRULUI NAȚIONAL

În mijlocul vîntuluĭ pustiitor, care s'a abătut de la un timp încoace asupra Teatruluĭ Național, — douĕ ultime dovezĭ sunt: deficitul de 80 de miĭ leĭ din anul acesta, deși nu suntem decât la jumĕtatea stagiuniĭ și părăsirea sceneĭ naționale de către D-na Aristizza Romanescu — am avut un moment de liniște și de plăcere artistică cu reprezentația dată în seara de 12 Februarie, spre sĕrbătorirea a 50 de anĭ de existență a Teatruluĭ Național.

Festivalul a început cu piesa de ocazie *Din viața Teatruluĭ*, datorită mult talentatuluĭ nostru colaborator și Președinte al Cerculuĭ *„Amicilor Literaturiĭ și Artelĭ Române“*, care cu versificarea sa frumoasă, cu limba sa curat românească și cu evocările-ĭ emoționante, ne-a adus aminte de timpurile cele bune ale teatruluĭ național. Piesa D-luĭ Ollănescu reînviază în parte prima seară de reprezentație de acum 50 de anĭ a Teatruluĭ Național. Ea reprezintă sala teatruluĭ cu scena și publicul de atuncĭ. In mijlocul sceneĭ se află toate ilustrațiile arteĭ dramatice române, care aŭ făcut admirația Românilor în această jumĕtate de veac: Millo, cu creațiunile luĭ neuitate, *Coana Chirița*, *Chera Nastasia*, *Barbu Lăutarul*, *Paraponisitul*; Mihail Pascaly și Matilda Pascaly în rolurile lor de căpetenie; Frosa Popescu, Manolescu, Iulian, Mateescu și cu tot restul artiștilor morțĭ, fiecare în piesele în care s'aŭ ilustrat maĭ mult. Ceva maĭ în fund, în publicul din sală, se vĕd în lojĭ părinții drameĭ și comedieĭ naționale, iubitoriĭ pasionați de teatru românesc, criticiĭ dramaticĭ după timpurĭ: Vasile Alecsandri, Ioan Ghica, Aristia, C. A. Rosetti, Pantazi, Stemil. In fund de tot, loja domnească cu Prințul domnitor Știrbeĭ și Doamna, înconjurați de personalul curțiĭ și demnitariĭ statuluĭ. Pe primul plan al sceneĭ, patru artiștĭ în viață: Constantin Nottara, Aristizza Romanescu, Leonescu și Toneanu, în haine de gală, recitează pe rînd versurile sonore din această piesă, evocând faptele și isbînzile Teatruluĭ Național și prezintă publiculuĭ figurile artiștilor dispărutĭ prin citațiunĭ din rolurile lor principale și prin imitația atitudinilor și flexiunilor lor de voce. Iată înfățișarea și cuprinsul piesiĭ D-luĭ Ollănescu. D-l Nottara, maĭ natural decât orĭcând, a zis versurile cu o amploare și cu o gravitate demnă de solemnitatea zileĭ și de talentul sĕŭ. D-na Aristizza Romanescu, cu minunata sa dicțiune și cu limpeziciunea muzicală din cuvintele sale, a străbătut până în cele din urmă fibre ale inimilor. S'ar fi zis că acum, când D-sa își ia rĕmas bun de pe scena Teatruluĭ Național, în mijlocul nepăsăriĭ celor ce conduc teatrul, era maĭ bine și maĭ în maturitatea talentuluĭ sĕŭ decât orĭ-când. D-niĭ Leonescu și Toneanu s'aŭ achitat cu inteligență de rolurile ce aveaŭ.

Publicul, în care intra și Maestățile Lor Regele și Regina, a făcut ovațiuni, cu drept cuvînt, atât artiștilor cât și autorului piesii.

Asupra pieseĭ d-luĭ Ollănescu, pe care vom reproduce-o în fruntea numĕruluĭ nostru viitor, nu avem de spus decât elogiĭ. Cunoștința vieții Teatruluĭ Național de către istoricul autorizat al teatruluĭ nostru, a diferitelor faze de mărire și de scădere a ale acesteĭ instituțiunĭ; cunoștința personală și de aproape a tuturor artiștilor marĭ, ce aŭ jucat pe scîndurile Teatruluĭ Național; puterea sa de a sintetiza și simboliza faptele și personagele în câteva versurĭ numaĭ; frumosul sĕŭ talent de versificare; sintaxa și vocabularul sĕŭ românesc sunt astăzĭ recunoscute și apreciate la adevĕrata lor valoare de toțĭ ceĭ ce-șĭ daŭ în adevĕr seamă de astfel de însușirĭ rarĭ.—Poate singura noastră părere de rĕŭ a fost momentul în care d-sa a reprobat până la un punct, încercările făcute de Opera noastră națională. Cu toată convingerea ce o avem și noĭ de întâĭetatea drameĭ pe scena Teatruluĭ Mare, credem, că începuturile de Operă națională aŭ avut meritul tuturor începuturilor și că, la dreptul vorbind, în nimic nu ne-am ridicat maĭ sus în străinătate decât cu talentele noastre de cântărețĭ românĭ. Supunem în treacăt această părere de rĕŭ D-luĭ Ollănescu, înainte de a-șĭ tipări lucrarea, dacă n'ar fi decât spre a arăta că în cercul revisteĭ noastre lipsește spiritul de biserică, preferind să-l înlocuim cu stima și dragostea sinceră de ceĭ pe care îĭ admirăm.

Partea a II-a a reprezentațieĭ jubileuluĭ, alcătuită din piesele: *Doĭ țăranĭ și cinci cârlanĭ* a luĭ Costache Negruzzi, Actul I din *Noaptea Furtunoasă* de Caragiale, și actul II din *Fîntâna Blanduzieĭ*, de Alecsandri, a fost jucată în mod convenabil.

A. Costin

CARȚI ȘI REVISTE STRAINE

Vérité, un volum de Emil Zola, e istoria procesuluĭ unuĭ institutor, anume Simon, învinuit pe nedrept de a fi violentat, și apoĭ de a fi zugrumat pe nepotul sĕŭ, micul Zéefirin. Simon e ovreiŭ și dă lecțiĭ într'un oraș în care Congregațiunea catolică și-a întins influența în ceĭ din urmă 20 de anĭ. Procesul luĭ Simon împarte orășelul în douĕ tabere, ceĭ care țin cu el și ceĭ care sunt contra luĭ. Maĭ târziŭ el împarte însăși Franța în douĕ. Apărat la început de câțiva oamenĭ iubitorĭ de dreptate, ovreiul nevinovat vede opunêndu-i-se încetul cu încetul toate puterile constituite, clasele dirigente și însăși presa. Aceste grupe sociale, unite pentru a sdrobi pe Simon, Zola le simbolizează în maĭ multe persoane. Astfel sunt: Generalul Jarousse, glorios și provocător; prefectul Hennebisé; procurorul La Bissonnière, un ambițios, pentru care procesul Simon e un prilej de înaintare, visată de mult timp; judecătorul de instrucție Daix, om meticulos și fricos; președintele Gragnon, un suflet fără nicĭ o credință, etc. Cu marĭ greutățĭ și după multe peripețiĭ nevinovăția ovreiuluĭ e în fine recunoscută. După Zola, romanul acesta ar fi imagina vecĭniceĭ lupte ce întîmpină adevĕrul în fața greșeliĭ saŭ a minciuneĭ. El este urmarea romanelor *Travail* și *Fécondité*, și după dînsul ar fi trebuit să urmeze *La Justice*, a patra *evangelie*. El a fost inspirat, cum vede orĭcine, de afacerea Dreyfus, unde Zola a luat parte cu atâta sgomot. Ca formă *Vérité* e ca și cele din urmă romane ale romanțieruluĭ francez, adică maĭ slab decât în tinerețea luĭ.

Varenka Olessova de *Maxime Gorki*. Iată un roman, care ca toate operile originaluluĭ cântăreț al vagabonzilor, se deosibește prin negațiunea celor maĭ multe din formulele artistice admise. Eroul Ippolite Serghievicĭ este un savant, versat în filosofie ca și în literatură, dar, din nefericire prea mult întunecat de pasiunile animale. El face cunoștință la sora sa cu o femee de un temperament puternic, înzestrată cu un orgoliŭ nemĕsurat și cu sentimentele cele maĭ extreme. Afinitatea lor se deslușește repede, întîlnindu-se pe același teren în conversațiĭ și în teoriĭ, în care maĭ întotdeauna noțiunea amoruluĭ joacă rolul principal. Sensualul eroŭ, uitându-și însă misiunea luĭ principală, se duce într'o zi să'și surprindă prietena în costumul Eveĭ pe când își lua baia. Eroina îl corectează în chipul cel maĭ eficace, administrându'ĭ câteva perechĭ de palme și de pumnĭ. Ce s'a maĭ întîmplat, autorul nu ne spune. Căcĭ Gorki după chipul sĕŭ de a concepe nu are în vedere decât caracterele. Acele calităților robuste ale romanțieruluĭ, același mod de a trata pe personagiile sale alese ca și pe vagabonziĭ sĕĭ obișnuițĭ. Și ca în toată opera sa observăm și în acest scurt roman o extraordinară intensitate de viață.

La sœur de lait de *André Theuriet*. (Ernest Flammarion). Subiectul acesteĭ cărțĭ este următorul: doctorul Villemier e un tip de om cum se cade, un fel de republican

de la 48 și prin modul sĕŭ de purtare se afirmă ca cel dintăĭ într'o familie de gentilomĭ provinciaĭ, pe care o salvează maĭ în toate greutățile sale momentane. Moșește pe femeea gentilomuluĭ, crește copilul, vindecă boalele și prin intervențiunea sa se face și o căsătorie de amor într'o familie a unuĭ preot. André Theuriet, profită de subiectul sĕŭ rustic pentru a'l împodobi cu peisagiĭ admirabile, cu idile și cu scene pitorești.

Les mémoires du président Krüger urmate de *Trois ans de guerre* de *generalul Christian de Wet.* (Felix Juven). Memoriele bĕtrânuluĭ președinte al republiceĭ distruse, oferă cel maĭ mare și maĭ palpitant interes. Din ele rĕsare viguros și aprig, bĕtrânul a căruĭ viață începe în mijlocul unor desfășurărĭ biblice de toată poezia. Cu o naivitate nemeșteșugită, Krüger povestește toate întîmplările vieții sale atât de strînsă cu a poporuluĭ bur. Asistăm rînd pe rînd la uciderĭ fioroase de leĭ, la expedițiunĭ primejdioase înpotriva africanderilor vecĭnic rebelĭ, la scene păstorale și de fermă, când copiiĭ adunațĭ în preajma bĕtrânuluĭ caseĭ ascultă cu devoțiune lectura Bibliei.

A doua parte a acesteĭ cărți, scrisă de valorosul general comandant, are un ton cu totul deosibit. Intr'însa vibrează indignarea patriotuluĭ înpotriva supușilor sĕĭ, care de cele maĭ multe orĭ greșeaŭ în războiul sfînt și constată cu durere lipsurile armatelor sale și inferioritatea lor din toate punctele de vedere. De Wet citează evenimentele principale ale războiuluĭ, arătând cum s'ar fi putut proceda maĭ bine saŭ pentru ce cutare pricină n'a avut nicĭ o isbîndă.

Pensée d'une solitaire de *L. Ackermann* (Alphonse Lemerre). Sistemul acesteĭ poete filosoafe e o negațiune absolută și cutezătoare, o revoltă energică înpotriva lumiĭ și celor maĭ multe din formele sale. Forma restrînsă a cugetărilor sale se așterne însă în mod larg pe toate concepțiunile omenești: toată viața universul și sufletul omenesc. Multe însă din aforismele doamneĭ Ackermann amintesc prea de aproape pe Pascal, iar altele sunt naive și fără nicĭ o putere filosofică saŭ poetică în ele.

Revue bleue. Ianuarie. Interesanta revistă publică în primul numĕr din luna Ianuarie un studiŭ inedit al luĭ Tolstoĭ: *Misiunea istoriculuĭ și a artistuluĭ.* Acest studiŭ a fost scris ca prefață la romanul sĕŭ *Războiŭ și pace* și rĕspunde în mod luminos maĭ multor puncte de acuzare ce i s'aŭ adus de către criticĭ. El arată pentru ce în calitate de artist, n'a putut să urmeze rapoartele strict oficiale ale povestitorilor și stabilește rolul deosebit pe care 'l are un artist și un istoric în acest fel: «Pentru istoric, alegênd «principalele sale persoane printre acelea care aŭ contribuit maĭ mult la îndeplinirea «cutăror evenimente, sunt *eroĭ.* Pentru artist, care le ia în toate circomstanțele vieții lor, «nu poate, nu trebue să fie eroĭ ci *oamenĭ.* Istoricul este câteodată obligat, cu rizicul de «a altera adevĕrul, de a face să conveargă toate acțiunile aceluiașĭ personagiŭ istoric «către un scop pe care i-l atribue. Artistul, din potrivă, vede tocmaĭ în această unitate «de scop o anomalie care nu rĕspunde exigențelor arteĭ și veritățiĭ; atunci el caută să «înțeleagă și să zugrăvească, nu pe eroŭ, ci pe om». Și maĭ departe: «Istoricul se ocupă de rezultatul produs de evenimente; artistul se interesează de fapte chiar». După ce constată diversitatea de judecățĭ în privința evenimentelor războiuluĭ pe care îl descrie și modul deosibit, după impresiunile individuale pe care fiecare martor ocular al aceluiașĭ eveniment îl are în expunerea sa, Tolstoĭ stabilește că războiul are o cauzalitate maĭ puternică, că el trebue să sosească fatal și că oameniĭ aŭ două feluri de acțiunĭ: unele fatale, determinate și altele independente de orice cauză și supuse numaĭ voinței lor. Tot în acest numĕr revista continuă publicarea corespondenței luĭ Baudelaire subt titlul de: *La vie douloureuse du poète.* Aceste scrisorĭ sunt adresate amiculuĭ sĕŭ Ancelle și din ele se vede cât de mult era jenat Baudelaire în viața sa intimă maĭ ales din cauza lipseĭ de parale și a diferitelor maladiĭ care'l tot chinuiaŭ. Notăm încă un foarte important articol al d-ruluĭ Toulouse întitulat: *Omuciderea dezinteresată*, în care stabilește servin-

du-se de documente foarte precise că cele mai multe cazuri de asasinate sunt provocate de pasiuni sensuale în primul rînd, apoi, de ură și răzbunare, de certuri casnice, de beții.

Mercure de France. Ianuarie 1903. Félix Gautier: *Viața amoroasă a lui Baudelaire.* In acest foarte important studiu autorul se încearcă să explice opera lui Baudelaire prin viața sa amoroasă. Să nu ne închipuim însă că marele poet era un monstru, un dezechilibrat sexual. Amorul în viața lui Baudelaire a îmbrăcat două forme serioase: o formă plastică de o brutală sensualitate: Jeanne Duval; o altă formă estetică, vaporoasă și eterată: M-me Sabatier. Jeanne Duval era o voluptoasă rafinată, o veritabilă «fleur du mal», o trotuarisă, o figurantă de cafe-chantant, de o detestabilă reputație. Cu timpul a devenit pentru poet: «totul, bogăția sa, perla sa, bijuteria sa, regina sa, ducesa», — totul, podoaba nopților sale, cu atât mai mult, cu cât dînsa creștea în pasiuni hidoase pentru băuturi, cu cât înmulțea infidelitățile zilnice în crize de isterie bestială. Pentru dînsa Baudelaire părăsește totul, jertfește totul, familia, viitorul, prietenii, pe sine însuși chiar. Intrînsa Baudelaire își revedea depărtatele țări de odinioară, tropicele arzătoare, de la Benares la Gange... «idolii cu trompă care se salută, tronurile constelate de pietre luminoase, palatele ferice, costumele care sunt o beție pentru privire, scamatorii, savanți mîngîeați de șerpi, femeile care 'și vărsesc dinții și unghiile și apoi, încă...» In brațele ei, pe sînul ei, în delirul și parfumul ei Baudelaire 'și-a înecat viața și toate amintirile, cheltuind tot ce avea pentru a-'i satisface capriciile, mobilându'i camera în stil bizar. Ajungând într'un dezastru financiar, îl înconjoară creditorii, cămătarii și fuge la Dijon, și desperează încearcă să se sinucidă și cu încetul pasiunea lui se stinge, fără ca interesul său delicat pentru Jeanne să se stingă vreodată și n'o mai părăsește până la moarte ei. Cu M-me Sabatier lucru sta altfel; această femee era un ornament al saloanelor, înconjurată de toți artiștii, avênd un palat și recepțiuni luxoase, unde se aduna toată eleganța pariziană. Ne-a rămas corespondența dintre Baudelaire și această femee de un înalt spirit și rînd pe rînd găsim întrînsa aluziuni și sarcasme rafinate, împletite cu un erism depravat, într'o formă precisă, foarte clară. Iubirea sa pare o flacără pioasă, o adorație devotă și infinită, un misticism izbucnind în litanii: «Înger plin de veselie, Înger plin de bunătate, Înger plin de sănătate, Înger plin de frumusețe, Înger plin de fericire, de bucurie și de lumină. David murind ar fi cerut sănătate din emanațiunele corpului său fermecat; dar de la tine nu implor, o Înger decât rugăciuni.» M-me Sabatier e Îngerul său de pază, muza, madona sa. Gautier studiează el însuși cu multă admirație această viață atât de estetică, până la sublim. Loyson Bridet publică un studiu: *Traité de journalisme*, foarte interesant prin originalitatea sa și se continuă ancheta asupra *influenții germane*, avêndu-se în vedere două puncte: *Muzica și Influența germană afară de Franța.*

La revue. 1 Ianuarie. *Religiunea ucigașului* de *Jean Finot.* E un articol de o realitate îngrozitoare, cu toate că scenele pe care le descrie, s'ar părea copiate din chiar *Dramele Parisului.* Asistăm la miile de jertfe omenești pe care Thugii un popor din India le aduc zeiței lor strașnice Kâli. La aceste crime iau parte oamenii cei mai instruiți și mai cu vază din țara lor. Un venerabil Buhram, numëra la activul său nici mai mult, nici mai puțin de 931 asasinate, în timp de 40 de ani. Un altul Ramson a strangulat cu mâna lui proprie 603 persoane; Fussy Khan 508, Imambux cel negru 340 și așa mai departe cu toți Thugii. Aproape 30 până la 50.000 de oameni dispăreau pe an din cauza acestor asasinate. In urma rapoartelor alarmante căpitanul Sleeman se hotărî să declare un războiu decisiv fără tor religii de strangulațiune și au urmat lupte de exterminare fioroase. In practice Thugii se serveau de disimulările cele mai ingenioase și omorau mai în totdeaunea victimele lor căzute în cursă, mai ales că zeița oprea să se verse sânge omenesc. Dr. Fr. Regnault publică un articol: *Cum lucrează omul de geniu?* în care găsim lucruri demne de interesante stabilindu-se că sunt diferite tempera-

mente geniale: unele de o spontaneitate uimitoare, din al căror cap scînteiază ideile fără precugetare, în clipe de inspirație neașteptate; altele care cugetă mult și elaborează cu greŭ. Câte odată descoperirele geniale se datoresc în sciință și hasarduluĭ saŭ altor circumstanțe favorabile; în matematicĭ (dacă în matematicĭ există genii e discutabil) descoperirele se fac prin raționamente deductive. De obiceiŭ în mentalitatea celor maĭ mulțĭ scriitorĭ se plămădesc vreme îndelungată cele maĭ variate documente omenești și supraomenești, care constitue o muncă din cele maĭ penibile deși invizibilă pentru noĭ ceștialalțĭ. Balzac concepea o simplă nuvelă, care, încet încet devenea un formidabil roman. Piesele luĭ Alexandre Dumas sufereaŭ o lungă incubațiune vreme de maĭ multe lunĭ, și chiar anĭ întregĭ. Stilul de asemenea trebue peptănat, lins, retezit cât se poate maĭ mult. Virgiliŭ era de o obstinațiune îngrozitoare și niciodată n'a fost mulțumit de redacțiunele Eneideĭ. La Fontaine era un spirit dintre cele maĭ instruite și maĭ meditative ale vremiĭ sale. Flaubert a refăcut Madame Bovary de șeapte saŭ opt orĭ și câteva sonete ale luĭ Baudelaire aŭ fost refăcute până la a o suta oară. Mulțĭ ca Michelet, Véron, de Rosny lucrează dimineața în patul lor, lîngă care aŭ un condeiŭ și hârtie și deșteptându-se așternote foarte importante pentru studiile lor. Revista publică în numĕrul de față și următoarele articole: *Marea criză a Bisericeĭ din Franța*, continuă studiul luĭ Tolstoĭ: *Știința și banul*, și al luĭ Abel Hermant: *Confesiunea unuĭ om de astăzĭ*, precum și: *La folie des Trusts* de L. de Norvins.

La Plume. 1 Ianuarie. Stuart Merril, consacră toată cronica sa literară femeilor poete: «Femeile, în arta scrierĭ, aŭ devenit egale bărbatului». Vorbind de poeziele D-neĭ Marie Daugnet: *A travers le voile* spune: «Ni s'a născut o mare și adevĕrat poet». Despre cartea D-neĭ Lucie Delarue-Mardrus și despre personalitatea sa: «Ea este de o aleasă sensibilitate, la care s'adaugă, pentru plăcerea noastră un nimic de cochetărie femeească, un drăguț interes pentru propria sa persoană». De M-me Mathieu de Noailles: «Fericită între toate femeele, dânsa a primit omagiile poeților și acelea ale D-lor Deschamps și Doumic ea merită această admirație unanimă. Cărțile sale poartă între paginele lor fericirea. Iubește viața și se gîndește cât maĭ puțin posibil la moarte». M-me S. Perdriel-Vaissière «ne emoționează misterios ca printr'un sediu pe jumĕtate revelat» și M-lle Renée-Vivien este «impudică și imprudentă, dar este frumoasă pentru că este sinceră. Nicĭ un viciŭ într'însa, nimic decât pasiunea. E bacanta solitară printre surorile sale» și citează între altele următoarele versurĭ arzătoare:

Te baiserai tes mains et tes divins pieds nus
Et nos cœurs pleureront de s'être méconnus
Pleureront les mots vils et les gestes infâmes
Des vols s'attarderont dans la paix des chemins
Tu joindras la blancheur mystique de tes mains
Et je t'adorerai dans l'ombre où sont les âmes.

L'occident. Ianuarie. Adrien Mithouard publică un prim articol *Albul și Negrul* în care studiază istoricul și desvoltarea gravureĭ careia artă «e profund occidentală de oarece nu reține din lucrurile vizibile decât numaĭ: ce trebue pentru a clădi imaginea». Se începe publicarea uneĭ *Corespondențe* inedite a luĭ Jules Laforgue către sora sa și care rezumă viața sa din August-Septembrie 1881 până în August 1887. P. Lacuria începe un studiŭ: *Viața luĭ Beetowen*, «scrisă de el însuși în operile sale», în care arată tortura mareluĭ maestru, care părea de o esență vină de a se găsi, printre banaliĭ muritorĭ, și fericirea sa supremă înaintea extazelor infinite pe care pare a le fi părăsit. Vorbind de a 2-a simfonie în *re* major Lacuria spune «Beethoven n'a cântat niciodată plăcerea, ci fericirea. De la primul pas dînsul depășește tot ceace e pămîntesc și te transportă în regiuni infinite». Cu simfonia a 4-a în *si* autorul cugetă la pasionatele scrisorĭ adresate de Beethoven iubiteĭ sale Julieta. Simfonia a 5 a în *ut minor* exprimă

CUPRINSUL

REVISTEI „LITERATURĂ ȘI ARTĂ ROMÂNĂ“

PE ANUL 1902

TEXT:

		Pagina
A.	Doctorul Constantin Istrati, notiță	249
„	Cronica: Mănăstirea Tismana; Expoziția Luchian	679
A. C.	Teatrul național	466
Alecsandri V.	Scrisorĭ inedite	359, 512
Apostolescu I.	Suprema forță de H. G. Lecca, studiŭ	49
„ „	H. G. Lecca, poet, studiŭ	623
Aslan Edg. Th.	In chestiunea opereĭ	41
Bănescu Nic.	Studiŭ asupra evoluției dramei attice	633
Becescu Florian I.	Moartea luĭ Mihaiŭ Viteazul, poemă	507
Beldiceanu N.	Baterĭ de vînt, poezie inedită	187
„ „	Negurĭ, poezie inedită	251
Bibescu G.	O legendă spulberată	165
Brumărel I.	Muzica bisericească, dare de seamă	573
Burghele G. G.	Mihail Cogălniceanu	127
Ciupagea Ana	La zile marĭ, versurĭ	448
Costin A.	Expoziția «Tinerimiĭ artistice»	211
„ „	Statuĭ marĭ	263
„ „	Jubileul de 50 de anĭ al Teatruluĭ Național	683
Coșbuc G.	Infernul, traducere în versurĭ	351
Davila Al.	Maiul, poezie	311

		Pagina
Delavrancea . . .	Grigorescu	65
Demetriescu Anghel .	Discursurĭ politice ale d-luĭ Take Ionescu .	473
Demetrius	April, Armonie, Mama, In Raza, versurĭ .	59
„	Noapte caldă, Soarele, versurĭ	318
„	Mirele lunĭĭ, Ziua Învierĭĭ, versurĭ	429
Dir.	Cronica	583
Dissescu G. C. . . .	Domnia luĭ Bibescu-Vodă, conferinţă . . .	149
Dragomirescu Iuliŭ .	Romanul românesc, studiŭ	432, 650
Etha	Cronica: Teatrul Naţional	323
„	Trupa lirică română	585
G. D.	Cronica: Mânăstirile Brebu şi Snagov . .	582
Georgescu Ştef. Elie .	Rasa şi Naţionalitatea Românilor . .	369, 537, 659
Haret Sp.	O nouă orientare, rĕspuns	33
I.	Cronica: Fragmente de G. G. Burghele .	322
I. D.	„ Studiĭ şi Documente	461
I. D. M.	„ După dragoste	68
„ „ „	„ Sybaris	681
I. N.	„ Centenarul luĭ Heliade	69
Ioan C. St.	Cum privim viaţa, conferinţă	519
Istrati I. C. Dr. . .	Ioan Ghica, discurs de recepţie	225
„ „ „ „ . .	Cronica: Congresul Asociaţiunĭĭ de ştiinţe .	455
Lecca G. H.	Câinĭĭ, piesă în 4 acte	101, 187, 295
„ „ „	Amantă, sonet	543
Manolache D. I. . .	Moş Gheban, nuvelă	266
„ „ „ . .	Vindecare, „	440
„ „ „ . .	Spre culme, „	561
Nanu D.	Du-te dorule, poezie	123
Nestor I.	Cronicĭ	69, 141
Nottara I. C.	O execuţie capitală, nuvelă	315
„ „ „	Puterea dragostei „	672
Ollănescu C D. . . .	Poetul Theodor Şerbănescu, disertaţie . . .	1
„ „ „ . . .	Cronica: Momente de I. L. Caragiale şi România Pitorească de A. Vlahuţă . . .	216
„ „ „ . . .	Fecior de banĭ gata, nuvelă	605
Petraşcu N.	România pitorească de Al. Vlahuţa . . .	35
„ „	O nouă orientare, scrisoare d-luĭ Minist. Haret	125
„ „	Agata Bârsescu	333

		Pagina
	«Literatura și Arta de Stat»	420
Petrașcu N.	Emil Zola.	552
	Cuza-Vodă de A. D. Xenopol	595
Pișculescu Gr.	Moara lui Călifar, nuvelă	205
Pitiș Ec.	Singurătate, versuri	139
„ „	In pădure, „	215
„ „	Călătoare rîndunele, versuri	649
Riria	Ultime raze din viața lui Eminescu	73
„	Gîndiri	558
Riveanu D.	Cărți și reviste străine	586, 667, 685
Spineanu D.	Cărți și reviste străine	70, 144, 220, 325, 467
Șerbănescu Th.	Celeĭ maĭ frumoase, poezie inedită	30
Tutoveanu G.	Uitat, poezie	406
„ „	A fost	671
Un amator	Cronica: Teatrul Național	143
Vojen N.	Studiŭ asupra poezieĭ versificate	486
„ „	Zadarnic, versuri	557
Xenopol D. Al.	Alexandru Cuza, studiŭ istoric	341
Zamfirescu Duiliu	Indreptări, roman	11, 119, 171, 254, 409

ILUSTRAȚII:

Antonescu P.	Chioșcul tutunuluĭ la Expoziția din Paris	37
Damian V. Preotul	Sf. Ioan Damaschin	574
„ „ „	Ioan Cucuzel	575
„ „ „	Hrisant de Prusa	576
„ „ „	Macarie	577
Formigé C.	Pavilionul regal al Expoziției din Paris (1900)	9
„ „	Restaurantul Român al expoziției	31
Georgescu Ioan	N. Grigorescu, medalion	63
Petrescu Costin	Moartea Cleopatreĭ, tablou	517
Spaete Oscar	Melancolie, bust	213
„ „	In hoc signo vinces, studiŭ	269
Storck Fr.	Bustul d-luĭ B.	407
* * *	Pavilionul petroluluĭ la Exp. din Paris (1900)	47
	Medalia de aur a Revisteĭ	57
	Autograful și portretul luĭ Eminescu	96

* * *

	Pagina
Sala Tronuluĭ din Palatul Regal	99
Biserica Colțiĭ	117
Mihail Cogălniceanu	137
Inaugurarea bustuluĭ luĭ Cogălniceanu . .	147
George Bibescu-Vodă	166
Fac-simil după o adresă a Obștesteĭ adunărĭ .	183
La Mânăstirea Cozia	203
Cula de la Curtișor	223
Ion Ghica, portret	247
Doctorul Constantin I. Istrati, portret . . .	261
Casă românească de la munte	293
Biserica Văcărești	313
Casă veche de lîngă Titirez	329
Agata Bârsescu, portret	339
„ „ în Medea	367
Mânăstirea Radu-Vodă	426
O inscripție ieroglifică din muzeul național	449
Iscăliturĭ de ale luĭ Mihaĭ Viteazul . . .	451
Insemnărĭ „ „ „ „ „ . . .	453
Alte însemnărĭ „ „ „ . . .	471
Take Ionescu, portret	505
Mânăstirea Horezu	535
Scara Pinacotecheĭ din Ateneul Român . .	555
Mânăstirea Brebu	555
Planul Mânăstiriĭ	559
Turnul Mânăstiriĭ	571
Interiorul Biserichĭ Brebu	571
Curțile Domnești de la Brebu	578
P. S. Nifon Ploeșteanu, portret	593
Tinda Paraclisuluĭ de la Horezu	603
Alexandru Ioan Cuza, portret	617
Mânăstirea Tismana, dinspre Nord-Est . .	631
» » » Nord-Vest .	647
Sf. Nicodim și Crucile Sfîntuluĭ Nicodim .	657
Ușa principală a bisericeĭ Tismana	669
Epitaful luĭ Șerban-V. Cantacuzino (1681, Tismana)	677
Schitul Cioclovina de jos, (1715)	

BIBLIOTECA
UNIVERSITĂȚII
-IAȘI-